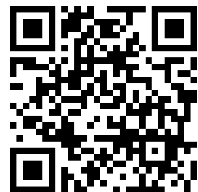
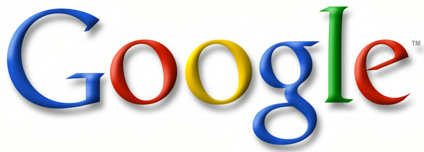
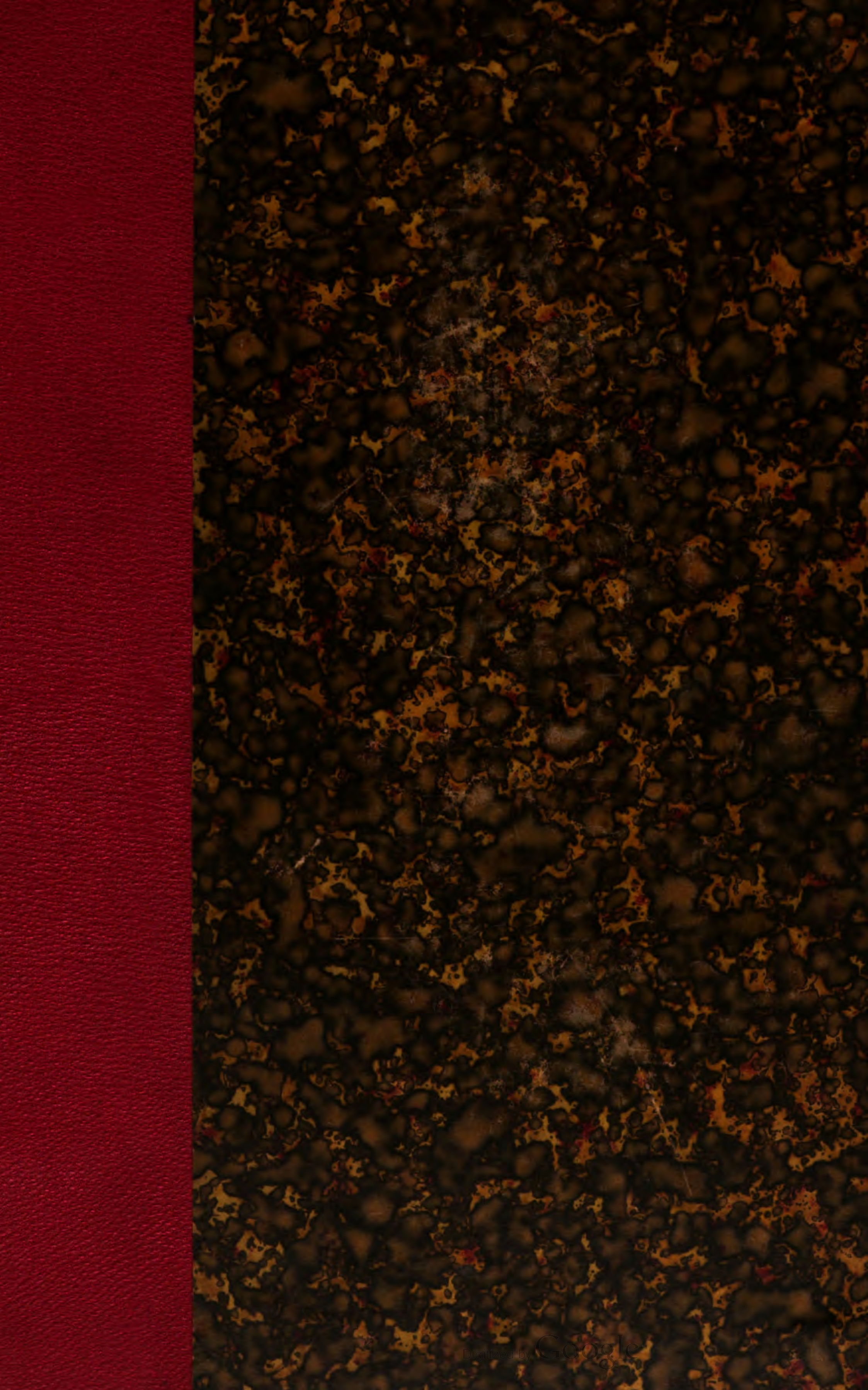
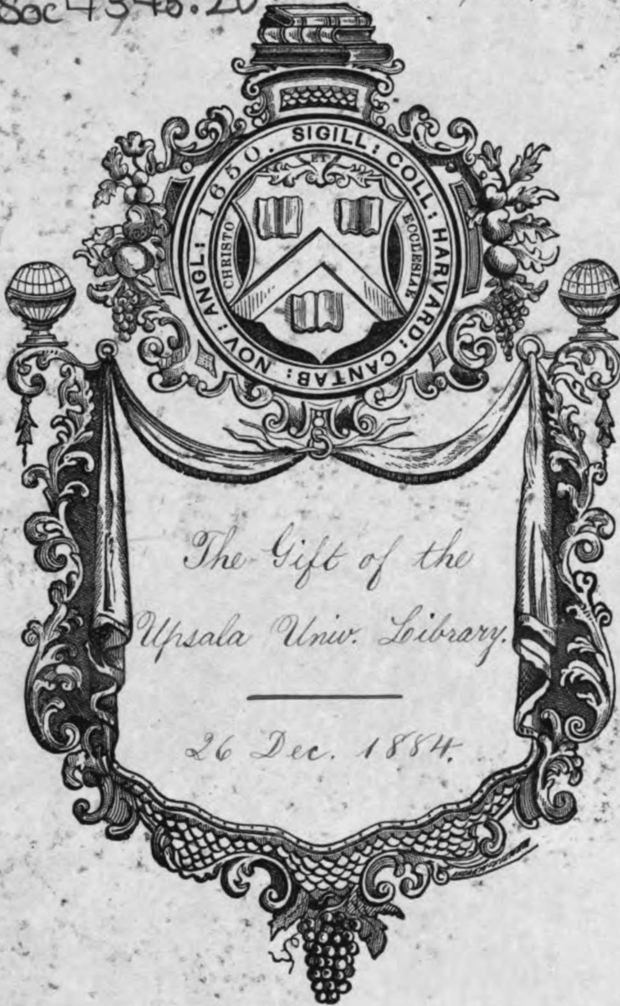

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1883.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

T

Anal.

Sweden

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1883.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1883.

RÄTTS- OCH STATSVETENSKAPER.

[1.]

OM TILLSYNEN Å FÖRMYNDARES FÖRVALTNING AF OMYNDIGS EGENDOM SAMT OM FÖRMYNDAREKAMRAR ENLIGT SVENSK RÄTT.

AF

OSSIAN BERGER.

UPSALA, 1883,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Öfversigt af innehållet.

Om

tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt om förmyndarekamrar

enligt svensk rätt

af

Ossian Berger.

I äldsta tider var i Sverge vården om de omyndige helt och hållet en slägtens angelägenhet. Den äldsta rätten känner ej till andra förmyndare eller målsmän, såsom de ursprungligen kallades, än fader och moder (tutores naturales) samt sådana, som äljes voro med den omyndige genom skyldskapsband förenade (tutores legitimi): och då kontroll å förmyndarnes förvaltning först infördes, lades denna i fränderna hand.

Med samhällets stigande utveckling fick emellertid slägtens betydelse så småningom alt mera vika åt sidan. Detta visade sig icke blott därutinnan, att föräldrar tillerkändes rätt att i testamente nämna förmyndare (tutores testamentarii); utan framför alt i det inflytande, som staten efter hand bemäktigade sig i afseende å förmyndarevården. Detta statens inflytande yttrade sig på flerahanda sätt. Så uppstod en fjärde klass af förmyndare, bestående af dem, som staten genom sina ämbetsmän förordnade i de fall, att inga skyldemän eller i testamente nämde förmyndare funnos, eller att de, som sålunda voro till förmynderskapet kallade, befunnos därtill ej vara skicklige (tutores dativi). Jämväl tillerkände staten sina organ rätt att från förmynderskapet skilja hvarje för-

myndare, han måtte tillhöra den sistnämda eller någon af de föregående klasserna. Och hvad särskildt beträffar kontrollen å förmyndarnes förvaltning, har samhällets makt, såsom i det följande skall visas, i detta afseende varit i ett ständigt stigande, tills densamma i senaste tider förmått nästan alldeles undantränga slägtens inflytande härutinnan.

Då staten sålunda gjorde sin makt gällande, öfverläts densamma närmast åt domstolarne. Däraf uttrycket *Rättens öfverförmynderskap*, hvarmed afses, att det är Rätten, som ytterst har att vaka öfver de omyndiges vård och uppfostran och förvaltningen af deras egendom, samt att Rätten fördenskull ej blott skall tillse, att de omyndige varda med förmyndare försedde, och sålunda vid behof förordna förmyndare, utan äfven äger skyldighet att öfva uppsigt å desse samt makt att, när så pröfvas nödigt, skilja dem från förmynderskapet. I Rättens öfverförmynderskap ingår sålunda såsom ett moment Rättens tillsyn å förmyndarnes förvaltning och särskildt förvaltningen af den omyndiges egendom. Rätten har att utöfva denna tillsyn, liksom att fullgöra sina öfriga funktioner såsom öfverförmyndare, i sin egenskap af ett statens organ. Det är staten, som genom Rätten har omsorg om de omyndige, och har denna omsorg sin grund i statens pligt att skydda statsmedlemmarnes rättigheter och att särskildt taga vård om deras angelägenheter, som äro urståndsatte att själfve omhänderhafva dem.

Rättens öfverförmynderskap har emellertid i Sverge aldrig utsträkts så långt, att ej förmyndaren bibehållits vid förvaltningen af den omyndiges egendom. Förmyndarens själfständighet i afseende å egendomsförvaltningen har varit och är en grundsats i den svenska förmynderskapsrätten. Det gäller sålunda hos oss såsom regel, att förmyndaren förvaltar egendomen utan något intrång vare sig från samhällets eller slägtens sida, och utan att behöfva dela förvaltningen med någon myndighet. Alldeles undantagslös är denna regel dock icke. Så har det sedan gammalt ålegat och åligger fortfarande förmyndaren att vid föryttring af omyndigs fasta egendom inhämta ej blott nästa fränders råd, utan äfven Rättens samtycke[1]); och detsamma gäller, om förmyndaren tränger göra lån å omyndigs fasta gods[2]). Vidare är det föräldrar såsom förmyndare ålagdt, fader för visst och moder för alla fall, att in-

1) 22 kap. 3 § Å. B. och 4 kap. 8 § J. B.

2) K. F. den 29 april 1756, inf. i lageditionerna under 22 kap. 3 § Å. B.

hämta nästa fränders råd[1]). Därjämte må här erinras om det allmänna stadgandet angående förmyndarekamrar i 9 § af K. F. den 24 sept. 1861[2]). Det karakteristiska för den institution, som benämnes förmyndarekammare, är nämligen, att densamma förvaltar sådan den omyndiges egendom, som består i penningar och värdepapper; och förmyndarekammaren inskränker sålunda förmyndarens frihet i afseende å förvaltningen.

Af den historiska öfversigt, som i det följande skall lemnas, kommer att framgå, hurusom under innevarande århundrade en åsigt sökt arbeta sig fram, att nyssnämda inskränkning i förmyndarnes självständighet genom förmyndarekamrar eller dylika inrättningar vore högeligen önskvärd och borde göras allmänt gällande för alla orter i riket. Denna åsigts framträdande sammanhänger därmed, att den tillsyn å förmyndarnes förvaltning, som kunnat anordnas, ej ansetts tillräckligt betryggande. Det är svårigheten att åvägabringa en fullt säker tillsyn eller kontroll, som framkallat nämda uppfattning om nödvändigheten att allmänt inrätta förmyndarekamrar.

Man torde häraf finna, att frågan om tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt frågan om förmyndarekamrar med hvarandra stå i ett så nära sammanhang, att en gemensam behandling af båda frågorna däraf finner sin naturliga förklaring.

I. Historisk öfversigt.

Af de gamla landskapslagarne hafva götalagarne ej något stadgande angående kontroll å förmyndarnes förvaltning af de omyndiges egendom; men i *Uplandslagen* 7 fl. 3 § Å. B. stadgas: »æ hwar barnæ goz hawær handæ mællum. hwat þæt ær faþir. ællr moþer. ællr frændær. þæn a hwart ar rættæ rækning aff þy goz göræ. före næstu frændum»[3]). Denna Uplandslagens föreskrift

1) 20 kap. 1 och 2 §§ Å. B.

2) »Der Förmyndarekammare finnes, lände hvad derom särskildt stadgadt är till efterrättelse».

3) Detta stadgande är upptaget af den yngre Vestmannalagen, där det återfinnes i 8 fl. 2 § Å. B.

upptogo landslagarne, dock i så till vida modifierad form, att fader och moder ej vidare behöfde aflägga räkenskap för sin förmyndareförvaltning. I *K. Kristoffers landslag* 20 fl. G. B., som i det allra närmaste öfverensstämmer med motsvarande föreskrift i Magnus Erikssons landslag 21 fl. G. B., stadgas: »Nu æra fader oc modher död, hwar tha scal barna malsman wara; raade then skyldaster ær, som för ær sagt om gifta maal, fore barnom oc thera godz; och tho æ hwar barnagotz hauir handa mellen, wtan fadher eller modher, han ægher hwarth aar rekinscap göra fore nestom frændomen widher hans III mark». Enligt landslagarne skulle sålunda, om föräldrarne voro döda, förmyndaren årligen aflägga räkenskap för sin förvaltning, och skulle detta ske inför den omyndiges närmaste fränder; men för den händelse ej andra fränder funnos än förmyndaren, som själf skulle vara den närmaste fränden, var ej bestämdt, för hvem räkenskapen skulle afläggas, lika litet som det var stadgadt, hvem som skulle vara förmyndare i de fall, då den omyndige ej alls hade någon frände. Men ej alla förmyndare voro skyldiga att sålunda göra räkenskap: fader och moder voro, såsom ofvan nämdes, därifrån befriade.

För städerna gälde följande bestämmelse i *Magnus Erikssons stadslag* 15 fl. G. B.: »Nu ær fadher ok modher döödh, radhe tha then som skyldaster ær, som för ær saght, vm gifftomaal fore barnom ok barna godze; ok æ hwar barna godz haffuer handa mellan, (wtan) fadher ella modher, han skal thet wissa medh fullo widhergielde ok borghan fore sætia, at thet godz skal swa got ok swa mykit ater antwardas barnomen ella barnsins arffwm, som thet war tha han thet til sik tok. Ok thet godz barnanna i therra fornempda walde ok gömo, som swa taket wardher, thet ma eig sionka ella brinna fore barnomen, vtan alt fult ather antwardas. Hwilken som barna godz eig wil swa til sik taka, tha göri næstom frændom hwart aar rækenskap aff hwat barnsins godz skyldar, ella hwat ther wt aff giffs. § 1. Æru eig frænder til, tha skulu borgamestara ok radhmen til skipa twa godha men aff stadhenom, ella swa manga widherthorff, som barnomen ok barna godze skulu fore see, ok göra borghamestarom ok radhmannom rækenskap hwart aar hwat the aff barna godze vpbæra ella wtgiffwa. J hwilkom stadh thetta nokrom budhet wardher aff radhmanna wæghna, barnomen ok barna godze fore sea som nw saght ær, ok gör thet eig, böte III marker til twæskiptis, swa opta han thet gör, konungenom

ok stadhenom»[1]). Af flera skäl[2]) äro vi af den meningen, att det endast i ett färre antal handskrifter förekommande, emellan »handa mel-

1) Jmfr stadgandet i Visby stadslag IV. 1. 23. 2 och 3 §§: »Och vilja då förmyndarne bruka godset, så göre de det arfvingarne säkert inför vårt råd med vissa borgensmän eller med fast egendom och gifve barnen deras nödtorft och hvad de behöfva af kost och af kläder. Men vilja de ej bruka godset, så behöfva de ej ställa säkerhet derför, utan låta det gå på barnens äfventyr, och förse dem med deras nödtorft af det samma godset».

2) Dessa skäl äro följande: 1) Att något eller några ord måste tilläggas till orden »fadher ella modher», för att gifva rimlig mening, är uppenbart (Af Schlyters edition af stadslagen s. 70 noterna 33—35 finner man, hvilka tillägg förekommit i källskrifterna). Ty man kan ej gärna antaga, att stadgandet gälde endast föräldrar, men ej fränder i allmänhet. Se Anteckningar efter Prof. E. V. Nordlings föreläsningar öfver Årfdabalken, 2 uppl. Upsala 1878, s. 333. Är sålunda ett tillägg nödvändigt, ligger mycket nära till hands att framför »fadher ella modher» skjuta in ordet »wtan», som, enligt hvad Schlyter upplyser i nämda noten 33, förekommer i några handskrifter och obestridligen gifver god mening. 2) Ifrågavarande flock af stadslagen är ord för ord en afskrift af den äldre landslagens 21 fl. G. B. intill det ställe, där »wtan» skulle skjutas in, och landslagen har därpå »vtan faþer ællæ moþer». Det är ju då ganska antagligt, att stadslagen ursprungligen haft ett »wtan» framför »fadher ella modher». 3) Af stadslagens 12—14 fl. G. B. framgår, liksom af motsvarande lagbud i landslagarne (16—18 fl. G. B), att, om ena maken dog, den efterlefvande maken och arfvingarne ägde lefva i bo oskifto samman, tills den efterlefvande maken gifte om sig, då skifte måste ske. Detta är nu visserligen ingenting annat än hvad som ännu gäller enligt 11 kap. Å. B.; men den vigtiga skilnad förefinnes, att på de gamla lagarnes tid någon bouppteckning ej behöfde vid ena makens död upprättas, hvilket däremot nu mera är fallet. Mellan fadren eller modren å ena sidan samt den omyndige å den andra rådde sålunda egendomsgemensamhet, tills skifte skedde, och det kunde ej bestämmas, huru stor myndlingens egendom var. Det vore då egendomligt, om lagen skulle ålagt fadren eller modren såsom förmyndare att antingen ställa säkerhet för att barnagodset skulle åter antvardas myndlingen så godt och så mycket, som det var vid tillträdet af förmynderskapet, eller ock aflägga räkenskap. Hvarken det ena eller andra alternativet synes fullt lämpadt efter omständigheterna; och landslagarne veta hvarken af det ena eller andra. Emellertid måste såsom motvigt mot detta skäl anföras, att Uplandslagen, som i 7 fl. Å. B. har samma förutsättning, sammanlefnad i bo oskifto utan bouppteckning, som stadslagen, dock ålägger äfven fader och moder att aflägga räkenskap för fränderna. 4) Till sist må anföras, att uttrycken »til sik tok» och »til sik taka», som förekomma längre ned i flocken, ej rätt väl passa om fader och moder, då dessa ju redan på förhand hade barnagodset i sin besittning. Af de nu anförda skälen äro vi mest böjda att antaga ifrågavarande ord »wtan» för äkta, oaktadt de flesta och bästa handskrifterna och i enlighet med dem Schlyter utelemna detsamma.

lan» och »fadher ella modher» här ofvan befintliga ordet »wtan» är äkta, och antaga sålunda, att föräldrar voro befriade från skyldighet att aflägga räkenskap för sin förvaltning af sina omyndiga barns egendom, samt att hvad i öfrigt i åberopade flocken stadgas om ställande af säkerhet m. m. icke ägde sin tillämpning på föräldrar. Men voro föräldrarne döda, skulle den mest närskylde öfvertaga förmynderskapet och hade han rätt att njuta afkastningen af barnagodset med afdrag af hvad som kunde åtgå till den omyndiges underhåll och uppfostran, men honom ålåge då att ställa säkerhet och borgen därför, att vid förmynderskapets slut hela kapitalet skulle utgifvas till den myndig vordne, och detta äfven om godset skulle vara förkommet genom olyckshändelse, ty godset finge ej sjunka eller brinna för barnen, utan alt skulle fullt åter antvardas. Bestämde sig förmyndaren för att emottaga egendomen på dessa vilkor, låg det i sakens natur, att han var fri från skyldighet att aflägga räkenskap. Ville eller kunde han däremot ej bestämma sig för detta sätt, var han förpligtad att årligen aflägga räkenskap för nästa fränder. Funnos inga fränder att redovisa för, eller voro de, som funnos, t. ex. af minderårighet inhabile, och kunde sålunda ifrågavarande föreskrift om räkenskap inför nästa fränder ej tillämpas, torde man få antaga, att räkenskapen skulle granskas af borgmästare och råd, i analogi med hvad som gälde, om ej alls några fränder funnos, i hvilket fall de förmyndare eller gode män, som i sådan händelse skulle förordnats af stadens borgmästare och rådmän, årligen hade att hos nämda myndighet aflägga räkenskap för sin förvaltning af den omyndiges egendom. Denna sistnämda klass af förmyndare hade ej det val, som fränderna, utan måste göra räkenskap.

Dessa voro de grundsatser, som utbildat sig till den tid, då enheten i rikets lagstiftning kommit därhän, att landsbygden fått en gemensam rätt och städerna en. Omsorgen om de omyndige var helt och hållet en slägtens sak, och den tillsyn å förvaltningen, som var stadgad, utöfvades i slägtens intresse och af slägtens medlemmar. Endast i städerna hade offentlig myndighet att utöfva någon tillsyn å förvaltningen, men denna det allmännas befogenhet gjorde ej något intrång i slägtens makt och rättigheter, ty den offentliga myndigheten trädde enligt stadslagen med sin kontrollerande verksamhet i slägtens ställe endast då slägtingar ej funnos, som kunde utöfva kontrollen.

Uppenbart voro de gamla lagarnes stadganden i detta ämne altför otillräckliga och bristfälliga. Länge dröjde det emellertid, innan bristerna blefvo afhjälpta; men då under Karl IX:s tid de sträfvanden efter lagreformer begynte framträda, som vunno sitt mål genom utfärdandet af 1734 års allmänna lag, var förmynderskapsrättens ombildning ett af de ämnen, hvilka stäldes främst på dagordningen, och efter det växlande planer och förslag varit å bane, bragtes denna fråga, som omsider blef behandlad särskildt för sig och afskildes från de öfriga lagförslagen, till ett slut af Karl XI:s förmyndare, som år 1669 utfärdade en ny förmyndareordning.

Tanken att omarbeta de föråldrade stadgandena om förmynderskap fick sitt första uttryck i *Stadgan om Rättegångar den 25 Februari 1598*, som bland annat afsåg att förbättra tillsynen å förmyndarnes förvaltning och i detta afseende förordnade följande: »Så skole och inge Barnemåhlsmän wara, utan de som Lag förmähler, hwilke skole wara förplichtade så stå Barnegodzet före, at thet tillwäxer och icke förminskas, såsom och giöra här i Upsala åhrligen om Distingen näste Fränder räkenskap före thet the hafwa hafft händer emellan, men är thet så, att näste fränder icke till then ålder äro komne, eller och elliest utan Landz stadde, då skole fyra beskedelige Män uti lagsagu, ther Öfwermage boor, tillsättias och förordnas, som samma räkenskap öfwersee och barnsens bästa weta och befordra»[1]). Denna stadga kom ej till verkställighet[2]); och i de tvänne stora lagförslag, som under Karl IX:s regering sedermera utarbetades, talades ej vidare om det stora årliga mötet i Upsala eller några inom lagsagan förordnade granskningsmän. Det Rosengrenska lagförslaget är med afseende på vårt ämne af mindre betydelse. Mera genomgripande var däremot *Karl IX:s egct lagförslag*[3]). Här föreslogs, så vidt vi veta för första gången, att bouppteckning vid dödsfall skulle förrättas, dock endast för det fall, att den döde efterlemnade omyndiga barn, och skulle boupp-

1) Joh. Schmedeman, Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner ifrån åhr 1528 in til 1701 angående Justitiæ och Executions-åhrender. Stockholm 1706, s. 116.

2) Johan August Posse, Bidrag till svenska lagstiftningens historia. Stockholm 1850, s. 10.

3) Båda lagförslagen finnas i Handlingar rörande Sveriges historia, utgifna af Kongl. Riksarchivet. Andra Serien. Stockholm 1864.

teckningen förrättas af offentlig myndighet. I 8 kap. Å. B. stadgas härom: »Nu dör man och hafuer omyndighe barn efter sigh, tå ägher Laghman, eller Häredzhöfdinge, om Laghman eij så när stadder är, medh sampt Konungens Fougte, näste Fränder och Nämden, barnagodz upskrijfue lathe». Sedan barnagodset därefter lemnats till förmyndaren, skulle det åligga denne att förbättra och icke förminska detsamma (5 kap. Å. B.), och godset finge ej sjunka eller brinna för barnen, så vida ej förmyndaren kunde bevisa, att han mist lika mycket som barnen (8 kap. Å. B.). I allmänhet gäller om detta förslag, att staten genom sina organ enligt detsamma tillades stort inflytande å förmynderskapsväsendet i det hela. Detta visar sig icke blott i de föreslagna stadgandena om förordnande af förmyndare, utan äfven i hvad som föreslogs rörande kontrollen å förmyndarnes förvaltning. I förra afseendet märkes, att förmyndarne alltid skulle vara fyra, i regeln två fäderne- och två möderneförränder: förmynderskapet skulle sålunda utöfvas af ett slags familjeråd. Förslaget känner icke blott ofvannämda[1]) fyra klasser förmyndare, utan äfven en femte. I 9 kap. Å. B. heter det nämligen: »Nu kan ingen wilie widh målzmansdömet taghe, anten för rädhugha, hoot eller afund skuld: tå böthe the dubbelt, när the af Konunge ther till skickadhe äre och eij wele wedhertaghe, och tå ägher Konunger sielfuer målzman ware och skicka befalningzman sin, som barnsens bäste wetta bör. Tagher barn skadha, tå ägher Konunger then åthergelda: är Konungens Embetesman försumeligh, tå ägher Konunger honom i straff tagha, huar han barnsens gagn försumet hafuer, och åthergelde han Konungen sin skadha, än han förmår»[2]). Hvad vidare beträffar kontrollen å förvaltningen, så skulle enligt samma balks 5 kap. tutor legitimus hvart år göra redo och räkenskap för nästa fränder i Konungens ämbetsmans, häradshöfdingens och nämdens närvaro. Och i 7 kap. talas om skyldighet att aflägga årlig räkenskap för

1) S. 1.

2) Konungen ägde enligt detta förslag äfven i andra fall ingripa. Så skulle Konungen stadfästa tutor testamentarius och, ifall testator (som här endast kunde vara fadren, ej modren) ej nämt fyra förmyndare, fylla antalet, ty förmyndarne skulle, såsom sagdt är, alltid vara fyra. Likaledes var det Konungen, och ej Rätten, som förordnade tutor dativus. Tutor legitimus ägde däremot lagmannen eller häradshöfdingen tillsätta (»målzmän sättie») med Konungens ämbetsman (fogden), nästa fränder och häradsnämd. Kapp. 5—8 Å. B.

Konung, moder och nästa fränder i närvaro af lagmannen i lagsagan och häradshöfdingen i häradet. Af sammanhanget synes härmed hafva afsetts den redogörelse, som ålåg tutor dativus. Huruvida äfven tutor naturalis och tutor testamentarius skulle vara skyldiga göra redo för sin förvaltning eller ej, finnes icke i förslaget uttaladt.

År *1626*, samma år som Riddarhuset inrättades, lät *ridderskapet och adeln* författa ett *förslag till förmyndareordning* för sitt stånd[1]). Detta förslag är i synnerhet märkligt för den noggranna kontroll å förmyndarnes förvaltning, som det afsåg att införa. Denna kontroll skulle utöfvas af sju af ståndet valde samt af Konungen auktoriserade adelsmän, hvilka för ändamålet årligen på viss tid skulle sammankomma i Stockholm (18 p.). Till rättesnöre vid kontrollen hade de dels för hvarje myndling ett inventarium, upptagande dennes tillgångar i lös egendom samt skulder (22 p.), dels ock personalförteckningar, upptagande förmyndarnes och myndlingarnes namn, de senares ålder m. m. (20 och 21 p.). För dessa sju personer, som kallades censores morum och inspectores tutelarum (20 p.), skulle förmyndaren, vid äfventyr af straff, årligen vid deras sammanträde inställa sig själf eller genom ombud, för att aflägga räkenskap för det förlidna året (23 p.). Skulle det härvid befinnas, att förmyndaren varit en otrogen förvaltare af barnagodset, så förordnades en af slägten att instämma förmyndaren till Hofrätten; hade han gjort sig skyldig till försummelse, så bestämde inspectores det skadestånd, barnen ägde njuta; vore åter ingen bättring att förmoda, eller följde ingen bättring på nämda dom af inspectores, så skulle förmyndaren afsättas, och en annan förordnas i stället (26 p.). Gillades räkenskapen af inspectores, kunde densamma sedan ej klandras (24 p.).

Någon förmyndareordning för ridderskapet och adeln utfärdades emellertid icke. Det framstälda förslaget blef dock ej alldeles bortglömdt, såsom synes af handlingarne vid 1649 års riksdag, då frågan om reform i förmynderskapsrätten åter bragtes på tal. Innan vi redogöra för hvad på denna riksdag i ämnet förehades, må emellertid några ord nämnas om den ställning, som i

---

1) Förslaget finnes trykt i 4:de delen, 1:sta häftet af Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll, utg. af Ridderskapet och Adeln genom Bernh. Taube. Stockholm 1871, s. 245—53.

ämnet intogs af *1643 års första lagberedning*. Bland de olikartade spörsmål, som sysselsatte denna lagberedning, förekom nämligen äfven frågan om förmyndareväsendets bättre ordnande, och i betänkandets 20 kap., som har till öfverskrift »Om Förmynderskap eller Målsmansdöme», hemstäldes om sådana förändringar i den för landet gällande rätten, att innan förmynderskapet tillträddes, ett inventarium borde upprättas och i Häradsrättens protokoll inregistreras, samt att förmyndaren, som nu kunde vara äfven tutor testamentarius och dativus, skulle af Häradsrätten i sin befattning stadfästas, hvarjämte föreslogs, att den förmyndare, som vårdade barnagodset såsom sitt eget, skulle vara fri från ansvar för skada af olyckshändelse, blott han ej gjort sig skyldig till svek eller lata culpa[1]). Men några nya regler om tillsynen å förvaltningen eller väl behöfliga närmare bestämmelser om räkenskapens afläggande förekomma ej i beredningens förslag.

Lagberedningens förslag ledde ej till någon lagförändring; och frågan blef, såsom ofvan nämdt är, å nyo behandlad vid *1649 års riksdag*, då regeringen i sin till ständerna aflåtna andra proposition hemstälde, att bland annat »af Ständerne betänckias motte, huru förmynderskap rätt beställas skole»[2]). I sitt svar på denna proposition yttrar ridderskapet och adeln: »Till underdånigt swar hålla the, hwadh som förmynderskapet anlangar, thet wara noghsampt i Landz och Stadz Laghen uthfördt och ihogkommedt, huru där medh procederas skall: Män där någre Casus kundhe infalla, som icke så klare, tydelighe och liuse wore till thes förståndh, tå förmode the, att the gode män, som nu wedh denne tijdh förordnade äro laghen att öfwersee, måtte denne Punct sin emellan flijtheligen öfwerleggia, och hwadh som då finnes nödtorfftigt, effterst i Laghboken och i Novellerne insettia låtha»; hvarefter följande erinran tillades: »Ridderskapet och Adelen påminne sigh, hwadh som the åthskillighe tijdher och eenkannerligen hwadh the om förmynderskapet Anno 1626 förslags och Punchtewijs hafwa författa låthet: Skulle nu någhot finnass der uthi som wore nyttigt och tienligit till rättelsse och een special förklaringh, then hemskiuthes Högstb:te Kongl: Maij:tt allernådigst att taga i consideration och

1) C. J. Wahlberg, Åtgärder för lagförbättring 1633—1665. Upsala 1878, s. 68--69.

2) Ridd. och Adelns Riksdagsprot., a. st., s. 244 (11 p.).

medh the godhe laghfarne män att communicera»[1]). I riksdagsbeslutet lemnade ständerna på den väkta och andra till dem framstälda frågor det svar, »at Kongl. May:tt wille, medan tijdzens närwarande kortheet oss icke tilstäder, thenne gången här längre at förtöfwa, låta nådeligen medh sine elskelige Rijkzens Rådz råde författa theröfwer the ordningar, som måge blifwa warachtige, och icke komma åter vthi någon owana, vthan executionen fullföljes medh alfwar och achtsamheet: Sedan kan Kongl. M:tt, på någon framdeles Rijkzdagh, oss samptlige them communicera, at låta allmenneligen bewillias»[2]).

Bristen på bestämda stadganden i förmynderskapsrätten måste hafva blifvit alt mer och mer känbar, och detta i så mycket högre grad, som ingen allmängiltig praxis utbildats vid sidan af lagen. I midten af 1600-talet yttrar härom Rålamb, att »vthi wårt Fädernesland til dato icke hafwer warit någon wiss praxis vthi Förmynderskap, så at ther vthi offta och på åtskillige rum myckit är och blifwer försummat, til the omyndigas stora skada och förderff»[3]). Nämde författare uppställer emellertid vissa regler till efterföljd. Särskildt anför han i fråga om skyldigheten att aflägga räkenskap såsom en allmän regel, härledd från stadslagen, »at then som Barnegodz vnder thet wilkor aff casu fortuito wil emottaga, han är för räkenskap frij: men then som wil vndergå räkenskap, præsterar ey casum fortuitum»[4]).

Till *1664 års riksdag* lät regeringen utarbeta ett fullständigt förslag till förmyndareordning, hvilket då blef för ständerna framlagdt[5]). Enligt detta förslag skulle förmyndarne stå under sträng tillsyn af domstolarne. Vid tillträdet af befattningen skulle öfver barnagodset upprättas inventarier i tre exemplar, och sedermera årliga redogörelseräkningar författas, äfvenledes i tre exemplar. Af

---

1) I föreg. not a. st., s. 261—62.

2) And. Anton Stiernman, Alla Riksdagars och Mötens Besluth samt Arfföreningar, Regementsformer etc., II. Stockholm 1729, s. 1125. Se i öfrigt Ridd. och Adelns Riksdagsprot., a. st., s. 182—83 samt Posse, a. st., s. 75—79.

3) Observationes Juris Practicæ, 2 uppl. Stockholm 1679, s. 330. Arbetet är författadt redan 1652, ehuru det blef trykt först efter det förmyndareordningen utgifvits.

4) Rålamb, a. st., s. 328.

5) Posse, a. st., s. 186.

inventariet och räkenskaperna skulle förmyndaren själf behålla ett exemplar och lemna de två andra till domstolen, som borde behålla ett och insända det andra till Hofrätten vid samma tillfälle som domböckerna. Domstolarne ålades hålla noga hand öfver fullgörandet af dessa föreskrifter, och skulle de utur nämda räkenskaper underrätta sig om, huru förmyndarne förvaltade sitt kall. Hofrätterna skulle hafva en generalinspektion öfver stadgans efterlefnad[1]). Ständerna kunde ej besluta sig för att nu antaga detta förslag, som äfven i sina öfriga delar gjorde genomgripande förändringar, utan anförde de i riksdagsbeslutet om förmyndareordningen och andra till deras pröfning hänskjutna lagförslag: »Någre stycker vthi Justitiæwäsendet, hwilke efter tijdernes föranlåtande kunna fordra reviderande, så och Kyrckio-Ordningens författande, finne wij nödigt ett wist uthskott af våre medel at committera til vtharbeta och förferdiga til näste Rijkzdagh, wil Gudh, då til samtlige Rijkzens Ständer dhe wijdare blifwa communicerade, at emottagas medh enhelligt godtfinnande och sluth. Såsom wij vnderdånigst och bedie, dhet Kongl. M:tt täcktes i nåder desse werck befrämia låta, dher vnder och en Ordning om Förmynderskaper förståendes»[2]).

Ehuru detta förslag sålunda ej vann framgång, var regeringen dock ej overksam, utan gick redan före nästföljande riksdag i författning om utfärdande af en särskild förmyndareordning för rikets hufvudstad, hvilket skedde genom *K. F. den 27 april 1667 om inrättandet af en Arf- och Förmyndare-Cammar i Stockholm.* I ingressen till denna förordning anföres, att »en stoor oreda jämwäl der af uppväxer, at en deel obetänckte Föräldrar träda i annat Giftermål, uthan at tilbörligen afdela deras Barn sitt hemfallne Fäderne eller Möderne», och då föräldrarne voro aflidna, hände det, att barnagodset alldeles förfores af flere orsaker, såsom att inga förmyndare funnos, »eller ock dhe som äre der til anten budne eller förordnade, icke så troligen, flitigt och uprichtigt med dhe Omyndiges Gods och Goda, så i löst som fast omgå, och det förwalta, som sig med rätta borde: Utan dhet med sitt eget förslösa». I betraktande af dessa förhållanden och med anledning af »den

1) Posse, a. st., s. 189.

2) Stiernman, a. st., s. 1472—73. Planen att låta ett ständernas utskott öfverse lagen och kyrkoordningen verkstäldes ej. Posse, a. st., s. 124.

stora olägenhet som Borgerskapet här i Staden (dhe der til lijka som twungne blifwa) förmedelst Förmynderskap, som oftast råka uthi, och sålunda komma om alt sitt goda», hade Kongl. Maj:t funnit rådligt att, innan den allmänna förmyndarestadgan för hela riket kunde blifva färdig, inrätta denna förmyndarekammare i Stockholm[1]). Vi skola i nästa afdelning redogöra såväl för det hufvudsakliga innehållet af ifrågavarande första förordning om denna förmyndarekammare, hvilken ännu äger bestånd, som för hufvuddragen af dess fortsatta utbildning och dess nuvarande inrättning[2]).

Vid *1668 års riksdag* framlade regeringen å nyo till ständernas pröfning det år 1664 framstälda förslaget till förmyndareordning[3]). Ständerna visade sig ej särdeles böjda för förslaget, och åtskilliga anmärkningar gjordes mot detsamma[4]). Någon enighet kunde ej vinnas, och i riksdagsbeslutet heter det: »Och ehuruwäl i medler tijd the Ordningar som oss hafwa warit tilstälte, och några delar af Lagen angå, blifwa til thetta allmänne wärcket[5]) vpskutne, så hafwa lijkwäl wij af Ridderskapet och Adeln i Swerie och Finland för godt funnit at i medlertijd antaga then vpsatte Förmyndare Ordningen för wårt stånd enskylt, jämwäl wij af Borgerskapet, som icke allareda vthi wåra Städer med serdeles Ordning äre förseedde, begiärat at få bruka then Förmyndare Ordningh som Hans Kongl. May:tt åth Stockholms Stadh i förledne Åhr förundt hafwer, efter som ock wij af Prästerskapet oss förbehålle enthera ther af, som wij på Landet eller i Städerne äre boendes til, at få widh tilfälle bruka och tillijta: Dock sådant allenast som sagt är, til thess at Lagens öfwerseende blifwer til ända fört, thå Wij alle enahanda Ordning undergifne blifwa»[6]).

1) Förordningen finnes inf. hos Schmedeman, a. st., s. 472—78.

2) Redogörelsen för 1667 års förordning samt förmyndarekammarens historia intill våra dagar hade visserligen sin rätta plats i denna afdelning; men för sammanhangets bevarande hafva vi trott oss böra framflytta redogörelsen härför till nästa afdelning. Hvad som sålunda brister i afseende å följdriktig uppställning torde mer än uppvägas af den större åskådlighet, som sålunda bör vinnas.

3) Posse, a. st., s. 188.

4) Posse, a. st., s. 189 och 191.

5) Afser den allmänna lagrevisionen, som ständerna önskade genast måtte företagas. Regeringen hade hemstält, att därmed borde anstå, till dess Konungen blefve myndig.

6) Stiernman, a. st., s. 1631—32.

Man skulle nu kunnat vänta, att frågan om förmynderskapsväsendet blifvit behandlad i sammanhang med den stora påtänkta lagrevisionen, men så vardt ej fallet. Formerna för lagars stiftande voro på denna tiden ej så stadgade, som nu, och regeringen företog sig att utan ständernas vidare hörande *den 17 mars 1669* utfärda en *förmyndareordning* på grundvalen af sitt för ständerna framlagda förslag. Regeringen kan emellertid ej sägas hafva härigenom handlat emot ståndens angående förslagets innehåll uttalade vilja, ty hon beaktade de emot detsamma framstälda anmärkningarne. Också hördes ej vid följande riksdag något tadel af regeringens handlingssätt[1]). Regeringen yttrar nu i ingressen till den nya förmyndareordningen, att emedan »angående Förmyndare och thes ämbete, litet eller fast intet uti förra Konungars tijder är blifwit stadgat, förutan thet sielfwa Lagen om sådana måhl lämnat hafwer, hwarigenom med omyndige Barns upfostrande, rätt och egendomb myckit är blifwit försummat», därför hade nu regeringen utfärdat denna stadga, »på thet at the här til dagz inrijtade missbruk theste bättre kunna afskaffas». Det erinras vidare om, hvad på senaste riksdagen förekommit, men, säger regeringen, »lika wäl efter Ridderskapet och Adelen, samt Prästerskapet til en deel, hafwa i medlertid och til thess at företalde Lagens öfwerseende blifwer til ända fört, underdånigst bewilliat at ärkänna och antaga then Ordning och Stadga, som Wij låtit upsättia och them tilstäldt», så hade frågan å nyo tagits i öfvervägande, och denna förordning blifvit författad och påbjuden[2]).

Förmyndareordningen, som utgör grunden för 1734 års lags bestämmelser angående förmynderskapsväsendet, satte noggranna och utförliga lagbud i förmynderskapsrättens alla delar i stället för de gamla lands- och stadslagarnes torftiga och i högsta måtto ofullständiga stadganden. En genomgående grundsats hos densamma var, att staten, som enligt de gamla lagarne, isynnerhet landslagen, var tämligen främmande för alt deltagande i eller uppsigt å förmyndarevården, nu gjorde sin myndighet i flera afseenden gällande.

I 4 och 6 p. stadgades, att, då en make dog samt jämte efterlefvande make efterlemnade barn, den efterlefvande skulle ombe-

1) Posse, a. st., s. 192.

2) Förmyndareordningen finnes inf. hos Schmedeman, a. st., s. 571—83.

sörja upprättandet af två inventarier[1]), af hvilka han själf fick behålla det ena, men skulle lemna det andra till fränderna å den dödes sida[2]) eller i brist af slägt till Rätten. Och i 18 p. stadgades, att vid förmynderskapets antagande tvänne inventarier, upptagande all barnens egendom, skulle upprättas »uti någon af Rättens närwaru»; med de två exemplaren skulle sedan så förfaras, som nyss nämdes. Att denna inventering skulle ske i närvaro af någon Rättens ledamot, är ett ganska märkligt stadgande. Det visar, att staten denna tid sträkte sin tillsyn å förmyndareförvaltningen tillbaka till dennas första begynnelse. Rättsutvecklingen har emellertid gått i en annan riktning, än som genom detta stadgande antyddes: då 1734 års lag gjorde uppteckning af dödsbos tillgångar och skulder ovilkorlig för hvarje dödsbo, stadgades såsom regel, att, om arfvet lydde under stadsrätt, borgmästare och råd skulle nämna bouppteckningsförrättare, samt att arfskiftet i omförmälda fall skulle försiggå i sålunda utsedde mäns närvaro, men äljes skulle enligt regeln, vare sig omyndige sterbhusdelägare funnos eller ej, såväl bouppteckningen som arfskiftet vara en alldeles privat förrättning, företagen af dem, den närmast angick eller deras målsmän[3]). Och i senaste tid har man, såsom bekant, genom K. F. den 1 Maj 1868 kommit ett steg ännu längre i oberoende af myndigheterna med afseende på ifrågavarande förrättningar, och har denna förordning haft den verkan, att i en stor del af rikets städer till boupptecknings- och arfskiftesförrättare numera kunna kallas hvilka gode män som hälst. I våra grannländer Norge och Danmark är ifrågavarande lagstiftning ordnad på ett motsatt sätt: där är arfskiftet, om omyndige finnas, i regeln en offentlig, under medverkan af ämbetsmyndighet företagen förrättning. På sådant sätt vinnes i dessa länder den största garanti därför, att den egendom, som verkligen bör tillfalla den omyndige, också blifver honom tilldelad, en garanti, som i Sverge saknas. Förslag till förändring af 1734 års lags stadganden i förevarande ämne väktes af lagkomitén, som föreslog följande tvänne stadganden: »Så å landet,

1) Inventarium i denna förordning synes (vid jämförelse emellan 4, 6, 11 och 18 p.) afse endast tillgångarne, ej skulderna.

2) Var modren död, skulle det vara »närmste Fränder å Möderne»; var åter fadren död, skulle det vara »nästa Fränder, hälst af Fäderne».

3) 9 kap. 1 § och 12 kap. 2 § Ä. B. Se emellertid K. Br. den 27 Maj 1801, inf. i lageditionerna under 9 kap. 1 § Ä. B.

som i stad, skola kunnige och redlige män tillsatte wara, att boutredningar inom domsagan hålla. Af dessa kallen sterbhusdelägare en, att bouppteckning förrätta. Åsämjas sterbhusdelägare, att låta bouppteckning förrättas af annan person, den de hafwa förtroende till; anmälen det hos Rätten; och warde han förordnad, der ej Rätten pröfwar honom till den befattning ej skicklig wara. Den, som bouppteckning förrättar, tage sig till biträde twenne andra män, som ojäfwige äro» (6 kap. 3 § Å. B.); »Nu wilja sterbhusdelägare bo skifta; kallen då den, som bouppteckning hållit, eller annan boutredningsman i den ort, der den döde hemwist haft; eller begären förordnande för särskild utredningsman, som i 6 Kap. 3 § sägs. Utredningsmannen sätte ut dag till skiftet och kungöre det sterbhusdelägarna eller deras målsmän; tage ock sig till biträde wid skiftet twenne ojäfwiga män, som om bouppteckning sagdt är» (8 kap. 1 § Å. B.)[1]). Dessa förslag till ändring öfvergåfvos emellertid af lagberedningen, som dock förklarade sig anse ganska många skäl tala för desamma, men trodde det vara rådligast att ännu ej vidtaga denna förändring, hvars lämplighet ej vore nog allmänt erkänd[2]).

Att Hofrätt, som enligt 8 kap. 2 § 8 mom. R. B. innehar öfverförmynderskapet för frälsemäns barn och arfvingar, som frälse äro, redan enligt förmyndareordningen var forum för adeln i hithörande ärenden, framgår, utan att vara direkt i densamma utsagdt, af ordalagen i 11, 12 och 32 p. Detta privilegium, hvars upphof synes vara att söka redan i den samtidigt med den första Hofrättens instiftande år 1614 utfärdade rättegångsordinantien 14 p.[3]), blef sedan uttryckligen stadfästadt i ridderskapets och adelns privilegier den 16 Okt. 1723 6 p. och öfvergick därifrån till allmänna lagen[4]).

---

1) Dessa stadganden äro hämtade från det reviderade lagförslaget af år 1826. Motsvarande föreskrifter i 7 kap. 4 § samt 9 kap. 1 § af det ursprungliga, år 1818 utgifna förslaget till Å. B. voro af något afvikande lydelse.

2) Förslag till Giftermålsbalk, Ärfdabalk, Jordabalk och Byggningabalk. Stockholm 1847. Motiver, s. 32.

3) Schmedeman, a. st., s. 138—39. Jmfr Resolutionen och Förklaringen den 3 Okt. 1675 öfver samtlige städernas fullmäktiges besvär 35 §, inf. hos Schmedeman, a. st., s. 684 samt hos Stiernman, a. st., s. 1757.

4) I detta sammanhang må omnämnas det särskilda forum för prestebarn hos konsistorierna, som infördes genom K. Br. den 21 Dec. 1695, hvilket ålade konsistorierna att, »sedan arfskiffte är hållit, och Förmyndare efter

Angående förvaltningen af barnagodset stadgades i 30 p. af förmyndareordningen, att förmyndaren skulle vårda detsamma »som sitt egit» samt egna samma omtanke häråt som »en förståndig Huusfader», och skulle han vara »saklös, ther barnegodz således efter all möjelig flit antingen igenom watn, eld eller någon annan wåda utom hans förwållande förfahras skulle». Hans ställning var sålunda densamma, som den är enligt nu gällande föreskrift i 1734 års lag, 22 kap. 1 § Å. B. Hvad särskildt beträffar penningeförvaltningen, stadgades i 24 p.: »Finnes reda Penningar förhanden, skola the strax utsättias på ränta för wiss Underpant». Af slutorden i samma punkt finner man, att förmyndaren ej var ansvarig för de förluster, som utan hans vållande kunde uppkomma vid utlåningen. I 25 p. heter det vidare: »Ther Förmyndarne wille penningarne sielf bruka, så skal thet them fram för alle andre efterlåtas, allenast the så hög Ränta gifwa, jämwäl lika säker Underpant ställa, som någon annan, panten skal ock hos Rätten, för större säkerhet skull, nedersättias eller utfästas»[1]). I 1734 års lag blefvo dessa stadganden om penningeförvaltningen utbytta mot den nu gällande, allmänt hållna föreskriften i 22 kap. 4 § Å. B., att omyn-

---

Lag tilsatte, fordra til sig en Copia af afwittrings skriften, och efterrättelse åt minstone en gång om åhret af Förmyndarne, huru Barnen blifwa til dygd och ärliga närings medel håldne, samt deras ägendom handterat». P. Abrahamsson, Swerikes Rijkes Lands Lag med Anmärckningar. Stockholm 1726, s. 309. Enligt Resolutionen den 28 Aug. 1727 uppå städernas besvär tillkom konsistorierna jämväl en viss befogenhet med afseende på tillsättandet af förmyndare för de omyndige i städerna. Härom heter det i 44 p. af nämda resolution: »De omyndige Barnens Förmyndare uti Prästehus i Städerne, som antingen efter Lag äro närmast därtil, eller eljest kunna af Consistorierne med wederbörande anhöriges samråd utses, böra af Städernes Magistrater blifwa tilbörligen befullmäcktigade och confirmerade». R.G. Modée, Utdrag utur Publique Handlingar etc., I. Stockholm 1742, s. 722. Detta särskilda forum för prestebarn ansågs fortfarande gälla äfven efter utfärdandet af 1734 års lag, att döma af Nehrmans omnämnande däraf i sina Föreläsningar öfwer Ärfda-Balken. Stockholm och Upsala 1752, s. 240. Men i slutet af 1700-talet, om ej förr, hade konsistoriernas befattning med ifrågavarande förmynderskap kommit ur bruk. L. Tengwall, Twistemåls Lagfarenheten. Lund 1794, s. 284.

1) Jmfr Visby stadslag IV. 1. 23. 2 §, inf. i not 1) å s. 5. Se Nordling, a. st., s. 336—37.

digs »redbara penningar skall förmyndaren så förränta och förkofra, som bäst och säkrast pröfvas»[1]).

Efter denna redogörelse för vissa stadganden i förmyndareordningen och motsvarande föreskrifter i nu gällande lag, hvilka delvis egentligen ej höra till vårt ämne, men som vi trott oss till följd af deras nära sammanhang med detta böra något beröra, skola vi nu tillse, på hvad sätt förmyndareordningen afhjälpt bristerna i de gamla lagarnes ofullständiga stadganden om räkenskaps afläggande af förmyndaren. I detta afseende blef nu i 33 p. föreskrifvet: »Richtig räkenskap skole Måhlsmännerne wara förtänckte at giöra; Och på thet räkenskapen icke drages uppå hwar annan, åhr ifrån åhr, skole the på barnsens inkomst och utgifft åhrligen richtige räkningar författa, och them af näste fränder, eller ock i mangel ther af utaf Rätten och thes tilordnade, öfwersee låta, åt minstone hwart annat åhr; På thet ett witnesbörd ther af tagas må, at Förmyndaren med flijt och utan försummelse sitt werck handterar»; samt i 34 p.: »När räkenskapen hålles, antingen in för näste Fränder, eller rättens tilordnade, eller then omyndige sielf, sedan han til myndige åhr kommen är, tå skal med flijt efterfrågas hwad then omyndige uti sine ungdoms åhr lärdt hafwer, och om Målsmannen hafwer haft flitigt inseende om hans upfödzel, sedan huru hans medel äro anlagde, genomlöpandes alle åhrligen inlefwerade Böcker. Finnes han troligen och wäl sitt ämbete hafwa förwaltat, gifwe honom witnesbörd theröfwer och lefwerera then, som til sine laga åhr kommen är, Godzet i händer. Men finnes, at Målsmannen ey hafwer troligen med then omyndigas Egendom omgått, tå gifwe thet Rätten tilkänna, och utföre saken widare som hon kan wara til». Om vi bortse från hvad i sist anförda punkten stadgas om den slutliga redovisningen och räkenskapen inför den myndig vordne samt hvad där förmäles om granskningen af det sätt, hvarpå förmyndaren haft inseende å den omyndiges uppfostran, så återstår att lägga märke till, att den under förmynderskapet fortgående kontrollen å förvaltningen af egendomen nu skulle utöfvas af nästa fränder eller i saknad af sådana af Rätten och dess »tilordnade»[2]), att räkenskapen nu ej behöfde göras oftare, än

1) Om de olika tolkningar, som detta stadgande föranledt, se Nordisk Retsencyklopædi, II. Den nordiske Familie- og Arveret ved I. H. Deuntzer. Kjøbenhavn 1878, s. 79; och Nordling, a. st., s. 348—53, 367—69.

2) 33 p.; i 34 p. nämnes ej Rätten, utan endast dess »tilordnade».

hvart annat år, samt att det var särskildt stadgadt, det förmyndarens otrohet i förvaltningen skulle anmälas för Rätten af fränderna eller Rättens »tilordnade», hvilka sedan ägde utföra saken, som den var till.

Om förmyndaren försummade att på sätt, förmyndareordningen bjöd, göra räkenskap hvart annat år, torde man få anse, att han ådrog sig skyldighet att ansvara äfven för casus med afseende å det honom anförtrodda godset. Nehrman[1]) yttrar härom: »Thet länder Förmyndaren til säkerhet, om han så offta giör räckning: ty då är han frij från answar, wid alla tilstötande olyckor».

Enligt de gamla lagarne voro, såsom anfördt är, föräldrar emellertid befriade från skyldighet att aflägga räkenskap för sin förvaltning, ett förhållande, som sammanhängde därmed, att mellan dem och den omyndige i regeln egendomsgemensamhet ägde rum[2]). Denna befrielse lemnade förmyndareordningen orubbad. Detta framgår dels af följande bestämmelse i 5 p. (hvilken handlar om omgift faders förmynderskap öfver barn i första giftet): »Doch at med sielfwa Räkenskapen må förblifwa wid thet som i Lagen ther om stadgat och förordnat finnes», dels af hvad i 30 p. med följande ord stadgas: »Men hafwer någon Barnegodz under händer, och är ey förbunden efter Lag til årlig Räkenskap hwad han af Barnagodze upbär eller utgifwer, then samma wari plichtig alt Barnegodze så godt och så myckit som thet war, när han thet emottog, åter antwarda, och må intet siunka eller brinna för Barnomen, som således förkommer». Föräldrarne hade sålunda nyttjanderätt till sina barns egendom under deras omyndiga år och skulle vid förmynderskapets slut aflemna densamma oförminskad. Någon egendomsgemensamhet fanns nu ej längre: inventarium skulle, såsom nämdt är, nu alltid upprättas[3]).

Någon undantagsställning för fränder såsom förmyndare för omyndige i städerna torde ej vidare hafva ägt rum på förmyndareordningens tid[4]).

Det anmärktes här ofvan, att regeringen, då hon utfärdade denna af ständerna ej gillade förmyndareordning, dock visade sig hafva beaktat de anmärkningar, som mot det ursprungliga förslaget på

1) Inledning til then Swenska Jurisprudentiam civilem. Lund 1729, s. 421.
2) Se not 2) å s. 5.
3) Nordling, a. st., s. 334.
4) Nordling, a. st., s. 335.

riksdagen låtit höra sig. Detta framgår särskildt af författningens bestämmelser angående tillsynen å förmyndarnes förvaltning, jämförda med hvad härutinnan var föreslaget. Enligt förslaget skulle denna tillsyn nämligen, såsom synes af hvad vi af detta anfört, helt och hållet blifva en domstolarnes sak, och skulle ej blott Underrätterna, utan äfven Hofrätterna taga befattning härmed. Slägtintresset ansågs sålunda ej tillräckligt starkt att värna de omyndiges rätt. Denna plan blef emellertid om intet, och slägten fick i långa tider kvarstå orubbad vid sin forna makt och myndighet samt sina forna pligter. Endast om slägt ej fanns, inträdde Rätten eller af Rätten utsedde personer i slägtens rätt och skyldighet att öfva kontroll å förvaltningen. Klart är emellertid, att resultatet äfven af slägtens kontrollerande verksamhet kunde föranleda ett Rättens ingripande, hvilket finnes antydt i slutet af 34 p.; och öfverhufvud kan sägas, att Rättens befogenhet genom förmyndareordningen ej ringa ökats, om ock ej i den grad, som ursprungligen afsågs.

Att belåtenheten med förmyndareordningen åtminstone ej var allmän, visade sig vid *1680 års riksdag*, då ridderskapet och adeln i sina besvär klagade däröfver, att de omyndige på åtskilliga orter af brist på förmyndare blefvo lidande, samt anhöll, att förmyndareordningen måtte öfverses och lämpas till särskilda orter, därvid isynnerhet fattiga barns bästa borde befrämjas, och föreslogs det, att i hvarje provins eller åtminstone under hvarje Hofrätts jurisdiktion skulle inrättas ett förmyndarekollegium, bestående af två adelsmän och en bokhållare[1]). Uti Resolutionen å dessa besvär yttrade Kongl. Maj:t: »Hwad Ridderskapetz och Adelens vnderdånige ansökiande angår, at then af Trycket vtgångne Förmyndareordningen måtte öfwersees och til en och annan Landzortz nytta lämpas; Så wil Kongl. M:tt thet samma, antingen genom them som til Lagens Revision förordnas, eller och genom andre låta medh thet forderligste skee; Welandes sedan Kongl. M:tt wara ombetänckt at Statuera något wist om sättet, huruledes samma Förmyndare Ordning bäst kunde observeras the Omyndige til nytta, antingen förmedelst ett Förmyndare Collegium vthi hwar Province, eller och vnder hwars och eens Håffrätz Jurisdiction»[2]).

Då mot slutet af Karl XII:s regering de mest utomordentliga mått och steg tillgrepos, för att af det utarmade landet frampressa

1) Posse, a. st., s. 193.

2) Stiernman, a. st., s. 1853 (52 p.).

nödiga medel till krigets fortsättande, kastade man sina lystna blickar äfven på de omyndiges ägodelar, och barnagodset, som enligt gammal rätt hvarken fick sjunka eller brinna, skulle nu användas till äfventyrliga krigsföretag. Konungen gjorde i ett *den 1 Febr. 1716* utfärdadt *påbud*[1]) veterligt, »at såsom wi ogärna förnummit, huru som tid efter annan, Fader- och Moderlöse barn och Pupiller, samt Kyrckior, Scholar och Fattighus mycket kommit at lida, och råkat uti store widlöftigheter, dels derigenom, att man ey brukat behörig och nogsam försichtighet med deras Capitaler och Interessen, dels och, at man i mangel af behörig säkerhet, icke haft lägenhet, at sättia deras penningar på Interesse — — — — Så hafwe Wi efter moget öfwervägande, och i föllie af det oss åliggiande högsta förmynderskapet, som förbinder oss at bära en noga omsorg för sådane medlidanwärde personer och menigheter, i nåder welat alfwarligen förmana och anbefalla alla förmyndare, Curatorer, Kyrckio- Scholæ- och Fattighus-Inspectorer och föreståndare, såsom Wi de samma härmed och i kraft af detta wårt öpne bref alfwarligen förmana och dem anbefalla, at de straxt efter denne wår nådige förordnings Publication, icke allenast til wåre samtelige Ständers förordnade fullmäktige inlefwerera alla dem således anförtrodde medel, som icke redan i Banquen eller på andre dylike publiqve Fonds äro insatte, utan och alt hwad de til sine omyndigas och Communers bästa här och där på Ränta utlänt, genast upsäja, samt det, om icke förr, dock åtminstone innan et halft åhrs förlopp — — — — inlefwerera»; och skulle Konungens Högsta ombudsman vaka öfver förordningens efterlefnad samt efter lag förfara emot dem, hvilka i detta mål beträddes hafva varit försumlige. Sex procents ränta utlofvades.

Den tanken, att staten skulle till förvaltning öfvertaga de omyndiges penningar, var nog till grunden riktig; men den framkallades nu af statens penningenöd, och icke af omsorgen om de omyndige. Och på denna tid, då kommunikationerna voro så ringa utvecklade, hade nog dess fullständiga förverkligande stött på oöfvervinnerliga svårigheter.

Historien förmäler icke, huru mycket penningar man nu på detta sätt lyckades komma öfver. Vi känna ej häller, huruvida

1) Kongl. May:tz Öpne Påbud, Huru Pupillers, samt Kyrckiors, Scholars och Fattig-Hus medel, med fullkomlig säkerhet til Sex proCent skola och kunna fruchtbare göras.

förluster genom dessa åtgärder tillskyndades de omyndige, eller om de utstälda obligationerna med ränta emot regeln blefvo till fullo af riksgäldsverket inlösta[1]).

Hvarken 1680 års planer om förmyndarekollegiers inrättande eller 1716 års påbud utöfvade något inflytande på 1734 års lagstiftning. Af en viss betydelse är däremot *K. Förklaringen den 30 Okt. 1721.* Dess vigt består visserligen hufvudsakligen däri, att den, såsom bekant, höjde myndighetsåldern från 15 till 21 år; men af denna förändring orsakades äfven införandet af en ny grundsats med afseende på tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom. Lagstiftaren kunde, då han höjde myndighetsåldern, ej undgå att tänka, att mången yngling under 21 år kunde vara så utbildad, att, om han ock fortfarande måste förblifva omyndig, honom likväl ej borde förmenas att söka åstadkomma rättelse uti förmyndarens tilläfventyrs dåliga förvaltning. Han tillerkände därför omyndig af mankön en viss tillsyn å förvaltningen. I 2 § af nämda förklaring stadgades härom: »Om någon, sedan han kommit til sina Femton åhr, skulle finna Förmyndaren uti en eller annor måtto icke wäl och förswarligen handla med des lösa och fasta Arf: Så må den, som til en så god eftertancka om sin wälfärd kommen är, innom dessa utsatta åhren, inför wederbörande Domare sin skiäliga talan angifwa och lagligen utföra. Och der Förmyndaren til angifwandet skyldig finnes; förordne tå Domaren en annan god och skickelig Man i des ställe».

Öfvergå vi nu till *1734 års lag,* finna vi i 23 kap. 1 § Å. B. hufvudstadgandet i ämnet. I främsta rummet skulle de närmaste fränderna kontrollera förmyndaren. Men lagen förutsätter, ej blott såsom redan stadslagen och sedermera förmyndareordningen, att fränder ej finnas till, utan äfven att dessa ej vilja åtaga sig kontrollen, en förutsättning, som visar, att slägtens intresse redan nu var i aftagande. Inträffade något af dessa fall, utöfvades kontrollen af en af Rätten utsedd person; men Rätten hade ej någon omedelbar befattning med själfva kontrollen. Omyndig ynglings befogenhet att anmäla sin förmyndare för dålig förvaltning och utföra talan emot honom bibehölls. Han ägde denna rättighet, »ändå att han öfwer sitt arf ej råda får, förr än han till laga ålder

1) C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från K. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772, II. Stockholm 1863, s. 4—6.

kommit», men bestämmelsen i 1721 års förklaring om en viss minimiålder öfvergafs, i det att det nu endast förutsattes, att omyndig skulle vara »till de år kommen, att han sjelf kan finna, det förmyndaren ej wäl dess egendom förestår». Påföljden för förmyndarens vanvård i förvaltningen behöfde nu ej nödvändigt blifva afsättning, såsom enligt nyssnämda förklaring, ty slutorden i dess 2 § äro här i nu ifrågavarande § utelemnade.

Bestämmelserna i samma 1 § skilja sig från hvad som uti förmyndareordningen var stadgadt i afseende på tiden för redovisningen sålunda, att förmyndaren nu förklarades skyldig redovisa vid hvart års slut, men begärdes ej hans räkning så ofta, skulle han dock vara förpligtad att hvart tredje år tillställa vederbörande sin räkning, och skulle denna vara åtföljd af »de bewis, som dertill höra». Om nu vid granskningen anmärkningar gjordes, skulle »Domaren tillse, att den omyndiga rätt sker», d. v. s. anmärkningarne, hvilka för Rätten borde anmälas, hade samma betydelse som ett klander af förvaltningen, och den rättegång, som sålunda uppstode, finge definitivt ordna de rättsförhållanden mellan den omyndige och förmyndaren, som den senare genom sin räkning visat sig uppfatta på ett annat sätt, än granskarne af denna i sina påminnelser vid samma räkning.

I 2 § af förenämda kap. hette det: »Tredskas förmyndare, eller will ej räkenskap göra; då skall Rätten honom wiss dag wid wite förelägga».

Stadgandet om förmyndares skyldighet till periodisk redovisning gälde enligt 1734 års lag och gäller fortfarande alla förmyndare utan undantag. Föräldrar, som på förmyndareordningens tid voro befriade från denna skyldighet, äro det sålunda ej längre. Detta synes vara alldeles uppenbart, om man betänker, att man aldrig haft någon annan grund för antagandet af denna frihet än lands- och stadslagarnes stadganden, då ju förmyndareordningen i detta afseende ej innehöll annat än en hänvisning till »Lagen», samt att lands- och stadslagarne genom 1734 års lag blefvo uttryckligen upphäfda. Denna uppfattning har emellertid ej alltid ansetts obestridlig, men dess riktighet torde numera vara allmänt erkänd[1]).

1) Såväl Nehrman (Föreläsningar öfwer Årfda-Balken, s. 257—58), som Tengwall (a. st., s. 291) tyckas anse föräldrar äfven efter 1734 års lag vara frie från redovisningsskyldighet; och Schrevelius (Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande Civil-Rätt, III. Lund 1858, s. 368—69) anser frågan tvifvelaktig

Slutligen bör här från 1734 års lag erinras om det allmänna stadgande angående förmyndarekamrar, som där förekom i 6 kap. 5 § R. B. Det hette i detta-lagrum: »Kommer twist upp om arf, förmynderskap, så ock död mans eller qvinnas yttersta wilja, och förordning om deras egendom; döme ock Rådstufwurätt i ty mål, der ej Förmyndarekammare inrättad är, att sådant upptaga och slita. Förmyndarekammare hafwe wård om omyndigas arf och bästa, och göre der redo före, och Rådstufwurätt döme deröfwer, då det klagas». Detta stadgande blef emellertid upphäfdt genom *K. F. den 18 April 1849* i sammanhang med Lagmansoch Kämnersrätternas afskaffande och samtidigt gjorda förändringar i öfriga delar af R. B.; och under tiden från 1849 till 1861 fanns ej i allmän lag någon föreskrift om förmyndarekammare, ehuru en sådan inrättning dock existerade.

Med sistnämda undantag ägde hvad 1734 års lag i förevarande ämne stadgat gällande kraft i öfver ett hundra år; men under innevarande århundrade har en utveckling af den gamla rätten försiggått, hvars mål varit att på kommunerna öfverflytta tillsynen å förmyndarnes förvaltning samt att i allmänhet skärpa denna tillsyn. Samtidigt har ett sträfvande, ehuru hittills utan framgång, sökt göra sig gällande att fråntaga förmyndarne förvaltningen af de omyndiges penningar och värdehandlingar, hvilket skulle ske genom inrättande af förmyndarekamrar. Närmaste anledningen till båda dessa tendensers första framträdande var ett allmänt kändt behof af en förändring i den gällande förmånsrättsordningen, som innehölls i 17 kap. H. B. af 1734 års lag. Enligt 8 § af nämda kap. skulle nämligen hos föräldrar eller förmyndare innestående barnaarf utgå med förmånsrätt framför inteckning i fast egendom, så vida icke inteckningen hvilat å egendomen, innan gäldenären blifvit förmyndare, i hvilket fall inteckningshafvaren

(jmfr emellertid s. 363). Nordling däremot uttalar sig (a. st., s. 335) bestämdt för, att 1734 års lag frånträdt ifrågavarande undantag för föräldrar. Detsamma gäller om författaren till en uppsats i Tidskrift, utgifven af juridiska föreningen i Finland, 12:te årg. 1876. Helsingfors, s. 277—91: »Äro icke naturlige förmyndare skyldige att för sina förmynderskap redovisa»? Ändamålet med denna uppsats är visserligen att visa, att naturlige förmyndare enligt nu gällande finsk rätt äro redovisningsskyldige, men författaren lemnar, för att ådagalägga detta, en historisk framställning af frågan och kommer därvid att utlåta sig om den förändring, 1734 års lag i förevarande afseende gjorde i den förut gällande rätten.

fick njuta sin inteckning till godo[1]); och gälde enligt samma § ett motsvarande stadgande om kyrkors och fattighus' fordringar hos deras föreståndare samt kronans och frälsemäns fordringar för uppbörd. Dessa s. k. tysta förmånsrätter kunde icke vid en stigande ekonomisk utveckling äga bestånd. Skulle någon verklig realsäkerhet kunna finnas och erkännas, måste de förflyttas efter den förmånsrätt, som tillkom intecknade fordringar, ty hvar och en, som endast kunde misstänkas att vara t. ex. förmyndare, måste finna sig vid, att en möjlig långifvare betraktade hans måhända ointecknade fasta egendom såsom belastad med en skuld för barnaarf till obestämdt belopp. Och huru skulle låntagaren kunna bevisa, att han ej var förmyndare? Detta var hardt när omöjligt utom i sådana undantagsfall, att han t. ex. ännu ej fylt 25 år. Ty därtill skulle erfordrats intyg, gifna med ledning af förmynderskapsprotokollen hos alla Underrätter och Hofrätter i riket, intyg hvilkas värde för öfrigt kunde vara ganska tvifvelaktigt i betraktande af de svårigheter, som vore förknippade med deras utfärdande. Och var lånsökaren verkligen förmyndare, var hans ställning naturligen ännu sämre. Tilläggas bör, att, äfven om lånsökaren till följd af nu anförda förhållanden ej alldeles nekades lån mot säkerhet i sin fastighet, han dock alt för sannolikt nödgades se sig utestängd från att erhålla de fördelaktigaste lånen, ehuru han, om ej en oriktig lagstiftning hindrat långifvaren att rätt värdera den erbjudna säkerheten, kunde hafva grundade anspråk därpå. Det utkämpades emellertid en långvarig strid om dessa tysta förmånsrätter, innan de fingo vika för de alt kraftigare framträdande fordringarne på deras nedflyttning i förmånsrättsordningen. Det visades under dessa förhandlingar, att lagstiftningen om förmånsrätten för barnaarf på mångfaldigt sätt gäckades. Härom yttrar lagutskottet vid 1859—60 årens riksdag, då ständerna för sin del beslöto den länge eftersträfvade förändringen, följande: »Förmyndaren, kanske bragt i trångmål just af omöjligheten att, i anseende till förmynderskapet, erhålla lån å sin fastighet, säljer denna — och fastigheten utgör icke vidare någon säkerhet för myndlingens

1) Denna förmånsrätt är ytterst att härleda från Resolutionen angående Barnegods den 4 Nov. 1668. Kongl. Maj:t förklarade där i särskildt mål, att barnepenningar skulle vara framför all annan skuld privilegierade att af egendom utmätas, oaktadt de förordningar, som kreditorerna emellan tillförene kunde vara gjorda. Schmedeman, a. st., s. 548—49.

fordringsanspråk. Eller hastar den, som hotas med ett förmyndareförordnande, att på förhand öfverinteckna sin fastighet för att, i händelse af lånebehof, hafva tillgång på inteckningar, *äldre* än förmynderskapet och följaktligen medförande förmånsrätt framför barnaarfvet. Eller afträder förmyndaren, efter öfverenskommelse med annan man, förmyndarebefattningen åt denne, för att efter några dagar återtaga densamma, sedan förmyndarens fastighet under tiden blifvit till annans säkerhet intecknad, i hvilken händelse myndlingens företrädesrätt ej åter vidtager förr än ifrån den dag, då förmynderskapet ånyo anförtroddes åt förre förmyndaren. I sistnämnde hänseende har det till och med gått så långt, att förmyndare icke sky att i sina ansökningar till domstolarne om dispens från förmynderskap såsom skäl derför rent af åberopa denna afsigt att gifva inteckningen företräde för barnaarfvet. Något skarpare argument än detta torde ej för denna lags ändamålsvidrighet kunna åberopas»[1]. Under meningsbytet gjorde sig dock äfven, och visserligen med rätta, motsatta synpunkter gällande. Det kunde nämligen icke förnekas, att, om ock ej alla förmyndare voro fastighetsägare, och om lagen äfven kunde kringgås på flerahanda sätt, den tysta förmånsrätten för barnaarf dock var en garanti, som nog var i stånd att rädda samt väl äfven räddat mången omyndigs förmögenhet från förstörelse, och att den därför ej borde utan moget öfvervägande kastas bort. Det blef därför en allmän åsigt, att om förmånsrättsordningen skulle ändras, något annat borde sättas i stället, som kunde vara egnadt att trygga de omyndiges rätt. Och sålunda vardt det allmänt kända behofvet af denna förmånsrätts förflyttning och inteckningsrättens upphöjande till dess rätta plats i förmånsrättsordningen, såsom nämdt är, en anledning till uppkomsten af de sträfvanden, som gingo ut på, å ena sidan att kommunerna finge öfvertaga tillsynen å förmyndarnes förvaltning, och att denna tillsyn gjordes mera verksam, å den andra att förmyndarekamrar inrättades. Ifrågavarande reformsträfvanden, som haft till påföljd väsentliga förändringar i lagstiftningen i den förra af nu angifna riktningar, kunna ännu ej anses hafva nått sin afslutning. Då vi nu skola redogöra för gången af detta reformarbete, bildar emellertid år 1861 en naturlig slutpunkt för framställningen i denna afdelning, enär K. F. den 24 Sept. nämda år utgör grundvalen för den nu gällande rätten i föreva-

1) L. U:s Bet. N:o 38.

rande ämne, hvilken vi i nästa afdelning ämna behandla. Hvad som förekommit efter 1861 har hittils stannat endast vid förslag och skall i en följande afdelning framställas.

Redan *lagkomitén* fann föreskrifterna i 23 kap. 1 § Å. B. bristfälliga och ej motsvarande sitt ändamål. Det heter härom i motiven till dess förslag till Å. B.: »Då fränder underlåtit att fordra redo, har likwäl ändamålet med dessa föreskrifter ofta förfelats, emedan Domaren, i saknad af anmälan, icke haft anledning att utöfwa den tillsyn, som uppå honom ankommit.

Committéen har ansett det böra uttryckligen åläggas förmyndaren, att, då fränder ej äro till eller ej wilja granska hans räkning, densamma till Rätten inlemna, då god man till genomseende deraf bör förordnas, samt i sammanhang dermed föreskrifwit, att, enär fränderne eller gode mannen finna fel i förmyndarewårdens utöfning, sådant skall hos Rätten anmälas, på det att, ifall omständigheterna det fordra, annan förmyndare må kunna tillsättas.

Af dessa bestämmelser blifwer det en klar följd, att de anmärkningar, som wid förvaltningen göras, icke komma under behandling såsom formligt klander, och att således den provisoriska granskningen icke ligger den omyndige eller efterträdande förmyndare i wägen, att sin talan i framtiden widare utföra»[1]).

I öfverensstämmelse med dessa åsigter äro 16 kap. 10 och 11 §§ i komiténs första förslag till Å. B. af år 1818 utarbetade; och återfinnas samma stadganden med en mindre förändring[2]) i det reviderade lagförslagets 15 kap. 10 och 11 §§ samma balk. Att detta lagkomiténs förslag ej varit utan inflytande på lagstiftningen, skola vi längre fram se.

I afseende å de tysta förmånsrätterna är lagkomiténs uppfattning år 1826, då det reviderade fullständiga förslaget till civillag utkom, en annan än den, som fått sitt uttryck i komiténs år 1815 utgifna förslag till H. B. I sistnämda förslag (18 kap.) kvarstår komitén ännu på den gamla lagens ståndpunkt, men denna

1) Förslag till Ärfdabalk och Jordabalk. Stockholm 1818. Motiver till Ärfdabalken, s. 82.

2) Då det ursprungliga förslaget stadgar om förmyndarens räkning, att af denna skall kunna skönjas, »hwad han för den omyndige uppburit och utgifwit, och hwad säkerhet för medlen tagen är», säges i det reviderade lagförslaget, att af förmyndarens räkning skall skönjas, »huru han den omyndigas egendom förwaltat».

åsigt är i det reviderade förslaget öfvergifven, och där föreslås (i 22 kap. H. B.) den förändring i den bestående förmånsrättsordningen, att inteckning får företräde såväl framför omyndigs fordran hos föräldrar och förmyndare, som kyrkors fordringar hos sina föreståndare m. fl. fordringar. I sammanhang härmed bör anmärkas en annan olikhet mellan komiténs båda förslag. »Man har länge öfwerklagat», säger komitén år 1818, »såsom en brist i Lagstiftningen, swårigheten, att med säkerhet ernå underrättelse om den förmånsrätt, som för omyndigas egendom warit stadgad hos deras föräldrar eller förmyndare. — — — — För att afhjelpa denna olägenhet, har Committéen nu föreslagit anstalter, genom hwilka sådan förmånsrätt göres offentlig och upplysning derom blifwer för en hwar tillgänglig»[1]). Dessa anstalter voro stadgandena i 15 kap. 2 och 13 §§ af komiténs första förslag till Ä. B. I 2 § föreskrefs: »Faller egendom omyndigt barn till, medan begge föräldrarne lefwa; warde, då anmälan derom hos Rätten sker, det i förmyndare protocollet teknadt»; samt i 13 §: »Är den, som till förmyndare förordnas, ej inom samma Rätts domsaga boende; då må han förmynderskapet ej tillträda, innan förordnandet blifwit kungjordt den Rätt, hwarunder han lyder, och i dess protocoll teknadt; och förty ware Rätten, som förordnandet gifwit, pligtig, att en god man, som inom domsagan boende är, tillika utse, att om förordnandets antekning besörja, och att den omyndiges egendom wårda, till dess det wises, att så förfaret är, och att förmyndaren af förordnandet del fått». Genom hvad sålunda blifvit föreslaget skulle möjlighet vinnas att utröna, huruvida en person verkligen innehade förmynderskap eller icke[2]). Dessa förslag äro emellertid i komiténs reviderade lagförslag öfvergifna: de voro då, i betraktande af komiténs nya ställning till de tysta förmånsrätterna, naturligen obehöfliga.

Vid *1817—18 årens riksdag*, således samtidigt med utgifvandet af lagkomiténs första förslag till Ä. B., afläto ständerna en

1) Förslag till Ärfdabalk och Jordabalk. Motiver till Ärfdabalken, s. 73.

2) Komitén tillägger å s. 75 i föreg. not a. st.: »Hwad härwid kan erinras, är, att den, som ombytt hemwist och således lydt under flere Domstolar, kan hafwa förmynderskap anteknade på annan ort, än der han bor. Men detta ökar endast beswäret wid efterforskningen, i samma mån, som den ifrågawarande personen oftare förändrat hemwist. Det blir alltid möjligt, att ernå den upplysning, man söker; och dermed är det åsyftade ändamålet, så widt ske kan, wunnet».

skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om ett stadgande, i det närmaste likt den af komitén föreslagna föreskriften i 15 kap. 13 § Å. B.[1]); men förklarade Kongl. Maj:t sig anse ifrågavarande ämne ej böra särskiljas från civillagens öfriga innehåll, hvadan annan åtgärd ej vidtogs än skrifvelsens öfverlemnande till lagkomitén[2]).

Vid påföljande *riksdag*, år *1823*, inlemnade bankoutskottet till ständerna ett memorial »angående det äfventyr som för Banquen uppstår i anseende till omöjligheten att få tillförlitligen upplyst, huruvida dess låntagare mot inteckning i fast egendom äro frie från förmynderskap eller förvaltning af andra förmånsrättsegande medel». Bankoutskottet hemstälde häri om sådan förändring af 17 kap. H. B., att de fordringar, hvilka blifvit i gäldenärs fasta egendom behörigen intecknade, komme att utgå med förmånsrätt utur samma egendom och dess afkastning framför all annan gäld än fastighetens utskylder; och framstälde utskottet för den händelse, detta förslag ej skulle röna bifall, tvänne alternativa förslag[3]). Vid samma riksdag väktes äfven en motion om ifrågavarande i 17 kap. 8 § H. B. uppräknade fordringars nedflyttande till förmånsrätten efter inteckning, och föreslog motionären i sammanhang med denna förändring inrättande af förmyndarekamrar[4]).

---

1) Såsom motiv till ifrågasatta tillägget i lagen anföra ständerna icke blott det af lagkomitén angifna skäl, utan i främsta rummet, att de omyndiges säkerhet därigenom skulle tillgodoses. Det heter härom i skrifvelsen: »De händelser äro kända, att en och samma person fått sig uppdragna betydligare Förmynderskap af flere särskilde Domstolar, och att, ehuru hvardera Domstolen, jemnlikt sin pligt, behörigen och noga underrättat sig om hans vederhäftighet, Förmyndaren likväl, enär den ena Domstolen varit i okunnighet om den andras åtgärder, slutligen, då han kommit på obestånd, icke egt tillgång till återgäldande af allt hvad han för sine myndlingar emottagit». Bih. till riksst. prot. X. s. 257—60.

2) Bih. till riksst. prot. I. s. 370—72.

3) Det ena gick i den af lagkomitén genom stadgandena i 15 kap. 2 och 13 §§ Å. B. inslagna riktning. Enligt det andra skulle ett generelt register öfver förmyndare, uppbördsmän, kyrko- eller fattighusföreståndare samt innehafvare af andra dylika befattningar föras för hela riket hos något ämbetsverk i hufvudstaden, t. ex. Nedre Justitierevisionen, hvarifrån då bevis skulle kunna erhållas angående frihet från förvaltning af förmynderskap eller andra förmånsrättsägande medel. Bih. till riksst. prot. VI. 1. s. 676—85.

4) Motionen väktes hos ridd. och adeln af A. W. Pereswetoff Morath. Förmyndarekamrarne, hvaraf skulle finnas en för hvarje län, skulle utgöras af sex ledamöter (och tre suppleanter), hvilka genom medelbara val skulle

Ständerna vågade ej rubba barnaarfvets förmånsrätt och godkände då ej häller sistnämda förslag om förmyndarekamrar, men i skrifvelse till Kongl. Maj:t den 8 Dec. 1823 hemstälde de, att den genom 17 kap. 8 § H. B. kyrkors, fattighusens, kronans eller frälsemäns fordringar hos föreståndare och uppbördsmän tillagda förmånsrätt framför inteckningar måtte afskaffas, och bifogades ett formuleradt förslag i detta syfte. Till afhjälpande af den svårighet, hvarmed det var förenadt att vid inteckningars belånande anskaffa bevis om ledighet från förmynderskap, föreslogos tillika i samma skrifvelse vissa tillägg till 20 kap. Å. B. i ungefärlig öfverensstämmelse med de stadganden, lagkomitén i sitt förslag till Å. B. 15 kap. 2 och 13 §§ uppstält[1]).

Riksdagens skrifvelse hade ej till påföljd någon lagförändring. Vid *1828—30 årens riksdag* väktes därför en motion[2]), att ständerna måtte ingå till Kongl. Maj:t med lika lydande skrifvelse. Åfven väktes förslag[3]) om samtlige i 17 kap. 8 § H. B. uppräknade fordringars nedflyttande till förmånsrätten efter inteckning, och denna gång utan samband med förslag om förmyndarekamrars inrättande. Ett annat försök att afhjälpa olägenheterna för realkrediten och på samma gång gifva större trygghet åt de omyndige gjordes vid samma riksdag af en motionär i borgareståndet[4]), som på samma gång han hemstälde, att den omyndiges förmånsrätt skulle gälla ej blott för »barnaarf», som det hette i 17 kap. 8 § H. B., utan för alla hans tillgångar, de måtte vara tillkomna genom arf, gåfva, testamente eller på annat sätt, tillika föreslog ett stadgande, att inteckning härför samtidigt med förmyndareförordnandets meddelande skulle tagas i förmyndarens fasta egendom, om han ägde sådan; och hvart tredje år, då förmyndareräkning borde lemnas till domaren, skulle inteckningen, därest den omyndiges tillgångar

utses bland dem, som ägde fastighet till minst 10,000 rdr b:cos taxeringsvärde. De valde skulle en för alla och alla för en ansvara för förvaltningen af de omyndiges såväl fasta egendom som värdehandlingar och penningar, hvilka af dem borde omhänderhafvas. Af räntan och afkastningen finge $^1/_2$ procent beräknas såsom arvode, hvilket med $^1/_7$ till hvar skulle fördelas mellan ledamöterna i förmyndarekammaren och en där anstäld kamrerare. Bilagor till ridd. och adelns prot. I. s. 412—31.

1) Bih. till riksst. prot. X. 2. s. 323—28.

2) Af P. G. Cederschjöld hos ridd. och adeln. L. U:s Bet. N:o 49.

3) Af E. W. Montan i borgareståndet. L. U:s Bet. N:o 49.

4) A. Landegren. L. U:s Bet. N:o 49.

blifvit minskade, för skilnaden dödas, men om åter tillgångarne ökats, ytterligare inteckning för tillökningen fastställas. Dessa inteckningar skulle förvaras i Rättens arkiv och vårdas af domaren, hvilken borde tillse, att de i rättan tid förnyades.

I sin skrifvelse till Kongl. Maj:t den 11 Jan. 1830 begärde ständerna å nyo den förändring i förmånsrättsordningen, som de vid föregående riksdag föreslagit; men de omyndiges tysta förmånsrätt ville de ej häller nu rubba, utan hemstälde tvärtom om dess utsträckning i enlighet med sistnämde motionärs förslag till att gälla för all en myndlings egendom, som af förmyndaren förvaltades[1]; hvaremot dennes andra förslag ej vann bifall.

Äfven vid denna riksdag hade förslag framstälts om förmyndarekamrars inrättande[2], men de biföllos ej. Detsamma gäller om en motion hos ridderskapet och adeln om vissa ändringar med afseende på stadgandena om förmyndares redovisningsskyldighet och påföljderna för deras åsidosättande[3].

Till *1834—35 årens riksdag* aflemnade Kongl. Maj:t en proposition[4] om inteckningss uppflyttande i förmånsrättsordningen fram-

1) Exp. utskottets förslag till skrifvelse N:o 295.

2) Magnus Crusenstolpe upptog hos ridd. och adeln Moraths vid förra riksdagen i ämnet väkta motion. Johan Olsson föreslog i bondeståndet inrättande af förmyndarekamrar i hvarje län, hvilka det skulle åligga att insätta myndlingarnes medel i sparbankerna. L. U:s Bet. N:o 45. Wollrath Tham föreslog hos ridd. och adeln, att hvarje stad, församling eller socken skulle bemyndigas att välja ett municipalråd af fem, sju eller nio ledamöter, hvilket under namn af förmyndarekammare skulle förvalta de omyndiges egendom. Ledamöterna skulle ansvara en för alla och alla för en för förvaltningen och säkerheten af egendomen och skulle äga i arvode uppbära en procent af de vanliga sex, som för utlånta penningar erhållas, jämte sjättedelen af afkastningen af omyndigs fasta gods. L. U:s Bet. N:o 132.

3) Af C. Hermelin. Enligt hans förslag skulle förmyndare minst hvart tredje år hos domstolen förete redogörelse för sitt förmynderskap. I redovisningen borde upptagas alla myndlingens tillgångar, samt de vilkor och den säkerhet, mot hvilka den lösa egendomen blifvit fruktbar gjord, jämväl uppgifvas, och förhållandet i förmynderskapsprotokollet antecknas. Förmyndare, som underläte att redovisa, skulle böta. L. U:s Bet. N:o 46.

4) Då detta förslag förhandlades i statsrådet, tillstyrktes det af samtlige rådgifvarne med undantag af justitiekansleren Bergenschöld, som förklarade sig ej våga tillstyrka detsamma utan i sammanhang med förslag till inrättande af förmyndarekamrar, samt justitierådet Stråle, som åberopade hvad han yttrat vid den granskning, förslaget undergått i Högsta domstolen. Han hade där föreslagit, att en förmyndarekammare borde inrättas i hvarje stad

för ej allenast de fordringar, hvilkas nedflyttning ständerna vid de två föregående riksdagarne förklarat sig önska, utan äfven framför barnaarf, och i samma syfte väktes vid denna riksdag äfven motioner[1]). Hos ständerna väktes äfven förslag om förmyndarekamrars inrättande, och voro dessa båda frågor af ett par motionärer sammanbundna med hvarandra[2]). Vi hafva vidare att från denna riksdags förhandlingar anmärka, att förslag till utveckling af stadgandena i 23 kap. 1 § Å. B. i den af lagkomitén inslagna riktning bragtes å bane genom motioner[3]), hvilka dock ej rönte någon framgång. Ideen om förmyndarekamrar vann däremot ständernas bifall, men hvad beträffar frågan om de tysta förmånsrätterna, ville man för närvarande ej företaga någon ändring. I sistnämda afseende heter det i ständernas skrifvelse den 29 sept.

---

och socken, hvarvid dock flera socknar eller hela häradet ägde förena sig om en förmyndarekammare, att denna skulle bestå af tre, högst fem valde personer, hvarjämte domhafvanden eller borgmästaren samt pastor i församlingen vore, när de så ville, själfskrifne ledamöter, de båda förre såsom ordförande, samt att förmyndarekamrarne ej skulle handhafva någon penningeförvaltning, utan endast förvara den omyndiges värdehandlingar, och borde kammarens ledamöter utan vedergällning åtaga sig denna omsorg. (Det detaljerade förslaget finnes i L. U:s Bet. N:o 108 vid ifrågavarande riksdag.) Propositionens afslående tillstyrktes vid denna granskning i Högsta domstolen af samtlige öfrige justitieråd med undantag af Backman, som ville hafva lagens föreskrift i 17 kap. 8 § H. B. oförändrad åtminstone intill dess omyndigs egendom och förmyndares befattning därmed framdeles möjligen kunde blifva stälde under vård och tillsyn af förmyndarekamrar eller andra lika beskaffade inrättningar. Propos. N:o 49.

1) Af C. F. Horn hos ridd. och adeln, af B. H. Santesson i borgareståndet samt af Petter Persson i bondeståndet. L. U:s Bet. N:o 71.

2) B. R. Adlerberg föreslog hos ridd. och adeln förmyndarekamrars inrättande inom hvarje härad, med samma rätt och samma ansvar som författningarne stadgade för förmyndarekammaren i Stockholm. B. H. Santesson föreslog inrättandet af provincialpupillkamrar, och Petter Persson hemstälde, att förmyndarekamrar måtte organiseras på det sätt, att å landet ordinarie häradshöfdingen samt i stad borgmästaren blefve ständig ordförande, och ledamöterna kallades genom val. De båda sistnämde stälde frågan i samband med frågan om de tysta förmånsrätterna (se föreg. not). L. U:s Bet. N:o 72.

3) Af G. Holm i borgareståndet och af den i de två närmast föreg. noterna omförmälde Petter Persson, hvilken för den händelse, att hans motion om inrättande af förmyndarekamrar, i sammanhang med de tysta förmånsrätternas borttagande, icke skulle vinna framgång, påyrkade ifrågavarande förändring i Å. B. L. U:s Bet. N:o 70.

1834 i anledning af Kongl. Maj:ts proposition: »Vid öfvervägande af hvad E. K. M. sålunda i Nåder föreslagit, hafva Rikets Ständer ingalunda förbisett nyttan och angelägenheten af inteckningsrättens betryggande, hvarigenom crediten skulle underlättas och svårigheterne minskas så väl för fastighetsegare, att erhålla lån, som för långifvare, att utan äfventyr göra sine penningar fruktbare; men som härvid jemväl måste tagas i betraktande, att omvårdnaden om de omyndige utgör en bland samhällets heligaste åligganden, för hvilket ändamål någon uppoffring torde böra tålas; att den ifrågavarande lagförändringen skulle minska de omyndiges nu egande säkerhet hos sine förmyndare; att för närvarande icke finnes något, som kunde motsvara denna säkerhet eller sättas i dess ställe; och att, då på bägge sidor möta olägenheter, äfventyret hellre tyckes böra drabba dem, som sjelfve kunna se sig före, samt genom försigtighet och omtanka i de fleste fall afvärja skadan, än dem, hvilka äro urståndsatte dertill; så hafva Rikets Ständer, då icke förmyndarekamrar, eller andra för de omyndige tillräckligen betryggande anstalter kunnat allmänligen införas, funnit öfvervägande skäl för bibehållande af omyndiges nu egande förmonsrätt; hvarföre, och enär E. K. M:s Nådiga Proposition ej får annorlunda än i sin helhet behandlas, Rikets Ständer ansett sig icke kunna den föreslagne Lagförändringen antaga»[1]). Åfven angående förmyndarekamrars inrättande afläts en skrifvelse, i hvilken, dagtecknad den 1 Dec. 1834, ständerna anföra följande: »Med anledning af väckt fråga om Förmyndarekamrars inrättande ej mindre å landet än i de städer, der sådana icke förut finnas, och då Rikets Ständer nogsamt inse, att en säkrare control å Förmyndare, än den, som nu eger rum till skyddande af omyndiges egendom, är af behofvet påkallad, serdeles bland allmogen, uti hvilken samhällsclass en person ofta kan innehafva flere förmynderskap, utan att dock kunna hvarken räkna eller skrifva, samt inrättandet af Förmyndarekamrar synes kunna befordra det åsyftade ändamålet, hafva hos E. K. M. Rikets Ständer skolat härmed i underd. anhålla, att förslag till Förmyndarekamrar må af dertill utsedde skicklige personer utarbetas»[2]).

---

1) Bih. till riksst. prot. X. 1. s. 229.
2) I föreg. not, a. st., s. 404--5.

Ständernas sist anförda skrifvelse öfverlemnades af regeringen till den komité, som denna tid var i verksamhet för åtgärders vidtagande med afseende på det af lagkomitén utarbetade lagförslaget[1]); och afgaf denna *komité* sitt *betänkande* i ämnet den 28 Maj *1839*. Komitén lemnade där en utförlig och omsorgsfull utredning af frågan och kom därvid till den slutsatsen, att det hvarken, i följd af flera hinder, var möjligt att inrätta förmyndarekamrar, ej häller af behofvet påkalladt, hvaremot komitén afgaf förslag till åtskilliga lagförändringar, åsyftande att, utan förmyndarekamrars inrättande, tillvägabringa säker kontroll däröfver, att den stadgade periodiska granskningen af förmyndares förvaltning tillbörligen verkstäldes[2]).

Vid *1840—41 årens riksdag* väktes emellertid flera motioner om förmyndarekamrars inrättande samt om de tysta panträtternas nedflyttande efter inteckningshafvares fordringsanspråk[3]), och framstälde denna riksdags lagutskott, som tillstyrkte sistnämda lagförändring, men i afseende på frågan om förmyndarekamrar instämde i nyssbemälda komités åsigter, ett förslag till ändring af 23 kap. 1 § Ä. B. i sådant syfte, att menigheterna skulle åläggas utse gode män, hvilka skulle vara pligtige att hvart tredje år affordra förmyndarne räkning, tillställa myndlingens fränder denna samt, därest

1) Bih. till riksst. prot. 1840—41, II. 1. 4. Bilagor till Justitieombudsmannens Berättelse, s. 6. Ledamöter i denna komité voro L. Joh:son Boye, C. G. Cassel och P. G. Norin.

2) Komiténs utlåtande är till vissa delar infördt i L. U:s Bet. N:o 81 vid 1840—41 årens riksdag.

3) L. Hjerta föreslog hos ridd. och adeln, att riksdagen skulle förnya sin den 1 Dec. 1834 aflåtna skrifvelse om förmyndarekamrar. I bondeståndet föreslogs dels af Johannes Andersson, att i hvarje fögderi skulle inrättas en sparbank, där omyndiges medel borde förräntas, och i hvarje härad en utredningskammare, som skulle hafva vård om de omyndiges egendom, så att förmyndares befattning egentligen inskränktes till omsorgen om de omyndiges uppfostran, dels ock af Johan Persson och Petter Persson, att de tysta förmånsrätterna skulle upphäfvas, i sammanhang hvarmed den förre ansåg, att förmyndarekamrar borde inrättas, och den senare yrkade bifall till de ofvan omförmälda lagförändringar, som föreslagits af »komitén för åtgärders vidtagande i afseende på nya lagförslaget». Slutligen yrkade O. Wijk i borgareståndet, att ständerna måtte antaga den af Kongl. Maj:t till nästföregående riksdag aflåtna, men då ej bifallna propositionen om ändringar i förmånsrättsordningen. L. U:s Bet. N:o 81.

dessa ej ville granska den, själfve sådant verkställa eller anmäla förhållandet hos Rätten, som det därefter tillkomme att om granskningen förordna. Och skulle domaren till gode männens ledning inom tre månader efter hvarje års slut till desse aflemna förteckning å dem, som under det förflutna året tillträdt förmynderskap[1]). Såväl de nämda motionerna som detta lagutskottets förslag blefvo emellertid af ständerna afslagna.

Regeringen, som vid 1834—35 årens riksdag förgäfves gjort framställning om den länge åstundade förändringen i förmånsrättsordningen, inslog nu på en annan väg och förnyade vid *1844—45 årens riksdag* sin vid förstnämda riksdag gjorda proposition, men föreslog samtidigt vidtagande af vissa förändringar i 23 kap. Å. B., i afsigt att lemna de omyndige en ersättning för den tysta förmånsrätt, lagen tillagt deras fordringar framför inteckning i förmyndarens egendom[2]). Så långt som till inrättande af förmyn-

1) L. U:s Bet. N:o 81. Utskottets betänkande återremitterades, men utskottet återkom med detsamma oförändradt, med endast det tillägg, att presterskapet i de s. k. dödslistorna, som på vissa tider borde till häradshöfdingarne och magistraterna aflemnas, jämväl skulle uppgifva, om efter de aflidne funnes omyndiga barn, så vidt sådant kunnigt vore. L. U:s Bet. N:o 138. Detta tillägg till förslaget delade det helas öde att blifva afslaget, men förslaget om dessa uppgifter är upptaget i nu gällande K. F. den 18 Febr. 1846 om uppgifter till domstolarne ang. timade dödsfall 4 §.

2) Då dessa förslag förhandlades i statsrådet, tillstyrktes de af samtlige rådgifvarne med undantag af de tvänne närvarande justitieråden Themptander och Stråle, af hvilka den förre, som deltagit i den granskning, förslagen undergått i Högsta domstolen, väl i likhet med öfrige ledamöter af domstolen ingenting hade att anmärka emot förslaget om förändring af 23 kap. 1 § Å. B., men i fråga om de tysta förmånsrätterna vidhöll, hvad han jämte justitieråden Nordenstolpe och Snoilsky vid nämda granskning andragit, att lagens stadgande i 17 kap. 8 § H. B. angående omyndig persons förmånsrätt till betalning hos förmyndare borde förblifva oförändrad, samt den ifrågavarande propositionen således endast omfatta öfriga ämnen. Högsta domstolen hade tillstyrkt propositionen om de tysta förmånsrätterna i dess helhet. Stråle förordade i statsrådet, såsom han gjort vid likartadt tillfälle tio år förut, förmyndarekamrars inrättande och betonade han, att dessa endast skulle förvara säkerhetshandlingar, att de sålunda skulle vara hvad han kallade konservativa i motsats mot administrativa. Det borde emellertid få bero på vederbörande kommuner själfva, om förmyndarekamrar blefve inrättade, men ett reglemente för dem skulle dock utfärdas. Angående propositionen om de tysta förmånsrätterna yttrade han bland annat, att den förmånsrätt, som den omyndige ägde uti förmyndarens fastighet, borde förändras från hemlig till

darekamrar sträkte sig dock regeringens reformplaner icke. Härom heter det i regeringens proposition, att Kongl. Maj:t väl delar rikets ständers i skrifvelse den 1 Dec. 1834 »uttryckta önskan, angående inrättande af ändamålsenliga Förmyndarekamrar, och äfven vill åt detta ämne egna en fortfarande omtanka, men anser möjligheten af framgång i väsendtlig mon bero på de kommande förhållandenas ytterligare utveckling, och någon allmän Författning om Förmyndarekamrar icke för det närvarande kunna beslutas, hvadan omförmälda fråga ännu måste blifva hvilande»[1]. Denna fråga kom emellertid under öfverläggning genom enskild motionärs framställning[2], men vann hans förslag dock ej ständernas bifall. Likaledes afslogs regeringens framställning angående de tysta förmånsrätterna, men dess andra förslag blef däremot godkändt, i följd hvaraf en *K. F. den 19 Maj 1845* utkom, innehållande (utom annan ej hithörande förändring) ny lydelse af 23 kap. 1 § Ä. B. Detta nya stadgande upptog lagkomiténs förslag till Ä. B. 15 kap. 10 och 11 §§, hvartill dock gjordes ett väsentligt tillägg. Vid en jämförelse mellan den äldre och denna nya lydelse af 1 § i 23 kap. Ä. B. finner man, att nyheterna i 1845 års förordning äro följande. De närmaste fränderna skulle fortfarande äga att fordra redogörelse vid hvart års slut, och om de ej begärde det, skulle förmyndaren, liksom förut, vara skyldig att hvart tredje år tillställa dem räkning, hvarvid nu dock ej var före-

---

uppenbar, sålunda, att då förmyndaren själf låntager pupillens räntebärande kapital och han äger fastighet, hvaruti inteckning kan lemnas, sådan varder tagen af den förmyndarekammare, justitierådet ansett böra inrättas. Propos. N:ris 23 och 24.

1) Propos. N:o 23.

2) G. Helén i presteståndet. Enligt hans förslag skulle i hvarje pastorat på landet inrättas en förmyndarekammare, som skulle bestå af fyra till sex å sockenstämma valde män, hvilka det skulle åligga att utan rätt till arvode med gemensam ansvarighet emottaga och förvalta all egendom, som tillhörde de omyndige i församlingen. Förmyndarne skulle af kammaren emottaga hvad som erfordrades till myndlings underhåll och uppfostran, med skyldighet att för kammaren redogöra för användandet däraf. Till förvaltningskostnaden finge användas 1 procent af de omyndiges egendom, hvilken kostnad ej kunde ökas förr, än sådant pröfvades nödigt å sockenstämma; och skulle, när man hunnit myndiga år, samt kvinna blifvit gift, förmyndarekammaren för hela förvaltningen af deras egendom göra redo inför Häradsrätten, som ensam ägde meddela décharge. L. U:s Bet. N:o 14.

skrifvet, att räkningen skulle vara åtföljd af de bevis, som därtill hörde. Men om fränder ej funnos, eller ej ville åtaga sig granskningen, samt ej häller af kommunerna utsedde gode män utöfvade den dem tillerkända granskningsrätt, skulle Rätten visserligen, såsom förut, förordna god man, men denne skulle nu ej mottaga räkningen från förmyndaren, utan räkning skulle under nämda förutsättning hvart tredje år inlemnas till Rätten. Ändamålet med detta stadgande var, såsom lagkomitén i ofvan anförda motiv anmärkt[1]), att gifva Rätten anledning utöfva den tillsyn, som uppå densamma ankom. Om emellertid stadgandet för detta ändamål kunde vara tillfyllestgörande, är en annan sak. Utom fränderna och den af Rätten förordnade gode mannen fanns enligt 1845 års förordning, såsom nyss antyddes, ett tredje slag af granskningsmän. Det heter härom: »Stad, socken och härad ege utse gode män, en eller flere, att hafva tillsyn öfver förvaltningen af dithörande omyndigas egendom; och ege sådan god man samma granskningsrätt, som närmaste fränder tillagd är». Denna bestämmelse, som vi afsågo, då ofvan nämdes om ett väsentligt tillägg till lagkoméns förslag, är af vigt, icke så mycket till följd af sitt eget innehåll, utan fast mera såsom bildande öfvergång till nu gällande förordning i ämnet, hvilken ålagt kommunerna såsom en skyldighet, hvad som år 1845 medgafs såsom en rättighet. Inträffade det, att granskningsmännen, hvilka de nu voro, funno, att förmyndaren ej rätteligen förvaltat den omyndiges egendom, skulle de enligt 1845 års förordning anmäla detta förhållande för Rätten, som af omständigheterna pröfvade, om annan förmyndare borde förordnas. Anmärkningarne emot förvaltningen skulle sålunda numera, såsom lagkomitén i motiven yttrat[1]), icke komma under behandling såsom formligt klander. Detta i motsats mot förhållandet enligt 1734 års lag. Till sist anmärkes, att den omyndiges granskningsrätt icke blott bibehölls, utan äfven, enligt hvad de nu af lagstiftaren begagnade ordalagen tyckas angifva, utsträktes till omyndig kvinna. Hela stadgandet härom lydde nämligen enligt 1845 års förordning sålunda: »År omyndig till de år kommen, att han sjelf finna kan, det förmyndaren ej väl hans egendom förvaltar; stånde ock honom fritt, att det hos Rätten angifva»; och det förutsattes nu ej längre, såsom i 1734

---

1) Se s. 27.

års lag, att den omyndige granskaren en gång skulle komma »till laga ålder». Kvinna, som ej inträdt i äktenskap, var visserligen ännu i regeln omyndig utan afseende å ålder, men ifrågavarande rättighet synes lagstiftaren dock ej hafva velat förmena henne. Den omyndige skulle angifva saken för Rätten; stadgandet att han sedan skulle sin rätt utföra uteslöts däremot.

Då *lagberedningen* snart härefter utgaf sitt förslag till Å. B., stälde sig beredningen på hufvudsakligen samma ståndpunkt som 1845 års lagstiftare, men i beredningens förslag äro bestämmelserna i 1845 års förordning utvecklade till större reda och klarhet samt jämväl i viss mån förändrade. I sistnämda afseende märkes, att förslaget ej vidare omförmälde någon af Rätten förordnad god man, men att i dess ställe alla kommuner måste välja gode män, hvilka hade en bestämd ställning. Beredningen yttrade i motiven till sitt förslag: »I öfwerensstämmelse med nu gällande lag stadgar 10 § i lagförslaget[1]) att om omyndigs nästa fränder ej hwart år fordra räkning af förmyndaren, sådan skall tillställas dem hwart tredje år; men om fränder ej finnas eller de wägra att granska räkningen, denna skall inlemnas till Rätten, som förordnar god man att den genomse. Då erfarenheten wisat att fränder ganska sällan fordra årlig räkning af förmyndare, men behörig reda i allmänhet ej kan winnas om ej räkenskaper för hwart år afslutas, hwartill kommer att, enligt hwad förut är nämndt, Beredningen ansett ränta å influtna årliga inkomster och räntor böra efter afslutad räkning den omyndiga till godo beräknas; har Beredningen antagit att förmyndaren owilkorligen skall för hwart år afsluta räkning, och deraf inom tre månader efter årets förlopp gifwa den omyndigas nästa fränder del; men att, om fränder ej finnas i orten, eller de som der finnas, wägra att granska räkningen, denna skall inom en månad sedan fränderna bort den emottaga, aflemnas till god man, hwilken efter 23 § eger tillsyn öfwer förmynderskap i orten. — —

I en tillagd ny § (23) har Beredningen upptagit hwad redan genom Kongl. Förordningen den 19 Maj 1845 är stadgadt, att hwar socken eller stad eger wälja goda män för att hafwa tillsyn öfwer förmynderskap inom socknen eller staden. Under förutsättning att, likasom å landet öfwerallt socknenämnder redan finnas, också stadsnämnder komma att tillsättas i alla städer, har man föreslagit icke

1) Med lagförslaget menas lagkomiténs reviderade lagförslag.

allenast att ifrågawarande goda män skola wäljas såsom om wal till ledamöter i sockne- och stadsnämnd särskildt stadgas, utan ock att, der ej andra goda män äro walda, sockne- eller stadsnämnd skall utse en eller flera af sina ledamöter att, såsom goda män, denna tillsyn utöfwa»[1]).

Ofvan är anfördt, att ur 1845 års förordning uteslöts hvad 1734 års lag innehåller därom, att med förmyndareräkningen skulle följa de bevis, som därtill hörde. Detta påbud var nämligen uppenbart obilligt mot förmyndaren, som ej borde tvingas att lemna ifrån sig för honom ofta mycket vigtiga handlingar, men å andra sidan borde ej granskningsmännen betagas rätt att förskaffa sig kännedom om dessa bevis, och ansåg lagberedningen, att denna rätt genom uttryckligt stadgande borde dem tillerkännas, i följd hvaraf förslaget innehåller den föreskrift, att den som granskade räkningen, frände eller god man, skulle vara berättigad att hos förmyndaren taga kännedom om dessa bevis, och skulle detta gälla äfven om de handlingar, på hvilka säkerhet för den omyndigas egendom grundas.

I öfverensstämmelse med nu anförda grundsatser och med bibehållande i öfrigt af bestämmelserna i 1845 års förordning äro 10—12, 17 och 23 §§ i 13 kap. af beredningens förslag till Å. B. författade.

Från beredningens förslag må i öfrigt anmärkas ett stadgande i 12 kap. 17 § Å. B., hvilket ej varit utan inflytande på den senare lagstiftningen. Det lyder på följande sätt: »Har omyndig sitt hemwist å annan ort (= annan ort än den, å hvilken förmyndare först förordnats), och finnes det förty tjenligare, att förmynderskapet ställes under wårdnad af den Rätt, hwarunder han sjelf lyder; då må, när anmälan derom göres och sedan den omyndigas förmyndare och fränder hörda äro, den Rätt, under hwars wårdnad förmynderskapet står, den wårdnad åt den andra Rätten öfwerlemna».

Till sist må för fullständighetens skull och då frågan om de tysta förmånsrätterna spelat en ganska vigtig rol i förmynderskapsrättens historia här tilläggas, att i detta afseende lagberedningens förslag (i 22 kap. H. B.) följde lagkomiténs reviderade förslag, hvarför vi ofvan redogjort[2]).

Det dröjde ej länge, förrän missbelåtenhet med 1845 års förordning började förspörjas. Lagutskottet vid *1850—51 årens riks-*

1) Förslag till Giftermålsbalk, Ärfdabalk, Jordabalk och Byggningabalk. Stockholm 1847. Motiver, s. 59—60.

2) Se s. 27—28.

dag yttrar: »Fem år äro nu förflutna, sedan kommunerna således inrymdes en rättighet att ingripa i förmyndarevården; men den erfarenhet, som denna tid lemnat, har emedlertid ej rättfärdigat de förhoppningar, som fästades vid detta inrymmande; och denna erfarenhet har gifvit anledning till de motioner, som vid innevarande riksmöte i detta ämne blifvit väckta»[1]). Af motionärerna, hvilka alla tillhörde bondeståndet, hade tvänne ansett, att man fortfarande borde bygga på den år 1845 lagda grund, men att hvad då lemnades kommunerna som en rättighet borde föreskrifvas såsom en skyldighet. De öfriga hade menat, att endast genom inrättning af ordentliga förmyndarekamrar eller annan dylik anordning säkerhet kunde vinnas för de omyndiges medel[2]). Med anledning af dessa framställningar föreslog utskottet, att ständerna måtte hos Kongl. Maj:t anhålla, det måtte Kongl. Maj:t låta utarbeta förslag för ordnande af förmynderskapsväsendet, med tillämpning af vissa af utskottet angifna grunder, hvilka afsågo en utveckling af kommunernas granskningsrätt till ett bestämdt åliggande, samt därefter aflåta proposition i ämnet till nästkommande riksdag[1]). Detta förslag blef emellertid af ständerna ogilladt, och i sammanhang härmed afslogs äfven en motion om upphörande af de i 17 kap. 8 § H. B. uppräknade fordringars tysta företräde framför inteckning[3]).

Efter denna utgång gjordes därpå ej under flera år något försök till utveckling af den bestående rätten, och båda de följande riksdagarne gingo förbi utan de sedvanliga motionerna om förmyndarekamrar samt förändringar i 23 kap. 1 § Ä. B. och förmånsrättsordningen. Behofvet af den länge ifrågasatta reformen i afseende å de tysta förmånsrätterna blef emellertid alt mera trängande, och sedan ständerna vid 1856—58 årens riksdag, därtill närmast föranledda af 1857 års penningekris och därunder vunnen insigt

1) L. U:s Bet. N:o 58.

2) De tvänne, som ville bygga på 1845 års grund, voro J. A. Zetterberg och J. Johansson. A. Jansson ansåg, att förmyndarekamrar borde inrättas, och G. Berg föreslog, att förmyndarne måtte åläggas insätta medlen i jordägarnes hypoteksföreningar emot 4 eller $4^1/_2$ % ränta, och att socknenämnderna måtte kontrollera förmyndarnes åtgärder. L. U:s Bet. N:o 58.

3) Denna motion väktes i bondeståndet af J. A. Zetterberg, men yrkandet framstäldes endast under förutsättning, att förmynderskapsväsendet komme att ordnas i enlighet med hans i den delen framstälda, ofvan anförda förslag. (Se not 2) å denna s.) L. U:s Bet. N:o 58.

om den gamla konkurslagens bristfällighet, hos Kongl. Maj:t anhållit om utarbetande af förslag till ny konkurslag, äfvensom till de delar af lagstiftningen i öfrigt, som därmed stodo i oskiljaktigt sammanhang, framlade de för ändamålet förordnade *komiterade*[1]) i Juli *1859* ej mindre än sju lagförslag, däribland förslag till förordning angående ändring i vissa delar af 17 kap. H. B. och andra författningar, rörande borgenärers rätt och företräde för hvarannan till gäldenärs egendom, samt förslag till förordning angående tillsyn å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom. Enligt förstnämda förslag skulle inteckning i förmånsrättsordningen uppflyttas framför de i 17 kap. 6 § H. B. uppräknade fordringar, och antogo komiterade, att numera, »sedan verldskrisen talat med sina argumenter icke endast af fallna handelsfirmor, utan äfven af förstörda konjunkturer, hämmad varuomsättning och nedtryckta priser å jordbrukets alster», icke någon röst torde höja sig till försvar för en lag, hvilken icke kunde frånkännas ett visst inflytande på antydda förhållanden. Men liksom regeringen vid 1844—45 årens riksdag samtidigt därmed, att proposition gjordes att tillägga inteckning förmånsrätt framför omyndiges fordringar hos förmyndare, tillika föreslog vissa stadganden, ämnade att lemna ökadt skydd åt de omyndiges rätt, förforo komiterade på samma sätt, då de i sistnämda förslag till förordning, hvilken skulle ersätta 23 kap. 1 § Å. B., sådan den lydde i 1845 års förordning, äfvensom 2 § i samma kap., uppstälde åtskilliga föreskrifter till skärpande af tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom. Komiterades utkast är bygdt på grundvalen af 1845 års förordning och utgör en ytterligare utbildning af lagberedningens förslag i ämnet. Komiterade yttra i motiven om sitt förslag, att det icke torde förnekas, det ett icke betydelselöst steg till något bättre är taget genom de framstälda föreskrifterna, samt tillägga: »För organiserande af ordentliga förmyndarekamrar möta hos oss ännu alltför stora hinder. Nödiga elementer dertill saknas ännu. De uppstå först i den mån, en lifligare kommunalanda vaknar. Och det är att hoppas, att en sådan skall vakna äfven hos oss»[2]).

1) Dessa komiterade voro Eric Sparre, B. W. Hessle och J. N. Söllscher.

2) Underdåniga förslag till konkurslag samt förändrad lagstiftning i andra dermed sammanhang ägande ämnen. Stockholm 1859, s. 47—51 samt 92—94.

Ständerna hade vid 1856—58 årens riksdag anhållit, att de nya lagförslagen, där så ske kunde, måtte blifva framlagda vid nästa riksdag. Den erforderliga granskningen af förslagen i Högsta domstolen medhanns emellertid ej så tidigt, att denna önskan kunde uppfyllas. Med anledning häraf och då det ansågs vara af vigt, att de maktpåliggande frågorna komme under pröfning och blefve afgjorda så skyndsamt som möjligt, väktes hos ridderskapet och adeln vid *1859—60 årens riksdag* en motion, i hvilken förslagsställaren yrkade antagande af samtliga af komiterade upprättade lagförslagen [1]). Vid samma riksdag väktes äfven en motion om förmyndarekamrars inrättande [2]) samt en annan om godmansinstitutionens utveckling i den riktning, att icke blott gode männens kontroll blefve verksammare, utan till dem jämväl öfverlätes den hufvudsakliga penningeförvaltningen [3]). I sina betänkanden angående dessa ärenden, så vidt de angingo förmynderskapsväsendet samt förmånsrättsordningen, tillstyrkte lagutskottet, som förklarade sig ej gilla de tvänne sistnämda motionerna, bifall till förstnämda motion om antagande

1) Motionen väktes af W. F. Dalman. Han framlade förslagen oförändrade med undantag af förslaget till konkurslag, i hvilket han hemstälde om åtskilliga förändringar. L. U:s Bet. N:is 33, 34, 37, 38 och 42.

2) Hos ridd. och adeln af C. Löwenhielm, som yrkade, att provincial-pupillkamrar, hvilka lämpligen kunde förenas med hypoteksbanksdirektionerna, måtte inrättas. Det skulle åligga kamrarne, hvilkas ledamöter borde åtnjuta arvode, att taga i förvar alla säkerhetshandlingar, kapitaler, juveler m. m., hvaraf myndlingen ej vore i behof, förrän han blefve myndig, att förvalta och förränta alla för myndlingens uppfostran och underhåll icke nödvändiga inkomster samt att af specialförmyndaren infordra årlig redovisning. L. U:s Bet. N:o 37.

3) Af A. W. Uhr i bondeståndet. Enligt hans förslag skulle i hvarje församling väljas tillsyningsmän att hafva uppsigt öfver förmyndarne. Tillsyningsmännen, hvilka från domstolarne borde erhålla uppgift å alla förmynderskap, skulle äga att af försumlige förmyndare vid vite infordra redovisning; dem skulle af förmyndarne förevisas alla arfskiften, så snart dessa blifvit upprättade, på det däri begångna fel måtte kunna rättas genom klander i laga tid, därest godvillig rättelse ej skedde; de skulle i allmänhet anmäla och beifra fel af förmyndare samt föranstalta, att odugliga förmyndare blefve från förmynderskapet skilda, och andra lämpliga därtill föreslagna m. m. Slutligen skulle de af förmyndarne, så fort arf utfallit, antingen kontant mottaga penningarne, som därpå af tillsyningsmännen borde mot fullgod säkerhet utlånas, eller ock förbindelse därå, försedd med sådan borgen, som af dem kunde godkännas. Tillsyningsmännen borde ej erhålla aflöning; men för det särskilda besvär, som kassaförvaltning, bokföring m. m. medför, ansågs någon ersättning böra bestämmas. L. U:s Bet. N:o 37.

af komiterades tvänne nämda förslag till förordningar, dock med några förändringar; och yttrade lagutskottet härvid särskildt om förslaget om förmyndarekamrar: »Erkännande vinsten för de omyndige af sådana institutioner, anser dock Utskottet icke möjligt att nu införa desamma. Hvarje frö, hvarje tillstymmelse dertill saknas nemligen för närvarande på de aldraflesta ställen, och skall en ny institution erhålla betydelse och lifskraft, måste den sammanlänkas vid något förut bestående eller, rättare, vara en utveckling af detta», hvartill lades, att genom antagande af de nu af utskottet tillstyrkta principerna i afseende å förmyndarekontrollen »en lämplig början synes göras till ett än fullständigare ordnande af förmyndareväsendet och en möjlighet beredas för organiserande i framtiden af ordentliga Förmyndarekamrar»[1]). Resultatet af ständernas förhandlingar vardt bifall till de af utskottet tillstyrkta författningsförslagen[2]), och sedan dessa jämväl vunnit regeringens godkännande, utfärdades dels, med upphäfvande af 23 kap. 1 § Å. B., sådan den lydde i 1845 års förordning, äfvensom af 2 §, *K. F. den 24 Sept. 1861* angående tillsyn å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom[3]),

1) L. U:s Bet. N:o 37. Jmfr hvad i samma anda anfördes dels af lagutskottet vid 1844—45 årens riksdag (Bet. N:o 65): »Lika med Kongl. Maj:t hyser emellertid utskottet den önskan, att den tidpunkt skall inträffa, då det nu i sin första gryning varande kommunalväsendet blifvit så utveckladt, och då den allmänna andan hunnit derhän i utbildning, att en lagstiftning uti nu ifrågastälda hänseende (= lagstiftning om förmyndarekamrar) kan utfärdas»; dels ock af samma utskott vid 1850—51 årens riksdag (Bet. N:o 58): »På denna väg (= genom att ålägga kommunerna som en pligt hvad dem år 1845 lemnades som en rättighet m. m.) torde man äfven slutligen komma derhan att bildandet af ordentliga förmyndarekamrar inom kommunerna kan försiggå, men derför är tidpunkten ännu icke inne».

2) De tvänne sistnämda motionerna ogillades, och gäller detsamma äfven om en af A. J. Sandstedt i bondeståndet väkt motion med förslag till stadganden, afsedda att afhjälpa olägenheten däraf, att svårighet mötte att anskaffa tillförlitliga och tillfredsställande bevis om frihet från förmynderskap, ehuru åtskilliga penningeverk för beviljande af lån mot inteckning fordrade sådana bevis. Dessa stadganden grundade sig på samma princip, som lagkomitén i sitt år 1818 afgifna förslag till Å. B. 15 kap. 13 § följt. Sammansatta Lag- samt Allm. Besv.- och Ekon.-Utskottets Bet. N:o 42.

3) Denna förordning öfverensstämmer i det närmaste med det af komiterade utarbetade förslaget. Den enda skiljaktigheten af någon betydenhet består däri, att då komiterade föreslogo, att på landet tillsynen öfver förmynderskapen skulle utöfvas af socknenämden, förordningen stadgade, att äfven å landet gode män kunde väljas, men att, om så ej skedde, tillsynen skulle åligga socknenämden.

dels ock *K. F. den 8 Okt. 1861*, innehållande nya stadganden rörande borgenärers rätt och företräde för hvarannan till gäldenärs egendom.

Genom sistnämda förordning, som stälde inteckning i fast egendom å dess naturliga plats i förmånsrättsordningen, bragtes striden om de tysta förmånsrätterna till ett slut; men att den förra förordningen, som innehåller den nu gällande rätten i vårt ämne, icke varit mäktig att komma de sträfvanden efter reform i förmynderskapsrätten, för hvilka nu redogjorts, att upphöra, skall visas i tredje afdelningen af denna afhandling.

II. **Den nu gällande rätten.**

1. Om tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom.

Vi hafva i föregående afdelning funnit, att under tidernas lopp slägtens betydelse i och för kontrollen å förmyndarnes förvaltning alt mer och mer minskats, och erinra oss i detta afseende, att 1669 års förmyndareordning lät Rätten, som visserligen redan då tillerkändes stort inflytande på förmyndarevården i allmänhet, endast i det fall ingripa i själfva den närmare tillsynen å förvaltningen, att fränder saknades; att däremot redan 1734 års lag ålade Rätten denna skyldighet äfven för den händelse, hvilken lagstiftaren förut ej kunnat tänka sig, att fränderna ej ville åtaga sig kontrollen; samt att, då man sedermera insåg, det mycken omvårdnad om de omyndige ej mera var att vänta af slägten, sedan slägtbanden alt mera slappats, lagstiftningen genom 1845 års förordning inslog på en ny väg och påkallade kommunernas biträde vid tillsynen å förmyndarnes förvaltning.

1861 års förordning slutligen, som vidare utbildat 1845 års öfvergångsstadgande, har gjort frändernas ställning till en helt och hållet underordnad: då enligt 1845 års förordning ännu tillsynen i enskilda fall kunde hvila helt och hållet hos dem, åligger det nu alltid kommunernas förtroendemän att utöfva granskningen, och frändernas rätt är flyttad åt sidan samt ställd i paritet med den omyndiges egen granskningsrätt.

Tillsynen utöfvas nu af *Rätten;* och Rätten biträdes härvid af *gode män*, som kommunerna utse, *eller kommunalnämd*, af *den omyndiges fränder*, hvilka i motsats mot de till detta biträde förpligtade kommunala granskningsmännen äro befogade, men ej skyldiga att deltaga i tillsynen, och undantagsvis jämväl af *den omyndige själf.*

De grunder, efter hvilka lagstiftaren bestämt, *hvilken Rätt* i hvarje särskildt fall skall utöfva tillsynen, äro stadgade i 1 § af 1861 års förordning. Lagstiftaren har här tänkt sig fyra olika fall, nämligen att den omyndiges fader är död, att han lefver och själf är förmyndare för sitt barn, att han lefver, men annan än han är förordnad till förmyndare, samt slutligen att myndig person blifvit ställd under förmyndare. I de två första fallen står förmynderskapet under vårdnad af den Rätt, som är eller varit fadrens forum personæ; i de två senare lyder detsamma under den Rätt, som förordnat förmyndare.

Mot hvad sålunda i denna § stadgats kan anmärkas, att detsamma därutinnan är ofullständigt, att föreskrift saknas för det fall, att den omyndige är född utom äktenskap[1]). Enligt praxis innehafver moder i afseende å oäkta barn samma ställning som fader till äkta. Hon är sålunda förmyndare utan förordnande, och då hon dör, bör förmyndare för barnet förordnas af den Rätt, hvarunder hon hade sitt hemvist[2]).

I ett annat afseende kan anmärkas, att ifrågavarande § medgifver en afvikelse från den riktiga grundsatsen, att ett förmynderskap städse bör lyda under en och samma Rätt, intilldess vårdnaden af detsamma blifvit i laga ordning å annan Rätt öfverflyttad. Det heter nämligen, att förmynderskap skall stå under vårdnad af den Rätt, hvarunder omyndigs fader, om han lefver, och annan ej är till förmyndare förordnad, har sitt hemvist. Altså öfvergår i detta fall vårdnaden på annan Rätt allenast därigenom, att fadren får hemvist under annan Rätts domvärjo[3]), ett förhållande, som ingalunda kan vara lämpligt och som lätteligen kan hafva till följd, att sådant förmynderskap blifver utan all kontroll, emedan den Rätt, som först haft vårdnaden, ej har någon i lag stadgad skyldighet att underrätta den andra Rätten om förändringen, och denna

---

1) Se riksdagens skrifvelse N:o 47 den 19 April 1881.

2) Se Nordling, a. st., s. 317.

3) Se Nordling, a. st., s. 357.

andra Rätt, om sådan underrättelse ej meddelas, endast tillfälligtvis kan få kännedom om saken.

Af stadganden i Ä. B. inhämtas, att skyldemän kunna vara förmyndare, utan att vara därtill af Rätten förordnade[1]), och måste man anse, att äfven om fader lefver, utan att själf vara förmyndare för sitt barn, skyldeman kan innehafva förmynderskapet utan förordnande. Sådant förhållande torde väl i praxis ej gärna inträffa, men oförenligt med lagens föreskrifter i 20 kap. Ä. B. synes det ingalunda vara. Tolkar man nu ifrågavarande 1 § strängt efter ordalagen, skall förmynderskapet i detta fall lyda under den Rätt, hvarunder fadren har sitt hemvist, och vårdnaden sålunda växla alt efter som fadren byter om vistelseort, ett förhållande, som i detta fall tydligen kan blifva ännu orimligare, än då fadren själf innehar förmynderskapet. Också torde lagstiftaren ej hafva afsett, att 1 § så skulle tolkas, utan under satsen »eller, om han lefver, sitt hemvist hafver» endast inbegripit det fall, att fadren är förmyndare; men finge man antaga detta, måste såsom en ytterligare ofullständighet i 1 § utom dem, vi ofvan omnämt, anmärkas, att stadgande saknas för det fall, att annan skyldeman än fader under fadrens lifstid innehafver förmynderskapet utan förordnande.

Om man begrundar innehållet af nu anförda del af ifrågavarande § och tänker sig detsamma jämkadt efter hvad sakens natur fordrar, finner man, att där enklare och riktigare kunde hafva sagts, att förmynderskap skall stå under vårdnad af den Rätt, som förordnat förmyndaren, med tillägg, att förmynderskap, som utan förordnande öfvertages af fader, moder eller annan skyldeman till minderårig, bör lyda under den Rätt, som det tillkommit att nämna förmyndare, om sådan åtgärd erfordrats[2]).

---

1) 1734 års lag bibehåller, liksom 1669 års förmyndareordning, samma fyra klasser af förmyndare, som ofvan omnämts. Af dessa behöfva ej tutores naturales och legitimi förordnande af Rätten. Tutores testamentarii skola taga »Domarens bevis» därå, att de äro förmyndare; sådant bevis plägar lemnas i form af ett förordnande. 20 kap. 1—4 samt 6 §§ Ä. B. Se Nordling, a. st., s. 319—21 och 357. Enligt 1669 års förmyndareordning skulle alla förmyndare af Rätten stadfästas. 17 p.

2) I det från Göta Hofrätt infordrade yttrande öfver de i justitiedepartementet år 1882 utarbetade förslag till ny förordning angående tillsyn å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt förordning angående inrättande af förmyndarekassor förekommer ett förslag i nämda syfte, afgifvet af en del ledamöter.

Man synes kunna ifrågasätta, om ej stadgandet skulle kunna göras ännu enklare; men därtill skulle erfordras en samtidig förändring i 20 kap. Ä. B., en förändring, som vi emellertid anse fullt befogad. Vi mena, att det kunde stadgas, att hvarje förmyndare skulle förordnas af Rätten. Såsom bekant är praxis i detta afseende vacklande. Regeln torde emellertid vara, att Rätten alltid meddelar förordnande, således äfven åt fader, åtminstone i det fall, att modren är död[1]); men att skyldeman i alt fall äger rätt att i den i 20 kap. Ä. B stadgade ordning tillträda förmynderskap, är obestridligt. Någon större vigt ligger nu tydligen ej däruppå, att lagens stadgande i detta afseende och praxis bringas i öfverensstämmelse med hvarandra, ty någon olägenhet har ej försports af det hittils varande förhållandet. Men har det utbildat sig en praxis, som anses god och mot hvilken ingen annan anmärkning har gjorts samt ej gärna kan göras, än att den strider emot lagen, må då lagen ändras. Skulle sådant här ske, komme nu anförda moment af 1 § att endast behöfva innehålla följande: »Förmynderskap stånde under vårdnad af den Rätt, som förordnat förmyndaren»[2]).

1) Detta faller sig mycket naturligt, om man eftertänker, huru det bör tillgå vid en ordentlig boutredning. Om moder dör, så blifver fader nämligen ej genast förmyndare, utan Rätten förordnar en annan person att under boutredningen bevaka barnens intresse gent emot fadren, och när denne andre sedan, efter det arfskifte egt rum, begär sitt entledigande, anser sig Rätten lika väl kunna resolvera, att Rätten med entledigande af den förre förmyndaren förordnar fadren, som entlediga den förre förmyndaren och i beslutet endast omnämna fadrens tillträdande af förmynderskapet. Enahanda förhållande gäller, om moder efter fadrens död skall blifva förmyndare. Såväl lagkomitén (15 kap. 4 § Ä. B. i 1818 års förslag; 14 kap. 4 § samma balk i 1826 års förslag) som lagberedningen (12 kap. 3 § Ä. B.) föreslogo, att uttryckligen skulle stadgas, att god man skall förordnas att vårda barnets rätt, till dess boet blifvit utredt emellan barnet och den af föräldrarne, som lefver. Jmfr 20 kap. 7 § Ä. B.

2) Lagberedningen har i 12 kap. 17 § Ä. B. ett stadgande af denna lydelse: »Förmynderskap stånde under den Rätts wårdnad, som förmyndare först förordnat». Enligt lagberedningens förslag skulle alla förmyndare utom fader och moder förordnas af Rätten, hvarjämte, såsom i föreg. not är omnämdt, god man, om den ena af föräldrarne dött, men den andra lefde, skulle under boutredningen handhafva förmynderskapet. Nämda stadgande var sålunda fullt uttömmande utom i det fall, att fadren i modrens lifstid var förmyndare för sina barn.

Ofvan är antydt, att vårdnaden af förmynderskap kan *öfverflyttas* från en Rätt till en annan. Härom stadgas i 2 momentet af förevarande 1 §[1]). För öfverflyttningen fordras såsom vilkor, dels att framställning därom göres hos Rätten, dels ock att den omyndige har sitt hemvist under den Rätt, till hvilken öfverflyttningen sker. Berättigade att göra framställning härom kunna ej andra vara än förmyndaren samt de, som med tillsynen å förvaltningen hafva någon befattning och som sålunda kunna hafva något intresse af en förändring i detta hänseende, d. v. s. gode männen eller kommunalnämden, den omyndiges fränder samt den omyndige själf. Enligt ordalagen har Rätten ej makt att utan framställning från därtill befogad person besluta om öfverflyttning, en inskränkning i Rättens befogenhet såsom öfverförmyndare, som visserligen kan vara olämplig, men som dock ej kan medföra praktiska olägenheter af betydelse[2]). Mot det andra af ofvannämda tvänne vilkor har med rätta den anmärkning blifvit gjord, att detsamma onödigtvis inskränker öfverflyttningsrätten, emedan det ofta kan finnas skäl att öfverflytta vårdnaden till den Rätt, hvarunder förmyndaren lyder, eller myndlingen har fastighet[3]).

Den Rätt, å hvilken vårdnaden öfverflyttas, blifver ej hörd öfver ansökningen, utan varder endast af den beslutande Rätten underrättad om dess utslag, och tillägges det i förevarande stadgande, att sistnämda Rätt skall bibehålla vårdnaden, till dess detta tillkännagifvande för den andra Rätten ägt rum. Om detta tillägg har med fog anmärkts, att det väl kunde vara borta[4]), ty har Rätten öfverflyttat vårdnaden utan några förbehåll i afseende å tiden för förändringens inträdande, är det ju orimligt, att Rätten behåller någon vårdnad å förmynderskapet. Föreskriften måste

1) Jmfr å s. 39 omförmälda stadgande i 12 kap. 17 § Ä. B. af lagberedningens förslag, hvarifrån förevarande stadgande synbarligen är hämtadt.

2) Nordling (a. st., s. 358—59) ogillar denna tolkning och tillerkänner domstolen rätt att taga initiativ till öfverflyttningen.

3) Nordling, a. st., s. 358. Jmfr »Utdrag af Protokollet öfver ett Justitie-Departementsärende, hållet inför Hans Maj:t Konungen i Statsrådet å Stockholms Slott Måndagen den 17 Juli 1882». Stockholm 1882, s. 10, hvilket utdrag innehåller de i not 2) å s. 46 omförmälda förslag till ny förordning angående tillsyn å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt förordning angående inrättande af förmyndarekassor jämte motiv till förslagen.

4) Nordling, a. st., s. 359.

hafva sin grund i den tanken hos lagstiftaren, att utan densamma förmynderskapet under någon kortare tid faktiskt skulle komma att vara utan vårdnad, ett förhållande, som emellertid ej gärna bör kunna föranleda några verkliga olägenheter.

Då fråga är om öfverflyttning, är det af betydelse, att Rätten tillser, huruvida någon försummelse med afseende på redovisningen ligger förmyndaren till last, och att, om öfverflyttningen äfven i sådant fall beviljas, den andra Rätten får kunskap om förhållandet. Det kunde till och med vara lämpligt, att det vore stadgadt, att i hvarje tillkännagifvande om öfverflyttning tillika borde uppgifvas, för hvilket år redovisning senast af förmyndaren lemnats. Detta dels af det skäl, att den andra Rätten på detta sätt med säkerhet alltid finge kännedom om hvad som med afseende på redovisningen tilläfventyrs ligger förmyndaren till last vid tiden för öfverflyttningen, dels emedan samma Rätt utan sådan uppgift kan nödgas, för att rätt förfara i sin kontrollerande verksamhet, förskaffa sig kännedom om de tingsterminer, som äro bestämda för den förra Rätten, om den är en landtdomstol, och äfven kan föranledas att i vissa fall infordra redovisning, ehuru sådan redan vid den förra Rätten är lemnad[1]).

Om förmyndaren själf ej gjort ansökningen om öfverflyttningen, bör han erhålla särskild underrättelse om Rättens beslut i det fall, att ansökningen bifalles. Rätt lämpligt kan äfven vara, ehuru visserligen ej nödvändigt, att granskningsmännen [2]), såväl de förutvarande som i synnerhet de blifvande, genom Rättens försorg erhålla kännedom om öfverflyttningen.

Från de nu anförda allmänna reglerna om forum gifves, såsom i föregående afdelning blifvit anmärkt, ett undantag i 8 kap.

1) Om öfverflyttningen från en Häradsrätt, som har tre ting om året, sker t. ex. den 15 Okt., måste den Rätt, till hvilken öfverflyttningen gjorts, förskaffa sig kännedom om tiden för höstetingets början, för att med ledning häraf bestämma, om den skall anse utdraget af förmyndareräkningen vara till den förra Rätten ingifvet eller ej. Om då detta ting börjar t. ex. den 1 Nov., infordrar Rätten antagligen detta utdrag, men det befinnes kanske, att detta inlemnades redan den 15 Jan. Möjligheten däraf, att utdraget inlemnas redan i början af året, har till följd, att den uppgift i tillkännagifvandet, vi ansett lämplig, kan vara af vigt äfven i det fall, att öfverflyttningen sker under årets första tid.

2) Med »granskningsmännen» utan närmare bestämning afse vi här och annorstädes städse endast de kommunala granskningsmännen, gode männen eller kommunalnämden.

2 § 8 mom. R. B., enligt hvilket lagrum *Hofrätt* är forum för frälsemäns »barn och arfvingar, som frälse äro». Bisatsen »som frälse äro» kunde år 1734 ej afse andra än »arfvingar» med undantag af »barn», ty alla frälsemäns barn voro på den tiden frälse, hvaremot en frälseman väl kunde hafva andra arfvingar, som voro ofrälse [1]). Är detta riktigt, och man tillika får antaga, att, om en dylik bisats i ett lagbud vid stiftandet af lagen ovedersägligen hänförde sig till ett visst ord och endast till detta ord, samma bestämning sedermera ingalunda får hänföras jämväl till andra ord i det oförändradt kvarstående lagbudet, blir den rätta tolkningen sålunda fortfarande den, att Hofrätt skall utse förmyndare för alla en frälsemans barn. Då nu emellertid jämlikt 37 § i 1809 års regeringsform ofrälse barn af frälseman kunna finnas, blir följden, att Hofrätt måste taga befattning med förmynderskap äfven för ofrälse omyndige. Är det däremot fråga om försättande af frälsemans ofrälse afkomling i omyndighetstillstånd, upptages naturligen sådant ärende af Underrätt, oafsedt om Hofrätt utöfvat öfverförmynderskap öfver personen i fråga under hans minderårighet. I detta fall finnes nämligen ej anledning alls för Hofrätt att taga omedelbar befattning med ärendet [2]).

Samma förmåner, som genom 8 kap. 2 § R. B. äro tillerkända svenske adelsmän, förunnades genom K. Br. den 26 Okt. 1748 åt

1) Hela tillägget »och arfvingar, som frälse äro» kunde emellertid saklöst hafva varit borta. Stadgandet hade därigenom blifvit koncisare.

2) Se Nordling, a. st., s. 321—22. Vid 1847—48 årens riksdag väktes af A. Duvall hos ridd. och adeln en motion om en förklaring af ifrågavarande stadgande, men lagutskottet tillstyrkte, att denna motion måtte lemnas utan afseende, och anförde härvid såsom skäl, att det vore uppenbart, att stadgandet ej kunde afse ofrälse barn af frälsemän. Någon förklaring kom ej häller till stånd. Vore nu emellertid denna lagutskottets tolkning riktig, skulle det vara en lucka i lagstiftningen så till vida som Underrätten, hvilken borde förordna förmyndare för frälsemäns ofrälse barn, ej får den kännedom om behofvet af förmyndare, som meddelas i de till Hofrätten på grund af stadgandet i 3 § af K. F. den 18 Febr. 1846 insända dödslistorna samt i de till Hofrätten jämlikt K. F. den 10 Jan. 1755 ingifna bouppteckningarne. Nyss bemälde motionär, som i själfva saken hade samma uppfattning som lagutskottet, hade också föreslagit ett stadgande af innehåll, att bouppteckning efter adelsman, hvars ätt blifvit efter 1809 i frälsestånd upphöjd, borde ingifvas både till Hofrätt och Underrätt. Af det skäl, att detta stadgande var föreslaget under förutsättning af bifall till framställningen angående lagförklaringen, förmälde sig dock lagutskottet ej kunna tillstyrka detsamma, och något sådant stadgande blef ej gjordt. L. U:s Bet. N:o 88.

utländske adelsmän, som hit till riket inkommit, samt genom K. Br. den 7 April 1805 åt svenska akademiens ledamöter.

Förslag till upphäfvande af denna undantagslag hafva förekommit vid riksdagarne, men under de senaste femton åren hafva dessa förslag ej vidare afhörts. De förut städse återkommande motionerna ledde slutligen till en riksdagens skrifvelse den 8 April 1868 angående upphäfvande af frälsemäns rätt till särskildt forum i afseende ej blott å förmynderskap, utan i alla mål och ärenden, där sådant fortfarande var stadgadt, d. v. s. upphäfvande af 8 kap. 2 § 8 och 9 mom. R. B., så vidt dessa fortfarande gälde [1]). Som detta riksdagens förslag ej föranledde någon regeringens åtgärd före nästa riksdags öppnande [2]), förföll detsamma, men regeringen infordrade i skrifvelse till adelsmötet den 5 Febr. 1869 ridderskapets och adelns yttrande, huruvida ridderskapet och adeln för sin del godkände det i riksdagens skrifvelse intagna förslag till författning i ämnet. Härpå svarades i skrifvelse den 19 påföljande Mars, att ridderskapet och adeln funnit sig nu icke kunna bifalla förevarande framställning, såvidt därmed afsågs åstadkommande af förändring af den frälsemän enligt 8 kap. 2 § 8 mom. R. B. tillkommande rätt att få vissa dem rörande mål och ärenden, däribland de nu ifrågavarande om förmynderskap, omedelbarligen af Hofrätt handlagda och bedömda, men däremot för sin del funnit skäligt samtycka till den ifrågasatta förändringen af det i 8 kap. 2 § 9 mom. R. B. meddelade stadgande, att frälseman i vissa brottmål bör omedelbarligen af Hofrätt dömas [3]). Vid 1870 års riksdag fram-

---

1) Genom antagande af 1862 års konkurs- och boskilnadslagar hade Hofrätts omedelbara befattning med konkurs-, urarfva- och boskilnadsmål upphört. Med denna inskränkning gälde år 1868 ofvannämda 8 mom. samt utan någon rubbning 9 mom.

2) För förslagets antagande hade erfordrats, att urtima adelsmöte sammankallats, men detta kunde ej anses nödigt.

3) Riddarhusutskottet, i enlighet med hvars tillstyrkande ridd. och adeln fattade sitt beslut, anförde såsom skäl emot upphäfvande af 8 kap. 2 § 8 mom. R. B. hufvudsakligen, att ridd. och adelns särskilda rätt ej medförde olägenhet för någon annan samhällsklass, hvaremot genom dess upphäfvande ridd. och adeln skulle nödgas till förvar i de, såsom kändt vore, i ett mindre godt skick befintliga häradsarkiven öfverlemna sina bouppteckningar m. fl. handlingar och sålunda gå miste om den förmån att få dessa säkert bevarade, som de nu åtnjöte, och af hvilken utskottet önskade att genom en skyndsam förändring af domstolsinrättningen äfven öfrige medborgare

lades med anledning häraf en proposition om upphäfvande af frälsemäns särskilda forum i brottmål [1]), och sedan denna framställning af riksdagen bifallits, utfärdades i öfverensstämmelse med densamma K. F. den 12 Maj 1870. Frälsemäns rätt till särskildt forum i afseende å förmynderskap förblef däremot orubbad och är så ännu [2]).

I 8 § af 1861 års förordning finnes ett allmänt stadgande af innehåll, att i afseende å de förmynderskap, som äro under Hofrätts vårdnad, för Hofrätt gäller hvad i förordningen blifvit om annan Rätt eller domaren å landet stadgadt.

På det att Rätten må vara iståndsatt att utöfva den kontroll, som 1861 års förordning ålägger densamma, är det nödvändigt, att vid domstolen föres en *förteckning* å alla därunder lydande förmynderskap. Härom stadgas i förordningens 2 §, att Rätten i stad och domaren å landet skall öfver förmynderskap hålla särskild förteckning, utvisande de omyndiges födelseår samt förmyndares namn och hemvist, och i 4 §, att anmärkning skall göras i förteckningen, såväl när det utdrag af förmyndareräkning, hvarom i nämda § närmare förmäles, blifvit till vederbörande ingifvet, som ock angående de åtgärder, Rätten vidtager med anledning af försummelse med afseende på ingifvande af detta utdrag.

Sedan riksdagens justitieombudsman med anmälan, att dessa förteckningar af honom befunnits hos åtskilliga domstolar och domhafvande uppstälda utan ordning och tydlighet, hos Kongl. Maj:t anhållit, att Kongl. Maj:t täktes fastställa och till efterrättelse påbjuda bestämda formulär till nämda förteckningar, utfärdades en *K. Kungörelse den 28 Jan. 1876*, hvari i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ett af justitieombudsmannen upprättadt förslag fastställdes formulär till förmynderskapsförteckning, att från början af år 1877 lända till efterrättelse i fråga om förmynderskap, som

---

snart måtte komma i åtnjutande, och tillade utskottet, att en sträfvan efter enhet i formen icke i och för sig ensamt torde få anses såsom ett tillräckligt skäl för en förändring af bestående förhållanden. Riddarhusutskottets utlåtande N:o 6 vid adelsmötet 1869. Beslutet i denna del fattades med 130 röster emot 74. Ridd. och adelns prot. vid nämda adelsmöte, s. 16—18.

1) Propos. N:o 2.

2) Genom antagande af K. F. den 10 Aug. 1877 om nya Utsökningslagens införande upphörde sedermera Hofrätts omedelbara befattning med utmätningsmål.

därefter tillkomme [1]). Enligt detta formulär skall förteckningen fördelas i sex, tillsammans öfver en hel öppning löpande kolumner, af hvilka den första skall innehålla »de omyndigas samt deras föräldrars namn och hemvist», den andra »de omyndigas födelseår», den tredje »förmyndarenas namn och hemvist», den fjärde »förmyndareförordnandets datum», den femte »tiden, för hvilken utdrag ur förmyndareräkningarne blifvit till rättens ordförande eller domhafvanden ingifna» samt den sjätte »anmärkningar».

Såsom nämdt är, åligger det i stad Rätten och å landet domhafvanden att besörja om förteckningens riktiga förande. Öfver de förmynderskap, som äro under Hofrätts vårdnad, skall Hofrättens sekreterare hålla förteckning [2]).

Af största vigt måste det vara, å ena sidan att ifrågavarande förteckning upptager alla omyndige med förmyndare [3]), och å den andra att förmynderskap, som upphört, genast blifva från förteckningen afförda. Att omyndige finnas, som sakna förmyndare, eller hvilkas förmyndare ej upptagas i förteckningen, bör i allmänhet ej inträffa, om dels uppmärksamhet egnas åt de dödslistor, hvilka jämlikt K. F. den 18 Febr. 1846 till Rätten på vissa tider af presterskapet insändas, och hvilka skola innehålla uppgift på de omyndige barn, de döde kunna hafva efterlemnat, äfvensom åt bouppteckningarne, hvilka innehålla enahanda uppgift, dels ock af vederbörande iakttages, hvad i 20 kap. 7 § Ä. B. stadgas för de fall, att förmyndaren dör eller hans egendom afträdes till konkurs. Ett fall kan dock tänkas, då dessa föreskrifter ej äro tillräckliga. Det är om omyndig, medan båda föräldrarne lefva, genom gåfva, testamente eller på annat sätt förvärfvar egendom. Är egendomen af någon betydenhet, och kännedom vinnes om förhållandet, bör Rätten eller domhafvanden upptaga förmynderskapet i förteckningen. Den Rätt, som sålunda har att taga vårdnad om dylikt

1) Svensk författningssamling. 1876. N:o 7, s. 4. I enlighet med hvad justitieombudsmannen föreslagit, skulle redan upplagda förmynderskapsförteckningar få, i den mån de lemnade utrymme för vidare anteckningar, fortfarande under ytterligare fem år begagnas.

2) Ny arbetsordning för Hofrätterna den 17 Nov. 1876 21 §. Svensk författningssamling. 1876. N:o 46.

3) Gifvet är, att om fader, moder eller annan skyldeman tillträder förmynderskap utan förordnande, äfven sådant förmynderskap bör i förteckningen upptagas.

förmynderskap, borde egentligen vara den Rätt, hvarunder fadren lydde, då egendomen tillföll barnet, men har fadren sedan kommit under en annan jurisdiktion, bör denna andra Rätt kunna omedelbart taga vårdnad om förmynderskapet [1]), liksom hade den förra Rätten öfvertagit vårdnaden och därpå öfverflyttat densamma. Hvad nu sagts har afsett de i äktenskap födde omyndige, men motsvarande regel gäller, om oäkta barn, medan modren lefver, erhåller någon förmögenhet.

Detta om garantierna därför, att alla omyndige med förmyndare äro i förteckningen upptagna. Men förteckningen bör äfven vara tillförlitlig i den delen, att inga förmynderskap, som upphört, upptagas såsom fortfarande. I detta afseende bör Rätten eller domhafvanden iakttaga, att då omyndig person af Rätten förklaras myndig, förmynderskapet afföres. Men åtskilliga andra förmynderskap komma nog att kvarstå, ehuru de upphört. Det har sålunda anmärkts, att förmyndaren, på det att han ej måtte af Rätten blifva behandlad såsom försumlig redovisare, ehuru hans förmynderskap redan tilländagått, borde förpligtas hos Rätten eller granskningsmännen anmäla och styrka, när myndling uppnått myndig ålder eller aflidit, eller omyndig kvinna ingått gifte, så att anteckning härom kunde ske i förteckningen [2]). Och synes lämpligheten af anmälan i de två sistnämda fallen vara obestridlig [3]). Hvad åter förstnämda uppgift beträffar, kunde föreskrift om skyldighet att anmäla omförmälda förhållande ej hafva ifrågasatts, om förteckningarne alltid vore riktiga och desamma sålunda regelbundet upptoge de omyndiges födelseår. Detta lärer emellertid ej vara fallet, och härleder sig denna oegentlighet närmast däraf, att bouppteckningarne ej alltid innehålla uppgift

---

1) Se Nordling, a. st., s. 357—58.

2) Riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881. Anmälan borde, enligt hvad denna skrifvelse afsåg, ske i allmänhet, då myndling blifvit myndig, men gifvet är, att den ej är erforderlig i det fall, då omyndig förklarad person åter försättes i myndighetstillstånd. Jmfr Utdrag af prot[illegible]r ett just. dep.-ärende etc., a. st., s. 5.

3) Angående omyndigs död erhåller visserligen Rätten uppgift genom dödslistorna och bouppteckningarne; men dessa uppgifter äro ingalunda fullständiga, [illegible] dödslistorna finnes den omyndige kanske ej upptagen, emedan han [illegible]yrkoskrifven på annan ort; och någon bouppteckning efter honom inko[illegible] måhända ej, vare sig med stöd af den praxis, att bouppteckning ej förrättas efter barn, som saknar förmögenhet, eller emedan den omyndige var mantalsskrifven inom annan Rätts domvärjo.

om födelseåren [1]). Frågan blir då denna, om vederbörande Rätts och domhafvandes verksamhet bör tagas i anspråk för dessa uppgifters infordrande, hvilket lämpligen kan ske genom ett i förmyndareförordnandet gifvet föreläggande för förmyndaren att inom viss tid inkomma därmed, eller om lagen bör föreskrifva såsom en skyldighet för förmyndarne att anmäla och styrka, när myndling uppnått myndig ålder. Väljes den förra utvägen, bör förteckningen blifva riktig, och lagens bestämda bud, att födelseåren skola däri upptagas, kan endast på detta sätt blifva uppfyldt. Öfverlemnas saken däremot åt förmyndarnes godtycke, blir följden, att på de orter, där vederbörande Rätt eller domhafvande gjort sig den mödan att genom särskilda åtgärder förskaffa de felande uppgifterna, de uppgifter, som från förmyndare inkomma, blifva alldeles öfverflödiga, oafsedt att möjligen på ett eller annat ställe Rätten eller domhafvanden af det föreslagna stadgandet kunde föranledas att upphöra med sitt bemödande att göra förteckningen fullständig, hvilket vid det förhållande, att åtskilliga förmyndare naturligtvis skulle förgäta att göra denna anmälan, skulle medföra det resultatet, att öfverklagade olägenheten, som skulle afhjälpas genom förenämda stadgande, i sådana distrikt först genom samma stadgande uppstode. På de orter åter, där förteckningarne i ifrågavarande afseende ej äro fullständiga, skulle, äfven där, en massa öfverflödiga anmälningar komma att göras. I ett och annat fall skulle behöflig anmälan saknas; men andra anmälningar, flera eller färre alt efter som förteckningen vore mer eller mindre ofullständig, skulle göras, som ovedersägligen vore till nytta. Väger man emellertid skälen för och emot införandet af ifrågasatta stadgande emot hvarandra, synes det vara riktigast att i denna del förblifva vid det gamla och låta det bero på enskildt initiativ af vederbörande domare i de städer eller domsagor, där förteckningarne ej äro fullständiga, att införa den seden bland förmyndarne, att desse tillsvidare, så länge detta befinnes nödigt, inkomma med den anmälan, som är i fråga. Denna anmälan borde emellertid ske, ej såsom varit afsedt, först när myndlingen uppnått myndiga år, utan

---

1) Ofta uppgifves i bouppteckningarne, huru många år i jämt tal de omyndige äro. En sådan uppgift är ej tillfyllestgörande, emedan man ej af densamma kan sluta sig till födelseåret.

tidigare. Åljes kan den komma för sent[1]). Ett annat stadgande däremot, som kunde vara till god hjälp för Rätten och domhafvanden vid förteckningens förande, vore ett tillägg till ofvannämda K. F. den 18 Febr. 1846 af innehåll, att presterskapet förpligtades att i sina förteckningar lemna uppgift äfven om de omyndiges födelseår.

Innan vi lemna frågan om förteckningen å de omyndige, må till sist anmärkas, att det hade varit nyttigt, om den föreskrift lemnats, att sådana omyndige, som genom domstols beslut blifvit i omyndighetstillstånd försatte, skulle upptagas *i en särskild afdelning af förteckningen eller i en särskild förteckning.* Det förekommer nämligen ej sällan, att domaren har att lemna bevis, att en person ej står under förmynderskap, lydande under Rättens vårdnad, och måste han då genomleta alla förmyndarerotlarne alt ifrån den tid, då personen i fråga inträdde i myndighetsåldern, för att beviset må blifva tillförlitligt. Är han äldre på platsen, torde han väl ofta tilltro sig att på grund af sin kännedom om förhållandena lemna det begärda intyget utan en sådan efterforskning. Men denna är så tidsödande, att det väl kan hända, att äfven om domaren borde underkasta sig mödan, han dock utfärdar

1) Af föreskriften, att förteckningen skall utvisa födelseåret, men ej födelsedagen, kan slutas, att Rätten i regeln ej bör gifva förmyndaren föreläggande för uraktlåtenhet att ingifva utdrag af räkningen för året före det år, då inträdet i myndighetsåldern äger rum. Så t. ex. bör ej föreläggande år 1884 gifvas åt förmyndare för de manliga omyndige, som i förteckningen upptagas såsom födde år 1863. Dessa kunna ju nämligen redan vara myndige när föreläggandet gifves. Och äfven om förteckningen om några af dem upptager, att de äro födde t. ex. i Dec. månad, eller Rätten tilläfventyrs ur annan källa har kännedom härom, synes Rätten ej böra gifva deras förmyndare något föreläggande. Sådant skulle leda till ett olika behandlingssätt af dessa omyndiges förmyndare och andres, hvilka också äro födde i Dec. månad. Vi mena ej, att Rätten skulle sakna befogenhet att gifva föreläggande åt ifrågavarande förmyndare, utan endast att lagens stadgande, att blott födelseåren, men ej födelsedagarne skola finnas hos Rätten antecknade, bör föranleda Rätten att utöfva denna rätt endast undantagsvis, då omständigheterna nödvändigt påkalla sådan åtgärd. Är detta betraktelsesätt nu riktigt, följer däraf, att det, för att förekomma ett föreläggande, ej alltid är tillräckligt, att ifrågavarande anmälan af förmyndaren äger rum, först sedan den omyndige blifvit myndig. T. ex. under stadsrätt lydande förmyndare för en i Dec. år 1863 född yngling, om hvars födelseår förteckningen ej lemnar upplysning, bör senast i Aug. 1884, således några månader innan myndlingen uppnår myndiga år, göra anmälan, om han vill undvika Rättens föreläggande.

intyget på god tro, i förlitande på sökandens ärlighet, och detta så mycket hällre som faran för misstag vore ringa, då det väl sällan, kanske aldrig torde hända, att någon, som är omyndig, begär intyg, att han icke är det. Ett sådant förfaringssätt kunde lagstiftningen förebygga genom ett stadgande, att ifrågavarande omyndige upptecknas särskildt för sig, en anordning, för hvars genomförande oberoende af lagstiftningen visserligen intet hinder möter och som väl på sina ställen torde vara införd, men hvilken dock bör bestämdt af lagen påbjudas[1]).

Den närmaste uppsigten å förmyndarnes förvaltning utöfvas *i stad* af de *gode män*, en eller flere, om hvilkas väljande enligt 3 § af 1861 års förordning magistraten har att besörja. *Å landet* äga enligt samma § socken eller flera socknar gemensamt att välja *gode män*, som utöfva denna uppsigt; men om sådant val ej sker[2]), åligger det numera, sedan jämlikt K. F. om kommunalstyrelse på landet den 21 Mars 1862 38 § den i sådant fall enligt nämda 3 § härmed betrodda socknenämdens åligganden öfvertagits af *kommunalnämden*, denna myndighet att utöfva ifrågavarande uppsigt. Det finnes ej närmare bestämdt, af hvilken valkorporation gode männen skola utses; men enligt allmänna grunder får man antaga, att i stad stadsfullmäktige eller, där sådana ej finnas, allmänna rådstugan samt å landet kommunalstämman eller, där kommunalfullmäktige finnas, desse skola välja dem. En brist i författningen är, att i olikhet med det förhållande, som äger rum vid andra kommunala val, ingen viss tid, för hvilken valet af gode män gäller, är i lagen stadgad[3]). På det att öfverförmyndaren må hafva kännedom om, hvilka gode männen äro, föreskrifves i 2 mom. af 3 §, att, då god man vald är, detta skall för Rätten eller domaren tillkännagifvas. Uppgift på kommunalnämdens ledamöter

1) Det är nu ej ens föreskrifvet, att sådana förmynderskap genom tilllägget »omyndig förklarad» till den omyndiges namn eller på annat sätt skola från de vanliga förmynderskapen åtskiljas. Att så sker, är likväl lämpligt, och torde nog allmänt iakttagas.

2) Vilja den eller de, som väljas, ej mottaga uppdraget, utöfvas uppsigten af kommunalnämden. Se prejudikat i Samling af Kongl. Bref, Resolutioner och Utslag angående tillämpningen af kommunalförordningarne, påbörjad af Wilh. Walldén och fortsatt af J. A. Wennberg, 1 hft., s. 72—73; 5 hft., s. 211—12.

3) Se Nordling, a. st., s. 364—65 och riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881.

får däremot domhafvanden på landet icke[1]); underrättelse om, hvilka ordförandena i kommunalnämderna äro, kan han emellertid inhämta i länskungörelserna, hvilka, jämlikt nyssnämda kommunalförordning 44 § skola meddela uppgifter härom. Tillkännagifvande om godmansval hos Hofrätt lärer ej äga rum[2]), ehuru sådant, på grund af stadgandena i 3 och 8 §§ af 1861 års förordning nog borde tillkännagifvas äfven där.

Det har blifvit anmärkt såsom en bland de betänkligaste bristerna i 1861 års förordning, att tydliga föreskrifter saknas i fråga om *kompetensförhållandet emellan särskilda kommuners granskningsmän*, samt att i följd däraf en viss frihet blifvit förmyndaren medgifven i val af de granskningsmän, till hvilka han skall lemna sin räkning[3]). Ett bestämdt stadgande om forum i detta afseende är af nöden, och synes härvid samma grundsats böra följas, som måste anses såsom den riktiga vid bestämmandet af den Rätt, under hvars vårdnad förmynderskapet skall stå. De förmyndare, som lyda under Rådstufvurätt eller under landtdomstol, för hvars hela område granskningsmännen äro desamme, böra sålunda alltid redovisa inför granskningsmännen i den stad, under hvars Rådstufvurätt förmynderskapet lyder, eller inför granskningsmännen i nämda domsaga. Äro granskningsmännen ej gemensamma för hela jurisdiktionen, är grundsatsen densamma, och förmyndaren bör sålunda redovisa inför granskningsmännen i den kommun, där den omyndiges fader eller, om den omyndige är född utom äktenskap, dess moder hade sitt hemvist, då vårdnaden begynte, eller, om den omyndige är af Rätten ställd under förmyndare, där den omyndige själf då hade sitt hemvist. Till dessa regler fordras ett supplement för det fall, att vårdnaden är öfverflyttad från en Rätt till en annan. Under förutsättning att nu gällande rätt om öfverflyttning bibehålles, kunde åt detta tillägg lämpligen gif-

1) Se Nordling, a. st., s. 365—66.

2) Detta gäller äfven valen i Stockholm, om hvilka tillkännagifvanden ej lemnas till Svea Hofrätt, hvilket väl dock vore i sin ordning, då helt visst ganska många därunder lydande förmynderskap finnas i Stockholm, och gode männen därstädes ej hafva någon befattning med de under Rådstufvurätten lydande förmynderskapen, hvadan tillkännagifvanden om deras val ej behöfva lemnas till sistnämda Rätt.

3) Riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881 och Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 5—6. Jmfr Nordling, a. st., s. 365.

vas det innehåll, att för öfverflyttadt förmynderskap skulle redovisas inför granskningsmännen i den kommun, där den omyndige vid öfverflyttningen hade sitt hemvist. Men, såsom förut anförts, vore det önskvärdt, att rätten till öfverflyttning blefve utsträkt. Om sådan förändring komme till stånd, torde nu ifrågavarande tilläggsstadgande böra föreskrifva, att den Rätt, dit förmynderskapet blifvit öfverflyttadt, för hvarje fall skulle förordna, för hvilka granskningsmän redovisningen borde göras.

Ett strängt efterföljande af en bestämd grundsats i afseende å förevarande forum kan emellertid, liksom i fråga om den Rätt, som skall hålla vårdnaden å förmynderskapet, medföra olägenheter, hvarför det blifvit föreslaget att medgifva Rätten befogenhet att besluta om öfverflyttning äfven i detta hänseende[1]).

Slägtens betydelse är numera väl icke densamma, som i forna tider, men där ett verkligt intresse för den omyndige finnes hos hans slägt, bör detsamma också få tillfälle att göra sig gällande. En viss uppsigt å förmyndarnes förvaltning är därför enligt 6 § af 1861 års förordning medgifven *den omyndiges fränder*. Härom anmärka vi på detta ställe endast, att alla den omyndiges fränder, de må vara närmare eller fjärmare, hafva denna rättighet. En viss befogenhet i anförda hänseende har lagstiftaren äfven funnit skäligt att förläna *den omyndige själf*. Gode män eller kommunalnämd äro visserligen satte att bevaka hans intressen emot förmyndaren, men af slapphet och liknöjdhet eller andra orsaker kunna desse försumma sina skyldigheter. Det vore då obilligt, om den omyndige skulle förmenas att själf påkalla Rättens bistånd. En enskild framställning af honom till Rättens ordförande eller annan Rättens ledamot borde alltid kunna påräkna att blifva beaktad; men lagstiftaren har velat tillerkänna omyndig person, vare sig man eller kvinna, i lag stadgad rätt att få sin framställning och sina anmärkningar pröfvade. Det är ej, såsom enligt 1721 års förklaring, stadgadt, att den omyndige skall hafva uppnått någon viss ålder, för att vara befogad att hos Rätten göra anmälan emot sin förmyndare, utan heter det nu, i öfverensstämmelse med hvad redan i 1734 års lag bestämdes, att han skall vara till de år kommen, att han finna kan, det förmyndaren ej väl hans egendom förvaltar[2]).

---

1) Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 6.

2) Se Nordling, a. st., s. 384—85.

Hittils är anfördt, af hvilka tillsynen utöfvas. Vi öfvergå nu till en redogörelse för, huru tillsynen är anordnad, samt hvad hvar och en af de däri deltagande och intresserade har att iakttaga, och börja med förmyndarens skyldigheter med afseende å tillsynen. Härom stadgas i 4 §, att *förmyndaren för hvart år skall afsluta räkning* öfver alt det han har om händer, och skall denna räkning innehålla ej mindre en summarisk uppgift af den omyndiges behållning, så i fast som lös egendom, än äfven uppgift af den säkerhet, hvaremot den omyndiges reda penningar utsatta äro (4 §).[1]) Närmare bestämmelser än dessa har lagstiftaren ej gifvit om räkningens inrättning, men uppenbart är, att densamma måste vara så beskaffad, att å ena sidan ingående behållningen och årets inkomster upptagas samt å den andra årets utgifter och, såsom jämväl föreskrifvet är, »den omyndigas behållning», den utgående behållningen. Drifver förmyndaren för den omyndige någon affärsrörelse, eller har den omyndige andel i en sådan, behöfver, om ock öfver affären de mest vidlyftiga räkenskaper föras, ur dessa i räkningen ej upptagas mera än ingående och utgående behållningen samt uppgift om vinsten eller förlusten. Är affären af den art, att enligt lag handelsböcker angående densamma ej behöfva föras, lärer det väl dock vara nödvändigt, att någon, om ock enkel bokföring anordnas. Åljes kan förmyndaren ej i sin räkning upptaga en viss summa såsom afkastning, ännu mindre tillfredsställa granskningsmännen, om de vilja taga närmare kännedom om förvaltningens detaljer.

Räkningen bör naturligtvis vara undertecknad af förmyndaren eller, om förmyndarne äro flera, af enhvar af dem. Härvid bör dock märkas, att jämlikt 23 kap. 5 § Å. B. förvaltningen kan med Rättens bifall vara mellan dem fördelad, i hvilket fall de jämlikt samma § hvar för sig skola göra redo och räkenskap. I detta fall lemnas sålunda räkning af en hvar af förmyndarne. Tvänne eller flera räkningar för ett förmynderskap förekomma äfven i det fall, att under året ombyte af förmyndare ägt rum.

Lämpligast är, att räkningen afslutas för kalenderår; ett bestämdt stadgande härom saknas emellertid.[2])

---

1) Att räkningen skulle innehålla uppgift om säkerheten för medlen, föreslogs, såsom i not 2) å s. 27 är nämdt, redan i lagkomiténs förslag till Å. B. af år 1818 (16 kap. 10 §).

2) Se Nordling, a. st., s. 369 och riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881.

Den sålunda inrättade *räkningen* skall förmyndaren *jämte ett utdrag* därur, innehållande nyssnämda summariska uppgift, enligt samma 4 § *inlemna till gode männen eller kommunalnämden* »vid början af följande år», en föreskrift i afseende å tid, om hvilken kan anmärkas, att den är altför obestämd, för att vara lämplig i en lag. Några bevis eller verifikationer behöfva nu lika litet, som enligt 1845 års förordning, åtfölja räkningen. Gode männen eller kommunalnämden, säger 4 § vidare, skola därpå till förmyndaren *återställa nämda utdrag, försedt med intyg*, att räkningen blifvit aflemnad, och åligger det därpå förmyndaren att, då förmynderskapet lyder under stadsdomstol, till Rättens ordförande eller den, som å Rättens vägnar bör emottaga handlingar, och å landet till domhafvanden samt, då förmynderskapet lyder under Hofrätt, till vederbörande expedition därstädes[1]) *ingifva detta utdrag.* Detta skall i stad ske före den 1 Sept. och å landet före eller senast å första rättegångsdagen af sista tinget året näst efter det, då räkningen afslutas bort, eller, där allenast ett ting om året hålles, före slutet af samma ting (4 §). När inlemnandet i Hofrätt senast skall ske, är ej särskildt bestämdt, men torde man få anse, att räkningen bör inlemnas, liksom till Rådstufvurätt, före den 1 Sept.[2])

För det år, hvarunder den omyndige uppnår myndiga år, behöfver förmyndaren tydligen ej ingifva någon räkning till gode männen eller kommunalnämden. Vid början af följande år, då detta skulle ske, står han nämligen ej längre under någon offentlig kontroll. Detsamma gäller för det år, hvarunder omyndig person aflider eller, om den omyndiga är en kvinna, ingår äktenskap. För det år, som närmast föregår det år, hvarunder omyndig uppnår myndig ålder, är förmyndaren ej häller skyldig att ingifva räkning, för så vidt detta borde ske först efter omyndighetstillståndets slut, men i annat fall bör han anse sig förpligtad till sådan redovisning. De i lagen utan inskränkning i afseende å tid stadgade förmyndarens skyldigheter böra nämligen af honom fullgöras, så länge han fortfarande är förmyndare, och detta utan afseende därå, att han i regeln ingenting bör hafva att riskera i följd af

---

1) I Svea och Göta Hofrätter till aktuarien och i Hofrätten öfver Skåne och Blekinge till sekreteraren. Ny arbetsordning för Hofrätterna den 17 Nov. 1876 20 §. Svensk författningssamling. 1876. N:o 46.

2) Se Nordling, a. st, s. 387.

underlåtenhet att för sistnämda år ingifva räkning.[1]) Utan tvifvel vore det emellertid rättast, att ett bestämdt stadgande befriade förmyndaren från ifrågavarande skyldighet.

Den 4 § i 1861 års förordning är skrifven under förutsättning, att alla omyndige hafva tillgångar. Alla förmyndare äro nämligen förpligtade att afsluta en räkning öfver alt det de hafva om händer. Men hafva de nu ingenting om händer, är det ju orimligt att ålägga dem att afsluta en räkning häröfver och, hvad än värre är, att af denna räkning göra ett utdrag, som skall innehålla en summarisk uppgift om behållningen. Att ålägga sådane förmyndare skyldighet att göra en årlig anmälan om ställningen hade varit riktigare. Nu förhåller det sig i verkligheten så, att denna klass af förmynderskap är mycket stor. Och man får ej undra öfver, att desse förmyndare anse det onödigt betungande, att de år efter år skola uppvakta granskningsmännen med sin anmälan samt Rätten eller domhafvanden med det föreskrifna utdraget. Också pläga de mångenstädes af vederbörande domare befrias från all redovisningsskyldighet, hvarom då anteckning göres i förteckningen. Motioner hafva äfven vid riksdagarne förekommit med yrkande om lagstadgad befrielse från den årliga redovisningen för innehafvare af sådana förmynderskap.[2]) Men mot dessa framställningar har invändts, att, om medel tillfölle en förut medellös omyndig, kontroll skulle komma att saknas å förmyndarens förvaltning af dessa medel, därest han en gång blifvit befriad från redovisningsskyldighet. Nu kan emellertid enligt svensk rätt med dess saknad af kontroll å arfskiftesväsendet förhållandet blifva alldeles detsamma med afseende å medel, som tillfalla en omyndig, som redan förut har tillgångar, för hvilka ordentligen redovisas. Förmyndaren behöfver blott underlåta att upptaga de nya tillgångarne i räkningen, och granskningsmännen hafva tilläfventyrs ingen kännedom om förhållandet eller komma ej att tänka på detsamma vid granskningen. Medgifvas måste dock, att det är en skilnad mellan de båda fallen: en förmyndare, som alltid ingifver räkning, torde hafva svårt att sluta ut en del af tillgångarne, då däremot den förmyndare, som en gång blifvit befriad från att ingifva räkning, låt vara med det uttryckliga

---

1) Se not 1) å s. 56.

2) Vid 1874 års riksdag i andra kammaren af Pehr Pehrsson. L. U:s Bet. N:o 23; vid 1879 års riksdag i samma kammare af C. I. Bengtsson. L. U:s Bet. N:o 7.

vilkor, att han skall ingifva sådan, om tillgångar framdeles förvärfvas, lättare kan åsidosätta denna skyldighet, då medel falla den omyndige till. Också hafva de i ofvannämda riktning gjorda yrkandena hittils ej rönt framgång. På samma gång har man dock förordat nyssnämda fria tillämpning af lagen [1]). Att denna praxis sålunda vunnit erkännande, synes tala för lagens förändring i syfte att lemna alla ifrågavarande förmyndare rätt till den förmån, som för närvarande med rätta kan, för att ej säga bör dem förvägras af vederbörande domare.

Här må äfven anmärkas, att hemställan gjorts om den förändring i 4 § af 1861 års förordning, att de summariska utdragen af räkningarne skulle af vederbörande gode män eller kommunalnämd, socknevis ordnade, direkt ingifvas till Rätten eller domhafvanden [2]). Därigenom skulle förmyndaren befrias från ett besvär, och större bekvämlighet jämväl för domarne vinnas, utan att någon olägenhet af förändringen borde uppstå. Praxis på många orter öfverensstämmer också redan nu med hvad sålunda blifvit föreslaget. På andra ställen åter lärer det tillgå så, att förmyndarne inlemna räkningarne direkt till Rätten eller domhafvanden, och att desse, sedan anteckning gjorts i förteckningen, öfverlemna räkningarne, som vid sådant förhållande ej behöfva vara åtföljda af något utdrag, till vederbörande granskningsmän [3]). Ett sådant förfaringssätt medför tydligen den fördelen, att det icke blifver beroende på förmyndarens godtycke, af hvilken kommuns granskningsmän räkningen kommer att granskas, men det förorsakar för domhafvandena på landet ej ringa besvär.

Enligt 7 § är förmyndaren ålagdt att såsom *arvode* till gode männen eller kommunalnämden inbetala en procent af den omyndiges räntor eller inkomster. Härmed afses, att för hvarje år, för

1) Lagutskottet yttrade härom vid 1879 års riksdag, att »de omgångar och den kostnad, som genom en sträng tillämpning af lagbudet kunna åsamkas förmyndare för medellös myndling, lätteligen kunna genom tillmötesgående från vederbörandes sida undvikas». L. U:s Bet. N:o 7. Chefen för justitiedepartementet anförde i statsrådet den 17 Juli 1882: »Utan olägenhet torde man kunna hädanefter som hittills öfverlemna åt Rätten och gode männen att bedöma, huru vida lagen i sin stränghet bör på dessa förmyndare tillämpas eller ej». Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 4.

2) Riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881.

3) Se Nordling, a. st., s. 371.

hvilket räkning ingifves, skall inbetalas en procent af afkastningen och verkliga behållningen af den omyndiges egendom under nämda år [1]). Det arvode, som bestås granskningsmännen, är sålunda ganska ringa, för de flesta förmynderskapen en ren obetydlighet; men det torde nog i viss mån vara af nytta för skärpande af granskningsmännens intresse för sitt uppdrag. Särskildt bör det kunna hafva den verkan, att förvaltningen af omyndig tillfallet arf af någon större betydenhet ej gärna varder utan kontroll, churu vederbörande tilläfventyrs förbisett att granska dödslistorna, samt ej häller bouppteckning inkommit.

Om *de kommunala granskningsmännens åliggandcn* stadgas i 5 §. De skola först och främst *granska förmyndareräkningen.* Härvid hafva de ovilkorligen befogenhet, ehuru sådant ej är särskildt genom lag dem förbehållet, att hos förmyndaren taga del ej mindre af de utförligare, detaljerade räkenskaper, som kunna hafva förts för någon affärsrörelse, än äfven af de verifikationer, som finnas att tillgå, samt de värdehandlingar, förmyndaren i räkningen uppgifvit såsom säkerhet [2]). Skulle i fråga om de i räkningen såsom säkerhet uppgifna värdehandlingar förmyndaren förmäla, att han, sedan räkningen afslutades, föryttrat dem, hafva granskningsmännen naturligtvis befogenhet att fordra besked om den säkerhet, hvaremot den omyndiges reda penningar vid tiden för granskningen äro utsatta, hvarvid de hafva samma rätt att få se ifrågakomna värdehandlingar, som nyss nämdes.

Af yttersta vigt är, att granskningsmännen egna erforderlig uppmärksamhet åt den bouppteckning och det arfskifte, hvarifrån de första uppgifterna om den omyndiges tillgångar i regeln äro hämtade. Har förmyndaren härvid af oförstånd eller likgiltighet eller tilläfventyrs i afsigt att gynna en annan arfvinge ej rätt bevakat den omyndiges intresse, kan sådant ej uppdagas utan en omsorgsfull granskning af nämda handlingar och en noggrann undersökning af de förhållanden, som med deras upprättande sammanhänga.

1) Uppenbart är, att äfven förmyndarearvodet får afdragas från bruttoinkomsten. Se prejudikat hos Naumann, Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning. 1880, s. 583—89 och samma prejudikat hos Holm, Nytt juridiskt arkiv. 1879. Afd. 1, s. 450—53.

2) Såsom å s. 39 är nämdt, föreslogs ett bestämdt stadgande i förevarande afseende i lagberedningens förslag till Å. B. (13 kap. 17 §).

Att granskningsmännen från det ena året till det andra behålla räkningarne i sitt förvar, är visserligen ej påbjudet, men med god ordning öfverensstämmande [1]), emedan de vid granskningen måste tillse, att den ingående behållningen i den nya räkningen upptager samma tillgångar, som den utgående i förra räkningen. Kvarhållas emellertid ej räkningarne, får öfverensstämmelsen härutinnan konstateras därigenom, att förmyndaren på nytt inlemnar det föregående årets granskade räkning, eller ock får utdraget af sistnämda räkning, hvilket ju skall innehålla den ifrågavarande uppgiften, uppsökas i Rättens arkiv.

Sedan granskningen är afslutad, hafva granskningsmännen att taga i öfvervägande, om de anmärkningar, de därvid möjligen gjort, äro af den beskaffenhet, att de böra anmäla dem för Rätten eller ej. I senare fallet kunna de lämpligen enskildt delgifva förmyndaren sin mening. Normen för afgörandet, om anmälan skall ske eller ej, ligger däri, om af granskningen framgått, att förmyndaren ej rätteligen förvaltat den omyndiges egendom eller icke. *Hafva de funnit, att han ej rätteligen förvaltat egendomen, är det deras skyldighet att göra anmälan hos Rätten*, och skall denna anmälan, hvari bör andragas, i hvilka afseenden förvaltningen varit oriktig, ske skyndsamligen. Men äfven i ett annat fall är det granskningsmännens skyldighet att göra anmälan. Mot räkningen hafva de visserligen intet att anmärka, den omyndige har fått god ränta på sina penningar, utgiftsposterna äro måttligt stora och af verifikationer styrkta, de värdehandlingar, som i räkningen äro uppgifna, äro kanske ock af utmärkt godhet, och de torde äfven hafva befunnits existera ej blott på papperet, utan äfven i verkligheten, och vara säkert förvarade. Men granskningsmännen hysa, i trots af dessa omständigheter, misstankar om förmyndarens vederhäftighet. Omständigheterna kunna äfven vara på annat sätt gestaltade, altnog *granskningsmännen anse nödigt, att förmyndaren lemnar inteckning eller annan säkerhet för förmyndaremedlen* eller, såsom det heter, »de medel, som hos honom innestå». Det är då deras skyldighet att härom göra *anmälan* hos Rätten.

Angående granskningsmännens skyldigheter må slutligen endast tilläggas, att när hälst de, äfven oberoende af den årliga granskningen, finna sig hafva skäl till anmälan, sådan af dem oför-

1) Se Nordling, a. st., s. 370.

dröjligen bör göras. Äro gode män flere, bör alltid anmälan af en bland dem anses lika gild, som hade de alla undertecknat densamma [1]).

Försumma gode männen eller kommunalnämden något af dessa sina åligganden, eller förfara de i annat afseende orätt, såsom om de uppsåtligen taga större arvode af förmyndare, än dem rätteligen tillkommer, göra de sig skyldige till *ansvar* enligt 25 kap. Strafflagen. Gode männen måste nämligen anses inbegripna bland de i 22 § nämda kap. omförmälda personer, som äro förordnade att ämbete eller tjänsteärende förrätta, och på kommunalnämden såsom förvaltare af menighets angelägenheter måste samma § vara tillämplig. Utom kriminelt ansvar kunna granskningsmännen genom åsidosättande af sina pligter äfven ådraga sig skyldighet att utgifva *skadestånd* till den omyndige. Denna den omyndiges rätt till skadestånd är dock af föga praktiskt värde, till följd af svårigheten att åstadkomma bevisning därom, att skada vållats af granskningsmännens försummelse.

Den omyndiges fränder äga att hos gode män eller kommunalnämd taga del af förmyndareräkning, heter det i 6 §, och tillägges det, att de i afseende å förmyndareräkningen äga samma rätt som gode männen eller kommunalnämden, d. v. s. de äga göra anmälan hos Rätten af det ena eller andra af de två slag, hvarom ofvan ordats. Någon skyldighet för förmyndaren att låta dem taga del af verifikationer m. fl. handlingar förefinnes icke [2]). Sådan skyldighet är ej ens föreskrifven med afseende å de med ett offentligt uppdrag utrustade granskningsmännen. I afseende å dem måste den dock medgifvas, på det att desse, som förrätta den i lag påbjudna granskningen, måtte hafva medel i sin hand att göra denna så fullständig och grundlig som möjligt. Men att medgifva hvarje slägting till den omyndige laglig befogenhet att vare sig hos förmyndaren anställa ransakan i handelsböcker och verifikationsbundtar eller nödga denne att förevisa säkerhetshandlingar, därtill finnes ej skäl, då sådan befogenhet är medgifven nyssnämde granskningsmän.

Den omyndige själf är ej i lagen tillförsäkrad rätt att hos gode männen eller kommunalnämden taga del af förmyndareräk-

1) Se Nordling, a. st., s. 374.

2) Se Nordling, a. st., s. 382—83.

ningen [1]). Ännu mindre har han den rätt, som jämväl fränderna sakna, att hos förmyndaren taga del af öfriga, förvaltningen af hans egendom rörande handlingar. Lagens stadgande i förevarande afseende (6 §) innehåller endast, att om den omyndige finner, att förmyndaren ej väl förvaltår hans egendom, det står honom fritt att angifva detta hos Rätten. Lagstiftaren har sålunda närmast tänkt sig en anmälan af det första af de två i 5 § beskrifna slagen.

Sedan anmälan hos Rätten blifvit gjord, vare sig af god man, kommunalnämd, frände eller den omyndige själf, vidtaga Rättens åtgärder. Det första Rätten i regeln har att göra är att *höra förmyndaren*. Rätten förelägger denne att, så vida han vill varda i ärendet hörd, å viss dag afgifva förklaring. Genom hvem kommunikationsresolutionen skall delgifvas förmyndaren, finnes ej stadgadt. Gode männen eller kommunalnämden kunna ej betungas härmed: sedan de verkstält granskningen och ingifvit sin anmälan, är deras uppdrag fullgjordt. Det enda, man sedan kan fordra af dem, är att de, om så pröfvas nödigt, afgifva yttrande öfver förmyndarens förklaring. Ej häller synas fränderna och den omyndige, om någon af dem gjort anmälan, strängt taget vara förpligtade att ombesörja denna delgifning. I städerna, där Rätten har sina egna betjänte, kunna dessa sändas med dylika resolutioner, men på landet har ej alltid kronobetjäningen ansett sig förpligtad ombesörja delgifningen. För undanrödjande af all tvekan har blifvit föreslaget ett bestämdt stadgande af innehåll, att Rättens beslut skall tillställas förmyndaren i stad genom magistratens och å landet genom kronobetjäningens försorg. Och skulle detta gälla äfven för det fall, att beslutet tillkommit på grund af anmälan af frände eller den omyndige [2]).

Har anmälan skett af frände eller af den omyndige, är det i sin ordning, att Rätten inhämtar yttrande af gode männen eller kommunalnämden.

Det rättegångsförfarande, som äger rum i ifrågavarande ärenden, är helt och hållet grundadt på tillämpning af *undersökningsmetoden*. Domaren utreder själf saken, och någon förhandling

---

1) Nordling (a. st., s. 385) tillerkänner den omyndige härutinnan samma rätt, som fränderna äga.

2) Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 6. Jmfr riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881.

mellan parter äger ej rum. Den, som gjort anmälan hos Rätten, samt förmyndaren stå ej i det förhållande till hvarandra, som part till motpart. Gode männen eller kommunalnämden äro nämligen hvarken skyldiga eller behöriga att inlåta sig i någon process med förmyndaren. De hafva endast befogenhet och pligt att göra anmälan hos Rätten. Och frändernas samt den omyndiges egen ställning synes böra betraktas på samma sätt: lagen omtalar ej någon annan yttring af deras verksamhet i ifrågavarande afseende, än en anmälan af fränderna och en angifvelse af den omyndige. Hvad särskildt den omyndige beträffar, bör det vara så mycket antagligare, att denna uppfattning är riktig, som föreskriften i 1734 års lag, att han skulle »sin rätt utföra», i 1845 års förordning, hvarifrån nu gällande stadgande om hans ställning i förevarande afseende är hämtadt, utelemnades, hvilket väl får anses ej hafva skett utan mening. Det förhållande, som nu berörts, att sålunda ingen är förpligtad att föra talan för den omyndige, då anmälan enligt 5 eller 6 §§ i 1861 års förordning skett, har gifvit anledning till en af de många anmärkningar, som blifvit framstälda mot nämda förordning [1]). Denna anmärkning må nu vara befogad eller icke, gifvet är, att om ingen för talan för den omyndige gent emot hans förmyndare, öfverförmyndaren har en desto starkare förpligtelse att taga sig an den värnlöses sak och skydda hans rätt, men detta dock utan att å andra sidan förmyndarens rättmätiga anspråk varda i någon mån åsidosatta.

Vi nämde, att i regeln Rättens första åtgärd var att höra förmyndaren. Förhållandena kunna emellertid under stundom vara af den beskaffenhet, att den omyndiges rätt sättes på spel, om ej förmyndaren genast entledigas, och en ny förmyndare utnämnes. Ingenting hindrar då Rätten att så förfara; tvärtom är det Rättens skyldighet att fatta sådant beslut, om tillräckliga skäl äro för handen såväl därför, att förmynderskapet ej kan förblifva hos förmyndaren utan äfventyr för den omyndige, som därför, att ett raskt beslut är af nöden påkalladt. Går anmälan ut på skyldighet för förmyndaren att ställa säkerhet för de medel, som hos honom innestå, är det emellertid i 5 § stadgadt, att förmyndaren skall höras. Detta stadgande lärer väl dock ej kunna utgöra ett hinder för domstolen att, om anmälan i nämda syfte göres, begagna sig

1) Riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881.

af den rättighet, densamma oberoende af hvarje anmälan i ena eller andra riktningen alltid har att, när så nödigt finnes, entlediga förmyndaren.

Äfven ett annat fall kan tänkas, då undantag från regeln, att Rätten är skyldig inhämta förklaring af förmyndaren, är befogadt. Ett omedelbart beslut är visserligen ej af nöden, men anmälan kan vara af den beskaffenhet och anmärkningarne af den halt, att Rätten finner sig böra utan förmyndarens hörande lemna den gjorda framställningen utan alt afseende. Därför finnes då intet hinder. Innehåller anmälan ett yrkande om åläggande för förmyndaren att ställa säkerhet, synes dock ordalydelsen i nyssnämda 5 § fordra, att förmyndaren blifver hörd.

Sedan Rätten verkstält den utredning, som är behöflig och står att erhålla, skall utslag afkunnas. I det fall, att anmälan varit af det först omförmälda slaget, d. v. s. innehållit, att förmyndaren ej rätteligen förvaltat den omyndiges egendom, *har Rätten att af omständigheterna pröfva, huruvida annan förmyndare förordnas må* (5 §). Den anmälan, som gjorts, får sålunda, i likhet med hvad förhållandet var enligt 1845 års förordning, ej anses såsom något klander af redovisningen, och Rätten får ej i sitt utslag ålägga förmyndaren att gifva den omyndige någon godtgörelse på grund af oriktig förvaltning. Utslaget skall nämligen icke afgöra en tvist emellan förmyndaren och någon hans motpart, ty en sådan motpart finnes ju icke. Frågan, som af Rätten skall bedömas, är endast den, huruvida förmyndaren bör anses hafva förverkat Rättens förtroende och han sålunda bör skiljas från förmynderskapet eller ej. Rätten är ej skyldig att entlediga förmyndaren i hvarje fall, då anmärkningarne mot förvaltningen visa sig vara befogade. Förmyndaren vidgår kanske anmärkningarnes riktighet och rättar felaktigheterna. Rätten kan vid sådant förhållande finna skäl låta härvid bero. Äfven om förmyndaren bestrider framstälda anmärkningar, som dock måste anses befogade, kunna omständigheterna vara sådana, att förmyndaren bör vid förmynderskapet bibehållas. Den omyndiges anspråk på framtida rättelse vid slutredovisningen rubbas i ingen mån härigenom. Ganska lämpligt kan emellertid i sådant fall vara, att Rättens omdöme om anmärkningarnes befogenhet i utslagets motiv uttalas. Beslutar däremot Rätten att skilja förmyndaren från förmynderskapet, blifver det den nye förmyndarens sak att tillse den omyn-

diges rätt och sålunda, om så behöfves, klandra den sluträkning, afgående förmyndaren har att till honom lemna.

Å en anmälan af det innehåll, att yrkande mot förmyndaren framställes om skyldighet att ställa säkerhet, *skall Rätten förordna därom, såsom nödigt och skäligt pröfvas* (5 §). Rätten kan pröfva skäligt lemna den gjorda anmälan utan afseende; han kan pröfva nödigt att skilja förmyndaren från förmynderskapet eller att åtminstone förordna en medförmyndare; eller Rätten kan bifalla det framstälda yrkandet, och detta antingen i samband med eller utan förmyndarens entledigande samt, om förmyndaren bibehålles, i samband med eller utan tillsättande af en medförmyndare. Om yrkandet bifalles, ålägger Rätten i utslaget förmyndaren att inom viss tid lemna säkerhet för de medel, som hos honom innestå, vid påföljd för underlåtenhet häraf att Rätten förfar efter omständigheterna. Ställer sig då förmyndaren Rättens beslut till efterrättelse och lemnar säkerhet, som af Rätten finnes vara fullgod, denna säkerhet må nu bestå uti inteckning, hvartill lagen särskildt lemnar hänvisning, eller vara af annat slag, har Rätten att bestämma, hvarest säkerheten skall förvaras och vårdas. Fullgör däremot ej förmyndaren, hvad honom blifvit förelagdt, och visar han ej annat hinder än oförmåga att ställa någon säkerhet, synes Rätten under hvarje förhållande förfara riktigast, om Rätten entledigar honom från förmynderskapet eller åtminstone uppdrager egendomsförvaltningen åt en medförmyndare. K. F. den 16 Juni 1875 angående inteckning i fast egendom 2 § gifver visserligen anvisning på ett annat sätt att förfara för den händelse, att förmyndaren äger ej alt för högt intecknad fastighet, men att följa denna anvisning kan dock medföra våda. Det heter där, att om ägare af fast egendom genom domstols beslut fått sig ålagdt att ställa säkerhet för omyndigs medel, dem han har om händer, då må inteckning beviljas till säkerhet för sådan fordran, ändå att gäldenären det ej medgifvit. Inteckning kan i sådant fall, blott förmyndaren lemnas tillfälle att blifva hörd, fastställas på grund af senaste förmyndareräkning. Den Rätt, som beslutat, att inteckning skall ställas, tillkommer det att själf ombesörja, att inteckningen vid vederbörlig domstol blifver fastställd. Men hvad hindrar förmyndaren att därpå sälja sin fastighet samt uppbära hela köpeskillingen, äfven den del, som på grund af inteckningen borde vara den omyndige tillförsäkrad? Förmyndareräkningen är ingen löpande handling. Den nye ägaren

af fastigheten kan sålunda, då anspråk mot honom på grund af inteckningen framställas, invända, att intecknade gälden blifvit till borgenären, den omyndige, hvars rätte målsman ju förmyndaren fortfarande är, till fullo betald, och invändningens sanning kan han bevisa genom kvitto af förmyndaren. Den omyndige är sålunda af med sina penningar, äfven om inteckningen deponerats på bästa ställe [1]). Tilläggas må emellertid att, jämte det att Rätten vidtager en pålitligare åtgärd än den, hvarpå inteckningslagen sålunda lemnar anvisning, denna dock ad interim lämpligen kan användas, på det att den största möjliga säkerhet, som står till buds, må vinnas för den omyndiges medel, tills förmyndaren hunnit aflemna den honom anförtrodda egendomen till annan person.

Nödvändigt är, såsom härofvan antyddes, att Rätten vidtager någon anordning, egnad att lemna den stälda säkerheten i godt förvar och att för framtiden bevara dess gällande kraft. Någon regel, som bestämmer, huru säkerheten skall förvaras, eller någon ledning i detta afseende gifver lagen icke, utan är det öfverlemnadt åt Rättens omsorg att på bästa sätt ordna saken. Man har påpekat såsom en väsentlig brist i 1861 års förordning detta förhållande, att föreskrift härutinnan saknas [2]); och mångfaldiga förslag till bestämda stadganden hafva blifvit framstälda. Om vi bortse från det gamla förslaget om förmyndarekamrar, hvilka skulle göra hela detta stadgande om ställande af säkerhet öfverflödigt, äro i detta afseende att omförmäla ett inom justitiedepartementet år 1882 utarbetadt förslag om inrättande af s. k. förmyndarekassor, till hvilket förslag vi återkomma, samt hvarjehanda förslag i öfrigt, att säkerheterna skulle förvaras af landtränterierna eller domstolarne, kronofogdarne, drätselkamrarne och kommunalnämderna, gode männen, sparbankerna, riksbanken eller andra penningeinrättningar, eller ock att enskild person skulle förordnas att omhändertaga och vårda dem [3]). Sistnämda utväg att öfverlemna vården af säker-

---

1) En sådan händelse lärer nyligen hafva timat i Skåne, enligt hvad domhafvanden i Ingelstads och Jerrestads härads domsaga meddelat i det yttrande, han afgifvit öfver de i not 3) å s. 48 omförmälda i justitiedepartementet utarbetade förslag till nya förordningar i förevarande ämne.

2) Riksdagens anf. skrifvelse den 19 April 1881. Jmfr Nordling, a. st., s. 380—81.

3) Ofvan uppräknade förslag återfinnas alla i de yttranden, som blifvit af regeringen infordrade öfver omförmälda tvänne i justitiedepartementet år

heten åt en vederhäftig och pålitlig enskild person, denne må nu nämnas till medförmyndare eller ej, synes i brist af bestämdt stadgande gifva en mycket god lösning af frågan.

Är förmyndaren missnöjd med Rättens utslag, äger han däremot *besvära sig*[1]) i vederbörande Hofrätt eller, om utslaget är gifvet af Hofrätt, hos Högsta domstolen; och äger han jämväl samma rätt att besvära sig öfver Hofrätts uppå hans besvär gifna utslag. Gode männen eller kommunalnämden äga däremot icke klaga öfver Rättens utslag. De äro att betrakta såsom Rättens biträden och kunna till följd af denna sin ställning ej äga ifrågavarande befogenhet. Deras funktion är endast att granska och göra anmälan; att föra talan emot förmyndaren och fullfölja talan i högre Rätt är något, som ligger utanför deras verksamhetsområde. Högsta domstolen har ock genom ett prejudikat, som finnes intaget i dess minnesbok för år 1881, frånkänt god man rätt att besvära sig i dylikt ärende. Därvid anfördes såsom domskäl, att god mans behörighet, jämlikt 5 § i 1861 års förordning, icke sträcker sig vidare än att hos Rätten göra anmälan[2]). Hvilken är då fröndernas och den omyndiges ställning i detta afseende? Man kan ifrågasätta, huruvida besvärsrätten ej bör anses stå dem öppen mot ett Rättens utslag, hvarigenom enligt deras förmenande ej fästs tillbörligt afseende å deras anmälan mot förmyndaren. Då gode männen och kommunalnämden vid sin anmälan fullgöra ett offentligt uppdrag, uppträda nämligen fränderna och den omyndige såsom enskilde personer, bevakande de förre en sin anförvandts dem nära berörande intresse och den sistnämde sitt eget personliga intresse. Ehuru sålunda härutinnan finnes en olikhet, tro vi dock ej, att denna berättigar till det antagandet, att fränderna och den omyndige skulle äga rätt besvära sig mot Rättens utslag. Såsom förut

---

1882 utarbetade författningsförslag. I det yttrande, som domhafvanden i Björkekinds m. fl. härad i Östergötland afgifvit, omförmäler denne, att från år 1863 en s. k. pupillkassa eller sparbank, på hans föranstaltande inrättad, varit i verksamhet i en del af domsagan, Wikbolandet (bestående af Björkekinds, Östkinds och Lösings härad), och hemställer alternativt med andra förslag, att säkerheterna kunde i dylika pupillkassor förvaras. I öfrigt yttrar han, att nämda pupillkassa ej blifvit mycket anlitad: år 1881 hade 103 myndlingar sina medel uti kassan med tillsammans 16,705 kr. 97 öre.

1) Se K. F. den 7 Juni 1749 8 §, inf. i lageditionerna under 19 kap. 4 § Ä. B., samt K. Br. den 12 Nov. 1767, inf. under 30 kap. 18 § R. B.

2) Naumann, a. st., 1881, s. 760 samt Holm, a. st., 1881, Afd. 1, s. 151—52.

anförts, äro desse lika litet som gode männen och kommunalnämden att betrakta såsom parter gent emot förmyndaren. De äro ej häller de annat än Rättens biträden, och lagen har ej åt dem anvisat annan ställning än åt gode männen och kommunalnämden[1]).

Ett särskildt stadgande har blifvit föreslaget af innehåll, att Rättens beslut, hvarigenom förmyndare blifvit skild från förmynderskapet eller honom ålagts att ställa säkerhet för förmyndaremedlen, skall gå i verkställighet utan hinder däraf, att detsamma i högre Rätt öfverklagas[2]). Då beslutet ej får verkställas, förrän det vunnit laga kraft, varder det mången gång utan all nytta. Nämda grundsats, att det genast skall verkställas, är därför af stor vigt; och faran däraf, att någon gång ett mindre välbetänkt beslut genom dennas upptagande i lagen skulle komma till verkställighet, betyder försvinnande litet emot de verkligen stora faror för den omyndige, som kunna uppstå, då densamma ej får göra sig gällande[3]).

Vi hafva i det föregående förutsatt, att förmyndaren inom lagbestämd tid till vederbörande ingifver det utdrag af förmyndareräkningen, hvarom i 4 § nämnes. Men »*sker det ej*», heter det i samma §, »*förelägge Rätten förmyndaren, vid lämpligt vite, att sin omförmälda skyldighet fullgöra, och förfare i öfrigt efter omständigheterna*». För fullgörandet af denna föreskrift måste vederbörande, då den tid är förliden, inom hvilken alla räkningarne senast bort hafva inkommit, underkasta sig det mödosamma arbetet att noga genomleta och granska förmyndareförteckningen, i hvilken för hvarje ingifven räkning anteckning på vederbörligt ställe skall vara gjord, och med ledning af förteckningen uppgöra en längd, upptagande de förmyndare, som bort ingifva räkning, men

1) Se emellertid prejudikat i motsatt riktning hos Holm, a. st., 1882. Afd. I, s. 97—98: Högsta domstolen ansåg hinder icke möta för upptagande af frändes besvär till pröfning. Nordling (a. st., s. 384) anser, att fränderna äga rätt besvära sig öfver Rättens utslag, och detta äfven i det fall, att ej de, utan gode männen först framstält anmärkning hos Rätten mot förmyndaren, men Rätten alls icke eller icke till fullo gillat anmärkningen. Äfven den omyndige tillerkänner N. rätt att anföra besvär, ehuru han med afseende å denne anser frågan tvifvelaktig (a. st., s. 385).

2) Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 8 och 17 (10 §).

3) Jmfr i not 1) å s. 72 åberopade K. F. den 7 Juni 1749 8 § samt lagberedningens förslag i 11 kap. 12 § och 12 kap. 18 § Å. B. Jmfr Nordling (a. st., s. 377), som anser, att redan enligt gällande rätt beslut om förmyndares entledigande omedelbart går i verkställighet.

försummat detta. Härvid iakttages, att å längden ej upptagas förmyndare för sådana omyndige, som på grund af anteckningen om deras födelseår kunna slutas hafva blifvit eller skola blifva myndige under det löpande året, så vida icke något särskildt skäl förefinnes att tillhålla någon af dessa förmyndare, hvars förmynderskap ännu fortfar, att ingifva räkning[1]). I enlighet med denna längd utfärdas Rättens föreläggande för förmyndarne att antingen inom viss till dagen bestämd tid, i hvilket fall delgifningen naturligtvis bör i god tid dessförinnan verkställas, eller ock inom viss tid efter delgifningen fullgöra sin åsidosatta skyldighet. Om delgifningen af dessa förelägganden gäller detsamma, som ofvan[2]) blifvit ordadt om delgifning af resolution, hvarigenom förmyndare ålägges att ingå i förklaring öfver en mot honom gjord anmälan. Det där omförmälda förslaget till afhjälpande af den brist i lagstiftningen, som i förevarande afseende finnes, gälde äfven delgifning af nu ifrågavarande beslut. När den utsatta tiden gått till ända, bör undersökas, om föreläggandet blifvit af alla förmyndarne åtlydt. De, som icke stält sig detsamma till efterrättelse, fällas att utgifva försutna vitet, hvars belopp blifvit faststäldt i föreläggandet, och Rätten har att vidtaga kraftigare åtgärder för skyldighetens uttvingande. De medel, som Rätten vid sådant förhållande har att tillgripa, kunna vara nytt föreläggande vid högre vite, förmyndarens skiljande från förmynderskapet eller hvilken annan utväg Rätten kan finna lämplig. Orden i förevarande §, att Rätten skall förfara efter omständigheterna, gifva Rätten fullkomlig frihet att såväl i sistnämda fall, som redan vid den första försummelsen af förmyndaren, då föreläggande vid vite likväl alltid måste gifvas, vidtaga de mått och steg, Rätten pröfvar nödiga för tryggande af den omyndiges rätt. Att förmyndaren äger befogenhet att hos högre Rätt anföra besvär öfver Rättens beslut äfven i nu angifna fall, ligger i sakens natur.

Det har, till underlättande af domarnes arbete med förmyndareförteckningens förande, och för att befria dem från det för den egentliga domareverksamheten främmande göromålet att med ledning af förteckningarne och de ingifna utdragen af förmyndareräkningarne utforska, hvilka förmyndare försummat sin redovisningsskyldighet, blifvit föreslaget, att Rätten i stad och domhaf-

1) Se not 1) å s. 56.
2) S. 67.

vanden på landet skulle periodvis tillställa granskningsmännen uppgift på förordnade och entledigade förmyndare samt deras myndlingar, och att granskningsmännen med ledning af dessa uppgifter skulle sköta nyssnämda göromål. Det skulle därpå åligga granskningsmännen att hos Rätten eller domhafvanden göra anmälan om de förmyndare, som försummat att aflemna räkningar, hvarefter Rätten hade att tillhålla de försumlige att fullgöra sin skyldighet. Men detta förslag har ej vunnit bifall: man har ansett den garanti för de omyndiges säkerhet och rätt, som ligger i domarnes omedelbara kontroll i förevarande afseende, vara alt för vigtig, för att kunna undvaras[1]).

I Rättens öfverförmynderskap ingår rätt och pligt för Rätten att vidtaga erforderliga åtgärder för skyddande af den omyndiges rätt och särskildt bevarandet af hans egendom. Häraf följer, att Rätten, *äfven utan föregående anmälan,* äger ingripa och vidtaga de mått och steg, som äljes kunna föranledas af en i vederbörlig ordning hos Rätten gjord framställning, vare sig af gode männen, kommunalnämden, fränderna eller den omyndige själf. Detta är redan förut i förbigående anmärkt i fråga om Rättens befogenhet att, oberoende af hvarje anmälan, entlediga förmyndaren från hans uppdrag. Men det gäller lika mycket om andra beslut, Rätten med anledning af en anmälan kan finna sig befogad fatta, t. ex. åläggande för förmyndaren att ställa säkerhet för förmyndaremedlen. Att det emellertid kan vara ganska lämpligt, att Rätten, om däraf ej förorsakas vådligt dröjsmål, i dylika fall inhämtar gode männens eller kommunalnämdens yttrande, är naturligt.

2. Om förmyndarekamrar.

Det enda allmänna stadgandet om förmyndarekamrar i nu gällande rätt är det, som i 9 § af 1861 års förordning med följande ord är gifvet: »*Der Förmyndarekammare finnes, lände hvad derom särskildt stadgadt är till efterrättelse*»[2]).

1) Sådant förslag förelades ständerna af lagutskottet vid 1862—63 årens riksdag (L. U:s Bet. N:o 32); men påföljande riksdags lagutskott förklarade sig ej kunna godkänna nämda förslag (L. U:s Bet. N:o 34 vid 1865—66 årens riksdag).

2) Detta stadgande öfverensstämmer, oafsedt en obetydlig skiljaktighet i ordalagen, såväl med lagkomiténs förslag till Å. B. 16 kap. 21 § (1818) och 15 kap. 21 § (1826), som med lagberedningens förslag i 13 kap. 24 § Å.

Vid det förhållande, att inrättningen af en förmyndarekammare väsentligen ingriper i gällande civilrätts bestämmelser, hvilka därigenom få lida en större eller mindre inskränkning i afseende å tillämplighet, antaga vi, att hvad som särskildt stadgas om förmyndarekammare bör stadgas i den ordning, som för stiftande af allmän lag är bestämdt, d. v. s. af Konung och riksdag gemensamt[1]).

Förmyndarekammaren i Stockholm.

Den enda förmyndarekammare, som i riket finnes, är den som år 1667 för Stockholms stad instiftades. Anledningarne till dess inrättande äro ofvan[2]) omförmälda. Den förenades med justitiekollegium och skulle bestå af »en Borgmästare, och särdeles den som Justitiæ wäsendet förwaltar, twenne goda wäl skickelige och oförtrutne Rådmän, twenne uthwalde Män af Borgerskapet, en god och uprichtig Bokhållare, twenne Notarier, och twenne Curatorer ad litem» (1 p.)[3]). Vi anmärka i förbigående, att 1667 års förordning förpligtade förmyndarekammaren att omsorgsfullt öfvervaka de omyndiges uppfostran och upptuktelse samt att särskildt tillse, det fattiga barn blefvo utan vedergällning i något yrke emottagna, och vända oss till hufvudbestämmelsen angående förvaltningen af de omyndiges egendom. Af denna, som finnes i 8 p., framgår, att förmyndarekammaren skulle med förmyndaren

---

B. Dessa stadgeförslag blefvo ej upptagna i lagen i sammanhang med 1849 års domstolsreform, såsom man kunnat vänta, utan kom därmed att få anstå till nästa ombildning i förmynderskapsrätten.

1) Nordling (a. st., s. 387) anser, att Konungen har rättighet att efter framställning från vederbörande kommuners sida förordna om förmyndarekamrars inrättande. Också har den enda förmyndarekammare, som i Sverge finnes, inrättats på administrativ väg, och de instruktioner, som för densamma sedan utfärdats, hafva alla beslutats af Konungen ensam. Men har lagstiftaren verkligen afsett, att ifrågavarande 9 § skulle så tolkas, kunna vi ej annat anse, än att denna mening bort tydligare uttryckas.

2) S. 12—13.

3) Genom K. F. om Stockholms stads styrelse den 12 Dec. 1672 lades förmyndarekammaren till politikollegium, men genom K. Br. den 4 Aug. 1674 förklarades åter, att den skulle oförrykt blifva vid den borgmästare och det kollegium, som hade justitieväsendet om händer. Betänkande och förslag angående ifrågasatt ombildning af Förmyndarekammaren i Stockholm, afgifvet af dertill utsedde komiterade den 28 Jan. 1874. Stockholm 1874, s. 4.

deltaga i förvaltningen; och *någon ovilkorlig föreskrift därom, att de omyndiges penningar och värdepapper skulle till förmyndarekammaren aflemnas, fanns på denna tiden icke.* Nämda p. lyder sålunda: »Såsom thenne Förmyndare-Cammar ingalunda bör eller kan wara emot Föräldrars laglige wälde eller ytterste willie: Utan der en eller annan, antingen förmedelst Testamente, eller lagligen är fallen til tutelam eller curam, bör han med samnad Råd, med Förmyndare-Cammaren, alla ting så mycket säkrare förwalta, som han i framtijden på det sättet kan för alt eftertal befriijas. I lijka måtto, när en Laga delning är förrättat, och något Arf fallit omyndige Barn til, då skal Förmyndare-Cammaren med Förmyndarne, anten dhe då äro Testamentarii eller Legitimi, så laga, at Egendomen som löös och rörlig är, giörs i Penningar, och sätties i säkre händer emot en billig Ränta, til Fem à Sex för Hundrade om åhret. Skulle ock Förmyndarne sielfwa samma begiära, och Förmyndare-Cammaren funno at dhe säkert dem förtroos kunna, tå skola dhe för alla andra närmast wara dem emot Interesse at behålla. I alt fall bör Förmyndare-Cammaren wäl see sig före, särdeles om real och full Borgen, eller ock Egendomen i Barnhuset til Manufacturernes idkande nedsättia, alt med så stor Försorg som om sitt eget, uthi hwilken händelse, barnsens goda, hwarken kan säyas siunka eller brinna». En viss större själfständighet i förvaltningen tillförsäkrades föräldrarne, ty liksom desse af gammalt varit befriade från räkenskaps afgifvande för sin förvaltning, blef det nu fader eller moder tillåtet att vårda barnagodset, »så länge Förmyndare-Cammaren kan pröfwa altwäl blifwa förestått; Men i widrigt fall är Förmyndare-Cammarens plicht Barnegodset i säkre händer sättia». (18 p.).

Det blef nu ytterligare inskärpt och närmare utveckladt, hvad redan uti Drottning Kristinas privilegier för Stockholms stad den 10 Mars 1636 33 § ofullständigt blifvit stadgadt om bouppteckning vid dödsfall[1]), hvarom nu i 4 p. föreskrefs: »Uthi alle Sterbhus, som under den Borgelige Jurisdiction höra, skole strax och uthan uppehåll richtige Inventarier upprättas af Notarierne»[2]). Och skulle på inventeringen följa värdering och utredning af boet, hvarom

1) Schmedeman, a. st., s. 227—28. Ett motsvarande stadgande för Göteborg förekommer redan i Gustaf Adolfs privilegier för nämda stad den 4 Juni 1621. Posse, a. st., s. 187.

2) Att äfven dödsboets skulder skulle upptecknas, synes af 6 p.

detaljerade bestämmelser, utvisande att förmyndarekammaren äfven härom besörjde, äro gifna i 5, 6 och 7 p.

Såsom nämdt är i förut anförda 8 p., skulle förmyndaremedlen utlånas mot 5 à 6 procents ränta, och i 20 p. förklarades, att förmyndarekammaren icke vore förbunden att gifva högre ränta än 6 procent, samt att det öfriga, som kunde vinnas, skulle användas till »en deel Omkostningar och Löningar». I samma p. föreskrefs dessutom, att hvarje sterbhus skulle gifva $1/2$ procent, hvilka penningar skulle samlas i förmyndarekammarens kassa, och borde från denna kassa först betjäningen vederbörligen aflönas, samt möjligt öfverskott användas till fattigas underhåll och upptuktelse. Redan i 1667 års förordning har man sålunda att söka upphofvet till den s. k. bouppteckningsprocenten eller, såsom den numera plägar kallas, *aflönings- och barnhusafgiften;* och det nu gällande stadgandet om *öfverskottsmedlens öfverlemnande till allmänna barnhuset i Stockholm* är ytterst att härleda från den nämda föreskriften i 1667 års förordning, att förmyndarekammarens öfverskott borde användas till fattigas underhåll och upptuktelse.

Såsom i 4 p. anfördes, var förmyndarekammaren afsedd egentligen för de sterbhus, hvilka hörde under den borgerliga jurisdiktionen. I 19 p. gjordes emellertid följande tillägg: »Wore ock någon uthom Borgerskapet, det ware sig antingen i Staden eller å Landet, som sig under denne Arf- och Förmyndare-Cammarens upseende wille begifwa, och sine Medel dersammastädes nidsättia och dijt betroo, stånde honom fritt, och i alles eget frijwillige behag».

Detta om 1667 års förordning. Då riksens ständers bank påföljande år inrättades, föreskrefs, att alla penningar, som omyndiga barn tillkomma, skulle i växelbanken såsom den tryggaste ort nedsättas, till dess vederbörande antingen kunde med lånebanken förena sig om en viss afgift, eller ock äljes finna utväg att anlägga dem till de omyndiges nytta och bästa fördel [1]). Redan från tiden för riksbankens instiftande har man sålunda att söka första begynnelsen till den förbindelse mellan densamma och förmyndarekammaren, som fortfarande äger rum.

1) K. Försäkringen den 17 Sept. 1668 7 p., inf. i And. Anton von Stiernmans Samling utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. angående Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie uti gemen, III. Stockholm 1753, s. 664.

Genom Resolutionen och Förklaringen den 3 Okt. 1675 öfver samtlige städernas fullmäktiges besvär 35 § [1]) bestämdes, att samtlige ofrälse personers, såväl borgerskapets som kronobetjäntes och andres, »arfskaper» skulle vara undergifne stadsrättens jurisdiktion, och i Resolutionen och Förklaringen den 20 Jan. 1693 1 p. [2]) blef hvad sålunda föreskrifvits stadfästadt och bekräftadt, hvarvid dock undantag gjordes för Kongl. Maj:ts egne hofbetjänte, hvilka hörde under Borgrätten; och blef i sistnämda resolution och samma p. jämväl bestämdt, att förmyndarekammarens provision af kronobetjäntes och andres [3]) sterbhus utom borgerskapets och adelsståndets, med hvilka sistnämda sterbhus kammaren ju ej hade befattning, skulle utgå med $^1/_3$ procent, hvilken icke skulle räknas af andra medel, än dem, som voro redbara och vissa, och skulle intet tagas af den ovissa utestående gälden. Huru bouppteckningsprocenten i borgerskapets sterbhus skulle beräknas, därom 1667 års förordning ej gifvit någon regel, blef fortfarande obestämdt, tills föreskrift härom lemnades genom K. F. den 1 Mars 1749 angående magistratspersoners arvoden vid inventariers upprättande i städerna. Där stadgades, att för inventeringar uti borgerskapets sterbhus i alla städer i gemen, äfvensom i Stockholm, ej mer än en half daler för hvarje hundrade, men uti kronans betjäntes och andres [4]) sterbhus utom adelsståndets allenast $^1/_3$ procent af hela egendomen borde erläggas, dock att därifrån det, som hörde andra till och funnes uti boet, samt ovissa utestående fordringar undantoges och från slik afgift befriades, men gäld och skuld komme icke att afdragas, eftersom sterbhuset förklarades berättigadt att vid sådan gälds utbetalande däraf för borgenären korta berörda provision [5]). Dessa

---

1) Se not 3) å s. 16.

2) Schmedeman, a. st., s. 1334.

3) Såsom inbegripne under dessa »andre» tänkte man sig denna tid endast adelsbetjänte.

4) Af lageditionernas citat under 9 kap. 1 § Å. B. kan man förledas tro, att $^1/_3$ procent utgår endast af kronobetjäntes och adelsbetjäntes sterbhus. Äfven får man af nämda citat den oriktiga föreställningen, att sättet för procentens beräkning skulle vara olika, alt eftersom den utgör $^1/_2$ eller $^1/_3$ procent, ehuru den i själfva verket i båda fallen beräknas på samma sätt, nämligen å de säkra tillgångarne utan afdrag af skulderna.

5) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 9.

grunder för bouppteckningsprocentens beräkning gälla ännu [1]). Fortfarande gäller äfven den grundsatsen, att förmyndarekammaren skall taga befattning med alla förmynderskap för ofrälse omyndige [2]), och har det i 1693 års resolution omnämda undantaget från denna regel upphört att gälla genom Borgrättens indragning, hvilket skedde på grund af K. F. den 19 Dec. 1844 om upphörande af vissa särskilda domstolar. Nämda regel lider ej någon inskränkning genom den rättighet, som tillkommer delägarne i vissa ofrälse personers sterbhus [3]), att till bouppteckningsmän kalla dem, de hälst åstunda. Förmyndarekammaren går i dessa fall endast miste om bouppteckningsprocenten, men dess åligganden i afseende å ifrågakomne förmynderskap äro oförändrade.

Emedan klagomål öfver förluster, oreda och dröjsmål i förmyndarekammarens förvaltning förspordes [4]), anhöllo rikets ständer i skrifvelse till Kongl. Maj:t den 15 Okt. 1756 om nödiga instruktioner för förmyndareverket, och sedan ständerna i skrifvelse den 21 Juni 1762 förnyat sin anhållan, samt utlåtande af Kongl. Maj:t infordrats från rikets ständers barnhus- och hospitalsdeputation [5]), hvilken redan förut utöfvade tillsyn öfver verket, *utfärdades den 12 Dec. 1764 Kongl. Maj:ts instruktion för justitiekollegium och förmyndarekammaren i Stockholm.* Såsom en allmän regel stadgades i 2 § af denna instruktion, att kollegium och förmyndarekammaren [6]) skulle åligga att besörja alt hvad magistraterna i öfriga städer genom lag, särskilda förordningar och privilegier tillhörde angående uppteckning, arf, testamente och förmynderskap

1) Sistnämda stadgande angående rättighet för sterbhus att vid gälds betalning åtnjuta afdrag för bouppteckningsafgift har likväl numera till all verkan förfallit. Betänkande och förslag etc., a. st., s. 9.

2) Att ett obetydligt undantag från denna regel finnes, är ofvan å s. 50 anmärkt vid fråga om adelsmäns forum privilegiatum.

3) Dessa äro i Stockholm presthus (9 kap. 1 § Å. B.) och sterbhus efter ofrälse personer, hörande till amiralitetsstaterna (K. Br. den 27 Mars 1795, inf. i lageditionerna under 9 kap. 1 § Å. B.).

4) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 4—5.

5) Allm. Besv.- och Ekon.-Utskottets Bet. N:o 96, vid 1856—58 årens riksdag.

6) Dess ämbets- och tjänstemän äro uppräknade i 1 §. Särskildt må anmärkas, att en revisor tillkommit. Några utvalde män af borgerskapet finnas däremot ej mera upptagna bland personalen.

uti alla under stadsrätt hörande sterbhus. Och fortfarande skulle förmyndarekammaren hafva uppsigt öfver de omyndiges uppfostran; men dess förnämsta åliggande var dock, såsom förut, att deltaga i förvaltningen af de omyndiges egendom, och gäller härom detsamma, som tillförene varit rådande grundsats, att en noggrann tillsyn väl borde utöfvas, men att *i regeln ingen tvångsrätt var förmyndarekammaren tilldelad att under sin omedelbara förvaltning indraga förmyndaremedlen.*

Bouppteckningarne skulle förrättas af förmyndarekammarens deputerade (5 §); »Och stånde thet til Sterbhus Interessenterne, at om wärkeligit Skifte sjelfwe draga försorg; Men, om thet äskas, böra Deputerade them therwid biträda» (4 §). Särskildt borde Curatores ad litem »på Collegii anfordran, biträda the Förmyndare, som thet behöfwa, wid Sterbhusets utredande och bewakande af the omyndigas rätt och bästa, så wäl med Inteckningar, som wid hwarjehanda Processer hos Domare och Executorer» (19 §). Fanns det fastighet i sterbhuset, skulle den omyndiges fordran ovilkorligen, så snart bouppteckningen blifvit färdig, genom vederbörande sterbhusnotaries försorg däri intecknas (17 § 7 mom.) [1]. I ett fall var det förmyndarekammaren ålagdt såsom en bestämd skyldighet att verkställa hela boutredningen och omhändertaga all egendomen. Det stadgades nämligen i 6 §: »Äro bägge Föräldrarne döde, eller then efterlefwande icke kan wårda Barnen och Egendomen, och skickelige Förmyndare ej kunna erhållas, tå bör Collegium och Förmyndare-Cammaren, genom enthera af Curatores ad litem, låta utreda Sterbhuset, och genom offenteligit utrop försälja then lösa egendomen; Hwarefter Auctions Directeurerne genast uti Riksens Ständers Banque insättja medlen för Förmyndare-Cammarens räkning, ther the omyndige ifrån then tid njuta wanlig ränta, Fyra och en half för hundrade årligen».

Om kontrollen å förvaltningen gåfvos föreskrifter i 8 och 19 §§: »Som thet är Collegii och Förmyndare-Cammarens skyldighet, at förse omyndige med laga Förmyndare: altså åligger och thetta wärck, at hafwa alt möjeligit inseende theröfwer, at Förmyndare, efter Lag, Egendomen troligen förwalta, och therföre behörig redo och räkning gjöra» (8 §); »Hwar och en af Curatores ad litem bör — — — — påminna — — — — at the (= förmyndarne)

1) Jmfr 9 kap. 4 § Ä. B.

sine Förmyndare räkningar, behörigen verificerade, i rättan tid ingifwa, såsom ock med sitt utlåtande til Collegium inkomma, särdeles när ej fränder finnas, hwilka, efter Lag, om Förmyndare-Räkningarnes infordrande och öfwerseende äga at besörja» (19 §).

Om förvaltningen af den egendom, förmyndarekammaren hade under sin vård, stadgades i 10 §: »Hwad angår then nu warande behållning wid wärcket, så wäl som the omyndigas medel, hwilka stå inne, eller framdeles blifwa insatte; Så bör Collegium och Förmyndare-Cammaren noga tilse at Interessen blifwa i rättan tid indrifne, jemte thet, som emot mindre säker pant kan wara utlånt; At alla inkommande medel så fort, som gjörligit är, blifwa på ränta utsatte emot säkre panter, hälst försäkrade hus i Staden eller egendomar å Landet, som äro ograverade, och til säkerhet emot Lånet swarande; At the omyndige godtgiöres thet them beståddc interesse, Fyra och en half för hundrade årligen eller sådant, som Wij i Nåder kunna finna, thet framdeles böra bestås». Sedan de omyndige sålunda blifvit godtgjorde denna ränta, samt personalens aflöning tillika med expensmedel och dessutom 3000 daler kopparmynt årligen till frimurarebarnhuset i Stockholm afgått, skulle återstoden af förmyndarekammarens inkomster under namn af öfverskottsmedel komma under politikollegii förvaltning och användas till fattiga späda barns underhåll (18 § 10 mom.). Därjämte stadgades i sistnämda mom., att »ett wist Capital altid bör blifwa orubbat wid Förmyndare-Cammaren til förräntande emot full säkerhet». Ett sådant kapital hade blifvit afsatt på grund af ständernas vid 1755—56 årens riksdag fattade beslut, att förmyndarekammarens säkra behållning vid 1754 års slut[1]) skulle blifva ett orubbadt kapital och aldrig tillgripas, utan städse för säker pant emot ränta utlånas, samt förmyndarekammaren därför vara ansvarig[2]). Detta är den sedermera så kallade *grundfonden*.

Tillsyn öfver förmyndarekammaren utöfvades, såsom ofvan är nämdt, redan före instruktionens utfärdande af ständernas barnhus- och hospitalsdeputation, och blef nu i detta afseende stadgadt, att bokhållaren efter vanligheten för hvart år skulle inom påföljande Febr. månads slut till deputationen eller hvart det framdeles kunde blifva förordnadt ingifva ett summariskt förslag öfver hela

1) 171,787 daler silfvermynt.

2) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 9—10.

verkets tillstånd (18 § 10 mom.). En viss tillsyn skulle äfven utöfvas af den hos förmyndarekammaren anstälde revisor, öfver hvars anmärkningar magistraten hade att meddela utslag (20 §).

Vi hafva anfört, att någon ovilkorlig föreskrift i 1764 års instruktion icke meddelades därom, att de omyndiges kontanta medel och värdepapper skulle aflemnas till förmyndarekammaren. *Praxis* utvecklade sig dock efter hand i denna riktning[1]); och uppkom i sammanhang härmed *den seden*, att åtskilliga, särskildt förmögnare pupillers förmyndare, i stället för att insätta penningarne i förmyndarekammaren, själfve ombesörjde utlåningen och därpå inlemnade lånehandlingarne till förmyndarekammaren, som då underkastade den stälda säkerheten särskild pröfning[2]). Desse omyndige fingo härigenom högre ränta på sina penningar, än de, hvilkas förmyndare förforo på det gamla sättet att insätta penningarne direkt i förmyndarekammaren, som då lemnade 4 ½ % ränta.

Medan denna praxis utbildade sig, förblef emellertid 1764 års instruktion orubbad; och det var först sedan genom *K. Br. den 21 Dec. 1849 angående förändrad organisation af Stockholms Rådstufvurätt* justitiekollegii och förmyndarekammarens domsrätt i arfs-, testaments- och förmynderskaps- m. fl. dylika frågor helt och hållet upphäfts, som behofvet af en omarbetning af den gällande instruktionen gjorde sig känbart. Redan genom K. Kungörelsen den 12 Dec. 1845 hade stadgats, att justitiekollegium med bibehållande af sin benämning skulle utgöra en afdelning af stadens Rådstufvurätt och magistrat[3]), och genom nämda bref den 21 Dec. 1849 upphäfdes 1764 års instruktion i hvad den angick justitiekollegii och förmyndarekammarens befattning såsom domstol med boupptecknings- och förmyndareärenden samt arfs- och testamentstvister jämte hvad därmed äger gemenskap och är af beskaffenhet att böra efter vad eller genom besvär i Hofrätt fullföljas. Dessa ärenden skulle därefter handläggas af Rådstufvurättens första afdelning; och justitiekollegium och förmyndarekammaren vardt en allenast förvaltande och administrerande myndighet[4]). *Kongl. Maj:t utfärdade med an-*

---

1) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 8.

2) Allm. Besv.- och Ekon.-Utskottets Bet. N:o 96 vid 1856—58 årens riksdag.

3) Svensk författningssamling. 1845. N:o 45 (1 §).

4) Svensk författningssamling. 1849. N:o 85.

ledning af dessa nya förhållanden den 9 April 1856 en ny instruktion, som nu ej kallades instruktion för justitiekollegium och förmyndarekammaren, utan *för endast förmyndarekammaren*[1]. Samtidigt härmed uppdrog Kongl. Maj:t åt öfverståthållaren och magistraten att fastställa nödiga arbetsordningar för ämbets- och tjänstemännen; och blefvo *tvänne sådana arbetsordningar den 19 påföljande Dec.* utfärdade, den ena för ämbets- och tjänstemännen vid Stockholms Rådstufvurätts första afdelning såsom domstol i ofvannämda ärenden och den andra för ämbets- och tjänstemännen vid förmyndarekammaren i Stockholm såsom förvaltande verk[2]. Samtlige de vid Rådstufvurättens första afdelning anstälde ämbets- och tjänstemän hade äfven anställning vid förmyndarekammaren, som dessutom betjänades af en kamererare såsom chef för kammarkontoret samt några andra tjänstemän[3]. Ämbets- och tjänstemännens åligganden i ena eller andra afseendet blefvo utförligt beskrifna i nämda arbetsordningar, som ifrån 1764 års instruktion upptogo och utbildade hvad som där stadgats om arbetssättet och tjänstgöringen, hvaremot nämda instruktions öfriga delar motsvaras af 1856 års instruktion. Öfverhufvud taget kan man säga, att hvad som nu om förmyndarekammaren stadgades såväl i denna instruktion som i arbetsordningen för dess ämbets- och tjänstemän fortfarande äger gällande kraft.

Förmyndarekammaren skulle enligt 1856 års instruktion ej vidare äga någon befattning hvarken med förmyndares förordnande eller bouppteckningars verkställande, och något biträde vid sterbhusutredningar af tjänstemännen i deras egenskap af *förmyndarekammarens* tjänstemän kunde nu ej vidare komma i fråga, lika litet som förmyndarekammaren förordnade om öfvertagande och utredningen af sådana sterbhus, som saknade all vård. Utan alla dessa och därmed sammanhängande åtgärder tillkom det nu Rådstufvurättens första afdelning samt dess ämbets- och tjänstemän att i föreskrifven ordning vidtaga.

Förmyndarekammaren skulle nu handhafva endast ekonomisk förvaltning: hvad i 1764 års instruktion fanns stadgadt om justitiekollegii och förmyndarekammarens åligganden med afseende på de

1) Svensk författningssamling. 1856. N:o 24.

2) Svensk författningssamling. 1856. N:is 70 och 71.

3) 1 § i 1856 års instruktion och 1 § i en hvar af arbetsordningarne.

omyndiges uppfostran och underhåll uteslöts i den nya instruktionen. Man får dock häraf ej draga den slutsatsen, att all kontroll å förmyndarne i detta afseende härigenom upphörde, utan Stockholms Rådstufvurätt såsom öfverförmyndare måste numera anses skyldig att öfva den tillsyn öfver förmyndarnes åtgöranden beträffande den omyndiges person, som kan komma i fråga, och i detta afseende vidtaga de mått och steg, som anses erforderliga. Om förmyndarekammarens förvaltning sålunda skulle vara af endast ekonomisk art, så skulle den dock ej handhafva den omyndiges hela ekonomi: det var endast penningar och värdepapper, som förmyndarekammaren skulle förvalta, all annan egendom ägde förmyndarne sköta, och skulle desse jämväl af räntan å penningarne och värdepapperen bestrida de för den omyndiges underhåll och uppfostran nödiga utgifter. Det hette i den nya instruktionen, att förmyndarekammarens verksamhet skulle hafva till föremål »att utöfva vård och inseende öfver de under Stockholms stads domvärjo lydande ofrälse omyndiges samt frånvarande eller okände arfvingars tillhörigheter i fastigheter, lös egendom, reda medel och säkerhetshandlingar; att härvid vaka deröfver, att omyndiges samt frånvarande eller okände arfvingars tillgångar fruktbara göras och för deras räkning oförryckta bibehållas, så vida icke, för deras sannskyldiga nytta, undantag genom anlitande af hufvudstol pröfvas nödigt; att, i öfverensstämmelse med de föreskrifter, som uti denna instruktion vidare förekomma, förvalta och redovisa de medel, hvilka Förmyndarekammaren är förbunden att låta till sig levereras, samt att emottaga och, enligt hvad stadgadt är, hålla vederbörande tillhanda de afgifter, som af sterbhus, efter förrättade bouppteckningar, böra erläggas.» (3 §). *Det gälde nu såsom en ovilkorlig regel, att alla de omyndiges medel skulle af förmyndarekammaren förvaltas.* Medlen kunde *antingen* kontant insättas i riksbanken, i hvilket fall de ingingo i förmyndarekammarens s. k. allmänna fond, och förmyndarekammaren ålåg att godtgöra de omyndige ränta efter 4 ½ % eller efter den räntefot, som framdeles kunde varda af Kongl. Maj:t fastställd (4 och 5 §§); *eller ock* kunde i enlighet med den praxis, som efter hand utbildat sig, för den omyndiges räkning till förmyndarekammaren inlemnas värdepapper, att af densamma förvaras. I detta fall ägde förmyndarekammaren dock i regeln uppbära en förvaltningsafgift. Det stadgades härom i 5 §: »Hafva för omyndigs, frånvarande eller okänd arfvinges räkning blifvit aflemnade

låne- eller säkerhetshandlingar, löpande med annan räntefot än den här ofvan i allmänhet bestämda, då åligger Förmyndarekammaren att dessa handlingar och medel särskildt bokföra, med rätt för vederbörande att njuta den inflytande afkomsten, sedan likväl, derest förskrifven ränta ej understiger den ofvan i allmänhet bestämda, först årligen afdragits $^1/_8$ procent af kapitalvärdet, eller, der detta icke kan till beloppet utrönas, 2 $^1/_2$ procent å afkomsten, såsom ersättning till Förmyndarekammarens förvaltningskostnader [1])».

Den regeln, att den omyndiges medel antingen böra kontant insättas i riksbanken, eller säkra värdepapper i stället skola lemnas i förmyndarekammarens förvar, skulle, strängt tillämpad, medföra obilliga konsekvenser i det fall, att sterbhusets behållning är ringa och hufvudsakligen består af kläder, bohag, mindre varulager och dylikt, som efterlefvande make behöfver oförminskadt använda för sitt och barnens försörjande. Det plägar därför i sådana fall tillåtas den efterlefvande att i sin vård behålla egendomen mot aflemnande af en till de omyndige ställd skuldsedel å det värde, som motsvarar deras andel i egendomen, hvarjämte räntan å denna skuldsedel plägar kvittas mot barnens underhåll [2]).

Om under förmynderskapet nya tillgångar tillfalla den omyndige, böra dessa naturligtvis till förmyndarekammaren öfverlemnas, och likaledes är det klart, att det öfverskott, som den omyndiges räntor tilläfventyrs lemna, efter det förmyndaren bestridt alla kostnader för hans underhåll och uppfostran, ej får undandragas förmyndarekammarens vård och förvaltning. Det kan å andra sidan hända, att dessa räntor ej äro tillräckliga till de nödiga utgifterna. Kapitalet måste då angripas, hvarom ansökan får göras hos förmyndarekammaren, som efter omständigheterna bifaller eller afslår dylik ansökan [3]).

Det åligger, säges det i 9 §, förmyndarekammaren att hålla noga hand däröfver, att såväl de till förmyndarekammarens all-

---

1) Den ränta, som finnes utfäst i de för omyndiges räkning till förmyndarekammaren aflemnade skuldsedlar, pläga förmyndarne genom protokollsutdrag bemyndigas uppbära, och kuponger till omyndiges obligationer, aktier och dylika värdepapper utlemnas efter anmälan hos kamereraren till förmyndarne emot kvitto. Sedan åligger det förmyndarne att redovisa för de uppburna beloppen i förmyndareräkningen. Betänkande och förslag etc., a. st., s. 15.

2) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 15—16.

3) Se 3 § samt Betänkande och förslag etc., a. st., s. 16.

männa fond hörande medel som grundfonden varda, i den mån de ej äro för löpande utgifter nödvändiga, så skyndsamt som möjligt utlånade emot fullgod säkerhet och högsta lagliga ränta, som kan erhållas. Såväl de säkerhetshandlingar, som på detta sätt bekommas, som de, hvilka af förmyndare blifvit i förmyndarekammarens vård inlemnade, (hvilka samtliga finnas upptagna och till innehållet beskrifna i de s. k. hypoteksböckerna) kräfva en viss omsorg från förvaltningens sida, för att varda vid sin fulla kraft bibehållna. I detta afseende åligger det kamereraren att tillse, att inteckningar, ointecknade förskrifningar, borgensförbindelser och brandförsäkringar varda inom rätter tid förnyade, att i de allmänna tidningarne efterse, huruvida bevakningar med anledning af offentliga stämningar i konkurs-, boskilnads-, urarfva- och årsstämningsmål äro erforderliga, äfvensom huruvida exsekutiv- eller konkursauktion blifvit utlyst å fast egendom, hvaruti antingen förmyndarekammaren eller omyndig äger inteckning, i hvilka fall nödiga åtgärder böra vidtagas, samt att, när bevakningar ifrågakomma, i tillräcklig tid tillställa curator ad litem eller förmyndaren behörigen styrkta afskrifter af de handlingar, på hvilka förmyndarekammarens eller den omyndiges fordran grundar sig[1]). Med afseende å de värdehandlingar, som äro i förmyndarekammarens förvar inlemnade, plägar denna i de allmänna tidningarne tillkännagifva, att enär det åligger förmyndarne att sorgfälligt vaka däröfver, att de för myndlingarnes räkning hos förmyndarekammaren förvarade säkerhetshandlingar varda genom intecknings förnyelse i rätter tid, brandförsäkringsafgifters ordentliga inbetalning af ägare till intecknad pant samt bevakning i anledning af offentlig stämning vid deras fulla kraft bibehållna, samt att utlottade obligationer varda å förfallotiden infriade, de böra hos förmyndarekammaren så tidigt göra anmälan om hvad i dessa delar erfordras, att nödig åtgärd må kunna vidtagas.

Liksom alla kontanta insättningar göras till riksbanken, ske alla förmyndarekammarens utbetalningar genom assigneringar på riksbanken (4 §). Räntorna å innestående medel få lyftas tvänne gånger årligen med sex månaders mellanrum, vanligen den första dagen i en månad.

---

1) Arbetsordningen för förmyndarekammarens ämbets- och tjänstemän 8 § 16–18 samt 20–22 mom.

Om kontrollen å förmyndarnes förvaltning meddelades år 1856 ungefär enahanda föreskrift som den ofvan ur 1764 års instruktion 19 § anförda, i det att curatores ad litem förpligtades »att vaka deröfver, att förmyndare i rätter tid afgifva behörig redovisning för förmynderskap, och, när fränder till de omyndige ej finnas, öfver afgifven redovisning utlåtande meddela»[1]). En förteckning öfver alla förmyndarne, ett s. k. förmyndare-diarium, skulle föras af protokollsnotarierna, och borde dessa där jämväl anteckna, när förmyndarne afgifva redovisning[2]). Någon särskild närmare bestämning af det allmänna uttrycket »i rätter tid» i nyss anförda stadgande är icke gifven, utan gäller därom den allmänna föreskriften i 4 § af 1861 års förordning, att räkning för hvart år skall ingifvas »vid början af följande år». Genom tillkännagifvande i de allmänna tidningarne i början af hvarje år plägar Rådstufvurättens första afdelning och förmyndarekammaren erinra de förmyndare, som försummat sin skyldighet härutinnan, att densamma, till undvikande af stadgad påföljd, ofördröjligen fullgöra. Af en under senaste tiden meddelad föreskrift vill det emellertid synas, som om kraftigare åtgärder till uttvingande af denna skyldighet först vidtagas ett år efter slutet af det år, för hvilket redovisning skall afgifvas. Förmyndarekammarens revisor har nämligen genom ett den 13 April 1877 af öfverståthållaren och magistraten stadgadt tillägg till 10 § af arbetsordningen för förmyndarekammarens ämbets- och tjänstemän fått sig[3]) ålagdt »att med ledning af de utaf Protokolls-Notarierne verkställda anteckningar i förmyndare-diarium, inom hvarje års slut inkomma med uppgift å de förmyndare, som underlåtit att förmyndare-redogörelser för föregående

1) Detta stadgande gjordes ursprungligen i arbetsordningen för ämbets- och tjänstemännen vid Stockholms Rådstufvurätts första afdelning 7 § 1 mom., men genom den 13 April 1877 af öfverståthållaren och magistraten meddelade tjänstgöringsföreskrifter hafva båda arbetsordningarne, i hvad de innehöllo föreskrifter om kuratorernas åligganden, sammanförts till vissa gemensamma bestämmelser för den numera ende kuratorn, och återfinnes ifrågavarande stadgande oförändradt i 1 mom. af dessa gemensamma föreskrifter.

2) Arbetsordning för ämbets- och tjänstemännen vid Stockholms Rådstufvurätts första afdelning 5 § 10 mom. Jmfr 16 § i 1764 års instruktion, hvarest den då ende protokollsnotarien redan ålades att i en särskild bok anteckna alla förmyndare, men ännu ej förpligtades att där göra andra anteckningar. Jmfr 15 § 2 mom. af samma instruktion.

3) I ett nytt mom. 7.

året afgifva». Om nu tillika omnämnes ett stadgande i 4 § af sistnämda arbetsordning, att det åligger assistent, att därest förmyndarekammarens beslut om redovisning, som åligges förmyndare (hvilket beslut af assistenten i särskildt diarium skall vara antecknadt), icke varder fullgjordt, sådant hos förmyndarekammaren anmäla senast å första sessionsdag näst efter den månad, då redovisning bort afgifvas, äro alla de stadganden omförmälda, som om ifrågavarande kontroll äro gifna. Det är sålunda icke särskildt föreskrifvet, att tredskande förmyndare skola genom viten tillhållas att inkomma med räkning, men denna i 4 § af 1861 års förordning anvisade utväg, att komma till rätta med dem, plägar begagnas[1]). I öfrigt må i fråga om den granskning af förmyndareräkningen, som äger rum, läggas märke därtill, att *fränderna här bibehållit den ställning, de af gammalt öfveralt i riket förr intagit*, hvarvid dock bör erinras, att förmyndarekammaren ej genast kan lägga en af fränderna granskad räkning till handlingarne, utan måste alltid tillses, att därest förmyndaren innehafver några medel utöfver de för myndlingens behof nödvändiga, desamma till förmyndarekammaren aflemnas[2]).

De gode män, som i Stockholm väljas att hafva tillsyn å förmynderskap, hafva sålunda ingen befattning med tillsynen å de under Rådstufvurätten och förmyndarekammaren lydande förmyndarnes förvaltning. Att kontroll af gode män öfver äfven dessa förmynderskap skulle införas, har emellertid blifvit ifrågasatt[3]), men någon åtgärd i detta syfte har ej vidtagits.

Förmyndarekammarens grundfond skulle enligt 1856 års instruktion utgöra 50,000 rdr rmt och var den afsedd icke blott »att betrygga säkerheten för uppfyllandet af Förmyndarekammarens förbindelser», utan äfven att användas till »att ersätta sådana förluster vid förvaltningen, hvilka af vederbörande embets- och tjenstemän icke böra eller icke kunna godtgöras» (9 §).

Förmyndarekammarens utgifter skulle vara desamma som förut. Sedan dess fordringsägare krediterats för hvad dem borde tillkomma, ämbets- och tjänstemännen samt betjäningen utbekommit sina löner och arvoden, de s. k. expensmedlen blif-

1) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 27—28.
2) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 27.
3) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 26—28.

vit beräknade, samt 250 rdr rmt aflemnats till frimurarebarnhuset, skulle öfverskottet, som enligt 1764 års instruktion helt allmänt var anslaget till fattiga späda barns underhåll, lemnas till Stockholms allmänna barnhus (11 §).

Utom den revision, som jämlikt arbetsordningen (10 §) borde företagas af den i förmyndarekammarens tjänst anstälde revisor, var enligt 1856 års instruktion en allmän årlig revision af förmyndarekammarens förvaltningsåtgärder och räkenskaper jämväl anordnad. Revisorerna, till hvilka nyssnämde revisor skulle aflemna en berättelse öfver sin granskning, skulle vara fem, nämligen två inför magistraten af ofrälse ståndspersoner valde ledamöter af denna klass, två af borgerskapets äldste valde ledamöter af borgerskapet samt en af direktionen öfver allmänna barnhuset bland dess medlemmar eller tjänstemän vald ledamot. Hafva anmärkningar förekommit, hvilka enligt revisorernas mening förmyndarekammaren i sitt till dem däröfver afgifna yttrande ej nöjaktigt förklarat, och hvilka därför af revisorerna fortsättas, böra anmärkningarne jämte förmyndarekammarens förklaring af magistraten insändas till Kammarrätten, som pröfvar anmärkningarne och meddelar beslut, hvaröfver klagan kan föras hos Kongl. Maj:t. Hafva däremot inga anmärkningar förekommit, eller anse revisorerna framstälda anmärkningar nöjaktigt besvarade, anses förvaltningen och räkenskaperna godkända (12 §).

I det stora hela gälla, såsom redan anmärkts, fortfarande om förmyndarekammarens organisation och verksamhet samma bestämmelser, som genom 1856 års instruktion och den samma år utfärdade arbetsordningen faststäldes. I vissa delar hafva dock förändringar skett. Här skall nu redogöras för de vigtigaste af dessa.

Redan vid 1856—58 årens riksdag förspordes klagomål öfver den nya instruktionen. De ledde till en ständernas skrifvelse till Kongl. Maj:t den 22 Aug. 1857, hvari ständerna anförde, dels att den nya afgiften för förvaltning af de låne- och säkerhetshandlingar, som i förmyndarekammarens vård inlemnades, vore obillig, dels att grundfonden, såsom skett, ej bort belastas med att ersätta förluster, som af vederbörande ämbets- och tjänstemän icke borde eller icke kunde godtgöras. Ständerna anhöllo därför, att Kongl. Maj:t måtte låta 1856 års instruktion undergå den omarbetning eller förändring, hvartill omständigheterna och billighetens kraf kunde föranleda [1]).

1) Exp. utskottets förslag till skrifvelse N:o 113.

Denna skrifvelse hade till påföljd utfärdandet af *K. Kungörelsen den 20 Jan. 1860*[1]), hvarigenom det omförmälda förvaltningsbidraget upphäfdes. Den af ständerna önskade förändringen i hvad om grundfondens ändamål var stadgadt kom däremot icke till stånd; men stadgades i nämda kungörelse, att därest grundfonden någon gång måste till större eller mindre del användas för därmed afsedda ändamål, densamma borde af förmyndarekammarens vinstmedel i erforderlig mån fyllas.

Den ränta, som de omyndige åtnjöto å sina medel, hade alt sedan 1764 varit bestämd till 4 ½ procent eller den ränta, som af Kongl. Maj:t framdeles kunde fastställas. Genom *K. Br. den 22 Juli 1864*[2]) stadgades, att räntan tillsvidare och intill dess annorlunda kunde varda af Kongl. Maj:t föreskrifvet skulle utgå med 5 procent, och har härvid sedan förblifvit. I sammanhang med denna förhöjning af räntefoten stadgades, att genom årliga afsättningar af öfverskottsmedlen skulle bildas en *reservfond*, af hvilken, därest under ett eller annat år förmyndarekammarens vinstmedel ej lemnade tillgång att tilldela vederbörande 5 procents ränta å deras kapital, skulle godtgöras hvad härtill kunde finnas erforderligt, hvarpå detta belopp sedan af följande års öfverskottsmedel borde ersättas. Denna reservfond uppnådde år 1873 den storlek, 50,000 rdr rmt, som i 1864 års bref bestämdes.

1856 års instruktion fick ej lika varaktig giltighet, som 1667 års förordning och 1764 års instruktion. *Den 29 Sept. 1876 utgafs nämligen en förnyad instruktion för förmyndarekammaren*[3]). Dess bestämmelser äro emellertid till största delen ord för ord desamma, som de i 1856 års instruktion gifna. Bland olikheterna märkes, att i 9 § stadgas om en förmyndarekammarens *garantifond,*

1) Svensk författningssamling. 1860. N:o 3.

2) Betänkande och förslag etc., a. st., s. 9 och 10.

3) Bih. till svensk författningssamling. 1876. N:o 45. Förslag till denna nya instruktion hade afgifvits af en af öfverståthållaren tillsatt komité, bestående af C. F. Svedelius, H. I. Arwidsson, Henrik Davidson, F. Richter och A. O. Wallenberg, hvilka den 28 Jan. 1874 afgåfvo det förut ofta åberopade betänkandet och förslaget angående ifrågasatt ombildning af förmyndarekammaren i Stockholm. Såsom af detta betänkande kan inhämtas, hade ganska genomgripande förändringar varit ifrågasatta, men komiterade förklarade sig icke kunna förorda någon förändring i hufvudgrunderna för förmyndarekammarens organisation. Och därvid förblef det.

som skulle bildas genom sammanläggning af grundfonden och reservfonden samt vara afsedd för tvänne samma ändamål, som grundfonden enligt den gamla instruktionen. »Garantifonden skall», heter det vidare i samma §, »för hvarje år godtgöras fem procent ränta å dess vid föregående årets slut behållna kapital; och skall jemväl, derest garantifonden någon gång måste till större eller mindre del för dermed afsedda ändamål användas, densamma af förmyndarekammarens vinstmedel, så snart ske kan, fyllas till dess förra belopp; men när garantifonden vuxit så, att den motsvarar tio procent af den summa, som förmyndarekammaren har hos sig innestående till omedelbar förvaltning för sterbhus, omyndige samt frånvarande eller okända arfvingar, och hvilken summa sålunda utgör förmyndarekammarens skuld, må fonden icke deröfver ökas, utan bör dess ränteafkastning ingå bland förmyndarekammarens öfriga vinstmedel». I öfrigt iakttogs i den nya instruktionen, hvad efter 1856 blifvit föreskrifvet om det nämda år införda förvaltningsbidragets upphäfvande samt om räntefotens höjande (5 §). Af de fem revisorerna skola fyra nu väljas af stadsfullmäktige samt den femte, såsom förut, af direktionen öfver allmänna barnhuset, och äro de förut stadgade inskränkningarne i afseende på valbarhet uteslutna (12 §). Endast genom dessa bestämmelser skiljer sig 1876 års instruktion i någon väsentlig grad från sin närmaste föregångare.

De båda år 1856 gifna arbetsordningarne gälla fortfarande[1]). Vissa förändringar och tillägg hafva dock blifvit gjorda genom de s. k. interimsföreskrifter, öfverståthållaren och magistraten den 13 April och den 19 Okt. 1877 utfärdat[2]).

Förmyndarekammaren hemstälde hos Kongl. Maj:t i skrifvelse den 6 Maj 1881, att hälften af dess vinstmedel ej allenast för år 1880, utan äfven för följande år måtte få af förmyndarekammaren fortfarande omhänderhafvas, för att tillgodoföras garantifonden, intill dess denna uppnått det för densamma faststälda maximibeloppet. Det procentförhållande, som vid 1877 års ingång före-

1) Förslag till nya arbetsordningar hade emellertid utarbetats af den i föreg. not omförmälda komité.

2) Åmbets- och tjänstemännen skola numera enligt 1 § af 1876 års instruktion vara följande: »borgmästaren, två rådmän och en lagfaren assistent jemte följande tjenstemän, nemligen två notarier vid protokollet, en sterbhusnotarie, en kurator, en kamererare, en revisor och två bokhållare».

fanns emellan garantifonden och de i förmyndarekammaren kontant inneståënde medlen, hade nämligen till följd däraf, att omfånget för förmyndarekammarens penningeförvaltning blifvit alt vidsträktare, i ej ringa grad nedgått, så att vid 1880 års slut garantifonden icke ens motsvarade tre procent utaf omförmälda medel. I skrifvelse den 12 Juni 1882 blef denna hemställan så till vida bifallen, att hälften af förmyndarekammarens vinstmedel för år 1882 och tillsvidare, intill dess garantifonden uppnått tio procent af den summa, som utgjorde förmyndarekammarens skuld, finge läggas till garantifonden, i sammanhang hvarmed förändrad lydelse af 9 och 11 §§ i 1876 års instruktion af Kongl. Maj:t fastställdes [1] [2]).

1) Berättelse om verkställd granskning af Förmyndare-Kammarens i Stockholm räkenskaper och förvaltning under år 1881, afgifven af dertill utsedde Revisorer, s. 6; Bih. till svensk författningssamling. 1882. N:o 41.

2) Till upplysning om omfånget af förmyndarekammarens förvaltning samt beloppet af dess inkomster och utgifter meddela vi här några ur de fem senaste revisionsberättelserna hämtade sifferuppgifter. Förmyndarekammarens skuld till omyndige, sterbhus samt frånvarande och okända arfvingar utgjorde

vid	1876	års slut	3,062,779 kr.	vid	1879	års slut	3,346,801	kr.
»	1877	» »	3,303,010 »	»	1880	» »	4,064,079	»
»	1878	» »	3,231,293 »	»	1881	» »	4,776,051	»

Med afdrag af endast omkring 165,000 kr., lärer sistnämda belopp utgöra de *omyndiges* fordran vid 1881 års slut.

Garantifonden har under denna period 1876 års slut—1881 års slut endast stigit från 100,000 till 127,628 kr.

Sammanlagda kapitalbeloppet å de säkerhetshandlingar, som i förmyndarekammaren deponerats dels för omyndige, sterbhus samt frånvarande och okända arfvingar, dels ock för vissa testaments-, pensions- och stipendiefonder samt förmyndarekammarens enskilda dispositionskassa utgjorde

vid	1876	års slut	9,353,872 kr.	vid	1879	års slut	12,529,354	kr.
»	1877	» »	10,152,088 »	»	1880	» »	12,368,804	»
»	1878	» »	11,439,293 »	»	1881	» »	11,957,102	»

Med afdrag af omkring 700,000 kr. lärer sistnämda belopp komma på de *omyndige.*

Till dessa summor komma åtskilliga aktier, lottbref, obligationer och förbindelser, å hvilka något bestämdt belopp dels icke finnes utsatt, dels uti utländskt mynt angifves.

Man finner af föreståënde siffror, att den betydliga ökningen af de kontanta insättningarne under åren 1880 och 1881 motsvaras af minskning i deposition af säkerhetshandlingar.

Förmyndarekammarens intresse å utlånta medel samt vinst å inlösta obligationer öfversteg den å de inneståënde medlen godtgjorda räntan

III. Reformförslag efter år 1861.

Såsom af framställningen i föregående afdelning framgått, hafva mångfaldiga anmärkningar blifvit riktade emot 1861 års förordning. Men det har ej stannat blott vid anmärkningar, utan många förslag hafva tillika blifvit väkta att, med bevarande af nämda förordnings grundsatser, vidtaga nödiga ändringar i densamma. I justitieombudsmannen N. A. Frömans ämbetsberättelser vid 1862—63, 1868, 1869 och 1881 årens riksdagar äro åtskilliga bristfälligheter påpekade samt jämväl förslag i nämda riktning framstälda, och motioner i samma syfte hafva vid riksdagarne förekommit. I en af 1881 års riksdag till Kongl. Maj:t aflåten skrifvelse, hvartill vi återkomma, finner man sammanförda en mängd af de anmärkningar, som gjorts mot förordningen; och i de utlåtanden, som af regeringen från myndigheterna infordrats angående de tvänne förslag till nya förordningar, som i anledning af nyssnämda skrifvelse blifvit inom justitiedepartementet utarbetade, finnas mångfaldiga förslag i angifna syfte. Att nu göra en

---

under	år	1877	med	11,253 kr.	under	år	1880	med 17,419 kr.
»	»	1878	»	17,718 »	»	»	1881	» 8,420 »
»	»	1879	»	13,860 »				

Vid en jämförelse mellan dessa siffror och beloppen af förvaltningskostnaderna för samma år skall man finna, att förmyndarekammaren skulle varit urståndsatt att lemna de omyndige så hög ränta, som 5 procent, om den ej haft att disponera öfver aflönings- och barnhusafgiften. Förvaltningskostnaderna (sammanlagda utgifterna å aflöningsräkningen, indragningsstaten och expensmedelsräkningen) utgjorde

under	år	1877	50,561 kr.	under	år	1880	49,927 kr.
»	»	1878	51,646 »	»	»	1881	51,421 »
»	»	1879	50,260 »				

Härvid må jämväl anmärkas, att förmyndarekammaren, som har sin lokal i rådhuset, ej har några utgifter härför eller för ved och lyse.

Aflönings- och barnhusafgiften har utgått med följande belopp:

under	år	1877	57,340 kr.	under	år	1880	78,626 kr.
»	»	1878	78,567 »	»	»	1881	71,498 »
»	»	1879	61,571 »				

Öfverskottsmedlen utgjorde

under	år	1877	17,781 kr.	under	år	1880	45,868 kr.
»	»	1878	44,388 »	»	»	1881	28,246 »
»	»	1879	24,921 ».				

historiskt ordnad framställning af hvad i detta afseende förekommit, torde vara mindre lämpligt, så mycket hällre som de vigtigaste af de framlagda anmärkningarne och förslagen redan blifvit i föregående afdelning på sina ställen omförmälda.

Men vid sidan af de förslag, som afsett utbildningen af den gällande rätten på grundvalen af 1861 års förordning, hafva framställningar jämväl förekommit i syfte att inskränka förmyndarnes befogenhet i afseende å förvaltningen af de omyndiges egendom. Vi ämna därför i denna afdelning, med förbigående af de förslag, som endast afse sådana förändringar, som stå tillsammans med bevarandet af den gällande rättens grundsatser, lemna en öfversigt af *de reformförsök*, som efter år 1861 gjorts att mera begränsa förmyndarnes af ålder nästan oinskränkta makt i afseende å förvaltningen, vare sig genom inrättande af förmyndarekamrar eller på annat sätt.

Motioner i detta syfte väktes redan vid 1862—63 årens riksdag[1]); och nya förslag gjordes i samma riktning vid påföljande riksdag[2]). Till något resultat ledde dock ej dessa sträfvanden

1) G. Lallerstedt föreslog i borgareståndet, att det måtte stadgas, att omyndiges medel, som ej voro nedlagda i fastighet, skulle göras fruktbärande genom säkra inteckningars belånande eller inköp af statsverkets eller andra med Kongl. Maj:ts fastställelse försedda inrättningars obligationer, som å inköpspriset lemnade minst 4 ½ procent årlig afkastning, men att, därest beloppet vore så ringa, att det icke lämpligen kunde på ena eller andra sättet placeras, det måtte insättas i någon af Kongl. Maj:t sanktionerad sparbank. J. Rundbäck yrkade i bondeståndet, att en fullständig revision af 1861 års förordning måtte företagas, och borde denna gå i den riktning, att sockenenämden förpligtades öfvertaga hela förmyndareförvaltningen. L. U:s Bet. N:o 32.

2) L. J. Fahlander föreslog i bondeståndet, att hela förmyndarevården skulle besörjas af förmyndarekamrar, som skulle inrättas inom hvarje kommun eller tingslag och bestå af tre eller flera af kommunalnämdens ledamöter, däraf minst två skrifkunnige. Dessa ledamöter skulle under gemensam ansvarighet förvalta de omyndiges egendom. Af kommunen utsedde revisorer skulle kontrollera deras förvaltning. Enligt en inom samma stånd af F. A. Forssbeck väkt motion skulle jämte förmyndarekamrar, bestående af stadsfullmäktige eller kommunalnämd, jämväl finnas förmyndare, som skulle redovisa inför förmyndarekammaren och vid hvarje års slut till densamma öfverlemna årets kontanta behållning. Förmyndarekammarens ledamöter skulle gemensamt ansvara för den omyndige genom kammarens uppenbara vårdslöshet och försumlighet tillskyndad skada eller förlust. Sven Hansson förordade i bondeståndet den modifikation af sistnämda förslag, att för-

under ståndsrepresentationens tid. Förnyade framställningar förekommo sedan vid 1868 års riksdag[1]); men dessa kommo ej under ompröfning i lagutskottet och kunde sålunda ej föranleda någon riksdagens åtgärd. Men sedan önskningar i ifrågavarande syfte vid *1869 års riksdag* å nyo blifvit framstälda[2]), aflät denna

myndareförvaltningen icke skulle tillkomma kommunalstyrelsen, utan en särskild af kommunalstämman vald bestyrelse, att kommunen skulle vara de omyndige, och bestyrelsens ledamöter kommunen ansvarige för förmyndaremedlen, samt att fader eller moder skulle vara sina barns förmyndare under förmyndarebestyrelsens kontroll, men där bägge föräldrarne voro döda, bestyrelsen omedelbart utöfva förmyndarevården. L. U:s Bet. N:o 34 vid 1865—66 årens riksdag.

1) Enligt en inom andra kammaren af J. Sjögren väkt motion skulle inom hvarje kommun på landet finnas en förmyndarenämd, hvilkens åliggande skulle vara att omhänderhafva förvaltningen af samtlige inom kommunen boende omyndiges arfvemedel samt att i öfrigt vidtaga alla enligt gällande lag på förmyndare ankommande åtgärder — den i lag stadgade föräldrarätt dock därigenom oförkränkt. Tvänne eller flera kommuner skulle äga förena sig om en gemensam nämd, därest deras styrelse sådant beslöte och domstolen i orten gåfve sitt bifall. Nämdens ledamöter skulle i regeln vara sju till antalet, och skulle två af dem utses af domstolen, samt de öfriga väljas å kommunalstämma. Nämdens ledamöter skulle ansvara en för alla och alla för en för de medel, de omhänderhade. Å kommunalstämma hvarje år valde revisorer skulle granska räkenskaperna, och hade domstolen att rörande anmärkta felaktigheter resolvera. Motionen N:o 112. Sven Hansson föreslog i andra kammaren en skrifvelse till Kongl. Maj:t med anhållan om en ny förordning enligt samma grunder, som han framstält vid 1865—66 årens riksdag (se föreg. not). Motionen N:o 121.

2) O. E. L. Dahm föreslog i andra kammaren, att andra punkten af 5 § i 1861 års förordning skulle erhålla följande förändrade lydelse: »Förmyndare skall för de medel, som hos honom innestå eller till andra utlånta äro, aflemna inteckning eller andra säkra värdepapper till den förmyndarenämnd, bestående af tre eller fem personer, som af landstingen för hvarje landstingsdistrikt årligen utses. Nämndens qvitto å sådan deposition skall åtfölja den förmyndareräkning, som till gode männen eller kommunalnämnden aflemnas. Förmyndarenämnden vare skyldig att värdepapperen förvara och i laga giltighet bevara. Dessa säkerheter få af förmyndare användas endast på samma vilkor, som lag stadgar rörande användning af omyndigs fasta egendom. Landsting bestämmer, i mån af behof, den procent af räntan, som inom dess distrikt må såsom nämndens arfvode beräknas». Sven Hansson förnyade i samma kammare sin vid 1868 års riksdag i ämnet väkta motion (se föreg. not). Jöns Olsson föreslog i andra kammaren att, såvidt inom länet funnes sparbank, som vore villig emottaga omyndiges medel till förvaltning, förmyndarne skulle vara skyldige att där insätta de omyndiges kontanta förmögenhet. L. U:s Bet. N:o 38.

riksdag *den 13 Maj en skrifvelse till Kongl. Maj:t*, hvari anhölls, att Kongl. Maj:t täktes med afseende å behofvet af betryggande föreskrifter rörande förvaltningen af omyndigs medel taga i öfvervägande, huruvida lämpliga bestämmelser i syftning, som af riksdagen angafs, måtte kunna meddelas, samt i sådant fall låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag i ämnet, äfvensom att den framställning om speciela ändringar i 1861 års förordning, som justitieombudsmannen gjort i sin ämbetsberättelse, därvid jämväl torde komma under öfvervägande. Till upplysning om den syftning, i hvilken riksdagen ansåg ifrågasatta lagförändringen böra gå, må meddelas följande utdrag af dess skrifvelse: »Riksdagen har ansett ändamålet åtminstone i hufvudsaklig mån kunna vinnas derigenom, att för hvarje domkrets eller annat lämpligt område tillsattes en af erforderligt antal skicklige och vederhäftige personer bestående nämnd, till hvilken förmyndare hade att aflemna myndlingarnes penningetillgångar antingen kontant eller i sådana värdepapper, som af nämnden kunde godkännas. Har myndlingen fordringar, hvilka nämnden anser osäkra och följaktligen ej vill öfvertaga, skulle det tillkomma förmyndaren att indrifva desamma och penningarne till nämnden öfverlemna. Nämnden skulle åligga att för myndlingarnes gemensamma räkning utlåna medlen och, efter afdrag af oundgängliga förvaltningskostnader, på utsatta terminer till förmyndarne utbetala den på deras myndlingar belöpande ränta. I den mån denna öfverstege myndlingens behof, komme den att läggas till det hos nämnden innestående kapitalet; om åter förmyndaren behöfde för myndlingens räkning uttaga någon del af kapitalet, torde Rättens samtycke dertill erfordras. Kontrollen å förmyndarevården skulle fortfarande utöfvas af de enligt nu gällande lag för sådant ändamål tillsatte gode män, hvilka följaktligen jemväl hade att tillse, att förmyndare fullgjorde sin skyldighet i afseende på medlens öfverlemnande till nämnden. Härigenom blefve nämndens befattning af särdeles enkel beskaffenhet och närmast öfverensstämmande med den, som hittils på ett i allmänhet tillfredsställande sätt utöfvats af styrelserna för de i de flesta orter inrättade sparbanker, hvilka möjligen skulle kunna, der det lämpligt funnes, med de nu föreslagna inrättningarne förenas.

Någon gång torde inträffa, att myndlingarnes tillgångar bestå i sådana värdepapper, som ej med förmån kunna förvandlas i penningar eller af andra skäl böra för deras räkning bibehållas; och

likasom nämnden, på sätt nu sker i sparbankerna, måste upplägga ett särskildt insättnings- och uttagningskonto för hvarje omyndig, kunde för dylika handlingar, hvilka jemväl borde hos nämnden deponeras, särskilda depositionskonto upprättas»[1]).

Sedan riksdagen afsändt denna skrifvelse, förekommo väl fortfarande vid riksdagarne motioner i ämnet[2]), men de möttes — helt naturligt — i lagutskottet städse med en erinran om 1869

1) Skrifvelsen N:o 87.

2) Dessa motioner, som väktes i andra kammaren, voro följande: 1) vid 1870 års riksdag af J. Englander om en skrifvelse till Kongl. Maj:t med anhållan, att Kongl. Maj:t täktes låta utarbeta förslag till stadganden om upprättande af förmyndarekamrar och därom aflåta proposition till en kommande riksdag. L. U:s Bet. N:o 15. 2) vid 1874 års riksdag af J. P. Nilsson, som föreslog, att det borde åläggas förmyndare såsom en skyldighet att af myndlings behållna egendom, där den ej vore så ringa, att myndling må åtnjuta fattigvård, i ränte- och kapitalförsäkringsanstalt insätta en tiondedel med rätt att lyftas af myndling, då han blifvit myndig, eller dessförinnan, i händelse han dör, af hans rättsinnehafvare och, i händelse han blifver å hospital intagen eller kommer i åtnjutande af fattigvård, af vederbörande hospitals- eller fattigvårdsstyrelse. L. U:s Bet. N:o 23. 3) vid 1875 års riksdag af L. J. Svensson, som föreslog, att förmyndare skulle varda ålagdt att, så snart den omyndiges egendom hunnit förvandlas i penningar, genast insätta dem tillika med årliga räntor och arrenden för fast egendom uti någon inom orten belägen sparbank eller annan solid penningeanstalt, eller ock mot första inteckning i fast egendom till halfva taxeringsvärdet utlåna desamma; och skulle de sålunda erhållna inteckningarne, motböckerna eller depositionsbevisen vara till formen så uppstälda, att de endast af myndlingen eller hans rättsinnehafvare kunde såsom betalningsmedel användas. Säkerhetshandlingarne skulle årligen företes för kommunalnämden. L. U:s Bet. N:o 26. — Här kan jämväl anmärkas, att vid 1871 och 1872 årens riksdagar samt sedermera vid 1879 års riksdag motioner väktes därom, att förmyndare skulle berättigas att insätta någon del af omyndiges medel i lifränteanstalt för beredande af lifränta. Motionen N:o 89 vid 1871 års riksdag; L. U:s Bet. N:o 11 vid 1872 års riksdag; L. U:s Bet. N:o 13 vid 1879 års riksdag. Dessa motioner föranledde ej någon åtgärd från riksdagens sida. Jmfr lagberedningens förslag i 13 kap. 8 § Å. B.: »Är den omyndiga wanwettig, eller drages han med annan sjukdom som obotlig är, eller med swåra kroppsliga fel eller lyten, så att han förty ur stånd finnes, att för framtiden sig sjelf försörja, och är hans egendom så ringa, att inkomsten deraf till hans underhåll ej förslår; då må förmyndaren öfwerlåta egendomen, eller någon del deraf, mot lifstidsränta, som i 5 kap. Handels-Balken sägs, der bättre utkomst för den omyndiga sålunda winnes; söke dock frändernas råd och Rättens tillstånd.» Samma förslag framstäldes redan af lagkomitén i dess förslag till Å. B. (1818 års förslag 16 kap. 7 §; 1826 års förslag 15 kap. 8 §).

års skrifvelse, och man afvaktade sålunda, hvad regeringen med anledning af densamma skulle företaga.

Omsider, *den 19 Nov. 1875*, förklarade emellertid Kongl. Maj:t, att riksdagens ifrågavarande skrifvelse icke borde till någon åtgärd föranleda[1]).

Frågan fick nu hvila några år, och från de närmast följande riksdagarnes förhandlingar är ingenting att anteckna.

Men vid 1881 års riksdag kom det gamla ämnet åter allvarligen på tal. I sin till denna riksdag afgifna ämbetsberättelse hade justitieombudsmannen framhållit, huru otillfredsställande lagstiftningen angående förvaltningen af de omyndiges medel vore, samt föreslagit, att riksdagen behagade i förnyad skrifvelse anhålla, det Kongl. Maj:t täktes med afseende å behofvet af betryggande föreskrifter rörande förvaltningen af omyndiges medel taga i öfvervägande, huruvida lämpliga bestämmelser i den i berättelsen angifna eller annan syftning borde meddelas, samt i sådant fall låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag i ämnet[2]); och hade frågan bragts å bane jämväl i en motion i

1) Bih. till riksdagens prot. 1876. II. 1. Bilaga till justitieombudsmannens embetsberättelse till 1876 års riksdag, s. 21. Att vederbörande, åtminstone tiden närmast efter skrifvelsens aflåtande, emellertid ansågo den gällande lagstiftningen otillfredsställande, framgår af ett yttrande af justitiestatsministern i andra kammaren vid 1870 års riksdag, hvaraf följande här må anföras: »Orsaken hvarföre någon åtgärd ännu icke blifvit vidtagen måste jag taga på mitt ansvar, emedan jag ännu icke kunnat göra rätt klart för mig hvad som för tillfället lämpligast borde göras, då jag å ena sidan måste erkänna att vår nuvarande lagstiftning icke lyckats att genom sina föreskrifter om vården af omyndiges medel på ett fullt tillfredsställande sätt lösa frågan; men jag å andra hyser stora betänkligheter mot ett försök att lösa henne på sätt riksdagens förslag afser. Om öfverallt på landet funnes utbildadt kommunallif, tror jag, att 1861 års F. skulle bereda utvägar till en ganska verksam kontroll öfver vården af omyndiges medel, men då allmänandan och kommunallifvet ännu icke allestädes äro tillräckligt utvecklade, fruktar jag att det kunde blifva farligt att åt en af kommunen vald nämnd, som svårligen kunde åläggas någon af lag bestämd ovilkorlig ansvarighet, anförtro omyndiges medel, hvilka kunde uppgå till ganska stora belopp.» Andra kammarens prot. II, s. 28—29.

2) Efter mönstret af den norska lagstiftningen i förevarande ämne föreslog justitieombudsmannen, att de nuvarande gode männen skulle utbytas mot tvänne för hvarje stad, där förmyndarekammare ej finnes, eller visst område af sådan stad samt för hvarje eller flera landtkommuner, ett härad eller tingslag valde öfverförmyndare. Jämte det att öfverförmyndarne skulle vaka öfver,

andra kammaren[1]). Med anledning af dessa framställningar *aflät riksdagen den 19 April 1881 en skrifvelse till Kongl. Maj:t*, hvari tillkännagafs, att riksdagen, som ansåge, att ett ordnande af den svenska förmynderskapslagstiftningen, på sätt justitieombudsmannen förordat, efter förebild af den norska icke borde ifrågasättas, emellertid funnit vissa anmärkta bristfälligheter i 1861 års förordning böra föranleda utarbetande på nämda förordnings grundval af bestämmelser, som mera än de nuvarande kunde bereda trygghet för förvaltningen af omyndiges medel. Och anhöll riksdagen, det täktes Kongl. Maj:t låta öfverse nu gällande lagstiftning angående tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt,

---

att förmyndarne i rätt tid ingåfve sina räkningar, hvilka af dem skulle granskas, hade de att dels af förmyndarne infordra de omyndiges reda penningar, fordringsbevis, aktier och andra värdepapper, därest förmyndaren för ett förmynderskap innehade mera än 100 kronors värde, dels förvalta dessa den omyndiges tillgångar, därvid iakttagande att de reda penningarne blefve antingen emot säkra inteckningar utlånta, eller använda till inköp af goda obligationer, eller ock insatta i säker bankinrättning. För sitt besvär skulle öfverförmyndarne åtnjuta en procent af de omyndiges årliga inkomster, och skulle de jämväl vara befriade från andra oaflönade kommunala uppdrag under den tid, de tjänstgjorde såsom öfverförmyndare. Rätten skulle handlägga ärenden, som af öfverförmyndarne anmäldes, såsom om försummelse med förmyndareräkningars afgifvande, om användande af medel utöfver de årliga inkomsterna till de omyndiges uppfostran och underhåll samt hvad öfverförmyndarne kunde hafva att anmäla i fråga om förmyndarnes sätt att förvalta de omyndiges tillgångar m. m.; och skulle dessa ärenden på landet handläggas en dag efter hvarje tings eller tingssammanträdes slut, hvilken rättegångsdag skulle kallas förmyndareting, därvid ej mindre öfverförmyndarne, än äfven vederbörande förmyndare borde inställa sig och i saken höras. Hvarje landsting och stadsfullmäktige i stad, som ej deltager i landsting, skulle årligen välja två revisorer att på landstingsområdets eller stadens bekostnad öfverse och granska öfverförmyndarnes förvaltning; och skulle landstinget eller stadsfullmäktige sedermera äga att i anledning af vid revisionen gjorda anmärkningar ställa öfverförmyndarne under tilltal vid domstol. Rätten skulle, på grund af åtalet, äga befogenhet att skilja öfverförmyndarne från deras befattning. Bih. till riksdagens prot. II. 1. Justitieombudsmannens embetsberättelse, s. 50—72.

1) Af N. Boström, som under åberopande af 1869 års skrifvelse föreslog en förnyad skrifvelse med anhållan, att Kongl. Maj:t täktes, med afseende å behofvet af betryggande föreskrifter rörande förvaltningen af omyndiges medel, taga i öfvervägande, huruvida lämpliga bestämmelser i det syfte måtte kunna meddelas, att större säkerhet bereddes de omyndige, samt i sådant fall låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag i ämnet. L. U:s Bet. N:o 19.

med bibehållande af hufvudbestämmelserna i 1861 års förordning, föreslå de ändringar i eller tillägg till samma förordning, som, på grundvalen af ökade skyldigheter för gode männen och för dem utsträkt befogenhet, i förening med andra ändamålsenliga bestämmelser måtte leda till större trygghet vid förmyndaremedels förvaltning, eller ock, där Kongl. Maj:t funne detta syfte kunna med andra grunder för förvaltningen bättre vinnas, till riksdagen i ämnet göra den framställning, som häraf måtte blifva en följd[1]).

Detta ärende föredrogs i statsrådet den 17 Juli 1882, och anförde härvid chefen för justitiedepartementet bland annat: »Vid beredningen till underdånig föredragning af det nu anmälda ärendet har jag haft att i första rummet taga i öfvervägande, i hvilken omfattning en förändring af den nu gällande lagstiftningen om förvaltning af omyndiges medel är af behofvet påkallad och möjlig att genomföra. I Sverige har lagstiftaren hittills icke, såsom i flere främmande länder och särskildt Norge, ansett sig behöfva ställa de omyndiges egendom under omedelbar förvaltning af offentlig myndighet utan nöjt sig med en af domstolarne och kommunala förtroendemän utöfvad kontroll å förmyndarnes förvaltning. Detta system har en så fast rot i folkets vanor och resultatet af dess tillämpning har i allmänhet ansetts så tillfredsställande, att de betydande röster, som höjts för en systemförändring, hittills icke lyckats att göra sig gällande inom riksdagen. I ett ämne, som berör så många och ömtåliga enskilda intressen, torde man derför, åtminstone för närvarande, ej kunna komma längre än till en revision af förordningen den 24 September 1861, om hvilkens behöflighet alla synas vara ense. Vigten af de skäl, som blifvit anförda för en längre gående förändring, bör dock, enligt mitt förmenande, derjemte framkalla en undersökning, huruvida man, utan öfvergifvande af den nu gällande lagens grund, skulle kunna genom särskilda bestämmelser bana väg för en successiv öfvergång till en ännu mera betryggande ordning»[2]).

Inom justitiedepartementet hade med anledning af riksdagens skrifvelse, hvari erinrats om en mängd, till större delen af justitieombudsmannen angifna bristfälligheter i särskilda delar af 1861 års förordning, utarbetats *dels ett förslag till ny förordning angå-*

1) Skrifvelsen N:o 47.

2) Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 3—4.

ende tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom, hvilket förslag ej afsåg att omgestalta de gällande grunderna för denna tillsyn, utan endast att bota bristerna i 1861 års förordning, *dels ock ett förslag till förordning angående inrättande af förmyndarekassor*[1]). Det var sistnämda förslag, som åsyftades i slutorden af förenämda yttrande af chefen för justitiedepartementet. Dessa förmyndarekassor skulle vara af landstingen och de större städerna inrättade depositionsanstalter, i hvilka, på vederbörande landstingsområdes eller stads ansvar, omyndiges värdehandlingar skulle mottagas till förvar, då domstol därom förordnat, eller förmyndare så önskade[2]).

---

1) Förslagen finnas fogade vid Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 14—21.

2) Hufvuddragen af förslaget till förordning om förmyndarekassor voro följande. Landstingen, äfvensom stadsfullmäktige i stad, som icke deltager i landsting, skulle äga att besluta om inrättande af en för landstingsområdet eller staden afsedd förmyndarekassa (1 §), hvars angelägenheter under gemensam ansvarighet skulle vårdas af minst tre af Kongl. Maj:ts Bef:de och vederbörande kommunala myndighet gemensamt utsedde män (11 §). Förmyndarekassan skulle hafva till ändamål dels att af förmyndare i förvar mottaga omyndiges värdehandlingar, vare sig att domstol därom förordnat, eller att förmyndaren frivilligt öfverlemnade handlingarne i kassans förvar, dels att af förmyndare, som sådant önskade, till förvaltning mottaga omyndigs kapital i reda penningar (2 §, jmfr 60 § i den preussiska förmynderskapsordningen den 5 Juli 1875). För penningarne skulle inköpas svenska statens eller allmänna hypoteksbankens obligationer, och skulle med dessa värdehandlingar så förfaras, som om de direkt lemnats i kassans förvar (9 §). Då förmyndare utan förordnande af domstol nedsatt värdehandlingar i kassan, kunde de efter anmälan utbekommas af honom eller hans efterträdare i förmynderskapet (6 § 3 mom.). Hade däremot värdehandlingarne blifvit af förmyndare efter domstols beslut i kassan nedsatta, finge de ej utan förordnande af domstol till samma förmyndare utlemnas, undantagandes i de fall, att skuldebref eller obligation förfölle till betalning, eller äljes för indrifning af fordran fordringsbeviset i hufvudskrift måste vara tillgängligt, då förmyndaren skulle äga att utan sådant förordnande utbekomma värdehandlingarne (6 § 1 mom.). I dessa fall ålåge det dock förmyndaren, vid påföljd att förhållandet i annat fall hos vederbörande domstol anmäldes, att inom viss tid till kassan lemna annan säkerhet eller ock styrka, att hinder för indrifning mött, samt i sistnämda fall att ej mindre, så länge hinder för indrifningen mötte, för hvarje månad hos kassan styrka det uppgifna hindret, än ock inom en månad efter det medlen influtit ingifva annan säkerhet (6 § 2 mom.). Kassan skulle ej vara ansvarig för behörigt förnyande af deponerade skuldebref eller af inteckning, som för dem meddelats, ej häller för indrifning af förfallna räntor eller kapitalskulder; den

Öfver de tvänne ifrågavarande förslagen infordrade regeringen yttranden från Hofrätterna, Rådstufvurätterna samt domhafvandena på landet, hvarjämte justitieombudsmannen lemnades tillfälle att yttra sig öfver dem; och ålades samtlige Kongl. Maj:ts Befallningshafvande att öfver förslaget till inrättande af förmyndarekassor infordra yttranden af landstingen och de städer, som ej deltaga i landsting, samt med dessa yttranden och eget utlåtande inkomma till Kongl. Maj:t[1]).

Sedan dessa yttranden inkommit, har inom justitiedepartementet med anledning af desamma utarbetats ett nytt förslag till förordning angående tillsyn å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom, hvilket, likeom nyssnämda förslag till sådan författning, kvarstår på den år 1861 stadgade grund. Hvad åter beträffar förslaget om inrättande af förmyndarekassor, lärer detta icke komma att för riksdagen framläggas. Det rönte ej bifall vid den granskning, som detsamma hos myndigheterna undergick. Man ansåg, att detsamma icke skulle komma att lända till en nytta, som motsvarade det besvär och de kostnader, som med den tilltänkta institutionen blefve förenade, och särskildt gjorde en stor del af landstingen anmärkningar mot den ansvarighet, hvarmed enligt förslaget den kommun, som inrättade en förmyndarekassa, skulle belastas.

Det är sålunda att antaga, att till 1884 års riksdag af regeringen endast kommer att framläggas ett förslag till ny förordning om tillsynen å förmyndareförvaltningen, och om då riksdagen godkänner detta förslag, utan att någon ytterligare åtgärd vidtages till förändring af den gällande rätten, skall därigenom visserligen vinnas, att tydliga och uttömmande stadganden varda satta i stället

skulle emellertid, därest förmyndaren det äskade, låta deponeradt skuldebref för intecknings förnyande uppvisas vid Rådstufvurätt i den stad, där kassan hade sitt säte (7 §). Räntebetalning å deponerade skuldebref skulle emottagas af förmyndarekassan, som skulle tillhandahålla förmyndaren penningarne emot kvitto (5 § 1 mom.); och under året till betalning förfallande räntekuponger skulle på anmälan utlemnas till denne (5 § 2 mom.). Någon kostnad för kassans anlitande finge ej drabba vare sig förmyndaren eller den omyndige (11 §); och för fullgörande af kassans förbindelser samt för ersättande af uppkommen skada borde den kommun ansvara, som inrättat kassan (10 §). Kassan skulle årligen granskas af revisorer, utsedde till lika antal af Kongl. Maj:ts Bef:de och vederbörande kommunala myndighet (11 §).

1) Utdrag af prot. öfver ett just. dep. ärende etc., a. st., s. 13.

för 1861 års i allo underhaltiga författning; men den stora frågan, frågan om inskränkning i förmyndarnes nästan oinskränkta befogenhet i afseende å egendomsförvaltningen kommer att stå på samma punkt, som tillförene.

Och dock torde behofvet af en reform i denna riktning kunna sägas vara oafvisligt. Vi må på detta ställe i afseende härå endast erinra om de snart sagdt otaliga framställningar, som i ämnet gjorts till riksdagarne under en tid af mera än ett halft århundrade, samt därom att riksdagen, hvilken väl i allmänhet lemnat dessa framställningar utan afseende, dock mera än en gång aflåtit skrifvelser till Kongl. Maj:t i ifrågavarande syfte.

Det har emellertid vanligen hetat, att *tiden ännu ej vore inne för en reform.* Så utlät sig Kongl. Maj:t år 1844, och likaså lagutskotten vid 1844—45 samt 1850—51 årens riksdagar. Tiden gick, men samma tal fördes fortfarande af författarne till 1861 års förordning, och hvad de anfört, upprepades af 1859—60 årens lagutskott. Och sedan hafva nu öfver två årtionden förflutit, utan att man ännu synes anse den bebådade rätta tidpunkten vara kommen.

Härvid bör anmärkas, att då man sålunda förklarat sig anse tiden ännu ej vara inne för en reform, man tänkt sig frågans lösning genom *kommunala institutioner*, och har det varit därför, att kommunalväsendet ej befunnits tillräckligt utveckladt, och allmänandan ej varit nog liflig, som hinder ansetts möta för dylika institutioner. Man kan dock ifrågasätta, huruvida ej frågans lösning bör gå i en annan riktning.

Innan vi inlåta oss på det spörsmålet, skola vi emellertid i nästa afdelning, till kännedom om det sätt, hvarpå denna fråga blifvit löst hos andra folk, och till jämförelse med den svenska rätten, lemna en framställning af hithörande lagstiftning i några främmande länder.

IV. Öfversigt af den gällande lagstiftningen i några främmande länder.

1. Finland.

Då Finland afskildes från Sverge och vardt ett eget rike, bibehöll det Sverges gamla rätt. Fortfarande gälde där således i förevarande ämne 1 och 2 §§ af 23 kap. i 1734 års lag. Den 2 §, som i Sverge upphäfdes genom 1861 års förordning, äger i Finland fortfarande bestånd; den 1 § åter, hvilken hos oss upphörde att gälla genom 1845 års förordning, blef i Finland upphäfd genom *Kejs. F. den 19 Dec. 1864*. Det är sålunda hufvudsakligen i denna författning, man har att söka de regler, som i Finland äro stadgade i afseende å tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom.

Nämda förordning grundar sig på en regeringens proposition, som vid 1863—64 årens landtdag framlades för Finlands ständer. Denna proposition blef ej oförändradt af ständerna antagen; de förändringar, som vidtogos, godkändes emellertid af regeringen, som därpå i öfverensstämmelse med ständernas beslut utfärdade ifrågavarande förordning.

Synbarligen har 1861 års svenska förordning tjänat denna finska lagstiftning till förebild. Samma princip, som i Sverge blifvit genomförd, att kommunerna skola biträda staten i kontrollen å förvaltningen, är upptagen i den finska förordningen, som dock bevarat mera af frändernas forna myndighet. Jämväl i andra afseenden förefinnas ej få, delvis ganska väsentliga olikheter mellan de båda förordningarne, såsom skall visa sig, då vi nu gå att redogöra för den finska lagstiftningens hufvudsakliga innehåll.

Liksom i Sverge, är den grundsatsen i Finland bibehållen, att förmyndaren förvaltar den omyndiges egendom[1]). Och gäller det för Finland, att förmyndaren ingenstädes har att dela sin befogenhet härutinnan med en förmyndarekammare. Ingen sådan

1) Till föryttring, förpantning och inteckning af omyndigs fastighet fordras dock, liksom i Sverge, Rättens tillstånd; och åligger det Rätten att, innan den fattar sitt beslut, höra nästa fränder eller, om fränder ej finnas eller deras fördel är stridande mot den omyndiges, vederbörande kommunalstyrelse. 22 kap. 3 § Å. B., 4 kap. 8 § J. B. och 5 § af 1864 års förordning.

finnes i detta land, och lagen ger ej häller numera anledning till sådanas inrättande, sedan föreskriften i 6 kap. 5 § R. B. om förmyndarekamrar blifvit genom en Kejs. F. den 27 April 1868 upphäfd, utan att något annat stadgande härom satts i stället.

»Vårdnad öfver förmynderskap skall handhafvas af den Rätt, som tillförordnat förmyndaren». Så lyder den enkla bestämmelsen om forum i 2 § af 1864 års förordning. Någon undantagslagstiftning för frälsemän i förevarande afseende finnes numera icke i Finland, sedan genom en Kejs. F. den 4 Nov. 1867 stadgats, att »den vård öfver förmynderskap för personer af frälseståndet, som enligt författningarne förut ankommit å Hofrätt, framdeles skall handhafvas af vederbörande Häradsrätt eller Rådstufvurätt» (2 §).

Om öfverflyttning af vårdnaden finnes i 1864 års förordning ungefär enahanda stadgande, som i Sverge (2 §).

»Rådstufvurätt i stad och häradshöfding på landet hålle öfver de under deras vårdnad stående förmynderskap förteckning, utvisande omyndiges namn och födelseår, förmyndares namn och hemvist samt tiden, då de dertill förordnade blifvit. Bor förmyndare å annan ort än der han till förmynderskapet förordnad är, skall Rätten om förordnandet underrätta den domstol, hvarunder förmyndaren sjelf lyder; och varde det jemväl der i förteckningen öfver förmynderskap upptaget. Flyttar förmyndare till annan ort, anmäle derom hos domstolen, som honom förordnat, och åligge denna domstol att till Rätten å den ort, der förmyndaren sig bosatt, lemna uppgift öfver förmynderskap som han förestår» (3 §). Den andra punkten i detta stadgande erinrar om den i lagkomiténs första förslag till Å. B. 15 kap. 13 § influtna bestämmelse samt motsvarande förslag i 1817—18 och 1823 årens riksdagsskrifvelser. Den tanke, som uttalades i dessa förslag, öfvergafs snart i Sverge, och olägenheterna af barnaarfvets tysta förmånsrätt ansåg man sig säkrast öfvervinna genom att helt och hållet upphäfva densamma. *I Finland finnes däremot denna förmånsrätt kvar*, och man har, för att möjliggöra utredning däraf, huruvida en person är förmyndare eller icke, infört dessa i 2 och 3 punkterna af 3 § gifna föreskrifter[1]).

---

1) 17 kap. 8 § H. B. är upphäfd genom Kejs. F. den 9 Nov. 1868 om borgenärers rätt och företräde för hvarandra till betalning ur egendom, som blifvit till konkurs afträdd. Se 10 § af denna förordning samt 11 § af 1864

»Vid vårdnaden öfver förmynderskap skall domstol biträdas af kommunalstyrelse, der sådan finnes inrättad, men eljest af en förmyndarenämnd, bestående af två eller flere gode män, hvilka i stad inför magistrat och på landet vid socknestämma dertill för tre år i sender valde blifvit enligt de grunder, som för valrätt och valbarhet till kommunalstyrelse gälla» (1 § 1 mom.). Kommunalstyrelse finnes nu öfveralt inrättad; och utgöres densamma på landet af *kommunalnämd*[1]) samt i stad af *stadsfullmäktige eller rådhusstämma*[2]).

Kommunalstyrelsen verkställer emellertid ej omedelbart granskningen af förvaltningen, utan är denna uppdragen åt *fränderna eller af kommunalstyrelsen valde gode män*. Härom stadgas i 6 §: »Förmyndare skall för hvart år afsluta räkning öfver förvaltningen af omyndigs gods, med uppgift på den säkerhet, hvaremot reda penningar utlånte äro; och afgifve inom fyra månader efter årets slut sagde redovisning till den omyndiges nästa fränder emot bevis, som bör för kommunalstyrelsen eller förmyndarenämnden upptes. Finnas ej fränder, eller kunna de icke redovisningen granska, varde densamma i sådant afseende till kommunalstyrelsen eller förmyndarenämnden aflemnad, och skall kommunalstyrelsen gode män utse att granskningen verkställa». »När redovisning skall granskas», heter det vidare i 7 §, »bör förmyndare uppte alla dertill hörande bevis och de handlingar, på hvilka säkerhet för den omyndiges egendom grundas». Finnes vid redovisningen intet att anmärka, erfordras tydligen ingen åtgärd; men om skäl till anmärkning förekommer, är ej, såsom i Sverge, den utväg, som ytterst står granskningsmännen till buds, att göra anmälan hos Rätten, utan fränderna eller gode männen hafva att inom natt och år efter det de redoräkningen emottagit utföra klander af redovisningen inför Rätta (7 §). Nu kan det emellertid hända, att fränderna eller gode männen af ett eller annat skäl underlåta att klandra en felaktig redovisning. Det är därför den omyndige obetaget att, därest ej fränderna eller gode männen klandra redo-

---

års nu ifrågavarande förordning, hvilka §§ innehålla de gällande bestämmelserna angående denna tysta förmånsrätt.

1) Kejs. F. den 6 Febr. 1865 ang. kommunalförvaltningen på landet 39 § p).

2) Kejs. F. den 8 Dec. 1873 ang. kommunalförvaltning i stad 4 §.

visningen, själf tala därå, när han myndig varder. Den omyndige har för öfrigt under själfva omyndighetstiden samma rätt i afseende å kontrollen å sin förmyndares förvaltning, som fanns medgifven i 1734 års lag (7 §).

Gode männens eller kommunalnämdens rätt till arvode i Sverge motsvaras af den vilkorliga rätt att af de omyndiges medel njuta sådan ersättning, som 1 § 1 mom. gifver kommunalstyrelsen. Det är här öfverlemnadt åt hvarje kommun att bestämma, om arvode skall bestås eller icke. Äfven arvodets belopp, som dock ej får öfverstiga ett och ett halft för hundrade af de omyndiges räntor eller inkomster, fastställes af kommunen. Arvodet, hvilket, såsom nämdes, skall åtnjutas af kommunalstyrelsen, tillfaller enligt praxis de valde granskningsmännen[1]).

Sedan klandertalan blifvit anhängiggjord, har Rätten naturligtvis att afdöma tvistefrågorna. Gifvet är för öfrigt, att Rätten har makt att, vare sig yrkande därom framställes eller icke, skilja förmyndaren från förmynderskapet. Och denna rätt har domstolen oberoende af hvarje klandertalan.

Något stadgande finnes icke i den finska lagstiftningen, som motsvarar den för granskningsmännen i Sverge gällande föreskriften, att desse skola anmäla för Rätten, om de anse nödigt, att förmyndaren lemnar säkerhet för förmyndaremedlen.

För de fall, att förmyndare försumma att ingifva redovisning, äro föreskrifter gifna i 23 kap. 2 § Å. B. samt 6 § af 1864 års förordning. Det är enligt sistnämda § frändernas eller kommunalstyrelsens sak att i sådana fall i laga ordning förpligta förmyndaren att aflemna redovisning, och har Rätten enligt 23 kap. 2 § Å. B. att, då dylikt ärende anhängiggöres, vid vite förelägga förmyndaren viss dag för fullgörandet af hans ifrågavarande skyldighet. Den finske domaren har sålunda ingen befattning med efterforskandet af, hvilka förmyndare försummat sin redovisningsskyldighet; men på det att kommunalstyrelsen må erhålla kännedom om de personer, hvilka innehafva förmynderskap och som sålunda böra ingifva räkning, är följande stadgande i 4 § gifvet:

---

1) Att denna regel anses gälla äfven i det fall, att fränderna verkstält granskningen, framgår af en Senatens dom den 27 Nov. 1872, omförmäld i Tidskrift, utgifven af juridiska föreningen i Finland, 9:de årg. 1873. Helsingfors, s. 248—51.

»Den förteckning, hvarom i § 3 sagdt är[1]), skall, behörigen granskad och förnyad, af Rätten vid hvarje halft års slut meddelas kommunalstyrelsen»[2]).

2. Norge.

Enligt Kristian V:s norske lov af år 1687 förvaltade værgen all den omyndiges egendom, äfven hans reda penningar, hvilka borde göras fruktbärande genom utlåning i den omyndiges namn. Tillsyn öfver værgens förvaltning utöfvades af öfverförmyndare, för hvilka værgen hade att aflägga räkenskap minst en gång om året. Till öfverförmyndare skulle magistraten i städerna förordna två förmögna och ansedda borgare; hvilka på landet skulle vara öfverförmyndare, var ej i lagen bestämdt, men enligt praxis fungerade amtmannen och sedermera sorenskriveren. Så småningom öfvergick förvaltningen af den omyndiges penningemedel till dessa öfverförmyndare, och i slutet af förra århundradet blef detta regel[3]). Utvecklingen har sedan i det hela fortgått i samma riktning, och i *loven den 28 Sept. 1857*, indeholdende Forandring i Reglerne for Bestyrelsen og Behandlingen af Umyndiges Midler, är den principen genomförd, att *öfverförmyndarne, utom det att de utöfva tillsyn å værgerne, äro de egentliga förvaltarne af den omyndiges penningemedel*[4]).

Hvarje stad, hvarje ladested och hvarje tingslag hafva nu i regeln sitt särskilda öfverförmynderi. Undantagsvis kan dock, om ett tingslag innehåller flera formandskabsdistrikt, hvart och ett af dessa utgöra ett öfverförmynderidistrikt, liksom flera tingslag kunna förenas till ett dylikt distrikt, samt ett ladested kan förenas med ett tillstötande tingslag. Öfverförmyndarne äro fortfarande två. De utses på landet och för ladestederne af sorenskriveren och

1) Se s. 106.

2) 1864 års förordning har i 1 § 2 mom. samt 5, 9 och 10 §§ tilldelat kommunalstyrelsen äfven andra åligganden i afseende å förmyndarevården, än de ofvan anförda till vårt ämne hörande, åligganden hvilka ej hafva någon motsvarighet i hvad till gode männens eller kommunalnämdens efterrättelse i Sverge är stadgadt.

3) Se reskriptet den 7 Febr. 1794, inf. delvis hos N. Holmsen, Lovgivningen om Formyndervæsenet. Christiania 1874, s. 46—56.

4) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 73—75; P. I. Collett, Forelæsninger over Personretten efter den norske Lovgivning, II. Christiania 1866, s. 376—82.

formændene; i städerna af magistraten och formændene. De väljas för fyra år sålunda, att hvart annat år en nyväljes, och iakttages, att om någon af dem afgår, innan den tid tilländalupit, för hvilken han blifvit vald, nytt val verkställes endast för den återstående tiden[1]).

Öfverförmyndarne hafva rätt att afsäga sig alla andra offentliga uppdrag[2]) och kunna undandraga sig nytt val till öfverförmyndare lika länge, som de utöfvat detta uppdrag[3]).

Liksom værgen i regeln ej åtnjuter någon godtgörelse för sin möda[4]), är äfven öfverförmyndarnes uppdrag lönlöst[5]). De erhålla dock af kommunen ersättning för utlägg till skrifmaterialier m. m., och formandskabet kan äfven tillerkänna dem ersättning till skrifvarebiträde[6]).

Öfverförmyndarnes verksamhet tager sin början först efter det arfskiftet ägt rum. Under boutredningen och vid arfskiftet bevakas den omyndiges rätt och bästa af værgen. Det är emellertid att märka, såsom redan förut[7]) är nämdt, att, i motsats mot hvad förhållandet är i Sverge, i Norge, liksom äfven i Danmark, boutredningen och arfskiftet i sterbhus, där omyndige finnas, i regeln är en offentlig förrättning[8]). Det är i dessa länder sålunda icke endast i værgens pligttrohet, insigter och omtanka man har att söka garantierna för, att härvid ingen orätt vederfares den omyndige, utan skifteretten har jämväl att på ämbetets vägnar bevaka dennes rätt.

---

1) 1857 års lov, inf. hos Holmsen, a. st., s. 1—6, 1 §; Kristian V:s norske lov III. 20. 1, inf. hos Holmsen, a. st., s. 41; Lov om Formandskaber i Kjøbstæderne m. m. den 14 Jan. 1837 32 §, inf. hos K. A. Arntzen, Love, Anordninger etc. 1837, s. 384. Att med afseende å funktionstid detsamma gäller för städerna, som för landet, uppgifves af Collett, a. st., s. 397. I vissa nordliga delar af riket är sorenskriveren ännu öfverförmyndare. Se 1857 års lov 19 §. Angående forum, hvarunder förmynderskap lyder, se Collett, a. st., s. 398—99 och det af honom åberopade stadgandet om öfverflyttning i 1857 års lov 14 §.

2) 1857 års lov 2 §.

3) 1857 års lov 1 §.

4) 1857 års lov 9 §. Enligt denna § kan værgen dock »i særegne Tilfælde» tillerkännas ersättning.

5) I Kristianssand och Bergen åtnjuta dock öfverförmyndarne af gammalt någon godtgörelse. Collett, a. st., s. 397.

6) 1857 års lov 2 §.

7) S. 15.

8) Se Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 124—25.

När arfskiftet i ett dödsbo, där omyndige finnas, är afslutadt, skall skifteforvalteren genast meddela vederbörande öfverförmyndare en lottsedel, innehållande noggrann upplysning om de medel, som blifvit de omyndige tillskiftade[1]); och bifogas vid denna lottsedel de kontanta penningar och värdepapper, som de omyndige bekommit på sina lotter[2]).

Den omyndiges kontanta penningar skola i regeln öfverförmyndarne omhändertaga och utlåna. Dock kunna desse på landet och i ladestederne meddela sitt samtycke därtill, att værgen mottager dem och ombesörjer deras utlånande[3]). Och särskildt gäller, att belopp, understigande 160 kronor, ej ens skola intagas i öfverförmyndarnes räkenskaper, för så vidt den omyndige ej redan har ett större kapital innestående i öfverförmynderiet, hvarmed de kunna förenas. Dessa mindre belopp förvaltas af værgen[4]).

Hufvudgrunderna för penningarnes placering äro följande. I regeln skola de utlånas mot pant i fast egendom, högst till $^2/_3$ af värdet. I säkerhetens bedömande skola både öfverförmyndarne och værgen deltaga[5]). Om sorenskriveren eller magistraten samt såväl

1) 1857 års lov 7 §.

2) Holm, a. st., 1876. Afd. 2. N:o 2. Om Overformynderi- og Værgemaals-Bestyrelsen i Norge af N. Holmsen, s. 4.

3) 1857 års lov 5 §.

4) Lov den 25 April 1863, indeholdende Forandring i Reglerne for Bestyrelsen og Behandlingen af Umyndiges Midler, inf. hos Holmsen, a. st., s. 7—8, 1 §. Af en skrifvelse från justitiedepartementet den 13 Aug. 1873, inf. hos Holmsen, a. st., s. 88, inhämtas, att äfven om ifrågavarande mindre kapital genom tillägg af räntor växa till ett belopp af öfver 160 kronor, de dock ej böra intagas i öfverförmynderiets räkenskaper, hvaremot omyndiges i nämda räkenskaper upptagna kapital af 160 kronor eller därutöfver böra från desamma utgå, om de minskas till ett belopp under 160 kronor. Se 1863 års lov 2 §. I öfrigt torde man få anse, att därest till följd af arf, besparad afkastning af fastighet eller på annat sätt ett nytt belopp tillfaller den omyndige af den storlek, att det tillsammans med ett förut af værgen förvaltadt uppgår till 160 kronor, sammanlagda kapitalet måste intagas i öfverförmynderiets räkenskaper. Jämväl synes man böra antaga, att besparade räntor å belopp, som innestå i öfverförmynderiet, böra komma under dess förvaltning, liksom öfverhufvud alla hos værgen uppkomna öfverskott böra så handhafvas, såvida för den omyndige medel förut äro insatta i öfverförmynderiet.

5) 1857 års lov 11 §. När en »Odels- eller Aasædes»-berättigads omyndige medarfvinge vid arfskiftet har erhållit »Udlæg» i egendomens värderingssumma på det i loven den 26 Juni 1821 15 § beskrifna sätt, äro vederbörande berättigade att anse säkerheten betryggande, äfven om egendomen är behäftad ut-

öfverförmyndarne som værgen äro ense därom, kunna penningarne användas till inköp af norska hypoteksbanksobligationer eller ock insättas i en sparbank, hvars plan gillats af Konungen; vilja emellertid ej sorenskriveren eller magistraten gifva sitt samtycke härtill, så kan saken af öfverförmyndarne föreläggas amtmannen, som har att afgöra, om öfverförmyndarnes och værgens förslag skall bifallas eller ej[1]. På ett af dessa tre sätt böra penningarne placeras, och är särskildt stadgadt om insättning i sparbank, att vederbörande öfverförmyndare eller værgen alltid kunna använda detta sätt, utan att inhämta sådant samtycke, som nämdes, såvida beloppet ej öfverstiger 400 kronor[2]. Undantagsvis gäller, att för de penningar, som efterlefvande make är skyldig den aflidnes omyndige bröstarfvingar på grund däraf, att han vid arfskiftet fått behålla boets lösa och fasta egendom eller en del däraf, hvilken säkerhet som hälst som værgen med öfverförmyndarnes samtycke finner betryggande skall anses tillfyllestgörande[3]. Och särskildt gäller, att af de till husmansklassen hörande personer och »Inderster»[4] ej kan fordras någon säkerhet alls för sådan skuld[5].

Utlånen skola ske i den omyndiges namn[6]. Och är det i afseende å pantobligationerna eller inteckningarne föreskrifvet, icke blott att de skola vara så inrättade och påtecknade, att de utvisa, hvilka omyndige medlen tillhöra, utan äfven att, därest flere omyndige hafva del i en och samma inteckning, hvars och ens andel skall å densamma vara angifven[7].

öfver $^2/_3$ af dess värde. Lov den 31 Maj 1827 ang. Sikkerhed for Umyndiges mod Pant i Jordegods udlagte Arvemidler, inf. hos Holmsen, a. st., s. 10—11, 1 §.

1) 1857 års lov 14 §.

2) 1857 års lov 10 §.

3) Lov den 30 Juli 1851 om efterlevende Ægtefælles Adgang til at hensidde i uskiftet Bo m. v., inf. hos Holmsen, a. st., s. 17—21, 13 §. I en skrifvelse från justitiedepartementet den 2 Febr. 1871, inf. hos Holmsen, a. st., s. 86—87, är uttaladt, att med uttrycket »hvilkensomhelst anden Sikkerhed» i nämda § icke afsetts den säkerhet, som den efterlefvandes personliga vederhäftighet lemnar.

4) = Inhyseshjon.

5) Detta grundar sig på en författning den 21 Juni 1799. Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 142; Collett, a. st., s. 415.

6) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 78.

7) 1857 års lov 12 §.

De inteckningar, hypoteksbanksobligationer och sparbanksböcker samt andra säkerhetshandlingar, som sålunda utgöra de omyndiges fordringsbevis, förvaras, liksom de värdepapper, som vid arfskiftet tilläfventyrs tilldelats den omyndige, i regeln af værgen och icke af öfverförmyndarne. Undantag från denna regel gifvas dock[1]). På det att emellertid hvarje missbruk af dessa säkerhetshandlingar må förekommas, skola de af öfverförmyndarne förses med en s. k. *prohibitivpåteckning*, d. v. s. en å handlingarne gjord anteckning därom, att de ej få disponeras utan öfverförmynderiets samtycke[2]).

Detta om vården af den omyndige tillskiftade kontanta penningar och värdepapper. Hvad åter beträffar förvaltningen af omyndigs fasta egendom och under boutredningen undantagsvis ej realiserade egentliga lösören, är det værgen, som öfvertager och självständigt förvaltar egendom af dessa tvänne slag[3]). För beslut därom, att omyndigs jordagods skall säljas, eller annat hans »gods» förblifva osåldt, fordras dock, att sorenskriveren eller magistraten samt såväl öfverförmyndarne som værgen äro ense om ifrågakomna åtgärden; sorenskriverens eller magistratens samtycke kan dock, på sätt ofvan nämdes vid fråga om penningarnes användande annorledes än till utlåning mot inteckning, ersättas af amtmannens[4]).

Den omyndiges årliga räntor få användas till hans underhåll och uppfostran, men kapitalet får ej angripas utan sammanstämmande beslut af sorenskriveren eller magistraten samt öfverförmyndarne och værgen, hvarvid dock äfven här gäller, att sorenskriverens eller magistratens samtycke kan ersättas af amtmannens. Något hinder möter ej därför, att, om den omyndige är sjuklig och vanför eller gammal, det härvid bestämmes, att kapitalet skall an-

1) 1794 års reskript 13 §; 1857 års lov 5 §. Se Collett, a. st., s. 410—11.

2) 1794 års reskript 13 §; 1857 års lov 10 §; Resolutionen den 8 Dec. 1858 om Overformyndernes Forretningsførelse m. v., inf. delvis hos Holmsen, a. st., s. 66—73, 9 § c).

3) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 80. Hit höra ej »Pengeeffekter», d. v. s. obligationer, aktier o. d., hvilken egendom i Norge och Danmark ej räknas till lösören. Nyss a. st., s. 79.

4) 1857 års lov 14 §. Collett (a. st., s. 421) anför, att man i praxis plägar bibehålla osålda äfven stadsfastigheter och annan till jordagods ej hänförlig fast egendom, men han anser det riktigast att härtill förvärfva uttryckligt bifall i enlighet med bestämmelsen i förenämda §.

vändas till att genom kontrakt skaffa honom underhåll för lifstiden[1]).

Værgerne skola årligen aflägga räkenskap för sin förvaltning inför öfverförmyndarne i förening med sorenskriveren på landet och i ladestederne samt magistraten i stad. Detta sker vid de s. k. *förmyndaretingen eller værgeexaminationerna*[2]), vid hvilka værgerne äro pligtige att infinna sig. Förfallolöst uteblifvande bestraffas med böter[3]). Befinnes værgens räkenskap oriktig, kan han afsättas[4]). Öfverförmyndarne hafva åter å sin sida att till værgernes upplysning, så vidt ej sorenskriveren eller magistraten samt öfverförmyndarne i något fall anse detsamma onödigt, för hvarje omyndig föra en s. k. værgebog, i hvilken de i enlighet med öfverförmynderiets räkenskaper lemna værgen fullständigt besked om den omyndiges ekonomi[5]).

Utom den redogörelse, öfverförmyndarne sålunda böra afgifva till værgerne, skola de därjämte hvarje år aflägga räkenskap öfver samtlige under deras förvaltning och kontroll stående medel, som uppgå till 160 kronor eller därutöfver[6]). Räkenskapen[7]) skall för hvart år inom utgången af Mars månad följande år insändas på landet till amtmannen och i städerna samt de ladesteder, som hafva eget öfverförmynderi, till magistraten[8]). Revisionen verkställes af två revisorer, hvilka för amtets landdistrikt väljas af amtsformand-

---

1) 1857 års lov 14 §; Collett, a. st., s. 425. Se i not 3) å s. 112 omförmälda skrifvelse från justitiedepartementet den 2 Febr. 1871.

2) 1857 års lov 6 §; 1863 års lov 3 §.

3) Skrifvelse från justitiedepartementet den 6 Sept. 1862, inf. hos Holmsen, a. st., s. 79—80. Af denna skrifvelse framgår, att öfverförmyndarne jämväl äga rätt att vid vite skriftligen förelägga værgerne att meddela upplysningar. Om länsmännens skyldighet att utan ersättning biträda med delgifning i hithörande ärenden se Lov den 13 Sept. 1830 angaaende hvad der skal betales ved Retterne m. v., inf. delvis hos Holmsen, a. st., s. 11—13, 109 §.

4) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 75.

5) 1857 års lov 8 §; 1863 års lov 6 §.

6) 1857 års lov 15 §; 1863 års lov 1 §.

7) Om dess uppställning äro regler lemnade i den i not 2) å s. 113 omförmälda 1858 års resolution 10 §. I nämda resolution 9 § lemnas utförliga bestämmelser om den bok- och protokollsföring, som åligger öfverförmyndarne. Se härom äfven 1863 års lov 3 §.

8) 1857 års lov 15 §.

skaberne samt i städerna och nyssnämda ladesteder af magistraten och formændene[1]). De anmärkningar, som därvid göras, delgifvas öfverförmyndarne, som hafva att besvara dem[2]), hvarefter de möjligen uppkomna tvistefrågorna afgöras för landdistrikten af amtmannen och två af amtsformandskabet valde decisorer samt i öfriga distrikt af magistraten och formændene[3]). Skulle öfverförmyndarne dröja öfver utsatt tid med räkenskapernas insändande eller besvarande af revisorernas anmärkningar, eller desse med anmärkningarnes afgifvande, så gör den skyldige sig förfallen till böter[2]). Till revisorernas upplysning om de nya tillgångar, som under årets lopp influtit i öfverförmynderierna, skola skifteforvalterne till dem insända en afskrift af den öfver afslutade arfskiften upprättade tabellen[4]).

Kapital, som understiga 160 kronor, äro undantagna från revision och decision[5]). Däremot är det föreskrifvet, att vid hvarje öfverförmynderi öfver dessa kapital skall föras en rulla[6]), hvilken vid hvart års slut skall insändas till vederbörande skifteforvalter, som har att undersöka, om de under årets lopp inom jurisdiktionen arffallna kapital, understigande 160 kronor, blifvit i rullan uppförda, samt att om denna undersökning och de därvid möjligen uppdagade fel meddela intyg i rullan[7]).

Någon garanti i afseende å möjliga förluster vid förvaltningen har *hvarken staten eller kommunen* iklädt sig. De omyndige drabbas sålunda af sådana förluster, som äro af beskaffenhet, att öfverförmyndarne eller værgerne ej äro skyldige att ansvara för dem, eller som desse, i den händelse de måste anses ansvarige, ej kunna betäcka.

Den föregående framställningen har närmast afsett de omyndige, som till följd af sin ålder tillhöra denna kategori. Hvad åter dem beträffar, som blifvit förklarade omyndige, så har lagstiftnin-

---

1) 1857 års lov 3 §. Enligt hvad i denna § stadgas, åtnjuta revisorerna godtgörelse af amtskassan, stadens eller ladestedets kassa.

2) 1857 års lov 15 §.

3) 1857 års lov 3 §. De valde decisorerna åtnjuta enligt denna § resekostnads- och traktamentsersättning ur amtskassan.

4) 1858 års resolution 15 §.

5) 1863 års lov 1 §.

6) 1863 års lov 3 §.

7) 1863 års lov 4 §.

gen väl ej uppstält några andra regler för behandlingen af deras egendom, än de anförda, men det ligger i sakens natur, att dessa regler måste med afseende å sådana omyndige modifieras. Det kan ju tydligen icke vara lämpligt, att all deras egendom, med undantag af jordagods, realiseras och penningarne utlånas, utan att något afseende göres på sådana omständigheter, som att den omyndig förklarade drifvit en inbringande affärsrörelse, eller att tilläfventyrs utsigt finnes därtill, att han efter någon tids förlopp åter kan blifva i stånd att själf öfvertaga sin egendom. Det är med fästadt afseende å dylika förhållanden, som de allmänna reglerna måste modifieras, utan att därför kan åberopas något lagbud[1]). I ett fall gifver dock lagen en bestämd föreskrift om afvikelse från nämda regler: omyndig förklarad mans hustru kan, när magistraten eller sorenskriveren samt öfverförmyndarne lemna sitt samtycke därtill, med eller utan kurator öfvertaga boets förvaltning. I detta fall förordnas ej någon værge, och medlen förblifva utanför öfverförmynderiets tillsyn[2])[3]).

---

1) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 82; Collett, a. st., s. 451—52; Holmsen, a. st., s. XII.

2) Lov den 11 April 1863 om Kvindens Myndighed, inf. hos Holmsen, a. st., s. 30, 2 §.

3) Med ledning af de utdrag af öfverförmyndarnes räkenskaper, som revisorerna jämlikt 3 § af 1857 års lov skola insända till vederbörande regeringsdepartement, hafva uppgifter om de af samtlige öfverförmyndare förvaltade medel från och med räkenskapsåret 1866 blifvit utarbetade och alt framgent intagna i Norges officiele Statistik (B. N:o 2. Tabeller vedkommende Skiftevæsenet i Norge m. m.). Af de senast där meddelade uppgifterna inhämtas, att vid slutet af år 1880 öfverförmynderidistriktens antal var 464, däraf 407 landdistrikt samt 57 städer och ladesteder, samt att vid samma tid i räkenskaperna upptogos hos landdistriktens öfverförmynderier 19,320,173 kr. samt hos städernas och ladestedernes 11,388,930 kr. (däraf hos Kristiania öfverförmynderi 5,147,969 kr.), sålunda för hela riket en summa af 30,709,103 kr. Vill man med ledning af denna siffra och folkmängdsförhållandena i Sverge och Norge söka bilda sig en föreställning om beloppet af de penningemedel, förmyndarne i Sverge hafva under sin förvaltning (hvarom statistiken ej lemnar någon upplysning), bör iakttagas, att alla de kapital, som understiga 160 kronor, ej äro medräknade i nämda siffra, att, hvad vigtigare är, öfverförmyndarnes och værgernes verksamhet upphör, då den omyndige, som visserligen ej blir fullmyndig förrän vid 21 års ålder, vid fylda 18 år, oberoende af kön, blir »myndig under kurator», samt att efterlefvande make i Norge har en vidsträkt befogenhet att kvarsitta i orubbadt bo. Å andra sidan är att märka, att i slutsumman 30,709,103 kr. äro medräknade äfven de omyn-

3. Danmark.

Kristian V:s danske lov af år 1683 stadgade i afseende å förmynderskapsväsendet samma ordning för Danmark, som genom samme Konungs norske lov ungefär samtidigt infördes i Norge; men utvecklade sig praxis jämväl i Danmark, liksom i Norge, i den riktning, att förvaltningen af den omyndiges penningemedel fråntogs værgen och öfvertogs af de öfverförmyndare, hvilka öfvade tillsyn å værgernes förvaltning, och blef detta i slutet af förra århundradet regel[1]). Hvilka på landet skulle vara öfverförmyndare, hade lagen lemnat obestämdt, men vid nämda tid innehade underdomarne såsom skifteforvaltere denna funktion och hafva de alt intill de senaste tiderna, till år 1868, bibehållit denna ställning. I städerna skulle enligt lagen två förmögna och ansedda borgare af magistraten förordnas till öfverförmyndare, och har denna ordning likaledes, om man undantager Köpenhamn, till år 1868 förblifvit. I Köpenhamn öfverflyttades år 1817 de borgerliga öfverförmyndarnes funktion till magistraten; och på grund af *Loven den 4 Mars 1857* om Bestyrelsen af Kjobenhavns communale Anliggender[2]) 2 § samt *Bekjendtgjørelsen den 31 Dec. s. å.* angaaende den fremtidige Bestyrelse af Kjøbenhavns Overformynderi[3]) 1 § öfvertogs magistratens ifrågavarande värf af en statens

---

diges fastigheter, hvilka, med afdrag af de därå häftande skulder, äro upptagna till ett värde af 2,484,889 kr., samt lösören till ett värde af 322,184 kr.; äfvensom att i omförmälda summa ingå äfven myndige personers egendom, ity att arflåtare kan bestämma, att hans myndiga afkomlings arfslott skall behandlas på samma sätt, som omyndiges medel, och jämväl frånvarande arfvingars, försvunna personers och straffångars egendom skall förvaltas af öfverförmynderierna. — Förluster för de omyndige hafva i Norge i senare tider ej alldeles uteblifvit. I allmänhet hafva de dock varit af mindre betydenhet. Ur de statistiska uppgifterna, hvilka dock i detta hänseende ej gå längre än till och med år 1877, må härom meddelas, att sammanlagda förlusterna utgjorde

under	år	1866	4,797	kr.	under	år	1872	5,229	kr.
»	»	1867	3,010	»	»	»	1873	33	»
»	»	1868	6,566	»	»	»	1874	934	»
»	»	1869	29,419	»	»	»	1875	508	»
»	»	1870	4,782	»	»	»	1876	480	»
»	»	1871	5,960	»	»	»	1877	613	».

1) Se 1794 års reskript, som afsåg äfven Danmark.

2) T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1857, s. 102—10.

3) I föreg. not a. st., s. 473—74.

ämbetsman, *en af Konungen tillsatt öfverförmyndare.* Genom *Loven den 26 Maj 1868*, indeholdende Bestemmelser angaaende Forvaltningen af Umyndiges Midler[1]), upphäfdes sedan de lokala öfverförmynderierna utanför Köpenhamn, och upprättades i stället *ett gemensamt öfverförmynderi för hela landet utanför Köpenhamn med säte därstädes.* Detta öfverförmynderi, som emellertid ej fick något att skaffa med tillsynen å værgernes förvaltning, administreras *af den nyssnämde öfverförmyndaren i Köpenhamn* såsom en särskild afdelning. Det är, liksom hufvudstadens öfverförmynderi, en statsinrättning[2]).

Under öfverförmynderiets[3]) *förvaltning stå med vissa undantag,* till hvilka vi återkomma, *de omyndiges kontanta penningar och värdepapper*[4]). Noggranna föreskrifter äro gifna till kontroll, att dessa medel verkligen dit inkomma[5]).

De i öfverförmynderiet inkomna kontanta penningarne förvaltas i regeln som en samlad massa, d. v. s. vederbörande öfverförmynderi sammanslår de inkomna beloppen och utlånar dem gemensamt mot skuldebref, som äro stälda till öfverförmynderiet. De omyndige få sålunda en fordran af vederbörande öfverförmynderi, och ej af låntagarne, på samma sätt som de omyndige, hvilkas penningar ingå i Stockholms förmyndarekammares allmänna fond, hafva fordringsrätt emot förmyndarekammaren. En sådan anordning infördes i Köpenhamn i slutet af förra århundradet, och gäller nu för Köpenhamns öfverförmynderi, att *massförvaltning*

---

1) T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1868, s. 284—94.

2) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 73—74; A. W. Scheel, Familieretten, fremstillet efter den danske Lovgivning, 2:den Udg. Kjøbenhavn 1877, s. 549—51; F. T. I. Gram, Forelæsninger over Den danske Familieret. Kjøbenhavn 1868, s. 276—77, 294—95.

3) Då vi skrifva öfverförmynderiet, afse vi båda öfverförmynderiafdelningarne eller öfverförmynderierna, så vida ej sammanhanget angifver motsatsen. 1868 års lov begagnar omväxlande uttrycken »det nye Overformynderi» och »den nye Overformynderi-Afdeling» samt kallar båda inrättningarne tillsammans »Overformynderiet».

4) 1868 års lov 1 och 3 §§.

5) Bekjendtgjørelse den 2 Sept. 1869 ang. Kontrollen med, at de Beløb, der skulle indgaae i Overformynderiet, virkelig indkomme (T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1869, s. 459—66); Lov den 30 Nov. 1874 om Skifte af Dødsbo og Fællesbo m. v. 78 § (O. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1874, s. 522).

skall äga rum, så vida ej arflåtaren eller værgen önskar, att penningarne skola förvaltas särskildt. För det nya öfverförmynderiet är grundsatsen om massförvaltning strängare genomförd, i det att undantag endast medgifves för det fall, att justitieministern meddelat tillstånd därtill, att penningarne förvaltas särskildt. Då *särskild förvaltning* äger rum, utlånas penningarne för vederbörande omyndiges räkning, och denne får en fordran af låntagaren[1]).

Till öfverförmynderiet inkomna värdepapper förvaltas i regeln särskildt. Dock gäller för det nya öfverförmynderiet, att skuldebref, till hvilkas säkerhet första inteckning i fast egendom blifvit meddelad, kunna, om räntan är den i lag bestämda, af öfverförmyndaren öfverföras till massan, när de af honom och den lånebestyrelse, hvarom nedan skall nämnas, anses gifva fullkomligt betryggande säkerhet[2]).

Till betäckande af de förluster, som vid förvaltningen kunna uppkomma, äro *vid båda öfverförmynderierna reservfonder* bildade, och är det stadgadt, att hvardera reservfonden icke blott skall ansvara för de förluster, som drabba motsvarande massa, utan äfven utgöra en subsidiär reservfond för det andra öfverförmynderiet, hvilket för den händelse, att förlust drabbar dess massa och dess egen reservfond tagit slut, har rätt att anlita densamma mot skyldighet att af den reservfond, som då bör nybildas, återgälda försträkta beloppet. Skulle det inträffa, att sådan förlust vid massförvaltningen uppstode, att bägge reservfonderna blefve otillräckliga för dess betäckande, skall förlusten tillsvidare bäras af *statskassan*, som har regressrätt emot de nya reservfonder, som skola samlas. Till betäckande af sådana förluster, som kunna uppkomma vid den särskilda förvaltningen, får reservfonden i regeln ej användas, utan drabba dessa de enskilde fordringsägarne. Om dylik förlust vållas af vederbörande ämbets- eller tjänstemäns oförsvarliga handhafvande af förvaltningen, skall dock reservfonden betäcka, hvad som kan brista hos den ersättningsskyldige[3]).

Öfverförmynderiet utlånar i regeln penningarne emot inteck-

---

1) 1868 års lov 1 och 3 §§; Scheel, a. st., s. 560—62.

2) 1868 års lov 3 §.

3) 1868 års lov 5 §.

ning i fast egendom[1]) och lagstadgad ränta af 4 procent årligen[2]), hvarvid måste iakttagas, att lånesumman ej öfverstiger hälften af egendomens värde[3]). Utom detta sätt att utlåna penningarne mot vanlig inteckning medgifver lagen äfven deras placering under vissa förutsättningar i s. k. »Bankhæftelsesobligationer»[4]) samt obligationer, utstälda af sådana kreditföreningar af ägare till jordegendom i Danmark, som äro i besittning af de i en Lov den 20 Juni 1850 omförmälda förmåner. Dessutom äger justitieministern meddela tillstånd till annan placering, än den nu nämda[1]).

Det är föreskrifvet för Köpenhamns öfverförmynderi, att öfverförmyndaren och två af stadens borgerrepresentanter för en tid af fyra år valde män skola afgöra alla ifrågakommande lånesaker[5]); och är det för det nya öfverförmynderiet stadgadt, att utlåningen af dess medel bestämmes af öfverförmyndaren i förening med en i hvarje amtsrådskrets upprättad lånebestyrelse, som består af en af justitieministern samt två af vederbörande kommuner, alla för sex år utsedde medlemmar. Denna föreskrift om kommunala lånebestyrelser sammanhänger med den bestämmelsen, att de medel, som utlånas från detta öfverförmynderi, skola, såvidt möjligt är, och under förutsättning däraf, att de erbjudna panterna lemna fullkomligt betryggande säkerhet, fördelas på de olika amten i samma förhållande, som från hvart af dem reda penningar inkomma i öfverförmynderiet[6]).

De kapital, som förvaltas under massan, lemna de omyndige en årlig ränta af 4 procent[7]); förvaltas de särskildt, åtnjutes den

---

1) Anordning den 12 Nov. 1870 om Udlaanet af Umyndiges og andre under offentlig Bestyrelse eller offentligt Tilsyn staaende Midler m. m. 1 §. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1870, s. 370.

2) Lov den 6 April 1855 om Rentefodens Frigjørelse 1 §. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1855, s. 178.

3) Lov den 19 Mars 1869 om Udlaan i faste Eiendomme af Umyndiges og andre under offentligt Tilsyn staaende Midler m. m. 12 §. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1869, s. 239.

4) »Bankhæftelsesobligationer» äro en art intecknade förbindelser, hvilka gifva förmånsrätt framför hvarje annan fordran, jämväl stats- och kommunalskatter, men hvilka äro från creditors sida ouppsägbara. De hafva tillhört danska riksbankens eller nuvarande nationalbankens grundfond.

5) Å s. 117 omförmälda Bekjendtgjørelse den 31 Dec. 1857 1 §.

6) 1868 års lov 8 §.

7) Köpenhamns öfverförmynderi betalar ränta från den 11:te i den månad, under hvilken penningarne inkomma, såvida detta sker minst åtta dagar

ränta, som är förskrifven i de särskilda fordringsbevis, mot hvilka de utestå. Ett litet öfverförmynderiet beviljadt förvaltningsbidrag, hvarom mera i nästa stycke, är dock i båda fallen att afräkna; men arvode till værgerne förekommer ej, såvida icke justitieministern bestämt ett skäligt vederlag vid större och besvärligare förmynderskap, isynnerhet för sådana omyndige, som förklarats omyndige eller äga fast egendom [1]).

Till bestridande af Köpenhamns öfverförmynderis förvaltningskostnader samt reservfondens vidmakthållande och ökande är en afgift stadgad af ett öre för hvarje krona, som i ränta förfaller, vare sig den nu utbetalas eller uppläggеs, hvilken afgift dock skall fördubblas i den händelse, att reservfonden går ned under 4 procent af öfverförmynderiets räntebärande massa, samt förblifva vid dubbla beloppet, till dess reservfonden nått 5 procent af massan [2]). Därjämte är härtill anslagen räntan på reservfonden med afdrag af vissa på densamma hvilande utgifter [3]). Till samma ändamål äro vid det nya öfverförmynderiet samma tvänne anslag beviljade [4]), och dessutom afsättes därtill en afgift af 1 procent,

förut; i annat fall från den 11:te i nästa månad. Reskript den 12 Nov. 1817 til Kjøbenhavns Magistrat 9 p. P. I. Monrad og A. S. Ørsted, Collegialtidende for Danmark. 1817, s. 901. Det nya öfverförmynderiet betalar 4 procents ränta från första efter kapitalens inleverering infallande 11 Juni eller 11 Dec., såvida de inkomma senast inom slutet af resp. Maj och Nov. månader; under mellantiden 3 procent från den 11:te i månaden näst efter den, då de inkommit. 1868 års lov 6 §.

1) 1868 års lov 13 §.

2) Raadstue-Placat den 18 Aug. 1851 ang. Nedsættelse af Gebyhret til Kjøbenhavns Overformynderis Administrationsfond m. m. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1851, s. 285—86; 1868 års lov 1 §. Af dessa stadganden finner man, att ofvan anförda afgift gäller de omyndiges medel och äfven en del andra, som innestå i öfverförmynderiet, men att afgiften är resp. 2 och 4 öre för hvarje krona beträffande vissa där innestående kapital.

3) C. Lunn, Oplysninger om Kjøbenhavns Overformynderi. Kjøbenhavn 1863, s. 58.

4) 1868 års lov 4 §. Beträffande ifrågavarande afgift gäller här, liksom för Köpenhamns öfverförmynderi, att för vissa ej omyndige personer tillhörande i öfverförmynderiet insatta medel erlägges resp. 2 och 4 öre för hvarje krona. I öfrigt må anmärkas, att vi ej ansett nödigt här ofvan upprepa lagens för det nya öfverförmynderiet gifna stadgande om denna afgift, utan endast hänvisat till motsvarande för Köpenhamns öfverförmynderi meddelade föreskrift, och detta oaktadt de båda föreskrifterna ej äro af samma innehåll. Men man finner lätt, att afvikelsen endast beror på det faktum,

som hvar och en, som erhåller lån af öfverförmynderiets samlade massa, har att erlägga af den summa, för hvilken obligation utställes[1]). Därjämte är det särskildt stadgadt för detta öfverförmynderi, att massans gäldenärer skola inbetala räntan ett halft år i förskott; den vinst, som häraf uppkommer, användes jämväl till förenämda ändamål[1])[2]).

Från den regeln, att de omyndiges kontanta penningar och värdepapper förvaltas af öfverförmynderiet, gifvas följande undantag:

1) Arflåtare kan i testamente bestämma, att arfvemedlen ej skola insättas i öfverförmynderiet, utan öfvertagas till själfständig förvaltning af en af honom tillsatt værge, och länder då denna bestämmelse till efterrättelse, såvida ej justitieministern, uppå anmälan af skifteretten eller den omyndiges närmaste slägt, finner skäl att i den omyndiges intresse annorlunda förordna[3]). Äfven om værgen sålunda förvaltar egendomen, bör densamma, såvidt den består af kontanta penningar, i regeln utlånas mot inteckning i fast egendom[4]); och skola de intecknade skuldebrefven, såväl som de offentliga värdepapper, som værgen för den omyndige kan hafva under sin förvaltning, förses med prohibitivpåteckning, ett försigtighetsmått, som för öfrigt gäller äfven om de af öfverförmynderiet handhafda skuldebrefven och offentliga värdepapperen[5]). — Gåfva till omyndig person kan äfven lemnas med föreskrift, att densamma skall förvaltas af viss person, och äger då sådan bestämmelse giltighet[6]).

2) Kapital å belopp af 200 kronor eller därunder skall ej insättas i öfverförmynderiet, såvidt ej den omyndige förut har där innestående ett större kapital, hvarmed detsamma kan förenas.

---

att vid tiden för 1868 års lagstiftning den ena reservfonden redan uppnått den storlek, som ansågs erforderlig, då däremot den andra var i sin nybildning. Den senare lärer år 1883 hafva uppgått till 5 procent af motsvarande räntebärande massa.

1) 1868 års lov 4 §.

2) De båda öfverförmynderierna hafva äfven att påräkna andra inkomster, än de ofvan anförda, för ifrågavarande ändamål. 1868 års lov 4 §: Lunn, a. st., s. 58; Scheel, a. st., s. 646.

3) 1868 års lov 11 §.

4) Scheel, a. st., s. 563.

5) Scheel, a. st., s. 570—71, 600, 601.

6) Scheel, a. st., s. 558—59.

Sådant mindre kapital förvaltas af værgen, som, såvidt detsamma ej behöfver användas till den omyndiges underhåll och uppfostran, har att föranstalta, att detsamma på ett betryggande sätt förräntas[1]).

3) Medel, som emot intecknadt s. k. skifteextrakt innestå hos någon af den omyndiges föräldrar, far- eller morföräldrar, styfföräldrar eller föräldrars styfföräldrar, eller med andra ord fordringar, som den omyndige fått hos någon af bemälde personer på grund däraf, att de vid arfskifte mot viss i nämda handling beskrifven säkerhet tillåtits helt och hållet eller delvis behålla sin aflidne makes bo, dessa medel eller dessa fordringar äro stälda utanför öfverförmynderiets förvaltning[2]). Det åligger däremot værgen, att sedan skifteretten meddelat det för sådan placering af de omyndiges medel erforderliga tillståndet därtill samt utfärdat skifteextraktet med den därå befintliga, den vanliga prohibitivpåteckningen liknande anteckningen[3]), icke blott hafva skifteextraktet i sitt förvar, utan äfven att, när han på grund af den tillsyn, han bör hålla öfver de föremål, i hvilka säkerheten består, d. v. s. vanligen just själfva boet[4]), finner, att säkerheten minskas, därom hos skifteretten göra anmälan, på det att nödiga åtgärder med anledning däraf må vid-

1) Lov den 29 Dec. 1857 ang. at Umyndiges Midler paa 100 Rd og derunder ikke for Fremtiden skulle indsættes i Overformynderierne m. m. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1857, s. 326—27, 1 §. Minskas den omyndiges i öfverförmynderiet innestående medel till 200 kronor eller därunder, skola de utbetalas till værgen. Scheel, a. st., s. 559. Om å andra sidan hos værgen innestående belopp å ursprungligen 200 kronor eller därunder genom besparing af räntor därå ökas, så att de öfverstiga nämda belopp, behöfva de dock ej insättas i öfverförmynderiet. Scheel, a. st., s. 603. Men tillkommer ett nytt belopp, vare sig genom arf, besparad vinst af fastighet eller annorledes, till det af værgen förvaltade kapitalet, så bör sammanlagda kapitalet, därest det öfverstiger 200 kronor, inlevereras till öfverförmynderiet, liksom äfven i den händelse, att för den omyndige medel förut innestå i öfverförmynderiet, alla hos værgen befintliga öfverskott, således bland annat besparade räntor å medel, som innestå i öfverförmynderiet, böra komma under dess förvaltning. Se Scheel, a. st., s. 603—4.

2) 1868 års lov 12 §; Scheel, a. st., s. 590—91.

3) 1868 års lov 12 §. I. H. Deuntzer (Kort Fremstilling af Den danske Personret. Kjøbenhavn 1880, s. 58) kallar denna anteckning prohibitivpåteckning; men Scheel (a. st., s. 597) säger, att extraktet ej förses med förbudspåteckning.

4) Scheel, a. st., s. 591.

tagas[1]). Afbetalningar på gälden kunna endast göras till skifteretten, som har att genast insända penningarne till öfverförmynderiet, såvida beloppen ej äro så ringa, att værgen, enligt hvad ofvan under 2) är anfördt, skall förvalta dem[2]).

Den omyndiges fasta egendom och under boutredningen undantagsvis ej realiserade egentliga lösören stå under værgens förvaltning. Dock får sådan egendom ej säljas, eller fast egendom belånas utan samtycke af amtmannen eller i Köpenhamn af öfverpresidenten[3]).

Den omyndiges årliga räntor få användas till hans underhåll och uppfostran, men behöfver någon del af kapitalet för detta ändamål tillgripas, erfordras samtycke af amtmannen eller öfverpresidenten, och gäller härvid tillika, att såvidt kapitalet innestår i öfverförmynderiet, öfverförmyndarens bifall jämväl är nödigt, eller, om detta ej lemnas, att saken skall hänskjutas till justitieministerns afgörande[4]). Särskildt gäller, att amtmannen eller öfverpresidenten under vilkor af öfverförmyndarens samtycke i nämda fall kan medgifva, att kapitalet användes till att genom kontrakt försäkra den omyndige underhåll för lifstiden, om sådant på grund af för handen varande omständigheter kan anses önskligt, eller till insättning i lifförsäkringsanstalt mot lifränta[5]).

I Sverge har det städse såsom ett väsentligt hinder emot förmyndarekamrars inrättande anförts, att detta system i vårt vidsträkta, men glest befolkade land blefve alt för dyrbart, då till

1) 1868 års lov 12 §.

2) 1868 års lov 12 §. När tvänne på olika tider afbetalta belopp tillsammans uppgå till mera än 200 kronor, skola penningarne, såvida det först afbetalta icke redan är användt eller i den närmaste framtiden skall användas till den omyndiges behof, insättas i öfverförmynderiet. Skrivelse fra Justitsministeriet den 28 Mars 1873, inf. i Ministerialtidende for Kongeriget Danmark. 1873. Afd. A. N:o 86, s. 60.

3) 1868 års lov 12 §; Circulær den 1 Juli 1857 II h och k (Departementstidende, udg. af I. Liebe. 1857, s. 644); å s. 117 omförmälda Bekjendtgjørelse den 31 Dec. 1857 2 §; Bekjendtgjørelse den 4 Maj 1876 om Dispositioner over Umyndiges Formue (O. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1876. N:o 69, s. 242).

4) 1868 års lov 10 §; i föreg. not omförmälda Bekjendtgjørelser af år 1857 (2 §) och 1876. Se Scheel, a. st., s. 604.

5) I not 3) å denna s. omförmälda 1857 års circulær (II i) samt därstädes jämväl omnämda Bekjendtgjørelser af år 1857 (2 §) och 1876.

följd af de stora afstånden en mängd förmyndarekamrar behöfdes, af hvilka hvar och en dock endast skulle få ett jämförelsevis litet antal förmynderskap under sin vård. Danmarks ytvidd är nu visserligen högst betydligt mindre än Sverges, men dock tillräckligt stor, att det faktum, att sedan femton år tillbaka endast ett öfverförmynderi finnes i detta land, är väl värdt att beaktas i Sverge, om det en gång i tiden kommer i fråga att införa nämda system i lagstiftningen. Då man sålunda i Danmark beslöt sig för att inrätta ett enda öfverförmynderi för hela riket[1]), vidtog man *särskilda an-*

1) Det hade ifrågasatts, att öfverförmynderierna borde vara flera. I sin proposition till 1862—63 årens riksdag föreslog regeringen upprättandet af fem nya öfverförmynderier utom Köpenhamns med säten i Köpenhamn, Odense, Aalborg, Aarhus och Veile. Detta förslag godkändes ej af landstinget, som i stället för de fem öfverförmynderierna ville hafva endast ett, hvilket borde, så snart omständigheterna det tilläte, sättas i förbindelse med Köpenhamns öfverförmynderi. Något yttrande om förslaget af folketinget förekom ej förrän vid 1864—65 årens riksdag, sedan propositionen blifvit å nyo framlagd såväl för sistnämda riksdag som den föregående (1863—64), och förklarade sig folketinget för upprättande af två nya öfverförmynderier, ett i Köpenhamn och ett i Viborg. Då frågan af regeringen åter förelades riksdagen, hvilket skedde vid 1867—68 årens riksdag, föreslogs upprättandet af ett för hela riket utanför Köpenhamn gemensamt öfverförmynderi, hvilket skulle sättas i nära förbindelse med Köpenhamns öfverförmynderi, men administreras såsom en särskild afdelning. Och detta förslag vardt lag. Ur motiven till det vid sistnämda riksdag framlagda »Udkast til Lov om Overformynderivæsenets Ordning udenfor Kjøbenhavn» (ett förslag, motsvarande de allmänna bestämmelserna i 11—15 §§ af 1868 års lov, framlades särskildt) må här anföras följande: »Fordelene ved at sammendrage alle Umyndiges Midler udenfor Kjøbenhavn i et fælleds Overformynderi ere saa iøinefaldende, og ere derhos saa ofte fremdragne under de tidligere Forhandlinger om denne Sag, at Ministeriet om dette Punkt kan fatte sig i Korthed. At Man ad denne Vei opnaar den hurtigste, letteste og billigste Bestyrelsesmaade, er formeentlig fra alle Sider anerkjendt, ligesom det ogsaa er indlysende, at denne Ordning — og dette er formeentlig Hovedpunktet, naar der spørges om Overformynderivæsenets Ordning — er den for de Umyndige meest betryggende. Det er i saa Henseende allerede i Folketingsudvalgets Betænkning fremhævet, at naar alle Umyndiges Midler samles i eet Overformynderi, og den Masse, hvorpaa Tabene skulle fordeles, saaledes bliver større, ville de mulige Tab blive mindre følelige for den Enkelte. Det er fremdeles klart, at Man med de forhaandenværende begrændsede Midler lettere vil kunne tilveiebringe passende Lønninger for Personalet og i det Hele taget en passende Udstyrelse af Overformynderiet, hvis Man indskrænker sig til at oprette eet saadant — medens dog paa den anden Side Administrationsudgifterne absolut taget altid ville blive mindre, end hvis Man opretter tvende tarveligt udstyrede Overformynderier; og jo mindre Admini-

ordningar, *för att förmedla samfärdseln emellan öfverförmynderiet å ena sidan och å den andra såväl værgerne som gäldenärerna.* I detta afseende stadgades i 7 § af 1868 års lov, att justitieministern skulle, såvidt möjligt vore, träffa anstalt därom, att såväl utbetalningar från som inbetalningar till det nya öfverförmynderiet af kapital och räntor kunde, när vederbörande det i tid begärde, ske genom lokala myndigheter eller penningeinrättningar, och utkom följande år en kungörelse[1]), som ålade *skifteforvalterne* att

strationsomkostningerne saaledes ere, desto hurtigere vil det være muligt at opsamle en Reservefond af betryggende Størrelse, som i Forbindelse med Massebestyrelsen skal frembyde Garantien for de Umyndige.

Samtlige de fremhævede væsentlige Fordele vil Man imidlertid efter Ministeriets Formening opnaa i en endnu høiere Grad, hvis Man istedetfor at oprette et selvstændigt Overformynderi bestemmer sig til, saaledes som ved dette Udkast foreslaaet, at sætte det nye Overformynderi i den nærmest mulige Forbindelse med Kjøbenhavns Overformynderi, dog saaledes at det danner en særegen Afdeling. — — — — —

Naar Man trods de mange øiensynlige Fordele, der saaledes ere forbundne med at samle alle de omhandlede Midler i eet Overformynderi, dog fra forskjellige Sider har fundet Betænkelighed ved at gaae ind paa denne Ordning, er dette begrundet i, at den formeentes i andre Retninger at være forbundet med Ulemper, i hvilken Henseende Man navnlig har anført, at den ikke tilbørlig fyldestgjør Hensynet til den stedlige Kredit —, og at den vil medføre stor Uleilighed og Besvær for Befolkningen. Men disse Indvendinger skjønnes ikke at være af nogen Vægt, og synes ialtfald i omtrent lige Grad at ramme den Ordning, hvorefter Overformynderimidlernes Administration skulle overgaae til tvende Overformynderier. — — — — — og hvad angaaer Hensynet til Befolkningens Bekvemmelighed er det formeentlig klart, at hvad enten der bliver eet eller 2 Overformynderier, vil Bestyrelsen være saa langt fjernet fra Befolkningen, at en personlig Henvendelse til og Forhandling med Overformynderen vil være besværlig, og Forskjellen mellem eet og 2 Overformynderier vil i saa Henseende være yderst ringe. Det synes klart, at Nørrejylland, naar undtages de Viborg nærmest liggende Egne, ikke kan siges at være længere fjernet fra Kjøbenhavn end fra Viborg, hvor det jydske Overformynderi skulde henlægges. Hvad enten der bliver eet eller to Overformynderier, maa der i lige Grad arbeides paa gjennem stedlige Mellemled navnlig Ind- og Udbetalingssteder at lette Befolkningen den Byrde, som den større Centralisation vil medføre i Sammenligning med den nuværende Tilstand.» Tillæg A til Rigsdagstidenden. Lovforslag. Ordentlig Samling 1867—68, s. 1023—31.

1) Bekjendtgjørelse den 11 Maj 1869 om at Udbetalinger og Indbetalinger til det ved Lov angaaende Forvaltningen af Umyndiges Midler af 26:de Mai 1868 oprettede nye Overformynderi kunne finde Sted igjennem Skifteforvalterne m. m. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1869, s. 301—3.

såsom mellanhänder ombesörja ifrågavarande ut- och inbetalningar till och från de værger och gäldenärer, som bodde inom deras jurisdiktion. Ut- och inbetalningar af räntor skola enligt kungörelsen alltid ske på detta sätt, om ej begäran framställes om motsatsen; kapitalen skola däremot ut- och inbetalas genom skifteforvalterne endast om vederbörande i tid begära det hos öfverförmynderiet. Ut- och inbetalningarne äro skifteforvalterne skyldiga att ombesörja endast under tvänne lagbestämda terminer (11 Juni—11 Juli; 11 Dec.—11 Jan.)[1]); hvaremot vederbörande under mellantiden böra direkt vända sig till öfverförmynderiet. Sistnämda föreskrift gäller hela året såsom regel för innebyggarne i de tre närmast Köpenhamn belägna jurisdiktionerna[2]), hvilkas skifteforvaltere ej hafva någon befattning med ifrågavarande likvider. Genom dessa, såsom det vill synas, praktiska anordningar har man i Danmark, på samma gång man försäkrat sig om fördelarne af en på ett enda ställe samlad förvaltning, gått befolkningens berättigade kraf på lätt samfärdsel med öfverförmynderiet fullkomligt till mötes.

Vid öfverförmynderiet finnes anstäld en revisor. I öfrigt aflägger öfverförmynderiet årligen räkenskap, som underkastas en särskild af justitieministern anordnad revision[3]).

Værgen är enligt 1683 års lov skyldig att, så ofta det af vederbörande begäres, och minst en gång om året aflägga räkenskap för sin förvaltning[4]), och sker detta nu inför skifteretterne och i Köpenhamn inför öfverförmyndaren[5]). Räkning ingifves i allmänhet vid slutet af hvart år[4]). För de små kapitalen å högst 200 kronor, som værgen förvaltar, behöfver dock ej någon räkenskap afläggas[6]); och är det jämväl

1) Jmfr 1868 års lov 7 §.

2) Kjøbenhavns Amts nordre og søndre Birk samt Amager Birk.

3) 1868 års lov 1 och 2 §§; Scheel, a. st., s. 622.

4) Scheel, a. st., s. 620.

5) 1868 års lov 10 §. Detta åliggande öfvergick i Köpenhamn från magistraten till öfverförmyndaren i sammanhang därmed, att denne på grund af 1857 års lagstiftning öfvertog den af magistraten förut handhafda förvaltningen. — Angående forum, hvarunder förmynderskap lyder, se Scheel, a. st., s. 537—38 och Gram, a. st., s. 286—87.

6) I not 1) å s. 123 omförmälda Lov den 29 Dec. 1857 1 §. Detta i motsats mot förhållandet i Norge med afseende å de små kapitalen under 160 kronor.

brukligt, att då inkomsterna äro så små, att det ej kan vara något tvifvel därom, att de ju icke måste åtgått till den omyndiges underhåll och uppfostran, räkenskap ej aflägges[1]). Finner skifteretten eller öfverförmyndaren skäl till anmärkning, lemnas meddelande härom till værgen för nödig rättelse. Anser emellertid værgen anmärkningen obefogad, kan han besvära sig hos amtmannen eller öfverpresidenten och öfver deras utslag hos justitieministern såsom högsta pupillmyndighet. Åläggés honom af amtmannen eller öfverpresidenten eller ock af justitieministern betalningsskyldighet, eller nekas honom betalning för en utgift, har han befogenhet att vända sig till de dömande myndigheterna och börja en rättegång i vanlig ordning[2]).

Försummar værgen att i rätt tid inkomma med sin räkning eller att besvara framstälda anmärkningar eller meddela af skifteretten eller öfverförmyndaren begärda upplysningar, får han tvingas därtill genom rättegång[3]).

Skifteretterne, som tillsätta værgerne, hafva äfven befogenhet att skilja dem från deras uppdrag[4]). Någon motsvarande myndighet tillkommer i Köpenhamn ej öfverförmyndaren, ej häller skifteretten, utan är det magistraten, som därstädes tillsätter och entledigar værger[5]).

Öfverhufvud taget gälla ofvan anförda bestämmelser äfven med afseende å deras egendom, som förklarats omyndige. Men det ligger i sakens natur, att, liksom vi sågo förhållandet vara i Norge[6]), vissa afvikelser från de allmänna reglerna måste vara tillåtna, och gäller detta isynnerhet när den omyndige idkat något näringsyrke eller haft en dylik verksamhet, hvarmed det anses ändamålsenligt fortsätta, eller han är gift. Omyndig förklarad persons hustru plägar i för-

---

1) Scheel, a. st., s. 620; Gram, a. st., s. 317.

2) Scheel, a. st., s. 621—22; Gram, a. st., s. 317.

3) Scheel, a. st., s. 622.

4) 1868 års lov 10 §. En genom testamente förordnad værge kan icke, vare sig arflåtaren förordnat, att arfvemedlen skola insättas i öfverförmynderiet eller ej, afsättas, såvida ej justitieministern finner skäl därtill. 1868 års lov 11 §.

5) Vedtægt den 30 Dec. 1857 for Bestyrelsen af Staden Kjøbenhavns communale Anliggender 3 §. T. Algreen-Ussing, Love og Anordninger. 1857, s. 460; Scheel, a. st., s. 637.

6) S. 116.

ening med en tillsatt værge tillåtas att utan någon kontroll från myndigheternas sida förvalta egendomen[1]).

För Färöarne, äfvensom för Island, Grönland och de vestindiska öarne gälla särskilda bestämmelser[2])[3]).

4. Preussen.

Någon för hela tyska riket gemensam lag om förmynderskap finnes ännu icke; men för ej länge sedan antogs för den preussiska

1) Nordisk Retsencyklopædi, a. st., s. 82; Scheel, a. st., s. 624—28; Gram, a. st., s. 320—23.

2) I not 1) å s. 123 omförmälda Lov den 29 Dec. 1857 3 §; 1868 års lov 15 §; i not 3) å s. 120 omförmälda Lov den 19 Mars 1869 15 §; Scheel, a. st., s. 575—76; Anordning den 18 Febr. 1847 ang. Umyndiges Midlers Bestyrelse i Island. Kolderup Rosenvinge, Kongelige Forordninger. 1847, s. 750—68; Anordning den 5 Mai 1830 ang. de Regler, hvorefter de Umyndiges Midler paa de danske vestindiske Øer skulle bestyres m. m. J. H. Schou og Kolderup Rosenvinge, Kongelige Forordninger. 1830, s. 115—41.

3) I Ministerialtidenden B meddelas årligen ett utdrag af öfverförmynderiets räkenskaper. Af senaste uppgifterna inhämtas, att i Köpenhamns öfverförmynderi den 31 Mars 1883 innestodo 5,859,212 kr. »Simple Arvemidler for Umyndige» (hvartill här räknas äfven frånvarande arfvingar, försvunna personer och straffångar) samt 3,510,342 kr. »Midler for Umyndigerklærede» eller tillsammans för båda klasserna 9,369,554 kr.; och i det nya öfverförmynderiet 16,873,945 kr. »Midler for Umyndige», 2,946,717 kr. »for Umyndigerklærede» samt 440,446 kr. »for Borteblevne og Fraværende» (hvartill räknas straffångar) eller tillsammans för nämda tre klasser 20,261,108 kr. Sammanlagda beloppet af ifrågavarande i öfverförmynderiet insatta medel, dit ej de små kapitalen å 200 kr. eller därunder höra, utgör sålunda 29,630,662 kr. För att denna siffra må rätt uppfattas, må här tilläggas, att den omyndige, som väl ej blir fullmyndig förrän vid 25 års ålder, vid fylda 18 år blir »myndig under kurator», och detta oberoende af kön, samt att efterlefvande make i Danmark har en vidsträkt befogenhet att sitta i orubbadt bo. — Dessutom innestodo den 31 Mars 1883 i Köpenhamns öfverförmynderi »Legater og offentlige Stiftelser» till belopp af 6,390,588 kr. samt 65,607,174 kr. »Midler til Rentenydelse eller baandlagte» (= sådana medel, som blifvit insatta i öfverförmynderiet för myndiga personer, som däraf uppbära räntan) och i det nya öfverförmynderiet 10,004,689 kr. af sistnämda slag samt »Legater» till belopp af 333,271 kr. — Köpenhamns öfverförmynderis reservfond utgjorde vid nämda tidpunkt 1,803,626 kr. och det nya öfverförmynderiets 712,845 kr. Förvaltningskostnaderna för båda afdelningarne gemensamt (utom för lokal, som öfverförmynderiet har i egen fastighet) utgjorde under räkenskapsåret 31 Mars 1882—31 Mars 1883 85,559 kr. Enligt gifven föreskrift ombesörjer Köpenhamns öfverförmynderi hela administrationen mot en årlig ersättning af 12,000 kr. från det nya öfverförmynderiet.

monarkien en ny förmynderskapsordning, som icke blott därför, att den är frukten af ett senare tiders lagstiftningsarbete inom denna den främsta af de germaniska staterna, utan ock emedan det mest betydande romaniska folkets rätt vid nämda lagstiftning utgjort ett vigtigt material, är förtjänt af vår uppmärksamhet. Genom denna *förmynderskapsordning*, som utkom *den 5 Juli 1875*, åvägabragtes en sammansmältning af de tre olika rättssystem, som i olika delar af Preussen förut varit rådande, nämligen den på romerska rätten grundade gemeine Recht, den preussiska i allgemeines Landrecht och den franskt-Rhenska i code civil beskrifna rätten.

I Tyskland var, liksom hos oss, omsorgen om de omyndige i de äldsta tiderna en slägtangelägenhet. Efterhand utvecklade sig emellertid statens öfverförmynderskap[1]). I de områden, där *das gemeine Recht* blef rådande, bevarades dock alltid i enlighet med den romerska rättens grundsatser förmyndarens självständighet i afseende å förvaltningen[2]). Förmyndaren skulle dock alltid förordnas af öfverheten[3]) och inför denna borde han årligen aflägga räkenskap[4]). Säkerhet borde han jämväl, i enlighet med hvad redan romerska rätten stadgat, ställa för de medel, han hade om händer, äfven om i Tyskland denna skyldighet ej uttvangs med samma hänsynslöshet, som i romerska riket[5])[6]).

---

1) H. Dernburg, Das Vormundschaftsrecht der preussischen Monarchie. Zweite Aufl. Berlin 1876, s. 7—8; Arndts und Leonhard, Das Preussische Vormundschaftsrecht. Berlin 1862, s. 6—7.

2) Dernburg, a. st., s. 6—7, 9.

3) Dernburg, a. st., s. 9; Arndts und Leonhard, a. st., s. 8; Entwurf eines Gesetzes über das Vormundschaftswesen nebst Erläuterungen, ausgearbeitet im Königlichen Justizministerium. Berlin 1870, s. 43.

4) Denna skyldighet att, medan förmynderskapet varar, periodiskt aflägga räkenskap för förvaltningen var för den romerska rätten okänd; den är af germaniskt ursprung. Liksom hos oss räkenskapen ursprungligen skulle afläggas inför nästa fränder, gäller detsamma enligt de rättskällor från 1200-talet, som i Tyskland — något tidigare än hos oss Uplandslagen — innehålla de första stadgandena härom. W. Th. Kraut, Die Vormundschaft nach den Grundsätzen des Deutschen Rechts, II. Göttingen 1847, s. 48—53; Dernburg, a. st., s. 214; Arndts und Leonhard, a. st., s. 38 not 163.

5) Romerska rätten fordrade ej satisdatio af tutor testamentarius och dativus. G. F. Puchta, Cursus der Institutionen Achte Aufl. II. Leipzig 1875, s. 423; Dernburg, a. st., s. 218—19; Arndts und Leonhard, a. st., s. 36—37 not 153; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 84—85.

6) I vissa tyska stater, såsom Würtemberg, Baden, Lübeck och Hamburg, erhöll kommunen, i likhet med hvad förhållandet är i Sverge, Finland

I de egentligen preussiska landsdelarne fick utvecklingen en annan riktning. Den äldre lagstiftningen anknöt sig visserligen där till das gemeine Recht[1]), men genom *das allgemeine Landrecht* af år 1794 omgestaltades förmynderskapsrätten i dessa landsdelar helt och hållet. Dädanefter skulle ej blott gälla, att förmyndarne förordnades af domstolarne[2]), att de årligen skulle aflägga räkenskap inför dessa[3]), och att de i allmänhet skulle ställa säkerhet, hvarifrån dock domstolarne kunde meddela och faktiskt vanligen meddelade dispens[4]); utan hela förvaltningen koncentrerades hos förmynderskapsdomstolen, hvars anvisningar förmyndaren ålades att sorgfälligt ställa sig till efterrättelse[5]). De omyndiges värdepapper togos i förvar af domstolen[6]), och jämväl de kontanta penningarne förvaltades af domstolen, från hvars depositalkassa eller s. k. generaldepositorium desamma enligt stadgade grunder utlånades. Utlåning kunde ock ske genom förmyndaren, men endast med domstolens godkännande af säkerheten[7]). Från dessa och öfriga inskränkningar i förmyndarnes självständighet kunde emellertid arflåtaren i testamente befria den af honom nämde förmyndaren, en rätt hvaraf man i praxis gjorde flitigt bruk[8]).

Under det att das allgemeine Landrecht sålunda förlade tyngdpunkten af förvaltningen hos domstolen, så träder i *code civil* slägten i förgrunden. I les pays coutumiers var, liksom i Tyskland,

---

och Norge, ett visst inflytande i afseende å förmyndarevården. Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 44—45.

1) Dernburg, a. st., s. 10; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 45.

2) Dernburg, a. st., s. 11; Arndts und Leonhard, a. st., s. 28—29; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 46—47.

3) Dernburg, a. st., s. 215; Arndts und Leonhard, a. st., s. 38.

4) Dernburg, a. st., s. 219; Arndts und Leonhard, a. st., s. 37 not 153. I testamente nämde förmyndare skulle i regeln vara frie från att ställa säkerhet, så länge de ej gjorde sig misstänkta för en oordentlig eller oekonomisk förvaltning eller fördröjde ingifvandet af sin räkning längre än sex månader efter den därför bestämda terminen. Allg. Landrecht. II. 18. 433 §.

5) Dernburg, a. st., s. 11; Arndts und Leonhard, a. st., s. 30. Se Allg. Landrecht. II. 18. 235—39 §§.

6) Dernburg, a. st., s. 222; Arndts und Leonhard, a. st., s. 111.

7) Dernburg, a. st., s. 193—94; Arndts und Leonhard, a. st., s. 105—8; Allg. Landrecht. II. 18. 471—72 §§.

8) Denna befogenhet var dock ej alldeles ovilkorlig. Dernburg, a. st., s. 12; Arndts und Leonhard, a. st., s. 40—43.

förmyndarevården ursprungligen en slägtens sak[1]), och denna grundsats har den franska rätten förmått i det väsentliga bevara. Code civil stadgar i detta afseende, att vid förmyndarens sida skall ställas ett familjeråd (conseil de famille), som dock ej är en permanent myndighet, utan för hvarje gång, det behöfver tillkallas, särskildt organiseras. Det består af fredsdomaren såsom ordförande med utslagsröst vid lika röstetal samt sex af honom tillkallade, närboende manliga fränder till den omyndige. Dessa, som hafva företrädesrätt att tillkallas i mån af närheten i slägtskap, skola till hälften vara slägt på fädernesidan och till hälften på mödernesidan; i saknad af närboende fränder kunna mera aflägset boende tillkallas eller ock manliga vänner till den omyndiges föräldrar. Detta familjeråd öfvar nu ett stort inflytande på förmyndareförvaltningen; det lemnar erforderliga föreskrifter om de grunder, efter hvilka denna skall ordnas; vid vissa handlingar är förmyndaren bunden af dess samtycke; vid ännu andra, såsom i fråga om försäljning och pantsättning af omyndigs fasta egendom, fordras jämväl tillstånd af domstol[2]). Om sålunda familjerådet väsentligen inskränker förmyndarens handlingsfrihet, tillåter dock code civil förmyndaren att omedelbart handhafva den omyndiges penningar och värdepapper[3]); men stadgar däremot, att, liksom det är familjerådet, som vid behof förordnar förmyndare, detsamma tillika vid hvarje förmynderskap skall utnämna en kontrollförmyndare (tuteur subrogé), som har att bevaka den omyndiges intressen, då dessa komma i strid med förmyndarens, och särskildt att granska den öfversigt af förvaltningens tillstånd, som förmyndaren är skyldig att på de af familjerådet bestämda tider, dock ej oftare än en gång årligen, lemna honom[4]). Code civil ålägger ej förmyndaren att ställa säkerhet för omhänderhafda medel, men i stället har densamma, anknytande sig, liksom äfven das gemeine Recht, till den romerska rättens grundsatser om den omyndiges tysta förmånsrätt i förmynda-

1) Dernburg, a. st., s. 12—13.

2) Dernburg, a. st., s. 13; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 47—48.

3) Dernburg, a. st., s. 184 och 222.

4) Le tuteur subrogé har sin förebild i den romerska rättens tutor honorarius, som i das gemeine Recht och das allgemeine Landrecht återfinnes under namn af Ehrenvormund. Der Ehrenvormund hade dock ej mycket att betyda. Puchta, a. st., II, s. 422; Dernburg, a. st., s. 13, 89—91; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 47—48, 64—70.

rens egendom, föreskrifvit, att den omyndige för sin fordran har ett s. k. legalt hypotek i förmyndarens fasta egendom, ett hypotek som visserligen äger giltighet oberoende af all inregistrering, men som dock i tredje mans intresse bör intecknas genom förmyndarens försorg eller, om denne underlåter det, på föranstaltande af kontrollförmyndaren, som genom försummelse härutinnan ådrager sig skyldighet att utgifva skadeersättning [1]).

Den preussiska justitieförvaltningen ansåg ej de garantier, som code civil erbjöd för en god förvaltning, tillräckligt betryggande, hvadan på 1830-talet för Rhenprovinserna nya föreskrifter gåfvos, hvilka äro sammanfattade i en instruktion den 22 Dec. 1836. Genom dessa nya bestämmelser lemnades åt fredsdomaren större befogenhet, och kontrollförmyndaren tillerkändes en viss rätt till medverkan vid förmyndarens förfoganden öfver den omyndiges penningar och innehafvarepapper, utan att dock förvaltningen af denna egendom undandrogs förmyndaren [2]).

År 1825 började i Preussen sträfvandena efter enhet i förmynderskapslagstiftningen, och var det icke blott behofvet af en lika lag för hela monarkien, som vid detta reformarbete var den pådrifvande kraften, utan härvid medverkade icke minst den allmänna längtan efter befrielse från de olidliga inskränkningar i förmyndarnes handlingsfrihet, som das allgemeine Landrecht stadgat, på samma gång den åt domstolarne öfverlåtit en på alla områden ingripande och förmyndarnes verksamhet förlamande myndighet [3]).

Förmyndarnes självständighet gent emot domstolarne är därför en grundsats i 1875 års förmynderskapsordning [4]). Självständigheten är visserligen långt ifrån oinskränkt, men inskränkningarne gälla endast vissa i lagen uppräknade, noga bestämda fall. Vissa förmyndarens åtgärder, däribland föryttring eller pantsättning af fast egendom samt förändring eller upplösning, liksom äfven grundande eller öfvertagande af en affärsrörelse, kräfva sålunda för sin

1) Puchta, a. st., II, s. 256—58, 423; Dernburg, a. st., s. 6—7, 219; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 67, 84—86; Philippi, Die Vormundschaft in der Preussischen Rhein-Provinz. Zweite Aufl. Elberfeld 1870, s. 137—38.

2) Dernburg, a. st., s. 15 och 184. Instruktionen finnes inf. hos Philippi, a. st., s. 325—32.

3) Dernburg, a. st., s. 16—17; Entwurf eines Gesetzes etc., a. st., s. 33—40.

4) Dernburg, a. st., s. 2 och 77.

giltighet samtycke af förmynderskapsdomstolen[1]). Denna, som är en enmansdomstol[2]), har jämväl rättighet att förordna, dels att sådana den omyndiges värdepapper, hvilka äro stälda till innehafvaren eller hvilkas belopp kunna betalas till innehafvaren, sättas utom kurs, dels ock att nämda värdepapper, äfvensom dyrbara saker tagas i förvar af riksbanken eller någon därtill bestämd myndighet eller kassa[3]). Af Rätten förordnad förmyndare (der bestellte Vormund)[4]) kan fordra, att ifrågavarande egendom tages i sådant för-

1) V. O. 42 §. Förmynderskapsordningen finnes inf. hos Dernburg, a. st., s. 280—312.

2) V. O. 1 §. Angående forum, hvarunder förmynderskap lyder, se V. O. 2—7 och 9 §§. Af sistnämda § inhämtas, att för öfverflyttning af vårdnaden fordras förmyndarens medgifvande samt båda domstolarnes samtycke. Kunna dessa ej enas, tillämpas den i nämda § gifna allmänna föreskriften, att stridigheter mellan domstolarne i fråga om forum afgöras af Öfverrätt eller, om domstolarne höra till olika jurisdiktioner, af justitieministern.

3) V. O. 60 §.

4) Man har (se Dernburg, a. st., s. 122) att särskilja tre slag af förmyndare: 1) »Die gesetzlichen Vormünder», d. v. s. sådana förmyndare som inträda i sin befattning utan någon åtgärd från Rättens sida. Dessa äro den omyndiges fader samt, intilldess Rätten tilläfventyrs förordnar en annan förmyndare, fadren till oäkta barns moder och föreståndaren för en under statens eller kommunal myndighets förvaltning stående vårdsanstalt, hvari den omyndige upptagits. V. O. 12 och 13 §§. Det är att märka, att minderårig (d. v. s. i allmänhet hvarje person under 21 års ålder, Dernburg, a. st., s. 102), som fortfarande står under fadersväldet, ej erhåller någon förmyndare, såvida ej fadersväldet hvilar, eller fadren själf är omyndig. Äljes sammanfalla begreppen minderårighet och omyndighet. V. O. 11 §. Se i öfrigt V. O. 95 §. 2) »Kraft Testaments oder Familienrechts berufene, aber vom Gericht bestellte Vormünder», d. v. s. sådana förmyndare som visserligen erhålla förordnande, men som *måste* förordnas af Rätten. Dessa äro äkta man såsom sin hustrus förmyndare, adoptivföräldrar, af fader i testamente eller på visst sätt beskaffad urkund nämd förmyndare för ett under hans välde eller förmynderskap intill hans död stående barn, moder, af moder i omförmälda form nämd förmyndare för ett under hennes förmynderskap till hennes död stående barn, farfader och morfader. Dessa personer hafva företrädesrätt i den ordning de här upptagits. V. O. 17 §. Se i öfrigt V. O. 18 §. 3) »Vormünder, welche das Gericht berufen und bestellt hat», d. v. s. sådana förmyndare som Rätten förordnar efter fritt val. Domstolen, som i främsta rummet bör hafva till förmyndare passande slägtingar till den omyndige i åtanke, understödjes vid sitt val af en eller flera kommunala förtroendemän (Waisenräthe), som hafva att föreslå lämpliga personer såväl till förmyndare som kontrollförmyndare. V. O. 19 och 53 §§. Om denna institution se i öfrigt V. O. 52—53 §§.

var. Å andra sidan gäller, att ingen af nämda anordningar äger användning emot fader såsom förmyndare för sitt barn[1]). Rätten har vidare befogenhet att förpligta förmyndare, som förvaltar någon betydligare förmögenhet, att ställa säkerhet därför[2]), hvarifrån dock fader, moder, äkta man samt far- och morföräldrar äro befriade[3]). I sammanhang med dessa bestämmelser har förmynderskapsordningen däremot upphäft den tysta förmånsrätt i förmyndarens fasta egendom, som förut i vissa delar af monarkien var stadgad[4]).

Code civil har haft ett väsentligt inflytande å ifrågavarande nya lagstiftning. Detta visar sig förnämligast i de föreskrifter angående familjerådet och kontrollförmyndaren (Gegenvormund), som förmynderskapsordningen innehåller.

I olikhet mot hvad förhållandet är enligt code civil, finnes emellertid ej ett *familjeråd* vid hvarje förmynderskap, utan fordras därför, antingen att fader, under hvars välde eller förmynderskap den omyndige intill hans död stått, eller moder, under hvars förmynderskap han intill hennes död varit, i stadgad form anordnat bildandet af ett familjeråd, eller ock att tre den omyndiges i viss nära grad beslägtade anförvandter, förmyndaren eller kontrollförmyndaren begära, att ett familjeråd tillsättes, i hvilket fall denna begäran dock ej leder till någon påföljd, om fader eller moder, under ofvannämda förutsättning och i stadgad form, förbjudit familjeråds bildande[5]). Familjerådet består af domaren såsom ordförande[6]) med utslagsröst vid lika röstetal[7]) samt minst två[8]), högst sex män, hvilka skola tillhöra den omyndiges slägt. Undantagsvis kunna dock under vissa vilkor andra personer tillhöra detsamma[9]). Om fader eller moder ej utnämt medlemmar i familjerådet, eller de af dem utnämde ej inträda, eller medlemmar äljes afgå, tillkommer det domaren att förordna medlem eller medlemmar, så att dessa blifva två. Sedan detta antal uppnåtts, eller till-

1) V. O. 60 §. 2) V. O. 58 §. 3) V. O. 59 §.

4) V. O. 32 §. 5) V. O. 71 §.

6) V. O. 72 §. Domaren är samme person, som, där familjeråd ej finnes, utöfvar Rättens funktion (se V. O. 75 §). Ordföranden i familjerådet enligt code civil, d. v. s. fredsdomaren, får däremot ej förblandas med den domstol (tribunal de première instance), hvars samtycke code civil, såsom vi sett, fordrar för vissa förmyndarens åtgärder.

7) V. O. 77 §. 8) V. O. 73 och 76 §§. 9) V. O. 72 §.

äfventyrs i följd af faders eller moders förordnande öfverskridits, har familjerådet att besluta, om flera skola tillkallas, och att i sådant fall invälja det bestämda antalet[1]). Skulle ett tillräckligt antal kompetenta personer ej finnas, blifver naturligtvis ej något familjeråd bildadt[2]). Familjerådet är, i motsats mot hvad förhållandet är enligt code civil, en ständig, permanent myndighet. Om dess befogenhet och åligganden är stadgadt, att det innehar *domstolens rättigheter och pligter*[3]).

Äfven om något familjeråd ej varder tillsatt, är slägten genom förmynderskapsordningen tillförsäkrad ett visst inflytande, i det att Rätten på begäran af förmyndaren, kontrollförmyndaren eller en anförvandt till den omyndige är skyldig att inhämta yttrande angående ifrågasatt anordning af tre dennes nära anförvandter, vare sig män eller kvinnor, såvida sådant utan tidsutdrägt kan äga rum[4]).

I sammanhang härmed må nämnas, att Rätten, då det är i fråga att föryttra en den omyndiges fastighet eller upplösa en affär, som för honom drifves, måste höra den omyndige, såvida han fylt 18 år[5]).

Ej häller *kontrollförmyndare* behöfver, i motsats mot hvad code civil bjuder, finnas vid hvarje förmynderskap. Först och främst är det stadgadt, att någon sådan ej får finnas, utom tillfälligtvis för särskild åtgärd, jämte en sådan förmyndare, som har att tillträda förmynderskapet utan förordnande (der gesetzliche Vormund). I öfrigt gäller den regeln, att kontrollförmyndare skall tillsättas, om med förmynderskapet förmögenhetsförvaltning är förenad, såvida icke flera förmyndare äro förordnade att under samnad hand förvalta förmynderskapet, då det, liksom i sådant fall, att ingen förmögenhetsförvaltning ifrågakommer, beror på Rättens pröfning, om kontrollförmyndare skall förordnas eller ej. Rätten förordnar kontrollförmyndaren i enlighet med de grunder, som gälla i afseende å förordnande af förmyndare[6]).

1) V. O. 73 och 76 §§. Om suppleanter se 76 §.

2) V. O. 80 §. 3) V. O. 75 §.

4) V. O. 55 §. 5) V. O. 55 §.

6) V. O. 26 §. Ofvan sades, att det i vissa fall beror på Rättens pröfning, om kontrollförmyndare skall förordnas eller ej. Hafva dock fader eller moder under samma förutsättning, hvarunder de kunna nämna förmyndare, i stadgad form nämt kontrollförmyndare, måste Rätten förordna denne. Dernburg, a. st., s. 92.

Liksom förmyndaren för vissa åtgärders vidtagande behöfver Rättens samtycke, fordras kontrollförmyndarens samtycke till vissa andra handlingar[1]); och gäller dessutom i afseende å förstnämda åtgärder, att kontrollförmyndaren skall höras, innan Rätten fattar sitt beslut[2]). De fall, i hvilka lagen fordrar kontrollförmyndarens samtycke, afse alla förvaltningen af den omyndiges penningar, värdepapper och fordringar. Särskildt gäller, att förmyndaren med kontrollförmyndaren skall träffa öfverenskommelse om användande af de penningar, som ej behöfvas för löpande utgifter, till inköp af obligationer af vissa i lagen bestämda slag eller till utlåning mot inteckning af viss säkerhet. Kunna penningarne ej sålunda utsättas, åligger det förmyndaren att tillsvidare insätta dem i riksbanken eller offentliga, auktoriserade sparkassor[3]). Han får ingalunda använda den omyndiges penningar till sin egen nytta. Gör han det, är han skyldig betala en af Rätten till minst 8, högst 20 procent fastställd ränta[4]).

Kontrollförmyndaren skall vidare i allmänhet vaka däröfver, att den omyndiges egendom ordentligen förvaltas, och åligger det honom att, om han förmärker, det förmyndaren ej gör sin pligt, för Rätten anmäla sådant förhållande[5]).

Kontrollförmyndaren skall särskildt vara närvarande och öfva tillsyn vid upprättandet af den förteckning öfver omyndigs egendom, som förmyndare i allmänhet har att vid förmynderskapets begynnelse samt, om senare någon förmögenhet tillfaller den omyndige, då rörande denna föranstalta och därefter till Rätten ingifva[6]).

Förmyndare, som har egendom under sin förvaltning, skall årligen ingifva räkning till Rätten; är förvaltningen af ringa omfång, kan Rätten, sedan räkning för första året är ingifven, bestämma den tid, som de följande räkningarne skola omfatta, till två eller tre år. Försummar förmyndaren ifrågavarande skyldighet, skall Rätten tillhålla honom att fullgöra densamma och kan i sådant afse-

---

1) V. O. 39 och 41 §§. Kontrollförmyndarens samtycke kan i vissa fall ersättas af Rättens. V. O. 41 §.

2) V. O. 55 §. 3) V. O. 39 §.

4) V. O. 40 §. Motsvarande bestämmelse fanns såväl hos den romerska rätten, som bestämde räntan till 12 procent, som i das allgemeine Landrecht, där räntan bestämdes till 8 procent. Dernburg, a. st., s. 207.

5) V. O. 31 §. 6) V. O. 35 §.

ende förelägga honom lämpligt vite, högst 300 mark. Sådant föreläggande kan upprepas[1]). Räkningen, vid hvilken skola fogas nödiga verifikationer, skall, innan den inlemnas till Rätten, föreläggas kontrollförmyndaren, som har att tillse, att de därstädes upptagna värdepapperen, kassabehållningen och i allmänhet den egendom, som hos förmyndaren skall finnas, också i verkligheten finnes till, samt vidare att förse räkningen med sina anmärkningar. Rätten har därpå att granska räkningen. Skulle härvid vissa poster befinnas oriktiga, kan Rätten, om förmyndaren ej vill medgifva, att ändring sker i nästa räkning, förordna en kurator (Pfleger), som på laglig väg genom en mot förmyndaren anhängiggjord rättegång utkräfver den omyndiges rätt. Räkningen kvarstannar hos domstolen; verifikationerna återlemnas däremot, men de förses med ett märke, på det att de ej vid afläggandet af en senare räkenskap skola kunna användas[2]).

Fader, moder, äkta man samt far- och morföräldrar äro frie från skyldighet att ingifva räkning. De äro däremot förpligtade att på uppfordran af Rätten hvart annat år eller med längre mellanrum till denna inlemna en öfversigt af ställningen, hvilken kontrollförmyndaren, sedan han företagit ofvan nämda inventering, har att förse med sina anmärkningar. Men äfven denna skyldighet att inlemna en öfversigt gäller ej dem alla undantagslöst: fader är nämligen därifrån befriad[3]).

Förmynderskapsordningen tillstädjer befrielse i stadgad ordning för förmyndare från den ena eller andra af ofvannämda inskränkningar i hans handlingsfrihet. Sådan befrielse kunna fader och moder i testamente eller i en på visst sätt beskaffad urkund[4]) meddela i följande fall.

Fader, som innehar fadersvälde eller förmynderskap öfver sitt barn intill sin död, kan förbjuda tillsättande af en kontrollförmyn-

---

1) V. O. 51 §; O. Anton, Die Vormundschaftsordnung vom 5 Juli 1875. Zweite Aufl. Berlin 1879, s. 141 not 152. (I detta arbete finnes förmynderskapsordningen inf. å s. 12—43); Dernburg, a. st., s. 49—50.

2) V. O. 56 §. Dernburg, a. st., s. 215—18. Om Rätten ej vidtager den åtgärden att för ofvannämda ändamål förordna en kurator, är den omyndige ej därför afskuren från sin rätt att, en gång myndig, framställa påståenden angående ifrågavarande poster. Dernburg, a. st., s. 244.

3) V. O. 57 §.

4) Den stadgade formen finnes angifven i V. O. 17 §.

dare vid sidan af dess förmyndare[1]); han kan befria den af honom nämde förmyndaren från skyldigheten att inhämta kontrollförmyndarens, liksom äfven Rättens samtycke till vissa bestämda, dock ej alla handlingar, hvartill sådant samtycke äljes erfordras[2]); han kan vidare befria den af honom nämde förmyndaren från eventuela åliggandet ej mindre att deponera värdepapper och dyrbara saker eller låta sätta de förra utom kurs[3]), än äfven att ställa säkerhet[4]); och slutligen kan han befria bemälde förmyndare från skyldighet att periodiskt inlemna räkning till Rätten[5]).

Moder, som intill sin död är förmyndare för sitt barn, har samma befogenhet som fader i afseende å förbud mot tillsättande af en kontrollförmyndare[1]) samt befrielse från skyldighet att ställa säkerhet[6]) eller att inlemna räkning[5]).

Vidare kan arflåtare i den för faders och moders ofvannämda dispositioner stadgade form förbjuda offentliggörande af förteckningen å sin kvarlåtenskap, hvilken förteckning då visserligen, såsom vanligt, skall ingifvas till Rätten, men förseglas[7]), och gäller det, om sådant förbud meddelats, att förmyndaren hvarken behöfver ingifva räkning eller någon öfversigt af ställningen, såvidt nämda egendom angår[5]). Arflåtaren kan dessutom i afseende å förvaltning eller föryttring af sin kvarlåtenskap träffa bestämmelser, hvilka i regeln skola följas[8]).

Arflåtare kan i öfrigt förordna, att egendom, som han efterlemnar till omyndig eller under fadersvälde stående person, skall

1) V. O. 26 §. 2) V. O. 47 §. 3) V. O. 60 §.

4) V. O. 59 §. Befrielsen från skyldighet att ställa säkerhet äger enligt denna § ej rum, om omständigheter hafva inträdt, som enligt Rättens bepröfvande göra ställandet af säkerhet nödvändigt. Dernburg (a. st., s. 86—87) vill utsträcka detta undantag att gälla i afseende å hvarje af fader anordnad befrielse, men andre lagtolkare bestrida denna mening. Dernburg, a. st., s. 87 not 20; Anton, a. st., s. 145 not 161.

5) V. O. 57 §.

6) V. O. 59 §. Befrielsen från skyldighet att ställa säkerhet äger dock ej rum i det fall, som omnämdes i not 4 å denna s. De i samma not omförmälda olika meningar afse äfven detta undantags giltighet vid hvarje annan af moder anordnad befrielse.

7) V. O. 35 §. Rätten kan dock enligt denna §, då särskilda skäl därtill förefinnas, efter förmyndarens hörande taga kännedom om förteckningen.

8) V. O. 36 §. Formen för ifrågavarande dispositioner är omtvistad. Dernburg, a. st., s. 89; Anton, a. st., s. 106—7 not 85. Rätten kan enligt nyssnämda § medgifva afvikelse, om omständigheter hafva inträdt, som göra, att bestämmelsernas åtlydande synes vara till den omyndiges skada.

förvaltas af en af honom nämd kurator (Pfleger), hvilken då bör af Rätten till denna befattning förordnas; och gäller det, att sådan förvaltare kan i sammanhang med nämnandet befrias från skyldighet att ingifva räkning, att ställa säkerhet samt att inhämta samtycke af kontrollförmyndaren eller af Rätten till de af arflåtaren bestämda handlingar[1]).

Att förmyndaren och kontrollförmyndaren af Rätten kunna afsättas[2]), behöfver knapt nämnas. I fråga om afsättning af bisittarne i familjerådet beslutar Öfverrätt[3]).

V. Slutord.

Riksdagen aflät den 13 April 1881 en skrifvelse till Kongl. Maj:t med anhållan, att Kongl. Maj:t, efter föregående utredning, täktes taga i öfvervägande, huruvida och under hvilka vilkor statsmakten måtte till befrämjande af ett betryggadt rättstillstånd kunna ikläda sig ansvar för skada och förluster, som af statens ämbetsmän genom felaktig ämbetsförvaltning kunna blifva enskilde samhällsmedlemmar utan deras förvållande tillskyndade, samt därefter till riksdagen göra den framställning i ämnet, som af omständigheterna måtte finnas påkallad[4]).

Det hette i denna skrifvelse bland annat, att enskilde personer ofta vore enligt gällande föreskrifter nödsakade att öfverlemna större eller mindre del af sin förmögenhet till någon ämbetsman, utan att någon utväg vore dem beredd att kunna skydda sig mot förlust, i händelse det emottagna blefve af ämbetsmannen förskingradt, och denne saknade tillgång att godtgöra skadan; och tillades det, att ehuru berörda förhållande endast i lyckligtvis sällsynta undantagsfall föranledt uppoffringar och förvecklingar för de rättssökande, det icke läte sig förena med ett ordnadt samhällstillstånd,

1) V. O. 87 och 91 §§. Formen för dessa arflåtarens förordnanden är omtvistad. Dernburg, a. st., s. 88—89; Anton, a. st., s. 174—75 not 5. Dernburg antager, att befrielse från deposition af värdepapper jämväl är tillåten; men denna åsigt bestrides af andra. Dernburg och Anton, nyss anf. ställen.

2) V. O. 63 §.

3) V. O. 79 §.

4) Skrifvelsen N:o 36.

att den enskilde kunde utsättas för äfventyret, att hans rätt genom felaktigt förfarande af statsmaktens organ kunde helt och hållet tillintetgöras.

Förmyndaren är nu visserligen ej någon statens ämbetsman i egentlig mening, men hans uppdrag är dock, på samma sätt som ämbetsmannens, att härleda från statsmakten. Staten måste, såsom vi ofvan yttrat, vara förpligtad att särskildt vårda deras angelägenheter, som äro urståndsatte att själfve handhafva dem; och begagnar staten vid denna sin verksamhet domstolarne såsom sina närmaste organ, men ytterst är det åt förmyndarne, som staten uppdrager att taga vård om de omyndiges angelägenheter. Till desse statens ombudsmän öfverlemnas de omyndiges hela förmögenhet; men om det emottagna af förmyndaren förskingras, det kommer staten icke vid enligt nu gällande rätt. Låter då detta förena sig med ett ordnadt samhällstillstånd?

Man kan ej förebära, att förluster ej inträffa. Några statistiska uppgifter kunna visserligen i detta afseende ej lemnas, men kändt är, att förluster då och då förekomma, och det under stundom till högst betydliga belopp[1]).

I alt fall finnes ej någon tillfyllestgörande garanti därför, att sådana ej skola inträffa. Ja! Det vore i själfva verket förvånande, om ej bland de många tusenden förmyndare, som i riket finnas, åtskilliga af omständigheterna skulle drifvas att missbruka den alt för fria dispositionsrätt, de hafva öfver sina myndlingars tillgångar, och förskingra dessa. De, som så göra, äro visserligen i främsta rummet själfve skulden till vanvården af det dem anförtrodda godset; men nog måste det medgifvas, att lagstiftningen mera, än tillbörligt är, frestar de svage. Ty ingenting hindrar ju förmyndaren att i sina egna affärer använda de penningar och värdepapper, han för den omyndige emottagit. Han måste visserligen i sin årsräkning uppgifva »den säkerhet, hvaremot den omyndigas

---

1) I 1869 års riksdags ofvan å s. 97 anförda skrifvelse hette det bland annat: »Också hafva förluster af omyndiges tillgångar, synnerligen under sednare tiders allmänna osäkerhet i affärsförhållanden, ej sällan inträffat; och lagstiftarens skyndsamma och kraftiga mellankomst till förekommande af sådana förluster för framtiden är derföre oafvisligen påkallad». Man läse i öfrigt andra kammarens protokoll den 16 Mars 1881 angående förevarande ämne (II. N:o 23, s. 12—37), där yttranden finnas af flera talare om åtskilliga af dem kända förluster.

reda penningar utsatta äro»; men att endast *uppgifva* säkerhet möter ju ingen svårighet, äfven om förmyndaren skulle råkat på obestånd och kanske lemnat alt af värde, hvaröfver han disponerar, såsom hypotek för sina egna skuldförbindelser. Och skulle tilläfventyrs granskningsmännen fordra att få taga i betraktande såsom säkerhet uppgifna, men sålunda utlemnade värdehandlingar, så blifver ställningen visserligen kinkigare, men ännu kan förmyndaren måhända reda sig genom någon för tillfället vidtagen anordning. Gå emellertid granskningsmännen honom närmare in på lifvet och yrka, att han skall lemna säkerhet, då är det en lycka för den omyndige, om sådant låter verkställa sig, och ej alla förmyndarens resurser ännu äro uttömda. Detta yrkande skall emellertid enligt sakens natur ofta komma för sent eller ock uteblifva, ehuru det vore af behofvet högeligen påkalladt.

Härmed är ej sagdt, att ej granskningsmännen genom att i tid ingripa någon gång kunna rädda den omyndiges egendom från att sköflas af en oredlig eller vårdslös förmyndare. Äro de vaksamme och påpasslige och framföralt tveka de ej att, då pligten bjuder dem att handla, sätta sig i ett spändt förhållande till den ene eller den andre, kunna de utan tvifvel uträtta mycket i nämda syfte. Men i allmänhet torde nyttan af granskningsmännens verksamhet kunna sägas bestå endast däruti, att ordentlig räkning mellan förmyndaren och den omyndige måste föras, och att det sålunda blir klart, huru mycket den omyndige har att fordra af sin förmyndare. Om han sedan, en gång vorden myndig, kan få ut sin fordran, är i regeln beroende af domstolarnes urskiljning vid förmyndares förordnande samt framför alt af den pligttrohet, hvarmed förmyndaren sköter sitt kall.

I andra länder har man däremot, såsom vi sett, ej nöjt sig med en så ringa garanti för en pålitlig förvaltning, som vår godmansinstitution erbjuder. Man jämföre i detta afseende de norske öfverförmyndarnes ställning och betydelse med gode männens hos oss! Eller den af kontrollförmyndaren i Preussen utöfvade tillsyn med den tillsyn, som i Sverge är anordnad! Och man ställe vid sidan af våra förmyndares nästan obegränsade frihet att handskas med de omyndiges penningemedel de danske förmyndarnes skyldighet att i regeln öfverlemna dessa medel till öfverförmynderiet, att där förvaltas!

Vill man nu afhjälpa de bestående missförhållandena och göra slut på det nuvarande ohållbara tillståndet, måste tydligen i främ-

sta rummet antingen tillsynen å förmyndarnes förvaltning skärpas, eller ock penningemedlen helt och hållet undandragas deras förvaltning. Men detta är icke nog. Ty äfven med den utmärktaste kontroll kunna ju förluster ej undvikas, och åt hvem förvaltningen än uppdrages, det må vara till statens ämbetsmän eller kommunala förtroendemän, finnes ju ej tillräcklig säkerhet emot medlens förskingring. Vill sålunda samhället, hvilket måste vara dess oeftergifliga pligt, gifva de omyndige en fullkomlig trygghet att få behålla sina ägodelar, är det nödvändigt, att detsamma ikläder sig *skyldighet att svara för de förluster, som vid förvaltningen kunna uppkomma.* Förbinder sig samhället, vare sig staten eller kommunen, till en sådan ansvarighet, lärer väl däraf med nödvändighet följa, att staten eller kommunen också öfvertager själfva förvaltningen, hvadan tanken att råda bot emot bristerna endast genom skärpta kontroller får öfvergifvas. Frågan blir då denna: bör staten eller bör kommunen förvalta den omyndiges egendom och garantera densamma? Vi tro det vara riktigast, att *staten* själf åtager sig denna sak. Vore det endast fråga om förvaltning, kunde kommunen måhända vara lämplig att ombesörja denna; men om med förvaltningen måste förenas ansvarsskyldighet, blir bördan för tung att skäligen kunna läggas på vare sig de större eller de mindre kommunerna, hvilka måste anses mindre egnade att hvar inom sitt område ansvara för möjliga förluster, än staten att bära alla riskerna för hela riket.

Man må ej emot ett statens öfvertagande af ifrågavarande förvaltning och ansvarsskyldighet invända, att staten därigenom skulle ådraga sig altför känbara utgifter. Den summa, hvarför staten hade att ansvara, blefve visserligen mycket stor; men själfva förvaltningen borde naturligtvis så ordnas, att de omyndige finge bära kostnaderna därför, och ej häller skulle statens garanti medföra några utgifter, om det, likaledes på de omyndiges bekostnad, bildades en reservfond, hvilken borde kunna blifva nog stor att betäcka äfven de mest utomordentliga förluster. Genom dessa åtgärder vederfores de omyndige ingen orättvisa: kostnaderna för förvaltningen af sin egendom borde de naturligtvis, liksom alla andra, själfve bära, och till kostnaderna för en god förvaltning måste räknas jämväl de nödiga tillskotten till en reservfond. Ej häller skulle dessa kostnader blifva särdeles betungande för de omyndige. Visserligen är det antagligt, att desse ej kunde på-

räkna fullt så hög ränta å sina medel, som de nu i allmänhet åtnjuta; men sådant vore ju i sin ordning, enär säkerheten för medlen nu ej kan sägas vara fullgod, men densamma, om staten öfvertoge förvaltningen och iklädde sig ansvaret, blefve den bästa möjliga.

Danmark gifver ett exempel på genomförandet i detalj af dessa grundsatser. Vi vilja ej inlåta oss på den frågan, huruvida med lagstiftningen i detta land till förebild en central för hela riket (möjligen med undantag af vissa nordliga delar) gemensam förmyndarekammare i hufvudstaden lämpligen kunde inrättas och förses med filialkontor i orterna hos därtill egnade ämbetsmyndigheter eller penningeinrättningar, eller om möjligen flera förmyndarekamrar blefve af nöden. Därmed vare huru som hälst. Hufvudvigten ligger däruppå, att *staten* tager förvaltningen i sin hand, och att *staten* i sammanhang därmed ikläder sig skyldighet att svara för de förluster, som kunna uppkomma. Förr än man kommit därhän, tro vi ej, att frågan fått sin rätta lösning.

SVENSK RÄTTSHISTORIA I UTLANDET.

KARL v. AMIRA, ALTSCHWEDISCHES OBLIGATIONENRECHT.

AF

I. S. LANDTMANSON.

UPSALA, 1883,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Svensk Rättshistoria i Utlandet.

Karl v. Amira, Altschwedisches Obligationenrecht.

Af

I. S. Landtmanson.

Under det sist förflutna året hafva vi i det arbete, som bär ofvanstående titel[1]), från våra stamförvandter i söder fått mottaga ett i hög grad framstående bidrag till vår rättshistoria. Det är emellertid icke blott för den Svenska eller ens för den Nordiska rättshistorien, som detta arbete är af synnerligen stor vigt. Mer och mer hafva Tysklands forskare i rättshistoria börjat uppskatta betydelsen af de Nordiska rättskällorna för den riktiga och fullständiga uppfattningen af den forngermaniska rättsbildningen öfver hufvud. Redan i Jacob Grimms för kännedomen om de forngermaniska förhållandena så vigtiga verk »Deutsche Rechtsalterthümer», hvars första upplaga utgafs år 1828, finner man stort afseende fästadt vid dessa rättskällor. Och han beklagar i företalet att han icke haft tillfälle att i ännu högre grad använda dem och uttalar sin längtan att erhålla en förväntad ny upplaga. Det är också naturligt att så länge dessa källor ännu ej funnos tillgängliga i upplagor, så beskaffade som vår tids textkritik fordrar, ett användande af dem ej ännu skulle komma att i vidsträktare omfattning ega

1) Den fullständiga titeln är: Nordgermanisches Obligationenrecht von Karl v. Amira. Erster Band. Altschwedisches Obligationenrecht. Leipzig, Verlag von Veit & Comp. 1882. (XIII + 788 ss.). Detta första band skall nämligen, enligt Förf:s tillkännagifvande i förordet, efterföljas af ytterligare tre. Det andra bandet skall framställa den Norska och Isländska, det tredje den Danska rättens grundsatser i ämnet. Slutligen skall det fjerde sammanfatta de gemensamma grunddragen.

rum. Att i alla de Nordiska landen under de sista femtio åren sådana upplagor utgifvits har ock i detta afseende visat sin verkan. Hvad särskildt vårt land beträffar har genom SCHLYTERS för några år sedan fullbordade stora verk en fast grund blifvit lagd för all kommande forskning i Svensk rättshistoria. Och redan i sitt ofullbordade skick har det gifvit stöd åt en grundligare sådan forskning och säkerligen väsentligen bidragit att fästa uppmärksamheten på de Nordiska rättskällornas vigt för den Germaniska rättshistorien öfver hufvud. Så finner man att WILDA i sitt år 1842 utgifna verk: »Das Strafrecht der Germanen», i enlighet med den höga uppskattning, som han i företalet gjort af dessa rättskällors betydelse[1]), till en väsentlig del på dem grundar sin framställning af den vigtiga gren af den äldre Germaniska rätten, som han gjort till föremål för sin undersökning. I vår tid har KONRAD MAURER i en serie af monografier ådagalagt sin förtroliga kännedom om det Nordiska rättslifvet, åt hvilket han företrädesvis egnat sin forskning. Och nu är det en af dennes lärjungar, som — redan förut känd såsom forskare på den Nordiska rättshistoriens område genom det år 1874 utgifna arbetet: »Das Altnorwegische Vollstreckungs-verfahren» — framgångsrikt gått vidare på den väg, som sålunda börjat rödjas.

Det är en i hög grad omfattande och samvetsgrann forskning, som röjer sig i det nu föreliggande arbetet. Författaren ådagalägger en synnerligen stor förtrogenhet med källorna, icke blott med de till vår tid bevarade uppteckningarna af sjelfva rättsgrundsatserna, utan äfven med de samtidiga skriftliga urkunder, som angå en mångfald af hithörande rättsförhållanden. Och det är icke nog härmed. Äfven det mesta[2]) af den litteratur i öfrigt, som mer eller mindre berör ämnet, känner han och har användt till belys-

1) Der Nutzen, die Wichtigkeit, die Unentbehrlichkeit der nordischen Rechtsquellen und der sie umgebenden Literatur besteht darin, dass diese es sind, welche oftmals unsern Blicken das germanische Rechtsleben in seiner wahren Gestalt enthüllen, sie es erst möglich machen, die Rechtsinstitute in ihrer eigentlichen Bedeutung und Zusammenhang zu erkennen, dass sie mithin nicht etwa unsere so viel dürftigern deutschen Rechtsquellen ergänzen, sondern in einer nicht selten überraschenden Weise deren Verständniss eröffnen. S. XVII.

2) Det är icke mycket, som Förf. härvid lemnat å sido. Ett bidrag till ämnets belysning, hvilket ej synes hafva varit för Förf. tillgängligt, kunna vi ej underlåta att här påpeka, nämligen den i Tidskriften Frey (Upsala 1841) förekommande, B—lk undertecknade, grundliga recensionen af NORDSTRÖMS Bidrag till den Svenska samhällsförfattningens historia. Särskildt hör till det nu ifrågavarande ämnet den deri förekommande intressanta undersökningen om den äldre Svenska rättens jordlegoaftal.

ning af detsamma. Icke blott rättsvetenskapliga och historiska arbeten, utan äfven språkvetenskapliga undersökningar, till och med folksagor och folkvisor har han gjort sig till godo. Såsom karakteristiskt för Förf:s metod kan det för öfrigt framhållas, att han öfverallt med den yttersta noggrannhet söker följa betydelsen af källornas språkuttryck in i dess finaste skiftningar. Det är naturligt, att denna metod skall låta våra förfäders rättsåskådning framträda i hög grad lefvande. Och detta är en afgjord förtjenst, äfven om den anmärkningen skulle kunna göras, att Förf. någon gång synes för mycket böjd för att söka stöd för en teori i en dylik skiftning i språkuttrycket.

Ett arbete, grundadt på förutsättningen af ett så samvetsgrant studium af källorna och hvad som kan lända till dessas belysning och utfördt med sådan noggrannhet, måste mottagas med så mycket större intresse, som det på det område af vår äldre Svenska rätt, åt hvars bearbetande Förf. egnat sig, är nästan ensamt stående. Under det att vi i den äldre Svenska straffrätten ega WILDAS förutnämnda framstående arbete och på familjerättens område åtminstone en eller annan mera betydande monografi, t. ex. OLIVECRONAS »Om makars giftorätt i bo», finnes nämligen på obligationsrättens område knappt något nämnvärdt mer än den afdelning af NORDSTRÖMS »Bidrag till den Svenska Samhällsförfattningens historia», som har till rubrik: »Witnismal. Vittnen», der de obligationsförhållanden, som uppkomma genom aftal, temligen ofullständigt behandlas, samt de strödda bidrag till läran om obligationer på andra grunder, som på andra ställen i samma arbete lemnas.

Meddelandet af en någorlunda fullständig, om ock sammanträngd, redogörelse för hufvuddragen af detta verk har derför synts oss kunna påräkna intresse hos Svenska läsare och hos dem väcka lust att göra bekantskap med Förf:s egen framställning, på samma gång det utgör en gärd af den aktning, hvaraf arbetets betydenhet, så väl med afseende på dess omfattning, som på beskaffenheten af dess innehåll, gör detsamma förtjent. Detta är sålunda den hufvudsakliga uppgift, vi föresatt oss. Att ingå i ett i någon mån fullständigt bedömande af arbetet skulle deremot fordra särskilda undersökningar, till hvilka tiden nu ej står till vårt förfogande. Vi kunna emellertid ej underlåta att, sedan vi slutat vår redogörelse, göra några allmänna anmärkningar rörande Förf:s hufvudåskådning äfvensom framhålla en eller annan punkt af detaljundersökningen, hvilken åtminstone synes oss kunna gifva anledning till diskussion.

I en inledning redogör Förf. först för de källor, hvilka hans undersökning omfattar. De hithörande egentliga rättskällorna äro samtliga Landskapslagarne, Bjärköarätten, fragmentet af Söderköpings Stadsrätt, Wisby Stadslag samt Magnus Erikssons Landslag och Stadslag, således de källor, hvilka i sin nuvarande form förskrifva sig från det trettonde och från den förra hälften af det fjortonde århundradet. Rättsuppteckningarna från den derefter följande tiden anser han tillhöra en ny period[1]). Jämte de egentliga rättskällorna har han för öfrigt användt de urkunder öfver rättshandlingar från samma tid, hvilka förut äro omnämnda. Inledningen afslutas med en öfversigt af kulturen öfverhufvud och särskildt rättslifvet vid denna tid.

Den derefter följande hufvudsakliga framställningen delas i sju hufvudstycken. Af dessa kunna de sex första sägas behandla obligationsförhållandena i allmänhet. I det sjunde framställas de särskilda slagen af obligationer. Af de förra behandla de tre första hufvudstyckena obligationens väsen och verkan eller realiserande, det fjerde obligationens uppkomst, det femte förändringar i obligationsförhållandet och det sjette obligationens upphäfvande.

Vi skola nu först söka att angifva Förf:s hufvudåskådning, hvilken väsentligen framträder i de tre första hufvudstyckena, men kompletteras af den följande framställningen, särskildt i det fjerde och det sjette hufvudstycket. Då emellertid uppfattningen af denna hufvudåskådning skall väsentligen underlättas genom en redogörelse för det försök till en revision af sjelfva begreppet *obligatio*, som under senare tider gjorts på den Romanistiska rättsvetenskapens område, skola vi till en början lemna en sådan redogörelse i så stor korthet som möjligt. Och vi hoppas att, när det visar sig i huru hög grad de härvid framträdande synpunkterna äro bestämmande för hela gången af Förf:s framställning, denna redogörelse skall befinnas icke vara någon onödig digression.

---

1) Die Rechtsaufzeichnungen aus der Zeit nach dem gemeinen Land- und Stadtrecht und nach dem Stadtrecht von Visby gehören einer neuen Periode des wirthschaftlichen, staatlichen und geistigen Lebens an. Sie können daher in diesem Buch nur gelegentlich benutzt werden, sofern aus ihnen noch Aufschlüsse über ältere Zustände zu erlangen sind. S. 8.

Sjelfva begreppet obligatio var länge icke föremål för någon noggrannare undersökning[1]). Man nöjde sig länge med att endast öfversätta de Romerska rättskällornas definitioner[2]). Först PUCHTA, torde kunna sägas hafva gifvit uppslaget till en sådan noggrannare undersökning[3]). Den definition af obligatio, som han uppställer, är följande: »Obligatio ist das Rechtsverhältniss, vermöge dessen eine Person (Gläubiger, *creditor*) ein Recht (Forderung) an einer Handlung einer anderen (Schuldner, *debitor*) hat»[4]). Denna begreppsbestämning, som sedan vidare utvecklades[5]), blef åtminstone till en tid den allmänt antagna. Emellertid hafva dock invändningar deremot blifvit gjorda, hvilka på senare tider allt bestämdare formulerats. Såsom den hufvudsaklige förfäktaren af en ny åsigt om obligationens begrepp torde BRINZ kunna betecknas. För vårt närvarande ändamål torde vi kunna nöja oss med en redogörelse för denna åsigt, sådan densamma finnes utförd i en kort afhandling: Der Begriff *Obligatio*[6]).

PUCHTA, som företog sig att uppställa rättigheterna i en ny ordning med afseende på deras objekt, har, anmärker BRINZ här[7]), dervid begått det felet, att han gjort de handlingar, på hvilkas företagande borgenären har ett anspråk, till det objekt, till hvilket han har rätt, på samma sätt som, enligt hans uppställning, saker

---

1) KUNTZE, Die Obligation und die Singularsuccession. Leipzig 1856, S. 1.

2) D. 44: 7. 3: *Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum aut servitutem nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid vel faciendum vel præstandum* och I. 3. 13 pr.: *Obligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus solvendæ rei secundum nostræ civitatis jura.*

3) KUNTZE, a. st., s. 3.

4) Pandekten, § 219. För öfrigt utvecklar han obligationens begrepp i sina Institutionen, B. I. § 30 och B. III. § 258. Tidigast lärer hans åsigt om obligationens begrepp vara formulerad i hans System des gem. Civilrechts (KUNTZE, a. st., s. 3):

5) Jfr SAVIGNY Syst. B. 1. § 56.

6) GRÜNHUTS Zeitschrift, B. 1. Wien 1874. — Redan långt tidigare (nämligen i en uppsats i Kritische Blätter 1853, till hvilken vi ej haft tillgång) har BRINZ framstält sin afvikande åsigt om obligationens begrepp (se KUNTZE, a. st., ss. 4—16). Äfven i hans Pandekten (första uppl. Erlangen 1857—71) framträder samma åsigt, som han vidare utför i den afhandling, för hvars innehåll vi i texten i korthet redogöra.

7) Ss. 11 o. 12.

äro objekt för sakrätter och personer objekt för familjerättigheter. Detta är ett fel. Ty, då det hör till all rättighets begrepp, att den måste ega en tids bestånd, så måste också de objekt, till hvilka rättigheter ega rum, hafva en viss permanens. Detta är också händelsen med saker, såsom objekt för sakrätter, och personer, såsom objekt för familjerättigheter, men deremot är det icke händelsen med handlingar, hvilka äro något blott momentant och akut framträdande och icke kunna annat än upphöra i samma ögonblick de uppstå. Men, om också detta är ett fel, så är det dock en riktig tanke, som här söker tränga sig fram, den nämligen, att man måste kunna angifva ett objekt för de obligatoriska rättigheterna. Derför är det blott resultatet af en negativ kritik, med hvilken ingenting väsentligt är vunnet, om man på det sättet ändrar PUCHTAS definition, att man säger att borgenärens rätt är en rätt »auf eine Handlung», icke »an einer Handlung». Utan man måste uttala sig derom, huruvida det finnes ett »woran» vid obligationerna, likasom det finnes ett sådant vid sak- och familje-rättigheterna; och man måste angifva hvari, i sådant fall, detta »woran» består.

Det resultat, till hvilket BRINZ vid undersökning af denna fråga kommer, är det, att jämte de handlingar, på hvilka obligationen går ut, äfven finnes ett något, till (eller — snarare — i) hvilket den obligatoriska rättigheten eger rum, att det, jämte ändamålet eller det åsyftade, äfven finnes ett föremål, ett objekt, och att detta objekt — med en under tidernas lopp inträdd modifikation — är den obligerades person[1]).

Väl har redan förut, af andra, gäldenärens person blifvit betecknad såsom den obligatoriska rättighetens objekt. Men man har dock icke gjort allvar af hvad som ligger i detta uttryck. Antingen har man sagt att de egentliga obligationerna dock äro riktade endast på de särskilda prestationerna[2]). — Men, om man säger och i sjelfva verket ännu med skäl kan säga, att en person är obligerad eller häftar (obligirt sei oder hafte), så ligger deri uttaladt, icke så mycket att man af denna person väntar den prestation, till hvilken personen är obligerad eller hvarför han häftar, som det, att personen är det något, det föremål (das Diug), till hvilket — såsom en gisslan eller pant — borgenären har att hålla

1) S. 13.

2) Denna anmärkning är riktad mot HEISE, Grundriss eines System d. gem. Civilrechts, ett arbete, till hvilket vi ej haft tillgång.

sig, om prestationen icke fullgöres. — Eller ock har man, ehuru man betecknat en främmande person såsom det omedelbara föremålet för obligationen, likväl såsom fordringsrättens innehåll framstält »den främmande viljans underkastelse»[1]). — Men, ehuru denna vilja väl må vara något, som man föranleder eller förmår till prestationen, så är den dock icke ett något, till hvilket man kan hålla sig, för det fall, att prestationen icke fullgöres — och detta är dock alldeles väsentligt för det något, som skall vara objekt för obligationen.

Att man nu på detta sätt afsöndrat den obligerades vilja från hans person, dertill hafva särskilda omständigheter bidragit. Dels är man nämligen alltförmycket böjd att öfversätta *obligatio* med förpligtelse (Verpflichtung), hvilken primärt och uteslutande hänför sig till viljan. — Men de Romerska beteckningarna och omskrifningarna *(obligatio, nexum, vinculum, teneri)* tala ej om någon pligt, utan om en bundenhet, ett häftande, som motsvaras af något slags fysisk makt öfven den bundne, den häftande. — Dels har också den omständigheten, att man i *obligatio* väl funnit en gäldenärens underkastelse (Unterworfenheit), men hänfört denna till en blott tvångsrätt, som skulle tillkomma borgenären, ledt till åtskiljandet af personen och viljan och till det starka betonandet af denna skilnad. Ty, om också tvånget i första hand går ut på personen i dess totalitet, så går det dock i andra hand ut på viljan, som inför detta tvång lätt förvandlar sig till fruktan och slutligen till prestation. — Men så mycket än flere ställen i källorna (se t. ex. de ofvan s. 5 anförda) synas förlägga obligationens väsen i en tvångsrätt, så uttömmes dock den underkastelse, i hvilken den obligerade genom obligerandet har råkat, icke af en blott borgenären tillkommande tvångsrätt. Detta skulle för länge sedan varit klart, om vi vore mera vana, att, i stället för att tänka oss obligationen såsom pligt, såsom förpligtelse, ja till och med såsom bundenhet (Gebundenheit), tänka oss densamma såsom häftande (Haftung). Det är nämligen otvetydigt att ordet »Haftung» gör den häftande icke blott till det objekt, mot hvilket ett tvång till prestation får utöfvas, utan äfven till det ting, till hvilket man, för det fall, då

---

1) Denna anmärkning är riktad mot WINDSCHEID, Pandekten, der det i § 41 heter: »Die Rechte, deren unmittelbarer Gegenstand eine fremde Person ist, haben zum (unmittelbaren) Inhalt die Unterwerfung des Willens dieser Person». Jfr § 251.

icke något slags tvång hjelper, då den obligerades vilja icke kan böjas genom något slags tortur eller han, utan att vara löst från bandet, är ur stånd att prestera, har att hålla sig såsom till ett slags gisslan eller pant. När man tänker sig obligationen såsom ett häftande, kan man omöjligen tänka sig prestationen, omöjligen den obligerades vilja såsom obligationens objekt. Huru skulle den prestation, för hvilken man häftar, på samma gång kunna vara det objekt, som häftar? Huru skulle viljan kunna vara det något, ur eller af hvilket man, i det fall att denna vilja icke öfvergår till prestation, bereder sig skadeersättning? — Endast om personen gäller det — personen i och för sig och såsom sådan, icke hans vilja, hans prestation — att den kan vara på en gång tvångsobjekt och det objekt, hvaraf godtgörelse erhålles (Satisfactionsobject), gisslan, pant — i korthet objekt för obligationen, för häftandet i båda riktningarna, både i afseende på tvånget och på satisfaktionen.

Nu är det visserligen sant, fortfar Brinz[1]), att så fullständigt som här angifvits och som händelsen var enligt den äldre Romerska rätten (vid exsekutionen med *manus injectio*), häftar icke mera gäldenärens person. Ja, om man till personen räknar endast hvad denna af naturen är och afsöndrar hvad som genom rätten kommer till personen, så kan det icke mera vara något tal om ett personens häftande öfver hufvud. Men, då, på samma sätt som till kroppsliga saker höra deras pertinenser, oaktadt de i yttre afseende äro skilda från desamma, på samma sätt till personerna hör deras rättsliga pertinens — deras förmögenhet —, så bör också den obligerades person fortfarande anses häfta, visserligen icke mera fullständigt och icke till sin hufvudbeståndsdel, men likväl ännu allt jämt i denna rättsliga pertinens.

Det förhåller sig således visserligen så, att den exsekutiva maktyttringen småningom allt mindre riktar sig mot gäldenärens person och allt mera mot hans förmögenhet, att förmögenheten småningom blir ett andra accessoriskt objekt för skuldfordringarna. Men den blir dock aldrig obligationens uteslutande objekt. Ty de saker och värdeföremål, hvilka utgöra gäldenärens förmögenhet, häfta dock icke i och för sig, utan såsom hans saker, såsom saker, hvilka juridiskt taget utgöra en del af honom, af hans person. Pertinensen är icke tänkbar utan principale, förmögenheten icke

1) S. 16.

utan den person, till hvilken den hör. Då i äldre tider objektet för häftandet var personen sjelf, såsom sådan, så kan det nu mera sägas vara personen såvidt han har förmögenhet. Persekutionens slutmoment, exsekutionen, kan således visserligen sägas träffa personens »extremiteter», hans fasta och lösa egendom, men persekutionen går dock alltid genom gäldenärens person och måste alltid gå genom denna, såvida icke *personæ obligatio* skall uppgå i *rerum obligatio*, såvida den icke skall öfvergå till ett visst species af vanlig panträtt.

Det visar sig sålunda, att personen är föremål icke blott för en tvångsrätt, utan för ett häftande, i det att mot personen med dess förmögenhet förföljelse och exsekution kunna ega rum, i det syfte, icke blott att personen skall förmås till presterande, utan äfven ytterligare att borgenären skall erhålla godtgörelse. Personen är sålunda icke blott det föremål, mot hvilket tvång utöfvas, utan äfven det, af eller ur hvilket godtgörelse erhålles (nicht blos Zwangs- sendern auch Satisfactionsobject)[1].

Men, om det sålunda hör till (personal-)obligationens begrepp, att det är personen, som häftar såsom pant (då nämligen personen är äfven »Satisfactionsobject»), så har den en väsentlig karakter gemensam med vanlig panträtt. Det visar sig sålunda att — en sats, som mer och mer vinner erkännande[2]) — *rerum obligatio* verkligen är en *obligatio*. Detta kan nämligen icke ådagaläggas på något mera öfvertygande sätt, än genom uppvisandet deraf, att den vanligen så kallade *obligatio* (personal-obligationen) omvändt icke är något annat än ett häftande såsom pant (»Pfandhaft»)[3]).

---

1) S. 18.

2) Brinz anför i detta afseende Exner, Kritik des Pfandrechtsbegriffes etc. Leipzig 1873. Denne säger också visserligen (s. 49): »Es drängt sich hier von sebst die Verwandtschaft des Pfandrechts zur Obligations auf», men tilllägger emellertid: »Wäre es zulässig, den Obligationsbegriff — — — dahin auszuweiten, dass er eben nur jenes Haften für Etwas bezeichnete, so würde von sebst das Pfandrecht darunter fallen, und wir hätten dann zwei Kategorien rechtlicher Gebundenheit für eine Leistung, nämlich obligatio der Person und der Sache — — — Allein man ist mit Recht jetzt darüber einig, dass zu solcher Abstraktion keine Veranlassung vorliegt. Man kann jene Verwandtschaft konstatiren, ohne darum zu übersehen, dass die Differenz in der rechtlichen Struktur beider Verhältnisse eben doch weit überwiegt».

3) Redan förut (i Pandekten, s. 365) har Brinz anmärkt: »Anstatt die *rei obligatio* immer im Lichte der *personæ obligatio* zu betrachten, könnten wir

Likasom i all panträtt ligger det i *obligatio* öfverhufvud eller i vidsträckt mening ett häftande (*obligatum esse, teneri*), som i sig innesluter hvad som hör till såväl det ena som det andra institutets rättsliga väsen. Till såväl den vanliga panträttens som (personal) obligationens väsen hör nämligen med nödvändighet: ett yttre något, som är det objekt, hvilket häftar, en prestation såsom mål eller syfte, hvarför det nämnda objektet häftar, en borgenär, till hvilken skall presteras och till förmån för hvilken detta något häftar, en till en borgenärens rätt upphöjd makt öfver objektet, hvilken makt utgör korrelatet till den det häftande objektets passivitet, som ligger i häftandet, och hvilken makt, för det fall att presterandet genom något förskyllande icke fullgöres, yttrar sig såsom exsekution i det objekt, som häftar. På grund af denna väsentliga likhet måste man anse dessa båda institut såsom skott af samma rot[1]).

Det var emellertid icke så mycket det, att panträtten är obligation, som det, att obligationen är en art af panträtt, som skulle ådagaläggas. Detta åter framstår vid ingen art af obligation så klart, som vid *Nexum*. då detta fattas på det sätt som Niebuhr, hvars åsigt i detta afseende Brinz antager[2]), gör det. Men äfven efter afskaffandet af ett *Nexum* i denna mening, upphörde icke *obligatio* att vara en art af panträtt i gäldenärens person, så länge försträckningsaftalet och deliktet förde med sig en personal-exsekution[3]). Detta söker Brinz visa genom en öfversigt af den Romerska rättsutvecklingen i detta afseende. Och han afslutar denna afdelning af sin framställning med den anmärkningen, att, om sålunda *(personæ) obligatio* under alla de förändringar, den för öfrigt

---

einmal auch den umgekehrten Versuch machen und sagen, in der *rei obligatio* sei die Sache, in der *personæ obligatio* die Person des Schuldners selbst das Pfand».

1) S. 26.

2) Denna åsigt, sådan den formuleras af Brinz, torde i största korthet kunna uttryckas på följande sätt: Den, som genom aftalsformen *nexum* ikläder sig en förpligtelse att prestera, kommer omedelbart genom denna akt — icke först efter förfallotiden och genom *manus injectio* — i borgenärens *manus*. Gäldenären kommer omedelbart derigenom att sjelf häfta såsom pant. Detta häftande såsom pant upphäfves, om prestationen i vederbörlig tid fullgöres, men blir definitift, om prestationen icke så fullgöres.

3) S. 29.

må ha undergått, likväl förblifver ett pantartadt häftande, man väl slutligen bör upphöra att beteckna uttrycket *rerum obligatio* såsom en blott metafor eller lek med ord och att påstå att den af källorna på tusentals ställen så kallade *pignoris, rei obligatio* icke är någon *obligatio*. Ty *obligatio* sjelf öfver hufvud, således äfven *personæ gatioblio*, är väsentligen ingenting annat än häftande såsom pant[1]).

Slutligen undersöker Brinz förhållandet mellan begreppen obligation och skuld. Härvid anmärker han först, att det väl är onekligt, att i källorna icke hvarje *obligatio* kallas *debitum, æs alienum, nomen*, likasom ock att på god tyska icke hvarje »Verbindlichkeit», »Haftung» är en »Schuld». Den skilnad, som här är i fråga och som sålunda redan genom olikheten i uttrycken antydes, är i största korthet den, att vid blotta häftandet såsom sådant den obligerade ännu är blott säkerhetsobjekt, hvaremot han vid skuld äfven är satisfaktionsobjekt. En skuld är således för handen, så vidt det »måste» *(dare facere oportere)*, hvilket utgör uttrycket för det genom häftandet föranledda tvånget, är afgjordt och sålunda den obligerade, om han icke presterar, är satisfaktionsobjekt. Ända till detta afgörande är *obligatio* blott häftande, ännu icke *debitum*, och den obligerade häftar till säkerhet, men ännu icke till satisfaktion. Skulden är sålunda den till satisfaktionshäftande stegrade *obligatio*.

Äfven härigenom bekräftar sig stamförvandtskapen mellan *personæ* och *rei obligatio*. Ty den åtskilnad mellan ett vidsträcktare och inskränktare häftande, som nyss är påvisad vid *personæ obligatio*, förekommer äfven vid *rei obligatio*, och det med samma karakterer, orsaker och verkningar. En panträtt kan vara existent, ovilkorligt för handen och present, utan att någon persekution, ännu mindre någon exsekution i afseende på panten ännu kan ega rum. Likasom *personæ obligatio*, så är också *rei obligatio* väl redan för handen, till säkerhet för att den genom panten garanterade prestationen skall fullgöras, men ännu icke till satisfaktion derför, att prestationen ännu icke fullgjorts.

Af det anförda framgår det sålunda, att i ordet »Haftung» ligger uttryckt allt hvad som förut blifvit framhållet såsom karakteristiskt för *obligatio* i vidsträckt mening såsom omfattande både den vanligen så kallade obligationen och det vanliga häftandet såsom pant. »In der Haftung» slutar Brinz sin afhandling, »liegt der Begriff der Obligation und seine Restauration».

---

1) S. 32.

Efter denna orientering återgå vi till AMIRAS verk. I det **första** hufvudstycket behandlar han obligationens väsen. Om man jämför hvad af honom härom på skilda ställen[1]) anföres, så finner man att enligt honom, obligation i vidsträcktaste mening, bundenhet[2]), häftande (»Haftung») är ett förhållande i hvilket en person eller en sak »står inne för» inträffandet af ett visst resultat. Om detta resultat inträffar (i behörig tid), löses det band, som obligationen innebär. Om åter resultatet icke inträffar, visar det sig hvad »innestående» innebär. Bundenheten kan då realiseras; och detta sker derigenom, att den bundna personen eller den bundna saken på ett mer eller mindre omfattande sätt tages i anspråk af den, till hvars förmån bundenheten eger rum. Detta visas närmare i de två följande hufvudstyckena. Först skall det nu visas huru beskaffadt det förhållande är, som betecknas med namnet obligation. Detta sker bäst genom att undersöka de uttryck, hvilka i den fornsvenska rätten beteckna det tillstånd, som eger rum å den ena och å den andra sidan af obligationsförhållandet.

Betrakta vi först tillståndet å den sida, der bandet eger rum — den passiva sidan — så möta oss begreppen bundenhet och och skuld.

Hithörande uttryck äro:

1) *Varþa*. Detta är det vanligast förekommande uttrycket för det »skola stå inne för», som obligationen innebär[3]). Det är i fullt egentlig mening uttrycket för hvarje obligations väsen[4]). Den

---

1) Jfr härom särskildt ss. 22 och 190 ff.

2) Vi använda i det följande för originalets »Haftung», »haftend», »haftbar» i allmänhet orden »bundenhet» och »bunden», då dessa i flera ställningar äro lättare att röra sig med än (subst. och adj.) »häftande». Visserligen finner man af det föregående att BRINZ anser ordet »Haftung» på ett skarpare och bestämdare sätt uttrycka hvad han uppställer såsom det karakteristiska för obligationen öfver hufvud än ordet »Gebundenheit». Men AMIRA, som väl i hufvudsak intager samma ståndpunkt i detta afseende som BRINZ synes icke göra någon väsentlig skilnad mellan dem.

3) S. 22.

4) S. 27.

ursprungliga betydelsen af *varþa* är »hafva akt på», »bevara», »bevaka» något. I en något mera pregnant betydelse användes ordet i bemärkelsen »sörja för» något. I en ännu mera pregnant mening betyder *varþa* sedan »skola stå inne för» något — och detta till en början för den händelse, att den nödiga omsorgen icke blifvit iakttagen. Men *varþa* användes äfven der det icke kommer an på någon omsorg eller något aktgifvande. En sådan användning finner man i uttrycket »*varþa værkum*». Detta uttryck kan afse icke blott (den bundna) personens egna gerningar — hvarvid bundenhet säges ega rum både der det skulle vara för sent att iakttaga omsorg och der den största möjliga omsorg iakttagits — utan äfven andras gerningar *(varþa værkum mans* el. *firi andrum)* — hvarvid dens ansvarighet, som det tillkommer att *varþa værkum mans*, icke är beroende på graden af den omsorg eller vaksamhet, som han iakttagit. Efter regeln frågas det icke efter, huruvida den, som skall ansvara för annans verk, är i stånd att hålla vård om den, för hvars verk han skall ansvara[1]). Emellertid har *varþa* ingenting att skaffa med obligationens yttre framträdande i »ansvara» och »vara ansvarig», så vidt med dessa uttryck angifves sjelfva svaromålet på kärandens talan. Visserligen är, der en rätt till talan (en fordringsrätt i egentlig mening) eger rum, gäldenärens tillstånd alltid ett *varþa*. Men till en början är det af större vigt att fasthålla, att redan långt innan en fordringsrätt uppstod, långt innan prestationen blef förfallen, ett *varþa* kan ha inträdt[2]). Bundenheten finnes således till från det ögonblick, då obligationen uppstod. Derför kan också en utfästelse att vilja vara bunden utan vidare omständigheter heta *varþa*[3]). Å andra sidan är också *varþa* i den mening väsentligt för obligationen, att det fortfar så länge obligationen består. Derför ligger det ett *varþa* i hvarje pligt att prestera.

2) *Svara*. Ofta framställes i källorna en, som är bunden, såsom en, som svarar eller måste svara. Om nämligen en bundenhet är egnad, att göras gällande i process, och om det är en fri man, som är bunden, så kan denna bundenhet för den bundne medföra nödvändigheten att svara på talan. Detta svara står nu

1) S. 24.
2) S. 27.
3) S. 28. Meningen är väl att bundenheten inträder redan då utfästelsen göres, icke först vid den utfästa prestationens förfallotid.

närmast i motsats mot det processuela angreppet, sökandet, käromålet. Men redan i flere af exemplen på denna användning af ordet *svara*, slår betydelsen öfver till »vara ansvarig». Och i en serie af andra fall kan *svara* icke betyda annat än »vara ansvarig». Uttrycket *þæn sum svarar* betecknar således väl först och främst den, som ingår i svaromål; men vidare kan det äfven beteckna den, som i sjelfva verket icke svarar, emedan han icke instält sig inför rätta — således den som blott borde svara. Särskildt framträder bundenheten på detta sätt såsom ett *svara* i de fall, då någon säges skola svara för ett delikt eller en skada, utan att det talas om något föregående käromål. Åläggandet att *svara* är således redan gjordt innan genom någon kärandens verksamhet tvånget att ingå i svaromål uppkommer. Uttrycket *svara* kan således (i dessa fall) fullständigt användas i betydelsen af *varþa* — vara bunden[1]).

3) *Skuld* och dess derivater. *Skuld* betyder egentligen och ursprungligen tillståndet att skola. Emellertid användes uttrycket skuld icke i alla de fall, då fråga är om ett *skal*. Så säger man t. ex. att ett ting skall hafva vissa egenskaper; och för detta tillstånd kan tydligen ej ordet *skuld* användas. Utan skuld är endast det tillstånd att skola, det skolande, som är riktadt på eller innebär ett presterande eller ett bekommande — men å andra sidan hvarje sådant skolande. Så användes ordet *skuld* t. ex. om det skolande, som tillkommer undersåten, såsom medlem af rättssamhället, den offentlige ämbetsmannen i enlighet med hans ämbetspligt; men särskildt och med förkärlek användes *skuld* för att beteckna ett privaträttsligt skola[2]).

Utom obligationsrättens område framträder *skuld (skyld)* jämte några deraf härledda ord närmast för att beteckna en pligt. Hufvudfallet är det, då dessa uttryck användas om den af slägtskapsbandet härflytande pligten. Slägtskapen är i juridisk mening i så hög grad pligt, att den sjelf kan benämnas *skyld* eller *skyldskaper*. I detta afseende äro för öfrigt att märka sammansättningarna *skyldarman*, *skyldarkona*, *skyldarf* och adjektivet *skylder*, *skyldari*, *skyldast*[3]).

Den, hvilken det åligger, att prestera något bestämdt, är utsatt för förebråelsen för pligtförsummelse, när han icke preste-

1) S. 31.
2) S. 33.
3) S. 36.

rar. Derför användes också den benämning, som angifver denna förebråelse, såsom beteckning på hans tillstånd — nämligen benämningen *sak*. På detta sätt kommer *sak* att betyda skyldighet att prestera eller skuld, Dervid försvinner ofta den ursprungliga betydelsen af *sak*; och *sak* kommer att betyda det föremål, som skall presteras. Å andra sidan kan, likasom *skuld* betecknas icke blott att skola prestera, utan äfven förskyllande, på samma sätt äfven *sak* angifva den subjektiva grunden till en prestationspligt eller förskyllandet. — Af *sak* (prestationspligt) härledes för öfrigt det reflexiva verbet *sækia sik* (göra sig prestationspligtig) och adjektivet *saker* (skyldig)[1]).

Det väsentliga i begreppet »skuld» (*skuld*, *sak*) i fornsvensk mening kan med säkerhet uppvisas. Skulden är det konkreta resultatet af lagstiftarens »skall», sådant detta ligger i hvarje rättssats och bokstafligen uttryckes i verbet *skal* med infinitivus[2]).

Härvid uppstår den frågan: huru förhåller sig skuld till bundenhet? Härom är nu först att märka, att hvarken begreppet bundenhet eller begreppet skuld innebär, att den, som är bunden, också är skyldig eller har skyldighet att prestera. Så finner man t. ex. att löftesman, som dock är obligerad eller bunden, kan utan *sak* underlåta att betala hufvudskulden, så länge han icke är *in mora*[3]). Men, om man sålunda kan vara bunden innan man är skyldig, så kan man också vara bunden utan att någonsin vara skyldig. Så t. ex. kan *bryti* blifva fridlös för jordegarens skuld, då denne sistnämnde ej sjelf är på sitt gods[4]), så kan den, som har öfvermages penningar i händer, vare sig det är *bryti*, målsman eller landbo, sättas i *forbuþ* för kyrkoskuld, som öfvermage har[5]). — Å andra sidan är det vidare att märka, att hvarken begreppet skuld eller begreppet bundenhet innebär, att den, som är skyldig

1) S. 38.

2) S. 39.

3) Ög. BB. 39. 1. slutet. Ett annat ställe, som Förf. anför till bestyrkande af den här uppstälda satsen, är Wm. I. BB. 16. Detta ställes innehåll återgifver Förf. så: »— — — Es sei *saklös* der Aufbewahrer, bis dass der Klagsinnehaber (d. i. der Hinterleger) herausfordert seine Pfennige». Fullständigt lyder stället i lagtexten på följande sätt: *Sætiæ twe I. tak pænninga sina. wari saclös taksmaþir. þær til malsæghande kræwir wt pænninga sina. þa kuma þe til þings oc dela. hawi þan pænninga sum dömis.*

4) Wg. II. RB. 16.

5) Wg. III. 97.

också är bunden. Detta visar sig af de senast anförda exemplen, der det är jordegare och öfvermage, som ha skuld, men der det är *bryti*, målsman eller landbo, som träffas af det onda, som bundenheten innebär. Dessutom finnes det också i flere fall, då objektet för bundenheten är en sak, en gäldenär (d. v. s. en, som är skyldig eller har skuld), som icke är bunden. — Bundenhet och skuld äro motsatser. Bundenhet innebär att skola »stå inne för» —, skuld att skola prestera. I den fornsvenska rätten äro dessa motsatser så skarpt utpreglade, att realiserandet af bundenheten i början alldeles icke och senare vanligen icke är egnadt till fullgörande af det »skola», som skulden innebär. Detta visar sig i de följande två hufvudstyckena. Redan derför kan förhållandet mellan skuld och bundenhet vid den fornsvenska obligationen icke karakteriseras såsom förhållandet mellan ändamål och medel. Begreppsenligt är nämligen skulden eller fullgörandet af det »skola», som skulden innebär, alldeles icke bundenhetens ändamål — bundenheten skall icke genomföra (eller åvägabringa) skuldens fullgörande, utan skall ersätta detta fullgörande (nicht durchsetzen, sondern ersetzen soll die Haftung das Erfüllen). Om nu emellertid hvarje förnuftsenlig rätt låter bundenheten upphöra, så snart skulden är fullgjord, så beror detta icke derpå, att ändamålet med bundenheten är uppfyldt, utan derpå, att detta ändamål bortfallit[1]).

Den åsigt, mot hvilken dessa anmärkningar äro riktade, förblandar ändamål och grund. Vara bunden betyder: skola »stå inne» — för det fall, att en bestämd skuld icke fullgöres. Bundenhet eger sålunda alltid rum för en skuld, m. a. o. skulden är grund till bundenheten. Eller — noggrannare uttryckt — skulden är bevekelsegrunden dertill, att den objektiva rätten underkastar en fri menniska eller en sak bundenhet. Den objektiva rätten låter icke någon bundenhet bestå annat än för en — antingen redan existerande eller möjlig — skuld. — Af det anförda följer, att sferen af de menskliga intressen, för hvilkas tjenst rätten har infört obligationer (bundenheter) är gifven genom innehållet, af de skulder, hvilka rätten erkänner. Enligt fornsvensk rätt kan nu skulden vara riktad på tillfredsställandet af icke blott ekonomiska, utan äfven andra intressen. Öfver hufvud finnes det ingenting i

1) S. 40.

källorna, som häntyder på en principiel inskränkning i sferen af dessa intressen.

Då, såsom förut är visadt, skulden icke behöfver vara för handen samtidigt med bundenheten, så möjliggöres en sådan utvecklingsprocess i obligationen, vid hvilken man måste göra skilnad på olika faser af bundenhet. Så snart nämligen skulden har inträdt (det vill säga: så snart skyldigheten att prestera har inträdt), måste den, såsom grund till bundenheten, binda, såsom en boja, den menniska eller det ting, som häftar. Denna boja kan lösas genom skuldens utplånande — *lösa skuld (debitum solvere).*

Det, som står inne för det resultat, för hvars inträffande bundenheten eger rum, är derför, vare sig att det sjelft har eller icke har skuld, genom skulden bundet eller underkastadt band — *undirbundin, tilbundin.* Derför säges en fri menniska, om hon på samma gång är skyldig och häftar, vara *skyldugher ok undibundin (tilbundin).* För en sådan måste, i följd af det band, han är underkastad, skulden kännas såsom en börda, hvarför man också finner uttrycket *bæra skuld.*

Den förbindelse eller förpligtelse, i hvilken bundenheten under skuldens inverkan öfvergår, uttryckes, utan bild, genom ordet fara. Handlingar, genom hvilka menniskor göra sig förpligtade, innebära derför ett »våga på», ett »vedervåga», ett riskera. Detta uttryckes genom orden *hætta, viperhætta, viphætta.* Rättsspråket använder uttrycket *hætta* endast i sådana fall, då meningen är att genom ett bestämdt sätt att förhålla sig genast en skuld skall uppstå[1]).

Vända vi oss åter, efter att sålunda hafva betraktat obligationsförhållandets passiva sida, till den andra sidan, å hvilken den befinner sig, till hvars förmån obligationsförhållandet eger rum och hvilken är berättigad till den maktutöfning, som obligationsförhållandet innebär, så finna vi der begreppet borgenärsskap.

Den åsigt Förf. i denna afdelning utvecklar synes kunna i korthet sammanfattas på följande sätt.

Då, enligt det föregående en bundenhet alltid är till för en skuld eller har en skuld till grund, så måste, der bundenhet finnes, alltid finnas en skuld (ehuru visserligen, såsom förut

1) S. 42.

är anfördt, icke nödvändigt en skuld, som åligger den, hvilken är bunden). Då man har att betrakta dens tillstånd, till hvars förmån bundenheten eger rum, har man således skäl att utgå från begreppet skuld[1]). Skuld är, enligt det föregående, tillståndet att skola, hvilket kan vara, å ena sidan, ett skola prestera — detta är gäldenärens tillstånd — å andra sidan, ett skola bekomma — detta är borgenärens tillstånd; äfven han är en *skyldugher*[2]). Detta senare »skola» innebär att borgenären är den »legitimerade mottagaren» af något[3]). Det är detta legitima »skola bekomma», som uttryckes genom verberna *inkoma*, — *til ganga*, — *in ganga*, — *fa*, — *taka*, — *upbæra*, — *hava*, — *ægha*, — *anna* (när det inträder på grund af en förut gjord prestation å borgenärens sida), — *afla*[4]). Dessa verb hafva det gemensamt, att de uttrycka, att hvad borgenären bekommer det bekommer han i enlighet med rättsordningens vilja. Det är skuldens ändamål att förskaffa honom det. Bekommer han nu icke i behörig tid det, som han på grund af skulden skall bekomma (den prestation, som utgör skuldens innehåll), så eger han rätt att realisera, att göra gällande den bundenhet, hvilken är till för skulden eller för hvilken skulden utgör grund. Detta sker genom att taga i anspråk, att hålla sig till det, som är bundet, att likasom åtdraga det band, som hvilar på det bundna — och detta vare sig att det, som är bundet är en person (och, i detta fall, vare sig att den bundna är den, som är skyldig, eller icke) eller en sak. Ett sätt, på hvilket bundenheten kan realiseras, är nu det, att borgenären gör en fordringsrätt gällande. Men härvid är att märka, att icke hvarje borgenär (icke hvar och en, till hvars förmån en bundenhet eger rum,) har en fordringsrätt. Om det nämligen endast är en sak, icke en fri person, som är bunden, så har borgenären ingen fordringsrätt. Han eger då väl att hålla sig till saken, men mot den skyldige, för hvars skuld saken är bunden, kan han icke lagligen företaga något[5]). Men, äfven om det är en fri person,

---

1) S. 43.

2) Om ordets användning i denna bemärkelse se SCHLYTER, Sv. G. L. XIII. v. *Skyldugher*, 2).

3) S. 54.

4) Ss. 43—54.

5) I detta afseende visar Förf. i det följande hufvudstycket att pantsättningen i dess äldsta gestalt innebar, att den pantsatta saken helt och

som är bunden, har borgenären endast i det fall en fordringsrätt, att den skyldiges skyldighet att prestera redan inträdt, att skulden är förfallen. Häraf framgår det således, att, likasom det, såsom förut visats, finnes bundenheter, som hvila på icke-gäldenärer, så finnes det ock borgenärsskap utan fordringsrätt. Och då, enligt det föregående, det alltid, der ett borgenärsskap finnes, finnes en skuld, så kan det således finnas en skuld, utan att fordringsrätt finnes. På denna grund kan det derför sägas, att fordringsrätten icke är något oundgängligt, icke något väsentligt för skulden[1]).

Så vidt nu emellertid borgenären är försedd med en rätt (och då det förut är sagdt, att hvarje borgenär, såsom sådan, är den »legitimerade mottagaren» af det, som gäldenären skall prestera, och således, såsom blott sådan, har en rätt, så kan den rätt, med hvilken, enligt hvad här angifves, icke hvarje borgenär är »försedd», icke vara densamma, som den förutnämnda, utan den skilnad måste väl antagas ega rum, att den förutnämnda rätten möjligen först i framtiden kan göras gällande, hvaremot den nu nämnda kan göras gällande omedelbart), har han befogenheten att fordra det, som han skall bekomma[2]). Denna borgenärens befogenhet att fordra uttryckes vanligen med konjunktiven (eller ock genom infinitiven med *skal*, *ma*, o. s. v.) af verben *krævia*, — *beþas*, — *mana* (äfven *inmana* och *tilmana)*, — *minna*[3]).

Men det fordrande, hvartill borgenärens rätt gör honom befogad, behöfver likväl i ett afseende en närmare bestämning. Detta fordrande är ett sådant, som icke riktas till den offentliga makten — det är ingen begäran om rättshjelp. Tvärtom riktas det uteslutande till den, af hvilken borgenären har att bekomma (hvarmed visserligen icke är sagdt, att den, till hvilken fordrandet rik-

---

hållet och utan vidare omständigheter hemföll till borgenären, om skulden ej i behörig tid fullgjordes.

1) S. 65.

2) S. 60. Om denna borgenärens rätt anmärker Förf. (ss. 58 och 59) att den gick i arf och att den i bestämda fall var öfverflyttbar. I det senare afseendet är det för öfrigt att märka, att, sedan sista förordnanden införts, ett öfverflyttande genom ett sådant af borgenärens rätt ansågs tillåtligt, men att deremot enligt den äldre rätten ett sådant öfverflyttande genom en rättshandling *inter vivos* var omöjligt. Småningom vann emellertid äfven i detta afseende en ny grundsats insteg. S. 60.

3) Ss. 60—64.

tas, alltid är gäldenären eller den som har skulden). Om nu härvid skulle anmärkas, att *fordrings*rätten sålunda icke är någon verklig eller egentlig rätt, emedan den subjektiva rätten är makt, så måste det visserligen medgifvas, att blotta fordrandet icke omedelbart kan förskaffa borgenären det, som han skall bekomma. Men man måste likväl härvid gifva akt derpå, att borgenären i fordringsrätten har ett medel att försätta gäldenären i *mora*, d. v. s. att stegra hans skuld. Hvad borgenären har i och genom fordringsrätten blir ännu tydligare, om man tager i betraktande de fall, då han icke har någon fordringsrätt[1]).

Så vidt borgenären är försedd med en fordringsrätt, har han befogenheten att förfölja (härmed måste väl förstås hela den procedur, genom hvilken bundenheten göres gällande) den, på hvilken bandet hvilar, den bundne. I det att nu borgenären formligen gör anfordran hos sin gäldenär, vidtager han redan den första åtgärden till förföljande. Han sätter derigenom i gång det förfarande, som är bestämdt att realisera bundenheten; och det beror derefter endast på honom att hålla detta förfarande i gång. Den första förföljelsehandlingen heter också *krævia*. Den utgör den i laga form utöfvade fordringsrätten — *laghkrævia* (såsom det heter i Sdml. Add. 5). Detsamma gäller om de förut nämnda *beþas*, *mana* och *minna*. Om den, mot hvilken kraf på lagligt sätt blifvit anstäldt, icke genast fullgör eller »bjuder rätt»[2]) så kommer han i *mora*. Faran för det fullständiga genomförandet till dess slutpunkt af bundenhetens realisation (Vollstreckung) närmar sig honom. Det förfarande, som leder till denna slutpunkt är inledt[3]).

Af det anförda blir det också begripligt, att på talrika ställen borgenärens rätt helt enkelt karakteriseras såsom en rätt att förfölja. I afseende på den hithörande terminologien äro nu att märka uttrycken *leta*, — *qvælia*, — *sak*, — *sækt*, — *sökia*, — *sokn* (mera emfatiskt *laghsokn*), — *sökning*[4]). Vid en öfversigt af de anförda

1) S. 65.

2) Se SCHLYTER, Sv. G. L. XIII. v. *Rætter* 1).

3) S. 67.

4) Ss. 67—83. Af dessa uttryck är *sökia* det vigtigaste. Dermed uttryckes väsentligen ett i gäldenärens hemvist af borgenären gjordt besök, som likväl har något olika syfte enligt Göta- och enligt Svea-lagarne. Enligt de förra går detta besök hufvudsakligen ut på ett förfarande med formlig anfordran; i de senare användes det om det borgenärens besök hos gäldenären, hvarvid den senares saker värderades och användes till borgenärens

uttrycken framgår det, att fordringsrätten, der en sådan tillkommer en borgenär, öfver hufvud består i befogenheten, att i lagenlig form personligen uppsöka den bundne, göra anfordran hos honom och, om han tredskas, bringa honom till böter. Särskildt ligger deri befogenheten, att — jämte den vanliga *mora*, i hvilken den bundne möjligen befinner sig (t. ex. derför att han försutit terminen, på hvilken prestationen skulle ske) — bringa honom i den särskilda *mora*, som alltid är straffbar, då en rättmätig fordran å andra sidan finnes.

För öfrigt kan redan här anmärkas — hvad som längre fram visas — att ursprungligen i alla, senare ännu i många skuldmål intet rättsligt tvångsförfarande (exsekution), utan endast fridlösförklaring kunde förhjelpa borgenären till godtgörelse. I dessa fall blir den bundne, som hårdnackadt låter kräfva sig, utan att fullgöra eller rena sig, mogen för fridlösförklaring. Vidare visas det äfven längre fram, att den yngre rätten för vissa skuldsaker skapat en exsekution (i sträng juridisk mening). I alla hithörande fall innebär fordringsrätten makten — visserligen icke till exsekution, men väl — till att göra den bundne mogen för exsekution. Den formliga anfordran, tänkt såsom verksam i den ena eller den andra af dessa riktningar, visar sig sålunda såsom ett moment af indrifningsförfarandet, hvarigenom borgenären förföljer den bundne antingen till fridlöshet eller exsekution[1]).

I de följande två hufvudstyckena behandlas derefter **bundenhetens verkan eller realisation.**

Det är förut anfördt, att bundenhet i vidsträckt mening betyder »innestående» för inträffandet af ett visst resultat, en viss händelse — nämligen fullgörandet af en skuld i vidsträckt mening. Inträffar icke denna händelse (i behörig tid), så eger den, till förmån för hvilken bundenheten eger rum (borgenär i vidsträckt mening), att göra bundenheten gällande, att realisera den. Naturligtvis finnes bandet från bundenhetens uppkomst, men om det, för hvilket bundenheten eger rum, icke inträffar, så kan bandet åt-

tillfredsställande. Men båda dessa besök hafva det gemensamt att de afse att realisera bundenheten. De kunna derför båda fattas såsom moment i indrifningsförfarandet såsom utgörande ett helt. S. 77.

1) S. 84.

dragas. Detta är bundenhetens realiserande, som sålunda träder i stället för eller ersätter den händelse, för hvilken bundenheten eger rum. Det skall nu visas hvari detta realiserande består. Men enligt hvad i början är sagdt kan bundenheten omfatta eller hvila på antingen en (fri) person eller sak. Och realiserandet af bundenheten blir olika i dessa olika fall. Nu är emellertid, anmärker AMIRA, tillvaron af en saks bundenhet icke obestridd. Derför framställes först realiserandet af den personliga bundenheten, icke derför att denna skall vara den äldre, utan derför att den är den säkrast erkända.

I **andra** hufvudstycket framställes derför realiserandet af den personliga bundenheten.

Härvid måste man gå ut från hvad förut (s. 17) är anfördt rörande den juridiska betydelsen af orden *hætta* och *viperhætta*. Så snart en skuld är för handen, är den bundne ställd framför ett »Antingen — Eller», hvilket, i den händelse att skulden icke fullgöres, för honom med säkerhet betyder inträdandet af ett ondt. Faran för detta Antingen — Eller är för handen redan i sjelfva bundenheten, möjligen redan innan skulden existerar. Detta utgör just bundenhetens väsen. Man lär derför känna bundenhetens innehåll till dess beskaffenhet och dess mått, om man lär känna det onda, som väntar den bundne för den händelse, att fullgörande af den skuld, för hvilken bundenheten eger rum, icke sker. Detta onda åter kan vara af olika slag. Det kan vara en exsekution, då objektet för den förpligtelse, som skulden innebär (eller väl också en eqvivalent för detta objekt), tvångsvis (d. v. s. under den offentliga maktens skydd och väl äfven med dess hjelp, om också icke genom den offentliga makten, såsom ensam och sjelfständigt handlande,) uttages och kommer borgenären till godo såsom godtgörelse — eller det kan vara ett upphäfvande eller inskränkande af den bundne personens rättskapabilitet, hvilket icke, såsom sådant, medför en godtgörelse för borgenären, ehuru denna den bundnes brist på rättskapabilitet kan medelbart medföra den faktiska (icke omedelbart rättsliga) följd, att borgenären får godtgörelse. — I båda fallen realiseras bundenhetens innehåll, det göres allvar af den, den göres gällande.

Betraktar man nu närmare dessa båda hufvudsakliga sätt att realisera bundenheten, så finner man att det tidigare af dessa sätt icke var exsekution. Det tidigaste sättet var antingen fridlös-

förklaring eller *nam*. Genom den förra — då det som vid bundenheten »innestår» — insatsen — är den bundnes hela verldsligträttsliga existens — stäldes den bundne utom rättssamhället. En faktisk effekt häraf kunde vara borgenärens godtgörelse, men denna var endast en sekundär effekt. Det väsentliga vid fridlösförklaringen var icke borgenärens godtgörelse. Ehuru sålunda det faktiska förfarande, som möjliggöres genom fridlösförklaringen, kan ha effekten af en exsekution, så skiljer det sig likväl från exsekutionen, som är ett förfarande mot en medlem af rättssamhället och derför icke blott ett rättsligen tillåtet, utan äfven ett rättsligen regleradt förfarande, derigenom, att det eger rum mot en, som icke är medlem af rättssamhället, och just derför är det ett rent faktiskt, icke ett rättsförfarande. — Hvad åter *nam* angår, så är betydelsen deraf, att den bundne ställes skyddslös mot sjelfpantning. *Nam* utplånade således icke skulden, utan upplöste på sin höjd den personliga bundenheten (om den ens gjorde detta), i det att den bragte en real eller sak-bundenhet till stånd. *Nam* kan således betraktas såsom ett medel, hvarigenom (den personliga) bundenheten understöddes eller förstärktes. Väl kan den egendom, som här tages, komma att utgöra godtgörelse för borgenären; men icke häller här är denna godtgörelse hufvudsynpunkten. — Ända till slutet af 12. århundradet synas fridlösförklaring och *nam* hafva varit de enda sätten att realisera den personliga bundenheten. — Något senare (i det 13. århundradet) framträder kyrkobannet (då det, som »innestår» — insatsen — är den bundnes kyrkliga aktiva rättskapabilitet, hvilken förloras delvis genom det mindre bannet — *forbuþ* — och helt och hållet genom det större — *bann*) såsom kyrkligt motstycke till fridlösförklaringen. Äfven kyrkobannet är ett sådant sätt att realisera den personliga bundenheten, hvilket icke innebär någon godtgörelse för borgenären. — Samma karakter har ytterligare ett sätt att realisera den personliga bundenheten, hvilket, sannolikt infördt från Tyskland, förekommer först i Wisby Stadslag och Gårdsrätterna — nämligen gäldsfängelset (hvarvid det, som »innestår», insatsen, som förloras, är rättigheten att fritt röra sig).

Deremot förete källorna — i synnerhet Landskapslagarne — två arter af verklig exsekution, af hvilken den ena är en förmögenhetsrättslig, den andra åter hänför sig till ett obligationsförhållande, som ligger utom förmögenhetsrättens område. —

Den förmögenhetsrättsliga är åter af två slag, nämligen exsekutionen med *mæt* och gäldsträldomen. Exsekutionen med *mæt* — hvarvid det, som »innestår» — insatsen, som förloras — är en del af den bundnes kapabilitet i förmögenhetsrättsligt afseende — infördes under K. Knut Eriksson, måhända efter mönstret af *nam*, som deraf undanträngdes[1]), och synes i början ha förekommit jämte fridlösförklaring. — Den andra arten af förmögenhetsrättslig exsekution, gäldsträldomen — hvarvid det, som innestår — insatsen, som förloras — är icke blott förmögenhetsrättslig kapabilitet, utan äfven frihet i rättslig mening — användes då ändamålet icke kunde genom exsekution med *mæt* vinnas, nämligen då värdet af gäldenärens gods var mindre än värdet af det, som skulle presteras. Gäldsträldomen kunde vara af två slag, en strängare (i Östg. L.), hvarvid gäldenärens person blef ofri, men kunde lösas, om tredje man betalade för honom, och en mildare (i Svea L.) då gäldenären förblef fri, men blef borgenärens tjenare, hvarvid lönen afräknades på skulden. Gäldsträldomen (af denna senare art) tillåtes i Svealands rättskällor från slutet af det 13. och i det 14. århundradet i stället för *mæt*. — Den exsekution slutligen, som förekommer för en obligation utom förmögenhetsrättens område, är den, som eger rum på grund af fästning, när giftoman utan skäl vägrar brudens öfverlemnande — hvarvid det, som »står inne» — insatsen, som förloras — är en del af den bundnes målsmannarätt. Denna exsekution förekommer endast i rättskällorna från slutet af det 13. århundradet. I Westg. L., Gotl. L. och ä. Westm. L. förekommer den icke[2]).

Slutligen är det att anmärka, att det kan vara tvifvelaktigt huruvida ej den bundne, ännu innan han förlorat sin insats, skall undandraga sina vederparter denna. Dessa måste då önska sig vara i besittning af medel, genom hvilka de kunna betrygga bundenheten. Om nu sådana medel finnas och kunna användas mot den bundnes vilja, så hör detta också till bundenhetens väsen. Principielt tillåter nu den fornsvenska rätten inga sådana medel mot den bundnas vilja. Endast i bestämda fall, som kunna upp-

---

1) Ög. RB. 3. 2.

2) Om det här anförda se särskildt ss. 108, 109 och 160—164. Af stort intresse är Förf:s framställning af grundsatserna om exsekutionen (ss. 109—141). Men då vår uppgift här är att framhålla hufvuddragen, kunna vi icke inlåta oss på någon fullständigare redogörelse derför.

räknas, och endast i yngre rättskällor är preventift tvång tillåtet för att betrygga bundenheten — möjligen också exsekutionen. Dessa tvångsmedel äro två, nämligen preventift tagande i förvar af person (hufvudsakligen i stadsrätten) samt preventift tagande i beslag af gods [1]).

I **tredje** hufvudstycket behandlas derefter realiserandet af sakbundenheten (Sachhaftung).

I en inledning undersöker Förf. först begreppet sakbundenhet, hvarvid han hufvudsakligen anmärker, att detta begrepp lika litet kan af den Germanistiska rättsvetenskapen förkastas, som begreppet *rei obligatio* af den Romanistiska, om annars det väsentliga i begreppen bundenhet och *obligatio* är — icke pligt eller skuld, utan — att vara tvungen att stå inne för (Einstehenmüssen). Saker kunna väl aldrig vara »skyldiga» eller »förpligtade», såsom personer, men väl kunna de deremot, på grund af personens skulder, stå inne eller tjena till godtgörelse. Och de kunna stå inne så väl i det fall, då för samma skulder personer icke äro på något sätt bundna, som i det fall, att personer (vare sig gäldenärer eller icke gäldenärer) äro bundna. Detta utesluter icke att i förra fallet personer likväl kunna vara skyldiga eller förpligtade, hvilket genast visar sig, om just dessa personer frivilligt hafva fullgjort; de hafva då presterat hvad de skulle och kunna derför ej återfordra det presterade såsom *indebitum*.

I sjelfva verket förhåller sig ock saken så, att den fornsvenska rätten icke blott ofta talar om saker, som häfta [2]), som göras »förbundna» och som »lösas» från förbindelsen, utan har utbildat en serie af sakbundenheter till sjelfständiga institut, nämligen sakbundenheten på grund af pantsättning (frivillig utsättning) af fast och löst gods, på grund af vad (i ordets moderna mening), kanske också på grund af spel, på grund af sjelfpantning och retention, på grund af skada, förorsakad genom saker, på grund af afträdande af qvarlåtenskap af en per-

1) Ss. 164—171.

2) Såsom exempel härpå anföres Ög. Es.B. 6, der det, sedan det i fråga om skifte af jord stadgats, att, om vid klander af jord, som den ene kontrahenten fått i skifte, den, som lemnat jorden i skifte ej *orkar hemult, þa gangær huar til sinna eghn*, tilläggas: *iorþ skal iorþu uarþa*.

sonligt bunden gäldenärs arfvinge samt slutligen på grund af skifte af jord (enligt Östg. L., det i föregående not anförda stället).

Af dessa sakbundenheter behandlas alla utom de tre sistnämnda i detta hufvudstycke, som delas i två afdelningar, af hvilka den förra behandlar de sakbundenheter, som uppkomma af vad i ordets gamla betydelse (nämligen dels pantsättning, dels vad i ordets moderna mening), den senare åter de öfriga sakbundenheterna, utom de tre ofvan angifna (af hvilka den första lämpligare behandlas vid framställningen af obligationer i följd af rättskränkning, den andra vid framställningen af bundenhet som går i arf, den tredje vid framställningen af skifte)[1]).

Hvad nu först angår vad i vidsträckt mening, så utvecklar Förf. den åsigten att ordet *væþ* ursprungligen betecknar ett rättsinstitut, som likväl framträder i två olika former[2]). Den ena är (den frivilliga) pantsättningen, då för fullgörandet af en skuld en sak insättes (eller utsättes) genom aftal, den andra är vadet i inskränkt, modern mening, då af två, mellan hvilka ett faktum är tvistigt, den ene genom aftal utsätter penningar eller gods för det fall, att hans påstående skall vara oriktigt.

Pantsättning kan ega rum såväl af jord som af lösören. Hvad först angår pantsättningen af jord, så framträder denna i två former, en äldre och en yngre. Den äldre formen karakteriseras derigenom, att pantsättaren öfverlåter besittningen och dermed också nyttjanderätten till panttagaren. Blir jorden ej i rätt tid återlöst, så är hon *forvæþia* och blir helt och hållet och definitift panttagarens egendom. Grundtanken i den äldre rätten är således, att jorden ingalunda är blott exsekutionsobjekt, då nämligen densamma till hela dess värde tillfaller panttagaren[3]). Härmed sammanhänger det, att enligt fornsvensk rätt det för samma skuld icke gifves en personlig bundenhet jämte den reala, som vid *væþ* hvilar på saken. Den personliga bundenheten ersättes af

1) S. 193.

2) S. 198.

3) Härvid anmärker emellertid Förf., att från slutet af 13 århundradet denna grundtanke icke fasthålles strängt och att i Hels. L., Gotl. L. och Stadslagarne det redan är grundsats, att panttagaren väl blir egare af jorden, men är skyldig att — efter uppskattning — utgifva hvad den är mera värd än skuldens belopp. Ss. 204, 205.

den reala. Det är då också klart, att borgenären icke har någon fordringsrätt mot pantsättaren. Den uppfordran att återlösa den pantsatta jorden, som enligt yngre rätt utgår från panttagaren till pantsättaren, innebär således icke utöfvandet af en fordringsrätt, utan snarare uppfyllandet af en pligt. Denna princip, enligt hvilken den reala bundenheten träder i stället för den personliga, är emellertid uppgifven i y. St. L.[1]) — kanske redan i Bjärköarätten. — Den yngre formen af pantsättning af jord åter karakteriseras deraf, att pantsättningen sker utan öfverlåtande af besittningen. Denna hypotekariska pantsättning af jord är fullständigt erkänd i Wisby Stadslag[2]). Men spår af en sådan hypotekarisk panträtt förekomma, enligt Förf:s mening, äfven i fastlandets lagar[3]).

Hvad sedan beträffar pantsättning af lös egendom[4]), är det vigtigaste, som derom är att märka, följande. *Væþ* i lösegendom är enligt nästan alla lagar (endast Wisby Stadslag gör undantag) handfången pant. Pantinnehafvaren får emellertid ej nyttja eller draga inkomst af panten. Om panten ej löses i rätt tid, blir den förstånden, hvarvid den enligt Westg. L. definitift tillfaller panttagaren, och det utan afdrag, enligt alla de öfriga deremot väl blir panttagarens egendom, likväl så, att han måste utgifva det öfverskjutande värdet. Enligt de flesta källorna är pantsättaren personligt bunden, men endast subsidiärt (efter panten). Endast Westg. L., Hels. L. och Gotl. L. känna ingen sådan personlig bundenhet. Enligt de flesta källorna har pantborgenären en fordringsrätt, åtminstone enligt alla dem, hvilka låta pantsättaren vara personligt bunden[5]).

1) JB. I. 1., der det, sedan det stadgats, att panttagaren eger att lösa godset, om han vill, och att, om det är mera värdt än skuldens belopp, han skall utgifva det öfverskjutande efter gode mäns värdering, tillägges: *ær godzit wærra, giffui then til som wtsatte epter mætzordhum sama manna.*

2) III. 1. 26. § 1., der det stadgas om det fall, då *en erue ghesat werd. to eneme kistenpande.*

3) Sådana spår anser han framträda i Ög. Es.B. 16. 2. samt Sdm. JB. 9.

4) Ss. 213—218.

5) Enligt ordalydelsen skulle, anmärker Förf., en sådan fordringsrätt förekomma äfven i Westg. L. (I. JB. 6. 1., II. JB. 14), oaktadt denne hör till de Landskapslagar, enligt hvilka pantsättaren icke är personligt bunden. Det är emellertid möjligt, att uttrycket kan fattas på annat sätt. — S. 218.

Vad i inskränkt mening förekommer i rättskällorna hufvudsakligen i processuel användning[1]). I sammanhang härmed företager Förf. i ett bihang till denna afdelning en kort undersökning om spel[2]).

I den andra afdelningen behandlas sjelfpantning och retentionsrätt. Sjelfpantning förekommer dels för vanliga skulder, dels för skulder af särskild art. Om den förra anmärker Förf. först, att det i mer eller inskränkt mån är tillåtet för en borgenär att genom sjelfhjelp borttaga gods från sin gäldenär. Denna akt kallas *næma*. Den ä. Westg. L. ger borgenären rätt att *næma* för all *skuld*, utom för *hælghisbot*[3]). Han har valet mellan att *næma* och att *sökia*. Det förra sättet leder snabbare till målet, det senare (gående slutligen ut gå gäldenärens fridlösförklaring) är säkrare. Den y. Westg. L. har på motsvarande ställe[4]) uteslutit allt, som rör *næma*[5]). I Östg. L.[6]) omtalas *nam* såsom aflyst i K. Knut Erikssons tid (1167—1195) Sjelfpantning för vanliga skulder torde öfverhufvud kunna anses ha försvunnit ur rätten redan vid slutet af det 12 århundradet. Rörande följderna af denna sjelfpantning är hufvudsakligen att märka, att derigenom gäldenärens personliga bundenhet upphäfdes och ersattes af sakens bundenhet[7]).

Hvad derefter angår sjelfpantning för skulder af särskild art, så anmärker Förf. att denna skiljer sig från den nyss anförda dels derigenom, att derför ej erfordras något anhängiggörande inför domstol, eller någon dom, icke ens en formlig anfordran, dels derigenom att den endast kan ega rum för bötesskulder och endast på färsk gerning. Äfven i det afseendet skiljer den

1) Ss. 225—231.

2) Ss. 231—234.

3) RB. 7 pr. — Jfr Mdr. 3. 3.

4) RB. 16.

5) Förf. anmärker härvid att äfven denna lag likväl i ett undantagsfall tillåter att *næma*, nämligen enligt UB. 6. — Detta synes emellertid vara ett fall af sjelfpantning för skuld af särskild art.

6) RB. 3. 2.

7) S. 239. — Detta står väl icke alldeles i fullständig öfverensstämmelse med hvad Förf. i det föregående (s. 109) säger: »Das *nam* tilgte nicht die Schuld, sondern höchstens die Personenhaftung (— wenn überhaupt etwas dadurch getilgt wurde —) in dem es Sachhaftung entstehen liess».

sig för öfrigt från den förra, att den icke ersätter den personliga bundenheten. Såsom arter af denna senare sjelfpantning förekomma i källorna *akernam*, *aftækt*, *intækt*[1]).

Hvad slutligen angår retentionsrätt, så anmärker Förf. derom, att borgenären får till dess en skuld fullgöres undanhålla gäldenären saker, på hvilka denne har anspråk, då dessa saker kommit i borgenärens besittning antingen genom sjelfpantning i de förut nämnda fallen, eller på annat rättmätigt sätt, såsom då någon hittat annans lösa egendom och lagligen lyst, m. fl. fall, som anföras ss. 249—251. — Saken löses genom skuldens fullgörande, hvartill gäldenären är berättigad inom viss tid. Så länge han icke är *in mora* har han således en rätt att lösa; och den retinerande borgenären har å sin sida pligt, att låta lösning ske. Härvid är dock att märka, att i några af de fall, då saken på annat rättmätigt sätt än genom sjelfpantning kommit i borgenärens besittning, retentionsrätten framträder icke blott såsom en befogenhet att tillsvidare qvarhålla saken. Fall finnas nämligen, i hvilka lagen tillåter innehafvaren att efter viss tid låta värdera saken och sedermera behålla densamma — således samma grundsats, som, enligt hvad förut är anfördt, de yngre lagarne uppställa vid frivillig pantsättning af lös egendom[2]).

Det följande, **fjerde**, hufvudstycket handlar om obligationens uppkomst. I den första afdelningen behandlas obligationens uppkomstgrunder i allmänhet.

Af en sammanställning af hvad som här[3]) säges med hvad som i det föregående[4]) är sagdt rörande förhållandet mellan skuld och bundenhet, synes det framgå att Förf:s mening är följande.

Enligt hvad förut är anfördt, är skuld grund till bundenhet, i den mening, att, der ej — en redan existerande eller möjlig — skuld — vare sig egen eller annans — finnes, der kan ej häller någon bundenhet finnas[5]). Der ej skuld finnes, kan ej bundenhet

1) Ss. 240—249.

2) S. 252.

3) Ss. 255 och 256.

4) Särskildt s. 40.

5) Das objective Recht lässt keine Haftung bestehen, wenn nicht wegen einer eingetretenen oder möglichen Schuld. S. 40.

uppkomma, och der skulden upphäfves, upphäfves bundenheten. En bundenhet kan således ej bestå utan en skuld. Skuld är således förutsättning för bundenhetens tillvaro. Men om således skuld så till vida är grund till bundenhet, så är dermed dock icke sagdt, att skuld är grunden till bundenhet. I sjelfva verket fordras, jämte skulden, något annat för att bundenheten skall uppstå. Detta något är mer än förutsättning för obligationen. När nämligen detta något förefinnes, så inträder — under förutsättning af att skuld finnes — obligationen icke tillfälligtvis, utan med nödvändighet. Detta något är ett bestämdt förnimbart faktum. Nu är det visserligen sant, att obligationen icke verkas eller åstadkommes genom detta faktum, utan genom rätten. Emellertid kan man beteckna detta faktum såsom en grund till obligationen. — Man kan således säga, att hvarje obligation har två grunder, nämligen dels skulden, som är en grund i den mening, att den är en nödvändig förutsättning, dels det ifrågavarande bestämda faktum, som således kan kallas obligationens uppkomstgrund. Hvarje rättsförhållande måste nämligen ha en uppkomstgrund. Men nu är skulden lika väl som bundenheten ett rättsförhållande. Äfven skulden måste således ha en uppkomstgrund. Då framställer sig den frågan: i hvad förhållande står skuldens uppkomstgrund till obligationens uppkomstgrund? — Man måste då, för att besvara denna fråga, göra sig reda för hvad som är å ena sidan skuldens, å andra sidan obligationens uppkomstgrund. Om obligationens uppkomstgrund är det förut sagdt, att den är ett bestämdt förnimbart faktum, hvilket senare[1]) säges kunna vara dels en tilldragelse, dels ett tillstånd. Hvad åter angår skuldens uppkomstgrund, så är det visserligen i det föregående[2]) sagdt, att skulden är det konkreta resultatet af ett lagstiftarens »skall». Men likasom det, enligt hvad förut är anfördt, är ett visst förnimbart faktum, som föranleder rätten att låta en bundenhet uppstå, så måste det väl vara ett faktum i samma bemärkelse, som föranleder det lagstiftarens »skall», af hvilket skulden är resultatet. Frågan ställer sig då så: i hvilket förhållande står den tilldragelse eller det tillstånd, som är skuldens uppkomstgrund, till den tilldragelse eller det tillstånd, som är bundenhetens uppkomstgrund? Hufvudsakligen afser väl

1) S. 256.

2) S. 39.

denna fråga, huruvida samma faktum, som är uppkomstgrund till skulden, också alltid är uppkomstgrund till bundenheten. — Förf:s svar på denna fråga synes kunna angifvas så, att, ehuru dessa uppkomstgrunder kunna sammanfalla — och väl ofta göra det — de likväl kunna falla i sär — och ej sällan göra det. Att de falla i sär, inträffar nu, enligt hans framställning, endast undantagsvis vid personlig bundenhet (nämligen endast vid borgen och gisslan), hvaremot vid sakbundenhet det regelmässiga förhållandet är att bundenhetens uppkomstgrund är en annan än skuldens (såsom vid pantsättning, vad, o. s. v.) och endast undantagsvis (nämligen vid sakbundenhet, som har sin grund i rättskränkning, åstadkommen af ofria eller djur) dessa grunder sammanfalla.

I den följande framställningen tagas nu alla uppkomstgrunder till bundenhet i betraktande endast såsom sådana, utan afseende derpå, om de icke äro något annat än uppkomstgrunder till bundenhet eller derjämte äfven uppkomstgrunder till skuld.

Uppkomstgrunder till obligationer kunna nu, såsom förut är anfördt, vara antingen tilldragelser eller tillstånd. Af dessa kunna endast några, nämligen aftal, sista förordnanden och rättskränkningar[1]), reduceras till allmänna typer. De öfriga uppkomstgrunder, som förekomma, nämligen förvaltning af annans gods, redligt hittande eller räddande af annans saker, sjelfpantning, delaktighet i gemensam egendom, blodsförvandtskap, egenskapen att tillhöra samma område, m. fl. hafva inga gemensamma karakterer, med afseende på hvilka obligationerna blifvit bildade. I en allmän lära om obligationers uppkomstgrunder kunna derför behandlas endast aftal, sista förordnanden och rättskränkningar. Dessa framställas derför i de följande afdelningarna af detta hufvudstycke. Af de återstående hafva somliga, nämligen de olika slagen af sjelfpantning och retention blifvit behandlade i det föregående (s. 28 o. 29). De öfriga åter framställas i de fyra sista §§ af det sjunde hufvudstycket[2]).

---

1) Vi återgifva på detta sätt originalets »Übelthaten», då det nämligen, såsom längre fram visas, är karakteristiskt för en »Übelthat», att den är en »gerning», som innebär ett brytande af det objektiva rättstillståndet. Begreppet fattas emellertid af Förf. så vidsträckt, att derunder falla äfven skadegörelser, som äro förorsakade af djur.

2) S. 256.

Först framställas sålunda de allmänna grundsatserna om aftal. I afseende på den hit hörande terminologien äro att märka uttrycken *göra* (noggrannare *laghgöra*), som visserligen ofta betyder både sjelfva aftalet och dess fullgörande, men stundom blotta aftalet, i motsats mot fullgörandet, *mæla*, närmast utfästa, men sedan äfven aftala, *fæsta*, fästa (om båda kontrahenterna), *staþga*, fastställa (såväl om den objektiva rättens normer, som om dem, hvilka genom aftal fastställas), *sæmia* (af *sami*, densamme), uttryckande kontrahenternas samverkan till åstadkommande af samma resultat, samt slutligen *skæl*, som afser aftalets form[1]).

Vissa obligatoriska aftal fordra nämligen form. När rätten, för att ett aftal skall hafva verkan, fordrar, utom kontrahenternas viljeakt, att något annat försiggår, som i och för sig icke kan hafva någon sjelfständig privaträttslig betydelse, så kallar man det, som sålunda försiggår, aftalets form. Former i denna mening äro enligt den fornsvenska rätten, följande: offentlighet, fastar[2]), vittnen[3]), hand och mun (handslag och muntligt tal), staf[4]) samt urkund (*bref*). Dessa former sönderfalla i två klasser, af hvilka den ena utgöres af sådana former, hvilka äro i lag bestämda arter af viljeyttring (hit höra hand och mun, öfverräckandet af staf

---

1) Förf. anmärker härvid att ordet *skæl* till sin etymologi och hufvudbetydelse är »skiljande», »gräns», sedan »åtskiljande», »åtskilnad». Åtskiljande leder öfver till »bevis», »bevismedel», — »åtskilnad» till »mått», »sätt», *(ratio, modus)*, »högtidlighet», »formlighet», s. 262.

2) Rörande fastarnes betydelse har Förf. en undersökning af stort intresse (ss. 269—279), hvars resultat är följande. Fastarne utgöra i viss mening sjelfva tingsförsamlingen. Ty, under förutsättning att för hvarje ting fordrades ett bestämdt antal tingsmän, kunde fastarne utgöra den minsta församling, som i rättslig mening kan betraktas såsom ett ting. Är denna uppfattning riktig, så måste uppkomsten af institutet tillhöra en tid, då äfven vid jurisdiktionen i tvistemål dömandet icke var en uteslutande funktion för en enda domare, en tid, under hvilken till och med lagmansembetet icke var egnadt att ersätta fastarne. Institutets uppkomst skulle då tillhöra en långt aflägsnare tid, än den, under hvilken lagarne uppkommo.

3) I vissa fall höra nämligen vittnena till aftalets form, äro »solennitetsvittnen». Att afgöra när de äro detta och när de blott äro till för bevisningens skuld, är emellertid icke alltid lätt.

4) Denna form omtalas blott på ett enda ställe, nämligen Ög. RB. 22 pr. — — *biuþær ræt firi sik træ ok taka* — — Jfr SCHLYTER, Sv. G. L. XIII. v. *træ*. 4.

— om detta annars är en laglig aftalsform — samt öfverlemnande af urkund), den andra af sådana, hvilka utgöra något, som tillkommer till sjelfva viljeförklaringen (hit höra offentlighet, rättslig stadfästelse eller fastar samt sollennitetsvittnen). Om båda klasserna gäller det, att flere former tillhörande samma klass kunna fordras på samma gång[1].

Taga vi derefter i betraktande huruvida och i hvilka fall för aftalets giltighet fordras en viss form samt i hvilka fall, der form fordras, formens iakttagande ensamt är tillräckligt att gifva aftalet giltighet, så synes, om man sammanställer hvad Förf. på olika ställen[2]) derom anför, hans mening i detta afseende kunna framställas på följande sätt.

Går man ut från synpunkten af huruvida för aftalets giltighet form fordras eller icke, så sönderfalla den fornsvenska rättens aftal i två hufvudklasser, formfordrande och formlösa. De formfordrande äro sådana, hvilka utan form icke hafva obligerande kraft. Och former i denna mening äro endast de nyss anförda. Dessa formfordrande aftal kunna åter vara af olika slag från synpunkten af huruvida blott formen ger den obligerande kraften eller huruvida derjämte äfven erfordras något annat, som då måste höra till aftalets innehåll. Den förra arten är formal-aftal i egentlig mening, den senare arten åter hör till kausal-aftalen, (hvilka, jämte det att de således omfatta vissa formfordrande, äfven omfatta alla formlösa aftal). Af formal-aftal i egentlig mening känner den fornsvenska rätten, enligt Förf:s framställning, endast två, nämligen öfverlemnande af skuldebref[3]), hvarvid urkunden är formen, och aftal, hvarigenom skiljedom erkännes[4]), hvarvid handslag (och muntligt tal) är formen. Det hör till det egentliga formal-aftalets begrepp dels att intet afseende fästes vid aftalsgrunden, särskildt icke vid någon (effektiv) sakprestation *(res)*[5]), dels att det icke kan ersättas genom något kausal-aftal[6]). — Den senare arten åter af formfordrande aftal utgöres af sådana, hvilka hafva att tacka för sin obligerande kraft, utom formen, äfven grunden eller snarare den del af grun-

1) S. 312.
2) Särskildt ss. 317, 318, 344 och 352.
3) S. 317. Jfr s. 308.
4) S. 317. Jfr s. 292.
5) S. 317.
6) Ss. 317, 318.

den, som af rätten är upptagen såsom karakter i rättshandlingens begrepp. Då deras bindande verkan sålunda beror dels på formen, dels på en *causa*, så äro de formfordrande kausal-aftal. En art af kausal-aftal är nu real-aftalet. Härom anmärker Förf.[1]): den fornsvenska rätten känner aftal, hvilka erhålla sin bindande kraft genom gifvande och tagande af sakprestationer kontrahenterna emellan[2]). — Då nu en sakprestation är tänkbar såsom *causa remota* vid denna senare art af formfordrande aftal, så finnes det formfordrande real-aftal[3]). — En annan art åter af kausal-aftal är, enligt Förf:s framställning, det kautions-fordrande aftalet. Härom yttrar han[4]): enligt Götalands rätt behöfva vissa aftal, för att blifva bindande — icke blott för att blifva antagliga för den ene eller den andre kontrahenten — ett ställande af säkerhet å endera kontrahentens eller till och med å båda kontrahenternas sida. Detta ställande af säkerhet är sålunda ett *essentiale negotii*. Ett sådant aftal är alltid ett kausal-aftal, kan vara ett formfordrande aftal, men är aldrig ett real-aftal[5]). — För öfrigt är om det formfordrande kausal-aftalet öfver hufvud att märka, att det är tänkbart, att ett bestämdt sådant kan ersättas af ett bestämdt formlöst kausal-aftal[6]).

I motsats till de formfordrande aftalen stå de formlösa. Så väl real-aftal som kautionsfordrande aftal kunna vara formlösa[7]). Deremot finnes det åtminstone icke tillräckliga bevis för att den fornsvenska rätten känt aftal, som erkänts såsom bindande, utan att vare sig någon form eller någon sakprestation eller någon kaution erfordrats. Det finnes sålunda icke tillräckliga skäl att i den fornsvenska rätten antaga några rena konsensual-aftal[8]).

---

1) S. 318.

2) Vid vissa af dessa real-aftal äro prestationerna i lag bestämda, vid andra åter obestämda. Till den förra arten höra aftal om lega af jord, tjenstehjonslega, m. fl., till den senare köp af jord, skifte af jord, vanlig gåfva, pantsättning, m. fl.

3) S. 317.

4) S. 344.

5) Till denna art af aftal hör bland andra köp af jord. Wg. I. JB. 2. pr., II. JB. 1. — Hit hör också att vid köp af vissa slag af lösegendom *vin* erfordras.

6) S. 318.

7) Ss. 318 o. 344.

8) Ss. 352 o. 353.

Hvad slutligen aftals innehåll angår, så anmärker Förf. derom följande.

De obligatoriska aftalen äro viljoförklaringar eller åtminstone viljoyttringar af innehåll, antingen att en fri menniska eller en sak skall vara bunden. Om området eller sferen af de intressen, hvilka det obligatoriska aftalet enligt fornsvensk rätt kan tjena, gäller alldeles detsamma, som i det föregående (ss. 16 o. 17) är sagdt om sferen af de intressen, som obligationsrätten öfver hufvud tjenar. Detta framgår redan ur de aftals begrepp, genom hvilka blott bundenheter, icke tillika skulder grundläggas. Begreppet borgens-, gisslans-, pant-aftal förhåller sig likgiltigt till beskaffenheten af den skuld, för hvilken bundenheten skall uppstå. Särskildt kan det visas, att borgen kan iklädas för skulder af den mest olika art, icke blott för fullgörandet af skyldigheter till real-prestationer eller företagandet af handlingar, som hafva ekonomiskt värde, utan äfven för pligten att gå en ed eller inställa sig på en bestämd ort. Hvad åter angår de öfriga obligatoriska aftalen, så stå väl dessa alltid i förhållande till bestämda skulder. Köpeaftalet hänför sig t. ex. begreppsenligt till skyldigheten att öfverlåta en sak och skyldigheten att betala priset. Och så till vida åtskiljas dessa aftal från hvarandra genom innehållet af de skulder, till hvilka de hänföra sig. Icke desto mindre bekräftar det sig äfven i afseende på dem, att det obligatoriska aftalet kan tjena alla tillåtna menskliga intressen. Äfven afslutandet af en trolofning, gifvandet och tagandet af en hustru, afläggandet af en ed, erläggandet af en försoningsbot, o. s. v., kan obligatoriskt utfästas. — Det intresse, som det obligatoriska aftalet tjenar, behöfver icke ens vara ett den ene eller den andre kontrahentens eget intresse. Man kan ikläda sig en skuld, öfvertaga en bundenhet icke blott till promissariens, utan till tredje mans förmån. Sådana »aftal till förmån för tredje man» finnas i den fornsvenska rätten flere[1]). — Det obligatoriska aftalet kan sålunda tjena alla tillåtna menskliga intressen. En annan fråga är deremot, om det kan användas äfven i otillåtna intressens tjenst. Denna fråga fordrar så mycket mera ett svar, som det finnes icke få aftal, hvilka äro i den fornsvenska rätten förbjudna. Visserligen finnes det nu ställen, som angifva, att aftal, genom hvilka strafflagen öfverträdes, äro

1) Om de särskilda fallen häraf se ss. 362 o. 363.

ogiltiga. Deraf får man emellertid icke sluta till en grundsats, enligt hvilken alla aftal af denna art skulle vara ogiltiga. Då källorna i detta afseende äro ofullständiga, kan man emellertid ej komma till något säkert resultat[1]).

Hvad derefter beträffar obligationer på grund af sista förordnanden, så anmärker Förf. till en början i detta afseende, att den äldre rätten icke känner några förfoganden af denna art. Under loppet af det 13 århundradet fingo de emellertid småningom insteg i Sverige, tydligen i följd af kyrkligt inflytande. Det *testament*, som numera förekommer, är emellertid intet testamente i Romersk mening. Det hör icke till dess begrepp, att derigenom en *heres* tillsättes. Det grundlägger sålunda ingen universalsuccession.

Genom ett sådant »testament» kunna nu, enligt Förf:s framställning, åtminstone sakbundenheter grundläggas. Så finner man mot slutet af det 13 århundradet testamentarisk panträtt efter Romersk förebild. I öfrigt är saken temligen dunkel[2]).

Slutligen betraktas här de obligationer, som hafva sin grund i rättskränkningar. Härvid bestämmes först rättskränkningens begrepp. Hit hör att en skada *(skaþi)* — d. v. s. en ofördelaktig förändring i sferen af det goda, till hvilket en person har rätt, vare sig egendom, lif och kropp eller ära — skall ha förorsakats af en gerning *(gærþ, gærning)*, vare sig nu att denna begåtts oafsigtligt eller med afsigt (ty i hvilketdera fallet som hälst innebär gerningen, då orätt icke får »göras», ett brytande af den objektiva rätten — *brut)*. Der en rättskränkning i denna mening är för handen, utgör den grund till uppkomsten af en obligation, emedan den föranleder skuld och bundenhet antingen för skadans ersättande eller för försoning eller för båda tillika[3]). Här behandlas nu endast sådana rättskränkningar, som grundlägga privaträttsliga obligationer. Uteslutna äro således först alla, som äro belagda med offentliga straff, vidare de, som medföra fridlöshet och slutligen de, som medföra böter till det offentliga, äfven i det fall, att de derjämte hafva till följd skuld af gods eller penningar till den kränkte och denne är hufvudkäranden. Således återstå blott

1) Ss. 363—365.

2) Ss. 365—368.

3) S. 369.

de rättskränkningar, i hvilka skulder endast till den, som lidit skada, hafva sin grund[1]).

Rättskränkninger kunna nu vara antingen afsigtliga *(viliaværk)* — af hvilka de flesta medföra offentligt-rättsliga påföljder, men några dock hafva endast privaträttsliga verkningar[2]) — eller oafsigtliga *(vaþaværk)*. Härvid anmärkes att *vaþaværk* ej är något blott negatift begrepp. Det är icke blott icke-viljandet, som här är af betydelse, utan äfven det, att det likväl är genom gerningen, som faran föranledes. Under begreppet *vaþaværk* falla för öfrigt ej blott sådana handlingar, som omedelbart, utan äfven sådana, som medelbart varit egnade att föranleda resultatet, icke blott handlingar i egentlig mening, utan äfven underlåtanden, icke blott sådana, som föranledts af vårdslöshet, utan äfven sådana, som oaktadt all omsorg icke kunnat undvikas.

Vaþaværk kunna vara antingen vilkorliga eller ovilkorliga. De förra äro af rätten med afseende på den faktiska beskaffenheten erkända såsom *vaþaværk*. Men huruvida de skola medföra de rättsliga följderna af *vaþaværk*, beror derpå, om efter deras föröfvande vissa af lagen bestämdt angifna fakta inträda. Dessa fakta äro: att gerningsmannen behörigen erbjuder och går en assertorisk ed *(vaþaeþer): at þæt kom af vaþa ok egh af vilia*, att gerningsmannen inom viss kort termin fullgör hvad han för *vaþaværk* är skyldig att prestera samt slutligen, vid vissa *vaþaværk*, att den, som lidit skadan, medgifver, att gerningen får betraktas såsom *vaþaværk*. Enligt regeln måste dessa tre förutsättningar tillsammans förefinnas[3]). — Hvad åter angår de *vaþaværk*, hvilka betecknats såsom ovilkorliga, så är deras begrepp gifvet genom hvad som nyss blifvit anfördt om de vilkorliga. Rörande de ovilkorliga är för öfrigt att märka: att gerningsmannen kan låta saken komma till process utan att behöfva frukta, att hans gerning skall betraktas såsom *viliaværk*, men att han likväl icke får neka sig hafva begått gerningen (ty om han brister i bevisningen af detta sitt på-

---

1) S. 370.

2) S. 376. — För öfrigt är det att märka att icke alla afsigtliga rättskränkningar af rätten betraktas såsom *viliaværk*. Undantag göras nämligen af lagarne, åtminstone under vissa omständigheter, i fråga om sådana gerningar, föröfvade af vansinniga och minderåriga. S. 375.

3) Ss. 378—383.

stående, så blir han saker till *viliaværk)* samt att antalet af dessa ovilkorliga *vaþaværk* sannolikt är ett inskränkt[1]).

Derefter följer en öfversigt af de särskilda fall af förskyllande, hvilka falla under begreppet *vaþi*, hvarvid de indelas med afseende på det sätt, på hvilket gerningsmannen har del i det skadliga resultatet[2]).

Rörande de rättsliga följderna är grundsatsen den, att af *vaþaværk* — liksom af de *viliaværk*, hvilka, enligt hvad förut är anfördt, icke af rätten betraktas såsom sådana — uppstå obligationer, likväl blott privaträttsliga, icke blott när den skuld, för hvilken bundenheten eger rum, går ut på skadeersättning, utan äfven när den går ut på böter. Från denna grundsats gifvas dock undantag af två slag, i det att nämligen dels vissa *vaþaværk* icke grundlägga någon obligation, dels vissa sådana hafva till påföljd offentligt straff[3]).

Slutligen behandlas särskildt först obligationer på grund af rättskränkningar, förorsakade af ofria och djur, sedan obligationer på grund af rättskränkningar, begångna af annan. Hvad de förra angår, anmärkes först, att begreppet rättskränkning icke förutsätter, att den, som föröfvar gerningen, skall vara medlem af rättssamhället. Äfven ofria menniskor kunna begå rättskränkningar och likaså djur, åtminstone såvidt medveten afsigt icke kommer i betraktande. Den fornsvenska rätten låter ur sådana rättskränkningar i allmänhet endast privaträttsliga obligationer uppstå. Dessa äro dels sakobligationer, dels personal-obligationer för egaren — sakobligationer nämligen då, när af den ofries eller djurets egare intet fullgörande af skulden eller något personligt innestående derför kan fordras, utan endast prisgifvande af trälen eller djuret, som förorsakat skadan. Derför utgör också hvad här anföres ett supplement till det föregående tredje hufvudstycket, der i öfrigt sakbundenheten behandlas (se ofvan s. 26). — Beträffande särskildt rättskränkningar, förorsakade af ofria, anmärkes det, att den ofrie *(þræl, annöþogher)* visserligen från privaträttslig synpunkt är en sak, men dock en sak af mensklig art. Derför betraktar rätten den ofrie såsom en sådan sak, som såväl

1) S. 383.

2) Ss. 384—385.

3) Ss. 389—391.

afsigtligt, som oafsigtligt kan göra ondt. Men från offentligt-rättslig synpunkt är den ofrie icke medlem af rättssamhället. Derför kan han icke blifva fridlös, icke ens för den svåraste afsigtliga missgerning[1]). — Den obligation, som uppkommer i följd af den ofries rättskränkande gerning, är icke inom alla rättsområden i alla fall af samma art. Den allmänna grundsatsen i Götalands lagar är att sakbundenhet inträder. I Gotlandslagen finner man ej något bestämdt system. Uplands- och Södermanna-lagarne synas lemna egaren valet, att antingen sjelf personligen svara för rättskränkningen, och det som om han sjelf vore gerningsmannen, eller utlemna *(ut giva)* den ofrie till målseganden. Ånnu något andra grundsatser framträda i d. y. Westmannalagen[2]). — Rättskränkningar, förorsakade af djur, åter medföra olika rättsföljder i det fall, att kränkningen bestått i en fri menniskas dödande och i det fall, att den varit af annan art. I det förra fallet var enligt Svealands lagar grundsatsen (hvilken Förf. här anser vara den äldre) den, att djuret, som förorsakat döden *(bani)* skulle utlemnas till den dödades arfvinge och att dessutom djurets egare skulle till arfvingen utgifva en bot. Enligt Götalands lagar var den allmänna grundsatsen den, att egaren blef personligt ansvarig. I det fall åter, att rättskränkningen icke bestod i en fri menniskas dödande, var den för lagarne gemensamma grundsatsen den, att endast personlig ansvarighet för egaren egde rum[3]). — Slutligen kan af särskilda grunder en personlig bundenhet inträda i följd af en rättskränkning, hvari man hvarken såsom sjelf gerningsman eller såsom hjelpare eller såsom rådgifvare haft del. Här eger sålunda en obligation rum på grund af en rättskränkning, begången af annan. Hit höra dels de nyss nämnda fallen, då egare ansvarar för rättskränkning, begången af träl eller djur, dels de fall, då delegare i en förmögenhetsgemensamhet ansvarar för rättskränkning, begången af annan delegare[4]), vidare förmyndares ansvarighet för myndlings gerning, husfaders ansvarighet i förhållande till

1) Härom heter det i Ö.g. Eþs. B. 15: 2. *Nu ma egh þræll eþsöre bryta þy at han ma egh biltugha uara: þy at uare þet sua at han matte biltugha fara. Þa bruti han giarna eþzörit. þærtil at han matte biltugha uara.* På samma sätt W.g. II: add. 7: 29.

2) Ss. 391—396.

3) Ss. 369—400.

4) Dessa fall har Förf. behandlat ss. 182—187.

tredje man för gerning, begången af hans *hion*, faders och moders ansvarighet (enligt Upl. och Westm. L.) för gerning, begången af oäkta barn under 7 år, faders och förmyndares ansvarighet (enligt Westm. L.) för gerning, begången af utländing, åt hvilken han gifvit dotter eller myndling till äkta, den ansvarighet, som åligger deltagarne i en församling eller ett sällskap för rättskränkningar, då gerningsmannen förblifver okänd samt slutligen (enligt den äldre rätten) den ansvarighet, som åligger jordegare för rättskränkning, begången på hans mark, då gerningsmannen förblifver okänd[1]).

I det **femte** hufvudstycket behandlas förändringar i obligationsförhållandet. Härom är att märka att en sådan förändring kan ega rum antingen genom *mora* (som betecknas genom uttrycken *stunda ater* eller *æftir*, *quar sitia*, *fælla*, *niþer fælla*, *quart halda*, *þryzkas)* eller ock genom succession. — I afseende på *mora* anmärkes, att den karakter, som är af rättslig betydelse, är att den är en orätt, en rättskränkning, hvarför den ådrager böter. Deremot behöfver *mora*, för att ha rättslig betydelse, icke vara en medveten, icke häller en afsigtlig rättskränkning. Den rättsliga betydelsen af *mora* ligger deri, att den åstadkommer en förändring i obligationen. Detta visar sig sedan exsekutionen kommit till utbildning. Ty exsekutionen eger rum icke blott för böterna för *mora*, utan äfven för hufvudskulden, oaktadt exsekution för denna principielt icke kunde ega rum förr än böterna för *mora* voro förfallna. Denna förändring i obligationen eger emellertid rum endast vid personalobligationer. Vid sakbundenhet kan den icke ega rum, emedan, i enlighet med dennas juridiska struktur, bundenheten realiseras, så snart skuldens fullgörande uteblir. Å andra sidan kan denna förändring ega rum vid hvarje personalobligation. — Den succession, genom hvilken en förändring i obligationsförhållandet kan inträda, kan, då universal-succession är för den fornsvenska rätten okänd, endast vara en singular-succession. Denna åter kan vara antingen *successio mortis causa* eller s. *in jus viventis*. Om den förra är nu först att märka, att den grundsatsen ofta i allmänhet uppställes eller förutsättes, att arfvingarne hafva att betala arflåtarens skulder och att

---

1) Ss. 400—406.

den dessutom ofta får användning i speciela fall. Men äfven bundenhet, utan dertill hörande skuld, kan gå i arf. Om nu emellertid också bundenhet går i arf, så går den likväl endast med inskränkning öfver på arfvingarna. För att befria sig från all förbindelse behöfver enligt regeln arfvinge icke att prestera mer, än hvad han bekommit af qvarlåtenskapen. Arfvingarne ärfva »så ledt som ljuft»[1]). Häraf förklaras det, att testator beder sina arfvingar betala hans skulder, ja, gör dem ansvariga inför Gud, om de icke skulle komma att betala de skulder, som komme att öfverstiga qvarlåtenskapens belopp[2]). Från den ifrågavarande allmänna grundsatsen finnas dock undantag. Dels kan nämligen arfvinges sätt att förhålla sig ådraga honom fullständig ansvarighet. Detta är tydligen händelsen enligt y. St. L. ÆB. 17. 2. der det stadgas att, om den dödes arfvinge tagit något af arfvet förr än det skiftas eller ock sedan och döljer det, då gäld kräfves, och varder öfverbevist derom, *giffui vt alt giældet æ mæn bæggia therra rækker*. Äfven i Sdm. L. ÆB. 5 pr. förutsättes det, enligt Förf:s mening, att, om arfvingarne skiftat arfvet förr än gäld blifvit gulden, deras ansvarighet blir oinskränkt. Dels kan också skuldernas beskaffenhet vara sådan, att oinskränkt ansvarighet eger rum. Detta är händelsen i Westg.L. II. Add. 11. 17, enligt hvilket ställe arfvingarne stå i oinskränkt ansvarighet för mandråpsböter. Denna undantagsställning bibehålla dock, anmärker Förf., mandråpsböterna icke mera i Svealands Lagar, i Lands- och StadsLagen, icke häller i Gotlands-Lagen[3]). I öfrigt är det i afseende på den allmänna grundsatsen, att arfvinge icke är skyldig att utgifva något öfver qvarlåtenskapens belopp, att anmärka, att Förf:s mening synes vara den[4]), att det först i Wisby St. L. (III. 1. 22. 6.) uttryckligen uttalas, att

1) Denna sats uttalas på flere ställen, ss. U. MhB. 16. 2., Sdm. J.B. 8. 1. m. fl. På det förstnämnda stället säges det i omedelbart sammanhang med denna sats, att böter för dråp, begånget af person, som aflidit innan böterna blifvit guldna, skola gäldas af *þy goz sum drapærin atti* och att arfvingen sedan skulle vara *saklös*.

2) Förf. anför exempel härpå ur urkunderna.

3) Förf. anför ur Gotl.L. endast 1. 5. 1., som också innehåller: »Råkar man lärd eller olärd, att begå brott, då böte ingen mera för en annan, än hans (d. ä. den brottsliges) egendom räcker till». — 1. 14. »Om ärfda saker (för hvilka mansbot skall erläggas)» torde dock innehålla åtminstone en reminiscens af den äldre grundsatsen.

4) S. 425.

skuldförbindelsen formligen upphäfves genom qvarlåtenskapens afträdande[1]. — Hvad derefter angår förändring i obligationen genom *successio in jus viventis*, så omtalas denna jämförelsevis mera sällan i källorna. Fall, som kunna föras hit, äro: succession i bundenhet, som ålegat en fridlösförklarad, vidare de fall, då obligationen åligger egaren af en sak, såsom sådan, och då sålunda succession i eganderätten kan sägas medföra succession i obligationen — såvida man ej hällre bör säga att en förnyelse af obligationen eger rum (hit höra några af de fall, hvilka af Förf. i det följande behandlas under benämningen »Rentenverträge») — vidare det fall, då en *bryti* efter en annan inträder i bundenhet för jordegarens skuld[2], vidare de fall, då obligationer, som gå ut på utlemnande af saker, med besittningen gå öfver från den ursprungligen obligerade till den nye förvärfvaren, vidare det fall, då den, som genom en rättshandling *inter vivos* förvärfvar gods, som är utlegdt, succederar i dens obligation, som utlegt godset. Rättshandlingar, hvilka omedelbart äro riktade på öfvertagandet af obligationer, omtalas icke i källorna. Förf:s mening är likväl, att man måste antaga, att åtminstone i sammanhang med öfvertagande af gods äfven skulder och obligationer kunde öfvertagas.

Slutligen anmärker Förf. att till detta hufvudstycke icke hör succession i borgenärsskap. Denna är nämligen en förändring icke i obligationen, utan i skulden. Och denna fråga är i det föregående behandlad[3].

I det **sjette** hufvudstycket framställer Förf. obligationens upphäfvande. Obligationen kan upphöra antingen såsom förpligtelse att prestera eller såsom blott bundenhet. Såsom förpligtelse att prestera kan den upphöra antingen derigenom, att den skuld upphör, för hvilken bundenheten eger rum, eller af andra grunder. Upphör förpligtelsen med skulden, så kan grun-

1) Då genom qvarlåtenskapens afträdande till borgenärerna personalobligationen ersättes genom sakbundenhet, så utgör hvad här anföres också ett supplement till hufvudstycket om sakbundenhet. Jfr ofvan, s. 26.

2) Wg. II. RB. 16.

3) Se ofvan s. 19 not. 2).

den dertill vara antingen att skulden fullgöres[1]) eller att något annat försiggår, hvilket icke är fullgörande af skulden, men likväl gör slut på denna och dermed äfven på förpligtelsen. Detta, som sålunda försiggår med den verkan, att det gör slut på skulden, kan nu vara: *datio in solutum*[2]), qvittning[3]), förlikning[4]), eftergift[5]), ryggande af aftal, der sådant är förbehållet[6]), dom och ed[7]), preskription[8]), förverkande[9]), konkurs[10]), hvarjämte möjligen också hit hör det fall, då pant blir »förståndenn»[11]). De andra grunder, än skuldens upphörande, hvilka kunna föranleda att bundenheten upphör såsom förpligtelse att prestera, äro: att förpligtelsen realiseras, så vidt nämligen realisationen är fullständig (när den är detta visar sig af hvad förut blifvit anfördt vid framställningen af bundenhetens verkan eller realisation), att (vid sakbundenhet) den bundna saken går under samt att (vid personlig obligation) obligationen icke går i arf[12]). — Slutligen kan obligationen upphöra såsom blott bundenhet i vissa fall. Sålunda upphör en fri menniskas obligation derigenom att hon dör eller förklaras fridlös, vidare en saks bundenhet genom sakens undergång, slutligen hvarje obligation derigenom, att den bundna personen eller den bundna saken frigöres af borgenären[13]).

---

1) Vid framställningen af skuldens fullgörande behandlar Förf. utförligt frågorna om mått och vigt, om värdemätare och penningar, om ersättning och om tid. (Ss. 433—478).

2) Ss. 478 ff.

3) Ss. 481 ff.

4) S. 429. Grundsatserna derom framställas i det sista hufvudstycket (om de särskilda arterna af aftal) ss. 680 ff.

5) Ss. 485 ff.

6) S. 429.

7) Ss. 491 ff.

8) Ss. 497 ff.

9) Ss. 499 ff.

10) Ss. 500 ff.

11) S. 430. Jfr ofvan ss. 26 o. 27.

12) S. 433.

13) A. st. — Om det sistnämnda fallet se framställningen af eftergift. Ss. 485 ff.

Slutligen framställes i det **sjunde** hufvudstycket de särskilda arterna af obligationer, hvarvid först behandlas obligationer på grund af aftal, sedan obligationer på andra grunder. De förra framställas i följande ordning:

1. Gåfva. — Med gifva *(giva)* förstår det fornsvenska rättsspråket visserligen ofta ett *dare* af hvad slag som hälst (såsom lån, lega, lösepenning o. s. v.) och ofta nog ett *dare* endast i bildlig mening (såsom gifva lof, namn, skuld, o. s. v.); och vanligen betyder *giva* i sammansättningarna *utgiva* och *atergiva* ingenting annat än kroppsligt traderande. Men den tekniska betydelsen af *giva* är alltid ett gifvande af egen art, nämligen skänka. I denna mening står *giva* i motsats mot hvarje annat föryttrande, säskildt mot *sælia*, och icke mindre mot betalande af skuld, upprättande af legat, o. s. v. och äfven mot andra öfverlåtelsehandlingar, såsom pantsättning och lån. — Till terminologien hör äfven verbet *þiggia*. Dermed betecknas icke så mycket accepterandet, såsom rättshandling, som dess resultat, förvärfvandet. I egentlig och vanlig mening är således *þiggia* mottagandet af en gåfva. Derför sättas *givandi* och *þiggiandi* i motsats mot hvarandra; och *þiggia* skiljes från *köpa* likasom *giva* från *sælia*.

Gåfva är ett öfverlåtande (Zuwendung), hvars föremål väl vanligen är en sak, men lika väl kan vara något annat godt (Gut), t. o. m. en fri menniska, som står under gifvarens makt. Icke blott skänker af jord och lös egendom betecknas med orden *giva*, *giæf* och *gipt*, utan äfven (och det alltid) frigifningen, såsom skänkande af friheten *(giva frælsi)*, och bortfästandet af en qvinna, såsom hennes gifvande till äkta *(gift, gipt)*. Och ingenting berättigar att i dessa fall anse användandet af uttrycken mindre tekniskt, än i de förutnämnda fallen. Deraf följer att gåfva icke nödvändigt är en rättshandling, som tillhör förmögenhetsrätten. Deraf, att gåfva icke till sitt begrepp är en förmögenhetstillskyndelse (Vermögens-zuwendung), följer att dess begreppsenliga ändamål icke är att göra mottagaren rikare. Dess begreppsenliga ändamål är deremot ynnestbevisning mot mottagaren, hvilket än det motiv må vara, som föranledt gifvarens beslut. Den skall gifva mottagaren en fördel, hvarför också bestickning alltid tänkes, ja betecknas såsom en skänk[1]). Gåfva är derför utan noga be-

---

1) Ordet *muta* betyder ursprungligen gåfva af lös egendom.

stämd vedergällning, om också ett åläggande dervid kan göras och den icke till sitt väsen är gratuit. Såsom ynnestbevisning fordrar den nämligen tacksamhet. Mottagaren tillkommer det derför att löna gåfvan — *löna giæf.* Gåfva fordrar gengåfva *(atergiva)*, detta är en rättssats, som är på det bestämdaste bestyrkt. Den, som förnekar en förpligtelse att betala eller utgifva gods, svärjer (enligt WestgötaL.)[1] *at han a eig hanum skyld at giældæ ællær gæf at lönæ*, d. v. s. betygar med ed att han hvarken på grund af något kreditaftal eller på grund deraf, att han icke för gåfva gifvit gengåfva, är förpligtad till någon (mot)prestation. Eller han svärjer (enligt ÖstgötaL.[2]) att han lönat gåfva. Häraf följer att gifvaren kan återfordra gåfvan, så länge den ej är vedergäld med gengåfva[3]). Återfordras ej olönad gåfva, så beror detta derpå, att gifvaren afstår från (sin rätt) att återfordra. Då således vedergällning för gåfva löser en förpligtelse, så tillåtes det derför också den, hvilken annars ej har rätt att bortskänka, att gifva gengåfva[4]). Af de anförda ställena finner man också, att gengåfva först i det fall betraktas såsom *præstatio indebiti*, att gengåfvan öfverstiger gåfvan i värde. Den förut framhållna afsigten med gåfva, att nämligen bereda mottagaren en fördel, kan ganska väl stå tillsammans härmed. — Föreställningen om gåfva såsom fordrande gengåfva är derför också bestämmande för de särskilda former, i hvilka gåfva framträder. En gåfva gifves i det att — stundom rent af emedan — en gengåfva väntas eller också på det att gåfvan just skall ådagalägga gifvarens tack för mottagen eller honom tillförsäkrad ynnest. — Det förra är händelsen vid själagåfvor — gåfvor gifna *til synda forlatilse* eller *ad spem vite eterne*, o. s. v. Tack för bevisad gunst åter ådagaläggës af lön för tjenst, *lækisgæf* (som, såsom också namnet angifver, icke är lega, utan *honorarium*), vidare morgongåfva (enligt dennas ursprungliga betydelse), de bröllopsskänker, hvilka de till bröllop bjudna gästerna gifva, o. s. v. — Slutligen uttryckes tack för en tillförsäkrad gåfva genom vängåfva *(vingiæf)*, som brud-

---

1) I. RB. 7. pr., II. RB. 16.

2) VinsordaB. 9. 1, BB. 46.

3) Förf. anmärker härvid, att detta är den tanke, till hvilken uppfattningen af realaftalet och dess terminologi anknyter sig. Jfr ss. 333 ff.

4) UL. ÆB. 4., 9 pr., HL. ÆB. 9 pr.

gummen på förhand gifver giftomannen och som är af denne »förtjenad» först genom äktenskapets fullbordan[1]).

För att gåfva skall ega rum fordras två moment, nämligen dels gåfvoaftalet, kontrahenternas ömsesidiga viljoförklaringar, dels gåfvans fullbordande, det faktiska öfverlemnandet. Vid vissa gåfvor fordras såväl vid aftalets ingående som vid gåfvans fullbordande en viss högtidlig form. Till sådana gåfvor höra gåfva af fast egendom — åtminstone enligt Götalands lagar — samt fästning — enligt alla lagarne.

Gåfva är en obligatorisk rättshandling i den mening, att den förpligtar mottagaren till vedergällning och gör honom förbunden till återbärande af det gifna, om han lemnar gåfvan olönad. Deremot blir enligt regeln gifvaren icke obligerad — hvarken af gåfvoaftalet (då han ju till och med kan återfordra gåfva, så länge den är olönad) eller af fullbordad gåfva, ty enligt regeln svarar han icke för eviktion. Derför tillåtes det mottagaren af en gåfva (i motsats mot hvad händelsen är med en köpare), att mot tredje man, som söker att frånvinna honom det gifna, utan vidare omständigheter genom ed rena sig från beskyllningen för stöld. Derför är det vidare icke något öfverflödigt, då gifvaren vid gåfvoaftalet uttryckligen öfvertager hemulsskyldigheten, och å andra sidan något frivilligt, då gifvaren eller hans arfvinge gifver ersättning för godsets frånvinnande[2]).

Gåfvor af särskild art äro följande: gåfva (af fast egendom), som konungen gör[3]), morgongåfva (som ursprungligen är remuneratorisk, men i den yngre rätten ej uppfattas så, utan såsom fordrande gengåfva) *hogsl* och *iþ* (som, enligt Förf:s åsigt, är en *donatio mortis causa* af mannen till hustrun, i afsigt att gifva henne tröst — *hogsl* — och belöning för benner flit — *iþ*), *mundcr* eller *vingiæf* vid fästning (en remuneratorisk gåfva till brudens giftoman), *vingæf* (till brudens skyldemän — enligt Östgöta-Lagen), gåfvor af brudgummen till hans trolofvade brud (*förningar, förninga fæ*), själagåfva (*sialagift, siælagiæf, donatio pro anima, pro salute*), den gåfva, som gafs såväl åt son som åt dotter, då de skulle träda i äktenskap och sätta eget bo (*hemfylgþ, fylgþ, omynd, haimfylgi, fylgi, mæþgift* åt

1) Wg. I. GB. 2 pr., Ög. GB. 10. 2.
2) Ss. 504—517.
3) Ög. Es.B. 1. 1. Jfr Wg. II. J.B. 12.

dotter, *hemgæf*[1]) åt son), gåfva med åläggande eller vilkor (*a flat fara* eller *ganga a sytning*, gåfva af jord med vilkor att erlägga ränta, gåfva till kyrka med vilkor af periodiskt hållande af gudstjenster, o. s. v.), gifvande till äkta[2]) (*gipta*) samt frigifning af träl[3]) (*giva annöþugum frælsi*)[4]).

2. Köp (till hvars terminologi höra uttrycken *köpa*, *sælia*, *sæld*, *sala*, *köpi*, *sali*, *köpslagha*, *værþ*, *virþning*). Härvid förklarar säljaren att han, mot erläggande af priset, skall göra köparen till egare af varan, hvaremot köparen, å sin sida förklarar att han, mot erhållande af eganderätten till varan, skall göra säljaren till egare af priset.

Till köpets afslutande hör att varan skall vara bestämd och att priset skall vara bestämdt. Vanligen bestämmes priset genom aftalet, men i vissa fall är det dock genom lag bestämdt. För öfrigt är i afseende på köpets afslutande att märka, att köp i allmänhet är ett formfordrande aftal, ett real-aftal och stundom ett kautionsfordrande aftal. De särskilda grundsatserna i detta afseende äro af Förf. utförda i fjerde hufvudstycket.

I afseende på rättsföljderna af köp anmärker Förf. att köpeaftalet såsom sådant icke omedelbart gifver köparen herraväldet öfver saken. Deremot verkar köpeaftalet såsom sådant obligatoriskt; och äfven sedan det blifvit fullbordadt fortfar det att verka obligatoriskt, i det att å ena sidan säljaren dels är skyldig till *hemul*, dels efter regeln är skyldig att ansvara för fel hos varan, å andra sidan köparen äfven efter köpets fullbordan fort-

---

1) Deremot hör *urgæf* (enl. Östg.L.) ej hit. Den är ingen gåfva, utan ett utskiftande, som son (och i vissa fall broder) kan fordra.

2) Här redogör Förf. i korthet för allt, som hörde till äktenskapets lagliga ingående. Det första momentet var ett preliminäraftal med bindande kraft (*fæstning*), det andra äktenskapets fullbordan, som till sin juridiska karakter var en gåfva (af brudens person) med formfordrande aftal och omedelbart derpå följande formfordrande fullbordan. Hit hörde: 1) brudgummens färd till brudens hemvist, 2) *giftaröl*, som är en *lagha drykkia* eller *lagha ölstæmna* i brudens hem, 3) *giftarmal*, ett högtidligt formuleradt tal af giftomannen, 4) brudens öfverlemnande till brudgummen (*i hender sætiæ*), 5) brudens hemförande till brudgummen (*bruþlöp* i egentlig mening), 6) bröllopsfesten i brudgummens hem (*drikkia bryþlöp*) samt 7) att kontrahenterna uppenbarligen *koma baþin a en bulstær ok undir ena blöiu*.

3) Enligt den äldre rätten kunde frigifning återkallas, såvida ej *ætleþing* tillkom.

4) Om gåfvorna af särskild art se ss. 517—541.

far att vara bunden, såvida han betalat priset med annat än penningar[1]).

I vissa fall kan det afslutna köpet ryggas *(ryva köpit, ater bryta köpit).* I särskilda fall kan ett sådant ryggande af köpet ega rum, utan att några grunder derför behöfva uppgifvas[2]). I andra fall åter kan ryggandet ske endast under ådagaläggande af bestämda grunder. Hit hör det fall, då ryggandet sker för fördoldt fel *(löndalaster)* i vara[3]), för öfverskridande af den rätt, som lagarne tillägga hustru, barn och tjenstehjon, att sluta köp[4]), då förmyndare sålt omyndigs jord för lösören[5]), då man sålt sin hustrus jord utan nödfall[6]), slutligen då säljaren brister åt hemul för en del af försåld fastighet[7]).

Om köp af särskild art är följande att märka. Det finnes fall, då säljare af bestämda grunder är inskränkt i valet af köpare och då bestämda personer hafva en i lag stadgad förköpsrätt. En sådan rätt är det, som tillkommer säljares skyldemän — enligt den äldre rätten, vid försäljning af jord i allmänhet[8]) och, enligt den yngre rätten, vid försäljning af arfvejord. Åfven i flera andra fall förekommer en sådan förköpsrätt[9]). Vidare kan det på vissa i lag bestämda grunder fordras af innehafvaren af en sak, att han skall försälja densamma, äfven om han icke utbjudit henne till salu[10]). Vidare finnes i vissa fall en rätt till återköp[11]). Ytterligare äro i detta afseende att märka den af stadsrätten införda försäljningen enligt taxa samt de arter af köp, som i lagarne kallas *væggiarköp* och *iorþaköp innan siængar*[12]).

---

1) Om rättsföljderna af köp jfr ss. 554, 558, 565 och 566.

2) T. ex. Wg. 1. JB. 2 pr., Ög. Es.B. 4 pr.

3) Ög. Vins.B 5. Deremot tillägger den äldre rätten icke köpare någon allmän rättighet att rygga köp derför att han köpt varan i okunnighet om fel i densamma.

4) Ög. Vins.B. 9 pr.; U. KpmB. 4 m. fl.

5) Ög. Es.B. 21. 1.

6) Ög. GB. 14. 2.

7) Ög. Es.B. 9 pr.

8) Förf. anför till stöd härför Wg. I. JB. 3 pr., II JB 4 och anmärker mot Nordström, att man ej af det yngre stället Wg. II. add. 11. 5 är berättigad att sluta, att äfven under den äldre tiden endast arfvejord var föremål för börd.

9) Se härom ss. 573 ff.

10) T. ex. Sdm. ÆB. 2. 1. Se vidare härom ss. 581 ff.

11) Ss. 583 och 584.

12) S. 585.

3. Skifte *(Skipti)*. — Skifte, skiljer sig till sitt begrepp från köp endast derigenom, att vid det förra en sak skall göras till en annans egendom icke mot penningar, utan mot en annan sak. Derför uppställas också de vigtigaste rättssatser gemensamt för köp och skifte.

Då skifte till sitt begrepp är omsättning af saker mot saker, icke af värde mot värde, så är det ingenting väsentligt för skifte, att de saker, som skiftas, äro af samma värde. Derpå beror skilnaden mellan att *skipta til iamnaþa*, *skipta til bætra* och *skipta til værra*. — Lika litet som det är väsentligt, att sakerna äro af lika värde, lika litet är det väsentligt, att de äro af samma art. Derför kan t. ex. skifte af jord mot lös egendom ega rum.

Hvad beträffar aftalets afslutande, gälla derom grundsatser, som väsentligen äro analoga med dem, som gälla om köp.

I afseende på de förpligtelser, som uppstå i följd af aftalet är att märka, att enligt regeln öfvergången af eganderätten eger rum på samma gång[1]) samt att principielt den, som lemnat en sak i skifte, svarar för *hemuld* i analogi med en säljare[2]).

Hvad angår rätt att rygga skifte så eger en sådan, utan angifvande af grunder, rum endast vid skifte af jord; på bestämda grunder kan såväl skifte af jord som — enligt Svealands lagar — äfven skifte af kreatur ryggas[3]).

Om skifte af särskild art är följande att märka. Då saker, som skola skiftas, icke äro af lika värde, kan ett tillägg i penningar — *agærþ* (Wg.) eller *vild* (Sdm.) — göras till den, som är mindre värd. Detta är ett blandadt skifte — *köp ok skipti.*

Ett skifte af särskild art förekommer vidare i de fall, då en företrädesrätt till skifte eger rum[4]). Ett skifte af särskild art är slutligen skifte eller delning af samfäld egendom. Denna delning är nämligen ett skifte icke blott till namnet (ty terminologien är

1) Deraf förklaras väl, anmärker Förf. (s. 587), den grundsatsen i Wg. (II JB. 3) att, när vid skifte af jord *umfærþ* å den ena fastigheten egt rum, äfven den andra anses vara *farin.*

2) Härvid märkes för öfrigt att enligt Ög. (Es.B. 6) vid bristande *hemul* jord, som lemnats i skifte, *ipso jure* återfaller till den förre egaren, hvaremot enligt de öfriga lagarne detta ej eger rum annat än på grund af särskildt aftal. Om Ög.:s ifrågavarande grundsats jfr äfven ss. 25 o. 26.

3) S. 591.

4) Hit hör Sdm. JB. 5 pr.

densamma), utan äfven till form och innehåll, i det att vid delning af samfäld egendom hvar och en af delegarne afstår sin rätt till de öfriga delarne mot det, att han erhåller en viss del till sin uteslutande egendom[1]). Hit höra nu särskildt arfskifte[2]) och skifte mellan delegare i by[3]).

4. Jordlega (till hvars terminologi höra uttrycken *legha*, *skipa* och *byggia*).

I afseende på aftalets afslutande anmärkes, att aftalet är ett real-aftal[4]), men deremot aldrig framträder såsom formfordrande, att, ehuru egaren af jorden vanligen är den, som utleger, dock hvar och en, som är berättigad att såsom egare nyttja jord, öfver hufvud är berättigad att utlega, samt att aftalets frihet i de flesta lagarne är strängt genomförd[5]).

Om rättsföljderna vid lega af jordbruksfastighet[6]) är följande att märka. Jordegaren (den, som utlegt jorden) skall öfverlemna godset med dess pertinenser till legotagaren att bebo, odla och draga afkomst af; han skall ock försvara legotagaren mot angrepp af tredje man. Legotagaren skall gifva legogifvaren ersättning för den nytta, han drager af egendomen *(afraþ, skyld, landskyld)*. Legotagaren skall (enligt den äldre rätten)[7]) sjelf bruka jorden. I fråga om skyldigheten att underhålla egendomen[8]) förekomma i de olika lagarne olika föreskrifter, hvilka för öfrigt i flere afseenden äro dunkla. Legotagaren är i bestämda afseenden underkastad jordegarens makt. Legotiden *(giptästæmna, bolastæmna)* berodde det på kontrahenterna att genom aftalet bestämma. Den tid,

1) S. 598.

2) Ss. 601—604.

3) Ss. 605—610.

4) Ett real-aftal är det, enligt Förf:s åsigt, derför, att erläggandet af en real-prestation *(gift)* fordras för att det skall erhålla bindande kraft. Se ss. 320 ff., 332 ff.

5) Dock gifvas från denna grundsats några undantag. Ss. 614 och 615.

6) Särskilda rättsföljder ega rum vid lega af *almænninger* och vid *aldinlegha*. Ss. 628—630.

7) Det är en anmärkningsvärd nyhet, som M. E. LL. inför då den (EghnoB. 30. 2) tillåter landbo att å sin sida *iorþ — — — legholata framleþis ællæ læna*.

8) I sammanhang härmed står frågan om eganderätten till åbyggnaderna, hvilken af Förf. (s. 627, jfr s. 621) väl vidröres, men icke utförligare behandlas.

för hvilken legan skulle bestå, i den händelse detta ej var genom aftalet bestämdt, var i de olika lagarne olika. I urkunderna förekommer äfven lega på legotagarens lifstid. I särskilda fall kunde aftalsförhållandet upphäfvas före legostämmans slut, nämligen dels genom jordegarens vilja, dels genom legotagarens vilja, dock alltid efter uppsägning, dels — enligt äldre rätt[1]) — genom legotagarens död, hvaremot i alla de yngre lagarne motsatsen uttryckligen stadgas. Enligt ingen af lagarne upphäfdes aftalet genom jordegarens död. Öfver hufvud bröts ej aftalet genom någon vexling i eganderätten till den legda egendomen. Om egendomens afsändande vid legostämmans slut gifvas i de olika lagarne olika föreskrifter. Slutligen anmärkes, att samtliga lagarne stadga straff för *undirgipt* eller *undirgæf*, hvilket straff icke träffar jordegaren, utan den, som gifvit *undirgæf*[2]).

5. Kreaturslega, nämligen kreatursarrende (Viehpacht[3]) och

6. Hyra, nämligen dels af kreatur (Miethe von Hausthieren), dels af plats (byggnadsplats), dels af hus och dels af skepp[4]).

7. Lega af tjenst. Hit hör först tjenstehjonslega. Härom anmärker Förf. att lega af fritt tjenstefolk har, såsom sjelfständigt rättsinstitut, utbildat sig långt innan ofriheten upphörde. Den är redan bekant i våra äldsta källor. Likväl har minskningen af det ofria tjenstefolkets antal i det 13 århundradet och ofrihetens upphörande under den förra hälften af det 14 århundradet märkbart utöfvat inflytande på utbildningen af tjenstehjonslegan.

Tjenstlegoaftalet är ett real-aftal (emedan det får sin bindande kraft genom erläggandet af en real-prestation — *fæstipænninger*, *leghopænninger*[5])). Den äldre rätten genomförde sträng aftalsfrihetens princip. Hvarken den ä. Westgötalagen eller Östgötalagen känner ännu något vare sig direkt eller indirekt tjenstetvång. Först mot slutet af det 13 århundradet framträda i den yngre redaktionen af Westgötalagen och Uplandslagen stadganden, hvilka till sin medelbara effekt gå ut på ett tvång att taga tjenst. Den, som icke

1) Wg. A.B. 24 pr.

2) Om rättsföljderna af jordlega se ss. 615—628.

3) Ss. 630—632.

4) Ss. 622—636.

5) Se ss. 326 ff., 332 ff.

erlägger skatt eller afrad för jordlega, får, vid äfventyr af bot, icke hysas, om han vägrar att taga erbjuden städja. Väsentligen samma grundsats uppställes äfven i Södermannalagen, den y. Westmannalagen och M. Erikssons Landslag. Den ä. Westmannalagen åter hotar med straff icke allenast den, som hyser en person, som vägrar att taga tjenst, utan äfven den vägrande. Hvad beträffar ändamålet med tjenstetvånget enligt den fornsvenska rätten, är Förf:s åsigt att detta tvång sannolikt väsentligen afsåg att bereda ett tillräckligt antal arbetare, om också i början af det 14. århundradet derjämte till en tid den afsigten gjorde sig gällande, att förebygga landstrykeri[1]).

Tjenstehjonsaftalet afser tjenstehjonets inträde i husbondens hus för att mot lön förrätta tjenst. Tjensten kan bestå i obestämdt arbete, men äfven i bestämdt sådant. Så omtalas *hirþingi*, *myllari*, *reposven*, *bryti* och *deghia*.

Försummar tjenstehjon, under det legoaftalet består, sin tjenst, så gör det i afseende på följderna ingen skilnad, om dervid någon skuld ligger hjonet till last eller försummelsen har sin grund i sjukdom. Rörande ansvarighet för bevarande af saker, som husbondefolk anförtrott tjenstehjon, finnas inga allmänna grundsatser uppstälda.

Lönens såväl beskaffenhet som belopp bestämmes genom aftal kontrahenterna emellan. Redan tidigt förekommo emellertid i lag bestämda lönetaxor[2]). Legotiden *(leghustæmna)* är, der aftal derom ej blifvit gjordt, i lagen bestämd till ett halft år.

Utom derigenom, att legotiden löper till ända, kan tjenstehjonsförhållandet upplösas genom ömsesidig öfverenskommelse, genom ryggande[3]), genom tjenstehjons afskedande på grund af skuld, som ligger detsamma till last (enligt några lagar), samt för skuld, som ligger husbondefolket till last (enligt Wisby Stadslag).

Till lega af tjenst hör vidare hyra af skeppsfolk[4]), hyra af lots *(leþsagi*, en person, hvars uppgift det är att *leþ sigia)*[5]) samt lega af klockare[6]).

---

1) S. 639.
2) S. 643.
3) Se ss. 326 ff.
4) Ss. 645—647.
5) S. 647.
6) Ss. 647—649.

8. Lega af arbete *(locatio conductio operis)*, nämligen aftal med handtverkare, fraktaftal och aftal om persontransport till sjös[1]).

9. Lån. — Ordet *lan* har så vidsträckt betydelse, att dermed betecknas icke blott *commodatum* utan äfven *mutuum*. Hit hör således först lån af lös egendom. Härom är hufvudsakligen att märka, att låntagaren ansvarar ovilkorligt för det lånade godsets återställande i oskadadt skick[2]). Vidare hör hit lån af fast egendom (som bör skiljas dels från *lof*, dels från *læn*)[3]). Slutligen hör också hit försträckning. Detta aftal är väsentligen ett realaftal. Någon form fordras icke; och särskildt är det att märka, att det tillkallande af vittnen, hvarom i källorna talas, icke hör till aftalsformen[4]). För öfrigt anmärkes, att den, som lemnat försträckningen icke åtnjuter någon ersättning för saknad nytta af det i försträckning gifna. Å andra sidan känner emellertid den äldre svenska rätten intet förbud mot att taga ränta. Ett sådant finnes först i Uplandslagen, hvarvid den Kanoniska rättens inflytande röjer sig. Ett allmänt förbud för hela riket mot tagande af ränta gafs af K. Magnus Eriksson år 1344 på herredagen i Telje[5]).

10. Inlagsaftal (till hvars terminologi höra uttrycken *inlæggia fæ*, *inlæggia pænninga*, fullständigare *inlæggia fæ* el. *pænninga til gætslu* el. *til gömu*, kortare *insætia*, om mottagaren *intaka til gömu*, *fa at gætslu*, om det deponerade godset *inlagsfæ*, mera sällan *inlaght fæ*, *insat fæ*). Hit hör först det vanliga inlagsaftalet. Detta är ett real-aftal, stundom formfordrande. Hit hör vidare seqvestration *(sætia i tak*, *lata i tak*, *sætia i iamnaþa hænder)*. Seqvestration eger i en mängd af fall rum på grund af lagens föreskrift[6]).

11. Ränteaftal. Hit höra aftal om öfverlåtande af eganderätt till egendom mot erläggande af bestämda ränteprestationer, om besittningsrätt till jord mot erläggande af afrad, om ränteobligation, som kan aflösas å gäldenärens sida, om egentligt ränteköp[7]).

1) Ss. 649—654.
2) Ss. 655 o. 656.
3) Ss. 658 ff.
4) Jfr ofvan s. 33, not. 4).
5) S. 661.
6) Ss. 662—667.
7) Ss. 667—670.

12. Bolag i vidsträckt mening (i afseende på hvars terminologi äro att märka uttrycken *viperlæghi*, *bolagh*, *fælagh*). Hit höra *bolagh* i inskränkt mening (ett bolagsförhållande mellan jordegare och förvaltare, hvarvid den senare insätter sitt arbete och tager del i vinst och förlust), vidare egendomssamfällighet *(fælagh)* mellan omyndiga barn och deras vårdare (enligt y. Westgötalagen), de bolagsförhållanden, som åsyftas med uttrycken *notalagh*, *fælagsgærþ* och *viperlæghi vm hiorþhald*, gemensamt hyrande af fartyg *(samlegha)* samt slutligen den art af kommandit-bolag, som förekommer i Wisby Stadslag *(wederlegghinghe)* och y. Stadslagen *(widherlægning)*[1].

13. Förlikning *(sæt)* och Kompromissaftal[2].

14. Ombudsmannaskap *(umbuþ*, stundom *buþ)*. Rättskällorna framställa inga allmänna grundsatser om detta aftal. Deremot gifves på vissa ställen föreskrifter rörande särskilda slag af ombudsmannaskap, såsom uppdrag att betala, att uppbära tillgodohafvande *(visa man at taka)*, kommission att försälja och köpa, aftal med skiljedomare[3].

15. Aftal, som åsyfta åstadkommande af säkerhet. Hit höra: egentliga försäkringsaftal, d. v. s. sådana som gå ut på öfvertagandet af möjlig skada (hvilka emellertid omtalas endast i urkunderna, och äfven der blott sällan)[4], aftal om vite, gisslan, frivilligt inträdande i förvar (Einlager) samt slutligen borgen. I afseende på detta sistnämnda aftal (till hvars terminologi höra uttrycken *borgha böter*, *lösöra*, *pæninga*, *goz*, *man*, men också *firi gæld*, *sak*, *pænninga*, *annan*, vidare *borghan*, *ganga i borghan*, *biþia man i borghan*, *fa*, *sætia i borghan*, vidare *borghanaman*, *borghari*) angifver Förf. såsom hufvudsakliga grundsatser enligt fornsvensk rätt, att löftesmannen, ehuru icke gäldenär, häftar såsom om han vore gäldenär, att derför borgenären kan hålla sig till löftesmannen, utan att vända sig mot gäldenären eller åtminstone utan att förut hafva vändt sig mot denne, att således, ehuru löftesmannen icke behöfver att genast fullgöra, utan först får försöka att hålla gäldenären till betalning, han likväl icke kan hänvisa borgenären till denne, att således löftesmannen, om det, hvar-

1) Ss. 670—680.
2) Ss. 680—686.
3) Ss. 686—688.
4) Förf. anför en brandförsäkring, grundad på ömsesidighet, från år 1314.

för borgen ingåtts, icke i rätt tid fullgöres, är utsatt för samma följder, som träffa gäldenären, men att löftesmannen har regress mot den, för hvilken han gått i borgen[1]).

Obligationer på andra grunder än aftal äro åter antingen obligationer på grund af rättskränkningar eller sådana, hvilka, enligt hvad ofvan (s. 31) är anfördt, icke kunna reduceras till allmänna typer.

Obligationer på grund af rättskränkningar kunna uppkomma antingen genom kränkande af *manhælgþ* (mord, dråp, dulgadråp, delaktighet i dråp, sår, stympande och förlamande, slag) eller genom ärekränkningar (vanliga reela injurier, oqvädinsord, oanständigt gripande, lönskaläge, hor med en annans äkta man, våldtägt, begången af ofri) eller förmögenhetsrättsliga kränkningar (stöld och med stöld analoga förbrytelser, rån, brandstiftning, skadegörelse å annans träl och å annans husdjur, annan skadegörelse å saker, borttagande af skuren säd, slaget gräs, huggen ved, af trädfrukter å annans egendom, kränkning af annans rätt till jagt och fiske, *furtum usus — fornämi*)[2]).

De öfriga obligationerna, hvilka hvarken hafva sin grund i ett aftal eller i en rättskränkning, behandlas (med uteslutande på detta ställe af dem, hvilka äro arter af sakbundenhet och hvilka äro förut framstälda) af Förf. under följande rubriker.

1. På lag grundad förmögenhetsförvaltning. Hit höra: förvaltning af omyndigs egendom (hvarvid olika regler gälla i det fall, då fader eller moder lefver och då båda föräldrarne äro döda)[3]), förmögenhetsförvaltning i äktenskapet[4]), förvaltning af egendom för frånvarande[5]) och förvaltning af kyrkogods[6]).

2. Frivillig verksamhet för annans bästa, nämligen vid fynd och upptagande af förlupna kreatur, vid bergande af skeppsbrutna, vid fynd af bin å annans ostängda mark, vid anvisning att återfå stulet gods, vid fasttagande och öfverlemnande af

---

1) Se härom ss. 696, 698, 700 och 705.
2) Ss. 766—733.
3) 733—746.
4) Ss. 740—742.
5) Ss. 743 och 744.
6) S. 745.

tjuf, vid gemensam jagt samt vid utbetalningar för annans räkning i flere fall[1]).

3. Obligationer på grund af skyldskap. Hit höra: underhåll af skyldemäns (del af sådana, hvilka i följd af ålder eller skröplighet ej sjelfva kunna försörja sig, dels af oäkta barn), aflösning eller godtgörelse (abfindung) till skyldemän (dels till illegitima barn eller syskon, dels — enligt Gotl.Lagen — till närmaste skyldeman, då jord blifvit såld till annan än denne), bidrag till slägtbot *(ættarstuþ)* samt i lag (Gotl.Lagen) stadgade prestationer till enka[2]).

4. Förpligtelser på grund af kommunalförhållande och grannskap. Hit höra: skyldigheten för grannar att fastställa gränser *(skæl, ramarkar)* mellan fastigheterna, der sådana gränser icke blifvit genom lag fastställda, stängselskyldighet (dels kommunal, dels grannar emellan), skyldighet till vattenafledning (dels kommunal, dels grannar emellan), skyldighet att bygga vägar och broar, skyldighet till jagt *(varghaskall, skallavræt)* samt slutligen kommunala understödspligter (skyldigheten att gifva understöd för brandskada — *branstuþir*, skyldigheten att i vissa fall gifva dagsverkshjelp samt skyldigheten att deltaga i likbegängelse)[3]).

Härmed hafva vi slutat vår redogörelse. Det återstår nu att kasta en blick tillbaka på den väg, vi under Förf:s ledning vandrat.

Dervid hafva vi först att taga i betraktande de hufvudsynpunkter, hvilka äro bestämmande för hela gången af Förf:s framställning. Dessa synas kunna i korthet sammanfattas på följande sätt.

Obligation är ett genusbegrepp, som omfattar icke blott det förhållande, som vanligen betecknats med benämningen obligation (»personal-obligationen»), utan äfven allt pantförhållande. Det karakteristiska för begreppet obligation i denna vidsträckta betydelse är, att ett visst i den yttre objektiva verlden bestående något — vare sig en person eller en sak — »står inne» för fullgörandet af ett »skola» — en skuld — att således det ifrågavarande objektiva

1) Ss. 746—750.
2) Ss. 750—755.
3) Ss. 755—763.

något häftar såsom pant för skuldens fullgörande, så att, om den icke fullgöres, den, till hvars förmån bundenheten eger rum, har rätt att hålla sig till det bundna, att realisera hvad bundenheten innebär, hvilket realiserande således träder i stället för eller ersätter[1]) det uteblifna fullgörandet. — Skulden kan endast åligga en person. Men den person, hvilken skulden åligger behöfver icke nödvändigt vara bunden; och den person, på hvilken (vid »personal-obligationen») bundenheten hvilar, behöfver ej nödvändigt vara skyldig. — Bundenheten är till för skulden, till förmån för den, till hvilken fullgörandet skall ske; och så till vida har denne (borgenären) en rätt. Men denna rätt är endast en eventuel rätt, så länge ännu icke tiden för skuldens fullgörande har inträdt. Först då har han rätten att realisera bundenheten; och denna rätt är det, som man, då bundenheten hvilar på en person, kallar fordringsrätt. Det kan således finnas en borgenär, som icke har fordringsrätt.

Denna uppfattning, hvilken, om den också icke blifvit af Förf. med samma skärpa uttryckt[2]) dock i väsentliga afseenden, åtminstone hvad beträffar den första och den tredje af de uppstälda satserna, är densamma, som Brinz, såsom vi i det föregående visat, sökt genomföra på den Romanistiska rättsvetenskapens område, har nu Förf. i detta arbete sökt att göra gällande äfven på den Germanistiska rättsvetenskapens fält, med stöd af den fornsvenska rättens grundsatser, eller med denna rätts institut såsom illustrationer.

Dessa frågor — huruvida begreppet *obligatio* bör fattas på detta vidsträckta sätt, om förhållandet mellan obligation och skuld, mellan borgenärsskap och fordringsrätt bör så bestämmas, som här angifvits — äro onekligen af det stora intresse, åtminstone i teoretiskt afseende, att de väl förtjena en närmare undersökning, så väl från den allmänna rättslärans som från rättshistoriens synpunkt. En sådan undersökning, hvilken för öfrigt, åtminstone delvis, redan blifvit utförd[3]), tillhör emellertid ej planen för denna uppsats.

1) Vi påminna härvid om Förf:s förut anförda uttryck (s. 40): »nicht durchsetzen, sondern ersetzen soll die Haftung das Erfüllen».

2) Förf. säger väl icke så uttryckligt som Brinz, att gäldenärens person utgör pant. Men då han t. ex. i fråga om fridlösheten säger, att dervid den bundnes hela verldsligt-rättsliga existens utgör »insatsen», så kan detta väl icke betyda annat, än att i detta fall gäldenärens person utgör pant.

3) En kritik af Brinz' teori finnes hos Hartmann, Die Obligation. Erlangen 1875. Med afseende härpå anmärker Bierling (Zur Kritik der ju-

Men vi kunna ej undanhålla vår åsigt, att den här framstälda uppfattningen icke är tillfredsställande. Och i korthet böra också några af de skäl, som synas oss tala emot en sådan uppfattning, antydas.

Hvad först angår den frågan, huruvida obligation öfver hufvud till sitt begrepp innebär ett pantartadt häftande, så synes utgångspunkten för den så uppstälda teorien vara behofvet att på ett tillfredsställande sätt angifva den obligatoriska rättighetens objekt. Det är, säger BRINZ, oriktigt att bestämma en annan persons handling såsom detta objekt; ty, då rättigheten till sitt begrepp är något åtminstone till en viss tid bestående, så måste också all rättighets objekt vara något bestående. Men handlingen är icke något bestående; det tillhör dess väsen att upphöra i det den uppstår. Handlingen får således icke afsöndras från personen. Denne, som är något objektift bestående, är det således, som utgör det verkliga objektet för den obligatoriska rättigheten.

För ett riktigt bedömande af denna argumentation förutsättes ett riktigt angifvande af hvad ett rättsobjekt i sjelfva verket är, hvarmed sammanhänga frågorna om rättighetens begrepp och om all rättighets grund öfver hufvud. Om det då i korthet kan sägas, att all rättighet i juridisk mening är en fri verksamhet, som har helgd och som derför skyddas af rättssamhället, om det vidare kan sägas, att den subjektiva grunden till all rättighet är det förnuftiga ändamål, för hvars vinnande denna fria verksamhet är erforderlig, och att den objektiva grunden är det förhållandet, att den fria verksamheten står i öfverensstämmelse med de fordringar, som uppställas af rättssamhällets väsen, så är allt det, som en person inom den på detta sätt bestämda gränsen, d. v. s. rättsenligt, kan i sin verksamhet använda såsom medel för sitt ändamål, ett möjligt objekt för hans rättigheter. Nu synes det väl icke kunna för-

---

ristischen Grundbegriffe. Zweiter Theil. Gotha 1883, s. 201) om BRINZ' åsigt, att det är karakteristiskt för obligationens begrepp, att den innebär ett pantartadt häftande: »Trotz der geistvollen Durchführung, die dieser Behauptung im Einzelnen zu Theil geworden, hat dieselbe so allgemein Widerspruch gefunden, dass ich glaube, zumal mit Rücksicht auf die meisterhafte Widerlegung in dem schon citirten Werke HARTMANNS, die auch der neuesten Darstellung von BRINZ gegenüber vollgültig bleibt, von jeder weiteren Polemik gegen dieselbe absehen zu dürfen».

nekas, att — utom annat — äfven ett handlande af en annan person kan vara ett medel för vinnandet af en persons ändamål. Om saken så fattas, lärer man väl och med rätta kunna säga, att handlingar af andra personer utgöra ett slag af objekt för rättigheter, ehuru handlingen är något blott momentant. Nu är det visserligen sant, att, då en handling i sjelfva verket är den handlande personen sjelf i en viss yttring, ett visst moment, personen så tillvida kan sägas utgöra objektet för rättigheten. Men härvid får det icke förbises, att personen icke kan, icke får göras till objekt på ett sätt, som nedsätter eller upphäfver hans egenskap af person. Detta gör man emellertid, om man gör honom till »satisfaktionsobjekt». I sjelfva verket synes det oss ej ligga någon vigt på, om man säger att en person eller en persons handling utgör objektet vid den obligatoriska rättigheten, blott man fattar så väl det ena som det andra uttrycket riktigt och icke deri inlägger något annat och mera än hvad deri får inläggas. Härvid invänder visserligen Brinz, att det är orimligt att säga, att den prestation, för hvilken man häftar, på samma gång är det objekt, som häftar. Men man kan väl säga, att han här förutsatt det, som skulle bevisas, då han tydligen i begreppet häftande inlagt betydelsen af häftande såsom pant. Och vid närmare betraktande torde det finnas, att denna invändning icke egentligen angår objektet för den obligatoriska rättigheten, utan sättet, på hvilket säkerhet skall beredas den berättigade, att komma i åtnjutande af objektet, som här är det medel för vinnandet af hans ändamål, hvilket utgöres af en annan persons handling. Sätten att bereda denna säkerhet kunna vara olika; och det är naturligt att de under olika stadier af kulturutveckling också äro olika. Det, som borgenären vill, det är handlingen, såsom sådan, fullgörandet af den prestation, till hvilken han har rätt, eller — der sådant fullgörande icke sker — något, som så nära som möjligt ersätter detta fullgörande. Om sjelfva prestationen, såsom sådan, kan nu visserligen den berättigade, vare sig såsom sjelf handlande under samhällsmaktens skydd eller med hjelp af samhällsmakten såsom handlande, icke omedelbart försäkra sig, så som han på detta sätt kan försäkra sig om en sak, till hvilken han har rätt. Men detta hindrar icke att prestationen är objekt för hans rättighet och att det derför tillkommer rättssamhället att förhjelpa honom att komma i åtnjutande af sin rätt. Rättssamhället kan härvid gå till väga på olika sätt. Det

kan försöka att genom hot med ett personligt ondt gifva gäldenären ett starkt motiv, att icke underlåta fullgörandet af förpligtelsen. I detta fall får underlåtenheten att fullgöra mer eller mindre tydligt karakteren af brott och påföljden för sådan underlåtenhet mer eller mindre tydligt karakteren af straff, fattadt såsom ett medel att afskräcka från rättskränkningar af dylik art[1]). Det person-

1) En sådan sammanställning af, å ena sidan, tvångsåtgärder mot gäldenär, som icke fullgör den honom åliggande prestationen, och, å andra sidan, straff för brott gör äfven HARTMANN (anf. arb.). Han yttrar (s. 118): »In jeder Obligation ist die concrete Norm gelegen, dass im Dienst des individuellen Zweckes das Bestimmte geschehe resp. (bei Obligationes in non faciendo) nicht geschehe. Wie aber der Begriff der allgemeinen Normen im Strafrecht als nothwendiges Correlat die Sanction des Strafgesetzes fordert: so ist vollends für die, in der Obligation verkörperte, concrete Norm des Civilrechtes unumgängliche Voraussetzung, dass sie in ihrer Durchführung gegen widerstrebenden Willen irgendwie gesichert sei. Keine Obligation ohne einen irgendwelchen zwingenden Apparat, der den Kern des Zweckes in seine schützende Schaale hüllt». Beträffande beskaffenheten af denna »tvingande apparat» anmärker han derefter (s. 119): »Die äusserlichen Mittel nun, durch welche jene concrete Norm die Gestalt der Obligation annimmt, können — das leuchtet zunächst ein — unbeschadet des wesentlichen Begriffs von ungleichster Stärke sein». Och längre fram (s. 130) säger han: »Ferner lässt es sich ja denken, dass die Erfüllung und Befriedigung von pecuniär ganz indifferenten Interessen und Zwecken vertragsmässig zugesagt und dass eine Civilklage hieraus gegeben würde. Es bleibt dann kaum eine andere Art und Weise der Erzwingung übrig, als mittelst der richterlichen Androhung von öffentlichen Strafen». — Häremot invänder nu visserligen AMIRA (s. 164), att flere af de sätt, på hvilka enligt den fornsvenska rätten bundenheten realiseras, nämligen sjelfpantning, gäldsfängelse, gäldsträldom, likasom fridlösförklaring och kyrkobann, äro af den beskaffenhet, att det är så långt ifrån att genom dem »genomförandet af den konkreta normen» betryggas, att de tvärtom äro till just emedan detta genomförande icke är betryggadt, att derför bundenheten är till, emedan ett sådant betryggande saknas — att den sålunda är till icke såsom apparat, utan såsom ersättning derför. Och han tillägger, att häremot icke med skäl kan invändas, att medlet till betryggande skulle ligga i fruktan för fridlösförklaring. bann, o. s. v. Ty detta skulle vara att föra öfver afskräckningsteorien på civilrättens område, der den skulle taga sig ännu sämre ut än annars, i betraktande deraf, att äfven den hotas med fridlöshet, bann, o. s. v., hvilken i följd af oförmåga, trots all honom injagad skräck och trots all god vilja, icke kommer att uppfylla det bud, som »den konkreta normen» innebär. — Häremot synes emellertid kunna anmärkas dels att, såsom vi längre fram i texten påpeka, uppdragandet af en skarp gräns mellan civil och kriminel orätt icke tillhör den tid, om hvilken här är fråga, dels att just derför, att flere af de sätt att »realisera bundenheten», hvilka på denna tid användes, antingen alldeles icke

liga onda, med hvilket gäldenären hotats, inträder då, i den händelse att prestationen icke fullgöres, och kan visserligen så tillvida sägas träda i stället för prestationen. Men man kan väl icke säga, att det »ersätter» prestationen, så vidt man dermed menar — hvad uttrycket närmast innebär — att detta onda skulle bereda borgenären en fördel, som i någon mening skulle godtgöra den förlust, han lider genom icke-fullgörandet af prestationen[1]). I alla händelser finnes det bland de historiskt gifna åtgärderna mot gäldenär, som ej fullgjort, sådana, hvilka i ingen mån medföra verklig godtgörelse för borgenären. — Det andra sättet att gå till väga åter är det, då rättssamhället sätter borgenären i åtnjutande af något, som så nära som möjligt verkligen ersätter sjelfva prestationen eller godtgör honom för den förlust han lidit genom prestationens uteblifvande —, ett sätt, som visserligen, äfven det, innebär ett tvång mot gäldenären, men i ingen mening gör honom till »satisfaktionsobjekt». — Det är icke något tvifvel underkastadt, hvilka olika perioder af rättsutvecklingen det ena och det andra af dessa olika sätt att betrygga borgenärens rätt tillhöra. Det förra — den stränga, tidigast rent af brutala, personal-exsekutionen — tillhör rättssamhällets tidigare och tidigaste utvecklingsstadier, då skilnaden mellan civil och kriminel orätt ännu var out-

voro egnade att förskaffa borgenären verklig godtgörelse eller ock gjorde detta på ett indirekt och ofullständigt sätt, det antagandet nästan tvingar sig på oss, att syftemålet med de stränga påföljderna i personligt afseende i sjelfva verket var, att förmå dem, hvilka voro rättsnormen underkastade, att icke försätta sig i sådana omständigheter, under hvilka de skulle träffas af dessa stränga påföljder.

1) Här bör det anmärkas, att det kunde synas som om BRINZ och AMIRA icke uppfattade saken på alldeles samma sätt. Den förre framhåller nämligen uttryckligen och med styrka, att det hör till sjelfva obligationens begrepp, att gäldenären såsom person är icke blott tvångs- utan äfven satisfaktions-objekt, under det den senare (ss. 40 o. 164) företrädesvis betecknar »bundenhetens realisation» såsom »ersättning» för det uteblifna fullgörandet. Då det emellertid icke torde kunna förnekas, att, om häftande såsom pant verkligen skall vara karakteristiskt för obligationens begrepp, gäldenären måste betraktas såsom »satisfaktionsobjekt» — detta må nu medföra eller icke medföra verklig materiel eller förmögenhetsrättslig fördel för borgenären — så måste AMIRA, som ju starkt framhåller, att det tillhör obligationens väsen, att något »står inne» för fullgörandet af en skuld — hvarmed väl icke kan menas något annat, än att detta något häftar såsom pant — i sjelfva verket också mena att den bundne är »satisfaktionsobjekt».

vecklad och man i sjelfva verket var benägen att betrakta all juridisk orätt såsom brott. Det senare åter — real-exsekutionen — får, såsom äfven BRINZ' framställning visar, allt mera öfverhanden, ju mera rättsbegreppen utvecklas, ju mera kulturen öfver hufvud stiger. Och här ligger en anmärkning nära till hands. Det torde väl icke kunna förnekas, att obligationsrätten får en allt större vigt och betydelse, ju mera menniskoslägtets utveckling går framåt. Om det med skäl kan sägas vara en civilisationens väsentliga karakter, att alla menniskor allt mera och mera känna sig såsom medlemmar af samma högre hela, att de följaktligen allt mera känna nödvändigheten af samverkan för att så väl menskligheteus som hvarje enskilds ändamål skall vinnas, så är det ock klart att på det rättsliga området de grundsatser som angå utbytandet af ömsesidiga tjenster — och det är just detta, som är obligationsrättens föremål — skola få en allt större betydelse. Och det ligger väl också i sakens natur, att ju större betydelse ett rättsinstitut får, desto mera utvecklas och fullkomnas det. Då nu BRINZ framhåller, att det förhållandet, att (»personal»)obligationen är en art af panträtt, icke vid någon annan form af obligation framträder så handgripligt, som vid *Nexum*, sådant detta af NIEBUHR framställes, så skulle här det anmärkningsvärda förhållandet ega rum, att ett rättsinstitut skulle vinna i utveckling och fullkomning ju mera det afviker från hvad det till sitt väsen och sitt begrepp är — att obligationsinstitutet i sjelfva verket nu skulle ha aflägsnat sig längre än någonsin från sitt verkliga begrepp. Ett sådant resultat är väl redan egnadt att väcka tvifvelsmål om riktigheten af begreppsbestämningen. Det är nu visserligen att märka, att BRINZ härvid gör den invändningen, att det likväl så till vida fortfarande är personen sjelf, som är objekt för den obligatoriska rättigheten, som hans förmögenhet är hans »rättsliga pertinens», att det sålunda är personen i denna sin rättsliga pertinens, som häftar. Men i sjelfva verket är väl detta ett öfvergifvande af den förut intagna ståndpunkten under ett endast skenbart bibehållande af densamma till uttrycket. Ty om också en persons förmögenhet i visst afseende kan sägas vara hans rättsliga pertinens, så kan man väl dock icke säga att, der exsekution verkställes direkt i gäldenärens förmögenhet, det är till gäldenärens person borgenären håller sig, eller att personen är »satisfaktionsobjekt».

Vi kunna således för vår del ej komma till annat resultat, än det, att, om också ett af de sätt, hvilka historiskt förekommit, att tvinga gäldenär till fullgörande, är det, att på visst sätt låta hans person häfta såsom pant, det likväl ingalunda hör till sjelfva karakteren af *obligatio*, att innebära ett pantartadt häftande. Men då dermed också det, som skulle utgöra den väsentliga gemensamma karakteren för (»personal») obligationen och »sakbundenheten» bortfallit, kunna vi ej anse användandet af uttrycket *obligatio* om pant (*obligatio rei*, o. s. v.) för annat än metaforiskt[1]).

Hvad derefter beträffar frågan om bundenhetens förhållande till skulden, så påminna vi oss att Förf.[2]) med styrka framhåller, att, emedan »vara bunden» betyder »skola stå inne» och »vara skyldig» betyder »skola prestera», hvarken begreppet bundenhet eller begreppet skuld fordrar, att den, som är bunden, också är skyldig, ej häller att den, som är skyldig, också är bunden, samt, i öfverensstämmelse härmed[3]), att, på samma gång en skuld förutsättes för en bundenhet, likväl, då skulden mycket väl kan vara en annans skuld, än dens, som är bunden, skuldens och bundenhetens uppkomstgrunder ingalunda nödvändigt behöfva sammanfalla. Väl synes äfven Förf:s mening vara att de grunder, på hvilka öfver hufvud skuld kan uppkomma, till sjelfva sin art äro desamma, som de, på hvilka öfver hufvud en bundenhet kan uppkomma. Men en särskild bundenhet behöfver icke ha samma grund som den skuld, för hvilken den eger rum. Förhållandet är, enligt, hans framställning, att visserligen vid (personal) obligationer bundenheten efter regeln har uppkommit af samma grund som skulden, men dock undantagsvis — nämligen vid borgen och gisslan — har en annan uppkomstgrund än skuldens, under det att vid sakbundenheter efter regeln bundenheten har en annan uppkomstgrund än skuldens och endast undantagsvis — nämligen vid rättskränkningar, förorsakade af ofria och djur — bundenheten uppkommer af samma grund, som gifvit upphof åt skulden.

1) I detta afseende anmärker BIERLING, a. st., s. 210: »Wir hatten oben (se det s. 57. n. 3. anförda st.) die Brinz'sche Ansicht von der *obligatio rei* als eine nahezu allgemein verworfene zu bezeichnen, und wir haben sie ebenso kurzweg abgelehnt, weil in der That der Begriff »Haftung einer Sache oder Sachgesammtheit», wenn er für mehr als ein Bild genommen wird, einen Widersinn in sich schliesst».

2) Ss. 39 o. 40. Se ofvan ss. 15 o. 16.

3) Ss. 255 o. 256. Se ofvan s. 31.

Utan att nu inlåta oss på frågan om de grunder, på hvilka öfverhufvud ett obligationsförhållande kan ega rum — endast anmärkande att den vanliga, om också på något olika sätt varierade, indelningen af obligationer i *obligationes ex contractu, ex delicto* och *ex variis causarum figuris* eller, såsom det här heter, Obligationen aus Verträgen och aus andern Gründen (af hvilka Obl. aus Übelthaten utgöra en art) väl icke kan anses tillfredsställande, redan af det skäl, att den blott negativa begränsning, som den sista klassen sålunda erhållit, angifver att undersökningen icke blifvit bragt till slut, hvilket förhållande ställer en uppfordran till rättsvetenskapen att företaga en närmare sådan undersökning — skola vi taga i betraktande de särskilda fall, i hvilka, enligt Förf:s framställning, skuldens och bundenhetens uppkomstgrunder falla i sär.

Vända vi oss först då till personalobligationerna, så synes Förf:s mening vara, att vid borgen och gisslan den förpligtelse, för hvars fullgörande borgen eller gisslan ställes, är skuld, den åter, som iklädes genom borgens eller gisslans ställande, är bundenhet. Men då, efter Förf:s eget uttalande, vid personalobligationen öfver hufvud (med de nämnda undantagen) skuldens och bundenhetens uppkomstgrunder sammanfalla, så måste väl hufvudförpligtelsen — den, för hvars fullgörande borgen eller gisslan ställes — vara på en gång skuld och bundenhet. Å andra sidan innebära äfven borgen och gisslan icke blott bundenhet, utan äfven skuld — ett eventuelt »skola prestera». Man har således här två skulder, hvilka tillika äro bundenheter; och vid hvarje af dem uppkomma bundenhet och skuld på samma gång och af samma grund. Öfver hufvud synes väl förhållandet vara det att på personalobligationens område all skuld tillika är bundenhet för den, som har skulden, men att en bundenhet äfven för en annan för samma skuld kan inträda — likväl icke utan att en särskild skuld för denne andre finnes, hvilken särskilda skuld då är den verkliga grunden till hans bundenhet. Grunden till denna särskilda skuld kan icke vara någon annan, än en af de grunder, som öfver hufvud föranleda uppkomsten af skuld. En sådan grund till denna särskilda skuld kan naturligtvis eget frivilligt åtagande — aftal — vara. Detta är händelsen vid borgen och gisslan. Men grunden kan äfven vara en annan. Så är t. ex. förhållandet i de förut anförda fallen, då enligt Westgötalagen *bryti* kan träffas af kyrko-

bann för skuld, som omyndig har, och af fridlöshet för skuld, som frånvarande jordegare har. Det må nu visserligen anses såsom bevis på ett outveckladt samhällsskick, att den äldre rätten, för att betrygga rättstillståndet, så långt utsträcker förpligtelsen, att handla å en annans vägnar och ansvara för hans handlingar, som icke allenast de nyss anförda exemplen, utan flere andra, t. ex. stadgandena om böter för *dulghadrap*, m. fl. visa. Men hvad som är otvifvelaktigt, det är, att den, hvilken ett sådant band ålades, i det förevarande fallet enligt den allmänna rättsåskådningen var skyldig till ett sådant handlande och ett sådant ansvar — för hvilket väl ytterst alltid ligger till grund den tanken, att den, som drabbas af ansvaret, hade kunnat och bort genom något sitt handlande förekomma den gerning eller det förhållande, för hvilket han får ansvara — således hade en skuld och att det är denna hans skuld, som är grunden till hans bundenhet.

Hvad åter sakbundenheterna angår, så är det klart, att då, enligt vår uppfattning, sakobligation endast är ett metaforiskt uttryck, den nu förevarande frågan helt enkelt betyder: i hvad förhållande står grunden till en panträtt till grunden till den skuld, för hvilken panten utgör säkerhet eller står inne? Hvad nu här beträffar de fall, som utgöra regeln, då enligt Förf:s uttryck grunden till panträtten icke sammanfaller med grunden till skulden, så är det väl klart, att om en person frivilligt konstituerar en panträtt för en skuld, vare sig egen eller annans, den handling, genom hvilken detta konstituerande eger rum, aldrig är densamma, genom hvilken skulden grundlägges, äfven i det fall, att den, som gör sig till gäldenär, samtidigt konstituerar panträtten. Hvad åter angår de fall, då panträtten säges uppkomma i och genom den handling, som utgör grunden till skulden, så betyder detta ingenting annat, än att lagstiftaren i särskilda fall finner det ändamålsenligt att på det särskilda sätt betrygga dens rätt, hvilken lidit en rättskränkning, att få godtgörelse för kränkningen, att han får säkerhet i en viss särskild sak. — Men då, enligt vår uppfattning, all obligation innebär ett band på en fri vilja och några sakobligationer i egentlig mening således icke kunna antagas, så är sålunda resultatet det, att, såvidt man (såsom Förf. sjelf gör s. 40) såsom skuld betecknar äfven den skyldighet att prestera, hvilken ännu icke inträdt, och såvidt man med bundenhet menar faran att vara utsatt för tvångsåtgärder, om man icke fullgör, bundenheten alltid upp-

kommer af samma grund och på samma gång, som skulden, eller m. a. o. att skuld alltid medför bundenhet för den, som har skulden, och att ingen bundenhet uppkommer för den, som icke har skuld.

Slutligen återstår frågan om förhållandet mellan borgenärsskap och fordringsrätt. Härvid synes det nu vara klart, att, om man bestämmer borgenärsskap öfver hufvud så, att man säger, att det är det tillstånd, då till en persons förmån en bundenhet, en obligation eger rum, man i detta tillstånd kan urskilja olika stadier, ett, då borgenären ännu icke kan företaga något mot den, å hvilken bundenheten hvilar, af det skäl, att skyldigheten att prestera ännu icke inträdt, och ett annat, då denna skyldighet inträdt, utan att prestationen blifvit fullgjord. I detta senare fall kan borgenären lagligen göra sin rätt gällande — hvilket visserligen på olika kulturstadier sker på mycket olika sätt. Vill man nu kalla endast denna borgenärens rätt, som består i hans rätt att lagligen angripa den bundne, för fordringsrätt, så finnes det väl icke något hinder härför. Men det synes häller icke vara något vunnet med att på detta sätt förändra en häfdvunnen terminologi[1]).

Vi hafva härmed åtminstone antydt de skäl, som synas oss tala mot den hufvudåskådning, från hvilken Förf. vid behandlingen af sitt ämne utgått. Han har, synes det oss, tagit sin synpunkt så, att det sätt, att »realisera bundenheten», som tillhör samhällets tidigare utvecklingsstadier och som onekligen kan sägas mer eller mindre tydligt hafva karakteren af realiserandet af en panträtt, trädt så mycket i förgrunden, att derigenom de öfriga sätten att betrygga borgenärens rätt blifvit mer eller mindre undanskymda och fått utseendet af att utgöra afvikelser från det normala. Derigenom har obligationsförhållandet öfver hufvud kommit att framstå såsom ett pantartadt häftande och således den

---

1) Härom anmärker WINDSCHEID, Lehrbuch des Pandektenrechts, B. II. s. 2.: »BRINZ möchte in Anlehnung an einen Sprachgebrauch des älteren deutschen Rechts unter »fordern», »klagen», unter »Forderungsrecht», »Klagerecht» verstehen. Ich halte das nicht für begründet. Wenn wir heutzutage Jemandem ein Forderungsrecht zuschreiben, so denken wir dabei an die, freilich im Hintergrund stehende Klagebefugniss nicht in höherem Masse, als wir daran bei jedem andern Rechte denken».

vanligen s. k. obligationen såsom ett species af panträtt. Derigenom har ock panträtten i egentlig mening blifvit indragen inom ramen för teckningen. Detta är utan tvifvel betydande afvikelser från den vanliga uppfattningen. Det är emellertid för den allmänna rättsläran, som nu förevarande fråga är af hufvudsaklig vigt. Det är derför också egentligen hvad beträffar den omfattning, som Förf. gifvit sitt verk — hvarigenom vi visserligen erhållit en framställning af stort intresse, om hvilken vi i annat fall skulle gått miste — äfvensom delvis — ehuru ej alltid — i afseende på grupperingen, som denna Förf:s hufvudåskådning framträder. I det sistnämnda afseendet förefaller det oss till och med anmärkningsvärdt, att Förf., med den synpunkt, han intagit, i sin framställning af den personliga bundenhetens realisation behandlat exsekutionen före de sätt att realisera bundenheten, hvilka för honom måste framstå såsom de mest typiska. Äfven för den, som på motsatt sätt uppfattar obligationens betydelse, måste det väl synas vara det riktiga, att behandla sätten att realisera bundenheten i den ordning, som det historiska sammanhanget gifver vid handen.

Deremot torde denna Förf:s hufvudåskådning icke kunna sägas ha haft något mera betydande inflytande på sjelfva hans historiska framställning. Han har öfver hufvud sett med säkert och uppmärksamt öga. Och mer än en gång torde det hända läsaren, att han, äfven om han, vid första genomläsningen af Förf:s framställning i en särskild fråga, hyst tvifvelsmål om riktigheten af den framstälda åsigten, vid närmare undersökning finner dessa häfvas. Det är emellertid naturligt, att, vid en så stor rikedom af särskilda undersökningar, dock åtskilliga punkter skola återstå, som kunna vara föremål för olika meningar. Och vi skola framhålla åtminstone några af dessa, utan att här kunna inlåta oss på mer än högst ett antydande af de skäl, som synas kunna anföras för en från Förf:s afvikande åsigt.

En fråga af intresse är den, huru pantsättningen vid den tid, som här skildras, öfver hufvud bör till sin juridiska karakter uppfattas. Förf. anför sjelf (s. 207) att på flere ställen spår finnas af en uppfattning, enligt hvilken pantsättningen af jord var en försäljning med betingad återköpsrätt, men anser denna omständighet dock icke ha någon betydelse i fråga om pantsättnin-

gens juridiska konstruktion. Detta är emellertid en punkt, som vi, oaktadt de skäl, hvilka Förf. (s. 208) anför för denna sin åsigt, anse åtminstone erfordra ytterligare utredning.

En annan punkt, i hvilken det åtminstone synes kunna ifrågasättas huruvida Förf:s åsigt är riktig, är den, der han behandlar panträtt i icke traderad fast egendom. Han anmärker härvid (s. 209), att den åsigten är utbredd, att ända in i det 17 århundradet den svenska rätten icke känt någon pantsättning af fast egendom utan öfverlåtande af besittning på panttagaren, men förklarar denna åsigt vara oriktig. Hvad nu bland de af Förf. anförda ställen först angår Wisby Stadslag, så torde det visserligen icke kunna förnekas, att den der omtalade pantsättningen *to kistenpande* är en hypotekarisk pantsättning. Och i sjelfva verket förefaller det väl naturligt nog, att denna art af panträtt, som onekligen tillhör ett senare stadium af rättsutveckling, kan ha fått insteg i en stadsrätt, hvilken föröfrigt notoriskt rönt så mycken inverkan från främmande håll och, såsom Förf. sjelf anmärker, säkerligen upptagit denna art af panträtt från Tyskland. Men då Förf. derefter säger, att denna hypotekariska panträtt äfven, om också såsom något extraordinärt, förekommer i fastlandets (lands)rätt, så synes detta påstående behöfva styrkas med fullkomligt säkra bevis. De ställen, hvilka Förf. anför såsom stöd för sitt påstående — nämligen Östgötal. Es.B. 16. 2, Södermannal. JB. 9, samt en urkund från Östergötland af år 1287 — synas emellertid oss kunna tolkas på annat sätt.

Vidare synes oss en anmärkning kunna göras mot det sätt, på hvilket Förf., med afseende på hvad det är, som gifver aftalen deras förbindande kraft, uppställer de olika slagen af aftal. Såsom vi förut hafva anfört indelar han nämligen, sedan han (s. 312) först anmärkt, att »när rätten, för att ett aftal skall hafva verkan, fordrar, utom kontrahenternas viljoakt, att något annat försiggår, som i och för sig icke kan hafva någon sjelfständig privaträttslig betydelse, så kallar man det, som sålunda försiggår, aftalets form», med afseende härå, aftalen i formfordrande och formlösa. De förra åter kunna vara antingen formal-aftal, då formen ensam är tillräcklig att gifva aftalet förbindande kraft, eller kausal-aftal, då, utom formen, derför erfordras någonting annat, som hör till innehållet, nämligen grunden eller snarare den del af grunden,

som af rätten är upptagen såsom karakter i rättshandlingens begrepp. Då det emellertid för kausal-aftalen karakteristiska blott är det, att grunden är bestämmande för aftalets förbindande kraft, så kunna kausal-aftalen äfven vara formlösa; och alla formlösa aftal äro kausal-aftal. Den *causa*, som den fornsvenska rätten känner, kan vara antingen en real-prestation eller ställande af kaution. Det finnes derför, enligt Förf., formfordrande real-aftal och formfordrande kautions-aftal. Det finnes vidare formlösa real-aftal och formlösa kautions-aftal.

Oss synes emellertid den enklaste och med sakens natur mest öfverensstämmande indelningen af aftal från synpunkten af hvad det är, som ger aftalet dess förbindande kraft, vara i, å ena sidan, sådana, som erhålla sin bindande kraft genom blott samtycket, såsom sådant — rena konsensual-aftal, och, å andra sidan, sådana för hvilkas giltighet fordras, utom samtycket, att något annat försiggår, då det, som sålunda tillkommer, är att betrakta såsom form. Dessa senare kunna då kallas formfordrande, ehuru i en annan betydelse, än den, hvilken Förf. ger åt detta ord. De af honom såsom de enda formerna angifna (offentlighet, fastar, sollennitetsvittnen, hand och mun, staf samt urkund) äro då nämligen icke de enda. Sålunda måste den kaution, som vid vissa aftal fordras — då denna, såsom Förf. (s. 344) framhåller, icke har till sin grund, att aftalet skall blifva antagligt för den ene eller andre kontrahenten, utan fordras af lagen — ha karakteren af en form. Vidare måste äfven en realprestation å ena sidan vid aftals afslutande ha betydelsen af en form. Detta synes oss tydligt framträda i de fall, då denna realprestation nedsjunkit till ett sådant minimum af värde, att den icke egentligen kan tagas i betraktande såsom realprestation (t. ex. den gamla brudköpssumman, som slutligen nedsjönk till *solidus et denarius*). Vi kunna derför ej finna annat än att *fæstipæninger*, *gudspæninger*, *gipt*, m. fl. äro att betrakta såsom former vid vissa aftals afslutande.

En annan punkt, i hvilken invändningar synes oss kunna göras mot Förf:s uppfattning, är den, då han på följande sätt (s. 516. Jfr ss. 506—509) karakteriserar gåfva i allmänhet: »Die Gabe ist ein obligatorisches Geschäft in dem Sinn, als sie den Empfänger zur Erwiderung verbindet und für Rückgabe des Ge-

schenks haftbar macht, wenn er es unverdankt lässt». De af Förf. anförda ställena dels ur lagarne, dels ur urkunder, synas oss icke innebära tillräckligt stöd för en sådan uppfattning. De ur Westgöta- och Östgöta-lagarna anförda ställena förklaras af SCHLYTER på annat sätt. De ur Uplands- och Helsinge-lagarna anförda angå endast morgongåfva; och att ur stadgandena om denna draga några bestämda slutsatser i fråga om gåfva i allmänhet, torde ej vara berättigadt. Och hvad slutligen angår det (s. 507) anförda gåfvobrefvet af år 1306, i hvilket gifvaren afsäger sig sjelf all rätt att återkalla gåfvan och förbjuder sina arfvingar att göra det, så torde man väl, med kännedom om den öfverflödiga omständighet, som i dylika handlingar ofta röjer sig, icke hafva tillräckligt skäl, att på de i denna handling använda uttrycken grunda det antagandet, att gifvaren eller hans arfvingar utan denna klausul skulle haft rätt att återkalla gåfvan.

Ytterligare anmärka vi, hvad beträffar den skarpa skilnad, som Förf. (s. 530) gör mellan *urgæf* (enligt Östgötalagen) och *hemgæf* (enligt Westgötalagen), att det väl synes kunna ifrågasättas huruvida denna är befogad. Oss vill det synas som om det vore antagligast att, enligt Götalands lagar i allmänhet, son redan under fadrens lifstid ansågs hafva rätt till en qvotdel i boet, hvilken qvotdel i vissa fall, af hvilka sonens inträdande i äktenskap var ett, kunde utskiftas. Härvid synas oss böra jämföras de ställen, hvilka Förf. s. 599 not. 4 anför, och dessutom Gotlandslagen I. 28. 8. Det är visserligen sant, att Westgötalagen icke uttryckligen omtalar någon rätt för son att få *hemgæf*. Men denna lags uttryck *gipter af garþi* m. fl. dylika synas oss dock antyda att äfven i Westergötland väsentligen samma åskådning var rådande, som den, hvilken i Östgötalagen fått sitt uttryck i ett bestämdt stadgande.

Ännu återstå många frågor, hvilka förtjenade att tagas i betraktande. Men denna uppsats har redan betydligt öfverskridit de gränser, hvilka ursprungligen derför voro satta. Vi måste sluta.

Vi hoppas hafva visat, att det är rika bidrag, som Förf. här lemnat till belysning af en vigtig del af vår äldre rätt; och vi äro förvissade derom, att, äfven der de åsigter han framstält kunna

vara föremål för olika meningar, han gifvit vigtiga uppslag och väckelser till en allt grundligare forskning, som skall lända till en allt klarare och fullständigare uppfattning af ämnet.

Det är med största intresse vi motse fullbordandet af det stora verk, hvars första afdelning vi nu behandlat. Men vi kunna från vår ståndpunkt icke annat än till slut uttala den önskan, att Förf., när detta verk blifvit bragt till slut, ville åter vända sig till bearbetningen särskildt af Svensk rättshistoria. Detta fält, om hvilket Förf. genom nu förevarande arbete visat sig ega så grundlig kännedom, är stort; och de krafter inom vårt land, som äro satta till detsammas bearbetande, äro åtminstone tillsvidare få och splittrade i sin verksamhet.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1883.

FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

GRAMMATISKA ANMÄRKNINGAR

AF

O. A. DANIELSSON

II

OM DE GREKISKA SUBSTANTIVERNA MED NOMINATIVÄNDELSEN -ώ.

UPSALA 1883
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING

Grammatiska anmärkningar.

II.

Några ord om de grekiska substantiverna med nominativändelsen -ώ.

Af

O. A. Danielsson.

Den ordgrupp, hvarmed vi här tänka sysselsätta oss, är utan tvifvel i förhållande till sitt omfång och sin betydelse en af de mest behandlade punkterna på den grekiska grammatikens område. Det oaktadt är man, efter vår och väl många andras mening, ännu långt ifrån att hafva funnit en, om också blott i det stora hela, giltig och öfvertygande förklaring af dess egendomliga böjning. Äfven föreliggande lilla uppsats gör för sin del ej anspråk på att lemna en sådan förklaring, utan vill endast betraktas såsom ett försök till förnyad granskning af frågan och af de sätt, hvarpå den hittils blifvit behandlad. Vinnes härigenom ingenting annat, så torde åtminstone åtskilliga i saken inneboende svårigheter, som man i den linguistiska spekulationens ifver alltför lätt frestas att underskatta, vid en sådan revision komma att tydligare träda i dagen. — I och med det angifna, hufvudsakligen kritiska syftet är också gången af vår framställning så godt som på förhand gifven. Först söka vi att något fullständigare sammanfatta och, såvidt möjligt är, från historisk ståndpunkt belysa alla väsentliga faktiska uppgifter om ω-stammarnes [1]) formbildning, i ett därpå följande kapitel granskas de åsikter, som hittils blifvit uppstälda och till slut redogöres i korthet för den uppfattning, hvarvid vi själfve ansett oss tillsvidare böra stanna.

---

[1]) En benämning, som vi för korthetens skull tillåta oss att använda.

I[1]).

De grekiska ω-stammarnes egentliga användning är, såsom man vet, att bilda de bekanta genom hela græciteten förekommande feminina nomina propria. Af appellativer (fem. gen.) och nomina abstracta träffas inom denna stamklass endast ett jämförelsevis högst obetydligt antal, och däribland var det dessutom, efter hvad källorna utvisa, endast ett litet urval, som brukades i det alldagliga prosaiska språket. Resten utgöres af mer eller mindre poetiska *ἅπαξ εἰρημένα*, hufvudsakligen verbalabstracta l. nomina actionis, bevarade hos auktorerna eller i antika filologiska arbeten. Sådana isolerade former, ej sällan kanske ögonblickets bildningar, visa emellertid, att det till grund liggande suffixet äfven i denna funktion rätt långt ned i tiden uppfattades och begagnades såsom ett 'lefvande' suffix. För att åskådliggöra detta förhållande och på samma gång i någon mån fullständiga den tämligen knapphändiga bild våra grammatiska handböcker ge af denna ordfamilj, må följande exempel anföras, hämtade från de båda sistnämda kategorierna (appell. och abstr.):

ἀμειβώ = 'vexling' (*ἀμείβειν*) Eustath. 1471, 30;[2])

ἀνθρωπώ· ἡ γυνή, παρὰ Λάκωσιν Hesych.[3]) (*ἄνθρωπος*);

αὔδω = *αὐδή* 'vox' hos Sappho I, 6 (gen. *αὔδως*);

γλιχώ· ἡ φειδωλὸς ἢ περίεργος Et. M. 234, 27, af Zonaras förklaradt såsom abstr. = *ἡ φειδωλία*, s. Schmidt till Hesych. v. *γλιχός*;

δοκώ = *δόκησις* Eur. El. 747, jfr *ὁ δοκός* och *ἡ δοκή* (*δοκεῖν*);

---

[1]) De specialarbeten, som för det följande hufvudsakligen blifvit rådfrågade, äro: Lobeck Rhematikon s. 317 f. ('De nominibus in ω exeuntibus'), Tzschirner Græca nomina in Ω exeuntia, ett mycket vidlyftigt anlagdt arbete, hvaraf, såvidt oss är bekant, endast utkommit Part. I, gymnasialprogr. Breslau 1851 och Part. II, gymnasialprogr. Cottbus 1857, innehållande en alfabetiskt ordnad och med rikliga citat försedd lista öfver alla bithörande ord från *A*- t. o. m. *E*-, samt i första rummet Ahrens' afhandling i K. Z. III s. 81 f.

[2]) Comm. till Od 3, 332 (p. 131 ed. Lips. 1825): *ἐκ δὲ τοῦ εἴβειν εἴβιμος ὁ στάζων, καθὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀμείβειν θηλυκὸν ἡ ἀμειβώ, ἑτεροιουμένη πρὸς τὴν ἀμοιβὴν καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ὅσα τὴν οι δίφθογγον ἔχουσιν.*

[3]) Hdskr. har *ἀνθρώπω*. Såsom stående på orätt ställe är denna artikel enl. Schmidt (Ed. Mai.) starka tvifvel underkastad.

εἰδώ · *φρόνησιν. ὄψιν* Hesych. (*εἰδέναι, ἰδεῖν, εἶδος*)[1];

ἑστώ · — *οὐσία, ὑπάρχον, ὕπαρξις* Hesych. (enl. Schmidt's em.), hos Archytas, Stob. ecl. phys. p. 714 (194 Mein.), namn på en af tingens principer (*ἀρχαί*), motsatsen till *'μορφώ'*: 'substans' — 'form' (r. *ἐς*)[2]. Ordet förekommer dessutom i sammansättningarne:

ἀειεστώ = *ἀϊδιότης*, af Harpokration (p. 13 ed. Dind.) citeradt från talaren Antiphon[3], *ἀπεστώ* Herod. 9, 85, jfr Hesych.: *ἀπεστύς* · *ἀποχώρησις*, *εὐεστώ* Herod., Aesch. etc. och *κακεστώ*, Hesych.: *κακεστοῦν* · *κακὴν κατάστασιν . ἢ ἀπραγίαν*;

ἠχώ = 'ljud, eko' Hom. hymn. 19, 21, Hes. Sc. 279, 348 o. s. v., jfr *ἠχή* och det yngre *ἦχος*;

θηλώ='amma' (*θηλή*) Hesych., Plut. Qu. Rom. p. 278, jfr Thes.;

καμινώ = 'anus præfecta fornaci' (*καμινεύτρια, καμινοκαύστρια*, jfr Lentz Herodian. II 162, 3) Hom. Od. 18, 27 (*κάμινος*);

κερδώ · *κερδίστη . ἀλώπηξ*[4]) Hesych., i denna bet. t. ex. hos Ar. (*κέρδος*);

κινώ · *κίνησις, Δωριεῖς* Hesych. (*κινεῖν*)[5];

κομμώ · *ἡ κοσμοῦσα τὸ ἕδος* (kultbild) *τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρεια* Bekker's An. p. 273, 6 (*κομμοῦν, κομμώτρια, κόσμος*)[6], likbetydande med *κοσμώ*, hvarom se Harpokr. v. *τραπεζοφόρος*;

λεχώ = 'barnsängskvinna' (*λέχος*) Eur., Ar. etc.;

μελλώ = *μέλλησις* Aesch. Ag. 1310 K. (*μέλλειν*);

μιμώ = 'apa', (jfr *ὁ μῖμος*), förekommer först hos mycket sena förf. t. ex. Suidas (s. v. *πίθηξ*) o. Tzetzes och är antagligen på något sätt besläktadt med nygr. *μαϊμού* 'apa';

---

[1]) En föregående gl.: *εἴδη* · *εἶδος* — *ὄψις, πρόσωπον* är enl. Lobeck och Schmidt korrumperad. Man skulle eljest, såsom i åtskilliga andra fall inträffar, ha en parallel *ā*-stam med samma betydelse. — Om *εἰκώ* = *εἰκών* se längre fram.

[2]) Den af de gamle alternativt uppstälda etymologien af *ἑστάναι* är säkerligen oriktig. — Suffixet -*τώ* påträffas endast i detta ord. Ahrens framhåller a. st. s. 90 dess förvandtskap med suffixen -*το* (*νόστος, ἄροτος*, jfr *ἀειεστόν*?), -*τā* (*βροντή, μελέτη*), -*τυ* (*βρωτύς, μνηστύς*, jfr *ἀπεστύς*) och -*τι* (-*σι*).

[3]) Jfr också Hesych: *ἀειεστόν* (= *ἀειεστύν* l. *ἀειεστοῖν*? Se Schmidt's anm.) · *τὴν αἰώνιον οὐσίαν, ἢ ἀϊδιότητα*.

[4]) Jfr benämningen *κερδαλῆ* (-*έη* = -*έα*) 'den sluga', räfven.

[5]) Jfr Ahrens Dial. II s. 389. — *Κινώ* skall också Empedokles hafva kallat en af 'rerum gignendarum causæ' enl. Lobeck Rh. s. 319.

[6]) Jfr G. Meyer Gr. § 268.

μορφώ ungef. = *μορφή*, Archytas på det ofvannämda stället hos Stobæus;

ὀπισαμβώ, ett besynnerligt ord, som Soph. skall hafva begagnat i betydelsen *'ἡ εἰς τοὐπίσω ἀναχώρησις'* (*ὀπισ-αμ*[=*ἀνα*-]*βῆναι*, jfr Lobeck Prol. s. 35, n. 36 [1]);

πειθώ = 'öfvertalningsgåfva', 'lydnad' (*πείθω*, -*εσθαι*) Aesch. etc.;

πευθώ = 'spaning', 'underrättelse' (*πεύθεσθαι*) Aesch. Sept. 353 K., jfr *πεύθη· πεῦσις, ἐρώτησις* Hesych.;

τητώ· στέρησις (privatio) gl. Cyrill., Schmidt till Hesych. v. *τήτει*, jfr *τήτη* (*τητᾶν*) och *τῆτος*(?);

τραπεζώ· ἱέρειά τις Ἀθήνησιν Hesych., eljest kallad *τραπεζοφόρος*, se Schmidts' anm. (*τράπεζα*);

τυτώ· ἡ γλαῦξ Hesych., onomatopoetiskt ord, jfr Schmidt's anm. och Lobeck Rh. 320;

φειδώ = 'skonsamhet' (*φείδεσθαι*) Hom., Hes. etc.;

χρειώ, *χρεώ* = 'nöd', 'behof' Hom., Ep. (*χρεῖος*, *χρέος*, *χρή*) m. fl. [2]).

Vi hafva ofvan ej angifvit, huru dessa ord fördela sig på kategorierna primär och sekundär stam (med resp. verbal l. nominal grundform). I självfva verket är det ej alltid så lätt att med säkerhet bestämma, hvilken af dessa båda slags stambildningar man i det gifna fallet har att antaga. Det är visserligen ganska säkert, att t. ex. (*ἀνθρωπώ*?,) *θηλώ*, *καμινώ*, *κερδώ*, *κομμώ* (*κοσμώ*), *λεχώ*, *μιμώ*, *τραπεζώ* äro sekundärt (nominalt) afledda och att å andra sidan *ἀμειβώ*, *εἰδώ*, *ἑστώ*, *κινώ*, *μελλώ*, *πειθώ*, *πευθώ*, *φειδώ* och väl äfven *αὐδώ*, *δοκώ*, *τητώ* böra betraktas såsom primära (verbalt afl.) stammar. Vid sådana ord däremot som *ἠχώ*, *μορφώ*, *χρειώ* komma vi i en viss förlägenhet. Vid första påseendet tyckes det, som om de vore själfständiga sidoformer ('paraschematista' enl. den gamla terminologien) till *ἠχή* etc. [3]): af denna art synes förhållandet

[1]) Se Soph. fragm. 920 i Dindorf's Poet. Sc.[5]

[2]) Andra till stor del dunkla och osäkra ordformer, såsom *δαλλώ* (= *ἡ ἀπόπληκτος*, *ὑπερῆλιξ*), *ἰώ* (= *δύναμις*, *βοή*, jfr *ἰά*, *ἰωή*), *κοθώ* l. *κορθώ* (= *βλάβη*, jfr Vaniček Wbch I s. 195), *κιττώ* (sem. lånord Bezzenb. Beitr. I s. 290) etc. finner man uppräknade hos Lobeck a. st. s. 320. Ordet *'τρηχώ'* 'stenbunden mark' bör numera utgå. sedan Schneider på det ifrågavarande stället hos Nik. Ther. 284 med de bästa Codd. och Et. M. (men mot schol.) infört läsarten *'τρηχύν'*.

[3]) Jfr t. ex. *βιοτή*: *βίοτος*, *ὀροφή*: *ὄροφος*, *βλάβη*: *βλάβος* neutr. o. dyl., Lobeck Prol. p. 7 f., Kühner Gr. I s. 387 f.

vara mellan αὐδώ (αὔδω): αὐδή, δοκώ: δοκή o. δοκός, (εἰδώ: εἴδη?,) πευθώ: πεύθη, τητώ: τήτη. Möjligtvis finnes det dock här ett närmare sammanhang, så att ἠχώ och μορφώ äro afledda af de hvardera motsvarande ā-stammarne, och för egen del skulle vi nästan vilja ge företrädet åt en sådan uppfattning. Ἠχώ är ju åtminstone i det senare, klassiska språkbruket någonting annat än ἠχή[1]), näml. 'ljudet' i andra hand (ungef. = ἠχήεσσα) och μορφώ betyder hos Archytas ej 'formen' kort och godt, utan den alla former inneslutande och skapande 'formprincipen' (jfr μορφήεις, μορφοποιός). Hvad ändtligen χρε(ι)ώ beträffar, så kan det visserligen vara en omedelbar afledning af r. χρη, men det synes likväl i någon mån sannolikare, att det närmast beror på χρεῖος (d. ä. χρῆος), χρέος[2]). Det må för öfrigt erkännas, att t. o. m. de nyss anförda αὐδώ, δοκώ o. s. v. möjligtvis kunde tänkas stå i direkt afhängighetsförhållande till de därmed samhöriga och från betydelsens synpunkt identiska ā-stammarne. Dessa orddubbletter skulle då utgöra en analogi till de bekanta ἀνάγκη: ἀναγκαίη, ἔλεγχος: ἐλεγχείη, μάτη: ματίη o. dyl.[3]). — Ett sådant antagande vore emellertid här ganska öfverflödigt.

Vid de grekiska nomina propria på -ώ behöfva vi ej länge uppehålla oss, då de bilda en af de mest bekanta typerna inom det grekiska namnsystemet. Genom Fick's välbekanta arbete 'Die griechischen Personennamen' har det blifvit fastställdt, att de till allra största delen äro 'elliptiska'[4]) namn eller hvad man

---

[1]) Lobeck a. st. s. 319 n. 3: 'Si verum est discrimen illud Sch. Eur. Hec. 1087. ἦχος ὁ κτύπος, ἠχὼ δὲ ἀπήχημα, hoc denominativis adnumerandum est. Sed poetis promiscua sunt'. Det vill dock synas oss, som om denna nyans i betydelsen skulle vara märkbar redan på de (ofvan s. 3 angifna) ställen, där ordet först förekommer i litteraturen.

[2]) Jfr de konkreta orden κερδώ, λεχώ i deras förhållande till κέρδος, λέχος. — Med χρεία, hvartill vi ibland sett det hänfördt, har χρε(ι)ώ omedelbarligen knappast någonting att göra. För att ej tala därom, att det sistnämda ordet först anträffas i den efterepiska litteraturen, så skulle den ofta förekommande metriska reduktionen af χρεώ till en stafvelse i sådant fall blifva något för stark. χρεία (ion. χρηΐη?) är kanske själft afledt af χρέος.

[3]) Se Zacher Nom. in αιος s. 88 f., jfr Kühner Gr. I s. 384.

[4]) Termen är lånad från prof. Tegnér's 'Om elliptiska ord' (föredrag vid filologmötet 1881). — Förklaringen af dessa namn såsom varande 'Kosenamen' går tillbaka ända till de antika grammatici (se Lentz Herodian. II 869, 32, Lobeck Rh. s. 317, Fick Gr. Personenn. s. LXII), om de också ännu icke kommit till en riktig uppfattning af själfva principen för deras bildning. De åberopa sådana evidenta fall som Ἀφρώ = Ἀφροδίτη, Εἰδώ = Εἰδοθέα, Ἱψώ = Ἱψιπύλη (jfr Ταυρώ = Ταυροπόλα, Τριτώ = Τριτογένεια, Δηώ = Δημήτηρ).

på tyska kallar 'Kurz-' eller 'Kosenamen', d. v. s. att de äro förkortningar af fullständiga, af tvänne stammar komponerade namn. I det stora flertalet har förkortningen skett så, att endast den ena stammen, i regeln den första, bibehållits och suffixet fogats därtill, t. ex. *Ἀναξώ: Ἀναξ-άνδρα, -αρέτη* etc., *Κλειτώ: Κλειτ-άνασσα, -αρέτη* etc., understundom har också den senare sammansättningsledens framljud tagits med, t. ex. i *Ἐπ-αφρώ: Ἐπ-αφροδίτη* (*Ἐπ-αφρόδιτος*), *Πολυ-ξώ: Πολυ-ξένη* (*Πολύ-ξενος*) [1]). Långt färre äro de fall, då man träffar ω-stam i oförkortade tvålediga namn, såsom t. ex. *Ἀκεστιμώ: Ἀκεστίμη* (*Ἀκέστιμος*), *Ἐπαγαθώ: Ἐπαγάθη* (*Ἐπάγαθος*). Antagligen har äfven hos sådana namn suffixet -ω, efter de elliptiska namnens förebild, meddelat en mera familjär ('hypokoristisk') färg åt desamma. — Detta må vara nog om ω-stammarnes stambildning, som i detta sammanhang är af jämförelsevis underordnadt intresse.

Böjningssystemet, hvartill vi nu öfvergå, har följande utseende:

Nom. s. -ώ (*Λητώ*); i thessal. dial. ljudlagsenligt *-ού*, t. ex. *Μελανθού* (Meister Gr. Dial. I s. 298).

Detta är den vanliga formen, intygad genom talrika exempel tillhörande snart sagdt alla de perioder af grekiska språkets lif, från hvilka vi öfverhufvud hafva några minnesmärken. En annan form med s. k. *iota adscriptum* ('subscr.') förekommer, såsom bekant, någongång i inskrifterna och omnämnes äfven i den grammatiska litteraturen. Man har alltsedan Ahrens' afhandling om dessa stammar lagt stor vigt härpå och till och med velat göra denna sistnämda ändelse (*-ώι*) till den normala, hvarur senare *-ώ*, genom bortfall af iota, skulle hafva utvecklat sig — med mycket tvifvelaktigt berättigande, såsom vi tro och nu skola söka att ådagalägga. Den betydelse, som bör tillmätas förefintliga exempel på ändelsen *-ωι*, beror gifvetvis därpå, huruvida en sådan form i tiden faller före eller efter den epok, då slutljudande 'iota adscr.' (*ι* såsom kompo-

---

[1]) Ytterligare exempel se Fick a. st. ss. XXII f. och XVI. — I förbigående må här anmärkas, att man icke får öfverdrifva den elliptiska förklaringsprincipen ända därhän att undantagslöst vilja återföra alla af en stam bestående namn till tvåstammiga 'Vollnamen'. Särskilt gäller detta de mytologiska namnen, hvaraf några tydligen ej äro annat än personificerade abstracta eller appellativa, t. ex. *Πειθώ* (personnamnet hör däremot till gruppen *Πειθο-*), *Ἠχώ*, andra åter rent attributiva till betydelsen, t. ex. *Μορφώ* (Aphrodite), *Ἰουλώ*, *Σιτώ* (Demeter) och såsom sådana föga eller intet skilda från appellativerna *καμινώ*, *κερδώ*, *λεχώ* etc.

nent i diftong med lång 'ᾱ'-vokal) förstummades samt till följd däraf stor osäkerhet i dess skrifvande inträdde, och det måste förefalla ganska besynnerligt, att denna, som det tyckes, så självklara synpunkt hittils nästan helt och hållet lemnats obeaktad. Såvidt vi veta, är Blass den förste, som uttryckligen framhållit, att en mycket ansenlig del af de så ofta citerade nominativerna på *-ώι* är af för ungt datum, för att hafva något annat än ett rent ortografiskt värde [1]). Enligt nämde författare kan man sätta den tidpunkt, då ett allmänt vacklande börjar visa sig i afseende på iota adscr., så tidigt som till slutet af tredje och början af andra årh. f. Chr. [2]). Som allmän regel kan man därför uppställa, att i stridiga fall, då man har att afgöra, huruvida en viss form bör hafva iota adscr. eller ej, af andra förkristliga århundradet tillhörande urkunder endast de med särskild sorgfällighet affattade (statshandlingar o. d.), dock med en viss försigtighet, få åberopas, af de från det första århundradet härstammande knappast ens sådana kunna begagnas och att de ännu yngre från kejsartiden äro absolut obrukbara som bevismaterial [3]).

Lägga vi nu den härigenom vunna kritiska måttstocken på de af Ahrens a. st. s. 82 och G. Meyer Gr. § 323 citerade exemplen, så visar det sig, att endast en mindre del af desamma kan uthärda en sådan pröfning. Flertalet faller efter den angifna epoken (början af 2 årh.) och alla anträffas på privatmonument (vanl. grafinskrifter), där man ej har rätt att vänta sig någon högre grad af noggrannhet i ortografiskt hänseende. Från den senare romerska kejsartiden härröra sannolikt *'Αθηνώι* C. I. G. 3714 (Apamea i

[1]) Ueber die Aussprache des Griechischen, 2 Aufl. Berlin 1882, s. 39 not. 116.

[2]) A. st. s. 42. Man finner sål. i 2 årh. t. ex. imper. *ἔστωι, παραμεινάτωι* (Wescher-Foucart Inscr. Delph. 29,10, 82,13 och 165,8) *παρεχέτωι* (s. st. 111, 35) eller nom. ack. dual. (*περὶ*) *τὼι θεώι* (C. I. A. II 605, 12, enl. Koehler från förra delen af 2 årh.), och å andra sidan t. ex. dat. *ἐφ' ὦτε, τῶ θεῶ* (Wescher-Foucart 435, 7) m. m. — Då skriften i allmänhet, åtminstone i tider af så pass hög litterär odling som de här omtalade, brukar hålla sig ett godt stycke bakom det okonstlade talspråket, tyckes man med stor sannolikhet kunna förutsätta, att iota adscr. i de flesta delar af det grekiska språkområdet, förstummats redan före slutet af 3:dje seklet. Att det ännu ett århundrade bortåt finnes (etymologiskt) riktigt skrifvet i de attiska statsurkunderna (Koehler C. I. A. II s. 242), utgör naturligtvis ej något bevis häremot.

[3]) Blass a. st. s. 43.

Bithynien) och *Ἀρτεμώι* C. I. G. 696 = C. I. A. III 2610 (Athen, en Milesisk kvinnas grafskrift). Troligen i början af densamma och i alla händelser ej långt förut falla: *Ἀφενώι* (2 gånger), *Φειώι* C. I. G. 5163 (Kyrene)[1], *Ἀκε[σ]ώι*? C. I. G. 5171 (sammastädes)[2]) och *Διονυσώι* C. I. G. 2151 (Chalkis på Eub.)[3]). Den Selinuntiska votivinskriften med nom.-formen *Ἀρκεσώι* synes vara från 1 årh. f. Chr.[4]) och *Φιλυτώι* (var. l. *-ου*) C. I. G. 2310 (Delos) behöfver icke, så vidt vi kunna förstå, dateras högre upp än till medlet af 2 årh. f. Chr.; att sluta af bokstäfvernas allmänna karaktär torde den kanske böra sättas till omkring denna tid eller möjligen något senare[5]). — Synnerligen olämpligt förefaller det oss

[1]) Flertalet af de Kyrenaiska inskrifterna tyckas tillhöra den romerska kejsartiden, jfr Franz' anm. till C. I. G. 5134. — Ifrågavarande inskr. visar dessutom spår af en modernare skriftkarakter; utom det vanliga *A* förekommer en gång det med nedåtvänd vinkelhake i st. f. tvärstreck, *Σ* har två gånger (i *Ἀσοριεύς*) formen af ett *C*, jämte den vanliga med parallela och den med divergerande horizontalstafvar och *E* är en gång (i nyssn. form) afrundadt.

[2]) Inskriften skall hafva detta mycket misstänkta utseende: *Ακεωι Νικοδδηω*. — I n:o 5164 ändrar Franz i Add. Vol. III s. 1241a läsningen *Μ[νασ]ώι* till *Μ[ενίπ]πωι*.

[3]) Boeckh förlägger i sin komm. af historiska skäl denna grafinskrift till omkr. l. efter triumvirn M. Antoniitid, ett omdöme, som han dock i Add. Vol. II s. 1018 a. modifierar. Att densamma måste vara tämligen ung, kan man sluta sig till redan af den å samma inskr. till ett annat namn fogade åldersuppgiften (*ἐτῶν κβ*). Jfr Franz Elementa Epigr. Gr. s. 340: 'Temporum inferiorum est etiam ætatem notare defuncti'. De attiska inskr., där den dödes ålder är angifven, tillhöra alla tiden e. Chr. enligt Kumanudis *Ἀττικῆς Ἐπιγραφαὶ Ἐπιτύμβιοι* s. 454 s. v. *'ἡλικίαν'*.

[4]) Jfr Ritschl Opp. I s. 781; öfriga ställen se hos Schneider De dial. Megarica (Giessen 1882) s. 11. Den ofvan följda dateringen härrör från Benndorf Metopen v. Selinunt s. 34, som därvid stöder sig på skriftens utseende, enligt A. Holm's referat i Bursian's Jahresber. I 1873 s. 54 (själfve hafva vi ej varit i tillfälle att få se nämda arbete). Härmed stämmer väl öfverens, att en af Ritschl a. st. s. 841 citerad (likaledes oss otillgänglig) publikation i Arch. Zeit. 1865 har *A* med brutet tvärstreck.

[5]) Utom de ofvan efter Meyer och Ahrens anförda exemplen från tiden efter iota adscripti bortfall kunna ytterligare nämnas: *Φιλώι* Wescher-Foucart Inscr. Delph. 435, 2 (2 årh.; samma inskr. har dativerna *τῶ θεῶ* r. 7 och *Γρείπω* r. 17 utan *ι*), såvidt vi sett rätt, det enda fallet i denna inskriftssamling, där dylika nominativer rätt ofta förekomma, *Μνησθώι* (så enligt Franz, inskriften har *μνησθοι*, med rhomboidiska *θ* och *o*) C. I. G. 5716 b (Catana på Sic.), *Μυ[ρτ]ώι*? C. I. G. 5209 (Ptolemais, Augusti l. Tiberii tid),

att med Bücheler och G. Meyer fästa något afseende vid en senromersk inskrift från Afrika C. I. L. VIII 9954 = Renier Inscr. Alg. 3755, som bjuder på det sällsamma namnet (*Valeria*) *Sardoi*. Vi kunna här lemna det helt och hållet därhän, huru formen rimligast bör förklaras [1]); säkert är, att den är utan all betydelse för denna fråga [2]).

Vi vända oss härifrån till de fall, som otvetydigt förskrifva sig från tiden före meranämda epok för 'iota mutum' (ἀνεκφώνητον). Såvidt oss är bekant, uppgå de som hittils kunnat upptäckas, till det obetydliga antalet af 8, hvilka därtill, då fyra däraf förekomma på samma inskrift, rätteligen ej kunna gälla såsom mer än 5 fall. De äro följande [3]): i Inscr. Gr. Antiquissimæ ed. Roehl n:is 415 (Melos) *Αρχιοι*, 433 (Melos) *Μενεκρ[-'κ'-]ατοι* och 508 (Acræ på Sic.) *Συροι* och på tvänne vasinskrifter C. I. G. 7460 (jfr Kirchhoff Stud. z. Gesch. d. Gr. Alph. s. 111) *Ξανθοι* och Ann. dell' Inst. 1864, Tav. d'agg. O. P. *Διοι*, *Ἁλαθοι*, *Ϝιοι* (2 gånger). Samtliga nu nämda inskrifter äro i förioniska alfabet (hvilka ej känna till tecknet ω); det tyckes sålunda, att alla rimliga anspråk på en trovärdig auktoritet för ändelsen -ωι borde vara mer än tillfredsstälda. Likväl tro vi, att en fördomsfri eftertanke

'Ηρῶι C. I. G. 6954, jfr præf. Vol. IV s. XX (likaledes från romerska kejsartiden). Värdelösa i grammatiskt hänseende äro naturligtvis också skrifningarne 'Ερατῶι, som Tszchirner och Benseler citera från Vol. Herc. I, XV, 15 (Philod. de mus.), och Ξανθῶι m. m. i vissa handskrifter (Lobeck Rh. s. 327).

[1]) Ett sätt vore att fatta den = *Sardōis*, gr. Σαρδωῒς. Bortfall af slut-*s* är, såsom bekant, en mycket vanlig företeelse i vulgärlatinet. *Σαρδωῒς förhölle sig till Σαρδῷος, såsom Λητωῒς: Λητῷος. — Lokalt härledda personnamn, t. ex. 'Ατθίς, Τρῳάς, 'Ερετριεύς, Σαρδίων (af Σαρδώ?) etc., se hos Fick Personenn. s. 227.

[2]) Buecheler, Fleckeisen's Jahrb. 1872 s. 573: 'Imitatur ergo Africanus titulus nominis græci græcam scripturam, nam qua ratione τραγῳδίαν Latini antiquitus vocarint *tragoidiam*, eadem Afros etiamtum elocutos esse *Sardoi* aut vocalem quæ obmutuerit in Græcia, in Africa non desiisse sonare abhorret a probabilitate'. Således skulle här föreligga en ortografisk reminiscens. Att ens skrifningen (för att ej nämna uttalet) -ωι någonsin skulle ha varit särdeles bruklig, synes oss dock högst osannolikt, då i det nu till buds stående materialet exemplen härpå äro så tunnsådda, under det att nominativerna utan -ι låta räkna sig i hundratal.

[3]) Den hos Meyer efter Ahrens Phil. Bd. 36, 1877 s. 20 citerade kypriska formen 'te. o. i' (Hall IV, 13) är enligt Deecke, Bezzenberger's Beitr. VI s. 78, att omskrifva, icke såsom Ahrens ville med Θεῶι, utan med θεῷ, hvarföre densamma här bör utelemnas.

äfven här skall finna ett och annat att utmönstra. — Först och främst vasinskrifterna. Det ligger i sakens natur, att sådana långt mindre än det vanliga slagets inskrifter kunna göra anspråk på absolut tillförlitlighet i språkljudens återgifvande. Vill man få en föreställning, om huru vågadt det kan vara att i tvistiga detaljfrågor af denna art taga deras vittnesbörd för godt, behöfver man blott genomläsa den lilla samling af misskrifningar — från mera oskyldiga lapsus till de mest extravaganta (ofta säkerligen afsiktliga) förvridningar — som efter Franz meddelas i Præf. C. I. G. Vol. IV s. XVI. En viss misstrogenhet är alltså här på sin plats. Hvad nu först formen *Ξανθοι* beträffar, som skulle vara att läsa såsom *Ξανθώι*, så förekommer densamma på en inskrift, som lider af flera uppenbara korrupteler [1]) och dessutom, väl att märka, erbjuder tvänne regelrätta nominativformer på *-ώ*, näml. *ϝιώ*, skrifvet *Ειο*, och *Δωρώ* (*Δορο*) [2]). Vi kunna ej inse annat än, att man under sådana förhållanden nödvändigt måste betrakta det slutande *ι* såsom tillkommet genom misskrifning [3]), ifall nämligen *Ξανθοι* är afsedt att vara nom. s. af *ω*-stammen *Ξανθώ*, en förutsättning, som ju har all sannolikhet för sig, men som vi lämpligen kunna lemna därhän. Svårare är det att komma till ett bestämdt resultat med afseende på den andra (korinthiska) vasinskriftens former, särskilt då man, såsom är fallet med oss, saknar all fackkunskap på detta speciella område. Såvidt emellertid en oinvigd kan döma, har man äfven här af sin förutfattade mening om *ω*-stammarnes älsta böjning låtit förleda sig till ett filologiskt missgrepp. Inskriften i fråga befinner sig på en vasmålning af ålderdomlig karaktär, föreställande en *'πρόθεσις'*, tio gråterskor veklagande vid en krigares lit de parade, och har i sin helhet följande lydelse: *ϝιοι*, *ϙυλατο-α*, *hαλαθοι*, *ϝιοι*, *κλε-*, *διοι*. Man får kanske ej fästa sig vid den egendomligheten, att ej den döde själf, men väl en del af bifigurerna skulle vara försedda med namn, ej häller där-

[1]) *Ζμος*, *Ζμιζ*, *Μελπα*, *Ποδις*, i C. I. G a. st. emenderade till *Σῖμος*, *Σίνις*, *Μέλτας*, *Ποδῆς*, samt dessutom *Ειο* för *ϝιο*, se I. de Witte Cabinet Durand s. 49 n:o 145 och Keil Anal. Epigr. s. 172, hvilken senare föreslår att läsa *Καλ(λ)ιθόη* i st. f. *Ξανθοι*.

[2]) Anmärkningsvärdt är för öfrigt, att den mycket likartade (äfvenledes chalkidiska) vasinskriften C. I. G. 7459 (jfr Kirchhoff a. st.) innehåller ej mindre än 4 nominativer på *-ώ* (resp. *-ο*), nämligen *Μυρώ*, *ϝιώ*, *Κλυτώ* (jfr *ϙλυτώ*, C. I. G. 7381 Kirchhoff a. st. 110) och *Ξανθώ*.

[3]) Att det ej kan bero på s. k. 'etymologisk ortografi', är tydligt på grund af inskriftens ålder.

vid, att två af dessa skulle bära namnet Ϝιώι[1]), men däremot måste det betonas, att inskriftens allmänna utseende är sådant, att man svårligen med den ringaste säkerhet kan utdraga några språkvetenskapliga resultat därur. Dessutom kan erinras, att en annan förklaring är försökt, hvilken visserligen också står på tämligen svaga fötter, men dock kan vara väl värd att tagas med i räkningen. Enligt Conze och E. Tudeer De dial. græc. dig. s. 33 skulle nämligen de nyss anförda orden kunna förmodas vara ett slags interjektioner, klagorop af de sörjande kvinnorna[2]). — Af de från Inscr. Ant. hämtade bevisen torde åtminstone ett, Συροι (n:o 508) böra underkännas. Ifall man kan lita på den af Röhl meddelade teckningen, så tyckes det, att sluta af stenens oregelbundna konturer och skriftecknens oproportionerliga storlek i förhållande till inskriftsytan, åtminstone vara en möjlighet, att vi här hafva att göra med ett fragment af en inskrift, som ursprungligen kan hafva innehållit flera ord än detta enda. Kanske har meningen fordrat en casus obliquus Συκοῖ, Συκῷ[3]) eller Σύκῳ, såsom Franz C. I. G. 5435 omskrifver. Och äfven om inskriften skulle vara fullständigt bevarad, så följer ingalunda däraf, att den nödvändigt skall vara ett 'epitaphium mulieris' (Röhl) och ifrågavarande form nominativus. — De meliska inskrifternas Αρχιοι (n:o 415) och Μενεκκατοι (n:o 433) äro i vår tanke de enda verkligt beaktansvärda stöd, som hittils kunnat anföras för antagandet af en nom.-ändelse -ωι. Det skulle visserligen kunna anmärkas, att den senare inskriften, såsom väl ovedersägligen behäftad med en felskrifning (eller felläsning?) och därtill, efter hvad det synes, ännu ej undersökt af en fackman, i och för sig själf ej kan hafva så mycket att betyda[4]), men däremot

---

[1]) Sådana fall förekomma; jfr t. ex. C. I. G. 7559 b (Jahn, Beschreibung etc. s. 17 n:o 64) Κάλιππος två gånger.

[2]) Conze Ann. 1864 s. 188: 'Di queste stesse iscrizioni — non posso trovare alcun significato; solamente dal ripetuto Ϝιοι Ϝιοι facilmente si suppone una espressione di lamento delle donne'. — En ganska intressant iakttagelse af Tudeer är, att liksom man här träffar 'διοί' tillsammans med 'Ϝιοί', på ett par andra vasbilder formen 'Ϝιον', hvilken han delvis i öfverensstämmelse med Franz till C. I. G. 7374 (där Ϝιον tre gånger) fattar såsom interj., åtföljes af 'διον'; se a. st. ss. 33, 35.

[3]) Lok. eller dat. t. ex. af Συκοῦν, hvilket tyckes vara Benseler's' åsigt, Wbch d. gr. Eigenn. under detta sistnämda ord.

[4]) Rangabé Ant. Hell. 2227 läser: Μενεκρατ(ε)ίδ(α) Νο . . . , hvilken transskription naturligtvis på intet sätt kan uthärda jämförelsen med Röhl's lika enkla som skarpsinniga förslag: Μενεκρατῶι Δείνου l. Δεινο-.

faller den förra (*'Αρχιοι Αγαθοκλεος'*), hvars läsning stöder sig på de bästa auktoriteter, så mycket tyngre i vågskålen. Att tolka *Αρχιοι* såsom dativus, vare sig *'Αρχιοῖ* (nom. *'Αρχιώ*) eller *'Αρχίῳ* (nom. *"Αρχιος*)[1]), är väl ej rådligt, då en dat. i denna ställning endast synes förekomma på mycket sena grafinskrifter[2]) och dessutom skulle strida mot de öfriga meliska monumentens analogi. Är nu denna sistnämda förklaring absolut förkastlig, något som vi ej känna oss kompetenta att afgöra, så synas ju endast tvänne möjligheter återstå: antingen beror *Αρχιοι* på en felristning, t. ex. i st. f. *Αρχιον* = *-ίων* — den i de likartade inskrifterna förekommande formen på *ν* tyckes i någon mån gynna ett sådant antagande — eller också föreligger här verkligen en nom. på *-ώι*. Hvad som gör det betänkligt att utan vidare besluta sig för det andra alternativet, är ej blott den omständigheten, att det närmast följande numret i de meliska inskrifterna (416) erbjuder den reguliera nominativformen *Θεονο* d. v. s. *Θεοννώ*[3]) (förkortning af *Θεονόη*); hufvudsaken är, såsom här till slut må framhållas, att detta, liksom de — efter mycket liberal beräkning — 2, allra högst 3 öfriga fallen[4]), där det med något skäl kan bli fråga om denna nominativform, omöjligen kan uppväga hela den öfriga traditionen, som på det bestämdaste talar för ändelsen *-ώ*. Denna är väl betygad i de äldsta föreuklideiska inskrifterna[5]), såsom Inscr. Ant. 92 (Arkad.) *'Αγημώ*, 304 *Δεξώ* och 254 (add.) *Καλοννώ* (Boeot.)[6]), 552 (El.?) *Πιτθώ*, 542 (dor. fr. Pæstum) *Φιλλώ*[7]), och C. I. A. I 485 *Μενεσθώ* (jfr ind.), i den

[1]) Så Ross Inscr. Ined. III s. 3 och C. Keil, enligt Ahrens' uppgift a. st. s. 82 noten.

[2]) Se Franz El. s. 340 och Kumanudis a. st. s. 452 s. v. *δοτικῇ*: *'Σχεδὸν μόνον ἐν τοῖς 'Ρωμ. χρόνοις'*. — Ett helt annat förhållande är det naturligtvis med en sådan stilisering, som t. ex. i Inscr. Ant. 392: *Σωτήριχος μνῆμα Πυθάρχῃ*.

[3]) Det frågetecken Röhl tillfogar, har antagligen sin anledning just i frånvaron af iota adscr. — Inskriftens läsning går tillbaka till samme man, en Melier Vlastos, som läst n:o 433.

[4]) Inscr. Ant. 433 o. 508, samt den korinthiska vasinskriften (??).

[5]) Äfven de på vaser förekommande, se ofvan s. 10 not 2.

[6]) På boeotiska inskr. träffas aldrig ändelsen *-ωι*, enligt Meister Gr. Dial. I s. 270.

[7]) Meister's förslag, Fleckeisens Jahrb. 1882 s. 524, att 313 läsa *'Αγασινώ* förkastas af Röhl, Bursian's Jahresber. 1882 XXXII s. 117. — Om mel *Θεοννώ* se ofvan.

klassiska tiden synes den hafva ensam varit brukad och äfven i senantiken är den alldeles ojämförligt vanligare än skrifningen -ωι [1]). Det är mycket möjligt, att den på iota slutljudande formen verkligen har existerat i det (talade) grekiska språket — nya språkmonument eller sådana, som här blifvit förbisedda, eller kanske oriktigt bedömda, kunna sätta detta utom allt tvifvel — men det synes oss i alla händelser vara visst, att den aldrig spelat någon annan roll än den af en ganska sällan förekommande nybildning. Dess förklaring vore ej svår att finna och vi se i den otvungenhet, hvarmed formen låter härleda sig, ett ytterligare skäl att ej frånkänna densamma allt existensberättigande: såsom redan i förra delen af dessa anmärkningar (s. 55 n. 1) antyddes, hade man att antaga en proportionel formassociation efter de 3:dje deklinationen tillhörande stammar, hvilkas nom. blott genom suffixvokalens långa kvantitet skiljer sig från vokativen; alltså *-ωι: -οι = -ων: -ον, -ην: -εν, -ωρ: -ορ, -ηρ: -ερ, -ης: ες* (väl också en gång *ως: -ος*) [2]).

Mot den ofvan gifna framställningen kommer man helt visst att göra det inkastet, att Herodiani allbekanta yttrande om ω-stammarnes nom. på *-ώι* [3]) ensamt räcker till för att lugna alla tvifvel i afseende på denna ändelses ursprunglighet och ansenliga utbredning inom grekiska språket. Vi hafva hittils med afsikt lemnat detsamma åsido, för att i första rummet låta fakta tala; vi måste nu tillse, huruvida det kan vara egnadt att rubba eller modifiera det resultat den föregående undersökningen gifvit. Stället i fråga återfinnes hos Lentz Herodian. II 645, 6

---

[1]) På de attiska inskrifterna är denna form så godt som fullkomligt okänd. Vi hafva ej kunnat finna mera än det ofvan omtalade *Ἀρτεμώι* (i Kumanudis' *Ἐπιγρ. Ἐπιτ.* det enda exemplet härpå bland betydligt öfver hundra sådana nominativer), tillhörande det slags inskrifter, där det också ibland förekommer nom. på *-ηι* (jfr nyss a. st. n:o 2111 *Ἑλένηι*, 2152 *Ζωσίμηι*) och på *-αι* (s. st. 2578 *Ἀντωνείαι*).

[2]) Att tvärtom göra *-ωι* till den ursprungliga ändelsen och antaga ett allmängrekiskt (på analogibildning efter ᾱ-stammarne beroende?) bortfall af *-ι*, kan väl, efter hvad som ofvan blifvit anfördt, icke på allvar komma i fråga. — I förbigående sagdt, hur skulle man tänka sig *-ωι* (ι hörbart) betonadt: *-ὼί* = '*-ωί*' (stigande accent) eller *-ώὶ* = '*-ῶι*' (fallande acc.)? Det förra betoningssättet synes, alldeles frånsedt det faktiskt gifna *-ώ*, hafva mera för sig, jfr *Ζεύς*: *Ζεῦ* och *ἱππ-εύς*: *-εῦ*. Huru slutiota i sådant fall skulle kunna hafva på rent fonetiskt sätt försvunnit, vore ej lätt att förstå, liksom ej häller, att hela formen undgått tillsatsen af ett nominativ-ς.

[3]) Det citeras redan af Boeckh i komm. till C. I. G. 2310.

(jfr Bekker's Anecd. p. 1204) och lyder: *ἄξιόν ἐστι ζητῆσαι, εἰ ἄρα ἡ κλητικὴ οὐδέποτε πλείονα φωνήεντα ἔχει τῆς ἰδίας εὐθείας οἷον μοῦσα ὦ μοῦσα — βοῦς ὦ βοῦ, διὰ ποίαν αἰτίαν ἐπὶ τῶν εἰς ω θηλυκῶν ἡ κλητικὴ πλείονα φωνήεντα ἔχει τῆς ἰδίας εὐθείας, οἷον Καλυψώ ὦ Καλυψοῖ, Λητώ ὦ Λητοῖ. καὶ λέγει ὁ Ἡρωδιανὸς ταύτην τὴν ἀπολογίαν*[1], *ὅτι τὰ ἀρχαῖα τῶν ἀντιγράφων ἐν ταῖς εἰς ω ληγούσαις εὐθείαις εἶχε τὸ ι προσγεγραμμένον οἷον ἡ Λητώι, ἡ Σαπφώι σὺν τῷ ι· συσταλὲν οὖν τὸ ω εἰς τὸ ο ἐν τῇ κλητικῇ ἐξεφωνήθη τὸ ι· τούτου χάριν ἡ κλητικὴ ἔδοξε πλείονα φωνήεντα ἔχειν τῆς ἰδίας εὐθείας.* Det gäller således, såsom man ser, att förklara, hvarför vok. *Λητοῖ* har flera vokaler (vill säga vokaltecken) än nom. *Λητώ*. Enligt Choeroboscus har Herodianus sökt rättfärdiga detta abnorma sakförhållande med det skälet, att äldre exemplar (*τὰ ἀρχαῖα τῶν ἀντιγράφων*) i nom. hade[2]) ett iota adscriptum, hvilket iota (för honom, liksom för alla grammatici, ett 'stumt' skriftecken)[3]), när ω i vok. förkortades till *o*, skulle hafva blifvit hörbart. Det här tydligt märkbara 'apologetiska' syftet, eller sträfvandet att om möjligt genomföra analogiprincipen, kan ej undgå att i hög grad förringa det vetenskapliga värdet af denna notis. Ty det är ej troligt, att Herod. under inflytande af detta motiv så särdeles noga pröfvat de åberopade 'äldre' handskrifternas ålder eller relativa värde och tillförlitlighet i det hela. Denna misstanke öfvergår till visshet, om man härmed sammanställer en uppgift i Et. M. 663, 24, aftryckt i Lentz' Herodian. II 566, 28, hvilken på ett slående sätt karaktäriserar de antika språkforskarnes metod att begagna handskrifter. Det heter där, att grammatikern Epaphroditus (Neros samtida) sagt, att 'några af de gamla exemplaren' hade adverberna på -ω (*ἐγγυτέρω, -τάτω* etc.) skrifna med iota adscriptum[4]) — enligt hvad sammanhanget gifver vid handen, till försvar för detta, såsom hvar

[1]) Ett vanligt uttryck i dyl. resonnemang.

[2]) '*εἶχεν*', naturligtvis på hans (Herodiani) tid, sagdt från Choeroboscі ståndpunkt, jfr det straxt nedan n. 4. anförda likartade citatet.

[3]) Herodianus lefde och verkade under senare delen af 2 årh. efter Chr. — minst 3 hundra år efter inträdandet af iota '*ἀνεκφώνητον*', hvarom han för öfrigt skrifvit ett specialarbete; jfr Lentz Herodian. II, 421, hvarest i anmärkningen en högst betecknande spekulation öfver det stumma iota's väsen och natur finnes anförd.

[4]) '*καὶ λέγει ὁ Ἐπαφρόδιτος, ὅτι τινὰ τῶν ἀρχαίων* (utelemnadt af Lentz) *ἀντιγράφων σὺν τῷ ι εἶχεν αὐτὰ γεγραμμένα.*'

och en vet, helt och hållet obefogade stafningssätt, hvilket hade flere anhängare bland de antika grammatici [1]). Om dessa sistnämda handskrifters ungefärliga ålder kan man således lätt bilda sig en föreställning. Ingenting berättigar till det antagandet, att Herodianus skulle hafva haft bättre källor att tillgå; tvärtom, då hans lefnad infaller ett århundrade senare, är det t. o. m. högst troligt, att hans 'exemplar' varit ännu yngre. Härtill kan läggas, att i antiken 2 à 300 år, t. o. m. i en bokälskares ögon, gälde såsom en utomordentligt hög ålder för en handskrift [2]). I det allra bästa (och osannolikaste) fallet kan således notisen från Herodianus ej leda oss högre upp än till medlet af 2 årh. f. Chr., och hvilken grad af tillförlitlighet den tidens handskrifter i allmänhet kunna hafva haft i denna speciela punkt, har redan förut blifvit tillräckligt utredt (s. 6 f.).

Gen. s. -*ῶς* och -*οῦς*.

a) Ändelsen -*ῶς* tillhör den lesbiska, ex. ***Πείθως Γόργως*** [3]), den boeotiska, ex. ***Νιουμῶς*** [4]) och enligt Gramm. den s. k. 'strängare' doriska dialekten [5]). Att denna senare uppgift är fullkomligt riktig, kunna vi af bekanta skäl antaga. Emellertid är det ondt om exempel af detta slag. Såsom sådana kunna dock säkerligen räknas ***Ἀγιδῶς*** (II, 6) och ***Ναννῶς*** (III, 2) i den af Blass Hermes 1878 s. 15 f. behandlade Alkmanpapyrus, bland annat på den grund att samma fragm. Col. II, 24 har den sannolikt doriska dativformen ***Ἀγιδοῖ***, hvilket i sin mån talar däremot, att de förstnämda formerna skulle vara af æolisk härkomst [6]). Däremot är det högst tvifvelaktigt, om de mycket unga (2 årh. e. Chr.) spartanska inskrifternas ***Ἀφροδῶς*** C. I. G. 1386 och ***Ξενῶς*** 1365, 18 [7]) kunna betraktas såsom verkliga kvarlefvor från den gamla lakoniska dialekten. I senare tider utvecklade sig nämligen en analogisk böjning efter *ᾱ*-stammarnes mönster: nom. -*ώ*, gen. -*ῶς*, dat. -*ῷ*, ack. -*ών* och det är ju högst troligt, att äfven dessa former, som förekomma på vulgärgrekiska inskrifter, böra

---

[1]) Se G. Meyer Gr. § 115 och Usener's där cit. afhandling Fleckeisen's Jahrb. 1865 s. 248 f. Herodianus förkastade denna åsigt.

[2]) Jfr Birt Das antike Buchwesen s. 366 (364) och 507.

[3]) Meister Gr. Dial. I s. 157.

[4]) Meister a. st. s. 270.

[5]) Ahrens Dial. II ss. 204, 238.

[6]) Fragm. 62 ***Πειθοῦς*** bör väl alltså beriktigas.

[7]) N:o 1449 ***Ἐπαφ[ρῶ]ς*** är konjektur.

så uppfattas [1]). Exempel på denna analogiska genitiv äro: delph. *Δαμῶς* Wescher-Foucart 247, 4, *Σωσῶς* 277, 18, *Μνασῶς* 432, 12 (ändelsen -οῦς förekommer mycket ofta på dessa inskrifter), *Νεικασῶς* C. I. G. 1710 b. (kejsart.); *Δαμῶς* Ross Inscr. Ined. 81, 15 (Daulis i Phokis), *Κλεῶς* W.-F. 478, 4, *Καλλιστῶς* C. I. G. 1763 (Locr. Oz., var. l. *Καλλίστου*) [2]), *'Ακευσῶς* C. I. G. 2481 (Anaphe, vulgär-dor.), *'Ισ]θμῶς* Ross Inscr. Ined. 198, 10 (Thera), *Δαμῶς* C. I. G. 1925 b. I (Ithaka. — II företer gen. *'Αγεμάχου*, med allmängr. kontr.). Säkerligen bör också *Γοργῶς* i n:o 67 af de nya Olympiska inskrifterna, emot Dittenberger's Arch. Zeitung 1877 s. 99 uttalade åsigt, att det skulle vara en från den gamla eliska dialekten nedärfd form [3]), på samma sätt betraktas som en analogibildning, alldenstund denna inskrift härstammar från senare delen af 1 årh. e. Chr. Särskilt beaktansvärd är den omständigheten, att -ῶς äfven förekommer på ursprungligen ioniska språkområden, såsom t. ex. *Φειδῶς* r. 92, 99, *Αἰαντῶς* r. 118 och *Καλλιῶς* r. 109 af C. I. G. 2338, en Tenisk inskrift, enligt Boeckh (s. 273 b.) antagligen 'Romana potentia antiquior', (*Οὐλπίας*) *Στρατῶ[ς]* (*κοσμητείρης*) C. I. G. 3002, Ephes. från rom. kejsart., *Νικῶς* C. I. Att. III 3442 (kristna tiden) [4]).

b) *-οῦς* lyder genitivändelsen i den att., ion., yngre ('mildare') dor. samt de nordgr. dialekterna. Att anföra exempel härpå är öfverflödigt, utan inskränka vi oss till att påpeka, att denna form otvifvelaktigt också bör anses vara uttryckt i skrifningen *'Λατος'* å det bekanta amfiktyondekretet från år 380 f. Chr. C. I. A. II 545 (= C. I. G. 1688, Cauer Del. 81), r. 8 [5]). Man har häri velat se en 'dorisk förkortning' af slutstafvelsen eller också hyphæresis af det första *o* i den ursprungliga formen **Λατόος* [6]). Dessa antaganden, mot hvilka åtskilligt ur språklig synpunkt skulle kunna invändas, äro alldeles

---

[1]) P. Muellensieffen De tit. lac. dial. (Strassb. 1882) ss. 92, 103 upptager dem i trots häraf såsom ursprungliga och uppkomna 'per contractionem ex -ojos'. — Samma inskrifter hafva n:o 1342, 14 genitiven *αἰδοῦς* af *αἰδώς*.

[2]) *Καλλιστ[ῶ]ς* C. I. G. 1756 (Bezzenb. Beitr. VI s. 250) är konjektur af Boeckh., jfr Ahrens a. st. s. 239.

[3]) Af samma mening är också Daniel De dial. Eliaca (Halle 1880) s. 24.

[4]) Jfr Ahrens Dial. II s. 238; K. Z. III s. 102 yttrar han däremot den förmodan, att dessa och dylika former skulle tillhöra den allra älsta böjningen, hvilken folkspråket i vissa trakter fasthållit.

[5]) 12:te raden har [*Λα-*]*του*.

[6]) Jfr Ahrens Dial. II ss. 174 o. 485, G. Meyer Gr. § 149.

icke af behofvet påkallade. Inskriften förråder nämligen en sådan osäkerhet vid återgifvandet af det 'monoftongiska' *ου*-ljudet[1]), att vi tryggt kunna läsa ut nämnda bokstafsförbindelse såsom *'Λητοῦς'*.

Det är tydligt, att detta *-οῦς*, liksom väl också det äldre *-ῶς*, hvarur detsamma på doriskt område bör hafva utvecklat sig, är sammandraget af *-όος*, såsom redan de gamle grammatici lära, i det de på samma gång uppgifva, att denna okontraherade ändelse skulle hafva förekommit såväl inom den ioniska som inom den doriska dialekten[2]). I de till oss komna språkmonumenten är den veterligen ännu ej upptäckt[3]). Dock förtjänar anmärkas, att på åtskilliga ställen i den äldre poetiska litteraturen versens byggnad synes om ej bestämdt fordra, så dock åtminstone gynna införandet af den okontraherade formen[4]).

Dat. och *lok. s. -ῷ, -οῖ.*

a) *-ῷ* träffa vi i den lesbiska och den boeotiska dialekten, t. ex. *Πείθῳ* (*Πείθω*) Sapph. 1, 18, enligt Meister Gr. Dial. I s. 157, och *Κλιῶι*, *Φιλλῶι* å ett par boeotiska inskrifter, Meister a. st. s. 270. Den i en gammal thessalisk inskrift, Inscr. Ant. 327, förekommande dativen af *Πειθώ* kan tyvärr icke med full säkerhet bestämmas[5]).

---

[1]) Gen. s. af 2 dekl. vanligen med *ου*, men tillika flera ggr med *ο*, ss. r. 4 o. 41 *αὐτõ, αὐτõ*, 8 *'Απόλλωνος τοῦ Πυθίο*, 35 *τοῦ 'Απόλλωνος τõ Πυθίο* (ack. plur. af samma dekl. i regeln *-ος*, men r. 42 två ggr *τούς*) och samma verbalform r. 25 *ζαμιόντων*, men 43 *ζαμιούντων*.

[2]) Lentz Herodian. II 755,20 med noten, Ahrens Dial. II. s. 238.

[3]) I en hos Athenæus XIII, 583 init. anförd vers af Machon har Casaubonus rättat den ometriska formen *Καλλιστοῦς* till *Καλλιστόος*, men denna emendation förkastas af Meineke, som i stället skrifver *Καλλιστίου*.

[4]) Se Ahrens' förträffliga utredning K. Z. III s. 111 och Christ Metrik s. 188. Viktigaste fallet är versslutet *Λητοῦς υἱός* Hes. Sc. 202 (*Λ. υἱῶ* Fragm. CXXV, 3), Hymn. Merc. 243, 321, Hymn. Apoll. 545 (*Λ. υἱέ*). Hos Hom. står ändelsen *-οῦς* en gg (Il. 8, 349) i första fotens arsis och 6 ggr (Il. 16, 849; Od. 4, 557; 5, 14; 8, 452; 12, 389; 17, 143) före cæs. buc. Nauck insätter här öfverallt de osammandragna formerna och vill genom emendation eller athetes bortskaffa de två fall (Il. 1, 9 och 14, 327), som motsätta sig en sådan behandling. — För jämförelsens skull må nämnas, att (också enl. Ahrens) af 6 ställen, där gen. *ἠοῦς* förekommer, ej mindre än 3 (Il. 8, 470 o. 525, Od. 4, 188) och af 3 st. med gen. *αἰδοῦς* ett (Od. 20, 171) måste ändras, i fall man vill genomföra den okontraherade böjningen i de homeriska *ος*-stammarne. — Pind. Nem. VI 60 (Chr.) är läsningen *'Λόος* allmänt antagen.

[5]) V. d. Pfordten De dial. Thessal. (München 1879) s. 8 vill läsa *Πειθõ* (d. v. s. *Πειθῶ* med bortfallet slut-iota), Röhl a. st. *Πει[θοῖ]* och Meister Gr. Dial. I s. 305 *Πειθῶ[ι]*, eller också *Πειθο[ῖ]*.

På grund af denna dialekts allmänna släktskap med de båda förstnämda skulle man vara böjd att äfven här förutsätta ändelsen -ῶι. — Den kretensiska formen (ἐν) Λατῷ af stadsnamnet Λατώ, C. I. G. 2554 (= Cauer Del. 43), 4 o. 70 är högst sannolikt ej urdorisk, utan en senare analogibildning[1]). Ännu säkrare är, att t. ex. **Μαντῶ** C. I. G. 1989 (Thessalonika) och 'Ε[π]αγαθῶ[2]) C. I. G. 4287 (Lykien), båda från rom. kejsartiden, tillhöra den i yngre tid uppkomna analogiska böjningen, hvarom förut är taladt.

b) -οῖ är den reguliera ändelsen i alla icke-'æoliska' dialekter, såsom det synes äfven i den doriska. Alkman's 'Αγιδοῖ är troligen en lakonisk, icke en episk form; det på en gammal lak. inskrift, Inscr. Ant. 52, befintliga Λεχοι tolkar Röhl med tagen hänsyn till ett yngre likartadt monument såsom = Λεχοῖ[3]). — Likaså är -οῖ regel i de yngre nordgrekiska munarterna och hos de ff., som skrifvit på 'dorisk' dialekt[4]).

Enligt den vanliga, äfven i antiken gällande uppfattningen har -οῖ uppkommit genom sammandragning af -όι[5]). På detta senare gifves det åtminstone ett säkert exempel, Pind. Isthm. VI(VII), 51,

---

[1]) Såsom också Ahrens a. st. och G. Meyer Gr. § 347 tyckas antaga. Stadsn. Λατώ är oregelbundet äfven därutinnan, att därtill hörande lokaladverb heter Λατόθεν, Cauer Del. 54,25; 59,28, jfr Πυθόθεν jämte -ῶθεν (Herodian. I 501,2).

[2]) Af Franz onödigtvis rättadt till 'Επαγαθοῖ.

[3]) Müllensiefen De tit. lac. dial. s. 103 uppför denna form såsom vok. Häremot talar, synes det oss, den af Röhl a. st. ur Mitth. d. deutsch. arch. Instit. in Athen II s. 440 anförda yngre inskriften: Αγιππία Λεχοῖ, hvilken ju åtminstone har utseende af att vara en votivinskr.: 'fuerit Λεχῷ [= nom. Λεχώ] cognomen Ilithyiæ', tillägger R. Hvarför Müllensiefen äfven å detta ställe, liksom också i Le Bas-Waddington Voy. Arch. II 249: Σοφιδοῖ ιαρασα? (aoristform, afledning af ἱαρός?) vill hafva vokativformen, hafva vi ej kunnat inse. I n:o 236 a af sistnämda samling är däremot Λεχοῖ, såsom också M. anger, sannolikt att förstå ss. vok. — För säkerhets skull torde böra anmärkas, att vi ej haft tillfälle att rådfråga vare sig ofvannämda 'Mittheilungen' eller Foucart's 'Explications' i bihanget till det nyss citerade inskriftsverket.

[4]) Jfr Wescher-Foucart Inscr. Delph., t. ex. 435,17 Φιλοῖ, 43,20 o. 26 Σωσοῖ, 58,9 Νικοῖ; Peter Dial. Pind. s. 40.

[5]) Jfr Herodian. II 660,9; 754, 26. Denna diæresis skulle dock aldrig förekomma i det verkliga språkbruket, Herodian. II 312, 16 och 644, 31, hvaremot Choerob. Bekker's Anecd. s. 1202 anmärker, att andra grammatici i ett fall, det ofvan i texten citerade, påvisat den upplösta formen såsom in praxi använd.

där metern med nödvändighet kräfver *Πυθόι* (lok.), såsom också alla nyare upplagor hafva. Hos Homer har Nauck sökt återställa den osammandragna formen, hvilket här faller sig betydligt svårare än vid genitiven [1].

Ack. s. -ων, -ουν, -ω.

a) -ων är den ensamt brukliga formen i den lesbiska och boeotiska dialekten, t. ex. *Ἦρων* Sapph. 71 och *Νιουμών* inskr. fr. Chäronea [2]). Enligt G. Meyer är också -ων den äkta doriska ändelsen (Gr. § 331). För denna åsikt kan utom de af M. åberopade kretensiska exemplen, C. I. G. 2554 (Cauer Del. 43 — 3 årh. f. Chr.?), r. 51, 55 *Λατών* (stadsn.), r. 181 *Λατών* (gudinnan), Cauer Del. 40 = C. I. A. II 549, b [3]), r. 6 *Λατών*, äfven den Alkmanska ack. *Ἀγιδών* anföras [4]). Jämte denna ändelse förekommer också den vanliga, -ω på alla 'doriska' dialektens områden, såsom i kretensiska inskrifter från ungefärligen samma tid som de förutnämda, Cauer Del. 44 B. (45) två gånger, 14 o. 20 r., och n:o 47 = C. I. G. 2555, 13 *Λατώ*, jfr C. I. G. 2554, 166 *τὰν Αἱρεπώ* ortn., (i en spartansk inskr. fr. kejsart. C. I. G. 1449 *Ἐπαφρώ* [5]) och ständigt i de af Wescher-Foucart utgifna inskr. tillhörande den nordgrekiska dialektgruppen samt hos hithörande antika förf. Vill man således fasthålla Meyer's uppfattning, måste man här antaga inflytande från det hellenistiska språket och från den attiska eller den episka dialekten, kanske utom hvad angår de nordgrekiska

---

[1]) Af 6 exempel: *καμινοῖ* Od. 18, 27, *Λητοῖ* Il. 20, 72; 24, 607, *Πυθοῖ* Il 9, 405 och Od. 8, 80, *χρειοῖ* Il. 8, 57 är det endast de tvänne första, som omedelbart tillåta upplösning af ändelsen -οῖ; de öfriga måste emenderas. Nauck föreslår: *Πυθῶν'* (= -ῶνι), *χρείῃ* och misstänker Il. 24, 607-609 för att vara oäkta. — Dativerna *αἰδοῖ* och *ἠοῖ* kunna hos Homer alltid läsas med diæresis och i ett fall, Il. 10, 238 *αἰδοῖ εἴκων* (versslut), synes den upplösta formen t. o. m. vara att föredraga.

[2]) Se Meister på ofvan anförda ställen.

[3]) Enl. Voretzsch från tiden före 220. 'At titulus sic scriptus est, ut alteram sæculi secundi partem multo superare non posse videatur', Köhler a. st.

[4]) Enl. Blass Hermes 13 s. 18 har på ifrågavarande ställe ursprungligen stått *Ἀγιδώι*(?), hvilket sedan blifvit rättadt till *Ἀγιδών*. Detta ger Schubert Misc. z. Dial. Alkman's s. 11 anledning att framkomma med den högst besynnerliga gissningen, att det skulle hafva funnits en ack. *-ῳ uppkommen ur äldre *-ῳν (ur *-οϝι-ν enl. Curtius' hypotes), hvilken senare dessutom skulle hafva utvecklat sig till -ων!

[5]) Anföres t. ex. af Müllensiefen a. st., men hör egentligen ej hit, då inskriftens språk är ren *κοινή*.

munarterna, hvilka ju äfven i öfrigt intaga en mera självständig ställning. — Liksom vid de föregående kasus hafva vi äfven här att anteckna ett par exempel på yngre analogibildning efter ᾱ-stammarne: *Δαμών* Ross Inscr. Ined. 81, 18 (nordgr. fr. Daulis i Phokis), ***Τειμών*** Add. C. I. G. 2349, h. (Andros, kejsart.), ***Καλλιστών*** C. I. G. 6751 (Aquileja, samma tid).

b) ***-οῦν*** är, såsom bekant, en egendomlighet för den s. k. yngre ioniska dialekten. Vår hufvudkälla Herodot vacklar dock emellan denna och den vanliga formen på *-ώ*: å ena sidan ***Βουτοῦν*** (2, 59. 63 etc.), ***Ἰοῦν*** (1, 1. 2), *Λητοῦν* (2, 156) [1]), ***Τιμοῦν*** (6, 134. 135) och å den andra *Πειθώ* (8, 111), *Πυθώ* (1, 54), *Σαρδώ* (1, 170; 5, 106. 124; 6, 2) och dessutom *εἰκώ* (7, 69) jämte *εἰκόνα* (1, 51; 2, 106) [2]), till hvilken form vi nedan skola återkomma. Denna brist på följdriktighet äger troligen sin förklaring i påverkan af det attiska språket och icke i en dialektisk olikhet inom den af Herodot till grund lagda ioniska munarten. — Ytterligare exempel på ion. ***-οῦν*** äro ***Κυψοῦν*** Hippon. fragm. 87, ***εὐεστοῦν*** i ett fragm. af Demokrit Stob. Flor. II p. 196 Gaisf. [3]) (enligt Valckenaer's högst sannolika emendation) och förmodligen ***κακεστοῦν*** i den ofvan s. 3 anförda Hesychius-glossan samt i de, säkerligen ganska unga, smyrnæiska inskrifterna C. I. G. 3223 ***Ἀρτεμοῦν***, 3228 ***Δημοῦν***, 3241 ***Μητροῦν***. Ifrån den ioniska dialekten i egentlig mening tyckes ändelsen ***-οῦν*** hafva vidare utbredt sig inom det allmängrekiska (hellenistiska) språket. Så träffar man på en Kilikisk inskr. (från 2 årh. e. Chr.) C. I. G. 4411 b. ack. ***Ναννοῦν*** och på en i det forna Rhegium (Magna Græcia) funnen 'konstnärs'-inskr. (från slutet af 1 årh. f. Chr.?) C. I. G. 5762 formen ***Αἰνησοῦν***, hvilken utan tvifvel bör fattas ss. ack. till det feminina personn. ***Αἰνησώ*** [4]), och hos senare ff. ***Δερκετοῦν*** (Diod. Sic.

[1]) De bästa handskrifterna hafva dock på detta ställe *Λητώ*, hvarföre läsarten *Λητοῦν* är osäker.

[2]) Se Ahrens K. Z. III s. 94 och Stein's Præf. s. LVII.

[3]) Meineke's uppl. hafva vi ej haft tillfälle att jämföra.

[4]) Så enligt Keil Philol. IV s. 739 och Tzschirner a. st. I s. 7. Franz, som ursprungligen velat tyda densamma ss. ack. till mask. *Αἰνησοῦς*(?), anslöt sig sedermera till samma uppfattning i Add. Vol. III s. 1252 a: 'Accedo huic opinioni, nisi lectio vitium traxit' (till hvilken misstanke ej synes finnas någon anledning). — Det bör tilläggas, att detta ställe ej är synnerligen bevisande, då de sceniska ('dionysiska') konstnärer, som satte inskriften, antagligen härstammade från Ionien; jfr Lüders Die dionys. Künstler s. 74 f., 93 f.

II, 4[1]), *Τουδοῦν* (se Pape-Benseler s. v.), *Κηφισσοῦν*, *Νειλοῦν*, *Ἀσωποῦν*[2]) o. d.

Inom den doriska dialekten förekommer ändelsen *-ουν* blott en gång, i inskr. från Dreros, Cauer Del. 38 A, 24 *Λατουν*. Är denna form riktigt läst — och själfva inskr. så pass gammal, som utgifvarne hafva antagit, näml. från slutet af 3 årh. f. Chr., — så ser det ut, som om man däraf skulle kunna draga en ej oviktig slutsats. Då nämligen alla öfriga kretensiska minnesmärken, särskilt också den ofvan anförda inskr. C. I. G. 2554 med ack. *Λατων*, med 'ω' beteckna den genom kontraktion af $o + o$ uppkomna långa vokalen, under det att samma ljud i denna inskrift uttryckes med '*ου*'[3]), så tyckes all sannolikhet vara därför, att man i båda formerna, *Λατων* och *Λατουν*, har att göra med samma kontraktionsvokal, och att de följaktligen kanske böra skrifvas '*Λατῶν*' och '*Λατοῦν*', med cirkumflex liksom ion. *Λητοῦν*[4]), hvarmed de då förmodligen till sin uppkomst öfverensstämma.

Enligt en uppgift hos Choeroboscus skulle Herodianus hafva omtalat en ackusativform på *-οῖν* (*Λητοῖν*, *Σαπφοῖν*) såsom genom 'ionisk' förvandling af ω till *οι* uppkommen ur *-ών* (Lentz Herodian. II, 645 in.). Emellertid är, efter hvad Ahrens öfvertygande visat, texten på detta ställe felaktig och Herodiani-anmärkning har säkerligen gält den vanliga, och eljest ensamt kända, ioniska ändelsen *-οῦν*[5]).

---

[1]) Möjligen lån från den ion. källan, Ktesias, jfr Tzschirner a. st. I s. 42.

[2]) Namn på af Eumelus och Epicharmus uppdiktade 'Musæ fluviales', omnämda hos ett par byzantinska skriftställare, se G. Hermann Op. II s. 289 (Preller I, 406). — Formen *Didun*, hvilken Ateius Philol. (enl. Charisius 127, 17 eller rättare dennes källa Plinius) skall hafva användt, är förmodligen endast en lärd imitation efter den litterära ioniskan; se Neue Lat. Formenl. I s. 315, där också några exempel på ändelsen *-on* anföras.

[3]) Jfr Helbig De dial. Cret. s. 38.

[4]) Så omskrifva också Boeckh, C. I. G. II, 403 b ('In Creticis præstat *Λατῶν* scribere, hoc est Ionice *Λητοῦν*') och G. Meyer Gr. § 331. Mindre motiveradt är sistnämde ff:s förslag att cirkumflektera äfven den boeotiska ack.-ändelsen *-ων*. — Enl. Ahrens äro både *-ων* och *-ουν* oxytonerade, jfr nedan s. 31. Vi använda af bekvämlighetsskäl den vedertagna accentuationen.

[5]) Se Ahrens a. st. s. 94 f. Intressant är, att Her. synes hafva betraktat ändelsen *-ών* såsom fullkomligt likberättigad med *-ώ* (jfr II 755, 23 L.) och att andra Gramm. t. o. m. sökt att förklara den senare ur den förra, se Bekker's Anecd. p. 1202, i det de uppstält *Σαπφώ*, *-ῶς*, *-ῷ*, *-ών* ss. den ursprungliga böjningen. Detta kan nämligen hafva skett med hänsyn till den i vulgärspråket förekommande omgestaltningen efter *ā*-deklinationen.

c) Ånd. -ω använda de att. och episka, sannolikt också de nordgrekiska, dialekterna samt det senare allmänhellenska språket. Man har vanligtvis återfört detta -ω till ett äldre -*όα*, alldeles såsom *ος*-stammarnes ackusativändelse -*ῶ*, och om man öfverhufvud, under förutsättningen af etymologiskt berättigande, i största möjliga utsträckning bör införa okontraherade former i vår Homertext — något hvarom man torde kunna vara af mycket delade meningar — så kan det ej nekas, att detta är ett af de fall, där en sådan restauration med jämförelsevis lindriga medel kan genomföras. På 4 af de 5 ställen, där enligt Ahrens en ack. af detta slag förekommer hos Homer, nämligen *Λητώ* Od. 11,580; Il. 21,497, *Θεανώ* Il. 11,224, *Πυθώδε* Od. 11,581, kan den osammandragna formen utan vidare insättas och Od. 11,287 kan man (med Nauck) omställa *Πηρὼ τέκε*' till *τέκε Πηρόα*' [1]).

Det viktigaste skälet mot att antaga en ursprunglig tvåstafvighet i ändelsen -ω är dess vedertagna beteckning med akut accent, i stället för hvilken man under denna förutsättning tydligtvis borde vänta cirkumflex. Det kommer då an därpå, huruvida man har tillräckliga yttre och inre grunder till att tro, att nämda accentuering troget återger det verkliga uttalet af denna ändelse, sådant det var i det äldre språket. Det torde med rätta kunna sättas i fråga, huruvida vi egentligen äga sådana garantier. — Så vidt man känner, härrör bruket att skrifva ω-stammarnes ackusativ såsom oxytonon, *ος*-stammarnes däremot såsom perispomenon från Aristarchus. Till hans mening anslöt sig bland andra i en senare tid Herodianus, hvilken i ett ännu bevaradt ställe af sin *Ἰλιακὴ προσῳδία* utförligt söker att motivera densamma [2]). Där få vi också veta, att tre framstående grammatici, Dionysius Thrax, Dionysius Sidonius och Pamphilus, de båda förstnämde lärjungar af Aristarchus själf, förkastade den Aristarcheiska regeln och ville konsekvent vare sig oxytonera eller cirkumflektera båda slagens ackusativformer. Enligt Lehrs' påstående, som visserligen ej är helt och hållet utan grund, skulle redan den omständigheten, att

---

[1]) *Λητώ* (båda ggrna) och *Πυθώδ*' [Nauck: '*Πυθῶν*'? an *Πυθόαδ*'?] förekomma i början af versen, *Θεανώ* i cæs. buc. — Ack. *αἰδῶ* och *ἠῶ* kunna alltid upplösas; den senare står 12 ggr i nästsista versfoten (däraf 9 i formeln '*Ηῶ δῖαν*); se Ahrens a. st. s. 111.

[2]) Lehrs De Aristarchi stud. Hom.[2] s. 252 f., jfr Lentz Herodian. II, 33.

Ar. i detta fall mot vanligheten åtagit sig anomaliens sak, vara en tillräcklig borgen därför, att han härutinnan rättat sig efter 'bruket'. Men det torde också ej vara alldeles omöjligt, att han låtit sig ledas mindre af det verkliga språkbruket än af något rent teoretiskt skäl, t. ex. det af Herodianus anförda, att äfven ω- och ος-stammarnes nominativformer äro olika. Det bör vidare ihågkommas, att betoningen kan hafva undergått högst betydande förändringar till Aristarchi tid eller till den tid, hvars uttal var honom genom tradition bekant. Vågar man emellertid icke att på det ena eller andra sättet göra sig oberoende af Aristarchi auktoritet, så står endast en utväg öppen, då svårligen kan förmodas, att ifrågavarande form från början skulle saknat ackusativmärke eller vara lånad från en annan kasus: man får med Ahrens (a. st. s. 101) antaga, att t. ex. *Γοργώ* uppkommit ur *Γοργών* (med urgrek. ω), på samma sätt som *Κέω* af *Κέων* och *λαγώ* af *λαγών* [1]). Det är självklart, att detta ej kunde hafva skett på rent ljudmekanisk väg, utan måste hafva haft sin orsak i en analogibildning efter den tredje deklinationen, likartad med den, som gifvit upphof till nyssnämda former. Skemat för en sådan formassociation borde rimligtvis vara: *Γοργώ: Γοργών* (= *λαγώ* [2]): *λαγών*?) = *ἥρω: ἥρων*, *Μίνω: Μίνων*. Man kan ej säga, att denna hypotes

---

[1]) Om *λαγώ* se Kühner Gr I s. 315, § 114 A. 1, Lobeck ad Phryn. 186 Lucian. Pseudosoph. 3 (där det angifves vara en vulgarism; för *λαγών?*). Den omständigheten, att Xenophon enl. Athen. IX, 400 (62) skall hafva brukat formen *λαγῶ*, hvilken nu tyckes vara öfverallt införd hos denne ff., utgör ej något tillräckligt skäl att helt och hållet förkasta den oxytonerande skrifningen. (Enl. Herodian. I 245, 2 etc. skulle *λαγώς* äfven i nom. varit perispomenon, hvilket knappast kan vara riktigt.) De analoga ackusativerna *νεώ*, *λεώ*, hvarom se Pseudo-Herodian. Philet. p. 439 i Pierson's Moeris och Interprett. ad Gregor. Corinth. p. 164 f., torde ej häller böra radikalt utrotas, såsom L. Dindorf s. v. *νεώς* i Par. Thes. anser, då de ju icke i och för sig självfva innebära någon orimlighet och dessutom kraftigt stödjas af det C. I. A. II 332 (omkr. 265 f. Chr), r. 44 förekommande (*παρὰ τὸν*) *νεω* (*τῆς Ἀθηνᾶς*), hvilket Köhler, väl riktigt, omskrifver ss. oxytonon. (Vi hafva ej i inskr. stött på mer än detta enda exempel; möjligtvis gifves det flera af samma slag.) Slutligen kan också nämnas, att det egypt. namnet *Ἰναρώς* hos Diod. Sic. 11, 71 har ack. *Ἰναρώ* och det egyptiserande(?) *Ἀπολλώς* i Act. Ap. 19, 1 *Ἀπολλώ*, samt att *τὸν χρώ* hos Choerob. = Herodian. II 713, 10 citeras ss. en 'attisk' form.

[2]) Här bör också förhållandet *ἥρως* : *ἥρω* (= *λαγώς* : -*ώ*) hafva inverkat. Denna form tillhör väl föröfrigt en senare tid; jfr föreg. anm.

är synnerligen lockande. Förutom att deklinationssystem med bestämdt utpräglad genusskilnad ej så lätt associera sig med hvarandra, vore det äfven underligt, om språket, skenbarligen så alldeles utan orsak, skulle låtit nominativ och ackusativ sammanfalla, och därtill äro de kontraherade ackusativerna af den blandade 'tredje' och 'attiska andra' deklinationen ej med säkerhet uppvisliga hos Homer [1]). Det rättaste är väl alltså att fasthålla den gamla förklaringen af ändelsen *-ω* ur *-όα*, hvaraf omedelbart följer, att den Aristarcheiska betoningen med akut måste vara oriktig, åtminstone hvad det äldre språket angår [2]).

Vok. s. ändas på *-οῖ* i alla grekiska dialekter. I den senare grekiskan börjar dock nom. alltmer inkräkta på vokativens område. Det älsta exemplet torde vara *Ἐρατώ* hos Apollonius Rhod. III, 1 [3]). Af vida större intresse är den æoliska biformen *Ψάπφ'* (Sapph. 1, 20) d. v. s. *Ψάπφα*, såsom den väl riktigast bör tolkas, en 'metaplasmus' efter *ā*-dekl., hvilken Meister vill betrakta ur samma synpunkt, som de ofvan omtalade orden med dubbla stammar, *αὐδή: αὔδω* och *ἠχή: ἠχώ*, hvartill han ytterligare fogar den lesbiska formen *αὔα* (Sa. 152) = *αὔως* [4]) — en efter vårt förmenande icke oviktig analogi. Då nämligen detta ord sannolikt endast såsom *s*-stam förefunnits i grundspråket [5]),

---

[1]) Jfr G. Meyer Gr. § 331, Kühner I s. 309 (Hes. Th. 949 *ἀγήρω* ack.), 341 (397 f.).

[2]) Däremot låter det ganska väl tänka sig, att på Aristarchi tid eller t. o. m. långt förut, af oss obekanta fonetiska anledningar eller väl snarare genom någon analogibildning af ofvan antydda art, det faktiska uttalet hade blifvit oxytonerande. — Då Fick's bekanta hypotes, att de homeriska dikterna endast äro ioniska transskriptioner af æoliska original (se Bezzenb. Beitr. VII s. 139 f.), ännu ej är tillfullo bevisad, hafva vi ej ansett oss vid redogörelsen för de homeriska formerna behöfva taga någon hänsyn därtill, så mycket mindre som de modifikationer, vi härigenom blefve nödsakade att företaga i denna och den följande delen af vår framställning, torde vara af ringa eller ingen betydelse.

[3]) Jfr Lentz Herodian. II 756, 5, Rzach Gramm. Stud. z. Ap. Rhod. s. 83 (509). — Andra fall äro t. ex. Anth. Pal. V, 160 *Δημώ*, Nonn. Dion. 10, 129 *Ἰνώ*, 10, 280 *Πειθώ*; C. I. G. Add. 2322b[62]) *Δαμὼ Διογένου χαῖρε — Ταρουτῖνε Ταρουτίνου χαῖρε*, 1549 *Καλλὼ Τερμονίου χαῖρε* o. s. v. Jfr dock t. ex. C. I. A. III, 3233 *Καλλίστρατος Δ[η]μητρίου χαῖρε*, 3299 *Νικάρετος Χαριδάμου χ.* m. m. — Man erinrar sig också, att den latinska vokativändelsen är *-ō*.

[4]) Se Meister Gr. Dial. I s. 157 f. Samma *ā*-stam föreligger också i det enl. Hesych. boeotiska (genitiv-)adv. *ἄας* (= *ἐς αὔριον* l. *εἰς τρίτην*), som Zenodot skref Il. 8, 470 (i st. f. *ἠοῦς*).

[5]) Om ar. *uṣā* se Gr. Anm. I s. 51.

så tyckes häraf framgå, att det legat nära för språkkänslan att associera de båda grupperna ω- och ος-stammar, eftersom de senare i detta fall ju intaga en fullkomligt analog ställning till ᾱ-stammarne [1]).

I dualis och pluralis skola enligt Gramm. [2]) ω-stammarne, såsom också ος-stammarne, helt och hållet följa den andra deklinationen. Uppvisade äro endast följande former [3]): plur. nom. λεχοί Hippokr.; gen. λεχῶν, Orph. h. (dat. λεχοῖς? Lob. El. II 306); ack. Γοργούς Hes. Th. 274, εἰκούς Eur. Troad. 1178 K., Ar. Nub. 559 Dind., σινδούς (så hdskr.) · χιτῶνας, σινδόνας Hesych. och τρυγώς (dor. form) · τὰς τρυγόνας Hesych. (evident rättelse af H. Steph. f. 'τρυγῶς · τὰς τρυγῶνας'. [4]). — En enastående form är pluralnom. Κλωθῶες C. I. G. 6280 B. 14 (2 årh. e. Chr.) [5]), en uppenbar analogibildning.

Bihangsvis må här ett par anmärkningar anslutas rörande enskilda utvikningar ifrån och senare förändringar af ω-deklinationen.

1. Förhållandet till ν- (ον- och ων-)stammarne har Ahrens utförligt granskat a. st. s. 105 f. Hans resultat är följande: i Πυθώ: Πυθῶν-, Γοργώ: Γοργόν-, Μορμώ: Μορμόν-, Θηλώ: Θηλόν- (jfr ofvan s. 3), εἰκώ: εἰκόν- [6]) är ω-stammen den äldre, i ἀηδοῦς [7]), -οῖ: ἀηδών, χελιδοῖ: χελιδών och σινδούς, τρυγώς är den däremot af se-

---

[1]) Af den största betydelse skulle naturligtvis vokativformerna ἠοῖ, αἰδοῖ vara, ifall det kunde visas, att de funnits i det äldre språket. Som det nu är, känna vi dem endast från den antika grammatiken, och det är i hög grad att befara, att de äro blott teoretiska konstruktioner (se Lentz Herodian. I 418, 7 och Bekker's Anecd. 998, 25). — 'Vok.' Ἠώς Orph. h. 78, 2 (Pape-Benseler) är nominativformen.

[2]) Se Bekker's Anecd. a. st., Herodian. II 754, 26 (jfr II, 664, 27).

[3]) Se Kühner Gr. I s. 353, 385, Ahrens K. Z. III s. 95; jfr Lobeck El. II s. 305 f.

[4]) Skrifsättet εἰκοῦς etc. är åtminstone ur etymologisk synpunkt oriktigt, då det ju förutsätter en kontraktion och ingen nom. -όες > -οῦς existerar, hvarifrån ack. kunde vara lånad. På kontr. af οας > ους är, såsom bekant, ej att tänka.

[5]) Jfr det hom. Κλῶθες Od. 7, 197.

[6]) Nom. εἰκώ endast i Hesych. och Et. M 674, 31 — γληχώ (βληχώ) är enl. Ahrens en självständig stam och förhåller sig till det urspr. maskul. γλήχων såsom t. ex. Νικώ : Νίκων; stammen γληχῶν- är en kontamination af båda.

[7]) Enligt ett par uppgifter skulle st. ἀηδω speciellt tillhöra den lesbiska dial., se Meister Gr. Dial. I s. 157.

kundär art, i *Σαρδώ: Σαρδόν-* är det ovisst, hvilkendera stammen bör gälla som den ursprungliga — allt detta på grund af hithörande formers förekomst i litteraturen.

2. Formutbyte mellan *ω-* och *ος*-stammarnes nominativus singularis är ytterst sällsynt. Philetas har begagnat nom. *αἰδώ*, se Lentz Herodian. II 763, 20. Nominativerna *Κριώς* (*Κριώα*), *Θριώς* (*Θρία*) förekomma endast hos Gramm. (Ahrens a. st. s. 92), nom. *λεχώς* (för -*ώ*) är mycket sen och tvifvelaktig (Lob. Rhem. s. 325). — Ack. *ἠοῦν* förekommer likaledes först hos senare förf. och är enligt Ahrens (a. st. s. 109 f.) en helt och hållet artificiel form.

3. I några sengrekiska, romerska kejsartiden tillhörande inskrifter framträder en rätt märkvärdig deklinationsändring, som i de flesta fall består däri, att, så att säga, gen. s. på -*οῦς* gjorts till nom. och därifrån böjningen fortsatts, liksom om en stam på dental explosiva (*τ, δ*) [1]) legat till grund. Sådana former äro: af *Ἑρμαρώ* (jfr *Τυχαρώ, Μυρταρώ*) gen. *Ἑρμαροῦδος* C. I. G. add. 4224 e. (Lykisk inskr. fr. 2 årh. e. Chr. [2]), af *Ἐλπιδώ* dat. *Ἐλπιδοῦτι* add. 4300 e. (Lyk. 1 årh.), af *Σπορώ* dat. *Σποροῦτι* add. 4315 i. (Lyk.), af *Παρθενώ* dat. *Παρθενοῦ[τ]ι* l. -*οῦ[δ]ι* add. 4321 g. [3]), (Lyk.), af *Ζωσιμώ* gen., dat. *Ζωσιμοῦτος*, -*οῦτι* add. 4325 d. b) och a) (Lyk.), af *Ἀγαθώ* gen. *Ἀγαθοῦδος* Ross Inscr. Ined. 168, Fasc. II s. 56 (Nisyros), i egyptiska inskrifter t. ex. gen. *Φιλοῦτος* 4822, *Διδυμοῦτος* add. 4913, *Ἀλεξοῦτος* 5104; dock kunna dessa senare vara efterbildningar af de inhemska namnen på -*ούτ*, -*οῦς* (ex. gen. *Τφοῦτος* C. I. G. 4826 [4]). Nom. på -*οῦς* är sällsynt: ex. *Σωσοῦς*(?) f. *Σωσώ* C. I. G. add. 4230 (Lyk.), *Ἡρακλοῦς* Ross Inscr. Ined. Fasc. III s. 36 (Syme) och väl äfven *Ζωσοῦς* C. I. G. 2001 (Maked.). — En gång är nominativens och ackusativens än-

---

[1]) Jfr *Λεοντᾶς*, gen. -*ᾶτος* C. I. G. add. 4716d[22]), *Καλλικλῆς*, gen. -*ῆδος*, *Μηνᾶς*, gen. *Μηνάδος* (-*ᾶδος*?) o. dyl. af Franz på nedannämda st. anförda.

[2]) De här meddelade notiserna om denna oregelmässiga dekl. äro nästan alla lånade från Franz' innehållsrika anmärkning till detta ställe, C. I. G. III s. 1120; jfr Keil Philol. V s. 660.

[3]) Så vill Franz emendera *Παρθενουνι*. Dock synes det ingalunda vara omöjligt, att i detta exempel *ν* utom regeln blifvit begagnadt som flexiviskt hjälpmedel.

[4]) Äfven maskul. eg. namn, ss. *Ἀμμοῦς* (gen. -*οῦ*), *Ἡρακλοῦς*, *Κρονοῦτ*, *Σομτοῦς*, se Pape-Benseler och jfr Sturz de dial. Mac. et Al. s. 137.

delse tagen till utgångspunkt för en sådan nybildning, nämligen i ack. *Φιλιῶτα*, å en lykisk inskr. C. I. G. add. 4302 [1]).

4. Slutet på den förvirring, hvari ω-deklinationen redan i den senare antiken flerestädes hade råkat, blef att ω-stammarne i vulgärspråket söndrade sig i tvänne grupper, i det att af de i den äldre böjningen med hvarandra vexlande ändelsevokalerna ω och *ου* den ena eller den andra utvaldes och konsekvent genomfördes i alla formerna. På detta sätt fick man i nygr. följande tvänne paradigmer [2]):

1) böjningsstam *-ω:*

Sing. nom. vok. *Μαριγώ* (-ῶ) [3]) 'Mariechen' — gen., dat. *Μαριγῶς* — ack. *Μαριγώ* (-ῶ) [4]). — Pluralis saknas. Efter detta skema gå fem. nom. propria på -ώ, däribland 'smeknamn', t. ex. *Κατίγκω* 'Kathrinchen', *Ἐλέγκω* 'Helenchen', *Ἀργυρώ*, ortnamn t. ex. *Σάμω* (*Σάμος*), och appell. t. ex. *ἄμμω* 'sand' (forngr. *-ος*) o. a. (se Hatzidakis K. Z. XXVII s. 83).

2) böjningsstam *-ου:*

Sing. nom. (vok.) *μαϊμοῦ* (resp. *-ού*) 'apa' — gen., dat. *μαϊμοῦς* — ack. *μαϊμοῦ(ν)*. — Plur. nom. (ἡ), ack. *(ταὶς, τῆς) μαϊμοῦδες* — gen., dat. *μαϊμούδω(ν)* [5]). Hit höra appellativa [6]), ss. *ἀλε-*

---

[1]) En ack. på *-οῦδα* l. *-οῦτα* (för *-οῦν*) synes ingenstädes förekomma.

[2]) Se Jeannarakis Neugr. Gr. s. 263 och jfr Sanders Neugr. Gr. s. 51, Mullach Gr. d. gr. Vulgarspr. s. 165.

[3]) Skilnaden mellan akut och cirkumflex äger, såsom bekant, i nygrekiskan endast rent grafisk betydelse.

[4]) Tvifvelsutan med bortfallet slut-*ν*. Jfr Jeannarakis a. st. s. 256 och Foy Lautsystem d. gr. Vulgärspr. s. 79.

[5]) Se föregående anmärkningar och jfr maskul. *παποῦς* 'Grossvater', gen. *παποῦ*, ack. *παποῦ(ν)*, plur. nom., ack. *παποῦδες*, gen. *-ούδω(ν)* samt plur. *παπάδες* : *παπᾶς* (prest), *παπουτζῆδες* : *-ῆς* (skomakare), *καφέδες* : *καφές* (kaffe) etc.

[6]) Enl. Konst. *Οἰκονόμος* (omkr. 1830), cit. af Mullach a. st s. 177, äfven nom. propria, såsom t ex. *Ζανού*, *Δεσποινού*, *Ἀγγερού*, *Ἀργυρού*, hvartill Konst. fogar den ganska riktiga anmärkningen: *'κατὰ τὰ παρ' Ἡροδότῳ ἰωνικὰ Λητοῦν, Ἰοῦν ὡς ἀπ' ὀνομαστικῆς Ἰού, Λητού, ἀντὶ Ἰώ, ἡ γενικὴ Ἰοῦς'* — ty att det ej här kan bli fråga om en 'sporadisk' utveckling af *ω* till *ου* (jfr Foy Lauts. s. 109), tyckes vara tämligen säkert, då *ου*-stammarne, efter hvad det ser ut, finnas i alla dialekter. Enligt samma auktoritet skulle man i vissa trakter *'αἰολικώτερον'* barytonera namnen på *-ω* : *Λάμπρω*, *Κρυστάλλω*, *Φρόσω* (*Εὐφρόσω*, *-σύνη*) o. s. v.; jfr de ofvan anförda *Ἐλέγκω*, *Κατίγκω* etc.

πού (ἀλωπού) 'räf', *κλωσσού* = *κλῶσσα* 'Gluckhenne' och fem. till orden på *-ᾶς*[1]), t. ex. *ψωμού* af *ψωμᾶς* 'bagare', *μυλωνού* af *μυλωνᾶς* 'mjölnare', *μπουνταλού* af *μπουνταλᾶς* 'dumhufvud' etc. — Vid bildningen af det senare slagets *ου*-stammar har kanske förhållandet mellan de förkortade personnamnen på *-ᾶς* (mask.) och på *-ώ* (fem.), t. ex. *Ἀλεξᾶς : Ἀλεξώ*, *Ἀρτεμᾶς : -ώ*, *Δημᾶς : -ώ*, *Μητρᾶς : Μητρώ* varit förebild.

II.

Orden på *-ώ* tillhöra de s. k. 'eliderande' stammarne. Vid förklaringen af deras deklination blir det därföre en hufvuduppgift att bestämma, hvilket slags ljud ursprungligen har stått i de kontraherade ändelserna. Af den grekiska ljudläran veta vi med full visshet, att detta ljud måste hafva varit en 'spirant', *ϝ*, *σ* eller *ȷ* (*ι*) och närmare bestämdt kunna endast de två sistnämda (*σ*, *ȷ*) komma i fråga, eftersom intervokaliskt *ϝ* säkerligen ännu fanns kvar i den samhellenska språkperioden och fortlefde så länge, att den genomgående kontraktion, som möter oss i dessa ords ändelser för gen., dat. och ack. s., icke kan härleda sig därifrån, att d e t t a ljud blifvit utstött. Härmed äro egentligen de förklaringsförsök, hvilka satt *ν* eller *ϝ*, ensamma eller kombinerade med *ι(ȷ)*, såsom *ω*-stammarnes slutljud, redan på förhand tillräckligt vederlagda, hvarföre vi också ansett oss endast helt kort behöfva uppehålla oss vid desamma i den redogörelse, som härnedan lemnas för *ω*-stammarnes behandling i den nyare språkvetenskapliga litteraturen, så vidt vi hafva varit i tillfälle att taga kännedom därom. Vi följa härvid icke ensamt den kronologiska ordningen, utan därjämte en saklig, alltefteraom ifrågavarande förf. antagit, att *ν*, *ϝ*, *σ* eller *ȷ* bortfallit.

1. (*ν*). — B o p p, Vgl. Gramm. I § 143, 2, yttrar sig något sväfvande i denna fråga. Å ena sidan skulle paradigmet *Πυθώ* — *Πυθῶνα* vara att jämföra med skr. *ātmā* — *ātmānam*, dessa stammar alltså vara egentliga *ν*-stammar, men å andra

---

[1]) Om de likartade forngrek. orden på *-ᾶς* (mest beteckningar på lägre yrkeshandteringar, t. ex. *καπηλᾶς* krämare, och okvädinsord, t. ex. *φαγᾶς* 'storätare') se Kühner Gr. I s. 383.

sidan skulle de fem. personnamnen och abstrakta på -ώ stå i mycket nära förbindelse med de fem. *ā*-stammarne och därutinnan samt i afseende på det *ν*, hvarmed de redan tidigt blifvit utbildade, likna de 'svaga' germ. fem. *(viduvôn-, blindôn-)*. I böjningen hade *ν* försvunnit, liksom i *μείζονα* > *μείζω*.

Enligt Benfey's åsikt, utförligast framstäld 'Orient und Occident' I s. 263 f., är stammen -ώ (ῳ) identisk med skr. *-ānī*[1]), t. ex. i *indrāṇí* 'Indras maka', och har följaktligen uppstått ur *-ωνī* (*Λητωνι*) genom elision af *ν* och därpå följande sammandragning af de båda vokalerna; gen. är = **Λητω[ν]ιος* eller **Λητο[ν]ιος* o. s. v. Denna äfven af Leo Meyer (Vgl. Gr. II s. 142, Gedr. Vergl. d. gr. u. lat. Decl. s. 9) antagna förklaring är uppenbarligen numera alldeles omöjlig. — Vi tro dock, att Benfey, liksom också Bopp, riktigt antydt, hvar man, med någon utsikt till framgång, kan försöka att anknyta denna specielt grekiska bildning.

2. (*ϝ*). — G. Curtius har 'Erläuterungen' s. 54 f. uttalat sig om ω-stammarne. De äro efter hans mening feminina till stammar på *-oϝo*, *-oϝ*, såsom *πάτρως*, *patruus (*patrovo-s)*, och ändades ursprungligen på *-oϝι*, med fem. suff. *-ι* motsvarande skr. *-ī*. Digamma vore bevaradt och vokaliseradt i de ion. formerna *'Ιοῦν* o. s. v. af **'Ιοϝ(ι)ν*, men däremot bortfallet i vok. *-οῖ*, hvilken i öfrigt representerade den rena stammen, i nom. *-ῴ*, hvarest dessutom (såsom 'sporadisk verkan' af *ϝ*) förlängning af *ο* till *ω* inträdt, och i öfriga kasus, gen. **Λητοϝιος* etc., hvilka därpå äfven förlorat det stammen slutande *ι* och ändtligen undergått kontraktion. Denna tämligen invecklade förklaring har på flera håll rönt motsägelse [2]) och detta utan tvifvel med full rätt. Utom den allmänna invändningen, att kontraktionen i cas. obl. visar sig alltför tidigt, för att den skulle kunna vara förorsakad af ett utfallet dig., kunna äfven åtskilliga andra betydande anmärkningar göras däremot. Så borde en stam **-oϝī* nödvändigt ha gifvit såsom nom. antingen **-οιᾰ* (*'Ερί-βοια* = **-βοϝī*, *εὔνοια*) eller möjl. **-οῖς* (jfr orden på *-αῖς*, *-ηῖς*), af **Λητοϝιος* borde icke blifva **Λητόος* > *Λητοῦς* utan **Λητοῖος* (jfr *ἑκατόμβοιος*) och slutligen är härledningen af den ion. ackusativen ur **-oϝιν* ytterligt vågad, alldenstund ur

---

[1]) Och dessutom med en hel mängd andra, gr. *-αινα*, germ. *-ōn* (jfr Bopp), lat. *-ōna* (*-ōnia*) o. d.

[2]) Jfr Windisch, Curtius' Stud. II s. 228 f., Brugman K. Z. XXIV s. 65 anm., de Saussure Mémoire s. 200.

denna grundform efter de vanliga ljudlagarne ingenting annat kunde framgå än en ändelse *-*οῖν*.

G. Meyer närmar sig på visst sätt till den nyss refererade åsikten, då han i sin grammatik § 323 och 331 söker att förklara de ion. och dor. ack. -*οῦν* (*Λητοῦν*) och -*ῶν* (*Λατῶν*) [1]) ur en grundform på *-*ωυν*, hvartill de skulle förhålla sig som *βοῦν*, *βῶν* [2]): **βωυν*. I öfrigt medger han, att nominativen, liksom hela stambildningen hos dessa nomina, är dunkel.

3. (*σ*). — Att *σ* vore *ω*-stammarnes ursprungliga slutljud, har antagits af tvänne förf., F. Kielhorn K. Z. X s. 296 f. och R. Westphal i hans 'Methodische Grammatik' I, 1 s. 325. Härigenom åstadkommes visserligen en mycket bekväm förklaring på de kontraherade formerna, men däremot kommer man i så mycket större trångmål vid nominativen [3]) och vokativen. Westphal söker reda sig från denna svårighet genom att antaga en dubbel utvidgning af st. **Σαπφος*, näml. i nom. med *ā* (liksom i det lat. *aurōr-a*): **Σαπφοσά* > **Σαπφοά* > *Σαπφώ* och i vok. med *ι* : **Σαπφόσι* > *Σαπφοῖ!*

4. (*ȷ*). — I den på grund af sitt värdefulla filologiska innehåll förut redan ofta citerade afhandlingen (K. Z. III s. 81 f.) har Ahrens på ett för den tiden synnerligen förtjänstfullt sätt undersökt *ω*-deklinationens härkomst och utveckling. Hans uppfattning däraf är i sina hufvuddrag följande: *ώ*-nomina äro från grekiskans ståndpunkt att betrakta som stammar på -*οι*, såsom nom. -*ῴ* [4]) och vok. -*οῖ* tydligt ådagalägga. Denna vokativ-form är emellertid identisk med samma kasus af de skr. feminina på -*ā*, t. ex. *áçve*, och att denna senare framställer den rena stammen, kan man se af instr. *áçvayā* = **açve-ā* [5]) och därjämte af likartade företeelser hos samma stammar inom de andra språken. Vi behöfva ej här upprepa de numera föråldrade åsikter Ahrens uttalar om den starka adjektivdekl. i de germanska språken o. mera dyl. — allt-

[1]) Om accenten se ofvan s 21 n. 4.

[2]) Meyer's uppfattning af dessa former är oriktig, såsom vi Gr. Anm. I s. 48 försökt att visa.

[3]) Om nom. på -*ώς* se ofvan s. 26.

[4]) Jfr ofvan s. 6 f.

[5]) Dessutom gen. *áçvāyās* = **açve-yās* (med 'eufoniskt' *y*) o. s. v. — Det behöfver väl knappt erinras, att man nu har en helt annan tanke om *ā*-stammarnes instr. sing. Den är säkert en pronominalform, såsom äfven det sl. *ryboja*.

nog, han kommer till det resultat, att de fem. *ā*-st. egentligen äro *ai*-stammar, i hvilkas suffix det mask. *-a* och det 'femininbildande' *-i* ingå. De grekiska nomina på -ω äro alltså dylika *ai-* = *ā*-stammar, en slutsats som enligt A. vinner ytterligare bekräftelse genom den påfallande öfverensstämmelse i användningen, som förefinnes mellan de grek. ā- och ω-nomina. En stor del af hithörande appellativa och abstrakta har bredvid sig likbetydande *ā*-stammar, t. ex. *ἠχώ : ἠχή*, andra äro fem. till mask. på *-ος* ss. *ἀνθρωπώ*(?): *ἄνθρωπος*, *μιμώ* = *ἡ μῖμος* [1]). Detsamma är också fallet med nom. propria. Samma person kallas ena gången *Γύριννα*, en annan gång *Γυριννώ* [2]), af *Θρία*, *Θρῖα* (att. demos) har man adv. *Θριῶζε* och hos lexikogr. en nom. *Θριώ*, mask. *'Ακέστιμος* motsvaras af *'Ακεστίμη* och *'Ακεστιμώ* etc. Hvad Ahrens i detta sammanhang anför är till god del oriktigt uppfattadt [3]), och, hvad som här är hufvudsaken, det visar endast, att *α*- och *ω*-stammarne hafva en a n a l o g användning vid den fem. stambildningen, hvilket ju är högst naturligt, då båda till sin allmänna karaktär just äro femininbildande [4]). — Efter hvarjehanda betraktelser om den feminina deklinationen i allmänhet och speciellt i grek., hvilka ej här behöfva återgifvas, uppställer Ahrens följande böjningsmönster såsom liggande till grund för de historiska formerna: Sing. nom. *Γοργῴ*, vok. *Γοργοῖ*, ack. *Γοργῴν*, gen. *Γοργό*[j]*ος*, dat. *Γοργό*[j]*ι*. Ack. **Γοργῴν* blef genom bortfall af *ι* adscr. *Γοργών* (æol. *Γόργων*) och däraf uppstod genom utveckling af *ω* till *ου* ion. *Γοργοῦν*, eller rättare *Γοργούν*, då cirkumflexen lätt kan hafva insmugit sig ifrån de öfriga cas. obl. Äfven den vanliga formen *Γοργώ* är på

[1]) Det ena af dessa ord är ej fullt säkert, det andra från mycket sen tid, se ofvan s. 2 f. — I båda skulle väl för öfrigt suff. *-ω* icke vara rent 'moverande', utan förutom femininkaraktären äga en viss individualiserande eller hypokoristisk bibetydelse (jfr mask. *-ων* och fem. *-ιδ*).

[2]) Jfr hos Pape-Benseler *Admeto*: *'Αδμήτη*, *Μυιώ*: *Μυῖα*, *Κελαινώ*: *Κελαινή*.

[3]) T. ex. *Μορφώ* Aphrodite är icke = abstr. *μορφή* utan 'skönhetsgudinnan', en sekundär stam '*μορφή* + *ω*', personn. *Γοργώ* är ett elliptiskt namn (jfr *Γοργοφόνος*, *Γόργιππος* etc.), icke fem. af adj. *γοργός* m. m. — Rörande det ofvannämda *Θριῶζε* (*Θριώ*) kan anmärkas, att det troligtvis är en analogibildning efter *Κριῶζε*: *Κριῶα*, *Κριώ*(ς), såsom man kan sluta af de hos Ahrens a. st. s. 92 i noterna sammanstälda formerna.

[4]) Af alldeles samma anledning händer det också, att suff. *-ιδ* (nom. *-ις*) konkurrerar med *-ώ*, t. ex. *Βαυκίς*: *Βαυκώ*, *Dercetis*: *Δερκετώ*, *Πλουτίς*: *Πλουτώ*. — Äfven bland mask. nom. propria träffas ej sällan sådana dubletter: *'Ακεσᾶς*; *'Ακεσεύς*, *Μεγίστης*: *Μεγιστεύς*, *Μελάνθιος*: *Μελανθεύς* m. fl.

grund af sin oxytonering och frånvaron af alla direkta intyg om, att diæresis engång funnits i slutstafvelsen, icke att härleda från *Γοργόα, utan från *Γοργών; det slutande ν har bortfallit liksom i λαγώ, Κέω »hvarest antagandet af en metaplasmus efter 3:dje dekl. endast är en nödfallsutväg» m. m. — Om vi bortse från flera enskildheter, har denna åsikt hufvudsakligen tvänne fel. De indoeur. fem. på -ā äro icke 'ai'-stammar, och det y, som i vissa ariska former af singularen visar sig mellan stam och ändelse, är högst sannolikt af sekundärt ursprung [1]). Och för det andra kan man icke numera, af allbekanta fonetiska skäl, utan vidare identificera -ώ och ā-stammar. — Detta gäller också om den betydligt förbättrade form, hvarunder Windisch upptagit och framstält denna förklaring [2]).

Enligt Fick, Gr. Personennamen s. XXII har 'die weibliche Koseform' på -ώ uppkommit på det sättet, att ett feminint ι trädt till den första namnledens slutljud ο (Πειθό-λαος : Πειθώ); det rena temat framträder i vok. -οῖ och nom. -ώ förklaras därigenom, att ο blifvit förlängdt framför det till ȷ förvandlade ι, alltså *Πειθο-ȷ > Πειθώ. De nasalt utbildade stammarne, ss. Πυθών = Πυθώ, Γοργόνη bero på attraktion till maskulinstammarne på -ων (Πύθων-ος Ἰάσον-ος). Bristerna hos denna förklaring synas oss vara så påtagliga, att vi kunna afhålla oss från alla anmärkningar därom.

Hit hör slutligen den, såvidt oss är bekant, nyaste åsikten om ω-stammarnes flexion, näml. den af de Saussure i hans 'Mémoire' etc. s. 200 framstälda, hvilken sedermera i allt väsentligt antagits af flere yngre språkforskare, såsom Möller, Paul-Braune's Beitr. VII s. 514 f., Kremer, s. st. VIII s. 408 och Bartholomæ, Arische Forschungen I (Halle 1882) s. 30 (jfr 51) [3]). I sin enklaste form [4]) lyder den sålunda: de grekiska ω-stammarne äro i-

[1]) Enligt Osthoff, Paul-Braune's Beitr. III s. 3 äro *áçvāyās* (f. *açvās*) o. s. v. bildade efter ī-st. *nadyās* etc. (Lit. lok. *rànkoje* gentemot sl. *rąċe* är oklar.) — Om instr., hvarpå jämte på vok. Ahrens egentligen stöder sig, se ofvan s. 30 n. 5.

[2]) Curtius' Studien II s. 227 f.: det såsom stamslut antagna ι icke feminkaraktär, utan stamutvidgning o. s. v.

[3]) Den sistnämde förf. berör dock endast mera i förbigående vår fråga. Han synes för öfrigt självständigt hafva kommit till ofvannämda uppfattning.

[4]) Det vore ur flera synpunkter olämpligt att försöka ingå på någon diskussion af Möller's och hans efterföljare Kremer's djärfva och i svårfattliga formler inklädda spekulationer.

(*ei-*, *oi-*)stammar med 'stark böjning' (flexion forte [1]), eller med andra ord, deras böjning är fullkomligt identisk med *n-* och *r-*stammarnes vanliga: stamsuffixet uppträdde ursprungligen i de 'starka' kasus såsom *-oi*, förlängdt *-ōi*, i de 'mellersta' såsom *-ei* och i de 'svaga' såsom *-i* (*y*). Liksom fallet är med vissa nasal- och liquida-stammar, skulle också här den starka stammens suffixvokal på formutjämningens väg hafva inträngt i alla kasus. Det exakta mönstret för denna flexion, sådan den ursprungligen såg ut, skulle skr. *sákhi*, nom. s. *sákhā* (zend. *hakha*) hafva bevarat. Det grek. paradigmets äldre form skulle alltså vara:

Nom. *Λητῴ* [2]) : *sákhā*		*δώτωρ* : *dātā*
Ack. *Λητῶ* = **Λητό*[ȷ]*α* : *sákhāyam*		*δώτορα* : *dātāram*
Vok. *Λητοῖ* : *sákhe*	=	*δῶτορ* : *dātar*
Gen. **Λητό*[ȷ]*ος*; för **Λητιος*, jfr Instr. *sákhy-ā* o. s. v.		*δώτορος*; för **δωτρος*, jfr Instr. *dātr-ā*.

Denna hypotes är onekligen en bland de fyndigaste, hvilket dock icke hindrar, att mycket viktiga och efter vår mening fullt afgörande inkast kunna riktas mot densamma. Vi fästa oss först vid själfva förutsättningen, näml. att det en gång varit fullständig öfverensstämmelse mellan *i-* (*ei-*), *u-* (*eu-*) samt nasal- och liqvidastammarnes flexion, väl att märka, icke såsom en tillfällig, genom formassociation föranledd, afvikelse, utan såsom en fullt regulier företeelse och, så att säga, en laglig institution inom det indoeur. grundspråket. Mera moderat framträder denna mening hos de Saussure, som ännu erkänner, att en mycket betydlig olikhet förefinnes mellan dessa båda stamtypers böjningssätt [3]), hvaremot Bartholomæ i den ofvan citerade skriften (s. 25 ff. 'Zur arischen flexion der stämme auf *-r*, *-n*, *-m*, *-j*, *-v*') gjort till sin uppgift att visa, att de i grund och botten äro alldeles identiska. Vi hafva ej kunnat öfvertyga oss om riktigheten af denna lära och nödgas därföre att med några ord söka motivera vår mycket afvikande

[1]) Om denna för de Saussure egendomliga terminologi, som vi i det följande för korthetens skull begagna, jfr I s. 57 med anm. 4, där det blifvit antydt, att de Saussure's åsikt om accentens betydelselöshet i *i-* och *u-*deklinationen måste beriktigas. Se vidare Osthoff M. U. IV. s. 106 m. fl. st.

[2]) Så enligt de Saussure. Bartholomæ anser ändelsen *-ῴ*, ifall den är trovärdig, bero på en analogibildning, a. st. s. 30. Jfr ofvan s. 13.

[3]) Näml. så till vida, som *n-* och *r-*st. nästan undantagslöst följa den 'starka', *i-* och *u-*st. däremot i regeln den 'svaga' flexionen.

uppfattning af hithörande förhållanden, hvarvid det torde tillåtas oss att till försvar för de åsikter, som Gr. Anm. I s. 44 f. yttrats rörande vissa 'starka' former (*Ζεύς* etc.), i någon mån öfverskrida gränsen för vårt nuvarande ämne.

I allmänhet torde kunna sägas, att man vid uppställandet af denna teori om den för alla sonantstammar af angifna slag ursprungligen gällande likformiga böjningen hufvudsakligen låtit sig ledas af tvänne motiv, mot hvilka såsom sådana visserligen ingenting är att invända; de hafva här endast fått ett alltför stort inflytande. Då nämligen den viktiga upptäckten af liquida och nasalis sonans obestridligen har ådagalagt en ursprunglig öfverensstämmelse i nasal- och liquida- samt *i*- och *u*-rötternas afljud, så har man känt sig manad att söka uppvisa samma parallelism i böjningen eller det flexiviska afljudet hos de nominalstammar, som ändas på dessa sonanter, och vidare hafva de senare årens forskningar bragt regel och sammanhang i så många fall, som förut måste eller åtminstone hade bort betraktas såsom anomalier, att man, i trots af den proklamerade analogiprincipen, ej utan yttersta nödtvång vill erkänna en af de 'heteroklisier' eller 'metaplasmer', med hvilka den gamla grammatiken var så frikostig. — Hvad nu det första beträffar, så är i allmänhet att säga, att den rent fonetiska olikheten mellan ifrågavarande grupper af sonanter är så stor — man tänke särskilt på nasalerna och de många alldeles egenartade fenomen, som af dem framkallats — att man äfven förutsatt, att det flexiviska afljudet ('Stammabstufung') i första början varit ett och detsamma, ändock bör vara beredd på att finna helt olika utvecklingar hos hvardera slaget af stammar. — Så är, för att taga detta exempel, *n*-stammarnes nom. s. lat. *homō*, skr. *áçmā* visserligen ännu icke på ett tillfredsställande sätt förklarad, men det förefaller likväl, som om just i stamslutljudets egenskap af att vara nasal skulle ligga en viss sannolikhet därför, att formen kan hafva uppstått genom en rent fonetisk process[1]). Vid en nom. *sákhā* af st. *sákhi* har man mycket svårare att tänka sig en ljudlagsenlig förklaring[2]). Hufvudsaken är emellertid, att en verklig olikhet i

[1]) Exempelvis må nämnas, att J. Schmidt K. Z. XXVI s. 337 ff. gjort högst sannolikt, att indoeur. lång vokal + nas. + *s* gifvit lång vok. + *s*.

[2]) Den af Havet Mém. de la Soc. de Lingu. IV s. 274 föreslagna ur en 'doublet syntactique', *-ā* före konsonantiskt, *-āi* l. *-āy* före vokaliskt framljud, är tillsvidare endast en djärf och därtill ytterst osannolik hypotes, jfr t. ex. dat. s. skr. *áçvāi*, gr. *ἵππῳ* och för midljud instr. pl. *áçvāis* (gr. *ἵπποις*). — Bartholomae a. st. s. 28 förnekar också, att någonting bortfallit efter det långa nominativ-*ā*.

flexionen, och en högst utpräglad sådan, förefans inom själfva grundspråket, efter hvad alla dotterspråken med en eljest obegriplig enstämmighet intyga. Hvad som egentligen skulle vinnas genom att bortförklara densamma, förmå vi ej att inse. Tvärtom, saken blir genom hvarje undantag, som på detta sätt får rang af uråldrig regel, endast mycket mera invecklad. Ar. *sákhā* skulle nu vara ett af de få fall, där *i*-stammarnes älsta nom. -*ā* är bevarad; öfverallt eljest — utom i zend. *kava* (skr. *kavíḥ*), hvilket ju kan vara analogibildning efter *hakha*, och gr. *Λητώ* etc.[1]) — skulle denna form vara utträngd af den 'yngre', men 'brukliga' nominativen på -*is*. För att ej vidare tala om den fonetiska sidan af saken, så kan billigtvis frågas, hur man vill förklara, att just dessa former, eller strängt taget denna enda form *sákhā* kommit att förskonas vid en så energiskt genomförd nybildning. Så länge ej grunden till en så märkvärdig isolering är funnen, sväfvar nämda förklaring helt och hållet i luften. Däremot komma vi på ett jämförelsevis enkelt och tillika i metodiskt hänseende oklanderligt sätt ifrån de väsentligaste svårigheterna, om vi i detta ord tänka oss en mer eller mindre ursprunglig tvåstammig böjning eller 'heteroklisi'. I de yngre indoeur. språken träffar man ju ofta nog tvänne stammar, som ej kunna fonetiskt förmedlas, förenade i ett paradigm och det finnes allsintet skäl att antaga, att 'grundspråket' skulle hafva varit mycket strängare i detta hänseende, så mycket mindre som vi säkert veta, att detsamma faktiskt ägt hela klasser af dylika heteroklitiska ord[2]). I första rummet är det visserligen neutrerna, som erbjuda oss exempel härpå (*ákṣi : akṣṇ-ás*, *ὕδωρ : ὕδα-τος*, *udnás*, *μῆχαρ : μῆχος* o. s. v.[3]), men det finnes bland de öfriga orden åtminstone ett, *pánthan* l. *pánthā* (grek. *πόντος*[4]): *pathí* (jfr fsl. *pątĭ*, och gr. *πάτος*), som tydligen måste på samma sätt förklaras. Vi befinna oss alltså på fullkomligt säker mark, om vi förmoda, att nom. *sákhā* och de former, som därmed sammanhänga, härröra från en annan stam än *i*-stammen *sákhi*, näml. antingen, såsom Brugman M. U. III s. 107 föreslagit, ett fem. **sákhā* 'Gefolgschaft',

---

[1]) Om skr. *rā́s* se straxt nedan. — *vés* (st. *vi*) är äfven enligt Bartholomæ en oursprunglig form.

[2]) Se de Saussure Mémoire s. 223 f.

[3]) Jfr Osthoff M. U. IV s. 198 f.

[4]) I st. f. **πόντως?*, jfr *λαγός*: *λαγώς*, *γέλος*, *ἔρος*: -*ως*. Se J. Schmidt K. Z. XXVI s. 407.

Begleitung', eller väl snarare ett mask. **sákhan* (jfr *ákṣi : akṣán* [1]). Nom. *sákhā* en gång gifven, kunna *sákhāyam*, *sákhāyas*, *sákhāyāu* mycket lätt hafva uppstått genom analogibildning efter *n*- (och *r*- [2]) stammarne: sing. ack. *sákhāyam:* nom. *sákhā*, instr. *sákhyā* = *rā́jānam: rā́jā*, *rā́jñā*. Öfverensstämmelsen med *n*-deklinationen kan således vara helt och hållet ursprunglig och enligt vår mening är denna möjlighet t. o. m. betydligt sannolikare. Öfriga argument, som blifvit anförda för antagandet af stark flexion hos *i*-stammarne äro om möjligt ännu osäkrare. I afs. på skr. *rā́-s*, gen. *rāy-ás*, lat. *rē-s* ansluta vi oss fullständigt till de af Barth. a. st. s. 32 citerade ff. [3]), hvilka anse, att den egentliga stammen är *rā* = *rē*, isynnerhet som ordet inom de ariska språken synes sammanhänga med verbalr. *rā* 'förläna' och inom latinet med *re-or*, *ră-tus* [4]). I de ved. *ṛdhádrayas* (gen.), *bṛhádraye* (dat.) ser Lanman (a. st. s. 382, 384), sannolikt med all rätt, en metrisk förkortning af stamsuffixvokalen [5]). Tillhöra de verkligen en *i*-stam *-ri*, så kan denna senare förhålla sig till *rā* liksom *-dhi* (*upadhí*, *udadhí* etc.) till r. *dhā* (jfr Lanman a. st. s. 367). Vid zendformer sådana som nom. pl. *thrâyô* = skr. *tráyas*, *çtaomâyô* kan man, efter hvad å andra sidan

---

[1]) Kanske hör också *ἄξων: axis* hit, de Saussure a. st. s. 227. — Det latinska *sanguĭs*, *-inis* beror på två stammar af olika genus, *sangui-*, nom. *-is* (*-is* ur **-ins*), ack. *-em* (Neue Formenl. I s. 153), m. och *sanguen* n.; jfr skr. *bhū́mi* f.: *bhū́man* n., zend. *çtaomi* f.: *çtaoman* n., lat. *rūmis*: *rūmen*, *anguis: anguen* (?). Om germ. vexling mellan *i*- och *n*-st. se v. Bahder Die Verbalabstracta in den germ. Sprachen s. 48. — Om accenten, som här ej är af någon afgörande betydelse, och om ordets etymon se Bartholomæ a. st. s. 29 noten. Skulle **sákhan* möjligtvis kunna hafva något sammanhang med gr. *ἀχαίνειν*, Hesych.: *ἀχαίνει· σαίνει. παίζει. κολακεύει*, hvars grundbetydelse måhända är 'vara inställsam' ('fraternisera') och som i rent formelt hänseende ej skulle göra några svårigheter?

[2]) Det synes ej otroligt, att äfven i denna deklination nom. s. ar. *-ā* (*mātā́*, *svásā*), eur. *-ē* l. *-ō* (lit. *motė́*, *sesů́*) beror på formöfverflyttning från *n*-stammarne (jfr *ὕδωρ*, *-α-τος*, *jecur*, *-in-oris* etc.).

[3]) Whitney Gr. § 361 b., Lanman Nouninflection s. 431 och Brugman M. U. I s. 38.

[4]) Jfr Lanman a. st. och Spiegel Vergl. Gr. d. altérân. Spr. s. 272; Buecheler Lat. Decl.[2] s. 22. — I afs. på st. *rayí* finner man en antydning Gr. Anm. I s. 20 not. 1.

[5]) *ṛdhádrayas* vore för öfrigt såsom gen. af en *i*-stam en så godt som allenastående form i skr. Om de förmenta gen. (abl.) *giráyas*, *vāyávas* se Lanman a. st. s. 384, 410.

hakhayô (jfr ack. s. *hushakhâim* = *-âyem*) = skr. *sákhāyas*, *raêm* (*rayem*, men plur. nom. ack. *râyô*) = skr. *rā́yam* m. fl.[1]) tydligt visa, icke hysa synnerligt förtroende till den traditionella kvantitetsbeteckningen. — I fornp. gen. *Caishpâish* (jämte *-aish*) till nom. *Caishpish* (jfr ack. *Dâdarshim*) skulle den 'starka' formen hafva inträdt på orätt plats. — Huru gr. *πόληος*, *πόληι*, *πόληα*, *πόληες*, *πόληας* böra förklaras, veta vi ej med säkerhet; dock är det möjligt, att de, vare sig direkt eller indirekt förorsakats af formassociation med st. på *-εύς*[2]).

Vända vi oss nu till de *u*-st., som skulle representera den starka flexionen, så tycka vi oss finna, att äfven där den nya åsikten är tämligen klent motiverad. Så synas framförallt de hittils så kallade 'diftongstammarne'[3]) *dyāús* (*Ζεύς*, *dies*), *gāús* (*βοῦς*, *bos*) och de grek. orden på *-εύς* fortfarande böra särhållas från de verkliga *u*- (*eu*-, *ou*-) stammarne, och detta isynnerhet af det skälet, att de visa tillbaka på en rot på lång *ā*-vokal (*ē* l. *ō*), om också denna rot (stam) i de flesta deklinationsformer är beklädd med ett, efter utseendet att döma, suffixalt element *u*. Denna härstamning framträder med särdeles klarhet hos de grek. orden på *-εύς*, gen. *-ῆϝος*, hvilka, efter hvad Wackernagel i sin afhandling härom (K. Z. XXIV s. 295 f.) säkert bevisat, stå i mycket nära släktskapsförhållande till de denominativa verbalstammarne på *-η* (*φορή-σω*: *φορεύς*) och således allsicke äro att räkna till de vanliga *u*- (*eu*-)stammarne[4]). Likaså synes det troligt, att *dyāús*, *Ζεύς*, *dies* hör tillsammans med verbalroten *diē* (*ἀρί-ζη-λος*, *δί-ζη-μαι*[5]) och det torde också ej vara alldeles omöjligt, att *gāús*, *βοῦς*, *bos* etc. till

[1]) Jfr ytterligare instr. s. *gâvâ* (jämte *gava*) = skr. *gávā*, men *raya* = skr. *rāyā́* (Barth. s. 60).

[2]) Jfr G. Meyer Gr. § 338. — Äfven gr. *δολομήτης* (*ἀγκυλομήτης*), *δεσπότης* vill B. efter Benfey's föredöme, Die Entst. d. idg. Vokativs, Gött. Abh. XVII (där man öfverhufvud finner besläktade åsikter uttalade, jfr därstädes s. 73 f. och dessutom Or. u. Occ. I s. 275) s. 79 göra till *i*-former (= skr. *rā-s*) på grund af *μῆτις*, **πότις* = *πόσις*. Emellertid lär väl vara omöjligt att angifva, hvarför dessa ord ej skulle kunna (ursprungligen eller per analogiam) vara bildade med suff. *-τā* (*ὑπηνήτης*, *ἱππότης* etc.); man tänke särskilt på verbet *δεσπόζειν* och fem. subst. *δέσποινα*.

[3]) En fullkomligt oomtvistelig diftongstam är skr. *nā́u-s*, gr. *ναῦς* etc. (af r. *nā* = *snā?*).

[4]) Jfr också Gr. Anm. I s. 54 f.

[5]) *Ζητήρ· Ζεὺς ἐν Κύπρῳ* Hesych. hör väl närmast till *ζη-τεῖν* (jfr *ζητρός* 'bödel').

sin etymologi är identiskt med r. *βω* (*βώ-τωρ*, *βό-σκω* [1]). Af större vikt än dessa alltför osäkra kombinationer är den omständigheten, att i icke så få andra fall en rot på *-ā* (*ā*, *ē*, *ō*) har en likbetydande på *-ău* l. *-u* vid sidan, såsom förut I s. 47 [2]) blifvit närmare omtaladt (ex. *νᾶ-μα* : *ναύ-ω*, *στᾱ* : *σταῦ-ρος*, *ζή-ω* : *νῖν-ο* etc.). Att antaga ursprunglig vexling mellan stammarne *diē*[3]) (*Ζῆν*, *diem*, *dyám*) och *diĕu*, $g_2ō$ (*βῶν*, *gám*, *bōs*) och $g_2ŏu$ torde därföre kunna anses såsom betydligt enklare än att härleda bådadera formerna från samma *u*-(*eu*-)stam [4]), en förklaring som enligt vår tanke utan att äga tillräcklig grund i otvetydiga fakta hos dessa bildningar, i högsta grad försvåras af de kända vokaliska ljudlagarne och, kort sagdt, är ett rent teoretiskt postulat från den modernaste afljudsteoriens ståndpunkt. Hvad som utom dessa ord har nämts såsom bevis för stark dekl. hos *u*-stammarne, är af högst ringa beviskraft. Karakteristiskt nog är det avestaspråket med sin i så många fall genom sekundära ombildningar skadade formbyggnad och sin osäkerhet i vokalkvantiteten, som lemnar de flesta exemplen, ss. nom. s. *bâzâus*, *erezâus* (a. st. s. 27, 32), ack. s. *naçâum*, *pereçâum* (= — *âvem*, a. st. s. 36, 38), pl. nom. (ack.) *danhâvô*, *naçâvô* (a. st. s. 46, 48, 84) o. a. Härtill komma ett par fornp. former: nom. s. *dahyâush*, ack. s. *dahyâum* (jämte *-um*);

---

[1]) A. st. ss. 16, 48 anm. 2.

[2]) Till de där omnämda blandade exemplen på vexling mellan 'ā och ău' kunde måhända ytterligare fogas ändelsen i du. nom., ack. *-ō* (*ἵππω*, *duo*, *vlŭka*, *vrkā*) jämte *-ōu* (*ahtau?*, *vrkāu*) i sitt förhållande till gen. (lok.) **-ou-s* (*táyos*, *vlŭku*). Man kunde lätt känna sig frestad att härmed jämföra st. $g_2ō[u]$: gen. s. **gou-[e]s*.

[3]) Slav. *dien-* (Leskien Arch. f. slav. Phil. III s. 109) kunde vara en analogisk ombildning häraf.

[4]) Såsom bekant, har man hittils ansett, att $g_2ō[u]$ har afljudet *ō* : *ŏ*. Det enda stöd, som kan anföras för antagandet af ett urspr. afljud *eu*, *ou*, *u* i detta ord, synes vara skr. st. *-gu*, *su-gú* etc. (jfr Lanman Nouninfl. s. 401), men denna form kan bero på en efterbildning af sistnämda afljud, hvilket ju i detta språk till stor del sammanföll med *āu* (*ōu*): *au* (*ou*) eller också kan den förklaras ur *gā* på samma sätt som *su-sthú* : *sthā*, *vanar-gú* : *gā*. — Enligt Bartholomæ skulle emellertid bägge dessa ord från början hafva haft en likformig böjning. Nominativen t. ex. skulle hafva haft denna utveckling (a. st. s. 33): 1) **gō*, **dyō* [jfr *homō*], 2) *gō-s* (*βῶς*, *bōs*), **dyō-s* (i *Ζής*, *diēs* vore vokalens kvalitet lånad från de 'mellersta' kasus), 3) skr. *gāús*, *dyāús*. B. följer J. Schmidt's afljudsteori (*ō* : *e* : 0), hvars riktighet ju ingalunda är höjd öfver alla tvifvel.

nom. ack. pl. *dahyâva*[1]). Förklaringen af dessa former är från vår ståndpunkt självsagdt den, att de allesamman, kanske med undantag af *dahyâush*, som möjligen är ursprunglig diftongstam, äro analogibildningar efter de motsvarande af *gâus*, med hvilket senare mycket brukade ord *u*-stammarne i sin deklination sedan gammalt hade åtskilliga beröringspunkter, t. ex. i gen. och dat. s.: *gaos*, *géus* (skr. *gós*) = *paraos*, *mainyéus* (skr. *purós*, *manyós*) och *gavê*, *gavôi* (jfr skr. *gáve*) = *mainyavê* (skr. -*áve*[2]). Vi kunna nämligen ej finna det riktigt att utan tvingande nödvändighet gifva avestaspråket vitsord mot alla de öfriga indoeur. språken.

Mycket mera än hvad som nu blifvit omnämdt, torde icke kunna anföras såsom argument för teorien om ursprungligen 'stark' dekl. hos *i*- och *u*-stammarne. Genom de invändningar, som ofvan framstälts, hoppas vi hafva visat, att denna teori ännu så länge är en ren hypotes, som det återstår att verkligen bevisa. Den symmetri, som därigenom skulle åvägabringas i en del af det flexiviska afljudssystemet, sådant man nu uppställer detsamma, är, ehuru ett mycket afsevärdt önskningsmål, ej ensamt ett tillräckligt bevis, bland annat af det skälet, att det mycket väl kan tänkas, att en sådan symmetri aldrig existerat i verkligheten.

Vi återkomma till ω-stammarne. Resultatet af det föregående kan för deras vidkommande endast blifva, att de af allmänna grunder sannolikt icke böra betraktas såsom ursprungliga *i*- (*ei*-)stammar. En blick på de faktiska sakförhållanden, hvartill här i första rummet måste tagas hänsyn, visar, att vi ingalunda behöfva åtnöja oss med denna något obestämda slutsats. Framförallt är det af vikt att komma ihåg, att -ώ är ett feminin bildande suffix, och därtill i de allra flesta fallen (nom. propr. och appell.) ett sekundärt sådant. Till sin funktion påminner det härutinnan om de 'moverande' suff. -$\bar{a}$[3]) och -$\bar{\imath}$ (och om det 'individualiserande' mask. -ων), men alldeles icke om suff. -*i*, hvilket dessutom i äldre tider måste hafva varit åtminstone ytterst sällsynt så-

[1]) *[iz]âvam* och *yâvâ* a. st. ss. 36, 60 äro i alla hänseenden alltför osäkra och svårtydda former för att här kunna komma i betraktande.

[2]) Se för öfrigt Spiegel Vergl. Gr. ss. 270 och 272. — I gen. *bazâus*, *gaêçâus* etc. och *naçâvô* (Barth. a. st. s. 71 f.) har stammen med långt *ā* kommit in på samma sätt som i gen. *gâus* och instr. *gâvâ*.

[3]) Äfven nom. actionis på -ώ hafva största likhet med de på -*ā*, se ofvan s. 4.

som sekundärsuffix och **aldrig** förekommer i den rol, hvarom vi här tala [1]). Det är knappast tänkbart och i hvarje fall ett otillåtligt antagande, att denna så tydligt utpräglade karaktär hos ω-stammarne skulle hafva tillkommit genom en tillfällig, **speciell grekisk** 'differentiering' eller hvad man vill kalla det. De Saussure har icke helt och hållet kunnat förbise denna omständighet. Han erkänner, att det är i viss mån 'förvånande', att ω-stammarne så uteslutande användas såsom fem. Den anmärkning, hvarmed han söker att något förringa vikten af detta faktum, näml. att man skulle hafva spår af maskulin användning i *Πατρώ, Μητρώ, Ἡρώ* i förhållande till *πάτρως, μήτρως, ἥρως* (jfr s. 47), är föga egnad att upphjälpa saken, äfven om man antager stamlikhet hos dessa ord, ty alldeles samma egenhet träffas, såsom bekant, hos de båda andra femininbildande suffixen, -*ā* (*νεανία-ς, scriba*) och -*ī* (skr. *rathí-s, rā́ṣṭrī*).

Icke ens i den yttre formen framträder den antagna *i*- (*ei*-) stammen på något slående sätt. I afledningarne hafva vi ren ω- (resp. *o*-)stam [2]) och ingenting vidare, nominativen saknar det iota, som efter öfriga grek. sonantstammars analogi borde finnas hos densamma och ingenstädes kan man upptäcka en lemning af den 'mellersta' och 'svaga' stamformen (-*ει*, -*ι*). Vok. -*οῖ* är egentligen den enda faktiska hållpunkt man har för denna åsikt och det kan ju hända, att denna, såväl som de ännu tvetydigare kontraherade formerna, är att förklara på ett helt annat sätt, som möjligen tillika medger en mera adekvat uppfattning af det hela. Ty, såsom redan blifvit sagdt, de Saussure's hypotes faller i första rummet på sin oförmåga att på ett rimligt sätt härleda den egendomliga funktionella karaktär, som utmärker de grek. ω-stammarne.

III.

Det återstår att söka åstadkomma ett positivt svar på den fråga, med hvars förutsättningar och historia vår föregående framställning sysselsatt sig. Såsom denna torde hafva tillräckligt visat, är det förenadt med rätt betydande svårigheter att uppställa

---

[1]) Det förtjänar också påpekas, att de förmenta ariska parallelerna *sákhā* och *kava* äro **maskuliner**.

[2]) Jfr t. ex. *Λητῷος, Λητοΐδης, Λατογενής* o. d.

en hållbar lösning, och det försök, som vi nu gå att meddela, är också ej annat än en förslagsmening, endast, såsom vi hoppas, en i någon mån sannolikare än de, som ofvan blifvit skärskådade.

Den punkt, omkring hvilken hela denna fråga egentligen rör sig, är uppfattningen af vokativen -οῖ. En indoeur. vok. på 'a'+i träffas hos tvänne slags stammar, de på -i (skr. *ágne* o. s. v.) och de på -ā (skr. *kánye*, zend. *nâirikê*). Följa vi det förra af dessa spår, komma vi till de Saussure's, såsom nyss blifvit visadt, ur yttre och inre grunder högst osannolika åsikt. Det blir då endast öfrigt att se till, huruvida den senare af de båda formerna, vok. på -*ai* af ā-st., ger en bättre fingervisning, det vill med andra ord säga, om Ahrens' förklaring med lämpliga modifikationer ännu i dag är användbar.

Vokativändelsen -*ai* af ā-stammarne tillhör egentligen de ariska språken. I sanskrit är den uteslutande i bruk, ändelsen -ă, den europeiska formen, träffas endast i tre ord (*amba*, *akka*, *alla*[1]), i avesta-språket begagnas både -*ai* och -*a*; dock är det troligt, att den senare är identisk med nominativens ändelse[2]). — Äro nu dessa vokativformer på -*ai* självständigt bildade i den ariska gemensamhetsperioden, eller gå de möjligen tillbaka till det indoeuropeiska grundspråket? Vi tro, att det senare bör antagas. Ty det är för det första svårt att upptänka, hvilken analogi här skulle hafva gjort sig gällande och utträngt den, såsom det tyckes, i alla afseenden oklanderliga formen på -*a*. Vi hafva någongång hört den förmodan framkastas, att ā-stammarnes vokativ på -*ai* skulle vara ett lån från *i*-stammarne, men ett sådant antagande har på grund af de nämda stamgruppernas vidt skilda utseende och etymologiska användning icke den ringaste sannolikhet för sig[3]). Men äfven om här, otroligt nog, skulle föreligga en formöfverflyttning ifrån *i*-deklinationen, så bör denna, efter all sannolikhet, hafva försiggått långt före de ariska dialekternas tillvaro såsom självstän-

[1]) De två senare formerna förekomma hos Gramm. och äro troligen hemtade från talspråket. Jämte *amba* träffas i Veda en regulier vok. *ámbe*. Se hårom Lanman a. st. s. 360. Vi kunna ej finna något skäl att med denne förf. och B.-R. (olika Böhtl. Skr.-Wbch) göra *amba* till en interjektion och förklara dess nominala böjning såsom härrörande från senare analogibildning. Interjektionen kan ju mycket väl hafva utvecklat sig ur vokativen.

[2]) Jfr Spiegel Vergl. Gr. s. 289 f.

[3]) Ifall nom. *sákhā*, vok. *sákhe* vore det älsta bibehållna paradigmet af en *i*-st., hade man åtminstone någonting att hålla sig till. Men se ofvan s. 34 f.

dig språkfamilj, ty vi sakna ej alla spår af nyssnämda vokativ äfven inom den europeiska språkgrenen. Såsom ett sådant torde man visserligen numera ej få räkna lit. *Iónai, tė'vai* af mask. *a*-nomina, då detta troligen är en litauisk nybildning [1]), men däremot synes det oss vara alldeles gifvet, att den grek. formen *γύναι* af *γυνή* (säkert en af de mera begagnade grek. vokativerna) hör tillsammans med de ariska på *-ai*, såsom redan Ahrens (K. Z. III s. 86) och G. Meyer (Gr. § 336) antagit [2]). Och framförallt, *Γοργώ: Γοργοῖ* passar ju rent formelt taget likaväl till skr. *sarámā: sárame* som till *sákhā: sákhe*. Den viktiga skilnaden mellan dessa bägge analogier består däruti, att den förra äfven sträcker sig till den inre, funktionella sidan.

Antaget alltså, att vok. *-οῖ*, såsom Ahrens ville, är identisk eller åtminstone mycket nära besläktad med den ariska vok. *-ai* af *ā*-stammarne, så måste, med hänsyn till den nyare vokalteorien, det nästa steget följdriktigt blifva, att vi hänföra både denna form och nom. *-ώ* till en urgrek., kanske indoeur. *ō*-stam. Denna slutsats kan icke med skäl anses vara synnerligen äfventyrlig, då ju de indoeur. språken, såsom bekant, ägt fem. nominalstammar slutljudande på de långa vokalerna *-ā*, *-ī*, *-ū*, högst sannolikt också sådana på *-ē* (lat. 5:te dekl. [3]), hvadan ett fem. suff. *-ō* tyckes snart sagdt fordras, för att göra antalet fullständigt. Detta antagande är också icke längre någon nyhet. Redan för ett par år sedan uttalade H. Möller (Paul-Braune's Beitr. VII s. 486) den åsikten, att indoeur., spec. de germ. *ā*-feminina ursprungligen i nom. och ack. s. och öfverhufvud i de 'starka' kasus haft ett långt *ō* i ändelsen [4]), vexelljudande med *-ă*

---

[1]) Enligt Brückner Archiv f. slav. Phil. III s. 275 f. skulle denna ändelse vara uppkommen af en vidfogad partikel *-ai* (jfr *tas-ai*, *kurs-ai*).

[2]) Ett försök att, delvis äfven ur vokativen, förklara ordets deklination finner man Gr. Anm. I s. 32. — Att tvänne vokativformer (*-a* och *-ai*) kunna hafva existerat samtidigt, låter mycket väl tänka sig. De kunna från första början hafva funnits inom olika munarter af grundspråket och senare kommit i kollision med hvarandra, de kunna hafva haft en något olika betydelse (ren kallelsekasus o. utropskasus eller något dylikt), den ena (och hvarför icke *-ăĭ*?) kan vara yngre eller möjligtvis endast hafva varit använd i en särskild klass af ord (t. ex. nom. propr.) och slutligen kunna de hafva tillhört skilda stammar, som sammansmält i *ā*-dekl.; så t. ex. kunde *γύναι* vara en, visserligen högst ålderdomlig, analogibildning efter de här behandlade orden på *-ώ*.

[3]) Jfr Gr. Anm. I s. 23.

[4]) Han stöder sig härvid på den vestgermanska nom.-ändelsen *-u* (ags. *wracu*) och på de oskisk-umbr. formerna för samma kasus, *touto*, mutu

i öfriga former, och Osthoff har sedan (s. st. VIII s. 282) biträdt denna mening. Vore den riktig, så komme därigenom våra ω-stammars egendomliga förhållande till ā-stammarne i ett nytt ljus. Dock behöfde man icke därför nödvändigt antaga ett afljud -ō: -ā inom ā-deklinationen [1]). Särskilt de germanska språken kunde mycket väl antagas hafva sammanblandat tvänne hvarandra så nära stående grupper som ā- och ō-stammarne [2]), såvida man näml. finge betrakta den senare kategorien såsom samindoeuropeisk.

Äfven i öfriga indoeur. språk träffas ett och annat, som möjligtvis kan tydas till förmån för vår hypotes. Det bör ej väcka förundran att ō-deklinationen, om den en gång existerat, endast skulle hafva lemnat ytterst få spår efter sig. Vi hafva ju redan sett, att den lätt kunde komma att uppgå i ā-deklinationen, i första hand naturligtvis inom de språk, som mer eller mindre låtit vokalerna ā och ō sammanfalla (ariska, germ., lit.-sl.). Det är också klart, att *n*-stammarne med sin nom. s. på -ō kunde göra densamma betydligt afbräck, isynnerhet om dessa från början haft feminina bland sig, såsom grekiskan och latinet göra troligt [3]). Exempel på sådant stambyte lemnar grekiskan i *Γοργόν-: Γοργώ* etc., se ofvan s. 25. Denna sistnämda likhetspunkt visar också tydligt, hvar vi närmast hafva att söka lemningar af ō-stammarne, nämligen inom de nasalt böjda eller afledda fem. nomina. Vi vilja här påpeka ett par fall, där den angifna uppfattningen synes oss vara jämförelsevis nära tillhands liggande.

Det gamla latinet deklinerade: *Calypsō, Calypsōnis, Calypsōni, Calypsōnem* [4]); ett af dess älsta lånord från grekiskan är

(jämte muta). Om dessa sistnämda egentligen böra uppfattas på detta sätt, kan dock sättas i fråga och äfven i afseende på de germanska torde det vara klokast att tillsvidare afvakta fackmännens slutliga dom.

[1]) I hvilket fall den grek. ω-dekl. naturligtvis borde vara utbruten ur densamma.

[2]) I den germanska svaga dekl. af fem. (fno. *tunga, tungu*), har en sammansmältning af ā- och ū-stam ägt rum, såsom Möller a. st. s. 543 f. på ett öfvertygande sätt visat.

[3]) Jfr t. ex. *ἀηδών, σταγών, virgo, caro,* orden på *-don* (*τηκεδών, formido*) o. s. v. och se Möller a. st. s. 541. — Man kunde med anledning häraf tänka på att återupptaga den Bopp'ska förklaringen (ofvan s. 28). Detta skulle dock erfordra en ännu mer komplicerad hypotes, än den utväg vi valt.

[4]) Se Neue, Formenl. I s. 343.

det mytologiska namnet *Latōna*, omsatt från *Λατώ* [1]). Med begagnande af dessa antydningar kan man förmoda, dels att *Iunō*, gen. *-ōnis* är till sitt ursprung en *ō*-stam (ungefärligen motsvarande ett grek. *Ζηνώ*), dels att Benfey i hufvudsak har rätt, då han sammanställer de latinska mytologiska namnen på *-ōna*, t. ex., *Angerona(-ia)*' (*'Annona*), *Bellona*, *Fessona*, *Intercidona*, *Mellona(-ia)* [2]), *Orbona*, *Pomona* o. d. med de grekiska på *-ώ*. Man jämföre t. ex. *Μορφώ* (Aphrodite), *'Ιουλώ* (kärfgudinnan, Demeter), *Κλωθώ*, *'Ιασώ* (en af Asklepios' döttrar), *Καρπώ*, *Θαλλώ* (tvänne Horer) m. m. Hvad det formella angår, så skulle t. ex. *Orbōna* på samma sätt förhålla sig till **Orbō*, som *curiōnus: curiō*, *colōnus: *colō*, *caupōna: caupō*. Det synes icke otänkbart, att denna *ō*-stammarnes utvidgning med nasal kunde härröra från en föritalisk språkperiod.

I sanskrit skulle nämligen enligt Bopp och Benfey [3]) de latinska orden på *-ōna*, *-ōnia* motsvaras af de på *-ānī* [4]), större delen mytologiska namn och vanligen betecknande 'maka', 'gemål' till den med den primära stammen benämda personen, t. ex. *indrāṇí* 'Indra's (*índra*) gemål', *varuṇāní* 'Varuna's (*vá⁰*) gemål', *mudgalánī* 'Mudgala's (*múdgala*) hustru', *uçīnárāṇī* 'Uçînara's (en viss folkstam) furstinna', *mātulānī* 'morbroderns hustru' [5]) o. s. v., stundom också personifikationer af sakliga föremål, såsom *araṇyāní(-í)* ödemarkens (*áraṇya*) genius', *urjánī* 'näring, styrka' (*úrj*). Brugman, M. U. II s. 197, anser, att *indrāṇí* o. dyl. äro bildade af en färdig nom. **indrā*, hvartill den ur *n*-stammarnes fem. (*takṣṇ-í*, *rájñī*) abstraherade ändelsen *-nī* blifvit fogad, på samma sätt som den neutrala nom. plur. *yugáni* uppstått ur *yugá* + (*nā́mā*)-*ni* [6]).

[1]) Jfr dock Jordan Krit. Beitr. s. 23.

[2]) Ändelsen *-ōnia*, förutom i de båda ofvannämda t. ex. i *Feronia*, *Fluonia* (*Fluviona*), *Pellonia*, *Semonia*, *Vallonia*, erinrar om skr. *-ānī*, trol. dock utan att äga något direkt sammanhang därmed. — Om *Pomona* jfr också Buecheler Lex. It. '*Poemon*'-.

[3]) Vgl. Gr. III s. 234, Orient und Occident I s. 265 f.

[4]) Whitney Gr. § 1223 b, Lindner Altind. Nominalb. s. 153, Benfey, större gr. § 695, 701, 705 och a. st.

[5]) Till betydelsen i någon mån analoga *ω*-stammar äro t. ex. *Καβειρώ* 'Kabeirernas moder', *Τιτώ* (= *ἠώς*, *ἡμέρα*): *Τιτάν* (solen), *Λοξώ* : *Λοξίας*, *'Εννώ* : *'Ενυάλιος*, *Νειλώ*, *Κηφισώ*.

[6]) *brahmānī* (*brahmán*), *agnā́yī* (*agní*), *vṛṣākapā́yī* (*vṛṣā́kapi*), *manā́vī* och *manā́yī* (*mánu*), *jahnā́vī* (Jahnu's slägt) äro väl ingenting annat än analogibildningar efter de till *n*-afledningar omtydda orden på *-ānī*; jfr Brugman a. st.

För att upprätthålla sambandet med de ofvannämda latinska stammarne finge man väl alltså antaga, att den primära stammen slutat på *-ō* och kanske också att utbildningen med nasalt suffix redan tagit sin början i grundspråket. Dock är det å andra sidan lätt begripligt, att den om *n*-stammarne erinrande nominativen på *-ō* i olika språk kan hafva föranledt analoga nybildningar.

Grekiskan erbjuder, såvidt vi kunna påminna oss, endast ett ord, som med någon grund kunde jämföras med de ofvannämda lat. och skr., näml. *Διώνη* (Zeus gemål [1]), hvilket kunde uppdelas i **ΔιϝώΔ* + *νā*. Det kan ej härledas från mask. st. *Δίων* [2]), eftersom en sådan med den betydelse, som här erfordras, icke existerar.

Äfven inom de slaviska och germanska språken skulle det enligt de ofvannämda förf. finnas analogier till stammarne på *-ānī* och på *-ōna* [3]). Såsom sådana vore för det första de slav. fem. med nom.-ändelsen *-ynji* (för *-yni*, stam *-ynja* [4]) att uppfatta. Dessa förekomma i en tvåfaldig användning, dels ss. moverade fem., t. ex. fsl. *bogynji* 'gudinna' (m. *bogŭ*), *rabynji* 'tjänarinna' (*rabŭ*), dels ss. abstrakta, t. ex. *dobrynji* 'virtus' (adj. *dobrŭ*), *blagynji* 'bonitas', 'bonum' (*blagŭ*), *milostynji* = *milostĭ* 'misericordia'. Suffixets grundform är närmast **-ūnī*, hvilken icke gärna kan vara omedelbart utvecklad ur *-ānī* = *-ōnī*. Skola alltså dessa suffix sättas i förbindelse med hvarandra och med *ō*-st., så kan detta endast ske på en omväg. Det synes ganska antagligt, att *-yni* (**-ūnī*) står i ett nära förhållande till det likaledes feminina, personbenämningar och abstrakta bildande suffixet *-y* (= indoeur. *-ū* [5]),

---

[1]) Jfr Benfey Or. und Occ. I s. 280.

[2]) Angermann, Curtius' Stud. I, 1 s. 59: '*ΔιFων* (i. e. *Ζῆν, Ζᾶν*) *Διώνη, Σίμων, Σιμώνη, ἡγεμών, ἡγεμόνη* (cf. Lobeck prol. p. 32)'; jfr Fick Gr. Personenn. s. XL. — Annan sak är det troligtvis med de historiska personnamnen *Διώνη* : *Δίων*, jfr *Καριώνη* : *Καρίων* o. dyl. (Röhl till Inscr. Ant. 411). Dock kunde äfven dessa, liksom de fem. patron. på -(*ι*)*ώνη*, *Ἰναχιώνη*, *Ἀκρισιώνη* (Angermann a. st. s. 58), åtminstone delvis hafva utgått från en *ω*-stam, som förhölle sig till den mask. -(*ί*)*ων* liksom *Καλλώ* : *Κάλλων*, *Ἀρχώ* : *Ἄρχων*, *Μυρώ* : *Μύρων*, *Ἀλεξώ* : *Ἀλέξων* etc. (Lob. Rhem. s. 321). Jfr också de möjl. med *ī*-stammar samhöriga patron. på *-ῑνη* (*Ἀδρηστίνη*, *Δηωίνη*) Gr. Anm. I s. 40.

[3]) Bopp Vgl. Gr. III s. 235, Benfey Or. u. Occ. I s. 268 f.

[4]) Se Miklosich Vgl. Gr. II s. 143, Leskien Decl. s. 9.

[5]) Enligt Wenzel Burda Kuhn's Beitr. VI s. 194 (*bogynji* = *bogy* + '*anjā*') och Brugman M. U. II s. 200 (*-yni* = *-y* + *-nī*, nasalstammarnes fem. ändelse).

hvilket förekommer i sådana ord som t. ex. *svekry* 'socrus', *jętry* 'cognata', *neplody* 'femina sterilis', *mažaky* 'virago'; *ljuby* 'amor', *cěly* 'sanatio', *potaky* 'adulatio m. fl.[1]). Häraf äro några indoeur. *ū*-stammar, t. ex. *svekry*, från hvilket ord detta suffix troligen inkommit i öfriga hithörande släktskapsord (*jętry*, *pastorŭky* 'privigna'[2]). Större delen lär emellertid icke kunna förklaras på detta sätt och ingenting torde egentligen hindra oss att antaga, att dessa vore indoeuropeiska *ō*-st. En viss likhet till funktionen med de grekiska orden på *-ώ* synes åtminstone vara förhanden. I afseende på det formella kunde man kanske tillåta sig den gissningen, att den hypotetiska nom. på **-ō* hållit jämna steg med de mask. *n*-stammarnes **kamō*, > **kamōn?* > *kamy*, ja t. o. m. att urslav. en gång haft feminin *n*-dekl. Öfvergången härifrån till ren *ū*-dekl. vore ju ej svår att begripa. — I fråga om den af Bopp antagna germanska motsvarigheten till *-ānī* är det tydligt, att vi ej ha att söka den i de fht. orden på *-inna (kuninginna, kuningin)*, utan på sin höjd endast i de på *-uni*, t. ex. fs. *wôstun*, *wôstunnia*, fno. *Hlóðyn*, *Sigyn*, *ásynja*[3]). Man erinrar sig härvid, att Bugge ('Studier' etc. I s. 23) identificerat *Hlóðyn* med det lat. *Latona*. Den nu gällande åsikten är, att *-uni* innehåller nasalis sonans, men det vore måhända ej omöjligt, att denna germ. suffixform på samma gång representerade både -n*nī* (*λύκαινα*) och **-ōnī* (*indrāṇí*[4]).

Medan vi äro inne på jämförelsen med de germanska språken, torde det också förtjäna nämnas, att de germanska svaga fem. (*-ōn*) i ett afseende alldeles särskilt påminna om de grek. ω-stammarne, näml. därutinnan, att de ganska ofta göra tjänst ss. elliptiska namn (Kurznamen), t. ex. isl. *Ásta* = *Ástríðr*, *Þrúða* (jfr fsv. *Trudha*) = *Sigþrúðr*, fno. *Inga*, *Helga* m. fl.[5]) — Öfverhufvud kunde det väl från våra förutsättningar tänkas, att *ō*-stammarne på grund af sin nära beröring med *n*-deklinationen i någon mån medverkat till den svaga böjningens utbildning.

---

[1]) Se Miklosich Vgl. Gr. II s. 59.

[2]) Jfr lat. *nurus* efter *socrus*; *νυός* kan svårligen vara 'dissimileradt' af **νυύς*.

[3]) Jfr Sievers Beitr. V s. 142, 150 n. 2, Paul s. st. VI s. 199, Kögel Keron. Gloss. s. 151 f.

[4]) *u* för *ō* liksom i den svaga dekl., se ofvan ss. 43 n. 2.

[5]) Se Bugge Studier I s. 70 (som citerar Vigf. Dict. s. XXXIV och Stark Kosenamen der Germ. s. 15 f.), Lundgren Spår af hednisk tro o. s. v. (Årsskr.

Vi hafva redan ofvan haft tillfälle erinra därom, att de feminina stammarne på lång vokal, i främsta rummet ā-stammarne, äga en bianvändning såsom mask. I grekiskan karaktäriseras sådana ā-nomina hufvudsakligen därigenom, att de antaga nominativ-*s* i sing., t. ex. *ὀρνιθο-θήρα-ς*. Ett motstycke härtill bildar en del af de till tredje och attiska andra dekl.[1]) hörande mask. orden på -ως, t. ex. *πάτρως, μήτρως, ἥρως, Μίνως, λαγώς* m. fl., ifall de, såsom vi skulle vilja förmoda, äro ω-stammar. I enlighet med hvad förut (s. 29) blifvit nämdt, betraktar Curtius de tre först anförda orden såsom antagligen stamförvandta med de fem. personnamnen *Πατρώ, Μητρώ, Ἡρώ*. Han härleder desamma från stammar på *-oϝo*, motsvarande lat. **-ovo, -uo* (*patruus*), hvilka i flexionen skulle hafva mistat det slutljudande *-o* och öfvergått till tredje dekl.; nominativens grundform t. ex. vore **πατροϝ-ς*. Denna förklaring har i fonetiskt hänseende sina stora betänkligheter. Man förstår nämligen hvarken det ursprungliga stamslutets *(o)* elision eller de verkliga formernas förhållande till den härigenom uppkomna stammen *-oϝ*, hvilken ju bland annat, efter hvad *βοῦς, βοϝός, βασιλεύς, -ῆϝος, ναῦς, ναϝός* utvisa, borde hafva gifvit en nom. **πατρους*. — En stam på *-ων, -ωϝ*, som G. Meyer antager, är också tämligen oandvändbar vid böjningsformernas förklaring[2]) och, hvad ännu viktigare är, sådana stammar äro för öfrigt alldeles obekanta. Vida bättre är det alltså att med Wackernagel, K. Z. XXV s. 282, såsom grek. grundform uppställa *πατραϝο-*, samma stam som enligt W. återfinnes i lat. *patr-uo-* och skr. *pitr-v-ya* 'patruus', i detta senare utbildad med afl. suff. *-ya*[3]). Dock har äfven W:s etymologi en svag punkt. Den 'upplösta' formen, som man af bekanta skäl väntade i det äldre språket, återfinnes ingenstädes; redan Homer har nom. *μήτρως*, ack. *μήτρωα* med näst sista stafvelsen

---

1880) s. 21, 40, 52 m. fl. st. — Mask. *Helgi*: *Helga* = *Κάλλων*: *Καλλώ*? — Om *ôn*-st. ss. verbalabstracta (t. ex. isl. *hyggja* 'tanke', jfr *δοκώ*) se v. Bahder Verbalabstr. s. 60.

[1]) Ofta vacklande mellan båda, jfr Kühner Gr. I s. 315, 341, G. Meyer Gr. § 324, 332.

[2]) Nom. ack. s. *πάτρως, πάτρων* kunna icke vara = **-ωυς, *-ωυν*, jfr Gr. Anm. I s. 45 f.

[3]) Af Whitney Gr. § 1228 c. uppföras detta ord och *bhrātrvya* 'frater patruelis' etc. under suff. *-vya*.

under ictus Il. 16, 717; 2, 662. Lämpligast synes därföre att skilja dessa båda ord ifrån stammarne på *-uo: pítrvya, patruus*, *μητρυιά* 'styfmor', d. v. s. **μητρ-ϝι*[1]). Äro de då, såsom vi hålla för möjligt, till sitt ursprung ω-stammar, så torde man kunna sammanställa dem med de lat. orden *patrō-nus, mātrō-na*[2]). Från betydelsens sida möter intet hinder, ty *πάτρως, μήτρως* äro egentligen helt allmänt 'den faderlige', 'moderlige', såsom man kan sluta bland annat af de afledda adj. *πατρῷος, μητρῷος* 'paternus' ('patrius'), 'maternus'; i formelt hänseende kan man jämföra *ταῶς (ταῶν)*, gen. *ταῶ (ταῶνος)* gentemot lat. *pavo (pavus), -ōnis*. På samma sätt kunde det hända, att stammen *ἥρως* vore att återgifva med ett lat. **vērō*[3]) o. s. v. Bif. *ὁ λαγωός*[4]) af *λαγώς* (jfr *ἀλωή* af *ἡ ἅλως*) erinrar om adj. *ζωός* af *ζώς, ὁ δμῶος (δμωός)* af rotst. *δμώς (: δμα), ὁ Τρῶος (Τρωός)* af *Τρώς*[5]). Böjningen *-ωος, -ωϊ, -ωα* kan vara från en tid, då tillföljd af det första spirantbortfallet (*σ, ϳ*) den 'eliderande' deklinationen redan hade inträdt i *σ*-st. och dessa jämte öfriga konsonantiska kunde tjäna som mönster[6]). Att 'vocalis ante vocalem' i

---

[1]) Jfr *ὀργυιά : ὄργυια* o. s. v. — *πατρυιός* 'styffar' förekommer först i den senare græciteten och är uppenbarligen bildadt efter det ofvannämda ordet.

[2]) Synes egentligen höra till ett fem. **mātrō*. — Hos Pind. betecknar *μάτρως* 'släkting på mödernet' (Ol. 6, 77), specielt 'morfar' (Ol. 9, 63); jfr Inscr. Ant. 475 b., 4 *μάτρωες* = 'propinqui a matre'. Hos senare ff. träffas *πατρωός* i bet. 'styffar'.

[3]) Jfr Fick Wbch II, 232. Det latinska o. s. v. adj. *vēro-* 'sann, ärlig' synes oss passa rätt väl tillsammans med *ἥρως* både såsom homeriskt epitet ('den ädle', 'hedersmannen') och såsom benämning på 'fäderna', '*Manes*' ('de goda'), ur hvilkas dyrkan heroskulten säkerligen har utvecklat sig. Andra etymologier Vaníček Wbch s. 967, Leo Meyer Bezzenb. Beitr. II s. 255.

[4]) Jfr *πατρωός* af *πάτρως*, ofvan n. 2. Likartad 'metaplasm' t. ex. i att. *ἱέρεως* = *ἱερεύς*, lesb. *ἄγωνος* = *ἀγών* o. a.

[5]) Jfr Gr. Anm. I s. 53.

[6]) Det är också ganska troligt, att åtskilliga äkta *ος*-stammar kommit att uppgå i denna dekl., såsom Brugman K. Z. XXIV s. 29 f. och A. Müller De *Σ* litera — inter vocal. pos. (Leipz. 1880) s. 31, kanske i något för stor utsträckning, antaga. Särskilt synes denna möjlighet förtjäna afseende i fråga om det gr. ordet för 'svägerska', att. *γάλως*. Grundf. härför och för lat. *glos* kunde vara **$g_1$llós*, svag rot liksom i ar. *usás*, den att. barytoneringen ursprunglig, eller betingad af äldre accentvexling. Den hom. gen. pl. *γαλόων* vore alltså = **γαλοσων*, de båda andra formerna dat. s. (Il. 3, 122) och nom. pl. (Il. 22, 473) *γαλόῳ* yngre (attikiserande?) interpolationer i stället för de i metr. hänseende lika oklanderliga **γαλοῖ* (förl. dativ-iota och hiat. i penthem.) och **γαλοες* — så måste ju *ος*-stammarnes nom. pl. ursprungligen hafva lydt. Fsl. **zly (zlŭva*

fogen mellan stam och suffix icke med nödvändighet hänvisar på en där utfallen spirant, kan man se af ζωός, ζωή (r. ζω = ζη), θωί [1]) (θη), Δηώ = Δη-μήτηρ, hom. konj. στήομεν, γνώομεν, δώομεν, 3 p. pl. τιθέασι, διδόασι etc. — Den utvidgning af stammen med ν, som förekommer i åtskilliga hithörande ord, t. ex. ἅλω-ν-ος gen. s. af ἅλως, syrakus. ἡρώ-ν-εσσι dat. pl. af ἥρως o. d. (Kühner Gr. I s. 392, Ahrens Dial. II s. 241), är utan tvifvel af samma slag som den i Ἑρμᾶ-ν-ος (sannolikt icke sammandr. af Ἑρμάονος, jfr G. Meyer Gr. § 325): Ἑρμᾶ-ς, Ζη-ν-ός: Ζη-, ϝῖ-ν-ες, δελφῖ-ν-ος: ϝί-ς, δελφί-ς (ofvan I s. 34 f., 38), Φόρκῡ-ν-ος: Φόρκῡ-ς (Meister Gr. Dial. I s. 76). Vi lemna oafgjordt, hvarifrån detta ν kommit — kanske har det, såsom G. Meyer (Gr. § 322, -3) antar i fråga om Ζην-ός och Πυθῶν-ος, utgått från ack. sing., som erhållit dubbelt kasusmärke (Ζῆν-α, Πυθῶν-α o. s. v.) — i hvarje fall torde dessa analogier bevisa, att J. Schmidt's mening härom, näml. att ἥρως, ἥρων-ος etc. skulle vara efterbildning af komparativens på -ίων urgrek. böjning, enl. S. nom. s. *πλειως, ack. s. *πλειωνα (K. Z. XXVI s. 388), alldeles icke är den enda tänkbara.

Ingen af de nu antydda möjligheterna att sammanbinda de fem. nom. på -ώ med andra stamgrupper inom grekiskan och öfriga därmed besläktade språk besitter någon högre grad af sannolikhet. Det enda, men till ersättning tämligen pålitliga beviset för vårt antagande, att dessa nomina äro bildade med ett urgrek. och måhända redan indoeur. suff. -ō̆, lemna, som sagdt, ändelserna för nom. och vok. sing. -ώ och -οῖ [2]), hvilka icke synas oss kunna få någon lämplig förklaring annat än under denna förutsättning. En annan fråga är, huruvida dessa ō̆-stammar redan från början intagit en fullkomligt självständig ställning, eller om de tilläfventyrs genom en eller annan sekundär process blifvit utsöndrade ur ett

Miklos II, 60) skulle bero på *svekry*, jfr ofvan s. 46. — Κόως (Κόωνδε) hör enl. Fick Personenn. LXV ihop med Κόων (personn.). — Ἀθόως Hymn. Ap. 33 (konjektur) och Ἀθόω Il. 14, 229 äro svårförklarliga; kanske stå de i st. f. Ἄθωος (jfr δμῶος), Ἄθωο l. -ώου (jfr G. Meyer Gr. § 156).

[1]) Nauck Il. 13,669 θωήν, men jfr Lobeck El. I s. 440 f. och G. Meyer Gr. § 40. θωϊή Arcbil. 109 (Herodian. II 523, 8, jfr I 307, 9) är troligen ett annat ord ('poetice exporrectum', Lob. a. st. s. 441). Inscr. Ant. 322 A. 9 läser Röhl θωιέστω (såsom ett ord), Kirchhoff θωϊ' ἔστω (neutr. plur.) o. s. v.

[2]) Pluralens former, nom. -οί, ack. -ούς, kunna alltför lätt vara analogibildningar efter första (och äfven i någon grad andra) deklinationen, för att man skulle kunna tillmäta dem någon egentlig betydelse.

annat (eller flera andra) stamsystem, t. ex. ā-st. (ofvan s. 43 med 1 not.) eller, hvilket förefaller mindre troligt, *n*-st. (s. 43 n. 3). Vi veta ej något fullt tillfredsställande svar härpå, ehuruväl åtskilligt — t. ex. parallelismen med ē-st. o. s. v. (ofvan s. 42) — synes tala för den förstnämda meningen. Emellertid är det icke af någon framstående vikt för lösningen af den närvarande, trängre uppgiften, huruvida denna fråga blir besvarad eller ej, ty om fem. ω-deklinationen leder sitt upphof från en nybildning af nyss angifna slag, bör denna hafva försiggått i en aflägsen forntid, sannolikt redan före grekiskans existens såsom självständigt språk.

Nom. *-ώ* och vok. *-οῖ* äro de enda former i ω-deklinationen, som med säkerhet kunna sättas såsom gemensamma för alla grekiska munarter och följaktligen omedelbart tillskrifvas det urgrekiska språket. Vi hafva all anledning att, såsom nyss skedde, särskilt betona den jämförelsevis stora enkelhet, hvarmed just dessa kasus kunna återföras till en urspr. ō-stam, i ty att de öfriga icke gifva något direkt stöd åt vår åsikt, utan kanske fastmera vid första påseendet tyckas strida däremot.

Att med full säkerhet rekonstruera det böjningsmönster, som skulle hafva bildat utgångspunkten för de faktiskt förefintliga varianterna af ω-deklinationen [1]), är icke möjligt. De uppgifter, som stå oss tillbuds i detta hänseende, äro delvis icke nog fullständiga och tillförlitliga — detta gäller isynnerhet om den doriska ändelsen för ack. s., *-ών* — de grekiska munarternas inbördes släktskapsförhållanden äro ännu mycket litet utredda och för de formassociationer, som man i hvarje händelse måste antaga, äro i allmänhet flera vägar än en tänkbara. Emellertid har man orsak att tro, att en början till 'eliderande' deklination — gen. **-όος* > *-ῶς*, *-οῦς* och kanske dat. **-όι* > *-οῖ* — hade skett redan i det grekiska grundspråket och att den æol.-boeot. böjningen, gen. *-ῶς*, dat. *-ῷ* och ack. *-ών*, åtminstone till en del beror på en analogibildning af samma slag som den i det senare språket förekommande. Däremot är det mycket ovisst, hvilketdera af de båda paradigmerna, det ep.-att. och det äldre dor., man bör tillerkänna företrädet af högre ålderdomlighet. Det är sant, att den dor. ack.-ändelsen *-ών* (om

1) Såsom man ur det föregående (s. 6 f.) torde erinra sig, äro de hufvudsakligen följande: 1) æol. och boeot. *Γοργώ* (resp. *Γόργω* o. s. v.), *-ῶς*, *-ῷ*, *-ών*, *-οῖ*; 2) dor. *Γοργώ*, *-ῶς* (*-οῦς*), *-οῖ*, *-ών* (*-ῶν* > *-οῦν?*), *-οῖ*; 3) ep. och att. *Γοργώ*, *-οῦς*, *-οῖ*, *-ώ* (*-ῶ?*), *-οῖ*; 4) nyion. *Γοργώ*, *-οῦς*, *-οῖ*, *-οῦν*, *-οῖ*.

-ών se nedan s. 52) till det yttre sammanfaller med den æol. och boeot. och att däruti kunde ligga ett visst skäl att hålla den för mera ursprunglig än -ώ (-ῶ). Men det är å andra sidan tydligt, att nominativens ändelse -ώ utomordentligt lätt, i såväl den ena som den andra dialekten, kunde framkalla en ack. på -ών. Det torde alltså vara lämpligast att lemna därhän, huru grundparadigmet sett ut och åtnöja sig med att söka en förklaring på de kontraherade ändelserna under förutsättning, att de, kanske med undantag af ack. -ώ (-ῶ), förefunnits redan i det urgrekiska språket — en förutsättning som, på samma gång den onekligen för närvarande är den sannolikaste, ju ingalunda kan kallas den fördelaktigaste för genomförandet af vår hypotes.

Vi måste först afskilja en till utseendet genom kontraktion af ändelsevokalerna uppkommen form, hvilken utan allt tvifvel är af senare datum, näml. den nyion. ack. *-οῦν*. Denna ändelse, för hvilken man uppstält alla möjliga härledningar, den ena mera vågad än den andra [1]), är säkerligen, såsom redan Misteli K. Z. XIX s. 82 förmodat, en af gen. *-οῦς* föranledd nybildning. Riktigheten af denna, såvidt vi minnas, hittils alldeles förbisedda förklaring synes oss ligga i öppen dag. Kontraktionen af genetivändelsens (*-οῦς*) vokaler till ett 'monoftongiskt' [2]) *ου* var i den nyion. dialekten ett för längesedan fullbordadt faktum; därjämte är det troligt, att dativändelsen *-οῖ* uttalats ungefär såsom *-ui* [3]) (kanske rentaf, i analogi med 1 och 2 deklinationens dat. s., med långt eller halflångt *u*). Då alltså af en eller annan anledning [4]) ett behof gjorde sig gällande att skapa en ny form i stället för den gamla ioniska (ep. och att.) ackusativen på -ώ (-ῶ), så erbjöd sig själfmant ett mönster i öfriga vokaliska stammars och särskildt ᾱ-stammarnes ack. s. på *-ν*, men på samma gång kunde den nya ändelsens vokalkvalitet rätta sig efter gen. (jämte dat.) och icke efter nom., i hvilket fall man ju hade fått en ny ack. på *-ών*. Af de ofvan s. 26 f. omtalade yngre nydaningarne inom ω-deklinationen synes det, att gen. kunde

[1]) Jfr ofvan s. 29 f. — De Saussure antar, att den är ett lån från en annan deklination, kanske en efterbildning af ack. *βοῦν* (jfr G. Meyers förklaring).

[2]) Denna benämning är kanske i detta fall icke strängt riktig, då cirkumflekterande betoning gärna medför ett i någon mån diftongiskt uttal af vokalen.

[3]) Jfr Blass Ausspr. d. Griech. ss. 23, 26 f., 44 f.

[4]) Måhända var sträfvandet efter större tydlighet motivet. Hos Herodot förekommer ändelsen *-οῦν* endast i nom. propria.

vara mäktig att verka ombildande på de öfriga formerna; och för öfrigt är det ju någonting ytterst vanligt, att ack. i sin stamform följer icke nom., utan cas. obliqui [1]). Skemat *Τιμώ, -οῦς, -οῖ, -οῦν* (i förstone möjl. *-ούν*) är likställigt t. ex. med ett ion. *Μήδεια Μηδείης, -ῃ, ην* eller ett lat. *materies, -ae, -ae, -am*, böjningssätt som troligen faktiskt förekommit, ehuru de ej nu kunna påvisas, och som ju vore synnerligen lätta att begripa [2]). — Den enda svårigheten vid denna ack.-ändelse är dess cirkumflektering. Vi kunna ej afgöra, huruvida densamma från början haft denna accent eller varit oxytonerad, i hvilken senare händelse cirkumflexen förmodligen endast berodde på en i yngre tid faststäld skrifsed. I hvilketdera fallet som hälst har naturligtvis genitivens [3]) betoning varit den hufvudsakligen bestämmande grunden.

Är Misteli's förklaring af det ion. *-οῦν* riktig, så är därmed icke sagdt, att den aeol., boeot. och dor. (*Ἀγιδών*) ackusativändelsen skulle vara uppkommen på samma sätt, då den senare ju antingen kan vara den bibehållna urgrek. ändelsen, eller, om den är en nybildning, kan hafva antagit nominativens vokalism. Ett vacklande mellan nominativens äkta *ω* och genitivens förlängda *ο* bör dock ännu lättare än i den ioniska dialekten kunna hafva instält sig i den doriska, där dessa båda vokaler synas hafva legat hvarandra betydligt närmare. Det kan därföre mycket väl tänkas, att den kretensiska doriskan själfständigt ombildat sin ack. af *ω*-st. (urspr. *-ών* med urgr. *-ω*) på samma sätt som den ioniska dialekten; jfr ofvan s. 21. Beträffande accenten gäller om den kret. formen ungefär detsamma som om den nyioniska. Följdriktigast torde vara att accentuera dem på samma sätt; hvilketdera slagets beteckning, med akut eller med cirkumflex, bäst återger det verkliga och ursprungliga uttalet, kan däremot icke med säkerhet bestämmas.

Vi komma ändtligen till de kontraherade ändelserna ep., att. *-οῦς* (**-όος*, dor. *-ῶς*), *-οῖ* (*-όι*), *-ώ* (rättare *-ῶ* < **-όα*), af hvilka,

---

[1]) T. ex. *γυνή, γυναικός* — *γυναῖκα* jämte *γυνήν* m. m. m. m.

[2]) Det är måhända ej omöjligt, att vår nuvarande Herodot-text bevarat spår däraf, att i de ion. *ιᾰ*-stammarne utjämningen i ändelsernas vokalkvalitet (och kvantitet) till någon del gått närmast öfver ack., t. ex. ack. *Φωκαίην* (1, 80. 164. 165) jämte *Φώκαιαν* (1, 152; 2, 106; 6, 17) till nom. *Φώκαια* (1, 142; 2, 178) och *Ἱστιαίην, Μηδείην, Ὠρειθυίην*, hvartill motsvarande nom.-former saknas (Läsarten *μοίρην* 1, 204 i alla hdskr. är tvifvelsutan oriktig).

[3]) Denna kasus har i förhållande till ack. på visst sätt fått spela nominativens rol; jfr ofvan s. 26.

såsom nämdt, de båda första, främst gen. -οῦς, med rätt stor sannolikhet kunna återföras till det grek. grundspråket, hvaremot ackusativen -ώ l. -ῶ (i sådant fall för urgr. -ών) kan vara en senare och självständigt dragen konsekvens ur de kontraherade dativ- och genitivformerna. Med den nuvarande kännedomen af den indoeur. nominalböjningen förefaller det omöjligt att genetiskt härleda dessa former från den ō-stam, som enligt vårt antagande skulle ligga till grund. Till en sådan stam passar bäst den boeot. och æol. flexionen, såsom man, i brist på säkra bevis, onekligen är berättigad att sluta af de analoga fem. ā- och ē-stammarnes deklination (1 och 5 lat.). På sin höjd skulle det kunna förmodas, att lok. -οῖ redan i det allra älsta språket hade öfvertagit dativens funktion, hvilken användning af den förstnämda kasus, såsom bekant, förekommer inom både o- och ā-st. i flera grek. dialekter[1]; åtminstone kunde detta kasusbyte hafva utgjort första steget vid ω-stammarnes öfverförande från första till tredje deklinationens analogi, hvars dativer utan tvifvel allesamman äro egentliga lokativer. Genitivens (-όος > att. -οῦς) uppkomst är äfven med detta antagande lika problematisk. Från våra nuvarande förutsättningar måste den gifvet betraktas såsom en genom formassociation framkallad nybildning och det gäller endast att bestämma, af hvad slag denna formassociation har varit, eller med andra ord, hvilken spirant skall anses hafva utfallit i denna form (och öfriga kontraherade), eller möjligen i den till en annan böjning hörande form, hvarefter densamma är bildad. Såvidt vi kunna se, äro här tvänne förklaringssätt möjliga, af hvilka vi dock anse det senare vara vida att föredraga.[2])

Den bortfallna spiranten kan för det första vara *j* (ι). Då nämligen ω-stammarne, kanske till god del på grund af sin egendomliga vokativ på -οῖ[3]), lösgjorde sig från ā-stammarnes analogi, kunde de associeras med de stammar af 3 dekl., hvilkas vok. sing. ursprungligen med en, i stammen slutljudande, konsonant öfversköt nominativen, sål. med nasal- och *r*-stammarne, hvarigenom föran-

[1]) Se G. Meyer Gr. § 348 f. Utom grek. samma bruk t. ex. i de germ. språken, Möller Paul-Braune's Beitr. VII s. 489 f. — Πυθοῖ hos Pind. o. s. v. (ofvan s. 18) vore naturligtvis senare analogibildning efter ος-stammarne; jfr nedan s. 57 n. 4.

[2]) Vårt yttrande Gr. Anm. I s. 55 n. 1 om den lätthet, hvarmed ω-stammarnes kontraherande böjning skulle kunna visas vara ett lån från ος-stammarne, var mycket öfveriladt.

[3]) Jfr den likartade processen vid ordet γυνή, vok. γύναι.

leddes en proportionel analogibildning efter ungefär följande skema: nom. *-ω, vok. -ον: gen. -ονος = nom. Γοργώ, vok. Γοργοῖ: gen. *Γοργόjος, senare *Γοργόος, -οῦς o. s. v. [1]). Denna förklaring skulle föra oss tillbaka till en mycket tidig period af urgrekiskan, då ännu icke allenast intervokaliskt *j* [2]) kvarstod, utan äfven *n*- och *r*-st. hade sin, såsom man vanligen anser, älsta nom. sing. på lång vokal i behåll. Redan detta är betänkligt, eftersom det ännu återstår att bevisa, att ombildningen af ω-deklinationen är så gammal — ifrågavarande hypotes är ju för ingen del i sig själf nog evident och oumbärlig, för att äfven denna fordran skulle anses vara tillfredsstäld. Härtill komma åtskilliga andra för densamma direkt ofördelaktiga omständigheter. Så skulle man t. ex. vänta, att nom. -ώ hade erhållit tillsats af ett *iota* efter de förutnämda konsonantstammarnes exempel. Därjämte kan påpekas, att det vore rent af omöjligt att härleda ändelsen *-όος från *-οjος, i fall Wackernagel's nya, K. Z. XXVII s. 84 f. framstälda teori om den urgrek. kontraktionen af ursprungligen medelst ett *j* skilda vokaler vore riktig. Såvida det nämligen är en grekisk ljudlag, att förbindelsen *oje* sammandrages till *ō*, så borde, då detsamma tydligen a fortiori måste gälla om urspr. *ojo* (jfr W. a. st. s. 88 f.), en grundform *Γοργόjος hafva utvecklat sig till allmängrekiskt Γοργῶς. Dock torde man ännu så länge hafva skäl att sätta i fråga, om denna nya ljudlag och den därpå bygda uppfattningen af en del former hos verba contracta verkligen är så säker, som W. utger den för att vara. [3]) Vare härmed huru som hälst, så visar det sig dock,

---

[1]) Man kunde härvid erinra därom, att de fem. ον- och ω-st. (ἀηδών, Γοργώ) äfven på annat sätt, genom direkt formöfverflyttning (tillföljd af den urspr. likaljudande nom. s. på -ώ?), inverkat på hvarandra. Dock är denna association af helt annat slag.

[2]) Eljest hade ju *Γοργόιος fått stå kvar under formen *Γοργοῖος, eller möjl. blifvit *Γοργόος (jfr ποιεῖν > ποεῖν).

[3]) Vi tro, att den förr (jfr Corssen Beitr. z. it. Sprachk. s. 489 f. om de lat. verberna på *-uere* och *-āre*) mera än nu gängse åsikten, att en stor del [kanske t. o. m. alla med undantag af de på *-*eiō* (gr. -έω, l. -*eo*)?] af nämda verber urspr. icke haft något afledande *i*(*y*) i stammen, förtjänar att tagas i allvarligt öfvervägande. De skenbart häremot talande företeelserna i ar., germ. o. a. språk, kunna bero på analogibildning. — För öfrigt är det en egen sak med intervokal. ι i grekiskan. Det står t. ex. kvar i adj. på -αιος, -ειος, -οιος — möjligtvis genom inverkan af de på -ιος?

att ofvannämda hypotes har sina stora olägenheter, som förbjuda att utom i nödfall tillgripa densamma.

Man kan för det andra antaga, att den försvunna spiranten är σ, d. v. s. att de kontraherade formerna tillkommit genom formassociation med ος-stammarne (ἠώς, αἰδώς [1]). De antika grammatici tyckas hafva varit eniga därom, att en mycket nära förbindelse ägde rum mellan ω- och ος-stammarne och äfven långt förut torde dessa båda kategorier för språkkänslan hafva framstått såsom inbördes besläktade, såsom kan förmodas på grund af den æol.-boeot. nybildningen αὔα, gen. ἄ(ϝ)ας (ofvan s. 24 n. 4). Naturligtvis kan denna association likaväl vara en följd af den från andra orsaker härrörande likheten i böjningen, men den synes i alla fall gifva en viss presumtion för denna förklaring och mot den nyss behandlade. — Att utfinna, hvad som kunde hafva varit det bestämmande motivet vid en sådan ombildning, är visserligen icke lätt. Det är i detta fall omöjligt att tillfredsställa den vanliga fordran på en analogiförklaring af detta slag, näml. att den skall stödja sig på åtminstone en från början gemensam form i de böjningssystem, som tänkas hafva attraherat hvarandra [2]). Dock är detta icke något oeftergifligt vilkor, för att en mer eller mindre genomgående formöfverflyttning skall kunna antagas [3]). Och om vi ej misstaga oss för mycket, gifves det här verkligen skäl, som kunna vara egnade att uppväga nämda ogynnsamma omständighet — alltid under den förutsättningen, att öfriga uppfattningar af de här omhandlade ordens stambildning och flexion i det föregående blif-

---

[1]) Rimligtvis finge man härvid antaga, att början skett med abstrakta och appellativa på -ώ.

[2]) Så kunde t. ex. ofvannämda förklaring anses så godt som säker, i fall grekiskan besutte en ack. *ἠών motsvarande skr. *usā́m*. I själfva verket är det ganska troligt, att en sådan form en gång existerat, enär ack. s. -ην af ες-stammarne synes vara allmängrekisk (jfr G. Meyer § 328). Huru den boeot. och æol. ack. af ος-stammarne hetat, är tyvärr obekant; troligtvis har den ändats på -ών, hvilket dock kunde vara analogibildning.

[3]) Ej sällan gör öfverensstämmelse i funktionen, eller också en viss allmän likhet eller parallelism (icke identitet) i formelt hänseende tillfyllest; jfr t. ex. den grek. gen. s. af mask. ā-st. πολίτου (efter andra dekl.), osk., umbr. abl. s. af *u*-st. *castrid*, adputrati (efter *i*-st.), den lat. sammanblandningen af orden med nom. på *-ies* och de med nom. på *-ia* (*i*- och *iā*-st.), uppträdandet af tematiska former inom den otematiska konjugationen i grek., t. ex. ἐτίθεις -ει, ἐδίδους, -ου o. s. v. (en associationsbildning som har en viss likhet med den af oss i ω-stammarne antagna).

vit riktigt eliminerade, något hvarom vi naturligtvis ej kunna vara fullt förvissade.

Det hufvudfaktum, hvarifrån vi hafva att utgå, är ω-stammarnes isolering från ᾱ-deklinationen, med hvilken de från början, liksom sedermera i boeot. och æol. dial. böra hafva varit associerade; en anledning var väl, såsom ofvan blifvit förmodadt, den i dessa ord, större delen personnamn, synnerligen viktiga vokativens afvikande gestalt, måhända i förening med några formers (dat. s., lok. s.) yttre sammanträffande med de motsvarande af den maskulina ο-deklinationen. Bland den tredje deklinationens stammar gafs det knappast mer än två grupper, hvartill ω-stammarne kunde ansluta sig, nämligen de feminina stammarne på -ον och på -ος; båda hafva i nom. sing. samma ändelsevokal och åtminstone ος-st. säkerligen redan urgrekiskt samma ultimabetoning, hvarjämte dessa senare, ehuru fåtaliga, i det historiska språket egentligen endast två *αἰδώς* och *ἠώς*, voro särskilt betydelsefulla ord och därföre lämpade att utöfva en inverkan af denna art [1]). Man är vidare ingalunda tvungen att sätta denna formassociation till ett så fjärran liggande skede som tiden före den samhellenska förlusten af intervokaliskt σ, så att t. ex. genitiven någonsin skulle hafva hetat **Γοργοσος* [2]). Redan i urgrekiskan var nämligen ett sådant σ försvunnet, sannolikt utan att hafva lemnat andra spår efter sig än en hiatus, hvilken kanske t. o. m. i det alldagliga språket och mellan lätt förbundna vokalljud, särskilt i vissa ställningar inom satsen, började att vara föga märkbar [3]). Härigenom vinna vi ett

---

[1]) I fråga om ον-st. kan man möjligen också taga deras hypotetiska nom. s. på *-ω till hjälp. Jfr äfven J. Schmidt K. Z. XXVI s. 388.; ack. s. af kompar. *πλείω*: *πλείονα* = *Γοργώ*: *Γοργόνα* = *ἀηδώ*: *ἀηδόνα* (?).

[2]) Att t. o. m. en sådan nybildning icke ligger utom möjlighetens gränser visa (förutom ον-st. i fhdc till ω-st.? Se ofvan) t. ex. sådana fall som ***Μαῖα*** (nom. ***Μαιάς*** endast Et. M. 659, 34), ep. g. ***Μαι-άδος***, d. *-άδι*, a. *-άδα*, eller n. pl. *πελειάδες*, d. *πελειάσιν* (svårligen ιᾰ-form) till n. s. *πέλεια* (Bekker's Anecd. 1096 *πελεία*, Herodian. I 58, 16 *πελειά*) — Ett 'märkvärdigt sammanträffande', hvilket dock blott kunde leda till ändlösa gissningar, vore ***Γοργώ***, gen. **Γοργόσος*: skr. *jarā́*, gen. *jarásas* (jfr ofvan s. 30).

[3]) G. Meyer's framställning Gr. § 224, s. 199 kunde lätt ge anledning till det missförståndet, att aoristformerna lak. *νικάας*, argiv. *ἐποίϝηέ* o. d., med spir. asper för σ, enligt hans åsikt härstammade från urgrekiskan. Detta är dock icke hans mening, såsom framgår af den följande §, där det omtalas, att förändringen af σ till spir. a. i den lak. dial. träffar äfven sekundärt uppkomna σ

par nya anknytningspunkter mellan *ω*- och *ος*-böjningen. Ifall vi nämligen tänka oss, att redan i den samhellenska språkperioden accenten i väsentlig mån var sådan, som den i en senare tid af de alexandrinska grammatici fastställdes[1]), så bör den urspr. gen. s. af *ω*-st. hafva hetat **Γοργῶς* med cirkumflex på ultima och följaktligen hafva uttalats ungefär ss. **Γοργ-όὸ-ς* (med öppet *o*-ljud i ändelsen). Det kan ej hafva varit synnerligen svårt att härmed associera motsvarande form af *ος*-stammarne **αἰδό-ὸς*, **αὐό-ὸς*[2]); den senare afvek från den förra, möjligen äfven något litet i afseende på ändelsens vokalkvalitet,[3]) men hufvudsakligen dock däruti, att ändelsens tvänne vokalmoræ här voro i exspiratoriskt hänseende självständiga, under det att de i *ω*-stammarnes gen. s. tillhörde samma stafvelse och bildade ett slags diftong. Det är dessutom möjligt, att *ος*-stammarnes gen. s. icke i hvarje ställning inom satsen uttalades med lika stark diæresis mellan ändelsevokalerna; i vissa fall (t. ex. då gen. stod före det styrande ordet eller dyl., jfr Hom. *αἰδοῦς μοῖραν*) hade måhända kontraktion redan inträdt. På samma sätt kan anslutningen i lok. (dat.) s. förklaras: *Πυϑοῖ*, *ἠχοῖ:* hom. *αἰδόι*[4]), hvilken senare form, åtminstone under vissa

(se vidare härom och om arg. dial. Müllensiefen a. st. s. 51 f.). Enahanda är förhållandet i den kypr. dial., enligt Deecke Bezzenb. Beitr. VI s. 147. Att el. *ποιήασσαι*, *ποιήαται* på den unga Damokrates-inskriften (se Daniel Bezzenb. Beitr. VI s. 266 f.) skulle direkt härstamma från den urgr. aoristformen, är också minst sagdt tvifvelaktigt; jfr Daniel De dial. El. s. 29 (i äldre eliska inskr. t. ex. *ἐνίκασαν*).

[1]) Hvartill man torde vara berättigad, så länge motsatsen icke blifvit säkert styrkt.

[2]) Jfr den episka 'diektasis', vid hvars utbildning den cirkumflekterande betoningen i förening med det recitativiska föredraget utan tvifvel spelat en viss rol, t. ex. *σῶς* (*σαώτερος*) > *σόὸς*, *ὁρᾷς* > *ὁράᾳς* etc.; likaså *ὁμοίιος*, *γελοίιος*, *κοίιλος* (Meister Gr. Dial. I s. 97).

[3]) Då det är ett karakteristiskt drag hos de tredje deklinationens stammar, som hafva lång *ā*-vokal i ändelsen för nom. s., att i cass. obl. utbyta denna mot en såväl kvalitativt som kvantitativt olika vokal (*ων*, *-ονος*, *-ην*, *-ενος* etc.), så bör denna omständighet snarare hafva utgjort ett ytterligare skäl än något hinder för den ofvan antagna analogibildningen, så snart man, så att säga, en gång hade beslutat sig för att öfverföra *ω*-böjningen till den tredje deklinationen.

[4]) Man gör för öfrigt bäst i att ej lägga alltför stor vikt på de hom. och i allm. de poetiska formerna. Det är ju bekant, hvilken vidtgående (för oss nästan obegriplig) formel stilisering de grekiska skalderna, och främst de ho-

satsfonetiska förhållanden, troligtvis mycket tidigt förekom med ändelsens vokaler sammandragna till diftongen -οῖ. Man kan i detta afseende åberopa t. ex. den konstanta sammandragningen i εἶ (hom. εἷς), φέρει-ς = *ἐσι, *φερεσι-. Såsom vi redan förut antydt, vore det tänkbart, att lokativens användning såsom dativ utgjort första början till ω-deklinationens ombildning i denna riktning [1]).

Kunde man vara förvissad därom, att ackusativen i den äldre doriskan verkligen hade ändelsen -ών, äfvensom därom, att denna form ej vore en af nämda munart på egen hand företagen analogibildning och kunde man på samma sätt fullt lita på äktheten af den dor. dat. -οῖ, så blefve det nödvändigt att antaga, att formassociationen med ος-stammarne till en början inskränkt sig till gen. och dat. och att densamma först senare i det attisk-ioniska språket (och i de nordgrekiska dialekterna) blifvit utsträckt äfven till ackusativen — försåvidt nämligen som ackusativen utan ν ursprungligen hade ändelsen -ῶ = -όα, icke -ώ, se ofvan s. 22 f. Då emellertid ingen af dessa förutsättningar är fullkomligt säker, så kan härom ingenting bestämdt påstås. Att nom. alltid fick behålla sin ursprungliga form på -ώ, utan tillsats af σ, kunde bero på en, trots den öfriga böjningens omdaning, kvarlefvande känsla af den ursprungliga analogien med ᾱ-stammarne [2]).

Den kontraherande ω-deklinationens härledning från en analogibildning efter ος-stammarne erbjuder den fördelen att vara

meriska sångarne, plägade att företaga med det språkliga materialet. Så **kunna** Hom. αἰδόι, ἠόι och Pind. Πυθόι vara litterära analogibildningar, t. ex. efter de konsonant. och υ-st. (hom. εὐρέι, men också πλατεῖ; G. Meyer Gr. § 346), till någon del föranledda af slutstafvelsens cirkumflektering. — De analoga dat. (lok.) af neutr. ας-st. förekomma hos Hom. ungefär lika ofta utan som med diæresis i ändelsen (σέλαι och σελαϊ etc., se G. Meyer Gr. § 345, Kühner I s. 336).

[1]) Man kunde anmärka, att den boeot. och æol. dial. i sådant fall skulle hafva **återställt** den gamla dat. på -ῳ och att lokativens insättande i dativens ställe öfverhufvud var en ändamålsvidrig åtgärd, eftersom dat. härigenom måste komma att sammanfalla med vok. Härpå kan svaras, dels att ett formbildande motiv, som på en viss tid och inom ett visst språkområde gör sig gällande, naturligtvis icke är förbindande för en annan tid och ett annat område, dels att det ej med visshet kan afgöras, huruvida ej det äldre språket i såväl den exspiratoriska som den musikaliska accenten (urspr. barytonering i vok.?) hade tillräckliga hjälpmedel för att kunna distinkt särhålla ifrågavarande båda kasus.

[2]) Af särskild betydelse var naturligtvis denna analogi i nom. propr. — Jfr dessutom γυνή trots γυναικός etc.

lika användbar, om, såsom ju är möjligt, händelsen skulle vara, att den i de boeot. och æol. dialekterna uppträdande böjningen är densamma som den urgrekiska. I sådant fall borde den kontraherande flexionen hafva uppkommit vare sig under en period af sammanlefnad mellan de öfriga dialekterna, eller, då detta icke är sannolikt, fastmera inom ett visst språkområde, t. ex. det attisk-ioniska (episka), hvarifrån densamma, alldeles såsom det faktiskt tillgick i en yngre tid, sedermera hade spridt sig till angränsande munarter.

Om ω-stammarnes accent- och afljudsförhållanden, hvilka vi ännu ej hafva vidrört, är föga eller intet att säga. Den genomgående oxytoneringen, är utan tvifvel — kanske med undantag för vokativen — urgrekisk. De sekundära stammarne hafva som vanligt den primära stammens vokalism, de primära stammarne, hvilka till största delen äro verbalabstrakta, hafva i regeln presensstammens afljud, såsom ofta plägar vara fallet med nyssnämda klass af nomina.

Rättelser:

Sid. 8	not 3	sista r.	läs:	'Επιγραφαὶ
» 16	» 1		»	Müllensiefen
» 22	r. 13	nedifr.	»	'Ιλιακή
» 32	» 11	uppifr.	»	ω-

PROPERTII ELEGIAE DUODECIM.

SUECICIS VERSIBUS EXPRESSIT ADNOTATIONIBUSQUE

INSTRUXIT

ANDREAS FRIGELL.

UPSALIAE MDCCCLXXXII.
TYPIS OFFICINAE TYPOGRAPHICAE ACADEMICAE
(EDV. BERLING).

Propertii Elegiae duodecim.

Suecicis versibus expressit adnotationibusque instruxit

Andreas Frigell.

Lib. I. El. I.

Cynthia först mig fattige grep med ögonens tjusning,
　　Mig, som aldrig förut varit af lidelser rörd.
Då min ständigt trotsiga blick af Amor till jorden
　　Nedslogs, och med sin fot tryckte mitt hufvud han ned,
Tills han hos mig väckt leda och hat mot dygdiga flickor
　　Och den stygge mig lärt lefva på vinst och förlust:
Redan ett år har förgått, och yrseln gifver ej vika,
　　Fastän gudarnes gunst ännu ej röna jag fått.
Skydde Milanion ej, min Tullus, raden af mödor,
　　Böjde han dock till slut Ïasis, trotsiga mön.
Stundom han ursinnig irrade kring i Partheniska klyftor,
　　Skogarnes raggiga djur gick han och spanade upp;
Fick han sig äfven ett slag af Hylæi väldiga klubba,
　　Tungt på Arkadiens berg stönade han af sitt sår.
Alltså förmådde då han snabbfotade flickan betvinga:
　　Mycket i kärleks värf böner och bragder förmå.
Dolsk är Amor hos mig och tänker ej ut några konstgrepp,
　　Vägar, som annars han gått, tyckes han nu hafva glömt.
I, som kännen ett knep att månen förrycka från fästet
　　Och på den magiska härd offer att viga förstån,

Upp då, välan, till mig omvänden min älskades hjerta,
Så att hon smäktar för mig, blekare ännu än jag.
Då ej tvifla jag vill, att stjernor och floder I kunnen
Leda ur loppet med sång, som Kytaïne er lärt.
Eller, I vänner, som söken för sent att hejda den fallne,
Skaffen mitt hjerta den hjelp, som det behöfver så väl.
Modigt lida jag skall att skäras och brännas med grymhet,
Endast derunder jag får lossa de vredgade ord.
Fören mig bort öfver svallande våg till de fjermaste folken,
Der en qvinna ej får spaning om vägen, jag tog.
Stadige hållen er I bönhörde af guden bevåget,
Varen i tryggt förbund lika i nöd och i lust.
Mig min Venus har satt till mål för nattliga plågor,
Icke en enda stund Amor förunnar mig frid.
Ondt likt detta förskonen er för: hvar man hos sin älskling
Blifve och hålle sig vid henne, som vardt honom kär.
Men om någon för trögt till varningen vänder sitt öra,
Ack med hvad smärta en gång minnas han skall mina ord.

El. II.

Fägnar det kärasten min att yfvas med glitter i håret,
Låta det koiska skir fladdra i luftiga veck,
Eller att lockar begjuta med myrrha, som kom från Orontes,
Och med främmande skänk söka att vinna behag,
Pyntad med inköpt bjefs vanställa den fagra naturen,
Ej låta former, du fått, glänsa med egna behag?
Tro mig, din ädla gestalt genom intet medel förskönas:
Amor, naken, ej tål skönhet, som sökes med konst.
Se skönbildande jord, hvad färger hon sänder i dagen,
Hur mörgrönan går bäst, om hon får råda sig sjelf,
Mjölonris stiger upp mer skönt i ensliga grottor,
Vattubäcken förstår löpa den väg, han ej lärt.
Stränderna hafva sin fröjd i stenar, som föddes på stället,
Foglarne utan all konst sjunga dess ljufvare sång.
Icke med smyckens prål af Leucippi döttrar ha upptändts
Castor af Febe, ej så af Hilaïra hans bror,
Ej på sin faders strand Eveni dotter för Idas
Så vardt tvistig en gång, då äfven Febus var kär,

Hippodamia ej så med låtsad glans har en brudgum
Funnit i Frygiern, bort dragen af främlingens spann;
Nej, de hade en hy ej lånad af några juveler,
Sådan Apelles gjort färgen på qvinnoporträtt.
Ej de äflades att ur hopen beundrare söka:
Skönhet i rikaste mått gaf deras blygsamma skick.
Icke befarar jag nu, att du ställer mig lägre än dessa;
Flicka, som täckes blott en, eger af prydnader nog,
Särskildt du, som af Febus har undfått sångaregåfvan
Och af Calliope huld strängars aoniska spel.
Sällsamt är det behag, som du lägger i ljufliga orden,
Allt hvad som Venus har kärt och för Minerva är godt.
Derföre blifver du ock, så länge jag lefver, min älskling,
Blott vid den ömkliga flärd städse du visar dig led.

El. III.

Liksom, då Thesevs' skepp vek bort, den Gnosiska flickan
Låg försjunken i sömn trött på den ödsliga strand,
Likasom Cefevs' Andromeda först fick njuta af sömnen,
När hon från klippväggs band ändtligen friad sig såg,
Liksom bacchanten jemväl, då hon tröttad af ständiga dansar
Dignat i gräsbädd ner mjukt på Apidanos' brädd,
Sådan jag Cynthia såg, hur hon andades ljufligt i sömnen —
Hufvudet hade sitt stöd fått i en glidande hand —,
Då jag med släpande steg kom in berusad af Bacchus,
Och i den djupaste natt slafvarne svängde sitt bloss.
Henne jag, ändå ej fullt beröfvad bruket af sinnen,
Närma mig söker och lätt trycker den sofvandes bädd.
Tvåfaldt tändes nu glöd hos mig, så af Amor som Bacchus,
Båda befallande strängt bjödo mig skjuta min arm
Lätt under henne, som låg, och sedan med hjelpande handen
Kyssar tvinga mig till, börja en kärlekens fejd;
Dock jag vågade icke att störa den älskades hvila,
Rädd för hvad pröfva jag lärt, om hon i bannor for ut.
Men på henne min blick så fast jag spände, som Argus
Sin på Io med horn, som han ej kände igen.
Än jag tog den doftande krans, som jag bar på mitt hufvud,
Kring dina tinningar den, Cynthia, lindade jag,

Än mig ett nöje det var att ordna nedhalkade lockar,
    Än i din öpnade hand lade jag äplen i smyg,
Allsköns skänker på sofverskan min jag slösade tacklöst,
    Skänker, som rullade lätt ned öfver sluttande barm;
Hände det så någon gång, att du rörde dig dragande suckar,
    Lättskrämd fruktade jag, att jag ett tecken förnam,
Att du hade en dröm, som ovanlig skräck förorsakat,
    Eller att någon med våld tvingade dig blifva sin:
Tills den beställsamme månen med sken, som ännu bort dröja,
    Dragande stilla förbi fönster på väggen emot
Ögonen lyckta ännu med lekande strålarne öpnar.
    Då med armbågs stöd brister hon ut på sin bädd:
»Har du då ändtligen nu kommit hit till min säng af en annan
    Drifven tillbaka med skymf, sedan hon stängde sin port?
Ty hvar har du förnött de nattliga timmar, mig tillhört,
    Matt som du är, o ve, nu sedan stjernorna flytt?
Måtte du stygge få lida tillfyllest sådana nätter,
    Som dem mig arma du vill alltid må blifva till del!
Ty med purpurspånad jag än sökte hålla mig vaken,
    Än vid spinnandet trött sjöng jag till lyran en sång;
Stundom sakteligt klagade jag i min ensamhet lemnad,
    Att du en tid så lång dröjde hos främmande mö,
Tills jag sjönk omfläktad af sömnen med ljufliga vingar.
    Så hörde oron upp, tårarnes ämne för mig».

El. VI.

Icke jag bäfvar för Hadrias vik med dig i mitt sällskap,
    Tullus, eller för storm på det Egeiska haf:
Gerna med dig jag kunde bestiga Ripeiska snöberg.
    Memnons glödande hus lemna bakom mig jemväl:
Men i min flickas famn jag fängslas af orden, hon talar,
    Och af en kraftig bön, ofta vid skiftande hy.
Natten igenom för mig hon brusar i lågande kärlek;
    Lemnar jag henne, hon tror, gudar det gifves ej mer:
Redan ej vidare min hon förklarar sig vara, och hotar,
    Såsom väninna förstämd talar, då otack hon rönt.
Sådant klagande låt jag kan ej uthärda en timma:
    Ve öfver hvem som förmår vara som älskare ljum!

Skulle jag skatta så högt att det lärda Athen få besöka,
    Eller att forntids prakt, Asiens rikedom, se,
Att, när skeppet gått ut, min Cynthia skulle behöfva
    Visa mig skymf, och sin kind klösa med ursinnig hand,
Säga för kyssar sig blott ha att tacka den motiga vinden,
    Och att en trolös man mer än allt annat är hård?
Du må stiga i glans än mer än din värdige farbror,
    Glömda förbundsfolk gif åter sin fädernelag:
Aldrig dig ledighet gafs att kärleksärender sköta:
    Kämpa för fäderneslandet, det var din endaste håg.
Måtte ock aldrig den elake pilt dig sända de våndor
    Och allt annat, som jag pröfvat med suckan och gråt!
Men låt mig, hvars öde det blef att kräla i stoftet,
    Vänd åt njutningen blott lefva mitt lif till sitt slut.
Mångas glädje det var att i ändlös kärlek förtäras,
    Må bland dessa ock jag gömmas i jorden en gång!
Icke är jag till storverk född, eller skicklig för vapen:
    Denna den krigstjenst är, ödet åt mig har beskärt.
Du deremot må gå fram genom Joniens leende ängder,
    Gå der Pactōli flod vattnar de Lydiska fält,
Antingen länder besöka till fots eller segla på hafvet,
    Och i befälet, som gifs, hafva, du äfven, din del:
Skulle då hända en gång, att till mig du vänder din tanke,
    Vet, att jag under en sträng stjerna framlefver min dag.

El. VII.

Medan, min Ponticus, du det Cadmeiska Thebe besjunger,
    Huru en bror mot sin bror kämpar i mördande strid,
Och — vid mitt väl jag det svär — kan täfla med fursten Homerus,
    Blott mot sångarens verk ödet vill visa sig huldt,
Jag, som min vana det är, med kärlek sysslar beständigt
    Och mot donnan så hård söker ett blidkande ord;
Icke jag skaldeingifvelse får så mycket, som smärtan,
    Lyda och nämna med knot lefnadens sorgliga lott.
Så jag hela mitt lif förnöter, och det är mitt rykte,
    Härifrån gånge då ut äfven mitt sångarenamn.
Prise man mig, som ensam behagat mångsidiga flickan,
    Ponticus, och att jag led hotelser utan allt fog.

Mig härefter med id föraktade älskaren läse,
    Gagne det honom jemväl, att han mitt lidande vet.
Skakar ock dig denne pilt med säkert måttade pilen —
    Må våra gudar dock ej låta det blifva din lott! —
Länge beklaga du skall, att lägret och furstarnes härar
    Ljudlöst i dvala sig lagt utan att vakna på nytt;
Fåfängt blir ditt försök att smäktande verser hopfoga,
    Sånger ingifver dig ej Amor, som kommit så sent.
Då jag ofta af dig som en skald af rang skall beundras,
    Ja, du ställer mig då främst ibland snillen i Rom;
Ynglingar då vid min graf ej återhålla ett utrop:
    »Du vår kärleksglöds lycklige tolk ligger här».
Vakte du dig för att modig och stolt sätta ned mina sånger:
    Ofta, när Amor var trög, kom han med ocker till slut.

El. VIII.

Är du då utan förstånd, och frågar ej efter min oro?
    Eller värderar du mig ej som Illyriens frost?
Skattar du redan så högt den der, hvem än han må vara,
    Att utan mig du vill gå äfven i svåraste vind?
Eger du styrka och mod att höra det rasande hafvets
    Brusning, och kan du på skepp hvila i hårdaste bädd?
Kan du på snöhöljd mark med känsliga fötterna tråda,
    Kan du uthärda en köld, Cynthia, den du ej känt?
Måtte till dubbelt mått den stormiga vintern förlängas,
    Sjömannen hålla sig lugn, sent få Plejaderna se!
Må ej linan åt dig få lossas på Tusciska stranden,
    Eller fiendtlig vind böner bortblåsa för mig!
Och må jag icke få se någon sådan dyning på hafvet,
    Då ur min åsyn hän vågorna föra ditt skepp,
Och mig låta beklämd stå qvar på den ödsliga kusten,
    Ofta kalla dig grym, illa handtera mig sjelf!
Men, huru svårt du mot mig, menediga, än dig försyndar,
    Må Galatea likväl visa sig huld vid din färd,
Att, som nu lyckligt du kommer förbi de Cerauniska skären,
    Lugn och stilla för dig Oricos öpnar sin vik!
Ty ej bröllopsfackla derhän mig skall kunna förleda,
    Att jag ej vid din dörr klagar uppriktigt och sant;

Oaflåtligt jag skall till sjömän mig vända med frågor:
»Sägen, i hvilken hamn hålles min flicka nu stängd?»
»Det är min tröst, om än på Autariska kuster hon dväljes,
Eller Hylleiska, dock blifver hon slutligen min».

Här hon blir, här bunden af ed! De harmsne må spricka!
Seger! Min ifriga bön kunde hon ej stå emot.
Nu sin bedrägliga fröjd bortlägge en illvillig afund:
Cynthia ämnar ej mer fara till främmande land.
Kär för henne jag är, och för min skull kärast hon Roma
Kallar, och skild ifrån mig glädes hon ej af en thron.
Äfven den ringaste lott med mig hon önskar att dela
Och, huru än det må gå, hellre få gälla som min,
Än att till brudskatt få, likt Hippodamia, ett rike
Och hvad Elis en gång vunnit på rännareban.
Fastän mycket han gaf, och mer han ämnade gifva,
Ändock af vinningslust flydde hon ej ur min famn.
Henne jag icke med guld eller Indiens perlor bevekte,
Men med min fogliga bön lagd i en smekande sång.
Alltså af Musernas hjelp och Apollos ej älskaren svikes:
Kärlek jag bygger på dem: min den förträffliga är.
Nu kan med fötterna jag till stjernornas höjd mig uppsvinga:
Komma må dag eller natt, alltid är Cynthia min;
Ingen rival från mig stjäl bort min betryggade kärlek.
Blifve mig denna triumf prydnad för grånade hår!

El. XI.

Medan, der vimlet är störst, du, min Cynthia, dröjer i Bajæ,
Hvarest vandrarens stig löper å Herkules' strand,
Och med undran du nu ser hafvet lydande Protevs
Nära Miseni skär, fräjdade vida ikring,
Månne på mig någon gång du väl tänker i nattliga timmar?
Finnes då ännu för mig qvar i ditt hjerta en vrå?
Eller har okänd skälm med låtsade lågor fiendtligt
Ryckt dig, Cynthia, bort, skiljande dig från min sång?
Måtte fastmer, som du nu dig förlitar på spensliga åror,
På den Lucriniska sjön båten få hålla dig qvar;

Hellre ock dyke du ned uti Teuthras' grundare vatten,
Der för simmarens hand vågorna vika så lätt,
Än att dig ledighet gifs att af smickrarens hviskningar tjusas,
Sedan du slagit dig ner mjukt på den tigande strand.
Ej ovanligt det är, att en flicka, då väktarn är undan,
Faller och trolös blir, glömmer gudinnan med son.
Härmed förnekas ju ej, att jag känner ditt stadgade rykte,
Men då det så är beständt, alltid står kärlek på spel.
Tillgif derföre, om mitt bref gör dig dyster till sinnes:
Hela skulden dertill endast är oro för dig.
Ack, ej ömmare jag min älskade moder omhuldat;
Saknade åter jag dig, lifvet ej skötte jag om.
Du är min hela familj, du, Cynthia, fader och moder,
All den glädje, jag har, eger jag i och med dig.
Möter jag vännerna glad, eller kommer jag till dem bedröfvad,
Ständigt jag ger till besked: »Cynthia stämde mig så».
Skynda allenast dig bort från det sedeförderfvande Bajæ:
Brytning i månget förbund stränderna vållade der,
Stränder ovänliga städs mot unga, oskyldiga flickor.
Ve öfver Bajæ's bad: kärlek de bringa på fall.

El. XIV.

Fritt du kaste dig ned i gräset på stranden af Tibern
Och ur en Mentorspokal dricke ditt Lesbiska vin,
Skåde med undran, hur än med strömmen ekorna skynda,
Än åt motsatt håll båtarne dragas med tåg;
Fritt mot himmelen upp all parken kronorna sträcke,
Stammar, som mäta sig med Caucasi väldiga träd:
Ändock detta ej kan i värde gå upp mot min kärlek:
Aldrig har Amor sig vant vika för gods eller guld.
Vare sig hon med mig inslumrar i önskliga hvilan,
Eller i kärlek ljuft dagen framlefver till slut,
Strömma då in i mitt hus Pactōli gyllene flöden,
Under en rodnande våg samlar jag perlorna upp;
Då i min glädje jag tror, att kungar för mig gifva vika;
Måtte den fröjden bestå, tills jag en gång kallas hän!
Hvem gör väl rikedom glad, om Amor mot honom är afvog?
Vinning önskar jag ej, om icke Venus är blid.

Hon kan gifva en knäck åt heroernas väldiga styrka,
Åfven om hjertat är hårdt, smärta hon väcker deri.
Tröskel med marmor belagd hon aldrig skyr att beträda,
Och i en purpurbädd sätter hon, Tullus, sin fot.
Ynglingen vrider hon om än hit än dit på sitt läger:
Sidentäcket ej då hjelper, hur spräckligt det är.
Om hon huld står mig bi, ej tvekar jag då att förakta
Konungariken, ja ock sjelfva Alcinoi prakt.

El. XVII.

Detta med rätta, då hjerta jag haft till att fly från min flicka!
Nu hvem talar jag till? Fogel, som sväfvar på sjön.
Ej vill Cassiope skänka en blick, såsom vanligt, åt skeppet;
Löften i böner jag ger, stränderna höra dem ej.
Åfven om, Cynthia, fjerran du är, dig vindarne tjena:
Skåda nu blott, huru grymt hotelser dundra i skyn.
Skall jag då icke få spörja en makt, som stormarme stillar?
Strandens smulor af sand skola de täcka mitt lik?
Upphör du att önska mig ondt, och bed för min välgång:
Låt få gälla som straff storm och fiendtliga grund.
Kan du mitt ömkliga slut med tårfria ögon dig tänka,
Och att ej få till ditt bröst trycka min aska en gång?
Drabbe förbannelse den, som först farkoster och segel
Tillredt tagande väg öfver ett brusande haf!
Månne ej lättare gått att få makt öfver herskarenycker —
Hård hon var, men likväl alltid ett älskeligt barn —,
Än att så här på en okänd strand af skogar omkransad
Stirra och önska en glimt skåda af Tyndari barn?
Om der hemma en gång jag lyktat lefnadens sorger,
Och vid älskarens graf stode åminnelsesten,
Då af ett dyrbart hår en gärd hon bragt åt den döde,
Doftande rosor till bädd bredt under benen i ro,
Och vid min aska till slut mitt namn hon skulle ha ropat,
Att ej jorden med tyngd hvilade öfver mitt stoft.
Men I, tärnor i hafvet, I döttrar af dägliga Doris,
Spännen i signande ring glänsande segel till färd:
Derest Amor i flygt i kyliga vågor er träffat,
Gifven en lugnad strand, hulde mot eder kamrat.

El. XVIII.

Här har jag funnit ett ödsligt rum, som ej klagan förråder,
Här i en folktom lund herskar zefirernas fläkt:
Här kan jag strafflöst få mina hemliga smärtor förkunna,
Om blott en enslig häll gömmer förtroendet väl.
Hvar har jag, Cynthia, främst att söka en grund till din kärfhet?
Hvad var det ämne till gråt, Cynthia, först du mig gaf?
Ännu helt nyss ju jag var bland lyckliga älskare räknad,
Nu jag dock utstött är, eger ej mera din gunst.
Har jag så mycket förskyllt? Hvad brott har mot mig dig förändrat?
Kanske du dyster nu tror, att jag en annan har kär?
Komme du, flyktiga, åter till mig, så sant som en annan
Skönhet aldrig sin fot öfver min tröskel har satt.
Fast du i denna min sorg mig mången vidrighet vållat,
Ej på ett sätt så argt kunde jag visa mig vred,
Att du med rätta mot mig alltjemt skulle blifva förgrymmad,
Och dina ögon i gråt mista sin strålande glans.
Kanske är skulden, att icke tillräcklig dig synes min blekhet,
Och att från mig du ej hör dundrande löften om tro?
I ären vittnen åt mig, om kärlek hyses af träden,
Bok och pinie, du kär för Arkadiens gud.
I edert löfverks skygd ack ständigt ljuder min klagan,
I eder bark jemväl ristar jag Cynthias namn.
Eller är skulden dertill, att din kränkning mig djupt hade gripit?
Utom din tigande dörr detta för ingen blef kändt.
Allt hvad du stolta mig bjöd, jag vande mig rädd att fördraga,
Aldrig i skrik fara ut, om du misshandlade mig.
Lönen, I heliga källor, hon blef den frostiga klippan
Och i en vildmark bädd funnen der stigen gick fram.
Hvad jag i klagande ton kan hafva att tälja, jag nödgas
Här från menniskor skild bikta för foglarnes kör.
Men hurudan du än är, skall mig »Cynthia» svaras i skogen,
Och i den ödsliga häll ljude beständigt ditt namn!

El. XX.

Såsom bepröfvad vän jag gifver dig, Gallus, en varning,
Spårlöst ur minnet ej låt följande sanning fly bort:

Ofta, då älskaren anar det minst, han träffas af ödet.
Grymt Ascanius det visade Minyers tropp.
Du har en älskling äfven så skön och till namnet ej åtskild,
Hvilken är närmast lik Hylas, Thiodamas' son,
Vare sig nu att du färdas i båt vid lummiga stränder,
Eller i Anios våg ger dina fötter ett bad,
Eller du vandrar på kusten, som jättarnes strider gjort ryktbar,
Eller hvar annars som helst vänligt sig slingrar en bäck,
Gif honom stadigt ditt skydd mot nymfernas giriga lystnad —
Ej i Ausonien minst är Adryaders passion —,
Att ej dig förelagdt blir — huru hårdt —, min Gallus, att ständigt
Vandra till klippor och berg, pröfva vid sjöar jemväl,
Hvad på sin irrfärd Herkules led i främmande trakter,
Då af Ascanii flod gråtande ej han blef hörd.
Ty man berättar, att fordom utgången från Pagasas skeppsvarf
Fjerran till Fasis' flod Argo sin kosa har styrt,
Lemnat under sitt lopp Athamantis' vågor bakom sig,
Kommit till Mysiens kust, ankrat vid klipporna der.
Här slog heroernas skara sig ned på den fredliga kusten,
Stranden gjorde de mjuk genom ett lager af löf.
Men från sitt sällskap sig skilde kamraten till blomstrande hjelten,
Sökte en källa fördold; vatten dem nämligen tröt.
Honom att uppnå skyndade nu två Boreas' söner,
Zetes sänkte sig ned, sänkte sig Calais ock,
Kyssar att stjäla de äflades jemt med sväfvande händer,
Kyssar att ofvanifrån taga med vexlande flygt.
Högst upp vid vingen han hänger sig fast och gömmer sig undan,
Flygarens lömska försåt motar han bort med en gren.
Nu Orithyjas barn, Pandions ätt drog sig undan,
Fri gick Hylas, men ack, hamadryader till qval.
Nedanför spetsen af berget Arganthus porlade Källan;
Thyniska nymferna här dvaldes i svala gemak;
Ofvanom grottan i ödslig mark, som af odling ej visste,
Hängde i ensamma träd äplen i morgonens dagg;
Rundt omkring på en sidländ äng uppspirade liljor
Glänsande hvita, i rödt skimrade vallmo bland dem.
Än i sin barnsliga fröjd med fingerspetsarne näpet
Plockar han blomstren af, glömmer sitt ärende bort,
Än ej anande ondt öfver tjusande vågorna lutad
Stannar han villad qvar länge vid smekande bild.

Sent omsider han reder sig till att vatten upphemta,
Stödd på sin högra arm lyfter han kärilet fyldt.
Armens hvithet satte i låga de unga dryader,
Undrande höllo de upp strax med sin vanliga dans;
Honom, som halkade ut, de i glidande böljorna drogo;
Men, som kroppen rycks ned, Hylas utstöter ett skri.
Denne i fjerran ger svar på svar Alciden, men endast
Namnet från källans rand föres af eko tillbaks.
Detta en varning, min Gallus, dig är att akta din älskling:
Hylas den sköne du tycks sorglös åt nymfer förtro.

El. XXII.

Hvem jag är, af hvad börd, och hvilka penaterna äro,
Spörjer du, Tullus, ty vi vänner ju varit alltjemt.
Äro vårt fosterlands Perusinska grafvar dig kända,
Offer, Italien bragt i den förskräckliga tid,
Då medborgerlig split emot romare romaren vände —
Så gör du mest hos mig smärta, o Tusciska land,
Du, som fördragit att se, hur min slägtings lemmar der lågo,
Utan att medlidsamt täcka den arme med mull —,
Vet då, att Umbrien närmast intill der fältet sig sänker
Sett mig födas, ett land rikt med sin bördiga jord.

Adnotationes.

Cum semestri proximo vernali in hac Universitate litterarum eas partes sumpsissem, ut S. Propertii Elegias selectas publicis auditionibus enarrarem, atque in variis, quae circumferuntur, illius scriptoris exemplis loci haud pauci coniectandi libidine multorum deformati esse viderentur, editionem Luciani Muelleri, cuius copia uberior esset, ita sequendam esse existimavi, ut, ubi aliter lectum vellem, indicarem. Iam vero ex iis elegiis, quas Propertii metro in patriam linguam transferre conatus sum, bis senas libri primi foras daturus primum omnium eos versus expromam, in quibus praecipue a contextu Muelleriano recessi, ut aliorum iudicio discrepantiam illam subiiciam. Hi autem sunt, qui sequuntur, ubi eae, quas praetuli, lectiones, quaeque postea brevi explicatione examinabuntur, litteris inclinatis erunt dignoscendae.

1, 19 et 20 At vos, deductae quibus est *fallacia* lunae Et labor in magicis *sacra* piare focis, 2, 9 sqq. Aspice, *quos* submittat humus formosa colores, *Ut* veniant hederae sponte sua melius, Surgat et in solis *formosius* arbutus antris, 2, 13 Littora nativis *pergaudent* picta lapillis, 3, 16 Osculaque admota sumere *et arma* manu, 3, 31 Donec diversas *praecurrens* luna fenestras, 3, 39 O utinam tales *perducas,* inprobe, noctes, 5, 3 Quid tibi vis, insane? *meos* sentire furores? 5, 8 Molliter irasci non *solet* illa tibi, 6, 34 Ibis *et* accepti *pars eris* imperii, 7, 16 *Quod* nolim nostros *evoluisse* deos, 8, 19 Ut te felici *praevecta* Ceraunia remo, 11, 18 Sed quod in hac omnis parte *timetur* amor, 14, 5 Et nemus *omne* satas intendat vertice silvas, 14, 24 Regna *vel* Alcinoi munera despicere, 17, 3 sq. Nec mihi Cassiope *ex solito* visura carinam, Omniaque ingrato littore vota *cadunt*, 17, 6 Aspice, quam saevas *increpet* aura minas, 17, 15 Nonne fuit *levius* dominae pervincere mores, 18, 17 An quia parva damus mutato signa *colore?* 18, 23 *An* tua *quod* peperit nobis iniuria curas? 18, 27 Pro quo, *divini fontes*, et frigida rupes, 20, 7 Huic tu,

sive leges umbrosae flumina *silvae*, 20, 14 Galle, neque *experto* semper adire lacus, 20, 33 Hic erat Arganthi *Pege* sub vertice montis, 20, 49 Cui procul Alcides iterat *responsa: sed* illi.

1,19 *fallacia*, i e. sollertia (Tib. 1, 4, 3). »Falsissimum esse vocabulum *fallaciae*», inquit L. Mueller, »omni affirmamus pignore. Quid enim? Propertius tam ineptus esset» (P:m t. ineptum esse?), »ut ab eis auxilium speraret, quos impostores esse et crederet ipse et aperte diceret»? Immo vero a sagis (nam a Cytaïne cuncta edoctas, non magos, ut vult Mueller, alloquitur; cf. v. 24) auxilium Propertius minime sperabat: aperte per ludificationem ad eas se convertere simulat arcanam iis scientiam attribuens, non *fiduciam* modo lunae deducendae, ut coniecit idem emendator.

1, 20 *sacra* piare, quod est in cdd., satis improprie dici contendit Mueller, »cum alii sacerdotes non minus quam magi illi sacrificiis redditis deos placare sint soliti». Hic vero non omnino de sacrificiis reddendis agitur, sed de sacris in magicis focis piandis, quod quidem veneficarum erat. Adeo de his magicis sacrificiis mentio fit, nec opus erit *astra* piare, quod coniecit Unger, assumere.

2, 9 *quos*, i. e. quam praeclaros, egregios, in *quo* mutavit Lachmann, quem sententiam non satis explicasse queritur Hertzberg. Tacet Mueller. *Quot* coniectura est Italorum, ut hodie Ov. Am. 1, 13, 43 sic legitur: Aspice, *quot* somnos iuveni donarit amato Luna. Ibi vero edd. vett. *quos* somnos.

2, 10 *Ut* vel contra libros tuendum existimat Hertzberg; pariter atque *quos* ad *Aspice* est referendum. *Et* edd., facile ad similitudinem initii versuum breviorum subsequentium effictum; nam »hac sede non modo durum est, sed ne latinum quidem».

2, 11 *formosius* ob eam solam causam displicuit Muellero, quod in eadem descriptione parvo intervallo vox eadem repeteretur (substituit autem cum Lachmanno *felicius); tamen* non is, ut alii, quod duobus versibus ante a codicibus firmissimum est, *formosa* removit, idque merito; est enim humus *formosa* formositatis effectrix, eadem vi, qua 1, 4, 7 Et quascumque tulit *formosi* temporis aetas. Ibi quoque iuxta illud adiectivum iteratur substantivum *forma*, ut semper par est in eiusmodi argumento.

2, 13 *pergaudent*, i. e. magnopere laetantur. Lectionem codicum *persuadent* nemo in ordinem recepit aut recipere potuit; verum talis est scriptio ista, ut nullo modo rei explicandae causa, sed errore aliquo litterarum ortam esse manifestum sit. Itaque vesti-

gia premens in *pergaudent* incidi, ubi syllaba *gau* in *sua* mutata notius certe verbum exstitit, quod satis placuit scribae ipsam rem nihil curanti. Insolitum enim est pergaudeo, quod tamen semel saltem apud Ciceronem occurrit. At aptissimum hoc loco inveniemus, si usum verbi illius simplicis de rebus inanimis praesertim apud Virgilium consideraverimus: Aen. 12, 702 gaudetque nivali Vertice se attollens pater Appenninus ad auras, Ecl. 6, 29 Phoebo gandet Parnasia rupes, Ecl. 9, 48 processit Caesaris astrum quo segetes gauderent frugibus, Georg. 2, 179 Difficiles primum terrae collesque maligni Palladia gaudent silva vivacis olivae. Sterile igitur et inaequabile solum gaudet olivetis, lapillis littora arenosa.

Quae statuerunt alii, ita sunt comparata, ut errori librorum manu scriptorum originem dare non potuerint. Nam si vel *praelucent* vel *praefulgent* vel *collucent* vel aliud simile scriptum fuisset, id minime in *persuadent* abisset. Ceterum iis verbis de pleniore fortioreque luce solis, stellarum, ignium, facium, lucernarum uti solent scriptores.

3, 16 *oscula sumere et arma* duplici verbi vi, proprie oscula carpere vel quasi prehendere, metaphorice amoris certamen serere, miscere; quae locutiones coniunctae hoc significant: lusum amatorium incipere, lusum et lasciviam inire. Huius autem generis zeugmata a poetis minime sunt aliena.

3, 31 *praecurrens*, i. e. praeteriens, restituit nuper Baehrens ex optimis cdd., quibus parum cognitis omnes ante eum *percurrens* legerunt ac de luna per fenestras lumen fundente intellexisse videntur (»blickte der Mond durch's Fenster», Hertzberg, »durchschlüpfte die Fenster», Voss, »durchschwebend», Strombeck). At intrasse per fenestras lunam iam in sequentibus satis docetur, utpote cuius radiis oculos ferientibus expergefacta e somno Cynthia narratur.

3, 39 *perducas*, i. e. perpetiaris. *tales perducas noctes*, tam amaras expleas noctes, talium noctium miserias perferas. Ea cum sit ipsa codicum scriptura, hoc magis miror quod etiam postremo tempore Mueller, Haupt, Baehrens, alii, eam deseruerunt servata coniectura antiqua *producas*. Si non apud antiquos, at certe apud posteriores prosae orationis scriptores et vulgo apud poetas *ducere* de tempore partibusque temporis usurpatum est agere, degere, transigere, ut Prop. 1, 4, 4 vitae quodcumque sequetur ducere servitio, 1, 11, 5 ducere noctes memores nostri, 1, 14, 10 totum ducit amore diem, 4, 14, 7 tertius ducitur annus, 5, 6, 85 sic noctem

patera, sic ducam carmine, Virg. Aen. 9, 166 noctem ducit insomnem ludo. Sed *per* adpositum significat continuationem actionis ad certum finem, quemadmodum *persanare* est omnino sanare. Est igitur *perducere* ad finem usque ducere, explere, conficere, duriter molesteque agere. Prop. 1, 12, 13 (Nunc primum longas solus cognoscere noctes cogor) Heinsius *perducere* noctes legebat, cui persuasum erat *cognoscere* ex glossa superscripta natum esse. Paulo aliter dicitur aliqua medicina se usque ad longam senectam perducere Plin. n. h. 29, 1, 8, 15, i. e. vivendi tempus protrahere ac satis laetis uti rebus. Cf. Cic. Cat. M. 17, 60 Valerium accepimus ad centesimum annum perduxisse.

Tantum vero abest, ut *producas* alteri praeferendum sit, ut ne admitti quidem posse videatur: est enim producere, ubi de tempore dicitur, usum rei supra terminum quendam fruendi causa extendere. Cic. Cat. M. 14, 46 convivium ad multam noctem produximus, Brut. 71 extr. Communium miseriarum oblivionem quaerens hunc ipsum sermonem produxi longius, Tac. Ann. 12, 8 eo usque spem vitae produxerat, Hor. Sat. 1, 5, 70 Prorsus iucunde coenam produximus illam, Od. 3, 23 Te (testam) Liber et Venus et Gratiae vivaeque producent lucernae, Ter. Ad. 4, 2, 52 cyathos sorbilans paulatim hunc producam diem, Martial. 2, 89, 1 nimio gaudes noctem producere vino. Neque vero, quae producendo proprie respicitur, fruendi voluptas semper sequitur. Nep. Att. 21, 6 His diebus quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Ov. Her. 12, 6 Tum potui Medea mori bene. Quidquid ab illo Produxi vitam tempore, poena fuit. Plaut. Trin. 2, 2, 59 Mendico producit vitam ad miseriam, Virg. Aen. 2, 637 Aeneas Abnegat excisa vitam producere Troia Exsiliumque pati. (Tib. 1, 4, 5 scriptum voluerim: Nudus et hibernae *perducis* frigora brumae).

5, 3 *meos* sentire furores, Cum pariter miseri socio cogemur amore Alter in alterius mutua flere sinu (vv. 28, 29). Coniectura Hemsterhusii, quae est *meae*, versus proxime sequentes solos et unos respicit; quam qui probant, v. 8 non satis intellexerunt.

5, 8 *solet* iamdiu perperam in *sciet* mutatur, torqueturque is, qui sequitur, dativus ethicus. *Molliter irasci non solet illa tibi*, i. e. eccillam, quae molliter irasci non soleat, vel sic: Crede mihi (scito), non solet illa cet.

6, 34 *et* accepti *pars eris* imperii, i. e. imperiumque tu quoque obtinebis, et ipse imperium tibi demandatum recipies. Qui vero

imperii aliquam curam habent, membra partesque imperii dicuntur. (Mutatum in hunc modum voluit Mueller: *ut* accepti *sors erit* imperii).

7, 16 *Quod* nolim nostros evoluisse deos, i. e. qualia fata tibi non dispensasse (quam sortem tibi non constituisse) deos nostros voluerim. Effertur similiter diaeresi hoc verbum Ov. Her. 12, 4 debuerant fusos evolŭisse meos. Codices corrupte *eviolasse*, quod iam antiquitus apud Italos correctum invenitur; neque eo minus nostra actate alius aliud temptavit, in quibus Mueller: *Quo nolim nostros te violasse deos* — nimirum arcu violasse Ponticum!

8, 19 *praevecta*, i. e. o praevecta! salve praevecta! Felici remo saxa Ceraunia praetervectam Cynthiam animo praevidet poeta et sic eam repente alloquitur, ut si res praesens sit. Haud aliter 1, 11, 9 Atque utinam mage te remis *confisa* minutis Parvula Lucrina cymba moretur aqua. Iam quasi in cymba sedentem conspiciens remis minutis confisam gratulatur. Est ille vocativus, qui orationi fervidiori inseritur, non vocantis, sed declarantis atque honorifice appellantis vel quasi salvere iubentis, idemque nominativo ei haud dissimilis, qui interdum pro vocativo ponitur a poetis, ut Hor. A. P. 292 Vos, o Pompilius sanguis, Pers. 1, 61 Vos, o patricius sanguis, Terent. Phorm. 324 O vir fortis atque amicus.

Qui hanc casuum inaequalitatem minus agnoverunt, vocativum aliqua arte evitare conati sunt. »Videndum», inquit Mueller, »an similius sit veri propiusque distet a librorum scriptura id quod est *post lecta*». Ex codicibus quidem vel *praevecta* vel *provecta* refertur. Post lecta Ceraunia primum felicis remi usus sero optatur. Quod etiam valet in id, quod ex duobus cdd. intulit Baehrens, *Utere* felici praevecta cet. Quae quidem scriptio Burmanno non erat ignota, qui de ea longe aliter iudicat: »*Utere* corrupte in Voss. primo tertioque et meo secundo».

11, 18 *timetur* amor, i. e. timori est, ne subducatur (cf. 1, 8, 45). Quem timorem v. 20 ait in culpa esse, cur tristia scribat. Timetur enim id, quod in periculo est, ne perdatur. Inutilis utique coniectura Lachmanni *veretur*, quam tenent Mueller, Haupt, Baehrens. Volunt id absolute positum: timidus est amator.

14, 5 *omne* nemus, i. e. totum nemus amoenum, quod est ad praedium tuum. Eo, quod libere intulit Lachmann, *unde*, defiguntur in terra et radicibus arborum oculi Tulli.

14, 24 *vel* optime ad regna quaelibet adnectit Alcinoi munera sive regias opes excellentissimas. Ex ea particula *aut* lenissima

mutatione effici posse contendit Mueller. Cdd. interpolati *nec* habent, quod servant plerique.

17, 3 *ex solito* scribendum censeo; nam *solito* pro adverbio in usu non fuit, atque inter litteras *e* et *s* positum *ex* facillime intercidit. Ut hic alcyones pro qualibet ave marina nominantur, sic Cassiope pro quovis sidere lucido et salutari, quod affulgere solet navigantibus. Variant coniecturae longiusque recedunt: *salvam visura carinamst* Mueller; additur enim *est* in cdd. interpolatis. In proximo autem versu Mueller *cadent* tacite scripsit pro eo, quod tenent ceteri, *cadunt*.

17, 6 *increpet* (ubi scripserunt *increpat*) restituit Baehrens ex duobus cdd. cf. 1, 2. 9; 15, 3. 3, 15, 35.

17, 15 *levius*, i. e. tolerabilius. Ex duobus malis levius praeferendum. 2, 5, 16 Omne in amore malum, si patiare, leve est. Habent cdd. interpolati *melius*.

18, 17 *colore*. Interrogat Cynthiam Propertius, an ea sit causa fastus, quod nec in vultu colore mutato pallor et macies conspiciantur nec ex ore suo grandia verba exeant, quae ardentem testentur amorem; cuius signum pallor supra memoratur 15, 39; 5, 21; 1, 22. Ov. A. A. 1, 729 Palleat omnis amans: hic est color aptus amanti. Coniectura vulgaris est *calore*, nempe de translato in aliam amore, qua de re iam v. 10 quaestio facta erat. Male etiam 1, 4, 13 *color* in *calor* mutatur; est enim ingenuus color nulla arte effectus.

18, 23 *An tua quod* cet. Quaesierat poeta, unde fastus Cynthiae et tristitia essent repetenda, ac negaverat causam esse novam puellam aut desinentia in vultu et sermone suo signa amoris. Cogitans autem ingenii hominum esse odisse, quem laeseris, tertiam denique causam suspicione assequitur: *An*, inquit, *tua quod peperit nobis iniuria curas?* At illam iniuriam puellae superbae se semper placide patienterque tulisse nec umquam dolores suos divulgasse.

Scripsit Mueller *En tua quot*, Baehrens autem *A, tua quot*, idemque v. 24 *foliis* pro *foribus*.

18, 27 *divini fontes*. Fontana numina Naiadas (ut v. 19 Dryadas) invocat atque obtestatur poeta. Nullus fons non sacer; erant ad eos sacella Nympharum. Cf. Hor. Od. 1, 1, 22 nunc viridi membra sub arbuto Stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae. Inprimis enim capita fontium sacra habebantur. Sen. Ep. 41 Magnorum fluminum capita veneramur; subita et ex abdito vasti amnis

eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes. Tac. Ann. 1, 79 Sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverant maiores. Cf. Hartung, Religion d. Römer T. II. p. 100 sqq.

Varie hic locus temptatus est; retinet Mueller ab Heinsio inventum *dumosi montes.* Similiter Baehrens, cui etiam 1, 2, 9 placuit *humus dumosa.*

20, 7 *sive leges umbrosae flumina silvae,* i. e. sive per umbrosam silvam lintre littora fluminis praeterveheris. Umbrosae *silvae* nimis generale iudicans Scaliger *Silae* substituit, quem etiamnunc multi sequuntur. Sila autem silva et mons erat in Bruttiis in extrema Italia, procul ab Aniene. Et boum gregibus et pice sua celebrata ea silva erat, non fluminibus. Hic sensus est: in cuiuslibet fluminis ripis umbrosa silva circumdatis cavendum esse ab insidiis nympharum.

20, 14 *experto* ea, quae errans Hercules perpessus fleverat ad Ascanium flumen flecti nescium. Nisi statuatur vulgari vitio in cdd. *expertos semper* duplicato *s* ortum esse, nihil habent sequentia, quo referantur.

20, 33 *Pege* in *e*, non in *ae* exit in cdd., pugnatque cum forma plurali praedicatum singulare *erat.*

20. 49 *iterat responsa: sed* cet. Dum corpus rapitur, sonum vocis fundit Hylas, quo audito responsa iterat Hercules Hylan clamando et Hylan repetendo; cui Echo sola idem nomen refert. Cf. Theocrit. 13, 58 sq. Dicitur hic *rapto corpore* vi aoristi, ut 1, 4, 26 rapto amore. Nec de sono, quem excitavit ipsum corpus prolabens, sermo est, sed de sonitu vocis, quam eiecit Hylas se a nymphis raptum sentiens. Sonitus enim etiam de voce humana usurpatur. Plaut. Trin. 5, 3, 1 Quis homo tam tumultuoso sonitu excivit foras? Cic. Att. 1. 14, 4 Nosti iam in hac materia sonitus nostros.

Multimodis hos versus docti vexaverunt. Restat apud Muellerum Hauptii coniectura *responset: at illi;* Baehrens autem v. 48 sic liberius mutatum vult: *sonitum accito compare fecit.*

Ceterum de Baehrensii aliorumque coniecturis permultis disputare longum est nec in praesenti necessarium. Sic enim persuasum habeo, ubi oratio scriptoris, qualis tradita sit, ullo modo probari atque intelligi possit, ibi vel ingeniosissime inventa illicita esse ac temeraria, nedum ea, quae veterum scriptis tenebras offundant. Vituperat Baehrens Scaligerum summum virum, quod versuum traiectionibus nocuerit magis quam adiuverit; sed haud scio,

an ipse nonnumquam in id vitium incurrerit, ut transponendi remedio insolenter abuteretur. Nam, ut exemplum adferam, si tolerabilis, certe non necessaria est ea mutatio, qua in elegia VII. libri I. tres ultimos versus proxime v. 14 posuit. Admonet Ponticum Propertius, ne se elegiographum contemnat. Dum ille suo ingenio obtemperans grandiore carmine ad Homeri gloriam tenderet, semet ipsum durae dominae servientem id modo studere, ut spretis amatoribus placeret. Posse id aliquando Pontico et ipsi accidere, ut a Cupidine vulneratus reliqua deserens amatoria tantum carmina sequeretur; at sero frustra in eo enisurum, cum iam obduruisset. Tum vero fore, ut Propertius poetarum Romanorum vel excellentissimus haberetur, ac certissime a iuvenibus post fata sua magnum poetam appellatum iri. Quae cum itá essent, ne fastuosum se praeberet vates heroicus. In qua admonitione optime desinit poema illud.

Vir ille doctissimus, cuius prolegomena data sunt Groningae a. 1879, ad augendam notitiam codicum, quos ipse examinavit, plurimum contulit. Ceteris cdd. (NG) longe postpositis, qui a Lachmanno aliisque plurimi aestimati fuerunt, ex quattuor, quos legit, vetustum archetypum redintegrandum esse arbitratur. Postquam igitur »priorem familiam» statuit, cuius sunt Vossianus quidam (A) et Laurentianus (F), atque addidit »alteram» eamque »adhuc incognitam», cuius vicarii sunt Ottoboniano-Vaticanus (V) et Daventriensis (D), quorum omnium nullus saeculum XIV. exsuperat, »utrique familiae par vindicandum pretium» censet, »neque per se alterutram classem praevalere». Discrepantiam tamen saepe ex diversa scribarum indole repetendam esse dicit: minore enim prudentia familiae AF, maiore alterius familiae parentem insignem fuisse, ac bene monet, ubi melior sit intelligentia, ibi periculum quoque adesse, ne scriba, quamquam non agens correctorem, tamen quodammodo invitus pro suo captu corrigat obscura corruptave archetypi verba. Quod ad hoc igitur attinet minus suspecta est familia AF, quamobrem iure mireris interdum eum nulla adhuc ratione allata lectiones huius ipsius cum aliis locis tum his postposuisse: 1, 17, 26 Candida felici solvite vela *noto*, 1, 18, 20 Fagus et Arcadio pinus *amata* deo, 1, 20, 11 Nympharum *cupidas semper* defende rapinas, 2, 1, 20 non Ossan Olympo *Impositum*, ut caeli Pelion esset iter. Admonet restare graves quaestiones, quae quasi invitent ad cursum institutum persequendum, unde spes nova allucet fore ut alio tempore id opus persequatur. Utcumque erit,

nullus dubito, quin in Propertii codicibus diiudicandis aequiorem se iudicem praestiterit, quam in Catulli, qua de re vide quae notantur in egregio opere Catulliano, quod nuperrime Parisiis publicavit Cl. V. E. Benoist, vol. II p. X et p. 352 sq.

In certa et stabili scriptura de dubiis locis interpretandis, ubi ab aliis dissentirem, hic ut dissererem non fuit consilii mei; tamen extremo unum verbum exponere non alienum esse videtur. Nam quod est 1, 6, 7 *argutat ignes* docti viri varie atque, ut opinor, parum recte interpretantur. Qua de re ut certius iudicetur, ipsum illud verbum paulo accuratius inquirendum est. Profectum est igitur tamquam ab radice ab ARG, de qua flexa sunt cum graeca illa *ἀργός, ἀργής, ἀργήεις*, splendidus, tum latinum *arguo*, quod proprie est in clara luce ostendere, et *argutus* de eo, quod ipso splendore aperte significatur vel manifestum redditur. Sed cum fulgore celeritas motus coniuncta est, quae utraque vis inest in verbo micandi; vocantur etiam *ἀργοί* vel *πόδας ἀργοί* canes pedibus celeres. Quod ipsum valet in verbum illud *argutandi;* cuius rei documento est, quod servavit Nonius Marcellus (p. 245, 35) exemplum Titinii de fullone sussiliente: *Terra haec est, non aqua, ubi tu solitus argutarier pedibus, cretam dum compescis, vestimenta quî laves.* Ut fulgor ad celeritatem pertinet, sic etiam ad ea, quae vel sensus vel animum firmiter percellunt; nam quae praeter cetera conspicua sunt aut omnino sensus aliquo modo afficiunt, eo ipso gravitatem quandam manendique vim produnt. Iam adiectivum *argutus* cum de iis, quae visu ceterisque sensibus tum inprimis de iis, quae auditu percipiuntur ac penetrandi vim habent, frequens in usu est, nec tantum ea significat, quibus iucunde aures moventur, sed etiam ea, quae auditu molesta sunt: memorantur tum argutae aves, argutum nemus, arguti oculi, tum argutus dolor (Prop. 1, 18, 26), pecten (Virg. Aen. 7, 14), arguta serra, argutae cicadae, quae a Virgilio aliisque ob perpetuum stridorem raucae appellantur. Ad hanc similitudinem accedit illud *argutari* de fritinniendi lubidine cicadae usurpatum, quod itidem docuit Nonius allato p. 245, 30 hoc Novii loco: *Quando ad ludos venit, alii cum tacent, totum diem argutatur, quasi cicada.* Ubi est argutatur sermones serit, quos alii graviter ferunt, quaeque ob perpetuitatem ingratam cum sono cicadae comparantur. Fortis et continua vociferatio etiam his verbis Ennii significatur: *Tum tu isti crede atque exerce linguam, ut argutarier possis* (Nonius l. l.), atque his Plauti in Frivolaria: *Superaboque omnes argutando praeficas* (Non. p. 66

extr.); procax potissimum et inverecunda ac simul persistens hoc loco Lucilii: *Agite, agite, fures, mendacia argutamini* (Non. p. 239). Ut impudens atque intemperans etiam Sosias Plaut. Amph. 1, 1, 193 a Mercurio, qui scelestam eius linguam se compressurum esse minatus erat, hoc responso fastidiose repellitur: *Pergin argutarier? Quid apud hasce aedis negotii est tibi?* Apud Petronium in Coena Trimalchionis c. 46 Echion centonarius, postquam rustice insulseque multa locutus est, ad convivam quendam paulo politiorem his verbis suo iure se convertit: *Videris mihi, Agamemnon, dicere: Quid iste argutat molestus?* Is enim Agamemnon, qui vocatur, »ipse in schola sudaverat» (ib. c. 3).

Adeo *argutare* sive *argutari* constanter de sermone dicitur, qui profluit scaturiens atque exaestuat; est igitur ferventer loqui atque immoderate usque ad fastidium audientium. Activae autem significationis id unum exemplum erat, ubi dicit Lucilius fures *mendacia argutari*, i. e. mendacia sine intermissione fundere vel proflare (cf. iras proflare); in hoc igitur, ut in reliquis, abundantia abususque intemperans sermonis significatur. Alterum vero hoc ipsum, quod habet Propertius, vi transitiva accedit exemplum, *argutare ignes*, quod est ignes continenter proflare, amores ebullire, tonare, sonatius cum fervido calore spirare. Itaque, ut suecane interpreter, *argutat ignes*, hon framfläktar idligen lågor, af henne gnistrar det kärlek, hon brusar i glödande kärlek. Qui veram vim verbi illius antiqui exemplis, quae sola, quod sciam, nobis restant, iam indicatam tenuerit, facile e sua lingua eas locutiones inveniet, quae ad singulos locos aptissimae sint.

Scr. Upsaliae m. Novembri a. 1882.

KARL XII:s KRIG I NORGE 1716.

AF

JOHAN AUGUST LAGERMARK.

UPSALA 1883
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Vid angifvandet af källorna äro följande förkortningar använda:

Tryckta källor:

J. C. Berg = Historisk Underretning om Landværnet af J. Chr Berg. Kristiania 1830.

Dahlfeldt = En kort berättelse om Glorwördigst i åminnelse Konung Carl XII:s förda krig uti Norrige, gifven utaf den Tappre och berömmelige Herr Andrea Dahlfeldt. Handlingar till Uplysning af Svenska Krigs-Historien. Första stycket, s. 90—122. Stockholm 1778.

D. S. = Danske Samlinger, udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen og S. B. Smith, 2 Række, 1 Bind. Köpenhamn 1871—72.

Faye = Carl XII i Norge ved A. Faye. Kristiania 1868.

Fryxell = Berättelser ur Svenska Historien af And. Fryxell. Del. XXVIII och XXIX. Stockholm 1859.

Grüner = Relation om Christianias Byes Beleiring og Indtagelse af de svenske Trupper i Aaret 1716 fra den 2:den Marts, de kom ind paa de norske Grændser, til 29 April de marscherede ud igjen. Tryckt i Norskt Militært Tidskrift, 13 häftet, s. 90—105.

Hojer = König Friederichs des Vierten glorwürdiges Leben von A. Hojer. Tondern 1829.

Moe = Actstykker til den norske Krigshistorie under Kong Frederik den Fjerde, udgivne ved B. Moe. Kristiania 1838—40.

Nordberg = Konung Carl Den XII:s Historia af J. A. Nordberg. Stockholm 1740.

N. S. = Norske Samlinger, udgivne af et Historiskt Samfund. Kristiania 1852.

Gahm Persson = Kongl. Stadgar, Förordningar, Bref och Resolutioner mb gående Svea Rikes Landt-Milice . . . af Sigfrid L. Ga-an Persson, Del. IV. Stockholm 1814.

Rist = Fridrichshalds AEre-Krands . . . af Jonas Rist. Dansk Museum för juni, juli och augusti 1782.

Rothe = Peder Tordenskiolds Omstændelige Livs og Heldte-Levnets Beskrivelse ved Casper Peter Rothe. Köpenhamn 1747.

Schröder = Kort historiske Beskrivelse over Friderichshald af Mag. Johanne Schröder, Rectore Scholæ der sammesteds. Köpenhamn 1727.

Otryckta källor:

Indk. Memor. = Indkomne Memorialer till H:s M. Kongen. Gehejmearkivet i Köpenhamn.

Interc. Breve = Svenske Breve interciperede udi Aaret 1716. Därsammastädes.

R. S. = Refererede Sager. Därsammastädes.

Landsbergs relation = Een Extract og tilforladelig Relation af det, som er passeret udj sidste Kriigs Tiider, og særdeles dend Svendske var falden in i Norge 1716 og 1718, saa vidt jeg kan erindre mig og jeg selv bivaanet. — Relationen, dat. Fredrikstad den 17 (= 6) mars 1739, är författad af B. N. v. Landsberg. Generalstabens arkiv i Köpenhamn.

Munch = Journall ofver hvis som er passeret ved Kongen af Sverig Carollus dend Tolftes förste Invassion adj Norge Anno 1716. — Författad af fogden i Nedre Romerike Johan Henrik Munch och dat. Köpenham den 22 (= 11) okt. 1716. Thottske Saml. № 898 Fol. Det store Kongelige Bibliothek i Köpenhamn.

Anteckningar ur tidningar etc. = Anteckningar ur tidningar, politiska korrespondenser från Hamburg m. fl. ställen, stundom dagligen afsända . . . Kongl. bibl. i Stockholm.

Öfriga använda förkortningar torde icke erfordra någon förklaring. Handlingar, om hvilka det icke uppgifvits, hvar de äro att finna, tillhöra riksarkivet med undantag af Danske Kongers Historie, Danske Samlinger, Indkomne Breve til Overkrigssecretairen, Rapporter från Gabel, hvilka finnas i gehejmearkivet i Köpenhamn.

Karl XII:s krig i Norge 1716.

Af

J. A. Lagermark.

Vid Karl XII:s ankomst till Skåne i december 1715 var Sveriges tillstånd helt annat, än då han femton år tidigare lämnade det. Fiendernas antal hade nämligen under denna tid ökats, och alla besittningarna på andra sidan Östersjön hade med undantag af Wismar och Kajaneborg i Finland fallit i deras händer. Krig och pest hade minskat folkmängden. Handel och näringar förde ett tynande lif. Genom skatter och gärder af hvarjehanda slag hade folket nedsjunkit i armod och längtade nu ifrigt efter fred.

Föga sannolikt var, att Karl under sådana förhållanden skulle med framgång kunna fortsätta striden mot sina fiender. Men hans mod var ännu ej brutet. Ännu hoppades han kunna tukta dem och återtaga hvad som förlorats. Allt hvad som möjligen kunde åstadkommas i det utblottade landet togs i anspråk för härens och flottans utrustande. Fredsunderhandlingarna däremot bedrefvos lamt och försummades tidtals helt och hållet[1]).

---

1) F. F. Carlson, Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718, s. 87. — Till de svenska sändebuden i utlandet utfärdades straxt efter konungens återkomst flera bref om Wismars befrielse från blokad, om den föreslagna fredskongressen i Braunschweig m. m., men den 9 april berättade ombudsrådet H. G. von Müllern, att brefven ännu lågo qvar i Göteborg. Anledningen härtill var, att Karl snart efter deras utfärdande gaf befallning, att inga fartyg finge utan hans särskilda tillåtelse gå till sjös. Denna befallning gafs utan tvifvel, på det att fienderna icke måtte få någon kunskap om förberedelserna till norska kriget. v. Müllern till Karl XII den 9 april 1716. v. Müllerns papper. Acta historica till Karl XII:s tid. — Karl XII till amiralitetskollegiet den 7 februari. Original i flottans arkiv på Skeppsholmen.

Den 18 april skref general Stanislaus Poniatowski från Venersborg till Görtz, att konungen för 8 veckor sedan gifvit order om postjakternas afsän-

Den krigshär, som fanns i Sverige i början af år 1716, var ej obetydlig. Dess styrka uppgick till omkring 40,000 man, befäl och spel oberäknadt[1]), men utrustningen var högst bristfällig. De penningar, som anslagits till härens underhåll, hade nämligen stundom ej utfallit eller ock hade de till stor del användts till utrustandet af de trupper, som tid efter annan sändts utom landet. Föga förråd fanns i magasinerna, och fästningarna började förfalla. Officerarne, som ej utfått sina löner ordentligt, voro merändels så fattiga, att de hvarken hade något att föda eller kläda sig med[2]).

Ifrån Ystad, dit konungen begifvit sig för att vidtaga några anstalter till Wismars försvar[3]), utfärdades den 23 december 1715 befallning, att alla vakanta ryttare och soldater ofördröjligen skulle rekryteras, och på det att brist på proviant icke måtte lägga hinder i vägen för ett hastigt uppbrott, om så skulle blifva af nöden, ålades rust- och rotehållarne att mot kontant betalning eller afkortning i deras utlagor alltid hålla i beredskap 6 veckors förråd af tort bröd och gryn eller ärter samt att framföra detta till den ort, der regementet samlades. För de regementen, som lågo i ståndqvarter, skulle värdarne anskaffa dylikt förråd[4]).

Äfven de extra-ordinarie regementen, som uppsatts under det långvariga kriget, sökte han komplettera och det icke blott till den styrka, som de hade, när de första gången uppsattes, utan så att hvarje regemente till fots skulle bestå af 1200 man och hvarje regemente till häst af 1000, furirskyttar och friryttare oberäknade[5]).

År 1700 hade Karl nämligen påbjudit, att 3 rotar skulle gemensamt anskaffa en soldat och 3 rusthåll en ryttare, dock med

---

dande från Göteborg, men att dessa order icke kunnat framkomma till Sverige från Norge, där konungen då befann sig. Bref från Görtz till von Müllern.

Först den 11 maj tilläts andra fartyg att segla från svenska hamnar. Karl XII till amiralitetskollegiet.

1) Bilagan.

2) Arfprinsen till Karl XII den 30 sept. och 7 dec. 1715. Bref till k. Karl XII från Fredrik af Hessen 1715. — Fältmarskalken Nils Gyllenstjerna till arfprinsessan och rådet den 21 nov. samma år. Kongl. rådet och fältmarskalken grefve Nils Gyllenstjernas skrifvelser till Kongl. M:t m. fl. 1714—18.

3) En transportflotta afgick nu till Wismar med lifsmedel och några hundra man af Skaraborgs regemente. Skulle general Karl Gustaf Dücher komma dit med det i Stralsund varande manskapet, borde generalmajor Martin Schoultz lemna kommandot åt honom. Karl XII till Schoultz den 14 och 15 dec. 1715.

4) Karl XII till landshöfdingarne. Gahm Persson.

5) Regementsförslagen börja uppsättas i öfverensstämmelse härmed.

någon lindring i afseende på beklädnad och rustning. Dessa soldater och ryttare kallades tremänningar. Adeln, presterskapet, civila ämbetsmän och andra ståndspersoner ålades att uppsätta dragoner, kallade ståndsdragoner (d. v. s. ståndspersonernas dragoner). Likaså måste bergslagerna lemna s. k. bergsknektar[1]).

Af detta manskap bildades nu inom det egentliga Sverige 8 regementen och 1 bataljon tremänningar, af hvilka 3 regementen voro beridna, 2 regementen ståndsdragoner och 1 bataljon bergsknektar.

När dessa regementen uppsattes, gafs det löfte, att de endast skulle användas »till landets värn och försvar vid gränsorterne och sjökanterne här inrikes». Detta löfte hölls dock icke, utan flera regementen fördes snart från Sverige. Härigenom blefvo de i landet qvarvarande trupperna otillräckliga, hvarföre rådet i november 1702 befalde, att 4 eller 5 rotar skulle förena sig om att uppsätta en soldat, nämligen 4 rotar i fall deras soldater lågo hemma i landet, men i annan händelse 5. Efter samma grund skulle rusthållen uppsätta ryttare. Ståndsdragoner och bergsknektar skulle likaledes utgöras, men blott hälften så många som år 1700[2]).

Detta påbud gillades af konungen[3]), och under åren 1703 och 1704 uppsattes 1 ståndsdragoneregemente och 1 bataljon bergsknektar samt af fyr- och femmänningarne 4 regementen, vanligtvis kallade femmänningsregementen, deraf 1 beridet. Dessutom för-

---

1) Karl XII till landshöfdingarne den 26 april 1700. Gahm Persson. — Jämtland blef befriadt från att lemna tremänningar. Redan den 28 maj 1700 hade defensionskommissionen i en resolution på landsh. von Schars bref, dat. den 17 maj, medgifvit detta, emedan jämtlänningarne voro skyldige att i krigstider göra 200 man beridne af det därvarande dragonregementet, och man tillika fruktade, att de skulle gå fienderna tillhanda, om man för hårdt betungade dem. — I den fullmakt, som den 6 mars 1701 utfärdades af Karl XII för öfverstlöjtnant Karl Björnberg, hette det dock, att han skulle föra befälet öfver den tremänningsbataljon, som skulle upprättas i Vesternorrland och Jämtland, hvarföre defensionskommissionen den 9 april samma år återtog sitt löfte om befrielse och befalde, att tremänningar skulle uppsättas äfven i sistnämnda landskap. Jämtlänningarne blefvo dock den 6 nov. 1702 af konungen befriade härifrån, sedan det visat sig, att till de 333 man, som borde utgöras, icke mindre än 240 dragonhållare eller bönder måste inskrifvas i rullorna, då de icke kunnat anskaffa duglige karlar. Defensionskommissionens registratur den 11 nov. 1701 (bref till öfverstlöjtnant Björnberg) samt dess prot. den 29 april 1702. — Karl till defensionskommissionen den 6 nov. 1702. Gahm Persson.

2) Hist. Handl. II, s. 251--261. — Jfr äfven Hist. Handl. III, s. 108 – 124.

3) Karl till rådet den 12 mars 1703. Hist. Handl. III, s. 75—77.

enades en del fyr- och femmänningar med andra förutvarande regementen[1]).

Efter olyckan vid Pultava måsta först de indelta regementena uppsättas, men snart gafs äfven samma befallning angående 4 tremänningsregementen, hvilka varit kommenderade utom landet, samt 2 ståndsdragoneregementen och 1 bataljon bergsknektar, dock skulle rust- och rotehållarne för tremänningsregementenas uppsättande få ersättning genom afdrag i deras utskylder, »medan det skulle», heter det i konungens bref till rådet den 1 juli 1711, »falla dem allt för svårt, sedan de så nyligen hafva uppsatt de ständiga regementerne, jämväl alldeles ånyo uppsätta desse tremänningsregementen, i stället att de andra länen till någon del allenast hafva rekryterat»[2]).

Det var med stor svårighet som dessa regementen kunde åter uppsättas, särskildt gäller detta om tremänningsregementena[3]).

Tre-, fyr- och femmänningarne rekryterades ock af rust- och rotehållarne utan ersättning, men när fattigdomen blef allt större, vägrade en del att längre göra det, åberopande knektekontraktens bestämmelser och sin egen oförmåga att rekrytera[4]). Dermed synes regeringen varit nödsakad att låta sig nöja, hvarföre regementenas leder i början af år 1716 voro mycket glesa.

---

1) Gustaf Fredrik Lewenhaupts kavalleriregemente, som bestått af 600 man, förstärktes nu till 1050 och Kristian Ludvig von Aschenbergs, som varit 800 man starkt, till 1000. Bohus läns fyrmänningsdragoner förenades med Bohus läns dragoner, Vesternorrlands femmänningar med Björnbergs bataljon, Jämtlands fyrmänningsdragoner och ryttare med därvarande dragoner och och ryttare. Vesterbottens femmänningar skulle användas till rekrytering af de i Kurland stående tremänningsregementena. Defensionskommissionens prot. den 6 dec. 1702.

2) Karl till defensionsk. den 13 sept. 1709; till rådet den 21 mars 1710 och 1 juli 1711. Gahm Persson. — Till ersättning för tremänningsregementenas uppsättande anslogos boskaps-, skjutsfärds-, lagmans- och häradshöfdingeräntorna. Landshöfdingen i Kalmar län till konungen den 24 juli 1718.

3) Karl till rådet den 19 mars, 13 och 21 okt. 1712 samt till fältmarskalken Stenbock den 12 aug. 1713. Gahm Persson. — På somliga ställen måste man låta sig nöja med fem- eller sexmänningar, dock skulle de kallas tremänningar. I Upland lämnade allmogen penningar till att värfva soldater. Rådet till Karl den 23 febr. och 16 mars 1713. Kongl. senatens bref till konung Karl XII.

4) Rådet till konungen den 11 febr. 1710 och 24 april 1711. Hist. Handl. V, s. 8 och VII, s. 102. — Landsh. i Skaraborgs län till konungen den 11 juli 1718.

Först år 1714 förordnades det, att dessa regementen skulle underhållas såsom värfvade. Ånda dittills hade de underhållits af dem, af hvilka de blifvit uppsatta, så framt de icke voro på kommendering[1]).

I allt funnos i Sverige vid denna tid 8 regementen och 1 bataljon tremänningar, 4 regementen fyr- och femmänningar, 3 ståndsdragoneregementen och 1 bergsregemente.

Till dessa extra-ordinarie regementen kan man ock räkna de 3 utskrifningsregementena i Skåne och Halland, hvilka uppsattes år 1712[2]).

För att komplettera tre- och femmänningsregementena till fots samt bergsregementet och utskrifningsregementena i Skåne och Halland gaf konungen den 7 januari 1716 befallning, att hvarje församling såväl i städerna som på landet skulle utgöra en soldat, »börandes icke allenast bönder eller de, som ega gods och hemman, utan ock alla andra, som bo uti församlingen, därtill något bidraga efter egen god vilja och förmögenhet». Det antyddes ock, att det skulle vara konungen särdeles kärt, om de större församlingarna af underdånig vördnad godvilligt lämnade flera än en soldat. Desse s. k. sockenknektar skulle sedermera fördelas på tre- och femmänningsregementena, allt efter som det erfordrades, dock skulle man, så vidt möjligt var, iakttaga, att de sockenknektar, som voro från ett län, fördelades på det i samma län upprättade regementet[3]).

Konungen hade hoppats, såsom nämndt är, att de större församlingarna godvilligt skulle lämna flera än en karl, men då han af landshöfdingarnes skrifvelser fann, att detta icke blef förhållandet, och att det manskap, som erhölls, ej förslog särdeles mycket, ändrades påbudet den 8 februari därhän, att hvarje församling, som bestod af 25 »prestmantal» eller därunder, skulle lämna en karl, men den, som bestod af 26 och däröfver intill 51, skulle lemna 2, o. s. v. enligt samma beräkning[4]).

1) Gahm Persson, s. 1307 och 1505.

2) Riksreg. den 10 januari 1716, där en förteckning på regementena finnes. — Jfr. Eklefs räkningar för år 1716 (Rechnung aller bey der Königl. Deputation gehabten Einnahme und Ausgabe pro anno 1716). Upsala bibl.

3) Karl till landshöfdingarne (brefvet tryckt af Gahm Persson) och förklaring af samma datum till alla landshöfdingar öfver K. M:ts bref angående sockenknektarne.

4) Karl till landshöfdingarne. Gahm Persson. — Af staden Stockholm önskades 5 à 600 man till gardets rekrytering. Öfverståthållaren Gustaf Adam Taube till ombudsrådet Kasten Feif den 18 januari 1716. Krigshandl. från Karl XII:s tid 32 b.

Hvad ståndsdragonerna angår, så hade redan den 20 augusti 1715 befallning utfärdats om det skånska ståndsdragoneregementets återupprättande, och den 1 februari 1716 gafs äfvenledes samma befallning om Uplands [1]).

Till gardets rekrytering måste hvart helt posthemman lemna en karl. Dessa hemman hade förut varit nästan helt och hållet fria från att uppsätta krigsfolk [2]).

Alla, som förut bort utgöra tre-, fyr- och femmänningar samt ståndsdragoner och bergsknektar, men icke gjort det, ålades att genast anskaffa det resterande manskapet [3]).

Brist på krigsdugligt manskap var anledning till påbudet, att alla studerande vid skolor, gymnasier och akademier, som icke visade god flit och godt uppförande, skulle vara själfskrifna att tjäna vid lifgardet till fots [4]).

Det folk, som ytterligare behöfdes till att göra dessa regementen fulltaliga, skulle anskaffas genom värfning. Genom värfning skulle äfven tre- och femmänningsregementena till häst kompletteras liksom de värfvade regementena, artilleriet och den finska hären, hvilken sedan år 1714 var förlagd i Sverige [5]).

---

1) Gahm Persson.

2) Karl till landshöfdingarne den 2 febr. Gahm Persson. Den 12 febr. bestämdes dock, att det manskap, som skulle utgå från Göta land, skulle »för större beqvämlighet» lämnas åt bergsregementet och Uplands femmänningsregemente (som nu lågo i Skåne), hvaremot gardet i stället skulle erhålla ett lika stort antal sockenknektar. Karl till öfverstarne S. Zeedtz och K. Bildstein den 12 febr. — De postbönder, som sutto på rusthållsstam, hade förut uppsatt ryttare. Karl till öfverste Gabriel Ribbing den 6 maj.

3) Bref till konungen från landshöfdingen i Kronobergs län den 24 febr. och från landshöfdingen i Skaraborgs län den 26 april.

4) Karl till biskoparne den 3 febr. — Förslaget har utgått från guvernören i Skåne Jakob Burensköld. Odateradt memorial, hvarpå finnes antecknadt, att därå resolverats den 3 februari. — I Lund uppväckte förordningen mycket missnöje, hvarföre ombudsrådet S. Cronhjelm gaf däröfver en lugnande förklaring. Cronhjelm till Consistorium Academicum i Lund den 23 april. Riksreg. — Af öfverste Gabriel Ribbings förslag öfver lifgardet till fots i dec. 1717 finner man, att till denna tid ankommit till gardet 6 man från »academier», af hvilka 1 blifvit kasserad. Då ingen rubrik finnes i detta förslag för dem, som bort komma från gymnasier och skolor, måste väl de, som kommit härifrån, innehållas i samma antal, så vida det nämligen kommit några från gymnasierna och skolona. Förslaget finnes bland öfverstarnes skrifvelser.

5) Th. Wijkander, Öfversigt af svenska krigsförfattningens historiska utveckling, s. 216. Om de extra-ordinarie kavalleriregementenas rekrytering

Öfverstarne fingo nu också befallning att före februari månads utgång sluta aftal om leverans af mundering, tross etc. för sina regementen[1]).

Karl var synnerligen angelägen, att icke blott hufvudflottan i Karlskrona utan äfven eskadrarne i Stockholm och Göteborg i god tid måtte blifva färdiga att gå till sjös. Befallning utfärdades om vakanta båtsmäns rekrytering och om anskaffandet af entreprenörer, som åtoge sig att förse eskadrarne med lifsmedel, när de ginge till sjös. Dessutom skulle åtskilliga krigsfartyg byggas, särskildt pråmar och dubbelslupar till skärgårdarnes försvar. Äfven togos handelsskepp i beslag för att användas såsom transportfartyg, om det skulle blifva nödigt[2]).

Till besättning på flottan hade under de föregående åren äfven användts soldater, men nu förklarade konungen, att detta icke vidare finge ske. Det erforderliga antalet båtsmän sökte han skaffa på annat sätt. Han påbjöd nämligen, att minst 3,000 båtsmän ånyo skulle enrolleras, i Skåne, Halland och Bohuslän samt att 2,000 skulle värfvas i Stockholm och 1,000 i det öfriga Sverige[3]).

---

gaf Karl, medan han var i Ystad, ombudsrådet Feif muntliga order. Karl till Feif den 15 maj 1716.

Både Upländs och Östgöta tremänningsregementen till fots skulle helt och hållet kompletteras genom värfning. A. Gyllenlodh till öfverståth. Taube den 10 mars 1716. Krigshandl. från Karl XII:s tid 28. — Karl till öfverste G. Oxenstjerna den 8 febr. 1716. — Däremot tilldelades sockenknektar såväl åt bergsregementet som åt de 3 utskrifningsregementena i Skåne och Halland. Karl till landshöfdingarne om sockenknektarnes fördelning på vissa regementen den 11 febr.

1) Karl till öfverstarne den 28 januari.

2) Karl till amiralitetskoll. i Karlskrona och general K. G. Mörner den 26 dec. 1715 samt till amiral Karl Hans Wachtmeister den 26 och 31 dec. samma år.

3) Karl till amiralitetskollegiet den 5, till amiral Walthmeister den 6 och till schoutbynachten Jonas Fredrik Örnfeldt den 24 januari.

När beslut fattades att förlägga en eskader i Göteborg, sökte man ock mot vissa förmåner öfvertala den sjövana kustbefolkningen närmast därintill att i krigstid göra tjänst såsom båtsmän. Amiralitetet till landsh. G. Tungel den 9 maj 1698. Amiralitetets registratur i flottans arkiv på Skeppsholmen. Karl XII till amiralitetskollegiet den 12 sept. och 21 okt. 1699. Original därsammastädes.

En särskild kommission nedsattes för att enrollera båtsmän. Denna enrollering utsträcktes öfver Skåne, Halland och Bohus län. År 1704 voro 2,018 man enrollerade (Karl till amiralitetskollegiet den 27 febr. 1704) och 1712 voro 3,050 man inskrifna i rullorna, af hvilka dock blott omkring 1,000 ansågos vara att påräkna. Huru många enrollerade båtsmän funnos i början af

Hufvudflottan i Karlskrona hade under 1715 års sjökrig lidit mycken skada, och vid Karls hemkomst hade amiralitetet inga penningar, ingen kredit och köpmännen, hvilka icke fått betaldt för sina gjorda förskott, hvarken ville eller kunde lämna flottan något, förrän de erhållit betalning. Magasinerna voro tomma, och man var till och med i förlägenhet, huru vakten vid flottan och manskapet på skansarne skulle kunna underhållas under vintern[1]).

Den 26 december befaldes amiralitetet emellertid att genast uppbåda 2,000 man, så att arbetet på varfvet skulle kunna börja redan den 2 januari för att »sedan icke allenast söckn- utan ock sön- och helgedagar med all flit fortsättjas»[2]).

Till den 1 mars borde 14 rangskepp, 6 fregatter, 2 brigantiner och några smärre fartyg vara färdige att utlöpa, men de öfrige, åtminstone till största delen, i medlet af mars. Därjämte skulle 7 transportskepp vid första öppet vatten sändas med proviant, amunition m. m. till Wismars undsättning.

Då amiralitetskollegiet förklarade, att det var ogörligt att utrusta flottan så tidigt, som befaldt var, ändrades befallningen den 8 februari så till vida, att den först utlöpande eskadern skulle vara i ordning att gå till sjös den 1 april eller 14 dagar efter öppet vatten och de öfriga fartygen den 1 maj. Transporten till Wismar borde deremot afgå så fort möjligt vore[3]).

I en del län gick rekryteringen för sig utan tvång och svårighet[4]), men i andra klagades mycket däröfver, i synnerhet som många hemman voro öde[5]). En och annan stympade sig eller dolde

1716, kan jag icke uppgifva. I fredstid åtnjöt hvar man årligen 4 d:r s:nt i »wartgelder» med tillstånd att fritt idka fiske, sjöfart och annan näring. I krigstid erhöll hvar och en utom kost en månadspenning, högst 5 d:r s:nt, samt understöd af amiralitetskrigsmanskassan, om han under sjökommenderingarne blefve skadad. S. W. Gynther, Författningssamling för Kongl. M:ts flotta, III, s. 141. — Th. Wijkanders anf. arbete, s. 253. En sådan enrollering var det, som Karl åter ville anställa.

1) Generallöjtnanten Hans Henrik von Lieven till Karl den 12 dec. 1715. Amiralitetskollegiets skrifvelser 1715.

2) Då amiralitetskollegiet den 2 januari underrättade konungen, att 450 man voro i fullt arbete samt att några hundra man infanteri uppbådats, gafs genast befallning, att infanteriet skulle kontramanderas och båtsmän i stället uppbådas. Det anf. brefvet den 5 januari från konungen till amiralitetskoll.

3) Karl till amiralitetskollegiet den 21 och 31 januari samt den 8 och 22 febr.

4) Landsh. i Kopparbergs län till Karl den 13 januari.

5) Landsh. i Kalmar län den 21 januari om svårigheten att rekrytera båtsmännen på Öland. (Här voro icke mindre än 250 hemman alldeles

sig i skogarne för att undgå krigstjänst[1]). När rekryter skulle uttagas från adelns insockne gods i Skåne, instälde sig blott en del frivilligt, och då de öfriga med militärens tillhjälp skulle uttagas, mötte motstånd icke blott af allmogen utan äfven af ståndspersoner, hvilka, beväpnade med bössor och liar, med våld återtogo dem, som uttagits till soldater[2]).

Äfven värfvare foro stundom våldsamt fram och uppväckte starkt missnöje[3]).

Den allmänna fattigdomen och bristen på penningar förorsakade de största svårigheter. Skatterna kunde icke till fullo indrifvas, och statens inkomster förslogo ej att betäcka de allra nödvändigaste utgifterna. Betydande anticipationer på 1716 års inkomster voro redan gjorda. Lån var omöjligt att erhålla inom landet[4]). Det var därföre, som Karl sökte på förslag af det hol-

---

öde — 711 hemman njöto afkortning i sina utlagor —, »hvilket ödesmål år 1710 och 1711 af den grufveliga farsoten, som på Öland grasserade, sig förnämligast tilldragit»).

1) Landsh. i Kalmar län den 30 juni.

2) Karl till guvernören Burensköld den 13 febr.

3) I öfverståthållare Taubes bref till Karl den 18 febr. heter det: — »jag måste beklaga, att hos mig icke allena mångfaldige utan ock så eftertänkelige klagemål redan inkomne äro öfver de excesser och exorbitantier, som af personer vid Eders Kongl. M:ts garde, hvilke brukas till de nu anstälte värfningar, uppå allmänna gator och gränder samt igenom våldsamt inbrytande i husen föröfvade äro, att jag icke kan understå mig desamma att förtiga». Många af dem, som flytt undan för ryssarnes frammträngande, blefvo af värfvarne »angripne, illa bandterade och i arrest bragte». De behandlades sålunda som lösdrifvare. Krigshandl. från Karl XII:s tid 23. Karl till landsh. Lorentz Clerk den 3 mars om värfvarnes förfarande mot de österbottniske flyktingarne. Många flyktingar funnos i Sverige, särskildt i Vesternorrlands län. År 1717 funnos i detta län 3,476 personer, som flytt från Finland; alla barn voro icke inberäknade i detta antal. Landsh. i Vesternorrlands län till Karl den 1 aug. 1717.

4) Kontributionsränteriet till Karl den 17 dec. 1715. Därmed följer såsom bilaga öfverståthållare Taubes bref till kontributionsränteriet den 10 okt., hvari berättas, att man hade sammankallat borgarne i Stockholm för att förmå dem göra förskott på 1716 års kontributionsmedel, ja man hade äfven gått omkring i husen till dem, som man trodde vara i stånd att lämna penningar, men man hade icke fått ihop mera än 36,900 d:r s:nt.

Af banken hade man förgäfves sökt låna. Statskontoret till Karl den 23 dec. 1715. Också var statens skuld till densamma ganska stor. Till 1715 års slut hade man under kriget lånat 6,989,614 d:r s:nt, hvartill kommo 139,616 d:r s:nt resterande räntor. Häri är icke inberäknad kontributionsränteriets

steinska gehejmerådet, baron Georg Henrik von Görtz att låna eller, såsom det vanligen hette, »upphandla» penningar utrikes. Verkställandet häraf anförtroddes åt honom och den s. k. upphandlingsdeputationen, hvilken äfven fick hela statens penningeangelägenheter om händer. Det redan förut fattade beslutet om myntteckens införande sattes nu i verket.

Samtidigt var det ock, som Karl ville låna mot obligationer såsom säkerhet för lånet omyndige barns, kyrkors, skolors och fattighusmedel, men förordningen härom uppväckte många klagomål och allmän förbittring utan att för tillfället inbringa några penningar alls [1]).

Medan Karl låg i Ystad, inträffade i slutet af december och början af januari en stark köld, så att Öresund isbelades. Denna omständighet har Karl tvifvelsutan velat begagna för att öfvergå till Seland. De trupper, som lågo i Skåne och närmast därintill, utgörande tillsammans 10 à 12,000 man, sammandrogos nämligen i största hast till stränderna vid Landskrona [2]). Isens beskaffenhet under-

---

anticipation den 28 maj 1713 af 200,000 d:r s:nt till utlösande af grefve Stenbock och hans krigshär efter kapitulationen i Tönningen. Skulden härför uppgick den siste dec. 1718 till 215,102 d:r s:nt.

Till 1718 års slut beräknades skulden till 8,448,216 d:r s:nt i kapital och i ränta för ett år 506,892 d:r s:nt. Däri äro inräknade utom en del resterande räntor för 1716, 1717 och 1718, skulder från föregående krig, den aflidna enkedrottningens skulder till banken m. m. — Enligt en redogörelse (copia) af P. Krell den 25 aug. 1718 (»Efter den calculation, som man ännu och intill dess den under händer varande liqvidationen hinner fullbordas, hafva kan, befinnes banken i underdånighet äga att fordra för de till Hans Kongl. M:t och Kronan tid efter annan gjorde underdånige förskotter»). Denna redogörelse medföljer såsom bil. en promemoria af Görtz den 17 okt. samma år, hvari han föreslår att högst betydligt reducera skulden till banken. Bref till och från Görtz.

1) J. W. Arnberg. Om upphandlingsdeputationen, s. 16 och 17 (Akademisk afhandling). — Kyrkomedel och prestgårdsinventarier hade redan förut tillgripits med ständernas samtycke vid utskottsriksdagen i Stockholm 1710. Hist. Handl. VII, s. 56. Jfr. Fryxell XXVIII, s. 47—52. — Redan 1712 hade kongl. rådet Gustaf Cronhjelm föreslagit att tillgripa städernas besparingsmedel, de medel, som stodo under förmyndarekammarens i Stockholm disposition, alla kyrkors, samfunds, gillens, handtverkarelådors medel m. m. Förslag, dat. Göteborg i mars 1712. Tilläggas må, att Cronhjelm själf i ett annat förslag erbjöd sig att lämna staten betydande förskott. Voteringar i rådet, tal på rikssalen m. m. Kanslipresid. grefve Gustaf Cronhjelms brefväxling 1710—1740.

2) Bref från Ystad den 12 jannari. Anteckningar ur tidningar etc. — Utom 4 kompanier af Östgöta kavalleri, hvilka lågo inqvarterade i Kronobergs

söktes noga, och arfprinsen af Hessen-Kassel, som skyndat konungen till mötes, mönstrade regementena och lät förse hvarje soldat med 36 skarpa skott. En liten trupp af 60 man gick öfver till ön Hven och bortdref danskarne därifrån [1]).

I Köpenhamn uppstod med anledning häraf den största oro, isynnerhet som icke många trupper funnos på Seland till hufvudstadens försvar. Danskarne voro dessutom öfvertygade, att Karl skulle efter sin ankomst till Sverige röra upp himmel och jord för att hämnas på dem [2]). Redan den 27 december gafs befallning att upphugga isen omkring Kroneborg, Köpenhamn och där varande flotta. Fästningarna försågos med proviant, och trupper sändes till deras försvar. Poster utsattes utmed stränderna, på det att man genast skulle få underrättelser, i fall Svenskarne nalkades [3]).

Men Köpenhamn blef snart befriadt från all fara, ty innan Karls trupper voro till fullo samlade, sönderbröts isen af en häftig storm den 9—11 januari, och sedermera frös sundet icke vidare till, ehuru man därom hyst någon förhoppning [4]).

Karl beslöt nu att vända sina vapen mot Norge. Allt sedan Fredrik IV åter börjat krig 1709, hade man å svenska sidan lefvat i ständig fruktan för anfall från detta håll. Samtidigt med danskarnes landstigning i Skåne sistnämnda år väntade man äfven angrepp från Norge, men norrmännen kunde icke företaga något med allvar af brist på magasiner och andra krigsförnödenheter [5]), så att svenskarne till och med kunde draga trupper från norska gränsen till Skåne, där de bidrogo till segern vid Helsingborg. En liten kår af 800 man under öfverste Johan von Lemfort sökte visserligen i början af år 1710

---

län, och 400 man af Hallands utskrifningsreg. synas icke några trupper dragits till Skåne. Landsh. i Kronobergs län till Karl den 21 januari. — Den 14 i samma månad kom Hallands reg. till Landskrona, där det sedan fick ligga en längre tid. Guvern. Burensköld till Karl den 16 januari.

1) Guvern. Burensköld till Karl den 2 och 7 januari.—»1716 års Malmö artilleri, material och kasseräkning». Krigsark.

2) O. Krabbe och C. Sehestedt till Fredrik IV den 24 dec. 1715. Danske Kongers Historie 346.

3) Fredrik IV till generallöjtnant Schönfelt, öfverste Barner m. fl. den 27 dec. samt till öfverstarne Barner, Bippen och Löwenhjelm den 2 januari.

4) Nordberg II, s. 558. Kommendanten i Helsingborg P. Lanneer till Karl den 11 januari. Kommendanter i Helsingborg.

5) Hojer, s. 188.

att från nordanfjällska Norge gå öfver till Jämtland, men han råkade därvid ut för svår väderlek, så att han måste vända om på halfva vägen och med knapp nöd kunde rädda sig tillbaka[1]). Samma år sändes förstärkningar från Danmark till Norge[2]), hvarföre fruktan för anfall från sistnämnda land allt mera växte. Också inföllo under hösten 1710 smärre ströfkårer i Värmland och Härjedalen, hvilka uppväckte stort allarm och mycket besvär[3]). Smärre infall företogos ock under våren 1711 i Bohus län och Värmland och den 11 augusti samma år gick general Valdemar Löwendal med omkring 10,000 man öfver Svinesund[4]), under det att en norsk eskader följde hären utmed kusten. Vid gränsen mot Värmland stäldes en betydlig styrka[5]), och från Röros gick generalmajor Albrekt Kristoffer von Heinen med 1,200 man öfver Rutefjäll till Härjedalen[6]). I Sverige var man icke okunnig om, att hufvudanfallet skulle riktas mot Bohus län, hvarföre rådet gaf general Karl Gustaf Mörner och landshöfdingen i Vesternorrlands län generallöjtnant Alexander Stromberg befallning att göra diversion genom att infalla i Norge, nämligen Mörner från Värmland och Stromberg från Härjedalen, så snart underrättelse kom, att fienderna infallit i Bohuslän[7]).

1) Tönders Beretning om Krigen Nordenfjelds under Frederik d. 4:de. N. S. II, s. 520.

2) Enligt Hojer (s. 193) sändes 3,000 man från Jutland.

3) Nordberg II, s. 141. General Mörner till rådet den 22 april 1711. »Till rådet (m. fl) från general Karl Gustaf Mörner, kommend vid norska gränsen 1710—1715». I slutet af augusti 1710 gingo 200 fiender in i Härjedalen till Funesdalen, men drogo sig skyndsamt tillbaka, sedan de fått någon kunskap om förhållandena i Sverige. Generallöjtnant A. Stromberg till kapten Schonberg den 2 sept. och till defensionskommissionen den 8 sept. och 30 okt. — Strombergs registratur (i samma band som »Diarium 1710, 1711 och 1712 öfver fältcancelliet vid norske arméen») från den 23 febr. 1710 till den 22 okt. 1715. Krigsark.

4) Kristian Ludvig von Aschenberg till Nils Posse den 27 sept. Posseska saml. — Aschenberg uppgifver, att när Löwendal inföll, voro blott hälften af hans regemente, Bohuslänsdragoner och 600 man af Patkulls regemente fienderna till mötes. Sedermera tillkallades 5,000 man och därjämte voro andra truppen i antågande. — Hojer (s. 224) säger, att Löwendals styrka var 12 bat. infanteri och 8 komp. dragoner.

5) Mörner till rådet den 15 aug.

6) Tönders anf. Beretning.

7) Rådet till Burensköld den 4 juli samt till Mörner och Stromberg den 7 juli och 17 augusti. Senatens reg.

Befälet härstädes fördes af guvernören i Göteborg och Bohus län generallöjtnant Jakob Burensköld. Denne hade till en början få trupper att sätta till motvärn, men snart anlände förstärkningar. Då en eskader från Göteborg började oroa norrmännen från sjösidan, Dalslands allmoge hotade att göra infall i Norge i norska härens rygg och general Mörner gjort lyckade ströftåg från Värmland på norskt område, såg sig Löwendal redan den 6 september nödsakad att gå tillbaka öfver Svinesund, sedan han dock förut ganska hårdt brandskattat en del af Bohus län[1]). — De trupper, som gått öfver Rutefjäll, tågade efter en dags hvila i Funesdalen genast tillbaka till Norge. — Sedermera ämnade Stromberg anfalla Röros, men när han var färdig till uppbrott, hade så mycken snö fallit på fjällen, att planen måste uppgifvas[2]).

Följande år fruktade man till en början, att anfallet skulle förnyas[3]), men när man fått kunskap om, att Fredrik IV låtit föra omkring 4,000 man från Norge till Danmark och Tyskland, gaf detta Mörner, som blifvit guvernör i Göteborg och Bohus län samt befälhafvare för alla trupper, som voro bestämda till gränsens försvar i Bohus län, Dalsland och Värmland, anledning att uppgöra

1) Mörner till rådet den 15, 19, 24 och 26 aug. samt 2, 5, 7 och 10 sept. — Med brefvet af den 10 sept. följer såsom bilaga copia af Burenskölds order till Mörner den 7 sept. att icke fortsätta marschen till Dalsland. Burensköld hade begärt, att Mörner skulle tåga till Dalsland för att understödja honom, men Mörner ansåg sig icke kunna göra detta utan rådets befallning, emedan han fruktade, att fienderna skulle infalla i Värmland, om han aflägsnade sig därifrån.

Den 29 aug. gaf rådet honom befallning att tåga till Dalsland enligt Burenskölds begäran, men först den 6 sept. — samma dag som fienderna lämnade Bohus län — tågade han från Haga, medtagande endast 5 kompanier. Snart derpå mötte honom order, att han skulle vända tillbaka. — Huru stor styrka Mörner hade, kan jag icke uppgifva. 10 kompanier infanteri jämte en del dragoner omtalas. Värmlands allmoge uppbådades också, men bönderna voro tröga att infinna sig. I Näs härad hade de velat skjuta ihjäl sin kapten. Mörner klagade, att de gjorde honom gråa hår, och slutligen skref han, att han icke brydde sig om dem. Vid ett infall i Norge den 15—17 aug. deltogo dock 150 bönder.

2) Strombergs bref till rådet, dat. Vemdalen den 29 sept. 1711. Enligt ett förslag, som medföljer Strombergs bref till rådet den 21 aug., utgjorde hans styrka 2,915 man, men sedan skansarne i Jämtland och Härjedalen blifvit besatta, återstodo blott 2,229. Dalregementet, som också stod under Strombergs befäl, är icke inberäknadt i detta antal, emedan det skulle förblifva hemma. Landsh. skrifv.

3) Mörner till rådet den 18 juni 1712.

och till rådet inlämna ett förslag om ett infall i Norge i början af år 1713, sedan han härom rådgjort med generalmajor Hugo Hamilton.

Enligt detta förslag skulle 10,000 man infalla i Norge från Bohus län, medan mindre kårer inföllo från Värmland och Jämtland. Lämpligaste tiden för ett inbrott vore januari eller februari, ty då hade sjöar och strömmar vanligen tillfrusit. För att bevaka gränsen och göra reträtten säker borde allmogen i Bohus län och Dalsland uppbådas. — Med detta infall åsyftades endast att bemäktiga sig fiendernas magasiner och indrifva kontributioner till härens underhåll.

Öfver förslaget infordrades kongl. rådet och generalfälttygmästaren Reinhold Johan von Fersens utlåtande, emedan han varit i Norge och tillika fört kommando vid norska gränsen. Denne afstyrkte företaget, hvarför rådet beslöt att icke lämna sitt bifall till detsamma — ett beslut som sedermera gillades af konungen [1]).

År 1715 väcktes ånyo fråga om ett anfall på Norge. Förhållandet därvid var följande. Karl hade i sin tjänst antagit en norsk öfverlöpare, vid namn Wilster (brorson till schoutbynacht Daniel Jakob Wilster, hvilken förut gått i svensk tjänst). Denne hade fått befallning att infinna sig i Stralsund och där göra tjänst såsom kapten vid artilleriet. Men då han icke kunde slippa in i den belägrade fästningen, sände kongl. rådet och generalguvernören Mauritz Vellingk honom med rekommendationsbref till arfprinsen af Hessen-Kassel, under förmälan att han kunde lämna vigtiga upplysningar om Norge, mot hvilket land man lätt kunde företaga något. Dess styrka och svaghet kände Wilster fullkomligt enligt Vellingks förmenande på grund af de sysslor, han där skött.

Vellingk hade öfvertalat honom att begifva sig till Sverige i förhoppning, att Wilster kunde gifva förslag till något oför-

1) Fersens betänkande finnes tryckt i Handl. rör. Skand. Hist. III, s. 180—199, men med oriktig öfverskrift. Jfr. originalet, hvilket åtföljer rådets bref till konungen den 13 januari 1713. Senatens bref till Karl XII. — I bref till rådet den 17 juni samma år säger konungen det »vara väl gjordt, att detta inbrottet intet har gått för sig». Mörner underrättades icke härom, hvarför han åter 1715 lät genom generalmajor Hamilton fråga efter svar på sitt förslag. — Rådet till Mörner den 20 juli 1715. Senatens reg.

modadt spratt mot danskarne på norska sidan under arfprinsens auspicier.

Denne sistnämde omfattade planen ifrigt. Då Wilster infann sig hos honom, lät han honom uppsätta ett förslag till infall i Norge, hvilket han den 9 september jämte Vellingks bref sände till konungen, hvarvid han anhöll att så snart som möjligt få veta dennes tankar därom. Skulle det vinna bifall, utbad sig arfprinsen dess utförande, och i bref till konungen den 21 i samma månad yttrar han med tydligt afseende på ett norskt fälttåg, att det vore skada att låta trupper af den bästa anda stå i overksamhet.

Det af Wilster uppsatta förslaget är helt kort. Hufvudstyrkan borde infalla vintertiden, då det vore obetydligt med snö, vid Örjebro, under det man gjorde blindt allarm vid Svinesund och Vinger för att tvinga norrmännen att dela sina trupper. Äfven kunde en mindre kår sändas mot Röros. Något synnerligt motstånd skulle icke möta, ty sedan de norska fästningarna försetts med garnisoner, skulle få trupper återstå att användas på öppna fältet[1]).

Hvad svar, Karl lämnat angående detta förslag, är mig obekant, men det är mycket sannolikt, att arfprinsen varit en ifrig förespråkare för ett fälttåg i Norge, när han infann sig i Skåne hos konungen.

Också fattades beslutet härom, så snart det visade sig, att en öfverrumpling af Köpenhamn var omöjlig. I bref den 18 januari skref arfprinsen från Ystad, att han skulle resa till Göteborg för att bese därvarande befästningar, men utan tvifvel var det för att göra förberedelser till fälttåget[2]).

---

1) Med arfprinsens bref till konungen den 9 sept. följer dels copia af Vellingks bref, dat. den 9 aug., och dels Wilsters förslag, som är odateradt och utan underskrift. Bref till k. Karl XII fr. Fredrik af Hessen 1715. Arfprinsen anhöll att om planen vunne konungens bifall, han skulle få »un plein pouvoir pour faire marcher, subsister et agir les trouppes, selon que la necessité le pourroit demander et que je le trouverois à propos sans être obligé d'attendre la disposition des colleges et des gouverneurs des pays pour cela».

Den 16 sept. blef arfprinsen utnämnd till generalissimus, men sannolikt har brefvet af den 9 icke kommit till Stralsund till denna tid.

Wilster uppgifver krigsmakten i det sunnanfjällska Norge endast till 1,299 man kav. och 9,028 inf. samt i det nordanfjällska till 500 man kav. och 1,345 inf.

2) Bref från Fredrik I till Ulrika Eleonora 1715—1717.

Syftet med det krigsföretag, Karl sålunda beslöt, var tvifvelsutan att korsa de anfallsplaner, dem han hos danske konungen förutsatte, men på samma gång ock att visa såväl honom som sina öfriga fiender, att Sverige ej var så utblottadt, som de förestälde sig, och att därmed göra dem benägna till en dräglig fred. Att kunna göra några stadigvarande eröfringar torde han ej hafva påräknat. Till beslutet om expeditionen mot Norge medverkade i öfrigt den omständigheten, att i följd af den stränga vintern åar och sjöar tillfrusit, så att ett infall i landet syntes kunna jämförelsevis lätt verkställas [1]).

Tillståndet i Norge var vid denna tid sådant, att Karl kunde hoppas, att ett anfall på detta land skulle krönas med framgång. Regeringen fördes af ett kollegium, kalladt slotsloven, hvari nu sutto en vice ståthållare och fyra andra medlemmar. Vice ståthållare var Fredrik Kragh. Hvarken han eller någon af de öfriga var synnerligen framstående. Sins emellan lågo de i ständiga tvister [2]). Tunga skatter hade länge tryckt landet [3]). Inga penningar funnos i statens kassor och magasinerna voro delvis illa försedda [4]). En del af trupperna hade, såsom förut är nämndt, öfverförts till Danmark och Tyskland. De, som nu voro hemma i landet, utgjorde tillsammans med reserven 19,553 man, däraf 18,129 gemena. Af dessa lågo 13,501 i det sunnanfjällska Norge och 6,052 i det nordanfjällska [5]). Alla dessa trupper voro väl öfvade och försedde med goda vapen, åtminstone i det sunnanfjällska Norge, men en del af reserven saknade nödigt befäl.

Till högste befälhafvare hade general Erhard von Wedel den 27 december 1715 blifvit utnämnd efter generallöjtnant Casper Herman von Hausmann, men tills han hunne anlända till Norge, skulle

1) Ombudsrådet von Müllern till Vellingk den 17, till grefve Croissy den 18 och till landtgrefven af Hessen-Kassel den 19 april. Ombudsrådet von Müllerns koncepter 1716.

2) Se Hans Nobels bref till Fredrik IV den 10 okt. 1716. N. S. I, s. 136—153.

3) L. Daae, Det gamle Christiania, s. 61—63.

4) Faye, s. 6—8.

5) »General Estat over alle Hans Kongl. Maj:ts Troupper til Hest og Fods udj Danmarck og Norge A:o 1716». I både Danmark och Norge funnos, oberäknadt Bornholm och Kristiansö, 70,666 man, hvaraf 63,387 voro gemena. Danske Samlinger 500 (Fredrik IV:s »Lommebog») — Generalauditör Sverdfeger uppgifver i bref till Fr. IV den 3 mars (angående provianteringen), att de sunnanfjällska trupperna uppgingo till omkring 15,000 man. R. S.

generallöjtnant Barthold Henrik von Lützow föra befälet. Underrättelsen härom framkom dock till Norge först i slutet af februari, hvarför Hausmann till denna tid fortfarande qvarstod såsom befälhafvare [1]).

Landets naturliga beskaffenhet, dess höga berg och talrika strömmar, måste i hög grad underlätta försvaret. Lätt nog kunde ock understöd sändas från Danmark, ty den göteborgska eskadern var allt för svag för att kunna hindra förbindelsen mellan dessa länder. Svårt måste det ock blifva för svenskarne att skaffa lifsmedel. Vid norska gränsen funnos nämligen inga förråd, och i det magra och glest befolkade Norge kunde föga erhållas.

Den 27 januari ankom arfprinsen till Göteborg och straxt gjordes förberedelser till fälttåget [2]). Åtskilliga regementen beordrades att skyndsamt tåga mot gränsen, på det att man skulle kunna intränga i landet och gå öfver Glommen, medan isen på sjöar och strömmar bar [3]).

De flesta trupperna fingo order att marschera antingen till Holmedal i Värmland eller ock till Venersborg. Något öfver 3,000 man skulle nämligen under konungens eget omedelbara befäl tåga från Holmedal rakt mot Kristiania, under det att general Mörner med omkring 4,000 man skulle gå från Venersborg förbi Vestra Ed in i Norge, därpå förbi Fredrikshall, Fredrikstad och Moss till Kristiania för att där möta konungen. Därjämte skulle generallöjtnant Kristian Ludvig von Aschenberg med enkedrottningens lifregemente till häst till en början göra blindt allarm vid Svinesund, liksom om man ville infalla från detta håll [4]). Äfven utfärdades befallning till öfverste Mikael Planting, att han skulle med Jämtlands regemente tåga mot Röros eller hvarest han förmenade »beqvämligaste orten vara att inbryta uti danska Norge» [5]).

1) Hausmann till Fredrik IV den 26 febr.

2) Guvernören Mörner till Karl den 28 januari. — I början af februari recognoscerade arfprinsen utmed norska gränsen, likaså generalmajor Karl Gustaf Delvig. Arfprinsen till Ulrika Eleonora den 6 februari.

3) Guvernören Mörner till Karl den 15 februari.

4) »Utdrag af några ordres, gifne General-Lieutenanten Grefve Aschenberg under kriget med Danmark år 1716.» Svenska Fatburen III, s 153—157.

5) Plantings bref till generalen och öfverståth. Taube den 14 mars. Därmed följer en copia af arfprinsens order till Planting, dat. den 8 febr. — Krigshandl. från Karl XII:s tid 28. — Om de särskilda kårernas styrka se bil.

För att hålla planen så hemlig som möjligt uppgafs som skäl till truppernas sammandragning, att arfprinsen skulle hålla mönstring med dem [1]). Inga båtar fingo utlöpa från Göteborg och därintill varande hamnar, på det att danskarne eller norrmännen icke skulle få någon underrättelse om svenskarnes rustningar.[2]) För Ulrika Eleonora eller rådet meddelades intet om det förestående fälttåget [3]).

Då inga förråd på proviant och foder funnos vid gränsen, fingo landshöfdingarne i Elfsborgs, Skaraborgs och Örebro län befallning att påbjuda en gärd, hvilken skyndsamt skulle föras till Uddevalla, Vestra Ed, Holmedal, Karlstad, Kristinehamn och Örebro.

Beklagligtvis förorsakade den skyndsamhet, hvarmed såväl gärden som regementena med deras 6 veckors förråd på bröd och gryn eller ärter måste fortskaffas, allmogen i flera län svåra lidanden, särskildt var detta förhållandet inom Skaraborgs län [4]).

I Norge var man icke okunnig om den hotande faran. Så snart man der fått kunskap om Karls ankomst till Skåne, började man blifva orolig, synnerligast som stark köld och ringa snö gjorde, att alla pass och strömmar utan svårighet kunde passeras.

På förslag af generallöjtnant Hausmann beslöt slotsloven att förstärka garnisonerna i Fredrikshall, Fredrikstad, Basmo och Vinger, hvarjämte 3 kompanier dragoner sändes mot gränsen för att

---

1) Arfpr. till öfverste Fersen den 30 januari. Bref från prins Fredrik af Hessen till öfversten för Uplands ståndsdragoner grefve von Fersen 1715—1719. Krigsark. — Landsh. i Örebro län till Karl den 20 febr.

2) Bref från Göteborg den 27 januari. Anteckningar ur tidningar etc.

3) Från Holmedal skref Karl till Ulrika Eleonora den 25 februari: — — »och som denna orten ligger nära inved norska gränsen, så ärnar jag nu också med detsamma att bese gränserna och lärer alltså om några dagar, när den resan är förbi, vidare kunna berätta hvad som förefaller». Karls bref är tryckt af Geijer: Acta et litteræ, s. 126. — Ej häller nämner arfprinsen något om ett fälttåg i Norge i sina bref till Ulrika Eleonora. — Jfr. Kasten Feifs bref, dat. den 18 febr., till kongl. rådet Nicodemus Tessin. Handl. ur Brinkmannska ark. I, s. 200.

4) Landsh. i Elfsborgs län till Karl den 10 mars, landsh. i Skaraborgs län den 26 mars och landsh. i Örebro län den 20 febr. — Landsh. i Skaraborgs län skref till arfprinsen, att dennes order, dat. den 4 febr., om påbjudandet af en krigsgärd kommit honom tillhanda den 9 i samma månad, hvarföre det var omöjligt att, såsom anbefaldt blifvit, lämna gärden i Uddevalla den 7 eller 8 febr. — Interc. Breve.

gifva akt på svenskarnes rörelser. Cheferna för de särskilda kårer, som voro afsedda att sammandragas vid gränsen, om något fientligt påkomme, fingo order att låta noga bevaka passen[1]).

När sedan mera snö fallit, fick väl en del af trupperna, som skulle förstärka garnisonerna, åter befallning att tåga tillbaka till sina förra qvarter[2]), men snart spred sig underrättelse till Norge, att arfprinsen rest utmed gränsen, mönstrat trupper och gjort anstalter att upprätta magasiner, hvarför 3 kårer sammandrogos vid gränsen, en emellan Fredrikstad och Fredrikshall under Lützow, en vid Höland under öfverste Ulrik Kristian Kruse och en vid Vinger under öfverste Ove Vind. Dessutom sammandrogs en reservkår vid Kristiania under generalmajor Jens Maltesen Sehested[3]).

Bland norska folket uppstod mångenstädes en fosterländsk hänförelse, som icke skydde några offer för fosterlandets försvar. Särskildt visade sig denna i Kristiania, Bragernes (=Drammen) och Fredrikshall. I Kristiania lämnade borgerskapet allt hvad det kunde anskaffa af proviant och penningar till regeringens disposition. Likaså var förhållandet i Bragernes. I Kristiania uppsattes af borgarne ett kompani dragoner att användas, hvarest det kunde behöfvas, och snart därefter upprättades i Fredrikshall ett infanterikompani under ledning af den rike och fosterlandsälskande köpmannen Peder Colbjörnsen[4]).

Från Danmark hoppades man snart få understöd i trupper och lifsmedel. Särskildt anhöll slotsloven, att en flotta skulle så fort möjligt vore sändas upp till Norge för att skydda dess kuster och hindra göteborgska eskadern att tillföra svenskarne någon undsättning[5]).

---

1) Hausmann till Fredrik IV den 31 dec. 1715. R. S. — Hausmann till Fredrik IV den 14 januari. Indkomne Memor.

2) Hausmann till Fredrik IV den 19 och 28 januari. R. S.

3) Vice ståthållaren Kragh till Fr. IV den 11 febr. R. S. I ett bref af samma datum till Fr. IV yttrar Hausmann sin fruktan, att svenskarne skulle sjöledes föra några tusen man till Fredrikstad, landsätta dem där och bemäktiga sig fästningen, därvarande fältartilleri och örlogsflotta. Detta kunde lätt ske, ty fästningsverken vore i dåligt stånd. Hade de intagit Fredrikstad, beherskade de Glommen, och Fredriksten skulle sedermera ej länge kunna försvara sig af brist på proviant.

4) Vice ståth. Kragh till Fr. IV den 25 febr. och 3 mars. R. S.

5) Kraghs anf. bref den 11 februari.

Den 16 februari reste Karl, åtföljd af general Stanislaus Poniatowski och öfverste Gustaf Fredrik Rosen, från Ystad och ankom till Karlstad natten emellan den 18 och 19. Där stannade han till den 22, då han om aftonen begaf sig på väg till Holmedal, dit han ankom på förmiddagen den 23. Arfprinsen var honom där till mötes, och allt var i ordning till uppbrott[1]).

Sedan konungen gifvit Mörner och Aschenberg befallning att utan dröjsmål inbryta i Norge samt till gränsens bevakande låtit uppbåda den enrollerade allmogen i Värmland och Dalsland[2]), uppbröt han den 25 februari från Holmedal.

Första dagen kom konungen till Kyrkbyn i Östvallskogs socken. Följande dagen, som var en söndag, gick han tidigt på morgonen öfver gränsen utan att möta något motstånd.

Öfverste Kruse, som förde befälet öfver de trupper, som lågo i trakten omkring Basmo ooh Höland, hade väl fått kunskap om svenskarnes förberedelser i Holmedal, men han trodde icke, att de ännu voro färdiga till uppbrott. Hans folk låg nu kringspridt, och passen voro obesatta[3]). Detta fick Karl sannolikt veta af norska kunskapare, som under marschen föllo i hans händer[4]). Han lämnade nämligen infanteriet efter sig och ilade i största hast mot Höland[5]), hvarest han emellan kl. 11 och 12 på natten lyc-

1) Nordberg II, 560. — De la Gardieska ark. XIII, s. 235 och 236. — Bref från Kristinehamn den 6 Mars. Anteckningar ur tidningar etc.

2) Den 25 februari hade generalmajor Delvig tillskrifvit landsh. i Örebro län, att allmogen i Värmland skulle uppbådas till gränsens försvar. Den enrollerade allmogen i Värmland var 5,000 man utom 300 finnar och i Dalsland 3,380, dock hafva sannolikt blott de närmast gränsen boende uppbådats. Landsh. till Karl den 27 mars. — Öfverste Lars Granfeldt till Karl den 7 februari. Värmlands allmoge. Öfverstarnes skrifvelser. — Förslag af öfverstlöjtnant Gabriel Brinck den 10 januari. Vestgöta-Dals allmoge. Öfverstarnes skrifv.

3) Kruse hade fått underrättelse, att ett magasin var upprättadt i Holmedal, att trupper samlades, att Karl och arfprinsen väntades dit samt att bönderna i trakten blifvit uppbådade att skjutsa den 25 febr. Moe, s. 295 och 334.

4) Moe, s. 364, 386 och på flera andra ställen. — Munch.

5) Enligt »en kort beskrifvelse over de Weiger og Passager, som falder ifra Sverig ind paa de Danske Grentzer eller Sougne» — af Frost (om jag läst namnet rätt), hvilken reste utmed gränsen 1716, sedan svenskarne lämnat Norge, har Karl tågat öfver Trosterud, den första byn på norskt område, öfver sjön Römmen till Sundsrud, vidare öfver sjöarne Sitten och Hallangen samt därpå öfver Kontorpfjället till Höland. Arnemagn. Saml. Addit. 126. Universitetsbibl. i Köpenhamn.

kades öfverrumpla öfverstlöjtnant Ulrik Fredrik Brüggemann, som låg inqvarterad i prestgården. Denne hade endast 16 man hos sig. Med dessa sökte han fly undan, men blef snart omringad och tillfångatagen. Under försöket att undkomma hade han låtit slå på trumman för att samla sitt folk, som låg i de närmaste gårdarne, men de soldater, som hört trumman och skyndat till hans hjälp, blefvo afväpnade och tillfångatagne af svenskarne, allt efter som de anlände, så att utom Brüggemann 2 löjtnanter, 2 underofficerare och 65 soldater togos till fånga[1]).

Svenskarne stannade nu i tvänne nära prestgården liggande byar, Skattum och Riser. Emellertid fick snart öfverste Kruse, som låg endast $^1/_2$ mil från Höland, kunskap om deras ankomst och Brüggemanns tillfångatagande. Ehuru han inom några få timmar kunnat samla sina trupper, gaf han sig icke tid härtill utan ryckte med endast 200 dragoner och några man infanteri genast mot Höland, dit han ankom i dagningen den 27 februari. Nu blefvo svenskarne i sin ordning öfverraskade. En vakt, som stod på prestgården, drog sig tillbaka, hvarpå Kruse fortsatte sin marsch mot Skattum och Riser. På vägen dit måste han gå öfver en bäck. Vid bron låg en liten trupp af 25 man, hvilka lätt förjagades. På andra sidan mötte honom major Johan Henrik Hamilton med Uplands tremänningsryttare, men äfven han drefs tillbaka upp emot gården Riser[2]).

Så snart Karl fått kunskap om norrmännens anfall, sökte han uppställa det folk, han hade hos sig, men då han tyckte att detta ej gick fort nog, skyndade han förut, åtföljd af endast några och

1) Moe, s. 276, 307, 311. — Generalauditör Ditlev Johan Sverdfeger till Fr. IV den 7 april. R. S. — Brüggemann anhöll i bref till Fr. IV, dat. Basmo den 3 mars, att han måtte blifva tilltalad af »Krigs-Procureuren», på det att det måtte tydligt visa sig, att han icke varit skuld till olyckan. R. S. — Sedermera hölls undersökning och krigsrätt, och Brüggemann blef afskedad. Utdrag af handl. härom äro tryckta af Moe, s. 265—414. År 1718 förordnades generalerna Scholten, Schönfelt och Eynden att revidera domen, men när Lützow den 28 mars 1719 frågade, om någon ändring i densamma ägt rum, svarades det, att Brüggemann blifvit benådad med öfverstes afsked, och general Scholtens revision af domen kastad i elden. Lützow till »Ober Secretaire». Referatet den 24 april 1719. R. S. 1719, 2 qv.

2) Arnoldus Rafth (auditör vid Kruses reg.) till vice ståth. den 3 mars. R. S., 3 qv. 1719. — Arvid Posse berättar i bref till öfverste Fersen den 23 mars, att han anfört 50 dragoner af Fersens reg., hvilka hållit stånd, »då som Köhlers (Uplands tremänningsryttare) satt ryggen till». Interc. Breve.

trettio man, de flesta officerare, och ankom till stridsplatsen, just när svenskarne, förföljde af norrmännen, drogo sig tillbaka genom en trång gata. Konungen blandade sig nu i stridsvimlet, och en häftig strid uppstod. Hans kappa blef sönderhuggen och han hade blifvit fången, om icke öfverste Rosen räddat honom. Snart ankom dock förstärkning, och då en trupp från Skattum hotade att anfalla norrmännen i sidan och hindra dem att återtåga öfver bron, måste Kruse draga sig tillbaka, hvarvid hans trupper togo till flykten i stor oordning. Utom Kruse, som var svårt sårad, togos 10 man till fånga, hvarjämte 1 kapten och 30 gemena lågo på platsen. Svenskarnes förlust bestod af 7 döda och »en hop illa blesserade». Arfprinsen var illa sårad i högra låret och general Poniatowski i halsen och munnen, så att båda måste återföras till Sverige[1]).

Konungen besökte Kruse följande dagen, berömde honom för hans tapperhet och tillät honom att stanna på sin gård Brotnow, tills han blefve frisk[2]). Brüggemann och de båda på samma gång som Brüggemann tillfångatagna löjtnanterna fingo stanna i Basmo eller trakten däromkring 1 månad mot förbindelse att sedermera begifva sig till Örebro, om de icke före utgången af denna tid blifvit utväxlade. De öfrige fångarne skulle stanna i Basmo, tills de blefve utväxlade[3]).

Samma dag på förmiddagen visade sig på gården Rakkestad icke långt från prestgården, der Karl efter striden slagit läger, 3 norska kompanier, 1 till häst och 2 till fots, hvilka för sent fått kunskap om Kruses anfall för att kunna deltaga i striden. Dessa vågade väl icke angripa, men de stodo dock qvar ända till aftonen.

1) Extrakt af ett bref från Crispin Jernfeldt. dat. Hölands prestgård den 29 febr. Handl. till konung Karl XII:s regering. Fol. Kongl. bibl. — Fryxell XXIX, s. 8. Med afseende på fiendernas förlust har jag följt Nordberg (II, s. 561). Samma uppgift har vice guvernören i Göteborg Reinhold Patkull i bref till amiralitetskollegiet den 8 mars. Ankomne bref till kongl. amiralitetskoll. 1716. Flottans arkiv på Skeppsholmen. Jernfeldt och Munch öfverensstämma i det närmaste härmed.

2) Munch berättar, att konungen hållit med Kruse åtskilliga diskurser. Flera berättelser härom finnas. Moe, s. 416—417 och Faye, s. 22. Le Long (Het leven van den heldhaften Carel den XII. Del. VI, s. 172) har samma berättelse som Europäische Fama 1716 (s. 503).

3) Med Brüggemanns anf. bref den 3 mars till Fr. IV följer äfven copia af hans förbindelse (»capitulation») att infinna sig i Örebro, om han icke blefve utväxlad inom 1 månad. Löjtnanternas förbindelse säger han vara af samma innehåll. Likaså följer en copia af Kruses och Brüggemanns förbindelse angående de öfriga fångarne.

Konungen ville icke häller angripa, emedan ryttare och hästar voro utmattade efter den ansträngande marschen och den därpå följande striden. Dessutom var hans styrka försvagad såväl genom förlusten i striden som äfven därigenom, att en del ryttare sändts till Basmo med fångarne, andra åter till Sverige såsom betäckning åt arfprinsen och de öfrige sårade[1]).

Om de 3 norska kompanierna, hvilkas sammanlagda styrka utan tvifvel var öfver 500 man[2]), angripit svenskarne, hade det varit ganska vådligt för dessa, men ännu vådligare hade det varit om Kruse först samlat sina trupper, innan han inlåtit sig i strid. Karl hade då sannolikt fått dyrt plikta för sin djärfhet att endast med några hundra man intränga i fiendeland[3]).

Mot aftonen anlände det svenska infanteriet, men nu inträffade en häftig snöstorm, som nödgade Karl att ytterligare stanna på Höland tvänne dagar, under hvilken tid partier utsändes åt skilda håll för att utforska, hvar de fiendtliga trupperna befunno sig[4]).

Hade Karl genast efter striden kunnat fortsätta marschen, skulle säkerligen planen att framtränga rakt till Kristiania lyckats, ty dels hade underrättelsen, att svenskarne voro på Höland, att Kruse blifvit fången och att hans kår spridt sig åt skilda håll, framkallat den största oro och bestörtning bland fienderna, och dels voro passen på Bakåsen, Björåsen och Gjelleråsen ännu obesatta. Men medan Karl stod stilla på Höland, fingo fienderna tid att hämta sig från sin förskräckelse oeh vidtaga åtgärder till hufvudstadens försvar.

I fästningen Akershus förstärktes garnisonen. Med de öfriga trupperna, som funnos i och omkring Kristiania, begåfvo sig generalmajor Sehested och öfverste Johan Henrik Garman till de förut

---

1) Moe, s. 327—329. Nordberg II, s. 561.

2) Ett kompani kavalleri bestod af 100 man i Norge. Det ena infanterikompaniet var 230 à 240 man starkt och sannolikt var det andra af ungefär samma styrka. Moe, s. 354. — Jfr J. C. Berg, s. 79, 193—196.

3) Angående Kruses förhållande vid Höland yttrar Nobel i det anf. brefvet till Fr. IV, att »dersom han havde biet en 3 à 4 Timers Tid og samlet alt sit Folk til sig, som var saaledes, som sagt er, med Ryttere og Fodfolk til 1200 Mand, da havde han uimodsigelig faaet Kongen af Sverige med hver Mand levendes eller död.» — — N. S. I., s. 140.

4) Jernfeldts anf. bref.

nämnda höjderna och gjorde där förhuggningar, till hvilket arbete äfven de närmast boende bönderna uppbådades[1]).

Likaså fick Lützow tid att inkasta några trupper i Fredrikshall och Fredrikstad samt med de öfriga draga sig tillbaka. Han uppbröt från sitt ståndqvarter nära Fredrikshall den 27 februari och redan den 2 mars förenade han sin kår med Sehesteds och Garmans. Jämväl gaf han öfverste Vind befallning att med sina trupper skynda från Vinger till hufvudstadens försvar[2]).

Den 1 mars tågade Karl från Höland till Svindal i Fet socken. Följande dagen gick han öfver den tillfrusna Glommen, tagande vägen åt Bakåsen, hvarest han den 3 mars undersökte norrmännens ställning. Då han fann, att det var omöjligt att här bryta igenom förhuggningarna, drog han trupperna tillbaka till Stalsberg och slog där och på de omkringliggande gårdarne läger[3]).

Den 4 mars lät han recognoscera fiendernas förhuggningar på Gjelleråsen, men äfven här visade det sig vara omöjligt att framtränga, särdeles som fienderna föregående afton fått betydliga förstärkningar, nämligen omkring 3000 man soldater och bönder, som kommit från Vinger under öfverstarne Vind och Jörgen Otto Brockenhusen, samt 4 kompanier af Kruses regemente, hvilka anlände från Basmo, dit de efter striden på Höland begifvit sig[4]). Djup snö försvårade dessutom svenskarnes framträngande.

Då Karl nu insåg, att det var omöjligt att öfver Bakåsen och Gjelleråsen framtränga till Kristiania och därjämte funnit, att såväl hans egen kår som Mörners, hvar och en för sig, var betydligt underlägsen den norska hären under Lützow, beslöt han att göra en omväg och förena sina trupper med Mörners för att sedan med samlad styrka tåga mot fienderna.

Den 5 mars gick han därför på sjön Öjeren till Degrum och Thorshoug i Enebaks socken. Följande dagen fortsattes marschen

---

1) Nobels anf. bref. — Munch. — Grüner, s. 91, 92.

2) Lützow till overkrigssecretairen den 2 mars. Öfverstlöjtnant Henrik Jörgen Huitfeldt och kommendanten på Fredriksten, Hans Jakob Brun, till densamme den 29 febr. I Fredriksten inkastades 2 kompanier och i Fredrikstad 4. I sistnämde stad lågo 1500 man af Smålenenes reg. och 5 komp. af det bergenhusiska.

3) Af riksreg. synes, att bref utfärdats från Höland den 1 mars, från »Norby» den 2. Natten mellan den 2 och 3 lågo svenskarne på gårdarne »Kind, Rolfsrud og Rögaas.» Munch.

4) Vice ståth. Kragh till Fr. IV den 3 mars. R. S.

till Mörk i Spydebergs socken, och om aftonen den 7 mars framkom han efter en högst besvärlig marsch till Hölen, en liten köping norr om Moss[1]).

Vid ankomsten dit voro många sjuka, såsom naturligt är, då svenskarne allt ifrån uppbrottet från Holmedal tillbragt dag och natt under bar himmel i sträng köld[2]).

Emellertid hade Mörner, som tågat från Venersborg förbi Vestra Ed och sedan utmed sjön Stora Lee, inbrutit i Norge vid Bjerkebek den 27 februari. Något motstånd mötte icke, ty Lützow drog samma dag de trupper, som stått mellan Fredrikshall och Fredrikstad, tillbaka för att försvara passen vid Kristiania mot Karl[3]).

Mörners marsch hade dock blifvit fördröjd dels genom den myckna snön, som under tiden fallit, och dels däraf att landshöfdingen i Elfsborgs län, Anders Sparrfeldt, lämnat »ringa eller alls ingen handräckning» att fortskaffa regementena med deras tross. Artilleriet hade måst lämnas efter vid Vestra Ed i Dalsland.

Den 2 mars kom Mörner med en del af sina trupper till Hafslund, som ligger vid Glommen nära Fredrikstad. Den 6 mars var han i Moss, hvarifrån major Karl Otto Lagercrantz och ryttmästaren Gustaf Vilhelm Köhler, båda vid vestgöta kav., utsändes med 200 ryttare för att taga reda på, hvarest Karl och hans här befunno sig. Dessa träffade konungen i Hölen den 7, och den följande dagen förenades Mörners kår med konungens[4]).

1) Nordberg, s. 563 och Grüner, s. 94 och 95. — Munch uppgifver, att svenskarne först uppbrutit natten mellan den 5 och 6 mars och sålunda icke kommit till Hölen förrän den 8, men detta är sannolikt oriktigt.

2) Öfverstlöjtnant Erik Rydingsvärd till v. presidenten Thegner, dat. Hölen den 25 mars. Han hade der blifvit efterlemnad med några hundra sjuka.

3) Dahlfeldt, s. 91. Elfsborgs reg. beträdde gränsen den 1 mars, de öfriga däremot den 27 febr. Diverse regementers liquidationer 1716. Krigsark.

4) Karl till Sparrfeldt den 13 mars. Sparrfeldt hotades med suspension, om han ej bättrade sig. — Nordberg (II, s. 561) berättar, att löjtnant Dahlfeldt blifvit sänd af Mörner till Karl såsom kurir och att han, sedan han träffat konungen i Svindal natten emellan den 1 och 2 mars, genast blifvit sänd tillbaka med order till Mörner att fortsätta marschen till Kristiania för att angripa fienderna i ryggen, medan Karl anföll i fronten. Är Nordbergs uppgift riktig, så har väl fördröjandet af Mörners marsch varit förnämsta orsaken till misslyckandet af konungens plan att tåga rakt mot norska hufvudstaden. Att Mörner skulle möta i Kristiania, det väntade man. Jernfeldts anf. bref den 29 febr. Dahlfeldt uppgifver icke, hvarifrån han afsändts eller hvar han träffat Karl. Nordbergs uppgift, att han afsändts från Hafslund och träffat ko-

Den 9 mars uppbröt Karl från Hölen, fast besluten att angripa den norska hären, hvilken han trodde skulle hålla stånd vid Kristiania[1]). För att marschen skulle gå fortare lämnades de sjuke och en del tross qvar i Moss, Soon och Hölen[2]). Till en början tågade han den vanliga vägen åt Kristiania, nämligen förbi Ås kyrka, men då han förnam, att fienderna längre fram förhuggit densamma, gick han den 10 mars på isen öfver Bundefjorden och tänkte att längs utmed Ekeberget framkomma till staden, men då han här möttes af en häftig kanonad från fästningen Akershus, drog han trupperna något tillbaka och gick bakom Blekön och Hofvedön till Ladegårdsön, vester om staden. Fienderna kunde icke tillfoga svenskarne någon nämnvärd skada, då dessa gingo öfver isen på ett betydligt afstånd från fästningen. Redan samma afton marscherade en del af de svenska trupperna utan motstånd in i staden och de öfriga kommo efter följande dagen.

Så snart Lützow nämligen funnit, att Karl gick öfver Öjeren, drog han sina trupper den 6 mars till Kristiania. Här hölls nu krigsråd, hvari beslöts, att hären skulle draga sig tillbaka till Gjellebek, 3 mil sydvest om Kristiania och 1 mil från Bragernes[3]). Sedan Lützow låtit införa rikliga förråd i fästningen Akershus och förstärkt garnisonen till 3,422 man, officerare inberäknade, uppbröt han med de öfriga trupperna den 8 mars[4]). Slotsloven begaf

nungen i Svindal måste vara oriktig, ty af andra källor synes det, att Mörner först den 2 mars kommit till Hafslund. Bref från Hafslund den 3 mars. Anteckningar ur tidningar etc — Munch. — Grüner, s. 92. (Den 1 mars har Mörner från »Björneby» utfärdat bref till fogden »Per Larsson» att genast infinna sig i hufvudqvarteret. Indk. Breve til overkrigss. 1716)

Nordberg (II, s. 562) uppgifver, att Lagercrantz och Köhler träffat Karl i Hallerstad, men det beror väl på felläsning af Höllenstad, såsom Hölen nästan alltid benämnes och skrifves af svenskarne.

1) Ombudsrådet von Müllern den 17 mars till statssekr. Samuel Barck. von Müllerns koncepter.

2) A. Lindgren till lektor Johan Dahlin i Skara den 12 april. Brefvet, som uppsnappades af fienderna, är afskrifvet af Munch.

3) Vice ståth. Kragh till Fr. IV den 10 mars. D. S. II, 1, s. 284. Efter återtåget från Gjelleråsen uppställdes hären på Bundefjordens is, och vice ståthållaren skall hafva lofvat stadens borgare, att ett fältslag skulle hållas, innan hären lämnade Kristiania. Grüner, s. 91 och 93. Nobels anf. bref N. S. I, s. 143 och 144 samt biskop Bartholomeus Deichman till geheimerådet Ditlev Vibe den 18 april och 7 juni. N. S. I, s. 391 och 399.

4) »Kort extract ofver de her i Guarnison beliggende Battalioner, dens Stercke og Beskaffenhed fra Beleiringens tid dend 21 Martij indværende Aar og til underskrefne Dato» af Klenow den 7 april. Indk. Memor.

sig samtidigt till Bragernes, och så många af invånarne, som möjligen kunde, flydde undan vid svenskarnes annalkande.

Man valde ställningen vid Gjellebek i förhoppning att härifrån kunna skydda de vestra delarne af landet på samma gång, som man var så nära kusten, att man kunde draga till sig de förstärkningar, som väntades från Danmark.

Generalmajor Sehested posterades med Kruses dragonregemente vid Gjellum, $^{1}/_{2}$ mil därifrån, för att hindra svenskarne att tåga till Bragernes eller att kringgå norska hären. På vägen till Ringerike öfver Krokskogen gjordes ock förhuggningar, som försvarades af uppbådade bönder[1]).

Svenskarne hade obehindradt intågat i Kristiania. Detta var visserligen af stor vigt, ty dels fingo de nu tak öfver hufvudet och dels erhöllo de där ganska rikliga förråd på lifsmedel[2]). Men i hufvudsak var föga vunnet, så länge fästningen Akershus icke var i deras händer.

Konungen har utan tvifvel haft för afsigt att storma fästningen, ty straxt efter ankomsten till Kristiania sysselsattes manskapet med att förfärdiga stormstegar och faschiner[3]), men snart har han väl fått kunskap om besättningens styrka och då afstått från denna plan. I stället beslöt han att invänta ankomsten af belägringsartilleri, som vid första öppet vatten skulle sjöledes föras till honom från Göteborg.

Det enda, han under tiden kunde göra, var att inspärra fästningen, så att hon icke kunde få någon undsättning. Tätt invid henne förlades en kår af 600 man för att noggrant bevaka garnisonen och hindra den att genom plötsliga utfall oroa svenskarne, som lågo i staden. De vattenrännor, hvarigenom fästningen försågs med vatten, afskuros i förhoppning att därigenom tvinga henne att kapitulera. I detta hopp blefvo dock svenskarne svikna, ty inom själfva

1) Munch.

2) Faye, s. 36 och 37. N. S. I, s. 145 och 146.

3) Dagrapport af major Hans Kanterberg vid adelsfanan den 11 mars Öfverstarnes skrifvelser. — I ett löst postscriptum bland Interc. Breve heter det: »om dagen är här ett hårdt arbete med stormstegar och faschiner, om natten får ingen lägga sig utan sitta i full mundering med amunition och gevär».

4) Nordberg II, s. 563.

fästningens murar fanns vid denna tid riklig tillgång på vatten[1]). Själfva ledo de rätt mycket af fästningen, emedan dess kanoner kunde bestryka stadens vigtigaste gator. Men efter några dagar bröto de sig gångar genom husen och skyddade sig någorlunda därigenom[2]).

Emellertid synes Karl hafva kommit till insigt, att hans här var allt för liten för att kunna uträtta något. De redan förut till Norge beordrade trupperna gaf han nämligen nu befallning att påskynda marschen. Dessa voro Dalregementet, en del af lifdragonerna samt artilleriet, hvilket af brist på skjuts lämnats efter. Dessutom gafs den 13 mars order till 4 kompanier af Smålands kavalleri att tåga till Norge och den 15 enahanda befallning till Östgöta infanteri.

När sedan öfverrumplingen den 15 mars vid Moss, hvarom längre fram skall förtäljas, blef bekant, utfärdades den 17 och 18 i samma månad lika order till det sachsiska regementet, de beridne ryttarne af Vestgöta tremänningskavalleri samt de 4 återstående kompanierna af Smålands kavalleri.

Alla dessa trupper skulle tillsvidare stå under Aschenbergs befäl med undantag af Dalregementet, som skulle tåga närmaste vägen till Kristiania[3]).

Dagen efter ankomsten till Kristiania utsände Karl öfversten Didrik Johan Löwerstjerna samt öfversten och generaladjutanten Ture Gabriel Bjelke med 600 ryttare, nämligen 100 lifdragoner, 300 af Vestgöta kavalleri och 200 af Bohus läns dragoner, för att undersöka, hvar norska hären stod. På morgonen den 12 mars kommo dessa till Ravnsborg, där de fingo veta, att norrmännen stodo $1\,^1/_4$ mil därifrån. Marschen fortsattes, och snart stötte förtruppen, som bestod af 18 man under kornetten Alfred August Boström, sedermera adlad under namnet Strömhjelm, på en förskansning, bakom hvilken stod en trupp, som svenskarne uppskattade till 50 man. Boström angrep oförskräckt, hvarvid norrmännen drogo sig tillbaka. En dragon föll därvid i svenskarnes

1) Grüner, s. 95. — Schröder, s. 71 och 72. — Bref från Uddevalla den 28 mars. Af innehållet synes, att det är skrifvet af grefve Reventlau till Görtz. Reventlau skulle resa med penningar till Karl, men han vågade sig icke in i Norge utan betäckning Jfr Reventlaus bref (koncept) till Görtz d. 11 april. Handl. rör. Görtz.

2) Grüner, s. 95 och 102. — Munch.

3) Riksreg. — Jfr Svenska Fatburen III, s. 153—157.

händer, och af denne fick man veta, huru fienderna posterat sig. I närheten af Askers kyrka fördref förtruppen åter en annan lika stark trupp. — Vid middagstid kommo svenskarne till Gjellebek, hvarest en förpostfäktning uppstod. Af fienderna blefvo ungefär 30 på platsen, ehuru svenskarne hade endast 3 döda och några sårade. Boström och en kapten Mörner, hvilken blef sårad, utmärkte sig synnerligen. »Vidare hade jag», skref Löwenstjerna till konungen samma dag från Ravnsborg, »väl velat attackera fienden, men som deras retranchemente och bröstvärn var tämelig högt af bjälkar, och trängslen mellan bergen var så svår, att ej mer än tvänne karlar kunde gå tillika fram, och det jämväl omöjeliget var uti skogen och en djup snö sittja af, ty nödgades jag retirera mig hit tillbaka genom skogen, som var hel besatt med bönder, hvilka skuto på oss löst, utan att vi kunde komma åt dem». Likaså berättade han, att emellan Ravnsborg och Gjellebek var så oländig mark, att man icke någonstädes kunde uppställa en enda sqvadron. Härom skulle ock kapten Mörner, som sändes tillbaka, lämna närmare underrättelser [1]).

Karl lät Löwenstjerna stanna vid Ravnsborg öfver en månad för att gifva akt på norska härens rörelser. Under hela denna tid kom det icke till någon allvarsam strid mellan hans trupper och fienderna. Öfverste Bjelke finner man i början af april åter i Kristiania [2]).

Löwenstjernas ställning vid Ravnsborg var ingalunda behaglig. Hvad som behöfdes af proviant och foder måste nämligen indrifvas i trakten däromkring, hvarvid svenskarne ofta voro utsatta för böndernas kulor [3]).

---

1) Löwenstjerna till Karl den 12 mars. Vestgöta kavalleri. Öfverstarnes skrifvelser. — Bjelke till sin moder från Ravnsborg den 20 i samma månad. Interc. Breve. Häraf synes, att striden ägt rum den 12 och ej den 15 såsom Nordberg (II, s. 564) uppgifver. Bjelke har samtidigt med Löwenstjerna utkommenderats. Jfr Dahlfeldt, s. 93. Grüner, s. 95 och 96.

2) Munch. — Den 23 mars var Bjelke ännu hos Löwenstjerna. Arvid Posse till sin moder den 23 mars. Interc. Breve.

3) Redan den 21 mars skref Löwenstjerna till generalmajor Delvig, att han på tvänne dagar icke kunnat anskaffa några lifsmedel, att 10 à 12 bönder helt nära stora vägen ihjälskjutit 4 dragoner och därpå sprungit undan och gömt sig bland bergen. Med anledning häraf utbrister han: »Nuhn siehet man, wie sie unsere Freunde sein!» (Man tyckes hafva förespeglat sig, att bönderna gerna skulle underkasta sig svenskt välde). Löwenstjerna fruktade, att bönderna ännu mera skulle samla sig, hvarföre han ansåg sig behöfva 100

Äfven norrmännen ledo mycket i sin nya ställning vid Gjellebek, emedan de till en början fingo dålig förplägning och i en kall årstid måste tillbringa dag och natt under bar himmel[1]).

Sedan Karl funnit, att norrmännens ställning var så fördelaktig, att han svårligen genom ett angrepp från Ravnsborg kunde fördrifva dem, gaf han öfverste Axel Löwen befallning att med 500 ryttare göra en omväg genom Hadeland och Ringerike för att anfalla dem i ryggen, under det att Löwenstjerna samtidigt angrep i fronten[2]).

Den 15 mars uppbröt Löwen från Kristiania, tagande vägen öfver Björåsen till Hakedal, där han stannade i Kirkeby under natten[3]). Följande dagen kom han till Håkenstad i Hadeland, men marschen hade blifvit fördröjd därigenom, att han på Harestueskogen måst bana sig väg genom en förhuggning, som försvarades af — efter hvad man trodde — 200 bönder. Först efter en förlust af 4 döda och 12 sårade kunde han fördrifva dem. 7 bönder lågo på platsen och 3 togos till fånga. Sent på qvällen den 17 Mars framkom Löwen till Norderhov i Ringerike. Där lät han sina ryttare hvila under natten. Med en del stannade han själf på prestgården. De öfriga förlades på tvänne närliggande gårdar. — Samma dag hade Lützow fått underrättelse om Löwens marsch[4]), hvarföre han gifvit öfverste Johan Vilhelm von Oetken befallning att med 7 kompanier dragoner tåga mot svenskarne för

---

man infanteri, men han visste icke, hvaraf de skulle kunna underhållas. En qvarn, på hvilken man för några dager sedan malt någon spanmål, hade fienderna uppbränt. Efter uppräknandet af dessa och andra svårigheter skrifver han: »enfin, ich glaube dass kein armer Landt in der Weldt ist Krieg zu führen als dieses». Vestgöta kav. Öfverstarnes skrifvelser.

1) Faye, s. 42, not 1. — Nobels anf. bref till Fr. IV. N. S. 1, s. 148 och 149.

2) Öfverstlöjtnant Gustaf Mentzer skref från Kristiania den 16 mars till regementsauditör Anders Lundell: »Vi stå nu färdige, fast vi äre få, fienden i sitt retranchemente angripa, som dubbelt, fast tredubbelt starkare än vi, som lärer kosta blod». Interc. Breve.

3) Sören Lochstörs bref till »general» (= Lützow), dat. Hakedal kl. 9 den 16 mars, hvari berättas, att det var Löwens afsigt att gå genom Hadeland och Ringerike till Bragernes. Indk. Memor.

4) Vice ståthållaren Kragh till Fr. IV den 17 mars. Indk. Memor.

att söka öfverrumpla dem, hvarhälst de under natten stannade för att fodra sina hästar.

Lützow var dock mycket orolig för Löwens antågande. Till vice ståthållaren skref han, att han icke visste, hvad han skulle göra eller låta och kunde knappast råda sig själf. Finge han icke någon hugnelig underrättelse från Oetken, vore det omöjligt att bibehålla posteringen vid Gjellebek, hvarföre han ej häller kunde råda vice ståthållaren att längre stanna i Bragernes[1]).

Emellertid anlände 3 af nämnda kompanier straxt efter midnatt till Norderhov. Dessa lyckades bortsnappa patrullen, hvarpå de utan att invänta vidare förstärkning anföllo dem, som lågo på prestgården. Dessa, som icke märkte fienderna, förrän de voro öfver förvakten, fingo icke tid att sadla sina hästar eller ordna sig till något allvarsamt motstånd. Löwen och största delen af det folk, han hade hos sig, togos till fånga och bortfördes, innan de andra svenskarne kunde komma till hjälp.

Snart började striden ånyo och fortsattes, tills det dagades, då norrmännen måste draga sig från stridsplatsen till kyrkogården, ehuru de under tiden fått förstärkning af de 4 öfriga kompanierna. — Då nu öfverste Löwen var borta, och major Marcus Tungelfeldt, som anförde svenskarne, icke hade någon kännedom om Löwens order, beslöt han att återvända till Kristiania på samma väg, på hvilken man kommit. Dit återkom han med alla sårade utan vidare förlust[2]).

---

1) Copia af ett bref från Lützow till vice ståthållaren den 17 mars. Denna copia medföljer etatsrådet W. de Tonsbergs bref till Fr. IV den 7 juli för att förklara, hvarföre slotsloven begifvit sig från Bragernes till Skien. Denna flyttning hade nämligen blifvit illa uttydd i Köpenhamn. R. S.

2) Delvig till arfprinsen den 24 mars. Kapten G. A. Meijerhjelm (vid lifdrag.) till ryttmästare Tilas (vid lifregementet till häst) den 22 mars. Interc. Breve. Meijerhjelm, som deltog i striden, skildrar den på följande sätt: »När vi kom fienden på 3 mil när, hade de fått kunskap af oss och öfverfölt oss om natten klockan 1. Visste ingen af, förrän han var på förvakten, efter patrullen var af honom bortsnappad. Fick alltså vi intet ro till (att) ställa upp oss, utan blef riktig konfusion. Sloges dock till det dagas, som var uti 3 timmar. Ingen vant och ingen tappade, utan drog fienden sig af förr än vi och retirere sig på en kyrkegård. Då hans infanteri (?) ville falla oss i ryggen och förhugga vägen, måste vi draga af och marchera till vår armee igen». Jfr. tvänne berättelser, tryckta i Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie III, s. 183—187. Grüner, s. 96—98 och Schröder, s. 73.

Planen att anfalla norska hären i ryggen var härmed tillintetgjord och dessutom hade svenskarne lidit en förlust af ungefär 140 man i döda och tillfångatagna. Af de senare må nämnas utom Löwen ryttmästarne Karl Kristoffer Reisner von Brunner och Norrman (vid Vestgöta kavalleri) samt kapten Jakob Kalmander (vid Uplands ståndsdragoner). Illa sårade voro major Karl Otto Lagercrantz och kaptenen (vid lifdragonerna) Gustaf Adolf von Meijerhjelm [1]).

Om prestfrun Anna Colbjörnsdatters förhållande vid detta tillfälle hafva senare berättelser mycket att förtälja, men samtida veta därom intet. Af hennes egen uppgift ser det dock ut, som om hon med vetskap därom, att norska trupper skulle komma, invaggat Löwen i säkerhet [2]).

Karl undersökte i egen person (själf sjätte) fiendernas postering vid Gjellebek den 22 mars, men det omtalas icke, att han sedermera vidtagit några åtgärder att anfalla dem där. Förmodligen ansåg han, att detta var omöjligt [3]).

Emellertid tilldrogo sig händelser på annat håll, hvilka gjorde svenskarnes ställning i Kristiania betänklig. De hade gått förbi Fredrikshall och Fredrikstad utan att uppehålla sig med belägrandet af därvarande fästningar. Men att lämna dessa bakom sig i fiendernas händer var vådligt, så vida icke en betydlig styrka bevakade dem och upprätthöll en säker förbindelse med Bohus län och Dalsland.

---

1) Samuel Åkerhjelms anf. bref den 23 mars. Leonard Hård till Brita Stake den 21 mars. — Arvid Posse berättar i bref till öfverste Fersen den 23 mars, att dennes dragoner (= Uplands ståndsdragoner) och lifdragonerna kämpat tappert, hvarföre konungen utdelat till dem 1 karolin till mans. Interc. Breve.

2) Se de af Faye (s. 48—57) och Moe (s. 12 och 13) anförda källor. I ett bref den 2 augusti 1729 till professor J. F. Ramus omtalar hon svenskarnes inqvartering, »hvilket ikke gik af for mig uden stor baade forskrækkelse og Forliis, som vel er bekjendt, men dog udi alt dette gjorde Fienden saa sikker og tryg, at han ventet sig ingen Fare indtil Vaares kom, som jag vel forud vidste skulle komme, og attaquerede dem her paa Gaarden imellem Husene, slog Fienden paa Flugten, tog deres Obriste Löwen med flere svenske Officierer fangen, og mange bleve döde paa Stedet». Moe, s. 16—17.

3) Fältsekret. Gabriel Seth till Aron Holst den 24 mars. Interc. Breve.

Att upprätthålla denna förbindelse var Aschenbergs uppgift. Samma dag som konungen uppbröt från Holmedal, utfärdades order till honom, att han skulle infalla i Enningedalen och där indrifva gärder till manskapets och hästarnes underhåll. När Mörner sedermera fattat fast fot vid Glommen, gaf han Aschenberg den 3 mars befallning att taga ståndqvarter i Skjeberg, Berg och »Båla» (= Borge?) socknar samt inspärra Fredrikshall och Fredrikstad det närmaste han kunde, så att inga lifsmedel vidare skulle kunna införas i fästningarna, hvilka — efter hvad man trodde — icke voro synnerligen väl försedda, eller garnisonen få tillfälle att öfverfalla svenskarnes transporter. På samma gång som Mörner den 9 mars underrättade honom, att några trupper skulle stöta till hans regemente, gaf han honom äfven befallning att bemäktiga sig en brygga, som låg på norska sidan om Svinesund, samt intaga den där liggande Spånvikesskansen, »kosta hvad det ville», så att man obehindradt kunde slå en brygga och hindra all sjöfart på Fredrikshall[1]).

Men trots upprepade påminnelser af Mörner och arfprinsen skyndade han sig ej att infalla i Norge, hvilken orsaken därtill än må hafva varit. Först den 12 mars gick han öfver gränsen[2]), och den 17 ankom han till Skjeberg[3]). Under tiden hade norrmännen haft tid att införa proviant i fästningarna och därmed fortsatte de äfven efter hans ankomst, utan att han på minsta sätt sökte hindra det. Kommendanten på Fredrikstens fästning, öfverstlöjtnant Hans Jakob Brun, hade ock förstört allt timmer i närheten af Svinesund för att hindra svenskarne att slå en brygga däröfver[4]). Konungen, som trodde, att Aschenberg var där, hvarest han borde vara, skickade i all trygghet den ena kuriren efter den andra, hvilka allesammans uppsnappades af fienderna[5]).

---

1) Utdrag af någre ordres etc. Svenska Fatburen III, s. 153—157.

2) Diverse regementers liquidationer 1716. Krigsark.

3) Natten mellan den 15 och 16 lågo svenskarne nära Råkke kyrka, då Brun oroade dem med ett litet parti, så att de måste sitta till häst under natten. Så gjorde han också den följande natten, då de lågo vid Bergs kyrka. Kommendanten Brun till Overkrigssecretairen den 19 mars.

4) Kommendant Bruns anf. bref den 19 mars. Vice guvernören i Göteborg och Bohus län R. Patkull till Karl XII den 23 mars.

5) Om Aschenbergs förhållande under norska fälttåget finnes ett mycket upplysande bref af general Poniatowski till Görtz, dat. Venersborg den 5 april. Bref från Görtz till von Müllern. Jfr. Extract de la lettre de Mons:r le

Aschenbergs dröjsmål med att inbryta i Norge var den väsentligaste orsaken till svenskarnes första känbara förlust. Under marschen mot Kristiania hade de sjuka jämte en del skjutsbönder och tross qvarlemnats i Moss, som också bestämdes till nederlagsplats för alla de förråd, som komme från Sverige till hären i Norge. Till skydd lemnades en liten trupp beväpnade bönder af Dalslands enrollerade allmoge under major Ludvig von Thesmars befäl. Denna trupp åter borde genom Aschenberg skyddas mot anfall från Fredrikstad och Fredrikshall.

Men redan den 15 mars tidigt på morgonen och sålunda innan Aschenberg kommit till Skjeberg, blef Thesmar öfverfallen af 250 man, hvilka utsändts från Fredrikstad. Kommendanten därstädes, öfverste Peter Jakob Wilster, hade nämligen fått veta, att svenskarnes styrka i Moss var obetydlig, hvarföre han om aftonen den 14 mars utsände 100 man infanteri under kapten Hans Vilhelm Römer och 50 dragoner under kapten Hans Otto Steen. Samtidigt sändes sjöledes på 4 dubbelslupar 100 man infanteri under en löjtnant Been. Sedan dessa trupper förenat sig (vid »madame Arendorffs» brygga), skulle de besätta alla vägar, därpå angripa svenskarne, bemäktiga sig deras magasiner och föra det tagna bytet till Fredrikstad. Under vägen borde bönderna i Tune och Råde socknar uppbådas att medfölja för att förstöra alla broar.

Så snart de norska trupperna kl. $^1/_2 7$ på morgonen den 15 mars förenat sig vid Moss, sändes löjtnant Been att besätta den södra sidan af staden. Då detta tog något lång tid, och svenskarne började göra allarm, skyndade sig Römer och Steen att anfalla. Den förre mascherade den stora gatan genom staden, medan den senare gick den öfre mot järnbruket, där en del svenskar stodo under Thesmars eget befäl. Något nämnvärdt motstånd mötte icke. Alla förråd, 3 standarer och 383 man, befäl, sjuka, skjutsbönder inberäknade, föllo i norrmännens händer. Bland de fångne må nämnas utom Thesmar öfverstlöjtnant Kasper Inge Weinholtz (vid Bohus läns dragoner), kapten Benjamin Wulf Smidt och löjtnant Petter Gyllenstorm (vid Vestgöta-Dals reg.), kapten Ezekiel Qvist (vid Dalslands enroll. allmoge), adjutanten Balk och en baron Kruse.

Då underrättelse emellertid ankom, att svenskar voro i antågande, lämnade norrmännen omkring kl. 4 på e. m. staden. Fångarne och en del af det tagna bytet fördes sjövägen till Fredrik-

Baron de Görtz, ecrite de Gotenbourg a un de ses amis a Hambourg. Handl. rör. Skand. Hist. VI, s. 292—295.

stad, men det öfriga, som af brist på skjuts icke knnde bortföras, kastades i sjön och förstördes, så vidt tiden medgaf[1]). Följande dagen ankom ett kompani af Aschenbergs regemente, men detta träffade endast på en hop norska bönder, hvilka sökte borttaga hvad som föregående dagen icke kunnat bortföras eller förstöras[2]).

För att återknyta förbindelsen med Aschenberg sände Karl genast från Kristiania till Moss öfverste Melker Falkenberg med den bataljon af Vestmanlands regemente, som deltog i norska fälttåget. Under hans befäl ställdes äfven de svenskar, hvilka såsom sjuka qvarlemnats i Hölen och Soon. Han skulle framför allt vinnlägga sig om att indrifva kontributioner och upprätta magasiner till krigshärens underhåll, hvarjämte han äfven sedermera fick befallning att bemäktiga sig Larkullen[3]).

Till underhåll för sitt regemente borde Aschenberg indrifva gärder, såsom det skedde öfverallt, där svenska trupper stodo, men härutinnan visade han stor slapphet[4]), så att hans folk snart började lida brist på lifsmedel. Något försök att intaga Spånviksskansen gjordes icke. Då en norsk bonde berättade, att en dansk

1) Kapten Steens bref till Fr. IV den 19 okt. 1716. Därmed följa såsom bilagor: Tvänne order af Wilster till Steen och Römer, dat. den 14 och 15 mars; en »Relation om Ordernes Fuldförelse» af Steen, dat. den 16 mars; samt »Förslag uppå officerare och manskap af den bevärda allmogen, som blef fången i Moss» (i allt 198 man, hvaraf 188 gemena) af Ludvig Thesmar och Ezekiel Qvist. — Angående denna strid finnas äfven tvänne bref af Römer till Fr. IV, dat. den 16 juli och den 28 augusti. R. S. — En lista på de tillfångatagna svenskarne af P. Wilster, dat. Fredrikstad den 20 mars 1716. Generalauditörshandlingar. — Den relation, som finnes tryckt i Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie III, 1 h., s. 182—183, är mycket oriktig. Så visar det sig af de anf. källorna, att öfverstlöjtnant Huitfeldt icke deltagit i striden. Römer uppgifver, att segern vunnits under hans öfverbefäl. — Johan Lind (prest) berättar i ett bref från Kristiania den 18 mars till Gabriel Lind, att det säges, att svenskarne blifvit tagna till fånga, »efter kommendörerna tagit till bästa och varit säkra och såleds blifvit uppväckta». — Öfverstlöjtnant Gustaf Mentzer berättar ock, att olyckan på Moss »debiteras Hr Major Thesmars säkerhet, som där förde conduiten». Interc. Breve.

2) Erik Bröms berättar från Kristiania den 20 mars för sina föräldrar, att han gömt sig under en bro, tills ett kompani af Aschenbergs regemente dagen efter striden ankommit. Alla andra hade tagits till fånga. — Bref från Anders Björkman till »öfversten», dat. Kristiania den 24 mars. Interc. Breve.

3) Generalmajor Delvig till öfverste Falkenberg den 23 mars. Interc. Breve.

4) Maria Elisabeth Rumohr till Overkrigss. den 12 dec. 1716. D. S. II, 1, s. 289—291. — Kommendanten Bruns anf. bref till Overkrigss. den 19 mars.

transportflotta landsatt trupper i Fredrikstad, blef Aschenberg förskräckt och återtågade genom Nössemark till Sverige utan att närmare undersöka, om bondens berättelse var sann eller ej. Till konungen sände han en ryttare med berättelse om anledningen till sitt uppbrott från Skjeberg, men ryttaren begaf sig i stället till Fredrikshall med brefvet, så att både konungen och Falkenberg länge förblefvo i okunnighet om hans återtåg till Sverige[1]).

---

1) Aschenberg uppbröt från Skjeberg natten mellan den 26 och 27 mars, och den 30 hade kommendanten Brun fått kunskap om, att han lämnat Norge. Kommendanten Brun till Överkrigss. den 28 och 31 mars. Angående orsaken till uppbrottet hänvisar Brun i sitt bref den 28 till Aschenbergs rapport till Karl XII. Denna sändes såsom bilaga, men jag har tyvärr ej funnit densamma. Öfverstlöjtnant Huitfeldt uppgifver den 1 april, att brist på fourage förmått Aschenberg att uppbryta. Indk. Memor. — I ett odat. bref från Aschenberg till konungen, hvari han beder om nåd för sitt »hastiga uppbrott» från Skjeberg, skrifver han bland annat: . . . »det täcktes Eders Kongl. M:t allernådigst behjärta, att jag icke af något oredligt uppsåt det gjort, ej häller af räddhåga för fienden utan endast och allenast i mangel af lifsmedel för folket samt fourage för hästarne, som på 5:te à 6:te dagen icke hade en smula bröd att sticka i munnen, hvaröfver de sig stundeligen beklagade; vardt ock nöden så stor, att några st. af de gemena ryttare till fienden afveko, hvilket aldrig tillförne skett vid mitt i nåder anförtrodda regemente; därhos blef posteringen vid Enningedals bro af fienden upphäfven, och isarne begynte att lossna samt isen på strömmen Glommen uppsågad, så att fienden allt mer och mer fick tillfälle oss å alla sidor inskräckta; och som jag om deras starklek hade säker kunskap, och jag däremot allt för svag, som så hastigt ingen succurs väntade att göra resistance, så är Gud mitt vittne, att jag tänkt på allt sätt conservera regementet, som har så fattiga rusthållare, att (de) vid annor händelse det näppeligen mera igen kunnat uppsättas», ... Enkedrottningens lifr. till häst. Öfverstarnes skrifvelser.

Af det anf. brefvet ser det sålunda ut, som om han uppbrutit först sedan öfverrumplingen vid Enningedals bro ägt rum, men af Bruns anf. bref den 28 mars visar det sig, att han uppbrutit, innan denna underrättelse kunnat ankomma till honom.

Det uppgifves ock, att prosten Rumohr på Skjeberg genom sina berättelser om norrmännens styrka injagat sådan skräck hos Aschenberg, att denne förmåtts att lemna Norge. Huru härmed förhåller sig, må lämnas därhän, men säkert är, att han på allt sätt motarbetat svenskarne. Han vägrade att uppläsa kontributionsplakaten, att lämna förteckning på gårdarne och att i sitt prosteri upptaga den påbjudna kontributionen, ja han uppmanade äfven bönderna att göra svenskarne all den skada de kunde. Därjämte blef han äfven angifven för att hafva erbjudit sig att anföra bönderna mot svenskarne, hvarföre dessa togo honom den 7 maj till fånga och förde honom till Sverige, där han dog år 1718.

Maria Elisabeth Rumohrs bref till Överkrigss. den 16 dec. 1716 och 30 januari 1717, af hvilka det första är tryckt i D. S. II, 1, s. 289—291.

Den 28 mars träffades svenskarne af en annan motgång, i det att ryttmästaren Erasmus Lehman, som med några ryttare och 100 beväpnade bönder af Dalslands enrollerade allmoge[1]) stod vid Enningedals bro för att bevaka densamma, öfverrumplades tidigt på morgonen af omkring 200 man, som utgått från Fredrikshall. Några stupade, 47 ryttare och bönder togos till fånga. Af norrmännen stupade endast 2 man. Den ene af dem var en klockare på Id, Ole Svendsen Bakke, från hvilken förslaget till öfverrumplingen skall hafva utgått[2]).

Svenska härens förbindelse med Bohus län och Dalsland var redan, medan Aschenberg stod på Skjeberg, osäker[3]), ty hans styrka var allt för liten för att på den långa kommunikationslinien kunna afhålla snapphanar från att oroa svenskarne, men nu blef den alldeles afbruten. Alla broar, båtar och färjor förstördes för att hindra dem att åter intränga. Natten mellan den 28 och 29 mars utsände också kommendanten Brun kapten Hans Jörgen Offenberg med 100 man infanteri och 50 arbetare, hvilka förstörde allt timmer, som svenskarne emellertid framfört till brobyggnad öfver Svinesund[4]).

1) Öfverstlöjtnant Gabriel Brincks bref till landsh. i Elfsborgs län den 17 juli 1717; detta bref medföljer såsom bilaga landshöfdingens bref till Karl den 1 okt. samma år. Vanligtvis uppgifves det, att utom bönderna voro där 70 ryttare posterade.

2) Af norrmännen voro blott 60 soldater. Kommendanten Brun till Overkrigss. den 28 mars. De öfrige voro dels bönder, under fogden Peder Smidt och klockaren på Id, och dels tillhörde de frikompaniet, som upprättats under ledning af Peder Colbjörnsen. Klockaren hade förut lagt sig jämte tvänne bönder i försåt och ihjälskjutit en f. d. major Anders Baltzar vid Bohus läns dragoner, hvilken den 12 mars för sin bräcklighet fått afsked med öfverstlöjtnants karaktär. (Riksreg). Denne var på väg hem, då han träffades af snapphanarnes kulor. Moe, s. 63—84. — Rist. s. 17—21. Öfverstlöjtnant H. Huitfeldt till Fr. IV, Fredrikstad den 1 april. Indk. Memor.

Sverdfegers bref den 7 april till »Geheimder Rath». R. S. Med anledning af det byte, som togs här, uppstod bitter fiendskap emellan kommendanten Brun och Fredrikshalls borgerskap.

3) Kaptenen Johan Baggenstjerna vid Dalslands enrollerade allmoge hade blifvit kommenderad att med en del bönder och några ryttare föra bref till Aschenbergs regemente och likaså eskortera dit flera förnäme personer, men han kunde icke framtränga (genom »Kijleklefvan») utan måste vända tillbaka. »Allerunderdånigst förteckning på de ännu öfrige officerares för Dalslands allmoge meriter» af G. Brinck. Vestgöta-Dals allmoge. Öfverstarnes skrifvelser.

4) Kommend. Brun till Overkrigss. den 7 april.

I Sverige var harmen stor öfver Aschenbergs uppförande, och man var mycket orolig för Karl och hans härs öde. Ulrika Eleonora, som vistades hos sin gemål i Åmål, reste, när Aschenberg nalkades gränsen, i förskräckelsen därifrån. ty man kunde väl ej annat tro, än att fienderna följde efter honom i hack och häl[1]).

Olyckligtvis kunde icke hans återtåg godtgöras genom att åter sända regementet tillbaka till Norge samma väg, på hvilket det gått därifrån, emedan isen på sjöar och strömmar ej längre bar, och norrmännen under tiden fått tillfälle att förstöra alla broar. Ännu värre var, att de trupper, som skulle komma från Sverige och förena sig med Aschenbergs kår, icke heller kunde af samma anledning intränga i Norge, ehuru de i förra hälften af april voro vid gränsen och deras ankomst var af yttersta vigt för att fälttåget skulle få ett lyckligt slut[2]).

Emellertid stod hufvudhären alltjämt i Kristiania utan att kunna uträtta något mot fästningen af brist på belägringsartilleri. Besättningen höll sig också stilla, om man undantager tvänne små utfall[3]). Kanonaden fortfor oupphörligen, och en och annan träffades af fästningens kulor. Så blef krigsfiskalen Karl Silentz ihjälskjuten, och öfverste Johan Mentzer miste sitt ena ben.

Många af befälet voro missnöjda med kriget i Norge redan i början af detsamma. Den 19 mars skref generalmajor Hugo Hamilton till arfprinsen: »Nytt må jag intet förtro pennan, mycket mindre räsonera om våra närvarande affärer, utan lämnar sådant till hvad brefhafvanden vet att relatera. Imidlertid blifver jag vid den oförgripliga sentiment, jag hade uti Göteborg, och önskar, att det nu intet må gå med oss, som den bekanta fabellen ger vid handen, nämligen att medan vi taga fatt på skuggan, vi tappe

---

1) Ulrika Eleonora skref den 2 april från Karlstad till Karl, att den 31 mars hade oförmodade tidningar kommit från gränsen, »så att arfprinsen, som ännu ligger till sängs, fannt rådeligit, det jag för säkerhet skull, måste skilja mig ifrån honom, och är jag således hit kommen».

2) Vice guvernören Patkull till Karl den 6 april.

3) D. J. Sverdfeger till »Geheimder Rath» den 7 och öfverste Garman till Fr. IV den 3 april. R. S. — Norrmännen sökte att bortdrifva svenskarne från ett ställe, som låg nära fästningsverken, emedan de därifrån oroade vakterna på vallen. Då de den sista gången — den 31 mars — gjorde utfall, stupade en kapten Johan Kristoffer Koss och 3 gemena.

själfva benet»[1]). Man talade om ett nytt Pultava[2]) och önskade sig bort från dessa berg, där man kunde stjäla lifvet af folk, utan att man kunde försvara sig[3]). Såsom svar på landshöfdingen och general-majoren Klas Ekeblads bref den 25 mars, hvari han bland annat berättat, att större delen af den uppbådade allmogen utan lof gått hem, skref öfversten vid Värmlands regemente Peter Adlerfelt den 11 april: »Jag ser, att generalmajorens armee har själf gjort sig lof och gått från hvarannan, sedan den intet haft mer att äta. Bonden är klokare än vi. Sat sapienti»[4]). Att tappert motstånd skulle möta, därom var man öfvertygad. När ett rykte spred sig till Sverige efter striden vid Höland, att Karl med 300 man angripit och slagit 1200 norrmän, skref sekreteraren vid krigsexpeditionen Samuel Åkerhjelm till sin fader, ombudsrådet Åkerhjelm, med anledning häraf, »att det aldrig varit sant, och skulle det hafva varit en olyckelig stund, där vi något sådant tentere. Norrmännerne äro brafve karlar och för hvilka vi hafva nog att göra att försvara oss, när partiet är egalt. De äro hvarken vilde eller svage, och hade de allenast så månge officerare som de hafva dem käcke, så skulle de gifva oss nog att göra»[5]).

Krigshären sysselsattes under tiden med indrifvandet af kontributioner. Innan Karl uppbröt från Holmedal, förbjöd han vid lifsstraff sina soldater och den till gränsens försvar uppbådade allmogen att plundra på norskt område. Allt hvad de behöfde af matvaror och andra förnödenheter skulle kontant betalas[6]), men däremot ålades de norske invånarne att betala ganska dryga kontributioner. Ingen skatt, tull eller accis finge betalas till danska regeringen. Gjorde någon det, skulle han till straff därför betala dubbel kontribution. Presterne blefvo befriade helt och hållet, sannolikt för att förmå dem att uppläsa kontributionsplakaten och verka för deras efterlefnad. Af hvar hel gård fordrades 20 riks-

1) Interc. Breve.

2) T. G. Bjelke till sin moder i det anf. brefvet den 20 mars.

3) Leonard Hård till Brita Stake i det anf. brefvet den 21 mars.

4) Brefvet afskrifvet af Munch.

5) Interc. Breve.

6) Karls påbud härom är tryckt i Norskt Milit. Tidskr. II, 1. s. 208—210.

daler i penningar, »räknandes sex mark på en riksdaler», en oxe, 40 lispund hö och 40 kannor hafre. Ågarne till säterier, bruk och andra lägenheter ålades att inställa sig hos öfverkrigskommissariatet för att taga reda på hvad de hade att betala. Sedermera bestämdes, att hvar »sågqvarn» skulle betala 100 riksdaler och hvart säteri eller »herregårdsbyggning» 200. — Kristiania skulle betala 7,000 riksdaler i veckan, Moss 3,000 (utom järnbruket, som skulle betala 300), Hölen och Soon hvardera 1,000 — och detta under en tid af 8 veckor[1]).

Då invånarne öfverallt flydde undan vid svenskarnes annalkande, lät Karl den 17 mars utgå en kungörelse, hvari han försäkrade dem om samma skydd som hans egna undersåtar, om de förblefve hemma och förhölle sig fredligt[2]).

Norska regeringen å sin sida uppmanade folket att ej betala någon kontribution till svenskarne eller lämna dem något bistånd. Snart skulle, hette det, hjälp komma från Danmark. Svenskarnes löfte om god behandling borde man icke sätta någon lit till. De skulle säkerligen uppbränna deras hus och hem, såsom de förut gjort med Altona, sedan de utsugit landet så mycket som möjligt[3]).

Kontributionerna indrefvos »på polska» (d. v. s. strängt), såsom fältsekreteraren Gabriel Seth uttryckte sig[4]). Betalte ej bönderna, satte man dem i arrest eller ock tog man deras hästar och boskap. Hade invånarne flytt från sina hem, undersökte man källare och visthus och tog deras effekter i förvar[5]).

Vid indrifvandet af kontributionerna mötte ofta motstånd, och beväpnade bönder, anförde af sina fogdar, öfverföllo svenskarne så snart de voro blott några få i sällskap. Konungen själf var ut-

1) Mörners kontributionspatent dat. Hafslund den 4 mars, med postscr. den 9 mars. Densammes kontributionspatent för Moss, Soon och Hölen den 16 mars samt hans order till öfverste Falkenberg den 18 i samma månad. Norskt Milit. Tidskr. II, 1, s. 211—217. Copia af Mörners kontributionspatent för invånarne i Kristiania, dat. den 16 mars. Danske Kongers Historie 348.

2) Norskt Milit. Tidskr. II, 1, s. 210—211.

3) Norskt Milit. Tidskr. II, 1, s. 222—224.

4) Seth till Aron Holst den 24 mars. Interc. Breve.

5) Generalmajor Delvig till öfverste Falkenberg den 23 mars. Interc. Breve. — Öfverstlöjtnant Erik Rydingsvärds bref till öfverste Falkenberg, dat. Hölen den 26 mars. Norskt Milit. Tidskr. II, 1, s. 217—220.

satt för deras kulor [1]). De uppsnappade posterna [2]) och gjorde vägarne ofarbara genom att nedfälla skog och upprifva broarna. Äfven presterna visade sig motsträfviga att gå svenskarne till handa. De vägrade att uppläsa kontributionsplakaten och lämna förteckning på gårdarne [3]). Den 29 mars påbjöd Mörner, att hvar och

1) När en gång några snapphanar, som skjutit efter konungen och hans följe, blefvo tillfångatagne och förda till honom, gaf han »hvardera en dukat till mans med vänlig förmaning att ej så mera göra och därpå släppte». Dahlfeldt, s. 95. Munch omtalar också, att tvänne bönder, som tagits till fånga af Löwen under hans marsch till Ringerike, fingo hvardera af konungen en dukat för deras visade tapperhet och att de därpå lösgåfvos, ehuru Mörner och andra officerare yrkat på, att de skulle strängt straffas. En dylik mildhet mot tillfångatagna snapphanar omtalar äfven De la Motraye (Voyages en Europe, Asie et Afrique II, s. 300) från konungens vistelse på Torpum.

2) De bref, som kommo från Sverige till hären, uppbrötos i kansliet. Major Konrad Johan Nieroth beder därför i bref från Kristiania den 23 mars kamreraren (»Le Cammerier») Jakob Bohm i Örebro, att denne icke skulle sända bref till honom med posten utan med en säker man »och så kan, min k. herr broder,» tillägger han, »lilla fruns bref låta följa med. Hvartill är det nödigt, att man just skall exponera sina bref att låta läsas af hvar och en?» Interc. Breve.

Konungen själf synes hafva plägat läsa de högre officerarnes bref. Den 24 mars skref generalmajor Hugo Hamilton till Anna Margreta Hamilton: »Kungen är vid sin vanl. och mer än som beröml. humeur, alltid nådig, alltid glad; brö mig intet mer med lamentationer och berättelser om eder ängslighet, fördy I vet, att sådant biter intet på mig», men i ett postcriptum heter det: »Jag måste så skrifva, efter jag måste skrifva det uti kungens presence och han läste brefvet.» Interc. Breve.

3) Mörner befalde den 17 mars magister Peder Lange i Kristiania att den 18 uppläsa konungens »universalier» och Mörners kontributionspatent samt att i biskopens ställe »draga försorg, att de flere medföljande originalexemplaren till samtl. probstarne och kyrkoherdarne uti stiftet med behörigt recipisse öfverlefvererade blifva, med befallning att de samma universalier och patent ofördröjligen uti alla församlingar publicera».

Lange nekade att mottaga dessa, hvarjämte han icke höll någon gudstjenst den 18 för att undgå att uppläsa svenskarnes påbud, ehuru han tidigt på söndagsmorgonen fått ny befallning. På eftermiddagen infunno sig en kapten och 3 dragoner hos honom, hvilka tvungo honom att medfölja till hufvudqvarteret, ehuru han sade sig vara sjuk.

Nu måste han för en del församlade borgare vid ljus uppläsa svenskarnes plakat. Sedermera tvangs han både att hålla gudstjänst och att uppläsa flera kungörelser.

Presterna voro i en svår ställning. Biskop Deichman berättar, att svenskarne ämnat uppbränna prestgårdarne Skedsmo och Fet, därför att presterna icke uppläst svenskarnes påbud, men att detta hindrats af norska partier.

en, som ertappades med att skjuta på svenskarne och icke tillhörde krigsfolket, utan skonsmål genast skulle hängas. Likaledes skulle det distrikt, inom hvilket detta inträffade, hemsökas med eld och brand. Därpå svarades åter af norska regeringen med en ny uppmaning till undersåtarne att icke bry sig om denna hotelse utan efter yttersta förmåga göra svenskarne afbräck[1]. Mörners hotelse sattes också i verket, dock uträttades därmed, efter hvad det synes, icke något synnerligt, ty bönderna fortforo att gå beväpnade och tillfogade svenskarne skada, där de kunde.

Hvad som förnämligast bidrog att upprätthålla norrmännens mod, var deras hopp att snart få understöd från Danmark, och i detta hopp gäckades de ej häller. Redan den 20 mars förde den namnkunnige sjöhjälten Peder Tordenskjold flera högre officerare upp till Norge[2], hvilka skulle med det norska generalitetet och regementscheferna rådgöra om hvad som borde företagas för att drifva svenskarne ur landet. Härom synes man snart nog hafva kommit öfverens. Planen gick ut på att afskära svenskarnes förbindelse med Sverige, därpå kringränna och från alla håll angripa dem.

För utförandet af denna plan anmodades vice amiral Kristian Karl von Gabel, som med en eskader skulle konvoyera den till Norge ärnade transporten af trupper och lifsmedel, att landsätta

Ginge de svenskarne till handa, blefvo de anklagade härför. Så sattes presten i Håbel, Lauritz Rasch, sedermera i arrest i Fredrikstad, emedan han skrifvit ett bref till öfverste Falkenberg, hvars innehåll ansågs vara stridande mot hans pligt.

Biskop B. Deichmans bref till Overkrigss. den 5 och 11 maj 1716. Med brefvet den 11 maj följer en redogörelse af Lange för hans förhållande. Såsom bilagor till denna redogörelse följa copior af Mörners bref till honom den 17, 18 och 24 mars. Danske Kongers Historie 348.

1) Vice ståth. Kraghs kungörelse den 31 mars. Norskt Milit. Tidskr. II, 1, s. 221—222.

2) Rothe II, s. 27. Fr. IV till slotsloven den 14 mars. Rigistr. Bland de uppsände offic. må nämnas generalmajor Sponneck, öfverstarne Huitfeldt och Mösting samt öfversten Lövenörn, hvilken snart skulle vända tillbaka till Köpenhamn för att afgifva rapport om tillståndet i Norge. Snart uttogos också af regementena i Danmark 12 kaptener, 24 löjtnanter och 144 underoffic., hvilka sändes till Norge. Registr. för den 24 mars. Den 12 april berättade Lützow till overkrigss., att en del af dessa hade redan ankommit.

en del trupper i Fredrikstad[1]). Med dessa och där varande garnison skulle generalmajor Georg Vilhelm Hedeviger von Sponneck söka hindra svenskarnes förbindelse med Bohus län och Dalsland, under det att öfverste Kasper Schöller med uppbådade bönder och en del soldater besatte passen öster om Kristiania för att hindra all kommunikation med Värmland[2]). Strax öster om Kristiania hade i slutet af mars en mängd bönder samlat sig, hvilka med något understöd af öfvade krigare kunde blifva farliga nog[3]). Till posteringarna på Krokskogen och Harestueskogen skulle förstärkningar sändas, emedan Lützow ännu fruktade, att Karl skulle göra ytterligare försök att kringgå den norska hären och därigenom tvinga den att lämna sin fördelaktiga ställning[4]). Häri misstog han sig icke, ty de första dagarne af april sände Karl öfversten vid Södermanlands regemente Krister Reinhold Schlippenbach med en betydande styrka till Bærums järnbruk. Major Konrad Johan Nieroth tågade förut med 2 à 300 man för att röja väg öfver Krokskogen, men äfven nu hade Lützow fått kunskap om svenskarnes antågande och i rättan tid sändt bönderna, som voro posterade vid passet, 150 soldater till hjälp, under kapten Antony Jakob Cucheron. Nieroth sökte fördrifva norrmännen från förhuggningen den 4 april, men lyckades icke, utan måste, själf svårt sårad, draga sig tillbaka till Bærum. Karl kom sedermera dit från Kristiania och undersökte i sällskap med generalmajor Delvig förhuggningen, men något anfall företogs icke. En del trupper lät Karl någon tid stanna qvar vid Bærum, men de öfriga drogos åter till Kristiania. — Till Krokskogen sände Lützow snart efter anfallet en ganska betydande förstärkning[5]).

Den 5 april ankom vice amiral Gabel med den danska transportflottan till Norge. Förutom en mängd lifsmedel och 10 fält-

---

1) Vice amiral Gabel skref från Fladstrand den 2 april till Fr. IV, att Lützow och Löwenörn bedt honom landsätta folket vid Fredrikstad. Rapporter från Gabel.

2) Generalm. Sponnecks bref till Fr. IV den 6 april, hvarmed följer såsom bilaga Lützows bref till Sponneck den 5 april. N. S. I, s. 404–407.

3) Munch.

4) Slotsloven till Fr. IV den 7 april. R. S.

5) Svenskarnes förlust uppgifves mycket olika. Så uppgifves i slotslovens anf. bref den 7 april att af svenskarne blefvo 18 man döda och 32 fångne, men D. J. Sverdfeger angifver i brefvet den 7 april till »Geheimder Rath», att de lämnat efter sig 32 döda och 26 sårade. R. S.

kanoner medförde han 4,000 man norska trupper, hvilka förut gjort tjänst i Danmark och Tyskland. Det hade varit danska regeringens afsigt att ytterligare uppsända 8 bataljoner infanteri, men dessa hade till lycka för Karl icke ännu varit så rustade, att de kunnat medtagas [1]).

Vid Gabels ankomst till Norge skulle en krigskonselj sammankallas, hvarvid man borde öfverlägga, om det vore möjligt att med dessa 8 bataljoner utan något understöd af danskt kavalleri jaga svenskarne ur landet eller om detta kunde ske, utan att några trupper alls vidare behöfde sändas [2]).

Hvad som beslöts härom, känner jag icke, men Gabel, generalmajor Fredrik Kristoffer Cicignon, öfversten och generaladjutanten Mösting samt öfverste Vincents Budde ansågo, att om dessa 8 bataljoner kunde sändas till Fredrikstad inom 14 dagar, skulle hela den svenska hären kunna ruineras. Gabel ansåg det dock icke rådligt, att han med sin flotta seglade från Norge, ty då skulle den svenska transportflottan obehindradt framtränga till Kristiania, och då skulle allt gå på tok [3]).

Medan norrmännen sålunda fingo en betydlig förstärkning, väntade svenskarne, ännu okunnige om Aschenbergs återtåg, på ankomsten både af trupper och belägringsartilleri. Man spanade förgäfves efter, om icke transportflottan och trupperna voro i annalkande [4]).

Hvad den väntande transportflottan angår, så hade Karl från Hölen den 8 mars gifvit schoutbynachten Olof Knape befallning att med göteborgska eskadern gå till sjös vid första öppet vatten och kryssa emellan Fladstrand på Jutland och »norska näset» för att å ena sidan hindra förbindelsen mellan Danmark och Norge och å den andra skydda de svenska transportfartygen. Dessa skulle

---

1) Slotslovens anf. bref till Fr. IV den 7 april. Jfr generalmajor C. F. von Cicignon till Fr IV den 6 april. N. S. I. s. 408. 2 bataljoner sändes till Gjellebek för att förstärka Lützows kår.

2) Fr. IV till Lützow den 28 mars.

3) Tvänne bref från vice amiral Gabel till Fr. IV den 2 april. Rapporter från Gabel.

4) Major Tungelfelt skref till konungen från Fets prestgård den 27 mars, att angående de regementen, som skulle komma från Sverige, hade han icke hört annat, än att för åtta dagar sedan hade ett rykte förkunnat, att några regementen stått marschfärdiga på gränsen, men sedan hade ingen hört något om dem.

Interc. Breve. Brefvet finnes också i afskrift hos Munch.

först afgå till Strömstad, där vidare order skulle gifvas, hvart de skulle styra kosan[1]).

Det är förut nämndt, att Karl var högeligen angelägen, att flottan i Karlskrona skulle vara i stånd att tidigt på våren kunna gå till sjös. Förmodligen hoppades han, att om en stark svensk flotta vid denna tid uppträdde i Östersjön, denna icke blott skulle kunna skydda transporten till Wismar utan äfven afhålla danskarne från att sända någon större eskader till Nordsjön.

Men oaktadt alla bemödanden var det icke möjligt att utrusta den så tidigt och till sådan styrka som önskligt varit. Bristen på penningar förlamade allt[2]). Entreprenörerna, som åtagit sig

1) Riksreg. — Vice guvenören R. Patkull säger i bref till amiralitetskoll. den 8 mars, att transporten skulle gå till den ort, »som därtill varder emporterat». Ankomne bref till Kongl. amiralitetskoll. Flottans arkiv på Skeppsholmen.

2) Penningar till flottans utredning skulle lämnas af upphandlingsdeputationen, hvilken åter skulle hafva alla 1716 års inkomster oförryckta till sin disposition. Men landshöfdingarne använde en del af inkomsterna till betalande af föregående årets anticipationer, hvarför upphandlingsdeputationen blef satt ur stånd att fullgöra sina förbindelser, och det trassel som uppkom med anledning häraf, kunde icke häfvas under konungens frånvaro. I ett odateradt bref till ombudsrådet Feif säger Görtz, att orsaken till landshöfdingarnes beteende berodde på kontributionsränteriet, som i hemlighet och utan att säga ett ord till Görtz kontramanderat Karls påbud. Afskrift bland handl. rör. Sveriges pol. hist. 1714—1718. Upsala bibl. — I en resolution den 14 juni 1716 på vice amiral Taubes memorial befaller konungen amiralitetskollegiet att genom militärisk exekution hos landshöfdingarne uttaga de medel, som desse bort lemna upphandlingsdeputationen, mem i stället användt till betäckande af föregående årets anticipationer.

Den 8 sept. skref upphandlingsdep. till amiralitetskoll., att landsh. i Kalmar län hos densamma besvärat sig öfver, att han blifvit hotad med exekution af amiralitetskoll., därför att han ej »så prompt »kunnat inlösa de på Kalmar län af deputationen utfärdade assignationerna. Deputationen anhöll, att han måste få något anstånd. Ankomne bref, till Kongl. amiralitetsk. 1716. Flottans arkiv på Skeppsholmen.

Till denna oreda bidrog väl ock den allmänna oviljan, som rådde mot Görtz och hans anhängare. Statssekret. Daniel Niklas von Höpken till ombudsrådet von Müllern den 21 mars och 23 juni 1716. Bref till ombudsrådet von Müllern. Grefve Reventlau, som skulle framföra penningar till Karl, men ej kunde framkomma till honom, skref till Görtz från Uddevalla den 11 april, att en öfverste bedt honom vara på sin vakt, i fall någon olycka inträffade (d. v. s. om konungen stupade). Bref från Görtz till von Müllern. — Jfr C. G. Malmström, Handl. rör. Sveriges hist. under åren 1713—1720, s. 59. — Reventlau, som under sommaren stannade i hufvudqvarteret, kunde flera gånger till Görtz och von Dernath berätta att konungen var mycket nöjd med

att förse flottan med lifsmedel, gjorde svårigheter då de icke enligt löfte fingo betaldt för sina under föregående året gjorda förskott. Äfven brist på folk förorsakade dröjsmål. Karl hade befalt, att inga soldater vidare finge användas till besättning på flottan. Genom värfning och enrollering trodde man sig kunna erhålla 7 à 8,000 man, men resultatet svarade icke mot denna förväntan, ty endast några hundra hade kunnat anskaffas[1]).

Den 9 april var en del af flottan i Karlskrona färdig att utlöpa, men till följd af motvind kunde den icke gå till sjös förrän den 20[2]). Från Göteborg afgick väl den 4 april under skydd af några galerer en transportflotta, lastad med kanoner, amunition m. m. för den i Norge varande härens räkning, men då fregatterna icke kunnat utrustas och en dansk eskader samtidigt ankommit till Nordsjön, vågade den sig icke ut på öppna sjön utan höll sig i den bohuslänska skärgården så nära kusten som möjligt[3]).

Af de trupper, som fått befallning att tåga till Norge, ankom ändtligen Dalregementet jämte några ryttare af adelsfanan till Kristiania den 7 april[4]) under befäl af generalmajor Magnus Julius De la Gardie. Redan den 6 mars hade han kommit till Dalby socken i Värmland[5]). Sedan han legat där någon tid för att invänta

---

upphandlingsdeputationen. Karl hade äfven yttrat till honom, att flottan aldrig blifvit så tidigt utrustad som år 1716, och att amiralitetet kunnat utrusta henne ännu tidigare, om det hade bemödat sig.

Reventlaus bref (concept) till von Dernath den 27 juli och 5 aug. Handl. rör. Görtz.

1) Amiralitetskoll. till ombudsrådet Feif (registr. i Flottans arkiv på Skeppsholmen) samt till konungen den 30 mars och 20 april. Amiralitetskollegiets skrifvelser.

2) Amiralitetskollegiets anf. bref den 20 april.

3) Vice guvern. R. Patkull till Karl den 6 april. Af räkenskaper, som finnas i Flottans arkiv på Skeppsholmen, synes att vid 1715 års slut funnos i Göteborg åtminstone 8 fregatter (stundom förekomma de under benämningen »skepp»), 6 galerer, 8 brigantiner, 2 galioter, 5 skärbåtar förutom en del mindre båtar, såsom espingar, slupar etc. — Till besättning hade begärts 2,807 man, båtsmän och soldater, men konungen hade endast anslagit 1,600 båtsmän. Flera båtsmän qvarhöllos väl sedermera i Göteborg, men till hela eskaderns besättning förslogo de på långt när icke. Vice guvern. R. Patkull till Karl den 19 mars.

4) Extrakt af General Mörners bref till sin fru den 8 april. Detta extrakt medföljer såsom bilaga ett utlåtande af Lützow den 23 juni. R. S.

5) Major Kristian Henrik von Lossoy till öfverste Lars Granfeldt den 9 mars. Generalauditörshandl.

vidare order, tågade han till Eda, hvarest han den 24 mars fick konungens order att marschera närmaste vägen till Kristiania[1]). Den 30 gick han öfver gränsen och tågade till en början samma väg som konungen, nämligen öfver Kongtorpsfjället och Höland. Sedan marscherade han till Sæter i Bålstads socken, vidare öfver Öjeren, som ännu bar, till Mörk i Spydeberg och därifrån åter till Kristiania[2]).

Samtidigt härmed fick konungen underrättelse om Aschenbergs flykt från Skjeberg. Öfverstlöjtnant Gabriel Brinck, som förde befälet öfver den enrollerade allmogen i Dalsland, hade den 2 april afsändt en bonde, Halfvard Bryngelsson, hvilken lofvat att söka framföra ett bref från Brinck till Mörner, hvari omtalades, att posteringen vid Enningedals bro var upphäfven, att Aschenberg var återkommen till Sverige och att sålunda all förbindelse med hären i Norge var afbruten. Alla regementen, som skulle tåga till Norge, vore i full marsch och skulle inom kort vara vid gränsen. Brinck hade många vigtiga bref till konungen, men dem vågade han icke nu sända. — Men bonden var en förrädare. Öfvertalad af en norsk kunskapare, begaf han sig nämligen med brefvet till Fredrikstens fästning. Sedan kommendanten den 5 april tagit en afskrift af brefvet, förseglades det åter, och bonden lofvade att med detsamma begifva sig till Kristiania och sedan återvända med det svar, han där erhölle.

Vid hans ankomst dit anade man ingen list, och bonden fick den 9 mars såsom belöning besittningsrätt för sig och sina arfvingar å $^1/_2$ kronohemman, Klefvemark, i Eds socken på Dal[3]). Flera bref, som nu anförtroddes åt honom, förde han åter till Fredriksten[4]).

1) De la Gardie till öfverståth. Taube, dat. Köla prestgård den 24 mars. Krigshandl. från Karl XII:s tid 28.

2) Munch. — Munch har också afskrifvit ett af norrmännen uppsnappadt bref från generalmajor Delvig till generalmajor De la Gardie, dat. den 29 mars, hvari De la Gardie befalles att påskynda marschen till Kristiania. Kunde han icke gå öfver isen på Glommen, så skulle han gå öfver denna flod vid färjestället Onstadsund.

3) Riksreg.

4) Copia af Brincks bref den 2 april samt extrakter af 18 stycken bref, som bonden förde från Kristiania till Fredriksten, följa såsom bilagor det anf. utlåtandet af Lützow den 23 juni (om bondens förhållande). R. S.

Halfvard Bryngelsson hade blifvit öfvertalad att begifva sig med Brincks bref till Fredriksten af en norsk kunskapare, Nils Larsson Hallerö i Ennin-

Ehuru norrmännen ansett, att Brincks bref icke innehöll några upplysningar af värde, betraktades det annorlunda af konungen. Han beslöt nämligen nu att sända generalmajor Delvig till Sverige. Denne skulle, sedan han arresterat Aschenberg och gifvit order om göteborgska eskaderns skyndsamma afsändande med artilleri och andra förnödenheter till hären i Norge, slå en brygga öfver Svinesund, sätta sig i spetsen för de vid gränsen liggande trupperna och inbryta i Norge. Äfven Kalmar regemente blef nu beordradt att tåga till detta land.

Med 500 ryttare till betäckning begaf sig Delvig den 10 april från Kristiania på vägen åt Moss[1]).

Emellertid hade fienderna i den krigskonselj, som efter Gabels ankomst hölls vid Gjellebek, beslutit att anfalla Falkenberg på Moss. Utförandet anförtroddes åt generalmajor Sponneck och vice amiral Gabel. Sedan dessa äfven rådgjort med generalmajor Cicignon, förde Gabel 500 man af garnisonen i Fredrikstad under befäl af öfverstlöjtnant Henrik Jörgen Huitfeldt sjövägen till Kambo, $^1/_2$ mil norr om Moss, och satte dem där i land tidigt på morgonen den 12 april, hvarpå han med sin flotta seglade till Moss och

---

gedals socken. Bonden, som sedermera blef misstänkt af svenskarne, vågade sig icke tillbaka till Sverige, hvarföre kommendanten på Fredriksten anhöll, att någon gård i Norge måtte anvisas honom till bostad. Extrakt den 20 maj. R. S. — Det är mig obekant, om han fått något understöd. Lützow, som afgaf utlåtande härom den 23 juni säger, att både han och Sponneck trodde, att det varit ett »stratagema» af svenskarne, emedan intet positivt svar på Brincks bref innehölls i något af de från Kristiania medförda brefven. — Att icke några synnerligen vigtiga bref sändes med bonden förklaras däraf, att generalmajor Delvig samtidigt sändes till Sverige. I ett bref (copia), dat. (Vestra) Ed den 24 april, till öfverste Lars Granfeldt, skrifver Brinck, att han genom en sin »utskickade fick practisera bref» ifrån arfprinsen till konungen jämte det att han själf tillskref Mörner (Generalauditörshandl.), men i det anf. brefvet den 2 april säger han: »flera bref än dette ene har jag intet dristat mig denne gången att anförtro honom, men kommer han väl fram, skall han en annan gång få bref med sig till Hans Kongl. M:t, som jag har här liggandes och intet vet, huru jag skall dem fortskaffa».

Har bonden månne (kanske i samråd med Brinck) till kommendanten endast framlämnat Brincks bref till Mörner, men ej arfprinsens till konungen? Men hvarför har han ej vågat återvända till Sverige, om så skett?

1) Brincks anf. den 24 april. — Arfprinsen till fältmarskalken Nils Gyllenstjerna, dat. Venersborg den 21 april. Bref från och till riksrådet grefve Arvid Bernhard Horn. Kungabref, Tom. II. Kongl. bibl.

General Poniatowskis bref till Görtz, dat. Venersborg den 18 april. Bref från Görtz till von Müllern.

lade sig därutanför. Samtidigt hade öfverste Budde med 1,000 man gått landvägen från Fredrikstad till Moss.

Sedan Huitfeldt tågat halfvägs från Kambo till Moss, lät han göra en förhuggning och lämnade vid densamma 125 man för att hindra, att någon undsättning skulle komma till Falkenberg från norr. Med de öfriga fortsatte han marschen till staden. Då nu Huitfeldt inneslutit svenskarne från norr, Budde från söder och Gabel lagt sig med sin flotta i hamnen tätt invid husen, sändes en trumslagare för att uppfordra Falkenberg att sträcka gevär, men då han svarade, att han ville slås till sista man, började striden omkring kl. 6 på morgonen. Budde, som äfven understöddes af 100 man från flottan, angrep nu svenskarne, under det att Gabel oupphörligen sköt på dem med 64 kanoner. Svenskarne, som icke hade tillräckligt utrymme att röra sig på, försvarade sig med utomordentlig tapperhet dels i husen och dels bakom palissader och spanska ryttare, men dukade omsider under för öfvermakten. 522 man måste gifva sig till fånga. Bland dem var öfverste Falkenberg, som dog följande dagen af sina sår, öfverstlöjtnant Erik Rydingsvärd, 6 kaptener och 2 löjtnanter. De dödas antal antog man till 100 man. Dessutom föllo 2 fanor, 2 standarer, och en mängd förråd i fiendernas händer. Segern hade kostat desse 30 döda och 89 sårade.

Medan striden rasade i Moss, kom Delvig med sina 500 ryttare till förhuggningen, men så snart desse visade sig, underrättades Huitfeldt härom, då han genast med 125 man skyndade att bistå dem, som lämnats vid förhuggningen. Delvig, som hörde kanonaden, sökte tränga igenom för att hjälpa Falkenberg, men ehuru han angrep tvänne gånger, lyckades detta icke. Han drog sig nu tillbaka, gick derpå öfver Glommen vid Grönsund och framkom öfver Skådbergssund till Sverige den 16 april med 236 ryttare. De öfriga hade han från Grönsund sändt tillbaka till Kristiania[1]). —

---

1) Vice amiral Gabel till Fr. IV, dat. Larkullen den 12 april (med bilaga af Gabels bref till Slotsloven, hvari också framhålles, att till besättning på örlogsskeppen fattades omkring 800 man och till besättning på galererna och de små fartygen omkring 1500). Rapporter från Gabel.

Förteckning (»Liste») af Gabel på de svenska fångar, som togos i Moss den 12 april. Indk. Breve till Overkrigss.

Öfverstlöjtnant Huitfeldts bref till Overkrigssecret., dat. Moss den 14 april. — Lützow till Fr. IV den 26 april. N. S. I, s. 410. — Generalmajor Cicignon säger i bref till Fr. IV, dat. Moss den 13 april (Indk. Memor.), och

Straxt öster om Kristiania hade under de senaste dagarne uppstått en hotande fara. Nämndt är, att öfverste Schöller fått i uppdrag att hindra ett återtåg åt Värmland. Den 7 april kom han till Skedsmo prestgård med 170 man infanteri och 40 dragoner, hvilka förenades med de bönder, som fogden Johan Henrik Munch församlat från Öfre och Nedre Romerike. Följande dagen posterade han sig vid Valstadsund och Nitsund, hvarest han lät göra bröstvärn. På andra sidan strömmen stod en trupp svenskar under öfverste Bjelke, men isen var så svag, att hvarken svenskarne eller fienderna vågade gå ut på densamma. Den 10 kommo ytterligare 800 man norska trupper, hvilka förut legat vid Kristiansfjeld.

Den 9 och 10 kommo starka partier från svenska hären i Kristiania öfver Gjelleråsen till Nitsund och Valstadsund. Det berättas, att konungen själf kommit dit, men det omtalas icke i samtida berättelser, att någon strid ägt rum [1]).

Då konungen sände Delvig till Sverige, var det hans afsigt att i Kristiania invänta de från Sverige beordrade truppernas och transportflottans ankomst, men så snart han fick underrättelse om olyckan på Moss och den danska eskaderns ankomst, beslöt han att återtåga [2]). Efter det att en dansk eskader ankommit till Norge, var det nämligen tydligt, att den svenska transportflottan icke skulle vara i stånd att framtränga till hären. Isen på Kristianiafjorden hade nu också gått upp, så att fästningen Akershus kunde erhålla undsättning sjöledes [3]). Vidare erhöll man kunskap om, att det var fiendernas afsigt att från skilda håll tåga mot Kristiania och angripa den sven-

---

till Overkrigss. den 11 maj, att äran af utförandet tillkom Budde, men af dispositionen Sponneck och Gabel, dock hade desse talat därom med Cicignon, som ock säger, att han gifvit Budde och Huitfeldt order och instruktioner. — Öfverstlöjtnant Brincks anf. bref till öfverste Granfeldt den 24 april.

1) Munch. Jfr Dahlfeldt, s. 95.

2) Det berättas, att det högre befälet haft mycken möda att öfvertala honom härtill. De la Motraye (II, s. 297). Jfr Grüner, s. 99.

3) Dagen efter striden i Moss kommo tvänne fiendtliga skärbåtar in till fästningen, hvilket svenskarne icke kunde hindra, ehuru de försökte det. Kommendanten Klenow sände dessa båtar till Tyfholmen för att borttaga några båtar, som voro dragna upp på land, men svenskarne hade posterat sig i några därinvid liggande hus och gåfvo så stark eld därifrån, att båtarne måste återvända med oförrättadt ärende. Den 14 kom en fregatt, Svenska Lovisa, för att enligt Gabels order bemäktiga sig och bringa i säkerhet de handelsfartyg, som svenskarne tagit, men den möttes af en så häftig eld från

ska hären, innan den kunde erhålla någon undsättning från Sverige[1]).

De trupper, som stått vid Ravnsborg, Bærum och andra ställen, drogos nu skyndsamt tillbaka till Kristiania. Det var också hög tid. Det var nämligen fiendernas afsigt att ofördröligen angripa. Samma dag, som striden utkämpats i Moss, skref vice amiral Gabel till Fredrik IV, att »nu har vi en dessin for paa Christiania og haabes jeg med Guds hjelp, at det schall gaa ligeledes der (som i Moss) — — vill ickuns Generallieutenant Lützow icke vere for hitzig»[2]), och den 15 april skref vice ståthållaren till Fredrik IV, att striden var »af större Censequence end man vel troer; det haver i disse Dage gjort Fienden meget Skyggrende, så de drager sig hver Dag nermere sammen, hvorfore af Generalitetet för got er funden med Armeen fra Posteringen i Morgen heller Overmorgen at opbryde og Fienden ved Ascher og Christiania at söge»[3]).

När Löwenstjerna uppbröt från Ravnsborg, uppbröt äfven Lützow från Gjellebek och följde med sin här efter de återtågande svenskarne. För att afskära deras återtåg lades fregatten Mynden utanför Lysakers bro, men genom ett hastigt återtåg undgick Löwenstjerna all fara.

Så snart Karl hunnit att draga trupperna tillsammans, lät han sin här uppbryta natten mellan den 18 och 19 april. Fienderna trodde, att uppbrottet påskyndats däraf, att kommendanten Klenow den 18 april lät vid underrättelsen, att Wismar kapitulerat, skjuta victoria. De trodde nämligen, att svenskarne ansett, att detta var en signal till ett allmänt angrepp.

Svenska hären gick så fort möjligt var öfver Ekeberget i riktning mot Onstadsund[4]).

---

4 kanoner, som voro uppstälda på tullbryggan, att den efter förlust af 1 död och 3 sårade måste draga sig bakom fästningen. Följande dagen kom en fregatt Höyenhald och gaf eld på svenskarne, men måste också efter en förlust af 3 döda och 3 sårade draga sig tillbaka. Kommendanten Klenow till Fr. IV den 21 april. R. S. — Jfr Grüner, s. 103.

1) Dahlfeldt, s. 77—100.

2) Rapporter från Gabel.

3) Indk. Memor.

4) Kommend. Klenows anf. bref den 21 april, samt vice amiral Gabels rapport till Fr. IV den 23 april. Denna rapport medföljer såsom bilaga Fr. IV:s bref, dat. Glückstad den 28 april, till regeringskonseljen i Köpenhamn. Danske Kongers Historie 345. Lützows anförda bref till Fr. IV den 26 april. Af svenskarne qvarlämnades i Kristiania 36 sårade, hvilka togos till fånga.

Norrmännen uppbröto nu från skilda håll för att angripa svenskarne. Lützow med sin 6- à 7,000 man starka här anlände redan den 18 till Lysakers bro, men då svenskarne upprifvit densamma, fördröjdes hans marsch något. Den 19 kom han till Kristiania och den 20 var han på Ekeberget, då den svenska hären endast hade 2 mils försprång. Samtidigt tågade 2,000 man från Fredrikstad, 1,500 förutom bönder från Moss och 1,200 från Nitsund.[1]) På Svindalsfjällen voro 300 uppbådade bönder posterade för att oroa svenskarne, vare sig de ville gå öfver Glommen vid Onstadsund eller Grönsund. Dessutom hade öfverstlöjtnant Barthold Nikolai von Landsberg sändts till Svinesund med 400 man och sex kanoner för att hindra svenskarne att slå någon brygga däröfver och intränga i Norge till konungens understöd [2]).

Det såg mycket tvifvelaktigt ut, om Karl skulle kunna rädda sig och sin här, ty framför honom låg Glommen, hvilken måste passeras och det utan att han hade en enda båt, bakom och på ömse sidor närmade sig fiendernas öfverlägsna makt allt mera.

Vid ankomsten till Onstadsund fanns äfven på andra sidan Glommen en fientlig styrka, nämligen en del af generalmajor Sponnecks trupper, som kommit från Moss, något manskap från Basmo samt avantgardet af öfverste Schöllers trupper, hvilka från Nitsund tågade öster om Öjeren. Äfven hade man gjort några bröstvärn därstädes.

Sedan Svenskarne i största hast förfärdigat sig pråmar af några där befintliga timmerhögar och lador samt genom elden från några

Bland dem var major Nieroth, som blef sårad på Krokskogen. Kommendanten Klenow till Overkrigss. den 28 april med bilagd specifikation på de tagne fångarne. R. S.

1) H. Huitfeldt skref från Moss till Fr. IV den 20 april, att norrmännen voro delade i 4 kårer, »som paa alle Sider marscherer Fienden at angribe udi sin Marsch, saa han næst den allerhöieste Guds Bistand ikke saa lettelig undkommer, i det han har mange Defileer og Passer at passere, og han er nu saa godt som midt imellem os, at vi tænker han med Guds Bistand paa alle Sider at angribe og meddele de Tractementer, som ubudne Gjester tillkommer». N. S. I, s. 409.

Den 17 april öfverförde Gabel från Horten till Moss 3 kompanier dragoner samt 400 man landdragoner och den 19 ytterligare 400 man från Kristiania till samma ställe.

Gabels anf. rapport till Fr. IV den 23 april.

2) Generalmajor Cicignon den 19 april och öfverstelöjtnant Landsberg den 30 juni till Overkrigss.

kanoner fördrifvit fienderna ett stycke från stranden, verkställdes öfvergången den 21—24 april, utan att Lützow gjorde något försök att hindra eller oroa densamma [1]).

Då Karl sålunda lyckligen kommit öfver Glommen, lät han sina trupper hvila ut tvänne dagar. För att lättare kunna förse dem med lifsmedel sändes därefter en del under generalmajor Jean Baptista Schomer åt Basmo, under det att Karl med de öfriga tågade öfver Edsberga till Rakkestad [2]).

Efter sin ankomst till Sverige hade Delvig genast låtit arrestera Aschenberg [3]) och gifvit hans trupper befallning att uppbryta mot Norge. Men då det icke fanns någon brygga öfver Svinesund och då det ej häller var någon lätt sak att slå en sådan där-

1) Munch. Dahlfeldt, s. 102—103. Nordberg II, s. 567. — Man hade väntat, att Lützow skulle anfalla den svenska hären, i synnerhet sedan en del däraf gått öfver elfven. Orsaken, hvarför han icke gjorde det, förklarade han vara, att den svenska hären var så väl posterad, att han icke kunde angripa den utan stor hazard. Vidare angaf han såsom skäl, att han saknade proviant och att fältartilleriet icke kunnat medföras i de djupa vägarne.

Lützows anf. bref till Fr. IV den 26 april. N. S. I, s. 410—412.

2) Dahlfeldt, s. 103. Nordberg II, s. 567.

3) Öfverste Adlerfelt berättar i det anförda brefvet till landsh. Ekeblad den 11 april, att man aldrig sett konungen så förtörnad som vid underrättelsen om Aschenbergs flykt. Efter det att Aschenberg blifvit arresterad, fördes han till Göteborg för att där hållas i arrest, tills man hunnit sammankalla en krigsrätt för att döma honom (arfprinsens bref till Nils Gyllenstjerna den 21 april). Den 10 juni utfärdade Karl befallning till högste ombudsmannen att tilltala honom, därför att han icke efterleft gifna order och slutligen »förlupit sin post».

På anhållan af grefvinnan Aschenberg fälde Ulrika Eleonora förböner för honom hos konungen. Så anhöll hon den 26 december 1716, att han måtte ihågkomma hennes gjorda förbön för grefve Aschenberg, »hvilket jag hoppas», heter det, »lär stå att förlåta, när han tillstår sitt brott och önskar intet högre än till (att) komma uti nåder igen». Mariane Wittenberg till Ulrika Eleonora den 25 sept., 18 okt. 1716 samt 1 januari 1717 och Ulrika Eleonoras svar den 3 okt. 1716 och 1 januari 1717. Bref från och till drottning Ulrika Eleonora. Kongl. bibl. — Bref från Ulrika Eleonora till Karl XII (Riksark.). Likaså fick arfprinsen af Ulrika Eleonora i uppdrag att verka för Aschenbergs benådning, men denne drog sig därför af fruktan att misshaga konungen (»ill faut aller Piano»). Arfprinsen till Ulrika Eleonora den 11 och 22 okt. 1716 (Riksark.).

Dessa förböner och minnet af hans faders, Rutger von Aschenbergs, förtjänster hafva väl gjort, att sannolikt icke någon krigsrätt sammanträdde för att döma honom, och att han i slutet af år 1717 blef satt på fri fot. Odat. bref från Aschenberg till Karl. Enkedrottningens lifreg. till häst. Öfverstarnes skrifvelser. Af innehållet visar det sig, att detta bref är skrifvet år 1718.

öfver, under det att norrmännen stodo på andra sidan, fientliga slupar foro fram och tillbaka genom sundet och Spånviksskansen ännu var ointagen, inbröt Delvig den 25 april i Enningedalen med enkedrottningens lifregemente till häst, Smålands kavalleri och Östgöta infanteri för att med dessa trupper gå öfver Tistedalselfven, därefter tåga ned till Svinesund och fördrifva norrmännen därifrån, så att man ostördt skulle kunna slå en brygga däröfver. De öfriga trupperna, nämligen det sachsiska regementet, lifdragonerna, Vestgöta tremänningskavalleri och artilleriet sände han däremot till Svinesund för att göra falskt alarm[1]).

Så snart öfverstlöjtnant Landsberg erfor, att Delvig inbrutit i Enningedalen, begaf han sig från Svinesund och stälde sig vid Tistedalselfven nedanför gården Veen. Det vanliga öfvergångsstället bevakades dels af Colbjörnsens frikompani och dels af bönder under fogden Smidt, tillsammans omkring 200 man. Därjämte hade kommendanten Brun posterat kapten Henrik Zürhelle med 100 man vid Skoningsfossen, som är belägen något ofvanför Fredrikshall.

Då Delvig om aftonen den 26 april kom till Tistedalen och fann fienderna posterade på andra sidan elfven bakom uppkastade bröstvärn, lät han en del af sina ryttare göra en omväg omkring sjön Fem, men andra lät han stanna qvar vid Tistedalselfven. När ryttarne kommo på $^1/_2$ mils afstånd från norrmännan, drogo sig desse tillbaka till Fredrikshall, hvarefter Delvig obehindradt kunde gå öfver. Därpå tågade han ned till Svinesund och snart slog man en brygga, så att äfven de öfriga trupperna kunde intåga i Norge[2]).

Samtidigt härmed hade af flottan i Karlskrona en eskader af 13 örlogsskepp, 5 fregatter, 2 brigantiner, 2 bombarderkitzar och 1 brännare utlupit under befäl af amiral Karl Hans Wachtmeister och vice amiral Daniel Jakob Wilster, hvilken sistnämnde skulle med 6 örlogsskepp, 4 fregatter och 1 brigantin konvoyera transporten till Wismar.

Af dessa fartyg hade några redan den 2 och 3 april gått från Karlskrona för att förena sig med andra, som blifvit utrustade i

1) Arfprinsen till fältmarskalken Nils Gyllenstjerna den 30 april. Riksrådet grefve Arvid Horns papper. Kungabref. Tom. II. Kongl. bibl.

2) Landsbergs relation samt hans anf. bref till Overkrigss. den 30 juni. — Kommendanten Brun till Fr. IV den 9 juni R. S. — Jfr. Moe, s. 137—138 och Rist, s. 29—34.

Karlshamn. Den 9 hade de öfriga fartygen i Karlskrona varit färdige att utlöpa, men hindrades af motvind ända till den 20[1]), och sedan dröjde det ett par dagar, innan alla fartyg samlats, så att först den 23 kunde Wachtmeister segla från Hanö. — Så snart han nu kom till sjös, fick han kunskap om, att en dansk eskader af 6 örlogsskepp och 1 fregatt under schoutbynachten Ulrik Kaas kryssade i Östersjön. Nu lämnades transportflottan efter under betäckning af några örlogsskepp, men med de öfriga anstälde han jagt efter den danska eskadern, och den 25 var man den så nära, att man trodde sig kunna tvinga den att hålla stånd eller ock afskära den från Köpenhamn, men mot förmodan lyckades Kaas retirera in i Drogden. — Nu uppstod den 27 april frågan, hvad man vidare skulle företaga sig. Att förfölja Kaas in i Drogden och angripa de utmed farvattnet liggande kastellen ansågs icke tjäna till något. Man anförde, att år 1700 hade 3 makters förenade flottor icke kunnat uträtta något. Vidare bragtes på tal att segla genom Flintrännan till Nordsjön för att gifva den i Norge varande arméen luft. Men ej heller detta ansågs rådligt, ty ginge den svenska flottan till Nordsjön, så torde den danska flottan förena sig med den ryska, då hela riket skulle »stå under jutens och ryssens discretion att kunna göra en descente, när och hvarest dem lyster och behagar, då ock Hans Kongl. M:ts flotta vore (icke blott) elongerad från desse kuster utan och hindrad att komma tillbakars igen». Då man hade fått underrättelser, att czaren hade en galerflotta i Libau och en mängd transportskepp i Danzig, samlade för att — efter hvad man trodde — anfalla Gotland, beslöt man att segla till Danzig och Libau för att förstöra både galer- och transportflottan. Genom åtskilliga skeppare hade man fått veta

1) Amiralitetskoll. till Karl den 20 april. Därmed följer såsom bilaga: Kort förslag öfver sjömilitien etc., dat. den 21 april. Enligt detta förslag skulle den ordinarie sjömilitien vara 11,442 man, men däraf voro nu 2,861 vakanta, om hvilka man icke visste, om de kunde rekryteras eller ej. 5,648 man voro kommenderade på Wachtmeisters eskader, 560 på eskadern i Göteborg och 1,450 på den i Stockholm, 37 man voro i Vestervik, 610 voro sjuka, däraf 400 i Karlskrona, 270 vistades hemma. —

Af enrollerade båtsmän funnos 329 på Wachtmeisters eskader och 1,132 i Göteborg. — Huru stark flottan varit i Karlskrona, kan jag ej noggrant uppgifva, men utom dem, som bort gå till sjös (näml. 14 skepp, 6 freg., 2 brig. etc.) skulle 9 »skepp» sedermera utlöpa. Amiralitetskoll. till Karl den 31 mars. Dessutom funnos 4 gamla skepp, som icke utan större reparationer kunde gå till sjös, 4 voro under byggnad. Svar på Görtz' frågor den 6 febr. Amiralitetskollegiets skrifvelser. — Karl till amiralitetskoll. den 8 febr.

att Wismar fallit, hvarföre transportskeppen sändes tillbaka, men den öfriga flottan styrde kursen mot Danzig. Här kunde dock ingenting uträttas, emedan transportskeppen förts genom Frischehaff in i Weichseln, så att det var omöjligt att anfalla dem. Likaså fick man veta, att de galerer, som legat vid Libau, redan seglat till Reval. Man beslöt nu att gå närmare svenska kusten för att lättare kunna erhålla vatten, proviant m. m., under det man skulle söka hindra danska och ryska flottornas förening och skydda Gotland, i fall det verkligen vore czarens afsigt att anfalla denna ö. De tagna priserna — några och fyratio till antalet — sändes till Karlskrona[1]).

Svenska flottans uppträdande i Östersjön uppväckte stor oro på Seland. Trupper posterades utmed stränderna för att hindra en landstigning[2]). Man anhöll, att de ryska och engelska örlogsskepp, som funnos i Östersjön, genast måtte förena sig med den danska flottan, och Kaas fick befallning att med sin eskader begifva sig till Nordsjön för att förena sig med Gabel, om svenskarne ärnade sig dit, men då det visade sig, att det icke var svenskarnes afsigt, fick han order att stanna i Östersjön. Åfven hemställdes det till Gabel, om svenskarne icke nu mera voro så försvagade i Norge, att han kunde med sin flotta begifva sig till Danmark för att skydda dess kuster[3]). Denne hade ock till en början tänkt att segla till Köpenhamn, men efter närmare öfververägande afstått därifrån, emedan hans och Kaas' eskadrar tillsammans icke skulle vara starka nog att angripa den svenska flottaa, och emedan Norge vore under tiden prisgifvet åt svenskarne både till lands och sjös. I stället sände han en fregatt till England för att anhålla om understöd. Redan förut hade han af slotsloven utverkat, att 2 pråmar skulle byggas för att användas till Kristianiafjordens försvar, samt att batterier skulle uppkastas på holmarne i densamma. Komme svenskarne med stor makt, ville

1) Amiral Wachtmeister till amiralitetskoll. den 25, 29 april, 5 och 11 maj. Ankomne bref till amiralitetskoll. Flottans arkiv på Skeppsholmen. — »Expeditionen till Wismar 1716». Kongl. bibl. — Jfr. H. G. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sömagt, II, s. 325. — Ombudsr. von Müllerns bref till statssekr. S. Barck, dat. Ystad d. 5 maj.

2) Fr. IV till general Jobst Scholten den 1 och 9 maj.

3) Fr. IV till generalamiral Gyldenlöve den 29 april och 2 maj samt till vice amiral Gabel den 2 maj.

Regeringskonseljen till den ryske generaladj. Devier den 28 april och till schoutbynachten Kaas den 2 maj.

han med sin eskader lägga sig mellan holmarne, och han hoppades då kunna hindra dem att segla till Kristiania[1]).

Emellertid hade schoutbynachten Knape under smärre strider med den danska eskadern framträngt med göteborgska eskadern mot norska gränsen, och de första dagarne af maj finner man honom i Dynekilen, en vik mellan Strömstad och Svinesund[2]). Någon tid hade han varit alldeles innestängd i Styrsund[3]). Den 24 april skref han till amiralitetet i Karlskrona och anhöll, att detta måtte sända några örlogsskepp för att befria honom. Men då amiral Wachtmeister nyligen gått till sjös med alla segelfärdiga örlogsskepp, kunde amiralitetet icke göra något annat än sända Knapes bref till Wachtmeister, i fall hans instruktioner tilläte honom att skynda Knape till hjälp[4]).

Så snart konungen fått veta, att transportflottan kommit upp mot norska gränsen och att Delvig inbrutit i Norge, fortsatte han sin marsch med samtliga trupperna mot Svinesund. En del af dem förlades på svenskt område nära Svinesund, men de flesta fingo stå qvar i Norge mellan Fredrikstad och Fredrikshall. Hufvudqvarteret var på herregården Torpum, $^3/_4$ mil från sistnämnda stad. — Under återtåget hade många hästar störtat eller blifvit brutna.

---

1) Extrakt den 4 maj. R. S.

2) Den 5 maj skref schoutbynachten Knape från Dynekilen till general Mörner, att de proviantfartyg, som för tvänne dagar sedan ankommit, skulle under betäckning af galerer och brigantiner afgå till Uddevalla och därifrån hämta den proviant, som förts dit. Fartyg, lastade med amunition och plankor, voro också ankomna. Amiralitetet i Göteborg 1715—1718.

3) Den 15 april låg eskadern i Styrsund. Den 20 sände Gabel kommendören J. Vibe med 2 örlogsskepp och 5 fregatter förutom galerer och skärbåtar mot svenskarne. Den följande dagen angrep Gabel dem, men utan framgång. Vattnet var för grundt, så att han icke kunde använda de större örlogsskeppen. Tordenskjold hade angripit med sin »sedvanlige bravoure». Gabel befalde nu Vibe att tillsvidare innesluta svenskarne. Sedermera var det hans afsigt att efter deras förmodade återtåg från Norge embarkera ett par tusen man och bemäktiga sig några öar för att på dem uppkasta batterier och beskjuta den svenska eskadern. Denna bestod nu enligt Gabels uppgift af ett örlogsskepp (= prämen Stenbocken) med ett glatt lag af 18-pundiga kanoner, 5 större galerer, som förde hvardera en 36-pundig och två 18-pundiga kanoner, samt 6 små galerer (= brigantiner). Gabels anf. rapport till Fr: IV den 23 april. — Af fregatten Hvide Örns protokoll synes, att strider ägt rum den 20, 21 och 23 april. Det store Kongel. Bibl. i Köpenhamn.

4) Amiralitetskoll. till schoutbynachten Knape den 5 maj. Registr. Flottans arkiv på Skeppsholmen.

Åfven rådde mycken sjuklighet bland manskapet, särdeles inom Värmlands regemente[1]).

Det är förut omtaladt, att arfprinsen den 8 februari utfärdat order, att Jämtlands regemente utan dröjsmål skulle inbryta i Norge. Sedan öfverste Planting mottagit dessa order och genom skidlöpare förnummit, att på fjällen låg så mycken snö, att det skulle blifva nästan omöjligt att gå öfver dem, anhöll han den 24 februari, att med uppbrottet måtte tills vidare anstå, särdeles som det skulle blifva svårt att få skjuts, ty allmogen hade blifvit uppbådad att föra proviant till den finska hären, som stod i Vesterbotten. På grund af denna framställning befalde arfprinsen den 4 mars, att öfversten endast skulle med regementet rycka så nära gränsen som möjligt och med partier oroa fienderna, så att de trupper som stodo i det nordanfjällska Norge, måtte där qvarhållas. —

Så snart denna order den 16 mars framkommit, uppbådades regementet att rycka mot gränsen. Något manskap förlades i Härjedalen, men det mesta i Jämtland. Man utspridde rykten, att Helsinge- och Dalregementena samt att en mängd artilleri väntades. Partier utsändes åt Sul, Meraker och Röros, på det att fienderna skulle vara i ovisshet, på hvilken väg svenskarne kunde komma.

Redan den 10 april uppbröt Planting från gränsen, ehuru arfprinsen först den 25 april gaf order härom. Till detta tidiga uppbrott förmåddes han däraf, att brist på fourage började uppstå, att stor sjuklighet herskade i fjällsocknarna och att skjutsbönderna ville komma hem till vårarbetet[2]).

---

1) Generalmajor Schomer skref (från Dorff[?]) den 3 maj till Karl, att han fått order att påskynda marschen, men då inga sjuka fingo lämnas efter, kunde den icke gå fort. Af Värmlands reg. voro öfver 200 sjuka, och det kavalleri, som han hade hos sig, måste merändels gå till fots. Vestgöta-Dals reg. hade redan gått öfver »Wotebro»(?). Han hoppades, att de öfriga trupperna skulle också följande dagen gå öfver densamma. Sachsiska reg. Öfverstarnes skrifvelser. — De kongl. brefven äro utgifna från »Biörnby» den 2 maj och först den 4 från Torpum. — Görtz berättar, att konungen varit synnerligen nöjd med Delvigs manöver. Görtz bref, dat. Torpum den 7 maj, till von Müllern.

2) Öfverste Planting till arfprinsen den 24 febr., till öfverståth. Taube den 14 och 21 mars, 16 april och 15 maj. Krigshandl. från Karl XII:s tid 28. — Planting hade haft med sig vid gränsen endast 846 man. De öfriga hade sändts till Härjedalen eller ock hade de qvarlämnats hemma såsom sjuka eller till besättning på skansarne.

Fienderna sammandrogo äfven trupper vid gränsen. Så lågo 400 man i Röros, 2 kompanier i Holtålen och 3 i Selbo. En gång trodde man, att svenskarne voro i antågande mot Röros, hvarföre de trupper, som lågo i Holtålen och Selbo, kallades till hjälp, men snart visade det sig, att man tagit några lappar med deras renar för en svensk krigshär[1]).

Den enrollerade allmogen, som uppbådats i Dalsland och Värmland, hade till största delen gått hem. Redan den 16 mars skref landshöfding Klas Ekeblad, att bönderna icke längre kunde uthärda med vakten vid gränsen. Deras uppbådande hade enligt hans åsigt varit onödigt, men det hade varit dem en stor tunga. Den 25 mars berättade han, att de flesta olofvandes gått hem af brist på proviant, och med dem hade några följt, som väl haft proviant, men varit nödsakade att gå hem för att sköta sitt jordbruk[2]).

Hade det för Karl efter föregående vedervärdigheter och missräkningar varit angenämt att vid ankomsten till gränsen erhålla undsättning i trupper, lifsmedel och andra krigsförnödenheter, så mötte honom också på samma gång andra underrättelser af föga glädjande art.

Wismar, Sveriges sista besittning i Tyskland, hade den 8 april fallit i fiendernas händer. Att ryssar och danskar rustade sig att under sommaren med förenade krafter angripa Sverige, dels i Skåne och dels i mellersta Sverige, därom kommo för hvarje dag allt flera berättelser.

Tyvärr var tillståndet i Sverige sådant, att man med den största oro måste motse ett sådant angrepp. Från alla håll inlupo berättelser om fattigdomen i landet. Amiralitetet i Karlskrona gaf tillkänna, att det icke vidare kunde utrusta ett enda skepp, om det icke erhölle mera penningar och manskap. Enär båtsmän fattades, anhöll det att få använda 4,000 man infanteri för flottans behof. Den eskader, som den 20 april utlupit, skulle ej länge kunna hålla sig i sjön af brist på proviant. Ej mindre än 1,000 man fattades också, innan besättningen på flottan i Stockholm blefve

1) J. W. Klüwer, Et Öienvidnes Beskrivelse af den svenske Armees Tog under Generallieutenant Armfeldts kommando. Ny Minerva för april, maj och juni 1806, s. 23—26.

2) Landsh. i Örebro län till Karl den 16 och 27 mars samt öfverste Adlerfelts anf. bref till landsh. den 11 april. — Öfverstlöjtnant Brinck säger i det anf. brefvet till öfverste Granfeldt den 24 april, att han hemförlofvat bönderna. Generalauditörshandl.

fulltalig. Lika många båtsmän behöfdes äfven till utrustande af fregatterna i Göteborg.

Berättelserna om fiendernas landstigningsplaner uppväckte den största oro i Sverige, synnerligast i Stockholm, och enträgna böner stäldes till Karl, att han med sin här måtte återvända »sina fattiga beträngda undersåtare till bistånd»[1]).

Karl underskattade icke den hotande faran. Visserligen följde han icke uppmaningarna att med sin här lämna Norge helt och hållet, men det ser ut, som om han hade beslutat att tills vidare icke inlåta sig i några större krigsföretag, ehuru han nu fått betydliga förstärkningar[2]).

I Skåne hade fältmarskalken Nils Gyllenstjerna genast vid underrättelsen om fiendernas landstigningsplaner vidtagit åtskilliga mått och steg till detta landskaps försvar. Den spanmål, som fanns i de skånska städerna, upptecknades och togs i beslag för att användas till garnisonernas underhåll, i fall något fientligt inträffade. Fästningsverken i Kristianstad förbättrades, på det att man där skulle kunna inrätta ett hufvudmagasin för de trupper, som det vore nödigt att sammandraga till Skånes försvar. Likaledes uppbådades allmogen att arbeta på bröstvärnen och batterierna vid Rå och Klintekulla[3]). — Dessa åtgärder gillades af konungen och därjämte befalde han den 6 maj, att magasiner skulle upprättas i Landskrona, Malmö, Kristianstad och Halmstad, och till dessa magasiner skulle i Skåne och Halland indrifvas »allt hvad där finnes af råg, mjöl, gryn, ärter eller hafra utan åtskilnad hvem det kan tillhöra, skolandes hvar och en efter ett billigt och skäligt pris blifva betalt för det, som honom ifrån tages», dock skulle hos hvar och en qvarlämnas så mycket erfordrades »till dess nödtorftiga underhåll till nästkommande andetid».[4]).

1) Arfprinsen till Karl den 24 april och 4 maj. Generalissimi, arfprinsen Fredriks af Hessen-Kassel, bref 1716—1720. — Fältmarskalken Nils Gyllenstjerna till densamma den 30 april. Kongl. rådets och fältmarskalkens grefve Nils Gyllenstjernas kommenderande uti Skåne 1714—1718.

2) Det tyckes, som om konungen själf varit tveksam, om han skulle stanna i Norge eller icke. Den 7 maj skref nämligen arfprinsen från Venersborg till Ulrika Eleonora, att det såge ut, som om Karl skulle stanna qvar någon tid i trakten af Svinesund, men samma dag berättade Görtz från Torpum, att konungen dagen förut beslutat att lämna Norge, hvaröfver man allmänt gladde sig. Görtz till von Müllern.

3) Fältmarskalken Nils Gyllenstjerna till Karl den 30 april. Kongl. rådet och fältmarskalken Nils Gyllenstjernas kommenderande uti Skåne 1714—1718.

4) Karl till fältmarskalken Nils Gyllenstjerna den 6 maj.

Under vintern hade ryska kossackhopar flera gånger anfallit de svenska posteringarna i Vesterbotten, men så snart några trupper sändes att möta dem, drogo de sig skyndsamt tillbaka. Dessa anfall förorsakade den finska hären under generalmajor Karl Gustaf Armfeldt, som med hufvudstyrkan stod vid Umeå för att hindra ryssarne att gå öfver Qvarken, mycket besvär, i det den måste tåga långa sträckor fram och tillbaka i sträng köld, utan att någon allvarsam fara hotade[1]). När ryssarne sedermera i mars och april förhärjade landet mellan Torneå och Gamla Karleby, hvaraf man kunde sluta, att det icke var deras afsigt att vidare göra anfall från detta håll, och då det därjämte berättades, att de i Åbo samlade folk och fartyg för att öfvergå till Sverige, anhöll generalen och öfverståthållaren Taube, som skulle hafva »ett stadigt och vakande öga» på hvad ryssarne kunde företaga sig, att den finska hären måtte dragas närmare Stockholm[2]). Den stockholmska eskadern gick ock snart till sjös under schoutbynachten Jonas Fredrik Örnfelt, och på det att den skulle vara i stånd att hindra ryssarnes planer, skulle den erhålla en förstärkning af 2 örlogsskepp från Karlskrona[3]).

1) En postering af 600 man, som under öfverste Anders Boye stod vid Kemi, blef den 15 dec. 1715 anfallen af ryssarne med sådan häftighet, att den efter förlusten af sin öfverste och 60 man måste draga sig tillbaka till Torneå. Väl drogo ryssarne sig därefter något tillbaka, men i slutet af december och början af januari började de åter oroa svenskarne vid Torneå. Armfeldt uppbröt då från Umeå för att möta dem, men när kavalleriet framkommit till Torneå och infanteriet till Piteå, fick han underrättelse, att Qvarken på några famnar när tillfrusit och att 20,000 ryssar stodo vid Vasa, färdige att öfvergå till Sverige, hvarföre han ansåg sig böra skyndsamt återvända till Umeå. Snart därefter, nämligen den 10 febr., blef posteringen vid Torneå angripen, hvarvid svenskarne ledo en icke obetydlig förlust. Armfeldt lät nu kavalleriet åter uppbryta mot Torneå och ämnade själf följa efter med infanteriet, men nu ankom underrättelse, att ryssarne efter att hafva uppbränt staden Torneå dragit sig tillbaka. Armfeldt till öfverståth. Taube den 3 nov. och 28 dec. 1715 samt den 12 januari 1716. Krigshandl. från Karl XII:s tid 23, 27, 28. Öfverståth. Taube till arfprinsen den 24 febr. Krigshandl. från Karl XII:s tid 34.

Det lilla fästet Kajaneborg föll samtidigt i ryssarnes händer. Nordberg II, s. 596.

2) Öfverståth. Taube till Karl den 31 mars, 16 april och 18 maj. Krigshandl. från Karl XII:s tid 23.

3) Schoutbynachten Örnfelt till amiralitetskoll. den 16 och 23 maj. Ankomne bref till amiralitetskoll. — Huru stor stockholmska eskadern varit, är mig obekant, men i augusti lågo 9 skepp, 1 fregatt, 3 pråmar, jämte flera galerer, brigantiner och skärbåtar vid Tjockön. Karl Ridderstolpe till öfverståth. Taube den 14 aug. Krigshandl. från Karl XII:s tid 29.

Sannolikt stannade Karl i närheten af Svinesund för att hindra den norska hären från att infalla i Sverige på samma gång som danskarne tvungos att använda en del af sin här och sin flotta till Norges försvar, hvilket åter i väsentlig mån måste hindra deras förberedelse till en landstigning i Skåne. Klokt hade det väl ej varit att hemförlofva hären i början af sommaren, och skulle den hållas samlad, vore det väl fördelaktigt att så mycket möjligt var underhålla den på fiendens bekostnad. Möjligen har han också velat iakttaga en afvaktande hållning för att, om det icke vore fiendernas allvar att företaga någon landstigning, ännu samma år fortsätta kriget i Norge.

Svenskarna voro dock nära att nödgas lämna detta land af brist på proviant och fourage. Allt sedan öfvergången öfver Glommen hade de måst anskaffa hvad som behöfdes till underhåll ur det redan förut af norrmän och svenskar utsugna landet öster om denna flod. Väl ankommo i början af maj, som nämndt är, några transportskepp med lifsmedel till Dynekilen, men dels förslogo dessa ej mycket till underhåll för en så stor här, som den Karl nu hade samlad, och dels var det mycket besvärligt att föra dem därifrån öfver till hären.

Görtz, som mötte konungen vid gränsen, hade under resan till honom sökt upprätta magasiner i Göteborg, Strömstad och Uddevalla, hvarifrån lifsmedel sedermera kunde transporteras sjöledes till Dynekilen, men innan dessa framkommo, förgick en rundlig tid, under hvilken hären led mycket, och i bjärta färger skildras i samtida handlingar den nöd, hvari såväl befäl som manskap befunno sig[1]).

---

1) De la Motraye II, s. 296—298. (Jfr Fryxell XXIX, s. 14.) — Löjtnant H. J. Munck vid Dalregementet berättar, att då hären gått öfver Glommen, det var en »svår tid, ty vi fingo», heter det, »ej annat till uppehälle än hvad utkommenderadt manskap af regementerne kunde söka opp i skogen, och när de då hittade på säd, torkade de den och molo sönder i grytor till mjöl och sedan gjorde de paltar deraf och åto, hvarmed Dalregementet stod sig bra nog, men de andra sjuknade starkt». H. J. Muncks dagbok 1712—1718. Hist. Handl. IV, s. 179.

Justitieborgmästaren i Göteborg, Vilhelm Silentz, hvilken Karl kallat till Torpum, skref därifrån till magistraten i Göteborg den 18 maj: »Och som nöden är här så stor, att den stackars soldaten för hunger måste dö och försmägta, ja, att konungen själf har svårt om bröd! så ber jag för Christi skull, att hvar och en i synnerhet och alla i gemen skaffar hit igenom natt och dag bröd, bröd, bröd för Christi skull; jag hade några små rågskorpor i en hast

Norska hären, som i hack och häl följt efter svenskarne under deras marsch till Onstadsund, vågade sig icke öfver Glommen, utan stannade på vestra sidan om denna flod.

Sedan Lützow qvarlämnat något folk vid Onstadsund och Grönsund för att bevaka dessa öfvergångsställen, tågade han med sin här till Fredrikstad. Det var hans afsigt att här gå öfver Glommen och intaga en ställning emellan Fredrikstad och Fredrikshall, så att han skulle kunna skydda dessa mot anfall på samma gång som han vore så nära kusten, att han kunde få fri tillförsel sjöledes[1]).

Men när Karl förlade sitt hufvudqvarter på Torpum och därjämte erhöll betydliga förstärkningar från Sverige, måste Lützow upp-

fått med mig, dem tog Gen.-Excell. (= Mörner) för H. Maj:t, som heldre sjelf svälter och allt hvad ankommer ämnar soldaten». — — I ett postscriptum berättar han ock, att »H. Maj:t låter göra den anstalt, att 400 hästar på 3 ställen skola stå i beredskap att befordra alla ankommande provisioner». — Sigfrid Wieselgren, ur Göteborgs häfder, s. 21 och 22.

Med afsändandet af den påbjudna gärden till norska gränsen hade det gått långsamt. Landshöfdingen i Skaraborgs län anförde i bref till konungen den 26 april såsom skäl härtill de oordningar, som ägt rum under truppernas marsch. Regementena hade icke enligt marschruterna tågat bataljons- utan regementsvis, likaså hade de kommit några dagar för sent, så att skjutsbönderna måst vänta på dem. Då ingen skjuts mötte vid gränsen till Elfsborgs län, blefvo allmogens hästar, oxar och kor af krigsfolket medtagne, tills de störtat för lassen, »så att nu en ganska stor myckenhet hästar, oxar och kor äro allmogen på sådant sätt alldeles ifråntagne, dem de intet kunnat få tillbaka, oaktadt de själfva följt med allt intill danska Norget, till dess de af hungren begynt försmäkta, då de ändtl. dragit sig därifrån hem tillbaka igen och såväl kreatur som vagnar och redskap måst öfvergifva; men de bönder, hvars hästar, oxar och kor af ett så hastigt och långt körande och ridande på vägarne störtat och dött, de hafva med gråt och klagan måst vända om, och en del af dem allenast fått hudarne af kreaturen med sig tillbaka, dem de på sina axlar många mil släpat hafva; men köttet som blefvit efter sådane oxar och kor, är dem af krigsfolket ifråntaget. — — Varandes förutan hvad vid genomtågandet således, som berördt är, passerat, det jämväl till att beklaga, att de af allmogen, som af de i landet öfverblefne hästar och oxar fått taga sig skjuts att medföra sin krigsgärd med, de äro i vägen neder mot Uddevalla fasthållne, och hästar med vagnar sampt en del af krigsgärden dem af krigsfolket ifråntagne».

Landsh. i Elfsborgs och Jönköpings län blefvo den 4 maj afskedade, emedan de »för ålder och oförmögenhet skull» icke förmådde sköta sina tjänster.

1) Lützow till Fr. IV den 26 april. N. S. I, s. 410—414.

gifva denna plan. Han anhöll nu, att de förut omnämda 8 bataljonerna måtte skyndsamt sändas till Norge. Utmed Glommen utsattes ännu flera posteringar för att hindra svenskarne att åter gå öfver denna flod[1]). Endast tvänne små kårer sändes öfver Glommen för att oroa svenskarne, under det desse voro sysselsatta att indrifva lifsmedel. Den ena kåren förskansade sig vid Sannesund och den andra vid Borge.

Karl tyckte dock ej om detta grannskap utan uppbröt själf med en ganska stor styrka för att drifva norrmännen tillbaka. Bohus läns dragoner qvarlämnades vid Skjeberg, men med de öfriga trupperna gick han till Sannesund. Sedan han här upphäft fiendernas förvakt, hvarvid 40 man togos till fånga[2]), recognoscerade han i egen person, men vågade sig därvid så nära förskansningarna, att hans häst blef skjuten och störtade, hvarvid konungen skadade sin högra fot. Några order till anfall gåfvos icke, ehuru trupperna hvarje ögonblick väntade derpå. Fienderna öfvergåfvo mot aftonen sina förskansningar utan strid och drogo sig tillbaka på andra sidan floden[3]). Karl tågade nu mot Borge. Vid hans ankomst dit togo fienderna genast till flykten. Här qvarlämnade han Smålands kavalleriregemente under öfverste Göran Silfverhjelm, men med de öfriga trupperna tågade han tillbaka till Torpum, nöjd med att hafva rensat landet öster om Glommen från norska trupper[4]).

För att hindra svenskarne från att föra lifsmedel, artilleri och andra krigsförnödenheter från Sverige, uppgjorde fienderna en plan att förstöra den nyligen färdigbygda bryggan öfver Svinesund.

1) Redan den 23 maj ankommo 4 bataljoner från Danmark till Fredrikstad. Faye, s. 77. Lützow till Fr. IV den 19 maj. N. S. I, s. 416–417.

2) »Rulla uppå de norska krigsfångar, hvilka den 9 maj 1716 vid Glommen uti Norge äro vordne tillfångatagne», dat. Torpum den 2 juni, af Gabriel Seth. Generalauditörshandl. Jfr De la Motraye II, s. 297. — Att det varit den 9 maj, som dessa tillfångatogos, visar sig af en relation, som finnes bland R. S. (extrakt den 4 juni). Enligt denna relation hafva vid svenskarnes ankomst blott 100 man infanteri och 400 dragoner af öfverste Kruses regemente varit på östra sidan om Glommen, men sedermera lät generalmajor Sponneck 1:a bataljon af Akershus regemente gå öfver till förstärkning.

3) Enligt den ofvan anf. relationen var det en dragon från Lier, »Baad Andersen Holmsmork», som sköt konungens häst.

4) Nordberg II, s. 568.

Kunde detta ske, skulle svenskarne af brist på proviant tvingas att lämna Norge[1]).

Norrmännens plan var, att ett örlogsskepp och några galerer af Gabels flotta skulle lägga sig på ena sidan om bryggan och på den andra en pråm, som utrustats af borgarne i Fredrikshall och försetts med grofva kanoner från fästningen. Pråmen skulle därjämte åtföljas af smärre båtar, bemannade med tillhopa 100 soldater, hvilka skulle sönderhugga och med beckkransar antända bryggan, under det att pråmen och örlogsskeppet genom sin eld afhölle svenskarne från att anfalla norrmännen under deras arbete härmed[2]).

Troligen hade Karl väntat, att fienderna skulle försöka något dylikt, ty han hade vidtagit åtskilliga åtgärder till bryggans skydd. Vid sundet voro batterier uppkastade, hvarjämte på svenska sidan låg en del af sachsiska regementet och på den norska en del af Smålands femmänningsregemente.

När anfallet mot bryggan den 22 maj företogs, inträffade det, att pråmen och örlogsskeppet icke framkommo samtidigt. Skeppet kom först och började häftigt skjuta på svenskarne, men snart brast skeppets bogserlina, hvarmed det skulle manövreras. Fienderna sökte väl att åter hopfästa linan, men hindrades därifrån af det svenska infanteriets eld, och därpå fördes skeppet af ström och vind mot en bom, gjord af bjälkar till bryggans skydd, då det tillika med hela besättningen blef taget[3]). Galererna vågade nu icke företaga något utan vände tillbaka. Först sedan skeppet blifvit taget, närmade sig pråmen och de öfriga båtarne från Fredrikshall, men då

1) Lützows anf. bref till Fr. IV den 19 maj. N. S. I, s. 416—417. Generalauditör Sverdfeger till Overkrigss. den 18 maj.

2) Om försöket att förstöra bryggan öfver Svinesund se Lützows anf. bref den 19 maj, biskop B. Deichmans bref til gehejmerådet Ditlev Vibe den 27 maj (N. S. I, s. 595—596), Moe (s. 95, 138—139), Rist (s. 41—43), Nordberg (II, s. 567—569), Schröder (s. 78).

3) Enligt en »rulla» af Gabriel Seth, dat. Torpum den 2 juni, tillfångatogos på det tagna fartyget (»Kronede Rose») 1 kapten, 2 löjtnanter och 75 man. Generalauditörshandl. — I sköldebref för öfverste Georg David Zengerlein den 2 april 1719 uppgifves, att fartyget, som haft 28 kanoner och en besättning af 130 man, var åtföljdt af 1 fregatt, 2 galerer och 6 skärbåtar. Riksreg. Af ett memorial af Zengerlein, dat. Dyne den 8 juni 1716, finner man, att konungen skänkt tacklaget till sachsiska regementet, som tagit skeppet. Likaså berättar Zengerlein, att han på konungens befallning låtit uppföra två 12-pundige kanoner, hvarmed han bortkört Höyenhald och andra danska

Peder Colbjörnsen, som förde befälet på prämen, fann, att skeppet fallit i svenskarnes händer, vände han genast tillbaka. Det tagna skeppet sänktes därefter i själfva sundet för att skydda bryggan och spärra inloppet till Fredrikshall.

Snart därefter föll Spånviksskansen i svenskarnes händer. Besättningen därstädes hade länge hindrat svenskarne att slå en brygga öfver Svinesund, hvarjämte kommendanten Hans Jörgen Günter låtit borttaga en mängd trosshästar, som gått i bete ej långt därifrån. Förlusten häraf säges hafva förargat konungen synnerligen, hvarföre han beslöt att ändtligen bemäktiga sig skansen [1]). Öfverste Liebert Rosenstjerna sändes därföre den 23 maj [2]) till Spånviken med 900 man. Den 24 fattade desse fast fot i bergen omkring skansen, så att de kunde med sin gevärseld oroa besättningen. Följande dagen förstärkte de sig ännu mera och den 26 infann sig konungen själf, åtföljd af generalmajor Delvig. Först sköt man på skansen med tvänne kanoner från Saltbobacken, men då detta gjorde föga verkan, framfördes tvänne mörsare. Sedan man en stund bombarderat skansen och sprängt portarne, uppmanades kommendanten att gifva sig. Denna begäran afslogs till en början, men när Delvig hotade att icke skona en enda af besättningen, om man nödgades storma, uppgafs skansen, och den därvarande besättningen, bestående af kommendanten, en kapten, 2 löjtnanter och 150 man, togs till fånga.

Tvänne dagar därefter blef skansen uppbränd och jämnad med marken [3]).

---

fartyg, som legat vid Spånviken. Öfverstlöjtnant Peter Belfrage och ingeniören Törnbom hade därvid utmärkt sig. Sachsiska regementet. Öfverstarnes skrifvelser.

Sedermera fick efter Karls order öfverstlöjtnant Zengerlein »för tågverk, tackel, segel och ankar» 1,000 d:r s:mt. Diverse regementers liqvidationer 1716. Krigsark.

1) Utdrag ur löjtnant H. J. Muncks dagbok 1712—1718. Hist. Handl. IV, s. 179—181.

2) Sekreteraren J. H. von Kochen till ombudsrådet von Müllern Torpum den 28 maj. Bref till von Müllern.

3) Kommendanten Brun till Fr. IV den 9 juni med åtföljande muntlig relation om skansens kapitulation af f. d. kommendanten Günter på Spånvik. Denne hade på general Mörners pass kommit till Fredriksten den 30 maj, då

Efter Spånvikskansens intagande förflöt nästan en hel månad utan att några krigshändelser af vigt inträffade. Under tiden beredde sig Karl att företaga ett angrepp på Fredrikshall och den därinvid på en höjd liggande fästningen Fredriksten. Själfva staden delas genom Tistedalselfven i två delar, af hvilka den södra stadsdelen ligger straxt nedom fästningen. Han ville dock ej företaga en ordentlig belägring utaf denna af naturen starka bergfästning, som var rikligt försedd med lifsmedel och hade en besättning af 1,275 man gemena (utom artillerikompaniet, som bestod af 84 man, befälet inberäknadt)[1]. Till en sådan fordrades nämligen stora förberedelser och lång tid, emedan belägringsartilleri förut måste hämtas från Sverige. Att inlåta sig på ett sådant företag var väl ock vågadt på en tid, då danskar och ryssar med all kraft rustade sig att anfalla Sverige, och England—Hannover förde ett mycket hotande språk[2]. I stället ville Karl genom öfverrumpling söka intaga fästningen. Han hade nämligen fått veta, att större delen af garnisonen brukade ligga utom fästningen, dels i stadens södra del och dels i baracker, omgifna af bröstvärn (den s. k. Borger-

han afgaf en relation inför kommendanten Brun, kapten C. G. von Reitzenstein och löjtnant Fredrik Grüner. Günter berättade, att han beredt sig att mottaga en stormning, men då han gått upp på sitt rum för att uppbränna några papper, hade svenskarne vid hans återkomst redan trängt in i skansen, utan att hans folk gjort något motstånd. En »rulla» på de tagna fångarna, dat. Torpum den 2 juni, af Gabriel Seth finnes bland Generalauditörshandl.

1) Kommendanten Bruns bref till Fr. IV den 4 juli. Med detta bref följer ett förslag öfver garnisonens styrka före och efter anfallet på Fredriksten. R. S. — I summan äro inberäknade 350 man af öfverstlöjtnant Landsbergs bataljon, som icke är upptagen i förslaget, men omnämnes i Bruns bref. Landsberg hade sändts, såsom förut är nämndt, till Svinesund för att hindra, att några trupper komme från Sverige till konungens understöd. Då han begifvit sig därifrån till Tistedalselfven, infunno sig hos honom kommendanten Brun och öfverstlöjtnant Sten Blix och anhöllo, att han måtte komma garnisonen på Fredriksten till förstärkning. Ehuru Landsberg hade Lützows befallning att draga sig tillbaka till hären vid Fredrikstad, följde han Bruns och Blix uppmaning, särdeles som han blifvit afskuren från förbindelsen med Fredrikstad genom den svenska hårens ankomst under konungen. Landsberg till Overkrigss. den 30 juni. Densammes relation.

Svenskarne trodde, att besättningen icke var starkare än 7 à 800 man. Sekret. von Kochens bref till ombudsrådet von Müllern, dat. Torpum den 25 juni. Bref till von Müllern.

2) Nordberg II, s. 581. Engelska residenten Jackson inlämnade till rådet ett memorial, hvari bland annat fordrades, att Karl skulle draga sina trupper ur Norge.

skandsen), som lågo emellan fästningen och staden. Planen var, att en del trupper skulle under en mörk natt tränga sig emellan fästningen och staden, under det att andra angrepo själfva staden. På detta sätt hoppadas man kunna tillfångataga garnisonen, som låg i Borgerskandsen och i staden, eller ock, ifall den sökte retirera till fästningen, på samma gång intränga i densamma.

Under förberedelserna till anfallet och medan Karl väntade på lämplig tid till dess utförande, tillfogade besättningen på Fredriksten i förening med Colbjörnsens frikompani svenskarne åter en förlust. Peder Colbjörnsen hade genom sina kunskapare fått veta, att svenska trosshästar gingo i bete nära Lommelanda kyrka i Bohus län. Kommendanten, som underrättades härom, utsände då 120 man, hvilka jämte en del af frikompaniet foro på båtar och pråmar öfver Iddefjorden och bortsnappade tidigt på morgonen den 20 juli öfver 100 hästar samt några och tjugo trossdrängar, hvilka fördes till Fredrikshall[1]).

Ej långt efter denna tilldragelse sökte Karl verkställa öfverrumplingen. Sedan han sändt något kavalleri öfver Tistedalselfven till Iddeslätten för att på södra sidan innesluta fästningen, uppbröt han om aftonen den 22 juni från Torpum med 1,500 man infanteri[2]). Med dessa gick han under natten öfver Tistedalselfven vid Skoningsfossen. Öfvergången var svår, enär vattnet steg svenskarne upp under armarne. Därpå fortsattes marschen i all tysthet mot staden, dit man ankom omkring kl. ½ 2 på morgonen den 23 juni. Svenskarne anföllo nu genast, nämligen en del själfva staden, andra åter Borgerskandsen. Norrmännen voro dock ej oberedda på deras ankomst. Under fjorton dagars tid hade kommendanten Brun fått den ena underrättelsen efter den andra, att Karl nattetid och under mulet väder ämnade gå öfver Skoningsfossen och angripa Fredrikshall[3]). Ej häller lyckades svenskarne nu nalkas staden så obemärkt som de hoppats, ty redan innan de gått öfver Skoningsfossen och omkring 1 timme, innan de hunno fram, blefvo norska poster varse dem[4]). Det oaktadt blefvo norrmännen till en början ganöfverraskade. Så lyckades de svenskar, som under öfverste Schlip-

1) Kommendanten Bruns anf. bref den 21 juni. — Lützows bref till Fr. IV den 23 juni. N. S. I, s. 421—422. — Moe, s. 45 och 96. — Rist., s. 45—48.

2) Sekret. von Kochens anf. bref den 25 juni. Jfr Moe, s. 46.

3) Moe, s. 151, 155, 161, 173—178.

4) Moe, s. 103, 105, 157 och följ.

penbachs anförande angrepo Borgerskandsen, genast öfverstiga det yttre bröstvärnet och voro nära att intränga i skansens inre på samma gång som norrmännen retirerade dit. Emellertid hade dock desse hunnit att någorlunda ordna sig, så att de just i det afgörande ögonblicket kunde sätta sig till motvärn och spärra ingången. Svenskarnes försök att storma bröstvärnet liksom att tränga emellan fästningen och skansen misslyckades, så att de efter stor manspillan[1]) måste draga sig ned till de andra svenskarne, som inbrutit i staden.

Under tiden hade en häftig strid rasat i själfva staden. En del svenskar under öfverstlöjtnant Rutger Fuchs, hade först trängt in igenom »Kirkeporten», och sedermera hade, efter det Schlippenbach inträngt i den yttre Borgerskandsen, några hundra man sändts äfven därifrån ned i staden[2]). Öfverallt gjorde norrmännen tappert motstånd, men omkring kl. 4 på morgonen voro svenskarne fullkomligt herrar öfver staden.

Därpå lät Karl iståndsätta bron, som var upprifven, emellan norra och södra stadsdelen för att få kommunikation dem emellan samt en beqvämare väg till Torpum, än den på hvilken han kommit[3]). Möjligen har han ock haft för afsigt att draga till sig flera trupper från Torpum för att storma fästningen. Detta fruktade norrmännen, och kommendanten Brun hade redan på förhand öfverenskommit med borgerskapet, att man skulle, ifall svenskarne bemäktigade sig staden, antända densamma, så att de icke skulle kunna förbereda sig därstädes till en stormning[4]). Antagandet att Karl ärnade storma, tycktes ock vinna bekräftelse däraf, att Karl stannade qvar i staden hela dagen, ehuru hans trupper ledo stora förluster genom elden ej blott af fästningen utan äfven af den förut omnämnda pråmen och andra smärre fartyg.

Då norrmännen sålunda fruktade, att Karl endast ville förnöta tiden, tills han hunnit draga till sig flera trupper och tills det blef mörkt, då han med större utsigt att lyckas möjligen torde för-

1) Schlippenbach hade stupat, och af en förtrupp på 58 man stupade alla utom 7, men äfven dessa voro sårade. Nordberg II, s. 575.

2) Rist, s. 51.

3) Rist, s. 55.

4) Rist, s. 56. Lützow till Fr. IV den 25 juni (med bil.). N. S. I, s. 426—427.

söka en stormning, så afslogs hans begäran om afslutandet af en vapenhvila, medan man begrof de döda och vårdade de sårade[1]). Likaledes sökte kommendanten i öfverensstämmelse med borgerskapets önskan att genom bomber antända staden[2]), men då svenskarne skyndsamt släckte elden, hvarhälst den än utbröt, sändes folk i hemlighet från fästningen med beckkransar, hvilka antändes och nedlades i husen på skilda ställen i staden. Då nu elden utbröt samtidigt på flera håll, måste Karl besluta sig för återtåg. Han gick nu med sitt folk till den norra stadsdelen öfver den reparerade bron, hvarvid svenskarne voro utsatta för kulorna såväl från fästningen som från pråmen. Sedan äfven norra stadsdelen blifvit antänd, drog han sig därifrån till hufvudqvarteret Torpum, dit han anlände samma afton, medförande 97 norrmän, hvilka tagits till fånga[3]). Det kavalleri, som sändts till Iddeslätten, kom också följande morgon till Torpum, medförande såsom byte en mängd boskap[4]).

I detta misslyckade anfall förlorade svenskarne i döda, sårade och tillfångatagne, hvilka sistnämnde nästan alla voro sårade, omkring 500 man. Af de dödade voro särdeles många officerare och bland dem flere framstående krigare, såsom generalmajorerna Delvig och Schomer, öfverste Schlippenbach och major Herman Spalding[5]).

---

1) Kommendanten Bruns rapport den 27 juni. D. S. II, 1, s. 286—291. Jfr. Rist, s. 59—60 och Nordberg II, s. 575—576.

2) I det hus, hvarest Karl tagit in, nedslog en bomb genom taket och åstadkom stor förödelse i det rum, där Karl befann sig. Såväl han som de öfriga närvarande föllo omkull på golfvet och blefvo öfverhöljda af dam och grus, men ingen blef synnerligen skadad. Karl fick några obetydliga skråmor i ansigtet. Nordberg II, s. 575. — Rist, s. 60—61. — Öfverstlöjtnant Landsberg berättar i sin relation, att norrmännen fått veta, hvarest konungen befann sig, därigenom att han öppnat ett fönster och inlåtit sig i samtal med Peder Colbjörnsens syster (»som stod lige i et andet Vindue, og spurde (Kongen), hvem hun var, som hun da sagde, og om hun havde noget at dricke; svarede hun ja og spörgede, om hun maatte tillave en Kaaskaal; svared Kongen ja, som hand lod hendte over og drack. Spurde viidere, hvem hun var og hvar henders broder var; sagde hun, hand var i Fæstningen; sagde Kongen til hende, hun skulde icke frygte for noget, hende skulle icke vederfares noget ondt». — Jfr. Andreas Colbjörnsens Notitser. Moe. s. 204—210. —

3) Af dessa voro blott 76 underofficerare och gemena; de öfrige voro borgare, bönder etc. Rulla, dat. Torpum den 24 juni, af Torger Brun. Generalauditörshandl.

4) Sekret. von Kochens anf. bref till von Müllern den 25 juni. —

5) I det anf. brefvet säger von Kochen, att han ännu icke visste, huru stor svenskarnes förlust var, men han trodde, att den uppgick till omkring

Fiendernas förlust utgjorde endast omkring 180 man i döda, sårade och tillfångatagne[1]).

Kort härefter träffades svenskarne åter af en stor motgång. Det är förut berättadt, att proviant och andra krigsförnödenheter fördes sjövägen till Dynekilen. Danska flottan under Gabel kryssade utanför kusten för att hindra detta, men då de svenska fartygen höllo sig inom skärgården, kunde de en längre tid gå af och an, emedan Gabel med sina stora skepp icke kunde angripa dem i skärgården.

Kapten Peder Tordenskjold hade därföre fått befallning att från Köpenhamn föra upp till Norge smärre fartyg, lämpliga att användas inomskärs. Medan denne låg och väntade på, att några transportskepp, som han också skulle konvoyera till Norge, utrustades, kom bref från Gabel med underrättelse, att en flotta utgått från Göteborg och nu var på väg upp mot Norge, hållande sig så nära kusten som möjligt. Tordenskjold fick därför befallning att genast segla upp mot Norge, utan att längre vänta på transportskeppen, med 2 pråmar, 3 galerer och 2 fregatter. När han kommit utanför Koster eller Dynekilen, skulle han underrätta Gabel om sin ankomst och af honom invänta vidare order[2]).

Om aftonen den 26 juni kom han till Koster. Där fick han veta, att den från Göteborg utgångna flottan ankommit till Dynekilen den 24. Då det nu var en särdeles lämplig vind för att

---

400 man döda och sårade. — Petter Helldingh skrifver från Halmstad den 5 juli till ombudsrådet von Müllern, att man där haft underrättelse, att svenskarne förlorat 541 man i döda och sårade, öfver- och underofficerare inberäknade. Bref till von Müllern. Grefve Reventlau berättar i bref (koncept) till Görtz den 2 juli, att svenskarne förlorat i döda och sårade 300 och i tillfångatagne 175 man, hvilka sistnämnda alla varit sårade. Handl. rör. Görtz. Af de sårade svenskarne, som föllo i norrmännens händer, voro 3 kaptener, 3 löjtnanter, 13 underofficerare, 166 korpraler och gemena samt 3 »Capitains Drenge». »Lista», dat. Fredriksten den 23 juni, af C. Wilthagen. Generalauditörshandl. I en lista på de döda och sårade, hvilken finnes i Palmsk. saml. 56 (Acta ad hist. reg. Svec.) i Upsala universitets bibl., uppgifves förlusten till 486 man, officerarne inberäknade.

1) Kommendanten Bruns anf. bref till Fr. IV den 4 juli med förslag öfver garnisonens styrka före och efter striden. R. S. Öfverstl. Landsbergs bref till Overkrigss. den 30 juni. —

2) Rothe II, s. 44 och följ. — Jfr. Lützows anf. bref till Fr. IV den 23 juni. N. S. I, s. 421—422.

segla in i Dynekilen, beslöt han att begagna sig af det gynsamma tillfället och genast angripa den svenska flottan utan att inhämta vidare order. Troligen har han ock blifvit äggad däraf, att tvänne fiskare berättade, att många af flottans officerare voro bjudne på bröllop på gården Dyne och att de öfriga undfägnades af schoutbynachten Knape, nu mera adlad under namnet Strömstjerna.

Det var dock ett vådligt företag. Viken, som är mycket smal, sträcker sig $^1/_2$ mil in i landet. Midt framför den innersta delen af viken, hvarest de svenska fartygen lågo, är en liten holme och på denna hade svenskarne uppkastat ett batteri på sex 12-pundige kanoner. På ömse sidor om inloppet låg dessutom till flottans skydd en del af det sachsiska regementet[1]).

I dagningen den 27 juni lyftade Tordenskjold ankar och styrde därpå in i Dynekilen. När han omkring kl. $^1/_2$ 8 kom inom skotthåll, mottogs han af en häftig eld från svenskarnes batteri och galerer, som dock ej i längden kunde försvara sig. Då Tordenskjold märkte, att deras eld omkring kl. 11 f. m. började aftaga, lät han sitt manskap landstiga på holmen; detta bemäktigade sig batteriet och förnaglade kanonerna. Svenskarne försvarade sig väl ännu en stund, men kl. 1 gåfvo de striden förlorad, började sänka sina fartyg eller sätta eld på dem samt räddade sig sjelfva på mindre båtar eller genom simmande i land[2]).

Sedan allt motstånd nu blifvit brutet, sökte Tordenskjold taga och bortföra de svenska fartygen. Häruti lyckades han ock till en stor del, ehuru infanteriet gjorde allt för att med sin gevärseld förhindra det. Med ovanlig djärfhet bestego han och hans folk de antända skeppen och släckte elden, om möjligt var.

Då han omkring kl. 9 på aftonen drog sig tillbaka, medförde han såsom byte 1 pråm, 3 galerer, 2 brigantiner (eller halfgalerer), 2 dubbelslupar, 1 strömbåt och 5 transportskepp, de senare lastade med kanoner och amunition[3]). Svenskarne själfva hade sänkt 1

---

1) Reventlaus anf. bref till Görtz den 2 juli, Sannolikt har blott en del af det sachsiska reg. varit vid Dyne. Åtminstone hade förut 200 man af detsamma stått vid Svinesund. Memorial af kommendören Nils Schruuf den 22 maj. Handl. ang. Schlesvig—Holstein, ang. flottan etc. Acta hist.

2) Petter Helldinghs anf. bref till von Müllern den 5 juli.

3) Enligt Reventlaus anf. bref till Görtz den 2 juli försvarade sachsiska regementet ett transportskepp så kraftigt, att Tordenskjold måste afstå från sitt försök att taga det.

galer, 2 brigantiner, 1 galiot samt 3 transportskepp, de sistnämnda lastade med proviant[1]).

Tordenskjolds seger hade kostat honom 19 döda och 57 sårade[2]). Huru mycket folk svenskarne förlorat, kan jag icke uppgifva[3]).

Att Karl varit nöjd med Strömstjernas förhållande i striden, kan man väl sluta däraf, att han dagen därefter utnämnde honom till vice amiral[4]).

Det misslyckade anfallet på Fredrikshall och förlusten af galer- och transportflottan i Dynekilen förmådde Karl att lämna Norge. Det blef nämligen mycket svårt, om ej omöjligt, att längre underhålla hären därstädes, då inga lifsmedel vidare kunde sändas sjövägen upp mot norska gränsen, och då landet öster om Glommen var så utsuget, att icke något där kunde erhållas.

Redan på morgonen den 28 bröto trupperna upp för att återvända till Sverige, och på eftermiddagen den 29 hade alla svenska trupper lämnat Norge[5]).

---

1) »Liste over den erobrede Svenske Flottillie — — udi Dynekiilen» af P. Tordenskjold samt densammes lista på de eröfrade svenska transportskeppen. D. S. II, 1, s. 251—252. — Af de sänkta fartygen upptogos snart därefter galeren Wreden, som var Strömstjernas kommandoskepp, samt brigantinen Kastor och galioten Sköldpaddan. Dessa fartyg stå upptagna på en besättningslista, dat. den 23 febr. 1717, af O. Strömstjerna. Amiralitetet i Göteborg 1715—1718. — von Kochens och Reventlaus anf. bref den 2 juli. — Galererna Bellona och Victoria hade icke deltagit i striden. Bref från Göteborg den 9 juli. Anteckningar ur tidningar etc.

2) Rothe, s. 68. Tordenskjold blef den 7 juli utnämnd till kommendör. Rothe II, s. 79. — Den 10 juni, då han beredde sig till anfallet på svenskarnes fartyg i Dynekilen, hade han anhållit att få kommendörs karaktär för att undvika »dispytter» med äldre kaptener. Han säger ock, att vice amiral Gabel »for Rom Tid haver forlanget mig til den Expedition mod den Svenske Flottilie og Proviantskibe.» Han tviflade ej på, att företaget skulle lyckas. — Tordenskjold till Fr. IV den 10 juni. R. S.

3) Några Svenskar blefvo tagna till fånga. Moe, s. 48—49. Rothe, s. 77. Den 3 juli fördes till Fredrikstad 20 man (däraf 2 löjtnanter), som tagits till fånga på skottprämen Stenbocken. Lista af P. Tolderud. Generalauditörshandl. Sannolikt hafva icke flera tagits till fånga.

4) Riksreg. — Strömstjerna hade blifvit sårad i ena armen. Bref från Göteborg den 2 juli. Anteckningar ur tidningar etc.

5) Sekret. von Kochen till ombudsrådet von Müllern den 29 juni. — von Kocken säger, att förlusten af galer- och transportflottan sannolikt mycket bidragit till Karls uppbrott, efter som nu mera inga lifsmedel kunde sän-

Så snart Lützow fått kunskap om, att svenskarna drogo sig tillbaka, gaf han Tordenskjold befallning att intränga i Svinesund och oroa dem under deras återtåg öfver bryggan, men då Tordenskjold på eftermiddagen den 29 kom till Spånviken, hade Svenskarne redan gått öfver bryggan, och dessutom möttes han af en så häftig eld från ett midt emot Spånviken uppkastadt batteri och från det svenska infanteriet, som låg vid sundet, att han måste draga sig tillbaka[1]).

Sedan Karl lämnat Norge, lät han lifdragonerna marschera till Skåne samt Smålands och Vestgöta kavalleriregementen hem till sina rusthåll[2]), men med de öfriga trupperna stannade han qvar i närheten

---

das sjöledes till hären från Göteborg. Det ser ut, som om Karl straxt efter det misslyckade anfallet på Fredriksten beslutat att återtåga, ty redan den 26 juni tidigt på morgonen uppbröto de trupper, som stått vid Hafslund och Borge, och tågade samma dag till Jellestad, 1/2 mil från Svinesund. Då 100 norska dragoner utsändes att recognoscera, sändes åter en kavalleritrupp emot dessa, tydligen på det att fienderna icke skulle kunna oroa svenskarne under återtåget.

Fienderna trodde, att Karl endast väntat på belägringsartilleri från Sverige för att sedan börja en ordentlig belägring af fästningen Fredriksten, men att hans planer blifvit korsade genom olyckan i Dynekilen. Rist, s. 69. Rothe, s. 66. Detta synes dock osannolikt, redan af det skäl, att Karl svårligen velat börja en belägring af denna fästning på en tid, då ryssar och danskar rustade sig att landstiga i Sverige. Hade det vidare varit hans afsigt att belägra Fredriksten, så hade han väl förut icke vågat en stormning — ett företag, hvars våda hau ej kunnat undgå att inse. Det uppgifves vanligen (t. ex. af Faye, s. 83), att han, utledsen på att längre vänta på ankomsten af belägringsartilleriet, beslutat sig för en öfverrumpling. Men härvid är dock att märka, att enligt Tordenskjolds uppgift (den anf. listan på de tagna transportskeppen) de transportskepp, som kommit till Dynekilen den 24 juni, voro lastade endast med proviant, och att sålunda kanonerna och amunitionen kommit dit förut.

1) Rothe II. s. 77 och 78. Kommendanten Brun sände också öfverstlöjtnant Landsberg med hans folk i båtar från Fredrikshall för att oroa svenskarna och förstöra bryggan öfver Svinesund. Brun till Fr. IV den 29 juni. R. S.

2) Reventlaus bref (koncept) till Dernath, dat. Spoltorp i juli 1716. samt en promemoria af Dernath den 21 juli. Handl. rörande Görtz. — von Kochen till von Müllern den 13 juli.

Enligt ett generalförslag af öfverste Krister d'Albedyll, dat. den 21 juli. men upprättadt efter veckoförslag, dat. den 7 juli, lågo vid Norrby, Sörby. Hogdal och Vettlanda bro 5 öfverstar, 7 öfverstlöjtnanter, 5 majorer, 93

af Svinesund — utan tvifvel för att hindra den norska hären att inbryta i Sverige, medan han afvaktade, huru sakerna skulle utveckla sig vid Öresund. Hufvudqvarteret togs i en bondgård, Norrby, $^1/_2$ mil från Svinesund,

På det att norrmännen icke måtte göra sig säkra, lät han bryggan öfver Svinesund ligga qvar, och till dess skydd vidtogos ytterligare anstalter[1]).

I öfverensstämmelse med Fredrik IV:s resolution den 22 juni på general Scholtens, generalmajor Sponnecks och öfverste Möstings memorial den 12 i samma månad stannade Lützow qvar med sina trupper bakom Glommen[2]). Endast smärre partier sändes mot gränsen för att recognoscera, om svenskarne helt och hållet gått ur Norge[3]). I ett krigsråd, som blifvit sammankalladt den 29 juni, beslöts visserligen, att öfverstarne Budde och Huitfeldt skulle med 1,200 man gå om bord på smärre båtar för att i närheten af Strömstad gå i land och oroa svenskarne under deras förmodade återtåg[4]), men då konungen stannade qvar med de flesta trupperna vid Svinesund, så kunde denna plan icke utföras. — Lützow uppgjorde flera förslag att angripa svenskarne. Än ville han, när danskarne och ryssarne landstigit i Skåne, göra ett infall i Sverige och trodde han sig därtill kunna samla en styrka af 10,000

---

ryttmästare och kaptener, 177 sulbalterner, 226 man hörande till öfver- och understaben, 409 underofficerare, 102 trumslagare och »piparer», 7,762 gemena (3,194 man kav. och 4,568 inf.), 449 trossdr., 2,909 ryttare- och dragonhästar, 576 trosshästar. Af de gemena voro 371 kommenderade, 599 sjuka præsentes, 1,230 sjuka annorstädes och 5,562 præsentes. I detta förslag är Smålands kav. upptaget, men icke Vestgöta kav., lifdragonerna, det sachsiska regementet, som snart förlades i garnison i Göteborg, och Närike—Värmlands. Det sistnämnda reg. hade fått tåga hem redan i slutet af maj. von Kochen till Müllern den 23 maj. Kalmar regemente drogs icke, såsom meningen varit, till Norge.

1) Många trodde, att Karl lät bryggan ligga qvar, på det att han, i fall norrmännen ginge öfver Glommen, skulle kunna åter gå in i Norge och tvinga dem att hålla stånd.

2) Registratur.

3) Den 11 juni inryckte ett norskt parti af 60 man i Fogelviks socken och plundrade 6 gårdar, men drogo sig därpå straxt tillbaka, då den i Töksmark stående vakten nalkades. Sedermera inföll åter den 26 juni en annan trupp vid Magnora bro. Denna trupp förjagades snart och förföljdes en half mil in i Norge, hvarvid 10 à 12 man nedgjordes. Landsh. i Örebro län till Karl den 23 och 29 juni.

4) Lützow till Fr. IV den 29 juni (bil. b). N. S. I, s. 430—434.

man genom att draga en del trupper ur fästningarna, än ville han förstöra bryggan öfver Svinesund, än gå öfver densamma och angripa den svenska hären, under det att trupper sändes dels från Fredrikshall och dels sjöledes för att angripa dem i ryggen[1]). Men Fredrik IV ansåg, att norska hären under vinterfälttåget utstått så stora lidanden, att den icke skulle kunna uthärda ännu ett fälttågs mödor. Infölle man i Sverige på ett ställe, så måste man blotta gränserna på andra ställen och då torde svenskarne få lust att infalla i Norge på en eller annan ort. Inga trupper kunde vidare sändas från Danmark. De där varande trupperna vore nämligen allesammans behöfliga till landstigningen i Skåne. Också vore det svenska kavalleriet så öfverlägset, att den norska hären icke skulle kunna uträtta något. Hufvudstyrkan borde därför stanna bakom Glommen, fästningarna förses med proviant och allmogen tillhållas att i nödfall genast infinna sig till landets försvar. Förnämligast borde man bemöda sig att hindra all tillförsel till svenska hären sjöledes från Göteborg. Att kunna inspärra denna hamn vore af yttersta vigt[2]).

Snart nog måste Lützow uppgifva allt hopp om att kunna anfalla svenskarne, ty inom hans här uppstod så stor sjuklighet — den vanliga följden af nöd och lidanden — att intet kunde företagas[3]).

Efter striden i Dynekilen hade såväl Gabel som Tordenskjold blifvit beordrade till Danmark. Kommandot öfver den eskader, som lämnades i Nordsjön, uppdrogs åt kommendören Vilhelm Resen[4]).

Emellertid hade svenskarne åter skaffat sig en liten galereskader i Dynekilen genom att åter upptaga de galerer, som de den 27 juni måst sänka, på det att de icke måtte falla i fiendernas händer, och förenat dem med några andra, som icke deltagit i striden. Vid sin ankomst till Norge fick Resen den 16 juli befallning af Gabel att inspärra dessa, men då hans eskader led brist på det allra nödvändigaste, måste han för anskaffandet af förplägning m. m. göra en resa till Kristiania. Under tiden läm-

---

1) Lützow till »Geheimter Rath» den 24 juni, till Fr. IV den 7 (R. S.) och 14 juli (N. S. I, s. 436).

2) Fr. IV till Lützow den 22 juni och 31 juli.

3) Lützow till Fr. IV den 21 juli. N. S. I, s. 439—440.

4) Fr. IV till vice amiral Gabel den 7 juli.

nade han befälet åt kapten-löjtnant L'Etang, men denne blef, enligt hvad han påstod, af motvind hindrad att begifva sig på sin post tills den 24, men den 23 hade svenskarne redan seglat från Dynekilen[1]).

Sedermera fick Resen befallning att inspärra Göteborg[2]), men den norska eskadern hade under årets sjöstrider lidit så stor skada, att blott några få skepp kunde hålla sig i sjön[3]), och från Danmark kunde icke erhållas förstärkning, ehuru man begärt sådan[4]).

Under sommaren och hösten höllos mellan svenska och norska deputerade flera sammanträden angående fångarnes utväxling. Vid det, som hölls den 5 juni i Haugensten nära Fredrikstad, kunde intet uträttas, emedan norrmännen icke medfört några rullor och svenskarne ej häller någon instruktion angående officerarnes utväxling[5]). Den 20 juli hölls åter ett sammanträde i Spånviken. Där föreslogo svenskarne — i likhet med hvad de i början af fälttåget föreslagit[6]) — en allmän utväxling af alla dem, som å ömse sidor tagits till fånga under norska fälttåget. För dem, i utbyte mot hvilka svenskarne icke kunde gifva fångne norrmän, erbjödo de sig att antingen efter en på förhand uppgjord taxa, hvarom man kunde komma öfverens, betala penningar eller lämna ryska fångar eller ock mottaga på räkning, men de norska deputerade hade ingen fullmakt att underhandla härom. Slutligen kom man, då fienderna icke gingo in på en allmän utväxling, öfverens om att utväxla dem,

1) Vilhelm Resen till Fr. IV den 28 juli. Den 17 augusti befalde Fr. IV, att undersökning angående denna sak skulle hållas. Fr. IV till Resen.

2) Fr. IV till Resen den 25 augusti.

3) Resen samt öfversten och generaladjutanten Mösting till Fr. IV, båda den 15 sept. R. S.

4) Lützow till Fr. IV den 4 aug. samt generalmajor Cicignon till overkrigss. den 18 aug. — Den 15 augusti hade Resen med 5 galerer, några dubbelslupar och armerade fartyg, på hvilka äfven embarkerats 600 soldater, seglat ned åt bohuslänska kusten för att oroa svenskarne, men han fick strax därpå order att återvända.

5) Memorial (koncept), dat. den 17 juni, af Gabriel Seth.

6) Generalauditör Sverdfegers anf. bref den 7 april till »Geheimbder Rath». R. S.

som tagits till fånga vid Höland, i Fredrikshall och Dynekilen samt besättningen på skeppet »Kronede Rose», som togs den 22 maj[1]).

Sedermera gick utväxlingen långsamt, och många, särdeles officerare, fingo sitta i fångenskap ända till år 1719. Till denna långsamhet bidrog, att svenskarne fordrade, att de, som först tagits till fånga, också först skulle utväxlas. Då norrmännen icke iakttogo detta utan sände andra, lämnade svenskarne inga i ersättning för dem[2]).

På generalmajor De la Gardies förslag gaf konungen befallning, att man skulle gå så till väga vid utväxlingen, att fienderna hade att fordra af svenskarne och icke tvärtom. Därigenom trodde man sig lättare kunna återfå de svenskar, som voro i Norge[3]).

Ännu större svårigheter mötte, då det blef fråga om de svenska böndernas frigifning. Till olycka för sig själfva och utan gagn hade några beväpnade bönder från Dalsland dragits in i Norge. Svenskarne påstodo, att dessa skulle anses såsom skjutsbönder och därför på vanligt sätt lösgifvas utan ersättning. Själfva hade de frigifvit alla beväpnade bönder, som fallit i deras händer, endast med det undantag, att de fört några bönder jämte prosten Rumohr till Sverige för att öfva repressalier. Norrmännen åter påstodo, att de svenska beväpnade bönderna skulle jämföras med de norske landdragonerna, och härom uppstod en vidlyftig skriftväxling. Å ömse sidor var man mycket angelägen att få böndernas utväxling till stånd, men man trodde sig komma lättare till målet, om man icke visade sig angelägen[4]). Slutligen kom man under hösten 1717 öfverens om, att alla de svenska bönderna, vare sig de varit beväpnade eller icke, skulle frigifvas mot prosten Rumohr, de norska bönderna och de s. k. landdragonerna, som svenskarne tagit till fånga. Hade några landdragoner förut utväxlats mot soldater, skulle svenskarne därför lämna ersättning[5]).

---

1) Lützow till Fr. IV (med åtföljande bil.) den 21 juli. N. S. I, s. 437—439. — Lützow till Fr. IV den 28 juli. R. S.

2) Gabriel Seths anf. memorial den 19 juni. Konungen till generalmajor De la Gardie den 18 okt.

3) Karl till generalmajor De la Gardie den 29 nov.

4) Gabriel Seths anf. memorial den 19 juni. Generalmajor De la Gardie till Karl den 9 okt. (med åtföljande bilagor). Bref från åtskilliga öfverstar äfvensom andra regementshandlingar 1707—1716.

5) Extrakt af generalauditör Frölichs bref till generalauditör Göttsche, dat. Lund den 30 sept. 1717. Generalauditörshandl.

I slutet af år 1717 och början af år 1718 fingo sålunda de flesta bönderna återvända till sina hem. Många hade förut lyckats rymma eller ock friköpt sig själfva[1]). Rumohr återsåg aldrig sitt fäderneslaud, utan dog i Alingsås under hösten 1718[2]). Svenskarne hade nämligen icke velat återsända honom, förrän alla de svenska bönderna återkommit. Norrmännen hade ofta gjort påminnelser om hans frigifning, i det de påstodo, att de återsändt alla bönder. Detta befanns dock vara oriktigt, men de urskuldade sig därmed, att några frivilligt stannat qvar i Norge[3]).

Danskarnes och ryssarnes förhoppningar att genom en landstigning i Skåne i grund krossa Karl, deras storartade rustningar och slutligen hela planens misslyckande — detta är af annan person så noggrant skildradt[4]), att jag förbigår det helt och hållet, men däremot skall jag i största korthet redogöra för de rustningar, Karl

---

1) Enligt ett förslag, dat. Strömstad den 8 juli 1718, af Gabriel Seth, hade 7 bönder från Skaraborgs län, 287 från Valbo, Vedbo, Sundal och Nordals härad i Dalsland samt 133 från Holmedals pastorat i Värmland tagits till fånga i Norge 1716. Af dessa hade 321 hemkommit, 10 voro qvar i Norge, 92 hade dött i fångenskapen och om 4 bönder hade man »ingen visshet».

Af bönder från Värmland hade i allt 516 tagits till fånga år 1716 enligt ett förslag af J. Ahlefeldt, dat. Tveta den 12 aug. 1718. Af dessa voro 415 hemkomne, 63 döde och 38 ännu fångne. Generalauditörshandl.

2) I ett defekt diarium (okt.—dec. 1718) bland generalauditörshandl. finner man, att bref härom den 19 okt. 1718 afgått till general Mörner.

3) Flera bref från generalauditör Göttsche till Gabriel Seth under år 1718 bland generalauditörshandl. — I augusti 1716 sändes enligt konungens befallning kapten Anders Björkman (sedermera adlad under namnet Dahlfeldt) in i Norge med några bönder för att taga till fånga »någon prest eller annan åbo af värde». Sannolikt skedde detta för att därigenom tvinga norrmännen att utlämna de svenska bönderna. Björkman hade tänkt, att taga presten i Aremark till fånga, men då han kom dit natten mellan söndagen den 27 och måndagen den 28 augusti, hade denne bortrest till sitt annex Ödemark, så att Björkman måste återvända med oförrättadt ärende. Generalguvernören Mörner till Karl den 5 och 13 sept. Med brefvet den 5 sept. följer såsom bilaga ett bref från Björkman, dat. den 29 augusti. — (Mörner hade blifvit utnämnd till generalguvernör den 8 juni).

4) E. Holm, Studier til den store nordiske Krigs Historie I (Fredrik IV og Czar Peter i Aaret 1716) uti (dansk) Historisk Tidskrift V. R., 3 Binds 1 Hefte, s. 1 och följ.

gjorde för att möta den hotande faran, enär fruktan för denna landstigning förnämligast hindrade honom att fortsätta kriget i Norge.

Snart nog fick han säker kunskap om, att från Finland och Åland icke var något synnerligt att befara, emedan ryssarne där voro allt för svaga[1]). Emellertid rustade man sig så godt sig göra lät, för att mottaga dem, om de skulle vilja göra något anfall från detta håll. Förutom 600 ryttare, som fingo stanna vid Umeå, drogs den finska hären närmare Stockholm, och till Gefles försvar sändes en del af Jämtlands regemente. Andra trupper stodo ock nära kusten i Upland och Södermanland, och den stockholmska eskadern låg hela sommaren vid Kappelskär för att bevaka den ryska flottans rörelser[2]).

Det är förut nämndt, att Karl gifvit befallning om indrifvandet af spanmål i Skåne och Halland, men hvad som på detta sätt kunde erhållas, förslog icke mycket, ehuru trenne visitationer anstäldes. Ombudsrådet Kasten Feif fick i uppdrag att uppköpa spanmål till det fältmagasin, som skulle upprättas i Skåne, beräknadt för en här af 20,000 man under 6 månader, men bristen på penningar förorsakade härvid stora svårigheter. Hans löfte om betalning framdeles litade man icke på, ty »betalningen lärer ske», menade man, »efter gamla vanan». »Alla svara,» skref Feif till konungen den 25 juni, »att de intet hafva att sälja, men rätta orsaken är, att ingen vill handla hvarken på obligationer eller krigsexpeditionsanordningar, efter som upphandlingsdeputationens kredit är mycket svag». Äfven till de allra nödvändigaste utgifterna, såsom till frakt, malning, bakning, anskaffandet af tunnor, saknades nödiga medel. Då Feif misströstade om att erhålla penningar, föreslog han, att spanmål skulle indrifvas i Östergötlands, Vadstena och Kalmar län på samma sätt som i Skåne och Halland[3]). Detta

---

1) Generalmajor Armfeldt till Karl den 29 juni och 6 aug.

2) Öfverståth. Taube till Karl den 26 juni. Öfverste Planting till öfverståth. Taube den 30 aug. — Krigshandl. från Karl XII:s tid 23 och 29. Arfprinsen hade i början af juni anhållit, att amiral Wachtmeisters eskader skulle förenas med schoutbynachten Örnfelts för att »förderfva den uti finska skären varande ryska flottan», men denna anhållan bifölls ej af konungen. Karl till öfversten och generaladj. Rosen den 19 juni.

3) Ombudsrådet Feif till Karl den 16 och 25 juni, 2 juli. Feifs bref till Kongl. M:t 1716.

råd följdes och den 1 juli gafs befallning härom[1]), men det dröjde länge, innan något häraf kom till Skåne. Hvad som först kunde anskaffas, infördes i fästningarna, så att i fältmagasinet fanns den 12 juli blott 5 veckors förråd för 20,000 man[2]).

På fästningsverkens iståndsättande arbetades med all ifver, och bröstvärn uppkastades icke blott vid Rå[3]) och Klintekulla utan äfven vid Barsebäck och Hammar[4]). Allt infanteri, som fanns i Skåne, förlades i början af juni i fästningarna[5]), och kavalleriet, som legat något kringspridt, drogs närmare Öresund och förlades emellan Malmö, Landskrona och Helsingborg[6]). Upphandlingsdeputationen fick befallning att vidtaga sådana anstalter, att 10 bataljoner och 12 sqvadroner kunde på en gång mellan Stockholm, Skåne och Norge marschera så hastigt, att regementsqvartermästarne blott behöfde resa en dag förut för att båda regementenas ankomst[7]).

Redan mot slutet af juni ansåg generallöjtnant Karl Örnstedt, som förde högsta befälet i Skåne under fältmarskalken Nils Gyllenstjernas vistande vid Medevi hälsobrunn, att man ingen dag kunde vara säker för en fientlig landstigning. Man var mycket orolig härför, ty ännu voro fästningsverken i dåligt skick, det nödiga artilleriet hade icke kommit från Stockholm, föga förråd fanns i magasinerna och infanteriet förslog icke ens att besätta fästningarna och försvara bröstvärnen[8]).

Regementenas rekrytering pådrefs så mycket möjligt var. Lifdragonerna sändes, såsom förut är berättadt, till Skåne, och Smålands kavalleri hem till sina rusthåll, så att det kunde vara när-

1) Riksreg. — I stället för att anteckna och indrifva all spanmål, som kunde finnas, ålade landsh. i Östergötlands län hvart hemman att lämna $^1/_2$ tunna råg, $^1/_2$ t. korn, $^1/_8$ t. ärter, $^1/_2$ t. hafre och 1 lispund tort kött eller fläsk. Landsh. till Karl den 21 juli.

2) Ombudsrådet Feif till Karl.

3) Vid Rå hade danskarne landstigit 1709.

4) Karl till generallöjtnant Örnstedt den 8 juli.

5) Guvernören Burensköld till Karl den 7 juni.

6) Generallöjtnant Örnstedt till Karl den 2 juli. Södra skånska kavallerireg. Öfverstarnes skrifvelser.

7) Karl till upphandlingsdeputationen den 17 juni.

8) Generallöjtnant Örnstedt till Karl den 26 juni. Södra skånska kavallerireg. Öfverstarnes skrifvelser.

mare till hands. Uplands och Vesterbottens regementen samt de hemmavarande bataljonerna af Södermanlands och Vestmanlands fingo befallning att marschera till Östergötland och tillsvidare stanna vid gränsen till Småland[1]). Kronobergs regemente och en del af Jönköpings drogos till Skåne i början af augusti[2]).

Till samlingsplatser för det infanteri, som skulle sammandragas, bestämdes Osaby och Hörby, och till dessa ställen drogs äfven i slutet af juli en del af det infanteri, som förut legat i de skånska fästningarna[3]).

På det att fienderna icke måtte få någon kunskap om förhållandena i Skåne, tillätos inga båtar att utlöpa från därvarande hamnar, ja fiskare och hemmansåboar, som bodde vid stranden, tillsades att lämna sina hus öde och flytta längre in i landet, medan sommaren varade. Ingen af invånarne skulle tillåtas att gå till stranden för att där laga sina båtar eller fiska[4]).

---

1) Karl till öfverståth. Taube den 14 juli.

2) Jfr Eklefs räkningar för år 1716. Upsala bibl. — Af Jönköpings reg. voro 260 man kommenderade till Halmstad och Varberg enligt order af fältmarskalken Gyllenstjerna den 27 april. Öfverstlöjtnant Arnold Nicolai von Rurguer till Karl den 3 maj samt förslag af den 19 maj och 1 okt. Jönköpings reg. Öfverstarnes skrifvelser.

3) Generallöjtnant Örnstedt till Karl den 27 juli. Södra skånska kav. Öfverstarnes skrifvelser.

4) Karls anf. bref till generallöjtnant Örnstedt den 8 juli. När Karl i sept. kom till Skåne, gaf han kommendanten i Helsingborg, P. Lanneer, order att undersöka, om den nämnda befallningen af den 8 juli blifvit efterlefd. Sedan denne rest utmed kusten, afgaf han rapport till konungen, hvari han bland annat berättar: »Hvad själfva fiskjarne och de öfriga när stranden belägna hemmansåboar vedkommer, så finner jag väl, att hr baron och generallöjtnant Örnstedt låtit antyda dem att flyttja där ifrån och ej visa sig ved stranden, men som de till en stor del jämte deras fiskeri ock så brukat någon åkerjord och mycket sent fått berga säden, föregifvandes ock, att de ingenstädes uppe i byarne kunnat få något husrum för deras säd och fattiga ägendom, så har jag funnit, att de ännu hålla sig ved deras hus, så länge dager är, till att tröska ut säden, med hvad mera de kunna hafva att förrätta, men så snart mörkt blir, går allt folket bort till de nästa upp åt landet belägna byar, hvaröfver strandvakterne hålla godt inseende, så att efter allt anseende ingen otillbörlighet där ved kan förelöpa, men båtarne äro allesammans ifrån stranden uppdragne, så att där allsintet fiskje brukas, utan efterlefves därutinnan stricte Eders K. M:ts nådigste förbud ända stranden utåt Kullen och så långt som några strandvakter finnas posterade, men längre upp åt landet, såsom vid Torekov och där omkring, bruka de deras förra och vanliga näring». Kommendanter i Helsingborg.

I början af augusti anlände arfprinsen till Skåne. Då trodde man nämligen, att det icke skulle dröja länge, innan fienderna försökte en landstigning. De hade flera gånger recognoscerat utmed kusten, stigit i land och öfverrumplat strandvakter för att skaffa sig underrättelser. Alla fartyg hade tagits i beslag för transporten, så att knappast en båt visade sig i Öresund. — Svenskarne voro i feberaktig oro. Då transportfartygen, som skulle föra artilleri från Stockholm, länge hindrades af motvind att framkomma, förde man artilleri landvägen från Kalmar och Karlskrona [1]). I sistnämnda stad kastades en del af båtsmännen in på skansarne för att hindra fienderna att intränga i hamnen, och flottan, som inlupit för att proviantera, förlades äfven vid inloppet till hamnens försvar. När man underrättade konungen härom, förklarade han, att det väl icke kunde skada, att skansarne sattes i stånd, men arbetet på varfvet finge derför icke försummas. Flottan fick också befallning att åter utlöpa [2]).

Då det nu mera, såsom det tycktes, icke kunde vara något tvifvel om, att fienderna skulle försöka en landstigning, beslöt Karl att begifva sig till Skåne, men innan han reste, lät han den 10 och 11 augusti upptaga bryggan öfver Svinesund. Detta gick för sig utan en enda mans förlust. De svenska batterierna afhöllo nämligen fienderna helt och hållet från stranden [3]). Likaså gjordes nu början till anläggandet af en fästning vid Svinesund med namnet Sundsborg. Ritningen till densamma gillade konungen den 20 augusti, och redan följande dagen började arbetet [4]).

I slutet af augusti lämnade konungen Norrby och begaf sig först till Vadstena för att där möta Ulrika Eleonora, som enträget anhållit att få träffa honom. Där stannade han tvänne dagar, hvarpå han begaf sig till Skåne, där han reste utmed kusten och be-

1) Arfprinsens bref till Karl, dat. Kristianstad den 5 aug. Generalissimi, arfprinsen Fredriks af Hessen—Kassel, bref 1716—1720. — Generallöjtnant Örnstedt till Karl den 10, 17, 19 och 27 juli. Södra skånska kav. Öfverstarnes skrifvelser.

2) Amiralitetskoll. till Karl den 10 aug. — Amiralitetskollegiets skrifvelser. — Karl till amiralitetskoll. den 18 aug.

3) Sekret. von Kochen till ombudsrådet von Müllern den 11 aug. Bref till von Müllern. — Generalmajor Henrik Rosenauer till Fr. IV, dat. Svinesund den 15 aug. — En kapten Deseves af Smålenenes regemente, hvilken vågat sig för nära sundet, blef skjuten. R. S,

4) Sekret. von Kochen till ombudsrådet von Müllern den 21 aug. Bref till von Müllern.

såg fästningarna och de uppkastade bröstvärnen[1]). Hufvudqvarteret förlades till Lund.

Den 11 september gafs order till Kalmar regemente att tåga till Karlskrona och den 12, att gardet skulle hålla sig i ordning att vid först ankommande order tåga till Skåne[2]).

Enligt ett generalförslag af öfverste Krister d'Albedyll, dat. Lund den 3 oktober, bestod hären i Skåne af 16,775 man gemena, däraf 8,694 man kavalleri och 10,081 infanteri[3]).

I början af augusti sände upphandlingsdeputationen några penningar till uppköp af lifsmedel m. m.[4]), spanmål började så småningom ankomma från Kalmar län och Östergötland, och i Skåne, där det blef god skörd, utskrefs en del spanmål, så att i slutet af september magasinerna voro i tämligen godt stånd[5]).

---

1) I bref från Helsingborg den 4 sept. berättas, att konungen kommit dit den 2 sept. Anteckningar ur tidningar etc.

2) Karl till öfverstarne Sten Arvidsson och Gabriel Ribbing.

3) I detta förslag stå upptagna 1 fältmarskalk, 4 generallöjtnanter, 1 generalmajor, 12 öfverstar, 24 öfverstlöjtnanter, 18 majorer, 163 ryttmästare och kaptener, 306 löjtnanter, kornetter och fänrikar, 560 personer, hörande till öfver- och understaben, 848 underofficerare, 202 trumslagare och »piparen», 16,775 ryttare, dragoner, friryttare, korpraler och gemena (af desse voro 1,566 kommenderade, 930 sjuka och 14,279 præsentes), 465 trossdrängar, 6,452 ryttare- och dragonhästar samt 549 trosshästar. Hären bestod af 7 kavalleriregementen (lifreg., lifdrag., Östgöta, norra skånska, södra skånska, skånska tremänningsreg., Uplands femmänningsreg.) förutom 149 ryttare af adelsfanan samt 12 infanteriregementen (Kalmar läns, Vestmanlands (blott 1 bat.), Jönköpings (blott 263 gemena), Kronobergs, Skaraborgs, Vestgöta tremänningsreg., bergsreg., Uplands femmänningsreg., Vestgöta femmänningsreg., östra skånska, vestra skånska och Hallands).

4) Arfprinsens anf. bref till Karl den 5 aug.

5) För fältmagasinets räkning funnos att tillgå enligt ett förslag af öfverkrigskommissarien Krister Sommar den 12 sept. »uti Kristianstads och Karlshamns magasiner såväl af de redan inkombne som dit förväntade persedlar» 15,332 lispund tort kött, 1,249 tunnor mjöl, 3,153 tunnor hvete, 19,600 tunnor råg etc.

I Malmö fästning fanns den 24 sept. spanmål för 4,000 man under 9 månader, i Landskrona för 2,000 under 6 månader, men däremot fattades mycket af kött, fläsk (eller smör) gryn och malt. Magasinerna i Halmstad och Varberg (för 600 man å hvardera stället under 6 månader) voro i godt stånd.

Öfverkrigskommissarien Krister Sommar till ombudsrådet Feif den 16 sept. Magasinsförslag från diverse fästningar och städer 1716—1718. — Ombudsrådet Feif till Karl den 20 oktober. Feifs bref till Kongl. M:t 1716.

Det dröjde länge, innan svenskarne fingo säkra underrättelser, att fiendernas plan strandat. Ännu den 1 oktober anhöll amiralitetet i Karlskrona hos konungen om tillstånd att nedsänka några gamla skepp i inloppet till hamnen. Det trodde nämligen, att fiendernas förnämsta plan gick ut på att förstöra denna stad med därvarande flotta[1]).

Efter konungens afresa från Norrby fördes befälet öfver den vid norska gränsen stående hären af generalmajor De la Gardie. Både norrmän och svenskar höllo sig stilla under hösten, om man undantager, att en och annan af de utsatta posterna blef oroad, och att norrmännen på några småbåtar foro sköflande omkring i bohuslänska skärgården. Vid gränsen lät De la Gardie förhugga alla byvägar och gångstigar. Soldaterna sysselsattes förnämligast med att arbeta på fästningen Sundsborg. Till detta arbete uppbådades äfven bönder. Han ämnade äfven anlägga ett litet fästningsverk vid Björnesund för att hindra fienderna att intränga i Dynekilen och oroa svenskarne där, men han måste afstå därifrån, emedan det rådde stor sjuklighet både bland krigsfolket och allmogen. Redan i slutet af augusti var sjukligheten stor, och den 9 oktober skref De la Gardie till konungen: »Då jag för 14 dagar sedan uppryckte från Norrby, besteg sig samtl. de sjukas antal till 2,300 man, och var hög tid att flytta därifrån, ty af det obarmhertiga regnet stod nästan hela fältet emellan Sundby och Norrby under vatten. Nu har det väl varit något hopp till bättring på de sjuka, men officerarne berätta, att rätt som de sjuka begynna bättras, så falla de åter in och hinna mycket trögt till sina krafter». De la Gardie hade fått befallning att hålla mönstring med trupperna, men då han fruktade, att norrmännen skulle vid regementenas sammandragande få kunskap om, huru svaga de på grund af sjukligheten voro, uppsköt han mönstringen tills vidare — en åtgärd, som konungen sedermera gillade. Bland allmogen, som bodde nära Svinesund, herskade så stor sjuklighet under hösten, att vid somliga kyrkor begrofvos hvar söndag 20 à 30 lik. Emellertid fick snart en del regementen tåga hem till sina rotar och rusthåll, andra förlades i rymligare qvarter, och i Sundsborg qvarstannade endast en besättning af 400 man af Smålands femmänningsregemente[2]). —

1) Amiralitetskollegiets skrifvelser.

2) De la Gardie till Karl i det anf. brefvet den 9 okt. (Bref från åtskilliga öfverstar äfvensom andra regementshandl. 1707—1716), den 23, 28 i samma månad samt den 3, 21 nov., 2 och 19 dec. (Dalregementet. Öfverstarnes

Inom norska hären var tillståndet ännu sämre. Af 4 bataljoner, som uppsändts från Jutland, voro den 17 november blott 949 man friska. Efter rullorna skulle de bestå af 2,587 man[1]). Kommendanten Brun berättade ock den 7 nov., att af mer än 1000 kombattanter, som intågat friska och sunda i fästningen Fredriksten, funnos icke flera än 400 på benen[2]).

Då planen att göra en landstigning i Skåne gått om intet, fruktade danskarne och norrmännen, att Karl åter till vintern skulle vända sina vapen mot Norge, och denna deras fruktan stärktes däraf, att de svenska regementena stodo qvar i Bohus län tills sent på hösten. Därför fick Tordenskjold befallning att öfverföra några trupper från Danmark till Norge. Den 18 november seglade han från Köpenhamn med 6 bataljoner[3]), men han råkade nu ut för en häftig storm, så att 4 skepp strandade på den svenska kusten, och 604 man, befälet inberäknadt, föllo i svenskarnes händer[4]).

Utan några större krigsrustningar hade Karl med en obetydlig styrka inryckt i Norge för att genom ett plötsligt anfall öfverrumpla norrmännen, men till följd af ogynsam väderlek kunde han icke draga någon fördel af den bestörtning, som hans anfall till en början väckte. Genom Aschenbergs flykt och i öfrigt mindre goda förhållande samt genom den långsamhet, hvarmed flottorna i Karlskrona och Göteborg utrustades, kom den svenska hären, som stod i Kristiania, i ett högst betänkligt läge, så att konungen nödgades återtåga till den svenska gränsen. Här mötte honom väl betydliga förstärkningar, men fruktan för danskarnes och ryssarnes landstigningsplaner förmådde honom att till en början iakttaga en afvaktande hållning och sedermera att helt och hållet lämna Norge[5]).

skrifvelser). — Generalguvern. Mörners bref till Karl den 7 nov., hvarmed följer såsom bil. ett bref från De la Gardie till Mörner, dat. den 3 nov.

1) Lützow till Fr. IV. R. S.

2) Brun till »Geheimter Rath». R. S.

3) Rothe, s. 104 och följ.

4) Häraf voro 58 man sjöfolk. »Förslag uppå de danska krigsfångar, som utaf den danska transporten blifvit väderdrefne och uti Bohus län uppbragte och strandade», dat. Göteborg den 5 dec., af Gabriel Seth. Generalauditörshandl.

5) I bref den 11 juli till generalguvernören i Zweibrücken Henning Stralenheim berättade ombudsrådet von Müllern, att hufvudskälet till konungens

Fälttåget i detta land hade dock icke varit utan frukt. Fredrik IV hade nämligen varit nödsakad att till Norges försvar sända en stor del af den danska flottan samt en mängd trupper och krigsförnödenheter, så att han på lång tid icke kunde göra några förberedelser till den föreslagna landstigningen i Skåne, hvilket åter i väsentlig mån bidrog att göra hela förslaget om intet[1]).

Karl hade väl nödgats draga sina trupper ur Norge, men det visade sig tydligt, att han åter ville vända sina vapen mot detta land, så snart omständigheterna det tilläte. Redan anläggningen af fästningen Sundsborg tyder härpå, och än mera framträda hans afsigter härutinnan, så snart han erfarit, att fienderna uppgifvit landstigningsplanen. Nu gaf han nämligen befallning om afsändandet af kanoner från Stockholm till Göteborg och Karlstad[2]), om uppbyggandet af magasiner vid norska gränsen med därtill hörande bryggerier och bakugnar, samt om anskaffandet af betydande förråd till dessa magasiner[3]). — Att konungen skulle, såsom fienderna trodde, haft för afsigt att ännu samma höst åter infalla i Norge, är föga sannolikt. Svenska hären behöfde väl efter 1716 års krigshändelser hvila ut, förråd af proviant, foder m. m. måste anskaffas, och dessutom hade det varit i högsta grad oklokt att sammandraga trupper i en trakt, där ytterligt stor sjuklighet rådde.

återtåg ur Norge var fruktan för fiendernas planer att landstiga i Sverige. von Müllerns koncepter.

1) Danske konungens declaration, hvarför ej någon landstigning i Skåne ägde rum. Nordberg II, s. 586—587.

2) Karl till krigskoll. den 15 okt. —

3) Karl till upphandlingsdep. den 2 nov. Till magasinerna vid norska gränsen skulle anskaffas 69,000 tunnor råg, 14,000 tunnor korn, 37,000 tunnor hafre och 2,227,000 tunnor hackelse, oberäknadt hvad som behöfdes för fästningarna och i Jämtland. I detta sistnämnda landskap skulle till magasinerna anskaffas 5,700 tunnor råg, 1,070 tunnor korn, 1,400 tunnor hafre och 9.600 tunnor hackelse. — I skånska fältmagasinet skulle vara att tillgå 35,000 tunnor råg och i Stockholm 35,000 tunnor råg, 5,400 tunnor korn, och »till transport, i fall någon därifrån skulle komma att göras», 18,000 tunnor hafre och 112,000 tunnor hackelse.

Bilaga

I.

Svenska krigshärens styrka i början af år 1716.

Kavalleri.

Regementen	Ryttare			Hästar			
	Vakanta	Præsentes	Summa	Vakanta	Kasserade	Præsentes	Summa
Adelsfanan	8	478	486	11		471	486[1]
Kongl. M:ts lifregemente .		1500	1500			1500	1500[2]
Vestgöta regemente		1000	1000			1000	1000[3]
Smålands »		1000	1000			1000	1000[4]
Östgöta » . . .	3	997	1000	11	4	985	1000[5]
Södra skånska regementet.		1000	1000	7	21	972	1000[6]
Norra skånska » .	12	988	1000	15	37	948	1000[7]
Hallands o. Bohus läns reg. (= Enkedrottning. lifreg.)		800	800			800	800[8]
Jämtlands kompani och fyrmänningsryttare		125	125			125	125[9]

1) Förslag af O. V. Staël von Holstein den 30 januari 1716.

2) 4 kompanier, som lågo i Halland voro kompletta (500 man och 500 hästar). Landsh. till Karl den 5 januari. De öfriga kompanierna lågo i Skåne, och arfprinsen berättar i bref till Ulrika Eleonora den 20 januari, att det därvarande kavalleriet var i mycket godt stånd, hvarföre regementet här upptages såsom komplett. Den 8 sept. 1715 skref D. J. Lillieström till Karl, att han icke ännu kunnat anskaffa alla hästarne, men manskapet var »så hurtigt och kraftigt som (det) under något regemente i verlden kan vara». Öfverstarnes skrifvelser.

3) Blott några munderingssorter fattades. Landsh. i Skaraborgs län till Karl den 13 januari.

4) Regementet troligen komplett. Landsh. i Kronobergs län skref till Karl den 21 januari, att vid Smålands kav. »lärer inga vakanser vara i Kronobergs län».

5) Förslag af J. Falkenhagen den 19 okt. 1716. Öfverstarnes skrifvelser. Dessutom funnos vid reg. 10 friryttare med deras hästar. Af ryttarne voro 13 sjuka, af hästarne 26. —

6) Förslag af Karl Örnstedt den 8 aug. 1715. Öfverstarnes skrifvelser.

7) Förslag af H. Gyllenbjelke den 16 aug. 1715. Öfverstarnes skrifvelser.

8) Regementet synes hafva varit i godt stånd. Guvernören Mörner till Karl den 1 dec. 1715. I ett förslag af V. G. v. Engelhardt, dat. Borge kyrka den 15 maj, upptages endast 6 vakanta (förutom de i norska kriget slagne fångne etc.). Öfverstarnes skrifvelser.

9) Förslag af M. Planting i dec. 1715.

Regementen	Ryttare			Hästar			
	Vakanta	Præsentes	Summa	Vakanta	Kasserade	Præsentes	Summa
Uplands tremänningsreg. .	77	756	833	36	91	706	333[1])
Vestgöta » .		700	700			700	700[2])
Skånska » .		800	800	251		549	800[3])
Uplands femmänningsreg. .	23	777	800	430		370	800[4])
Bohus läns dragoner samt 2 komp. fyrmänningsdrag.		628	628			628	628[5])
Kongl. M:ts lifdragoner .		453	453			554	554[6])
Öfverstl. Petter v. Tettenborns dragoner		426	426				[7])

1) Förslag af H. Hamilton den 12 febr. Bland de vakanta ryttarne äro äfven inberäknade 33 kasserade och 4 rymde. Generalmajor Fredrik von Köhler var nu chef. — Regementet uppsattes år 1700 till en styrka af 835 man under öfverste Karl Gustaf Kruse. Förslag af Kruse den 13 dec. 1703. Öfverstarnes skrifvelser.

2) Den 7 juni skref ombudsrådet Feif, att konungen befalt, »att de 700 man, som verkeligen vore att tillgå, först skulle mönstras, hvartill medel äro anornade; jag har likväl genom bref till landshöfdingarne så mycket uträttat, att en del rusthållare hafva uppsatt nytt manskap, så att regementet lärer vara inemot 800 man». Feifs bref till Kongl. M:t 1716. — Regementet uppsattes år 1700 och bestod af 600 man, men ökades år 1703 med 450 man fyrmänningar, så att regementet bestod af 1050 ryttare. Dess förste öfverste var Göran Ulfsparre, men efter hans frånfälle den 16 dec. 1700 blef öfverste Gustaf Fredrik Lewenhaupt chef för regementet. Lewenhaupt till Karl den 15 mars 1701. Öfverstarnes skrifvelser.

3) Förslag af G. Gyllenstjerna den 5 febr. Öfverstarnes skrifvelser. — Regementet uppsattes år 1700 till ett antal af 1066 ryttare under öfverste Georg Gyllenstjerna, men blef sedermera reduceradt till 800. Memorial af Gyllenstjerna den 10 febr. 1712 bland öfverstarnes skrifvelser. Smålands tremänningsryttare, som till en början hört till Gyllenstjernas reg., förenades 1703 med Lars Hjertas, men i stället erhöll Gyllenstjerna de skånska femmänningsryttarne.

4) V. Bennet till Karl den 6 febr. Öfverstarnes skrifvelser. — Regementet uppsattes år 1703 under öfverste Lars Hjerta till en styrka af 1000 man. —

5) Förslag af Kasper Weinholtz den 14 januari. Öfverstarnes skrifvelser. — I det anf. förslaget finnas icke några hästar upptagne, men då man finner något senare på året, att hästarnes antal voro ungefär lika med manskapets, torde samma förhållande äfven nu ägt rum.

6) Landsh i Hallands län till Karl den 5 januari med åtföljande förslag. »Ridhästar och klippare» äro i förslaget hopräknade.

7) Förslag af Tettenborn den 28 nov. 1715 — samma dag som reg. kommit från Ruden till Karlskrona —. Reg., som bestod af manskapet från

Regementen	Ryttare			Hästar			
	Vakanta	Præsentes	Summa	Vakanta	Kasserade	Præsentes	Summa
Uplands ståndsdragoner . .	14	348	362	30	3	332	365[1]
Vestgöta „ . .	101	556	657	211		446	657[2]
Skånska „ . .	272	360	632				[3]
Finska härens kavalleri . .	2 228	1.888	4,116	2,659	113	1.354	4 126[4]
Summa	2,738	15,580	18 318	3.661	269	13.444	17.374

9 reg., var nu oberidet. »Rudenska kommando» (sedan tyska dragonerna). Öfverstarnes skrifvelser.

1) Förslag den 15 januari. Bland præsentes äro inräknade 10 arresterade, 3 sjuka och 1 frisk annorstädes. Af hästarne voro 30 sjuka. — Chef för reg. var nu Hans von Fersen. — Regementet uppsattes till en styrka af omkring 750 man under öfverste Erik Gustaf Stenbock år 1700. Defensionskommissionens registr. den 11 mars 1701 (Resolution på öfverste Stenbocks memorial).

2) Förslag af Axel Sparre den 10 febr. Bland præsentes äro 3 ryttare och 3 hästar upptagne, hvilka voro kommenderade.

3) Förslag af Daniel Bildt den 9 mars. Öfverstarnes skrifvelser. Inga hästar funnos. — Regementet uppsattes först under öfverste Kjell Krister Barnekow, men efter dennes plötsliga död den 19 dec. 1700 under öfverste Kristian Albrekt von Buchwaldt till en styrka af 602 man. Öfverstarnes skrifvelser.

4) Förslag af Karl Armfeldt den 28 januari. Öfverstarnes skrifvelser. Bland vakanta ryttare är 1 absens utan lof inräknad och bland præsentes 354 kommenderade, 162 sjuka och 15 arresterade. Af hästarne äro 263 kommenderade och 219 sjuka räknade bland præsentes.

Infanteri.

Korpraler och gemena.

Regementen	Kommenderade	Absentes utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Uplands regemente			65	5	67	1068	1205[1])
Skaraborgs „						312	312[2])
Södermanlands „	75	22	47	2	165	889	1200[3])
Kronobergs „							[4])
Jönköpings „						387	387[5])
Dalregementet	98	1	172		98	831	1200[6])
Östgöta regemente	18		131		183	868	1200[7])
Helsinge „	115	1	126		330	638	1200[8])
Elfsborgs „						1200	1200[9])

1) Förslag af O. Tegenschöld den 1 febr. — Några få soldater, som äro upptagna i förslagen öfver infanteriregementena under rubriken sjuka annorstädes, äro räknade bland sjuka, och de permitterade, friska annorstädes, volontörer och furirskyttar bland præsentes.

2) Förslag den 22 mars. Krigsark. — Enligt Nordberg (II: 537) fördes 700 man i dec. till Wismar. Häraf återkommo sedan 371 gemena (tillsammans med befäl 426). N. Gyllenstjerna till Karl den 7 juni. Kongl. rådet och fältmarskalken Nils Gyllenstjernas kommenderande i Skåne 1714—1718. Den 22 mars lågo 312 man i garnison i Malmö. Underhållsafdelningen för år 1716 № 5,858. Krigsark.

3) Förslag af C. R. von Schlippenbach den 25 januari. Alla vakanta rotar hade anskaffat dugliga karlar, ehuru de icke voro införda i januari månads förslag. Öfverste Schlippenbach till öfverståth. Taube den 25 januari. Krigshandl. från Karl XII:s tid 28.

4) Reg. låg i Wismar. Under sommaren återkomme därifrån 497 korpraler och gemena (i allt med offic. 583). Nils Gyllenstjernas anf. bref den 7 juni.

5) Den 21 mars hade man anskaffat 357 rekryter, men ännu fattades 356. Den 3 maj voro 800 rekryter utskrifna, och af desse skulle straxt 260 anträda marschen till Halmstad, Varberg och Onsala. A. N. von Burguer till Karl. Öfverstarnes skrifvelser.

6) Förslag af M. J. De la Gardie den 21 januari. De kommenderade lågo i Pommern. —

7) Förslag af P. Stjerncrantz den 31 januari.

8) Förslag af R. H. Horn den 1 febr. Öfverstarnes skrifvelser.

9) Regementets värkliga styrka är mig obekant; det upptages här såsom komplett, emedan det var ett indelt reg. och emedan det synes hafva legat hemma i landet.

Korpraler och gemena

Regementen	Kommenderade	Absentes utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Vestgöta-Dals regemente .	65				16	1119	1200[1])
Vestmanlands „ .		4	89	2	104	1001	1200[2])
Vesterbottens „ .			24	2	153	878	1057[3])
Kalmar „ .	66	3	97	3	456	475	1100[4])
Närike-Värmlands regem .	82	7	153		62	1370	1674[5])
Jämtlands dragonregem. . .	259		63	1	2	723	1048[6])
Kongl. Maj:ts lifgarde . . .			169		1707	986	2862[7])
Sachsiska regementet . . .	54	8	53	8	549	577	1249[8])
Uplands tremänningsreg. .		22	9	1	709	459	1200[9])

1) R. Patkull till Karl XII den 19 januari. Bref från åtskilliga öfverstar äfvensom andra regementshandlingar 1707—1716. De kommenderade hade varit i Stralsund. I en resolution den 27 januari på ett memorial af Patkull heter det, att rekryter skulle skaffas äfven för dessa 65 man, ehuru en del torde vara i behåll (»kunnandes de, som äro i behåll, komma rotarne till godo»).

2) Förslag af M. Falkenberg den 30 dec. 1715. Öfverstarnes skrifvelser.

3) Förslag af Karl Kagg i januari 1716.

4) Förslag af Karl Björnberg den 17 januari. I ett bref till konungen af samma datum som förslaget säger Björnberg, att regementet mycket försvagats under 1715 års sjöexpeditioner och det förnämligast af brist på kläder. De 66 man, som stå upptagna såsom kommenderade, berättades vara på väg hem från Karlskrona. Öfverstarnes skrifvelser.

5) Förslag af P. Adlerfelt den 18 januari.

6) Jämtlands dragonreg. var oberidet. 200 man borde i krigstid göras beridne, men detta synes icke ägt rum. År 1710 gaf generallöjtnant Alexander Stromberg befallning, att de skulle göras beridne, men han uppgaf snart allt hopp om att förmå jämtlänningarne härtill. Stromberg till öfverste Planting den 25 mars och till defensionskommissionen den 2 sept. 1710. Strombergs anf. registratur i krigsark.

7) Förslag (utan underskrift) den 16 dec. 1715. Öfverstarnes skrifvelser.

8) Förslag af J. B. Schomer i januari 1716. Öfverstarnes skrifvelser. — 49 man voro af den med reg. nu mera förenade Störiska bat. —

9) Förslag af A. Gyllenlodh den 10 mars. — Öfverste Gustaf Vilhelm Coyet hade uppburit penningar i Upland till regementets rekrytering, men han hade icke användt dem till regementets bästa, hvarföre det nu var i dåligt stånd. Landsh. i Stockholms län till öfverståth. Taube den 14 mars 1716.

Krigshandl. från Karl XII:s tid 28. — Regementet uppsattes år 1700 och var då 1197 man starkt. Dess förste öfverste var Adam Ludvig Lewenhaupt. Lista på manskapet den 30 nov. 1700. Öfverstarnes skrifvelser.

Korpraler och gemena

Regementen	Kommen-derade	Absentes utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Östgöta regemente		15	20	3	399	363	800[1])
Närike-Värmlands regem. .	9	3	36		11	399	458[2])
Smålands regemente						800	800[3])
Vestgöta „						650	650[4])
Helsinge tremänningsbatalj.		1			716	173	890[5])
Bergsregementet							[6])

1) Förslag af G. Oxenstjerna den 27 dec. 1715. — Regementet uppsattes år 1700 till en styrka af 800 man under öfverste Ernst Ludvig Puttbuss.

2) Förslag af A. Duvall den 31 dec. 1715. Regementet uppsattes år 1700 under öfverstlöjtnant P. Bärnhjelm till ett antal af 1023 man, af hvilka 551 man voro bergsknektar. Reg. var beräknadt att blifva 1041 man. Bärnhjelm till Karl den 30 okt. 1700. Bärnhjelm efterträddes snart af Nils Posse, som den 5 mars 1701 tackar konungen, därför att han blifvit utnämnd till öfverste. Öfverstarnes skrifvelser.

3) Förslag af K. H. Cronstjerna den 3 febr. Öfverstarnes skrifvelser. — Regementet uppsattes år 1700 under öfverste Nils Skytte till ett antal af 1047 man. Förslag den 24 mars 1702. Öfverstarnes skrifvelser.

4) I en berättelse af Nils Gyllenstjerna om regementets tillstånd, då det mönstrades den 4 och 5 januari 1717 uppgifves, att af »gamla stammen» funnos qvar 311 man præsentes förutom 20, som nu blifvit kasserade, samt af »sjumänningar» 295 præsentes jämte 21 nu kasserade; 4 man hade afgått sedan juli månad, så att regementet i början af år 1716 sannolikt uppgått till minst 650 man. Kongl. rådet och fältmarskalken grefve Nils Gyllenstjernas skrifvelser till Kongl. M:t m. fl. 1714—1718. Sjumänningar omtalas i Skaraborgs och Elfsborgs län, men jag kan icke uppgifva, när de utgjordes. — Regementet uppsattes år 1700 till en styrka af 1200 man under öfverste Fredrik von Köhler. Köhlers bref till Karl den 6 aug. 1700. Öfverstarnes skrifvelser.

5) Förslag af B. C. von Fhasiann den 24 januari. År 1700 uppsattes 400 man tremänningar, med hvilka 240 man femmänningar förenades 1703, så att bataljonen den 20 okt. 1703 bestod af 640 man. Härtill kommo ytterligare 250 Jämtlands fyrmänningsdragoner, hvadan bataljonen alltså uppgick till 890 man. Förste chef var öfverstlöjtnant Karl Björnberg. Björnberg till Karl den 11 juni 1701 och den 20 okt. 1703. Öfverstarnes skrifvelser.

6) Regementet var mycket svagt. Ännu den 29 juni, då det sannolikt blifvit förstärkt med sockenknektar (eller posthemmanssoldater), bestod det af 282 præsentes, 31 kommend., 21 sjuka, 4 i arrest, 10 kasserade och 852 vakanta. — År 1700 uppsattes 1 bataljon bergsknektar med en styrka af 353 man under öfverstlöjtnant Vilhelm Sinclaires befäl. Sedermera uppsattes år 1703 en ny bataljon af 450 man under öfverstlöjnant Samuel Zeedtz, hvilken

Korpraler och gemena

Regementen	Kommenderade	Absentes utan lof	Sjuke	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Uplands femmänningsreg. .					724	476	1.200[1])
Vestgöta „ . .					462	747	1.209[2])
Smålands „ .						636	636[3])
Östra skånska regementet						600	600[4])
Vestra skånska „						665	665[5])
Hallands regemente						700	700[6])
Finska härens infanteri . .	97	336	264	7	3.771	2.072	6 547[7])
Summa	938	423	1.518	34	10.674	22,062	35,649
I Wismar	137	252			2,086	2.273	4.748[8])

därefter fick befälet öfver båda bat. Defensionskommissionens registr. den 15 okt. 1701 (bref till statskontoret) och dess prot. för den 30 okt. Memorial af Zeedtz den 22 nov. 1705. Öfverstarnes skrifvelser.

1) Förslag af Karl Bildstein den 19 mars. Öfverstarnes skrifv. Regementet uppsattes 1703 till en styrka af 900 man (enligt Bildsteins anf. förslag) under öfverste Lamoral von der Noot.

2) Memorial af öfverste Beckern den 21 dec. 1715. — Regementet uppsattes 1703 och bestod af 1209 man. Dess förste öfverste var Reinhold Patkull. Patkull till Karl den 16 dec. 1703. Öfverstarnes skrifvelser.

3) I ett memorial den 14 maj säger generalmajor Hugo Hamilton, att 500 man tågat till Norge och att 136 lämnats i Göteborg. — Regementet uppsattes 1703 och dess första öfverste var Hamilton, som ännu var chef. Öfverstarnes skrifvelser.

4) Upptages förslagsvis till 600 man. Den 25 febr. 1715 bestod det af 583 man. Konungen befalde, att de båda skånska infanteriregementena skulle kompletteras, men den 6 aug. 1715 skref öfverste Skytte, att värfningen gick långsamt. — Regementet uppsattes 1712 och bestod af 1000 man under öfverste Karl Gustaf Skytte. Skytte till rådet den 4 juni 1712. Öfverstarnes skrifvelser.

5) Enligt ett memorial, dat. den 29 dec. 1715, af guvernören i Skåne Jakob Burensköld lågo 612 man i Malmö samt 53 man i Helsingborg, Rå och Klintekulla (men häri äro inräknade underofficerare, stabsbetjänte och trumslagare). Möjligen har regementet varit starkare. — Regementet uppsattes år 1712 till en styrka af 1000 man under öfverste Otto Magnus Hastfer, som ännu var chef.

6) Axel Rutensköld till Karl den 13 febr. Regementet uppsattes 1712 till en styrka af 909 man under öfverste Rutensköld. Öfverstarnes skrifvelser.

7) Förslag af Karl Armfeldt den 28 januari.

8) Förslag af M. Schoultz den 30 dec. 1715. Bland vakanta äro 40 fångne räknade.

Artilleriets styrka är mig obekant, likaså besättningens i Kajaneborg. — Vid Stralsunds kapitulation bestämdes bland andra vilkor, att 1000 man af besättningen, hvilka voro infödda svenskar, skulle öfverföras till Sverige, men dessa blefvo mot tro och lofven qvarhållne af preussarne. Sedermera lyckades en och annan att genom rymning återvända till Sverige.

II.

Svenska trupper, som deltogo i norska fälttåget 1716.

	Gemena.	
Konungens kår:		
Uplands ståndsdragoner	200[1]	
„ tremänningskavalleri	452[2]	
Närike-Värmlands regemente (omkring)	1400	
1 bataljon af Södermanlands regemente	600	
„ „ „ Vestmanlands „	600[3]	3,252
Mörners kår:		
Af adelsfanan	69[4]	
„ lifdragonerna	200[5]	
Bohus läns dragoner samt fyrmänningsdrag.	628	
Vestgöta kavalleri	1000	
Smålands femmänningsinf.	500	
Vestgöta-Dals regemente	1121[6]	
Af Elfborgs regemente	400[7]	3,918
Aschenbergs regemente		800
		7,970

---

1) Arfprinsens order till öfverste Fersen, dat. Göteborg den 30 januari. Bref från prins Fredrik af Hessen till öfversten för Uplands ståndsdragoner grefve von Fersen 1715—1719. Krigsark.

2) Generalmajor Fredrik von Köhlers bref till öfverståth. Taube, dat. Arboga den 25 febr. Krigshandl. från Karl XII:s tid 28.

3) Sannolikt har Vestmanlands bataljon icke varit komplett. Vid inf. räknar jag alltid korpralerna till de gemena.

4) Liqvidation med Kongl. M:ts kavalleriregemente adelsfanan etc., dat. Skjeberg den 15 juni, af Hans Kanterberg. Diverse regementers liqvidationer 1716. Krigsark.

5) Förslag »på det kommenderade manskapet» af lifdragonerna, dat. Torpum den 2 maj, af M. Tungelfeldt. Öfverstarnes skrifvelser.

6) Liqvidation, dat. Bergs prestgård den 12 juni, af Gustaf Mentzer. Krigsark.

7) Öfverste Jean Mentzers bref till Karl den 11 febr., hvari han säger, att han fått order af arfprinsen att med 400 man tåga till Venersborg. Öfverstarnes skrifvelser.

Följande regementen ankommo till förstärkning:

Dalregementet	942[1])	
Smålands kavalleri	963[2])	
Vestgöta tremänningskav.	424[3])	
Östgöta infanteri	1004[4])	
Sachsiska infanteriregementet	626[5])	3,959
		11,929
Artillerimanskap (stab, handtverkare, kuskar etc.)		249[6])
		12,178

12,178 man, oberäknadt att några bönder af Dalslands enrollerade allmoge indrogos i Norge samt att Jämtlands regemente låg någon tid vid norska gränsen.

1) Liqvidation af M. J. De la Gardie, dat. Torpum den 10 juni. Krigsark.

2) Liqvidation, dat. Borge den 12 juni, af G. Silfverhjelm. Krigsark.

3) Liqvidation, dat. Torpum den 10 juni, af Krister Boye. Krigsark.

4) Liqvidation, dat. Skjeberg den 11 juni, af P. Stjerncrantz. Krigsark.

5) Förslag af Kristoffer Schmilintzky, dat. Dyne den 15 maj. Öfverstarnes skrifvelser.

6) »Liqvidation för Vestgöta arméens Artilleri fältstat anno 1716», dat. Svinesund den 18 juni, af P. Belfrage. Krigsark.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1883.

MATEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

OM NÅGRA DERIVAT

AF

NAFTALINS α- OCH β-DISULFONSYROR.

AF

JOHAN EDVARD ALÉN.

UPSALA, 1883,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Om några derivat

af

Naftalins α- och β-disulfonsyror

af

Johan Edvard Alén.

År 1876 offentliggjorde EBERT och MERZ[1]) en undersökning af tvänne disulfonsyror af naftalin, som fingo epiteten α och β. Genom inverkan af koncentrerad svafvelsyra på naftalin erhöllos de isomera syrorna. Såsom lämpligaste metod rekommendera de att upphetta 5 delar koncentrerad svafvelsyra med 1 del naftalin under 4 timmar vid 160°C. Sålunda erhållas ungefär lika mängder af α- och β-disulfonsyrorna (och ingen monosulfonsyra). Syrornas skiljande från hvarandra möjliggjordes genom de olika löslighetsförhållanden, som de af dem framstälda kloriderna visade. Denna metod för syrornas åtskiljande användes dock icke, sedan man studerat syrornas salter, hvarvid man fann, att kalksalternas olika förhållande till vatten gaf ett bekvämt sätt att isolera syrorna från hvarandra. Det befans nämligen, att β-kalciumsaltet i synnerhet efter fullständig torkning löstes mycket trögt äfven i kokande vatten i motsats till α-saltet, som däri hastigt och lätt löstes.

Utom åtskilliga salter och kloriderna (smältp. 157—158° och 226°C) framstälde EBERT och MERZ amiderna af de bägge syrorna (smältp. 242—243° och öfver 305°C).

Genom destillation af kaliumsalterna af disulfonsyrorna med cyankalium bekommo de tvänne dicyannaftaliner (smältp. 267—268° och 296—297°C), som genom saltsyra eller amylalkoholisk

1) Ber. chem. Ges. **9**, 592.

kalilut öfverfördes i dikarbonsyror. Af dikarbonsyrorna framställdes några salter och en etyleter.

Vid smältning med kali förhöllo sig α- och β-disulfonsyrorna olika, i ty att α-syran gaf upphof till en dioxinaftalin (smältp. 186°C) men β-syran till en β-naftolsulfonsyra.

WEBER har[1]) närmare undersökt den nämda dioxinaftalinen, hvilkens smältpunkt han uppger vara 184—185°C. Han har utaf den framstält dels en sulfonsyra, dels trenne eterarter: metyleter (smältp. 134°C), acetyleter (smältp. 129°) och benzoyleter (smältp. 138—139°).

Af α- och β-disulfonsyrornas klorider har CLEVE[2]) genom destillation med fosforpentaklorid framstält δ-diklornaftalin (smältp. 114°C) och ε-diklornaftalin (smältp. 135°C).

I den produkt, som erhålles vid inverkan af koncentrerad svafvelsyra på naftalin vid 160°C, ha ARMSTRONG och GRAHAM[3]) utom de af EBERT och MERZ beskrifna α- och β-disulfonsyrorna funnit en tredje disulfonsyra, som blifvit isolerad ur de sista moderlutarna. De uppgifva α-disulfonkloridens smältpunkt vara 162°C och nämna tillika, att kristaller af denna förening, erhållna ur benzollösning, *aldrig* blifvit *oklara*. Så väl EBERT och MERZ som jag hafva däremot i allmänhet iakttagit, att ur benzollösning bekomna kristaller af α-disulfonkloriden vid liggande i luften snart blifvit dunkla. Detta har säkerligen berott därpå, att vår α-klorid innehållit spår af den ur den tredje disulfonsyran bekomna γ-disulfonkloriden, hvilkens smältpunkt enligt ARMSTRONG och GRAHAM ligger vid 125°C, och af hvilken kristaller, erhållna ur benzollösning, inom kort till största del bli dunkla[4]). I sammanhang härmed vill jag nämna, att den af mig erhållna α-disulfonkloridens smältpunkt legat vid 158—159°C, således 1° högre än den, EBERT och MERZ uppgifva.

Hufvudsakliga målet vid mitt arbete har varit dels att i någon mon söka utreda konstitutionen hos δ- och ε-diklornaftalinerna, dels att framställa och undersöka några högre substitue-

1) Ber. chem. Ges. **14**, 2206 (1881).
2) Öfversigt af K. Vet.-Akad. Förh. 1876, N:o 7, sid. 35.
3) Ber. chem. Ges. **15**, 204 (1882).
4) Jag förmodar, att detta fenomen beror på en förlust af kristallbenzol.

rade naftalinderivat, hvarvid jag utgått dels från δ- och ε-diklornaftalinerna, dels från α- och β-disulfonkloriderna.

Afhandlingens innehåll är delvis redan publiceradt i tvänne korta uppsatser[1]), hvari dock endast ofullständiga uppgifter blifvit lemnade. Anledningen till dessa publikationer var den, att jag befarade, det någon annan var sysselsatt med samma ämne. Det visade sig ock, att min fruktan var grundad, ty strax efter det min första uppsats blifvit synlig i tryck, offentliggjorde CLAUS och DEHNE en uppsats — »Ueber Dichlornaphtalin und Chlornaphtol aus β-Naphtolsulfonsäure»[2]) — hvaraf framgick, att dessa kemister kommit in på det område, som jag hade bearbetat.

Undersökningen är utförd på Upsala universitets kemiska laboratorium. Det är för mig en kär pligt att till dess prefekt, professor P. T. CLEVE, uttala min djupaste tacksamhet för de högst värdefulla råd och upplysningar, som han lemnat mig under arbetets gång.

1) 1) Öfversigt af K. Vet.-Akad. Förh. 1881, N:o 9, sid. 9. (Refer. i Bull. soc. chim. **36**, 433 (1881) af professor P. T. CLEVE.) 2) Bull. soc. chim. **39**, 63 (1883) (refer. af professor P. T. CLEVE.) Samtidigt med denna afhandlings offentliggörande publiceras i Öfvers. af K. Vet.-Akad. Förh. resuméer öfver sista delen af afhandlingen.

2) Ber. chem. Ges. **15**, 319 (1882).

Naftalindisulfonsyrade kalksalter bereddes enligt af EBERT och MERZ gifven metod[1]. Under antagande att ej flere än tvänne disulfonsyror bildades, renade jag icke vid första beredningen kalksalterna genom omkristalliseringar och tvättningar så mycket, att de blefvo färglösa. Jag fann sedan däraf, att de ur de råa disulfonkloriderna framstälda diklornaftalinerna först efter flere omkristalliseringar, hvarigenom en betydlig förlust på material uppstod, kunde erhållas rena, att en tredje sulfonsyra måste ha uppstått jämte α- och β-disulfonsyrorna. Denna tredje sulfonsyra, som senare blifvit af ARMSTRONG och GRAHAM isolerad (se ofvan!), har jag icke undersökt.

De disulfonsyrade kalksalterna öfverfördes i *kaliumsalter* och dessa genom fosforpentaklorid i *disulfonklorider*. För att sedan få disulfonkloriderna öfverförda i *diklornaftaliner* behandlade jag dem med fosforpentaklorid uti en kolf, försedd med vidt afledningsrör, som var infördt i en annan kolf. Upphettningen försiggick i ett glycerinbad. Endast en mindre del diklornaftalin öfverdestillerades genast. Återstoden destillerades sedan särskildt i en mindre retort. Vidare rening af diklornaftalinerna åstadkoms genom omkristalliseringar ur alkohol[2]) eller isättika.

Ftalsyra ur ε-diklornaftalin.

För att i någon mon afgöra konstitutionen hos ε-diklornaftalin oxiderade jag den med salpetersyra af 1,2 eg. v. i slutna rör vid en temperatur af ungefär 150°C under 1 timmes tid för att sålunda erhålla en *ftalsyra*. Sedan rören kallnat, öppnades de, och innehållet afdunstades på vattenbad till torrhet. En ljusgul, i

1) Ber. chem. Ges. **9**, 592 (1876).

2) Öfver alt, där i afhandlingen talas om alkohol, menas därmed vanlig (cirka 92 %-ig) sådan, så vida ej särskildt är nämdt.

vatten lättlöslig massa återstod. Den analyserades efter torkning i exsiccator öfver svafvelsyra:

1. 0,2753 g gaf 0,1803 g AgCl.

2. 0,1777 g gaf 3,8 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 10,45° C och under barometertrycket 768,5 mm.

I procent	funnet:		beräknadt för	
	1.	2.	$C_6H_3Cl(COOH)_2$[1]:	$C_6H_3ClNO_2(COOH)_2$:
Cl	16,21	—	17,71	14,46
N	—	2,58	—	5,70.

Häraf synes, att den analyserade substansen varit en blandning af *monoklorftalsyra* och *mononitro-monoklorftalsyra*. För att erhålla ett renare material underkastade jag den råa ftalsyran en sublimeringsprocess. Jag bekom sålunda ett sublimat, bestående af färglösa, pennfanlikt anordnade nålar, som smälte vid 95° C. Det var **monoklorftalsyreanhydrid**, $C_6H_3Cl\begin{cases}CO\\CO\end{cases}>O$.

Analyser:

1. 0,1006 g gaf 0,0817 g AgCl.

2. 0,1489 g blandades med blykromat, som efter upphettning fått kallna i en kolf, försedd med klorkalciumrör, och gaf vid förbränning 0,2872 g CO_2 och 0,0330 g H_2O.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
Cl	20,11	—	19,45
C	—	52,60	52,60
H	—	2,46	1,64.

Denna monoklorftalsyra har senare blifvit framställd af CLAUS och DEHNE genom ε-diklornaftalins behandling med salpetersyra af 1,13 eg. v. vid 190—200° C; de ha sålunda erhållit henne kväffri; hennes smältpunkt uppgifva de vara 148° C. De ha äfven framställt syrans anhydrid, och den har samma smältpunkt (95° C) som den af mig erhållna anhydriden[2]).

Enär ε-diklornaftalin således ger upphof till en *monoklorftalsyra*, bör den innehålla en kloratom i hvardera af naftalin-

1) Vid analysernas uträkning har jag användt de atomvigter, som äro upptagna i professor P. T. CLEVES lärobok i oorganisk kemi (Stockholm 1872).

2) Ber. chem. Ges. 15, 320 (1882).

molekylens kärnor. Jag vill dock fästa uppmärksamheten på, att denna reaktion ej tycks vara säkert bevisande för, att föreningen är heteronukleal[1]), ty så väl MELDOLA som GUARESCHI synas ha erhållit en monobromftalsyra af en dibromnaftalin (smältp. 81°C), som bör vara homonukleal[2]). Att en af dessa kloratomer intager β-ställning, framgår däraf, att de tre teoretiskt möjliga α-α-ställningarna äro upptagna af ζ-diklornaftalin (smältp. 83°C), γ-diklornaftalin (smältp. 107°) och β-diklornaftalin (smältp. 67—68°)[3]). Ett experimentelt bevis för, att en af kloratomerna befinner sig i β-ställning, är gifvet af CLAUS och ZIMMERMANN. De ha nämligen erhållit ε-diklornaftalin genom upphettning af β-naftolsulfonsyradt salt med fosforpentaklorid[4]).

Ftalsyra ur δ-diklornaftalin.

För att utröna, huru vida kloratomerna hos δ-diklornaftalin stå i samma eller olika kärnor, behandlades den i slutet rör med salpetersyra af 1,21 eg. v. vid en temperatur af ungefär 140°C under flere timmars tid. Erhållen produkt afdunstades till torrhet på vattenbad.

Analyser på i exsiccator öfver kalihydrat torkad substans:

1. 0,1906 g gaf 0,3266 g CO_2 och 0,0546 g H_2O.
2. 0,2203 g gaf 0,1490 g AgCl.
3. 0,3123 g gaf 3,9 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 11°C och under barometertrycket 765 mm.

---

1) MELDOLA kallar de naftalinderivat homonukleala, som ha sina substituenter i samma benzolring, och de derivat heteronukleala, som ha substituenterna i olika benzolringar. (Journ. chem. soc. **242**, 7 (1883).)

2) Journ. chem. soc. **242**, 3 (1883), Ber. chem. Ges. **12**, 1963 (1879), Ber. chem. Ges. **10**, 294 (1877).

3) WIDMAN, Om naftalins klorföreningar, akademisk afhandling, Upsala 1877, sid. 58, 53, 49.

4) Ber. chem. Ges. **14**, 1483 (1881). Samtidigt gjordes denna reaktion på härvarande laboratorium af kandidat O. RÖDÉN.

I procent	funnet:			beräknadt för
	1.	2.	3.	$C_6H_3Cl(COOH)_2$:
C	46,73	—	—	47,88
H	3,17	—	—	2,49
Cl	—	16,74	—	17,71
N	—	—	1,50	—.

Den till en del nitrerade *monoklorftalsyran* gaf vid sublimering en *anhydrid*, som smälte vid 94° C, således i det närmaste samma smältpunkt som hos anhydriden af den ur ε-diklornaftalin erhållna klorftalsyran (se ofvan!).

Liksom af ε-diklornaftalin erhöll jag således af δ-diklornaftalin en *monoklor*-ftalsyra; och således är det antagligt, att äfven δ-diklornaftalin är heteronukleal. En af δ-diklornaftalins kloratomer måste intaga β-ställning, enär samtliga α-α-ställningarna äro upptagna af andra diklornaftaliner (se föreg. sida!).

Klorering af δ-diklornaftalin.

Genom inledning af en beräknad mängd klorgas (motsvarande något mera än två molekyler) i en kloroformlösning af δ-diklornaftalin erhölls en produkt, som jag förgäfves sökte rena genom mångfaldiga omkristalliseringar, ty någon konstant smältpunkt erhölls icke; den växlade mellan 82° och 87° C. Af analyserna framgår, att föreningen, som bildar fina små nålar, hvilka vid sublimering ge upphof till tämligen långa, platta, i ändarna långt tillspetsade, färglösa, glänsande nålar, är en icke fullt ren *triklornaftalin*.

Analyser:

1. 0,2042 g gaf 0,3812 g CO_2 och 0,0558 g H_2O.
2. 0,1320 g gaf 0,2489 g AgCl.

I procent	funnet:		beräknadt för
	1.	2.	$C_{10}H_5Cl_3$:
C	50,91	—	51,84
H	3,04	—	2,16
Cl	—	46,68	46,00.

En ftalsyra, som jag beredde af denna klornaftalin genom upphettning med salpetersyra af 1,21 eg. v. i slutet rör vid 170—

175^0C under 9 timmars tid, utgjordes af små sfäriska aggregat af fina, mycket blekt gula nålar, hvilka vid sublimering gåfvo upphof till en nålar bildande anhydrid af smältp. ungefär 75—77^0C.

Analyser på syran:

1. 0,1318 g gaf 0,1458 g AgCl.

2. 0,0817 g gaf 2,8 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 15,4^0C och under barometertrycket 770,5 mm.

I procent	funnet:		beräknadt för
	1.	2.	$C_6HCl_2.NO_2(COOH)_2$:
Cl	27,39	—	25,36
N	—	4,06	5,00.

Den erhållna syran var således en icke ren mononitrodiklorftalsyra. Att en *diklor*-ftalsyra skulle bildas, kunde för öfrigt på förhand beräknas, då den triklornaftalin, af hvilken den var erhållen, deriverade från en sannolikt heteronukleal diklornaftalin.

Klorering af ε-diklornaftalin.

ε-diklornaftalin angripes icke af klor i kloroformlösning. För att få den klorerad måste jag inleda klor i smältande klorid, och jag fann då, att den långsamt angreps af kloren. Vid första försöket, då en tämligen rask klorström inleddes under $1^1/_2$ timmes tid i 5 g smältande diklornaftalin, erhöll jag en produkt, som efter första kristalliseringen smälte vid 65—130^0C. Den innehöll oförändrad ε-diklornaftalin. Vid andra försöket erhöll jag en reaktionsprodukt, som smälte vid 54—110^0C. Ett tredje försök gaf ungefär samma resultat. Jag sökte förgäfves genom mångfaldiga omkristalliseringar att ur de erhållna blandningarna isolera rena produkter. En produkt, som smälte vid 55—56^0C, bildade färglösa, långa, platta, böjliga nålar; den analyserades (anal. 1). En till utseendet likadan produkt af smältp. 61,5—63,5^0C analyserades äfvenledes (anal. 2).

Analyser:

1. 0,1219 g gaf 0,2320 g AgCl.

2. 0,1325 g gaf 0,2619 g AgCl.

I procent	funnet:		beräknadt för	
	1.	2.	$C_{10}H_5Cl_3$:	$C_{10}H_4Cl_4$:
Cl	47,12	48,93	46,00	53,38.

Analyserna gåfvo således vid handen, att de analyserade produkterna voro blandningar af *tri-* och *tetra-klornaftaliner.*

Nitrering af δ-diklornaftalin.

15 g δ-diklornaftalin behandlades vid vanlig temperatur med omkring 200 g salpetersyra af 1,38 eg. v. (= 1 del rykande och 1 del vanlig). Under nitreringen tillsattes sedan något mera salpetersyra af 1,515 eg. v. Efter ungefär 3 dagars förlopp, då dikloriden syntes omsatt i flockar af nålar, afbröts nitreringen. Produkten behandlades med vatten. Efter prässning löstes den i alkohol. Vid afsvalning utkristalliserade dels nålar, dels rombiska taflor. Smältpunkten var ungefär 91—96°C. Efter åtskilliga omkristalliseringar fann jag, att produkten var en blandning af oförändrad δ-diklornaftalin och en vid lägre temperatur smältande substans, hvarför en omnitrering företogs. Den pulveriserade substansen behandlades å nyo med salpetersyra af 1,38 eg. v.; stark salpetersyra tillsattes sedan efter hand några gånger. Blandningen omskakades imellanåt. Efter 1 veckas förlopp tillsattes vatten. Den erhållna produkten kristalliserades ur alkohol och utvisade smältp. 128—134°C. Den omkristalliserades 5 gånger ur dels alkohol, dels isättika; smältpunkten steg därigenom till 141,5—142°C. Det visade sig af analysen vara en **mononitro-δ-diklornaftalin,** $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\Cl_2\end{cases}$ [1]. Den bildar fina, blekt gulaktiga nålar. Den sublimerar likaledes i nålar, som äro mycket fina och tämligen långa. I ljuset antaga nålarna en grönaktig färgton. Denna gröna färg, som jag förgäfves sökte aflägsna genom produktens omkristallisering upprepade gånger ur alkohol, lyckades jag att nästan fullständigt aflägsna genom behandling med blodlutkol.

---

1) Bland de förut kända mononitrodiklornaftalinerna är en, som har smältp. 142°C; den kan dock icke vara identisk med den af mig erhållna, ty den är framstäld genom nitrering af γ-diklornaftalin (smältp. 107°C). (ATTERBERG, Öfversigt af K. Vet.-Akad. Förh. 1876, N:o 5, sid. 12).

I moderluten efter den vid 128—134°C smältande produkten (se ofvan!) erhölls, sedan en del af alkoholen afdestillerats, en produkt, som smälte hufvudsakligen vid 92—96°C. Den omkristalliserades flere gånger ur dels alkohol, dels isättika. Smältpunkten ändrades icke genom de senare omkristalliseringarna. Produkten, som smälte till en del vid 94—95°C och till en del vid en temperatur, öfverstigande 100°C, var en blandning af två substanser. Den ena bildade taflor, som torde vara oförändrad δ-diklornaftalin, den andra nålar. Dessa nålar, som äro sublimerbara och i ljuset antaga en grönaktig färgton, tillhöra troligen en *mononitro-δ-diklornaftalin*, som är isomer med den ofvan beskrifna, vid 141,5—142°C smältande mononitroföreningen.

Analyser på vid 141,5—142°C smältande produkt:

1. 0,2419 g gaf 12,85 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 14,8°C och under barometertrycket 756 mm.

2. 0,1066 g gaf 0,1278 g AgCl.

Analys på vid 94 — öfver 100°C smältande produkt:

3. 0,2425 g gaf 5,1 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 13,8°C och under barometertrycket 767 mm.

I procent	funnet:			beräknadt:
	1.	2.	3.	
N	6,19	—	2,50	5,79
Cl	—	29,68	—	29,34.

Högre nitrerade derivat af δ-diklornaftalin erhållas, om den behandlas vid högre temperatur med rykande salpetersyra. Jag erhöll sålunda en *dinitroförening* genom att koka isättikelösningar af δ-diklornaftalin med rykande salpetersyra under 5 à 30 minuter. De med vatten utfälda och därefter torkade nitroprodukterna visade sig efter en kristallisering ur benzolhaltig alkohol eller isättika ega en smältpunkt af ungefär 235—245°C. Efter 3 à 4 omkristalliseringar erhölls konstant smältpunkt (245—246°C).

En *trinitroförening* af δ-diklornaftalin erhölls, då de ur moderlutarna efter dinitro-δ-diklornaftalin erhållna resterna (utan att förut lösas i isättika) kokades med rykande salpetersyra under 1 1/4 timme. Den med vatten utfälda, därefter tvättade och torkade och sedan ur alkohol kristalliserade föreningen smälte vid 185—195°C. Efter fyra omkristalliseringar var smältp. 198—

199°C. Efter ytterligare några omkristalliseringar steg smältp. till 200—201°C. Analyserna verkstäldes på vid 198—199°C smältande substans.

Dinitro-δ-diklornaftalin, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\ Cl_2\end{cases}$, af smältp. 245—246°C bildar, vare sig den är kristalliserad ur isättika eller alkohol, spröda, blekgula, stundom prismatiska nålar, ofta tämligen långa. Vid ett tillfälle erhöll jag i en isättikelösning ända till 5 cm långa, prismatiska nålar. Nålarna blifva, då de äro utsatta för ljus, snart gulgröna. De äro mycket svårlösliga i alkohol; något lösligare äro de i benzolhaltig alkohol och i isättika. Att föreningen är sublimerbar, fann jag vid kväfve- och klor-bestämningarna; substansen sublimerade nämligen delvis upp i förbränningsrörens öfre del[1]).

Trinitro-δ-diklornaftalin, $C_{10}H_3\begin{cases}(NO_2)_3\\ Cl_2\end{cases}$, af smältp. 200—201°C bildar, då den är kristalliserad ur alkohol, hvari den är mycket svårlöslig, blekt gula, platta, i ändarna afstympade, vanligen små kristallnålar, som stundom äfven kunna benämnas långsträkta taflor. Ur isättika, hvari den lättare löses, bekommes den äfven kristalliserad i nålar. Föreningen antager i ljuset småningom en grönaktig färgton. Den ger vid sublimering upphof till snedvinkliga taflor, till stor del radvis sammanväxta till aggregat, som, makroskopiskt betraktade, ha utseende af kristallnålar.

Analyser på dinitro-δ-diklornaftalin:

1. 0,1667 g gaf 14,4 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 18°C och under barometertrycket 766,5 mm.

2. 0,1769 g gaf 0,1764 g AgCl.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
N	10,05	—	9,75
Cl	—	24,69	24,74.

Vid en kväfvebestämning erhöll jag alldeles för hög kväfvehalt, hvilket säkerligen berodde på substansens svårförbränlighet. (Se vidare härom sid. 14!).

1) Detta förhållande iakttog jag hos flere bland dessa nitroföreningar af δ- och ε-diklornaftalin; troligen gäller det dem alla.

Analyser på trinitro-δ-diklornaftalin:

1. 0,1369 g gaf 15,1 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 16,5° C och under barometertrycket 770 mm.

2. 0,1094 g gaf 0,0953 g AgCl.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
N	13,00	—	12,65
Cl	—	21,57	21,39.

Nitrering af ε-diklornaftalin.

9 g ε-diklornaftalin behandlades under uppvärmning med ungefär 120 g salpetersyra af 1,4 eg. v. Den uppkomna nitroföreningen, som bildade små flockar, löstes icke fullständigt i salpetersyran. Reaktionen afbröts snart genom tillsats af vatten, och den utfälda produkten upptogs på filtrum, prässades och löstes i ättiksyra. En på utkristalliserad produkt utförd smältpunktsbestämning visade, att den erhållna nitroföreningen icke var någon ensartad produkt. Efter många omkristalliseringar ur toluolhaltig alkohol erhölls en förening af smältp. 139—139,5° C, hvilken bildade blekt gulaktiga, platta nålar, som i ljuset antogo en brunviolett färg. Den sublimerade likaledes i platta nålar, som i ljuset blefvo violetta.

Ur moderlutar efter den vid 139—139,5° C smältande produkten erhölls en kropp, som, renad genom omkristalliseringar ur toluolhaltig alkohol, smälte vid 113,5—114° C. Den utgjordes af blekgula nålar, som i ljuset småningom blefvo något litet brunvioletta. Ur moderluten efter den sistnämda föreningen erhölls en produkt, som smälte vid 112—112,5° C. Denna, hvilkens smältpunkt icke höjdes genom en omkristallisering ur alkohol, förändrade icke sin färg i ljuset.

Dessa trenne föreningar äro med hvarandra isomera; de bägge senare äro säkerligen identiska, ehuru den ena antagligen är något renare än den andra. De äro **mononitroderivat**, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\Cl_2\end{cases}$, af ε-diklornaftalin. Vid 100° C synas de långsamt förflyktigas.

Analyser på vid 139–139,5° C smältande produkt:

1. 0,1888 g gaf 10,8 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 13,5° C och under barometertrycket 761,5 mm.

2. 0,2970 g gaf 0,3539 g AgCl.

Analys på vid 113,5—114° C smältande produkt:

3. 0,0618 g gaf 0,0755 g AgCl.

Analys på vid 112—112,5° C smältande produkt:

4. 0,0973 g gaf 5,5 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 12° C och under barometertrycket 749 mm.

I procent	funnet:				beräknadt:
	1.	2.	3.	4.	
N	6,76	—	—	6,61	5,79
Cl	—	29,50	30,24	—	29,34.

Det hade väl varit behöfligt att repetera en och annan af de anförda analyserna, då de funna värdena ej väl stämma med de beräknade, men därtill fattades material. Hvad särskildt kväfvebestämningarna vidkommer, tror jag, att den för högt funna kväfvehalten härleder sig från substansernas svårförbränlighet[1]).

Liksom af δ-diklornaftalin kan man äfven af ε-diklornaftalin erhålla både di- och tri-nitroderivat. De bildas vid inverkan af rykande salpetersyra på kokande isättikelösning af dikloriden. För att reaktionen skall bli fullständig, fordras en ganska långvarig kokning. Vid ett försök, då jag kokade 25 g diklornaftalin med ungefär lika stora volymer isättika och rykande salpetersyra af 1,45 eg. v. under omkring $^3/_4$ timme, utgjordes en stor del af reaktionsprodukten af mononitroderivat. Först genom upprepade omnitreringar erhölls slutligen en produkt, som till hufvudmassan bestod af en *dinitroförening* och till en mindre del af en *trinitroförening*. Emedan den senare var mindre svårlöslig än den förra, var det icke synnerligen svårt att få dem från hvarandra isolerade. Genom åtskilliga omkristalliseringar erhöllos de af konstant smältpunkt.

Dinitro-ε-diklornaftalin, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\Cl_2\end{cases}$, hvilkens smältpunkt ligger vid 252—253° C, synes, då den erhållits kristalliserad ur is-

---

1) Vid trenne andra kväfvebestämningar fann jag ännu högre kväfvehalt. Altför hög kväfvehalt fann jag också vid flere senare verkstälda analyser af dinitrodiklornaftaliner (se sid. 11 och 14!).

ättika, under mikroskopet bestå af små, mer eller mindre långsträkta romboidala taflor eller platta nålar. Till färgen är den mycket blekt gul; denna gula färg öfvergår i ljuset småningom i rödt, hastigare, om den är utsatt för direkt solljus. Föreningen är svårlöslig i isättika och benzol och ännu svårlösligare i alkohol[1]). Den är sublimerbar.

Denna förening ha äfven CLAUS och DEHNE senare framstält genom kokning af ε-diklornaftalin med koncentrerad salpetersyra; de uppgifva smältpunkten till 253° C[2]).

Trinitro-ε-diklornaftalin, $C_{10}H_3\begin{cases}(NO_2)_3\\ Cl_2\end{cases}$, som smälter vid 198—200° C, kristalliserar ur alkohollösning mindre ofta i nålar, vanligen i små, nästan mikroskopiska, glänsande, blekt gulaktiga taflor, som äro rombiska eller vanligast sexsidiga, oftast fria, stundom hopväxta och då mindre tydliga. Vid ett par tillfällen tyktes det, som om de först utkristalliserade nålarna senare skulle ha omsatt sig i taflor. Dessa taflor gifva vid sublimering upphof till dels taflor och fjäll, dels nålar, dels nålformiga aggregat af nålar eller taflor. Föreningen är svårlöslig i alkohol, lättare löslig i benzol och i isättika; den är löslig äfven i eter och kolsvafla.

Analyser på dinitro-ε-diklornaftalin:

1. 0,1827 g gaf 0,2742 g CO_2 och 0,0319 g H_2O.

2. 0,1349 g gaf 11,6 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 12,5° C och under barometertrycket 740 mm.

3. 0,2267 g gaf 0,2276 g AgCl.

I procent	funnet:			beräknadt:
	1.	2.	3.	
C	40,93	—	—	41,81
H	1,94	—	—	1,39
N	—	9,91	—	9,75
Cl	—	—	24,79	24,74.

Att det funna värdet på kolet utfallit för lågt, beror troligen på substansens svårförbränlighet (koloxid-bildning)[3]). Troligen af samma anledning misslyckades fyra kväfvebestämningar, hvar-

1) 1 gram fordrar ungefär 900 cm³ kokande alkohol för att lösas.

2) Ber. chem. Ges. **15**, 320 (1882).

3) Vid en annan analys fann jag ännu lägre kolhalt.

vid kväfvehalten utföll för högt. Vid den femte kväfvebestämningen (anal. 2) använde jag ett mycket långt förbränningsrör med ett mycket långt lager af kornig kopparoxid framför den med blykromat blandade substansen.

Analyser på trinitro-ε-diklornaftalin:

1. 0,1910 g gaf 20,3 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 11,5° C och under barometertrycket 757 mm.

2. 0,1943 g gaf 0,1675 g AgCl.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
N	12,59	—	12,65
Cl	—	21,34	21,39.

Behandling af dinitro-δ-diklornaftalin med fosforpentaklorid.

Vid första försöket att behandla dinitro-δ-diklornaftalin med fosforpentaklorid inträdde genast, ehuru helt obetydligt fosforpentaklorid tillsattes den i en retort smälta dikloriden, en så liflig reaktion under eldfenomen, att alt sammans förstördes.

Då försöket förnyades med ungefär 4 g dinitrodiklornaftalin, iakttogs mycket stor försigtighet vid upphettningen (i synnerhet vid reaktionens början). I förlaget öfverdestillerade en klibbig produkt, som, kristalliserad ur alkohol, smälte vid ungefär 100—130° C. Jag sökte rena den genom behandling med alkalier, med blodlutkol, genom kristalliseringar ur vanlig och utspädd alkohol, isättika, eter, kloroform. Jag erhöll till sluts ur alkoholisk lösning en produkt, som bildade små, fina, efter torkning sig sammanfiltande nålar, hvilka smälte vid 142—143° C. Jag kunde icke företaga några ytterligare omkristalliseringar på den ringa mängd, som återstod, och det lönade sig icke häller att analysera den.

Behandling af dinitro-ε-diklornaftalin med fosforpentaklorid.

4 g ε-diklornaftalin bragtes till smältning i en retort, hvarefter omkring 12 g fosforpentaklorid tillsattes i små portioner. Reaktionen var i början så häftig, att till och med eldfenomen ibland visade sig, då pentakloriden tillsattes. Emedan reaktionsprodukten jämte osönderdelad fosforpentaklorid till stor del stannade i retorthalsen, flyttades den genom upphettning öfver i förlaget och behandlades sedan med vatten. Torkad utgjorde den ungefär 2 g. Kristalliserad ur alkohol, utvisade den smältp. 144--154°C. Den renades med blodlutkol och genom sex omkristalliseringar ur dels alkohol, dels benzolhaltig alkohol, dels isättika. Smältpunkten steg därigenom till 159,5—160,5°C. Föreningen bildar färglösa, för blotta ögat knapt skönjbara, kvastformigt hopfogade eller busklikt förgrenade, sig hopfiltande kristallnålar; den är i alkohol ganska svårlöslig och i isättika tämligen svårlöslig.

Analys:

0,1017 g gaf 0,2199 g AgCl.

I procent	funnet:	beräknadt för $C_{10}H_4Cl_4$:
Cl	53,53[1])	53,38.

Denna tetraklornaftalin, som för vetenskapen är ny, är den sjätte hittills beskrifna[2]) och bör således benämnas **ζ-tetraklornaftalin.** Såsom härledd från ε-diklornaftalin, bör ζ-tetraklornaftalin ha sina kloratomer fördelade i olika kärnor; och en af kloratomerna bör inta β-ställning.

---

1) Analyser på ur moderlutar erhållna substanser utvisade en något lägre klorhalt.

2) Den å föreg. sida beskrifna, ur δ-diklornaftalin erhållna föreningen kan naturligtvis icke här upptagas såsom någon säker tetraklornaftalin, då den icke blifvit analyserad, och ej häller något säkert konstant smältpunkt erhållits.

Behandling af dinitro-ε-diklornaftalin med tenn och syra.

Dinitro-ε-diklornaftalin angripes endast mycket långsamt af kokande saltsyra och tenn. Bättre lyckas det att få dinitroföreningen reducerad af tenn och isättika eller af tenn, isättika och saltsyra. Efter 1 à $1^1/_2$ timmes kokning erhålles sålunda en diamidodiklornaftalin, $C_{10}H_4\left\{\begin{matrix}(NH_2)_2\\ Cl_2\end{matrix}\right.$, hvilken efter några omkristalliseringar ur isättika eller alkohol är ren. Denna förening, hvilkens smältpunkt ligger vid 204—205° C, bildar blekt violetta, sublimerbara nålar; sublimatet består af *färglösa*, på hvarjehanda sätt med hvarandra hopväxta nålar, bildande ett fint ludd. Utom i alkohol och i isättika är föreningen löslig i benzol, eter, kolsvafla och benzaldehyd[1]); i kokande vatten är den mycket svårlöslig; lättare löses den i svafvelsyrehaltigt och i saltsyrehaltigt vatten. Om en isättikelösning behandlas med litet järnklorid, uppstår en grön lösning, hvarur snart afskiljer sig en vackert grön fällning. Är isättikelösningen varm vid tillsats af järnklorid, blir lösningen hastigt brun, hvarefter en grön fällning uppstår. En alkoholisk lösning af amidokloriden ger med järnklorid en mörkt rödbrun lösning, hvari en brunviolett fällning snart visar sig.

Analyser:

1. 0,1030 g gaf 0,1313 g AgCl.

2. 0,1045 g gaf 10,8 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 16° C och under barometertrycket 763,5 mm.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
Cl	31,56	—	31,28
N	—	12,28	12,34.

Vid diamidodikloridens framställning genom kokning med tenn, isättika och saltsyra erhölls en gul lösning, som filtrerades

1) I förbigående vill jag omnämna ett försök att låta benzaldehyd inverka på amidokloriden. En ringa mängd af amidokloriden upphettades i ett profrör med litet benzaldehyd, tills smältning inträdt; den stelnade massan gaf efter kristallisering ur alkohol nålar, som syntes vara oförändrad diamido-ε-diklornaftalin. Någon kondensationsprodukt erhölls således icke.

från den olösta diamidoföreningen. Denna lösning befriades från tenn genom svafvelväte och fäldes sedan med amoniak. Fällningen löstes i alkohol och kokades med blodlutkol. Den sålunda erhållna blekt rödvioletta lösningen gaf vid afsvalning upphof till stjärnformigt grupperade, otydligt nålformiga kristaller, hvilkas smältpunkt låg vid ungefär 230° C(?). Jag hade för litet material för att behörigen kunna rena det för analys, och jag kan således icke afgöra, hur den nya basen är sammansatt. Möjligen är den en *diamidomonoklornaftalin*, uppkommen därigenom, att nascerande väte utdrifvit en kloratom ur naftalinföreningen.

Behandling af dinitro-δ-diklornaftalin med tenn och syra.

Att af dinitro-δ-diklornaftalin erhålla genom inverkan af tenn och isättika en ren amidoförening lyckades ej, ty lösningen var efter några få minuters kokning mycket starkt färgad, och den mörka produkt, som derur afskildes genom afkylning med snö och svafvelsyra sökte jag förgäfves erhålla i ett för analys lämpligt skick.

Behandling af dinitro-ε-diklornaftalin med alkoholisk kalilut.

Ungefär 2 g dinitro-ε-diklornaftalin löstes fullständigt i kokande alkohol. Sedan litet alkoholisk kalilut blifvit tillsatt, fortsattes kokningen under nära en timme. Ur den brungula lösningen utkristalliserade vid afsvalning fina, böjliga, dendritiskt hopväxta nålar, som voro fullständigt smälta vid ungefär 216° C. Den efter alkoholens afdestillering återstående produkten utgjordes ock af fina nålar, som voro fullt smälta vid 225° C. Bägge de nämda produkterna gåfvo efter tre à fyra omkristalliseringar ur isättika upphof till en och samma produkt af smältp. 228—229° C. Sålunda renad med isättika, bildar föreningen små, gula, böjliga, delvis hopväxta nålar, som vid torkning filta ihop sig. Den ljust guldgula färgen hos kristallnålarna öfvergår i solljuset

åt orangegult. Föreningen kan sublimeras. Den är i alkohol svårlöslig; i isättika är den lättare löslig, likaså i benzol. I en benzolmoderlut uppstod vid ett tillfälle en svampmyceliiliknande kristallmassa, bestående af ytterst fina kristaller, hvilkas smältpunkt var 226—227° C.

Jag gjorde om försöket flere gånger, hvarvid förfaringssättet dock något varierades: än lät jag kokningen med alkoholisk kalilut pågå endast $^1/_2$ timme eller äfven kortare tid, än använde jag en otillräcklig mängd alkohol för att fullständigt lösa dinitroföreningen före tillsättningen af kaliluten, än tillsatte jag så mycket alkoholisk kalilut, att lösningen blef mörkbrun; alltid fick jag samma kropp i utbyte; efter undergången reningsprocess steg smältpunkten hos honom till ungefär 228° C.

Jag hade väntat att erhålla en reduktionsprodukt, att den alkoholiska kaliluten skulle ha verkat reducerande på nitrogrupperna, men analyserna gåfvo vid handen, att nitrogrupperna blifvit oangripna, och att i stället kloratomerna blifvit utbytta mot $O.C_2H_5$ enligt följande reaktionsformel: $C_{10}H_4(NO_2)_2Cl_2 + 2KOH + 2C_2H_5.OH = C_{10}H_4(NO_2)_2(O.C_2H_5)_2 + 2KCl + 2H_2O$. Jag hade således fått en **anisol** i stället för en *oxazoförening*.

Analyser:

1. 0,1522 g gaf 0,3061 g CO_2 och 0,0702 g H_2O.
2. 0,1453 g gaf 0,2903 g CO_2 och 0,0583 g H_2O.
3. 0,1878 g gaf 14,8 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 8,4°C och under barometertrycket 752,5 mm.
4. 0,1855 g gaf 15 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 13°C och under barometertrycket 753 mm.

I procent	funnet:				beräknadt:
	1.	2.	3.	4.	
C	54,85	54,49	—	—	54,90
H	5,12	4,46	—	—	4,58
N	—	—	9,41	9,47	9,15.

I sammanhang härmed gjordes äfven ett försök att låta alkoholisk kalilut inverka på trinitro-ε-diklornaftalin. Litet af nämda naftalinförening upphettades en stund med alkoholisk kalilut. Ur den mörkt rödbruna lösningen utkristalliserade vid afsvalning en produkt, som, omkristalliserad ur alkohol, bildade fina, kvastlikt gyttrade nålar af smältp. ungefär 192—195° C. I följd af brist på material kunde denna förening ej vidare undersökas.

Behandling af dinitro-δ-diklornaftalin med alkoholisk kalilut.

Ungefär 4 g dinitro-δ-diklornaftalin löstes i en stor kvantitet kokande alkohol. Litet alkoholisk kalilut tillsattes, hvarefter kokningen fortsattes $^3/_4$ timme. Det utkristalliserade efter afsvalning platta, gula nålar af smältp. ungefär 216° C. De omkristalliserades först ur isättika, sedan ur benzol och slutligen ur alkohol. Smältpunkten steg till 219—220° C. Stora mängder lösningsmedel erfordrades för föreningens fullständiga lösning. Den kristalliserade i vackra, platta nålar, som i isättikelösning kunde bli ganska långa; de antogo genom omkristalliseringarna en alt mera grönaktig färgton, så att de slutligen voro gulgröna. Jämte dessa nålar iakttogos små kristaller af annat utseende.

Analyser:

1. 0,1518 g gaf 0,2959 g CO_2 och 0,0697 g H_2O.

2. 0,1719 g gaf 13 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 11° C och under barometertrycket 769 mm.

(3. 0,0371 g gaf efter upphettning med kalk och lösning i salpetersyra ingen fällning för silfvernitrat.)

I procent	funnet:		beräknadt för:
	1.	2.	$C_{10}H_4(NO_2)_2(O.C_2H_5)_2$:
C	53,16	—	54,90
H	5,10	—	4,58
N	—	9,13	9,15.

Jag fann således för låg kolhalt hos den undersökta kroppen, som jag a priore antog vara isomer med den på samma sätt ur dinitro-ε-diklornaftalin erhållna föreningen. Kanske berodde detta på den substans, som syntes förorena nålarna. Jag fann, att denna förorenande substans, hvilken under mikroskopet syntes bestå af rombiska taflor, som till allra största del syntes med hvarandra hopväxta så, att snedt pyramidformiga aggregat uppstodo, och hvilken med hänsyn till smältpunkt och löslighetsförhållanden nästan öfverensstämde med nålarna, i en svalnande alkohollösning delvis sjönk hastigare till kristallisationskärlets botten, under det att nålarna höllo sig längre uppslammade i lösningen. Genom denna omständighet skulle jag möjligen ha

kunnat fullständigt befria nålarna från taflorna, men som jag icke hade tillräckligt material, kunde jag ej fullfölja undersökningen.

Nitrering af naftalin-α-disulfonklorid.

Efter att förgäfves ha sökt komma till högre substituerade naftalinderivat genom att behandla naftalin-α-disulfonkloriden med klor försökte jag att införa nitrogrupper i den samma[1]). Några försök att vid vanlig temperatur och vid upphettning nitrera kloriden med rykande salpetersyra visade, att kloriden högst obetydligt angreps. Då kloriden åter behandlades i slutet rör med rykande salpetersyra vid 100° C, inträffade oxidation. Den enda användbara nitreringsmetoden, jag fann, var att behandla kloriden vid vanlig temperatur eller ännu bättre vid låg temperatur, åstadkommen genom lämplig afkylning, med rykande salpetersyra vid närvaro af koncentrerad svafvelsyra. Den nitreringsvätska, jag använde, bestod af två vigtsdelar koncentrerad svafvelsyra och 1 vigtsdel rykande salpetersyra af 1,47 eg. v.[2]) Till 1 del disulfonklorid togos ungefär 15 delar af nitreringsvätskan.

10 g pulveriserad α-disulfonklorid blandades således med 150 g kallnad nitreringsvätska. Efter ett dygn var bägarens innehåll gult, och det fasta var jämt fördeladt i hela vätskan. Efter ytterligare 1 dygn affiltrerades gul lösning. Vid tillsats af vatten till den samma fann jag, att obetydligt af nitroprodukten gått i lösningen. Den utfälda kroppen tvättades med vatten, torkades och löstes i benzol. Ur benzollösningen erhölls en i platta, små nålar kristalliserande kropp, som syntes sönderdelas och på samma gång delvis smälta vid ungefär 210° C. Efter en omkristallisering inträdde sönderdelning och smältning vid ungefär 214—216° C.

---

1) Jag skulle äfven ha kunnat utgå från naftalin-α-disulfonsyradt salt, ty jag fann, att kalium-α-disulfonat (orent) redan vid vanlig temperatur nitrenades af rykande salpetersyra, men jag föredrog att såsom utgångspunkt taga disulfonkloriden, enär jag derigenom kunde erhålla föreningar, hvilkas renhet direkt kunde afgöras genom smältpunktsbestämningar.

2) Jag kan icke säkert uppge, huru vida salpetersyran hade precist denna eg. v. vid några af försöken.

Den vid försöket erhållna olösta produkten tvättades med vatten, torkades och löstes i benzol. I benzollösningen uppstodo små, platta nålar, som smälte vid ungefär 206—211° C. Efter trenne omkristalliseringar ur benzol syntes smältpunkten vara konstant: 218,5—219,5° C. Genom analys fann jag, att den sålunda erhållna substansen var en *dinitrodisulfonklorid.*

Ur benzolmoderlutar efter dinitro-α-disulfonkloriden erhölls, sedan största delen af benzolen afdestillerats, en produkt, som tyktes smälta hufvudsakligen vid ungefär 125° C. Genom omkristallisering ur benzol gaf den upphof till dels små nålar (i obetydlig mängd), dels ovanligt stora, utomordentligt väl utbildade kristaller. Nålarna befunnos hufvudsakligen vara dinitrodisulfonklorid. Som denna var svårlöslig i benzol, och den nya kroppen var deri lättlöslig, kunde denna senare lätt befrias från dinitroföreningen. Den sålunda genom benzol renade nya substansen omkristalliserades ytterligare ett par gånger ur benzol och utvisade då smältp. 140—141° C. Det var en *mononitrodisulfonklorid*, jag sålunda bekommit.

Genom en omnitrering under 2 veckor af denna mononitrodisulfonklorid fann jag, att den delvis öfvergått i en vid högre temperatur smältande substans, som säkerligen efter några omkristalliseringar skulle ha gifvit ren dinitrodisulfonklorid af smältp. 218,5—219,5° C. Häraf är det antagligt, att den ene af dinitroföreningens NO_2-grupper intar i naftalinkärnan samma ställning som mononitroföreningens NO_2-grupp.

Vid de nya nitreringsförsök, som jag företog, hvarvid jag i allmänhet dekomponerade 25 g disulfonklorid i sender, lät jag, då jag hade till mål att erhålla hufvudsakligen mononitroföreningen i utbyte, nitreringen pågå under en kortare tid än den, jag använde vid det första ofvannämda nitreringsförsöket, dock icke under mindre än 3 timmar. Önskade jag deremot bekomma hufvudsakligen dinitroföreningen, afbröts nitreringen först efter 1 veckas förlopp.

Jämförelsevis obetydligt (ungefär $^1/_{12}$ à $^1/_{16}$) af reaktionsprodukten löstes i nitreringsvätskan; denna del, som åtminstone delvis kunde erhållas kristalliserad (i nålar) direkt ur nitreringsvätskan, om denna, sedan den blifvit affiltrerad från den olösta reaktionsprodukten, lemnades att stå i obetäkt kärl, fann jag innehålla hufvudsakligen dinitroföreningen. Den vid nitreringen

olösta produkten innehöll utom nitrodisulfonklorider klibbiga och tjärartade biprodukter. Om hufvudmassan af nitrodisulfonkloriderna utgjordes af mononitroföreningen, fann jag det vara lämpligt att först aflägsna de nämda biprodukterna genom en kristallisering ur isättika[1]) och att sedan befria mononitroföreningen från dinitroföreningen genom behandling med benzol. Innehöll däremot den olösta produkten till största del dinitroföreningen[2]), torde det vara lämpligast att befria denna från tjärorna och mononitroföreningen genast genom behandling med benzol.

Mononitronaftalin-α-disulfonklorid, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2Cl)_2\end{cases}$, af smältp. 140—141° C bildar, då den får kristallisera ur en svalnande koncentrerad benzollösning, sköna, väl utbildade, vanligen ganska stora kristaller[3]). De innehålla 1 ½ molekyl kristallbenzol, som bortgår (nästan?) fullständigt vid vanlig temperatur; de förut klara, blekt gulaktiga kristallerna bli därigenom hvita och ogenomskinliga. Om kristallerna pulveriseras, bortgår kristallbenzolhalten mycket hastigt; detta är anledningen till att den funna kristallbenzolhalten i anal. 3 är för låg; under pulveriseringen märktes lukt af benzol och under självfva invägningen ett hastigt aftagande i vigt hos substansen. Jag iakttog åtskilliga gånger vid omkristalliseringen ur benzol af mononitro-α-disulfonkloriden, att prismor eller nålar utkristalliserade jämte de nyssnämda kristallerna med 1 ½ C_6H_6. De visade sig ha samma smältpunkt och voro lika lättlösliga i benzol. Jag iakttog tillika, att nålarna, då de utkristalliserade jämte de stora kristallerna, hufvudsakligen (?) utkristalliserade före dessa; och genom analys fann jag, att dessa nålar icke innehöllo någon kristallbenzol; de förblefvo också klara och genomskinliga i luften. Ett par gånger fann jag, att en varm benzollösning af de stora kristallerna med 1 ½ C_6H_6 vid afsvalning gaf upphof till hårda, vårtformiga gyttringar af stråligt anordnade, otydliga fjäll. Dessa fjäll innehålla troligen ½ molekyl kristallbenzol (se anal. 6 och 7!); de utförda analyserna öfverensstämma icke väl; detta beror därpå, att substansen ha-

1) Isättikemoderlutarnas vidare förarbetning, se sid. 26!

2) Den olösta produktens smältpunkt var efter 1 veckas nitrering ungefär 135—175° C.

3) som i allmänhet dock icke äro tafvelformiga, såsom det af misstag blifvit uppgifvet i Bull. soc. chim. **39**, 63 (1883).

stigt aftog i vigt under torkning och vägning. Den substans, som användes till anal. 6 var torkad i luften något längre än den, som användes till anal. 7; därför blef förlusten mindre i anal. 6.

Man kan således erhålla mononitro-α-disulfonklorid ur benzollösning i tre modifikationer: 1) $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2.Cl)_2\end{cases}$ 2) $2\left(C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2.Cl)_2\end{cases}\right)+C_6H_6$ (?) 3) $2\left(C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2.Cl)_2\end{cases}\right)+3C_6H_6$.

Ur isättikelösning, hvari mononitro-α-disulfonkloriden också löses lätt, erhållas radielt anordnade, tämligen små, blekgula nålar eller vårtformiga gyttringar af små nålar. Kloriden löses lätt i varm fotogen; den kristalliserar därur i mikroskopiska, stjärnformigt grupperade, otydligt utvecklade prismatiska kristaller. Ur kloroform, hvari kloriden är lättlöslig, erhålles den i små nålar. I eter och kolsvafla är den tämligen lättlöslig. I eterlösningen uppstå mikroskopiska prismor eller nålar, fria eller stjärnformigt grupperade; i kolsvaflelösning uppstå nålformiga kristaller eller ett slags egendomliga tvillingkristaller, som till utseendet påminna om pilspetsar. Kloriden sönderdelas ytterst långsamt af kokande vatten, lättare af vatten vid 150°C i slutet rör.

Analyser:

1. 0,4268 g vittrad substans gaf 14 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 15°C och under barometertrycket 751 mm.

2. 0,2531 g vittrad substans gaf 0,1963 g AgCl.

3. 1,4629 g pulveriserade stora kristaller hade vid vanlig temperatur i fria luften förlorat efter 4½ timme 0,3138 g, efter 1 dygn 0,3211 g; efter 2 dygn var förlusten lika; efter upphettning vid 100°C var den 0,3219 g.

4. Två aggregat af stora kristaller, befriade från moderlut genom sugpapper, vägde 1,0115 g. De hade efter en timme förlorat vid vanlig rumstemperatur 0,0005 g, efter 4½ timme 0,0147 g (aggregaten voro då hvitfläckiga), efter 21 timmar 0,1452 g (aggregaten då helt hvita), efter 2 dygn 0,2414, efter 2½ dygn 0,2433 g; efter 3 dygn var vigtförlusten den samma; efter upphettning vid 100°C steg vigtförlusten till 0,2445 g.

5. 1,2028 g smärre kristaller — dock af samma form som de, som användes till anal. 3 och 4 — hvarifrån moderluten frivilligt fått afdunsta, hade efter 1 timme i fria luften förlorat 0,0008 g, efter 4½ timme 0,1456 g (kristallerna då nästan helt

och hållet hvita), efter 21 timmar 0,2866 g, efter 2 dygn 0,2882 g, efter upphettning vid 100° C 0,2892 g.

6. 0,9640 g vårtformiga gyttringar, krossade i mindre stycken och torkade på sugpapper, förlorade vid 100° C 0,0678 g.

7. 0,7904 g krossade vårtformiga gyttringar förlorade vid 115° C 0,0828 g.

I procent	funnet:						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
N	3,80	—	—	—	—	—	—
Cl	—	19,20	—	—	—	—	—
$1\,{}^1\!/_2\,C_6H_6$	—	—	22,00	24,17	24,04	—	—
${}^1\!/_2\,C_6H_6$	—	—	—	—	—	7,03	10,48

	beräknadt för substans		
	vittrad:	med ${}^1\!/_2\,C_6H_6$:	med $1\,{}^1\!/_2\,C_6H_6$:
N	3,78	—	—
Cl	19,19	—	—
$1\,{}^1\!/_2\,C_6H_6$	—	—	24,02
${}^1\!/_2\,C_6H_6$	—	9,54	—.

Dinitronaftalin-α-disulfonklorid, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\(SO_2\,Cl)_2\end{cases}$, af smältp. 218,5—219,5° C bildar, då den får kristallisera ur en svalnande benzollösning, små, radielt ordnade, platta, i ändarna tillspetsade, svagt gulaktiga nålar. I en benzolmoderlut utkristalliserade vid ett tillfälle en produkt, som bildade snarare långsträkta, sexsidiga taflor än platta tillspetsade nålar. Föreningen är i benzol mycket svårlöslig; den innehåller en molekyl kristallbenzol, som den småningom fullständigt (?) förlorar i vanlig luft och lätt vid 100° C (anal. 4, 5 och 6). I xylol (af kokp. 130—140° C) är kloriden ganska svårlöslig; jag erhöll vid kokning af en icke fullt renad klorid med xylol en mörkt färgad lösning, hvarur vid afsvalning utkristalliserade kvastartadt grupperade nålar, till färgen grönaktiga; nålarna blefvo vid upphettning ljusgrå och ogenomskinliga; de befunnos innehålla en molekyl kristallxylol (anal. 7). Kloriden är tämligen svårlöslig i isättika; ur isättikelösning erhölls den i stråligt grupperade, mikroskopiska nålar. I fotogen, kloroform, eter och kolsvafla är kloriden svårlöslig; ur samtliga dessa lösningsmedel erhölls den kristalliserad i små, mikroskopi-

ska nålar. Kloriden sönderdelas ytterst långsamt af kokande vatten, lättare af vatten vid 130—150°C i slutet rör.

Analyser:

1. 0,2769 g vittrad substans gaf 17,2 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 17,5°C och under barometertrycket 756 mm.

2. 0,1834 g vittrad substans gaf 0,2051 g $BaSO_4$.

3. 0,2473 g vittrad substans gaf 0,1674 g AgCl.

4. 0,4085 g ovittrad substans aftog i vigt 0,0632 g efter upphettning i torkskåp vid 95°C.

5. 0,3782 g ovittrad substans förlorade vid 100°C 0,0585 g.

6. 0,3429 g ovittrad substans hade efter 7 timmar i fria luften förlorat 0,0003 g, efter 1 dygn 0,0021 g, efter 6 dygn 0,0411 g, efter 10 dygn 0,0491 g, efter 11 dygn 0,0492 g, efter upphettning vid 90°C 0,0520 g.

7. 0,7866 g ovittrad substans förlorade efter upphettning vid 145°C 0,1652 g.

I procent				funnet:			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
N	7,15	—	—	—	—	—	—
S	—	15,36	—	—	—	—	—
Cl	—	—	16,76	—	—	—	—
C_6H_6	—	—	—	15,47	15,47	15,16	—
$C_6H_4(CH_3)_2$	—	—	—	—	—	—	21,00

		beräknadt för substans	
	vittrad:	med C_6H_6:	med $C_6H_4(CH_3)_2$:
N	6,75	—	—
S	15,42	—	—
Cl	17,11	—	—
C_6H_6	—	15,82	—
$C_6H_4(CH_3)_2$	—	—	20,35.

De vid mononitro-α-disulfonkloridens rening erhållna *isättikemoderlutarna* (se sid. 23!) fäldes, sedan en del isättika afdestillerats, med vatten. Genom kokning sönderdelades kloriden *tämligen hastigt*[1]). Den mörka lösningen, innehållande nitrodisulfon-

1) *Ren* nitrodisulfonklorid sönderdelades *ytterst långsamt* af kokande vatten.

syra, ättiksyra och saltsyra, neutraliserades med bariumkarbonat[1]). Den affiltrerade lösningen gaf efter afdunstning ett i gulaktiga, mikroskopiska nålar kristalliserande bariumsalt, som i kallt vatten var ganska svårlösligt. Prof af detta bariumsalt sönderdelades med svafvelsyra. Den fria nitrodisulfonsyran tycktes börja smälta vid ungefär 125° C. Enär den å följ. sida beskrifna mononitro-α-disulfonsyrans smältpunkt ligger omkring 166° C, är det ej osannolikt, att den här erhållna syran, som troligen var en blandning, delvis motsvarar en mononitro-α-disulfonklorid, som är isomer med den ofvan beskrifna, vid 140—141° C smältande mononitro-α-disulfonkloriden.

Behandling af mononitronaftalin-α-disulfonklorid med fosforpentaklorid.

Jag försökte att erhålla en triklornaftalin direkt ur mononitro-α-disulfonkloriden genom inverkan af fosforpentaklorid; men det misslyckades nästan helt och hållet. Vid första försöket satte jag den i öfverskott afvägda mängden fosforpentaklorid på en gång till den i en retort smälta kloriden. Vid fortsatt upphettning inträdde i ett ögonblick en ytterst liflig reaktion, hvarvid i retorten uppstod en svart, voluminös massa, som gaf ett ytterst obetydligt destillat. Detta behandlades med vatten, torkades och sublimerades, hvarvid erhöllos färglösa kristallnålar, som smälte vid 73—76° C.

Vid andra försöket tillsattes fosforpentakloriden småningom den i en retort befintliga kloriden, som mycket försigtigt upphettades i ett svafvelsyrebad. Reaktionen försiggick då tämligen lugnt. Den gulaktiga produkten öfverdestillerades icke nu utan behandlades med vatten och torkades. Jag sökte sedan att destillera den, men detta misslyckades i följd af stark pösning; en en svart tjärartad produkt gick öfver i förlaget jämte surt, tjärhaltigt vatten. Ur den svarta produkten erhöllos genom sublimering nålar af smältp. ungefär 70—75° C.

---

1) En del neutraliserades med strontiumkarbonat och gaf ett i nålar kristalliserande, lättlösligt strontiumsalt.

Enär det bättre lyckades mig att få en triklornaftalin direkt af nitro-β-disulfonkloriden (se nedan!), ämnar jag förnya ofvannämda försök under iakttagande af större försigtighetsmått.

Mononitronaftalin-α-disulfonsyra.

Denna syra erhålles ur sin klorid genom dennas behandling med vatten i slutet rör vid en temperatur af ungefär 150° C[1]. Jag sönderdelade 10 g disulfonklorid i sender med ungefär 5 gånger så mycket vatten. Efter omkring 4 timmar var i allmänhet dekompositionen fullständig eller i det allra närmaste fullständig. Den ljusgula lösningen, som egde samma konsistens som koncentrerad svafvelsyra, afdunstades på vattenbad till torrhet för att aflägsna vid dekompositionen bildad saltsyra. Smältpunktsbestämning på den torra produkten utvisade ungefär 166° C. Syran, som i vatten är mycket lättlöslig, kristalliserar ur sirapstjock lösning i fina, böjliga, blekgula nålar. Hon är olöslig i eter, likaså eller nästan olöslig i benzol, men löses lätt af en blandning af benzol och alkohol. Syrans salter erhöllos i allmänhet genom neutralisering af den fria syran med karbonat. Färgen hos de vattenhaltiga salterna (som innehålla ofärgad bas) är blekgul; vid salternas torkning blir färgen mera höggul.

Salter af mononitronaftalin-α-disulfonsyra.

Kalium-mononitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.OK\\SO_2.OK\end{cases} + 3H_2O$, kristalliserade vid afsvalning af en varm lösning i vårtformigt gyttrade, mikroskopiska nålar. De upptogos på filtrum och tvättades med vatten för analys. Saltet är i vatten lättlösligt.

---

[1]) Om ett annat sätt att få syran af kloriden se sid. 31!

Analyser på mellan filtrerpapper utprässadt salt:

1. 0,1338 g förlorade vid 210°C 0,0160 g; genom upphettning vid 240° ökades ej vigtförlusten; genom glödgning erhölls 0,0491 g K_2SO_4 [1]).

2. 0,2444 g förlorade vid 200—210°C 0,0294 g.

I procent	funnet: 1.	funnet: 2.	beräknadt:
K	16,47	--	16,88
$3H_2O$	11,96	12,03	11,66.

Den funna kaliumhalten stämmer visserligen något bättre med en formel med $4H_2O$, men den funna kristallvattenhalten visar tydligen, att saltet innehåller endast $3H_2O$.

Amonium-mononitronaftalin-α-disulfonat kristalliserar i nålar, som äro ytterst lättlösliga i vatten.

Natrium-mononitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.ONa\\SO_2.ONa\end{cases}+6H_2O.$

I en till början kristallisering uti värme afdunstad lösning utkristalliserade vid afsvalning mikroskopiska, mycket små, gyttrade nålar; en del af saltet effloresccerade. Det är mycket lättlösligt i vatten. En del af sitt kristallvatten förlorar det i vanlig luft (se anal. 2!).

Analyser:

1. 0,2311 g mellan papper utsprässadt salt hade efter 12 timmar i exsiccator förlorat 0,0283 g; vid 225°C steg förlusten till 0,0510 g; 0,0673 g Na_2SO_4 erhölls efter glödgning.

2. 0,3804 g utprässad och därefter under 2 dygn lufttorkad substans förlorade vid 250°C 0,0542 g (= 14,25 %); gaf 0,1204 g Na_2SO_4.

I procent	funnet: 1.	funnet: 2.	beräknadt för salt vattenfritt:	beräknadt för salt med $6H_2O$:
Na	9,43	11,96	12,20	9,48
$6H_2O$	22,07	—	—	22,27.

Silfver-mononitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.OAg\\SO_2.OAg\end{cases}+3H_2O.$

---

1) Då nitrodisulfonaten afrykas med svafvelsyra, måste man iakttaga mycket stor försigtighet, om ej förlust skall uppstå genom stänk.

Saltets lösning kristalliserade i exsiccator under luftpump uti fina, gröngulaktiga nålar. Saltet sönderdelas långsamt af direkt solljus; det är i vatten lättlösligt.

Analys på mellan papper prässadt salt:

0,3539 g förlorade vid 225° C 0,0304 g och gaf 0,1685 g AgCl.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ag	35,83	35,92
$3H_2O$	8,59	8,99.

Barium-mononitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}\!\!> Ba + 5H_2O$.

En het, koncentrerad lösning af saltet ger vid afsvalning upphof till mycket blekt gula aggregat af i allmänhet otydligt utvecklade, mikroskopiska nålar. Saltet är tämligen svårlösligt i vatten. Det förlorar en del af sitt kristallvatten vid vanlig temperatur (se anal. 2 och 3!).

Analyser:

1. 0,2488 g vid 240° C torkad substans gaf 0,1251 g $BaSO_4$.

2. 0,3359 g under ett par dagar lufttorkad substans förlorade vid 210—220° C 0,0432 g (=12,86 %); gaf 0,1453 g $BaSO_4$.

3. 0,2616 g under 1½ månad lufttorkad substans förlorade vid 200—210° C 0,0318 g (=12,16 %) och gaf 0,1149 g $BaSO_4$.

4. 0,3712 g mellan papper utprässad substans förlorade vid 200—210° C 0,0621 g.

I procent	funnet:				beräknadt för salt	
	1.	2.	3.	4.	vattenfritt:	med $5H_2O$:
Ba	29,56	29,19	29,40	—	29,27	—
$5H_2O$	—	—	—	16,73	—	16,13.

Kalcium-mononitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}\!\!> Ca + 5H_2O$,

erhölls efter i värme långt drifven afdunstning i form af mycket små, mikroskopiska nålar. De äro i vatten mycket lättlösliga.

Analyser på mellan sugpapper prässadt salt:

1. 0,3429 g förlorade vid 150° C 0,0492 g (= 14,35 %), vid 200° 0,0659 g; gaf 0,1002 g $CaSO_4$.

2. 0,3428 g förlorade vid 135° C 0,0436 g (=12,72 %) och gaf 0,0998 g $CaSO_4$.

I procent	funnet: 1.	2.	beräknadt:
Ca	8,57	8,56	8,68
$5 H_2O$	19,22	—	19,52.

Bly-mononitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5 \begin{cases} NO_2 \\ SO_2.O \\ SO_2.O \end{cases} > Pb + 4 H_2O$.

Ur en i värme till börjande kristallisering afdunstad lösning af saltet bekommos vid afsvalning gyttrade, mikroskopiska, fina kristallnålar. De lösas lätt i vatten.

Analyser:

1. 0,2252 g vid 200°C torkad substans gaf 0,1250 g $PbSO_4$.

2. 0,2208 g i vanlig luft torkad substans förlorade vid 150°C 0,0238 g (=10,78%); gaf 0,1097 g $PbSO_4$.

3. 0,3905 g mellan filtrerpapper utprässad substans förlorade vid 200—210°C 0,0473 g.

I procent	funnet: 1.	2.	3.	beräknadt för salt vattenfritt:	med $4 H_2O$:
Pb	37,92	33,94	—	38,48	33,93
$4 H_2O$	—	—	12,11	—	11,80.

Koppar-mononitronaftalin-α-disulfonat bildar små, i vatten mycket lättlösliga, gröna kristallfjäll.

Rester af mononitro-α-disulfonaten öfverfördes i alkalisalter. Dessa torkades vid 200°C. Därefter sökte jag genom behandling med fosforpentaklorid vid oljebadstemperatur återföra dem i mononitro-α-disulfonklorid. Detta lyckades icke väl, ty jag erhöll en något hartsartad produkt, som med varm benzol gaf en gulaktig, tjärartad lösning, hvari utkristalliserade radielt anordnade kristaller. Troligen hade nitrogruppen i någon mon blifvit angripen af fosforpentakloriden.

Försök att framställa etyletern af mononitronaftalin-α-disulfonsyra.

För att få etyletern af mononitronaftalin-α-disulfonsyran behandlade jag syrans klorid med absolut alkohol uti slutet rör vid vattenbadstemperatur under 1 timme. Lösningen afdestillerades till en mindre volym och kristalliserade efter afdunstning i ex-

siccator i små nålar, ytterst lättlösliga i vatten. Närmare undersökta, befunnos nålarna vara fri mononitro-α-disulfonsyra. Någon eterart erhölls således icke. Några månader senare iakttog jag händelsevis i det ofvannämda destillatet en tydlig lukt af etyleter ($(C_2H_5)_2O$). Den fria syrans och eterns uppkomst vid reaktionen kan förklaras genom antagande af följande reaktionsformel: $C_{10}H_5.NO_2(SO_2.Cl)_2 + 4C_2H_5.OH = C_{10}H_5.NO_2(SO_2.OH)_2 + 2(C_2H_5)_2O + 2HCl$.

Jag sökte att på en annan väg erhålla etyletern, nämligen genom att inleda torkad saltsyregas i en lösning af mononitro-α-disulfonsyran i absolut alkohol. Det lyckades mig lika litet att sålunda vinna den önskade eterarten.

Behandling af mononitronaftalin-α-disulfonklorid med amoniak.

Då amoniak får inverka på mononitronaftalin-α-disulfonklorid, uppstå tvänne produkter, som lätt kunna skiljas från hvarandra. Den ena är *disulfonamid*, den andra säkerligen *amoniumsaltet* af en *sulfonamidsulfonsyra*. Efter att ha gjort åtskilliga förberedande försök [1]), hvarigenom jag blef bekant med de olika substansernas egenskaper, förfor jag på följande sätt för att erhålla dem i rent tillstånd.

2 g nitrodisulfonklorid uppvärmdes med vatten; sedan tillsattes amoniaklösning, hvarefter uppvärmningen fortsattes, tills fullständig lösning inträdt. Den gula lösningen afdunstades till torrhet på vattenbad och behandlades därefter med en mindre mängd hett vatten; därigenom löstes allra största delen af amoniumsaltet, hvaremot disulfonamiden förblef (fullständigt eller i det allra närmaste fullständigt) olöst. Sedan amoniumsaltet affiltrerats, löstes återstoden i en mycket stor kvantitet kokande vatten. **Disulfonamiden**, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2.NH_2)_2\end{cases}$, kristalliserade vid lösningens afsvalning i mycket små, platta, blekt gulaktiga nålar; under mikroskopet iakttogos dess utom rektangulära taflor och

1) Därvid fann jag, att vattenlösning af amoniak äfven vid vanlig temperatur reagerade på sulfonkloriden, ehuru ganska långsamt.

kristallnålar, kring hvilka smärre nålar grupperat sig. Vid torkning filtade den i hop sig och blef atlasglänsande. Utbytet var ungefär 0,6 g. Disulfonamiden syntes börja sönderdelas vid ungefär 285° C och strax derefter – vid 286—287° C — smälta till en brun vätska. Den omkristalliserades en gång; sönderdelningstemperatur och smältpunkt syntes därigenom icke ändras. Efter omkristalliseringen iakttog jag icke under miskoskopet några rektangulära taflor ej häller några aggregat af nålar. Disulfonamiden är mycket svårlöslig äfven i kokande vatten; men sättes litet amoniak till, inträder lätt lösning; i vatten af vanlig rumstemperatur är den kanske olöslig, ty i första moderluten efter den märkte jag efter afdunstning inga nålar, endast sfäriska aggregat af amoniumsaltet (se nedan!). I alkohol är disulfonamiden löslig.

Den från disulfonamiden affiltrerade ljusgula lösningen af **amoniummononitronaftalinsulfonamidsulfonatet**, $C_{10}H_5 \begin{cases} NO_2 \\ SO_2.NH_2 \\ SO_2.O.NH_4 \end{cases} +$ xH_2O, som hade ungefär samma konsistens som koncentrerad svafvelsyra, gaf vid afsvalning en något slemmig produkt, som under mikroskopet syntes bestå af sfäriska, till färgen gulaktiga aggregat. För analys tvättades saltet något med vatten för att aflägsna kloramonium. I exsiccator lyckades jag icke få någon konstant vigt på det. Kristallvattenhalten är osäker.

Analyser på $C_{10}H_5.NO_2(SO_2.NH_2)_2$:

1. 0,2828 g gaf 30,6 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 13° C och under barometertrycket 754 mm.

2. 0,2864 g gaf 0,3798 g CO_2 och 0,0748 g H_2O.

I procent	funnet: 1.	2.	beräknadt:
N	12,69	—	12,69
C	—	36,17	36,25
H	—	2,90	2,72.

Analyser på $C_{10}H_5.NO_2 \begin{cases} SO_2.NH_2 \\ SO_2.O.NH_4 \end{cases} + xH_2O$.

1. 0,3812 g vid 135° C torkad substans gaf 39,1 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 17° C och under barometertrycket 772 mm.

2. 0,2399 g vid vanlig temperatur på sugpapper torkad substans förlorade vid 140—150° C 0,0189 g.

3. 0,3458 g på sugpapper torkad substans förlorade vid 150° C 0,0294 g; sönderdelades småningom vid 200° C: aftog långsamt i vigt och mörknade samtidigt.

I procent	funnet:			beräknadt för salt		
	1.	2.	3.	vattenfritt:	med $1^1/_2 H_2O$:	med $2\,H_2O$:
N	12,09	—	—	12,03	—	—
Kristallvatten	—	7,88	8,50	—	7,18	9,35.

Efter analyserna återstående rester af amoniumsaltet fäldes med klorbarium. Det sålunda erhållna bariumsaltet, hvilket renades genom omkristallisering ur vatten, syntes under mikroskopet bestå af mycket små, genomskinliga korn, hvilka vid analys befunnos innehålla kristallvatten. Den genom analyserna funna bariumhalten stämde icke väl med den beräknade bariumhalten, ty den utföll ett par procent lägre, än formeln $C_{10}H_5 . NO_2 \begin{cases} SO_2 . NH_2 \\ SO_2 . OBa^1/_2 \end{cases}$ fordrar. Det analyserade saltet var således icke rent.

Jag vill omsider i korthet omnämna ett annat försök att erhålla disulfonamiden, hvilket dock icke fullständigt utfördes. Jag löste nitrodisulfonklorid i benzol och inledde i den kalla lösningen amoniakgas; därvid utföll en gulaktig kropp, som tyktes hafva benägenhet att förhartsas, då stort öfverskott af amoniak inleddes. Den syntes börja mörkna vid ungefär 260° C och smälta vid ungefär 280° C. Troligen var det oren *disulfonamid.*

Monamidonaftalin-α-disulfonsyra[1]).

Denna syras amoniumsalt erhålles genom reduktion af mononitro-α-disulfonsyrans amoniumsalt med svafvelamonium. Amoniumamidodisulfonatet sönderdelas af saltsyra men ger då icke fri amidodisulfonsyra utan surt amoniumsalt. Detta öfverföres i

1) I förbigående vill jag omnämna följande reaktion. Vid behandling af en lösning af mononitro-α-disulfonsyra med kokande saltsyra och tenn affärgas snart den gula lösningen, och vid afsvalning utkristalliserar en kropp, som bildar till rundade aggregat förenade mikroskopiska nålar. De blefvo ej närmare undersökta.

bariumsalt genom behandling med barythydrat, och bariumsaltet sönderdelas med svafvelsyra. Man måste således gå en tämligen lång väg för att komma till den fria amidosyran. Jag vill nu beskrifva reaktionernas förlopp mera detaljeradt.

Amoniumnitro-α-disulfonatets vattenlösning kokades i en kolf med svafvelamonium, som tillsattes småningom. Då all lukt af amoniak slutligen försvunnit, tillsattes saltsyra, hvarefter kokningen fortsattes en stund. Från svafvel affiltrerad lösning afdunstades därpå först på sandbad och sedan på vattenbad, tills all lukt af saltsyra försvunnit. Vid tillsats af vatten till den torra produkten erhölls en rödviolett lösning; då amoniak därefter tillsattes, hvarvid mera af den torkade produkten löstes, erhölls en *mörkt rödbrun* lösning. Jag hade dock under föregående operationer sökt förekomma lösningarnas oxidering dels genom att i de samma under kokningarna inleda vätgas eller kolsyra, dels genom att företaga afdunstningen i retort[1]). Den mörkt rödbruna lösningen filtrerades från svafvel, som under afdunstningen till torrhet ytterligare afskilt sig, hvarefter amoniaköfverskottet utjagades genom upphettning på vattenbad. Sedan lösningen fått svalna, fäldes den med saltsyra. Den af fina nålar bestående fällningen upptogs på sugfiltrum, tvättades först med saltsyra och sedan med alkohol och torkades derpå fullständigt. För att rena denna produkt behandlades den några gånger med kokande alkohol, hvarigenom kloramonium utlöstes. Genom analyser fann jag den hvita, i alkohol olösta produkten vara ett *surt amoniumsalt* (se sid. 37!). Denna rening med alkohol uraktläts, då målet var att få den fria synan. Den af surt amoniumsalt och litet kloramonium bestående blandningen löstes då i vatten och kokades med en lösning af barythydrat, så länge någon lukt af amoniak märktes. Sedan öfverskottet af barythydrat blifvit utfäldt genom kolsyra, affiltrerades den rödgula lösningen, som afdunstades, om så var behöfligt. Vid lösningens afsvalning utkristalliserade snedvinkliga taflor af *bariumamido-a-disulfonat.* Sedan den klorbarium innehållande moderluten blifvit affiltrerad från bariumsaltet, och detta blifvit något tvättadt, sönderdelades det med svafvelsyra. Från bariumsulfat affiltrerad orangefärgad lösning afdunstades på vattenbad till torrhet. Vid ett försök erhöll jag sålunda af 17 g

---

1) Dessa försigtighetsmått användes äfven vid följande operationer.

nitrodisulfonsyra 8 1/2 g amidodisulfonsyra. Den intorkade syran hade en matt rosafärg. Denna färg tillhör väl egentligen icke syran utan härleder sig säkerligen från spår af oxidationsprodukter.

Monamidonaftalin-α-disulfonsyra är mycket lättlöslig i vatten. Kristaller, erhållna ur vattenlösning, hafva otydlig form. I alkohol löses syran ganska lätt; alkohollösningen fälles så väl af benzol som af eter; benzolfällningen är under mikroskopet icke märkbart kristallinisk; eterfällningen synes däremot bestå af mycket små, mikroskopiska kristallnålar. Syrans salter hafva i allmänhet erhållits genom neutralisering af syran med karbonat. Enär syran icke varit färglös, ha icke häller färglösa salter af henne erhållits; i allmänhet hafva de varit gulaktiga, och lösningarna af dem brandgula. Några salters lösningar, som voro så utspädda, att de syntes vara färglösa, förändrade icke denna sin färg vid stående i mörker under 3 månader; då de utsattes för solljus, blefvo de däremot inom kort gula. Af en händelse iakttog jag, att några salter — bariumsaltet, det sura och det neutrala kaliumsaltet — som jag förvarat några månader i preparatrör, i vattenlösning egde en svag blå fluorescens. Huru vida denna flourescens är karaktäristisk för de rena salterna eller beror därpå, att lösningarna undergått en ringa oxidation, kan jag icke afgöra.

För att bestämma amidogruppens ställning hos amido-α-disulfonsyran upphettade jag henne i slutet rör med vatten vid en temperatur af ungefär 240—250° C; min afsigt var att sålunda få sulfonsyregrupperna utbytta mot väte och erhålla en naftylamin. Detta försök misslyckades i följd af en mycket våldsam explosion. Jag försökte då att behandla syran med natriumamalgam. Detta medförde önskadt resultat. Efter någon tid destillerades lösningen; då öfvergick med vattenångorna *α-naftylamin*, lätt igenkänd dels på sin karaktäristiska lukt, dels på reaktionerna med järnklorid och med kromsyra. Amidogruppen intar således α-ställning hos monamidonaftalin-α-disulfonsyran. Samma ställning intar naturligtvis nitrogruppen hos mononitro-α-disulfonsyran och hennes derivat.

Salter af monamidonaftalin-α-disulfonsyra.

Kalium-monamidonaftalin-α-disulfonat. Det neutrala kaliumsaltet är i vatten mycket lättlösligt och kristalliserar därför först ur sirapstjock lösning. Det synes under mikroskopet bestå af mycket små kristaller af långsträkt rektangulär omkrets. Om en tämligen koncentrerad lösning af saltet försättes med saltsyra, uppstår inom kort i lösningen fina kristallnålar, som säkerligen utgöras af surt kaliumsalt.

Kalium-hydro-monamidonaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.OK\\SO_2.OH\end{cases} + 3H_2O$, erhölls genom dekomponering af den fria syran med en ekvivalent mängd kaliumhydrokarbonat. Vid afsvalning af den i värme koncentrerade lösningen erhöllos fina kristallnålar, som syntes stråligt gruppera sig och efter fullständig afsvalning fylde hela lösningen. Saltet är i hett vatten tämligen lättlösligt.

Analys på mellan papper utprässadt salt:

0,3430 g hade efter upphettning vid 140—150°C förlorat i vigt 0,0427 g (=12,45 %), vid 170—180° 0,0472 g (=13,76 %), vid 220—230° 0,0481 g (=14,02 %); gaf 0,0751 g K_2SO_4.

I procent	funnet:	beräknadt:
K	9,83	9,89
$3H_2O$	13,76	13,66.

Vid 170—180°C fick substansens färg en svag dragning åt brunt; vid 200—210°C blef substansen tydligt sönderdelad; någon större vigtförlust syntes den dock icke däraf lidit.

Amonium-hydro-monamidonaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.O.NH_4\\SO_2.OH\end{cases} + 2H_2O(?)$, erhölls genom fällning af det neutrala saltets lösning med saltsyra (se sid. 35!); det bildar fina kristallnålar. En vattenlösning af saltet fälles vid tillsats af alkohol. Den ofvan angifna vattenhalten är icke fullt säker, ty det till analyserna använda materialet var några gånger kokadt med alkohol (se sid. 35!).

Analyser:

1. 0,2967 g vittrad substans gaf 22,2 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 15,8°C och under barometertrycket 755 mm,

2. 0,2959 g vittrad substans gaf 0,4249 g $BaSO_4$.
3. 0,3282 g förlorade vid 240—250° C 0,0326 g.
4. 0,3339 g förlorade vid 240—250° C 0,0363 g.

I procent	funnet:				beräknadt för salt	
	1.	2.	3.	4.	vattenfritt:	med $2H_2O$:
N	8,67	—	—	—	8,75	—
S	—	19,72	—	—	20,00	—
$2H_2O$	—	—	9,93	10,87	—	10,11.

Silfver-monamidonaftalin-α-disulfonat är mycket obeständigt. En lösning af saltet grumlas redan vid vanlig temperatur, äfven om lösningen står på ett mörkt ställe; ännu hastigare inträder reduktion, om lösningen uppvärmes. En droppe af lösningen, som afdunstades på ett preparatglas, visade under mikroskopet vackra, i allmänhet något långsträkta taflor; de syntes till en början vara färglösa; men då droppen gått till torrhet, dröjde det ej länge, förr än de blefvo mörka.

Barium-monamidonaftalin-α-disulfat, $C_{10}H_5 \begin{cases} NH_2 \\ SO_2.O \\ SO_2.O \end{cases} > Ba + 4H_2O$, erhölls genom sönderdelning af det sura amoniumsaltet med barythydrat (se sid. 35!). Det kristalliserar vare sig vid afsvalning af en i värme koncentrerad lösning eller vid afdunstning i exsiccator uti små, vårtformigt gyttrade, snedvinkliga taflor, som mestadels ega en trubbvinkligt triangelformig omkrets. Saltet är i vatten tämligen lättlösligt. Det är beständigt så väl i vanlig luft som i exsiccator. Vid ungefär 165° C synes det börja sönderdelas, men håller då ännu en del kristallvatten. Vid 100—110° C torkadt salt innehåller ungefär $1\frac{1}{2}$ H_2O.

Analyser på mellan papper utprässadt salt:

1. 0,2942 g gaf 0,1363 g $BaSO_4$.
2. 0,4222 g förlorade vid 100—110° C 0,0354 g (=8,38%) och gaf 0,1949 g $BaSO_4$.

I procent	funnet:		beräknadt för salt
	1.	2.	med $4H_2O$:
Ba	27,24	27,14	26,86
$2\frac{1}{2}H_2O$	—	8,38	8,82.

Kalcium-monamidonaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}\!\!>Ca+5H_2O$,
erhölls efter afdunstning i exsiccator kristalliseradt i taflor och fjäll. Saltet är mycket lättlösligt i vatten. Det börjar sönderdelas måhända redan vid 150°C; vid 200° fann jag det tydligt sönderdeladt.

Analys på mellan papper utprässadt salt:

0,3172 g förlorade vid 150°C 0,0423 g (=13,34 %), vid 200° 0,0587 g (=18,51 %); gaf 0,1002 g $CaSO_4$.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ca	9,29	9,28
$5H_2O$	—	20,88.

Bly-monamidonaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}\!\!>Pb+4H_2O$ (?).
Vid frivillig afdunstning af en lösning utkristalliserade först gröfre nålar, stråligt anordnade, sedan små, mikroskopiska nålar, på samma sätt ordnade; därjämte erhölls en efflorescerande produkt. Vid afsvalning af en het, koncentrerad lösning bekommos endast små, mikroskopiska nålar, som mellan sugpapper utprässades för analys. Saltet är i vatten mycket lättlösligt.

Analys:

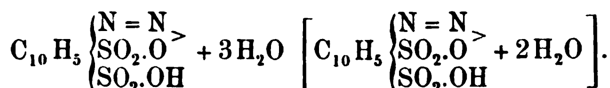
0,2901 g hade efter 13 timmars stående i fria luften förlorat 0,0037 g, vid 120—130°C 0,0319 g (=11,00 %), vid 160—170° 0,1352 g (=12,13 %), vid 200—210° 0,0374 g (=12,89 %).

Saltet upphettades icke till fullt konstant vigt vid 200—210°C, det syntes börja sönderdelas vid ungefär 160°. Någon säker formel kan således icke beräknas af nämda analys. Ett salt, motsvarande en formel med $4H_2O$, fordrar 12,41 % H_2O. (Blybestämningen misslyckades.)

Koppar-monamidonaftalin-α-disulfonat. En varm lösning af syran neutraliserades med kopparkarbonat; jag bekom sålunda en brungul lösning, som vid afdunstning i värme blef mörkt rödbrun. I exsiccator erhölls slutligen en fast, mörkbrun glänsande massa, som i vatten var ytterst lättlöslig. Uti en droppe af lösningen, afdunstad på ett preparatglas, kunde man under mikroskopet iakttaga mycket små korn, hvaraf en del tyktes vara utbildade

i form af korta kristallnålar. Använder man en koncentrerad lösning af kopparsaltet såsom bläck, erhåller man en glänsande, mörkbrun, i ljuset oföränderlig skrift.

Diazonaftalin-α-disulfonsyra,

$$C_{10}H_5\begin{cases}N=N>\\SO_2.O\\SO_2.OH\end{cases} + 3H_2O \quad \left[C_{10}H_5\begin{cases}N=N>\\SO_2.O\\SO_2.OH\end{cases} + 2H_2O\right].$$

Denna syra erhölls utan svårighet genom behandling af monamidonaftalin-α-disulfonsyra med salpetersyrlighet. Omkring $2\,^3/_4$ g amidodisulfonsyra löstes i alkohol. I den med snö och salt afkylda lösningen inleddes under $^1/_4$ timme en tämligen rask ström salpetersyrlighet. Den mörkare röd vordna lösningen fäldes genast med eter. Fällningen, som föreföll något klibbig, upptogs på sugfiltrum och tvättades med eter samt torkades därefter på sugpapper. Torkad substans utgjorde ungefär 2 g. Eterfällningen syntes under mikroskopet bestå dels af nålar, dels af mer eller mindre tydligt kristalliniska korn. En före fällningen med eter afdunstad droppe af alkohollösningen kristalliserade i mikroskopiska, fina, stråligt anordnade nålar; någon *kornig* substans kunde då knapt upptäckas. Eterfällningen var till färgen ljusgul; under torkningen öfvergick denna färg åt tegelrödt och slutligen åt smutsgult.

Diazosyran löses lätt i vatten med gul färg. Vattenlösningen blir vid tillsats af pottaska, soda eller amoniak röd; föga rodnar den vid tillsats af barium- eller kalcium-karbonat. Om en vattenlösning af syran upphettas, finner man, att redan vid ungefär 40^{0}C gasblåsor börja uppträda i lösningen; det är dock först vid ungefär 80^{0}C, som en raskare kväfgasutveckling visar sig; samtidigt antager lösningen en röd färg. En vattenlösning af syran rodnar också småningom i ljuset, utan att den uppvärmes; en sålunda förändrad syra afgaf icke någon gas ännu vid 95^{0}C[1]. Diazosyran synes icke vara explosiv; vid upphettning

---

1) En afdunstad droppe af den röda lösningen, som väl innehöll *oxinaftalin-α-disulfonsyra* jämte rödt färgämne, visade under mikroskopet små kristallnålar.

på platinableck synes den på samma gång svärtas och smälta och därefter lugnt förbrinna. Lufttorkad syra innehåller 3 molekyler vatten, hvaraf 1 molekyl bortgår i exsiccator; i exsiccator torkad syra återtar snart vid liggande i vanlig luft den förlorade vattenmolekylen (se anal. 3 och 5!).

Analyser på lufttorkad substans:

1. 0,2443 g gaf 0,2935 g CO_2 och 0,0808 g H_2O.

2. 0,2517 g förlorade i exsiccator 0,0127 g; gaf 16,2 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 15,3°C och under barometertrycket 767 mm.

3. 0,2725 g hade efter 1 timme i exsiccator förlorat 0,0077 g, efter 2 timmar 0,0127 g och efter 5 timmar 0,0136 g; efter 2 timmars liggande i fria luften hade substansen återtagit sin ursprungliga vigt; genom förbränning erhölls 17,6 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 17,5°C och under barometertrycket 763 mm.

4. 0,2429 g gaf 0,3078 g $BaSO_4$.

5. 0,2364 g förlorade i exsiccator 0,0119 g; i fria luften hade efter 1 timme upptagits 0,0112 g, efter 2 timmar 0,0119 g.

6. 0,2491 g förlorade i exsiccator 0,0129 g.

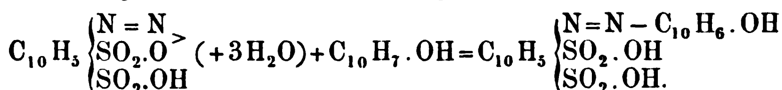
I procent	funnet:						beräknadt för syra
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	med $3H_2O$:
C	32,77	—	—	—	—	—	32,61
H	3,67	—	—	—	—	—	3,26
N	—	7,58	7,51	—	—	—	7,61
S	—	—	—	17,40	—	—	17,39
$1H_2O$	—	5,05	4,99	—	5,03	5,18	4,89.

Diazonaftalin-α-disulfonsyras förhållande till fenoler, särskildt till β-naftol.

Om diazo-α-disulfonsyra behandlas med vattenlösningar af fenoler, inträda i allmänhet färgförändringar hos lösningarna. Hos några visar sig denna färgförändring icke genast utan först efter en stund; detta är fallet med fenol och tymol; fenollösningen blir då brandgul och tymollösningen gulröd. Hos andra inträder genast en färgförändring, hvarvid dock är att märka, att färgen småningom blir intensivare; så förhålla sig resorcin, α- och β-

naftol och α-dioxinaftalin (erhållen af kalium-α-disulfonat); resorcinlösningen blir gulröd, de andra röda. Resorcin-, α-naftol-, β-naftol- och dioxinaftalin-lösningarna gifva efter afdunstning upphof till produkter, som ega en grön metallglans. Om natronlut tillsättes de nämda fenolernas vattenlösningar på samma gång som diazosyran, inträder *genast* en *intensiv* färg; α-naftollösningen blir därvid fuksinröd.

Jag fann, att de röda lösningarna af α-naftol- och β-naftolföreningarna med diazosyran gåfvo röda, ej märkbart kristalliniska fällningar med klorbarium och med blyacetat. Jag företog en närmare undersökning af β-naftol-föreningens klorbariumfällning. Jag förskaffade mig den i större mängd på följande sätt. 0,6 g β-naftol löstes i en betydlig kvantitet varmt vatten. Sedan lösningen blifvit sval, hvarvid något litet β-naftol utkristalliserat, tillsattes en vattenlösning af 1,5 g diazo-α-disulfonsyra. Dessa mängder voro beräknade enligt denna reaktionsformel:

$$C_{10}H_5\left\{\begin{matrix}N=N\\SO_2.O\\SO_2.OH\end{matrix}\right.\!\!> (+3H_2O)+C_{10}H_7.OH=C_{10}H_5\left\{\begin{matrix}N=N-C_{10}H_6.OH\\SO_2.OH\\SO_2.OH.\end{matrix}\right.$$

Lösningen, som genast blef starkt rödfärgad, fick därefter stå vid vanlig temperatur under 1 dygn, hvarunder den småningom blef intensivt blodröd. Den filtrerades från en ringa mängd olöst produkt, som antagligen var β-naftol. Ett afdunstadt prof af lösningen visade under mikroskopet fina, nålformiga kristaller. Jag gjorde följande reaktioner med prof af lösningen: 1) med saltsyra gaf den en röd fällning, som löstes vid utspädning med vatten; 2) med koncentrerad svafvelsyra erhölls en praktfull, violett lösning; den affärgades småningom och afsatte ett rödbrunt pulver, som under mikroskopet visade sig vara aggregat af små nålar; 3) inga fällningar erhöllos med kali, natron, amoniak eller klorkalcium; 4) med blyacetat erhölls en röd fällning, som, då den utspäddes med vatten och uppvärmdes, löste sig.

Återstoden af den blodröda lösningen fäldes med klorbarium. Den mörkt blodröda, slemmiga fällningen upptogs på sugfiltrum och tvättades med vatten; filtratet var rödt. Efter torkning erhöll produkten på ytan en grön, metallskimrande glans. En del analyserades (anal. 1); återstoden löstes i en stor kvantitet kokande vatten. Vid den blodröda lösningens afsvalning utkristalliserade brunröda, mestadels knippevis hopfogade, mikroskopiska

nålar. Den utkristalliserade produkten, som fylde nästan hela lösningen, upptogs på sugfiltrum, tvättades och torkades i fria luften på sugpapper. Den lufttorkade produkten hade icke någon grön metallglans, men denna framträdde, då pulvret hårdt refs i en mortel. Analyserna utvisade, att det sålunda erhållna saltet hade den beräknade sammansättningen, att det var ett **barium-β-naftol-azonaftalin-α-disulfonat**, $C_{10}H_5 \begin{cases} N=N-C_{10}H_6.OH \\ SO_2.O \\ SO_2.O \end{cases} > Ba$. Det lufttorkade saltet visade sig innehålla $7H_2O$, hvaraf $5H_2O$ bortgingo genom torkning vid 100°C.

Analyser på till konstant vigt lufttorkadt salt:

1. 0,3108 g gaf 10 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 15°C och under barometertrycket 750,5 mm.

2. 0,2797 g gaf 0,3520 g CO_2 och 0,1078 g H_2O.

3. 0,2647 g förlorade vid 100—105°C 0,0342 g (=12,92 %), vid 210—220° 0,0455 g (=17,19 %), vid 230—240° 0,0470 g (=17,76 %); möjligen började saltet något litet sönderdelas vid 230—240°C; genom glödgning erhölls 0,0853 g $BaSO_4$.

I procent	funnet:			beräknadt för salt
	1.	2.	3.	med $7H_2O$:
N	3,72	—	—	3,89
C	—	34,32	—	33,38
H	—	4,28	—	3,62
Ba	—	—	18,95	19,05
$5H_2O$	—	—	12,92	12,52
$7H_2O$	—	—	17,19 17,76	17,52.

Den i anal. 2 funna kolhalten är visserligen något för hög, men som de öfriga värdena rätt väl öfverensstämma, torde någon annan formel än den ofvan angifna icke kunna uppställas.

För ett par färgningsförsök vill jag slutligen i sammanhang härmed redogöra. Hvitt siden- och ylle-tyg kokades en stund med en vattenlösning af bariumsaltet; tygen blefvo färgade vackert röda, sidenet mera ljust, yllet mörkare. Denna röda färg förlorar tyget, om det kokas med vatten. En varaktigare röd färg erhålles, om tyget efter kokningen med bariumsaltets lösning behandlas med en svag, kall saltsyrelösning. Sålunda färgadt siden och ylle affärgas icke af kokande vatten; däremot

blekas de lätt om litet soda tillsättes vattnet. I direkt solljus förstöres den röda färgen mycket långsamt; en färgad yllelapp, som under ett par veckor legat i ett soligt fönster, hade knapt märkbart skiftat färg.

Dinitronaftalin-α-disulfonsyra.

Af dinitronaftalin-α-disulfonklorid[1]) erhålles syran lätt genom behandling med vatten i slutet rör. Det är då skäl att använda icke högre temperatur än 130° (eller högst 140°) C, ty jag fann vid ett par försök, då dekompositionshettan var ungefär 150—160° C, dels att syran blef starkt färgad (mörkt körsbärsröd), dels att hon innehöll spår af svafvelsyra, som naturligtvis härledde sig från en mera djupt gående sönderdelning. Högst 10 g klorid dekomponerades i sender med 5—7 gånger så mycket vatten; dekompositionen var fullbordad efter 4—8 timmar. Vid alla försöken filtrerades lösningen från en ringa mängd olöst, mörkt färgad produkt. Genom afdunstning till torrhet aflägsnades saltsyran. Nitrosyrans lösning, som, om sönderdelningen försiggått vid ungefär 130° C, var till färgen orangegul, blef genom behandling med blodlutkol blekt gul. Dinitro-α-disulfonsyra är mycket lättlöslig i vatten; den löses äfven i alkohol lätt; hvarken ur vatten- eller alkohol-lösning har jag bekommit några tydligt utbildade kristaller. Salterna framstäldes i allmänhet genom syrans neutralisering med karbonat. Sura salter synas icke existera[2]). Jag gjorde ett försök att bekomma ett surt natriumsalt men fick ett neutralt (se sid. 46!). Af de framstälda salterna synas silfversaltet och alkalisalterna vara mindre lättlösliga i vatten än de öfriga. Till färgen äro de i allmänhet gula.

---

1) Den för ändamålet använda kloridens smältpunkt var ett par grader lägre än den ofvan (sid. 25) angifvits.

2) EBERT och MERZ fingo icke häller sura salter af naftalin-α- och β-disulfonsyrorna (Ber. chem. Ges. **9**, 599 (1876)).

Salter af dinitronaftalin-α-disulfonsyra.

Kalium-dinitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\SO_2.OK\\SO_2.OK\end{cases}$, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\SO_2.OK\\SO_2.OK\end{cases} + 4H_2O$. Detta salt har jag erhållit dels vattenfritt, dels kristalliserande med $4H_2O$. En till början kristallisering afdunstad lösning gaf vid afsvalning upphof till dels större kristallnålar, dels mikroskopiskt små, fina, tätt gyttrade kristallnålar. Produkten löstes åter i värme; vid afsvalning erhöll jag då endast kristaller af det förra slaget; de äro vattenfria (anal. 1 och 2). Ur moderluten däremot bekom jag efter frivillig (?) afdunstning mikroskopiskt små kristallnålar; dessa synas innehålla $4H_2O$ (anal. 3 och 4). Kaliumsaltet är i vatten tämligen lättlösligt. Till analyserna användt salt var tvättadt på sugfiltrum och därefter utprässadt mellan filtrerpapper.

Analyser:

A. 1. 0,1879 g, som efter upphettning till 210°C ej aftagit i vigt, gaf 0,0716 g K_2SO_4.

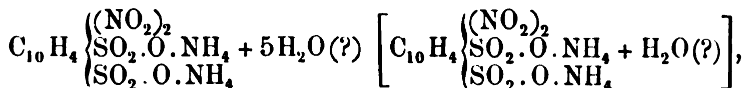
2. 0,1242 g gaf 7,3 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 19,5°C och under barometertrycket 763 mm.

B. 3. 0,1125 g förlorade vid 100°C 0,0147 g; genom upphettning till 210° ökades ej denna vigtförlust; genom glödgning erhölls 0,0380 g K_2SO_4.

4. 0,0757 g hade ej förändrat vigt efter 2 timmars stående i fria luften; förlorade vid 120—130°C 0,0104 g; aftog ej vidare i vigt genom upphettning till 200°.

I procent	funnet:				beräknadt för salt	
	A.		B.		vattenfritt:	med $4H_2O$:
	1.	2.	3.	4.		
K	17,11	—	15,16	—	17,22	14,86
N	—	6,77	—	—	6,16	—
$4H_2O$	—	—	13,07	13,74	—	13,68.

Amonium-dinitronaftalin-α-disulfonat,

$$C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\SO_2.O.NH_4\\SO_2.O.NH_4\end{cases} + 5H_2O(?) \quad \left[C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\SO_2.O.NH_4\\SO_2.O.NH_4\end{cases} + H_2O(?)\right],$$

kristalliserar vid afsvalning af en i värme afdunstad lösning i fina nålar. Det synes vara i vatten något lättslösligare än ka-

liumsaltet. Lufttorkadt salt tyckes innehålla 1 molekyl kristallvatten.

Analys på mellan sugpapper utprässadt salt:

0,2457 g förlorade i fria luften efter 5 timmar 0,0166 g, efter 1 dygn 0,0279 g, efter 2 dygn 0,0322 g; efter 2 1/2 dygn var vigten oförändrad; genom upphettning till 120—130° C steg förlusten till 0,0417 g (= 16,97 %); vid 190—200° ökades vigtförlusten med endast 0,0004 g, och samtidigt tyktes saltet få en svag anstrykning i grått.

I procent	funnet:	beräknadt för salt med 1 H_2O:	med 5 H_2O:
5 H_2O	16,97	—	17,93
1 H_2O	4,45	4,19	—.

Den funna totala vattenhalten är således för låg; dels därför, dels emedan icke någon amoniakbestämning blifvit utförd, är den ofvan angifna formeln med 5 H_2O något osäker.

Natrium-dinitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\ SO_2\,.\,ONa\\ SO_2\,.\,ONa\end{cases} + H_2O$ (?).

För att om möjligt erhålla ett surt natriumsalt behandlade jag 1 g syra med 0,2222 g natriumhydrokarbonat. Vid afsvalning af den varma lösningen utkristalliserade mikroskopiska nålar, förenade till oregelbundet formade gyttringar. De upptogos på filtrum, tvättades något med vatten och utprässades mellan sugpapper för analys:

0,2618 g förlorade vid 200—210° C 0,0094 g; gaf 0,0806 g Na_2SO_4.

I procent	funnet:	beräknadt för neutralt salt:
Na	9,97	10,45
H_2O	3,59	4,09.

Af analysen framgår, att något surt salt icke bildats. Någon fullt säker formel för det neutrala saltet kan dock icke beräknas af analysen.

Silfver-dinitronaftalin-α-disulfonat, $2\left(C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\ SO_2.OAg\\ SO_2.OAg\end{cases}\right) + H_2O$ (?).

En på vattenbad till början kristallisering afdunstad lösning gaf vid afsvalning upphof till små gyttringar af tätt hopade mikroskopiska nålar. Saltet syntes vara mycket obetydligt söderdeladt.

Det för analys mellan sugpapper prässade saltet blef ljusgrått; genom upphettning till 250° C syntes det knappast bli mörkare. Saltet är i vatten tämligen lösligt.

Analyser:

1. 0,2173 g förlorade vid 210—220° C 0,0025 g; gaf 0,1027 g Ag Cl.

2. 0,2652 g förlorade vid 240—250° C 0,0028 g; gaf 0,1257 g Ag Cl.

I procent	funnet: 1.	funnet: 2.	beräknadt:
Ag	35,56	35,66	35,92
H_2O	1,15	1,06	1,50.

De funna och beräknade värdena öfverensstämma icke så väl, att den uppstälda formeln kan anses säker; för öfrigt är det troligt, att de till analyserna använda substanserna varit litet sönderdelade.

Barium-dinitronaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\ SO_2.O\\ SO_2.O\end{cases}\!\!> Ba + 5\,H_2O$

$\left[C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\ SO_2.O\\ SO_2.O\end{cases}\!\!> Ba + 2\,H_2O\right]$. Bariumsaltet framstäldes dels af mörkt körsbärsröd syra, dels af gul syra; de ur de olika färgade syrorna erhållna salterna skildes från hvarandra endast med hänsyn till färgen. Vid afsvalning af i värme koncentrerade lösningar erhöllos små, vårtformigt grupperade prismor. Af de 5 molekylerna kristallvatten bortgå 3 i vanlig luft; lufttorkadt salt innehåller således $2\,H_2O$ (se anal. 2!). Vid bortåt 280° C synes saltet börja sönderdelas (se anal. 3!).

Analyser på granatrödt salt:

1. 0,2616 g vid 230° C torkad substans gaf 0,1190 g Ba SO_4.

2. 0,3447 g till konstant vigt i vanlig luft torkadt salt förlorade i exsiccator 0,0065 g (= 1,89 %) och vid 200° C 0,0224 g; det sålunda förlorade vattnet återtog saltet efter ett dygns stående i fria luften.

Analyser på gult salt:

3. 0,2469 g vid 200° C till konstant vigt torkad substans förlorade efter upphettning under 2 timmars tid vid 280° C endast 0,0008 g, hvarvid dess färg samtidigt erhöll en svag anstrykning i grått; gaf 0,1123 g Ba SO_4.

4. 0,4492 g mellan sugpapper hastigt utprässadt salt hade efter 12 timmar i fria luften förlorat 0,0212 g; vid 200° C var totala förlusten 0,0659 g.

I procent	funnet:				beräknadt för salt		
	1.	2.	3.	4.	vattenfritt:	med $2H_2O$:	med $5H_2O$:
Ba	26,75	—	26,74	—	26,71	—	—
$2H_2O$	—	6,50	—	—	—	6,56	—
$5H_2O$	—	—	—	14,67	—	—	14,93.

Kalcium-dinitronaftalin-a-disulfonat är ytterst lättlösligt i vatten och bildar otydliga, fjällartade kristaller.

Bly-dinitronaftalin-a-disulfonat. Ur en i värme afdunstad lösning erhölls blysaltet vid afsvalning i form af vackra, stjärnformigt grupperade nålar. Saltet är i vatten mycket lättlösligt.

Koppar-dinitronaftalin-a-disulfonat kristalliserade vid frivillig afdunstning ur sirapstjock lösning i blekgröna fjäll.

Behandling af dinitronaftalin-α-disulfonklorid med amoniak.

2 g dinitro-disulfonklorid behandlades med utspädd amoniaklösning. Redan vid vanlig temperatur, syntes reaktion inträda; detta antyddes däraf, att en gul lösning erhölls. Genom upphettning löstes all klorid. Lösningen afdunstades till torrhet på vattenbad. Den torra produkten löstes fullständigt i kokande vatten. Vid afsvalning utkristalliserade i den rödaktiga lösningen gulaktiga nålar. De omkristalliserades ur vatten. Jag bekom sålunda ungefär 0,4 g **dinitro-α-disulfonamid**, $C_{10}H_4\begin{cases}(NO_2)_2\\(SO_2.NH_2)_2\end{cases}$, af 2 g klorid. Ur vattenlösning erhållen, bildar amiden mycket fina, tämligen långa, böjliga, kvastlikt grupperade, blekt gulaktiga nålar, som vid torkning filta ihop sig; på vattenlösningens yta utkristalliserad produkt består af korta, platta, späda nålar. Amiden löses i ungefär 600 delar kokande vatten; i vatten af vanlig rumstemperatur är den måhända olöslig. Ur amoniakalisk vattenlösning, hvari amiden löses mera lätt, erhölls den i form af

små, fina, stråligt grupperade, tätt hoppackade, sidenglänsande, blekgula nålar. I alkohollösning af amiden uppstå kvastformigt grupperade, sidenglänsande nålar. Vid smältpunktsförsök synes amiden börja mörkna mellan 290° och 300° C och smälta vid ungefär 306°C.

Moderluten från amiden afdunstades till en liten kvantitet. Vid afsvalning utkristalliserad produkt, hvaribland inga kristallnålar kunde urskiljas, upptogs på filtrum. Filtratet afdunstades vidare och gaf vid afsvalning upphof till små, gulaktiga kristallgyttringar, som upptogos på filtrum, tvättades med vatten så, att de blefvo fria från kloramonium, och slutligen prässades mellan filtrerpapper för analys. Af analysen synes, att denna jämte disulfonamiden erhållna produkt är ett **amoniumsalt** af $C_{10}H_4(NO_2)_2\begin{cases}SO_2.NH_2\\SO_2.OH\end{cases}$. Vid inverkan af *kall* kalilut på amoniumsaltet bortgår amoniak. Det synes innehålla 1 $^1/_2$ molekyl kristallvatten, hvaraf $^1/_3$ bortgår i exsiccator och resten vid 140—150° C; vid bortåt 200° C synes det börja sönderdelas.

Analys på $C_{10}H_4(NO_2)_2(SO_2.NH_2)_2$:

0,2008 g gaf 25,2 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 18,4° C och under barometertrycket 775,5 mm.

I procent	funnet:	beräknadt:
N	14,77	14,89

Analyser på $2\left(C_{10}H_4(NO_2)_2\begin{cases}SO_2.NH_2\\SO_2.O.NH_4\end{cases}\right)+3H_2O$

$\left[C_{10}H_4(NO_2)_2\begin{cases}SO_2.NH_2\\SO_2.O.NH_4\end{cases}+H_2O\right]$:

1. 0,1883 g vid 150° C torkad substans gaf 23,2 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 20,4° C och under barometertrycket 761,5 mm.

2. 0,2035 g utprässadt salt var efter 2 timmars stående i fria luften oförändradt i vigt; förlorade i exsiccator 0,0045 g (= 2,21 %); vid 100° C steg förlusten till 0,0124 g (=6,09 %) och vid 140—150° till 0,0142 g (=6,98 %).

I procent	funnet:		beräknadt för salt	
	1.	2.	vattenfritt:	med 1 $^1/_2$ H_2O:
N	14,10	—	14,21	—
$^1/_2$ H_2O	—	2,21	—	2,13
1 $^1/_2$ H_2O	—	6,98	—	6,41.

Salter af diamidonaftalin-α-disulfonsyra.

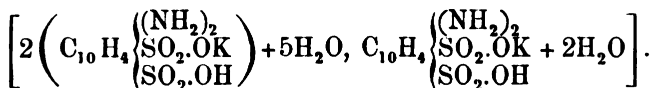
Reduktion af dinitrodisulfonsyra med svafvelamonium synes i det hela taget förlöpa på samma sätt som den af mononitrodisulfonsyra (se sid. 34!); men utbytet blir ganska litet, emedan den erhållna reduktionsprodukten i lösning mycket lätt oxideras och därigenom starkt färgas, äfven om kolsyra eller vätgas inledas i lösningarna under operationernas gång.

Amoniumdinitrodisulfonat kokades i en kolf med svafvelamonium, som tillsattes småningom. Sedan afskildt svafvel blifvit affiltreradt, tillsattes saltsyra, och kokningen fortsattes en stund för att sönderdela bildadt hyposulfit. Därvid utföll jämte svafvel en kristallinisk kropp. Härifrån affiltrerades en mörkt rödbrun lösning, som vid afsvalning kristalliserade i små nålar; dessa upptogos på sugfiltrum, tvättades och torkades på vattenbad. Den torra produkten var till färgen blekt violettbrun. Denna produkt antog jag vara den fria *diamidonaftalindisulfonsyran*. Genom en senare verkstäld undersökning af amidonaftalin-β-disulfonsyran anser jag det dock nu vara högst troligt, att så icke var förhållandet, utan att det var ett *surt amoniumsalt*, som jag sålunda bekommit genom det neutrala amoniumsaltets kokning med saltsyra. Jag fann nämligen, att amidonaftalin-β-disulfonsyrans sura amoniumsalt *icke* sönderdelades af *kokande* utspädd saltsyra (se sid. 62!). Lösningen af diamidodisulfonsyrans sura amoniumsalt[1]) egde en tämligen svag, grön fluorescens. Hos kaliumsaltet fann jag också en tämligen svag fluorescens och hos bariumsaltet en mycket svag, grön fluorescens. Moderlutarna efter det sura amoniumsaltet fluorescerade däremot starkt i grönt; och om alkali tillsattes, blef den gröna fluorescensen *utomordentligt* stark. Härutaf kan man förmoda, att den gröna fluorescensen icke tillhör den från färgande biprodukter fullkomligt befriade diamidodisulfonsyran utan härleder sig just från dessa biprodukter.

Af 13 g dinitrodisulfonsyra erhöll jag blott omkring 2 g surt amoniumsalt af diamidosyran.

1) Jag benämner så hädanefter den erhållna reduktionsprodukten, som först antogs vara fri syra.

Kalium-hydro-diamidonaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_4\begin{cases}(NH_2)_2\\ SO_2.OK\\ SO_2.OH\end{cases} + 3H_2O$

$$\left[2\left(C_{10}H_4\begin{cases}(NH_2)_2\\ SO_2.OK\\ SO_2.OH\end{cases}\right) + 5H_2O,\ C_{10}H_4\begin{cases}(NH_2)_2\\ SO_2.OK\\ SO_2.OH\end{cases} + 2H_2O\right].$$

Genom behandling af det sura amoniumsaltet med en lösning af kaliumhydrokarbonat erhölls det neutrala kaliumsaltet; genom tillsats af saltsyra till detta utföll det sura saltet i form af fina, platta nålar. Dessa upptogos på sugfiltrum och tvättades noga. I hög hade saltet en blek bronsfärg (anal. 1). Genom omkristallisering ur vatten, hvari saltet är tämligen lättlösligt, erhölls det vid afsvalning i form af stråligt anordnade, platta nålar, som torkade egde en stark glans och blekt violettröd färg (anal. 2). En ganska utspädd, mycket blekt rosenröd vattenlösning af saltet, som efter 3 månaders stående på en mörk plats icke förändrat färg, blef, då den utsattes för ljuset, mycket snart ganska intensivt röd. Saltet, som i vanlig luft icke ändrar vigt, håller $3H_2O$, hvaraf $^1/_2\ H_2O$ bortgår i exsiccator, $1H_2O$ vid 100°C och $2^1/_2\ H_2O$ vid 175°C. Det genom torkning förlorade kristallvattnet återtar saltet, om det får ligga i vanlig luft. Vid 230°C fann jag saltet något sönderdeladt[1]).

Analyser på mellan sugpapper utprässadt salt:

1. 0,2528 g var i vigt oförändradt efter 19 timmars liggande i fria luften; förlorade efter $2^1/_2$ dygns stående i exsiccator 0,0057 g (= 2,25 %); efter 3 dygn var vigtförlusten den samma; efter $^3/_4$ timmes stående i fria luften hade saltet återtagit det förlorade vattnet; vid 100—107°C förlorade substansen 0,0123 g (= 4,87 %) och vid 180—185° 0,0298 g (= 11,79 %); efter glödgning erhölls 0,0529 g K_2SO_4.

2. 0,2581 g förlorade vid 170—180°C 0,0290 g; däraf återtog substansen i fria luften efter $^3/_4$ timme 0,0082 g, efter 2 timmar 0,0190 g; efter 15 timmar hade substansen återtagit sin ursprung-

1) I förbigående vill jag omnämna ett diazeringsförsök med detta kaliumsalt: i en lösning af saltet, som afkyldes med vatten af + 9°C inleddes salpetersyrlighet; den blekt rödaktiga lösningen blef rödbrun, och strax därefter började kväfgas bortgå; någon diazoförening synes man således svårligen kunna erhålla vid denna temperatur.

liga vigt; vid förbränning gaf den 15,9 cm^3 kväfgas, mätt öfver vatten af 18,5°C och under barometertrycket 763 mm.

I procent	funnet: 1.	funnet: 2.	beräknadt för salt med $3H_2O$:
K	9,39	—	9,53
$^1/_2 H_2O$	2,25	—	2,19
$1 H_2O$	4,87	—	4,39
$2^1/_2 H_2O$	—	11,24	10,97
N	—	7,13	6,83.

Barium-hydro-diamidonaftalin-α-disulfonat, $C_{10}H_4\begin{cases}(NH_2)_2\\SO_2.OBa^1/_2\\SO_2.OH\end{cases}+3H_2O.$

En varm lösning af det sura amoniumsaltet behandlades med öfverskott af bariumkarbonat. En rödbrun lösning affiltrerades och afdunstades samt gaf vid afsvalning ett mörkviolett, icke märkbart kristalliniskt pulver. Brun lösning frånfiltrerades och fäldes med saltsyra. Fällningen upptogs på sugfiltrum och torkades på vattenbad. Den löstes sedan i en jämförelsevis ganska stor mängd hett vatten; då vid afsvalningen de första kristallerna började visa sig på ytan af lösningen, omrördes den, hvarvid strax en ymnig kristallisering egde rum. Kristallerna utgjordes af fina nålar, till stor del stråligt grupperade. I hög var saltet tennglänsande. Det syntes vara luftbeständigt.

Analys på mellan papper utprässadt salt:

0,3175 g hade efter 13 timmar i fria luften icke förändrat vigt; förlorade vid 100—105°C 0,0297 g (= 9,35 %), vid 190—200° 0,0385 g; förlorade icke mera vid 240—250°, ehuru det ljusgrå pulvret då blef mörkviolett.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ba	15,41	15,59
$3H_2O$	12,13	12,29.

Nitrering af naftalin-β-disulfonklorid.

Jag försökte att nitrera naftalin-β-disulfonkloriden på samma sätt som α-kloriden. Detta gick äfven för sig, men jag erhöll endast *ett* derivat: *mononitro-β-disulfonklorid.*

Jag dekomponerade i allmänhet 60 g disulfonklorid i sender. Denna tillsattes småningom och under omröruing den med snö afkylda syreblandningen, som däri skilde sig från förut använd nitreringsvätska (se sid. 21!), att salpetersyran var något starkare: den hade en eg. v. af 1,52. Efter en veckas förlopp (vid *ett* försök efter 4 1/2 månads förlopp) upptogs den olösta produkten, som var jämt fördelad i hela vätskan, på glasull. Den brandgula lösningen utfäldes med vatten. Den torkade fällningen utgjorde blott ungefär 1/30 af den vid nitreringen olösta produkten. Den visade sig vara mycket oren, ty den tyktes börja mjukna redan vid ungefär 60°C och vara fullt smält vid ungefär 140°. Genom benzol och isättika befriades den dock lätt från vid nitreringen bildade tjär- och harts-artade biprodukter, så att efter trenne omkristalliseringar var smältp. 186—188°C. Den vid nitreringen olösta produkten, som efter behandling med vatten och torkning visade sig ega smältp. 173—180°C renades genom kristallisering ur benzol eller isättika. Genom ett par omkristalliseringar ur isättika steg smältpunkten till 190—192°C[1]). **Nitronaftalin-β-disulfonklorid**, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2.Cl)_2\end{cases}$, kristalliserar vid afsvalning af en varm, koncentrerad benzollösning i ljust gulaktiga, radielt anordnade, prismatiska kristaller. De bli i luften snart hvita och ogenomskinliga, hvilket beror därpå, att de innehålla 1 molekyl kristallbenzol, som i det närmaste fullständigt (?) bortgår vid vanlig temperatur. Likasom i benzol är kloriden äfven i isättika tämligen lättlöslig. Ur det senare lösningsmedlet har jag erhållit kloriden i ända till 1 1/2 cm långa, stråligt grupperade, mycket blekt gula, platta, i ändarna afstympade kristallnålar. I varm fotogen är kloriden tämligen lättlöslig, i kloroform tämligen svårlöslig, i eter och i kolsvafla svårlöslig; ur alla dessa lösningsmedel har kloriden bekommits i nålformiga kristaller. Kloriden dekomponeras ytterst långsamt af kokande vatten, lättare af vatten vid 130—140°C i slutet rör.

Analyser:

1. 0,7127 g vittrad substans gaf 23 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 17,5°C och under barometertrycket 769 mm.

---

1) Härmed får jag rätta den i Bull. soc. chim. **39**, 63 (1883) anförda smältp. 185—187°C.

2. 0,2566 g vittrad substans gaf 0,2028 g AgCl.
3. 0,2011 g vittrad substans gaf 0,2542 g $BaSO_4$.
4. 1,1200 g substans, bestående af ej pulveriserade, ovittrade prismor, hade i fria luften efter 1 timme förlorat 0,0177 g, efter 21 timmar 0,1929 g, efter 1 dygn 0,1934 g; efter 2 dygn var vigten oförändrad; efter upphettning vid 100° C steg förlusten till 0,1958 g.

I procent	funnet:				beräknadt för substans	
	1.	2.	3.	4.	vittrad:	med C_6H_6:
N	3,78	—	—	—	3,78	—
Cl	—	19,57	—	—	19,19	—
S	—	—	17,36	—	17,30	—
C_6H_6	—	—	—	17,48	—	17,41.

Behandling af nitronaftalin-β-disulfonklorid med fosforpentaklorid.

För att ur nitro-β-disulfonkloriden vinna en triklornaftalin behandlade jag den med fosforpentaklorid. Försöket utfördes på följande sätt. 6 g sulfonklorid upphettades i en retort uti svafvelsyrebad till smältning. Omkring 12 g fosforpentaklorid tillsattes småningom. Temperaturen i badet var under operationen omkring 200° C. En gulröd vätska, som antagligen bestod af tionylklorid, nitrosylklorid och fosforoxiklorid öfverdestillerade; den var i vatten fullständigt löslig och innehöll således ingen klornaftalin. Retortinnehållet, som bildade en rödbrun, tjärlik massa, destillerades öfver fri eld. Efter destillationen återstod i retorten en stor mängd kol. Det gula, oljelika destillatet behandlades med vatten och antog småningom fast form. Den fasta produkten löstes efter torkning i het alkohol. Den brungula lösningen gaf vid afsvalning upphof till tätt gyttrade, mikroskopiska, gulaktiga nålar. De egde smältp. 96—102° C. Genom en omkristallisering ur alkohol ändrades icke smältpunkten. För att rena produkten kokade jag honom då med tenn och saltsyra; denna kokning företogs i en retort, då jag fann, att produkten förflyktigades med vattenångorna. I förlaget öfvergick en färglösa nålar bildande kropp, hvilkens smältpunkt var 112—

112,5° C. Den omkristalliserades ur alkohol; smältpunkten steg härigenom endast 1/2 grad eller till 112,5—113° C. Man kan således antaga, att denna kropp var ganska ren. Kristalliserad ur alkohol, hvari den löses lätt, bildar den kvastlikt grupperade, små nålar. Alt material åtgick till analysen:

0,1335 g gaf 0,2507 g AgCl.

I procent	funnet:	beräknadt:
Cl	46,49	46,00.

Det är min afsigt att framdeles repetera ofvannämda försök, på det att jag må kunna erhålla material åtminstone till en kol- och väte-bestämning.

Bland de sex kända triklornaftalinerna har ingen den ofvan angifna smältpunkten, som således tillhör en för vetenskapen ny triklornaftalin: **η-triklornaftalin.** Då denna förening är erhållen ur nitro-β-disulfonklorid, bör den således innehålla två kloratomer i den ena benzolkärnan och en kloratom i den andra; en af kloratomerna bör inta β-ställning och en annan α-ställning (se sid. 5 om ε-diklornaftalins konstitution och sid. 63 om NH_2-gruppens ställning hos amido-β-disulfonsyran!).

Nitronaftalin-β-disulfonsyra

framstäldes ur nitro-β-disulfonkloriden[1]) genom inverkan af vatten uti slutet rör; dekompositionstemperaturen var vid olika försök 130°, 140° och 150° C; vid ett tillfälle steg den ända till 170° C, utan att dekompositionen därigenom gick längre än beräknadt var[2]). I hvarje rör hade jag icke mer än 7 g klorid och 35 g vatten; efter 3 à 4 timmar var dekompositionen fullständig. Den efter rörens öppnande filtrerade gula lösningen afdunstades till fullkomlig torrhet på vattenbad för att utdrifva saltsyran. Nitro-β-disulfonsyra, som i vatten är mycket lättlöslig och i alkohol är lättlöslig, erhålles ur bägge dessa lösningsmedel kristalliserad i fjäll. Syran synes vara något delikvescent, ty torkad sådan blir

1) af smältp. 188—190° C, således icke fullkomligt renad.

2) Syran kan erhållas ur kloriden äfven genom behandling med alkohol (se sid. 60!).

vid liggande i luften småningom seg och tilltar dervid i vigt. Salterna bekommos i allmänhet genom den fria syrans neutralisering med karbonat. Sura salter existera troligen icke (se följ. sida!). En del af de erhållna salterna äro utmärkta af att i vatten lösas (tämligen) trögt[1]). De framstälda salterna äro till färgen ljust gulaktiga (utom kopparsaltet). Vid en jämförelse af nitro-β-disulfonaten med mononitro-α-disulfonaten finner man, att de senare innehålla mera kristallvatten och äro i vatten mera lättlösliga än de förra.

Salter af nitronaftalin-β-disulfonsyra.

Kalium-nitronaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.OK\\SO_2.OK\end{cases}$. Då en beräknad mängd fast kaliumhydrokarbonat tillsattes en icke synnerligen utspädd vattenlösning af syran, uppstod en gröt af mikroskopiska kristallnålar. De löstes lätt vid utspädning och uppvärmning. Vid afsvalning utkristalliserade tätt gyttrade, små nålar. De upptogos på filtrum, tvättades och omkristalliserades därefter ur vatten. Saltet är i hett vatten tämligen lättlösligt; i kallt vatten[2]) synes det däremot vara tämligen svårlösligt. Det tycks vara luftbeständigt.

Analyser på mellan sugpapper utprässadt salt:

1. 0,5287 g förlorade genom upphettning till 250°C endast 0,0012 g; gaf 0,2192 g K_2SO_4 (=18,61 % K, beräkn. på invägd substans, 18,65 % K, beräkn. på torkad substans).

2. 0,5210 g var efter 1 dygns liggande i fria luften oförändradt i vigt; förlorade vid 280°C 0,0014 g; gaf 0,2191 g K_2SO_4.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
K	18,65	18,93	19,11.

1) Denna egenskap tillkommer enligt EBERT och MERZ också åtskilliga af naftalin-β-disulfonaten (Ber. chem. Ges. 9, 600 (1876)).

2) *Kallt vatten* = vatten af vanlig rumstemperatur.

Den i analyserna funna vattenhalten är naturligtvis för liten, för att någon antaglig formel med kristallvatten skulle kunna på grund däraf uppställas.

Amonium-nitronaftalin-β-disulfonat. 1 g syra neutraliserades med amoniak: därtill sattes ytterligare 1 g syra. Prof af lösningen visade vid afdunstning under mikroskopet först otydliga kristallnålar och sedan fjäll. Det är troligt, att nålarna voro neutralt amoniumsalt, att fjällen voro fri syra, och att något surt amoniumsalt icke existerar.

Den sura lösningen neutraliserades fullständigt med amoniak. Den bildade vid afsvalning en kristallgröt, bestående af otydligt utvecklade nålar; kristallisationen hade blifvit störd genom omrörning. Saltet löstes åter i värme; vid afsvalning erhölls det nu under ostörd kristallisering i form af en tämligen fast kaka, bestående af små gyttringar af små nålar. Saltet är i vatten lättlösligt.

Natrium-nitronaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.ONa\\SO_2.ONa\end{cases} + 2H_2O$, kristalliserar i små, mikroskopiska nålar, förenade till blomkålslika gyttringar. Saltet är i vatten lättlösligt. Det förlorar det allra mesta af sitt kristallvatten vid 100° C.

Analyser på tvättadt och sedan mellan papper utprässadt salt:

1. 0,4606 g förlorade vid 100° C 0,0318 g (=6,90 %), vid 220—225° 0,0352 g (=7,64 %); vid 265° ökades ej denna vigtförlust; genom glödgning erhölls 0,1600 g Na_2SO_4 (=12,18 % Na, beräkn. på torkad substans, 11,25 % Na, beräkn. på inv̈agd substans).

2. 0,2878 g förlorade vid 300° C 0,0237 g; substansen syntes knappast ha blifvit sönderdelad vid denna höga temperatur.

3. 0,5633 g förlorade 0,0500 g vid 250° C.

I procent	funnet:			beräknadt för salt	
	1.	2.	3.	vattenfritt:	med $2H_2O$:
Na	12,18 11,25	—	—	12,20	11,14
$2H_2O$	7,64	8,23	8,88	—	8,72.

Det förefaller, som om den till anal. 1 använda substansen skulle ha vittrat något i fria luften, innan den blef invägd.

Silfver-nitronaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.O\,Ag\\SO_2.O\,Ag\end{cases}+2\,H_2O$, bildade vid kristallisering i exsiccator på mörkt ställe gyttrade, små nålar. En lösning af saltet, som upphettades på vattenbad, blef snart grumlig af utreduceradt silfver. Saltet är i vatten lättlösligt.

Analys på mellan filtrerpapper prässadt salt:

0,2694 g förlorade vid 100 – 105° C 0,0171 g; gaf 0,1319 g AgCl.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ag	36,84	37,03
$2\,H_2O$	6,35	6,18.

Barium-nitronaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}>Ba+2\,H_2O$, ansköt ur en svalnande, mättad lösning i små, glänsande taflor, som dels voro rosettlikt grupperade och då vanligen hade mindre tydliga konturer, dels voro isolerade och tydligt sexsidiga, något långsträkta. Saltet löses ganska trögt äfven i kokande vatten; för öfrigt är det äfven rätt svårlösligt däri, hvarför saltet också lätt kan erhållas genom fällning af syran eller lättlösligt salt med klorbarium. Saltet synes icke förändras hvarken i vanlig luft eller i exsiccator.

Analys på mellan papper utprässadt salt:

0,4163 g var efter 1/2 dygns liggande i fria luften oförändradt; efter ytterligare 1/2 dygns förvaring öfver svafvelsyra var det likaledes oförändradt; hade efter 2 timmar vid 100—110° C förlorat endast 0,0015 g; förlorade vid 220° 0,0271 g (=6,51 %), vid 260—270° 0,0299 g; återtog vid liggande i fria luften efter 3 timmar 0,0160 g, efter 2 dygn 0,0186 g; genom glödgning erhölls 0,1917 g $BaSO_4$.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ba	27,08	27,18
$2\,H_2O$	7,18	7,14.

Kalcium-nitronaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}>Ca+2\,H_2O$.

Vid afdunstning på vattenbad afskildes detta salt i form af kristalliniska hinnor, innehållande otydliga, nålformiga kristaller. En vid vanlig temperatur afdunstad droppe visade däremot fjäll-

artade kristaller under mikroskopet. Saltet löses i en ganska liten mängd vatten, ehuru tämligen trögt. Det är icke lösligare i kokande vatten än i kallt och liknar således i detta hänseende kalcium-β-disulfonatet[1]).

Analys på mellan sugpapper utprässade nålformiga kristaller:

0,3003 g förlorade vid 100—105°C efter 2 timmar endast 0,0009 g, vid 210° 0,0254 g (= 8,46%), vid 260° 0,0266 g; gaf 0,1000 g $CaSO_4$.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ca	9,79	9,83
$2H_2O$	8,86	8,85.

Bly-nitronaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}> Pb + 2H_2O$, erhölls vid afdunstning på vattenbad i form af små, vårtformiga, hårda gyttringar af otydligt prismatiska kristaller, som vid fortsatt afdunstning småningom förenade sig till kristallskorpor. Saltet är tämligen lösligt i vatten; det löses rätt trögt i hett vatten, hvari det för öfrigt icke är mycket lösligare än i kallt. Saltet aftar långsamt i vigt vid 100°C.

Analyser på mellan papper prässadt salt:

1. 0,8077 hade efter ungefär 14 timmar förlorat vid 100—105°C 0,0248 g (konstant vigt icke uppnådd); vid 230—235° steg förlusten till 0,0510 g; 0,4237 g $PbSO_4$ erhölls.

2. 0,3392 g förlorade vid 260—265°C 0,0221 g.

I procent	funnet: 1.	funnet: 2.	beräknadt:
Pb	35,84	—	36,06
$2H_2O$	6,31	6,52	6,27.

Koppar-nitronaftalin-β-disulfonat bildar i vatten mycket lättlösliga, gröna, fjällartade kristaller.

1) EBERT och MERZ, Ber. chem. Ges. **9**, 601 (1876).

Behandling af nitronaftalin-β-disulfonklorid med absolut alkohol.

Det lyckades mig lika litet att få en eterart af nitro-β-disulfonsyran som af mononitro-α-disulfonsyran (se sid. 31!). Efter behandling af syrekloriden i slutet rör med absolut alkohol under 1 timme uti vattenbad erhölls en gul lösning, som underkastades destillation. Därvid fann jag, att vätskan började koka redan vid ungefär 35° C (kokpunkten hos *etyleter)*, hvarefter kokpunkten småningom höjdes till alkoholens kokpunkt. Återstoden efter destillationen gaf vid afdunstning upphof till fjällartade kristaller, liknande den fria *nitro-β-disulfonsyran.* Efter afdunstning till fullkomlig torrhet behandlades återstoden efter lösning i vatten med bariumkarbonat. Det sålunda erhållna bariumsaltet liknade det å sid. 58 beskrifna bariumsaltet.

Behandling af nitronaftalin-β-disulfonklorid med amoniak.

3 g nitro-β-disulfonklorid kokades med amoniaklösning af 0,95 eg. v., tills fullständig lösning inträdt. Den brungula lösningen afdunstades i värme, tills all amoniaklukt försvunnit; efter afsvalning upptogs utkristalliserad gulaktig produkt, som jämte mikroskopiska nålar innehöll något litet af en substans, som bildade runda aggregat af otydliga kristaller, på sugfiltrum och tvättades med vatten. Den jämte nålarna erhållna biprodukten utlöstes genom kokning med en mindre mängd vatten och affiltrerades. De olösta kristallnålarna löstes därefter trögt i en betydlig kvantitet kokande, starkt amoniakaliskt vatten. Då vid afsvalning mycket obetydligt utkristalliserat, måste lösningen afdunstas till en mindre volym; därunder afskilde sig kristallskorpor, som sönderkrossades efter hand som de utbildades för att ej hindra afdunstningen. Den sålunda erhållna **nitro-β-disulfonamiden,** $C_{10}H_5\begin{cases}NO_2\\(SO_2.NH_2)_2\end{cases}$ utgjorde efter torkning ungefär 1 ½ g.

Amiden synes vara mycket svårlöslig i kokande vatten; den erhålles därur i små, fina, gulaktiga kristallnålar. I amoniakhaltigt vatten löses amiden något lättare. I alkohol är amiden också mycket svårlöslig; något lösligare är den i finkelolja (ehuru äfven däri svårlöslig); så väl ur alkohol- som ur finkelolje-lösningarna erhållas små, mikroskopiska nålar. Amiden smälter vid upphettning på platinableck; smältpunkten ligger öfver 300° C.

Ur moderluten efter disulfonamiden erhölls efter afdunstning en kropp, som bildade än gyttrade kristallfjäll, än rundade aggregat af otydliga kristaller. Denna kropp, som icke blef tillbörligt renad så, att analys kunde på den samma med skäl företagas, har sannolikt samma sammansättning som den jämte mononitro-α-disulfonamiden erhållna biprodukten och en analog sammansättning med den jämte dinitro-α-disulfonamiden bekomna biprodukten (se sid. 32 och 49!).

Analys på $C_{10}H_5.NO_2\,(SO_2.NH_2)_2$:

0,2798 g gaf 30,6 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 17° C och under barometertrycket 761 mm.

I procent	funnet:	beräknadt:
N	12,71	12,69.

Amidonaftalin-β-disulfonsyra[1].

Denna syra framställdes enligt samma metod som monamido-α-disulfonsyran. Utbytet blef dock denna gång bättre, emedan lösningarna icke så hastigt oxiderades, hvarför jag också fann det vara icke alldeles nödvändigt att söka hindra lufttillträdet till de samma genom inledning af vätgas eller kolsyra.

Nitro-β-disulfonsyran neutraliserades med amoniak och kokades i en kolf med svafvelamonium, som tillsattes flere gånger. För att sönderdela det sålunda erhållna neutrala amoniumsaltet och vid reaktionen bildadt hyposulfit tillsattes saltsyra, hvarefter kokningen fortsattes omkring 1 timme. En brungul lösning med

1) Om nitro-β-disulfonsyra kokas med tenn och saltsyra, erhålles en i vackra, färglösa, små nålar kristalliserande kropp. Denna blef af mig icke närmare undersökt.

svag, blå fluorescens affiltrerades från svafvel och afdunstades, om så var behöfligt, till börjande kristallisering. Vid afsvalning utkristalliserade gyttrade, mikroskopiska nålar. De upptogos på sugfiltrum, tvättades och torkades. Min förmodan, att dessa nålar tillhörde den fria amidosyran, bekräftades icke genom analyserna (se sid. 64!), ty dessa visade, att jag erhållit ett *surt amoniumsalt*, som således icke sönderdelats under kokningen med utspädd saltsyra. Det sura amoniumsaltet, som var befriadt från kloramonium, kokades med barythydratlösning, så länge någon amoniaklukt kunde märkas; därunder utföll en stor del af det svårlösliga *bariumsaltet*. Detta upptogs på filtrum, och i filtratet inleddes kolsyra; i filtratet från bariumkarbonatet vanns en ny portion af bariumamidodisulfonatet. Bariumsaltet sönderdelades sedan med svafvelsyra. Filtratet från bariumsulfatet afdunstades på vattenbad till torrhet. Den så erhållna syran hade en blekt rödaktig eller gulaktig färg.

Amidonaftalin-β-disulfonsyra är i vatten lättlöslig och kristalliserar därur i små nålar. I saltsyra löses hon mindre lätt; därur har jag fått henne kristalliserad dels i nålar, dels i små, romboidala taflor[1]). Ur alkohol, hvari syran är svårlöslig, erhålles hon kristalliserad i nålar. Syrans salter, som till största delen erhållits genom behandling med karbonat, ha vanligen icke varit färglösa utan gulaktiga, emedan syran, hvarifrån jag utgått, varit något färgad. Vattenlösningarna af så väl syran som salterna ega en blå fluorescens; denna är mindre tydlig eller knappast märkbar hos lösningar, som blifvit starkare färgade i ljuset; men om en sålunda färgad lösning utspädes så, att den blir färglös, framträder den blåa fluorescensen åter tydligt. Ofärgade vattenlösningar af syran eller dess salter förblifva ofärgade vid förvaring på mörkt ställe men antaga i solljuset snart en orangegul, brungul eller rödbrun färg. Om man jämför monamido-α-disulfonaten med amido-β-disulfonaten med afseende på kristallvattenhalt och löslighet, finner man, att de förra äro kristallvattenrikare och i vatten lösligare än de senare.

---

1) Ur en lösning, erhållen genom kokning af det sura amoniumsaltet med *koncentrerad* saltsyra, ansköto också vackra, små romboidala taflor, som troligen tillhörde den fria syran.

Såsom ofvan är nämdt, intar amidogruppen α-ställning hos monamido-α-disulfonsyran. Samma ställning intar amidogruppen hos amido-β-disulfonsyran. Jag har nämligen funnit, att äfven β-syran vid behandling med natriumamalgam ger upphof till *α-naftylamin.* Härigenom är också nitrogruppens ställning hos nitro-β-disulfonsyran afgjord och äfven den nyingångna kloratomens ställning hos den af nitro-β-disulfonklorid och fosforpentaklorid erhållna triklornaftalinen.

Salter af amidonaftalin-β-disulfonsyra.

Kalium-amidonaftalin-β-disulfonat bildar vid afsvalning af en i värme mättad lösning stråligt grupperade knippen af i ändarna stympade nålformade kristaller. Saltet är i vatten lättlösligt. Dess icke altför mycket utspädda vattenlösning ger vid behandling med saltsyra en ymnig, hvit fällning, som dock icke uppstår i ett ögonblick utan småningom; denna fällning är surt kaliumsalt.

Kalium-hydro-amidonaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.OK\\SO_2.OH\end{cases}$, erhölls genom fällning af det neutrala saltet med saltsyra. Den på sugfiltrum tvättade fällningen, som bestod af mikroskopiska nålar, löstes i hett vatten tämligen lätt med brandgul färg. Vid afsvalning af den till början kristallisering afdunstade lösningen bekommos hvita gyttringar af mikroskopiska, prismatiska nålar. De upptogos på sugfiltrum och tvättades. Om en i värme icke altför mycket (ej till början kristallisering) afdunstad lösning får ostördt kristallisera, bildas vid afsvalning tämligen hårda vårtformiga aggregat af makroskopiskt synbara, prismatiska nålar.

Analyser på mikroskopiska kristallnålar:

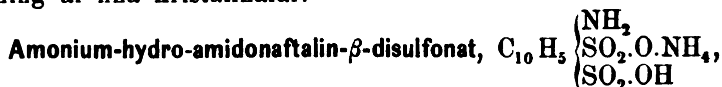
1. 0,3476 g lufttorkad substans förlorade vid 100°C 0,0011 g, vid 200° 0,0027 g och vid 250° 0,0033 g (= 0,95 %); gaf 0,0855 g K_2SO_4 (= 11,04 % K, beräkn. på invägd substans, 11,15 % K, beräkn. på vittrad substans).

2. 0,2032 g mellan papper utprässadt salt förlorade vid 250°C 0,0013 g (= 0,64 %); gaf 0,0508 g K_2SO_4.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
K	11,15	11,29	11,47.

För liten är den i analyserna funna vattenhalten, för att man på grund däraf skulle kunna uppställa någon antaglig formel med kristallvatten.

Amonium-amidonaftalin-β-disulfonat. Om surt amoniumsalt utröres med vatten till en välling, och litet amoniak därefter tillsättes, inträder hastigt fullständig lösning. Afdunstas lösningen till början de kristallisering, erhållas vid afsvalning aggregat af nålar. De äro i vatten mycket lättlösliga. Tillsättes saltsyra till en tämligen koncentrerad lösning af det neutrala amoniumsaltet, faller icke genast surt salt, men inom kort uppstår en ymnig fällning af fina kristallnålar.

Amonium-hydro-amidonaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.O.NH_4,\\SO_2.OH\end{cases}$

erhölls vid framställningen af den fria amidosyran (se sid. 62!). Saltet är i hett vatten tämligen lättlösligt, i kallt vatten däremot tämligen svårlösligt, hvarför också en i värme mättad lösning af saltet vid afsvalning bildar en gröt af kristallnålar; dessa äro färglösa (i hög hvita), för oväpnadt öga knapt skönjbara.

Analyser:

1. 0,2531 g mellan papper prässad substans var efter 13 timmars stående i fria luften oförändrad i vigt; förlorade vid 100°C efter $1^1/_2$ timme endast 0,0005 g och vid 240° ytterligare blott 0,0005 g; 0,2521 g vid 240° torkad substans gaf 0,3445 g CO_2.

2. 0,3082 g vid 100° torkad substans gaf 23,4 cm³ kväfgas, mätt öfver vatten af 16°C och under barometertrycket 752 mm.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
C	37,33	—	37,50
N	—	8,76	8,75.

Silfver-amidonaftalin-β-disulfonat. Om en kall lösning af syran mättas med silfverkarbonat, och den gula affiltrerade lösningen afdunstas i exsiccator på mörkt ställe, kan man erhålla silfversaltet utan sönderdelning kristalliseradt i mikroskopiska, mestadels tätt gyttrade, stråligt grupperade nålar. Om saltets lös-

ning får frivilligt afdunsta vid vanlig temperatur vid ljustillträde, synes den delvis sönderdelas; likaså, om afdunstningen sker i värme.

Barium-amidonaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5 \begin{cases} NH_2 \\ SO_2.O \\ SO_2.O \end{cases} > Ba + H_2O$,

bekoms genom sönderdelning af det sura amoniumsaltet med barythydrat (se sid. 62!). Det är svårlösligt i vatten; vid afdunstning i värme erhåller man små gyttringar af mikroskopiska, ej väl utvecklade kristallnålar (anal. 1); vid afsvalning af en i värme mättad lösning erhåller man en kristallinisk produkt (anal. 2), som fast vidhäftar kristallisationskärlets botten. Saltet förlorar intet kristallvatten vid 100° C; det synes börja sönderdelas vid ungefär 270° C.

Analyser:

1. 0,5377 g mellan papper utprässadt salt ändrade ej vigt vid 100° C; förlorade efter 2 timmars upphettning vid 165—170° endast 0,0015 g; vid 220—230° steg förlusten till 0,0201 g; vid 250—260° ökades ej denna vigtförlust.

2. 0,3142 g lufttorkad substans förlorade vid 260—275° C 0,0141 g; den förut gula substansen hade blifvit något brunaktig; efter 14 timmars stående i fria luften hade den återtagit 0,0102 g, efter 1½ dygn 0,0127 g; genom glödgning erhölls 0,1589 g $BaSO_4$.

I procent	funnet:		beräknadt:
	1.	2.	
Ba	—	29,74	30,04
H_2O	3,74	4,49 (?)	3,95.

Kalcium-amidonaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5 \begin{cases} NH_2 \\ SO_2.O \\ SO_2.O \end{cases} > Ca + 2H_2O$,

kristalliserade under afdunstning i värme uti mestadels radielt anordnade nålar. Saltet är i vatten lättlösligt; det är i kokande vatten knapt lösligare än i kallt.

Analys på mellan sugpapper utprässadt salt:

0,2579 g hade efter 1 timmes upphettning vid 100° C förlorat endast 0,0002 g; efter upphettning vid 170° var förlusten 0,0239 g och vid 230—240° 0,0246 g; genom glödgning bekoms 0,0919 g $CaSO_4$.

I procent	funnet:	beräknadt:
Ca	10,48	10,61
$2H_2O$	9,54	9,55.

Bly-amidonaftalin-β-disulfonat, $C_{10}H_5\begin{cases}NH_2\\SO_2.O\\SO_2.O\end{cases}\!\!>Pb$, är tämligen svårlösligt i vatten och icke lösligare i hett än i kallt vatten. Det bildar under afdunstning i värme af otydligt utvecklade mikroskopiska taflor bestående små gyttringar, som förena sig till kristalliniska skorpor. Vid afdunstning i exsiccator däremot kristalliserar saltet i mikroskopiska, radielt ordnade, korta nålar. Det förra saltet, som analyserades, är troligen kristallvattenfritt; den i analysen funna vattenhalten, som icke är tillräcklig att motsvara $^1/_2$ molekyl vatten, härleder sig måhända från en liten förorening af det senare, i nålar kristalliserande saltet.

Analys på mellan sugpapper utprässadt salt:

0,4683 g var oförändradt i vigt efter 12 timmars liggande i fria luften; förlorade vid 100°C 0,0004 g, vid 250° 0,0053 g (= 1,13 %); gaf 0,2763 g $PbSO_4$ (= 40,31 % Pb, beräkn. på invägd substans, 40,77 % Pb, beräkn. på vittrad substans).

I procent	funnet:	beräknadt:
Pb	40,77	40,75.

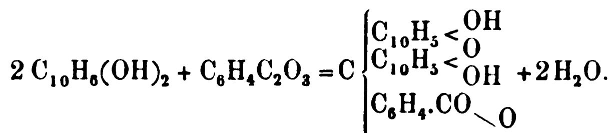
Koppar-amidonaftalin-β-disulfonat. Om en kall lösning af syran neutraliseras genom kopparkarbonat, erhåller man en gul lösning. Denna lösning ändrar icke färg vid kokning, om den är tillräckligt utspädd. Efter afdunstning däremot i värme eller vid vanlig temperatur i fria luften eller uti exsiccator blir den rödbrun och lemnar slutligen, då den gått till torrhet, en mörkbrun, glänsande, ej märkbart kristallinisk produkt, som i vatten är mycket lättlöslig. Använd som bläck, ger lösningen, om den är koncentrerad, en mörkbrun, glänsande skrift, och om den är mera utspädd, en ljusbrun, icke glänsande skrift.

Behandling af amidonaftalin-β-disulfonsyra med salpetersyrlighet och med kaliumnitrit.

Jag har gjort åtskilliga försök att låta salpetersyrlighet inverka på amido-β-disulfonsyra, hittills dock med mindre godt resultat, som kanske till stor del berott därpå, att jag vid försöken ej användt nog stark afkylning (endast med vatten af +10° C). Jag har också behandlat amidosyran med kaliumnitrit och har därvid erhållit en mörkröd lösning, som icke ännu blifvit närmare undersökt. Det är min afsigt att framdeles fortsätta dessa försök, hvarför jag tills vidare uppskjuter med den närmare redogörelsen för de hittills gjorda försöken.

Försök att framställa en ftalein af α-dioxinaftalin.

Af orent kalium-naftalin-α-disulfonat beredde jag mig genom smältning med kalihydrat dioxinaftalin. Den var icke ren, ty dess smältpunkt låg ungefär 10° under den rätta, som är 186° C [1]). Af denna dioxinaftalin sökte jag framställa en ftalein genom inverkan af ftalsyreanhydrid vid närvaro af tennklorid. För detta ändamål blandades 2 g dioxinaftalin med 0,925 g ftalsyreanhydrid enligt reaktionsformeln:

$$2\,C_{10}H_6(OH)_2 + C_6H_4C_2O_3 = C\begin{cases} C_{10}H_5<^{OH}_{O} \\ C_{10}H_5<^{O}_{OH} \\ C_6H_4.CO\searrow O \end{cases} + 2\,H_2O.$$

Till blandningen sattes ungefär 6 g tennklorid [2]). Den upphettades i en liten kolf uti glycerinbad vid en temperatur af ungefär 120—130° C under 7 timmar. En del af ftalsyreanhydriden sublimerade därunder upp i kolfvens öfre del. Den svarta reaktionsprodukten kokades upprepade gånger med vatten, som antog

---

1) Ebert och Merz, Ber. chem. Ges. 9, 609 (1876).

2) Under reaktionens lopp tillsattes sedan något mera tennklorid.

en svagt violett färg, och behandlades sedan med alkohol. Den mörkt blodröda alkohollösningen, som starkt fluorescerade i grönt, kokades, sedan en del af alkoholen afdestillerats, med blodlutkol under 1 $^1/_2$ timme. Den affiltrerade blodröda lösningen gaf efter afdunstning till nära torrhet ett brunt pulver. Detta pulver ger med kali- eller natron-lut en vackert grön lösning, som dock snart blir först mossgrön och sedan brun eller rödbrun. Alkalilösningarna fällas af saltsyra, och den brunt färgade kroppen regenereras. Denna synes vara svårlöslig i benzol. Jag lyckades icke erhålla den i någon tydligt kristallinisk form. Vid ett andra försök att framställa ftaleinen blef resultatet ungefär det samma. Jag använde då en något högre temperatur (140—150° C) vid reaktionen. Jag hade för litet material för att kunna underkasta det någon analys.

Jag vill till sluts lemna en kort redogörelse för arbetets väsendtliga innehåll:

OM

MATEMATIKENS STUDIUM

I ITALIEN OCH FRANKRIKE.

RESEBERÄTTELSE

AF

GÖRAN DILLNER.

UPSALA, 1883.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Om

Matematikens studium i Italien och Frankrike.

Reseberättelse.

Af **Göran Dillner.**

Såsom innehafvare af riksstatens större utrikes rese-stipendium för 1882 reste jag mot slutet af april s. å. från Upsala och uppehöll mig under månaderna maj—december å utrikes ort i ändamål att, enligt den vid ansökningen af detta stipendium bifogade plan, *inhemta kännedom om matematikens studium vid de högre läroanstalterna i Frankrike och Italien* i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den plan jag sökte följa vid min förra utrikes resa, då jag såsom innehafvare af riksstatens mindre stipendium besökte några af de tyska universiteten, hvarom min reseberättelse, *Om matematikens studium vid några af de tyska universiteten,* införd i Upsala universitets årsskrift för 1876, närmare upplyser. Jag bör likväl i förväg angifva, att anordningen af den matematiska undervisningen såväl i Italien som Frankrike gifvit mig anledning att så till vida utsträcka berörda plan, att den äfven omfattar den del af den matematiska undervisningen, som meddelas i de läroanstalter, hvilka motsvara våra elementarläroverk på den klassiska och reala linien. Härigenom vinnes en samlad insigt om det sätt, hvarpå studiet af nämda i dessa länder högt burna vetenskap för sina särskilda ändamål bedrifves. Måhända skall ock denna insigt vara af någon nytta i en blifvande af behofvet påkallad reform af den matematiska undervisningen i vårt eget land.

Om matematikens studium i Italien.

Jag uppehöll mig under maj och juni vid universitetet i Padua samt besökte under oktober universiteten i Pavia och Pisa. Universitetet i Padua, hvilket anses vara ett af de äldsta i Italien, synes i äldre tider, synnerligen på sextonhundratalet, ha stått i mycket stort anseende, att döma af den ofantliga mängd vapensköldar, hvilka kläda de inre sidorna af universitetshusets borggård och med sina inskrifter tala om de lärda grader och utmärkelser, som universitetets fyra fakulteter utdelat till kunskapssökande ynglingar af de mest skilda nationaliteter i Europa. I en förteckning af de vid universitetet inskrifne studerande från äldre tider fann jag flere danska namn och äfven två svenska, Gustaf prins af Sverge (Erik XIV:s son) [1]) och Adam Banér, den store fältmarskalkens son, hvilken för fadrens frejdade namn valdes till univetsitetets rector illustris. Universitetets stora anseende i dessa äldre tider torde i väsentlig mon ha grundlagts af Galilei, hvilken här verkade nära 20 år i slutet af det sextonde och i början af det sjuttonde seklet. Ännu är att se, i ett särskildt rum förvarad, den fysiska instrumentsamling, hvaraf den store mannen betjenade sig i sin undervisning, en samling som för sin rikedom väcker efterverldens beundran.

Den särskilda anledning, som förde mig till Padua, var att erfara det inflytande på det matematiska studiet, som senator grefve Giusto Bellavitis der utöfvat under en 35-årig verksamhet som professor i matematik, en anledning som var för mig af desto större intresse, som jag hade haft förmonen att stå i vetenskaplig förbindelse med Bellavitis under de sista 10 åren af hans lefnad. Jag skall i största korthet söka framställa grunddragen af denne märklige mans lefnad och vetenskapliga betydelse.

---

[1]) En i Padua ända till de senaste tider trodd sägen förmäler, att denne prins Gustaf skulle ha varit Gustaf II Adolf, »krigets blixt» och »Guds gissel», hvilken lockad af Galileis stora vetenskapliga rykte här under hans ledning skulle ha studerat de matematiska och fysiska vetenskaperna. Denna sägen härleder sig derifrån, att Galilei i ett af sina bref omnämner såsom en af sina lärjungar Gustaf, prins af Sverge, under benämningen »principe ereditario di Svezia». Hvar och en som något känner Sverges historia, inser orimligheten af denna sägen, aldrahelst som nyligen blifvit ådagalagdt, att berörda bref från Galilei är skrifvet mot slutet af femtonhundratalet.

Bellavitis föddes 1803 i Bassano af greflig familj, hvars ringa ekonomiska vilkor icke längre svarade mot dess börd, — fadren innehade nämligen den anspråkslösa platsen som räkenskapsförare vid municipalitetet i Bassano. Sonen Giusto erhöll ingen annan undervisning än den fadren nödtorfteligen lemnade honom, hufvudsakligen i elementen af matematiken. Han anstäldes vid 20 års ålder såsom kanslist vid nämnda municipalitet, de första 9 åren utan lön, sedan med ett årligt underhåll af föga mer än 400 kronor, till dess han vid 39 års ålder erhöll plats såsom lärare i matematik vid lyceet i Vicenza, hvilken plats han 1845, efter förut erhållet diplom som heders doktor i matematik och filosofi, utbytte mot professuren i matematik vid universitetet i Padua, en befattning som han verksamt utöfvade till sin död i november 1880. Bellavitis lemnade efter sig enka samt sonen Ernesto, professor i deskriptiv geometri vid tekniska högskolan i Padua.

Utom en mängd utmärkelser, som kommo Bellavitis till del af akademier och lärda sällskap, valdes han 1866 till rector magnificus vid universitetet i Padua samt utnämdes samma år till rikets senator; 1868 stadfästes af regeringen för Bellavitis och hans efterkommande den ärfda titeln af grefve. — Bakom detta fortskridande från det ringa och obemärkta till upphöjelse och ära ligger ett oaflåtligt af kärlek till vetenskapen ledt intellektuelt arbete. Den betydande lärdom, hvaraf Bellavitis var i besittning i de matematiska och fysiska vetenskaperna och hvarom hans mer än 200 afhandlingar i dessa vetenskaper bära vittne, hade han förskaffat sig på egen hand. Bellavitis, som aldrig gått i någon skola och ej heller på annat sätt med någons tillhjelp lärt sig främmande språk, hade på egen hand förvärfvat sig en så vidsträckt språkkännedom, att han läste mest alla utkommande afhanhandlingar af någon betydenhet i ofvannämda vetenskaper på de språk, hvarpå de voro skrifna, hvarom hans sedan 1859 och allt framgent utgifna Rivista dei giornali nogsamt vittnar. Bellavitis var redan före sitt tjugonde år i besittning af den högre analysens element jämte dess tillämpning på geometrien och mekaniken. Bland hans handskrifter såg jag en, som ännu röjde gossens handstil och hvilken handlade om derivatans betydelse för eqvationsläran och geometrien. Vid 21 års ålder började han publicera sina lärda afhandlingar, hvilka öppnade för honom om än långsamt vägen till förut berörda vetenskapliga utmärkelser.

Bellavitis' förnämsta vetenskapliga betydelse är hans upptäckt af Eqvipollenskalkylen, publicerad under åren 1832—1837. Visserligen hade före honom åtskilliga författare afhandlat de imaginära qvantiteternas geometriska betydelse, men Bellavitis är dock den förste, som oberoende af algebran utvecklat en sjelfständig och i detalj organiserad kalkyl, hvilken icke allenast gaf en nöjaktig geometrisk förklaring af de imaginära qvantiteterna utan äfven öppnade en väsentligen förenklad väg för studiet af den analytiska geometrien, hvarpå han lemnade talrika bevis genom tillämpning af sin nya metod på geometriska frågor af den mest skiftande betydelse. Oaktadt upprepade försök lyckades det dock icke Bellavitis att utsträcka sin metod utöfver geometrien i planet; det var Hamilton förbehållet att 10 år senare med sin qvaternkalkyl lägga i dagen den metod, som generelt omfattar såväl planets som rymdens geometri. Eqvipollenskalkylen och qvaternkalkylen hvila väsentligen på samma grundtankar, och den förra är att betrakta som ett speciclt fall af den senare; men prioriteten af dessa grundtanker, såvidt de omfatta geometrien i planet, måste tillerkännas Bellavitis. Anmärkningsvärdt är, att Cauchy, som skref sin Mémoire sur les quantités géométriques, omkring 20 år efter Bellavitis upptäckt, icke synes ha haft någon kännedom om denna; ty Cauchy håller sig hufvudsakligen inom de gränser som af äldre författare blifvit uppdragna vid behandlingen af de imaginära qvantiteternas geometriska betydelse.

Universitetet i Padua hedrade Bellavitis' minne med en högtidlig parentation. Vid ingången till universitetets festsal ses en bröstbild i marmor af Bellavitis samt en i väggen inmurad marmortafla, som med sin inskrift tolkar Bellavitis betydelse för universitetet och vetenskapen.

Jag öfvergår nu till redogörelsen för de kurser, som äro föreskrifna för de särskälda läroanstalterna, hvarvid jag under särskilda rubriker skall anföra elementarläroverket med sina två hufvudafdelningar det klassiska och det reala, vidare universitetet och slutligen den tekniska högskolan.

I. Elementarläroverket.

A. Det klassiska läroverket: ginnasio e liceo.

Det klassiska elementarläroverket omfattar 8 klasser, hvaraf de 5 första, motsvarande vår nederskola t. o. m. nedre sjette klassen, innefattas i *ginnasio*, och de tre öfversta, motsvarande vår öfre sjette och sjunde klasser, inbegripas i *liceo*. De för de särskilda klasserna tillmätta undervisningstimmarne angifvas af följande schema:

Ginnasio. Timmar i veckan (för alla ämnen 22 i kl. I—II. 23 i kl. III—V).

Klass	I	II	III	IV	V
Åskådningsgeometri och öfningar i praktisk aritmetik . . .	2	2	2	—	—
Praktisk aritmetik	—	—	—	1	1
Teckning af geom. figurer (på fri hand och med instrument)	1	1	—	—	—

[Utom matematik och teckning undervisas i följande ämnen: italienska, latin, grekiska (IV—V), historia och geografi, elementen af naturalhistorien (III—V)].

Liceo. Timmar i veckan (för alla ämnen 26).

Klass	I	II	III
Matematik	5	4	3

[Utom matematik undervisas i följande ämnen: italienska, latin, grekiska, historia och geografi (I—II), fysik och kemi (III), naturalhistoria (I—II), filosofi (II—III)].

Ginnasio.

Kl. I.

Räta linien. Planet. Mätning af räta linien. Vinkeln. Vidliggande, räta, vertikala vinklar. Summan af flere vinklar. Skilnaden mellan två vinklar. Mätning af vinklar förmedels räta vinkeln. Rapportören.

Parallela linier. Vinklar bildade af två parallela linier och en transversal. Egenskaper hos parallela linier.

Triangeln. Jämförelse mellan sidorna. Yttre vinkeln. Summan af vinklarne. Likhet mellan trianglar. Egenskaper hos den likbenta triangeln.

Problem om tudelning af en vinkel, af en rät linie. Att draga en rät linie genom en punkt vinkelrät mot och parallel med en rät linie. Att konstruera en vinkel, lika med summan af eller skilnaden mellan gifna vinklar; att konstruera en triangel i de tre hufvudfallen.

Fyrsidingen. Trapeziet. Parallelogramen. Romben. Rektangeln. Qvadraten. Dessa figurers hufvudegenskaper. Mätning af rektangeln, qvadraten, parallelogramen, triangeln, trapeziet.

Kl. II.

Månghörningen. Definitioner. Summan af de inre och af de yttre vinklarne. Ytan af en månghörning.

Den pytagoreiska satsen. Dess förnämsta följdsatser. Cirkeln. Mot lika bågar svara lika korder och lika medelpunktsvinklar. Följdsatser. Jämförelse mellan en kordas längd och hennes afstånd från medelpunkten. En rät linie, dragen vinkelrät mot radien genom dess ändpunkt, är *tangent* till cirkeln.

Hufvudsakliga problem om tangenterna.

Regelbundna månghörningar. Konstruktion af en regelbunden månghörning, inskrifven med 4, 8, 16,... sidor; med 3, 6, 12, 24... sidor. Mätning af en regelbunden månghörning. Praktisk regel att beräkna en cirkels omkrets och yta.

Kl. III.

Hufvudsaklig kännedom (förmedels modeller och framstälda teckningar) om det reciproka läget af två räta linier i rymden, om räta linien och planet, om två plan; om diedern, triedern; om prismat, pyramiden, om den regelbundna polyedern, om cylindern, om konen, om sfären.

Praktisk aritmetik.

Kl. IV.

Definitioner och regler om de fyra första räknesätten för hela tal och decimalbråk; om vanliga bråk.

Öfningar och hithörande problem.

Kl. V.

Definition af potensen; om roten af ett helt tal. Praktisk regel att utdraga qvadratroten ur ett helt tal och ur ett decimalbråk med gifven approximation.

Hithörande öfningar.

Liceo.

Kl. I.

Teoretisk aritmetik.

Decimalräkning. De fyra första räknesätten för hela tal. Potensen. Exponenter. Tals delbarhet. Största gemensama divisorn. Primtal och deraf härledda tillämpningar på uppsökandet af största gemensama divisorn och minsta gemensama dividenden till flere tal. Vanliga bråk. Decimalbråk. Förvandling af ett vanligt bråk till decimalbråk och tvärtom. Hithörande satser. Satsen om qvadrater och qvadratrötter. Om irrationela tal.

Algebra.

Definitioner. Algebraisk addition och subtraktion. Negativa qvantiteter. Multiplikation. Hithörande satser. Ett polynoms qvadrat och kub. Algebraisk division. Hithörande satser. Negativa exponenter. Algebraiska bråk.

Geometri.

Euklids I, II och III böcker.

Kl. II.

Algebra.

Potenser och rötter af monom. Räkning med radikaler. Brutna exponenter. Antydan om räkning med imaginära uttryck.

Storheters mätetal och proportioner.

Allmän eqvationslära. Eqvationer af första graden med en obekant. Öfningar och hithörande problem. Allmän lära om system af flere samtidiga eqvationer af första graden. Lösning af ett antal eqvationer af första graden med lika många obekanta, med tillämpning af de tre eliminations metoderna. Öfningar och hithörande problem. Diskussion af formlerna för lösning af förste grads eqvationerna med en och två obekanta.

Eqvationer af andra graden med en obekant. Diskussion af formeln för lösningen. Relationer mellan koefficienterna och rötterna till en andra grads eqvation. Rötternas tecken. Uppdelning af ett qvadratiskt trinom i förste grads faktorer. Öfningar och hithörande problem. Aritmetiska och geometriska progressioner.

Geometri.

Euklids IV, V och VI böcker. — Obs. Läraren kan i stället för Euklides begagna någon annan lärobok, blott denne ansluter sig till Euklids metod.

Kl. III.

Rymdgeometri.

Väsentliga satser om räta linierna och planen, betraktade i rymden, om polyedrar och om runda kroppar till den utsträckning att dessa kroppars yt- och kubikinnehåll mätes. Hithörande formler.

Allmän repetition af hela den under de två föregående åren genomgångna kursen.

I särskilda instruktioner, fogade till de angifna kurserna, uttalas och betonas den utan tvifvel riktiga pedagogiska regeln, att den praktiska öfningen bör föregå det strängt teoretiska räsonerandet. Likväl föreskrifves för den geometriska undervisningen i ginnasio, att de vigtigare satserna böra framställas med så vidt möjligt lättfattliga och för åskådningen lämpade bevis, likasom ock för den aritmetiska undervisningen derstädes, att reglerna skola belysas på ett enkelt och lättfattligt sätt. För liceo åter yrkas på teoretisk stränghet såväl i de geometriska som i de aritmetiska och algebraiska bevisen. I stereometrien yrkas på begränsning till de väsentligaste satserna, likasom läran om aritmetiska och geometriska progressioner bör fattas kort. Utom den angifna kursen i geometrien fordras äfven enklare planimetriska och stereometriska formler med sträng härledning ur den genomgångna teorien.

B. **Det reala läroverket: istituto tecnico.**

Det reala läroverket omfattar en fyraårig kurs med bestämda inträdesfordringar, bestående i godkända afgångsbetyg från ett lägre

realt läroverk eller ock i godkänd inträdesexamen. Detta läroverk är deladt i fem sektioner, nämligen: I den fysisk matematiska sektionen, II sektionen för landtmäteri, III sektionen för landtbruk, IV sektionen för handel och handels aritmetik, V sektionen för industri. Den första sektionen motsvarar närmast vår reallinies sjette och sjunde klasser. Godkända afgångsbetyg från denna sektion berättiga till inträde vid universitetet för afläggande af den kandidatexamen (licenza), som fordras för inträde i den tekniska högskolan. Önskar åter den reale studenten använda sin kandidatexamen för inträde i kursen för doktorsgraden, så måste han underkasta sig ett lindrigt kompleteringsprof i latinet. Alla sektioner undervisas gemensamt i matematik [likaså i italiensk litteratur, franska språket, geografi, historia, teckning, fysik, allmän kemi, naturalhistoria, elementen af den civila etiken och rätten, elementen af nationalekonomien (scienza economica); till sektionen I höra dessutom tyska och engelska språken].

De föreskrifna kurserna i matematik äro följande.

Första kursen.

Vanlig aritmetik. Allmän aritmetik.

I. Decimalräkning. De fyra första räknesätten för hela tal. Vilkoren för tals delbarhet. Vanliga bråk och decimalbråk. Räknelagarne för bråk. Räkning med approximerade decimalbråk. Det metriska systemet. Räkning med konkreta tal. Qvadraten och kuben, qvadratroten och kubikroten af hela tal och bråk. Storheters proportionalitet. Enkel och sammansatt regula de tri; metod för reduktion till enheten. Enkelt intresse; diskonträkning. Delning efter gifna förhållanden; bolagsräkning.

II. Direkta och omvända räkningar med tal i allmänhet. Summa, produkt, potens, skilnad, qvot, rot. Polynomens summa och skilnad; polynomens produkt och qvot. Satser om talens delbarhet. Primfaktorer. Minsta gemensama dividenden, och största gemensama divisorn till flere tal. Satser om potenserna och rötterna. Räkning med radikaler; negativa och brutna exponenter. Läran om irrationela tal. Läran om mätetalen och proportionerna; aritmetiska, geometriska, harmoniska medier.

Öfningar. I aritmetisk räkning, i lösning af aritmetiska problem, i räkneteckneus bruk.

Planimetri.

I. Vinklar, vinkelräta linier, sneda linier. Parallela linier. Trianglar, parallellogramer, mânghörningar. Likhet mellan trianglar, mellan parallellogramer, mellan mânghörningar.

II. Cirkeln, sekanter och tangenter. Cirkelomkretsars skärning och tangering. Vinklar i cirkeln. Mânghörningar in- och omskrifna till cirkeln; regelbundna mânghörningar.

III. Satser om rektanglar och qvadrater, konstruerade på räta linier och deras delar. Trianglar och parallellogramer lika till ytan. Satser om qvadrater och rektanglar, konstruerade på sidorna af en triangel. Satser om qvadrater och rektanglar, konstruerade på sidorna och diagonalerna af en fyrsiding.

Öfningar. Enkla problem till de framstälda teorierna. Teorem att bevisa och problem att lösa.

Andra kursen.

Algebrans element.

I. Eqvationer. Eqvationer af första graden med en obekant. Lösning af ett antal eqvationer af första graden med ett lika antal obekanta. Diskussion af formlerna för de obekantas värden. Negativa lösningar af eqvationer af första graden. Problem af första graden.

II. Lösning af andra grads eqvationer. Relationer mellan rötterna och koefficienterna. Diskussion af rötterna. Problem af andra graden. Eqvationer som reduceras till qvadratiska. Samtidiga eqvationer af första och andra graden.

III. Aritmetiska progressioner. Geometriska progressioner. Läran om logaritmerna. Logaritmiska tabeller och deras bruk. Problem om sammansatt intresse och annuiteter.

Öfningar. I algebraisk räkning, i lösning af algebraiska problem, i numerisk räkning förmedels logaritmer.

Planimetri.

I. Satser om proportionela storheter. Proportionela linier. Likformiga trianglar. Likformiga mânghörningar.

II. Mätetal mellan ytor af trianglar, parallelogramer, rektanglar. Mätetal mellan ytor och mellan omkretsar af likformiga månghörningar. Mätetal mellan ytor och mellan omkretsar af regelbundna månghörningar. Mätning af triangeln, parallelogramen, rektangeln, trapeziet, och af en regelbunden månghörning.

III. Mätetal mellan cirkelbågar, mellan cirkelsektorer, mätning af vinklarne. Satser om ytor och om omkretsar af regelbundna månghörningar, inskrifna eller omskrifna till cirkeln. Mätning af omkretsen och af ytan af en cirkel. Beräkning af mätetalet mellan en cirkels omkrets och diameter.

Öfningar. Enkla problem till de framstälda teorierna. Teorem att bevisa och problem att lösa.

Tredje kursen.

Algebrans element.

Begrepp om gränsvärden. Grunder för numerisk approximation. Begrepp om sannolikheter. Dispositioner, permutationer, kombinationer. Potensen af ett binom med hel positiv exponent. Potensen af ett polynom.

Öfningar. Numeriska approximationsräkningar. Lösning af algebraiska problem.

Plan trigonometri.

I. trigonometriska linier af en båge; relationer som dessa ha till hvarandra. Trigonometriska formler för addition och subtraktion af bågarne. Trigonometriska formler för dublering och tudelning af bågarne. Formler att transformera summan eller skilnaden af två trigonometriska linier i produkter.

II. Bestämning af sinus och cosinus af några anmärkningsvärda bågar. Konstruktion af en tabell för sinus och cosinus. Anordning och bruk af de trigonometriska tabellerna. Tillämpning af de trigonometriska tabellerna på värdeberäkning af algebraiska formler.

III. Relationer mellan sidorna och vinklarne i en rätlinig triangel. Lösning af de rätvinkliga och de snedvinkliga trianglarne. Ytan af triangeln, radierna till den inskrifna och till den omskrifna cirkeln. Fyrsiding som kan inskrifvas i cirkeln.

Öfningar. Tillämpningar af den plana trigonometrien på åtskilliga mätningar på fältet. Numerisk lösning af rätliniga trianglar. Teorem att bevisa och problem att lösa.

Stereometri.

I. Räta linier och plan vinkelräta eller parallela. Diedriska och polyedriska vinklar. Prismat, parallelepipeden, pyramiden, polyedrerna. Likhet och symetri mellan prismerna, pyramiderna, polyedrerna.

II. Prismer, parallelepipeder och pyramider af lika volym. Satser om det stympade prismat och den stympade pyramiden. Likformiga pyramider. Likformiga polyedrar.

III. Mätetal mellan volymerna af likformiga parallelepipeder och af likformiga polyedrar. Mätning af parallelepipeden och af prismat. Mätning af pyramiden, af det stympade prismat och af den stympade pyramiden. Mätning af polyedern.

IV. Cylindern, konen, tangentplanet. Cylinderns yta och volym. Konens yta och volym. Den stympade konens yta och volym.

V. Sfären, sekantplanen och tangentplanet. Ytan och volymen af figurer, begränsade af sfären och två eller tre plan dragna genom sfärens medelpunkt. Ytan af den sfäriska zonen och af sfären. Volymen af den sfäriska sektorn, af det sfäriska segmentet och af sfären.

Fjerde kursen.

Komplement till algebran och geometrien.

I. Elementära frågor om maxima och minima. Begrepp om determinanter. Begrepp om kontinuerliga bråk. Den obestämda analysen af första graden. Begrepp om komplexa tal.

II. Likformiga figurer, homotetiska figurer i planet och i rymden. Regelbundna månghörningar och regelbundna polyedrar. Likformighets centra, gemensama sekanter till cirklar, gemensama sekantplan till sfärer. Begrepp om den sfäriska geometrien. Stereografisk projektion.

Sfärisk trigonometri.

Relation mellan de tre sidorna och en vinkel, mellan de tre vinklarne och en sida i en sfärisk triangel. Relation mellan två sidor och två motstående vinklar. Relation mellan två sidor och två vinklar (icke båda motstående). Enskildt fall af de rätvinkliga trianglarne. Formler af Delambre och af Neper.

Öfningar. Teorem att bevisa och problem att lösa i algebran och geometrien.

Härtill kommer såsom det sista ämnet:

De första grunderna af den projektiva och af den deskriptiva geometrien.

De för de särskilda årskurserna tillmätta undervisningstimmarne angifvas af följande schema.

Fysisk matematiska sektionen. Timmar i veckan (för alla ämnen 29 i kurs I, 32 i kurs II, 36 i kurser III—IV).

Kurs	I	II	III	IV
Matematik	6	6	5	5

För kurs III upptager algebran 2 timmar samt trigonometrien och stereometrien 3 timmar.

Oaktadt denna betydliga undervisningstid i läroverket är hemarbete dock särkildt föreskrifvet. Det matematiska hemarbetet utgöres af här ofvan upptagna öfningar samt granskas omsorgsfullt af ämnesläraren.

Med afseende på fordringarne i matematik i de särskilda sektionerna bör anmärkas, att alla fyra kurserna gälla i den fysisk matematiska sektionen, de tre första kurserna i sektionerna för landtmäteri, landtbruk och industri och de två första kurserna i sektionen för handel och handelsaritmetik. I de fyra sistnämda sektionerna har de bristande kurserna i matematiken blifvit ersatta af för hvarje sektion ändamålsenliga tillämpningar af denna vetenskap.

II. Universitetet.

Fakulteten för matematik, fysik och naturvetenskap.

Denna fakultet omfattar följande undervisningsämnen: experimental fysik, kemi, mineralogi, geologi, zoologi, komparativ anatomi och fysiologi, botanik, algebra, infinitesimalräkning, analytisk geometri, projektiv geometri med teckning, deskriptiv geometri med teckning, hvilka ämnen böra genomgås under en *ettårig* kurs. Härtill kommer: teckning i ornament i en tvåårig kurs, teckning i arkitektur i en halfårig kurs. Såsom föremål för en högre vetenskaplig behandling upptager samma fakultet följande ämnen: rationel mekanik, teoretisk geodesi, astronomi, matematisk fysik, tre komplementära kurser i matematik.

Fakulteten har för ändamål: 1:o att befordra nationens vetenskapliga bildning; 2:o att lemna undervisning i fysik och naturvetenskap till studenter af den medicinska fakulteten; 3:o att bereda för inträde i den tekniska högskolan; 4:o att bereda studenterna till erhållande af särskilda doktorsdiplom (diplomi speciali d'insegnamento).

Fakulteten anställer efter en *tvåårig* studietid vetenskaplig kandidatexamen af två slag: 1:o i de matematiska och fysiska vetenskaperna (la licenza in scienze matematiche e fisiche) med följande tvångs ämnen: experimentalfysik, kemi, algebra, infinitesimalräkning, analytisk geometri, projektiv geometri med teckning, deskriptiv geometri med teckning; 2:o i naturvetenskaperna (la licenza in scienze naturali) med följande tvångs ämnen: experimental fysik, kemi, mineralogi, botanik, zoologi, komparativ anatomi och fysiologi.

Fakulteten anställer efter ytterligare en *tvåårig* studietid examen för doktorsgraden (la laurea) af fyra slag: 1:o i matematik (la laurea in matematiche); 2:o i fysik (la laurea in fisica); 3:o i kemi (la laurea in chimica); 4:o i naturvetenskap (la laurea in scienze naturali). Denna examen utgöres af en vetenskaplig afhandling i något af de till examen hörande ämnena samt, under förutsättning att afhandligen godkännes, af ett muntligt förhör. För doktorsexamen i matematik fordras att under de två åren ha följt föreläsningarna i förutnämda för en högre vetenskaplig behandling upptagna ämnen.

Alla examina ske under en examens kommission, som utgöres för hvart ämne af den undervisande läraren med adjunktion af en eller två examinatorer med privat anställning eller utom lärarekåren.

En ny inrättning (sedan 1875) är den s. k. scuola di magistero (scuola normale), som till sin hufvudsakliga anordning sammanfaller med den ofvan angifna kursen för doktorsgraden. Denna skola upptager fyra sektioner, nämligen: 1:o för matematik; 2:o för fysik; 3:o för kemi; 4:o för naturvetenskap. Undervisningsministern tillerkänner vissa vetenskaps fakulteter utmärkelsen att bilda en eller flere af desse sektioner samt att utdela doktorsdiplom af en högre rang (l'attestato delle connoscenze scientifiche e attitudine allo insegmento). Sektionerna stå under ministerns särskilda tillsyn och ega att till honom direkt lemna redogörelse för sin verksamhet. För inträde i denna rangskola fordras att hafva aflagt en utmärkt kandidatexamen samt att hafva bestått ett särskildt täflingsprof. De fördelar denna skola erbjuder bestå delvis i stipendier under studietiden samt delvis i utsigt att få anställning på förnämligare lärareplatser.

De universitet, som för närvarande ega utmärkelsen att bilda sektioner för matematik af denna rangskola äro följande: Pavia, Pisa, Turin, Roma och Neapel. I Pavia med närmare tusen studenter brukade antalet elever i denna sektion vanligen vara omkring 6 à 7. Undervisningen der skötes af prof. Casorati i högre matematisk analys och af prof. Beltrami i högre mekanik och i matematisk fysik. Såsom det väsentligaste brukade Casorati föreläsa teorien om komplexerna och om de elliptiska funktionerna. Utom de två föreskrifna åren brukade eleverna följa föreläsningarna äfven det tredje året för att skaffa sig material för sin doktorsafhandling. Jämte scuola di magistero eger vid de nämda universiteten äfven den vanliga doktorsgraden bestånd, hvarvid lärjungarna af de båda skolorna undervisas gemensamt, dock med större fordringar för rangskolans lärjungar att kunna tillämpa de genomgångna teorierna på af professorn förelagda särskilda uppgifter. I Pisa bär scuola di magistero namn af scuola normale samt är förlagd i en från universitetet skild lokal. Den matematiska undervisningen der skötes af prof. Dini i högre matematisk analys samt af prof. Betti i högre mekanik och matematisk fysik. På min förfrågan, om två år efter aflagd kandidatexamen kunde anses

tillräckliga för genomgående af en fullständig kurs i den högre matematiska analysen, upplyste mig prof. Dini, att hans lärjungar i normalskolan hade i allmänhet den grundliga förberedelse att tiden vore för ändamålet tillräcklig.

Det ligger i sakens natur, att de vetenskapliga studierna vid de italienska universiteten måste bli af temligen kompendiös form i anseende till den knappt tillmätta tiden för de särskilda kurserna. Också begagnas vid undervisningen knappast några läroböcker, än mindre några vetenskapliga arbeten af mera omfattande innehåll. Den italienske studenten redogör för hvad han hört föreläsas och dermed nog. Den utländska lärobokslitteraturen är för honom, såsom i regeln okunnig i de fremmande lefvande språken, otillgänglig. Professorn å sin sida är bunden af de föreskrifna kurserna och af den knappt tilltagna tiden, så att resultaten af hans egna vetenskapliga forskningar icke kunna bli föremål för föreläsningen utan endast för mémoirelitteraturen. Härpå lemnar just Bellavitis ett talande vittnesbörd. Han föreläste aldrig offentligen eqvipollenskalkylen, så enkelt och elementärt den än af honom är skriftligen framstäld, och det af skäl, att denna kalkyl icke kunde inrymmas i det föreskrifna undervisnings programet. Om ock dessa anmärkta förhållanden icke kunna annorlunda betecknas än såsom väsentliga olägenheter i ett universitets rent vetenskapliga verksamhet, så måste likväl erkännas, att studenten härigenom tvingas att väl taga vara på sin tid och att ändamålsenligt använda sina krafter på det egentliga examensarbetet. Det bör dock tilläggas, att detta allmänna omdöme icke eger full tillämplighet på scuola di magistero.

III. Den tekniska högskolan:

la regia scuola d'applicazione per gli ingegneri.

Denna skola har till ändamål att gifva nödig vetenskaplig och teknisk undervisning för erhållande af diplom såsom civil ingeniör eller arkitekt.

För inträde i denna skola fordras att ha aflagt kandidatexamen i de matematiska och fysiska vetenskaperna samt att förete

intyg om flitigt deltagande i kurserna i mineralogi och geologi samt i ornament- och arkitekturteckning.

Kursen för erhållande af diplom såsom civilingeniör eller arkitekt är *treårig*. Under det första året undervisas aspiranterna till de båda diplomen gemensamt i följande med matematiken i samband stående ämnen: rationel mekanik (med öfningar); teoretisk geodesi (med öfningar); grafisk statik (med teckning); tillämpning af den deskriptiva geometrien (med teckning), hvarvid den rent teoretiska kursen utgöres af det väsentliga innehållet i vanliga läroböcker. Under de två följande åren är undervisningskursen anordnad i hufvudsakligen praktiskt syfte.

Den tekniska högskolan utgör ursprungligen en del af universitetet. Såsom sådan qvarstår den ännu i Padua och i allmänhet i de större städernas universitet; från Pavia är den skild och förlagd till Milano; dock kunna eleverna efter godtfinnande göra det första årets kurs i Pavia eller Milano. Denna anordning anses vara af fördel för den tekniska högskolan, enär naturligtvis en större industriel stad är en lämpligare plats för en dylik skola än den mindre universitetsstaden.

Om
Matematikens studium i Frankrike.

Jag uppehöll mig under november vid universitet*) i Bordeaux samt under förra hälften af december vid Sorbonne, universitetet i Paris. Vid redogörelsen för matematikens studium i Frankrike skall jag särskildt behandla elementarläroverket och universitetet.

I. **Elementarläroverket** (L'enseignement secondaire).

I de franska elementarläroverken (les lycées) undervisas på fyra linier, som jag vill beteckna med benämningarna: A) *den humanistiska*, B) *den matematisk naturvetenskapliga*, *fullständig*, C) *den matematisk naturvetenskapliga, inskränkt för matematiken*, D) *den reala*. Hvar och en af dessa linier mynnar ut i en särskild studentexamen, *examen du baccalauréat* A) *ès lettres*, B) *ès sciences complet*, C) *ès sciences restreint pour la part mathématique*, D) *de l'enseignement secondaire spécial*. Härtill har man att lägga *les classes de mathématiques spéciales*, inrättade vid de stora lyceerna, hvari lemnas undervisning i högre algebra, i analytisk geometri, i kemi och i fysik såsom förberedelse för inträde i den högre normalskolan och i den polytekniska skolan.

Studentexamen under rubrikerna A), B) och C) aflägges i regeln vid början (oktober—november) och slutet (juli—augusti) af hvarje akademiskt läsår inför vederbörande fakultet (faculté ès lettres, faculté ès sciences), företrädd af en examenskommission. Genom undervisningsministerns påbud kan dock en särskild examen anordnas i mars eller april. Studentexamen under rubriken D) åter försiggår inför en examenskommission, tillsatt af undervisningsministern. Vid anmälan till studentexamen behöfver examinanden endast förete intyg om ålder (fylda 16 år), god frejd samt att anmälningen sker med föräldrars eller målsmans till-

*) Jag använder här ordet universitet i den vanliga betydelsen af högskola med fullständiga fakulteter, ehuru som bekant l'université utmärker hela det offentliga undervisningsväsendet i Frankrike.

stånd*). Jag lemnar här uppgift på fordringarne i matematik i hvar och en af dessa fyra studentexamina, hvarvid jag till jämförelse med våra förhållanden lemnar en schematisk öfversigt öfver anordningen af hela examen.

A) **Den humanistiska studentexamen** (examen du baccalauréat ès lettres).

Denna examen är delad i två serier, hvaraf den andra serien endast kan afläggas ett fullt läsår efter den första serien. Hvardera serien omfattar en skriflig och en muntlig pröfning.

Serien I.

Den skriftliga pröfningen omfattar: 1:o ett latinskt öfversättningsprof, 2:o behandling på franska af ett ämne ur litteraturen eller historien, 3:o ett tyskt eller engelskt tema. Den muntliga pröfningen omfattar: 1:o grekiska, 2:o latin, 3:o franska, 4:o klassisk litteratur, 5:o historia, 6:o geografi, 7:o ett lefvande språk.

Serien II.

Den skriftliga pröfningen omfattar: 1:o behandling af ett filosofiskt ämne (gäller i betygsväg dubbelt), 2:o behandling af ett matematiskt naturvetenskapligt ämne. Den muntliga pröfningen omfattar: 1:o filosofi (gäller i betygsväg dubbelt), 2:o filosofiens historia, 3:o matematik, 4:o fysik med kemi, 5:o naturvetenskaper, 6:o historia.

Fordringarna i matematik äro följande.

I. *Aritmetik och algebra.*

De tre lägre klasserna (den 6:e, 5:e och 4:e)**) omfatta: räkning med hela tal, decimalbråk och bråk; det metriska systemet,

*) Jag var i tillfälle att i tre dagar åhöra studentexamen i Bordeaux, då denna frihet att utan företeende af några kunskapsbetyg försöka sig i examen syntes mer egnad att förorsaka examinatorerna onödigt besvär än bereda framgång åt det vetenskapliga studiet, enär en ansenlig mängd af examinanderna tycktes mer bygga sitt hopp på lyckans gunst än på nödig förberedelse för examen. Också beklagade en af examinatorerna denna frihet såsom en tillställning af de klerikalen för att inom det vetenskapliga området misskreditera republiken.

**) Nummerföljden är motsatt den hos oss gällande.

proportioner, regula de tri, intresse, diskont och alligations räkning, tals delbarhet, qvadrat och qvadratrot. I de tre öfre klasserna fordras: (klass 3) läran om den största gemensama divisorn och den minsta gemensama dividenden, tillämpning på bråk, läran om primtal och förvandling af vanliga bråk i decimalbråk; kort begrepp om storheters representerande af bokstäfver och om algebraiska räknelagar; eqvationer af 1:e graden med en obekant; tillämpning; problem om uniform rörelse; (klass 2) lösning af eqvationer af 1:e graden med en och flere obekanta; positiva och negativa qvantiteter; lösning af 2:e grads eqvationen; dryftning af några geometriska problem; problem om rätlinig uniformt accelererad rörelse; tillämpning på tunga kroppars rörelse.

II. *Geometri.*

De tre lägre klasserna omfatta: de första begreppen i plan geometri (räta linien, planet, triangeln, parallela linier, cirkeln, tangenten m. m), begreppen om klotet, mätning af de enklaste ytor och volymer. I de tre öfre klasserna fordras: (klass 3) läran om proportionela linier, om likformighet; relation mellan en rätvinklig triangels sidor; egenskaper hos kordor, om sekanter och tangenter gående genom samma punkt; läran om regelbundna månghörningar, om qvadraten och sexhörningen; qvoten mellan cirkelomkretsen och diametern; mätning af ytor, rektangeln, parallelogramen, triangeln, trapezet; läran om den omskrifna månghörningen, om cirkelns yta; qvoten mellan ytorna af likformiga figurer; (klass 2) rymdgeometri; räta linier dragna vinkelrätt och snedt mot ett plan; parallela linier och plan; vinkeln mellan två plan; vinkelräta plan; begrepp om vinklar mellan tre och flere plan; polyedrar; mätning af volymer, parallelepipeden, prismat, pyramiden: (klass 1) läran om cylinder, konen, den stympade konen, yta och volym; om klotet, plan sektion, storcirklar, små cirklar, poler; om tangentplanet, volymen af en polyeder omskrifven om klotet; om klotets yta och volym.

Till dessa fordringar lägges enligt ett nyare stadgande: läran om progressioner, logaritmer och likformighet i rymden.

B) **Den fullständiga matematisk naturvetenskapliga studentexamen** (examen du baccalauréat ès sciences complet).

Denna examen utgöres af en skriftlig och en muntlig pröfning. Den skriftliga pröfningen omfattar: 1:o behandling af ett matematiskt ämne; 2:o behandling af ett fysiskt ämne; 3:o ett latinskt öfversättningsprof. Den muntliga examen omfattar: 1:o matematik med kosmografi och mekanik (gäller i betygsväg dubbelt); 2:o fysik med kemi (gäller i betygsväg dubbelt); 3:o explikation af franska och latinska författare; 4:o ett lefvande språk; 5:o historia och geografi; 6:o filosofi.

Fordringarna i matematik äro följande.

I. *Aritmetik och algebra,*

Den för linien A) angifna kursen, fullständigare utförd och med rikare tillämpningar särdeles af läran om progressioner och logaritmer, hvaribland sammansatt intresse och annuiteter äro särskildt angifna.

II. *Geometri.*

Den för linien A) föreskrifna kursen i plan och rymdgeometri, fullständigare utförd samt med konstruktions och räkneöfningar; tillämpning på landtmäteri, höjdafvägning, nivellering, läsning af en topografisk karta.

III. *Plan trigonometri.*

Trigonometriska linier; relation mellan de trigonometriska linierna af samma båge; uttryck af sinus och cosinus i funktion af tangenten; formler för sinus, cosinus och tangenten för summan af eller skilnaden mellan två bågar; uttryck för $\sin 2a$, $\cos 2a$ och $\tang 2a$; då $\cos a$ och $\sin a$ äro kända, att beräkna $\sin \frac{1}{2} a$ och $\cos \frac{1}{2} a$; att göra summan af två trigonometriska linier, sinus, cosinus och tangent, beräknelig medels logaritmer; begrepp om konstruktion af trigonometriska tabeller; tabellernas bruk; relation mellan vinklarne och sidorna af en rätvinklig triangel, af en triangel hvilken som helst; lösning af de rätvinkliga trianglarne; lösning af trianglar hvilka som helst i de fyra fall, som kunna förekomma; att bestämma en triangels yta i funktion af gifna storheter; til-

lämpning af trigonometrien på hvarjehanda frågor rörande planens stigning, afståndet till en otillgänglig punkt; mätning af höjder; då tre punkter A, B, C äro gifna i ett plan, att bestämma en fjerde punkt, hvarifrån afstånden AB och BC ses under gifna vinklar.

IV. *Analytisk geometri.*

Ellipsens definition genom brännpunkternas egenskaper; kurvans teckning genom punkter och genom kontinuerlig rörelse; axlar; toppar; radii vectores; allmänna definitioner af en kurvas tangent; radii vectores, dragna från brännpunkterna till en punkt på ellipsen, bilda med tangenten i denna punkt på samma sida om honom lika vinklar; att draga tangenten till ellipsen genom en punkt på honom, genom en yttre punkt; normalen till ellipsen; parabelns definition genom egenskapen hos brännpunkten och styrlinien; teckning af kurvan genom punkter och genom en kontinuerlig rörelse; axel; topp; radius vector; tangenten gör lika vinklar med axelns parallel och radius vector, begge dragna genom tangeringspunkten; att draga en tangent till parabeln genom en punkt på kurvan, genom en yttre punkt; normalen; subnormalen; relation mellan qvadraten på en ordinata, vinkelrät mot axeln, och denna ordinatas afstånd till toppen; definition af helicen, betraktad som uppkommen genom upprullningen af en rätvinklig triangels plan på en rät cylinder med cirkulär bas; helicens stigning; tangenten till helicen bildar med cylinderns vägg en konstant vinkel; att konstruera projektionen af helicen och af tangenten på ett plan vinkelrätt mot cylinderns bas.

Härtill kommer en elementär kurs i deskriptiv geometri, i kosmografi samt i mekanik. Kursen i mekaniken omfattar: statikens element; de enkla maskinerna; elementen af cinematiken och dynamiken; begreppen om krafters arbete.

C) **Den matematiska naturvetenskapliga studentexamen, inskränkt för matematik** (examen du baccalauréat ès sciences restreint pour la part mathématique).

Denna examen är i det hufvudsakliga samanfallande med den fullständiga matematisk naturvetenskapliga studentexamen utom i följande två punkter: 1:o fordringarna i matematik äro inskränkta

till de för linien A) föreskrifna, något fullständigare behandlade; 2:o en kurs i naturalhistorien, omfattande zoologi, botanik och geologi är föreskrifven.

D) **Den reala studentexamen** (examen de l'enseignement secondaire spécial).

Denna examen, som enligt ett nytt stadgande är likställd med studentexamen på de öfriga linierna och berättigar till inträde i den matematisk naturvetenskapliga fakulteten (faculté ès sciences), omfattar en femårig kurs med en ettårig förberedande kurs och består af en skriftlig och muntlig pröfning.

Den skriftliga pröfningen omfattar: 1:o behandling af ett matematiskt ämne och af ett fysiskt naturvetenskapligt ämne (gäller i betygsväg dubbelt); 2:o behandling på franska af ett ämne ur litteraturen, moralen eller historien (gäller i betygsväg dubbelt); 3:o ett tema i lefvande språk (tyska eller engelska); 4:o teckning.

Den muntliga pröfningen omfattar: 1:o matematik med mekanik och kosmografi samt bokhålleri (gäller i betygsväg dubbelt); 2:o i fysik med kemi samt naturalhistoria (gäller i betygsväg dubbelt); 3:o litteratur och moral (gäller i betygsväg dubbelt); 4:o historia och geografi; 5:o ett lefvande språk.

Fordringarna i de matematiska ämnena äro hufvudsakligen desamma som de för linien B) föreskrifna. Härtill kommer en kurs i bokhålleri oeh de kommersiela ämnena.

II. Universitetet.

Den matematisk naturvetenskapliga fakulteten (faculté ès sciences).

Den matematisk naturvetenskapliga graden afläggės i tre skilda fack: 1:o i de matematiska naturvetenskaperna, omfattande matematik, mekanik och astronomi (la licence ès sciences mathématiques); 2 i de fysiska vetenskaperna, omfattande fysik, kemi och mineralogi, (la licence ès sciences physiques); 3:o i naturvetenskaperna, omfattande zoologi, botanik och geologi, (la licence ès sciences naturelles). För afläggande af graden i facken 1:o och 2:o fordras studentexamen på linien B); för afläggande af graden i facket 3:o fordras studentexamen på någon af linierna A), B), och C).

Examen för graden i hvart och ett af de tre facken aflägges vid början och slutet af hvarje läsår samt delas i ett skriftligt prof, ett praktiskt prof och ett muntligt förhör, hvilket sistnämda är offentligt.

Graden i de matematiska vetenskaperna (la licence ès sciences mathématiques).

Det skriftliga profvet för graden i de matematiska vetenskaperna består i behandlingen af två särskilda ämnen, det ena ur differential och integral kalkylen, det andra ur mekaniken; det praktiska profvet åter består i teckning eller i kalkylens tillämpning på frågor ur astronomien.

Det muntliga förhöret omfattar följande kurs.

Differential och integralkalkyl.

Differentialkalkyl.

Oändligt små qvantiteter af olika ordningar. Den principala termen af en oändligt liten qvantitet. Satser om gränsen för qvoten mellan två oändligt små qvantiteter och om gränsen för summan af ett obegränsadt växande antal oändligt små qvantiteter.

Derivator af explicita funktioner af en variabel, som äro sammansatta af algebraiska och trigonometriska symboler. Differentialen. Derivatans tecken anger funktionens tillväxt och aftagande. Explicita funktioners derivator och differentialer af olika ordningar.

Partiela derivator af olika ordningar af explicita funktioner af flere oberoende variabler. Derivations resultatet är oberoende af derivations ordningen. Egenskap hos partiela derivator af samma ordning af en homogen funktion.

Derivator och differentialer af olika ordningar af ett system implicita funktioner af en oberoende variabel. Elimination af konstanter. Differentialeqvationer.

Totala differentialen af en explicit funktion af flere oberoende variabler. Totala differentialer af olika ordningar af ett system af implicita funktioner af flere oberoende variabler. Elimination af arbiträra funktioner. Partiela differentialeqvationer.

Ombyte af arbiträra variabler. Ombyte af funktioner och arbiträra variabler.

Taylors och Mac-Laurins serier för funktioner af en enda variabel. Särskilda former af resttermen. Utveckling af funktionerna sin x, cos x, e^x, log$(1+x)$, $(1+x)^m$.

Funktionernas z^m, e^z, log z, sin z, cos z,..., då z utmärker en komplex variabel. Derivator af explicita och implicita funktioner af en komplex variabel. Maxima och minima af funktioner af en enda variabel.

Taylors och Mac-Laurins serier för funktioner af flere oberoende variabler. Maxima och minima af funktioner af flere oberoende variabler.

Geometriska tillämpningar.

Linier i planet. Tangenter. Konkavitet och konvexitet. Envelopper. Ytans derivata. Bågens derivata. Krökningsradien. Developpanten och developpatan. Två kurvors kontakt. Oskulerande kurvor.

Kurvor i rymden och ytor. Tangenten i en punkt af en linie i rymden. Bågens differential. Normalplanet. Oskulerande planet. Principala normalen. Tangentplanet i en punkt af en bugtig yta. Reglerade ytor. Ytans styrkon. Developpabla ytor. Rebroussements kant. Sneda ytor. Striktions linie. Tangentplanet för olika punkter af samma generatrice till en reglerad yta. Enveloppe-ytor. Vilkor för att en följd af kurvor som bero af en enda variabel parameter må ha en enveloppe.

Krökningsradien. Polarlinien. Polarytan. Torsions radien. Differentialer af cosinus för de vinklar, som bildas med de tre rätvinkliga koordinataxlarne af tangenten i en punkt af en rymdkurva, af den principala normalen och af normalen till det oskulerande planet.

Developpanter och developpator. Rymdkurvors kontakt. En kurvas och en ytas kontakt. Oskulerande sfären i en punkt af en kurva. Två ytors kontakt.

Relationer mellan krökningsradierna till olika linier, dragna på en yta och gående genom samma punkt. Principala normal sektioner. Principala krökningsradier. Ombiliker. Asymptot linier. Krökningslinier.

Integralkalkyl.

Definita integraler. Indefinita integraler. Anmärkning om integrationsräkningen ur synpunkten af funktionernas kontinuitet. Delvis utförd integration. Integration genom ombyte af variabler.

Integration af rationela differentialer. Bestämning af integralen $\int f(x,y)\,dx$, då $f(x,y)$ är en rationel funktion af de två koordinaterna x och y af punkter på en unikursal kurva. Fall, då kurvan är af andra graden. Binoma differentialer. Reduktion af integralerna $\int f(x,y)\,dx$, då $f(x,y)$ utmärker en rationel funktion af x och y, samt y qvadratroten af en hel funktion af x. Fall, då den hela funktionen är af tredje eller fjerde graden. Elliptiska integraler.

Integration af transcendenta differentialer. Beräkning af en definit integral medels serier. Approximativ beräkning af de definita integralernas värden.

Undersökning af det fall, då den ene af integralens gränser blir oändlig. Fall, då funktionen under integraltecknet blir oändlig.

Tillämpning af integral kalkylen på rektifikation af kroklinier, på bestämning af plana ytor, af bugtiga ytor och af volymer.

Derivaten af en definit integral med afseende på en parameter, som ingår i funktionen under integraltecknet och i integralens gränser. Omkastning af integrations ordningen hos en dubbel integral, hvars gränser äro konstanta.

Bestämning af integralen $\int_{z_0}^{z_1} f(z)dz$, då variabeln z går från punkten z_0 till punkton z_1 längs en gifven väg. Om funktionen $f(z)$ är entydig och kontinuerlig för alla punkter af en sluten kontur, så är integralen, tagen längs denna kontur, noll.

Mac-Laurins formel för funktioner af en komplex variabel. Fouriers formel. Lagrange's formel. Poler hos funktionen $f(z)$. Residuen för en pol. Integralen, tagen läggs längs en sluten kontur, inom hvilken funktionen är entydig och kontinuerlig utom för vissa poler, är lika med $2\pi i \times$ summan af residuerna för dessa poler.

Perioden af integralen $\int_0^z \frac{dz}{\sqrt{1-z^2}}$. Skilda värden af integralen.

Perioden af integralen $\int_0^z \frac{dz}{\sqrt{(a-z)(b-z)(c-z)(d-z)}}$. Skilda värden af denna integral.

Definitioner af funktionerna $\theta(z)$. Uttryck af de elliptiska funktionerna medels θ-funktionerna. Differentialeqvationer af första ordningen, som satisfieras af elliptiska funktioner.

Differentialeqvationer af första ordningen. Generela integralen. Partikulära integraler. Den homogena eqvationen. Den lineära eqvationen. Integrerande faktorn för det fall att en differentialeqvation är af första ordningen. Differentialeqvationen af ordningen n. Man kan ersätta den genom ett system af n simultana eqvationer af första ordningen. Generela integralen. Partikulära integraler. Studium af den lineära eqvationen. Integration i det fall att koefficienterna äro konstanta.

System af eqvationer af hvilka ordningar som helst. Man återför det till ett system eqvationer af första ordningen. Studium af simultana lineära eqvationer. Integration i de fall att koefficicienterna äro konstanta.

Integration af differentialer af flere oberoende variabler.

Partiela differentialeqvationer af första ordningen och lineära. Den icke lineära eqvationen. Den kompleta integralen. Den generela integralen.

Variations kalkyl. Beräkning af variationen af en enkel integral. Maximum och minimum af integralen. Det isoperimetriska problemet.

Fordringarne i mekanik omfatta hufvudsakligen den i de vanliga läroböckerna, t. ex. Sturms Rationela mekanik, behandlade kursen. Fordringarna i astronomi omfatta i det hufvudsakliga sfärisk astronomi jämte vanliga inom astronomien förekommande beräkningar.

En samling ämnen gifna af vetenskaps fakulteten i Paris för det skriftliga profvet finnes intagen i *Bulletin des sciences mathématiques et astronomiques*, januari 1883, hvartill jag får hänvisa.

Åmnen, föreskrifna för det praktiska profvet, utgöras antingen af ett prof i deskriptiv geometri eller ock af en bland följande frågor i astronomi.

Lösning af en sfärisk triangel.

Beräkning af en himlakropps azimut och zenitdistans vid en gifven tidpunkt. Beräkning af den tidpunkt, då en himlakropp har en gifven azimut eller en gifven zenitdistans.

Då man känner en himlakropps rektascension och deklination, att beräkna hans longitud och latitud, eller tvärtom.

Då man känner solens deklination vid två skilda tider och tillskottet i rektascension under mellantiden, att derifrån härleda ekliptikans obliqvitet.

Då man vet en planets sanna anomali och excentriteten af hans bana, att beräkna den excentriska anomalien och medel anomalien.

Då man känner en planets sanna longitud i hans bana äfvensom banans inklination och den uppstigande nodens longitud, att beräkna den heliocentriska longituden och latituden.

Att passera från en planets heliocentriska läge till hans geocentriska.

Att korrigera för refraktionen och parallaxen en observerad måndistans. Då man känner, för tidpunkten af en månförmörkelse, denna himlakropps och solens koordinater samt dessa kroppars timrörelser, att beräkna tidpunkten för en af faserna.

Likasom i Italien är den högre Normalskolan (l'école normale supérieure), en rangskola, som mottager efter förutgångna täflingsprof ett begränsadt antal studenter i ändamål att bibringa dem en fullständigare vetenskaplig utbildning för graden i de matematiska vetenskaperna.

De matematiska fordringarna i den tekniska högskolan (l'école polytechnique) äro välbekanta genom flere läroböcker, som upptaga der genomgångna föreläsningskurser.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1883.

PROGRAM.

OM

GRUNDFORMERNA I LOGIKEN.

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1888.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Om grundformerna i Logiken. I.

Af

C. Y. Sahlin.

Logiken är en bland de vetenskaper, som tillsammans utgöra filosofiens propedevtik. Dessa vetenskaper äro nemligen antropologien, fenomenologien, logiken och filosofiens historia. Det menskliga tänkandet, som är föremål för hvarje propedevtiskt filosofisk vetenskap, har logiken att betrakta från sin egen synpunkt. Den för logiken egendomliga synpunkten är formens, och logiken har sålunda till sitt föremål det menskliga tänkandets form. Det menskliga tänkandet är till sin form en verksamhet och närmare bestämdt det menskliga förståndets verksamhet eller förståndsverksamheten. Då förståndet är menniskans i formelt hänseende högsta teoretiska förmåga, är ock tänkandet såsom förståndsverksamhet menniskans i formelt hänseende högsta eller fullkomliga förnimmande. Fullkomligheten hos tänkandet såsom det verksamma förnimmandet består deri, att det är sjelfverksamt. Såsom förståndets sjelfverksamma förnimmande följer tänkandet icke någon annan lag än förståndets egen natur eller nödvändiga bestämdhet, hvilken tydligen äfven måste vara tänkandets egen natur, alldenstund tänkandet är förståndets förnimmande. Såsom förståndets sjelfverksamma förnimmande har ock tänkandet sin verklighet endast i sådana förnimmelser, som äro former af tänkande och följaktligen icke äro något för tänkandet och förståndet yttre och främmande. Såsom sjelfverksamt följer så-

lunda tänkandet sin egen lag och har det sin egen inre verklighet i och genom förnimmelser, som äro förståndets och dess sjelfverksamma förnimmandes egna former.

Genom uppfattningen af det menskliga tänkandet från sjelfverksamhetens synpunkt skiljer sig logiken från antropologien och fenomenologien. Antropologien fattar tänkandet från förnimmandets synpunkt eller såsom den högsta graden af menskligt förnimmande, såsom det sjelfmedvetna förnimmandet. Det sjelfmedvetna förnimmandet tillhör förståndet såsom menniskans aktuela sjelfmedvetande, och dess fullkomlighet består i dess klarhet och tydlighet samt i dess deraf följande andlighet och nödvändighet. Denna fullkomlighet är tänkandets subjektiva fullkomlighet. Fenomenologien fattar deremot det menskliga tänkandet från objektivitetens eller den sjelfnödvändiga och fullständigt bestämda verklighetens synpunkt eller såsom den art af kunskap, som eger objektiv giltighet i och genom sig sjelf, och sålunda är sann kunskap om det sant varande eller väsendet. Den i objektiv mening sanna kunskapen tillhör förståndet såsom menniskans i teoretiskt afseende aktuela personlighet eller sanna och fullständigt bestämda väsende, och denna kunskaps fullkomlighet består i hans sjelfnödvändiga objektivitet eller väsentlighet. Denna fullkomlighet är tänkandets objektiva fullkomlighet.

Med den synpunkt, från hvilken logiken har att betrakta det menskliga tänkandet, är äfven logikens uppgift bestämd. Då logiken har att betrakta det menskliga tänkandet från formens eller verksamhetens synpunkt, måste hennes uppgift blifva att hos tänkandet såsom förståndsverksamhet ur sjelfverksamheten såsom förklaringsgrund förklara det, som, när det fattas utan väsentligt sammanhang med tänkandets sjelfverksamhet, visar sig sakna enhet, ordning och nödvändighet. Logikens uppgift kan på grund häraf äfven sägas vara att uppvisa sjelfverksamheten i det menskliga tänkandet. Ur logisk synpunkt är då ock allt förklaradt, när det är fattadt såsom en form af det sjelfverksamma tänkandet och såsom i och genom detta be-

stämdt i sitt förhållande både till tänkandet sjelft och till dess öfriga former [1]).

Då nu tänkandets allmänna form från logisk synpunkt sedd är dess sjelfverksamhet, och logiken har att uppvisa alla det menskliga tänkandets bestämningar såsom former af sjelfverksamhet, måste några af dessa former omedelbart ur sjelfverksamheten härledas såsom följder, medan deremot andra endast medelbart kunna hänföras till densamma. Hvarje sådan form, som omedelbart följer af det sjelfverksamma tänkandet eller af tänkandets sjelfverksamhet, betrakta vi såsom en grundform i logiken. Hvilka dessa grundformer äro, och huru de förhålla sig till hvarandra, skola vi göra till vår uppgift att undersöka.

Innan vi gå till denna undersökning, skola vi framställa några förberedande anmärkningar om betydelsen af tänkande och af form.

I sin allmänna och vidsträckta bemärkelse är tänkandet förståndets förnimmande. Såsom sådant har det då den subjektiva, objektiva och formela fullkomlighet, som förut angifvits såsom tillkommande tänkandet. Men utom denna sin vidsträcktare betydelse har tänkandet äfven en mera inskränkt. Att så förhåller sig, finner man, om man sammanställer med hvarandra tänka, förstå och veta. I denna sammanställning betecknar nemligen tänka icke blott förståndets förnimmande i allmänhet, utan äfven en särskild med förstå och veta koordinerad form af förståndets förnimmande, utan hvilken dettas särskilda former icke skulle vara fullständigt uppgifna. Att förstå är att fatta på det sätt och med den klarhetsgrad, som förståndet fordrar. Att veta är att fatta ett innehåll eller föremål såsom sant varande. Det förra innebär förnimmandets subjektiva fullkomlighet, det senare dess objektiva. Men vid sidan af dessa betecknar tänkandet den aktivitet, som innebär

1) Rörande det hittills framstälda hänvisa vi till en förut utgifven afhandling: Om Logikens uppgift. Upsala 1882.

å ena sidan öfvergången från ett moment till ett annat eller det diskursiva förfarande, utan hvilket förståndet icke kan vara aktuelt, icke kan förstå något, och å andra sidan den sammanbindning af särskilda momenter, utan hvilken intet sammanhängande vetande kan komma till stånd. Sålunda fattadt utgör tänkandet det aktiva eller verksamma genom särskiljande och sammanbindning formande och ordnande momentet i förståndets förnimmande. Det är då jemte förståendet och vetandet en väsentlig och oumbärlig form eller sida hos det menskliga förståndets förnimmande, och denna sida är såsom formande och ordnande sjelf tydligen den formela eller den, i och genom hvilken tänkandet har sin formela fullkomlighet. Alltså är tänkandet i denna sin inskränkta bemärkelse just det verksamma och formela tänkande, som är föremål för den logiska betraktelsen och till sin fullkomlighet har sjelfverksamheten.

Det menskliga förståndet har sålunda sin verklighet i och genom förstående, tänkande och vetande. Med afseende på sitt förhållande till sina funktioner eller yttringar framträder förståndet i och genom förståendet såsom grund, i och genom tänkandet såsom lag samt i och genom vetandet såsom ändamål. Genom förståendet gifver förståndet åt hvarje sin funktion eller yttring eller förnimmelse sin egen karakter eller art, genom tänkandet ordnar och bestämmer det mångfalden af sina momenter till ett visst sammanhang, som är den logiska konseqvensen, och genom vetandet har det af förståndet förnumna innehållet den nödvändighet i och för förståndet, som utmärker det i ett visst moment uppnådda ändamålet. Tänkandet är följaktligen, när det fattas i sin ofvan angifna inskränktare bemärkelse, den sida eller form hos det såsom verkligt och verksamt framträdande förståndet, genom hvilken det är sin verksamhets lag och såsom sådan bestämmer och reglerar mångfalden af sina bestämningar. Det är denna sida eller form hos förståndet, som logiken har att fatta och fasthålla såsom sitt föremål med abstraktion från förståndets båda

öfriga sidor, förståendet och vetandet, i hvilka det framträder såsom sina förnimmelsers grund och ändamål. Men huru stor vigt än må ligga derpå, att logiken alltjemt fasthåller den sida hos förståndet, som utgör föremålet för hennes undersökning, och den synpunkt, från hvilken hon har att betrakta förståndet, så får det dock icke förbises, att hvarje sida hos förståndet är förståndet sjelft och således äfven hela förståndet, icke heller att hvarje synpunkt, från hvilken förståndet tages i betraktande. medgifver en genomgående betraktelse af förståndet i det hela och af dess momenter eller bestämningar. Häraf följer att i den logiska betraktelsen af förståndet, sådant det framträder i och genom det formelt fattade tänkandet eller sådant det är verkligt i detta tänkandes lagar och former, äfven ingår en, om ock underordnad, betraktelse af förståendet och vetandet. Sådant är ock förhållandet mellan grunden, lagen och ändamålet, att de såsom olika sidor af en och samma förmåga ingå i hvarandra, och att på grund deraf hvarje genomförd betraktelse af endera sidan tillika är en betraktelse af de båda andra såsom momenter hos denna såsom hufvudsida för den ifrågavarande betraktelsen tagna sida. Den abstraktion från förståendet och vetandet, som den logiska betraktelsen af det formelt fattade tänkandet eller tänkandet i inskränkt bemärkelse fordrar, innebär således icke ett fullständigt uteslutande af dessa båda, utan endast ett underordnande af dem under tänkandet, på grund af hvilket de endast såsom momenter i tänkandet komma i betraktande. Då tänkandet i inskränkt eller formel bemärkelse på något sätt i sig såsom sina momenter innehåller förståendet och vetandet, kan tydligen en genomförd betraktelse af detta tänkande icke undgå att blifva en betraktelse äfven af dessa i detsamma ingående momenter. Utan att vara en betraktelse äfven af dessa kan hon icke vara en systematisk uppfattning af tänkandet. Men en logisk betraktelse af tänkandet är hon dock endast såvida, som hon alltigenom, och hvad hon än gör till sitt föremål, fasthåller sin synpunkt, som är formens eller verksamhetens, och låter den sida

hos förståndet, som för henne är hufvudsidan, nemligen det formelt fattade tänkandet stå fast såsom hufvudsida.

Då man säger den synpunkt, från hvilken logiken betraktar det menskliga tänkandet, vara formens, och då det tillhör logiken att göra reda för tänkandets former, är det tydligen nödvändigt att fastställa formens betydelse.

I sin första betydelse är formen figur eller gestalt i rummet. Det i rummet varande, det kroppsliga, kan icke vara verkligt såsom en viss kropp utan att hafva en figur eller gestalt. En sådan har hvarje kropp genom sin begränsning i rummet. Hvad som i detta afseende gäller om hvarje kropp såsom ett helt, gäller ock om hvarje del af en kropp. Till den fullständiga bestämningen af en såsom hel betraktad kropps figur eller gestalt hör icke blott hans begränsning mot andra utom honom varande kroppar, utan äfven det förhållande, som inom honom eger rum mellan hans kroppsliga delar med afseende på deras ömsesidiga begränsning, och den ordning, som de genom hvarje dels bestämda läge inom hela kroppen hafva. Till uppmärksamhet på kropparnes form såsom något från deras innehåll eller beståndsdeler skildt drifves man dels genom uppfattningen af likheten mellan särskilda kroppar i figur eller gestalt, dels genom erfarenheten af en kropps omgestaltning. Kunna flere till sina beståndsdelar olika kroppar hafva samma figur, och kan en kropp utan att blifva en annan kropp ändra figur, så är det en skilnad mellan en kropp och hans beståndsdelar å ena sidan och hans figur å den andra, som gör, att hans figur kan och måste tänkas såsom i någon mon oberoende af kroppen sjelf och hans beståndsdelar. Kroppens figur måste då fattas såsom något för honom mer eller mindre tillfälligt och på olika sätt bestämbart, hvilket i hvarje fall blifver på något sätt bestämdt i och genom de förhållanden, i hvilka kroppen står till andra kroppar eller ock möjligen derjemte till något, som icke sjelft är kropp. Härigenom är det insedt, att en kropps gestalt eller figur, sådan denna i ett visst ögonblick är gifven åtminstone

i många fall är ett bland flere möjliga sätt, på hvilket han är begränsad i rummet mot andra kroppar och har sina delar ordnade till ett visst läge i förhållande till hvarandra. Genom det sätt, hvarpå han i nämnda afseenden är bestämd, har han den fullständiga bestämdhet, som han behöfver för sin tillvaro såsom en verklig kropp. Men då samma kropp undergår en förändring till sin figur eller gestalt, blifver han i sin nya figur eller gestalt en lika verklig kropp, som han förut varit. Gestaltförändringen eller omgestaltningen måste såsom en verkan hafva någon orsak. Om kroppen blifver bestämd på ett annat sätt än han förut var, måste det vara något, som bestämmer honom annorlunda än förut. Detta må nu vara kroppen sjelf eller en beståndsdel hos kroppen eller en annan kropp eller något annat än kropp, så måste det dock alltid vara något, som verkar bestämmande på kroppen och således på något sätt är en bestämning hos honom. Häri kan man icke undgå att märka hänvisningen på en kraft, som framträder såsom det bestämmande, och i förhållande till hvilken det hos kroppen finnes något, som är bestämbart och såsom sådant är ett material för kraftens verksamhet. Formen har i detta förhållande icke längre den uteslutande betydelsen af figur eller gestalt eller begränsning och ordning i rummet, utan han är tillika att fatta såsom en verkan af kraften och såsom en yttring af henne.

När formen fattas och fasthålles såsom en hos ett material af en kraft åstadkommen verkan, hvilken icke kan ega bestånd utan kraftens fortfarande verksamhet på materialet och således tillika alltjemt är en yttring af kraften, får han betydelsen af grad. Materialet blifver till en viss grad formadt af kraften, och kraften genomtränger och bestämmer materialet till en viss grad. En viss form är då den grad af kraftbestämdhet, som materialet i ett gifvet fall eger. Olika former skilja sig från hvarandra derigenom, att de äro olika grader af kraftbestämdhet hos materialet. Tänkes kraften såsom en förmåga, så blifver hvarje form med afseende

derpå, att förmågan har utveckling, en utvecklingsgrad, och de olika formerna olika utvecklingsgrader. Så fattar man t. ex. kännande, föreställande och tänkande, hvilka äro det menskliga förnimmandets utvecklingsgrader, såsom samma förnimmandes former. Hvarje högre utvecklingsgrad är en mera egentlig form för den förmåga, det subjekt eller väsende, som utvecklar sig. Men ingen utvecklingsgrad kan vara en fullt egentlig och fullständigt uttömmande form för sitt väsende. För att kunna vara det skulle hon vara något mer än en grad. I utvecklingsgradens brist på egentlighet och fullständighet i förhållande till det väsende, hvilkets form hon är, visar sig, att graden är något mer eller mindre abstrakt, i och genom hvilket väsendet icke kommer till full konkretion och individualitet.

Det är dock icke blott den form, som afgjordt fattas såsom grad, utan i sjelfva verket all i något afseende yttre eller på något sätt mot väsendet motsatt form, som är mer eller mindre abstrakt. Att så är visar sig, om man tager i betraktande formens förhållande till innehållet. På detta förhållande hänvisar all utveckling, ty i all utveckling är det ett innehåll, som genom utvecklingen bringas till en viss form. Vore formen fullt egentlig och uttömmande för innehållet, så skulle ingen motsättning mellan form och innehåll ega rum. I sådant fall skulle formen och innehållet egentligen sammanfalla med hvarandra, och man skulle icke hafva skäl att fatta och fasthålla formen såsom något från innehållet skildt. Men då hos allt ändligt formen alltid lider af oegentlighet och otillräcklighet, blifver deraf en följd, att vid formen fäster sig betydelsen af det allmännare och mera abstrakta, i jemförelse med hvilket innehållet betecknar det mera speciela och konkreta. Hvarje abstrakt uppfattning stannar vid insigten deri, att det inom ett visst större eller mindre område, som på något sätt fattas såsom ett helt, finnes något sammanhang och någon ordning och begränsning, och kommer icke fram till begripande af sjelfva det väsende, som är till i

detta sammanhang, samt i denna ordning och begränsning. Så kan man t. ex. inom de kroppsliga organismernas verld fatta en mångfald af yttringar, som på mångfaldigt sätt hafva sammanhang, ordning och begränsning, samt i och genom dem märka lifvets verklighet och närvaro, men hvad lifvet är kan man icke inom detta område fatta och uppvisa. Lifvet är då blott fattadt såsom en form för en gifven verklighet, och när det blott fattas såsom en sådan form, är det äfven fattadt såsom något abstrakt, om hvilket man icke kan säga, hvad det är, förr än man lärt känna dess eget innehåll. Så kan man äfven, då man söker göra sig reda för ett ting, väl fatta en mångfald af delar och egenskaper, som hafva sammanhang, ordning och begränsning, men hvad sjelfva tinget är såsom det väsende, som eger delarne och egenskaperna, har man icke dermed fattat. Derföre är den kunskap, som man genom en uppfattning sådan som den ofvan angifna har om den lefvande varelsen och om tinget, endast abstrakt och formel.

Men huru mycket än formen hos allt ändligt må vara inskränkt till det abstrakta, så ligger det dock alltid i formens natur att på något sätt vara ett helt. Utan enhet, ordning och begränsning finnes det icke någon form. Frånvaro af dessa bestämningar är formlöshet. Men der det finnes enhet, ordning och begränsning, der finnes det ock alltid en form, som på något sätt är ett helt. Ju mera en form genom enhet, ordning och begränsning är ett helt, desto bättre svarar han mot formens begrepp. Häri ligger att all form enligt sitt begrepp är systematisk, och att hvarje form är fullkomligare i samma mon, som han är mera systematisk, samt att formen i sin fullkomlighet är sjelfva systemet. Omvändt är hvarje system en form. När ett väsende säges vara ett system, menas dermed, att det har en fullkomlig form, och när det absoluta väsendet betecknas såsom det absoluta systemet, menas dermed, att det till sin form är absolut fullkomligt. Men icke ens den absolut fullkomliga formen är sjelfva saken eller väsendet. Väl är det sant, att intet annat väsende, än det,

som är sjelfva väsendet eller det absolut sanna väsendet, kan hafva den absolut fullkomliga formen, och att således denna form eller det absoluta systemet är det sanna väsendet i anseende till sin nödvändiga form, men i och genom de bestämningar, som utgöra denna form, fattar man icke, hvad väsendet är, vet man icke, hvilket det sanna väsendet är, som ensamt har och måste hafva denna form. Man kan hafva kommit till den insigten, att det sanna väsendet, om ett sådant finnes, måste hafva formen af sjelfständighet och fullkomlighet, af samstämmighet inom sig och fullständig bestämdhet eller individualitet i formel bemärkelse, men detta oaktadt icke veta, om det finnes något verkligt väsende, som uppfyller de på det sanna väsendet stälda fordringar, som dessa formbestämningar i sig innebära. I den sålunda gifna kunskapen om det sanna väsendet är detta fattadt såsom abstrakt, enär man genom en sådan kunskap endast vet, huru det sanna sanna väsenden skulle förhålla sig i vissa afseenden, ifall det funnes, men icke vet, om det finnes, icke heller hvad det är.

Efter hvad nu blifvit framhållet, kan form betyda figur eller gestalt, grad, det jemförelsevis abstrakta och ytterst system. Det återstår att angifva den grundbetydelse af form, ur hvilken alla de särskilda betydelserna kunna härledas. Vi finna formen till sin grundbetydelse vara det förhållande, i och genom hvilket en mångfald utgör ett helt. Ett sådant förhållande är formen, i hvilken särskild betydelse han fattas, och något mer än ett sådant förhållande är han icke ens i den högsta af de särskilda betydelserna. I figuren eller gestalten är det en mångfald af rumdelar, som utgöra ett helt i rummet. Sjelfva figuren eller gestalten, i och genom hvilken dessa rumdelar utgöra ett helt, är ett genom begränsning i rummet gifvet förhållande, hvilket åtminstone i några fall kan vara inom sig på ett visst sätt bestämdt genom olika formade delars gifna läge i förhållande till hvarandra och alltid fordrar fullständighet i begränsningen. Men mer än ett i rummet gifvet förhållande mellan vissa rumdelar är figuren

eller gestalten i och för sig betraktad icke, ehuruväl detta förhållande i likhet med hvarje annat förutsätter något, som icke är förhållande, utan väsende, och i förhållande till detta väsende kan och måste betraktas såsom en följd af detsamma. I hvarje grad är det en mångfald af högre och lägre varelser inom ett verklighetsområde eller af bestämningar hos ett väsende eller föremål, som tillsammans utgöra ett helt. Sjelfva graden, i och genom hvilken de utgöra ett helt, är ett genom begränsning inom en gifven verklighet mot en närmast lägre grad och en närmast högre gifvet förhållande, hvilket inom sig kan hafva en viss mer eller mindre bestämd ordning mellan lägre och högre varelser eller bestämningar. Men mer än ett genom fullständig begränsning mot högre och lägre grader gifvet förhållande kan icke någon grad i och för sig vara. I det, som i ett visst afseende är abstrakt eller allmänt, är en mångfald af föremål eller bestämningar, som alla hafva detta abstrakta till sin bestämning, sammanfattadt till ett helt i medvetandet. Sjelfva det abstrakta eller allmänna, i och genom hvilket de många föremålen eller bestämningarne utgöra ett helt, är ett genom begränsning inom medvetandet mot ett mera konkret eller särskildt och, i fall det ifrågavarande abstrakta icke är det rent abstrakta, äfven mot ett mer abstrakt eller allmänt gifvet förhållande. Men mer än ett genom fullständig begränsning mot det abstraktare och det konkretare gifvet förhållande kan icke något relatift abstrakt i och för sig vara. I det absoluta systemet är det all mångfald, som utgör ett enda alltomfattande helt. Sjelfva systemet, i och genom hvilket all mångfald utgör ett sådant helt, är ett förhållande mellan grund och följd, hvilket är till i tanken eller förståndet. Såvida systemet fattas såsom blott form och såsom sådan skiljes från det väsende, som har det till sin form, är det i tanken begränsadt mot väsendets innehåll och genom denna begränsning abstrakt och såsom sådant i och för sig overkligt eller blott ett förhållande, icke ett väsende. I denna abstraktion fattadt är det absoluta systemet det för-

hållande af yttre oberoende med afseende på grund och oinskränkthet med afseende på följd samt af inre samstämmighet, och fullständig bestämdhet, som måste tillhöra det sanna väsendet, om ett sådant finnes. Tanken på ett sådant system innebär, att till sann verklighet fordras att hafva sin grund i sig sjelf och fullt ut vara allt, som följer af denna grund, samt att vara icke blott enhet i all mångfald eller bestämning hos hvar och en af de många, utan äfven enhet af mångfald eller ett helt, som har alla de många till sina besstämningar. Den verklighet, hos hvilken det substantiela eller väsendet endast är mångfalden, och hos hvilken det i sträng och egentlig mening taget icke finnes någon annan enhet än den, som består i ett förhållande mellan de många, kan tydligen icke uppfylla de nyss angifna fordringarne. Derföre följer ock med uppfattningen af ett absolut system insigten deri, att detta hänvisar på en verklighet af annan art än den relativa, som blott har en formel enhet. Men så länge denna andra art af verklighet icke är fattad och känd, är äfven det absoluta systemet icke något mer än ett förhållande, i och genom hvilket en antagen mångfald tänkes utgöra ett helt.

Med ledning af den nu gifna uppfattningen af formens betydelse kan man lätt finna, att hvarje formel betraktelse af ett kunskapsföremål eller hvarje betraktelse af ett kunskapsföremåls form går ut ifrån antagandet af en gifven mångfald hos föremålet och går ut på att uppvisa det förhållande eller de förhållanden, i och genom hvilka den gifna mångfalden utgör ett helt. För möjligheten af en vetenskaplig betraktelse af ett kunskapsföremåls form fordras först och främst, att de många momenterna i mångfalden skola vara sinsemellan likartade och genom sin artlikhet samstämmiga, samt vidare, att de sinsemellan hafva en på något sätt bestämd ordning och slutligen, att de på något sätt fullständigt upptaga ett helt område och från detta utesluta allt annat. Samstämmighetsförhållandet, ordningsförhållandet och uteslutningsförhållandet äro de tre grundförhållanden, utan hvilka en mångfald icke

kan fattas såsom utgörande ett helt. Men under dessa grundförhållanden kunna finnas andra underordnade förhållanden, hvilka på något sätt följa af grundförhållandena. Sjelfva grundförhållandena blifva ock till graden af väsentlighet olika bestämda efter den olika arten af olika slags kunskapsföremål och efter den olika grad af stränghet, med hvilken den vetenskapliga undersökningen af ett kunskapsföremål genomföres.

Hvarje vetenskap är en till en viss grad abstrakt och derföre äfven formel uppfattning af sitt föremål, emedan det menskliga tänkandet icke kan genomtränga det konkreta och individuela. Derföre fattar ock hvarje vetenskap hos sitt föremål en mångfald af former, hvilka stå i ett visst förhållande till föremålet och till hvarandra.

I förhållande till vetenskapens föremål måste alla de uppfattade formerna tänkas såsom former af den grundbestämning, som angifver sjelfva arten af föremålets verklighet. Om t. ex. denna grundbestämning i en viss vetenskap är kroppslighet och sålunda allt, som hör till denna vetenskaps undersökningsområde är verkligt derigenom, att det är kroppsligt eller är kropp, så måste alla former, som af denna vetenskap fattas, vara former af kroppslighet. Detta vill säga, att de äro sådana förhållanden, i och genom hvilka en mångfald af kroppsdelar utgöra en hel kropp, eller en mångfald af kroppar utgöra ett kroppsligt helt t. ex. ett kroppsligt eller fysiskt universum. På samma sätt förhåller det sig, om man tänker lif och sjelfmedvetande såsom den grundbestämning, som angifver sjelfva arten af verklighet hos en vetenskaps föremål. I detta fall måste alla uppfattade former vara former af lif och sjelfmedvetande, hvilket vill säga, att hvarje form är ett förhållande, i och genom hvilket många momenter af lif och sjelfmedvetande utgöra ett helt af lif och sjelfmedvetande, ett lefvande väsende och ett sjelfmedvetande, eller flere lefvande väsenden eller sjelfmedvetanden utgöra ett helt af lif och sjelfmedvetande t. ex. ett Guds rike.

I förhållande till hvarandra måste de i en vetenskap fattade formerna hafva ett inbördes sammanhang. Genom sammanhanget mellan de särskilda uppfattade formerna har vetenskapen formen af ett system. Hvarje art af verklighet måste hafva en grundform, i och genom hvilken all mångfald, som har denna verklighetsart utgöra ett helt. Af denna grundform måste alla andra i vetenskapen om denna verklighetsart fattade former vara särskilda former. Om man t. ex. har fattat utsträckningen i rummet eller verksamheten såsom grundformen hos en verklighetsart, som utgör föremål för en vetenskap, så måste alla andra dithörande former vara särskilda former af utsträckning eller former af verksamhet. Dermed, att utsträckningen eller verksamheten är grundformen hos en verklighetsart och följaktligen inom ett verklighetsområde, menar man, att ingenting inom detta område kan vara ett helt, ett verkligt utan att vara utsträckt eller vara verksamt. Ett helt eller ett verkligt är det då i och genom det förhållande, som är utsträckning eller är verksamhet. Men den allmänna formen af utsträckning eller af verksamhet kan närmare bestämmas på olika sätt. Utsträckningen kan tänkas såsom utsträckning i olika dimensioner, och hvarje dimension är då en särskild form af utsträckning vid sidan af de öfriga dimensionerna. Verksamheten kan tänkas såsom sjelfverksamhet eller tvångsverksamhet, och båda dessa former äro då särskilda former af verksamhet. Sådana särskilda former, som de nu anförda, utgöra olika sidor hos grundformen och äro oskiljaktigt förbundna med denna och hvarandra. I all verklig utsträckning ingå alla de olika dimensionerna, och i all verksamhet återfinnas såsom oumbärliga sidor sjelfverksamheten och tvångsverksamheten. Men det finnes andra former, som äro artformer och ömsesidigt utesluta hvarandra. Så äro olika figurer olika hvarandra uteslutande artformer af utsträckning. Så äro ock den mekaniska, dynamiska och teleologiska verksamheten olika hvarandra uteslutande arter af verksamhet. Hvarje sådan artform är ett förhållande i och genom hvilket

icke all den mångfald, som tillhör den verklighetsart och det verklighetsområde, som utgör en vetenskaps föremål, utan endast en del af denna mångfald kan vara sammanfattad till ett helt. I förhållande till sådana artformer äro de former af sjelfva grundformen, som utgöra hans olika sidor att betrakta såsom grundformer. Sjelfva grundformen kan icke fattas i sin fulla betydelse, om han icke fattas i och genom dessa sina olika sidor, hvilka äro grundformen sjelf tänkt i olika förhållanden. Med afseende på de särskilda formerna är vetenskapens uppgift att fatta dem såsom nödvändiga följder af grundformen. Vetenskapen har att uppvisa de särskilda former, som äro olika sidor af grundformen såsom nödvändiga hvar och en i det förhållande, i hvilket han framträder, såsom en särskild form, samt att, såvidt möjligt är uppvisa nödvändigheten af de olika förhållanden, i hvilka grundformen på olika sätt framträder. Med afseende på artformerna har åter vetenskapen att angifva de indelningsgrunder, ur hvilka de särskilda artformerna genom indelningen härledas. Deri, att artformerna ömsesidigt utesluta hvarandra och således äro motsatser mot hvarandra, röjer sig en brist på samstämmighet, hvilken tillika måste visa sig såsom en brist på nödvändighet. Den sanna och nödvändiga verkligheten måste alltigenom vara samstämmig inom sig. Den verklighet, som inom sig har motsats och är en enhet i och af motsatser, kan icke vara alltigenom nödvändig, utan har hos sig något tillfälligt. Derföre kunna också aldrig i någon vetenskap artformer, som äro motsatta mot hvarandra och ömsesidigt utesluta hvarandra, med full och sträng nödvändighet såsom följder härledas ur grundformerna. De måste i det, hvari de äro motsatta, faktiskt fattas, och beskaffenheten af deras faktiskt gifna motsättning kan icke af någon vetenskap visas såsom nödvändig. Det, som vetenskapen kan visa såsom nödvändigt hos de mot hvarandra motsatta artformerna, är det hos dem samstämmiga, på grund af hvilket de hafva ett sammanhang med hvarandra och kunna stå i ett förhållande, i och genom hvilket de utgöra ett helt och tillsam-

mans fullständigt uttömma en sfer. Då det kan visas, att de artformer, som utgöra gifna leder i en indelning, äro alla i ett visst afseende möjliga artformer af en grundform, hafva dessa artformer fått all den vetenskapliga förklaring ur grundformen, som de kunna få. Det är icke möjligt att ur grundformen uppvisa deras nödvändighet i den meningen, att de utan att genom erfarenheten vara kända skulle ur grundformen härledas. Men äfven den förklaring af artformerna, genom hvilken de under förutsättning af sin faktiska gifvenhet till sin möjlighet begränsas och fattas såsom med nödvändighet uttömmande en viss sfer, har sin bestämda gräns, som icke kan öfverskridas. Bortom denna gräns vidtager den kunskap, som är faktisk och icke i logisk mening demonstrativ. Äfven i denna kunskap ingå dock sådana momenter, som kunna göras till föremål för en mer eller mindre sträng bevisning i flere eller färre hänseenden. I den mon en sådan bevisning utföres, fattas äfven inom sådana vetenskaper en mångfald af större eller mindre omfattning i förhållanden, i och genom hvilka han utgör ett helt. Alla särskilda genom bevisning gifna grupper eller klasser kunna då äfven sammanfattas till ett helt, som omfattar all mångfald inom det verklighetsområde, som är i fråga, med lägre eller högre grad af inre sammanhang och af fullständighet eller nödvändighet i det helas begränsning.

Logiken är vetenskapen om det menskliga tänkandets form. Det verklighetsområde, inom hvilket den logiska undersökningen rör sig, är förståndets, och grundbestämningen hos den verklighetsart, som inom detta område finnes, är tänkandet. Inom detta område finnes det ingenting, som kan vara verkligt och helt utan att vara en form af tänkande och såom sådan vara tänkt. Men allt, som är verkligt och helt i och genom tänkandet eller derigenom, att det är tänkt, är tanke. Till förståndets verklighetsområde höra alla tankar, och det är endast tankar, som utgöra momenter inom detta verklighetsområde. Mångfalden af tankar är den gifna mångfald, som logiken har till sitt kunskapsföremål i den meningen, att hon

skall uppvisa det grundförhållande, i och genom hvilket denna mångfald utgör ett helt, och de särskilda förhållanden, i och genom hvilka detta hela är på något sätt från olika sidor och genom indelning närmare bestämdt.

Den mångfald af tankar, som finnes faktiskt gifven i och för det menskliga förståndet, när detta kommit så långt i sin utbildning, att det börjar göra sammanhanget mellan sina tankar till föremål för sitt tänkande, visar sig icke såsom af sig sjelf utgörande ett helt. De särskilda tankarne hänföra sig till olika föremål och äro utvecklade ur olika föreställningar. På grund af sitt förhållande till olika föremål och olika föreställningar och af sin bundenhet vid dessa skilja sig de många tankarne från hvarandra. Väl äro i följd af det sammanhang och den förbindelse, som märkas mellan många med hvarandra likartade föremål och föreställningar, flere tankar med hvarandra nära förbundna, och väl finnes det många särskilda grupper af sådana sinsemellan nära förbundna tankar, men dels är sammanhanget inom hvarje sådan tankegrupp mer eller mindre gifvet genom de deri ingående tankarnes förhållande till föremål och föreställningar, som höra tillsammans, dels är detta sammanhang icke ett sammanhang mellan alla tankar inom hela förståndets område. Men förståndet fordrar en enhet och ett sammanhang, som tillkomma tankarne såsom tankar och derigenom utgöra en ren tankeenhet och ett rent tankesammanhang, och det kan icke tillfredsställas af en genom tankarnes förhållande till något annat än tankar gifven förbindelse tankarne emellan. Utan att denna fordran uppfylles, kan förståndet icke hafva ett eget verklighetsområde, hvilket innebär att förståndet icke derförutan kan vara verkligt för sig. Sådant är förhållandet med hvarje förmåga, men i högre grad och strängare mening med förståndet, emedan förståndet såsom menniskans högsta kunskapsförmåga förutsätter en högre grad af sjelfständighet än de lägre förmågorna. En sådan högre eller högsta grad af sjelfständighet har förståndet i och genom sitt tänkande, såvida detta är sjelfverksamt

eller är sjelfverksamhet. I tänkandets sjelfverksamhet ligger att alla dess tankar hafva sin enhet och sitt sammanhang derigenom, att de såsom tankar äro momenter i tänkandet och utgöra ett helt i och genom det förhållande, i hvilket de inom tänkandet stå till hvarandra och till tänkandet sjelft. Med andra ord vill detta säga, att alla de många tankarne hafva enhet och sammanhang och utgöra ett helt derigenom, att de hafva tänkandets form eller alla äro former af tänkande.

All verksamhet förutsätter ett material, på hvilket det verkar. På något sätt är all verksamhet hämmad och inskränkt af sitt material. Derföre lider all verksamhet på något sätt af ett tvång. Såvida hon är underkastad ett sådant tvång, är hon en tvångsverksamhet, en verksamhet, som af något yttre tvingas att verka i en viss riktning. Hvarje hinder, som hämmar en verksamhet, är nemligen icke blott ett motstånd mot verksamheten, utan äfven en motverkan, som drifver verksamheten i en annan riktning än den, som hon af sig sjelf i och genom den i henne framträdande kraften har. Hvarje föremål, som verksamheten icke kan fullt genomtränga, sätter icke blott en gräns för verksamheten och en inskränkning i denna, utan det tvingar henne äfven till afbrott och upphäfver derigenom den sträfvan till fullständigt förverkligande, som verksamheten i sig sjelf har. Derföre finnes det ingen ren sjelfverksamhet, ingen verksamhet, som är alltigenom fri och oberoende. Äfven tänkandet är såsom menskligt tänkande underkastadt ett sådant tvång, och det är följaktligen i någon mån en tvångsverksamhet. Men detta oaktadt kan tänkandet sägas vara en sjelfverksamhet, emedan det i samma mon, som det är rent såsom tänkande, äfven är rent såsom sjelfverksamhet eller inom sitt område fritt från hinder och tvång. Sjelfverksamheten hos tänkandet röjer sig i tankarnes oföränderlighet i anseende till innehållet. Ju mera ren en tanke är, desto mera oföränderligt är hans innehåll. Tankarne hafva i det menskliga förståndet uppkomst och under-

gång, alltefter som de bringas till aktualitet eller nedsjunka till potentialitet, men sjelfva innehållet i tankarne undergår icke genom denna vexling någon förändring. Tankar, som en gång varit aktuela och efter att hafva nedsjunkit till potentialitet ånyo bringas till aktualitet, hafva, i den mon de äro rena, sitt innehåll oförändradt. Så är t. ex. tanken oändligt väsende, när han en gång blifvit rent tänkt, sig lik till sitt innehåll, när han ånyo rent tänkes. Genom detta förhållande visar det sig, att i tänkandet finnes en sjelfmagt och en genom henne gifven sjelfverksamhet, som är stark nog att fritaga tankeinnehållet från förändringens tvångsmagt. Med förenadt afseende derpå, att tänkandet i samma mon, som det är rent och egentligt såsom tänkande, äfven är rent och egentligt såsom sjelfverksamhet, och derpå, att dess innehåll i samma mon, som det är rent tänkt, äfven är i sträng mening oföränderligt, kan tänkandet sägas vara ren sjelfverksamhet.

Den riktning, som det verksamma tänkandet får af det hinder, som hämmar dess verksamhet och står emot och motverkar detsamma, visar sig deri, att tänkandet i sin verksamhet är diskursivt. Detta betyder, att tänkandet vid öfvergången från en tanke till en annan måste till en viss grad undertrycka den föregående tanken för att kunna höja upp den efterföljande eller gå ifrån och lemna bort den förra för att komma till och få fram den senare. Men det menskliga tänkandets genom förståndets och dess egen natur gifna riktning är den, som ligger i fortgången från ett yttre och lägre, det mera dunkla och potentiela, till ett inre och högre, det mera klara och aktuela. Den motsatta riktningen, som ligger i fortgången från det aktuela till det potentiela, är för tänkandet såsom sådant främmande, är en riktning, i hvilken tänkandet icke af sig sjelft föres, utan af en detsamma motverkande tvångsmagt drifves. Verksamheten i denna sistnämnda riktning är sålunda för tänkandet icke en sjelfverksamhet, utan en tvångsverksamhet. Det förhållande mellan tankarne, som följer af förståndsverksamhetens tvungna riktning utåt och

nedåt, är ett förhållande af diskretion eller ömsesidig uteslutning, hvilket inom förståndet och tänkandet betyder ett motsatsförhållande. Den af nämnda riktning följande motsatsen mellan tankarne röjer sig deri, att de icke kunna i ett och samma moment af tänkandet vara aktuela, utan stå i det förhållandet till hvarandra, att den ena tankens potentialitet är ett oundgängligt vilkor för den andras aktualitet. Men å andra sidan röjer sig tänkandets sjelfverksamhet deri, att den ena tankens föregående aktualitet är en nödvändig förutsättning för den andra tankens efterföljande aktualitet, i det att tänkandet i och genom den föregående tanken är grund till den efterföljande eller följden. I förhållandet mellan grund och följd röjer sig tankarnes kontinuitet, hvilken icke är tänkbar utan deras samstämmighet.

Den inskränkthet hos tänkandet, som är en följd deraf, att det till föremål för sin verksamhet har ett material, som det icke kan fullt genomtränga, består deri, att tänkandet är abstrakt. Det abstrakta tänkandet är begränsadt och inskränkt till det allmänna och kan icke framtränga till det enskilda. Tänkandet tvingas genom abstraktionens oundgänglighet att afbryta sin verksamhet och afstå från fullföljandet af sin sträfvan efter en fullständig insigt i sitt föremål. Ett sådant afbrott i sin verksamhet lider tänkandet, så snart det icke kan bringa sina tankar till renhet och samstämmighet, utan måste stanna vid tankar, i hvilka något icke tänkt, utan endast föreställdt, ingår, och hvilka på grund häraf stå i motsatsförhållande till hvarandra och till tänkandet. Detta inträffar i hvarje egentlig indelning, emedan indelningslederna i henne äro motsatta och icke kunna bringas till samstämmighet. Men ännu starkare är afbrottet i tankeverksamheten vid uppfattningen af det enskilda, hvilket i sin enskildhet icke kan fattas i och genom tänkandet. I uppfattningen af detta har det menskliga förnimmandet upphört att vara tänkande. Det är då verkligt endast i sina lägre former, föreställandet och kännandet. Men å andra sidan finnes det icke något innehåll i det menskliga förnimmandet, som icke ur någon synpunkt kan fattas af det

menskliga tänkandet, och deri röjer sig, äfven om ett gifvet innehåll endast ur de mest abstrakta synpunkter är tänkbart, den universalitet, som måste tillkomma tänkandet på grund af dess sjelfverksamhet. I motsättningen mellan det abstrakta och konkreta är det abstrakta det allmänna och nödvändiga, det konkreta det enskilda och tillfälliga. Det allmänna tänkes såsom form för det enskilda, såsom ett förhållande, i och genom hvilket många enskilda utgöra ett helt. I sin största omfattning är det allmänna den form eller det förhållande, i och genom hvilket alla enskilda utgöra ett enda helt. Det nödvändiga är alltid på något sätt bestämning hos det tillfälliga. Det kan icke finnas något, som är alltigenom tillfälligt. Det tillfälliga kan icke tänkas, om det icke får tänkas i förhållande till det nödvändiga och följaktligen äfven såsom bestämdt af detta eller innehållande det nödvändiga såsom sin bestämning. Genom att hafva det allmänna till sin form och det nödvändiga till sin förutsättning och bestämning har allt enskildt och tillfälligt någon sida, från hvilken det är tillgängligt och fattligt för förståndet. Derigenom kan förståndet på något sätt fatta allt gifvet såsom ett enda fullständigt och nödvändigt helt.

Det är onekligt att det menskliga tänkandet, enligt hvad nu är visadt, i sin verksamhet framträder såsom en enhet af motsatta riktningar och i sitt resultat såsom ett abstrakt och ofullständigt helt, som inom sig har motsats mellan det allmänna såsom form och det enskilda såsom innehåll samt mellan det nödvändiga såsom det bestämmande och det tillfälliga såsom det bestämda. Men af de motsatta riktningarne är det blott den ena, riktningen inåt och uppåt, som tillkommer tänkandet såsom tänkande. Den andra riktningen, riktningen utåt och nedåt, tillkommer deremot tänkandet, endast såvida det såsom tänkande är bristfälligt eller icke är fullt sjelfverksamt. På samma sätt förhåller det sig med den inom det hela liggande motsatsen mellan det allmänna och nödvändiga å ena sidan och det enskilda och tillfälliga å den andra. Denna motsats kan

betecknas såsom motsatsen mellan fullständig och ofullständig bestämdhet i och genom tänkandet. Det, som är fullständigt bestämdt i och genom tänkandet, är genom denna sin bestämdhet ett helt, om ock blott såsom form eller såsom ett allmänt, och ett nödvändigt, om ock blott såsom bestämning. Huruvida tänkandet kan eller icke kan fatta det hela icke blott såsom ett allmänt, utan äfven såsom ett enskildt, och det nödvändiga icke blott såsom bestämning, utan äfven såsom väsende, kan och behöfver icke afgöras genom den undersökning om det sjelfverksamma tänkandet, med hvilken vi nu hafva att befatta oss. Men klart är att samstämmighet, kontinuitet och fullständighet äro de bestämningar, som utmärka tänkandets fullkomlighet, och att dessa äro verkliga hos tänkandet i den mon det är sjelfverksamt, samt att å andra sidan motsats, afbrott och ofullständighet äro brister i tänkandet, af hvilka det lider i den mon dess sjelfverksamhet är hämmad och inskränkt.

Den slutföljd, till hvilken vi genom de nu utförda undersökningarne ledas, är att sjelfverksamheten är tänkandets lag. Lag finnes endast för verksamma, alltså endast för ändliga och föränderliga väsenden. Ett sådant väsendes lag är dess konstanta och nödvändiga bestämdhet eller form tänkt såsom bestämmande och reglerande det hos väsendet vexlande och tillfälliga och dermed bestämmande väsendet i det hela. Hos hvarje ändligt och föränderligt väsende måste det finnas något, som är vexlande och tillfälligt, och det är detta, som behöfver bindas och stadgas af lagen. Vore det vexlande alldeles obundet och vexlingen oinskränkt, skulle följden blifva undergång. Vore det tillfälliga utan all stadga, skulle det icke kunna vara till och ega bestånd. Något annat än det vexlande och tillfälliga hos väsendet är det icke, som behöfver bestämmas och regleras af dess lag. När detta är bestämdt och regleradt, då är ock väsendet i det hela bestämdt. Då ett väsendes lag är dess konstanta och nödvändiga bestämdhet, och denna icke kan vara mer än en enda, kan ett väsende icke till sin egen lag hafva mer en enda. Då hvarje ändligt vä-

sende står i förhållande till många andra väsenden och på något sätt till alla andra väsenden, och således äfven är bestämdt af andra väsenden, måste det äfven vara bestämdt af dessa andra väsendens lagar. Men lika litet, som det såsom väsende eller till sitt väsende kan blifva mer än ett enda derigenom, att det är bestämdt af andra väsenden, kan det till sin konstanta och nödvändiga bestämdhet eller till sin lag blifva mer än ett enda derigenom, att det medelst sitt förhållande till andra väsenden blifver bestämdt af deras lagar. Likasom de väsenden, som bestämma ett visst gifvet väsende, blifva bestämningar eller momenter hos detta, blifva ock dessa väsendens lagar momenter i det gifna väsendets lag, icke särskilda sjelfständiga lagar hos och för detsamma.

Det menskliga tänkandet har hos sig en konstant och nödvändig bestämdhet eller form nemligen sjelfverksamheten. Det har ock, enligt hvad förut blifvit visadt, hos sig något vexlande och tillfälligt. Det har tankar, som vexla mellan aktualitet och potentialitet, och tankar, som genom sitt förhållande till något yttre och lägre och bundenhet vid ett sådant äro mer eller mindre tillfälliga. Detta vexlande och tillfälliga hos tänkandet bestämmes och regleras af tänkandet såsom sjelfverksamt. Derigenom blifver det vexlande hänfördt till det konstanta och af detta bestämdt på sådant sätt, att det sjelft blifver i någon mon konstant och regleradt till en mer eller mindre konstant ordning i sitt framträdande. Derigenom blifver ock det tillfälliga hänfördt till det nödvändiga så, att det sjelft får någon nödvändighet och i följd deraf fästes vid och slutes inom ett i något afseende fullständigt helt. Om alla momenterna i växlingen antagas vara bestämda och reglerade till en konstant bestämdhet och regelbunden ordningsföljd samt alla de tillfälliga momenterna hafva fått nödvändig bestämdhet och i en systematisk reglering inom ett fullständigt helt sammanslutits med alla andra till detta hela hörande momenter i bestämda förhållanden, så följer deraf, att tänkandet, som i sig

innehåller dessa sålunda bestämda och reglerade momenter, sjelft såsom helt är bestämdt och regleradt.

Likaväl, som man säger sjelfverksamheten vara tänkandets lag, kan man säga honom vara förståndets. Tänkandet är nemligen förståndets verksamhet, och det medför ingen skilnad i sak, om man säger lagen vara ett visst verksamt väsendes lag eller vara den detta väsende tillhörande verksamhetens lag. Denna verksamhet är nemligen det verksamma väsendet sjelft med afseende derpå, att det är verksamt, och med bortseende från allt hvad det för öfrigt är.

Icke blott förståndet och tänkandet, utan äfven menniskans teoretiska förmåga och hennes förnimmande i det hela är i sin verksamhet lagbundet. Hos den teoretiska förmågan i det hela är det förståndet och tänkandet, som utgöra den konstanta och nödvändiga bestämdheten, hvaremot de lägre formerna af den teoretiska förmågan och af förnimmandet utgöra det vexlande och tillfälliga. Det är genom förståndet och dess sjelfverksamma tänkande, som konstant bestämdhet, regelbunden ordningsföljd och systematisk slutenhet inom ett i något afseende fullständigt helt gifvas åt de lägre formerna af den teoretiska förmågan och af förnimmandet samt åt de förnimmelser, som tillhöra dessa. Den grad af sjelfverksamhet och dermed följande konstant bestämdhet eller enhet och samstämmighet, sjelfbestämd ordningsföljd och inre fullständighet, som de ega, tillkommer dem genom förståndets, den egentligen sjelfverksamma förmågans, och tänkandets, det egentligen sjelfverksamma förnimmandets på dem riktade bestämmande och reglerande verksamhet. Sålunda är sjelfverksamheten icke blott förståndets och tänkandets, utan hela den teoretiska förmågans och allt förnimmandes lag. Det är ock icke blott det verksamma tänkandet, utan i sjelfva verket allt verksamt förnimmande, som enligt sitt begrepp är sjelfverksamt och såsom verkligt hos ett förnimmande väsende svarar mot sitt begrepp i samma mon, som det icke blott till möjligheten, utan äfven till verkligheten är sjelfverksamt. Men deraf, att föreställ-

ningsförmågan och känsloförmågan äro lägre former af den teoretiska förmågan samt föreställandet och kännandet lägre former af förnimmandet, följer att de fattade icke i sitt sammanhang med den teoretiska förmågan och förnimmandet i det hela, utan fasthållna hvar för sig icke hafva den rena sjelfverksamheten eller förståndslagen eller tankelagen till sin lag. För hvarje sålunda för sig fixerad lägre form är förståndslagen eller tankelagen en högre lag än den, som är dess egen. Men såsom en sådan högre lag är förståndslagen eller tankelagen alltid den norm, enligt hvilken den lägre formens förnimmande i anseende till sin formela beskaffenhet, sin formela riktighet och sanning pröfvas och bedömes. Denna högre lag ingår då såsom ett högsta moment i den lägre formens, föreställningsförmågans eller känsloförmågans, föreställandets eller kännandets egen lag, hvilken jemte detta högsta moment innehåller åtminstone något lägre för denna forms lag väsentligt och karakteristiskt positivt och konstituerande moment.

I strängaste och egentligaste mening är det sjelfverksamma tänkandet eller tänkandets sjelfverksamhet förståndets och tankens eller tänkandets lag. Någon annan lag än denna kan tänkandet icke hafva. Men väl kan denna lag i sig innehålla en mångfald af momenter, hvilka ock kunna kallas lagar. I denna mening är hvarje form af tänkandet en lag, ty hvarje form af tänkandet är en konstant och nödvändig bestämdhet hos tänkandet och kan såsom sådan bestämma och reglera något vexlande och tillfälligt. Tänkandets lag tänkt såsom tänkandets konstanta och nödvändiga bestämdhet i det hela fattas i sådant fall såsom ett system af lagar. I detta system ingå sådana lagar, som utgöra olika sidor af tänkandets lag i det hela, men äfven sådana, genom hvilka särskilda artformer bestämma och reglera vissa momenter i tänkandet med uteslutande af alla andra.

Tänkandets lagar eller tankelagar kallas enligt gällande språkbruk de lagar, som utgöra olika sidor af tänkandets lag i det hela. Denna sistnämnda lag är i så hög grad abstrakt

och formel, att han vid uppfattningen af tänkandets lagbundenhet och redogörelsen för denna icke i annat fall, än när man frågar efter det, som utgör enheten i och för de tre lagar, som vanligen kallas tankelagar, särskildt märkes och framhålles. De speciallagar, som gälla hvar inom sitt särskilda område, benämnas vanligen regler t. ex. regler för slutledningen eller för definition eller division. Med denna benämning har stundom förenats den oriktiga meningen, att de icke blott till sin yttre form, utan äfven till sin väsentliga betydelse skulle vara tekniska föreskrifter, och denna mening har till och med gjort sig gällande med afseende på de tre tankelagarne. Det missförstånd, som ligger i en sådan mening, rättas af sig sjelft, så snart man inser, att tänkandet är sjelfverksamt, och att dess lagbundenhet är teoretisk, icke praktisk, eller med andra ord, att tänkandet i sin verksamhet af sig sjelft såsom tänkande nödvändigt verkar efter sin såsom lag verkande natur, icke efter någon lag, hvars uppfyllelse är beroende af menniskans fria vilja, icke heller efter några för särskilda förhållanden lämpade yttre anordningar. Det vanliga språkbruket, enligt hvilket endast de tre lagar, som äro olika sidor af tänkandets högsta alltomfattande lag och såsom sådana i likhet med denna gälla för tänkandet i hela dess omfattning, kallas tankelagar, har fördelen att i afseende på den logiska terminologien medföra reda och kan derföre förtjena att bibehållas. De äro å ena sidan allmänna lagar, som hafva giltighet och tillämplighet på allt tänkande och hvarje tanke, och å den andra sidan de lagar, till hvilka tänkandets särskilda momenter alltjemnt och omedelbart hänföras.

Vi hafva gått ut ifrån betraktelsen af den mångfald af tankar, som är gifven för det tänkande, som börjar göra sig reda för sammanhanget i sina tankar, och funnit detta sammanhang vara gifvet genom tänkandets sjelfverksamhet och deraf följande lagbundenhet. Då sjelfverksamheten är tänkandets i sin enhet fattade lag, måste tänkandet vara lagbundet jemnt så långt, som det är sjelfverksamt. I all verksamhet

ingår alltid någon brist på sjelfverksamhet och derföre äfven någon brist på lagbundenhet. Detta innebär med afseende på förhållandet mellan verksamheten och det verkliga, som är i och genom verksamheten, att hvarje i och genom verksamheten varande verkligt eller hvarje verkan har hos sig något, som icke är bundet af lagen, och således har någon form, som icke är den genom verksamheten och hennes lag gifna. I den mon den i och genom verksamheten gifna verkligheten har en sådan för verksamheten främmande form, är hon en verkan i inskränkt bemärkelse eller en sådan af verksamheten i något afseende bestämd och formad verklighet, som med sin genom en viss verksamhet gifna beskaffenhet eger bestånd utan denna verksamhet. Verkan är då en för den ifrågavarande verksamheten yttre verklighet, och sjelfva verksamheten är mekanisk eller dynamisk. Olika verklighetsmomenter, som i och genom en så beskaffad verksamhet stå i förhållande till hvarandra, äro i detta förhållande orsaker och verkningar.

Det, som i och genom tänkandet såsom sjelfverksamhet är verkligt, är tanke. Tanken är en förnimmelse. Hvarje förnimmelse är till en viss grad en inre bestämning hos förnimmandet eller hos det förnimmande väsendet. Att en bestämning är inre betyder, att hon är i och genom det subjekt, hvars bestämning hon är. Såsom sådan är hon äfven absolut. Yttre är en bestämning, som tillkommer ett subjekt i och genom dess förhållande till ett annat mot detta subjekt motsatt subjekt. Derföre är hvarje yttre bestämning relativ. Då allt förnimmande i någon mon är sjelfverksamt, måste ock dess bestämningar, förnimmelserna, i någon mon vara inre eller i och genom förnimmandet gifna bestämningar. Såsom sådana äro förnimmelserna funktioner af förnimmandet. Hvarje funktion är en i ett visst moment eller en viss bestämning förverkligad förmåga, och hon är således denna förmåga sjelf i ett visst verksamhetsmoment eller lifsmoment, hvilket moment fattas såsom ett odeladt helt. Men då förmågan såsom verksam förverkligar sig genom verksamhet på ett material och således

blifver verklig i och genom den bestämdhet, som hon genom sin verksamhet gifver åt detta material, och detta material i förhållande till förmågan är ett yttre, är ock hvarje funktion en yttring af förmågan eller förmågan sjelf, sådan hon framträder såsom verklig i ett visst moment af det yttre, på hvilket hon verkar. Derföre är hvarje förnimmelse icke blott en funktion af den teoretiska förmågan, utan alltid i någon mon tillika en yttring af samma förmåga.

Förståndets förnimmelser, tankarne eller begreppen, kunna, fastän äfven de alltid i någon mon äro yttringar, likväl betraktas såsom rent inre och absoluta bestämningar hos förståndet och funktioner af detta. På detta sätt kunna de betraktas med samma grad af egentlighet, som tillkommer betraktelsen af tänkandet såsom ren sjelfverksamhet. Såsom inre och absolut är tanken en sjelfständig bestämning, ty bestämningens sjelfständighet består deri, att hon har sin grund i sitt subjekt och följaktligen är subjektet i ett visst moment och såsom varande subjektet har dess sjelfständighet till sin egen. Deremot är den yttre och relativa bestämningen osjelfständig, emedan hon har sin grund i något annat, som står i motsats mot subjektet, och är beroende af detta andra och derföre icke rent och fullständigt kan vara sitt subjekt i ett visst moment och hafva dess sjelfständighet till sin egen. Såsom inre och absolut är ock tanken en ren funktion af förståndet eller tänkandet, och såsom sådan har han sin verklighet inom förståndet och tänkandet och är immanent i dem. Derigenom är tanken såsom funktion bestämd och reglerad af förståndet och tänkandet. Derföre är ock tänkandet med sin lag eller sin sjelfverksamhet närvarande i tanken såsom funktion, och funktionen är följaktligen det sjelfverksamma tänkandet i ett verksamhetsmoment eller tankemoment. Häraf följer att i tanken såsom funktion måste återfinnas icke blott sjelfverksamheten såsom den i sin enhet fattade lagen, utan äfven de allmänna tankelagar, som utgöra denna lags olika sidor eller former. Hos tanken äro dessa hans olika former,

och såsom sådana utgöra de olika sidor af den grundform, som tillhör tanken såsom ren och i förståndet och tänkandet immanent funktion. Tankens högsta grundform är hans immanenta verklighet eller aktuela immanens i förståndet och tänkandet. Men då hvar och en af de former, som utgöra denna högsta grundforms olika sidor, måste återfinnas hos hvarje tanke och följaktligen utgöra hvarje tankes formela grundbestämningar, kunna ock dessa former med skäl kallas tankens grundformer. Hvar och en af dem är ock sjelfva grundformen sedd från en särskild sida eller synpunkt. Fullständigt och fullkomligt lagbestämd är hvarje tanke, såvida hos honom fullständigt och fullkomligt framträda de grundformer, som tillkomma honom, såsom en förståndets immanent aktuela eller aktuelt immanenta funktion.

Inom logiken gifves det, enligt hvad nu blifvit visadt, två slag af grundformer. Det ena slaget tillkommer tänkandet sjelft såsom verksamhet, det andra tanken såsom funktion af tänkandet såsom verksamhet eller af det verksamma tänkandet. Tankeverksamhetens grundformer äro lagar och kallas såsom allmänna lagar för allt tänkande tankelagar. De former, som tillkomma tanken såsom funktion, äro lagbestämda sidor hos tanken såsom immanent i tänkandet eller af hans i tänkandet immanenta verklighet eller aktualitet. Såsom sådana sidor hos tanken fattad såsom en actus purus eller actus pure internus äro de hvar för sig en form, i hvilken allt tankeinnehåll måste ingå för att kunna vara ett tankeinnehåll och såsom sådant kunna tänkas. De äro då formela enheter eller förhållanden, i och genom hvilka den i tankeinnehållet liggande mångfalden utgör ett helt. Såsom sådana sidor hos tankens högsta grundform, som alla måste återfinnas hos hvarje tanke, kallas de tankeformer. Genom redogörelsen för tankeverksamhetens och hennes funktions, tankens, bestämningar är den formela betraktelsen af tänkandet fullständigt utförd, och inom logiken kunna följaktligen icke finnas några andra grundformer än de, som hänfö-

ras till tänkandet såsom verksamhet, och de, som hänföras till tanken såsom denna verksamhets funktion.

Tankeverksamhetens grundformer måste såsom lagar bestämma och reglera både sjelfva tankeverksamheten såsom sådan och den mångfald af momenter, som ingår i verksamheten och i och genom henne formas. Sjelfva verksamheten är nemligen för sig tagen såsom kontinuerlig förändring sjelf föränderlig och följaktligen äfven tillfällig och behöfver derföre bindas af lagen. Mångfalden af momenter är ock för sig tagen mer eller mindre tillfällig och föränderlig. Hvarje tankelag måste derföre fattas och framställas från de nu angifna olika synpunkterna eller såsom lag för verksamheten sjelf och för de många verksamhetsmomenterna. Från den förra synpunkten visar sig lagen öfvervägande såsom konstant bestämdhet eller form hos verksamheten, följaktligen i sin enhet och sjelfständighet, från den senare åter öfvervägande såsom bestämmande och reglerande mångfalden, följaktligen såsom ingående hos de många momenterna och i sin bundenhet vid dessa såsom deras formela enhetsbestämning.

Vid den betraktelse af det menskliga förståndet, som gör tanken till sitt föremål och söker göra sig reda för hans bestämningar, är det mångfalden hos förståndet, som tages såsom det gifna. Hvarje tanke är en bland de många tankar, som utgöra förståndets innehåll. För att fatta denna mångfald måste man först fästa sig vid hvarje moment för sig och söka utreda, hvad detta för sig taget såsom enhet är, och derefter fatta det i dess bestämdhet genom andra likartade momenter och såsom i och genom denna sin bestämdhet utgörande ett helt, som har en mångfald af likartade bestämningar till sitt innehåll. På dessa båda olika sätt måste man fatta och framställa hvarje tankeform eller tanken i hvar och en af hans särskilda former. Hvarje form måste således betraktas först såsom en form, i och genom hvilken tanken från en viss sida sedd är en i denna form gifven tanke, och derefter såsom en form, i och genom hvilken tanken från samma sida

sedd är bestämd af andra i samma form fattade tankar och såsom ett helt har dessa till sina bestämningar, eller såsom ett helt af tankar, som äro likformiga med honom. I den förra betraktelsen fattas hvarje tankeform från abstraktionens synpunkt såsom ett moment i motsats mot det hela och i sin afskildhet från andra momenter, i den senare åter från konkretionens synpunkt i sin artlikhet med det hela och såsom i sig innehållande andra momenter.

Det menskliga tänkandet visar sig i likhet med hvarje ändligt kunskapsföremål i sin högsta grad af renhet och fullkomlighet, när det betraktas från enhetens synpunkt. Deremot framträda dess bundenhet vid något lägre och mot detsamma motsatt och dess deraf följande ofullkomlighet, när det betraktas från mångfaldens synpunkt. Derföre är det förnämligast i och genom tankelagarne, som det menskliga tänkandet fattas såsom ren sjelfverksamhet. Derföre framträder ock vid redogörelsen för tankeformerna tydligast och märkbarast den motsättning och deraf följande ofullkomlighet, som häftar vid det menskliga tänkandet på grund af den ändliga form af verksamhet, från hvilken det icke kan frigöra sig. Den brist på motsvarighet mellan de båda olika betraktelserna af tänkandet från enhetens synpunkt och från mångfaldens, som sålunda är gifven, röjer sig i allt högre grad, ju mera man fortgår till mera konkreta bestämningar hos det menskliga tänkandet eller med andra ord till sådana bestämningar, i och genom hvilka man vill komma till vetande om den faktiskt gifna verkligheten i dennas mera reela och konkreta bestämningar.

Tänkandet i sin mera inskränkta betydelse såsom förståndsverksamhet eller tankeverksamhet är, enligt hvad förut blifvit visadt, en sida hos det menskliga förståndet och af det menskliga tänkandet i vidsträckt bemärkelse fattadt såsom förståndets förnimmande. Jemte tänkandet utgöra enligt den föregående framställningen förståendet och vetandet förståndets och dess förnimmandes samtliga olika sidor. Det är ock förut framhållet, att förståendet och vetandet måste ingå såsom mo-

menter i tänkandet, samt att en systematisk uppfattning af tänkandet icke är möjlig, utan att förståendet och vetandet fattas såsom momenter i tänkandet. Slutligen är det förut angifvet, att förståndet i och genom förståendet är sina bestämningars grund, i och genom tänkandet deras lag samt i och genom vetandet deras ändamål, äfvensom att grunden och ändamålet måste fattas såsom momenter hos lagen i följd af det organiska förhållande, som eger rum mellan grunden, lagen och ändamålet.

I sjelfverksamheten hos tänkandet, hvilken är tänkandets i sin enhet fattade lag, måste sålunda förståndets båda öfriga sidor ingå såsom momenter. Såsom sådana utgöra de olika sidor hos det sjelfverksamma tänkandet och måste de äfven vara olika sidor hos sjelfva lagen eller vara tänkandets lag sedd från olika sidor. I följd deraf äro de allmänna lagar för allt tänkande eller grundformer hos tänkandet. Men vid sidan af dessa i tänkandets sjelfverksamhet ingående momenter framträder denna sjelfverksamhet i sin motsättning mot dem såsom ett moment eller en särskild grundform. Detta moment är den bestämdhet, som sjelfverksamheten eller lagen har just derigenom, att hon är det sjelfverksamma tänkandet och icke är grund eller ändamål. Det är således dess i allra strängaste mening sjelfbestämda moment eller sida och följaktligen äfven det moment, i och genom hvilket det på det mest bestämda sätt framträder såsom verksamhet eller kontinuerlig förändring. Detta moment eller denna sida är sjelfva öfvergången från en bestämning till en annan tänkt såsom en genom sjelfverksamheten gifven nödvändig öfvergång från ett i tänkandet föregående till ett i tänkandet efterföljande. Men det i tänkandet föregående är alltid grund i formel bemärkelse eller formalgrund och det i tänkandet efterföljande är alltid följd. Sjelfverksamheten är således i detta sitt moment, i denna sin sida eller i denna sin särskilda grundform det nödvändiga eller sjelfbestämda öfvergåendet från en bestämning eller tanke såsom grund till en annan såsom följd. Derföre

är denna grundform hos det sjelfverksamma tänkandet det förhållande, i och genom hvilket de särskilda tankarne såsom i en nödvändig ordningsföljd i tänkandet framträdande grunder och följder utgöra ett sammanhängande helt. Såsom lag är denna sida tänkandets ordningslag eller följdlag. Såsom grundform är hon den mest formela eller den, i och genom hvilken det hela strängast fattas blott såsom ett förhållande mellan en mångfald af tankar, nemligen förhållandet af formel grund och följd, i hvilket förhållande tänkandet sjelft såsom ren sjelfverksamhet är den högsta formalgrunden.

Huru strängt man än må söka fasthålla tänkandets form och fatta denna såsom ren verksamhet, så är det dock icke möjligt att fatta det uteslutande såsom en öfvergång. Om man försöker att fatta öfvergången eller förändringen såsom absolut eller såsom den enda form, i hvilken tänkandet eller hvilken verksamhetsart eller hvilket föremål som helst har sin tillvaro, så stegras öfvergången eller förändringen till en ren och oinskränkt vexling, i hvilken all antagen verklighet går under, och i hvilken det noga taget icke är möjligt att tänka någon verklighet. Den rena och oinskränkta vexlingen är sålunda en form, som står i strid mot verkligheten och följaktligen icke kan vara form för någon verklighet och alltså icke heller vara verklig form. All verklig form förutsätter något verkligt, hvars form han är, och allt verkligt måste hafva icke blott form, utan äfven innehåll och genom detta vara en till sin art bestämd verklighet.

Det mest abstrakta och formela uttrycket för en verklighetsart är identitet med sig sjelf. I sin kontinuitet har verksamheten en relativ identitet med sig sjelf, hvilken relativa identitet med sig sjelf äfven måste tillkomma allt, som har verksamhetens form. Utan en sådan relativ identitet med sig sjelf kan ingenting tänkas såsom verkligt eller verksamt. Men i den rena sjelfverksamheten ligger ren identitet med sig sjelf. I samma grad, som sjelfverksamheten är ren, är ock den i och genom henne gifna identiteten med sig sjelf ren. I sin

mest formela betydelse är den rena identiteten med sig sjelf en ren abstraktion. Närmare bestämd kan hon fattas såsom sjelfständighet, emedan endast det sjelfständiga, det i och genom sig sjelft bestämda kan vara identiskt med sig sjelft. Fattad med afseende på det verkligas egenskap att vara ett helt och således hafva både enhet och mångfald är identiteten med sig sjelf samstämmighet. I samstämmigheten ligger en enhet, som är identisk med sig sjelf, och en mångfald, i hvilken enheten ingår såsom bestämning eller utgör det för alla mångfaldens momenter gemensamma och i dem alla identiska. Men i samstämmigheten ligger äfven alla mångfaldsmomenternas stamstämmighet med hvarandra. Det hela, hos hvilket det finnes mångfaldsmomenter, som äro motsatta mot hvarandra i något afseende, har icke full samstämmighet inom sig och är således icke i alla afseenden samstämmigt. Men såsom fullt samstämmiga ingå alla mångfaldsmomenterna i det helas innehåll. Först genom att fattas såsom samstämmighet hos ett sådant helt, som är fullständigt bestämdt och i sin fullständiga bestämdhet är fullt samstämmigt, är samstämmigheten den sanna verklighetens form eller systemet. Den rent abstrakta identiteten innebär en abstraktion från all verklighet och är således en negation af all verklighet eller en form, som strider mot all verklighet och derföre icke kan vara det verkligas form. Det verkligas identitet med sig sjelf är samstämmigheten, och det verkliga är såsom identiskt med sig sjelft systematiskt och har såsom sådant formen af ett system.

Men om ock den sanna och fullständiga identiteten med sig sjelf är systemets fullständiga samstämmighet, så skiljer sig dock hos allt ändligt formen af samstämmighet från formen af fullständighet eller fullständig bestämdhet. I sin åtskilnad från fullständigheten är samstämmigheten den identitet, som tillkommer mångfaldens momenter genom enhetens gemensamhet för dem alla. Dess gemensamhet är gifven derigenom, att det är en och samma enhet, som är bestämning hos hvart och ett af mångfaldens alla momenter. I dem alla är då en-

heten identisk med sig sjelf såsom en och samma enhet, hvilken icke är en, när hon tänkes för sig sjelf, och en annan, när hon tänkes såsom bestämning hos ett mångfaldsmoment, icke heller en, när hon tänkes såsom bestämning hos ett mångfaldsmoment, och en annan, när hon tänkes såsom bestämning hos ett annat mångfaldsmoment. Fullständighet har deremot enheten, endast såvida hon är det hela, som i sig innehåller alla mångfaldsmomenterna.

Att det verksamma tänkandet icke kan vara en ren vexling innebär närmast, att det är en med sig sjelf identisk enhet både i och för sig sjelft såsom sjelfverksamhet och såsom bestämning i alla sina verksamhetsmomenter. Tänkandets enhet eller identitet med sig sjelft är samstämmighet derigenom, att hon tillkommer tänkandet icke blott såsom abstrakt och isolerad enhet, utan äfven såsom bestämning hos något moment och hos hvart och ett af mångfaldsmomenterna och således i dess förbindelse med alla dessa momenter. Momenterna äro ock samstämmiga, såvida de hafva tänkandets enhet till sin gemensamma bestämning och derigenom hafva en verklig gemensamhet med hvarandra, eller till hvarandra stå i ett förhållande, i och genom hvilket de utgöra ett helt. Den reela grunden till detta förhållande ligger tydligen i förståndet såsom tänkandets subjekt eller såsom sjelfmedvetande, och det är genom sitt subjektivt fullkomliga förnimmande eller förståendet, som förståndet är grund till samstämmigheten i det verksamma tänkandet och mellan alla dess många verksamhetsmomenter. Men såsom moment i det sjelfverksamma tänkandet, som är tänkandets lag, framträda förståndet såsom subjekt och dess subjektivt fullkomliga förnimmande icke såsom fullt reel enhet, utan såsom mer eller mindre formel enhet i och genom den identitet och samstämmighet, som utgör en i dem grundad väsentlig bestämdhet hos det förstnämnda tänkandet.

Men om ock den nu angifna formela samstämmigheten är den första, som märkes hos det sjelfverksamma tänkandet, så

är det dock i och genom henne gifvet, att den samstämmighet, som tillkommer det hela, icke alldeles kan saknas hos det sjelfverksamma tänkandet. Deri, att tänkandets enhet ingår såsom bestämning hos hvarje mångfaldsmoment, röjer sig att hvarje sådant är ett helt, som har denna enhet till en af sina bestämningar. Genom denna enhet är mångfaldsmomentet en tanke, en enda för sig såsom ett i och genom tänkandet gifvet helt eller ett logiskt helt bestående tanke. Såsom en bland flere tankar måste han genom några sina bestämningar skilja sig från andra, och såvida denna skilnad skall vara till för förståndet och tänkandet och särskilda tankar skola stå i förhållande af grund och följd eller i logiskt förhållande till hvarandra, måste skilnaden vara gifven genom bestämningar, som sjelfva äro tankar. På samma sätt måste tänkandet i sitt förhållande till sina många tankar genom någon sin bestämning skilja sig från hvarje tanke, som är ett moment af mångfalden, och äfven denna bestämning måste vara en tanke för att kunna vara till för förståndet och tänkandet eller vara en logisk bestämning. Genom den logiska bestämdhet, som sålunda icke kan saknas hos det sjelfverksamma tänkandet såsom logisk enhet, icke heller hos mångfalden af tankar såsom logisk mångfald, äro både tänkandet och hvarje tanke en enhet, som icke blott är ett rent abstrakt identitetsförhållande och såsom blott sådant saknar verklighet, utan en på något sätt bestämd enhet och derigenom ett helt samt en enhet, som, sjelf tanke, har åtminstone någon tankebestämning och derigenom är ett logiskt helt. Såsom ett sådant logiskt helt är det sjelfverksamma tänkandet i någon mon reel och icke blott formel grund till sin verksamhet och sina i och genom hennes verksamhet såsom verksamhetsmomenter framträdande tankar. Utan någon reel bestämning eller innehållsbestämning är ingen artlikhet och samstämmighet möjlig, följaktligen icke heller den logiska. Tänkandet, sjelfverksamheten och tankarnes immanenta aktualitet i henne äro icke möjliga, om icke förståndet i någon grad framträder i tänkandet såsom det sjelf eller det

subjekt, som i och genom sig är verksamt. Derförutan skulle det sjelfverksamma tänkandet icke vara tänkande, utan en till sin art obestämd sjelfverksamhet. Men å andra sidan blifver tänkandets och tankarnes bestämdhet till art och innehåll på grund af det menskliga tänkandets abstrakta och formela karakter allt mindre, ju mera man gör gällande den fordran, att tänkandets sjelfverksamhet skall vara ren. Då sjelfverksamhetens renhet är hufvudbestämningen hos det logiska tänkandet såsom logiskt, blifver följaktligen tänkandets och tankarnes reela bestämdhet eller innehållsbestämdhet och dermed följande helhet såsom stridande mot sjelfverksamhetens renhet i den strängt logiska betraktelsen inskränkt till det minsta möjliga och sålunda satt såsom ett så mycket som möjligt under sjelfverksamheten underordnadt moment. Men umbäras kan dock icke helt och hållet artbestämdheten hos det sjelfverksamma tänkandet. Hon är i sin egenskap af en samstämmighet, som icke kan vara helt och hållet tom, det subjektiva fullkomlighetsmoment, som måste finnas hos det sjelfverksamma tänkandet, emedan äfven detta är tänkande och såsom sådant förståndets förnimmande, hvilket har förståndet till sitt subjekt och till sin realgrund, af hvilken dess verklighetsart följer. Såsom lag är samstämmigheten hos det sjelfverksamma tänkandet dess enhetslag eller identitetslag eller samstämmighetslag i och genom hvilken detta tänkande sjelft i all sin verksamhet och alla sina verksamhetsmomenter är en enhet eller ett logiskt helt för sig. Genom sin bestämdhet af denna lag är då ock hvarje tanke en inom sig samt med tänkandet och dess andra tankar samstämmig tanke och såsom sådan ett logiskt helt för sig eller en tanke, som är ett logiskt subjekt och kan och i sjelfva verket måste hafva åtminstone någon tankebestämning eller begreppsbestämning.

I och genom sin nu angifna grundform ega det sjelfverksamma tänkandet och dess tankar en viss grad af substantialitet, och på grund af denna äro de icke obestämda former, utan substantiela former med en viss artbestämdhet, som till-

kommer dem såsom hvar för sig egande åtminstone någon, om ock abstrakt, innehållsbestämning. Äfven det sjelfverksamma tänkandet är genom denna sin substantialitet en tanke, som är ett logiskt helt för sig, ett begrepp med sitt bestämda, om ock abstrakta eller ofullständiga, innehåll. Af tänkandet såsom en viss tanke, ett visst begrepp eller en substantiel tankeform äro alla andra tankar former. Hvarje annan tanke är således denna tanke på ett visst sätt närmare bestämd, och denna tanke är, både när han tänkes i och för sig, och när han tänkes såsom bestämning hos andra, en och densamma. Sådant är ock förhållandet med hvarje tanke, då han å ena sidan är ett logiskt helt för sig och å den andra är bestämning hos en annan tanke.

Men i tänkandets och dess tankars substantialitet ligger äfven, att den tanke, som ingår såsom bestämning i en annan tankes innehåll och sålunda har denna andra tanke till sitt subjekt, icke står i något motsatsförhållande till sitt subjekt eller på något sätt är utesluten från detta. Såsom fullt samstämmig med sitt subjekt och helt och hållet innesluten i detta har den tanke, som är bestämning hos subjektet, sin realgrund i subjektet. Bestämningen är då i och genom sitt subjekt, och hon är således subjektet sedt ifrån en viss sida eller synpunkt eller i ett af sina momenter. I det rent sjelfverksamma tänkandet kan ingen tanke ingå, som icke är en tanke af detsamma och såsom sådan är, endast såvida han tänkes af tänkandet, och är endast det, som af tänkandet i honom tänkes. Så är ock hvarje ren innehållsbestämning hos hvilken såsom ett logiskt helt eller ett begrepp fattad tanke som helst, endast såvida hon tänkes i detta sitt subjektbegrepp, och så är hon äfven endast det, som hon i och genom detta begrepp tänkes vara. Men då det sjelfverksamma tänkandet är abstrakt och formelt, är det ock endast formela och abstrakta tankebestämningar, som i strängare mening äro samstämmiga eller identiska med detsamma. Hos det mera konkreta och reela tänkandet finnes det endast en relativ

samstämmighet. I allra strängaste mening finnes det icke ens hos det mest abstrakta tänkandet en full frihet från all brist på samstämmighet, emedan det i sjelfva abstraktionen ligger en relativ motsättning. Men i den grad, i hvilken sjelfverksamheten i tänkandet är ren och således tänkandet sjelft såsom sjelfverksamt är rent, är ock samstämmigheten hos detsamma ren och det förhållande, i hvilket tankebestämningen eller begreppsbestämningen står till sitt subjektbegrepp, ett rent innehållsförhållande. Såvida, som ett sådant förhållande eger rum, är det sjelfverksamma tänkandets samstämmighet gifven genom dess egen positiva sjelfbestämning och är denna sjelfbestämning den sida hos sjelfverksamheten, som utgör sjelfva enhetslagen eller samstämmighetslagen. Det sjelfverksamma tänkandet är under förutsättning af ett sådant rent innehållsförhållande i all sin verksamhet positivt sjelfbestämmande och i alla sina rena verksamhetsmomenter eller tankemomenter sjelfbestämdt och derföre i all sin verksamhet och alla sina verksamhetsmomenter såsom enhet i och af sina innehållsbestämnigar ett inom sig samstämmigt helt af momenter, som äro samstämmiga med det hela och med hvarandra. Under samma förutsättning äro alla tankar inre och absoluta bestämningar hos det sjelfverksamma tänkandet och rena funktioner af detsamma och hvarje sådan bestämning eller funktion tänkandet sjelft såsom sjelfbestämdt i ett af sina momenter.

Vetandet är den form, i och genom hvilken tänkandet i vidsträckt bemärkelse har sin objektiva fullkomlighet eller har sann kunskap om det varande. Fastän det logiska tänkandet är formelt och abstrakt, måste det likväl på något sätt i sig innehålla äfven denna objektiva sida. Den objektiva sidan i det logiska eller sjelfverksamma tänkandet är dess sjelfnödvändighet eller den nödvändighet, som det har i och genom sig sjelft. Är tänkandets sjelfverksamhet ren, så är tänkandet genom henne bestämdt genom sitt eget väsende utan att mottaga någon bestämdhet af något för det samma

yttre och mot detsamma motsatt. Såsom fritt från all genom ett yttre och motsatt gifven bestämdhet är det fritt från yttre och relativa bestämningar. Men hos hvarje subjekt är det endast yttre och relativa bestämningar, som äro tillfälliga. Subjektets inre och absoluta bestämningar äro nödvändiga. Om ett subjekt icke har några yttre och relativa bestämningar, utan endast inre och absoluta, så är det alltigenom nödvändigt. Om ett subjekt i något afseende är tillfälligt, så har det yttre och relativa bestämningar. Såvida, som tänkandet är sjelfverksamt, utesluter det från sig alla yttre och relativa bestämningar. Sådana kunna icke vara gifna utan tvångsverksamhet. Genom friheten från all tvångsverksamhet är det sjelfverksamma tänkandet fritt från alla sådana bestämningar, som innebära tillfällighet, och följaktligen nödvändigt. Det har sin nödvändighet i och genom sig sjelft och är således sjelfnödvändigt.

Men såsom verksamt har tänkandet ett material, på hvilket det verkar. Materialet är det bestämbara, som icke genom sig sjelft blifver bestämdt, utan för att blifva bestämdt behöfver inverkan af något annat. Det material, på hvilket det sjelfverksamma tänkandet omedelbart verkar är det tänkbara, som icke af sig sjelft blifver tänkt, utan för att blifva verkligen tänkt behöfver tänkandets verksamhet, genom hvilken det sättes i förbindelse med någon eller några gifna tankar och genom denna förbindelse bringas till aktualitet i tänkandet. Men ingen verksamhet kan fullt aktualisera eller förverkliga all den möjlighet, som finnes hos hennes material. Allt verksamhetsmaterial utgör en outtömlig och derför obegränsad sfer af möjligheter. I ett visst hänseende ligger det dock i hvarje verksamhetsyttring derigenom, att hon är ett förverkligande af något, en begränsning af möjlighetssferen. Det, som är förverkligadt och eger verklighet, är på ett visst sätt bestämdt, och så länge det bibehåller sin verklighet oförändrad, utgör denna dess bestämdhet en gräns för möjligheterna. Det finnes nemligen alltid något, som icke kan komma till verk-

lighet utan att upphäfva det verkligas gifna bestämdhet och derigenom förändra det verkliga och följaktligen icke kan blifva verkligt, så länge det gifna verkliga är till på sitt bestämda sätt. I sådant fall finnes således en omöjlighet, som inskränker och begränsar möjlighetssferen. Men denna omöjlighet är i det antagna fallet blott hypotetisk. Om det gifna verkliga förändras, så kan det, som under förutsättning af dess oförändrade skick var omöjligt, blifva möjligt. Om deremot något, som blifvit bragt till verklighet, i sig sjelft är oföränderligt, och således alldeles icke kan vara verkligt utan att vara verkligt på ett visst sätt eller hafva en viss bestämdhet, så blifver allt sådant, som icke kan komma till verklighet utan det gifna verkligas förändring, omöjligt, så länge det antagna verkliga är verkligt. Om det antagna verkliga icke blott till en viss bestämdhet, utan äfven till sjelfva sin verklighet såsom subjekt vore nödvändigt, skulle det andras verklighet vara en ren och kategorisk omöjlighet. Det sjelfverksamma tänkandet har åtminstone den nödvändigheten att icke kunna vara verkligt utan att vara det på ett visst sätt eller i och med sin nödvändiga bestämdhet. Dermed är en begränsning af möjlighetssferen gifven i det, att allt, som icke kan blifva verkligt utan förändring i tänkandets bestämdhet, är omöjligt, så länge tänkandet är verkligt. Det, som står i ett sådant förhållande till tänkandet, är såsom oförenligt med detta eller med dess verklighet otänkbart. Om det vidare skulle visa sig, att det bland alla i och för sig möjliga tankar blott vore en enda, som kunde komma till verklighet eller verkligen tänkas utan upphäfvande af tänkandet och dess gifna nödvändiga bestämdhet, så blefve allt utom denna tanke för det gifna tänkandet otänkbart. I ett sådant fall skulle möjlighetssferen vara i det afseendet fullständigt begränsad, att blott en enda tanke vore möjlig eller tänkbar och allt annat omöjligt eller otänkbart. Men då tänkandet i en nödvändig ordning fortgår från grund till följd, är följden den enda tanke, som, när grunden är gifven, kan tänkas eller

är tänkbar, och derföre är allt annat otänkbart. I det rent sjelfverksamma tänkandet måste följden tänkas, när grunden är tänkt. I detta tänkande finnes icke något, som skulle kunna hindra tänkandet i fortgången från grunden till följden, alldenstund följden i det rent sjelfverksamma tänkandet är sjelfbestämd och således sjelfgifven. Men det är dock en öfvergång i det verksamma tänkandet från grunden till följden. Innan denna öfvergång är gjord, måste den tanke, som utgör följden, räknas till det tänkbara men icke ännu tänkta. Han utgör då det ena momentet i tänkbarhetssferen, och allt annat utgör det andra. Tänkbarhetssferen är i sådant fall fullständigt begränsad till dessa två möjligheter, och dessa äro med hvarandra alldeles oförenliga eller kontradiktoriskt motsatta. I sin fortgång från grund till följd begränsar således det sjelfverksamma tänkandet sin verksamhetssfer genom den kontradiktoriska motsättningen af två hvarandra fullständigt uteslutande och tänkbarhetssferen fullt uttömmande bestämningar. Då hvarje tanke såsom subjekt eller begrepp måste vara bestämbar i alla afseenden, måste han ock alltid vara bestämbar genom den ena af de båda bestämningar, som i en kontradiktorisk motsats uttömma hela möjlighetssferen, och icke bestämbar genom den andra. Genom detta förhållande är hvarje tanke i och genom tänkandets nödvändiga sjelfbegränsning systematiskt bestämbar eller med nödvändighet bestämbar på ett visst sätt i alla möjliga afseenden.

Det medvetna förnimmandet har sin verklighet eller objektivitet i och genom sin egenskap af kunskap. Såsom kunskap eger tänkandet nödvändighet och såsom nödvändig kunskap är det vetande. Nödvändigheten innebär fullständig bestämdhet, hvilken i det sjelfverksamma tänkandet vinnes genom den fullständiga begränsning af möjligheterna, i och genom hvilken i något afseende eller i det hela ett är det enda möjliga och allt annat omöjligt. Det, som är det enda möjliga, är nödvändigt. Det är genom bevisning, som en tankes nödvändig-

het blifver insedd. Hvarje logiskt bevis leder till insigt i en tankes nödvändighet derigenom, att han antingen i och för sig såsom sin egen bestämning eller såsom bestämning hos en annan tanke inses vara den enda möjliga. Beviset må visa något såsom det enda möjliga genom att bringa till klarhet och tydlighet dess egen nödvändighet i och för det sjelfverksamma tänkandet, eller genom ådagaläggandet af den kontradiktoriska motsatsens omöjlighet, så är det dock i båda fallen den tankeform, i hvilken en tanke tänkes såsom nödvändigt bestämd. En sådan tanke innebär ett vetande, och hvarje bevis innebär sålunda ett förverkligande af en logisk kunskap eller af vetande i något afseende och dermed äfven uppnåendet af tänkandets ändamål i något af dess momenter. Om tanken tänkes såsom nödvändigt bestämd i alla afseenden, så är hans nödvändighet i alla afseenden bevisad genom ett sammanhängande och fullständigt helt af bevis. Ett sådant helt är ett systematiskt vetande eller ett system af vetande, hvilket utgör tänkandets absolut högsta ändamål.

Med ledning af de bestämningar, som nu blifvit uppvisade hos det sjelfverksamma tänkandet, kunna grundformerna i logiken angifvas.

Dessa grundformer äro af två slag nemligen grundformerna hos tänkandet såsom verksamhet, tänkandets lagar eller tankelagarne, och grundformerna hos tanken såsom tänkandets funktion, tankeformerna.

Hvarje tankelag måste fattas och framställas först såsom lag för verksamheten och sedan såsom lag för verksamhetsmomenterna.

Tänkandets i sin enhet fattade lag är sjelfverksamheten. Såsom lag för verksamheten kan denna lag uttryckas i följande formel: det i verksamhetens form framträdande tänkandet är i hela sin verksamhet och alla sina verksamhetsmomenter sjefverksamt. Såsom lag för det sjelfverksamma tänkandets verksamhetsmomenter, de många tankarne, får samma lag denna formel: alla rena tankar äro inre funktioner af det sjelfverk-

samma tänkandet och såsom sådana former af detta eller tänkandet sjelft såsom i hvar och en af dem på ett visst sätt bestämdt.

De tankelagar, som utgöra olika sidor af den i sin enhet fattade tankelagen, äro tänkandets enhetslag eller samstämmighetslag, dess ordningslag eller följdlag och dess begränsningslag eller uteslutningslag. I och genom dessa lagar fattas och framställes det sjelfverksamma tänkandet från olika sidor såsom positivt sjelfbestämmande, såsom sjelfledande och såsom sjelfbegränsande.

Dessa olika tankelagar uttrycka vi i följande formler:

Enhetslagen eller samstämmighetslagen såsom lag för verksamheten: det sjelfverksamma tänkandet är såsom sjelfbestämmande i hela sin verksamhet och i alla sina verksamhetsmomenter ett med sig sjelft och inom sig samstämmigt; och såsom lag för verksamhetsmomenterna eller tankarne: hvarje ren tanke är såsom form af det sjelfbestämmande tänkandet ett med sig sjelf och samstämmig inom sig samt med tänkandet och alla andra tankar;

Ordningslagen eller följdlagen såsom lag för verksamheten: det sjelfverksamma tänkandet fortgår såsom sjelfledande i all sin verksamhet från grund till följd; och såsom lag för tankarne: alla rena tankar hafva i tänkandet såsom sjelfledande en nödvändig ordningsföljd, enligt hvilken af två tankar hvilka som helst den ena måste vara grund och den andra följd;

Begränsningslagen eller uteslutningslagen såsom lag för verksamheten: det sjelfverksamma tänkandet sätter såsom sjelfbegränsande i hela sin verksamhet och i hvarje sitt verksamhetsmoment en fullt bestämd gräns för det i hvarje afseende tänkbara genom den kontradiktoriska motsättningen af två hvarandra fullständigt uteslutande och tänkbarhetssferen fullt uttömmande bestämningar; och såsom lag för tankarne: hvarje ren tanke är i och genom det sjelfbegränsande tänkandet i hvarje afseende nödvändigt bestämbar genom den ena af de två kontradiktoriskt motsatta bestämningar, som i detta afseende fullständigt uttömma det tänkbaras sfer.

Hvarje tankeform är å ena sidan tanken såsom en i denna form såsom enhet gifven tanke och å den andra en i denna form gifven tanke fattad såsom ett helt af tankar, som äro likformiga med honom och med hvarandra, eller å ena sidan form för tanken såsom enhet i sitt slag och å andra sidan form för tanken såsom ett helt af sinsemellan och med honom likformiga tankar. De mot tankelagarne svarande former, som äro grundformer hos tanken såsom det sjelfverksamma tänkandets funktion, måste från dessa båda olika sidor fattas och framställas.

Tankens i sin enhet fattade grundform är hans aktuela immanens eller immanenta aktualitet såsom funktion af och hos det sjelfverksamma tänkandet. Såsom aktuel är han på något sätt en enhet för sig, en tankeenhet, och såsom immanent i tänkandet är han genom sin förbindelse med tänkandet och dess öfriga tankar på något sätt ett helt af tankar.

De tankeformer, som utgöra olika sidor af den i sin enhet fattade tankeformen, äro begreppet och begreppsbestämdheten, omdömet och slutledningen samt beviset och systemet.

Form för tanken såsom ett visst slags enhet är begreppet derigenom, att det är den enkla eller absoluta logiska enheten för sig eller tankeenheten, det logiska subjektet såsom identiskt med sig sjelft och genom denna identitet utgörande ett logiskt helt för sig. Form för tanken såsom ett helt af likformiga tankar är begreppsbestämdheten derigenom, att i henne både det bestämmande och det bestämda äro begrepp och hon således är ett helt af begrepp.

Form för tanken såsom ett visst slags enhet är omdömet såsom den tankeform, i hvilken en begreppsbestämning tänkes i omedelbart förhållande till ett enkelt logiskt helt eller subjekt. Till sitt slag är enheten i omdömet ett förhållande, och detta förhållande tänkes i omdömet genom sin omedelbarhet såsom ett enda. Form för tanken såsom ett helt af likformiga tankar är slutledningen såsom den tankeform, i och genom hvilken en begreppsbestämning tänkes i medelbart förhållande,

ett genom en mellanliggande begreppsbestämning tänkt förhållande, till ett enkelt logiskt helt eller subjekt. Genom detta medelbara förhållande är slutledningen ett logiskt helt af omdömen eller af enkla förhållanden, af hvilka hvart och ett är en begreppsbestämnings förhållande till ett logiskt subjekt.

Form för tanken såsom ett visst slags enhet är beviset såsom den tankeform, i hvilken en enda tanke tänkes såsom i ett visst afseende fullständigt bestämd inom sitt område och derigenom såsom nödvändig. Form för tanken såsom ett helt af likformiga tankar är systemet såsom den tankeform, i hvilken alla till ett tankeområde hörande tankar i alla väsentliga afseenden tänkas såsom fullständigt bestämda inom detta tankeområde och derigenom såsom utgörande ett nödvändigt helt af nödvändiga tankar. Systemet är sålunda ett inom ett visst tankeområde fullständigt helt af bevis. I sin högsta fullkomlighet är systemet den tankeform, i hvilken alla tankar i alla afseenden inom hela tankeområdet tänkas såsom fullt bestämda och derigenom såsom utgörande ett fullständigt helt i och af hela mångfalden af nödvändiga tankar.

Att närmare bestämma de logiska grundformernas betydelse och angifva deras förhållande till hvarandra skall blifva uppgiften för den återstående delen af denna afhandling.

OM

ANDLIG FRIHET

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1883.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Om andlig frihet.

Af

C. Y. Sahlin.

Utan andlig frihet kan menniskan icke hafva andligt lif. Det innehåll, som gör hennes andliga lif till en särskild art af hennes i högre och mera egentlig mening menskliga lif eller af hennes personliga lif, kan icke komma till verklighet hos henne, om hon icke vunnit en viss mot denna art af lif svarande grad eller form af frihet. Den mot menniskans andliga lif svarande formen af frihet, hvilken är detta lifs nödvändiga förutsättning, kallas den andliga friheten.

Behofvet af en mot lifvets art eller innehåll svarande grad eller form af frihet har det andliga lifvet hos menniskan gemensamt med alla andra arter af lif, som hos henne kunna urskiljas. Så förutsätter det förnuftiga lifvet hos menniskan en annan grad eller form af frihet än det sinliga. Så finnes det äfven en skilnad mellan den form af frihet, som utgör förutsättningen för det menskliga lif, som får sin karakter af den juridiska rätten, och den, som förutsättes för menniskans sedliga eller etiska lif. Den sinliga viljans frihet är en annan form af frihet än den förnuftiga viljans, och den politiska friheten en annan än den etiska.

Det menskligt personliga lifvets bundenhet vid någon form af frihet har sin grund i dess egenskap af viljelif. Menniskan kan icke hafva personligt lif eller vara aktuel person utan att vara till såsom vilja. Om hon icke höjt sig öfver blotta driftens och instinktens ståndpunkt, är hon endast till möjligheten, icke till verkligheten menniska i mera egentlig

mening och person. Till någon form af lif, som står helt och hållet öfver viljelifvet, kan menniskan icke komma. Derföre har allt hennes personliga lif formen af viljelif, huru stor än skilnaden må vara mellan de högsta och de lägsta formerna eller graderna af detta lif och mellan de olika arter af menskligt lif, som på något sätt och ur någon synpunkt kunna betraktas såsom arter af personligt lif. Men det lif, som har formen af viljelif, är oupplösligt bundet vid friheten och har henne till sin nödvändiga förutsättning. Viljan kan icke vara vilja utan att hafva någon grad eller form af frihet, och friheten är följaktligen allt viljelifs väsentliga form. Såsom sådan form är hon ock den oumbärliga förutsättningen för allt på något sätt till innehållet eller arten bestämdt viljelif. I sin egenskap af viljelif har då äfven allt menskligt personligt lif friheten till sin väsentliga form och oumbärliga förutsättning.

Sitt sanna värde har menniskans personliga lif icke genom sin form, utan genom sitt innehåll. Den menniska, som vill det goda, är derigenom god och har genom sin godhet sant menskligt eller personligt värde, äfven om hon icke uppnått den högsta möjliga frihetsgraden inom sitt lifsområde. Deremot har den menniska, som vill det onda, icke något sant menskligt eller personligt värde, äfven om hon vunnit en hög grad af formel frihet inom sitt lifsområde. Såsom viljelifvets form har följaktligen friheten icke sitt rätta och sanna värde i sig sjelf, utan i och genom sitt förhållande till det lifsinnehåll eller den art af lif, hvars form och förutsättning hon är. Ensam för sig är friheten såsom blott form eller tom form icke nog fullständigt bestämd för att kunna sägas vara hvarken afgjordt god eller afgjordt ond. Hon har sålunda icke i och genom sig sjelf full bestämdhet och betydelse. För att fatta friheten i allmänhet eller en viss form af frihet med full bestämdhet och med noga begränsad betydelse, måste man betrakta henne i hennes förbindelse med det lif och det lifsinnehåll, som har henne till sin form och förutsättning. Sålunda fordras för uppfattningen af hvarje frihetsform en redogörelse för den art af lif, mot hvilken hon

svarar. Man kan således icke förstå den andliga friheten utan att känna det andliga lifvet. Genom angifvande af den betydelse, i hvilken vi fatta det andliga lifvet såväl i och för sig som hos menniskan, hafva vi alltså att bereda oss väg till undersökningen om den andliga friheten.

Det andliga framträder för menniskans medvetande i bestämd form till en början i och genom sin motsats mot det kroppsliga. Äfven i den dunkla förnimmelse, som har aningens obestämda och sväfvande form, fattas det andliga först såsom något annat än det kroppsliga. Från dessa begynnelsepunkter har menniskan både i sitt religiösa medvetande och i sitt vetenskapliga tänkande fortgått till uppfattningen af det andliga såsom en af det kroppsliga och öfverhufvud af allt annat oberoende verklighet och följaktligen såsom en sjelfständig eller absolut verklighet eller såsom väsende i egentlig bemärkelse. Ju mera afgjordt det andliga blifvit fattadt såsom sådant väsende, desto mer har det kroppsliga funnits vara en osjelfständig eller relativ verklighet och fattats såsom en skapelse eller såsom fenomen eller företeelse. Under fortgången till den genomförda skilnaden mellan det andliga såsom väsende och det kroppsliga såsom fenomen har det menskliga medvetandet genomgått flere särskilda utvecklingsgrader. På hvarje sådan grad hafva det andliga och det kroppsliga fattats på ett egendomligt sätt. För att kunna angifva det andliga lifvets betydelse behöfva vi fästa uppmärksamheten vid två af de lägre uppfattningssätt, som på särskilda utvecklingsgrader kommit till stånd. Det första är det, som fattar det andliga såsom själ och det kroppsliga såsom kropp, det andra det, som fattar det andliga såsom ett i sin innersta grund blott objektivt och följaktligen opersonligt förnuft och det kroppsliga såsom en produkt eller ett fenomen eller en företeelse af detta förnuft.

Det förstnämnda uppfattningssättet har sin utgångspunkt i föreställningen om menniskan såsom egande kropp och själ. Det verkliga, som är kroppsligt utan att vara menniskokropp,

fattas från denna föreställnings synpunkt såsom likartadt med menniskans kropp, och det verkliga, som är andligt, men icke är menniskosjäl, såsom likartadt med menniskans själ. Genom sammanfattning till ett i sitt slag helt af allt andligt har man kommit till antagande af en verldssjäl och genom motsvarande sammanfattning af allt kroppsligt till antagande af en verldskropp. Den sålunda gifna läran om verldssjälen framkallar frågan, om verldssjälens lif verkligen kan erkännas vara ett andligt lif och det oändliga andliga lif, som i sig sjelft är sjelfständigt och för allt annat andligt lif, således äfven för menniskans, utgör dess lifsgrund.

Svaret på den nu framstälda frågan kan icke gifvas utan återgång till frågan om förhållandet mellan själ och kropp hos menniskan och om den på detta förhållande grundade beskaffenheten af menniskans själslif. När man antagit menniskan ega själ och kropp, har man i allmänhet fattat själen såsom menniskans högre del eller sida och hennes kropp såsom den lägre. Häri ligger en föreställning om själen såsom likartad med det, som är högre än menniskan, och ytterst med det högsta eller med det, som sättes såsom det sanna väsendet. Men då det å andra sidan är menniskosjälen, som antages utgöra den form eller manifestation af det sanna väsendet, i och genom hvilken menniskan lär känna detta väsendes art eller innehållsbestämningar, måste man fråga, om det är säkert, att menniskosjälen verkligen är andlig och har andligt lif. Det måste medgifvas, att ingen själ, hon må fattas såsom menniskans, djurets eller växtens eller såsom hela verldens, kan tänkas helt och hållet sakna andlighet och andligt lif. Utan andlighet är nemligen icke någon form af lif tänkbar. Men i de lägre formerna af lif framträder icke andligheten så frigjord från sin motsats kroppsligheten, att hon kan gifva sin karakter åt den lefvande varelsens verkliga lif. Hon är tvärtom så bunden och så invecklad i sin motsats, att den lägre lefvande varelsen får sitt verkliga lifs karakter bestämd af denna andlighetens motsats och derföre blifver ett kroppsligt eller

lekamligt lif. Derföre måste det undersökas, om menniskans själ verkligen är höjd öfver denna lägre form af lif och eger ett verkligt eller aktuelt andligt lif. Sjelfklart är att detta icke är förhållandet med menniskosjälen, så länge hon tänkes, fastän medveten och fri, likväl hafva det kroppsliga till sin kunskapsförmågas enda egentliga föremål och till sin viljas yttersta syftemål. Men så länge menniskosjälen icke genom sitt innehåll, utan blott genom sin form af medvetenhet och frihet skiljes från de lägre formerna af själ, finnes det hvarken i teoretiskt eller praktiskt afseende något annat än det kroppsliga, som för henne har objektiv verklighet och gifver henne ett verkligt innehåll. Först när menniskan i sin själ finner och genom utveckling bringar till verklighet ett innehåll, som icke är kroppsligt, utan till arten skildt från det kroppsliga, kan hennes själ sägas hafva ett verkligt andligt lif. Men då är menniskan äfven något mer än blott själ. Hon är då ett sjelfmedvetande, och ett i reel bemärkelse förnuftigt och personligt väsende eller en ande. Såsom sådan har hon ett andligt lif, som hon icke kan hafva, om hon tänkes endast såsom själ.

Såvida som verldssjälen fattas såsom likartad med menniskosjälen fattad endast såsom själ, kan hon lika litet som denna hafva något verkligt andligt lif. Men då verldssjälen är allt andligt sammanfattadt till ett helt, och då inom detta hela finnes en mångfald af själar, som hafva ett lägre lif än menniskosjälen, finnes deri en anledning att fatta verldssjälens väsende såsom den dunkla lifsgrund, som icke i det hela är medveten och fri, utan endast i några af de själar, som uppspira ur honom, kommer till medvetande och frihet. Genom en sådan uppfattning sänkes verldssjälens lif djupt under det andliga lifvets region. I verldssjälen kan, då hon sjelf icke har andligt lif, icke grunden till något annat andligt lif finnas.

Den tanken, att det är innehållet och icke formen, som gifver åt menniskans lif dess sanna värde, har gifvit anledning till uppfattningen af det andliga såsom ett i sin innersta grund blott objektivt och följaktligen opersonligt förnuft. Ett

sådant förnuft fattas såsom den konstanta och oföränderliga verkligheten, hvilken sjelf evig innehåller de eviga lagarne och formerna för den tillfälliga och föränderliga verkligheten. Det andligas evighet och derigenom gifna artskilnad från allt timligt och kroppsligt är det, som enligt denna åsigt gör det andliga lifvet till det sanna och oändliga lifvet. Men huru man än må söka förklara det tillfälliga och föränderliga ur det eviga såsom dettas nödvändiga och oföränderliga lag och form, så finnes dock ytterst ingen annan utväg än den att taga det såsom något, som oberoende af det eviga är till såsom gifvet och derföre är oförklarligt. Behöfligt är det dock såsom ett bestämbart material för de eviga lagarnes regelbindande verksamhet och såsom ett vexlande innehåll för de konstanta formerna. Häri röjer sig en brist på verklighet hos det, som är fattadt såsom evigt, och hos det andliga lif, som genom detta eviga skulle vara det sanna och oändliga lifvet. Vidare måste man med anledning af den objektivitet hos det andliga, som från det samma, sådant det är i sin innersta grund, antages utesluta bestämningen personlighet, fråga, om menniskan såsom subjekt och person kan hafva det andliga och eviga till sitt innehåll och derigenom äfven hafva ett andligt och evigt lif. Svaret måste blifva nekande. Såsom subjekt och person måste menniskan visserligen vara lefvande och hafva lif, men subjekt och person antagas vara former, som icke höra till det eviga och derföre icke heller äro förenliga med detta. Derföre är det verkliga menskliga lif, som har subjektivitetens och personlighetens form, icke ett rätt och egentligt andligt och evigt lif. Å andra sidan måste det andliga och eviga, som finnes hos menniskan likaväl som hos hvarje varelse, när det kommer till full magt hos henne, tillintetgöra henne såsom subjekt och person.

Af det nu framstälda draga vi den slutsatsen, att hvarken det formela lif, som tillkommer menniskan, då hon till sin andliga sida fattas blott såsom själ med medvetande och frihet eller med ett formelt begripande förstånd och en formelt fri

vilja, ej heller det substantiela lif, som menniskan får genom eviga objektiva magters närvaro och verksamhet hos henne, kan vara ett verkligt andligt lif.

Det andliga lifvet kan enligt den sålunda dragna slutsatsen icke vara verkligt hos menniskan, om hon icke just i och genom sin personlighet har sann verklighet och å andra sidan i och genom sin sanna verklighet har personlighet eller är person. Detta betyder att menniskan måste i reel bemärkelse vara person eller förnuftigt väsende eller ande för att kunna hafva ett verkligt andligt lif, samt att hon, om hon har ett verkligt andligt lif, då ock i reel bemärkelse är person, förnuftigt väsende eller ande. Men för att kunna vara en person i reel bemärkelse och såsom sådan hafva ett andligt lif måste menniskan hafva ett innehåll, som icke hänföres till hennes kropp och i honom har sin substans och grund, icke heller till någon annan opersonlig verklighet, utan endast till menniskan sjelf såsom person eller sjelfmedvetande och ande och till andra personer såsom sjelfmedvetanden och andar. Men utöfver alla ändliga andar hänvisar detta innehåll till den oändlige anden, som är grunden till alla ändliga andar och allt deras andliga lif.

Det innehåll hos menniskan, genom hvilket hon kan hafva ett andligt lif, är hennes förnuftiga innehåll. Att menniskan har ett innehåll, som till arten är skildt från allt sinligt till det kroppsliga hänförligt innehåll, röjer sig i alla de teoretiska, praktiska och estetiska bestämningar, i och genom hvilka något evigt och oföränderligt fattas såsom en personlig bestämning. Såsom personlig har hvarje sådan bestämning giltighet och betydelse och verklighet endast med afseende på personer och under förutsättning af personer och personliga förhållanden såsom gifna. Hos något opersonligt kan deremot ingen sådan bestämning tänkas såsom dess bestämning. Bestämningar af detta slag äro alla sådana, som innebära något absolut sant eller rätt och godt eller skönt. Det ligger nemligen deri, att något fattas såsom t. ex. absolut sant, att det har hos sig den

personliga bestämningen sanning icke blott såsom en form för ett yttre och främmande mot formen i någon mon motsatt innehåll, utan såsom en inre bestämning, hvilken icke hänföres till något mot personligheten motsatt och genom sin motsats mot henne opersonligt. På samma sätt förhåller det sig, om man t. ex. säger pligten vara absolut rätt. Dermed utsäger man nemligen, att den personliga bestämningen pligt är en rent personlig bestämning och såsom sådan icke har sin grund i något den förpligtade personens förhållande till något för honom yttre mot honom motsatt och opersonligt, utan hvilar på rent personlig grund.

I öfverensstämmelse med hvad som visat sig erforderligt för det andliga lifvets verklighet hos menniskan fasthålla vi, att det andliga lifvet hos menniskan är hennes i reel bemärkelse förnuftiga och personliga lif, och att icke något annat lif än det, som är personligt och har ett förnuftigt innehåll, kan vara ett andligt lif.

Motsatsen mot det förnuftiga är det sinliga. Alla sinliga bestämningar måste på något sätt ytterst hänföras till den verklighet, som är menniskan gifven i och genom hennes sinnen. Allt som icke står i en väsentlig relation till denna verklighet, till sinneverlden, är osinligt. Den sinliga verkligheten eller verlden sammanfaller dock icke med sinneverlden. Den sinliga verld, som fattas af det menskliga förståndet såsom ett lagbundet och ordnadt kosmiskt helt eller ett universum, och i hvilken menniskan sjelf såsom sinlig varelse med sitt förstånd och sin vilja och sina mångfaldiga förhållanden till andra menniskor utgör en beståndsdel, innefattar i sig en stor mångfald af bestämningar, som icke äro gifna i och genom menniskans sinnen. Men den lag, som är lag endast för en verksamhet i sinneverlden, det förstånd, som icke begriper någon annan fullständig verklighet än den kroppsliga, och den vilja och det begär, som icke vill och begär något annat godt än det, som omedelbart eller medelbart bereder en kroppslig sinnesnjutning, stå i en väsentlig relation till sinneverlden och ega icke i och

för sig och oberoende af henne någon fullständig verklighet. Till sin form kunna dessa vara personliga bestämningar, emedan de alldeles icke skulle kunna vara på något sätt och i något afseende verkliga och således icke heller utgöra en sida eller ett moment hos eller i något verkligt, om det icke funnes någon person och någon personlig verklighet, i hvilken de hade sin grund. Deremot hafva de icke något personligt innehåll och föremål. Derföre tillhöra de en lägre och oegentlig form af den personliga verkligheten och det personliga lifvet, i hvilken personen såsom sådan icke kommit till full sjelfständighet och följaktligen icke är till såsom person i egentlig mening. En sådan lägre form är en förberedelse för det egentligt personliga lifvet och utgör inom den menskliga utvecklingen en oundgänglig förutsättning för menniskans aktuela personliga och andliga lif. Till sin aktuela beskaffenhet är dock detta blott formelt personliga lif såsom bundet vid sinneverlden och fullt verkligt endast i och med denna eller såsom en subjektiv sida hos den verklighet eller verld, som till sin objektiva sida har det i och genom sinnena gifna materialet för uppfattning och för praktisk verksamhet, icke ett osinligt och förnuftigt lif, utan ett sinligt och förnuftslöst. Den verld, som utgör detta lifs sfer, är då ock sinlig och kallas med rätta den sinliga verlden eller verkligheten till skilnad från andeverlden eller den andliga och förnuftiga, personliga verkligheten.

Enligt ett i religionsläran vanligt språkbruk betecknas med verlden de menniskor, som icke för sig sätta något annat mål än den sinliga lycksaligheten och sålunda inskränka sina syften till den sinliga verlden, som utgör det sinliga lifvets sfer. Med upptagande af detta språkbruk kalla vi sjelfva detta sinliga lif ett verldsligt lif. Dermed betecknas detta lifs motsats mot det andliga lifvet. Det sinliga lifvet utgör det andliga lifvets raka motsats och är derföre, när det fattas strängt, det rentaf verldsliga lifvet. Såsom sådant är det i samma mon, som det fattas såsom i lägre och formel mening personligt, såsom medvetet och afsigtligt, icke rätt och godt, utan

orätt och ondt. Det är ett afgjordt osedligt, rättsstridigt och irreligiöst lif. Deremot är det andliga lifvet, när det är utbildadt i sina olika former, ett sedligt, rättsligt och religiöst lif. En fast gräns mellan dessa båda motsatta arter af menskligt lif kan icke uppställas och hållas vid magt utan ett strängt åtskiljande af de båda arter af innehåll i det menskliga lifvet, som ofvan betecknats såsom det sinliga och det förnuftiga innehållet. Endast genom ett noggrant iakttagande och genomförande af denna åtskilnad kan man med full klarhet och tydlighet inse, att äfven det rikast utbildade och klokast modererade sinliga och blott formelt personliga och följaktligen uteslutande verldsliga lif är orätt och ondt, men att deremot allt andligt lif genom sitt förnuftiga innehåll, huru outveckladt detta än må vara, är rätt och godt.

Till det andliga lifvet höra det sedliga, rättsliga och religiösa lifvet. Dermed är dock icke gifvet att alla dessa det andliga lifvets praktiska sidor äro lika rent och uteslutande andliga eller såsom former af andligt lif äro sinsemellan jemnhöga. Den synpunkt, från hvilken en olikhet mellan högre och lägre här kan komma i fråga, är det andliga lifvets förhållande till det verldsliga. Huru motsatta dessa båda arter af lif än må vara, så falla de dock såsom arter af menskligt lif inom samma sfer, hvilken närmare bestämd är det medvetna och afsigtliga menskliga lifvets sfer. Derföre kunna de icke stå bredvid hvarandra utan att inverka på hvarandra och på grund af de motsatta riktningar, i hvilka de gå, komma i strid med hvarandra. Det andliga lifvets förverkligande hos menniskan är derföre alltid en seger öfver det verldsliga lifvet. Men på samma gång innebär det andliga lifvets förverkligande ett ordnande af det sinliga lifvet med afseende på något moment eller någon sida af förnuftet såsom ändamål. Detta ordnande måste vara ett underordnande af det sinliga lifvets krafter under förnuftet till tjenst för det andliga lifvet, men å andra sidan är det en deras upphöjelse till organer för förnuftet, genom hvilken de komma till delaktighet i ett högre

lif än det sinliga. Med afseende på detta det andliga lifvets förhållande till det verldsliga är det, som en olikhet finnes mellan det förstnämndas trenne olika sidor.

Den i menniskans andliga lif liggande verksamhet, som omedelbart är riktad på hennes sinliga krafter och har till sitt omedelbara syftemål dessas underordnande under förnuftet eller under det andliga lifvet och ombildning till dess organer, är den sedliga verksamheten. Det sedliga lifvet är alltså den sida af det andliga lifvet, som står i omedelbart förhållande till menniskans verldsliga eller sinliga lif. I henne är visserligen hela det andliga lifvet närvarande och verksamt, men hon är det andliga lifvet såvida detta står i det nyssnämnda förhållandet. I likhet med allt andligt lif förutsätter och innebär det sedliga lifvet en frigörelse från det verldsliga eller sinliga och en seger öfver detta, men deri, att det sedliga lifvet har det sinliga omedelbart först till material och sedan till organ, ligger dock, att det är ett andligt lif i verlden och har sin verldsliga eller sinliga sida. Detta brukar betecknas dermed, att sedligheten säges vara sinlig förnuftighet. Såsom förnuftigt lif är det sedliga lifvet ett inre lif och icke uteslutande ett lif i det yttre, men det är det inre lifvet, sedt från den sida, med hvilken det gränsar till det yttre och står i omedelbar förbindelse med detta. Genom denna sin omedelbara förbindelse med det yttre eller det sinliga eller verldsliga är det omedelbart en enhet af inre och yttre, af förnuft och sinlighet, af andligt och verldsligt.

Den rättsliga verksamheten, det publika samhällets och i första rummet statens verksamhet, är omedelbart riktad på aktuela personer såsom personer i juridisk bemärkelse eller rättssubjekter. Såsom rättssubjekt står en person i förhållande till andra med afseende på ett rättsobjekt, hvilket är ett yttre objekt och såsom sådant hör till den sinliga verkligheten eller verlden. I detta förhållande har hvarje person behof af handlingsfrihet och af ordnad samverkan med andra personer. Detta behof har staten till sin uppgift att fylla genom bestämmande

och skyddande af hvarje persons rättssfer, eller af det inom det yttre liggande område, inom hvilket hvarje person har rätt att göra och låta hvad han finner för godt, samt genom stadgande och upprätthållande af de rättsgiltiga formerna för flere personers samverkan. Men den rättsordning, som staten har att införa i det menskliga samhällslifvet är icke en blott yttre ordning, icke blott en begränsning af godtycke och ett försvar mot våld, utan till sjelfva sitt väsende en förnuftig ordning, en ordning, som är en form af förnuftighet och tjenar till ett förnuftigt ändamål. Derföre ingår i sjelfva den juridiska eller formela rätten, som är statens ändamål, icke blott ett sedligt utan äfven ett religiöst moment. Detta förhållande brukar man angifva genom att säga staten hafva att verka för materiel och andlig kultur samt att tjena såsom ett organ för religionen. Men fastän staten icke blott genom upptagande af sedliga och religiösa momenter i sitt ändamål rätten, utan äfven i och genom sjelfva rätten för sig betraktad är förnuftig och såsom sådan har ett inre menskligt samhällslif, så är hon dock bunden vid en yttre verksamhetssfer, som för sig tagen är att hänföra till verlden. Icke nog dermed, att rättsobjektet är något yttre. Sjelfva förhållandet mellan de juridiskt berättigade personerna är ock genom sin bundenhet vid rättsobjektet ett yttre personligt förhållande eller ett sådant förhållande, som eger rum mellan personer, såvida de lefva och verka i det yttre. Men detta yttre hör till verlden och derföre har det rättsliga lifvet, fastän det är förnuftigt och andligt och följaktligen äfven är ett inre lif, likväl sin yttre och verldsliga sida. Märkbarast blifver denna sida, då staten uppträder såsom en tvångsmagt i den yttre verlden. I hvarje sådant fall visar sig statsmagten såsom en berättigad tvångsmagt, hos hvilken det finnes en enhet af inre rättsgrund och yttre välde.

Det religiösa lifvet är i strängaste mening menniskans inre lif. Äfven det religiösa lifvet är ett öfvervägande praktiskt lif, fastän det i högre grad än det sedliga och rättsliga

omfattar hela menniskan i den meningen, att det sträcker sitt inflytande till alla hennes förmögenheter och bringar dem alla till samstämmighet med hvarandra. All verksamhet förutsätter ett förhållande mellan något inre och något yttre, och den praktiska verksamheten har till utgångspunkt det inre och går från detta inre till det yttre. Det inre är i detta förhållande syftemålsförnimmelsen, det yttre verksamhetens material, som utgör den sfer, inom hvilken verksamheten utöfvas. Ingen praktisk verksamhet kan vara utan en yttre verksamhetssfer, och följaktligen har all praktisk verksamhet, äfven den religiösa, en yttre sida. Men inom det yttre fattadt såsom ett enda helt eller en enda total verksamhetssfer, som i sig innefattar allt bestämbart, kunna olika sferer urskiljas. En sådan inskränktare sfer, utgör hela den praktiska verksamhetens sfer, hvilken innefattar endast den del af det bestämbara, som kan bestämmas genom fri verksamhet eller viljeverksamhet. Men inom denna sfer finnas ock olika sferer. Hela den praktiska verksamhetssferen utgör såsom innefattande det, som kan af viljan genom hennes fria verksamhet bestämmas, en inre sfer i jemförelse med det bestämbara, som icke kan bestämmas af viljan, utan i förhållande till henne står såsom en naturnödvändighet, som hon icke kan ändra, eller såsom en tillfällighet, som hon icke kan hänföra till någon bestämningsgrund. Det, som kan bestämmas af viljan, är det valbara, och den praktiska verksamhetssferen är derföre hela sferen af allt valbart eller valbarhetssferen. Men viljans totala valbarhetssfer innefattar i sig en mångfald af sferer, inom hvilken valbarheten har högre och lägre grader. Inom hvarje sådan särskild valbarhetssfer är det någon viss mensklig bestämning, som i egenskap af det inre står i förhållande till något visst yttre. Såsom fri har viljan magt att välja mellan detta inre och detta yttre eller, då det inre alltid är det högre och det yttre det lägre, att välja mellan det högre och det lägre. Så har menniskans vilja eller menniskan såsom vilja ett val mellan högre och lägre former af sinligt lif, ett val mellan sedlighet och osed-

lighet och ett val mellan juridisk rätt och orätt. Det högsta val, som menniskan har att göra, är det religiösa. Detta val rör den absolut högsta bestämningsgrunden för menniskans hela lif. Denna bestämningsgrund bör vara hennes innersta eller sanna väsende. Sitt innersta eller sanna väsende har menniskan icke i sig sjelf, utan i Gud. Men hennes vilja blifver icke med nödvändighet bestämd i sitt praktiska lif af någon högre bestämningsgrund, icke ens af den högsta. Inom hennes praktiska lif blifver ingen bestämningsgrund verklig eller aktuel utan hennes vilja och val. Derföre finnes det för menniskan i hvarje praktiskt förhållande alltid jemte den högre bestämningsgrunden en lägre, som hon kan välja. I det religiösa förhållandet är denna lägre valbara bestämningsgrund menniskan sjelf såsom sjelfvisk eller såsom sättande sitt eget subjekt eller jag såsom det väsende, till hvilket allt annat skall hänföras. Menniskans sjelfviska jag är det innersta hos den sinliga eller verldsliga menniskan. I hela verlden finnes det för den sinliga eller verldsliga menniskan icke något föremål eller någon varelse eller någon bestämning, som icke för henne visar sig såsom något yttre i jemförelse med hennes sjelfviska jag. Derföre kan det icke heller finnas något annat än det sjelfviska jaget, som omedelbart kan sättas såsom den lägre valbara bestämningsgrund, som strider mot Gud såsom den högsta vid det afgörande valet mellan religiositet och irreligiositet. Derföre är ock detta val omedelbart ett val mellan gudaktighet och sjelfviskhet. Om menniskan med förkastande af sitt sjelfviska jag eller sinne eller väsende utväljer Gud, fattar sig såsom egande sitt innersta och sanna väsende och sitt rätta lif i honom och i honom söker den yttersta grunden samt den högsta lagen och det högsta ändamålet för hela sitt verksamma lif, så blifver hennes verksamhet religiös. Det bestämbara föremål eller objekt, som utgör den religiösa verksamhetens verksamhetssfer kan, enligt hvad förut blifvit framställdt, icke vara något annat än menniskans eget sjelfviska sinne. Men då detta föremål är det, som af allt

hos den sinliga menniskan och i hennes verld minst har karakteren af ett yttre, är ock den religiösa verksamheten den sida af den andliga verksamheten, som i strängaste mening är inre, och det religiösa lifvet menniskans i strängaste mening inre lif.

Såsom det i strängaste mening inre lifvet är det religiösa lifvet äfven det renast andliga lifvet eller det andliga lifvet i egentligaste bemärkelse. Gud är en ande, och det lif, som är i och genom honom, är det andliga lifvet, och intet annat menskligt lif än det, som är aktuelt bestämdt af Gud, kan vara andligt i egentlig mening. Men i strängaste mening är det lif, som omedelbart fattas och sättes såsom egande sin grund, sin lag och sitt ändamål i Gud och såsom Guds lif i menniskan och menniskans lif i Gud, det andliga lifvet. Derföre kan man icke tänka sig det religiösa lifvet såsom ett andligt lif utan att i och med detsamma omedelbart fatta det såsom det eviga lifvet. Med det andliga och eviga lifvet i Gud är ock saligheten omedelbart och oupplösligt förbunden. Saligheten innebär nemligen den menskliga personlighetens rena och innerliga frid i fullheten af hennes rätta och sanna lif. Gud är kärleken. Menniskans andliga och eviga lif i honom är derföre ock hennes saliga lif eller hennes salighet.

Såsom det renaste andliga lifvet är det religiösa lifvet den högsta och skarpaste motsatsen mot det sinliga eller verldsliga lifvet. Den sjelfviska menniskan kan icke vara sig sjelf nog. Vill hon icke vända sig ifrån sin sjelfviskhet till gudaktigheten, så blifver hon tvungen att vända sig till verlden och lefva ett verldsligt lif. Derföre ligger i valet af sjelfviskheten såsom en nödvändig följd valet af det verldsliga lifvet, likasom ock i valet af gudaktigheten valet af det andliga lifvet. Ytterst har menniskan ingen annan grund än sin sjelfviskhet till utväljande af det verldsliga lifvet. Vore menniskan icke sjelfvisk, skulle det verldsliga lifvet icke ur någon synpunkt för henne visa sig såsom något godt, och utan sken af godhet kan det icke locka eller fresta menniskan. Ytterst har menniskan icke heller någon annan grund än sin gudak-

tighet till utväljande af det andliga lifvet. För det naturliga, sjelfviska sinnet är det andliga lifvet icke till såsom något godt, och det kan derföre icke af den sjelfviska menniskan väljas. Häraf visar sig att motsatsen mellan det andliga och det verldsliga lifvet i sin form af motsats mellan det religiösa och irreligiösa lifvet blifvit förd till sin yttersta eller djupaste grund och derföre äfven bragts till sin största skärpa.

Ju mera djupgående och skarp motsatsen mellan det andliga och det verldsliga lifvet från religiös synpunkt finnes vara, desto mera genomgripande måste ock den förändring och ombildning vara, som det verldsliga lifvet måste undergå för att komma till öfverensstämmelse med det andliga lifvet och såsom ett lägre och underordnadt lif tjena det andliga och högre eller högsta lifvet. När menniskans sinne blifvit omvändt från sjelfviskhet till gudaktighet och hon blifvit född till ett nytt lif, det andliga lifvet i Gud, blifver det en oundgänglig fordran för hennes bevarande och tillväxt i det nya lifvet, att hennes verldsliga sinne och lif omskapas till ett nytt skick. Det är genom helgelsen, som menniskans verldsliga sinne och lif får en sådan förnyelse. Det i sig sjelft och i sin afsöndring från Gud oheliga sinnet och lifvet blifver genom helgelsen förvandladt till ett heligt sinne och ett heligt lif. Sålunda är äfven menniskans religiösa lif ett lif i verlden, och såsom sådant har det ock sin rättsliga och sedliga sida. Rätten och sedligheten hafva i religionen sin djupaste grund och få inom och genom henne sin högsta fulländning.

Den nu gifna framställningen af de olika sidorna hos menniskans andliga lif visar, att religiositeten är den högsta, och att hon derföre äfven är det andliga lifvet i dess inskränktaste och egentligaste bemärkelse. Hon är det derigenom, att hon omedelbart fattas såsom ett menniskans lif i Gud, den oändlige anden, och derigenom, att hon till sitt närmaste och omedelbara verksamhetsobjekt icke har menniskans sinliga krafter, icke heller yttre magtförhållanden mellan personer, utan menniskans eget jag, hennes sinne eller hennes hjerta, hvilket icke

på något sätt kan vara till såsom ett objekt eller föremål i den yttre verlden eller sinneverlden eller blott såsom en bestämning eller en form hos ett sådant objekt, utan framför allt annat utgör det inre och formelt personliga hos den verldsliga eller verldsligt sinnade menniskan och i hennes verld. På grund af detta förhållande är det ock vanligt att antaga benämningen det andliga lifvet betyda det religiösa lifvet, då icke sammanhanget eller en uttrycklig förklaring gifva anledning till en annan uppfattning. I öfverensstämmelse härmed fatta vi äfven andlig frihet såsom den form af frihet, som tillhör det religiösa lifvet. Utan sammanhang med den andliga frihet i vidsträcktare mening, som tillkommer det rättsliga och det sedliga lifvet, kan dock det religiösa lifvets frihet icke fattas och framställas. Men innan vi gå till redogörelsen för den andliga friheten, måste vi angifva de bestämningar som tillhöra friheten utan särskildt afseende på någon viss form af frihet.

Frihetens första bestämning är oberoende. Ingenting kan vara fritt eller hafva frihet utan att i det afseende, i hvilket det är fritt, vara oberoende af allt annat. Härmed är dock icke gifvet, att oberoendet skall vara fullständigt. Det finnes ett relativt oberoende, och något annat än ett sådant brukar man icke mena med benämningen frihet. I öfverensstämmelse med detta språkbruk hänföres friheten såsom bestämning endast till de relativa eller ändliga väsendena. Men äfven det relativa oberoendet förutsätter sjelfständighet. Det som i något afseende är oberoende icke blott af något annat utan af allt annat, det måste i detta afseende vara något i och genom sig sjelft eller vara sjelfständigt. Är oberoendet endast relativt, så är ock den såsom dess grund gifna sjelfständigheten endast relativ. Ur denna synpunkt sedd är friheten relativ sjelfständighet.

Hos menniskan visar sig friheten vidare såsom en magt. Oberoende och sjelfständighet har menniskan genom den magt hon eger eller derigenom, att hon är en förmåga eller en magt.

Oberoende eger magten derigenom, att hon är en motståndsmagt och såsom sådan afhåller och hindrar annat från att bestämma henne. Sjelfständig är magten derigenom, att hon är sjelfmagt eller i och genom sig sjelf är magt. Vore hon icke magt i och genom sig sjelf, så skulle hon alldeles icke kunna vara magt. Ingenting kan från att rentaf vara något annat göras till en magt. Såsom magt är menniskan relativ, och friheten är derföre såsom magt betraktad en relativ sjelfmagt.

Slutligen är friheten hos menniskan äfven rätt i subjektiv bemärkelse. Den menniska, som har rätt i denna mening, eller, om man fäster sig vid mångfalden af momenter hos en sådan rätt, har rättigheter eller, såsom de ock stundom kallas, fri- och rättigheter, är i de afseenden, i hvilka hon har någon rätt, fri. Deremot är hon såsom person ofri, om hon i något afseende icke har någon rätt eller rättighet. Rätten i subjektiv bemärkelse är en rätt att afhålla andra personer från sådana åtgärder, som gå ut på att tvinga den berättigade personen till någon handlings företagande eller underlåtande inom det område, som utgör hans rättssfer. Men för denna rätt till oberoende förutsättes en rätt till sjelfbestämning eller handlingsfrihet inom ett visst område. Men den rätt, som tillkommer en menniska, kan icke vara en obegränsad handlingsfrihet. Ur rättens synpunkt betraktad är derföre friheten relativ handlingsfrihet.

Friheten kan sålunda, enligt hvad nu blifvit framstäldt, bestämmas såsom frihet och sjelfständighet, frihet och magt samt frihet och rätt. Men den i och genom dessa bestämningar gifna friheten innebär endast ett negativt förhållande till det, som för det fria subjektet är ett annat och yttre. Derföre har ock denna frihet blifvit kallad den negativa friheten. Men till något annat och yttre måste dock det fria subjektet på grund af det sammanhang och den vexelverkan, som finnas i verlden, stå i ett positivt förhållande genom att på något sätt bestämma något sådant. Friheten tillkommer då ett subjekt såsom grund till någon positiv bestämning hos ett annat subjekt,

och en sådan frihet har, när hon fattats såsom tillhörande menniskans vilja, blifvit kallad positiv frihet. Vi hafva nu att taga i betraktande friheten i det nämnda positiva förhållandet.

Ingenting kan vara sjelfständigt utan att tillika vara grund till någon bestämning hos något annat. Om man skulle antaga något, som, fastän sjelfständigt, likväl icke vore grund till någon bestämning hos något annat, så skulle detta sjelfständiga icke i det afseende, i hvilket det är sjelfständigt, stå i något sammanhang med något annat. Om det står i något sådant sammanhang, måste det nemligen såsom sjelfständigt icke vara blott bestämdt, utan äfven bestämmande och såsom sådant grund till någon bestämning hos det andra. Men utan sammanhang med allt annat kan intet ändligt föremål i något afseende vara. Detta förhållande märkes tydligt, om man med afseende derpå, att verksamheten är den timliga verldens allmänna form, tänker sig sjelfständigheten såsom sjelfverksamhet. I sådant fall skulle det nyss gjorda antagandet betyda, att ett väsende kunde vara sjelfverksamt utan att i det afseende, i hvilket det är sjelfverksamt, vara orsak till någon bestämning hos något annat och yttre. Men detta strider uppenbarligen mot det sammanhang med annat, som är oskiljaktigt från hvarje verksamt väsende och har sin grund i sjelfva verksamhetens natur. Friheten har således i det nu ifrågavarande afseendet betydelsen af kausalitet eller af grund till bestämning hos något yttre.

Såsom magt innebär friheten ett positivt förhållande mellan den magtegande och något annat derigenom, att all magt i den ändliga och relativa verkligheten är magt öfver något och bestämmer det, hvaröfver hon är magt. Men magtens objekt är icke alltid ett yttre föremål eller ett ting, utan det kan äfven vara en i den yttre verlden lefvande person. Den ena personen kan hafva magt öfver den andra. Magten är då öfvermagt öfver någon med afseende på något till möjligheten för båda gemensamt magtobjekt. Men det finnes ännu ett magtförhållande, som måste tagas i betraktande, nemligen det,

som inom menniskan eger rum mellan en förmåga och de menskliga bestämningar, som utgöra hennes verksamhetssfer. Förmågan är det fria subjektet och en eller flere till hennes verksamhetssfer hörande bestämningar magtobjektet. Det egendomliga i detta förhållande ligger först och främst i allmänhet deri, att förmågan är en magt till utveckling af ett till möjligheten gifvet innehåll. Men vidare, och särskildt hvad den praktiska förmågan angår, tillkommer, att denna förmågas magt öfver de möjliga bestämningarne är magt till val mellan en bestämnings förverkligande eller qvarhållande vid blotta möjligheten eller till utväljande bland två eller flere möjliga bestämningar af en eller några med förkastande af den eller de öfriga. Detta är den frihet och magt till val, som vanligen kallas viljans frihet eller blott friheten, och är viljans positiva frihet.

Äfven i rättsförhållandena ligger det ett sådant sammanhang, att ingen kan hafva rätt till sjelfbestämning eller hafva handlingsfrihet utan att på något sätt hafva någon rätt, som innebär ett positivt förhållande till någon annan menniska. Den positiva rätt, som i ett sådant förhållande finnes, innehåller en befogenhet att af en eller flere andra fordra någon eller några handlingar eller prestationer. Men äfven inom menniskan finnes ett rättsförhållande, i det att hennes olika förmögenheter och bestämningar kunna stå i olika förhållanden till hvarandra, af hvilka förhållanden ett kan vara det rätta och ett annat orätt. Så är det i hvarje fall, der det är fråga om förhållandet mellan högre och lägre former af någon förmåga, men företrädesvis och i strängaste mening, när det är fråga om väsentligt och oväsentligt innehåll, såsom fallet är vid förhållandet mellan förnuft och sinlighet. I detta fall är det förnuftiga det i och för sig rätta, och såsom sådant måste det fordra det sinligas underordnande under förnuftet, och denna fordran måste erkännas såsom rättmätig och såsom sådan medföra en befogenhet för förnuftet att fordra vissa handlingar eller ett visst handlingssätt af den lägre viljan hos menniskan.

I det menskliga samhällslifvet finnes jemte den befogenhet, som på grund af öfverenskommelse kan tillkomma en menniska i förhållande till en annan, äfven en på sjelfva samhällets förnuftighet grundad befogenhet. Hvarje samhälle måste vara organiseradt, och i den ändliga verlden är ingen organisation möjlig utan en åtskilnad mellan högre och lägre organer. Inom samhället är detta förhållande ett rättsförhållande, emedan allt samhälle i vidsträckt bemärkelse är rättsligt och är till i och genom en rättsordning, hvadan alla samhällsförhållanden i denna vidsträckta bemärkelse äro rättsförhållanden. Derföre finnes inom hvarje samhälle hos dess högre organer icke blott en magt öfver de lägre, utan äfven en rättslig befogenhet att af de lägre fordra lydnad och att sålunda inom rättsliga gränser fritt förfoga öfver deras handlingar.

I ett fritt subjekts positiva frihetsförhållande till något annat, som för subjektet på något sätt och i något afseende är ett yttre, ligger sålunda det andras bestämmande genom fri kausalitet, fri magtutöfning i större eller mindre omfattning öfver det andra och fritt förfogande inom rättsliga gränser öfver ett annat subjekts handlingar eller handlingskraft. I sin tillämpning på egentligt menskliga förhållanden är friheten det högres frihet, som motsvaras af det lägres bundenhet eller förbindelse till subordination under det högre.

De bestämningar, som tillkomma friheten i allmänhet, måste återfinnas hos den andliga friheten, hos den frihet, som tillhör det andliga lifvet eller det andligt lefvande subjektet. Enligt hvad ofvan blifvit framhållet, är det absolut andligt lefvande subjektet Gud såsom den oändlige eller absolute anden. Friheten är en relativ bestämning, t. ex. en relativ sjelfständighet eller en med inskränkning behäftad sjelfständighet, och kan derföre icke vara bestämning hos Gud, hos hvilken ingen relativitet och ingen inskränkning kan finnas. Menniskan har deremot äfven såsom andligt lefvande frihet. Vi skola till en början taga i betraktande det sätt, hvarpå den andliga friheten hos henne är närmare bestämd i de afseenden, som äro

angifna genom framställningen af frihetens allmänna bestämningar. Derefter skola vi upptaga frågan om den andliga frihet, som tillkommer det andliga samhällslifvet eller samhällen såsom andligt lefvande.

Menniskans andliga lif måste vara oberoende och sjelfständigt. Men det måste afgöras, hvaraf det är oberoende och hvari dess sjelfständighet består. Allt ändligt lif är oberoende, om ock blott till en viss grad, af sin motsats. Det måste till en viss grad vara oberoende af denna eller fritt från denna för att kunna vara till. Det andliga lifvets motsats är i första rummet det kroppsliga lifvet, i andra rummet det sinliga och verldsliga. Menniskans andliga frihet är sålunda hennes själs oberoende af hennes kropp och hennes förnufts oberoende af hennes sinlighet samt hennes andes oberoende af verlden. Mer än relativt kan detta oberoende icke vara, emedan äfven kroppen och sinligheten tillhöra menniskan, och hon hör till verlden. Ett verkligt, om ock inskränkt, oberoende är det dock, och såsom sådant visar det sig allt tydligare, ju högre menniskan såsom andligt lefvande fattas. Det högre och mera egentliga andliga lifvet är icke på något sätt tänkbart utan oberoende af det kroppsliga, sinliga och verldsliga. Det måste antingen rentaf förnekas eller tänkas såsom oberoende af dessa lifsformer. Den sjelfständighet, som tillkommer menniskan såsom andligt lefvande, består ytterst deri, att hon har sitt andliga lif i Gud. Att lefva i verlden är att hafva ett osjelfständigt lif, ty verlden är den relativa verkligheten, inom hvilken det icke finnes någon egentlig sjelfständighet. Att lefva i Gud är att hafva ett sjelfständigt lif, ty Gud är det absolut sjelfständiga lifvet, och i honom finnes icke något liflöst och osjelfständigt. Allt, som är i Gud, lefver, och allt, som lefver i honom, har lif i sig sjelft. Det lif, som menniskan på grund deraf, att hon lefver i Gud, har i sig sjelf, kan fattas såsom hennes eget andliga eller förnuftiga lif, och detta lifs sjelfständighet består då deri, att det i och genom sig sjelft till sitt väsende och icke genom relation till något yttre

andetomt, förnuftslöst och själlöst, är hvad det är, nemligen andligt och förnuftigt lif.

Såsom magt är menniskans andliga lif en motståndsmagt mot all den magt, som finnes i verlden såsom den yttre och sinliga verkligheten, till hvilken äfven menniskan sjelf såsom kroppslig och sinlig varelse hör. Denna motståndsmagt är dock närmast en magt till motstånd mot det sjelfviska och verldsliga sinnet hos menniskan. I en viss mening kan denna motståndsmagt sägas vara menniskans sjelfbeherskning, nemligen om man fattar sjelfbeherskningen endast i den negativa betydelsen af magt att icke låta bestämma sig af det lägre eller magt att hålla sig oberoende af det lägre. Den sjelfmagt, som utgör grunden till motståndsmagten hos menniskans andliga lif, är ytterst Guds magt i menniskan. Guds magt är allmagt, är alltigenom magt utan inskränkning och brist eller vanmagt i något hänseende. I verlden finnes ingen magt, som icke lider af vanmagt, och derför finnes det icke heller i verlden eller hos den verldsliga menniskan för sig tagna någon magt till ett sant och verkligt lif. Men genom Guds magt har menniskan magt i sig sjelf, eller är hon en sjelfmagt. Detta innebär, att hon såsom andligt lefvande har ett lif, som i sig sjelft har sin lifsgrund och tillika är ett sant och verkligt lif och såsom sådant ett organiskt eller i reel bemärkelse individuelt lif, i och genom hvilket menniskan har andlig individualitet eller är ett andligt individuum. Såsom sådant framträder ock den andligt lefvande menniskan i trots af all den begränsning och all den brist på utveckling, som utvisa hennes ändlighet och relativa magtlöshet.

Den andligt lefvande menniskan har det rätta lifvet. Hvarje tendens hos det sinliga och verldsliga menniskosinnet att ändra det andliga lifvets bestämningar efter sina bestämningsgrunder, drifterna och begären, är en frestelse till något ondt och orätt. Hvarje sådan frestelse har den andligt lefvande menniskan att afvärja, emedan han är ett försök till inblandning i det andliga lifvet af något dermed oförenligt

och derföre förderfligt. Men i sig sjelft rätt och på grund deraf absolut berättigadt är menniskans andliga lif endast på grund deraf, att det är ett lif i Gud, hvilken är det absolut rätta lifvet. Men genom sitt lif i Gud är den andligt lefvande menniskan rättsligt fri och såsom sådan ett rättssubjekt, som icke grundar sin rätt på några yttre förhållanden eller på någon yttre rättsordning, utan på det rätta eller förnuftiga och personliga i sitt väsende.

I menniskans lif ingå både andliga och verldsliga bestämningar, och hennes lif är således en enhet af andligt och verldsligt lif. På grund häraf kan intetdera vara aktuelt hos menniskan utan att aktuelt både bestämma det andra och af detta bestämmas. De måste såsom ingående i en enhet stå i ett förhållande af vexelbestämning eller med afseende derpå, att menniskan är ett verksamt väsende, af vexelverkan. Men då det andliga hos menniskan är det egentligen sjelfständiga och till sitt innersta väsende är det absoluta eller oändliga och det förnuftiga eller gudomliga hos henne, kan det icke till sjelfva arten af sin verklighet, utan endast med afseende på graden af aktualitet mottaga någon bestämdhet af det verldsliga. Det verldsliga är deremot i sig sjelft bestämbart och kan såsom sådant och på grund deraf, att det icke till sjelfva sitt väsende är en annan verklighetsart än det absoluta och gudomliga, utan såsom en relativ verklighet är fenomen af det absoluta och såsom verld är Guds skapelse, mottaga en bestämdhet af det andliga, genom hvilken det i någon grad får det andligas form. Det förhållande, som i detta hänseende eger rum mellan det andliga och det verldsliga hos menniskan, visar sig från en annan synpunkt bestå deri, att det menskliga lifvets bestämdhet genom det verldsliga efter dettas egendomliga art af fenomen eller företeelse upphäfver det andligas aktualitet hos menniskan, men deremot detta lifs bestämdhet genom det andliga efter dettas art af väsende icke upphäfver det verldsligas aktualitet utan blott förändrar det till en form, som är öfverensstämmande med det andliga, och sålunda endast upp-

häfver den omedelbart gifna form hos det verldsliga, i och genom hvilken det strider mot det andliga och utgör ett hinder för dess verklighet. Denna olikhet mellan det andliga och det verldsliga lifvet eller det andliga och det verldsliga visar, att det andliga äfven i sitt samband med det verldsliga bibehåller sin frihet, eller att det andliga i sitt positiva förhållande till det verldsliga är det fria och inom det verldsliga lifvets sfer utöfvar sin frihet. Men å andra sidan följer af det angifna förhållandet mellan det andliga och det verldsliga hos menniskan, att det andliga lifvet icke kan vara menniskans aktuela lif utan det verldsliga, och att det verldsliga utgör ett vilkor och en förutsättning för det andligas aktualitet hos menniskan samt, fastän det icke af sig sjelft till sin verklighet har den form, i och genom hvilken det är samstämmigt med det andliga, likväl till möjligheten har denna form och på grund deraf kan få honom utbildad hos sig genom det andligas inflytande. Då det verldsliga icke kan vara rent passivt och overksamt, utan såsom en form af menskligt lif måste vara verksamt, följer af den hos detsamma gifna möjligheten af samstämmighet med det andliga, att det kan komma till samverkan med det andliga och verka i dess tjenst såsom dess organ. Men då det icke hos ett verksamt väsende kan finnas någon möjlighet, som icke har någon sträfvan till verklighet, måste ock den nämnda möjligheten hos det verldsliga lifvet i någon mon innebära en tendens hos detta att komma till öfverensstämmelse med det andliga och att verka såsom dess organ. Det andligas sålunda i allmänhet angifna positiva förhållande till det verldsliga inom menniskans lif hafva vi nu att taga i betraktande med afseende på det andliga såsom sjelfständigt, såsom magt och såsom rätt.

I sitt förhållande till det verldsliga lifvet hos menniskan framträder det sjelfständiga andliga lifvet såsom bestämmande, såsom bestämningsgrund. Det, som blifver bestämdt, är ytterst det, hvari det verldsliga lifvet såsom stridande mot det andliga har sin djupaste grund, nemligen menniskans sjelfviska

jag. Striden mellan det andliga och det verldsliga lifvet eger rum inom menniskan såsom jag eller person i formel bemärkelse eller medvetet och fritt subjekt. Såsom en sinlig och yttre verklighet kan det verldsliga visserligen icke af sig sjelft hafva formen af samstämmighet med det andliga, men det har icke heller en utbildad mot det andliga stridande form. En sådan form får det af menniskans sjelfviska jag, hvilket är roten och upphofvet till det verldsliga lifvets positiva och aktuela motsättning och strid mot det andliga. Detta sjelfviska jag är en fiende till det andliga lifvets sjelfständighet. Med denna sin fiende kan den andliga menniskan icke komma till fred utan att fråntaga honom hans sjelfständighet och såsom bestämmande för honom bestämma honom till samstämmighet med det andliga. Genom denna sin fria bestämmande verksamhet blifver den sjelfständiga andligt lefvande menniskan den närmaste grunden till samstämmighet inom menniskans lif i det hela. Genom en sådan samstämmighet uppnår menniskans hela lif sin högsta möjliga grad af relativ sjelfständighet. Men den yttersta grunden till den sjelfständighet, som i det andliga lifvet framträder såsom grund till samstämmighet, ligger i detta lifs egenskap af menniskans lif i Gud.

Det andliga lifvet är den väsentliga magten inom menniskans lif. Det måste derföre komma till öfvermagt öfver det verldsliga, om menniskan skall komma till full magt i och genom en starkt och fullständigt utbildad fri individualitet. Men det andligas öfvermagt hos menniskan fordrar och förutsätter, att det verldsliga skall tjena det såsom dess organ och lyda dess lag. Om den verldsliga menniskan följer den sjelfviskhetens lag, som är hennes sjelfviska jags vilja, kan den andliga menniskan icke göra sin lag gällande och få sina fordringar uppfylda i menniskans aktuela lif. Menniskans vilja, som är hennes egentligt menskliga magt eller den förmåga hos henne, af hvilkens verksamhet hennes aktuela lifs art och riktning direkt och omedelbart bestämmes såsom antingen andligt eller verldsligt, är i sådant fall bunden vid det verldsliga lifvet,

Men det sjelfviska jagets lag är icke en lag i egentlig bemärkelse. Han är icke alltigenom lag, utan i sin innersta grund godtycke. Derföre kan han icke heller leda till en orubbligt fast och fullständigt genomförd ordning i det menskliga lifvet. Han kan icke fasthållas och efterlefvas i någon bestämd form utan att leda till söndring och upplösning. Deremot är den andliga menniskans, den i reel mening eller till innehållet förnuftiga viljans lag alltigenom lag. Hos honom finnes icke något godtycke. Han är fri från den tillfällighet och obestämdhet, som är godtyckets grund och gör godtycket vanmägtigt i motståndet mot främmande inflytande och lägger det under det yttres öfvervälde. Han är inom sig fullt och nödvändigt bestämd, och han är den magt, som underordnar allt lägre under det högre och derigenom gifver åt menniskans lif i det hela dess högsta möjliga grad af motståndsmagt mot det yttre och af sjelfmagt i det inre och derigenom gör menniskan till ett fast inom sig slutet och harmoniskt genombildadt individuum eller till en verklig och genomförd karakter. Men en lag, som alltigenom är lag och derföre icke är i något afseende hypotetisk, utan i alla afseenden kategorisk och derföre utesluter allt beroende af ett yttre och all jemkning efter ett sådant och följaktligen är en frihetslag och icke en yttre tvångslag, kan den andliga menniskans lag icke vara utan att vara gifven i och genom hennes väsende i Gud och sålunda vara Guds lag i hennes vilja.

Det rätta är det goda, när detta tänkes såsom ett i och för sig godt, såsom ett godt, som icke behöfver en relation till ett annat, för att vara godt. Det rätta är således ett godt, som är oberoende och sjelfständigt. Det rätta i subjektiv bemärkelse, som i sig innefattar alla en persons rättigheter, är det goda, som är oberoende och sjelfständigt i det afseendet, att det icke beror på någon annan persons vilja än den berättigade personens eller rättssubjektets. Men det i subjektiv bemärkelse rätta kan i objektiv bemärkelse vara orätt, om det subjekt eller den person, i hvilken det har sin grund icke är

person i reel bemärkelse, utan endast i formel. Derföre kan ock en sådan person hafva formel rätt till det, som till sitt innehåll är orätt. Hans formela rätt innebär endast, att han är den person, som i ett visst fall har frihet att göra, hvad han i ett visst afseende finner för godt. Men det rätta, som är till i och genom det andliga lifvet, lider icke af någon sådan obestämdhet. Det utesluter allt godtycke, emedan det inom sig har en fullt bestämd rättsgrund. All rätts grund är personligheten, och den personlighet, som är andligt lefvande eller har andligt lif, är personlighet icke blott i formel, utan äfven i reel bemärkelse och har alltså ett fullständigt bestämdt personligt innehåll. Derföre är den andliga menniskans subjektiva rätt alltid tillika objektiv rätt. Han är alltigenom rätt och kan hvarken innehålla någon orätt eller leda till någon sådan. Han är alltså menniskans högsta goda, när detta fattas från den sidan, att det är oberoende och sjelfständigt. Men häri ligger ock, att denna rätt är menniskans högsta ändamål. Deri ligger rättens positiva förhållande till allt det hos menniskan, som icke i och för sig är rätt. Dermed är ock det andliga lifvets förhållande till det verldsliga från rättens synpunkt angifvet. Inom det verldsliga lifvet finnes ingenting i och för sig rätt. Men det i och för sig rätta, som är det andliga lifvet, kan såsom rättsgrund bestämma det verldsliga lifvet och derigenom gifva det rättens form eller hos detsamma införa och förverkliga en rättsordning. Den sjelfviska menniskan sätter sig i strid mot rätten. Det, som i denna strid sättes emot rätten och rättsordningen, är sjelfsvåldet. Rätten kan icke bestå tillsammans med sjelfsvåldet. Rättens bestånd fordrar och förutsätter sjelfsvåldets kufvande. Rättens förverkligande inom menniskans personliga lif i det hela sker genom alla lägre syftens underordnande under det högsta ändamålet eller sjelfva det i och för sig rätta, hvari tydligen äfven ligger underordnandet af hela det verldsliga lifvet under det andliga. Genom den fullständighet, hvarmed rätten eller det rätta såsom ändamål bestämmer allt underordnadt, upphäf-

ves allt sjelfsvåld och införes i det verldsliga lifvet en fullständig och genomgripande rättsordning, genom hvilken detta får rättens form och blifver ett godt. Men rättsgrund af sådan art och för en sådan rättsordning kan den andliga menniskan icke vara utan att sjelf hafva grunden till sin rätt i Gud, som är all personlighets grund och således den yttersta grunden till all rätt.

Den andliga friheten skiljer sig enligt den nu gifna framställningen från den verldsliga i alla de afseenden, i hvilka hon nu tagits i betraktande, derigenom, att hon, fastän hon såsom en bestämning hos menniskan icke kan vara utan relativitet, likväl till sjelfva sin art är absolut. Absolut är hon såsom varande den bestämdhet eller form, som menniskan har i och genom sitt sanna väsende i Gud. Såsom sådan tillhör hon menniskans andliga lif, såvida detta är menniskans lif i Gud och Guds lif i menniskan. Men då menniskan är ett sig utvecklande väsende, är hennes sanna väsende i sin absoluta bestämdhet eller form, i formen af andlig frihet eller af ett fritt andligt lif, icke omedelbart gifvet, utan det måste utveckla sig. Det kan dock icke på hvilken utvecklingsgrad som helst förverkligas i och för menniskan. Först och främst måste menniskan hafva uppnått den form eller grad, som är den i formel bemärkelse personliga verklighetens och har till sina grundbestämningar medvetenhet och frihet. Men för det andliga lifvets aktualitet såsom ett utbildadt och sammanhängande lif fordras den högre grad af medvetenhet och frihet som tillkommer förståndet och viljan. Men den närmaste och omedelbara förutsättningen för det andliga lifvets aktualitet såsom ett förnuftigt lif är först gifven i och med insigten i skilnaden mellan ett sinligt och förnuftigt innehåll hos menniskan. Äfven om det innehåll, som genom sin förnuftighet skiljer sig från allt sinligt, icke är fattadt af förståndet eller begripet, så förutsätter dock redan den bestämda känslan af ett sådant innehåll och ännu mer den fixerade föreställningen derom en formel utveckling hos medvetandet i det hela, som

icke kan anses med säkerhet vara gifven på den lägsta ståndpunkt, på hvilken begripande och viljande inom sinlighetens område kan komma till stånd. När insigten i skilnaden mellan ett förnuftigt innehåll å ena sidan och allt sinligt å den andra är vunnen, fattar menniskan i och med denna insigt två olika slag af godt, och då ingenting kan fattas såsom ett godt utan att i någon grad väcka ett begär eller blifva begärligt, följer med uppfattningen af två olika slag af godt äfven en dragning till två olika mål och till två olika af de olika målen bestämda riktningar. Till medvetenhet och begärlighet och den af dessa båda bestämningar konstituerade valbarheten kommer det goda såväl det sinliga som det förnuftiga åtminstone i sina först gifna och mera omedelbara former utan någon afsigtlig åtgärd å menniskans sida. Men då menniskan fattar dessa två slag af godt såsom båda valbara, känner hon sig icke blott hafva ett val, hvilket hon kan hafva mellan olika goda föremål eller bestämningar, mellan hvilka icke finnes någon väsentlig skilnad, utan hon känner detta val vara en pligt, som hon har att uppfylla och icke utan nedsättning i sitt menskliga och personliga värde kan uraktlåta. Den väckelse till andligt lif, som ligger i en sådan pligtkänsla, men äfven i andra känslor med ett förnuftigt innehåll kan vara gifven, kan den sinliga menniskan icke sjelf åstadkomma, utan han kommer ofrivilligt och oafsigtligt. Men längre än till den form af möjlighet, som kallas valbarhet, kommer det andliga och förnuftiga icke utan menniskans vilja och afsigt. Verkligen valdt och derigenom aktualiseradt inom det verklighetsområde, som är viljans och utgöres af det, som menniskan verkligen vill, kan ingenting blifva utan viljans eget fria val. Det val, i hvilket menniskan väljer mellan förnuftigt och sinligt godt och dermed äfven mellan andligt och verldsligt, förutsätter för sin möjlighet en genom abstraktion från båda slagen af innehåll, som kan vara godt, utförd återgång till menniskans vilja såsom fri från bestämdhet af såväl det ena som det andra slaget. Från behofvet af bestämdhet kan dock icke viljan fri-

göra sig. Hon är icke mer än relativt fri. Men på henne sjelf beror det att låta bestämma sig af det, hvartill hon frestas, eller bestämma sig till det, som fordras af hennes eget väsende och derföre i sjelfva verket är det enda, som öfverensstämmer med hennes egen karakter af frihet. Vid det val, som nu är i fråga, måste nemligen viljan hafva höjt sig öfver den grad eller form af frihet, på hvilken hon befinner sig, när hon icke har andra valbara bestämningsgrunder än de sinliga, och följaktligen är bunden vid det sinliga såsom det enda för henne möjliga goda, och hafva vunnit en grad eller form af frihet, som till sin negativa karakter har obundenhet eller oberoende af det sinliga. Mot denna karakter, som utmärker den abstrakta eller moraliska viljefriheten, strider valet af det sinligt goda, emedan det åter mer eller mindre fullständigt och alltid i det afseende, som valet åsyftar, binder henne vid det sinliga och derigenom sänker henne till en lägre frihetsgrad än den redan uppnådda. Deremot öfverensstämmer det med den ifrågavarande frihetens karakter att välja det förnuftigt goda eller det andliga lifvet, ty derigenom stadfäster och betryggar hon sitt oberoende af det sinligt eller verldsligt goda och vinner hon genom upptagande af en förnuftig eller andlig bestämningsgrund en högre grad af sjelfständighet. Såsom en relativ sjelfständighet har friheten sjelfständigheten till sin positiva bestämning och derföre mätes frihetsgradens höjd efter graden af sjelfständighet.

Den form af frihet, som vi betecknat såsom den abstrakta eller moraliska viljefriheten, är den närmaste förutsättningen för den andliga friheten. Sjelf är hon dock icke andlig eller förnuftig frihet i reel eller egentlig bemärkelse. Den vilja, som är förnuftig, kan icke såsom förnuftig vilja det oförnuftiga och sinliga, och den vilja, som är andligt lefvande, kan icke vilja det mot anden stridande sinliga och verldsliga. Den förnuftiga och andliga viljan är sjelfständig mot det sinliga och verldsliga och har motståndsmagt mot detta. Men då menniskans vilja i det hela alltjemnt är så långt ifrån att vara i reel be-

märkelse förnuftig och andlig, att hon fortfarande är underkastad frestelsen till det sinligt goda, som är ett moraliskt ondt, beror det på den moraliskt fria viljan, huruvida menniskan hos sig upprätthåller sin förnuftiga och andliga vilja, sedan denna en gång kommit till verkligt lif, eller låter henne gå under och derigenom sjelf nedsjunker till sin forna bundenhet vid det sinliga, de sinliga drifterna och begären, och med förlust af sin uppnådda högre sjelfständighetsgrad och sitt förvärfvade andliga lif blifver en i verldens tjenst trälande slaf af sina begär.

För menniskans andliga frihet utgör hennes viljas abstrakta eller moraliska frihet det oundgängliga vilkoret, den oumbärliga förutsättningen och den formela grunden, men icke den reela eller väsentliga grunden. Den andliga frihetens väsentliga grund är menniskans eget förnuftiga eller andliga och eviga väsende, hvilket hos den i tiden lefvande och sig utvecklande menniskan förverkligar sig i och för hennes förstånd och vilja till begriplighet och valbarhet eller till begripligt föremål och valbart syftemål och tillika väcker och underhåller det behof af sanning och godhet, som icke utan menniskans egen fria och afsigtliga verksamhet kan fyllas. Derföre är den andliga friheten såsom sedlig och formelt rättslig frihet, men framför allt såsom religiös frihet, till sitt väsende höjd öfver hela den sfer, inom hvilken friheten har formen af godtycke. Om än denna frihets förverkligande i och för menniskan är beroende af den moraliskt fria viljans val, så är hon dock icke allenast till sitt väsende oberoende af denna vilja, utan har äfven för henne en med oundviklig nödvändighet gifven tillvaro såsom en verksam möjlighet under formen af en bestämningsgrund, som icke kan undanskjutas, en lag, som icke kan nedtystas, och ett ändamål, som icke kan förbises. Utan en sådan den andliga frihetens tillvaro för den moraliskt fria viljan kan denna icke vara till såsom moraliskt fri eller med frihet till val mellan det sinliga och verldsliga å ena sidan och å den andra det förnuftiga och andliga. Detta förhållande visar, att det är den moraliska friheten, som har

sin väsentliga grund i den andliga, icke den andliga friheten i den moraliska.

När menniskan först kommer till medvetenhet och frihet eller vaknar till aktuelt menskligt lif, är hon djupt försänkt i det sinliga. Men äfven den sinliga verkligheten har en förnuftig ordning, en organisation och en utveckling. Hon utgör derigenom en verld och är till sin objektiva och substantiela sida en natur, till hvilken äfven menniskan hör, och inom hvilken äfven hon såsom en af de många naturvarelserna har sin egen natur. I naturen finner den i någon mon medvetna och fria menniskan en af henne oberoende verklighet, och hon kan icke undgå att i naturen se en uppenbarelse eller skapelse af en högre magt eller ett högre väsende än hennes eget. Men naturen och öfverhufvud den sinliga verkligheten, från hvilken synpunkt hon än må betraktas, är ett yttre, och i sitt medvetna och fria lifs utveckling kommer menniskan till en punkt, på hvilken hon märker, att allt yttre är ett lägre och relativt. För henne blifver det då ett behof att skilja ifrån sig allt yttre och relativt för att finna det inre, som är det högsta och absoluta. Under fortgången i bemödandet att tillfredsställa detta behof kommer hon mer eller mindre afgjordt och fullständigt till en misstro mot all af hennes medvetande oberoende verklighet och en motvilja mot all för hennes fria vilja bindande eller förpligtande lag. Så vidt, som hon gripits af en sådan misstro och en sådan motvilja, synes henne hennes eget jag vara det enda verkliga inre och absoluta, och följaktligen vara den enda tänkbara grunden för väsentlig verklighet och den enda giltiga lagen för hennes handlande. Det är hennes sjelfviska jag, som kommit till lif och magt hos henne. I likhet med allt, som blifvit verkligt, har detta hennes jag en drift till sjelfbibehållelse, sjelfupphöjelse och magtutvidgning. Men tomheten, lågheten och svagheten hos det sjelfviska jaget får menniskan af en bitter erfarenhet lära sig känna, och med detsamma drifves hon till sökande efter ett innehållsrikare lif, en högre verklighet och

en starkare magt än hon kan finna i och genom sitt sjelfviska jag. För den af sitt sjelfviska jag eller sitt sjelfviska sinne beherskade menniskan är det lockande att söka sin tillfredsställelse i det verldsliga lifvet och i den verldsliga frihet, som kan vinnas i detta lif. Men då en full och varaktig tillfredsställelse och en verklig frihet icke kunna finnas i det verldsliga lifvet, framkallas af otillfredsställelsen med detta lif sökandet efter ett bättre.

Menniskans sjelfviska sinne kan icke af sig sjelft eller genom sin egen kraft vinna befrielse från sitt onda. Befrielsen måste komma från hennes sanna väsende, som är andligt, evigt och förnuftigt, och såsom sådant sjelft är fritt och derigenom kan vara grund till frihet eller gifva frihet. Men om hennes sanna väsende fattas blott såsom hennes eget, eller om hon antager sig hafva sitt sanna väsende i sig sjelf, så finnes icke hos detta den sjelfständighet och magt, som befrielsen från det onda förutsätter och fordrar. Menniskan är ett ändligt väsende, och derföre är ock allt, som hon är och har endast i och genom sig sjelf, ändligt och relativt. Det finnes ingenting ändligt och relativt, som icke vid genomförandet af skilnaden mellan det inre och det yttre visar sig vara ett yttre och dermed äfven ett lägre i förhållande till det medvetna och fria jaget. Derföre finnes det icke heller något ändligt och relativt, som kan göra detta jag fritt från dess sjelfviskhet och dermed förenade verldslighet och befria det från dess i sjelfviskheten och verldsligheten liggande onda. Endast om menniskan har sitt sanna väsende i Gud, finnes för henne möjligheten af befrielse från hennes egen sjelfviskhet och verldslighet och af frälsning till det andliga lifvets frihet. Men i och för sig är det andliga lifvet den oändlige andens lif, Guds lif. Menniskans kan det icke vara, om hon icke lefver i Gud och Gud i henne, ty ande är hon icke, om hon icke har sitt sanna väsende och sitt rätta lif i och genom Gud.

Den betydelse, som den andliga friheten har för de menskliga samhällena kan i allmänhet sägas bestå deri, att dessa

på grund deraf, att de för att vara samhällen måste hafva en rättsgrund eller en förnuftig grund, äfven måste hafva andlig frihet och följaktligen alla de bestämningar, som ligga i denna. Att så måste vara visar sig deraf, att hvarje menskligt samhälle är grund till en i vidsträckt mening rättslig eller praktiskt förnuftig ordning eller är grund, lag och ändamål för en förnuftig verksamhet inom någon viss sfer. För att vara detta måste samhället icke blott hafva den andliga frihet, som ligger i de nu angifna bestämningarne, utan äfven den, som utgör deras förutsättning. Men å andra sidan hafva de menskliga samhällena en yttre sida, genom hvilken de äro bundna vid lifvet i verlden. De hafva nemligen alla ett material eller en yttre verksamhetssfer, och för sin verksamhet inom denna behöfva de en yttre myndighet och organisation samt yttre hjelpmedel både för vården om några sina intressen och för att på ett yttre sätt göra sin magt och myndighet gällande. Så förhåller det sig med staten, hvilken uppträder såsom den högsta tvångsmagten för att skydda sina medborgares rättigheter. Så förhåller det sig äfven med familjen, hvilken har behof af egendom och af en disciplinär myndighet och af medel till dennas utöfning. Detsamma gäller om alla öfriga privata samhällen, både kommuner och stånd. Det andliga ståndet gör i detta hänseende icke något undantag. Det har till sin närmaste eller omedelbara verksamhetssfer menniskors själskrafter och åsyftar att leda dem till en rätt utveckling. De själskrafter, som kunna göras till föremål för det andliga ståndets omedelbara och direkta verksamhet för dess ändamål, den andliga kulturen, höra till det sinliga hos menniskan. Genom allmän undervisning och uppfostran gifvas åt menniskors förstånd och vilja öfning och harmonisk utbildning, sprides upplysning och införas och stadgas goda seder. Men härtill fordras en i det yttre organiserad verksamhet och organer med yttre embetsmyndighet samt mångfaldiga omedelbart för detta ändamål tjenliga hjelpmedel. Äfven det högsta bland de särskilda stånd, hvilkas enhet det

andliga ståndet utgör, nemligen preseståndet, har såsom privat stånd och i sin verksamhet för den andliga kulturen samma ställning. Det moment i den andliga kulturen, för hvilket preseståndet såsom privat stånd har att verka, är själavården. Verksamheten för denna är omedelbart en uppfostrande och undervisande samt förmanande, tillrättavisande och tuktande verksamhet, utöfvad af embetsmän med yttre myndighet inom organiserade församlingar och med anlitande af yttre för ändamålet omedelbart afsedda hjelpmedel. Medelbart har all denna andliga kulturverksamhet och framför allt den presterliga ett högre syfte nemligen väckelse till andligt lif och alla själskrafters användning i dettas tjenst. Det är hvarje menniskas pligt att efter förmåga verka för detta ändamål, och en särskild samhällsställning kan såväl gifva tillfälle och anledning som ock både genom den för hennes intagande behöfliga förmågan och de derför nödiga förberedelserna och genom arten af den till henne hörande verksamheten och den för denna verksamhets rätta utöfning erforderliga sinnesriktningen medföra högre och vidsträcktare fordringar, men till den egentligt ståndsmässiga och genom sin ståndsmässighet officiela uppgiften kunna sådana fordringar icke omedelbart hänföras. Derföre måste ock all egentligt ståndsmässig verksamhet för den andliga kulturen räknas till den menskliga samhällsverksamhet, som har till sin omedelbara uppgift att inom en yttre sfer gifva en rätt form åt det till denna sfer hörande yttre. Derföre hör hon likasom all mensklig samhällsverksamhet såsom sedlig och rättslig verksamhet visserligen till den andliga verksamheten i vidsträckt, men icke i inskränkt bemärkelse, och har hon icke heller andlig frihet i inskränkt bemärkelse.

Såvida, som både det menskliga samhället och dess medlemmar hafva andlig frihet, måste på grund af det samband, som dem emellan eger rum, medlemmarnes andliga frihet stå i något förhållande till samhällets. Staten är det högsta historiskt gifna menskliga samhället, och han är äfven det, som sätter bestämda rättsgränser icke blott inom sin egen omedel-

bara verksamhetssfer, utan äfven inom de privata samhällenas områden. Derföre inskränka vi oss till frågan om det förhållande, i hvilket menniskan med afseende på sin andliga frihet står till staten.

Staten är den formela rättens högste vårdare och måste derföre akta hvarje persons rätt. All rättskränkning är för staten ett väsentligt ondt och medför för honom endast onda verkningar. Men all onödig inskränkning i en persons rätt är ett oberättigadt intrång i hans rättssfer och en rättskränkning. Det ligger derföre alldeles omedelbart i statens eget intresse att, äfven der sådant är möjligt, icke göra någon inskränkning i någon statsborgares rättsliga frihet. Staten har tvärtom att icke blott erkänna och akta, utan äfven mot tvång skydda hvarje statsborgares rättsliga frihet. I sitt förhållande till staten och derigenom äfven till öfriga statsborgare har hvarje statsborgare andlig frihet, hvilken med afseende på de tre sidorna af menniskans förnuftiga praktiska lif har de tre formerna af tanke- och samvetsfrihet, yttre handlingsfrihet och trosfrihet. Af dessa är den yttre handlingsfriheten, i hvilken äfven innefattas den fria yttranderätten, som förnämligast kommer till begagnande i tal och tryckta skrifter, den enda, som omedelbart kan kränkas. Tanken och samvetet höra till menniskans eget inre och kunna icke träffas af något yttre tvång. Likaså hör menniskans tro i betydelsen af hennes religiösa öfvertygelse och sinnesriktning till menniskans inre för allt yttre tvång otillgängliga lif. Derföre är det endast med afseende på de fall, då en statsborgare såsom rättsgrund för någon yttre handlings företagande eller underlåtande åberopar sin tanke eller sitt samvete eller sin tro, som staten har att bestämma hans rätts gränser och skydda honom i hans rätts utöfning. Äfven i dessa fall är det sålunda icke omedelbart fråga om något annat än yttre handlingsfrihet, men väl om vissa särskilda rättsgrunder för en sådan frihet. Något försök till inqvisitoriskt förfarande med afseende på en statsborgares tankar, samvete och tro bör staten hvarken tillgripa eller tillåta. Detta följer deraf, att

de tillhöra menniskans inre lif. Men deremot behöfver man undersöka, hvad staten kan tillåta, samt hvad han bör befalla och förbjuda rörande de yttre handlingar, för hvilka de anförda rättsgrunderna åberopas. Då frågan härom i sin allmänhet framställes, kan svaret icke angifva något mer än vida gränser, inom hvilka det rätta i hvarje särskildt fall måste sökas. Äfven för att kunna gifva blott ett sådant allmänt svar måste man taga i betraktande statens ändamål. Staten har att vårda och skydda alla samhällsintressen, de privata såväl som de publika. Den materiela och andliga kulturen kan icke vara staten likgiltig. Derföre kan staten icke uppställa och noggrant följa den regeln, att hvar och en får i det yttre handla efter sitt samvete och sin tro, så länge han icke begår brott i rent juridisk bemärkelse. Det fall, i hvilket man lättast finner, att denna regel icke kan tillämpas, är det, då någon under åberopande af sitt samvete eller sin tro handlar i strid med de mest oeftergifliga fordringarne angående goda seder. Derföre är det ock vanligt att i fråga om fri religionsöfning vilja göra en inskränkning med afseende icke blott på störande af allmän ordning, utan äfven på förnekande och kränkande af allmänt erkända och oeftergifliga sedliga grundsatser. Ur en synpunkt skulle man kunna vara villig att stanna vid dessa båda inskränkningar, den nemligen, att det icke kan finnas någon i högre grad förvänd religionslära, som icke i och med detsamma strider mot de allmänt erkända oeftergifliga sedliga grundsatserna hos vårt folk och andra folk på samma kulturgrad. Men om ock detta i och för sig är förhållandet, så finnes det intet, som hindrar den, som bekänner sig till en sådan religionslära, att både inom sig sjelf och inför andra neka konseqvensen. I sådant fall är det icke möjligt att undantagslöst genomföra tillämpningen af den uppstälda regeln. Så alldeles stridande mot hela vår andliga kultur kan en religionslära vara, att hennes offentliga förkunnande och företagandet af de handlingar, som höra till hennes kult, icke kunna af staten tillåtas. Det är icke otänkbart, att

grof vidskepelse under namn af religiös tro och kult kan få insteg äfven hos ett civiliseradt folk och blifva en i viss mon farlig fiende till dess kultur. I allmänhet kan det dock antagas, att för närvarande i detta hänseende ingen synnerlig fara hotar, som icke genom upplysning kan afböjas. Deremot finnes det en annan fara, som icke är främmande för vår tids civiliserade folk. Hon ligger deri, att statsborgare draga sig undan all den undervisning i religionsläran och all den själavård och andliga vexelverkan, som inom erkända eller tillåtna församlingar gifvas. Huruvida ett sådant förfaringssätt har sin grund i förnekelse af all religion eller i en religiös tro, som framkallar samvetsbetänkligheter mot hvarje beröring med andra statsborgare inom det ifrågavarande området är icke någon hufvudfråga. Hufvudfrågan är, om staten kan tillåta ett sådant medgifvande af hvarje kyrklig församling, eller om staten måste fordra, att hvarje dess medlem skall tillhöra en kyrklig församling och såsom församlingsmedlem underkasta sig den kyrkliga disciplinen. Omedelbart kan det icke innebära något juridiskt straffbart, om en statsborgare af något bland de ofvan anförda skälen eller ock derföre, att han finner det för sig obehöfligt att tillhöra någon församling, gifver tillkänna, att han vill lemna församlingen utan att sluta sig till någon annan sådan. Deremot är det tydligen stridande mot den andliga kulturens intresse, hvilket ock hör till de intressen, som staten har att vårda och skydda, om någon mera betydande del af hans medlemmar helt och hållet undandrager sig det inflytande, som utöfvas i och genom undervisning i religionsläran, väckelse och maning till religiositet och vexelverkan med andra församlingsmedlemmar under en disciplinär församlingsmyndighet till rättelse och till stöd. Häraf kan blifva en följd, att irreligiositeten blifver allmän bland en betydligare del af statens folk. Sådant skulle så mycket lättare kunna inträffa, om det tillätes föräldrar att afgöra, huruvida deras barn skulle erhålla någon eller ingen undervisning i religionsläran, öfverhufvud någon eller ingen religiös upp-

fostran. Om en sådan följd verkligen inträffade, skulle det utan tvifvel tydligt visa sig, huru orimligt det i sjelfva verket är att antaga staten väl hafva ett intresse i upprätthållandet af vissa sedliga grundsatser, men icke i fasthållandet vid några religiösa grundsanningar. Om det nu till undvikande af denna följd å statens sida fordras, att föräldrar, som icke tillhöra någon kyrklig församling, skola ådagalägga, att de på tillfredsställande sätt sörja för sina barns religiösa uppfostran, eller ock låta dem undervisas inom någon församling, så är härmed i en högst vigtig punkt gifvet, att staten har att fordra vissa yttre handlingar af sina medlemmar för den andliga kulturens uppehållande och detta särskildt med afseende på det religiösa momentet i denna kultur. Från det nu antagna medgifvandet är vägen icke lång till ett annat. Om barnen icke kunna lemnas åt sina föräldrar och sig sjelfva, utan tagas i vård af församlingen eller staten, så måste det sättas i fråga, om icke på samma grund en större eller mindre del af statens folk, som har ringare bildning och mindre lätt tillgång till bildningsmedel, bör göras till föremål för liknande omvårdnad. Slutligen finnes det ett behof att motverka skefva och förvända bildningsriktningar, och äfven detta behof kan tvinga till fordringars ställande på statens medborgare. Tillfälligtvis och under gynsamma förhållanden kan det väl vara möjligt att efter regeln medgifva frihet från all skyldighet att tillhöra någon kyrklig församling, men att fullständigt och alltid vidhålla ett sådant medgifvande visar sig icke vara möjligt. Men under sådant förhållande är det gifvet, att staten måste både förbjuda och fordra vissa yttre handlingar i sådana fall, der samvete och tro kunna uppgifvas såsom grunder mot uppfyllande af en fordran och för öfverträdelse af ett förbud, och der intet förekommer, som kan betraktas såsom störande af allmän ordning eller förnekelse och kränkning af oeftergifliga sedliga grundsatser. Är sådant i något fall rätt, så kan det möjligen vara det i flere. Huru långt rätten kan sträcka sig i detta afseende, kan tydligen icke afgöras utan

undersökning af hvarje särskildt fall. Men vidsträcktare eller inskränktare rör dock statens rätt till fordringar och förbud aldrig den inre och egentliga samvetsfriheten och trosfriheten, utan endast yttre handlingars företagande och underlåtande.

Det finnes ett samfund, som står öfver alla menskliga samhällen. Det är kyrkan såsom de heligas samfund. Ett menskligt samhälle kan kyrkan i denna mening icke vara. Till ett menskligt samhälle hör icke blott en inre rättsgrund, utan äfven en yttre verksamhetssfer samt en yttre organisation och yttre hjelpmedel. Det menskliga samhällets verksamhetssfer är det yttre, inom hvilket samhällets organer omedelbart uppträda och verka, och således dess närmaste eller omedelbara verksamhetssfer. Det yttre åter, som endast medelbart bestämmes af ett samhälles verksamhet, kan icke anses tillhöra dess egen sfer. Men såsom de heligas samfund kan kyrkan icke hafva någon yttre verksamhetssfer. Hon verkar omedelbart på menniskornas inre och endast medelbart på det yttre. Hon har ock sin tillvaro icke i någon yttre sfer, utan i den invärtes menniskan. Skulle man ock vilja betrakta menniskans inre, såvida det är bestämbart, såsom ett i någon mon yttre, så är dock detta yttre icke sådant, att för den verksamhet, som derpå skall utöfvas, en yttre organisation med särskilda i det yttre framträdande organer samt yttre hjelpmedel kunna gifvas. Derföre kan kyrkan såsom de heligas samfund icke framträda i någon egen yttre gestaltning eller samhällsform eller rättsform inom den menskliga verlden. Hon kan derföre betecknas såsom den osynliga kyrkan. Det står icke heller i mensklig magt att urskilja hennes rätta eller verkliga medlemmar. Hon tillhör en annan verld än den i inskränkt mening menskliga, inom hvilken alla menskliga samhällens verksamhetssferer falla. Hon tillhör den andliga verlden. Hon har sin grund omedelbart i Gud såsom ande, och endast såsom omedelbart bestämd af Guds ande kan menniskan vara en medlem i henne. Derföre är hon Guds rike.

Det tillhör hvarje menskligt samhälle att verka såsom organ för Guds rike, men det ena samhället kan mera omedelbart än ett annat verka såsom sådant organ. Den genom yttre ordning bestämda menskliga samhällsverksamhet, som mest omedelbart åsyftar att verka för Guds rike, är den religiösa kulten. Hans ändamål är att i, med och genom ett yttre, ordet och sakramentet, bringa till verklighet menniskans andliga lifsgemenskap med Gud. Det är icke förståndets upplysning, icke viljans rättelse, icke sinnets uppbyggelse, icke hjertats bättring, som kulten omedelbart vill gifva, utan omedelbart vill han väcka andakt, samt i och genom andakten upplyfta menniskan till Gud och låta henne helt och odeladt känna sitt lif såsom lif i och genom Gud. Den religiösa kulten föregår inom kyrkan såsom enhet af prest och församling. Såsom sådan enhet är kyrkan ett privat menskligt samhälle, som har att verka för det religiösa momentet i den andliga kulturen. På grund af denna sin uppgift är kyrkan det menskliga samhälle, som framför andra är skickadt att utföra de yttre handlingar, som konstituera den i en särskildt och officielt stadgad form framträdande religiösa kulten. Prestens ställning såsom lärare och den kyrkliga ordningens främste vårdare inom församlingen gör honom till sjelfskrifven ledare af kultens hufvudhandlingar. Men den kyrka, som utöfvar den religiösa kulten i dennas stadgade yttre form, är dock icke något annat och högre än ett privat menskligt samhälle. Hon är icke ens i sina högsta till kulten hörande funktioner, i sin högsta verksamhet såsom organ för Guds rike, de heligas samfund, icke heller är hon en yttre organisation, i och genom hvilken Guds ande omedelbart framträder och verkar. Hon är icke en medlare mellan Gud och menniskan. Derföre är hon ock såsom menskligt samhälle underordnad under det högsta gifna menskliga samhället nemligen staten.

Den andliga friheten kan menniskan icke i fullaste mått hafva inom något menskligt samhälle. I sitt fullaste mått hör hon till det inre, andliga och eviga lifvet, hvilket är ett

lif i Gud och i hans rike. Hvarje försök att i detta rikes ställe sätta ett menskligt samhälle går ut på en kränkning af den andliga menniskans frihet och rätt att vara Guds barn och lefva under honom i hans rike. I jemförelse med hans andliga rike är hvarje menskligt samhälle verldsligt, och derföre hör ock hvarje sådant samhälle till det verldsliga, af hvilket menniskan för att komma till den högsta andliga friheten måste vara oberoende, och från hvilket hon måste vara fri, och öfver hvilket hon måste vara upphöjd genom Guds magt och genom rätten till barnaskap hos honom. Hvarje antagande, att något menskligt samfund eller någon mensklig förening är ett samfund af heliga eller såsom omedelbart organ för Guds ande har magt att gifva syndernas förlåtelse och Guds barns herrliga frihet, är derföre en mensklig förvillelse eller en yttring af verldsligt magtbegär eller af andligt högmod, som i trots af sin syftning till upphöjelse leder till förnedring. Den klara insigten deri, att menniskan icke kan bygga sitt hopp om frälsning från verldens och sitt eget sjelfviska sinnes tvång till andlig frihet i det andliga lifvet inom Guds rike på någon verldslig magt och myndighet, är en kunskap af genomgripande vigt och betydelse för hela hennes andliga lif. Den positiva insigt och öfvertygelse, som bör svara mot denna negativa kunskap, är den, att menniskan endast i Gud har att söka sin rätta och andliga frihets grund.

Menniskans religiösa lif är den sida af hennes förnuftiga lif, i och genom hvilken hon har sin egentliga och högsta andliga frihet. Den bestämda uppfattningen af det religiösa lifvets betydelse vinnes genom dess jemförande med det sedliga och rättsliga lifvet. Skilnaden röjer sig på ett bestämdt sätt redan i utgångspunkten för de särskilda sidorna af det praktiskt förnuftiga menniskolifvet. Vi mena med denna utgångspunkt det första begrepp, i hvilket den i menniskans andliga erfarenhet gifna funktion, som för en viss sida af det ifrågavarande lifvet är den utmärkande och karakteristiska, på ett fullt bestämdt sätt fattas. Det begrepp, som här i hvartdera fallet är den rätta utgångs-

punkten, måste sökas inom ett allmännare begrepps omfång. Dessa allmännare begrepp äro inom sedlighetens och rättens områden skyldighetens och rättighetens begrepp. För etiken utgör den moraliska skyldigheten den utgångspunkt i och genom hvilken menniskans sedliga viljas funktion fixeras på ett distinkt sätt. Det första, som menniskan såsom sedlig kan fasthålla i och för sitt medvetande, är den moraliska skyldigheten. Men den moraliska skyldigheten är till skilnad från all annan skyldighet och särskildt från den juridiska en skyldighet omedelbart på grund af pligt eller en pligt i inskränkt bemärkelse, en ovilkorlig pligt och såsom sådan en rent inre bestämning hos viljan eller en fordran gjord af henne sjelf såsom sjelfbestämmande och förnuftig. Rättigheter kunna vara både juridiska och moraliska. Särskiljandet af den juridiska rättigheten från den moraliska och den juridiska rättighetens fixerande utgör utgångspunkten för all filosofisk rättslära. En rättighet, som innebär någon annan tillåtelse än till pligtens uppfyllande, är den första juridiska erfarenheten, och en sådan rättighet, en tillåtelse till handlingsfrihet inom en viss gräns, är den juridiska rättigheten. Det begrepp, som inom religionsläran förekommer till närmare bestämning i sjelfva hennes utgångspunkt, är begreppet salighet. För menniskan är religionen i första rummet hennes salighetssak. Medvetandet härom må i de lägre religionsåsigterna vara dunkelt och inhöljdt i ett hölje af främmande föreställningar, men sedan genom dessas borttagande det religiösa medvetandet blifvit renadt, står det för detta lika klart, att det första, hvarom det i menniskans religiösa lif och erfarenhet är fråga, är hennes salighet, som för det sedliga medvetandet, att dess första distinkt fattliga föremål är skyldighet, och likaså för det rättsliga rättighet. Men i likhet med de båda andra begreppen behöfver saligheten såsom religionslärans utgångspunkt närmare bestämmas. Man kan t. ex. äfven inom etiken säga, att menniskans högsta etiska goda är hennes salighet. Den närmare bestämning, genom hvilken saligheten såsom hörande till religionen distinkt ut-

märkes, är evigheten. Såsom evig salighet är hon oberoende af allt timligt, och har hon icke sin grund i menniskans vid det timliga bundna sedliga vilja, utan i det eviga lifvet, i Gud, och är hon en menniskas salighet af Guds, den eviges, nåd. Såsom sådan hör hon till det andliga lifvet och har hon det andliga lifvets rätta frihet.

Om nu den eviga saligheten är menniskans första distinkt fattade rent religiösa angelägenhet, så är frågan om hennes förvärfvande oafvislig. Medvetandet om synd och skuld, om det sjelfviska sinnets förderf och af bundenheten vid det osaliga lifvet i verlden skiljer menniskan från Guds nåd, som är all salighets grund, och lemnar henne intet medel till salighetens förvärfvande. Häri består det andliga lifvets nöd. Menniskan känner sig behöfva andligt lif, men saknar alldeles medel att förvärfva det.

Så väl inom det sedliga som inom det rättsliga lifvet finnes det en nödstäld belägenhet, som är jemförlig med den religiösa, om än icke lika djupt gripande som denna. Vid öfvergången till det sedliga lifvet känner menniskan pligten såsom lagens ovilkorliga fordran, och såsom abstrakt eller moraliskt fri, och följaktligen på aktuelt förnuftigt innehåll tom vilja har hon icke något medel eller någon magt att uppfylla en sådan fordran. Det, hvarigenom menniskan får magt till pligtens uppfyllelse och derigenom äfven till vinnande af det sedligt goda eller den sedliga lycksaligheten, är sedlighetens idé eller menniskans eget förnuftiga väsende. Men hos menniskan såsom subjekt eller vilja är det dygden, som är viljans fasta och oföränderliga riktning på sedlighetens idé såsom viljans bestämningsgrund. Sålunda omfattar viljan sedlighetens idé såsom sin högsta bestämningsgrund och får då af denna idé eller af sitt eget förnuftiga väsende den magt, som hon icke i sig sjelf såsom abstrakt eller moraliskt fri har. Pligtens uppfyllande på grund af dygden såsom den rätta viljeriktningen eller sinnesförfattningen eller pligten af dygden är derföre sjelfva den praktiska hufvudbestämningen i det sedliga lifvet. Samma förhållande

återfinnes med afseende på menniskans formelt rättsliga lif. Äfven detta föregås af ett rättslöst viljelif, och för den rättslösa eller rättsstridiga viljan visa sig rättens fordringar såsom ett oberättigadt tvång. Men behofvet af rättslighet väckes hos menniskan, och grunden till dess fyllande ligger i rättens idé eller den i det yttre sjelfständiga personligheten, denna må vara menniskan sjelf såsom person eller andra såsom personer. Men hos menniskan såsom subjekt eller vilja är det aktningen för rätten eller den med afseende på det yttre sjelfständiga eller aktuela personen, som innebär rättens omfattande såsom den högsta bestämningsgrunden inom menniskans yttre personliga lifssfer. Rättens iakttagande mot alla personer i alla förhållanden på grund af aktning för all rätt eller rätt af aktning är den rättsliga verksamhetens praktiska grunddrag. Såväl i pligten af dygden, som i rätten af aktningen röjer sig den andliga friheten. Frånvaron af andlig frihet märkes hos det sinliga begäret och det yttre tvånget. Men pligten är icke af begäret, utan af dygden, och rätten är icke af tvånget, utan af aktningen.

De nu särskildt betraktade sidorna af menniskans förnuftiga praktiska lif kunna tydligen icke hvar för sig och oberoende af hvarandra, icke heller såsom skilda från detta lifs tredje sida, den religiösa, komma till verklighet hos menniskan, men äro de olika sidor, så kunna de ock hvar för sig betraktas. De visa då i den punkt, som nu är i fråga, omvändelsen till förnuftigt lif och det första framträdandet af detta lif från olika sidor. Men då sjelfva omvändelsen och födelsen till det nya eller förnuftiga lifvet hvar för sig icke kunna vara mer än en enda akt, hafva ock deras olika sidor ett inre sammanhang och en väsentlig öfverensstämmelse.

Inom det religiösa lifvets område är det Guds rättfärdighet, som för den från sjelfviskhet och verldslighet ännu icke frigjorda, men till kändt behof af frälsning komna menniskan framstår såsom den hindrande och förkrossande magten. Men likasom pligten ifrån att fattas såsom en nedslående fordran kännes såsom viljans rätta kraft och styrka, och likasom rätten

från att gälla såsom ett förtryckande tvång träder fram såsom personens rätta frihet, så ändrar sig ock för menniskan vid omvändelsen och födelsen till det religiösa lifvet Guds rättfärdighet från en förkrossande magt och fördömande myndighet till den faderliga godhet, som gör henne till en rätt skapelse i den andliga verlden, och den fria oändliga nåd, som tilldömer henne barnaskapets rätt. Hos menniskan är det den religiösa tron, som kommer till lif och såsom lefvande tro är hela menniskans, förståndets, viljans, hjertats riktning på Gud och omfattar honom såsom den enda grunden till hennes rättfärdighet. Så kommer rättfärdigheten af tron. Rättfärdigheten af tron är sålunda den praktiska kärnpunkten i menniskans religiösa lif. I henne finnes ock den rätta och sanna andliga friheten. Hennes ofria motsats består i de yttre gerningarne, menniskans egna gerningar, som utgå från hennes sjelfviska jag och fåfängt arbeta på egenrättfärdighetens uppbyggande. Men rättfärdigheten är icke af gerningarne, utan af tron. Genom rättfärdigheten såsom den af Guds nåd menniskan tilldömda barnaskapets rätt, har hon äfven blifvit arfvinge till evigt lif och salighet.

Andlig frihet har sålunda menniskan i det sedliga lif, i hvilket hon icke af begär, utan af dygd uppfyller sin pligt, i det rättsliga lif, i hvilket hon öfvar rätt icke af tvång, utan af aktning, men i högsta mening i det religiösa lif, i hvilket hennes rättfärdighet icke är af gerningarne, utan af tron. Så har den andliga friheten bestånd i pligten af dygden, i rätten af aktningen, men till sitt innersta väsende i rättfärdigheten af tron.

REDOGÖRELSE

FÖR

KONGL. UNIVERSITETET I UPSALA

UNDER LÄSÅREN 1877—1883.

UPSALA 1884
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

I.

Viktigare tilldragelser.

Den sexårsperiod af Upsala Universitets verksamhet, som här tecknas, inleddes med en tilldragelse, som i universitetets lif skall stå som ett oförgätligt minne. Under året 1877 hade nämligen 400 år gått till ända sedan den dag, då våra fäder lade de första grundvalarne till det lärosäte, som i långa tider förknippat sitt namn med fosterlandets och den svenska vetenskapens historia. Aktning för stora minnen och sonlig vördnad förenade sig att hos alla, som kände universitetets sak vara sin, väcka och nära tanken att på ett värdigt sätt fira denna betydelsefulla årsdag i dess lif för att sålunda offentligen erinra om den djupa skuld, hvari man stod till flydda tiders trogna arbete för bildningens och vetenskapens sak. Utan tvekan bestridde universitetet af egna medel de dryga kostnaderna för den storartade festen. Dennas egen betydelse och nödvändigheten af att inför utlandets talrika och lysande ombud representera fosterlandets sak på ett värdigt sätt kräfde, att man icke ryggade tillbaka för stora uppoffringar. Och att resultatet motsvarade både uppgiften och förväntningarna, därom fans bland både svenske och utländske män blott en mening. I öfrigt gäldade de rika donationer, som vid festen och efteråt med anledning af densamma framburos till universitetet, på ett storartadt sätt de ansträngningar, som gjorts för att ära ett stort fosterländskt minne. Och man kan väl säga, att festen var och kändes öfver landet som en nationel

högtidlighet, vid hvilken svenska folket anslöt sig till sin äldsta högskola för att hembära försynen sin tacksamhet för att andlig frihet genom århundraden varit dess dyrbara arfslott. Den svenska riksdagen hade redan under samma år beviljat universitetet 740,000 kronor till uppförande af ett nytt universitetshus, afsedt att i nya, tidsenliga lokaler inrymma organerna för dess förvaltning och bereda bättre utrymme för dess vetenskapliga verksamhet. Tyvärr medgåfvo ej de omfattande förberedelser, som måste föregå begynnelsen af byggnadsarbetet, att sätta läggandet af grundstenen till det nya palatset i förbindelse med den stora sekularfesten.

En ingående skildring af denna vore här knappast på sin plats och kan så mycket lättare umbäras, som en sådan redan blifvit på universitetets föranstaltan utgifven*). Men en kort erinran om några af dess hufvudpunkter torde dock här icke vara olämplig, så mycket mera som ett och annat i denna fest ovilkorligen hörde till kretsen af sådana tilldragelser, som i årsredogörelserna omförmälas.

De högtidligheter som festen omfattade voro på dess trenne dagar (d. 5—7 September) fördelade på följande sätt. Å första dagen firades själfva minnesfesten genom högtidlig procession till domkyrkan, där, efter att ärkebiskopen A. N. Sundberg i en längre bön hemburit den allsmäktige tack och lof för flydda tider samt nedkallat hans välsignelse, och efter att festkantatens (med ord af C. D. af Wirsén och musik af J. A. Josephson) första del afsjungits, universitetets rektor i ett latinskt tal vände sig först till H. Maj:t Konungen och därpå till de inbjudne gästerna. Derefter framträdde de män, som utsetts att i de öfriges namn uttala korporationers och institutioners hyllning till universitetet, öfverlemnade sina lyckönskningsskrifvelser och beledsagade dessa med hälsningstal, hvarvid

*) »Upsala Universitets Fyrahundraårs jubelfest September 1877». Stockh. 1879. 388 sid. O., författad af numera vice bibliotekarien A. L. Bygdén.

man hade tillfälle att höra latinet och isländskan klinga vid sidan af tyska, engelska, franska, holländska och de skandinaviska språken. Sedan högtidligheterna i domkyrkan afslutats, gaf universitetet middag för sina gäster i den stora sal, som enkom för tillfället uppförts å den botaniska institutionens gårdsplan. Den andra dagen utmärktes af promotioner inom de fyra fakulteterna, hvilka likaledes förrättades under domens hvalf, hvarefter i öfverensstämmelse med gammalt skick de promoverade gåfvo stor middag i ofvannämda byggnad i botaniska trädgården. Å den tredje dagen gaf studentkåren stor konsert i Carolina Redivivas solennitetssal, hvarpå om kvällen följde en af Upsala samhälle anordnad lysande bal i samma byggnad, som dittills tjänat som middagslokal.

Med glädje hade universitetet förnummit underrättelsen, att Hans Majestät Konung Oscar II ämnade, åtföljd af H. K. H. Kronprinsen, infinna sig till jubelfesten. Sedan århundraden tillbaka vandt att hos Sveriges konungar finna ej blott det skydd, som alt svenskt funnit vid tronen, utan ock det starka deltagande och hägn, som varit en följd af regentens personliga kärlek till den fosterländska bildningens sak, räknade universitetet det som ett särskildt glädjeämne att i den nationella festens gripande ögonblick samla sig kring sin konung, hvars kärlek till vetenskap och konst knutit lagerns krans kring herrskarekronan. Denna kärlek hos regenten för vetenskapens sak fick ett kungligt uttryck i den storartade gåfva, hvarmed universitetet första dagen öfverraskades, i det H. Maj:t förärade universitetet 40,000 kronor, hvaraf ränteafkastningen årligen skulle användas till understöd för yngre vetenskapsidkares författareverksamhet. Förutom det värde hos gåfvan, som låg däri, att den vitnade om Sveriges konungars fortfarande personliga kärlek till högskolan, hade den en särskild stor betydelse därigenom, att denna sattes i stånd att på ett kraftigt sätt belöna framstående vetenskapliga förtjänster hos sina yngre medlemmar och att sålunda äfven med bättre utsikt än hittills kunna fasthålla hos sig lofvande yngre förmågor,

hvilka bristen ej sällan tvungit att lemna sin alma mater. Den djupa del som konungens sinne alltid tagit i universitetets sak erhöll ett annat talande uttryck i de högstämda, vältaliga ord, med hvilka H. Maj:t å första dagens festmiddag utbragte en skål för universitetets välgång.

Fosterlandet var i öfrigt på mångahanda sätt representeradt. Statsråden och medlemmar af riksdagens båda kamrar, universitetets kansler och prokansler samt förutvarande medlemmar af dess lärarekår, representanter från landets alla lärda institutioner, jubeldoktorerna, de utsedde hedersdoktorerne m. fl. bildade en glänsande krets, som på olika sätt erinrade om förtjänster, inlagda om fäderneslandet. Vid deras sida lyste ombuden från främmande länder, hvaribland fans månget namn med europeisk ryktbarhet. Trettioen utländska universitet eller lärda samfund, från det vid Kaukasus fot belägna Tiflis upp till den nordiska bildningens urgamla härd å Island, voro representerade. Hvilket omfång universitetets gästfrihet måst taga, framträder bäst vid en blick å förteckningen öfver dess gäster, som omfattar 249 svenska och 131 utländska namn.

Det är ej ofta som universitetet varit i tillfälle att på samma gång fira promotioner inom alla fyra fakulteterna, och aldrig hafva på en gång så många personer af detsamma hedrats med akademiska grader, som skedde den 6 September 1877, då den gamla domkyrkan, sannolikt för sista gången, inom sina murar bevittnade ett dylikt skådespel. I den teologiska fakulteten voro 38 män af K. Maj:t utsedde att mottaga teologie doktorshattar. I den juridiska fakulteten hade 2 nya licentiater förvärfvat kompetens till juris doktorsvärdigheten, hvarjämte fakulteten till hedersdoktorer kallat 33 svenske, norske, danske och finske män. Medicinska fakulteten kunde uppvisa 10 licentiater, hvarjämte 10 män af ofvannämda fyra nationer af henne hedrades med doktorshatten. Den filosofiska fakulteten utdelade lagerkransen åt 40 licentiater och 36 hedersdoktorer från de fyra nordiska folken. En särskild glans åt promotionen gaf närvaron af de åldrige män, som

efter ett halft århundrades förlopp fingo ånyo mottaga den utmärkelse som åtföljer doktorsvärdighetens utdelande. Medicinska fakulteten räknade tre närvarande af fyra dylika män, filosofiska fakulteten elfva af aderton. — I långa tider hade de fordom hvart tredje år återkommande filosofie doktorspromotionerna betraktats nästan som nationella fester, till hvilka folk från landets skilda delar strömmade tillsammans för att taga del i ungdomsfesten. Men ej lätteligen torde universitetet än en gång få bevittna detta skådespel i samma omfattning och glans, som å dess fyrahundraårs dag; svårligen torde ett sådant tillfälle återkomma, som när efter slutad promotion i kyrkan femtonhundra personer samlades till middag i den festsal, som uppförts i botaniska trädgården. I glänsande tal på allehanda språk firades här det vetenskapliga arbetets uppgift, och uttalades känslan af alla nationers samhörighet på andens område.

En af de vackraste sidorna i jubelfesten var otvifvelaktigt den vetenskapliga författareverksamhet, som universitetet utvecklade för att på ett värdigt sätt fira en fest, som ju i främsta rummet var afsedd att erinra om universitetets betydelse för fosterlandets vetenskapliga bildning. Titlarne å de talrika arbeten, som med anledning häraf af trycket utgåfvos, finnas samlade i ofvannämda redogörelse för festen och äro äfven angifna nedan i öfversikten öfver universitetets vetenskapliga arbeten. De vittna om att lärare och lärjungar täflade i att på universitetets hedersdag gifva det lärosäte, som hägnat deras arbete, den bästa gärd de kunde gifva genom fullgoda prof på de insikter, som de därstädes förvärfvat.

Det allmänna deltagande, för hvilket universitetet genom århundraden varit ett föremål från svenska folkets sida och som tagit sig form i talrika donationer, förnekade sig ej häller nu. Till en jubelfeststipendiefond hade medel insamlats från alla delar af landet, stigande till ett belopp af öfver 60,000 kronor. Enskilda personer hade dessutom gifvit donationer till ett belopp af öfver 36,000 kronor. — Ej mindre glädjande

voro de talrika bevis på välvilja, som universitetet fick vid festen röna i form af föräringar från in- och utlandet till dess institutioner, bland hvilka hedersplatsen tillkom franska regeringens dyrbara gåfva till universitetsbiblioteket af en samling böcker, hvilkas värde uppskattades till 15,000 francs.

Vi hafva satt ofvanstående korta återblick på jubelfesten främst, därför att denna var periodens märkligaste tilldragelse. Hade vi strängt fasthållit den kronologiska ordningen, borde vi först hafva omnämt, att redan en månad före den tid då universitetet firade sin egen jubelfest hade det genom en af sina medlemmar, professor F. Holmgren, låtit sig representeras vid de högtidligheter, hvarmed Tübingens universitet firade sin fyrahundraåriga tillvaro.

Förutom vid jubelfesten har universitetet upprepade gånger under dessa år haft att glädja sig åt besök af H. Maj:t Konungen. Dessa besök hafva vanligen haft en särskild anledning däri, att H. Maj:t visat universitetet det förtroendet att låta tränne af sina söner taga del i universitetets offentliga och enskilda undervisning. H. K. H. Kronprinsen, som redan vårterminen 1877 begynt studera härstädes, dels under enskild ledning af flere af de akademiske lärarne, dels med afhörande af offentliga föreläsningar, fortsatte sina studier under läsåret 1877—1878 och återkom ännu en gång efter sin utländska resa för att under höstterminen 1880 afsluta sina universitetsstudier, hvilka då hufvudsakligen riktades på rätts- och statsvetenskapernas områden. DD. KK. HH. prinsarne Oscar och Carl togo under läsåret 1881—82 och höstterminen 1882 likaledes del i universitetets enskilda och offentliga undervisning. Med sann glädje har universitetet sett de unga furstarna som gäster inom sina murar, alvarligt arbetande sida vid sida med Sveriges öfriga ungdom, för att tillegna sig vetenskapernas rika frukter, och det vågar hoppas, att denna studietid och detta samlif med den studerande ungdomen hos de unga

furstarne ej blott lemnat lyckliga och glada minnen, utan äfven ytterligare stärkt den kärlek till den fosterländska odlingen och dess högsta representant, universitetet, som de tagit i arf af sin höge fader.

Under höstterminen 1877 hade universitetet äfven att glädja sig åt längre besök af tvänne utländske vetenskapsmän. Professorn i "Statsoeconomie og Statistik" vid Köpenhamns universitet *H. W. Scharling* höll nämligen denna termin, på uppdrag af Letterstedtska föreningen i Stockholm, härstädes en serie af föreläsningar öfver några af nationalekonomiens viktigare delar. Och M:r *Henry Sweet*, sedermera president of the philological society of London, hvilken i språkforskarnes krets intager ett aktadt rum, vistades härstädes en längre tid för att taga grundlig kännedom om vårt språk, särdeles ur fonetisk synpunkt.

Under vårterminen 1878 firade universitetet minnesfester öfver tvänne stormän inom andens verld, *Carl von Linné* och *Johan Ludvig Runeberg*, af hvilka den ene fört den svenska vetenskapens namn öfver verlden, och den andre, ehuru hans fosterland ej längre är med Sverige förenadt, dock skall, sålänge svensk tunga klingar, af hvarje svenskt hjärta räknas som ett af våra dyrbaraste fosterländska minnen. Den förra minnesfesten firades den 10 Januari 1878, hundra år på dagen sedan mästaren i naturens rike gick ur tiden. Dagen förut hade universitetets rektor utfärdat en högtidlig inbjudningsskrift, handlande "Om naturens lif." Universitetets lärare, inbjudne gäster samt öfrige gynnare och vänner samlades kl. 11 å konsistorium, studentkåren på Gustavianum. Klockan $^1/_2$ 12 afgick processionen till läroverkets stora sal, där med anledning af den kalla årstiden festen måste firas. Salen var smakfullt dekorerad med växter och med Linnés bröstbild i fonden; närmast talarestolen voro särskilda platser beredda för Linnés närvarande ättlingar. En festkantat med ord af professor Holmgren och musik af professor Josephson afsjöngs, hvarefter själfva minnestalet hölls af professor Th. M. Fries,

innehafvare af den botaniska lärostolen. Senare på kvällen högtidlighöll det naturvetenskapliga studentsällskapet det stora minnet genom att samlas å stadshotellets lokal, där dels en utställning föranstaltats af olika föremål som erinrade om den fräjdade naturforskarens person och verksamhet, dels sex olika föredrag höllos öfver ämnen, hemtade från Linnés lif och vetenskapliga arbete. Äfven Smålands nation firade samma dag en fest å sin nationssal till minne af landskapets störste son*).

Minnesfesten öfver Johan Ludvig Runeberg, som jämt ett år efter den store skaldens död firades d. 6 Maj 1878 å Carolina Redivivas solennitetssal, hedrades af H. Maj:t Konungens och H. K. H. Kronprinsens närvaro. Universitetets rektor hade föregående dag utfärdat en inbjudningsskrift, afhandlande frågan: "Är det sköna rent?". Minnestalare var professorn i ästetik samt literatur- och konsthistoria C. R. Nyblom, hvilken ägt den oskattbara förmånen att kunna räkna den bortgångne skalden som sin personlige faderlige vän och redan en gång förut haft tillfälle att teckna hans lif och verksamhet**). Af akademiska kapellet och filharmoniska sällskapet utfördes musik, hvaribland särskildt kan märkas ett skaldestycke, författadt till Runebergs minne af professor Th. Hagberg till melodien "Sætergjentens Söndag", och Runebergs egen dikt "Tanken" satt för musik af A. F. Lindblad.

Det ökade lif i förbindelsen med utlandets läroanstalter, som ej kunde annat än blifva en följd af att vid jubelfesten så många utländske lärde här samlades, visade sig särskildt i den inbjudning, som inom ett år efter festen ankom från den nystiftade "*L'école libre des sciences politiques*" i Paris, att universitetet skulle sända en af sina lärjungar att taga del i det internationella samarbete, för hvars bedrifvande nyssnämda

---

*) Såväl professor Fries' minnestal som de föredrag, hvilka höllos vid kvällens sammankomster, finnas samlade i det arbete, som kort därefter utkom under titeln: »Festen till Carl von Linnés minne i Upsala d. 10 Januari 1878». Upsala 1878, 196 sidor.

**) Talet finnes tryckt i Literärt Album. Stockholm 1878.

anstalt upprättats. Inbjudningen var för oss så mycket mera bedrande, som den ej omfattade mera än inalles 12 utländska universitet. Konsistoriet beslöt den 2 September 1878 att för ett år anslå 1,500 kronor ur den Norberg-Stecksénska fonden till understöd för sagda ändamål, och straxt därefter utsågs jur. fil. kandidaten och studeranden af Vestmanlands-Dala nation C. O. Montan till innehafvare af understödet, hvilket sedermera förnyades för ännu ett år. Herr Montan uppehöll sig i Paris från Oktober 1878 till Augusti 1880; terminerna vid läroverket omfattade tiden från början af November till slutet af Juni.

Förarbetena för den *nya universitetsbyggnaden*, som kräft en dryg tid för att densamma skulle komma att med visshet till alla sina delar förete den planmässighet, soliditet och yttre skönhet, som med rätta måste af ett dylikt monumentalt verk fordras, hade särskildt fördröjts däraf, att universitetet ej velat öfvergifva tanken på att i det nya huset inrymma en storartad aula eller solennitetssal, utan, efter återupptagandet af denna plan, beslutit sig för att af egna medel bestrida de betydliga tillskott, som i anledning häraf erfordrades öfver riksdagsanslaget. Den af konsistoriet för bedömande af de olika prisritningarne nedsatta nämden kunde först i Januari 1878 afgifva sitt betänkande, hvilket tillerkände arkitekten H. T. Holmgren det första priset af 1,500 kronor. Sedan den af honom ingifna ritningen undergått nödig omarbetning och vederbörliga detaljritningar utarbetats, och sedan såväl ritningarna som kostnadsförslaget å 800,000 kronor (inrednings- och terrasseringsarbeten ej inberäknade) af K. Maj:t d. 13 Sept. 1878 faststälts, hvarefter entreprenadkontrakt uppgjorts med byggmästaren C. H. Hallström, hvilken åtog sig arbetet för en summa af 650,000 kronor, hade man om våren 1879 omsider hunnit därhän, att grundläggningsceremonien kunde firas d. 30 April. H. Maj:t Konungen hade visat universitetet den ynnesten att i egen person, åtföljd af sina söner, infinna sig för att lägga grund-

stenen till den yngsta och stoltaste af alla universitetets byggnader. Sedan H. Maj:t och de kungliga prinsarne ankommit med förmiddagståget, afgick den högtidliga processionen, i hvilken bland andra märktes statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet, kansler och prokansler, andra kammarens talman och bägge kamrarnes vice talmän, kl. 1/2 12 från Carolina Redivivas festsal till byggnadsplatsen, å hvilken golf och estrader uppförts. Sedan första versen af Luthers psalm "Vår Gud är oss en väldig borg" afsjungits, uppläste rektor grundläggningsdokumentet, som hade följande lydelse:

»HANS MAJESTÄT KONUNG OSCAR II
gjorde år 1877, det fyrahundrade året
efter Upsala universitets stiftelse,
nådig framställning om anslag
för en universitetsbyggnad i Upsala,
hvilket samma år å Svenska Folkets vägnar
af dess Riksdag beviljades;
stadfäste i nåder
den Akademiska Styrelsens förslag till den nya byggnaden
den trettonde September 1878;
lade högtidligen grundstenen
till samma byggnad i sitt sjunde regeringsår,
den trettionde April 1879.

Universitetets Kansler var då
grefve
HENNING LUDVIG HUGO HAMILTON,
dess Prokansler
ANTON NIKLAS SUNDBERG,
dess Rektor
CARL YNGVE SAHLIN.

Byggnadsritningen var utförd af
Herman Teodor Holmgren,
Byggnadsarbetets ledare.»

Detta dokument nedlades derpå i en för ändamålet särskildt förfärdigad och med inskription å locket försedd tennlåda, jämte jubelfestmedaljen, gångbara svenska mynt, universitetets statuter, föreläsnings- och studentkatalogen och ordningen för festen, hvarpå lådan igenlöddes. Konungen förrättade därpå grundläggningceremonien, hvarefter studentkårens sångförening afsjöng en af professor C. R. Nyblom till melodi af "Vårt land" författad festsång. Till sist uppstämdes folksången af alla närvarande, understödda af regementsmusiken. Kl. $^3/_4$ 4 gafs å Upsala Gille festmiddag för H. Maj:t Konungen och särskildt inbjudna gäster.

Då byggnaden ännu vid den tidpunkt, som utgör gränsen för denna redogörelse, var långt ifrån fulländad, torde här ej vara lämpligt att närmare ingå på en redogörelse för det arbete, som å densamma under fyra år nedlagts, isynnerhet om, såsom sannolikt är, en fullständig redogörelse kommer att afgifvas efter verkets fullbordande. Några få upplysningar torde dock här försvara sin plats. Det nya huset är uppfördt å den plats, där i 200 år stallinstitutionen varit belägen, och där än längre tillbaka under den katolska tiden Upsala-ärkebiskoparnes fasta hus reste sina murar, om hvilkas läge och art man först nu vid de djupa grundgräfningarna fick full visshet. Eget nog var det just å denna plats, som den praktälskande drottning Kristina sedan tänkte låta uppföra ett ståtligt universitetspalats, ehuru man under hennes tid ej hann öfver förberedelserna, och efter hennes nedstigande från tronen planen måste uppgifvas, tills den nu öfver 200 år senare med framgång upptagits.

Den nya byggnaden, hvars sidor ligga parallelt med Öfre Slotts- och Järnbrogatorna, vänder hufvudfasaden mot nordost och skådar sålunda ut öfver det vidsträckta sluttande plan, som i denna riktning bildas af gamla ärkebiskops- sedermera stalltomten och den s. k. för detta lasarettstomten. Dess läge är så högt, att från öfre våningens fönster blicken fritt sväfvar öfver husraderna ut öfver den vidsträckta Upsalaslätten;

endast på ett håll brytes utsikten, där i öster domkyrkan reser sin väldiga massa. Byggnaden utgör en rektangel, hvars ena sida är 258 fot, medan den andra är 130. På baksidan är den (vid sin basis) 140 fot breda, inåt rundade aulan inlagd på sådant sätt, att hon bildar ett rätvinkligt utsprång, hvilket afslutas med en mindre, halfcirkelformig absis. Med sina amfiteatraliskt uppstigande bänkrader och gallerier är aulan beräknad för en åhörareskara af 2,000 personer. Tvärgenomskärningen från stora vestibulen till ingången å aulans absis utgör 225 fot. På denna stora yta reser sig den i renässansstil uppförda byggnaden med en källarvåning, som innefattar myntkabinett och vaktmästarbostäder, en bottenvåning med rum för administrationen och föreläsningsrum samt en öfvervåning, som omfattar fakultetsrum och större föreläsningssalar. Genom bägge våningarne höjer sig den storartade försalen, som i vårt land knappast har sin motsvarighet; den mäter ej mindre än 116 fot i längd, 52 i djup och 60 i höjd samt upplyses af 3 kupoler med 35 fots genomskärning och 15 fots ljusöppningar. Från försalen leda präktiga trappor såväl till aulan som upp till öfra våningen.

År 1879 firade universitetet i Köpenhamn sin jubelfest till minne af de fyrahundra år som förflutit sedan dess grundläggning. Inbjudning afgick till Upsala att sända representanter till högtidligheterna, hvilka skulle hållas d. 4—6 Juni, och utsåg konsistoriet till ombud professorerna Hedenius och Nyblom, hvilka medförde en i universitetets namn uppsatt lyckönskningsskrifvelse.

Om våren 1880 ökades de vetenskapliga föreningarnas antal i Upsala med ännu en, då i April månad det *svenska literatursällskapet* stiftades i afsikt ej blott att åstadkomma en närmare sammanslutning mellan dem som vid universitetet ägnade sig åt dylika studier, utan äfven att i vidare kretsar sprida intresset för vår literatur och dess historia. Särskildt åsyftade man att genom utgifvandet af en tidskrift och offentliggörandet af viktigare literära minnesmärken på ett verksamt

sätt stöda och utveckla ofvannämda fosterländska intresse. Denna tidskrift, som fått namnet "Samlaren", har ock regelbundet utkommit och städse varit åtföljd af intressanta publikationer af literärhistoriskt viktiga minnesmärken. För dess innehåll, försåvidt det varit af universitets medlemmar författadt, få vi hänvisa nedan till redogörelsen för universitetets vetenskapliga arbeten.

Om hösten samma år hade Letterstedtska föreningen ånyo beredt universitetet tillfälle att afhöra föreläsningar af en framstående vetenskapsman från ett af brödrarikena. Denna gång var ordningen kommen till Kristiania universitet, som hitsände den fräjdade språkforskaren, professorn i "Sammenlignende Indoeuropeisk Sprogvidenskab og Oldnorsk" *Sophus Bugge.* Inför ett till trängsel fullsatt auditorium höll han en serie af föreläsningar öfver den nordiska guda- och hjältesagans samband med judiskt-kristliga och antika grekiskt-romerska föreställningar och berättelser *). Det är kändt, till hvilken literär strid den beläste och skarpsinnige föreläsarens nya uppfattning af ursprunget till våra myter och sagor sedan gifvit anledning.

Under vintern 1880—81 öfverfördes till Upsala den storartade boksamling, som aflidne f. d. åldermannen, R. af K. N. O., doktor *Jakob Westin* testamenterat till universitetsbiblioteket. Denna stora samling utgörande den dyrbaraste gåfva, som någonsin kommit biblioteket till del, sedan Magnus Gabriel de la Gardie på 1600-talet skänkte oss den kostbara Codex argenteus och andra handskrifter, bestod af ej mindre än 22,000 volymer, hvaribland 1,800 handskrifter. I rikedom på sällsynt svensk literatur öfverträffar den vida hvad i någon annan enskild svensk boksamling funnits sammanfördt.

I universitetets styrelse inträdde om våren 1881 en viktig förändring, då K. Maj:t d. 4 April på gjord ansökning entle-

*) Dessa föreläsningar hafva sedan, såsom bekant, begynt af trycket utgifvas i omarbetad form under titeln »Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse» h. 1, 2. Kristiania 1881, ehuru utgifvandet tillsvidare afstannat med andra häftet.

digade grefve *Henning Hamilton* från det uppdrag han i 9 år innehaft såsom kansler för universiteten i Upsala och Lund. Det varma intresse för vetenskapens sak och den omvårdnad om universitetens bästa han härunder städse ådagalagt lefva hos bägge i tacksamt minne. Vid uppsättande af förslaget till hans efterträdare föllo bägge universitetens konsistorier med sitt val på samma person, fosterlandets mest fräjdade statsmannanamn, f. d. statsministern, en af de 18 i svenska akademien m. m. friherre *Louis De Geer*, hvilket val den 20 Maj erhöll K. Maj:ts stadfästelse. I September samma år mottog universitetet första besöket af sin nyutnämde kansler, som det sedan så ofta haft tillfälle att se hos sig, och af hvars upplysta sinne och bepröfvade hand det hoppas att ännu i många år få ledas och hägnas.

Efter föredöme af det möte, som år 1880 åvägabragts mellan universiteten i Lund och Köpenhamn, där det korta afståndet lättare möjliggjorde en personlig beröring mellan de bägge lärarekårerna, hade universiteten i Upsala och Kristiania öfverenskommit om att, för knytande af personliga förbindelser och befordrande af ett innerligare samlif, föranstalta om periodiskt återkommande möten mellan bägges lärare. Till första mötesplats utsågs Upsala, och under dagarne den 31 Maj—3 Juni 1881 gästade 26 norska universitetslärare vår stad. Den hjärtliga stämning, som rådde under mötet, utgjorde en säker underpant på det lyckliga resultatet af det personliga sammanträffandet mellan ett större antal af bägge universitetens lärare. Det mål som man närmast föresatt sig, nämligen inledandet af personlig bekantskap och dermed förenadt tankeutbyte, vanns till fullo, och det skall förvisso en gång bära sina frukter i ett starkare samarbete för vetenskapens och nordens sak.

Samma år den 4 November, således på årsdagen af brödrarikenas förening, firade universitetet å Carolinasalen en högtidlig fest för att enligt gammal sed uttrycka sitt deltagande i den fröjd, hvarmed de förenade rikena hälsat tronföljarens,

H. K. H. Kronprinsen Gustafs den 20 September i Carlsruhe försiggångna *förmälning* med prinsessan Victoria af Baden, hvilken såsom konung Gustaf IV Adolfs dottersons dotter i sin person var en underpant på försoningen mellan det förflutna och det närvarande och därför redan förut ägde ett slags arfsrätt till svenska folkets tillgifvenhet. Dagen före festen hade universitetets rektor utfärdat en inbjudningsskrift, afhandlande frågan "Hvad är det högsta i historien?" Å festdagen utgick processionen, i hvilken syntes såväl kansler som prokansler, vid 12-tiden från konsistorium till den med flaggor och granar smyckade festsalen, till hvilken snart äfven hertigarne af Gotland och Vestergötland, som då studerade vid universitetet, anlände. Filharmoniska sällskapet, akademiska kapellet och studentkårens sångförening utförde festkantaten, hvars ord författats af professor Fr. Holmgren, under det musiken dels komponerats dels arrangerats af director musices Hedenblad. Festtalet hölls af professorn i historia m. m. C. G. Malmström, som dels tecknade bilderna af några af de ädlaste svenska furstinnor, från hvilka den nya kronprinsessan nedstammade, dels redogjorde för förbindelserna mellan Sverige och Baden och för de förnämsta af det senare landets furstar, som häri tagit verksam del.

Ej ett år hade förgått, innan konungaborgen var vittne till en annan familjefest, i hvilken hela Sveriges folk med djup vördnad och innerlig tillgifvenhet tog del. Den 6 Juni 1882 firade *DD. MM. Konung Oscar II* och *Drottning Sophia* sitt *silfverbröllop*. Tjugufem år hade förgått sedan den dag, då den unge arffursten hemförde sin brud från Rhens natursköna, historiskt ryktbara strand. Sedan dess hade Sveriges spira lagts i hans hand, och en blomstrande rad af furstliga söner omgaf nu det kungliga paret, när från alla landets delar underdåniga och varma lyckönskningar ingingo. Bland dessa höjde äfven Upsala universitet sin röst i tacksam erkänsla för kraftigt skydd och kunglig frikostighet. En deputation, bestående af universitetets rektor, professor Sahlin,

och professorerna Holmgren, Nyblom och Malmström, afsändes till Stockholm för att till Deras Majestäter öfverlemna en i universitetets namn af professor Holmgren författad och af arkitekten H. Hörlin konstrikt på pergament skrifven och sirad lyckönskningsadress. Denna var utförd med romerska majuskler i guld och färger samt omgifven af renässansslingor, i hvilka inflätats påminnelser om dess ursprung och universitetets beröring med de höga föremålen. Pergamentet, som omslöts af en gyllene kant med hvita myrtenblommor, var inlagdt i en permartad, i lädermosaik och förgyldt silfver smakfullt utförd omfattning.

Om sommaren samma år utsåg universitetet professor Hedenius att som sin representant deltaga i den jubelfest, som från den 1 till den 4 Augusti firades af Würzburgs universitet, till hvilket han medförde en å latinska språket affattad, i guld och färger prydligt textad lyckönskningsskrifvelse.

En annan universitetsfest på närmare håll och naturligen af Upsala universitet följd med särskildt deltagande var den, med hvilken universitetet i Lund den 27 September 1882 invigde sitt nya ståtliga universitetshus, till hvilket äfven riksdagen år 1877 beviljat anslag. Såsom deputerade från Upsala voro härvid närvarande universitetets rektor, professorerna Hedenius, E. V. Nordling och Nyblom samt räntmästaren friherre Gyllenhaal.

När vid samma tid man på de flesta håll i Sveriges land kände och uttalade behofvet af att på ett högtidligare sätt än vanligt fira den 6 November, årsdagen af konung *Gustaf II Adolfs* bortgång, alldenstund två och ett halft århundrade förflutit från den store konungens hjältedöd vid Lützen, var det helt naturligt, att Upsala universitet, som i honom vördade ej blott fäderneslandets ädlaste minne, utan ock sin egen störste välgörare, skulle söka att på ett högtidligt sätt begå denna minnesrika dag. Till festen, som hölls å Carolina Redivivas festsal, utfärdade rektor dagen förut en inbjudningsskrift, handlande "Om personlig storhet". Minnestalet hölls af professor

Skytteanus Oscar Alin *). En festkantat, till hvilken orden författats af professor Holmgren och musiken af director musices Hedenblad, inledde och afslöt den högtidliga akten.

Vid själfva slutgränsen af den sexårsperiod, som denna redogörelse omfattar, och egentligen utom densamma faller en tilldragelse, som vi dock anse oss här kunna omnämna; den bildar liksom en gränssten för tidskiftet. Den 1 Juni 1883 företogo nämligen tjugufyra af universitetets lärare och tjänstemän samt en f. d. lärare därstädes, som nyligen öfvergått till Lunds universitet, en resa till Kristiania för att gengälda det besök som brödrauniversitetets lärare två år förut gjort i Upsala. Mötet, som varade från den 2 till och med den 5 Juni, efterlemnar hos deltagarne de käraste minnen och bekräftade de förhoppningar man från början hyst om att på detta sätt kraftigt och innerligt knyta de bägge högskolorna fast vid hvarandra.

Ordinarie professorers insättande i ämbetet på sedvanligt högtidligt sätt med program af rektor och inträdesföreläsning af den nye läraren har egt rum vid följande tillfällen: 1877 d. 8 Oktober professorn i dogmatik och moralteologi, teol. och filos. doktorn *Martin Johansson*, d. 9 Oktober professorn i nationalekonomi och finansrätt, j. u. doktorn *Carl Gustaf Hammarskjöld*, d. 11 Oktober professorn i nordiska språk, filos. doktorn *Mårten Birger Richert* (efter det att gemensamt rektorsprogram "Om subjektivt och objektivt betraktelsesätt i filosofien" d. 7 Oktober utfärdats); 1878 d. 14 Maj professorn i astronomi, filos. doktorn *Per Magnus Herman Schultz* (rektorsprogram d. 13 Maj "Om bestämningsgrunders valbarhet"); 1879 d. 4 April professorn i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi, teol. och filos. doktorn *Knut Henning Gezelius von Schéele* (rektorsprogram d. 3 April "Om det inre och det yttre"); 1882 d. 12 Maj Skytteanske professorn i vältalighet och statskunskap, filos. doktorn *Oscar*

*) Talet är af trycket utgifvet.

Josef Alin, den 15 Maj professorn i anatomi, medic. doktorn och R. af K. N. O. *Edvard Claes Herman Clason*, d. 16 Maj professorn i praktisk medicin, medic. doktorn *Salomon Eberhard Henschen* (efter gemensamt rektorsprogram af d. 11 Maj "Om logikens uppgift"); 1883 d. 8 Februari professorn i historia, filos. doktorn *Sven Fromhold Hammarstrand*, d. 9 Februari professorn i zoologi, filos. doktorn *Tycho Fredrik Hugo Tullberg* (gemensamt rektorsprogram af d. 7 Februari "Om grundformerna i logiken. I").

II.

Konunga- och Kanslersbref.*)

1) Konungabref.

1877.

21 Sept. Förbud för att festsalen i bibliotekshuset hädanefter begagnas med festlig belysning, hvaremot den må efter kanslerns medgifvande i hvarje särskildt fall med iakttagande af nödiga försigtighetsmått användas äfven vid sådana tillfällen, då belysning med ett mindre antal ljus af omständigheterna påkallas.

7 Dec. Medgifvande, att under stallmästarebefattningens ledighet aflöningarna vid stallinstitutionen, uppgående till 1,792 kronor, och spanmålsanslaget å 75 kubikfot, 6 kannor må tillsvidare sammanslås med de 1,500 kronor som utgå för stallets underhåll, hvarefter hela posten ställes till akad. konsistoriets disposition att användas till stallinstitutionens upprätthållande enligt de närmare bestämmelser, kanslersembetet äger meddela.

14 Dec. Åtgärder skola vidtagas för tillsättande af följande nya lärarebefattningar: en e. ord. professur inom juridiska fakulteten i processrätt, en d:o inom medic. fakulteten i kirurgi m. m., en d:o inom filos. fakulteten i jämförande språkforskning och 4 fasta docentstipendier (teologi, klassiska språk, historia och kemi) samt 5 rörliga d:o (hvarjämte medel till dessa löner anvisas). — Från och med ingången af år 1878 indragas följande platser: adjunkturerna i de teolo-

*) För de bref som röra särskilda anslag utom staten redogöres under afdelningen »Ekonomi».

giska och juridiska fakulteterna, i anatomi och fysiologi, i medicinsk naturalhistoria och kemi, i historia och statistik, i latinska språket och literaturen, i österländska språken, i nordiska språken, i matematik, i fysik och mekanik samt i botanik äfvensom de 2 s. k. rörliga adjunkturerna och de docentstipendier, hvilkas uppbärande upphör med år 1877. — I hvar och en af de e. ord. professurerna i teologiska fakulteten skall ingå en af de nuvarande adjunktslönerna inom samma fakultet, och de spanmålslöner, som ingå i 8 af de indragna adjunktslönerna inom de verldsliga fakulteterna, skola så fördelas mellan de nya e. ord. professorerna, att fyra af dem få 472,5 kubikfot spanmål hvar, och fyra 409,5 hvardera.

31 Dec. Lönerna för laboratorstjänsterna vid de fysiologiska och patologiska institutionerna få användas som arvoden åt tillförordnade laboratorer, till dess dessa tjänster hinna med ordinarie innehafvare besättas. (1878 d. 24 April medgafs, att med den förra platsens ledigförklarande finge anstå till vidare anmälan, och att för den senare ny ansökningstid utsattes till början af höstterminen 1879).

1878.

15 Febr. Bifall till att, med ändring i bestämmelsen i k. brefvet d. 11 Oktober 1841, besparingarna å det särskilda anslaget för vikariat (hvilket i 1872 års stat fördubblats och uppförts till 1,500 kronor) må under kommande år användas till fyllande af möjligen uppstående större behof af vikariatsarvoden.

10 Maj. Medgifvande, att jordbyte får äga rum mellan Universitetet och Domkyrkan, så att den senare ensam blir ägare af planteringen vid S:t Eriks torg, det förra åter af stallgårdsplanteringen, tomtdelar af S:t Eriks torg och en strandremsa längs efter ån.

18 Maj. Konsistoriet hade hos kanslern anhållit om en framställning till K. Maj:t, att ridskolan och stallet finge upphöra såsom en universitetet tillhörande ordinarie inrättning,

eller åtminstone dess skyldighet inskränkas till kostnadsfritt upplåtande af byggnadstomt, samt att, enär exercitiegården, där stall och ridhus vore belägna, behöfdes för nya universitetsbyggnaden, rättighet måtte beviljas universitetet att, oberoende af frågan om ridinstitutionens ordnande, få då så erfordrades borttaga stall och ridhusbyggnader. Kanslern, som fann det vara en högst beklaglig förlust, om ridskolan skulle upphöra, hemstälde, att ärendet måtte till konsistoriet återförvisas med åliggande för detta att, efter inhemtande af medicinska fakultetens yttrande öfver vigten af kroppsöfningarnas fullständiga ordnande vid universitetet, uppgöra alternativa förslag, dels till uppförande endast af byggnader för stallinstitutionen och till därmed förenade kostnader, dels för detta i sammanhang med gymnastik och lekplan, i bägge fallen med uppgift å det kostnadsbidrag universitetet kunde lemna, men tillstyrkte tillika, att exercitiegården ställdes till universitetets disposition, dock att stall- och ridhusbyggnaden ej borttoges, förr än det befunnes oundgängligen nödigt; och blef kanslerns framställning af K. Maj:t bifallen.

18 Maj. Meddelande af riksdagens anslag, i sammanhang hvarmed K. Maj:t föreskrifver, — dels att med den nyinrättade ordinarie professuren inom teologiska fakulteten skola såsom läroämnen förenas teologiska prenotioner och teolog. encyklopedi, och att, då dessa ämnen nu vore fästade vid en e. ord. professur inom fakulteten, kanslersämbetet skall till K. Maj:t inkomma med förslag till nya läroämnen för sistnämda professur — dels att arvodet för en assistent vid den praktiska afdelningen inom samma fakultet må af kanslersämbetet tilläggas någon i teologiska studier väl vitsordad prestman, som äger erfarenhet i preständbetets utöfning, mot skyldighet att handleda teologie studerande i de kateketiska öfningarna, — dels att anslaget till seminariet för språkvetenskap ställes till konsistoriets förfogande med skyldighet att till ecklesiastik-departementet insända berättelse om seminariets verksamhet under år 1878.

18 Maj. Medgifvande, att, utöfver de med stipendier försedde docenter vid universiteten, af de vid 1879 års ingång redan anstälde eller sedermera inom teologiska och filosofiska fakulteterna antagne docenter ett antal af 20 vid universitetet i Upsala och 10 vid universitetet i Lund, i den ordning de vid hvartdera universitetet efter utnämningsdagen sins emellan intaga, må, såvidt de genom aflagda examina och fullgörande af det för blifvande elementarlärare stadgade profår vunnit behörighet till anställning vid offentligt elementarläroverk, äga att för bestämmandet af lönegrad vid sådant läroverk räkna sig till godo högst fem år af den tid, under hvilken de styrkt sig hafva, vare sig genom föreläsningars hållande eller genom biträde vid ledning af öfningarna i något vid universitetet inrättadt seminarium eller på annat däremot svarande sätt, med goda vitsord deltagit i undervisningen vid universitet, samt att vid denna beräkning hvarje läsetermin anses lika med ett halft år.

13 Sept. Godkännande af öfverintendentsämbetets ritningar till nya universitetshuset. Kostnaderna för arbetet böra i enlighet med samma ämbetes beräkningar höjas från 770,000 till 800,000 kronor, i hvilken summa dock ej inginge kostnaderna för inredningen (gas- och vattenledning inbegripna) eller för ritningar och terrasseringsarbeten.

22 November. Bifall till att e. ord. professorn i meteorologi H. Hildebrandssons föreläsningsskyldighet tillsvidare inskränkes till en kurs motsvarande 1 timmes föreläsning i veckan under läsåret.

22 Nov. Bestämmelser, att de med professuren i historia förenade löneinkomster användas till aflöning af vikarie, medan professor Malmström upprätthåller statsrådsämbetet, hvarvid bör tillses, att ej i följd af professorsämbetets ledighet någon minskning uppstår i den offentliga undervisningen i historia. [Ordnades sedan så, att e. ord. prof. Hammarstrand, som upprätthöll ord. professuren, fick 5,500 kr. (näml., förutom egen lön 3,000, ord. prof:s tjänstgöringspengar 1,500 och af

dennes lön 1,000), docenten Annerstedt, som uppehöll e. ord. professuren fick 4,000 kr. (förutom docentstipendiet å 1,500 kronor, e. ord. prof:s tjänstgöringspenningar 1,000 och af ord. prof:s lön 1,500)].

29 Nov. Medgifvande, att innehafvaren af den assistentplats, som inrättats i teologiska fakulteten, må få räkna presterliga tjänsteår och anmäla sig som extra sökande till regala pastorat.

13 December. Förordnande, att hvad som i K. Maj:ts bref af d. 15 April 1829 stadgats om afläggande af ed för medicine licentiater icke vidare skall vara gällande.

1879.

29 Mars. Medgifvande, att de offentliga föreläsningar som åligga e. ord. professorn i analytisk kemi L. F. Nilson, hvilken, på den grund att enligt hans uppfattning professurens undervisningsskyldighet bestode i ledning af öfningarna å laboratoriet, anhållit om fullständig befrielse från föreläsningsskyldigheten, må tillsvidare få inskränkas till en årskurs motsvarande en timme i veckan, äfvensom att de må sammanföras till 2 eller 4 i veckan, då sådant vore med arbetena å institutionen bäst förenligt.

8 April. Stadfästelse å reglementet för Konung Oscar II:s jubelfestdonation. Årliga räntan tilldelas den vetenskapsidkare, hvilken genom vetenskaplig skrift gjort sig af sådan utmärkelse mest förtjänt. Finnas två lika förtjänte, må räntan mellan dem lika fördelas. Till erhållande må ej den föreslås, som icke är vid universitetet närvarande, såvida han ej åtnjuter tjänstledighet för vetenskapliga forskningar, ej häller den som innehar ordinarie tjänst eller den som året förut åtnjutit det. Hvarje år i Februari månad tillsätter konsistorium en kommission, bestående af en medlem för hvarje fakultet och sektion, hos hvilken före d. 15 Mars fakulteter och sektioner anmäla lämplig person, hvarpå kommissionen insänder sitt förslag till kanslern, som utnämner. Äro meningarna de-

lade inom kommissionen, äger konsistorium verkställa omröstning i saken.

2 Maj. Det arvode af 900 kr., som genom k. brefvet d. 11 Oktober 1841 beviljats till befordrande af sådana vetenskapliga studier, som ej tillhöra de egentliga examensämnena, och som senast innehafts af e. ord. prof. Hildebrandsson, tillägges docenten Almkvist för en tid af 3 år, med skyldighet att föredraga en jämförande behandling af utomeuropeiska språk.

9 Maj. Skandinaviska evangelisk-lutherska Augustana-synoden i NordAmerika har anhållit, att studerande, som vid dess läroverk Augustana College m. m. i staden Rock Island aflagt "Bachelor of arts"-examen, hvilken motsvarade mogenhetsexamen å klassiska linien vid svenska läroverken, måtte utan sådan mogenhetsexamen få idka studier och aflägga examen vid Sveriges universitet, i ändamål att sedan såsom kyrkans tjänare verka bland sina landsmän i Amerika. Ansökningen bifalles, skolande för dylika studerandes inskrifning vid universitet eller fakultet gälla samma vilkor, som äro eller kunna varda föreskrifne för dem som i Sverige aflagt mogenhetsexamen.

9 Maj. Förändring i reglementet för Byzantinska resestipendiet. Den förberedande vistelsen vid utländskt universitet inskränkes från ett till ett halft år; tiden för resan nedsättes till 2 år; utanordningen må ske kvartalsvis eller halfårsvis, dock med sammanlagdt högst 2,000 kr. för första året; stipendiat, som utses hvart tredje år, skall väljas vid slutet af vårterminen det år, som stipendietiden för föregående innehafvare tilländagår.

23 Maj. Professor v. Schéele, som d. 28 Febr. nämts till innehafvare af den nyinrättade professuren i teologiska prenotioner m. m., för hvilken en aflöning af 6,000 kronor funnes å stat uppförd, anhåller att få bibehålla sitt förra prebendepastorat Hagby och Ramsta mot afstående å lönen af 2,250 kronor, eller det belopp hvartill prebendet vore i universitetets stat beräknadt; denna ansökan blef af K. Maj:t afslagen.

27 Juni. Bifall till, att räntan å Hedmanska stipendiedonationen, som nu växt till mer än 74,000 kronor, fördelas i 5 stipendier å 700 kronor stycket, ett för hvardera af de tre högre fakulteterna och af den filosofiska fakultetens bägge sektioner, att utgå så länge icke vid universitetet någon studerande af Kinmanska slägten förefinnes. Stipendiet kan sökas af den, som antingen bereder sig till kandidat- eller licentiatexamen eller ock efter aflagd sådan examen är sysselsatt med utarbetande af ett akademiskt specimen. Det tillsättes af fakultet eller sektion med samråd af dess inspektor och får uppbäras i 3 år. (Därjämte gifvas närmare bestämmelser om bildandet af en besparingsfond vid stipendiet).

12 Sept. Ändring i föreskrifterna rörande filosofie kandidatexamen. — 1) Studerande, som vill aflägga denna examen, må äga rätt att som examensämne välja antingen teoretisk eller praktisk filosofi, såväl i det fall där teoretisk filosofi enligt nu gällande bestämmelser ovilkorligen fordras, som ock i det där val mellan historia och teoretisk filosofi är medgifvet. — 2) Vid själfva examens afläggande må studerande kunna af filosofiska fakulteten — såvida den med hänsyn till hans ådagalagda insikters större mognad eller omfattning finner sådant vara skäligt — frikallas från pröfning i ett af de ämnen eller ämnesgrupper, som i k. brefvet d. 26 Januari 1877 mom. 1 uppräknas såsom börande i denna examen ingå, dock att en sådan befrielse icke må gälla latinet. — 3) Filosofie kandidat må, efter därom hos filosofiska fakulteten gjord anmälan, i ett eller flere af de till fakultetens läroområde hörande ämnen, däri han icke förut blifvit i filos. kandidat-examen pröfvad eller godkänd, äga undergå särskild pröfning och däröfver erhålla betyg, gällande såsom hade det blifvit honom i filos. kandidat-examen tillerkändt, skolande vid sådan anmälan den för filosofie kandidat-examen stadgade afgift erläggas. — Jämte förklarande tillika, att genom hvad ofvan i mom. 1 och 2 vore stadgadt ingen ändring skedde i de föreskrifter rörande behörighet att söka vissa läraretjänster vid rikets all-

männa läroverk, som äro gifna genom k. stadgan af d. 1 Nov. 1878 § 55, jämförd med k. cirkuläret d. 16 April 1870 och k. brefvet den 26 Januari 1877, har K. Maj:t anmodat kanslersämbetet att efter de större konsistoriernas hörande afgifva utlåtande öfver ett af särskilda kommitterade afgifvet förslag till stadga för en examen för blifvande lärare vid de allmänna läroverken.

26 September. Medgifvande, att den af professorerna i praktisk teologi, som förordnas att leda de homiletiska och deklamatoriska öfningarna, får efter Kanslerns bepröfvande njuta skälig minskning i sin föreläsningsskyldighet.

14 November. Medgifvande, att till prof. Johansson, hvilken såsom ledamot af bibelkommissionen åtnjuter tjänstledighet under läsåret och därför ej äger uppbära 1,000 kr. i tjänstgöringspenningar och 12 famnar ved in natura, må för samma tid i ersättning utbetalas 1,180 kronor. (Motsvarande ersättning för följande år utgick blott med 1,000 kronor).

10 December. Föreskrift, att från och med nästinstundande år skola till ecklesiastik-departementet insändas 5 exemplar af studentkatalogen, föreläsningskataloger, rektors redogörelse för universitetets verksamhet och hans program vid akademiska högtidligheter.

1880.

30 April. Medgifvande, att de med statsrådet Hammarskjölds professorsämbete förenade löneförmåner må disponeras dels till samma ämbetes uppehållande dels till befrämjande i öfrigt af den juridiska undervisningen.

7 Maj. Bifall till föreslagna ändringar i den fastställda ritningen för den nya universitetsbyggnaden, hufvudsakligen bestående i förenkling af midtelpartiets attika, framflyttning af detsammas kolonner, så att de blifva fristående, samt borttagande af den under bottenvåningens fönsterarchivolter löpande listen jämte neddragning af samma archivolter till full bredd mot fönstrens sockel, dock med iakttagande af öfverintendentsämbetets anmärkning, att, därest murytorna skulle tegelbeklädas,

archivoltprofilen borde bilda en inåtgående vinkel under centrumlinien, så att omfattningen å fönstrens sida icke blefve för bred, hvaremot, om murytan skulle behandlas "en bossage", anmärkningen förfölle. Dessutom äger konsistorium att i samråd med byggnadsnämden vidtaga sådana mindre ändringar i den ursprungliga ritningen, som icke medföra förökning i byggnadskostnaden.

17 December. Förordnande, att § 2 i pensionsreglementet af 21 Febr. 1849, sådan denna § lyder enligt brefvet d. 12 April 1876, skall i afseende å 3:dje klassen af delägare erhålla följande lydelse: "Kanslerssekreterare, då han icke innehar annan tjänst, förste biblioteksamanuens, e. ord. adjunkter med lön, assistenten i teologiska fakulteten, laboratorer, observatorn, prosektorer, akademienotarien, stallmästaren, sålänge han är uppförd på universitetets stat, örtagårdsmästaren, zoologie konservatorn samt akademiefogdarne och skogsförvaltaren".

1881.

11 Februari. Förordnande, att byggnaderna vid Linnés Hammarby skola stå under öfverintendentsämbetes förvaltning, att parken och det öfriga området (äfvensom lösegendomen) ställes under tillsyn af Upsala universitet, och att till bestridande af kostnaderna härför för ett år från den 1 Februari ett belopp af 500 kronor skall af statskontoret till universitetet utbetalas (jfr nedan brefvet 12 Juni 1882).

21 Mars. Det arvode å 900 kronor, som e. ord. professor Almkvist innehaft (se ofvan brefvet 2 Maj 1879), tilldelas docenten A. Erdmann för 3 år mot skyldighet att två gånger i veckan offentligen föreläsa i de förberedande elementen af sanskrit.

7 April. Med upphäfvande af de i k. brefven d. 20 Juni 1805 och d. 25 Januari 1850 gifna bestämmelser angående rättighet för medicine studerande att ehuru från universitetet frånvarande under vissa vilkor behålla stipendier, förordnas: — 1) att därest ej enskild stipendieförfattning såsom vilkor för stipendium uttryckligen föreskrifver oafbrutet vistande vid det universitet, till hvilket stipendiet är gifvet, obligatorisk tjänst-

göring vid hufvudstadens kliniker och däraf vållad frånvaro från universitetet under en tid ej öfverstigande tränne terminer, deruti inberäknad den vid universitetet sist tillbragta terminen, såvida stipendiaten under densamma lemnat universitetet före det andra stipendieuppropet, ej må för medicine studerande medföra förlust af innehafvande stipendium, dock under vilkor att han hvarje termin före sista stipendieuppropet genom vederbörliga intyg styrker, dels att hans frånvaro är vållad af föreskrifven klinisk tjänstgöring i hufvudstaden, dels om och till hvad belopp han vid Karolinska medico-chirurgiska institutet innehar stipendium. — 2) att medicine studerande vid något af universiteten, hvilken kommenderas i statens tjänst, må för detta ändamål kunna vara frånvarande från universitetet under en läsetermin eller under högst fyra månader, fördelade på två läseterminer, utan att han därigenom förlorar sin rätt till innehafvande stipendium, såvida detta fall behörigen styrkes, samt — 3) att medicine studerande, som vid ansökningstid för stipendium vistas vid universitetet, må äga rätt att anmäla sig såsom sökande utan hinder däraf, att han under föregående del af terminen, antingen i och för klinisk tjänstgöring i hufvudstaden eller af kommendering i statens tjänst, varit från universitetet frånvarande, om han härom företer vederbörligt intyg.

d. 27 Maj. Bifall till prof. C. Y. Sahlins ansökan, att han, som ånyo blifvit utsedd till universitetets rektor för de 2 nästkommande läsåren, måtte, med afseende på svårigheten att med förvaltning af rektorsämbetet förena full professorstjänstgöring, och i likhet med hvad under innevarande rektorsperiod ägt rum, få sin tjänstgöring inskränkt till två föreläsningar i veckan jemte skyldigheten att examinera i fil. kandidat- och licentiat-examina.

1882.

28 April. Förordnande, att hvar och en, som hädanefter utnämnes till innehafvare af ämbete eller tjänst, hvarmed enligt gällande bestämmelser prebendepastorat är förenadt,

skall vara skyldig att, om och när K. Maj:t så beslutar, prebendepastoratet afträda mot fyllnad i lönen till belopp, hvartill inkomsten af prebendepastoratet finnes i lönestat upptagen eller vid lönereglering beräknad.

12 Juni. Förordnade, att högsta tillsynen öfver Linnéanska stiftelsen å Hammarby skall utöfvas, hvad byggningarna angår, af öfverintendentsämbetet, hvad samlingarna, parker och det öfriga området angår, af någon bland Upsala universitets ordinarie professorer, som K. Maj:t efter konsistoriets förslag nämner till inspektor för 5 år. Närmsta vården tillkommer en å stället boende, af inspektor antagen tillsyningsman, hvilken äger åtnjuta fri bostad och 500 kronor af statsmedel. Inspektor skall minst en gång om året verkställa inventering och besiktning.

1883.

12 Juni. Fastställelse å ritningarna till förändring och tillbyggnad af anatomiska institutionen med iakttagande af hvad öfverintendentsämbetet anmärkt, att den olämpliga takskärmen bör från ritningen utgå, och fasaden åt Munkgränden arkitektoniskt anordnas enligt ämbetets ritning.

26 Jan. K. Maj:t förordnar i afseende på den förenade öfverläkaretjänsten vid hospitalet i Upsala och e. ord. professorsbefattningen i psykiatri vid Upsala universitet, att den skall vid inträffande ledighet anslås till ansökning af k. medicinalstyrelsen, som äger pröfva de sökandes kompetens till öfverläkarebefattningen och därå uppgöra förslag; därefter öfversänder styrelsen handlingarne jämte eget utlåtande till akademiska konsistoriet, som utsätter specimenstid för dem som af styrelsen förklarats kompetente, hvarefter vidare förfares i enlighet med gällande föreskrifter angående förslag till e. ord. professorstjänst. Med förslag å vikarie till upprätthållande af den lediga tjänsten äger såväl konsistoriet genom kanslern som medicinalstyrelsen inkomma till K. Maj:t.

9 Febr. Fastställelse å det jordbyte mellan universitetet och staden, hvarigenom det förra, som behöfver Rundelsgränd för anordnande af de 2 hufvuduppgångarne till den nya uni-

versitetsbyggnaden, tillbyter sig denna gränd, utgörande 9700 kvadratfot, och i stället af f. d. lazarettstomten afstår 17530 kvadratfot, som staden behöfver för utflyttning af Järnbrogatans södra linie, så att full bredd kan vinnas för den nya esplanad, som enligt den faststälda nya stadsplanen där skall framdragas.

23 Febr. Bifall till kanslerns framställning, att med tillsättning af lediga e. ord. professuren i analytisk kemi får anstå, till dess ett inom den matematiskt-naturvetenskapliga sektionen vid univ:t i Upsala väckt förslag angående närmare bestämmelser rörande denna professurs tjänstgöring och verksamhet blifvit slutligen pröfvadt.

27 April. Fastställelse af de nya (nedsatta) belopp, med hvilka afkomsten af prebendepastoraten skall inräknas i de för universitets stat faststälda löner inom teologiska fakulteten. Danmarks pastorat beräknas till 1,700, Gamla Upsala 2,090, Helga Trefaldighet 1,760, Hagby och Ramsta 1,110, Börje 1410 och Näs 740 kronor.

2) Kanslersbref.

1877.

19 Juni. Bifall till konsistoriets förslag, att den vikarie, som på grund af vederbörligt förordnande uppehåller endast examinationsskyldigheten för ordinarie lärare, må för den tid förordnandet varar af ordinariens tjänstgöringspengar uppbära en fjärdedel, och att, där två äro under samma tid förordnade att uppehålla en och samme lärares examinationsskyldighet, de äga att hvardera uppbära en åttondedel af de å denna tid sig belöpande tjänstgöringspenningarna.

12 November. Bifall till fil. kand. O. A. Danielssons af konsistorium förordade ansökan, att han, som fått Helmfelts utrikes resestipendium sig tillagdt, måtte för innevarande termin jämväl få uppbära innehafvande Alreikska stipendiet.

15 December. Medgifvande att docenten M. Lundgren, som för nästa år fått sig tilldeladt riksstatens resestipendium

å 2,000 kronor, må fortfarande för samma tid uppbära sitt docentstipendium å 750 kronor.

1878.

22 Mars. Stadfästelse för tiden intill slutet af år 1880 af förslagen till stadgar för det filologiska seminariets afdelningar för klassisk filologi, för nordisk språkforskning och för romanska språk.

26 Oktober. Samtycke till att universitetet inköper den arkiatern Carl v. Linné fordom tillhöriga jordegendomen Hammarby i Danmarks socken för 50,000 kronor, därest staten inlöser därtill hörande hus, park och jordegendom.

31 Oktober. Bifall till konsistoriets hemställan, att för de nyinrättade lärareplatserna vedanslag skola så anordnas, att e. ord. professor erhåller 6 famnar, och 4 famnar tilldelas en hvar af de 3 laboratorerna, observator och prosektor. (Samma förmån af 4 famnar tilldelades teologiska fakultetens assistent genom kanslersbref af 19 Oktober 1880).

1879.

3 Februari. Medgifvande, att adjunkten Björkén må för denna termin föreläsa en gång i veckan två timmar å rad i stället för två gånger med en timme hvardera gången.

22 Mars. Bifall till konsistoriets hemställan, att af den insamlade jubelstipendiefonden, som d. 1 Januari 1879 uppgick till 64,673 kr. 94 öre, skall årsräntan å 60,000 kronor utdelas i 5 lika stora stipendier (å 600 kr.), ett för hvarje fakultet och sektion; tillika stadfästes konsistoriets förslag till stadgar för stipendiet.

3 April. Förordnande, att docenten O. V. Petersson, som upprätthåller den lediga e. ord. professuren i pediatrik m. m., må föredraga den afsedda kursen i fysikalisk diagnostik 4 eller 6 gånger i veckan, dock så att sammanlagda timtalet motsvarar en terminskurs af 2 timmar i veckan, hvarjämte han af

lönen för samma professur äger uppbära ett arvode af 1,000 kr. för år.

4 Nov. Bestämmelse rörande det sätt, hvarpå den skuld af 23,500 kronor, hvari Sätra brunn häftar till sin förre intendent, medicinalrådet Björnström, må gäldas.

1880.

14 Januari. Konsistoriet har ansett sig förhindradt att till docenten A. Ekman utanordna det jubelfeststipendium, som teologiska fakulteten honom tilldelat, alldenstund han såsom regementspastor uppbure lön. Kanslern finner, att konsistoriet visserligen haft goda skäl för sitt beslut, men, då stipendiestadgarna icke uttryckligen utesluta innehafvare af dylik tjänst, och då hänsyn tages till obetydligheten af den därmed förenade lönen och till den skicklighet Ekman ådagalagt samt till det behof han hade af understöd, pröfvade kanslern skäligt att undanrödja beslutet.

1881.

19 Jan. Afslag å konsistoriets hemställan om att kanslersämbetet måtte hos K. Maj:t anhålla om proposition till riksdagen om inrättande af en personlig e. ord. professur för docenten F. Kjellman. Dels vore hemställan för sent inkommen, för att proposition kunde för riksdagen framläggas, dels funnes åtskilliga andra obefordrade lärare, hvilka kunde ställas vid sidan af Kjellman, dels ägde Upsala redan tvänne professurer i botanik, under det Lund hade bott en.

29 Jan. Tillåtelse för universitetet att af prof. Waldenströms arfvingar för 13,000 kr. inköpa tomten n:o 4 i kvarteret Fågelsången (hörnet af Trädgårdsgatan och Slottsgränden).

12 Mars. Tillåtelse för e. ord. prof. i botanik Berggren att så anordna sin lärareverksamhet, att han blott föreläser två timmar i veckan och under de två andra handleder de studerande i växtanatomiska och växtmorfologiska undersökningar.

6 Juli. Med anledning af framställning om åtgärders vidtagande för upprättande af indelnings- och hushållsplaner öf-

ver universitets skogar medgifves, att drätselnämden må antaga en fullt sakkunnig person, som till en början bör inom något visst bestämdt distrikt uppgöra dylik plan. För beredande af medel till företagets genomförande skola de 40,000 kronor, som inflyta för försäljning af virke å akademihemmanens skogar till patron O. A. Felldin, uppföras å särskildt konto, och för ändamålet erforderligt belopp däraf tagas, med skyldighet för nämden att årligen till kanslersämbetet inkomma med redovisning för hvad i ärendet åtgjorts.

30 Augusti. Medgifvande att, med afseende på den oväntadt långa tid docenten O. V. Petersson tjänstgjort och sannolikt ännu kommer att tjänstgöra som ensam lärare i praktisk medicin och föreståndare för medicinska kliniken, han må från detta års början åtnjuta tjänstgöringspenningarna för såväl ordinarie som e. ordinarie professuren i praktisk medicin, med sammanlagdt 2,500 kronor årligen, intill dess hans förordnande upphör.

27 Sept. Fastställelse å det mellan universitetet och Upsala läns landsting träffade aftal om förtydligande af kontraktet af år 1868 rörande bestridande af länets sjukvård, att gälla för 5 år från och med 1882 års ingång. — 1) Länet ersätter för dess räkning gifven sjukvård med 1 kr. 35 öre för hvarje sjukdag, med undantag för de sjuke från främmande län, som å lasarettsafdelningen utan betalning intagas. — 2) Denna ersättning utgår för hvarje år efter 26,000 sjukdagar, äfven om det verkliga antalet af sjukdagar ej därtill uppgår. — 3) Afgifterna uppbäras af universitetet, och afräkningen mellan detsamma och landstinget verkställes efter hvarje års utgång. — 4) Det antal sjuksängar, som universitetet är skyldigt att för länets räkning belägga, bestämmes till 110, med bibehållande af nu gällande bestämmelser om antalet sängar å kurhusafdelningen. — 5) Närmare bestämmelser gifvas om sättet för beräknandet af årskostnaderna för de sjuka som för länets räkning vårdats.

1882.

14 Febr. På samma gång som tillfällig löneförbättring för år 1882 beviljas universitetets vaktbetjänte (se: "Ekonomi"), afslår kanslersämbetet såväl, i likhet med hvad konsistoriet hemstält, deras framställning om pensionsrätt som äfven deras af konsistoriet tillstyrkta begäran, att ofvannämda löneförbättring måtte få utgå från och med år 1881.

22 Mars. Godkännande af anbud från firman J. Leja i Stockholm att för 27,000 kronor leverera samtliga för gasbelysningen erforderliga apparater uppsatta å sina platser samt en del reservpjeser (själfva gasledningarne äfvensom belysningsapparaterna i källarvåningen och myntkabinettet häri dock ej inräknade).

1883.

6 Febr. Stadfästelse af den öfverenskommelse, som rörande aflidne åldermannen m. m. herr Jakob Westins testamente träffats mellan universitetet å ena sidan och förmyndarne för Westins efterlemnade dotter å den andra sidan, hvarigenom uppgörelse i godo träffats i den tvist, som uppstått däraf, att Westin bland annat förordnat, att i händelse hans dotter aflede utan bröstarfvingar, all egendom, som genom testamentet henne tilldelats, skulle vid hennes död tillfalla universitetet, hvarigenom han, i strid med k. förordningen af d. 21 Dec. 1857, förfogat öfver bröstarfvinges laglott. — Testamentet rättas nu, så att universitetet afsäger sig all rätt till hälften af den egendom, som enligt arfsrätt tillkommer Westins dotter. Den fasta egendomen beräknas till ett värde af 841,000 kronor, hvarå dock häftar en gäld af 183,331 kronor (i hvilken senare summa ingå de inteckningar å 50,000 kronor, som redan till universitetet aflemnats). Om Westins dotter aflider utan bröstarfvingar, tillfaller hälften af dessa fastigheter universitetet, och får denna hälft icke utan universitetets samtycke med inteckningar vidare besväras, hvarjämte, om vid dess hemfall till universitetet den är besvärad med gäld till

högre belopp än 91,665 kronor (= hälften af ofvannämda 183,331 kronor), sterbhusdelägarne skola godtgöra universitetet för skilnaden, och tvärtom om gälden är mindre universitetet ersätta skilnaden. Hvad åter lösegendomen angår, värderad till 144,019 kronor, från hvilken dock afgår dels skuld å 28,821 kronor dels andra kostnader, så, enär universitetet redan erhållit hans dyrbara bibliotek, afsäger sig detta sin hälft däri. Alla i testamentet bestämda legater utbetalas af Westins dotter, så länge hon lefver, men om universitetet efter hennes död bekommer hälften af fastigheterna, ansvarar det för hälften af legaterna.

16 Febr. Till naturvetenskapliga sektionens förfogande för innevarande år ställas dels tjänstgöringspenningarne för den nu lediga e. ord. professuren i analytisk kemi, dels ett lika stort belopp ur reservfonden eller tillsammans 2,000 kronor, med skyldighet för sektionen att, utan uppehållande af den förenämda professur åliggande föreläsningsskyldighet, efter prefektens för den kemiska institutionen hörande draga försorg om nödig undervisning och handledning vid institutionens laboratorium under förberörda professurs ledighet.

8 Maj. Af statsrådet Hammarskjölds professorslön tilldelas 1,200 kronor åt docenten H. Blomberg för att under nästkommande höst vid främmande universitet inhemta kännedom dels om undervisningen i statsrätt och rättshistoria dels ock om de juridiska seminarierna.

III.

Organisationsärenden.

1) Munera ambulatoria.

De så kallade munera ambulatoria hafva på följande sätt varit tillsatta. Vid valen af rektor och prorektor, hvilka val hvartannat år af konsistorium förrättas, hafva fortfarande vid de tre tillfällen då val ägt rum, nämligen vårterminerna 1879, 1881 och 1883, professor C. Y. Sahlin utsetts till rektor och professor P. Hedenius till prorektor. Dekaner hafva varit: I teologiska fakulteten: prof. O. Myrberg (från $^1/_6$ 1878), prof. M. Johansson, prof. K. H. G. von Schéele, e. ord. prof. E. G. W. N. Rudin, e. ord. prof. U. R. F. Sundelin, e. ord. prof. C. J. Norrby (från $^1/_6$ 1883). I juridiska fakulteten: prof. C. G. Hammarskjöld (från $^1/_6$ 1878), e. ord. prof. J. Hagströmer, e. ord. prof. I. Afzelius, prof. O. M. Th. Rabenius, prof. H. L. Rydin, prof. E. V. Nordling. I medicinska fakulteten: prof. P. Hedenius (från $^1/_6$ 1878), prof. A. Almén, e. ord. prof. N. G. Kjellberg, prof. A. F. Holmgren, e. ord. prof. O. Hammarsten, e. ord. prof. E. C. H. Clason. I filosofiska fakultetens humanistiska sektion: prof. Th. Hagberg (från $^1/_6$ 1878), prof. E. Löfstedt, prof. F. W. Häggström, prof. I. Th. Nordling, e. ord. prof. S. F. Hammarstrand, e. ord. prof. H. N. Almkvist. I filosofiska fakultetens matematiskt-naturvetenskapliga sektion: prof. R. Thalén (från $^1/_6$ 1878), prof. O. Th. Cleve, prof. C. G. Lundqvist, prof. Th. M. Fries, e. ord. prof. G. Dillner, e. ord. prof. H. H. Hildebrandsson.

Ur det mindre akademiska konsistoriet utträdde d. 1 Juni 1878 professorerna S. Ribbing och E. V. Nordling, och in-

trädde professorerna C. G. Malmström och I. S. Landtmansson (kvarstående voro professorerna C. A. Cornelius, C. B. Mesterton och T. R. Thalén). Efter prof. Malmströms utnämning till statsråd invaldes i Nov. 1878 prof. F. W. Häggström. D. 1 Juni 1879 utträdde professorerna Cornelius och Thalén, och inträdde professorerna M. Johansson och C. G. Lundqvist. D. 1 Juni 1880 utträdde prof. Thalén, och inträdde prof. A. F. Holmgren. D. 1 Juni 1881 omvaldes professorerna Häggström och Landtmansson. D. 1 Juni 1882 omvaldes professor Lundqvist, och efter prof. Johansson inträdde professor K. H. G. von Schéele. D. 1 Juni 1883 omvaldes prof. A. F. Holmgren.

I drätselnämden kvarstod från 1 Juni 1878 genom omval prof. E. V. Nordling (kvarstående valda medlemmar voro professorerna A. Almén och C. A. Cornelius). För tiden från 1 Juni 1879 omvaldes prof. Almén, från 1 Juni 1880 prof. Cornelius, från 1 Juni 1881 prof. Nordling, fr. 1 Juni 1882 prof. Almén, fr. 1 Juni 1883 prof. Cornelius, hvarjämte prof. T. R. Thalén i Maj 1882 invaldes i prof. Alméns ställe, då denne blifvit till generaldirektör utnämd.

2) Lärareplatser.

I årsberättelsen för läsåret 1876—77 redogjordes för den omorganisationsplan af lärarekrafterna, som genom k. brefvet af den 1 Juni 1877 faststälts för att, i den mån medel blefve tillgängliga, efterhand tillämpas. Den afsåg hufvudsakligen att i de gamla adjunkturernas ställe insätta bättre aflönta och med vidsträcktare uppgift försedda e. ord. professorsplatser, skapa några laboratorsplatser samt att öka och förbättra docentstipendierna. Af de 18 extra ordinarie professurer som där omnämnas, hvaraf 3 i teologiska, 2 i juridiska, 5 i medicinska och 8 i filosofiska fakulteten, voro vid periodens utgång tillsatta: alla i teologiska och juridiska fakulteterna, tre i medicinska och sex i filosofiska fakulteten; lediga förklarade voro platserna i anatomi och fysiologi (förändrades sedan till pediatrik och praktisk medicin), i analytisk kemi och i historia. I

afseende på läroämnen hade dock den förändring inträdt, att i teolog. fakulteten en e. ord. professor fans i dogmatik och moralteologi i stället för i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi, och i juridiska fakulteten en i processrätt i stället för i nationalekonomi. Två e. ord. professurer hade på annat sätt tillkommit, i det dels 1878 års riksdag beviljat anslag till en dylik plats i meteorologi, dels en personlig e. ord. professur i latin genom tillskott af universitetets medel skapats för adjunkten Frigell. Af laboratorsplatserna hafva de bägge inom medicinska fakulteten (i patologi och fysiologi) tillsatts, hvartill, såsom nya, ej i organisationsplanen omnämda platser, kommit en assistentplats i teol. fakulteten och en prosektorsplats vid den zootomiska institutionen (till hvilken anslag gafs af 1878 års riksdag) samt en prosektorsbefattning i anatomi och en extra lärareplats i histologi inom medic. fakulteten, till hvilka bägge sistnämda anslag utgått af universitetets medel, för den förra under hela sexårsperioden, för den senare under läsåren 1881—82 och 82—83 (efter 3,000 kr. för år till hvardera). De elfva fasta och fem rörliga docentstipendierna voro allesammans redan i begynnelsen af år 1879 bortgifna. Af de gamla adjunkturerna funnos vid periodens utgång blott fem kvar, nämligen en i medicinska och fyra i filosofiska fakulteten (e. o. professor Frigells plats inberäknad).

Någon egentlig tillökning i lärareplatser har universitetet ej under perioden vunnit. Blott en ny professur har inrättats, då 1878 års riksdag gaf lön till en femte professor i teologiska fakulteten. I öfrigt var antalet 1883 såsom 1877 5 i juridiska, 6 i medicinska, 10 i fil. fak:s humanistiska och 8 i dess matematiskt-naturvetenskapliga sektion. Samma riksdag gaf ock anslag till en e. ord. professor i meteorologi och en prosektor vid den zoologiskt-zootomiska institutionen. Men det är att märka (vid en jämförelse grundad på studentkatalogernas uppgifter för vårterminerna 1877 och 1883), att vårterminen 1877 funnos 20 tillsatta och 5 lediga adjunkts-

platser (och 2 personliga e. ord. adjunkturer); år 1883 åter 14 tillsatta e. ord. professurer (den 15:de aflöntes af universitetet), 3 ledigförklarade dylika och 4 adjunkturer. I afseende på de praktiska platserna hade en tillväxt inträdt, i det medicinska fakulteten i stället för 2 t. f. laboratorer hade en ordinarie dylik och tre tillförordnade (hvaraf dock, såsom redan nämdt, prosektorn och extra läraren i histologi aflöntes med universitetets egna medel), samt filos. fak:s matematiskt-naturvetenskapliga sektion 1 prosektor (zoologi) på stat. Docenternas antal hade sjunkit från 54 till 50. Erkännas måste å andra sidan, att de lägre lärareplatsernas löner och arvoden förbättrats ej obetydligt. Då adjunkterna hade från 3,000 till 3,500 kronor (en förbättring som dock inträdde först 1876, sedan de i 2 år haft 20 procents dyrtidstillägg å sina löner från 2,000 till 2,500), uppbära e. ord. professorerna från 4,000 till 5,500. I stället för sex docentstipendier å 1,000 och sex å 750 kronor finnas 11 fasta å 1,500 och 5 rörliga å 1,200 kronor.

Omsättningen af lärarekåren har dock varit stark. Af dem, som den 1 Juni 1877 utgjorde universitetets lärarekår, hafva 6 professorer, 4 adjunkter och 21 docenter genom döden eller afsked skilts ur kretsen före d. 1 Juni 1883. Sju af dem, som d. 1 Juni 1877 voro adjunkter, voro d. 1 Juni 1883 ord. professorer, 3 e. ord. professorer. Två docenter hade blifvit ord. professorer, 4 e. ord. professorer. Och det är att märka, att bland de adjunkter och docenter, som ej längre tillhörde univ:t d. 1 Juni 1883, funnos en adjunkt och en docent, som dessförinnan uppnått, den förre e. ord., den senare ordinarie professorsplats. 28 procent af lärarekåren hade således bortgått på sex år, och af dem som ej voro ord. professorer hade 23 procent vunnit befordran vid universitetet. Om blott docenterna tagas i betraktande, hade 13 procent af dem under perioden blifvit ord. eller e. ord. professorer.

Man skulle väl ej utan skäl kunna förmoda, att med en sådan omsättning borde såväl medelåldern i allmänhet för universitetets lärare som äfven utnämningsåldern utvisa en lägre

siffra år 1883 än år 1877. Så är dock icke förhållandet. Om man jämför katalogerna för vårterminerna 1877 och 1883, utfaller jämförelsen på följande sätt:

	Utnämningsår.		Medelålder.	
	1877.	1883.	1877.	1883.
Professorer	37,67.	39,41.	51.	53,2.
Adjunkter	34,5.	—	45,58.	—
E. ord. professorer . .	—	41,6.	—	46,53.
Docenter	27,49.	28,92.	31,49.	35,62.

Förklaringen ligger, hvad ord. och e. ordinarie professorer angår, däri, att det öfvervägande antalet af dem som under perioden därtill utnämts kommit ur förra adjunktsgraden, hvars medelålder redan år 1877 med 8 år öfversteg den ålder, vid hvilken i medeltal dåvarande ordinarie professorer hunnit sina platser. Man finner också, om man särskildt undersöker, vid hvilken ålder de under perioden utnämde ordinarie professorer hunnit fram till sina platser, att denna för de 12 utnämde i medeltal står så lågt som 43,3 år. Att docenternas medelålder måste stiga, var klart, då under perioden den ålder, vid hvilken personer blifvit docenter, stegrats med 1½ år, men att deras medelålder stigit än starkare, nämligen med 4 år, visar, att omsättningen fallit inom de yngre docenternas led. Docentstipendiernas ökning har tydligen gjort det möjligt för de äldre docenterna att ännu en tid stanna vid universitetet i hopp om befordran.

3) Tjänstledigheter.

Hvad tjänstledigheter och däraf eller af annan orsak framkallade förordnanden angår, hafva på senare tider i årsredogörelserna nästan fullständiga uppgifter lemnats. Det har emellertid ej synts oss nödigt eller lämpligt att tynga en redogörelse, som omfattar sex år på en gång, med en dylik massa af uppgifter, hvilkas betydelse är af mera ögonblicklig natur. Vi hafva därför åtnöjt oss med att i förra afseendet anmärka några fall, där tjänstledigheten räckt för längre tid

eller af märkligare anledning beviljats, och i senare afseendet angifva dels förordnanden som räckt längre tid, dels sådana som kunde hafva något särskildt intresse.

Tjänstledighet under höstterminen 1877 och åren 1879, 1880 har prof. *O. M. T. Rabenius* åtnjutit för sjuklighet; prof. *E. Walmstedt* af samma anledning läsåret 1877—78, vårterm. 1879, d:o 1880, d:o 1881 och läsåret 1882—83; prof. *I. Th. Hagberg* af samma anledning läsåren 1878—79 och 1879—80; prof. *M. B. Richert* af samma anledning åren 1880—82 och vårterm. 1883. Universitetets rektor, prof. *Sahlin* var på grund af sitt ämbete befriad från all föreläsningsskyldighet läsåren 1877—78 och 1878—79 och under de fyra följande åren från 2 af sina 4 föreläsningstimmar. Prof. *C. G. Malmström* åtnjöt tjänstledighet en del af höstterminen 1878, året 1879 och vårterminen 1880 såsom innehafvare af statsrådsämbete och läsåret 1880—81 för sjuklighet; professor *C. G. Hammarskjöld* läsåren 1880—81, 81—82, 82—83 såsom innehafvare af statsrådsämbete; prof. *M. Johansson* såsom ledamot i kommissionen för revision af sista proföfversättningen af nya testamentet under höstterminen 1879 och åren 1880, 81 och 82. Likaså hafva diverse kommittéuppdrag medfört tjänstledighet: för prof. *N. G. Kjellberg* höstterminen 1877, domprosten *C. A. Torén* vårterminen 1878, e. o. prof. *I. M. Sundén* vårterminen 1883 och professor *Th. M. Fries* d:o. För utarbetande af vetenskapliga verk har tjänstledighet beviljats e. ord. prof. *S. F. Hammarstrand* vårt. 1879 och vårt. 1882, prof. *Myrberg* vårt. 1880 och höstt. 1881, e. ord. prof. *H. Almkvist* vårt. 1881 från 2 af de 4 föreläsningarna och för året 1883 full tjänstledighet, e. ord. prof. *G. Dillner* höstt. 1881, prof. *Holmgren* vårt. 1883. Hvilka personer som haft tjänstledighet för vetenskapliga resor, framgår af redogörelsen under denna rubrik.

4) Förordnanden.

Af förordnanden kunna följande förtjäna särskildt påpekas. E. o. professorn i anatomi *E. C. H. Clason* har uppehållit ordinarie professuren i samma ämne de 5 läseåren 1877-78—1881-82. Prof. Rabenii professur upprätthölls höstt. 1877 och året 1878 af prof. *Hammarskjöld* på så sätt, att han öfvertog examensskyldigheten och under 2 af sina föreläsningstimmar föreläste öfver ämne hörande till sagda professur. Under året 1879 förordnades doc. *A. O. Winroth* att 2 timmar i veckan föreläsa i förvaltnings- och näringsrätt. Professuren i statsrätt har under vårterminerna 1882 och 1883, då prof. Rydin varit vid riksdagen frånvarande, uppehållits af docenten *K. H. Blomberg*, hvilken redan höstterminen 1881, då prof. Rydin var medlem af skatteregleringskommittén, erhöll förordnande att 2 timmar i veckan föreläsa öfver ämne hörande till denna professur (mot 800 kr. årligen af statsrådet Hammarskjölds lön, hvarförutom han innehade Hedmanskt stipendium à 700 kr., efter hvars frånträdande han från 1 Juli 1882 af samma lön fick uppbära ytterligare 700 kronor). Undervisningen (2 föreläsningstimmar) och examinationen i processrätt uppehöll docenten *I. Afzelius* höstterminen 1877 och åren 1878, 79 mot ett årligt arvode för de senare åren ur reservfonden af 1,000 kronor (förutom fakultetsstipendiet à 1,500 kronor), till dess han den 24 Oktober 1879 utnämdes till innehafvare af den nya extra ord. professuren i detta ämne. Prof. Walmstedts professur uppehölls vid de tre första tillfällena af docenten *L. E. Svedmark*, och läsåret 1882—83 af doc. *S. A. H. Sjögren*. Professor Hagbergs professur uppehölls af adj. *P. A. Geijer* läsåret 1878—79, och under läsåret 1879—80 af honom och adj. *L. Edman*, så att hvardera föreläste tre timmar i veckan öfver de till deras adjunkturer hörande läroämnen. Professuren i nordiska språk uppehölls af doc. *L. F. Leffler* åren 1880, 81, 82 och vårt. 1883 (under hvilken siste termin dock docenten *F. A. Tamm* öfvertog 2 af föreläsningarne intill påsk),

och prof. Lefflers e. ord. professur i samma ämne under året 1882 och vårt. 1883 af docenten *A. G. Noreen.* Rektor prof. Sahlins föreläsningsskyldighet upprätthölls af docenten *H. Edfeldt* läsåren 1877—78 och 1878—79 i hela dess vidd och af samme docent under de fyra följande läsåren till hälften. Under prof. Malmströms tjänstledighet upprätthölls hans plats af e. ord. prof. *S. F. Hammarstrand*, och den senares plats af docenten *C. Annerstedt* (deras aflöning se under kungabrefvet $^{22}/_{11}$ 1878). Prof. Hammarskjölds plats uppehölls så, att prof. *Rabenius* examinerat och föreläst i finansrätt (dock utan större föreläsningsskyldighet än 4 timmar i veckan), doc. *D. Davidson* d:o i nationalekonomi (hvilken senare erhöll oafkortade de 1,500 kr. i tjänstgöringspenningar, som åtföljde professuren, hvarjämte förordnande att 2 timmar i veckan föreläsa i handelsrätt innehades af docenten *H. V. Martin* för läsåret 1881—82 mot ett terminligt arvode af 500 kronor). Prof. Johanssons professur uppehölls af docenten *E. J. Keijser* under läsåret 1879—80, höstt. 1880 af prof. *K. H. G. von Schéele*, så att han föreläste 2 af sina timmar öfver sagda professurs ämnen, vårt. 1881 af docenten *J. A. Ekman*, höstt. 1881 och året 1882 af e. ord. prof. *U. R. F. Sundelin*, hvars plats upprätthölls af docenten *J. E. Berggren.*

Förordnande att 3 timmar i veckan leda växtanatomiska öfningar hade doc. *V. B. Wittrock* vårterminen 1878 (med ett tilläggsarvode af 500 kr. ur reservfonden), d:o docenten *A. Lundström* vårt. 1879 två timmar mot åtnjutande af e. ord. prof. Wittrocks halfva lön. Under höstt. 1879 och året 1880 upprätthöll Lundström samme e. ord. professors hela tjänstgöringsskyldighet med 2 timmars föreläsningar och 2 timmars växtanatomiska öfningar.

Professuren i praktisk medicin, som efter prof. J. A. Waldenströms död d. 23 Nov. 1879 stod ledig i $2^1/_2$ år, upprätthölls under åren 1880 och 81 af doc. *O. V. Petersson* samt vårt. 1882 af laboratorn *S. E. Henschen*, hvilken den 6 April samma år utnämdes till dess innehafvare.

Förordnade att leda de rättsvetenskapliga öfningarne med studerande inom juridiska fakulteten har innehafts vårt. 1880 af e. ord. professor *I. Afzelius*, höstt. 1880 och vårt. 1881 af docenten *H. V. Martin* (åt hvilken senare gafs ett terminligt arvode af 500 kronor) och under året 1882 och vårt. 1883 ånyo af professor *I. Afzelius*.

Förordnande att uppehålla e. ord. professuren i jämförande språkforskning för året 1883 under prof. Almkvists tjänstledighet har gifvits åt docenten *O. A. Danielsson*, äfvensom under vårterminen 1883 för e. ord. professuren i klassiska språk åt docenten *C. E. Sandström*, så länge prof. J. M. Sundén är förhindrad af sitt uppdrag som medlem af läroverkskommittén.

1879 d. 30 Januari förordnades docenten *F. A. G. Bergman* att för en tid af 5 år vara intendent vid Sätra brunn i ledigheten efter medicinalrådet Björnström.

Till inspektor för 5 år öfver den nya Linnéanska stiftelsen å Hammarby utnämdes första gången d. 29 Sept. 1882 professorn i botanik *Th. M. Fries*.

5) Utnämningar vid universitetet.

1877.

Juni 1. Adjunkten i medicinsk och fysiologisk kemi, med. doktor *Olof Hammarsten* till e. o. professor i medicin.

„ 19. Teol. kandidaten *I. A. Ekman* till docent i exegetisk teologi.

„ 29. Fil. kandidaten *O. Widman* till docent i kemi.

Juli 31. Fil. licentiaten *S. E. Boëthius* till docent i historia.

Aug. 10. Adjunkten i pastoralteologi, fil. doktor och teol. kand. *M. Johansson* till professor i dogmatik och moralteologi.

„ Adjunkten i nationalekonomi m. m., fil. doktor *C. G. Hammarskjöld* till professor i nationalekonomi och finansrätt.

Aug. 10. Adjunkten i nordiska språken, fil. doktor *M. B. Richert* till professor i samma ämne.

Okt. 19. Till ritlärare herr *C. G. Holmgren*, ritlärare vid Upsala högre elementarläroverk.

Nov. 10. Fil. doktor *P. G. S. Jacobson* till docent i grekiska språket.

„ Fil. doktor *A. G. Noreen* till docent i nordiska språk.

„ Fil. doktor *O. Klockhoff* till docent i nordiska språk.

Nov. 16. Adjunkten i teologi, filos. doktor och teol. kand. *K. H. G. von Schéele* till e. o. professor i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi.

„ Adjunkten i teologi, filos. doktor och teol. kand. *E. G. W. N. Rudin* till e. o. professor i exegetik.

„ Adjunkten i anatomi och fysiologi, med. doktor *E. C. H. Clason* till e. o. professor i anatomi och histologi.

„ Adjunkten i medicinsk naturalhistoria och kemi, filos. och medic. doktor *R. F. Fristedt* till e. o. professor i farmakologi och medicinsk naturalhistoria.

„ Adjunkten i historia, filos. doktor *S. F. Hammarstrand* till e. o. professor i historia.

„ Docenten i svensk allmän lagfarenhet m. m., juris kand. *J. Hagströmer* till e. o. professor i kriminalrätt.

Nov. 30. Adjunkten i matematik, fil. doktor *G. Dillner* till e. o. professor i matematik.

Dec. 1. Teol. kand. och fil. doktor *E. J. Keijser* till docent i praktisk teologi.

1878.

Febr. 28. Fil. doktor *L. H. Åberg* till docent i praktisk filosofi.

April 12. Adjunkten i astronomi, filos. doktor *H. Schultz* till professor i astronomi.

Maj 29. F. d. öfverstelöjtnanten m. m. *I. Arsenius* förordnad att, intill dess K. Maj:t fattat beslut om ridinstitutionens framtida upprätthållande, tillsvidare förestå stallmästarebefattningen på samma vilkor som hittills.

Aug. 24. Docenten i botanik, filos. doktor *V. B. Wittrock* till e. o. professor i samma ämne.

„ E o. adjunkten i meteorologi, fil. doktor *H. H. Hildebrandsson* till e. o. professor i samma ämne.

Dec. 13. Adjunkten i kemi, filos. doktor *L. F. Nilson* till e. o. professor i analytisk kemi.

Dec. 14. Kyrkoherden i Närs pastorat *C. J. Norrby* till assistent i teol. fakulteten (för hvilken tjänst K. Maj:t d. 18 Maj bestämt ett årligt arvode af 3,000 kronor).

1879.

Jan. 3. J. u. kandidaten *A. O. Winroth* till docent i svensk allmän lagfarenhet, rättshistoria och administrativrätt.

Febr. 10. J. u. kandidaten *D. Davidson* till docent i nationalekonomi.

Febr. 28. E. o. professorn i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi m. m. *K. H. Gezelius v. Schéele* till ordinarie professor i samma ämne.

Maj 21. Fil. lic. *A. L. A. Söderblom* till docent i matematik.

Juni 16. Fil. doktor och teol. kand. *J. A. Lindgren* till docent i kyrkohistoria.

Juli 17. Docenten i zoologi, fil. doktor *T. F. H. Tullberg* till prosektor vid zootomiska institutionen.

Sept. 1. Lektorn vid Upsala högre elementarläroverk, docenten i latinska språket, fil. doktorn och ridd. af K. N. O. *J. M. Sundén* till e. o. professor i klassiska språk.

Okt. 17. Docenten i kirurgi och obstetrik, medic. doktor *J. A. Waldenström* till professor i praktisk medicin.

Okt. 24. Docenten i svensk allmän lagfarenhet m. m., juris kand. *I. Afzelius* till e. o. professor i processrätt.
Nov. 3. Fil. licentiaten *O. A. Danielsson* till docent i klassiska språk.
„ 3. Fil. doktor *P. E. Kullander* till docent i grekiska språket.
„ 13. Fil. doktor *E. Pfannenstiel* till docent i matematik.
„ 25. Fil. lic. *G. O. F. Westling* till docent i historia.

1880.
Maj 21. Fil. lic. *R. S. A. Hallström* till docent i klassiska språk.
„ Fil. doktor *C. F. E. Carlson* till docent i historia.
Juni 1. Juris doktor *H. V. Martin* till docent i svensk allmän lagfarenhet och romersk rätt.
„ 3. Med. doktor *M. G. Blix* till docent i experimentel fysiologi och medicinsk fysik.
Sept. 28. Juris kand. och fil. doktor *K. H. Blomberg* till docent i svensk statsrätt och rättshistoria.
Okt. 8. Lektorn i latinska och grekiska språken vid Upsala högre allmänna läroverk, fil. doktor *O. V. Knös* ånyo förordnad till docent i grekiska språket.
„ 19. Med. doktor *S. E. Henschen* till laborator i experimentel patologi och patologisk anatomi.
Dec. 17. Docenten i arabiska språket, fil. doktor *H. N. Almkvist* till e. o. professor i jämförande språkforskning.
„ 22. Teol. kand. *J. E. Berggren* till docent i exegetisk teologi.
„ 27. Fil. licentiaten *A. F. Schagerström* till docent i nordiska språk.

1881.
Jan. 22. Docenten i botanik vid Lunds universitet, fil. doktor *S. Berggren* till e. o. professor i botanik.
Febr. 6. Fil. lic. *A. I. af Sillén* till docent i grekiska språket.

April 11. Fil. doktor och teol. kand. *K. F. S. Henning* till docent i kyrkohistoria.
Juni 22. Fil. doktor *K. F. Piehl* till docent i egyptologi.
Sept. 16. Docenten i teologiska prenotioner, fil. doktor och teol. kand. *U. R. F. Sundelin* till e. o. professor i dogmatik och moralteologi.
Okt. 3. Docenten i nordiska språk, fil. doktor *L. F. Leffler* till e. o. professor i samma ämne.
Okt. 24. Fil. kand. *I. E. Hedenblad* till director musices.

1882.

Jan. 3. Fil. licentiaten *K. H. B. Bergstedt* till docent i klassisk arkeologi.
„ 4. E. o. adjunkten i latinska språket, fil. doktor *A. Frigell* till e. o. professor i samma ämne.
„ 5. Fil. kand. *I. A. Lundell* till docent i fonetik.
Mars 14. E. o. amanuensen vid Lunds universitet *S. A. H. Sjögren* till docent i mineralogi och geologi.
„ 29. Docenten i experimentel fysiologi och medicinsk fysik *M. G. Blix* till laborator i samma ämnen.
„ 31. Docenten i historia, fil. doktor *O. J. Alin* till Skytteansk professor i vältalighet och statskunskap.
„ K. Maj:t har tillagt docenten i historia, fil. doktor *E. W. Montan* professors namn, heder och värdighet.
April 6. E. o. professorn i anatomi och histologi m. m. *E. C. H. Clason* till ordinarie professor i anatomi.
„ Laboratorn i experimentel patologi m. m. *S. E. Henschen* till ordinarie professor i praktisk medicin.
Maj 8. Fil. lic. *J. H. E. Schück* till docent i literaturhistoria.
Juni 21. Domkyrko v. pastorn, teol. kand. *H. D. Janson* till docent i dogmatik.
„ Fil. lic. *N. I. Höjer* till docent i statskunskap.
Juni 28. Docenten i historia *C. Annerstedt* till vice bibliotekarie.

Sept. 1. Assistenten m. m. *C. I. Norrby* till e. o. professor i praktisk teologi.

„ 30. Fil. dokt. *P. I. Vising* till docent i franska språket.

Okt. 2. Kyrkoherden i Össeby-Garn, fil. doktor *C. R. Martin* till assistent i teologiska fakulteten.

Dec. 22. E. o. professorn i historia m. m. *S. F. Hammarstrand* till ordinarie professor i samma ämne.

„ Prosektorn m. m. *T. F. H. Tullberg* till ordinarie professor i zoologi.

„ 27. Fil. lic. *K. U. Nylander* till docent i semitiska språk.

1883.

Mars 9. Fil. lic. *G. Holm* till docent i mineralogi och geologi.

„ Fil. lic. *C. V. S. Aurivillius* till docent i zoologi.

Maj 15. Docenten i zoologi, fil. doktor *I. H. Theel* till prosektor vid zootomiska institutionen.

„ 25. Vice bibliotekarien *C. Annerstedt* till universitetsbibliotekarie.

6) **Afsked.**

1877.

Dec. 11. Adjunkten i zoologi, fil. doktor *T. Th. T. Thorell* får på grund af sjuklighet afsked med årlig pension å allmänna indragningsstaten af 3,500 kr. (K. Maj:t tillägger honom i Nov. 1878 professors namn, heder och värdighet).

„ 21. Professorn i teoretisk och praktisk medicin, kommendören af k. Vasa-orden m. m., med. doktor *Olof Glas.*

1878.

Nov. 15. Adjunkten i medicin, med. doktor *V. F. Björnström* (se: "Befordringar utom universitetet").

1879.

Sept. 26. K. Maj:t beviljar utnämde intendenten vid riksmusei botaniska afdelning, e. o. professorn i botanik *V. B. Wittrock* afsked från sin professorsbeställning.

1881.

April 4. Universitetskanslern m. m. grefve *H. Hamilton.*

Juli 6. Vice bibliotekarien *A. Lagerberg;* hvarjämte kanslern genom skrifvelse af samma dag utöfver hans pension å 2,500 kr. tillagt honom ur reservfonden ett årligt arvode af 500 kr., mot skyldighet att så länge hans krafter det medgifva tjänstgöra vid biblioteket.

Dec. 23. Skytteanske professorn m. m. *W. E. Svedelius* fått afsked.

1882.

Juni 16. Afsked beviljadt åt bibliotekarien m. m. *C. G. Styffe.*

Sept. 1. Afsked beviljadt åt professorn i zoologi *W. Lilljeborg.*

Okt. 4. Afsked beviljas tillförordnade byråchefen i generaltullstyrelsen *H. V. Martin* från hans docentur i juridiska fakulteten.

„ 10. Afsked för docenten i nordiska språk, fil. doktor *E. Schwartz.*

Dec. 22. Afsked beviljas e. o. professorn i analytisk kemi *L. F. Nilson,* hvilken redan den 7 Juni förordnats till föreståndare och agrikulturkemist vid landtbruksakademiens försöksstation.

„ 27. Afsked för akademikamreraren *E. C. F. Schenson.*

1883.

Jan. 16. Afsked för docenten i grekiska språket, utnämde lektorn i Strengnäs *A. I. af Sillén.*

Mars 16. Hemmansfogden *G. F. A. Anckarsvärd* får afsked från instund. 1 Juli med pension af 3,800 kr. ur reservfonden.

7) Aflidne.

1877.

11 Juni. Utnämde kyrkoherden i Förslöfs pastorat af Lunds stift, f. d. professorn i dogmatik och moralteologi, L. af K. N. O., teol. och fil. doktorn *Claes Adolf Hultkrantz.* Han hade ännu

ej hunnit lemna universitetet, då döden plötsligen bortryckte honom i en ålder af 54 år. Genom sin skarpsinnighet, klara framställningsförmåga och plikttrohet hade han såväl inom svenska kyrkan som vid universitetet, där han i 13 år verkat som ordinarie professor, förvärfvat ett aktadt namn.

16 Juni. Ritläraren herr *Birger Lignell.*

1878.

10 Februari. F. d. professorn i botanik, en af de 18 i svenska akademien, kommendören med stora korset af K. N. O. m. m. *Elias Fries.* Tjugu år hade redan förflutit, sedan han nedstigit från den lärostol, från hvilken han i 24 år på ett så framstående sätt häfdat Linnés vetenskap, men äfven sedan hade man under dessa bägge decennier ej sällan tillfälle att se den gamles välkända, vördnadsvärda gestalt med de blida och fina dragen infattade af de hvita lockarne resa sig högt bland lärare och ungdom, när dessa samlades i högtidligt lag. Och vetenskapen var honom lika kär in i det sista; det intresse och den vakenhet, med hvilken den 86-årige gamle följde med literaturen, kunde kommit ungdomen att blygas. Med honom bortgick en af universitetets stora personligheter, men hans namn skall förblifva universitetet kärt och där hållas i vördnad, liksom det för längesedan intagit sin plats i de svenska minnenas Pantheon.

10 Maj. Konservatorn vid zoologiska museet *Carl Fredrik Leopold Hedström.*

16 Juli. F. d. professorn i allmän och åkerbrukskemi, R. af K. N. O., fil. doktor *Lars Fredrik Svanberg.* Han hade endast för fyra år tillbaka lemnat den lärostol, som han i 22 år innehaft. Den välvilja som dolde sig under hans sträfva väsen var hans lärjungar välbekant; och hvad han gjort för sin vetenskap, kunna dessa vittna, liksom hans kärlek till densamma intygas af den frikostiga gåfva, hvarmed han i sitt testamente ihågkom den institution, hvilken han under sin läraretid sökt höja och utveckla.

1879.

22 December. F. d. professorn i nyeuropeisk linguistik och modern literatur, en af de 18 i svenska akademien, kommendören med stora korset af K. N. O. m. m. *Carl Wilhelm Böttiger*. Efter att i 23 år varit professor vid universitetet och senast i 10 år såsom förste innehafvare beklädt den nyinrättade lärostol, som skulle häfda den moderna språkforskningens sak, erhöll professor Böttiger redan vid 61 års ålder, år 1868, afsked som emeritus. Med oförsvagade själskrafter fortfor han att arbeta i literaturens tjänst, hvarom svenska akademiens handlingar innehålla de yppersta vittnesbörd. Vid universitetet hade hans fina bildning, omfattande studier, grundliga och tillika konstnärliga föredrag samlat kring honom talrika lärjungar; med sin penna hade han förvärfvat sig det bildade Sveriges tillgifvenhet och aktning.

23 November. Professorn i praktisk medicin, med. doktor *Johan August Waldenström*. Utnämd till professor blott några veckor förut (den 17 Oktober), bortrycktes han af en oförmodad död, som egendomligt nog inträffade just på den dag, hvilken redan var utsedd till hans installation i ämbetet. Vid hans bår stod sörjande ej blott universitetet, utan talrika lidande hvilkas kval hans konst förstått att häfva eller lindra. Det förra kände djupt förlusten af en energi och en vetenskaplig bildning, af hvilka det hoppats så mycket för den medicinska undervisningens framtid.

1880.

23 Januari. F. d. stallmästaren och ridd. af K. S. O. *Carl Gustaf von Bahr*. Blott 3 år förut hade den gamle lemnat den plats han i nära ett halft sekel innehaft och med trohet skött, då han nu vid 84 års ålder bortkallades af döden.

5 Mars. F. d. professorn i praktisk medicin, med. doktorn, kommendören af K. V. O. m. m. *Olof Glas*. Israel Hvassers lärjunge och efterträdaren på hans lärostol i nära 3 decennier, arbetade han nitiskt med undervisning och föredöme för den sak företrädaren så varmt omfattade, den svenska läkarebild-

ningens höjande. Mångsidigt bildad, human i ordets bästa mening och outtröttlig i arbetet, svek han aldrig ett ögonblick på sin viktiga post, och då han lemnade sin plats för att gifva rum åt yngre krafter, följdes han af odelad vördnad och tillgifvenhet från universitetet. Sin omfattande praktiska verksamhet, hvilken gjort honom till en af Sveriges mest omtyckte läkare, fortsatte han äfven efteråt, och otaliga sjuke och fattige sörjde hans bortgång.

29 Mars. Professorn, director musices, ridd. af K. N. O., fil. doktor *Joseph Axel Josephson.* I trettio år hade professor Josephson med kärlek och plikttrohet vårdat sitt besvärliga och långt ifrån öfverdådigt aflönta kall. Anspråkslös, oegenyttig, blid till sin natur, men outtröttlig och alltid färdig att offra sin person och tid, där det gälde hans konst och dess höjande vid universitetet, hade han småningom eröfrat allas hjärtan, och det kändes som en allmän förlust för samhället, universitetet och tonkonstens älskare i vårt land, när budet kom, att denna älskvärda personlighet nedlagt sin tonstaf.

1881.

23 Mars. Förste biblioteksamanuensen, fil. doktor *Kristian Högman.* Enkel och anspråkslös som han själf till sitt yttre var ock hans bana. Först vid 47 års ålder hann han upp till ofvannämda plats, från hvilken döden 16 år senare skilde honom.

31 Juli. F. d. professorn i anatomi, med. doktorn och ridd. af K. N. O. *Fredrik Emil Sundevall.* Den yngre generationen kände kanske mindre till förtjänsterna hos den bortgångne läraren, som redan 1876 vid fylda 65 år fått sitt afsked. Men en äldre generation visste att förtälja, huru han lyft det anatomiska studiet ur dess tryckta och ogynnsamma ställning, särskildt genom att skaffa en tidsenlig byggnad åt sin institution.

1882.

21 November. F. d. professorn i astronomi, kommendören af K. N. O., filos. jubeldoktorn m. m. *Gustaf Svanberg.*

Efter att i ett halft århundrade varit prefekt för universitetets observatorium och i 33 år innehaft sin professur, erhöll han år 1875 afsked från sitt ämbete. Med hans namn skall alltid förknippa sig minnet af det nya observatoriet väster om staden, hvilket trädde i stället för den urmodiga, otjänliga lokalen vid Svartbäcksgatan, och som ensamt genom hans energi blef en verklighet. Kampen för denna sak tog mycket af hans bästa kraft, men han fortfor dock alltid att öfva ett vidtgående inflytande, särskildt i afseende på utbildande af yngre vetenskapsidkare i sitt ämne, hvilkas understödjande alltid låg honom varmt om hjärtat. Med synnerligt intresse befordrade han grundläggningen och följde utvecklingen af en meteorologisk institution, och den kan nästan som hans skapelse betraktas.

8) **Befordringar utom Universitetet.**

1877.

Okt. 3. Docenten i praktisk teologi *E. J. Keijser* utnämnes till kyrkoherde i Örebro.

1878.

Nov. 1. Professorn i historia m. m., fil. doktor *Carl Gustaf Malmström* utnämndes till statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet, från hvilken plats han i nåder entledigades den 27 Aug. 1880.

,, 15. Adjunkten i medicin, med. doktor *F. J. Björnström* utnämnes till medicinalråd, å hvilken plats han redan d. 14 Dec. 1877 erhållit förordnande.

Dec. . E. o. professorn i botanik *V. B. Wittrock* kallas af vetenskapsakademien att förestå intendentsbefattningen vid riksmusei botaniska afdelning.

1879.

April 9. Adjunkten i grekiska språket och literaturen, fil. doktor *A. M. Alexandersson* utnämnes till e. o. professor i klassiska språk vid Lunds universitet.

Maj . Docenten i botanik *H. W. Arnell* utnämnes till adjunkt vid Hernösands allm. läroverk.

Nov. 29. Docenten i grekiska språket *R. Röding* till lektor i latinska och grekiska språken vid Kalmar högre elementarläroverk.

„ Docenten i historia *S. J. Boëthius* till lektor i samma ämne vid Upsala högre elementarläroverk.

1880.

Jan. 14. Docenten i svensk allmän lagfarenhet m. m. *A. O. Winroth* till e. o. professor i romersk rätt och rättshistoria vid Lunds universitet.

April 19. Professorn i nationalekonomi och finansrätt m. m. *C. G. Hammarskjöld* till konsultativt statsråd och d. 27 Aug. till chef för ecklesiastikdepartementet.

April . Docenten i pastoralteologi *G. Jakobsson* till kyrkoherde i Foss församling af Göteborgs stift.

Maj 7. Docenten i praktisk filosofi, fil. doktor *K. R. Geijer* utnämd till docent i samma ämne vid Lunds universitet.

„ Docenten i mineralogi och geologi *L. E. Svedmark* till geolog vid geologiska byrån i Stockholm.

Maj 26. Docenten i entomologi *J. Spångberg* till lektor vid Sundsvalls högre elementarläroverk.

Aug. 3. Docenten i hebreiska språket, fil. doktor *F. A. Fehr* utnämd till komminister i Maria församling i Stockholm.

Nov. 5. Docenten i kyrkohistoria *J. A. Lindgren* till kyrkoherde i Glanshammars pastorat af Strengnäs stift.

1881.

. Docenten i nordiska språk och jämförande germansk språkforskning *M. F. Lundgren* utnämnes till lektor i modersmålet och filosofi vid nya elementarskolan i Stockholm.

Docenten i fysikalisk kemi *S. O. Pettersson* förordnad till lärare i kemi vid högskolan i Stockholm.

Okt. 19. Docenten i grekiska språket *P. G. S. Jacobson* till lektor i latin och grekiska vid Vesterås högre allmänna läroverk.

„ Docenten i praktisk filosofi *L. M. Wærn* förordnad att från början af år 1882 förestå en folkskoleinspektörsbefattning inom ärkestiftet.

1882.

April 19. Docenten *K. F. S. Henning* utnämd till lektor i teologi vid Strengnäs högre allmänna läroverk.

Juni 7. E. o. professorn i anlytisk kemi *L. F. Nilson* antagen till föreståndare och agrikulturkemist vid landtbruksakademiens försöksstation

Sept. 1. Professorn i historia *C. G. Malmström* utnämd till riksarkivarie.

„ Docenten i klassiska språk *R. S. A. Hallström* utnämd till lektor i samma ämne vid Karlstads högre allmänna läroverk.

Sept. 29. Docenten i svensk allmän lagfarenhet m. m. *H. V. Martin* förordnas att förvalta ett byråchefsämbete inom generaltullstyrelsen (afsked från docenturen 4 Okt. 1882).

„ Docenten i grekiska språket *A. J. af Sillén* utnämd till lektor i latinska och grekiska språken vid Strengnäs högre läroverk.

1883.

April 20. Professorn i medicinsk och fysiologisk kemi *Aug. Almén* nämd till generaldirektör öfver medicinalstyrelsen.

IV.

Personalförhållanden.

1) Offentliga förtroenden.

Offentliga förtroenden af åtskillig art, som ej stått i direkt samband med universitetets egen uppgift, hafva på flera områden af offentlig verksamhet kommit universitetets lärare till del. Tvänne af dess professorer hafva haft plats i konungens statsråd, i det professorn i historia C. G. Malmström den 1 November 1878 utnämdes till statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet, hvilken plats han lemnade d. 27 Augusti 1880, och professorn i nationalekonomi och finansrätt C. G. Hammarskjöld d. 19 April 1880 utnämdes till konsultativt statsråd, hvarpå han efter statsrådet C. G. Malmströms afsked öfvertog ecklesiastikdepartementet, som han ännu förestår. —

Äfven bland svenska riksdagens ombud har universitetet varit representeradt. I första kammaren har adjunkten i filosofi F. G. Afzelius haft plats från och med riksdagen 1878 såsom representant för Upsala län. Professorn i teoretisk filosofi S. Ribbing representerade Norrbottens län i samma kammare under riksdagarne 1878 och 1879. I andra kammaren satt professorn i svensk statsrätt m. m. H. L. Rydin under riksdagen 1878 som representant för Upsala stad, efterträddes på denna plats under riksdagarne 1879—81 af professorn i nationalekonomi och finansrätt C. G. Hammarskjöld, men ingick åter som Upsalas representant för valperioden 1882—1884. Till representant i andra kammaren för Oroust och Tjörns domsaga af Bohuslän valdes för perioden 1882—1884 docenten i zoologi A. V. Ljungman.

I 1878 års kyrkomöte deltogo domprosten C. A. Torén och professor C. A. Cornelius såsom ombud för Upsala universitets teologiska fakultet, professorerna M. Johansson och S. Ribbing för ärkestiftets norra och södra valkrets, professor C. G. Hammarskjöld för Linköpings stifts andra valkrets och professor C. Y. Sahlin för Karlstads stifts andra valkrets. — Till 1883 års kyrkomöte utsåg teologiska fakulteten som ombud professorerna C. A. Cornelius och M. Johansson, och Upsala stift såsom kyrkligt ombud e. o. professorn E. S. V. N. Rudin. Lekmannaombud voro för Upsala stift professor E. C. H. Clason och för Karlstads stift univ:s rektor, prof. C. Y. Sahlin.

I statsrevisionen har professor N. L. Rydin tagit del åren 1879—1881.

Såsom censorer vid afgångsexamina från läroverken hafva tjänstgjort professorerna E. Löfstedt och F. W. Häggström under hela perioden, professorerna T. R. Thalén och G. Dillner till och med 1879, docenten C. Annerstedt till och med 1881, professor C. G. Lundqvist och adjunkten P. A. Geijer från och med 1880.

I kommittéer hafva följande tagit del. Professor C. A. Torén var vid periodens början fortfarande medlem af bibelkommissionen. År 1879 inträdde prof. M. Johansson i kommissionen för granskning af sista proföfversättningen af Nya Testamentet. Höstterminen 1877 satt prof. N. G. Kjellberg som ledamot af kommittén för utarbetande af förslag till hospitalsbyggnader. År 1879 var professor Löfstedt medlem af kommittén för utarbetande af förslag till likformig uppställning af läroböcker i språk för allmänna läroverken. Samma år nämndes prof. H. L. Rydin till ledamot af skatteregleringskommittén, hvars arbeten varade i 4 år. År 1880 erhöll professor I. Afzelius uppdrag af chefen för justitiedepartementet att biträda nya lagberedningen med utarbetande af förslag till ny rättegångsordning; år 1882 förordnades han till medlem af den skandinaviska sjölagskommittén. År 1881 förordnades prof. A. Almén till ledamot i kommittén för ordnande af den militära helsovården, under den tid dess verksamhet egnades åt uppgörande af förslag till ny

provianteringsstat. År 1882 om hösten nämdes prof. J. M. Sundén till ledamot af undervisningskommittén, och prof. Th. M. Fries till ledamot af den kommitté, som skall afgifva förslag till förändrad organisation af landtbruksläroverken. — Professor R. Thalén utsågs i Sept. 1881 af K. Maj:t till juryman vid den elektriska utställningen i Paris och till ombud vid den internationela kongressen för behandling af frågor rörande elektricitetens användning.

2) Utmärkelser.

Af utmärkelser, som tillfallit medlemmar af universitetet, hafva vi antecknat följande.

Med kallelse till ledamotskap i inhemska lärda samfund hafva följande medlemmar af universitetet hedrats: Svenska Akademien har invalt professorerna C. G. Malmström (1878) efter Hans Magnus Melin och C. R. Nyblom (1879) efter Elias Fries. — Vetenskapsakademien har invalt ärkebiskop A. N. Sundberg (1877), prof. C. G. Malmström (1877), e. o. prof. V. B. Wittrock (1878), prof. A. F. Holmgren (1880), e. o. prof. Ol. Hammarsten (1881) och docenten F. R. Kjellman (1882). — Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien har invalt docenten C. Annerstedt (1881). — Landtbruksakademien har valt till ledamot prof. Th. M. Fries (1879). — Akademien för de fria konsterna har till hedersledamot valt prof. C. R. Nyblom (1881). — Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia har invalt docenterna O. J. Alin (1877), H. G. Hjärne, S. J. Boëthius, G. O. F. Westling och C. F. E. Carlson (1880). — Vetenskapssocieteten i Upsala har kallat till medlemmar docenten V. B. Wittrock (1877), e. o. prof. O. Hammarsten och docenten M. Falk (1878), e. o. prof. S. F. Hammarstrand (1879), prof. H. L. Rydin (1882) och laboratorn M. G. Blix (1883). — Fysiografiska sällskapet i Lund har invalt professorerna C. B. Mesterton och T. R. Thalén (1878), professornaP. T. Cleve och Th. M. Fries samt e. o. prof. L. F. Nilson (1882).

Af kallelser utgångna från utländska samfund hafva vi antecknat följande. — Danske Videnskabernes Selskab i Kjöbenhavn har invalt prof. C. G. Malmström (1878) och prof. P. T. Cleve (1880). Den sistnämde har äfven blifvit kallad till hedersledamot af Royal Microscopical Society (1879) och af Chemical Society (1883), bägge i London. Professor H. Schultz har kallats till medlem af Royal Society i London (1882).

Svenska Akademien har tilldelat Karl XIV Johans pris åt docenten C. Annerstedt (1877), docenten C. D. af Wirsén (1878). Af anslaget till vittra författare m. m. har samma akademi tilldelat docenten O. Alin år 1878 500 kr., 1879 och 1880 600 kr. vid hvartdera tillfället, 1882 docenterna C. Annerstedt och J. A. Lundell 750 kronor hvardera och 1883 docenten J. A. Lundell 1,000 kronor.

Vetenskapsakademien har tilldelat adjunkten L. F. Nilson år 1878 sin medalj i guld öfver Schéele, år 1880 sin stora medalj i guld öfver Berzelius, hvilken samma medalj år 1881 gafs åt prof. P. T. Cleve. Ett exemplar i guld af sin minnespenning öfver Linné skänkte akademien år 1880 åt docenten F. R. Kjellman.

Räntan af Konung Oscar den andres jubelfestdonation har utdelats första gången 1879 åt docenten C. Annerstedt, 1880 till lika fördelning mellan docenterna F. A. G. Bergman och O. J. Alin, 1881 åt docenten M. G. Blix, 1882 åt docenten Hj. Theel och 1883 åt docenten F. R. Kjellman.

Geijerska priset gafs 1877 åt docenten *S. T. Boëthius* och 1881 åt docenten *G. O. F. Westling*.

Af svenska och norska ordensutmärkelser hafva följande fallit på universitetets lott. Till kommendör med st. korset af k. Nordstjerneorden prof. emeritus C. W. Böttiger (1877); till kommendörer af samma orden prof. S. Ribbing (1877), prof. W. E. Svedelius (1879), prof., statsrådet C. G. Hammarskjöld (1882); till riddare af samma orden prof. J. Th. Hagberg (1877), räntmästaren friherre L. H. Gyllenhaal (1877), prof. J. S. Landtmanson (1879), e. o. prof. E. C. H. Clason (1879),

docenten F. R. Kjellman (1880), prof. T. R. Thalén (1881) och prof. E. Löfstedt (1882). — Till kommendörer af k. Vasaorden prof. C. B. Mesterton (1877) och prof. P. Hedenius (1879). Till riddare af samma orden akademikamrern E. C. F. Schenson (1877) och vice bibliotekarien A. Lagerberg (1878). Till historiograf i survivans vid K. Maj:ts orden d. 26 Nov. 1877 docenten C. Annerstedt. — Till kommendör af k. norska S:t Olafsorden rektor, professor C. Y. Sahlin (1882), och till riddare af samma orden prof. A. F. Holmgren. — H. Maj:t behagade vid jubelfesten tilldela rektor, prof. Sahlin riddarekorset af k. Nordstjerneorden i briljanter.

Af utländska ordensutmärkelser hafva följande kommit till vår kännedom. Till riddare af k. danska Dannebrogsorden år 1878 professorerna P. Hedenius och C. R. Nyblom och år 1880 docenten F. R. Kjellman; till riddare af ryska S:t Annæordens andra klass prof. A. F. Holmgren (1879); till riddare af k. italienska S:t Mauritii- och Lazari-orden docenten F. R. Kjellman (1880); till kommendör af badiska Zähringer-Löwenordens andra klass kanslerssekreteraren, prof. C. E. J. Rogberg (1881); till riddare af samma orden docenten O. J. Alin (1881); till riddare af franska Hederslegionen prof. T. R. Thalén (1881).

3) **Stipendietillsättningar.**

Fasta docentstipendier à 1,500 kronor om året att innehafvas i 3 år med möjlig förlängning från ett till tre år, af hvilka 2 tillhöra den teologiska, 2 den juridiska och 7 den filosofiska fakulteten (historia, filosofi, klassiska språk, nyare språk, matematik, naturvetenskap och naturhistoria), hafva bortgifvits till följande docenter:

1878.

Docenterna *G. Jacobsson* och *U. R. F. Sundelin* inom teologiska fakulteten;
docenten *I. Afzelius* inom den juridiska;
docenterna *C. Annerstedt*, *C. R. Röding* och *L. E.*

Svedmark (i historia, klassiska språk och naturvetenskap) från och med 1 Januari 1878.

1879.

Febr. 1. Docenten *A. O. Winroth* i juridiska fakulteten från 1 Jan. 1879.

Febr. 5. Docenten *H. Edfeldt* (i filosofi) från 1 Febr. 1879.

Mars 5. Docenten *Hj. Theel* (i naturhistoria) från 1 Febr. 1879.

Nov. 25. Docenten *A. S. Söderblom* (i matem. vetenskaperna) från 1 Okt. 1879.

Dec. 29. Docenten *A. Erdmann* (i nyare språk) från 1 Okt. 1879.

1880.

Maj 25. Docenten *C. E. Sandström* (i klassisk språk) från 17 Januari 1880.

Juni 5. Docenten *D. Davidson* i juridiska fakulteten från 1 April 1880.

Juni 17. Docenten *H. Martin* i juridiska fakulteten från 1 Juni 1881.

Okt. 19. Docenten *G. Jacobson* i teol. fak:n för ytterligare 3 år från 1 Jan. 1881.

Okt. 19. Docenten *U. R. F. Sundelin* i teol. fakulteten för ytterligare 3 år från 1 Jan. 1881.

1881.

Jan. 19. Docenten *S. O. Pettersson* (i kemi) från 1 Jan. 1881.

Jan. 22. Docenten *C. Annerstedt* (i historia) för ytterligare 3 år från 1 Jan. 1881.

Sept. 30. Docenten *Å. G. Ekstrand* (i kemi) för 3 år från 1 Sept. 1881.

Okt. 21. Docenten *J. A. Ekman* i teol. fakulteten från 1 Okt. 1881.

1882.

Jan. 30. Docenten *H. Edfeldt* (i filosofi) för ytterligare 3 år från 1 Febr. 1883.

Febr. 20. Docenten *Hj. Théel* för ytterligare 3 år från 1 Febr. 1882.

Jan. 21. Docenten *J. E. Berggren* i teologiska fakulteten från 1 Juli 1882.

Okt. 10. Docenten *H. Hjärne* (i historia) från 1 Juli 1882.

„ Docenten *K. H. Blomberg* i juridiska fakulteten från 1 Okt. 1882.

Dec. 4. Docenten *A. Erdmann* (i nyare språk) för ytterligare 5 år från 1 Okt. 1882.

„ Docenten *A. L. A. Söderblom* (i matematik) för ytterligare 3 år från 1 Okt. 1882.

1883.

Jan. 30. Docenten *C. E. Sandström* (i klassiska språk) på ytterligare 3 år från 17 Jan. 1883.

April 4. Docenten *D. Davidson* i juridiska fakulteten för ytterligare 3 år från 1 April 1883.

Rörliga docentstipendier à 1,200 kronor årligen att innehafvas i 3 år, med möjlig förlängning af ett till tre år, hafva innehafts af följande personer:

1878.

Febr. Docenterna *F. A. G. Bergman*, *H. Edfeldt*, *V. B. Wittrock*, *T. Tullberg* och *H. N. Almkvist* för 3 år från och med 1878.

Nov. 19. Docenten *O. Alin* från 1 Sept. 1878.

1879.

Mars 28. Docenten *L. F. Leffler* från 1 Febr. 1879.

Okt. 9. Docenten *F. R. Kjellman* från 1 Aug. 1879.

1881.

Mars 11. Docenten *E. O. Burman* från 1 Jan. 1881.

April 11. Docenten *A. N. Lundström* från 1 Jan. 1881.

Okt. 27. Docenten *O. J. Alin* ytterligare 3 år från 1 Sept. 1881.

Dec. 30. Docenten *K. M. Thordén* från 1 Nov. 1881.

1882.

Sept. 20. Docenten *A. F. Berger* från 1 April 1882.

Okt. 27. Docenten *F. R. Kjellman* ytterligare 3 år från 1 Aug. 1882.

Filénska legat à 500 kronor årligen i 3 år hafva tilldelats följande docenter:

1878.

d. 8 April åt docenten *O. J. Alin* från d. 1 Maj 1878.

d. 1 Okt. åt docenten *C. E. Sandström* från 1 Juli 1878.

d. 30 Dec. åt docenten *Hj. Théel* från 1 Juli 1878.

1879.

d. 28 Mars åt docenten *E. O. Burman* från 1 Jan. 1879.

1880.

d. 10 Maj åt docenten *M. F. Lundgren* från 1 Jan. 1880.

d. 28 Sept. åt docenten *Å. G. Ekstrand* från 17 Jan. 1880.

1881.

d. 10 Maj åt docenten *A. F. Berger* från 1 Jan. 1881.

d. 30 Dec. åt docenterna *A. G. Noreen* och *L. H. Åberg* från och med höstterminen 1881.

1882.

d. 18 Nov. åt docenten *O. A. Danielsson.*

Riksstatens Resestipendier, det större à 2,000, det mindre à 1,500 kronor, som hvarje år bortgifvas, hafva tilldelats följande personer:

För år 1878:

det större åt docenten *M. F. Lundgren* för att vid universitetet i Leipzig studera germanska språk, med afseende särskildt fäst vid hvad som vore af vikt för det nordiska språkstudiet, samt allmän jämförande språkvetenskap.

det mindre åt akad.-adj. *L. F. Nilson*, som hade för afsikt, dels att studera den kemiska afdelningen af verldsutställningen i Paris, dels att under besök på utlandets förnämsta laboratorier taga kännedom om undervisningens bedrifvande därstädes.

För år 1879:

det större åt docenten *O. Widman* för studerande af de tyska universitetens laboratorier.

det mindre åt docenten *A. G. Noreen* för att idka språkvetenskapliga studier, företrädesvis i Leipzig.

För år 1880:

det större åt docenten *H. Hjärne* för att i utlandet, hufvudsakligen i Österrike och Ryssland, studera Sveriges forna förhållande till de slaviska nationaliteterna, synnerligast under 16 och 17 århundradena. Docenten Hjärnes resa utsträcktes sedan ända till höstterminen 1882, efter att vitterhetsakademien tilldelat honom det Letterstedtska resestipendiet å 4,500 kr., och K. Maj:t af statsmedel förunnat honom ett understöd af 2,000 kronor.

det mindre åt docenten *O. J. Alin* för att i Tyskland, företrädesvis München, studera historia och statsrätt.

För år 1881:

det större åt docenten *O. A. Danielsson* för att idka språkvetenskapliga studier vid tyska universitet.

det mindre (åt docenten *A. N. Lundström* samt efter dennes afsägelse) åt docenten *L. Wærn* för att vid tyska universitetet studera psykologi och logik.

För år 1882:

det större åt e. o. prof. *G. Dillner* för att taga kännedom om den matematiska undervisningen vid de förnämsta läroanstalterna i Frankrike och Italien.

det mindre åt docenten *A. J. af Sillén* för att deltaga i arbetet vid seminariet för klassisk filologi vid Leipzigs universitet.

För år 1883:

det större åt docenten *O. V. Petersson* för att i Tyskland och Frankrike dels studera nerv- och barnsjukdomar, dels taga kännedom om nyare sjukhus och sjukvårdsinrättningar och om sättet för den kliniska undervisningens bedrifvande.

det mindre åt doc. *L. H. Åberg* för att vid tyska universitet taga kännedom om resultaten af de nyaste forskningarne inom den praktiska filosofiens propedevtik.

Sederholmska resestipendierna, bestående af ett utrikes å 2,100 kronor, som bortgifves hvart tredje år, och 2 inrikes å 500 och 400 kronor, som årligen bortgifvas, hafva innehafts af följande personer:

Det utrikes resestipendiet tilldelades år 1879 docenten i praktisk filosofi *K. R. Geijer* för att taga kännedom om den filosofiska undervisningen vid främmande universitet, och 1882 fil. kand. *C. G. Stjernström* för drifvande af språkvetenskapliga, förnämligast slaviska studier i Leipzig med flera orter.

De inrikes resestipendierna hafva tilldelats:

1878. Det större åt fil. kand. *P. O. C. Aurivillius* för resa till Vadsöe i ändamål att vid kapten Sven Foyn's etablissement för hvalfångst få undersöka bardhvalarnes anatomi och i öfrigt göra de zoologiska iakttagelser, som kunde erbjuda sig.

Det mindre åt docenten *A. G. Noreen* för att med ledning af prof. C. Säves efterlemnade, i Visby befintliga handskrifna samlingar och under intendenten P. A. Säves medverkan studera Gotlands allmogemål.

1879. Det större åt amanuensen *G. Holm* för att studera de siluriska lagren i Norge.

Det mindre åt docenten *H. Hjärne* för att anställa arkivforskningar rörande Sveriges medeltid.

1880. Det större åt juris kand., fil. doktor *K. H. Blomberg* för att i Kristiania och Köpenhamn studera grannländernas administrativa förhållanden.

Det mindre åt fil. kand. *E. V. Ekstrand* för en botanisk resa i norska Finmarken.

1881. Det större åt tredje biblioteksamanauensen, docenten *A. L. Bygdén* för anställande af arkivforskningar i Jämtland.

Det mindre åt fil. lic. *J. A. Lagermark* för drifvande af källstudier rörande Carl XII:s historia i Köpenhamnsarkiven.

1882. Det större åt docenten *A. N. Lundström* för botaniskt-morfologiska undersökningar af Jämtlands flora.

Det mindre åt fil. lic. *S. I. A. Boije af Gennäs* för undersökning af Södermanlands runstenar.

Fjärde Novemberstipendiet, som utgår med 1,200 kr. i och för studier vid Kristiania universitet, har innehafts af:

1879. Fil. kand. *S. I. A. Boije af Gennäs.*

1880. Fil. kand. *N. I. Höjer.*

1881. Docenten *F. A. Schagerström.*

1882 utdelades ej stipendiet.

1883. Fil. lic. *G. E. Axelson.*

•

V.

Vetenskaplig verksamhet.

1) Utgifna arbeten.

Universitetets årsskrift, i hvars redaktionskommitté professor Sahlin är ordförande, har under åren 1877—83 utgifvits. Der intagna vetenskapliga afhandlingar hafva varit:

1877.

Teologi:

Martin Johansson. Om det lutherska kyrkobegreppet.
Joh. Aug. Ekman. Likheten mellan Esaias kapp. 40—66 och Jeremias, betraktade med hänsyn till frågan om de förras ursprung.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

M. B. Richert. Försök till belysning af mörkare och oförstådda ställen i den poetiska eddan.
Leop. Fr. Leffler. Om *v*-omljudet af *ĭ*, *ī* och *ei* i de nord. språken. I. Om *v*-omljudet af *ĭ* framför nasal.
Oskar Klockhoff. Partalopa saga för första gången utgifven.
Ad. Noreen. Fryksdalsmålets ljudlära.

Program:

C. Y. Sahlin. Om ministrarne i den konstitutionela monarkien enligt Boströms statslära.
„ Om subjektivt och objektivt betraktelsesätt i filosofien.

Festskrifter:

C. Y. Sahlin. Kants, Schleiermachers och Boströms etiska grundtankar.
A. N. Sundberg. Jakob Ulfsson, Svea rikes ärkebiskop 1470—1515.
E. V. Nordling. Om präskription enligt svensk allmän förmögenhetsrätt.
C. B. Mesterton. Ett kejsarsnitt.
C. R. Nyblom. Johan Tobias Sergel, Sveriges förnämsta konstnärssnille.
C. J. Walberg. Åtgärder för lagförbättring 1633—65. I.
H. Edfelt. Om begreppet sedlighet.
O. Alin. Om svenska rådets sammansättning under medeltiden.
Fr. Tamm. Om fornnordiska feminina afledda på *ti* och på *iþa.*

1878.

Matematik och Naturvetenskap:

H. Wilh. Arnell. Om vegetationens utveckling i Sverige åren 1873—75.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Lawrence Heap Åberg. Bidrag till en framställning och kritik af Kants lära om det moraliskt onda.
Eugène Schwartz. Om oblika kasus och prepositioner i fornsvenskan från tiden före år 1400.
C. E. Sandström. Studia critica in Papinium Statium.
„ Emendationes in Propertium, Lucanum, Valerium Flaccum.
Andr. Frigell. Collatio codicum Livianorum atque editionum antiquissimarum. Contulit, collegit, commentationibus intruxit. Pars I, libros I—III continens.

Program:

C. Y. Sahlin. Om naturens lif.
„ Är det sköna rent?
„ Om bestämningsgrunders valbarhet.

1879.

Rätts- och Statsvetenskaper:

A. O. Winroth. Om tjenstehjonsförhållandet enligt svensk rätt. I.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Ol. Vilh. Knös. De digammo homerico quæstiones. III.
L. Edman. Zur Rection der deutschen Präpositionen. 1 Lieferung.
Erik Olof Burman. Om den nyare italienska filosofien.
Herman Almkvist. Om det sanskritiska ahám.

Matematik och Naturvetenskap:

Gust. Eneström. Differenskalkylens historia. I.
Axel Söderblom. Om algebraiska eqvationer och eqvationscurvor.

Program:

C. Y. Sahlin. Om det inre och det yttre.

1880.

Teologi:

Rob. Sundelin. Framställning och granskning af Luthers sociala etik. I. Familjen.

Rätts- och Statsvetenskaper:

David Davidson. Bidrag till jordränteteoriens historia.
Hugo Blomberg. Om Sveriges högsta domstols statsrättsliga ställning och betydelse.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Fredr. Tamm. Om tyska ändelser i svenskan.
Adolf Noreen. Om behandlingen af lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de öst-nordiska språken.
Leopold Fredr. Leffler. Om 1607 års upplaga af Uplandslagen.
Magnus Fredr. Lundgren. Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn.
Carolus Ax. Brolén. De philosophia L. Annæi Senecæ.
Oskar Klockhoff. Studier öfver Þiðreks saga af Bern.

1881.

Teologi:

Joh. Erik Berggren. Om apostlarnes och församlingens i Jerusalem förhållande till Paulus och de hedningkristne enligt Galaterbr. 1: 11—2: 14 och Apostlag. 15: 1—31.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Oskar Klockhoff. Studier öfver Eufemiavisorna.
Fredr. Tamm. Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken.
Erik Henrik Lind. Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarne.
Andreas Frigell. Epilegomena ad T. Livii librum primum.
„ Epilegomena ad T. Livii librum vicesimum primum.
O. A. Danielsson. Grammatiska anmärkningar. I. Om de indoeuropeiska femininstammarne på $-\bar{\imath}$ och några dermed beslägtade bildningar i grekiska och latinska språken.

Program:

C. Y. Sahlin: Hvad är det högsta i historien?

1882.

Teologi:

Joh. Aug. Ekman. Det kristna prestembetets ursprung, betraktadt från historisk och praktisk synpunkt. I. Den kristna församlingens embeten under den apostoliska tiden och det i kristenheten fortfarande prestembetets sammanhang med dessa.
Helge Donatus Janson. Om Fausti Socini ställning till försoningsläran.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Hans Edfelt. Om den Boströmska filosofiens förhållande till den Kantiska.
Fredr. Tamm. Slaviska lånord från nordiska språk.

Program:

C. Y. Sahlin. Om logikens uppgift.
„ Om personlig storhet.

1883.

Rätts- och Statsvetenskaper:

I. S. Landtmanson. Svensk rättshistoria i utlandet. Karl v. Amira, Altschwedisches Obligationenrecht.

Ossian Berger. Om tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt om förmyndarekammare enligt svensk rätt.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Andreas Frigell. Propertii elegiæ duodecim. Suecicis versibus expressit adnotationibusque instruxit.
Joh. Aug. Lagermark. Karl XII:s krig i Norge 1716.
O. A. Danielsson. Grammatiska anmärkningar. II. Om de grekiska substantiverna med nominaländelsen -ώ.

Matematik och Naturvetenskap:

Göran Dillner. Om matematikens studium i Italien och Frankrike. Reseberättelse.
Johan Edvard Alén. Om några derivat naftalins α- och β-disulfonsyror.

Program:

C. Y. Sahlin. Om grundformerna i logiken.
„ Om andlig frihet.

För hufvuduppsatserna i de tidskrifter, som vid universitetet utgifvas, nämligen "Teologisk Tidskrift", "Läkareföreningens Förhandlingar", "Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif" och "Samlaren", få vi hänvisa till här nedan följande alfabetiska förteckning å författare och deras arbeten:

I. Afzelius. Striden för rätten af Rud. v. Ihering. Öfvers. Ups. 1879.
„ Om parts ed såsom processuelt institut. Ups. 1879.
„ Grunddragen af rättegångsförfarandet i tvistemål.
„ Jemförande framställning af utländsk och svensk lagstiftning. Stockh. 1882.
„ Om rätten, rättsvetenskapen och den juridiska undervisningen i Tyskland (Tidskr. f. Rättsskipn. etc. 1877).
„ Om Tyska rikets högsta domstol (ib. 1881).
„ Några ord i juryfrågan (N. Juridiskt Arkiv. 1883).
J. E. Alén. Om några derivat naftalins syror (Se: Årsskr. 1883).
A. M. Alexandersson. Grekisk metrik. Sthm 1877.

O. J. Alin. Om Svenska rådets sammansättning etc. (Se: Årsskr. 1877).
„ Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. Del III (1521—1611). Stockh. 1877, 78.
„ Trettioåriga krigets historia (i "Illustrerad Verldshistoria"). Stockh. 1877, 78.
„ Kristina Nilsdotter (Gyllenstjerna) (i Redogörelse för h. elem.lärov. för flickor). Upsala 1878.
„ B. v. Schinkels "Minnen ur Sveriges nyare historia". Del XII. Afd. 1. Ups. 1881.
A. Almén. Loka brunns vatten undersökt 1877.
„ Karlstads jernvatten ånyo undersökt 1877 och 1878.
„ Jemförelse mellan naturliga mineralvatten och konstgjorda, tillverkade vid Apotekarnes mineralvattens aktiebolag i Stockholm (Ups. Läkarefören. Förhandl. B. 11, 13).
„ Analyse des Fleisches einiger Fische (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Lunds brunnsvatten undersökt 1878. — Punschanalyser. — Om Karlsbader-salter. — Några jernvattens styrka. — Svenska maltdrycker. — Näringsmedlens sammansättning, värde och pris. — Lannaskeda brunns jernvatten. — Jernvatten från Kuppis vid Åbo. — Dricksvattens renande på kemisk väg medelst jernklorid och kalkvatten. — Stockholms vattenlednings vatten, sand- och kolfiltreradt (Ups. Läkarefören. Förhandl. B. 14—17).
H. Almkvist. Om det sanskritiska ahám (Se: Årsskr. 1879).
„ Die Bischari Sprache beschreibend und vergleichend dargestellt. B. I. Einleitung und Grammatik. I. Beschreibender Theil (Acta Soc. Sc. Ups. 1881).
„ Persiska texter i urskrift och omskrift, samt några öfversättningar från arabiska och ryska språken.
C. Annerstedt. Upsala Universitets Historia. Del I (1477—1654). Upsala 1877.
„ D:o D:o. Bihang. I. Handlingar 1477—1654. Ups. 1877.
„ England under Stuartarne (i Illustr. Verldshistora. Del. 4 och 5).
„ Upsala Universitet 1827—1877 (Nordisk Tidskrift. 1878).
„ Jacob Letterstedt och hans stiftelser (ib.).
„ Några ord om statsjärnvägar och enskilda järnvägar (Nat. Ekon. Fören. Förh. 1879).

C. Annerstedt. Öfversigt af Sveriges historiska literatur 1878—1880 (i Jahresberichte d. gesch. wissenschaft. Berlin).
„ Diverse artiklar i Nordisk Familjebok.
H. W. Arnell. Om vegetationens utveckling etc. (Se: Årsskr. 1878).
A. Berger. Sur quelques applications de la formation gamma à la théorie des nombres (Acta Soc. Sc. Ups. 1880).
„ Elementära bevis för några formler i gammafunktionens teori (Öfvers. af Vet.-Ak. Förh. 1880).
„ En generalisation af några formler i gammafunktionens teori (ib. 1881).
„ Sur une application des nombres des classes des formes quadratiques binaires pour un déterminant négatif (Acta Soc. Sc. Ups. 1882).
O. Berger. Om tillsynen å förmyndares förvaltning etc. (Se: Årsskr. 1883).
J. E. Berggren. Några ord rörande Matteus-evangeliets uppkomst (Teol. Tidsskr. 1879).
„ Om apostlarnes och församlingens i Jerusalem förhållande etc. (Se: Årsskr. 1881).
S. Berggren. Om Azolla's prothallium och embryo (Lunds Univ. Årsskr. T. 16).
F. A. G. Bergman. Om Sveriges folksjukdomar. H. 2, 3. Ups. 1877.
„ Uppsatser i Upsala Läkareförenings Förhandlingar.
F. Björnström. Algesimetrie, eine neue einfache Methode zur Prüfung der Hautsensibilität (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ De psychiatriska systemerna. Öfversigt. Ups. 1877.
M. G. Blix. En lymfkardiograf.
„ Nya bidrag till oftalmometriens utveckling. En sjelfregistrerande perimeter (i Upsala Läk.-fören. Förh.).
H. Blomberg. Om Sveriges högsta domstols statsrättsl. ställning etc. (Se: Årsskr. 1880).
S. J. Boëthius. Den franska revolutionens historia (i Ill. Verldshistoria. Del 5).
„ Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. Del 5 (hvaraf tiden 1718—55 är bearbetning af afl. doc. Tengbergs ms., det följande självständig utarbetning).
„ Bihang till B. v. Schinkels Minnen ur Sveriges nyare historia. B. I—III. Ups. 1880, 81, 82.
„ Statsrådet J. A. Ehrenströms historiska anteckningar. Ups. 1882, 83.

C. Bohlin. Bestämning af Upsala Observatorii polhöjd (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. B. 6).

K. Bohlin. Folktoner från Jämtland (Nyare Bidr. t. känned. om de svenska landsmålen. 1883).

C. E. A. Bowallius. Notes on the Pterygocera arenaria, Slabber. With 4 pl. (Bih. t. Vet.-Ak. Handl. B. 4).

„ Janthe, a new genus of Isopoda. With 3 pl. (ibid. B. 6).

C. A. Brolén. De philosophia ... Senecæ (Se: Årsskr. 1880).

E. O. Burman. Om den nyare ital. filosofien (Se: Årsskr. 1879).

A. L. Bygdén. Upsala Universitets fyrahundra års jubelfest Sept. 1877. Stockh. 1879.

„ Ur Lidénska brefsamlingen å Upsala universitetsbibliotek (Samlaren. 1880, 81, 82).

„ Upsala Universitets matrikel. Upsala 1883.

C. F. E. Carlson. Sverige och Preussen 1701—1709 (Hist. Bibl. 1880).

„ Drottning Kristina (i Sveriges historia från äldsta tid etc. B. 4).

„ Sverige på kongressen i Wien (Histor. Tidskr. 1883).

E. C. H. Clason. Uppsatser i Upsala Läkareförenings Förhandlingar.

P. T. Cleve. Lärobok i kemi för begynnare. I. Oorganisk kemi. II. Organisk kemi. Sthlm 1878, 79.

„ Exsickatverket ”Diatoms.” Samling af mikroskopiska preparat af diatoméer, utgifna af P. T. Cleve och J. D. Möller med biträde af A. Grunow. Sex samlingar med 324 preparat. —

„ Om ϑ-nitronaftalinsulfonsyra och ϑ-diklornaftalin. — Om några didym- och lantanföreningar. — Om några derivat af η-diklornaftalin. — Om klorostannat af jordartmetallerna. — Om skandium. — Om tillvaron af tvänne nya grundämnen i erbinjorden. — Om erbinjorden. — Om tulium. — Om cholalsyrans oxidationsprodukter. — Om choloidansyra. — Färskvattens-diatomacéer från Grönland och Argentinska Republiken. — Om yttriums atomvigt (Öfvers. af Vet.-Ak. Förh.).

„ Diatoms from the West-Indian Archipelago (Bihang t. Vet.-Ak. Handl.).

„ Beiträge zur Kenntniss d. arctischen Diatomeen. — On some new or little known diatoms. Tillsammans med A. Grunow (Vet.-Akad. Handl.).

„ Om jordarterna (Nord. Tidskr. 1880).

„ Om naturforskningens resultat och mål. Charles Darwins verk och betydelse för naturforskningen (Ny svensk Tidskr.).

P. T. Cleve. I "Vetenskap för alla": ett antal uppsatser och redigerat del 3.
„ Kemiska och mineralogiska art. 13, 14 i Nordisk Familjebok.
„ Artiklarne: Yttrium, Cerium, Didyme, Erbium, Lanthane i Wurtz's Dictionnaire de Chimie pure et appliquée.
„ I Comptes rendus de l'académie des sciences de Paris och i Bulletin de la soc. chim. de Paris flera öfversättningar af de i Öfvers. af Vet.-Akad. Förhandl. publicerade uppsatserna.
„ Ueber einige diluviale und alluviale Diatomeenschichten Norddeutschlands. Tillsammans med A. Jentzsch (Schrift. d. physik.-ökonom. Ges. zu Königsberg).
„ Outlines of the geology of the northeastern West-India islands (i Annals of the New-York Academy of Sciences).

C. A. Cornelius. Det nittonde århundradets kyrkohistoria. Upsala 1879.
„ Förslag till revision af den Svenska Psalmboken. Stockholm 1879.

O. A. Danielsson. Grammatiska anmärkningar. I (Se: Årsskr. 1881).
„ D:o D:o II (ib. 1883).

H. T. Daug. Differential- och Integralkalkylens användning vid undersökning af linier i rymden och bugtiga ytor. I. 1877
„ Quelques formules relatives à la flexion des surfaces réglées (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Formules pour la détermination des équations d'une courbe dont on connait diverses propriétés relatives à la courbure ou à la torsion (ibid. 1878).

D. Davidson. Bidrag till jordränteteoriens historia (Se: Årsskr. 1880)
„ Artiklar i Nordisk Familjebok.

G. Dillner. Mémoire sur le problème des *n* corps (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Sju afhandligar om lineära differentialequationerna i *n* kroppars problemet (Comptes rendus. 1880—81).
„ Sur les intégrales définies des fonctions d'une variable complexe (Vet.-Akad. Handl. B. 18).
„ Om integration af differentialeqvationerna i *n* kroppars problemet (Öfvers. af Vet.-Akad. Handl. 1882).
„ Sur l'intégration des équations différentielles du problème des *n* corps (Annali di matematica pura ed applicata. Serie II:a. Tomo XI:o).

G. Dillner. Aperçu d'une nouvelle manière de représenter les inversions des intégrales hyperelliptiques (Mémoires de la Société des sciences physiques et naturelles de Bordeaux. Tome V. 2:e série. 3:e cahier. 1882).

„ Sur l'intégration des éqvations différentielles du pendule conique (Acta Soc. Sc. Ups. 1882).

„ Om matematikens studium i Italien etc. (Se: Årsskr. 1883).

K. F. Dusén. Bidrag till Härjedalens och Helsinglands flora (Öfvers. af Vet.-Akad. Förh. 1880).

„ Bidrag till vestra Medelpads flora (Botan. Notis. 1881).

„ Astragalus penduliflorus Lam., neu für die Flora des nördlichen Europa (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. B. 6).

H. Edfelt. Om begreppet Sedlighet (Se: Årsskr. 1877).

„ Kants lära om det moraliskt onda. Upsala 1878.

„ Om den Boströmska filosofiens förhållande till den Kantiska (Se: Årsskr. 1882).

„ Skrifter af Christopher Jacob Boström. Del I (med en inledning: Om den Boströmska filosofiens förhållande till de historiskt gifna filosofiska systemer, som äro hennes förutsättningar). Upsala 1883.

L. Edman. Zur Rection d. deutschen Präpos. (Se: Årsskr. 1879).

J. A. Ekman. Likheter mellan Esaias kapp. 40—66 etc. (Se: Årsskr. 1877).

„ Dryckenskapens djupaste grund och säkraste botemedel. Betraktelse öfver Ef. 5: 18. Ups. 1880.

„ Det kristna prestembetets ursprung etc. (Se: Årsskr. 1882).

„ Kristliga betraktelser. Ups. 1882.

Å. G. Ekstrand. Retén und einige Derivate desselben (Liebigs Annal. d. Chemie. B. 185).

„ Ueber ein Trinitronaphtol (Ber. d. deutschen chem. Ges. 1878. X och XI).

„ Ueber Hydrochinonphtalein (Ber. d. deutsch, chem. Ges. 1878. XI).

„ Om några nitronaftoësyror (Öfvers. af Vet.-Akad. Förh. 1879).

„ Om arten och utsträckningen af menniskans kunskap om naturen (Ny svensk Tidskr. 1879).

„ Tillsammans med O. Pettersson: Kritik der Meyerschen Dampfdichtebestimmungsmethode (Ber. d. deutsch. chem. Ges. 1880).

Å. G. Ekstrand. Anwendung d. Dumaschen Methode zur Untersuchung d. Gaszustandes wasserfreier u. wasserhaltiger Ameisensäure u. Essigsäure (ibid.).

G. H. Eneström (och M. B. Swederus). Vestmanlans-Dala i Upsala studerande nation 1595—1800. Stockh. 1877.

„ Differenskalkylens hist. (Se: Årsskr. 1879).

„ Ett konvergenskriterium från början af 1700-talet (Öfvers. af Vet.-Akad. Förh. 1879).

„ Om upptäckten af den Eulerska summationsformeln (ib.).

A. Erdmann. Några anmärkningar om personalpronomina i nyengelska dialekter (Forh. paa det andet nord. filologmöde i Kristiania 1881).

M. Falk. Sur les fonctions imaginaires à l'égard spécial du calcul des résidus (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Method to find the greatest common measure of two rational integral functions of x (ibid. 1878).

„ Sur une propriété des déterminants nuls (Nouv. Correspond. Mathém. 1878).

„ Sur la méthode d'élimination de Bezout et Cauchy (Acta Soc. Sc. Ups. 1879).

„ Integration af två partiela differentialeqvationer (i Redogör. f. allm. lärov. i Ups. 1880—81).

„ En anmärkning om partiela differentialeqvationer (Tidsskr. f. Mat. 1881).

I. Fehr. Fabeln om kärleken och dårskapen i den svenska literaturen (Samlaren. 1883).

C. G. Fineman. Om Oceanvägarne (Vetensk. för alla. B. 3).

„ De meteorologiska arbetena inom Sverige (Nord. Tidskr. 1881).

„ Förteckning på svenska arbeten och uppsatser i meteorologi, publicerade 1856—1880 (ib.).

Th. Fries. Upptäcktsresor i Polarhafvet af J. Payer. Öfvers. och bearbetning. Stockh. 1877.

„ Polyblastiæ scandinavicæ (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Carl von Linnés anteckningar öfver Nemesis Divina. Ny upplaga. 1877 (i fören. med Elias Fries).

„ Tal vid Upsala universitets fest till Carl von Linnés minne d. 10 Jan. 1878.

„ On the lichens collected during the English polar-expedition of 1875—76 (Journ. of Linnæan Soc. 1879).

Th. Fries. Redigerat "Vetenskap för alla" efter R. Browns engelska original. Del. 1, 2 (1878, 79). Däri författat: Insektsätande växter. Om växternas hår. Växtrikets dvärgar. Några egendomligheter vid växternas blomning. I del 3: Om växternas groning. Om potatispesten.
„ Om växternas spridande (Ur vår tids forskning).
„ Jämte R. Fries ombesörjt utgifvandet af "E. Fries: Icones selectæ Hymenomycetum." Fasc. XII—XVII. 1878—82.
A. Frigell. Dionysius Halikarnasseus, Roms historia året 461 f. Chr. Med förklaringar och kritiskt bihang. Ups. 1878.
„ Kebes' Tafla. Allegorisk målning af menniskolifvet. Öfversättning med förklaringar och kritiskt bihang. Ups. 1878.
„ T. Livii lib. XXI (2 uppl.) och lib. XXII. Med förklaringar. Stockh. 1879.
„ Livius som historieskrifvare. Inledning till Livii skrifter. Stockh. 1880.
„ T. Livii lib. I. Med förkl. Stockh. 1880.
„ Epilegomena ad T. Livii lib. I (Se: Årsskr. 1881).
„ Epilegomena ad T. Livii lib. XXI (ib.).
„ Titi Livii lib. II. Med förklaringar. Stockh. 1882.
„ Titi Livii a. u. c. libri. Ex rec. Frigellii. Vol. II. Fasc. 1 (lib. XXI). Gothæ 1882.
„ Propertii Elegiæ duodecim etc. (Se: Årsskr. 1883).
R. F. Fristedt. Joannis Franckenii Botanologia, nunc primum edita, præfatione historica, annotationibus criticis, nomenclatura Linnæana illustrata (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Redigerat Upsala Läkareförenings Förhandlingar. Tom. XII—XVIII. Däri författat en mängd uppsatser.
G. Frunck. Ett bidrag till Israel Holmströms monografi (Samlaren. 1881).
K. R. Geijer. Om prof. Heegaards "Bidrag til Spörgsmaalet om Filosofiens Betydning og Værd. Ups. 1879.
P. A. Geijer. Fransk ballad från 13:de seklet (Nord. Tidskr. f. Filologi. N. R. III).
„ Om Jeanne Darc. En literaturstudie (Årsprogr. f. h. elem.-lärov. f. flickor. Ups. 1877).
„ Anmälan af Victor Hugo och det nyare Frankrike. En studie (Ny svensk Tidskr. 1880).
„ Iakttagelser öfver franska språket med afseende på dess syntax och ordförråd (Pedag. Tidskr. 1881).

P. A. Geijer. Om de franska episka versformernas ursprung (Föredr. på 2:dra nord. filologmötet i Kr:ia 1881).

„ Åtskilliga artiklar i Nordisk Familjebok.

G. A. Gustafsson. Gotlands i Upsala studerande nation. 1, 2. Ups. 1877, 78.

„ Berättelse om grafundersökningar gjorda i Lärbro socken, Gotland, 1877 (Vitt.-Akad. Månadsblad. 1878).

J. Th. Hagberg. Italiensk språklära. 2:a öfversedda uppl. Ups. 1882.

J. Hagströmer. La réforme des prisons et les congrès pénitentiaires internationaux. Stockh. 1878 (Omtryckt i Comptes-rendus du Congrès etc. I. Neuchatel 1879).

„ Granskning af förslaget till strafflag för storfurstendömet Finland. Ups. 1879.

„ Om rätten till nödvärn (Öfverläggningsämne vid 4:de nord. juristmötet i Stockh. 1881).

„ Gesetzgebung, Praxis und Wissenschaft des schwedischen Strafrechts im Jahre 1882 (Zeitschr. f. d. ges. Staatswissenschaft. II. Berlin 1882).

O. Hammarsten. Zur Kenntniss des Caseins und der Wirkung des Labfermentes (Acta Soc. Sc. Upsal. 1877).

„ Ueber Dehydrocholalsäure, ein neues Oxydationsprodukt der Cholalsäure (ibid. 1881).

„ Ueber das Paraglobulin. 1, 2 (Archiv f. d. ges. Physiologie von Pflüger. B. 17, 18).

„ Ueber das Fibrinogen. 1, 2 (ibid. B. 19, 22).

„ Ueber den Faserstoff und seine Entstehung aus dem Fibrinogen (ibid. B. 30).

„ Metalbumin und Paralbumin. Ein Beitrag zur Chemie der Kystomflüssigkeiten (Hoppe-Zeyler: Zeitschr. f. physiol Chemie. B. 6).

„ Zur Frage, ob das Casein ein einheitliches Stoff sei (ibid. B. 7).

„ Lärobok i fysiologisk kemi och fysiologisk-kemisk analys. Ups. 1883.

„ Nio uppsatser i Upsala Läkarefören. Förhandl. B. 11—17.

S. F. Hammarstrand. Romerska rikets författningshistoria från Augustus till vestromerska rikets fall. Afdelning I. H. 1. Ups. 1882.

P. Hedenius. En mängd uppsatser i Upsala Läkareförenings Förhandlingar.

K. Henning. Bidrag till kännedomen om de religiösa rörelserna i Sverige och Finland (Teol. Tidskr. 1882).

S. E. Henschen. Studier öfver hufvudets neuralgier. Ups. 1881.

„ Ronneby helsobrunnar och bad. Årsredogörelse 1880. D:o 1881. D:o 1882 (Upsala Läkarefören. Förh.).

„ Från den medic. kliniken i Upsala 1882, 83 (ibid.).

„ Hemiatrophia sinistra. Med 2 tafl. (Nord. med. Archiv 1883).

H. H. Hildebrandsson. Atlas des mouvements supérieurs de l'atmosphère, publié aux frais du gouvernement. Stockh. 1877.

„ Bulletin mensuel de l'Observatoire météorologique. Vol. IX—XIII. 1877—81.

„ Filosofie kandidatexamen förr och nu. Ups. 1873.

„ Jämte C. A. Rundlund: Prise et débâcle des lacs en Suède automne 1871—printemps 1877 (Acta Soc. Sc. Ups. 1878).

„ Sur la classification des nuages employée à l'Observatoire météorologique d'Upsala. Avec photographies de M. H. Osti. Ups. 1879. Sec:de éd. 1881.

„ Om vindarna och deras vexlingar. Populär uppsats i "Vetenskap för alla".

„ État des glaces, époque de la végétation et de la migration des oiseaux en Suède (Annales du Bureau météor. central de France. 1878).

„ Observations météorologiques faites par l'Expédition de la Véga (Vega-exped:s vetenskapliga arbeten. 1882).

„ Några blad ur vår tids meteorologi (Vår Tids Forskning. 28).

„ Samling af bemärkelsedagar, tecken, märken, ordspråk och skrock rörande väderleken (Vitt.- Hist.- och Antiqv:s-Akad:s Tidskrift. 1883).

H. Hjärne. Ur brefvexlingen mellan konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj (Hist. Bibliotek. 1880).

„ Zlobin: De diplomat. förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af k. Alexander I:s reg:stid. Öfvers. Stockh. 1880.

„ En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan (Hist. Tidskr. 1881).

Fr. Holmgren. Om färgblindheten i dess förhållande till jernvägstrafiken och sjöväsendet. Ups. 1877 (Äfven i fransk öfversättning).

„ Ueber Sehpurpur und Retinaströme (Untersuch. aus d. phys. Inst. d. Univ. Heidelberg v. Kühne. B. 2).

Fr. Holmgren. Ueber die Retinaströme (ibid. B. 3).
„ Ueber den Augenabstand der Farbenblinden (Græfes Archiv für Ophtalmologie. 1878).
„ Zur Entdeckung der Farbenblindheit bei Massenuntersuchungen (Centralbl. f. prakt. Augenheilkunde. 1878).
„ Ueber die Farbenblindheit in Schweden (ibid.).
„ Ueber die subjective Farbenempfindung der Farbenblinden (Centralbl. f. d. med. Wissensch. 1880).
„ How do the colourblind see the different colours? (Proceedings of the Royal Soc. 1881).
„ En samling tillfällighetsdikter och tal. Stockh. 1882.
„ Dikter (Literärt Album 1882).
„ Diverse uppsatser i Upsala Läkareförenings Förhandlingar.

F. W. Häggström. Några ord om den nya filosofie kandidatexamen med anledning af prof. Hildebrandssons skrift öfver samma ämne. Ups. 1882.

G. Jakobsson. Arkandisciplinen inom den gamla kyrkan (Teologisk Tidskrift. 1879).

H. D. Jansson. Om F. Socini ställning etc. (Se: Årsskr. 1882).

M. Johansson. Om det Lutherska kyrkobegreppet (Se: Årsskr. 1877).
„ Nya Testamentet. Proföfversättning (i förening med A. N. Sundberg och C. A. Torén).
„ Redigerat Teologisk Tidskrift och däri författat: Om kyrkans uppgift gentemot andra samfundsformer. 1, 2. — Några ord med anl. af prof. Myrbergs skrift: Ett betänkande i konfirmationen etc. — Återblick på 1878 års kyrkomöte. — En adress till medlemmarne af Sveriges riksdag 1880. — Ett desiderandum i fråga om prestbildningen. — Två sydtyska generalsynoder. — Frimureri och nykterhet. — Liturgiskt ogräs.

S. Jolin. Ueber einige Bromderivate des Naphtalins (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Om fosforpentabromids inverkan på nitro- och sulfonsyrederivat af naftalin (Öfvers. af Vet.-Ak. Förh. 1877).

M. Jonsson. Folktro, seder och bruk i Möre under nittonde århundradet (Nyare Bidr. t. känned. om svenska landsmålen. 1881).

J. A. Josephson. Förslag till ändringar vid I. Chr. F. Hæffners år 1819 utg. koralbok, enligt uppdrag af k. Musikal. Akademien utarbetadt. Stockh. 1877.

N. G. Kjellberg. Influence du régime scolaire et des méthodes de l'enseignement actuel sur la santé de la jeunesse. Paris 1880.

N. G. Kjellberg. Reseanteckningar. Ups. 1882.
„ Åtskilliga artiklar i Upsala Läkareffören. Förhandlingar.

F. R. Kjellman. Ueber die Algenvegetation d. Murmanschen Meeres an d. Westküste von Nowaja-Semlja und Wajgatsch. Mit 1 Taf. (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Om spetsbergens marina klorofyllförande Thallophyter. II. Med 5 taflor (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. B. 4).
„ Bidrag till kännedomen om Kariska hafvets algvegetation. Med en tafla (Öfvers. af Vet.-Ak:s Förhandl. 1877).
„ Ueber Algenregionen und Algenformationen im östlichen Skager-Rack nebst einigen Bemerkungen über das Verhältniss der Bohuslän'schen Meeresalgenvegetation zu der Norwegischen. Mit einer karte (Bih. t. Vet.-Ak:s Handl. B. 5).
„ Referat af A. Blytts arbete: Forsög til en theori om invandringen af Norges Flora etc. (Nordisk Tidskrift. 1878).
„ Redogörelse för Prøvens färd från Dicksons hamn till Norge samt för Kariska hafvets växt- och djurverld (i Redogörelse för en exped. t. mynningen af Jenisej och Sibirien af A. E. Nordenskiöld).
„ Om växtligheten på Sibiriens nordkust (Öfvers. af Vet.-Ak:s Förhandl. 1879).
„ Om algvegetationen i det Sibiriska ishafvet (ib.).
„ Sibiriska nordkustens Fanerogamflora (Vegaexpeditionens vetenskapliga arbeten. B. 1).
„ Fanerogamer från Novaja Semlja och Wajgatsch, bestämda af F. R. Kjellman och A. N. Lundström (ib.).
„ Fanerogamfloran på Novaja Semlja och Wajgatsch. Växtgeografisk studie (ib.).
„ Referat af J. G. Agardhs "Florideernes Morphologi" (Botan. Centralblatt. 11 Jahrg.).
„ Tschuktschernas hushållsväxter (Vegaexped. vetensk. arbeten).
„ Fanerogamflora på Asiatiska kusten vid Beringsund (ib.).
„ Medverkat vid utg. af Algæ aquæ dulcis, præcipue Scandinavicæ, quas... distribuerunt Veit Wittrock et O. Nordstedt. Fasc. 7 och 8.

O. Klockhoff. Partalopa saga etc. (Se: Årsskr. 1877).
„ Studier öfver Þiðreks saga etc. (ib. 1880).
„ Studier öfver Eufemiavisorna (ib. 1881).
„ Den norsk-isländska historieskrifningen före Snorre. Upsala 1880.

O. V. Knös. De digammo Homerico etc. (Se: Årsskr. 1879).
„ De dativi finalis qui dicitur usu Taciteo commentariolum. Ups. 1878.
„ Berättelse om det nionde allmänna svenska läraremötet i Gefle d. 18 Juni 1878. Stockh. 1879.
„ Grekisk fornkunskap (i fören. med A. M. Alexanderson). Del I. H. 1, 2. Stockh. 1881, 82.
J. S. Landtmanson. Svensk rättshistoria etc. (Se: Årsskr. 1883).
L. F. Leffler. Om *v* omljudet af *ĭ*, *ī* och *ei* etc. (Se: Årsskr. 1877).
„ Bidrag till svensk språkhistoria. 1. Uppkomsten af konjunktionen *um (om)*. 2. Landskapslagarnes *alf (half)*. 3. Gutalagens *taki launs*, *firi heptalauns* (Antiqv. Tidskr. V. Stockh. 1878).
„ Ännu några ord om de hedniska edsformulären i Norden (ib.).
„ Rökstenen och Frithiofs Saga (Nord. Tidskr. 1878).
„ Fornsvenska runhandskrifter (ib. 1879).
„ Ordet *Eld* belyst af de svenska landsmålen (Nyare Bidr. t. känn. om de svenska landsmålen. I).
„ Om Röksteuen (Antiqv. Tidskr. VI).
„ Om den fornsvenska hednalagen (Vitt.-, Hist.- o. Ant.-Ak. Månadsblad. 1879).
„ Om 1607 års upplaga af Uplandslagen (Se: Årsskr. 1880).
„ Satser i nordisk språkhistoria (Nord. Tidskr. f. Filologi. N. R. IV, V).
„ En fornsvensk (forngutnisk) runhandskrift (Ant. Tidskr. VII).
„ Ett gotiskt alfabet inristadt å en i Upsala museum förvarad sten (Vitt.-, Hist.- o. Ant.-Ak. Månadsblad. 1882).
„ Prof på en metrisk öfversättning till svenska af Nialssagans visor etc. (Arkiv f. Nord. Filologi. I).
„ Undersökning om de germanska, isynnerhet nordiska formerna af adj. *hög* (ibid.).
E. Lewenhaupt. Anteckningar om Uplands nation i Upsala före 1830. Stockh. 1877.
„ Johan Gabriel Werwing (Samlaren. 1880).
„ En literär strid i Sverige år 1738 (ibid. 1881).
„ Några anteckningar om den Westinska handskriftssamlingen i Upsala universitetsbibliotek (ibid. 1882).
W. Lilljeborg. Synopsis crustaceorum Svecicorum ord. Branchiopodorum et subord. Phyllopodorum (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

W. Lilljeborg. Sveriges och Norges fiskar. H. 1. Ups. 1881.
E. H. Lind (och *A. Larsson*). Värmlands nations historia jämte förteckning öfver dess medlemmar från 1595 till 1877. Ups. 1877.
„ Om rim och verslemningar etc. (Se: Årsskr. 1881).
„ Förteckning öfver Upsala universitetsbiblioteks handskrifter rörande svenska språket; från midten af 1600- till midten af 1700-talet (Samlaren. 1882).
J. A. Lundell. Redigerat tidskriften "Nyare Bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen" och däri författat:
„ Det svenska landsmålsalfabetet. Tillika en öfversikt af språkljudens förekomst inom svenska mål (1878).
„ Öfversikt af de senaste årtiondenas verksamhet för kännedom om folkmål och folklif i Sverige och andra länder (1879, 80).
„ Om dialektstudier med särskild hänsyn till de nordiska språken (1881).
„ Om de folkliga beståndsdelarne i det svenska skoldramat (1882).
„ Norskt språk (Nordisk Tidskrift. 1882).
M. Lundgren. Spår af hednisk tro etc. (Se: Årsskr. 1880).
A. N. Lundström. Caroli Linnæi resa till Lappland 1732 (Festen till C. v. Linnés minne. Ups. 1878).
„ Om Jolmals vegetation (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. 1877).
„ Kritische Bemerkungen über die Weiden Nowaja-Semljas (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).
„ Elias Fries. Biografi (Journal of Botany. 1879).
„ Inledning till botaniken. Stockh. 1880.
„ E. Warmings lärobok i allmän botanik, öfversatt och bearbetad. Stockh. 1882.
N. E. A. Löfstedt. Om Sveriges skolor före år 1571. Ups. 1877.
„ Om 1571 års skolordning. Ups. 1878.
C. G. Malmström. Sveriges politiska historia från k. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772. Del 6. Stockh. 1877.
C. B. Mesterton. Ett kejsarsnitt (Se: Årsskr. 1877).
E. V. Montan. Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof af frih. G. T. Ehrensvärd. Del. 1, 2. Stockh. 1877, 78.
„ Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805 af J. v. Engeström. Stockh. 1877.
„ Om universitetens reform. Handlingar rör. adjunkt- och docentinstitutionernas ombildning på uppdrag af lärare vid Upsala universitet utg. af... Stockh. 1877.

E. V. Montan. Olof Wallqvist. Minnen och bref utg. af... Stockh. 1878.

O. F. Myrberg. Röster ur den heliga skrift. Ups. 1877.

„ Ett betänkande i konfirmations- och nattvardsfrågan. Med en efterskrift. Ups. 1878.

„ Den kyrkliga bekännelsefrågan med särskildt afseende på vårt fädernesland. Stockh. 1878.

„ Grundfelet i vår tids kristendomsförkunnelse. Högmessopredikan på Söndagen Sexagesima. Ups. 1879.

„ Bilden af en sann herde och en sann herdavård inom församlingen tecknad af apostelen Paulus i hans sändebref till Timotheus och Titus, öfversatta från grundtexten. Ups. 1879.

„ De Paulinska brefven öfversatta från grundtexten. Stockh. 1880.

„ Om sedlighetsföreningarna och sedligheten. Ups. 1880.

„ Antydningar för religionsundervisning etc. af J. T. Beck. Öfvers. Stockh. 1881.

„ Om betydelsen och verkligheten af Jesu uppståndelsepredikan. Stockh. 1882.

L. F. Nilson. Untersuchungen über Chlorosalze und Doppelnitrite des Platins (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Ueber Darstellung und Valenz des Berylliums. Tillsammans med doc. Otto Pettersson (ib.).

„ Ueber Platojodonitrite. Krystallographische und chemische Untersuchung. Tillsammans med prof. P. Groth i Strassburg (ib.).

„ Om berylliums specifika värme (Öfvers. af Vet.-Akad. Förhandl. 1878).

„ Om jordhaltiga derivat af platonitrit (ib.).

„ Ueber das Atomgewicht des Berylliums. Erwiderung an Hrn Lothar Meyer. Tillsammans med doc. Otto Pettersson (Berichte der deutsch. chem. Gesellsch. 1878).

„ Kritik af Bunsens äldre metod att afskilja antimon från arsenik (Öfvers. af Vet.-Akad:s Förhandl. 1878).

„ Om Marignacs nya ytterbinjord (ib.).

„ Om scandium, en ny jordmetall (ib.).

„ Om ytterbiums atomvigt (ib. 1880).

„ Om scandiums atomvigt och några karakteristiska scandiumföreningar (ib.).

„ Om berylliums atomvigt och väsendtliga egenskaper. Tillsammans med doc. Otto Pettersson (ib.).

L. F. Nilson. Om de sällsynta jordarternas och deras sulfats molekylarvärme och volym. Tillsammans med doc. Otto Pettersson (ib.).
„ Zur Frage nach dem Atomgewichte des Berylliums (Berichte d. deutsch. chem. Ges. XIII).
J. Nordlander. Norrländska husdjursnamn samlade och ordnade (Nyare Bidr. t. känn. om de svenska landsmålen. 1879, 80).
„ Om *sil* och *sel* i norrländska ortnamn (ibid. 1882).
E. V. Nordling. De nya lagfarts- och inteckningslagarne med tillhörande författningar utlagda. Ups. 1877.
„ Om präskription etc. (Se: Årsskr. 1877).
„ Föreläsningar öfver ärfda-balken. 2 uppl. Ups. 1878.
„ Om gift kvinnas rätt i förmögenhetsrättsligt hänseende. Föredrag i Fören. för gift kvinnas eganderätt i Stockh. d. 12 Maj 1879.
„ Föreläsningar i Svensk civilrätt. Allmänna delen. Ups. 1882.
„ Föreläsningar om boskilnad och behandlingen af död mans bo. 2 genomsedda uppl. Ups. 1883.
J. T. Nordling. Ijjobs bok öfversatt från grundspråket. Ups. 1877.
A. G. Noreen. Fryksdalsmålets ljudlära (Se: Årsskr. 1877).
„ Ordbok öfver Fryksdalsmålet samt en ordlista från Värmlands Älfdal. Ups. 1878.
„ Något om ord och ordklasser (Nord. Tidskr. 1879).
„ Nordiska etymologier (Tidskr. f. Filologi. N. R. IV).
„ Dalbymålets ljud- och böjningslära (Nyare Bidr. t. känned. om de svenska landsmålen. 1879, 81).
„ Fårömålets ljudlära med ledning af C. Säves och P. A. Säves ordsamlingar utarbetad (ib. 1879, 81).
„ Om behandlingen af lång vokal etc. (Se: Årsskr. 1880).
„ Weiteres zum Vernerschen gesetze (Beitr. z. Gesch. d. deutsch Sprache etc. von Paul u. Braune. B. VII).
„ Svensk Språklära för högre undervisning och till självstudium af Eug. Schwartz och Ad. Noreen. H. 1: Inledning, Ljudlära, Rättskrifningslära af Ad. Noreen. Sthlm 1881.
„ En Svensk ordeskötsel etc. (Se: G. Stjernström). Noreens inledning finnes äfven separat utg. under titeln: Anteckningar vid läsningen af 1600-talets svenska grammatici.
„ Dalmålet. I, II (Nyare Bidr. t. k. om de svenska landsmålen 1881, 82, 83).
„ Rägglor från öfre Fryksdalen, Besvärjelseformler från öfre Fryksdalen, Ordstäf och ordspråk från nedre Fryksdalen (ib. 1882).

A. G. Noreen. Små grammatiska och etymologiska bidrag. I, II (Arkiv f. Nord. Filologi. I).
„ Om ordet hustru (ib.).
C. I. Norrby. Till frågan om kyrkotukten (Teol. Tidskr. 1880).
„ Om det onda. Sex föreläsningar. Stockh. 1881.
„ R. Tönder-Nissens kyrkohistoria. Öfversättn. och bearbetn. 5:te uppl. Stockh. 1882.
„ Det stundande kyrkomötet (Teol. Tidskr. 1883).
C. R. Nyblom. Johan Tobias Sergel etc. (Se: Årsskr. 1877). Inbjudningsskrift till doktorspromotionen d. 6 Sept. 1877. Ups. 1877.
„ Medeltidens poesi och konst. Renaissancens poesi och konst. Poesi och konst under Ludvig XIV:s tidehvarf (i "Illusterad Verldshistoria". Del. III, IV, V).
„ En blick på det antika Roma, hösten 1877. I, II (Nordisk Tidskrift. 1878).
„ Italiens konstskatter. Del III. Ups. 1878, 79.
„ Ungdomsminnen. Sju sånger vid pianoforte. Stockh. 1878.
„ Om periodindelningen inom den svenska literaturhistorien (Nord. Tidskr. 1879).
„ Upsala domkyrkas restauration (ib.).
„ Minnestal öfver Johan Ludvig Runeberg d. 6 Maj 1878 (Literärt Album. 1878).
„ Carl Block (Förr och Nu. 1879).
„ Tvänne grafvårdar i Upsala domkyrka. Dessutom tvänne monografier öfver konstnärer (ib. 1879).
„ Georg von Rosen (Svea. 1879).
„ Minnesteckning öfver Elias Fries (Svenska Akademiens Handl. 56).
„ Johan Olof Wallin. Lefnadsteckning (Ny svensk Tidskrift. 1880).
„ Den estetiska realismen i Danmark (Nord. Tidskr. 1880).
„ Samlade dikter af Johan Nybom. 4:de uppl. Med förf:s lefnadsteckning. Stockh. 1880.
„ F. W. Scholander. Lefnadsteckning (Ny svensk Tidskr. 1882).
„ A. F. Lindblad. Minnesteckning (Svenska Akademiens Handl. 57).
O. V. Petersson. Medicinsk kasuistik. Iakttagelser. Ups. 1882.
„ Dödligheten inom barnaåldern i Upsala stad under åren 1862—82. Ups. 1883.

O. V. Petersson. Uppsatser i Upsala Läkareförenings Förhandlingar.

S. O. Pettersson. Om järns och qvicksilfvers specifika värme. Tillsammans med f. kand. E. Hedelius (Öfvers. af Vet.-Akad:s Förh. 1878).

„ Om vattens latenta värme vid temperaturer under 0°, jämte några anmärkningar om isbildningen i hafvet (ibid.).

„ Über Darstellung u. Valenz des Berylliums (Se: L. F. Nilsson).
Om berylliums specifika värme. D:o.
Über das Atomgewicht des Berylliums. D:o.

„ Om qvicksilfrets specifika värmes föränderlighet med temperaturen. — Om myrsyrans och ättiksyrans kristallisationsvärme (Öfvers. af Vet.-Akad:s Förhandl. 1879).

„ Om isens utvidgning. Tillsammans med H. Larsson (ib. 1879).

„ Om kristallisationsvärmet hos organiska föreningar af arometiska serien. Tills. med O. Widman (ib.).

„ Om solens strålning (ib. 1881).

„ Om vattnets öfvergångstillstånd och om isens uppvärmning öfver 0° Celsius (ib.).

„ Zur Dampfdichtebestimmungsmethode (Se: Å. G. Ekstrand).

„ Ueber ein neues Luftthermometer (Journ. f. prakt. Chemie. 1882).

E. Pfannenstiel. Bidrag till de lineära differentialequationernas teori. 1879.

„ Zur Theorie der linearen partiellen Differentialgleichungen 2:ter Ordnung mit zwei unabhängigen Veränderlichen (Acta Soc. Sc. Ups. 1882).

K. F. Piehl. Dialectes Égyptiens retrouvés, ou papyrus Harris n:o 1. Stockh. 1882.

„ Dictionnaire du papyrus Harris n:o 1, publié par S. Berch. Wien 1882.

„ Le dictionnaire hiéroglyphique de Brugsch. — Les tombeaux les plus anciens de l'Égypte (Muséon. 1882).

„ Uppsatser i Zeitschrift für Ægyptische Sprache etc., Recueil de travaux rel. à la philologie égypt. et assyrienne, Journal Asiatique och Nord. Tidskr. f. Filologi.

S. Ribbing. Grundlinier till antropologien och logiken. 5:te öfversedda uppl. Ups. 1879.

„ Erik Gustaf Geijer. Tal vid Vermlands nations i Upsala minnesfest d. 12 Januari 1883. Ups. 1883.

M. B. Richert. Försök till belysning af .... d. poetiska eddan (Se: Årsskr. 1877).
„ Om den rätta betydelsen af Västgötalagens inlednings- och slutord (Nord. Tidskr. f. Filologi. N. R. B. 4).

E. G. V. N. Rudin. Sören Kirkegaards person och författarskap. Afdeln. 1. Ups. 1880.
„ Augustini Confessiones. 1, 2. Öfvers. Ups. 1881.
„ Innehållsöfversigt öfver de särskilda evangelierna samt synoptisk kronologisk tafla öfver Jesu lif. 1881.
„ Lefnadsteckning af Z. Göransson. Stockh. 1881.

H. L. Rydin. Svenska riksdagen. Senare delen. I. Riksdagens verksamhetsområde. II. Ordning för riksdagsärendenas handläggning. Riksmötes afslutande och upplösning. Upsala 1878, 79.
„ I skatteregleringskommitténs betänkande. I (1881): Särskildt yttrande angående bevillning af fast egendom och af inkomst. IV (1882): D:o ang. skatteförhållandena i riket. P. M. angående det svenska skatteväsendets utveckling.
„ Unionen och konungens sanktionsrätt i norska grundlagsfrågor. Ups. 1883.

R. Röding. Pompeji. En bild ur det antika stadslifvet. Stockh. 1879.

C. Y. Sahlin. Universitetets program (Se: Årsskr. 1877, 78, 79, 81, 82 och 83).

C. E. Sandström. Studia critica in Papinium Statium. — Emendationes in Propertium etc. (Se: Årsskr. 1878).

A. Schagerström. Upplysningar om Vätömålet i Roslagen (Nyare Bidrag till kännedomen om svenska landsmålen. 1883).

F. von Scheele. Anteckningar om Gestrike och Helsinge nationer i Upsala. Gefle 1877.

K. H. G. v. Schéele. Teologisk symbolik. Del. 1, 2. Ups. 1877, 79 (Öfvers. på Tyska af A. Michelsen. Gotha 1881).
„ Från förgården in i helgedomen. Smärre uppsatser. Stockholm 1879.
„ Das evangelisch-religiöse Leben in Skandinavien (Verhandl. d. evang. Allianz in Basel 1879).
„ Resebref från Schweitz, Tyskland etc. (Teologisk Tidskrift. 1879, 80).
„ Till strids för friden. Apologetiska föredrag. Stockh. 1881.

K. H. G. v. Schéele. Hvad är företrädesvis att iakttaga vid bekämpandet af otron i våra dagar? (Förhandl. vid allm. svensk-lutherska prestkonferensen i Stockh. 1881).
„ Die Stelle der nordischen Religion in der Religionsgeschichte (Beweis des Glaubens. 1882).
„ Afdelningen "Symbolik" i under utgifning varande Handbuch d. theolog. Wissenschaften red. v. O. Zöckler.
„ Utgifver tills. med U. L. Ullman fr. o. med 1883 Tidskrift för kristlig tro och bildning.

Herm. Schultz. Astronomiska observationskonsten. Konturteckning. Med 21 fig. 1878.
„ Sferiska astronomiens grundbegrepp. Med 44 fig. 1879.
„ Bericht der Sternwarte in Upsala (Vierteljahrschrift d. astron. Gesellschaft. Jahrg. 15. Flere recensioner därsammastädes).

H. Schück. Studier i den Elisabethska literaturen. Ups. 1881.
„ Hufvudriktningarne inom 1500-talets engelska renässanceliteratur. I. Ups. 1882.
„ Uppsatser och kritiker i Nordisk Tidskrift, Ny svensk Tidskrift, Finsk Tidskrift och Samlaren.

E. Schwartz. Om oblika kasus etc. (Se: Årsskr. 1878).

A. I. af Sillén. Platons Teaitetos. Öfvers. m. anmärkn. Ups. 1882.

S. A. H. Sjögren. Studier på Gadolinit (Öfvers. af Vet.-Akad:s Förhandl. 1882).
„ Bidrag till kännedomen om katapleitens kristallform (ib.). —
„ Chondrodit von Kafveltorp. — Ueber ein neues Vorkommen von Humit. — Ueber die chemischen Formeln des Humit, des Chondrodit und des Klinohumit (alla i Zeitschrift f. Krystallographie. B. 7).

J. Spångberg. Om Colorado-skalbaggen. Sthlm 1877.
„ Homoptera nova vel minus cognita (Öfvers. af Vet.-Akad. Förh. 1877).
„ Species Gyponæ generis Homopterorum (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. B. 5).
„ Öfversigt af Sveriges och Finlands psociner (Öfvers. af Vet.-Akad. Förh. 1878).
„ Note sur les variétés suédoises de la Brenthis selene (W.V.). (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. B. 5).
„ Species Jassi generis Homopterorum (Öfvers. af Vet.-Akad. Förhandl. B. 6).
„ Necrolog des Prof. Carl Stål (Stettiner entomol. Zeit. 1879).

G. Stjernström. Språket, dess lif och utveckling af W. S. Withney. Öfvers. och bearbetning. Sthlm 1880.
„ Om Konungastyrelsen (Nord. Tidskr. 1880).
„ Johan Ihre. Utkast till en lefnadsteckning (ib.).
„ Språkstriden mellan Urban Hjärne och Jesper Swedberg (Finsk Tidskr. 1881).
„ Förteckning öfver studentkårens i Upsala boksamling 1880. Visby 1881.
„ Tvänne lustspel i svensk öfversättning från frihetstiden (Samlaren. 1880).
„ Literaturhistorisk bibliografi för 1880, 81 (ibid. 1880, 81).
„ Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstierna åren 1769—1771 utgifna genom .... Ups. 1881.
„ En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt af Samuel Columbus ... utg. af G. Stjernström och A. Noreen. Ups. 1881.
C. G. Styffe. Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografien. 2 uppl., genomsedd och tillökt. Sthlm 1881.
A. N. Sundberg. Jacob Ulfsson etc. (Se: Årsskr. 1877).
„ Tal vid invigningen af norra läroverkshuset i Stockholm. Sthm 1880.
„ Om den kyrkliga bekännelsens vigt och betydelse. Ups. 1880.
U. R. F. Sundelin. Svenska palæstinafarare och deras betydelse för palæstinavetenskapen (Teol. Tidskr. 1878).
„ Mosaismens teologi och antropologi, företrädesvis ur etisk synpunkt (ibid. 1879).
„ Framställning .... af Luthers sociala etik etc. (Se: Årsskr. 1880).
„ Om Luthers statsekonomiska åsigter. Ett kapitel ur hans sociala etik (ibid. 1880).
„ Anmärkningar rörande edens begrepp (ibid. 1881).
„ Det kyrkliga tillståndet i Berlin (ibid. 1881).
„ Det bibliska edsbegreppet och det heliga löftet (ibid. 1883).
J. M. Sundén. Inledning till läran om den grekiska och latinska vokalbyggnaden. Ups. 1878 (i Redogörelse för h. elem.-lärov. i Upsala 1877—78).
W. E. Svedelius. Smärre skrifter. III. Stockh. 1877.
„ Arvid Bernhard Horn. Minnesteckning (Svenska Akad. Handl. 54, 55.).

W. E. Svedelius. Joh. Jac. Nordström (Lefnadsteckn. öfv. Vet.-Akad. ledamöter. B. 2).
„ Tal vid Vestmanlands och Dala nations minnesfest öfver J. O. Wallin d. 15 Okt. 1879. Stockh. 1879.
„ Afsked från studenterne. Stockh. 1882.
„ Vid afteckningen af minnesvården öfver J. O. Wallin vid St. Tuna i Dalarne d. 30 Juni 1882. Ups. 1882.
„ Vid svenska indelningsverkets tvåhundrade års fest i Upsala d. 5 Dec. 1882.

M. B. Swederus. Botaniska trädgården i Upsala 1655—1807. Ett bidrag till den svenska naturforskningens historia. Falun 1877.
„ Methodus Avium Sveticarum (Festen till C. v. Linnés Minne. Ups. 1878).
„ Olof Rudbeck den äldre, hufvudsakligen betraktad i sin verksamhet som naturforskare (Nord. Tidskr. 1878).
„ Svensk hortikultur i forna dagar (Sv. Trädgårdsför. Tidskr. 1880—82).
„ Naturvetenskapens studium vid Sveriges gymnasier och skolor under äldre tider (Pedag. Tidskr. 1880—82).

E. Svedmark. Halle- och Hunnebergs Trapp geognostiskt och mikroskopiskt undersökt (Sveriges Geol. Undersökning. 1878).
„ Om Linné såsom mineralog (Festen till C. v. Linnés minne. Ups. 1878).

G. Svensén. Sagor från Emådalen (Nyare Bidr. t. känned. om de svenska landsmålen. 1882).

A. L. A. Söderblom. Om algebraiska eqvationer etc. (Se: Årsskr. 1879).
„ Om tal och siffertecken (Nord. Tidskr. 1879).

F. A. Tamm. Report on Swedish philology (Transactions of the Philol. Soc. 1877).
„ Om fornnordiska feminina etc. (Se: Årsskr. 1877).
„ Tvänne tyska ändelser i svenskan (Göteborgs Vet.- o. Vitt.-Samhälles Handl. 1878).
„ Auslautendes *t* im germanischen. — Altnordisch *nnr*, *ðr* (Beiträge z. Gesch. d. Deutsch. Sprache u. Lit. B. VI, VIII).
„ Om främmande ord förmedlade genom tyskan. Några etymologiska anmärkningar. Upsala 1880.
„ Om tyska ändelser i svenskan (Se: Årsskr. 1880).
„ Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken (ib. 1881).

F. A. Tamm. Slaviska lånord etc. (ib. 1882).

T. R. Thalén. Sur la Recherche des Mines de fer à l'aide de Mesures magnétiques (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Anders Jonas Ångström. Biografi (Vet.-Akad:s Lefnadsteckningar. B. 2. 1878).

„ Om undersökning af jernmalmfält medels magnetiska mätningar (Jernkontorets Annaler. 1878).

„ Sur les raies brillantes spectrales du métal scandium. Sur les spectres de l'ytterbium et de l'erbium. Examen spectral du thulium (Comptes Rendus. T. 91).

„ Spektralundersökningar rörande skandium, ytterbium, erbium och thulium (Vet.-Akad:s Öfversigt. 1881).

„ Om spectra hos några sällsynta, ur gadoliniten erhållna metaller (Förhandl. vid Skandinav. Naturforskarmötet i Stockholm 1881).

„ Jordmagnetiska bestämningar i Sverige 1872—1882 (Vet.-Akad. Handl. B. 20).

H. J. Théel. Recherches sur le Phascolion Strombi (Mont.) (Vet.-Akad. Handl. B. 14).

„ (Tills. med A. E. Nordenskiöld) Redogörelse för de svenska expeditionerna till mynningen af Jenisej år 1876 (Bih. t. Vet.-Akad. Handl. B. 4. 1877).

„ Notes sur quelques Holothuries des mers de la Nouvelle-Zemble (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Les annélides polychètes des mers de la Nouvelle-Zemble. Avec 5 pl. (Vet.-Akad. Handl. B. 16).

„ Report on the Holothurioidea dredged by H. M. S. Challenger during the years 1873—76. Part 1. With 46 plates (Challenger-Expedition. Zoology. Part XIII. 1881).

K. M. Thordén. The university of Upsala (Internat. Review. New-York 1877 och Mac Millans Magazine. 1877).

„ Les universités étrangères. Upsal (Revue Britannique. 1878).

„ Undervisningsväsendet i Ryssland (Pedagog. Tidskr. 1879).

„ Folkskoleväsendet i England. Linköp. 1880.

„ Universités Russes. Université d'Helsingfors (Soc. pour l'étude d. quest. d'enseign. supér. 1880).

T. T. Th. Thorell. Études scorpiologiques (Annali d. Soc. Ital. di Scienze Nat. 19).

„ Sobre algunos Aracnidos de la República Argentina. I (Periodo Zoológico. II).

T. T. Th. Thorell. Descrizione di alcuni opilioni Malesi etc. (Annali del Museo Civ. di storia nat. de Genova. 8. 1876).

„ Studi sui ragni Malesi e Papuani. I—III (ib. 10, 13, 17. 1877, 1881).

„ Notice of the spiders of the Polaris expedition (American Naturalist. 1878).

„ Några anmärkningar om darwinismen (Ny svensk Tidskrift. 1880).

„ Descrizione di alcuni Aracnidi inferiori dell'arcipelago Malese (Annali etc. de Genova. 18. 1882).

C. A. Torén. Några ord om den kyrkliga själavården (Teol. Tidskr. 1880).

„ Nya Testamentet. Proföfversättning (i förening med A. N. Sundberg och M. Johansson).

F. Trybom. Dagfjärilar insamlade af svenska expeditionen till Jenisei 1876 (Öfvers. af Vet.-Akad:s Förh. 1877).

T. F. H. Tullberg. Ueber die Byssus des Mytilus edulis (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Redogörelse för de i Sverige, Norge och Danmark under 1877, 78 utkomna arbeten öfver de vertebrer. djurens anatomi och fysiologi (Jahresberichte üb. d. Fortschritte d. Anat. u. Physiologie. V. 2, VII. 2).

„ De menniskolika aporna (Vetenskap för alla. 1878).

„ Studien über den Bau und das Wachsthum des Hummerpanzers und d. Molluschenschalen (Vet.-Akad:s Handl. B. 19).

„ Bau u. Entwickelung d. Barten bei Balænoptera Sibbaldi (Acta Soc. Sc. Ups.).

„ Familjetraditioner om Linné (Festen till C. von Linnés minne. Ups. 1878).

J. A. Waldenström. Bidrag till diagnostiken af bukens tumörer. I. 1. Ups. 1879.

C. G. Wahlberg. Förteckning öfver offentligen försvarade akademiska afhandlingar vid kongl. universiteten i Upsala och Lund (1852—77), k. Carol. med.-kirurgiska institutet i Stockholm (1842—77) och k. Alexanders-universitetet i Helsingfors (1853—77) jemte de under samma tid vid dessa högskolor utgifna program. Ups. 1877.

K. J. Warburg. Historiska anteckningar om Göteborgs nation i Upsala. Stockh. 1877.

O. Widman. Über das γ-Dichlornaphtalin und seine Derivate. Tillsammans med A. Atterberg (Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ Om α- och β-diklornaftalins nitroderivat (Öfvers. af Vet.-Akad:s Förhandl. 1877).

„ Om klors inverkan på klornaftaliner(ib. 1878).

„ Om klors inverkan på naftalin-β-sulfonklorid och om ζ-triklornaftalin (ib. 1879).

„ Om klors inverkan på naftalin-α-sulfonklorid och om γ-triklornaftalin (ib.).

„ Om stelningsvärmet hos några organiska föreningar. Tillsammans med O. Pettersson (ib.).

„ Om en ny framställningsmetod för metatoluidin (ib. 1880).

„ Om en syntes af tymol ur kuminol (ib. 1881).

„ Om α- och ι-diklornaftalin (ib. 1882).

„ Om en syntes af indol ur kuminol (ib.).

„ Ueber das Cuminoin (Ber. d. deutsch. chem. Ges. B. 14).

„ Sur la préparation de la métatoluidine (Bull. d. l. Soc. chim. à Paris. T. 36).

C. P. Wikner. Predikningar för skolungdom. Ups. 1877.

„ Några drag af kulturens offerväsen. Ups. 1880.

„ Narkissossagan och Platonismen. Ups. 1880.

„ Om egenskapen och närgränsande tankeföremål. Ups. 1880.

„ Öppet sändebref till Teologisk Tidskrift. Ups. 1881.

„ Predikningar från åren 1879 och 1881. Stockh. 1882.

A. O. Winroth. Om tjenstehjonsförhållandet etc. (Se: Årsskr. 1879).

„ Om arfvingarnes ansvarighet för arflåtarens förbindelser. Ups. 1880.

P. J. Vising. Étude sur le dialecte anglo-normand du XII:e siècle. Ups. 1882.

„ Über französisches *ie* für lateinisches *á* (Zeitschr. f. Romanische Philologie. VI).

V. B. Wittrock. On the development and systematic arrangement of the Pithophoraceæ, a new order of Algæ (Nova Acta Soc. Sc. Ups. 1877).

„ On the sporeformation of the Mesocarpeæ and especially of the new genus Gonatonema (Bih. till Vet.-Akad:s handl. B. 5).

„ Om Linnæa borealis L. En biologisk, morfologisk och anatomisk undersökning. I (Botan. Notiser. 1878).

„ Om Decemberfloran vid Upsala 1877 (ib.).

V. B. Wittrock. Några drag ur Linneas lefnadshistoria (Festen t. C. v. Linnés minne. Ups. 1878).

L. H. Åberg. Anteckningar om Stockholms nationsförening vid Upsala universitet i äldre och nyare tider. Stockh. 1877.

„ Bidrag till en framställning af Kants lära etc. (Se: Årsskr. 1878).

„ Försök till en lärobok i allmän samhällslära. Ups. 1879.

„ En blick på våra äktenskapslagar etc. Ups. 1879.

„ Om darwinismens betydelse för sedliga och religiösa frågor ("I tidens frågor." 2. Stockh. 1881).

„ Den Boströmska verldsåsigten i sina grunddrag framstäld (ib. 6. 1882).

2) Vetenskapliga resor.

Af ej ringa vigt för det vetenskapliga studiet äro nu som i forna dagar resor i främmande länder, äfven om deras betydelse för individens utveckling ej kan vara densamma som fordom, då våra dagars lättade och snabba förbindelser samt den rika produktionen af handlingar och tidskrifter sätta den lärde i tillfälle att från sitt studerrum följa det vetenskapliga arbetet. Vi hafva försökt att i det följande i korthet omnämna de resor, som under perioden företagits af universitetets lärare. De resor som företagits med understöd af Riksstatens och Sederholms resestipendier äro dock ej här intagna, utan få vi för dem hänvisa till den redogörelse för dessa stipendier, som vi ofvan lemnat under afdelningen "Personalförhållanden".

1877.

Docenten *F. A. G. Bergman* deltog såsom ombud för Sverige i internationela medic. kongressen i Genève i Sept. 1877. — Åtnjöt om våren 1878 fyra månaders tjänstledighet för att i utlandet idka medicinska studier; för samma ändamål vistades han utrikes vårterminen 1879 och höstterminen 1881, 2 månader vid hvartdera tillfället.

Docenten *O. A. Danielsson* företog 1877—78 en resa till Tyskland för språkvetenskapliga studier (såsom Helmfeltsk stipendiat).

Adjunkten *L. Edman* vistades åren 1877—78 och 1881—82 utrikes för idkande af språkstudier.

Docenten *Å. G. Ekstrand* vistades såsom stipendiat utomlands under åren 1877, 78.

Professor *Fr. Holmgren* bevistade med offentligt understöd det allmänna tyska naturforskaremötet i München 1877 samt var Sveriges ombud vid den internationela kongressen i Amsterdam 1879.

Under hösten reste professor *C. R. Nyblom* i Italien för drifvande af konsthistoriska studier.

Professor *K. H. G. von Schéele* företog utländska resor somrarne 1877, 79, 81, 82 samt deltog i Evangeliska alliansens sjunde allmänna möte i Basel 1879.

1878.

Docenten *E. Carlson* företog 1878 en resa till England och Frankrike.

Om hösten 1878 afreste docenten i botanik *F. R. Kjellman* såsom medlem af den ryktbara Vega-expeditionen för Asiens kringsegling, med hvilken han återkom våren 1880. Dessförinnan hade han om våren 1878 med understöd af Letterstedtska föreningen besökt Paris för att å verldsutställningen ordna de naturföremål, som å svenska ishafsexpeditionerna insamlats. Deltog såsom ombud för Vetenskapsakademien och Sällskapet för antropologi och geografi i den geografiska kongressen i Venedig sommaren 1881.

Professorn, director musices *J. A. Josephson* studerade med understöd af statsmedel musikundervisningen vid de tyska och schweiziska universiteten.

Om hösten 1878 utreste docenten *F. A. Tamm* till universitetet i Leipzig för att under ett år därstädes drifva språkvetenskapliga studier.

Professor *T. R. Thalén* besökte verldsexpositionen i Paris 1878. Deltog såsom ombud för Sverige i den internationela elektriska kongressen i Paris 1881 och var juryman vid den samtidiga elektriska utställningen därstädes.

Docenten *O. Widman* företog sommaren 1878 en utrikes resa och studerade därunder bland annat den kemiska utställningen vid verldsexpositionen i Paris.

Samma år återvände docenten *H. N. Almkvist* från den treåriga forskningsresa, som han företagit till Ungern, Turkiet, Syrien och Egypten, i hvilket senare land han länge uppehöll sig i Sudan för undersökning af där boende stammars språk.

1879.

Under hela året 1879 åtnjöto docenterna *J. Spångberg* och *D. Davidson* tjänstledighet, den förre för att i främmande land idka entomologiska undersökningar, den senare för att vid universitetet i Heidelberg drifva nationalekonomiska studier.

Docenten *A. V. Cronander* företog 1879 en resa till Tyskland, Belgien, Frankrike och England för att taga kännedom om de kemiska försöksstationernas verksamhet.

Docenten *H. Edfeldt* idkade studier vid universitetet i Leipzig under sommarsemestern 1879.

Professor *Th. Hagberg* vistades i Tyskland somrarne 1879, 80, 81.

Professor *J. Hagströmer* vistades sommaren 1879 vid universiteten i Göttingen och Leipzig.

Professor *H. H. Hildebrandsson* företog åren 1879 och 1882 resor till Köpenhamn i vetenskapliga ändamål.

I Oktober 1879 företog professor *N. G. Kjellberg* en 8 månaders resa, hufvudsakligen för att med anledning af den storartade utvidgningen af Upsala centralhospital taga kännedom om utlandets större anstalter för sinnessjukes vårdande.

Docenten *A. N. Lundström* företog 1879 en resa till Leipzig, Jena, Würzburg och Strassburg för växtanatomiska studier.

Under hösten återkom docenten *K. M. Thordén* från en femårig resa, som han utan offentligt understöd företagit till Tyskland, Frankrike, England och Nordamerika i och för studier i statskunskap, geografi, historia och pedagogik.

1880.

Prof. *I. Afzelius* anträdde i Maj 1880 på offentligt uppdrag en resa till Tyskland och Frankrike för att taga kännedom om dessa länders rättegångsväsen.

I Mars reste docenten *H. Bergstedt* utrikes för att drifva arkeologiska studier, först i Rom under ett år och sedan i det öfriga Italien, Sicilien och Grekland.

Om hösten företog docenten *M. G. Blix* (såsom Helmfeltsk stipendiat) en nio månaders resa i Frankrike och Tyskland för idkande af fysiologiska studier.

Director mucices *J. E. Hedenblad* studerade somrarna 1880, 81 kontrapunkt och komposition i Leipzig.

Docenten *A. Söderblom* företog resor till Göttingen och Paris 1880, till Berlin 1881 och till Cambridge 1882 för matematiska studier.

År 1880 om hösten afreste docenten *H. Théel* till Edinburg för att under $3^1/_2$ månads tid deltaga i bearbetningen af de zoologiska resultaten af Challenger-expeditionen; för samma arbete vistades han äfven åren 1881 och 1883 i Edinburg under kortare tider. Under sommaren 1881 företog docenten Théel en resa till Berlin, Wien, Triest, Neapel, Paris, Roscoff i Bretagne, London och Edinburg för att studera akvarier och zoologiska hafskuststationer.

1881.

Docenten *C. Bovallius* företog 1881 (såsom Letterstedtsk stipendiat) en tvåårig resa till Centralamerikas hafskust, hufvudsakligen för att studera utvecklingshistorien och anatomien hos crustaceer och coelenterater.

Docenten *J. A. Lundell* företog under sommaren 1881 en resa i Telemarken för studier af norskt folkspråk. — Vistades sommaren 1882 i Finland för att studera finska och ryska språken.

Hösten 1881 afreste docenten *K. Piehl* för att drifva egyptologiska studier, företrädesvis å ort och ställe; han vistades ännu vid periodens slut i Egypten. (Doc. Piehl hade redan såsom kandidat 1878—79 vistats i Frankrike och Italien för studier i egyptologi och assyriologi).

Docenten *U. R. F. Sundelin* vistades 1881 utrikes för drifvande af teologiska studier.

1882.

Professor *E. C. H. Clason* reste 1882 ut för att taga kännedom om i Tyskland på senare tid uppförda byggnader vid anatomiska institutioner.

Docenten *A. G. Noreen* reste sommaren 1882 i Norge för undersökning af de norska gränsdialekterna.

Docenten *H. Schück* vistades sommaren 1882 i London för literaturhistoriska studier. (Doc. Schück hade förut såsom kandidat och licentiat företagit vetenskapliga resor till Holland, Belgien och England åren 1879 och 1881).

1883.

Docenten *C. Wahlund* vistades detta år i Paris i och för forskningar på den romanska språkvetenskapens område.

Ehuru ej själfva resorna falla inom den period, hvarom här är fråga, kan nämnas, att kanslern den 28 Mars 1883 tilldelade docenten i mineralogi *Hj. Sjögren* 1,000 kr. ur reservfonden för att under sommarmånaderna vid tyska universitet taga kännedom om några af de förnämsta öfningsinstitutionerna för studiet af mineralogi och geologi, samt att genom kanslersbref af den 8 Maj 1883 1,200 kronor af statsrådet Hammarskjölds lön anslogs åt docenten i svensk statsrätt och

rättshistoria *K. H. Blomberg* för att under påföljande höst vid främmande universitet inhemta kännedom dels om undervisningen i statsrätt och rättshistoria, dels och särskildt om de juridiska seminarierna.

3) Institutionernas redogörelser.

Universitets-Biblioteket.

1. Personalen.

I afseende på den ordinarie personalen hafva följande förändringar inträffat. Förste amanuensen m. m. Chr. Högman afgick med döden d. 23 Mars 1881; samma år d. 6 Juli beviljades afsked åt v. bibliotekarien m. m. A. Lagerberg och år 1882 den 16 Juni åt chefen, bibliotekarien m. m. C. G. Styffe. Till förste amanuens befordrades d. 3 Nov. 1881 tredje amanuensen, docenten A. L. Bygdén, och efter honom till tredje amanuens e. o. amanuensen grefve E. Lewenhaupt den 28 Juni 1882. Docenten C. Annerstedt utnämdes den 28 Juni 1882 till v. bibliotekarie och den 25 Maj 1883 till bibliotekarie.

2. Byggnad och materiel.

En betydlig förbättring erfor bibliotekets lokal vid periodens början, då den omsider försågs med värmeledning. I huru hög grad vinterkylan i salarne under en stor del af året lagt hinder i vägen för institutionens arbete, torde ej alltid varit begripligt för dem, som ej själfve där arbetat; bättre torde allmänheten hafva fattat, hvad nitiske tjänstemän måst till sin hälsa lida af dylika förhållanden. Sedan 1876 års riksdag beviljat till värmeledningen ett anslag af 50,000 kronor, begynte arbetet härå i April 1877 och var, ehuru några oförutsedda svårigheter mötte, i hufvudsaken färdigt i Augusti

månad samma år, då värmeledningen afprofvades. Uppvärmningen sker med vatten, och eldstaden med pannan är förlagd under den stora trappan, skorstenen åter uppmurad i en af vinklarne mellan trapphuset och hufvudbyggnaden, så att eldfara blifvit i möjligaste måtto förminskad. I den nedre våningen äro grofva tackjärnsrör, i hvilka vattnet cirkulerar, nedlagda i golfvet i för detta ändamål inrättade kanaler, täckta med järngaller. Den mellersta våningen, liksom alla hörnrummen uti den nedre våningen och mellanvåningen, uppvärmes medelst kaminer af järnplåt. Värmeapparaten har visat sig fullt ändamålsenlig, om ock naturligt är, att vid stark vinterköld temperaturen i de stora salarne ej kan hållas så högt uppe som i vanliga arbetsrum. Till inköp af bränsle och aflöning af maskinist beviljades ur reservfonden för första vintern ett förslagsanslag af 2,000 kronor, som för de följande vintrarne nedsatts till 1,500 kronor. — I sammanhang härmed har också vattenledning blifvit införd och försedd med 10 brandposter (med tillhörande slangar) inom och 2 utanför huset, jämte det afledning för användt vatten anlagts. Genom den stora vattencisternens läge å slottsbacken kan hela det för bibliotekslokalen beräknade rörsystemet utan särskild åtgärd fyllas, om ock i tredje våningen vattnets presskraft ej är tillräcklig för sprutning; men när de tränne inom slottet anbragta ståndrören anlitas, kastas vattnet öfver byggnadens tak. För tillfällig uppvärmning af den ännu som universitetets solennitetssal begagnade stora salen i tredje våningen har dessutom en ångpanna i trapphuset med särskild rörledning och sex stycken i salen uppstälda kaminer anskaffats. Kostnaden för den stora värmeledningen med därtill hörande byggnadsarbeten och förändringar af inredningen utgjorde 42,820 kr. 19 öre och för den stora festsalens ångledning 5,915 kr. 8 öre. Vattenledningen åter bekostades af universitetets egna medel.

Det redan förut trånga utrymmet för böckernas uppställande inskränktes ytterligare genom värmeledningen, som medförde åtskilliga hyllors borttagande. När det stora Westinska

biblioteket hit donerats och anländt under vintern 1880—81, hade svårligen plats för dess uppställande kunnat vinnas, om ej universitetet upplåtit hela det stora galleri, som löper rundt om festsalen i tredje våningen; och dock var det nätt och och jämt, att denna kostbara boksamling gick in på det upplåtna utrymmet. Ett reservrum har sedan tillkommit, genom att norra hörnrummet innanför solennitetssalen upplåtits till bibliotekets begagnande, men detta oaktadt har trängseln stigit i oroväckande grad. I södra längdhalfvan af stora boksalen i mellersta våningen har man måst begynna uppsätta fristående hyllor, men ändock har man tillika varit tvungen att fortgå med den obekväma utvägen att ställa böckerna i dubbla rader nästan öfveralt, där hyllornas djup det medgifver, ja att använda tredubbla rader, hvaraf olägenheten dock minskats genom terrassformig inläggning af hyllbrädena. Och flere år komma dock att förgå, innan hjälp kan vinnas, ty den stora solennitetssalen kan ej af universitetet afstås förr än 1885, och innan den kan tagas i besittning för bibliotekets ändamål, måste inredningsplaner uppgöras, medel anskaffas och inredningen verkställas. Endast genom största energi och exemplarisk ordning å tjänstemännens sida kunna under väntetiden olägenheterna af de nuvarande förhållandena hållas nere vid ett minimum.

3. Samlingarnes tillväxt.

Såsom bekant är universitetsbiblioteket i Upsala, i likhet med det i Lund och Kungliga Biblioteket i Stockholm, genom lag berättigadt att från tryckerierna i riket gratis erhålla ett exemplar af hvarje sak som tryckes. Denna skyldighet har icke alltid så väl som önskligt varit uppfylts, men underlåtenhet i detta afseende har lyckligtvis på sista tiden blifvit alt sällsyntare. Bibliotekets inköp omfattar sålunda nästan uteslutande utländsk literatur (med undantag af ett och annat äldre svenskt tryck, som kan saknas). Bibliotekets statsanslag, som i många år varit 10,200 kronor årligen, höjdes vid 1881

års riksdag till 15,000. Hur tacksam man än måste vara för hvarje tillväxt i understödet, fordrar dock sanningen det öppna uttalandet, att anslaget är alldeles för ringa för att kunna på ett tillfredsställande sätt motsvara de fordringar, som måste ställas på ett universitetsbibliotek. Öfver en tredjedel af bibliotekets inkomster måste användas på bindning af böcker och materielens tillökning med nya hyllor, kapslar, papper m. m. Att hvad som återstår ej förslår långt, är ej svårt att inse för den, som har den ringaste kännedom om hvad vetenskapliga arbeten i våra dagar kunna kosta, och huru många vetenskaper som finnas med anspråk på att blifva tillgodosedda. Man torde dock kunna hoppas, att framställning om ökadt anslag skall röna ett välvilligt tillmötesgående af statsmakterna, så mycket häldre som Kungliga Biblioteket, hvilket dock ej behöfver köpa ett enda arbete i naturvetenskap och medicin (som bekant de arbeten hvilkas pris ställer sig relativt högst), utan svårighet fick sitt anslag höjdt af riksdagen till 25,000 kronor, eller till 66 procent högre belopp än universitetens anslag. Upsala bibliotek har lyckligtvis några andra smärre inkomster att påräkna, som, om ock beloppet i och för sig ej är så stort, dock med hänsyn till statsanslagets otillräcklighet äro en god hjälp. Dessa e. ord. inkomster variera naturligen, men kunna i medeltal beräknas till 2,700 kronor. Därjämte komma biblioteket till godo de tidskrifter, som Läsesällskapet inköper för det årsunderstöd af 525 kronor, som det åtnjuter af konsistorium. Om ej lärda institutioner ofta så välvilligt öfversände sina publikationer som gåfva, äfvensom enskilda välgörare ihågkomme biblioteket, skulle det knappa anslaget befunnits ännu otillräckligare.

Bibliotekets tillökning genom köp och gåfva (svenska literaturen ej inräknad) under läsåren 1877—78 och 1878—79 utgjorde ungefär 1800 volymer hvartdera året; under läsåren 1879—80, 1880—81, 1881—82 och 1882—83 förvärfvades på samma sätt 1740, 1050, 1850 ock 1930 volymer. Accessionskatalog, ordnad efter realsystem och innefat-

tande redogörelse för inköp och gåfvor under det gångna året, har i likhet med föregående år hvarje vår utkommit. Hvad storleken af den hvarje år inkommande tillväxten af svensk literatur angår, så kunna vi ej göra bättre än hänvisa till den ypperliga öfversikt häraf, som årligen meddelas i Kongl. Bibliotekets Handlingar.

Af de talrika gåfvor, som kommit biblioteket till del, kunna vi för utrymmets skull endast omnämna några af de förnämsta.

Vid 1877 års jubelfest mottog biblioteket af det franska undervisningsministeriet en dyrbar sändning af fransk literatur, uppgående till öfver 200 volymer och värderad till 15,000 francs. Vid samma tillfälle skänkte öfverbibliotekarien G. E. Klemming åtskilliga fragment på pergament af det Missale Upsaliense, som ärkebiskop Jakob Ulfsson lät trycka i Lybeck på 1480-talet, och, till komplettering af Upsala biblioteks exemplar, Messan på 8 blad, tillhörande yngre upplagan af samma bok, tryckt i Basel 1513. Friherre P. A. Tamms arfvingar öfverlemnade det förut på Österby förvarade exemplaret af Olof Rudbeck d. yngres berömda teckningar, kallade "Aves pictæ."

Under läsåret 1878—79 öfverlemnade framlidne professor L. F. Svanbergs efterlefvande maka, fru Fredrika Augusta Svanberg, född friherrinna Stjernstedt, en dyrbar, af 210 särskildta arbeten bestående samling af verk öfver ordspråk från verldens olika folkslag och olika tider. Studeranden af Göteborgs nation Axel Evald Tamm visade biblioteket den välviljan att låta det ur sin aflidne faders boksamling utvälja 40 volymer, till stor del kostbara plancheverk. Från bokhandlaren i Kristiania, herr A. Cammermeyer, öfversändes, liksom vid flere föregående tillfällen, ett större antal af den nyare norska bokpressens alster. Grefve Edvard de Melijay skänkte ett exemplar af det år 1835 af Angelo Mai utgifna plancheverket öfver antika teckningar till Iliaden och Eneiden "Homeri Iliados picturæ" etc. Professor C. V. Böttigers arfvingar öfverlemnade

enligt förordnande en samling handskrifter angående de i början af detta århundrade här vid universitetet verksamma vittra samfunden "Musis amici" och "Aurora-förbundet."

Under läsåret 1879—80 ihågkoms biblioteket med gåfvor af en mängd enskilda personer, ehuru ej något *så* framstående, att arbetets titel här behöfver intagas.

Under läsåret 1880—81 erhöll biblioteket genom enskild mans frikostighet en tillökning, som, åtminstone hvad volymantalet angår, öfverträffar alla föregående. F. d. åldermannen, ridd. af K. N. O., filos. doktor Jakob Westin, som afled d. 13 Oktober 1880, hade nämligen genom förordnande af d. 20 April 1877 bestämt, att hela hans samling af "böcker, handskrifter, permbref, gravyrer, kartor och plancher" skulle omedelbart efter hans frånfälle få af universitetet öfvertagas, hvilket ock under vintern gick i verkställighet, då samlingen afhemtades från hans egendom Mariedal utanför Stockholm. Dess hufvudsakliga föremål är Sveriges geografi, historia och statskunskap samt svensk literatur i vidsträcktaste mening, endast med undantag af romaner. Särdeles dyrbar är samlingen af "kartor, vyer och teckningar öfver Sverige", fördelad i 68 stora portföljer, samt af porträtter öfver svenskar i 28 dylika. Hela volymtalet stiger till omkring 22,000, hvaraf 1,800 utgöras af handskrifter. I dessa tal ingår en stor mängd kartonger och omslag, som ensamt för de tryckta småskrifterna utgör ett antal af omkring 2,350. Till samlingens pekuniära värde kan man sluta däraf, att den af testator var brandförsäkrad för 100,000 kronor. — Nederländska regeringen skänkte det af 393 stora plancher bestående verket öfver templet Börô-Boedoer på Java, en gåfva nu så mycket mera värdefull som den märkliga fornlemningen alldeles förstördes vid Krakatoa's vulkaniska utbrott år 1883. Spanska regeringen hitsände ett under titeln "Cartas de Indias" utgifvet verk i folio, innehållande hittills otryckta dokoment till det spanska Amerikas historia i 16:de seklet, med tillhörande facsimile-tryck och kartor.

Under året 1881—82 skänkte herr A. Cammermeyer i Kristiania 105 särskilda skrifter i nyare norsk literatur. Franska regeringen öfversände 71 häften angående verldsutställningen i Paris och därvid hållna vetenskapliga kongresser. Förre franske ministern i Stockholm, M. H. Fournier, skänkte det dyrbara verket af Roller "Les Catacombes de Rome", Paris 1881, och docenten F. R. Kjellman flere verk om och ur de venetianska arkiven.

Under läsåret 1882—83 visade Hans Maj:t Konung Oscar II biblioteket den frikostigheten att förära detsamma fortsättningen af Martii kostbara arbete in folio "Flora Brasiliensis" (fasc. 68—88), hvars föregående häften framlidna Änkedrottning Josefina en gång skänkt. — Herr G. K. J. Parmann, innehafvare af Mallings bokhandel i Kristiania, skänkte 79 större och mindre verk, utkomna på hans förlag. Från Kongl. Biblioteket i Stockholm ankom en mängd gåfvor, hvaribland särskildt förtjäna nämnas "L'Autographe" par H. de Villemessant et G. Bourdin. Paris 1864 och "Meyrick: A critical inquiry into ancient arms." Vol. 1—3. Lond. 1824. Från franska regeringen ankom fortsättning å rapporterna öfver verldsutställningen i Paris. Institutionens förre chef, bibliotekarien C. G. Styffe, skänkte bland annat "Zeitschrift für allgemeine Erdkunde" och dess fortsättningar, utgörande 37 band, och pergamentsaftrycket af Claudii Clavii Descriptio Daniæ etc. Stockh. 1883.

Under alla sex åren hafva en mängd lärda utländska institutioner välvilligt ihågkommit biblioteket med gåfvor af sina publikationer. Att här uppräkna dem medgifver ej utrymmet. Antalet af institutioner, med hvilka universitetet genom bibliotekets försorg utbyter så kalladt akademiskt tryck mot dylikt eller mot annat vederlag, där icke institutionen är af natur att besitta dylika bytesartiklar, har under perioden betydligt ökats. Under åren 1879—80 tillkom "The public library of Victoria" i Melbourne, Australien. I Januari 1883 träffades med franska undervisningsdepartementet en öfverenskommelse om utbyte af akademiskt tryck mellan Upsala universitet och

18 franska institutioner, nämligen undervisningsministeriet, Bibliothèque Nationale i Paris och 16 universitetsbibliotek (Aix, Alger, Besançon, Bordeaux, Caen, Clermont, Dijon, Douai, Grenoble, Lyon, Montpellier, Nancy, Paris, Poitiers, Rennes och Toulouse). Ehuru öfverenskommelsen ej skulle träda i kraft förr än hösten 1883, och undervisn.departementet redan till stor del disponerat öfver sitt akademiska tryck, öfversände det likväl genast som bevis på sin välvilja 307 akademiska skrifter och 7 andra arbeten. I Februari 1883, erhöll kungliga biblioteket i Berlin på särskild framställning af dess chef, den lärde K. R. Lepsius, rätt att för hvart år bekomma här utgifna disputationer.

4. Bibliotekets verksamhet.

Utlåningen utom biblioteket, räknad i nummer af lånesedlar eller arbeten (af hvilka hvarje naturligen kan omfatta flere volymer), utgjorde under de sex läsåren respektive 2830, 2935, 3145, 3175, 3134 och 3009 stycken. En för Upsala universitetsbibliotek egendomlig art af utlåningsarbete, nästan nödvändig så länge den otillfredsställande inredningen af bibliotekets egen lokal och dess brist på utrymme omöjliggöra hvarje tanke på att där inrätta läsesal med tidskriftsrum, är, att det skall till Läkareföreningen aflemna medicinska tidskrifter och till Akademiska Läsesällskapet de flesta andra tidskrifter att där för en tid kvarligga till begagnande. Leveransen af dylika häften har för de sex åren utgjort 1450, 1556, 1530, 1500, 1450, 1500.

Institutionens inre verksamhet, så att säga, har under sista läsåret koncentrerats på att systematiskt och konsekvent ordna de stora bokmassorna, hvilka genom saknaden af skriftligen affattade uppställningssystem, genom den växande bristen på utrymme samt genom de rubbningar, som arbetet för värmeledningen medförde, i detta afseende lemnade åtskilligt öfrigt att önska. Systemet för uppställningen och därmed äfven för signeringen i kataloger och böcker utvecklar sig steg för steg,

och samtidigt ordnas grupp efter grupp, i den mån arbetskrafterna det medgifva. Å utländska afdelningen hafva de medicinska (till största delen), språkvetenskapliga, orientaliska, statistiska och matematiskt-naturvetenskapliga facken ordnats; å den svenska afdelningen facken juridik, literärhistoria, skönliteratur, fornnordisk literatur och arkeologi. Endast den, som har personlig kännedom om hvad det vill säga att ordna bokfack, där böckerna stå i dubbla rader, där ljuset tryter, där utrymmet bokstafligen får utmätas, och det gamla systemet med hyllbräden af trä att inskjuta i urhålkningar är rådande, kan göra rättvisa åt alt det arbete, som här är nedlagdt. Och ingen kan förvånas, om med de fåtaliga krafter, hvaröfver biblioteket förfogar, dessa så att säga administrativa uppgifter stält så stora kraf på tjänstemännen, att de ej mindre viktiga vetenskapliga uppgifterna få hvila något. Arbetet å handskriftsamlingen, som ensamt har den afgångne chefens, bibliotekarien Styffes, outtröttliga energi och djupa arkiv- och literaturstudier att tacka för det skick, hvari den nu presenterar sig, har dock ej efter hans afgång hvilat under sista läsåret; Westinska samlingen har slutordnats, och katalogen öfver Nordinska kvarterna fortsatts; arbetet härå har förrättats af amanuensen grefve Lewenhaupt. Utlåningen i dess centrala del har skötts af vice bibliotekarien. Chefen har fört hela korrespondensen (de ingående skrifvelserna uppgingo läsåret 1882—83 till 140, de utgåendes antal har ej blifvit räknadt), accessionskatalogen och böckernas införande i nominalkatalogen (i hvilket senare dock vice bibliotekarien till en del biträdt). Bokbindningen för utländska afdelningen har ombesörjts hufvudsakligen af de bägge bibliotekarierna; för svenska afdelningen af amanuensen Lind, som tillika skött mottagandet och ordnandet af leveranserna från de svenska boktryckerierna och från de utländska universiteten. Af nominalkatalogen hafva sammanlagdt 35 band ombundits för insättande af lösa supplementblad.

Anatomiska institutionen.

Dissektionsöfningarne hafva under alla läsåren börjat i slutet af September och sedan, med $1^1/_2$—2 veckors afbrott under julhälgen, fortgått till slutet af Maj månad. Antalet dissekanter utgjorde:

H.T. 1877	. . . 83,	V.T. 1878	. . . 106,
„ 1878	. . . 59,	„ 1879	. . . 103,
„ 1879	. . . 79,	„ 1880	. . . 101,
„ 1880	. . . 60,	„ 1881	. . . 96,
„ 1881	. . . 52,	„ 1882	. . . 94,
„ 1882	. . . 82,	„ 1883	. . . 121.

Dissektionsmaterialet var till och med ht. 1880 ej ens tillräckligt för en oafbruten fortgång af samtlige studerandes arbeten, men har, sedan Kongl. Maj:ts på gemensam hemställan af medicinska fakulteten och Karolinska institutet d. 19 Nov. 1880 utfärdade förordning angående beredande af detta material vunnit tillämpning, blifvit så förökadt, att ej blott dissekanterna, utan äfven de anatomiska samlingarna och föreläsningarna, för hvilka båda senare endast dissektionsaffall dittills fans att tillgå, kunnat därmed tillgodoses, samt tillfälle dessutom beredas åt professorn i kirurgi att årligen gifva en kurs uti operationsöfningar på lik. Fullt tillräckligt kan det dock ännu ej sägas vara; särskildt vid läsårens början inverkar brist därpå hämmande både på dissektionerna och undervisningen i öfrigt samt förklarar till någon del den betydliga skilnaden i dissekanternas antal under höst- och vårterminerna. Först i början af November kan dissektionsarbetet sägas vara i full gång.

De praktiska öfningarna uti histologi hafva under de år, då sådana varit anordnade, fortgått under de vanliga läseterminerna. Antalet deltagare uti dem utgjorde:

H.T. 1878	. . . 85,	V.T. 1879	. . . 48,
„ 1880	. . . 71,	„ 1881	. . . 96,
„ 1881	. . . 30,	„ 1882	. . . 27,
„ 1882	. . . 35,	„ 1883	. . . 37.

Under läsåren 1877—78 och 1879—80 kunde af brist på lärarekrafter undervisning i histologi ej meddelas, ej häller praktiska öfningar däruti anställas. För hela den anatomiska undervisningen — föreläsningar i anatomi, systematisk, topografisk, komparativ histologi och embryologi, tentamina och examina i dessa ämnen samt ledningen af dissektionerna med tillhörande examinatorier öfver hvarje af dissekanterna prepareradt parti och af de praktiska öfningarne uti histologi — finnas nämligen vid medicinska fakulteten härstädes, som i detta hänseende intager en undantagsställning från, så vidt bekant, alla medicinska läroanstalter med lika stort lärjungeantal, Karolinska institutet i Stockholm äfven inberäknadt, endast tvänne lärareplatser, en ordinarie och en extra ordinarie professur, den senare fullkomligt motsvarande prosektorsplatsen vid andra medicinska skolor och en af universitetets mest ansträngande lärarebefattningar. Ordinarie professuren stod t. o. m. vt. 1882 obesatt af brist på sökande och uppehölls af e. o. professorn; e. o. professuren har sedan dess af samma anledning varit ledig. Prosektorsbefattningen har visserligen med både nit och skicklighet till sin hufvudsakligaste del skötts af därtill successivt förordnade medic. studerande och kandidater: 1877—78 och 1878—79 med. stud. G. A. Nordlund, 1879—80 med. kand. J. Sandström, 1880—81 med. kand. K. A. H. Mörner, 1881—82 med. stud. A. P. A. Gustafsson, 1882—83 med. kand. G. A. Nordlund; men hela den öfriga lärareverksamheten jämte hälften af dissektionsexaminatorierna, samt särskildt ledningen af de praktiska öfningarna uti histologi ända till ht. 1881 har ålegat den ende ordinarie läraren. Då de sistnämda öfningarna i förening med föreläsningar i ämnet genom den direkta handledning af hvarje studerande för sig, som vid dem är nödvändig, och genom den stora mängd preparat, som för dem

måste förfärdigas, jämte öfriga löpande åligganden fullt upptogo läraren, kunde de, så framt ej undervisningen i anatomi skulle helt och hållet åsidosättas, endast anordnas hvartannat år. De stora olägenheterna häraf tillika med en till visshet gränsande sannolikhet, att den lediga ordinarie professuren först efter en fördelning af arbetet på flere lärareplatser skulle erhålla någon sökande, föranledde konsistorium på hemställan af medicinska fakulteten att redan i Sept. 1878 hos Kongl. Maj:t anhålla om proposition till den nästkommande riksdagen angående behofvet af en ny, för histologien och embryologien egentligen afsedd extra ordinarie professur i anatomi, och denna anhållan har sedermera år efter år förnyats, utan att Kongl. Maj:t dock ännu funnit skäl villfara densamma. Ända till läsåret 1881—82 saknade därföre de medicine studerande, oaktadt de histologiska öfningarne äro dem obligatoriskt ålagda, tillfälle att fullgöra dem vid den tidpunkt, då detta med hänsyn till fortgången af deras öfriga studier bort ske; de tvingades att företaga dem, en del för tidigt, andra för sent. De förra funno af denna anledning nödvändigt att tvänne gånger genomgå öfningskursen, och antalet deltagare i hvarje sådan blef sålunda till ytterligare skada för dem dels genom självfva anordningen, dels genom följderna däraf mer än dubbelt större, än det kunnat och bort vara. Sin höjdpunkt nådde missförhållandet vt. 1881, då, såsom ofvan synes, antalet deltagare uppgick till 96. De måste då fördelas i tränne grupper, och för en af dessa, som uteslutande bestod af äldre studerande, en särskild repetitionskurs anordnas. Ensamt undervisningen i histologi tog därföre under denna termin den ende lärarens tid och krafter i altför stort anspråk, och den kunde dock ej blifva tillfredsställande. På initiativ af universitetets kansler, som själf på grund af undervisningsdiarierna uppmärksammat förhållandet, anslogs då 3,000 kr. af universitetets reservfond till aflöning åt en extralärare i histologi under läsåret 1881—82, och detta anslag förnyades för det följande, nyss tilländalupna året. Sedan Regnellska donations-

nämden med 1,000 kr. ökat löneanslaget, erhöll medicinska fakulteten i med. kand. Iv. Sandström, som redan förut genom flere afhandlingar i ämnet ådagalagt en framstående skicklighet däruti, en med hänsyn härtill fullt kompetent lärare under de båda läsåren, och lärjungarnes billiga fordran på tillfälle att kunna i rätt tid fullgöra hvad man obligatoriskt ålagt dem, har ändtligen blifvit tillgodosedd. Antalet deltagare i öfningarne har ock till följd häraf betydligt sjunkit, och kursens lärorikhet i proportion därtill ökats. Mindre behöflig har dock ej den föreslagna nya extra ordinarie professuren i anatomi härigenom blifvit; den Regnellska fonden kan enligt sina stadgar endast under några få år lemna sitt bidrag till den provisoriska lönen, och så länge denna ej är fast, kan fakulteten ej hoppas att erhålla fast lärare i det viktiga och långvariga, speciela förstudier fordrande ämnet. Oförsvarligt slöseri med sällsynta krafter vore det, om fakulteten af brist på ordinarie lön skulle förlora den lärare, hon nu äger; därtill är vårt land för fattigt.

Den anatomiska undervisningen har dock under den sexårsperiod, som denna redogörelse omfattar, ej endast lidit brist på lärarekrafter; äfven med hänsyn till utrymmet har den befunnit sig i mycket stort trångmål. Ingen af den nuvarande institutionsbyggnadens för olika ändamål afsedda lokaler kunde vid periodens början sägas med afseende på utrymme och ändamålsenlighet uppfylla ens de mest billiga anspråk, och häraf följande olägenheter hafva med hvarje år ökats. Dissektionssalen, afsedd för 25—30 samtidiga arbetare, har tidtals måst inrymma ända till 70 med en trängsel, större än i någon privat fabrik, och hygieniska förhållanden, sämre än i någon fattigstuga i vårt land. Temperaturen däruti har under vinterdagarne varierat mellan $\pm$ 0 och 24° Cels.; arbetsmaterialet har till följd häraf, oaktadt omsorgsfull balsamering, skyndat till förgängelse och oduglighet. Föreläsningssalen, som både till belysning och oföränderbar inredning är fullkomligt oduglig för sitt egentliga ändamål, och hvilken redan länge dessutom tjänat såsom

kapprum, har därföre nu äfven måst användas till dissektionssal. Samlingsrummen hafva ej medgifvit sådan uppställning af preparaten, att dessa, såsom sig borde, kunnat blifva föremål för lärjungarnes studium. Lärare, amanuenser och vaktmästare hafva för alla preparationer, de gröfsta anatomiska såväl som de finaste histologiska, varit hänvisade till tränne små gemensamma arbetsrum. För den histologiska undervisningen kunde utrymme endast därigenom beredas, att prosektorn beröfvades sina boställsrum, men den så vunna arbetssalen lemnade dock ej plats åt flere än 24—30 lärjungar under den del af kursen, då de borde tillegna sig färdighet att själfva framställa mikroskopiska preparat; häraf ofvan angifna skilnad i deltagareantalet under ht. 1878 och vt. 1879. När sedermera särskild extralärare för detta ämne erhölls, blef det därföre nödvändigt att med ett från reservfonden lemnadt anslag af 1,500 kronor förhyra och nödtorftigt inreda en närbelägen våning i staden. Det härigenom vunna förökade utrymmet, som i någon mån uppvägde den stora olägenheten af den anatomiska undervisningens meddelande på tvänne skilda ställen, kom dock endast under läsåret 1881—82 denna undervisning till godo. Obefogad fruktan hos öfriga hyresgäster för osund inverkan af ett arbete, som dock måste vara och äfven är så antiseptiskt som möjligt, framkallade uppsägning af våningen och histologiens återförvisning till trängseln i institutionsbyggnaden. Där återstod nu endast att i de vindsrum, som dittills varit anslagna åt vaktmästaren och amanuensen, uppflytta och magasinera större delen af samlingarna, hvilka därföre under senaste läsåret i dessa ofvan brandbottnen belägna rum haft sin farliga plats, alldeles otillgängliga för lärjungarne och allmänheten, svårtillgängliga t. o. m. för lärarne. De sålunda tömda egentliga samlingsrummen lemnade emellertid nytt utrymme för histologien.

Ansvaret för det skildrade trångmålets långvarighet, för den oersättliga förlust af tid och krafter, som både lärare och lärjungar därigenom lidit, för den ohälsa, det efter all anled-

ning skänkt flere af de senare, åt några af dem så stor, att den förorsakat deras förtidiga bortgång, hvilar dock icke på någon af universitetets myndigheter. Det oundgängliga behofvet af en tillbyggnad anmäldes redan våren 1877 af institutionens prefekt för med. fakulteten och af henne för konsistorium, som bland sina petita till 1878 års riksdag upptog 140,000 kronor för detta ändamål. Universitetets kansler tillstyrkte anslaget, och Kongl. Maj:t aflät proposition därom till riksdagen, men dess båda kamrar funno dock i likhet med statsutskottet "det vara en af nödig omtanke påkallad plikt att till kommande, gynnsammare tider uppskjuta anvisandet af medel för ett ändamål, beträffande hvilket ett uppskof synes medföra jämförelsevis mindre olägenhet". I öfverensstämmelse härmed uppskattande olägenheten "såsom jämförelsevis mindre" uppsköt sedermera regeringen, oaktadt årligen och alt enträgnare af konsistorium upprepad och af kanslern tillstyrkt anhållan, ända till riksdagen 1882 att förnya sin proposition i ärendet. Riksdagen fann emellertid ändtligen tiden vara inne att bevilja det begärda anslaget, fördeladt på tre år, och säker förhoppning finnes därföre nu, att den anatomiska undervisningen om två år, eller vid början af läsåret 1885—86, skall kunna meddelas i tidsenliga och tillräckligt rymliga lokaler. En gåfva af den frikostige och outtröttlige befrämjaren af vårt lands medicinska och naturvetenskapliga studier, med. d:r A. F. Regnell i Brasilien, satte nämligen universitetet i stånd att redan förliden höst, således ett år före tiden för anslagets utgående, företaga grundläggningen till en af de tränne flyglar, hvarmed den nuvarande byggnaden skall tillökas. Denna gåfva är dock egentligen afsedd för en utvidgning af Regnellianum, men fick enligt gifvarens förordnanden användas såsom ett förskottslån till nybyggnaden vid anatomiska institutionen.

Men med ännu en brist har den anatomiska undervisningen under början af denna period haft att kämpa, med brist på medel för de aldra nödvändigaste löpande utgifterna.

Oaktadt den föregående prefektens sparsamma hushållning hade dock institutionen, hvars årsanslag endast utgjorde först 1,500, sedermera 2,000 kronor, genom proportionelt till det växande lärjungeantalet ökade utgifter ådragit sig en skuld af lemnade förskott, som vid n. v. prefektens tillträde uppgick till omkring 2,200 kr. Med tillstånd af universitetets kansler afskrefs vid 1878 års slut 1,300 kr. af denna skuld. Vid samma års riksdag begärdes och beviljades en tillökning af årsanslaget med 1,500 kr. Detta har därföre sedan dess utgått med 3,500 kr. och varit tillräckligt att förekomma vidare skuldsättning, ehuru det visserligen både i och för sig och i synnerhet vid jämförelse med det årsanslag, som utländska anatomiska institutioner uppbära, och hvilket t. ex. i Leipzig utgör 13,500 kr., är särdeles knapt. Utan tilläggsanslag för särskildta behof och gåfvor af enskilde skulle ock till följd häraf undervisningen ej kunnat uppehållas, och ännu mindre samlingarna vunnit sin tillväxt. Före 1878 ägde institutionen endast tvänne fullt dugliga mikroskop; dylika lånades därföre till de histologiska öfningarne från andra institutioner och af enskilde. Med stigande antal deltagare i dessa öfningar visade det sig dock omöjligt att sålunda fylla behofvet. Konsistorium anhöll därföre hos Kongl. Maj:t om proposition till riksdagen 1878, att ett anslag af 4,000 kr. till inköp af mikroskop måtte beviljas. Kongl. Maj:t fann väl ej skäligt aflåta sådan proposition, men anvisade i stället ett extra anslag af 2,000 kr. samt 1879 ett nytt af 1,000 kr. för detta ändamål; 21 mindre, men för de studerandes behof tillfyllestgörande mikroskop, de flesta med linser af Hartnack, hafva för dessa anslag kunnat anskaffas, samt dessutom tvänne för institutionens egna medel. Af Regnellska fonden beviljades 1880 370 kr. att för patologiska och anatomiska institutionerna gemensamt inköpa ett mikroskop af Zeiss med Abbés berömda och för vissa arbeten oumbärliga belysningsapparat. Af samma fond anslogs 1882 700 kr. till inköp af 4 mikroskop, som på längre tid utlånas åt studerande, hvilka visat håg för histolo-

giska studier, men själfva sakna medel att anskaffa det dyrbara instrumentet. — Af d:r Regnell ställdes 1877 en summa af 1,000 kr. till prefektens fria förfogande, hvilken hufvudsakligen användes att bekosta den förändrade inredning, som ett ombyte af arbets- och samlingslokaler då gjorde nödvändig för att bereda utrymme för den histologiska undervisningen. Till fyllande af det alldeles uttömda förrådet af glaskärl anvisade Kongl. Maj:t 1878 ett extra anslag af samma storlek. — Af Regnellska fonden hafva, utom de förut nämda, äfven följande anslag åtnjutits: 1877 och 1878 till inköp af Pansch's och His's lärorika gipsfantomer 400 kr.; vid särskildta tillfällen till inköp af sällsyntare naturalier, såsom skelett och inelfvor af orang, sengångare, giraff, elefant, kasuar m. m. samt inelfvor och histologiskt material af hval m. m., tillsammans 1,360 kr.; 1879 till omkostnaderna för tillvaratagande af histologiskt material vid en afrättning 150 kr.; 1878 till en med sjukhusets s. k. klocka för inandning af komprimerad luft förenad apparat för preparattorkning enligt Brunettis metod 400 kr.; till anskaffande af plancher för anatomiska afhandlingar i flere poster 1,650 kr. Lägges härtill det tillskott af 1,000 kr., som från samma fond under hvartdera af de två sista läsåren lemnats till lönen för extraläraren i histologi, så uppgår det bidrag, d:r Regnell under redogörelseperioden direkt eller indirekt lemnat den anatomiska undervisningen, till 8,080 kr. På enskild frikostig offervillighet har sålunda den utveckling, som det anatomiska studiet under denna tid kunnat vinna, till stor del berott. Dock ej blott under denna tid, utan äfven dessförinnan, enär t. ex. alla omkostnaderna för det histologiska studiet före 1877 uteslutande bestredos med gåfvor af enskilde.

De anatomiska samlingarne hafva sedan 1877 förökats med 618 dels torra, dels i sprit uppsatta preparat. Bland de torra intaga de, som enligt Brunettis annorstädes föga använda metod förfärdigats öfver bröstets och bukens inelfvor, ett framstående rum både hvad utseende, lärorikhet och säll-

synthet beträffar. En förändring af sjukhusets ångmaskin, hvarigenom därvarande "klocka" blifvit obrukbar, har tyvärr under de tvänne sista åren hindrat att använda metoden och endast tillåtit att samla och förberedande behandla åtskilligt för densamma lämpligt material, för hvars torkning en delvis ny apparat i den nya byggnaden är tillämnad. Relativt sällsynt torde ock en samling hud-, kärl- och visceralpreparat af Balænoptera Sibbaldi vara, hvilken under sommaren 1878 vid Vadsoe af d. v. fil. kand. Chr. Aurivillius och zool. stud. C. Forsstrand på ett särdeles omsorgsfullt sätt tillvaratogs från affallet vid kapten Foyns hvalfiskfångst.

Af preparaten tillhöra 136 den osteologiska, 46 den arthro-myologiska, 86 den angiologiska, 65 den neurologiska samt 287 — med 197 öfver bröstets och bukens viscera, 61 öfver uro-genitalapparaten och 29 öfver sinnesorganen — den splanchnologiska afdelningen af samlingarne.

Bland de osteologiska preparaten förekomma utom människoskeletter och -kranier från olika åldrar och med intressanta anomalier: skelett af Simia satyrus, Gulo borealis, Elephas indicus (ung), Dicotyles torquatus, Camelopardalis Giraffa, Choloepus didactylus, Myrmecophaga tetradactyla, Phascolomys Wombat, Ornithorhynchus paradoxus, Pelecanus onocrotalus, Dromæus Novæ Hollandiæ och Casuarius galeatus. Bland de arthro-myologiska: muskelpreparat af Pteropus edulis, Felis Leopardus och Arara Macao samt ligamentpreparat af Felis Leo och Vitulus Bovis, framstälda enligt van Vetters metod. Bland de angiologiska: hjärta af de nyss angifna skeletterade djuren, af Otaria ursina, foetus Balænopteræ, Orca gladiator (med 2 fots diametrar), Python tigris, Scymnus borealis; hjärta i sammanhang med lungor af människa (15 preparat af olika åldrar och kön; ett af fullvuxen man och ett af nyfödt barn med hjärta och lungor torkade i naturligt läge inom skeletterad bröstkorg), af Cercopithecus fuliginosus, Pteropus, Hystrix cristata, Cervus Alces, Equus caballus, Trichecus rosmarus, foetus Balænopteræ och de vanliga husdjuren, alla lik-

som hjärtpreparaten framstälda enligt Brunettis metod; sprit-preparat af hjärtvalvler och kärlpartier af Balænoptera. Bland de neurologiska: Encephalon af Felis Leo, Ursus arctos, Hystrix, Dicotyles, Trichecus, Pelecanus, Trigla hirundo samt åtskilliga preparat öfver hjärnans utveckling. Bland preparaten öfver respirations- och digestionsorganen: His's gipsfantomer öfver situs viscerum; lungor af människa (5 preparat, ett från kvinna med scoliosis cypholica); Glandulæ parathyreoideæ (Sandstr.) af människa; lefver och mjälte af människa (torkade, 11 preparat af lefver, 9 af mjälte från olika åldrar och kön, snörlifslefrar); larynx och pharynx (i sprit), lungor, ventrikel, tarmar, lefver och mjälte (de flesta torkade enligt Brunettis metod, som äfven hvad lefver och mjälte angår lemnar särdeles goda resultat) af de ofvannämda skeletterade djuren samt dessutom af Pteropus, Gulo, Ursus, Equus, Trichecus, Delphinus phocæna, Python; ventrikel af orca (torkade enligt Brunetti, 5,5″ hög); stycken af digestionsorganen hos Balænoptera och en ventrikel af dess foetus. Bland preparaten öfver uro-genitalapparaten: genitalorganen af flertalet bland de skeletterade djuren, af Python och flere fiskar; njurar, genitalia masculina och feminina af foetus Balænopteræ, ovarium och stycken af öfriga könsorgan hos fullväxt Balænoptera; His's gipsfantomer öfver situs uteri hos människan. Bland dem öfver sinnesorganen: ögon af Balænoptera, Orca, Scymnus; membranösa labyrinthen af Raja, Acanthias.

Genom sågning af frusna lik och efterföljande sprithärdning hafva ock ett tämligen betydligt antal topografiska preparat, som dock ej införlifvats med den egentliga samlingen, blifvit förfärdigade.

De histologiska samlingarne hafva under hvarje af de år, då undervisning i histologi meddelats, förökats med omkring 300—350 preparatnummer. Då hvarje nummer betecknar ett preparat af särskild art och merendels, alt efter behofvet för öfningskursen, flere eller många exemplar förfärdigats af hvarje

nummer, är således tillökningen af preparatantalet betydligt större. En särskild samling, som utlånas åt de studerande för att underlätta deras repetitioner, anordnades under läsåren 1878—79 och 1880—81, men är numera nästan obehöflig, då hvarje deltagare i kursen har tillfälle att själf, dels genom eget arbete, dels genom bevarande af de talrika preparat, som läraren förfärdigar och utdelar, förskaffa sig en egen samling. Genom att vid tränne tillfällen med vederbörande myndigheters af kanslern utverkade tillstånd från liken af afrättade brottslingar omedelbart efter döden tillvaratåga och för vidare histologisk undersökning preparera människokroppens väfnader, har ett särdeles värderikt och tämligen sällsynt förråd af histologiskt material vunnits i tillräcklig mängd för att äfven komma de studerande till godo och sålunda i hög grad öka kursens lärorikhet. — Fullständiga snittserier hafva förfärdigats af: hjärna hos katt och kanin (frontalsnitt); människoprostata både hos fullvuxen och nyfödt barn (horizontalsnitt); käkarne hos nyfödt barn; de tre senare serierna förfärdigade af kand. Sandström. Af honom hafva samlingarne äfven riktats med en mängd preparat af de små bikörtlar till Glandula thyreoidea, som han upptäckt hos människan och flere däggdjur, och hvilka han gifvit benämningen Glandulæ parathyreoideæ.

Fysiologiska institutionen.

Under denna sexårsperiod har institutionens materiel ökats med ett antal instrument och apparater, dels inköpta från utlandet och dels förfärdigade här på stället eller åtminstone inom landet i sammanhang med arbeten, som försiggått inom institutionen. Bland de förra må nämnas: Två spektroskop, det ena det s. k. dubbelspektroskopet, som efter prof. Fr. Holmgrens idé blifvit förfärdigadt å Schmidt & Haenschs verkstad i Berlin, det andra ett Glans spektroskop med dubbel springa

efter Donders' idé, vidare Mareys roterande cylinder med Fancoults regulator och Desprets chronograf, Ponds sphygmograf, Kroneckers apparat för manometerförsök med grodhjärtat, Francks manometer, Mossos modifierade plethysmograf m. fl. Bland de senare kunna anföras Wredes mikrospektroskop; 3 särskilda myografer, konstruerade efter olika principer, en lymfkardiograf, en ophthalmometer, en själfregistrerande perimeter, samt en automatisk strömbrytare med variabel rytm, samtliga konstruerade af d:r Magnus Blix; och slutligen af prof. Fr. Holmgrens konstruktion: en spirograf, en chromatoskiameter samt flere apparater för kvantitativ bestämning af färgsinnet.

Laborationsöfningarna, som leddes under höstterminen 1877 af hr Edgren och under höstterminen 1880 af hr Ivar Lundberg samt under den öfriga tiden af hr Magnus Blix, först såsom tillförordnad och sedan 1882 såsom ordinarie laborator, hafva regelbundet fortgått med ett laborantantal, som med obetydlig variation mest hållit sig omkring 16 terminligen, det största antal som utan svårighet under nuvarande förhållanden kan mottagas till praktisk undervisning å laboratoriet.

De vanliga offentliga föreläsningarna hafva varit besökta af ett antal studerande, som tämligen konstant under hela denna tid hållit sig mellan 30 och 40 för hvarje termin. Dessutom har enskild undervisning vid olika tillfällen meddelats dels af institutionens prefekt, prof. Fr. Holmgren, och dels af laboratorn d:r Blix, hvilken sistnämde dessutom hela vårterminen 1883 skötte de offentliga föreläsningarna samt tentamina och examina under professorns tjänstledighet.

Det vetenskapliga arbetet inom institutionen har väl under denna tid lemnat en och annan frukt, men det bör här icke undanhållas, att den nuvarande lokalens brister särdeles i utrymme för hvarje år lagt mer och mer kännbara hinder i vägen för bedrifvandet af en del icke oviktiga arbeten.

Medicinska kliniken.

Antal patienter å

1) Medicinska kliniken:		2) Polikliniken:	
1878	518,	1878	2,063,
1879	503,	1879	1,987,
1880	529,	1880	1,719,
1881	493,	1881	1,334,
1882	488,	1882	923,
1883 (t. d. $^{22}/_{5}$)	245.	1883 (t. d. $^{22}/_{5}$)	312.

Antal tjänstgörande med. kandidater under läsåren:

1878—79	37,
1879—80	38,
1880—81	39,
1881—82	38,
1882—83	48.

Antalet sjuke gäller för kalenderår, antalet tjänstgörande för läsår.

Den viktigaste förändringen under läsåret 1882—83 är utan tvifvel, att kanslern behagat på framställning af professorn i praktisk medicin bevilja till den medicinska kliniken ett anslag af 3,351 kronor för inredning af ett kliniskt laboratorium att utgå af universitetets reservmedel, men med återbetalningsskyldighet af sjukhusets medel, om dessa det medgifva. Detta laboratorium, som är det första i Sverige inrättade kliniska laboratorium, kommer att innefatta tränne afdelningar, en för fysikaliska, en för histologiska och en för kemiska undersökningar. Hvarje afdelning disponerar ett rum. Till detta laboratorium kommer att användas det inre s. k. poliklinikrummet, som kommer att inredas till *fysikaliska* undersökningar, hufvudsakligen af sjuka som lida af sjukdomar i cirkulationsorganen, larynx m. m., samt elektriska undersökningar. Detta rum kommer att medelst dörr förenas med

sjukhusets stora korridor, på det att sjuka må kunna på vagn införas i detsamma; en spiraltrappa kommer att sammanbinda detsamma med det under liggande apoteket, som kommer att inredas för *histologiska* undersökningar. Den s. k. mediko-pnevmatiska anstaltens rum kommer att inredas till *kemiskt* laboratorium. Det nuvarande s. k. yttre poliklinikrummet skall anordnas till klinikchefens arbetsrum, och det s. k. direktions-rummet till arbetsrum för de tjänstgörande.

Redan våren 1882 beviljades en summa af 2,000 kronor ur den Regnellska fonden till inköp af instrument och materiel för den medicinska kliniken, och våren 1883 beviljades ytterligare en summa af 1,500 kr. för samma ändamål. Därjämte har sjukhusets direktion af sjukhusets medel beviljat till materiel ett extra anslag af 500 kr. för 1883. För dessa summor hafva dels redan inköpts flere värdefulla instrument, dels komma ytterligare sådana att anskaffas för det kliniska laboratoriet. Bland dem må nämnas en penombre för bestämning af sockerprocenten i urin (från firman Schmidt & Hænsch i Berlin), ett större mikroskop (af Zeiss i Jena), försedt med oljeimmersionslins ($^1/_{18}$) för bakteriestudier, 2 portativa elektriska instrument (af Reiniger i Erlangen och Gaiffe i Paris), 1 registreringsapparat af Grunmack (från Windler i Berlin), blodräkningsapparat af Zeiss, hæmoglobinometrar af Hayen, Gowers och Bizzogero samt dessutom en del flaskor, reagenser och kemiska samt mikroskopiska utensilier, larynxfantom, lampor m. m.

Genom inrättandet af ett kliniskt laboratorium har ett viktigt steg tagits till att sätta den medicinska kliniken i stånd att bättre än hittills fylla sitt ändamål; tillfälle har nämligen därigenom beredts både läraren och klinikanterna att utföra sjukundersökningar enligt förbättrade metoder och att utföra kliniska vetenskapliga arbeten. Den medicinska kliniken saknar anslag af statsmedel. Våren 1882 gjorde därför den medicinska fakulteten anhållan om ett årligt anslag till kliniken för inköp af ändamålsenliga instrument och annan materiel.

Denna anhållan, som tillstyrktes af konsistoriet och kanslersämbetet, ledde dock ej till någon framställning hos riksdagen. Medicinska fakulteten har därför i Maj 1883 förnyat sin anhållan, i det den begärt ett årsanslag af 1,200 kronor till den medicinska kliniken. Beviljandet af ett tillräckligt årsanslag torde bli ett lifsvilkor, för att det kliniska laboratoriet skall komma till gagn, och undervisningen komma att bedrifvas med tidsenlig materiel.

Ett önskningsmål med afseende å den kliniska undervisningen har varit att få de s. k. poliklinikerna väl ordnade. Särskildt har den medicinska polikliniken varit mindre väl belägen, nämligen utom staden i akademiska sjukhuset; densamma har ock varit mycket mindre besökt än den inne i staden belägna kirurgiska. Denna senare, hvars utgifter bestridts af kirurgie professorns enskilda kassa och genom sammanskott af de medicine studerande samt tillfälliga bidrag af en donation, har däremot varit talrikt besökt.

För att ordna denna angelägenhet har den medicinska fakulteten våren 1883 ingått till vederbörande med anhållan om beviljande af ett anslag af 1,000 kr. årligen för uppvärmning, städning och uppköp af instrument, bandageartiklar m. m. för bägge poliklinikerna samt beviljande af tvänne anslag å 750 kronor åt tvänne amanuenser, en å den medicinska och en å den kirurgiska polikliniken. Fakulteten har utsikter, att lämpliga lokaler för poliklinikerna kunna komma att beredas i någon af de lägenheter, som blifva lediga genom universitetshusets inredning.

Det akademiska sjukhuset, som inreddes 1867 och då ansågs särdeles rymligt, har redan visat sig sakna utrymme att mottaga alla de sjuka, som där söka inträde. För utvidgning af sjukhuset och beredande af egen klinisk afdelning åt den blifvande e. o. professorn i praktisk medicin och pediatrik har därföre den medicinska fakulteten låtit uppgöra ritningar och kostnadsförslag till påbyggnad af sjukhusets bägge risaliter, så att i påbyggnaden skulle anordnas 4 större salar,

4 mindre rum samt kök, badrum och klosetter. För detta ändamål har medicinska fakulteten gjort framställning om ett anslag af 40,000 kr. Skulle ofvannämda anslag beviljas, skulle den kliniska undervisningen i invärtes sjukdomar vid universitetet kunna anses betydligt bättre anordnad än den hittills varit.

Kirurgiska kliniken.

Vårdade patienter		Större operationer	
under år 1877	362,	under år 1877	124,
„ „ 1878	360,	„ „ 1878	160,
„ „ 1879	396,	„ „ 1879	158,
„ „ 1880	436,	„ „ 1880	172,
„ „ 1881	412,	„ „ 1881	183,
„ „ 1882	480,	„ „ 1882	202,
„ „ 1883	549.	„ „ 1883	240.

Veneriska sjuka vårdade		Kirurgiska polikliniken besökt af	
under år 1877	100,	under år 1877	1940,
„ „ 1878	90,	„ „ 1878	1230,
„ „ 1879	103,	„ „ 1879	2947,
„ „ 1880	141,	„ „ 1880	4960,
„ „ 1881	173,	„ „ 1881	5512,
„ „ 1882	158,	„ „ 1882	5489,
„ „ 1883	143.	„ „ 1883	4256.

Barnaföderskor å obstetriska kliniken		Tjänstgörande med. kandidater	
under år 1877	95,	under år 1877—1878	32,
„ „ 1878	85,	„ „ 1878—1879	38,
„ „ 1879	85,	„ „ 1879—1880	38,
„ „ 1880	113,	„ „ 1880—1881	39,
„ „ 1881	128,	„ „ 1881—1882	38,
„ „ 1882	101,	„ „ 1882—1883	48,
„ „ 1883	98.	„ „ 1883—1884	28.

Psykiatriska institutionen.

Psykiatriska kliniken öppnades första gången höstterminen 1859 under ledning af öfverläkaren vid Upsala hospital, som därtill erhållit kanslerns förordnande. Denna klinik var då den enda i Sverige i detta läroämne. År 1863 inrättades en ny extra ordinarie professur i psykiatri inom medicinska fakulteten, hvilken lärostol då förenades med öfverläkaretjänsten vid hospitalet.

Under perioden 1877—83 har kliniken hvarje läsår varit tillgänglig för medicine studerande, som aflagt medicinsk kandidatexamen och därefter afslutat öfriga tjänstgöringar, som äro föreskrifna för undergående af medicinsk licentiatexamen. I medeltal har undervisningen fortgått under 2 månader under terminerna.

Antalet sjuka vid hospitalet, som stått till förfogande för undervisningen, har uppgått till 170 à 180 dagligen närvarande. Efter hospitalets utvidgning, som ännu fortgår, kommer detta sjukantal att ökas till omkring 400.

För klinikens behof äro redan inom nybyggnaden särskilda lokaler anordnade såväl för föreläsningar och sjukexamina som för patologiska undersökningar. Dessutom hafva en del instrument blifvit anskaffade för ett blifvande kliniskt laboratorium.

Arbetet med nybyggnader vid Upsala hospital tog sin början år 1877, då en isolerad paviljong uppfördes för 30 sjuka inom kvinnoafdelningen. Våren 1878 företogs uppförandet af den nya mansafdelningen med platser för 220 sjuka, hvilket arbete är afsedt att afslutas hösten 1884. Denna helt och hållet nya afdelning innehåller en centralt belägen administrations- och ekonomibyggnad och på båda sidor om denna de sins emellan skilda sjukafdelningarna, till antalet 9, bland hvilka 2 för sjuka af de bildade samhällsklasserna.

I sammanhang med denna nybyggnad har anstalten blifvit försedd med egen vattenledning med dubbla pumpverk (för

vattenkraft och ånga) för uppfordring af vattnet till en högt belägen vattenhållare af 50,000 kannors rymd.

De anslag, som af riksdagen blifvit beviljade för det hela, uppgå till omkring 1,080,000 kronor sammanräknade.

Antalet tjänstgörande medicine kandidater var:

H.T.	1877	 6,	V.T.	1879	 4,
„	1879	 3,	„	1880	 1,
„	1880	 2,	„	1881	 3,
„	1881	 2,	„	1882	 2,
„	1882	 4,	„	1883	..... 2.

Patologiska institutionen.

De öfningar, som vid den patologiska institutionen under de senast förflutna sex akademiska läsåren ägt rum, hafva utgjorts af öfningar dels i obduktionsteknik, dels i mikroskopisk undersökning af väfnadsdegenerationer och sjukliga nybildningar, af urin och patogena parasiter. I dessa öfningar deltogo under

läsåret	1877—78	med. kandidater	34,	med. studerande		41,
„	1878—79	„ „	39,	„	„	25,
„	1879—80	„ „	45,	„	„	37,
„	1880—81	„ „	28,	„	„	7,
„	1881—82	„ „	35,	„	„	24,
„	1882—83	„ „	47,	„	„	29.

Öfningarna i obduktionstekniken leddes i förening med de patologiskt-anatomiska demonstrationerna hela tiden af institutionens prefekt, de mikroskopiska öfningarna däremot under läsåret 1877—78 dels af docenten J. A. Waldenström, dels af med. licentiaten C. H. Björk, under läsåret 1878—79 dels af med. licentiaten C. H. Björk, dels af med. kand. E. L. Dintler, under läsåret 1879—80 af med. lic. E. L. Dintler, hvilka alla voro tillförordnade laboratorer i experimentell patologi och

patologisk anatomi. Under läsåret 1880—81 äfvensom under ht. 1881 leddes de mikroskopiska öfningarna af d:r S. Henschen såsom ordinarie laborator, men under vårterminen 1882 dels af honom, dels af institutionens prefekt samt under läsåret 1882—83 af t. f. laboratorn, med. kand. S. Bayer.

Antalet af de liköppningar, som på institutionens obduktionssal verkställdes, var

1877—78	100,	1880—81	101,
1878—79	111,	1881—82	90,
1879—80	98,	1882—83	117.

Detta obduktionsmaterial lemnades hufvudsakligen från det akademiska sjukhuset, men äfven från Upsala stads fattigförsörjningsanstalt, från hospitalet för sinnessjuka samt till en ringa del äfven af dödsfallen inom läkarnes enskilda praktik i Upsala.

De patologiskt-anatomiska samlingarna, som numer endast med svårighet finna utrymme i den inskränkta lokalen, hafva under de ifrågavarande sex åren ökats med 342 dels torkade, dels i sprit förvarade preparat jämte åtskilliga konkrement och mikroskopiska preparat. Bland de sist anförda kunna nämnas 36 preparat af bakterier, inköpta från Theodor Fischer i Berlin, bland de förra åtskilliga värdefulla gåfvor, insända af läkare från olika svenska landsorter. För museets behof hafva tvänne nya skåp och en större mängd glaskärl blifvit inköpta. Dessutom har institutionen såsom gåfva af prof. A. Key i Stockholm fått emottaga 5 st. målade väggtaflor öfver resultat af hans undersökningar om nervsystemets anatomi.

För de mikroskopiska undersökningarnas behof hafva en Roys mikrotom samt ett mikroskop från C. Zeiss i Jena jämte belysningsapparat af Abbé anskaffats. Bland inköpta experimentalpatologiska instrument kunna nämnas Ludwigs kymografion från Balzar och Schmitt i Leipzig med tillhörande biapparater, Roys och Knolls kardiografer samt Du Bois-Reymonds induktionsapparat.

Af patologiska, vid institutionen under ofvan nämda tid utförda undersökningar hafva 12 offentliggjorts i Upsala Läkarefören:s Förhandlingar B. XIII—XVIII samt en i Nordiskt medicinskt Arkiv.

Farmakologiska institutionen.

Den farmakologiska institutionen har mottagit flere värderika gåfvor, bland hvilka den främsta är den af mer än 100 artiklar bestående samling, som af doktor E. Almqvist sammanbragts under Vega-expeditionens uppehåll flerestädes vid Asiens östra och södra kuster. Flere tiotal, mestadels ostindiska droger skänktes samma år genom Mr E. M. Holmes af The Pharmaceutical Society i London, äfvensom ett mindre antal brasilianska af doktor A. F. Regnell. En mindre samling till födoämnena hörande frukter och frön från Minnesota, hvilka år 1879 skänktes genom amanuensen, kand. C. G. Lennanders försorg af hr Mattson i nämda stat, ökades 1881 genom inköp af flere tiotal nordamerikanska droger från samma ort och person. Bland enskildheter må nämnas en från doktor C. A. Grills sterbhus af doktor P. Roman lemnad pust för genererande och applicerande af tobaksrökslavemang, tillverkad i Postdam, antagligen i förra århundradet.

Till de studerandes gagn hafva tillkommit dels tvänne plancheverk öfver medicinalväxter: O. Bergs samt Zippel och Bollmanns, det förra genom enskild frikostighet, dels en af amanuensen, kand. C. G. Lennander förfärdigad, i didaktiskt hänseende synnerligen ändamålsenlig farmakognostisk preparatsamling samt en komplett profsamling af svenska farmakopeens præparanda, hvarförutom den för de studerande alltid öppna delen af samlingarna flere gånger i mån af behof genom köp från apotek renoverats.

Till inordnande af alla dessa accessioner hafva tvänne nya skåp anskaffats, och samlingarna dessutom på alla håll så hopträngts, att vidare tillväxt af desamma är omöjlig, så länge

de måste bevaras i det nu därtill upplåtna, alltför inskränkta rummet jämte den ringa del af lärosalen, som kan få för hithörande kemikalier användas.

Institutionen har alla dagar städse hållits öppen för de studerande, farmakologie e. o. professorn har tisdagar och fredagar på bestämd tid där infunnit sig till de studerandes tjänst, och amanuensen har genom beredande af mikroskoppreparat, genom ordnande, katalogisering, etikettering m. fl. arbeten vidmakthållit institutionens goda skick och lättanvändlighet.

Institutionen för Medicinsk och Fysiologisk Kemi.

Antalet laboranter å institutionen framgår af följande tabell:

H.T.	1877	58,	V.T.	1878	54,
„	1878	52,	„	1879	34,
„	1879	33,	„	1880	22,
„	1880	25,	„	1881	23,
„	1881	29,	„	1882	30,
„	1882	37,	„	1883	22.

Öfningarna hafva fortgått alla söcknedagar under terminerna. Af förändringar i materielen kunna anmärkas, att under läsåret 1877—78 inköptes ett nytt mikroskop af Zeiss, samt inreddes ett nytt arbetsbord med 6 platser, trots hvilken tillökning utrymmet i alla lokaler befans otillräckligt. Under läsåret 1879—80 inköptes en preparatsamling för 184 kronor. Under sista läsåret inköptes en ny gröfre våg.

Institutionen för Allmän och Analytisk Kemi.

Under läsåren 1877—82 hafva praktikanterna på institutionen för allmän och analytisk kemi fördelats på tvänne afdelningar, nämligen en för kemisk analys under e. o. professorns ledning och en högre afdelning under prefektens. Under året 1877—78 anordnades under docenten Widmans ledning

under julferierna en analytisk laborationskurs, men under de följande åren kunde en dylik anordning icke vidtagas, till följd hvaraf antalet inträdessökande under terminerna blef så stort, att platser icke kunde beredas åt alla, som anmält sig, och först i mån af ledigheter småningom kunde erhållas. Det altjämt tillväxande antalet laboranter gjorde till en tvingande nödvändighet, att alt utrymme, som möjligen kunde användas, togs i anspråk för arbetsplatser, till följd hvaraf under sommaren 1882 en ny inredning af institutionens norra hälft, eller det gamla analytiska laboratoriet, sattes i verket. Efter denna omändring kunde denna afdelning inrymma 52 praktikanter. Huru viktig denna åtgärd var, visade sig bäst däraf, att under året 1882—83 nästan alla laboratoriets arbetsplatser varit upptagna. Under detta sista år meddelades undervisning i analys på de tvänne hälfterna af institutionen, och det visade sig vara i det närmaste omöjligt för en lärare att leda undervisningen på bägge hälfterna, dels till följd af det stora antalet praktikanter, dels äfven emedan de bägge arbetslokalerna äro tämligen långt skilda från hvarandra. Under höstterminen 1882 måste därför arbetena på södra hälften ledas af ordinarie professorn och under vårterminen 1883 af docenten Widman, under det docenten Ekstrand ledt de analytiska öfningarne på norra hälften under den tid, då e. o. professuren i analytisk kemi varit vakant. Det har således visat sig, att en assistentbefattning numera är oundgängligen nödvändig för ledandet af de praktiska arbetena på laboratoriets södra hälft.

Huru anlitad institutionen varit visar sig af följande sammanställning:

1877—78	var antalet laboranter på analytiska afdelningen	149	fördelade på	4	term. ell.	37	i term.
1878—79	„ „	166	„	3	„	55	„
1879—80	„ „	166	„	3	„	55	„
1880—81	„ „	182	„	3	„	61	„
1881—82	„ „	216	„	3	„	72	„
1882—83	„ „	235	„	3	„	78	„

På den högre afdelningen hafva 5 till 8 praktikanter ständigt arbetat, ofta äfven under ferierna.

Resultaten af de vetenskapliga undersökningar, som på institutionen utförts, hafva publicerats i Öfversigt af k. Vetenskapsakademiens Förhandlingar och utgöras under åren 1877—83 af 50 afhandlingar, af hvilka de flesta äfven blifvit offentliggjorda i utländska vetenskapliga tidskrifter.

Institutionens instrumentförråd har ökats med en ny förbränningsugn af Glasers konstruktion och tränne nya vågar af P. Bunges i Hamburg tillverkning. Den största af dessa vågar är ett utmärkt instrument, som kan belastas med ända till 5 kilogram och kostat 1,075 kronor. Professor L. F. Svanberg skänkte dessutom en honom tillhörig våg och några platinakärl, hvilka sedan gammalt begagnats på laboratoriet. Äldre vågar hafva under tiden, då passande tillfällen erbjudit sig, försålts. Intitutionens samling af kemiska preparat har ökats dels genom köp, dels äfven med preparat som på laboratoriet framstälts. D:r E. Berglund i Göteborg och d:r O. T. Christensen i Kjöbenhavn hafva till preparatsamlingen öfverlemnat flere nya och intressanta preparat. Från riksmusei mineralogiska afdelning har genom frih. Nordenskjöld erhållits en del material för undersökning af de sällsynta jordarterna. — Såsom vanligt har institutionens förråd af apparater och kemikalier kompletterats och ökats genom inköp.

Till minne af universitetets jubelfest öfverlemnade professor emeritus L. F. Svanberg för bildandet af ett institutionsbibliotek en högst värdefull samling af böcker af kemiskt innehåll, uppgående till 1000 volymer, hvaribland fullständiga serier af de viktigaste årsberättelserna och tidskrifterna. Samlingen ökades ytterligare följande år, då med vederbörligt tillstånd till institutionen öfverlemnades från Visby läroverk de arbeten af kemiskt innehåll, som funnos i den af prof. Svanberg förut till nämda läroverk öfverlemnade boksamlingen. Genom inköp har institutionen förvärfvat följande nya tidskrifter: Zeitschrift f. Chemie, Journal f. prakt. Chemie, Zeitschrift

f. analyt. Chemie, Zeitschrift f. Krystallographie, Monatshefte f. Chemie, Berichte d. Deutsch. chem. Gesellschaft, Bulletin de la Soc. chimique de Paris, viktigare kemiska specialarbeten och ett stort antal smärre broschyrer. Genom gåfva har institutionsbiblioteket erhållit af Sveriges Geologiska Undersökning de under åren 1877—83 publicerade kartbladen med beskrifningar, af d:r A. E. Törnebohm dennes beskrifningar och kartor öfver Dannemora och Persbergs gruffält, Filipstads bärgslag och mellersta Sveriges bärgslager, af d:r Hasselberg i Pulkowa 250 tyska doktorsdisputationer i kemi. Sålunda har institutionen erhållit ett högst fullständigt och för de vetenskapliga studierna ovärderligt bibliotek, till hvars förvarande och begagnande med vederbörligt tillstånd hyrts ett till prefektens boställsvåning hörande rum, hvilket alltid varit för de studerande tillgängligt efter anmälan hos prefekten eller e. o. professorn.

Utom nämda värdefulla gåfva öfverlemnade professor L. F. Svanberg vid universitetets jubelfest till institutionen en donation af 5,000 kronor, med förordnande att den skall förräntas till 10,000, hvarefter årliga räntan enligt särskilda bestämmelser skall användas till befrämjandet af vetenskaplig forskning vid institutionen.

För den *mineralogiskt geologiska institutionen* få vi hänvisa till nästa årsberättelse.

Zoologiska institutionen.

1. Personalen.

Den 28 Aug. 1878 utnämdes herr G. Kolthoff till konservator vid det zootomiska museet, efter det den föregående konservatorn L. Hedström samma år aflidit. Konservator Kolthoff tillträdde dock denna sin befattning först d. 1 Okt. 1879, emedan den till densamma hörande lönen ej blef tillgänglig förr än i September nämda år.

Docenten T. Tullberg, hvilken från det zootomiska laboratoriets grundande ht. 1876 såsom t. f. prosektor ledt öfningarna å detta laboratorium, utnämdes d. 17 Juli 1879 till prosektor. Samma år förordnades docenten H. Théel till e. o. amanuens vid samma laboratorium.

Den 29 Jan. 1880 förordnades docenten C. Bovallius till e. o. amanuens vid det zoologiska museet och den 20 Okt. samma år äfvenledes till e. o. amanuens vid det zootomiska laboratoriet.

Den 15 Jan. 1881 förordnades äfven fil. kand. C. Forsstrand till e. o. amanuens vid det zool. museet. Sedan professor W. Lilljeborg i Sept. 1882 på egen begäran erhållit afsked, utnämdes prosektor T. Tullberg d. 22 Dec. samma år till professor i zoologi, och till innehafvare af den härigenom ledigblifna prosektorsbefattningen utnämdes d. 15 Maj 1883 docenten H. Théel.

Till ordinarie vaktmästare vid det zootomiska laboratoriet antogs år 1879 L. Eklund, hvilken altsedan laboratoriet grundlades därstädes som vaktmästare tjänstgjort.

2. Det zoologiska museet.

Till följd af det knappa anslaget till detta museum, kan i allmänhet endast obetydliga inköp af naturalier för detsamma göras, men särskildt har detta under den nu tilländagångna perioden varit fallet, då det zoologiska museets anslag under större delen af densamma hårdt anlitats för att understödja den zoologiska institutionens zootomiska afdelning. Inköpen för det zoologiska museet har därför under denna period hufvudsakligen inskränkt sig till förvärfvande af inhemska, för museets samlingar behöfliga djurformer, hvaribland må nämnas en större samling svenska coleopterer och en samling uppstoppade foglar, hvaribland 45 ungar i dundräkt. Dock ha äfven några mindre dyrbara exotiska former för museets räkning inköpts.

Under denna period liksom tillförene har en stor mängd, till en del mycket dyrbara gåfvor kommit museet till del. Bland dessa torde i första rummet böra nämnas följande skänker af prof. W. Lilljeborg: en särdeles dyrbar samling af svenska entomostraceer i omkring 3000 preparatrör och 200 burkar, en nära fullständig samling svenska landt- och sötvattens-mollusker, en större samling svenska och norska hafsblötdjur, ett par tusen svenska insekter, isynnerhet fjärilar, en samling reptilier, fiskar, blötdjur och kräftdjur från Skåne och Danmark samt öfver 4000 mikroskopiska preparat, hvaraf 3000 af svenska entomostraceer.

Bland öfriga gåfvor äro särskildt att märka en större samling af fiskar och cephalopoder från Japan, skänkta af herr Julius V. Petersen i Nagasaki samt af herr A. J. Deurell 50 kr., af konsul F. Kempe i Hernösand 400 kr., af godsägaren P. A. Liljedal 100 kr., af bankdirektören P. Lundberg 100 kr., af studeranden C. O. Rubenson 300 kr., af studeranden L. Rubenson 800 kr., af grosshandlaren H. W. Söderman 500 kr. och af bankdirektören W. Ulander 100 kr., tillsammans utgörande 2,350 kr., hvilken summa afsåg att sätta docenten C. Bovallius i tillfälle att under sin för zoologiska forskningar företagna resa i Centralamerika göra insamlingar för den zoologiska institutionens räkning. För denna summa ha också så väl museet som laboratoriet erhållit särdeles värderika och intressanta samlingar, af hvilka på museets andel kommit: hud och skelett af flere sällsyntare däggdjur, hvaribland särskildt må nämnas Manatus latirostris; omkring 100 fågelskinn, alla af för museet viktiga former, samt en samling af reptilier, batrachier och fiskar, alt från Centralamerika.

Vidare torde följande skänker till det zoologiska museet här särskildt förtjäna att anföras: af kand. H. Adlerz en samling entomostraceer från Bohuslän och Östergötland; af docenten Carl Aurivillius äfvenledes en samling entomostraceer från Bohuslän; af professor Chr. Aurivillus flere intressanta parasitkräftor m. m.; af prof. Aurivillius och amanuensen C. Fors-

strand ett foster af blåhvalen (Balænoptera Sibbaldii), ett ovanligt stort skulderblad och barder af samma art äfvensom barder af Balænoptera musculus samt hud och kranium af hvalrossunge; af öfverstelöjtnanten F. Bohm diverse fiskar och lägre djur från Bohuslän; af docenten C. Bovallius 32 stycken uppstoppade fåglar från Norra Amerika, tvänne exemplar af Pterygocera arenaria jämte mikroskopiska preparat af samma djur m. m.; af professor P. Cleve entomostraceer från södra Sverige m. m.; af stipendiat R. Collett i Kristiania åtskilliga fiskar från Kristianiafjorden; af docenten G. Eisen en större samling till en del mycket dyrbara kranier och skelett af däggdjur, några däggdjurs- och fågelskinn och en samling entomostraceer, alt från Californien, samt en betydlig samling svenska landt- och sötvattensmollusker; af fröken B. Esmark en samling sötvattens-entomostraceer från Norge samt landt- och sötvattensmollusker från samma land; af amanuensen C. Forsstrand sötvattensentomostraceer, fiskar och snäckor från Nerike och Norge, insekter m. m.; af kapten Gädda en större samling fiskar och lägre djur från Sundaöarne och Australien; af professor O. Hammarsten en större, väl konserverad samling insekter, hufvudsakligen skalbaggar och fjärilar från trakten af Rio Janeiro; af docenten N. O. Holst sötvattensentomostraceer från Grönland; af docenten F. R. Kjellman ätliga svalbon från Kina och koraller från Japan; af herr J. A. Kolthoff en samling entomostraceer från södra Ånimmen; af professor W. Lilljeborg reptilier, fiskar, insekter, blötdjur och kräftdjur från Skåne och Danmark; af stud. E. A. Lindahl en samling af diverse lägre djur från Baleariska öarna; af kand. C. Lindman, smål., entomostraceer från nordligaste Norge m. m.; af stud. H. Munthe, gotl., snäckor, kräftdjur, maskar m. m. från Östersjön, samlade i trakten af Bornholm; af friherre A. E. Nordenskjöld en samling af 89 arter hafssnäckor från norra ishafvet; af styrman G. v. Schéele fiskar och lägre djur från Atlantiska oceanen och Australien; af d:r M. B. Swederus en samling ascidier från Bohuslän; af d:r F.

Söderlund konserverade skinn af åtskilliga fåglar äfvensom tvänne hajarter: Mustelus levis och Squateria aculeata från Baleariska öarna; af prosektor H. Théel och professor T. Tullberg en samling lägre djur från Bohuslän; af professor T. Thorell ett antal konserverade fåglar från Nya Guinea och angränsande öar, samt af professor T. Tullberg en samling svenska Podurider i omkring 500 preparatrör och en samling bohuslänska maskar i omkring 200 preparatrör.

Dessutom har museet erhållit smärre, men icke dess mindre till största delen mycket värdefulla gåfvor af följande persosoner: kand. A. Appellöf, d:r O. Arpi, stud. N. Bergström, norrl., konsul O. Blanck, fröken L. Bohm, kand. L. Bondeson, göteb., friherre C. G. Cederström, d:r H. Juhlin-Dannfelt, friherre H. v. Düben, vaktmästaren L. Eklund, kassör N. Ekman, d:r O. Eneroth, possessionaten G. Engelhart, possessionaten J. v. Engeström, jägmästaren C. A. Ennes, amanuensen H. A. Eurén, lektor A. Fahlcrantz, herr G. Gauffin, herr J. Gautier, friherre C. De Geer (genom adj. K. Hellstén), ryttmästaren F. Gripensvärd, herr F. Hammarén, konservator C. A. Hansson, herr C. Hedelin, stud. L. Hedell, västm., fru H. Hedström, läroverksadjunkten K. Hellstén, stud. S. Hellerström, herr R. Hennings, docenten G. Holm, professor F. Holmgren, amanuensen d:r C. Högman, konservator G. Kolthoff, skolynglingen B. Liljefors, kaptenen friherre L. Liljencrantz, pastor G. Liljesköld, kapten A. T. Littorin, bokhandlaren C. Lundström, herr E. Lönnberg, jägmästaren B. Martin, d:r G. Nauckhoff, fröken G. Nisbeth, handlanden G. Nordling, d:r C. Nyström, d:r J. Palmberg, herr R. v. Post, jägmästaren C. Ridderbjelke, stud. E. V. Sahlin, lektor N. J. V. Scheutz, stationsinspektoren E. Schoch, d:r G. Schram, d:r C. J. A. Segerström, docenten J. Spångberg, jägmästaren M. Stenberg, bokhållaren C. Svartengren, herr K. S. Swederus, herr H. Thedenius, fiskeriassistenten A. F. Trybom, direktör F. Unander, kyrkoherden H. D. J. Wallengren, kand. S. Westerberg, kand. E. Wetterhall, kand. O. Wijkström, herr K. Åberg och d:r R. Åberg.

Genom konservator Kolthoffs stora skicklighet och nit ha nästan alla under den föregående tiden samlade däggdjurs- och fågelskinn blifvit stoppade och uppsatta i samlingarna, likasom äfven samlingen af uppstoppade skandinaviska fiskar, sedan han tillträdde sin befattning, blifvit ökad med en mängd särdeles väl uppstoppade exemplar.

3. Det zootomiska laboratoriet.

Detta laboratorium, som grundlades 1876, erhöll äfven för läsåret 1877—78 ur universitetets reservfond ett anslag af 1,500 kr., hvaraf 1,000 till arvode åt den t. f. prosektorn och 500 till materielen, samt dessutom ur samma fond ett anslag af 200 kronor för anskaffande af ett skåp till förvaring af de å laboriatoriet förfärdigade anatomiska preparaten. För ht. 1878 blef ytterligare ur reservfonden ett anslag af 750 kr. beviljadt för laboratoriets räkning, nämligen 500 såsom arvode åt t. f. prosektorn och 250 till materielen. Från början af 1879 åter kom denna institution i åtnjutande af det åt densamma af staten beviljade ordinarie anslaget till materielen å 750 kr. och till lön åt en vaktmästare 500 kr. Af det till lön åt en prosektor beviljade anslaget å 3,000 kr. uppbar den t. f. prosektorn från och med 1879 års början till dess han under sommaren samma år blef utnämd till ordinarie prosektor ett arvode beräknadt efter 1,500 kr. för år. Då det preparatskåp, som under läsåret 1877—78 erhölls, snart blifvit för trångt för den växande preparatsamlingen, begärdes och erhölls vt. 1880 ytterligare af universitetets reservfond ett extra anslag af 200 kr., för hvilken summa tvänne nya skåp anskaffades. Sommaren 1878 erhöll det zootomiska laboratoriet af det zoologiska museet såsom en välbehöflig tillökning i sin lokal ett mindre rum, det nordvästra hörnrummet i samma våning, där laboratoriet är beläget, hvilket rum användes till magasinsrum, och sommaren 1880 inreddes äfvenledes åt laboratoriet det inre af de båda utanför detta rum liggande större rummen, hvilket förut varit museets torkrum, hvaremot

det yttre af dessa båda rum, som likaledes förut tillhört museet, nu inreddes till torkrum för dettas räkning.

Öfningarna å laboratoriet fortgå under höstterminerna från början af Oktober till början af December samt under vårterminerna från början af Februari till början af Maj. Dock har laboratoriet för sådana, som därstädes sysselsatt sig med studier för högre betyg eller med mera omfattande vetenskapliga undersökningar, varit tillgängligt under hela läsåret och delvis äfven under mellanterminerna. Under det senaste läsåret ha å laboratoriet särskilda kurser i anatomi varit anordnade för dem, som studerat för högre betyg i fil. kandidatexamen och för licentiatexamen.

Laboranternas antal uppgick

H.T. 1877	. . . 47,	V.T. 1878	. . . 25,
„ 1878	. . . 53,	„ 1879	. . . 22,
„ 1879	. . . 42,	„ 1880	. . . 19,
„ 1880	. . . 55,	„ 1881	. . . 30,
„ 1881	. . . 56,	„ 1882	. . . 45,
„ 1882	. . . 64,	„ 1883	. . . 35.

Äfven i histologi har å laboratoriet under de gångna åren undervisning lemnats. Denna har dock hitintills ej kunnat anordnas så som önskligt vore, dels till följd af det knappa utrymmet, dels och hufvudsakligen till följd däraf att prosektorns tid är strängt anlitad för undervisningen i makroskopisk anatomi, då vid laboratoriet ingen ordinarie amanuens är anställd, hvilken kunde biträda vid undervisningen i anatomi för med. fil. examen och för lägre betyg i fil. kandidatexamen.

Då det för undervisningen å laboratoriet naturligtvis är af största vikt att ha att tillgå goda samlingar af så väl anatomiska som histologiska preparat, företog sig den t. f. prosektorn redan under det första året af laboratoriets tillvaro att anlägga dylika samlingar. Den histologiska samlingen, som består af mikroskopiska preparat, och hvars ökande således ej är förenadt med så stora kostnader, har under årens lopp tillväxt i den mån prosektorn haft tid att sysselsätta sig med förfärdigande af dylika preparat. Den anatomiska samlingen

tillväxte under de första åren ganska hastigt, och härtill bidrog i väsentlig mån den omständigheten, att en ej obetydlig del af det zool. museets anslag under denna tid användes för laboratoriets räkning. En annan omständighet, som också i hög grad bidragit till denna tillväxt, var, att laboratoriet genom prof. E. Clasons stora tillmötesgående tilläts att använda en af honom för den medicinskt-anatomiska institutionens räkning efter Brunettis metod konstruerad apparat för torkning af anatomiska preparat. Under den tid denna apparat var tillgänglig, läsåren 1879—80 och 1880—81, begagnades den också så ofta ske kunde för laboratoriets räkning, och härigenom lyckades detta förskaffa sig öfver 200 för undervisningen särdeles instruktiva torkade preparat, en samling som säkerligen icke har sitt motstycke vid något anatomiskt museum i verlden, med undantag af det medicinkt-anatomiska i Upsala. Denna apparat är dock numera söndertagen, och då institutionen hittills ej haft medel att åt sig inrätta någon dylik, har hon under de båda senaste åren varit urståndsatt att förfärdiga på detta sätt torkade preparat. Äfven spritpreparatens antal har under dessa båda år högst obetydligt ökats, och orsaken härtill är bristande tillgångar såväl till inköp af material för preparering som i synnerhet till inköp af sprit och glaskärl för preparatens lämpliga uppsättande och förvaring. Det zoologiska museet, som altför väl för egen del behöfver använda sitt föga betydliga anslag, kunde nämligen icke i längden dela med sig af detsamma åt laboratoriet, och från och med 1881 har detta därför helt och hållet varit hänvisadt till sitt eget anslag. Detta har dock visat sig altför litet för att på samma gång på ett någorlunda tillfredsställande sätt bestrida de med öfningarna mera omedelbart förenade utgifterna och anskaffa hvad som erfordras för den zootomiska samlingens tillbörliga utvidgande. Detta förhållande är så mycket mer att beklaga, som anatomien nu för tiden spelar en så ofantligt stor rol vid zoologiens studium, och den samling af anatomiska preparat, som laboratoriet hitintills lyckats anskaffa, är långtifrån till-

fyllestgörande för en tidsenlig undervisning. Till följd af bristen på medel ha också endast tvänne mikroskop kunnat för laboratoriets räkning inköpas, och af samma orsak har man icke kunnat tänka på att inköpa ens de nödvändigaste handböckerna i anatomi och histologi, oaktadt det vore särdeles viktigt för studiet på laboratoriet att äga sådana därstädes tillgängliga.

Likasom det zoologiska museet har äfven det zootomiska laboratoriet under de nu gångna åren fått mottaga talrika och värdefulla skänker. Utom den viktiga andel af de af docenten Bovallius för den zoologiska institutionens räkning gjorda samlingar, som faller på laboratoriets lott, och hvilken utgjordes hufvudsakligen af väl konserverade inre delar af sällsyntare däggdjur, såsom Manatus latirostris, Felis onca, Cyclothurus, Cercolabes m. fl. samt af ett foster af tapir, torde särskildt förtjäna nämnas en särdeles värdefull samling yttre och inre delar af foster och af fullvuxna exemplar af blåhvalen (Balænoptera Sibbaldii), hvilken skänkts till laboratoriet af professor Chr. Aurivillius och fil. kand. C. Forsstrand. För denna dyrbara samling, hvilken af herrar Aurivillius och Forsstrand gjordes under sommaren 1878 vid kapten Svend Foyns etablissement för hvalfångst, står institutionen äfven i stor förbindelse till kapten Foyn och hans närmaste man, kapten Bull, utan hvilkas stora tillmötesgående säkerligen ingen dylik samling kunnat komma till stånd. Vidare har laboratoriet erhållit: af kand. A. Appellöf ett större antal ormar från Gotland; af Bolaget för laxfångst vid Elfkarleby genom grosshandlaren Felldin en stör (Acipenser sturio); af docenten C. Bovallius en stor glasburk, tvänne skåp m. m.; af herrar J. och S. Henschen diverse djur från Florida; af konservator G. Kolthoff 3 exemplar af tumlaren (Phocæna communis); af docenten A. Ljungman en stör (Acipenser sturio); af hofjägmästaren grefve S. F. A. Posse inre delar af kronhjort; af kand. A. Sidner, norrl., inre delar af lodjur m. m.; af jägmästaren C. M. Stenberg inre delar af utter m. m.; af kand. S. Windrufva 50 kronor, hvarjämte tvänne personer, som önskat vara

onämda, lemnat den ene 100, den andre 5 kronor. Dessutom har laboratoriet erhållit smärre gåfvor af kand. G. Adlerz, östg., kand. A. L. Bondeson, göteb., kapten Burman, kand. C. Forsstrand, grefve K. Hamilton, kand. Th. Hvass, professor G. Kjellberg, grosshandlaren H. Larsson, stud. G. Pontén och jägmästaren C. Ridderbjelke.

Botaniska institutionen.

1. Botaniska trädgården.

Länge har denna institution haft att kämpa med stora svårigheter på grund af det ytterst ringa årsanslag, 3,000 kronor, som varit åt densamma anvisadt. För afhjälpande af de mest trängande behofven beviljades under åren 1877, 1879 och 1880 ett extra anslag af 1,000 kronor att utgå af universitetets medel, hvarförutom en liknande summa 1878 af Kongl. Maj:t af statsmedel anvisades. Vid 1880 års riksdag blef trädgårdens ekonomiska ställning väsentligen förbättrad, i det att riksdagen då på enskild motion af representanten för Upsala, d. v. professorn C. G. Hammarskjöld, höjde anslaget till dubbla beloppet eller 6,000 kronor.

Med tacksamhet bör jämväl nämnas, att universitetets välgörare doktor A. F. Regnell från och med 1879 årligen till prefekten för de botaniska institutionerna öfverlemnat en summa af 1,000 kronor att efter hans ompröfvande användas till botaniska trädgårdens och museets bästa.

De förändringar i trädgårdens anordning m. m., som kunnat under de akademiska åren 1877-78—1882-83 vidtagas, hafva hufvudsakligen varit följande:

a) revision af de förut i trädgården odlade växternas bestämningar, så vidt tiden och de till buds stående ringa arbetskrafterna gjort detta möjligt;

b) de på fritt land odlade fleråriga örternas ordnande efter ny plan, hvarigenom ej blott större öfversiktlighet och prydlighet vunnits, utan ock annars lätt uppkommande sam-

manblandning af bredvid hvarandra växande arter i väsentlig mån förekommits;

c) omflyttning af de i trädgården odlade buskarna och träden, så att de efter vetenskapliga grunder sammanstälts, i stället för att de förut varit utan ordning blandade om hvarandra;

d) de till prydnadsväxter bestämda rabatternas ordnande så, att de tillika kunna göra tjänst vid den botaniska undervisningen och de studerandes själfstudier;

e) anläggning af ett särskildt land för Skandinaviens ekonomiska växter;

f) förvärfvande af ett högst betydligt antal förut saknade träd, buskar och örter till odling såväl på kalljord som i växthus;

g) inredning i växthuset af ett nytt rum, hufvudsakligen afsedt för odling af ormbunkar från varmare länder;

h) åtskilliga förändringar i växthusen, bänkgården, kasterna m. m., hvarigenom det med dem afsedda ändamålet bättre tillgodosetts, äfvensom större snygghet och prydlighet vunnits.

Äfven med det ökade anslag, som kommit trädgården till del, skulle så väsentlig tillökning i där odlade växter icke kunnat äga rum, såvida trädgården ej från många håll haft att glädja sig åt en verkligen storartad frikostighet. Antalet af dem, som till densamma lemnat lefvande växter och frön, är så stort, att utrymmet ej tillåter att nämna alla dem, som härigenom förvärfvat sig anspråk på institutionens tacksamhet. Här må blott nämnas d:r A. F. Regnell, som öfversändt dyrbara samlingar af lefvande orchideer från Brasilien, hvarjämte för af honom lemnade medel kunnat från utlandet inköpas såväl en mängd träd och buskar till odling på fritt land som ock lefvande exemplar af dyrbara, i medicinskt, ekonomiskt och andra afseenden anmärkningsvärda tropiska växter; Göteborgs Trädgårdsförening genom direktör G. Löwegren, som upprepade gånger lemnat dyrbara gåfvor af varm- och kallhusväxter; Svenska Trädgårdsföreningen å Rosendal genom di-

rektör A. Pihl, som likaledes flere gånger sändt lefvande växter, hvilka saknats i härvarande samlingar; Landtbruksakademiens experimentalfält genom direktör E. Lindgren och Alnarps landtbruksinstitut genom trädgårdsmästaren Fr. Ulriksen, som flere år lemnat behöfliga träd och buskar till fullständigande af den samling sådana, som här odlas på kalljord; Agricultural Departement i Washington, som upprepade gånger öfversändt samlingar af nordamerikanska frön; Kejserl. japanska undervisningsministeriet, som öfversändt en samling japanska frön; d. v. docenten, numera lektorn H. W. Arnell, som öfverlemnat af honom i Sibirien insamlade frön; Mr J. Backhouse i York, som skänkt öfver 100 arter lefvande fjäll- och frilandsväxter; e. o. professor F. R. Kjellman, som under sina arktiska resor insamlat och hitsändt lefvande växter och frön; kommendörkaptenen m. m. P. M. von Krusenstierna, som från Mauritius och Goda Hoppsudden hemfört och till botaniska trädgården förärat samlingar af lefvande växter och frön; telegrafdirektören i Nagasaki Julius V. Petersen, som med sällspord frikostighet och välvilja upprepade gånger skänkt samlingar af frön från Japan och Java; häradshöfding C. O. Schlyter, som flere gånger meddelat särdeles värdefulla sändningar af frön och lökar från Medelhafstrakterna, det inre Ryssland o. s. v.; de i N. Amerika bosatte landsmännen professor A. R. Cervin, docenten G. Eisen och doktor Rundström, som hitsändt frön af nordamerikanska växter; adjunkten N. F. Ahlberg, amanuensen K. F. Dusén, docenten K. B. J. Forssell, professor N. E. Forssell, doktor G. W. Geete, docenten G. Holm, doktor C. Håkansson, licentiaten C. A. Lindman, docenten A. N. Lundström, forstmester J. M. Norman, professor H. v. Post, godsägaren A. Robson, studeranden K. A. Th. Seth m. fl., som skänkt frön och lefvande plantor af sällsyntare skandinaviska arter.

Den ojämförligt största tillökningen har dock erhållits från botaniska trädgårdar. Ehuru den härvarande under de första åren af den tid, som denna redogörelse omfattar, icke

hade något att erbjuda i ersättning, lemnades dock af flere sådana med största frikostighet frön af tusentals växtarter. I främsta rummet må här med tacksamhet nämnas botaniska trädgårdarna i Berlin, Breslau, Dresden, Erlangen, Halle, Hamburg, Jena, Kiel, Königsberg, Köpenhamn, Leipzig, Montpellier, Moskwa, München, Paris, Rom, S:t Petersburg, Strassburg och Würzburg. Sändningar af lefvande växter hafva jämväl mottagits från botaniska trädgårdarna i Hamburg, Innsbruck och Lund.

I enlighet med hvad vid de flesta botaniska trädgårdar är brukligt och äfven här i Upsala på 1850- och i början af 1860-talet ägde rum, utgafs i början af 1883 en förteckning på "Semina selecta", hvilka under 1882, företrädesvis i trädgården, insamlats, och som nu utbjödos åt andra trädgårdar i utbyte mot hvad från dessa erhållits eller kunde komma att erhållas. Meningen är, att en dylik förteckning skall framdeles hvarje år utgifvas. Härigenom har det blifvit möjligt för härvarande botaniska trädgård att sätta sig i direkt förbindelse med de aldra flesta botaniska trädgårdar i Europa, och mängden af årligen hit erhållna olika slag af frön har stigit till ett betydande antal.

2. Botaniska museet.

Liksom botaniska trädgården har äfven detta under den tid, som redogörelsen omfattar, blifvit i ekonomiskt afseende bättre lottadt, i det att af 1880 års riksdag, samtidigt med beviljandet af ökadt anslag till trädgården och likaledes på grund af motion, väckt af dåvarande professorn C. G. Hamarskjöld, museets årsanslag höjdes till dubbla förutvarande beloppet eller från 500 till 1,000 kronor. I det föregående har omnämts, att äfven denna institution blifvit af d:r A. F. Regnell omfattad med frikostig välvilja, i det att en del af den summa, som sedan 1879 årligen af honom lemnats, blifvit till museets förkofran använd.

Med afseende på utrymme har museet under de senare åren varit särdeles vanlottadt, så att genom samlingarnas

år efter år fortgående förökning deras tillbörliga uppställning och ordnande blifvit omöjliggjordt. En i institutionsbyggnaden innanför den s. k. Linné-salen belägen större sal, förr använd till zoologiskt museum, har därför börjat anordnas till förvaring af botaniska samlingar, och sedan genom kanslersbref af den 8 Maj 1883 ett belopp af 6,473 kr. 65 öre blifvit anvisadt till denna inrednings fullbordande, finnes nu utsikt, att detta länge kända behof skall med det snaraste afhjälpas.

En annan kännbar brist har ock till någon del blifvit undanröjd, i det att kanslern 1877 beviljade en summa af 1,000 kronor att användas till inköp af mikroskop till den botaniska institutionen.

Under den tid, hvarom nu är fråga, hafva de botaniska samlingarna erhållit en sådan tillökning, att de med fullt skäl kunna sägas hafva blifvit mångdubbelt större än hvad de förut voro. Förnämsta anledningen härtill är att söka i det af universitetet verkstälda inköpet för 22,000 kronor af framl. professor E. Fries högst betydliga samlingar af in- och utländska fanerogamer och svampar, äfvensom afbildningar af sistnämda slags växter; de öfriga delarna af detta herbarium hade redan förut af person, som önskat förblifva okänd, inköpts och till botaniska museet förärats.

En betydande och värdefull tillökning erhöll museet genom de talrika gåfvor, som, på därom af prefekten gjord uppmaning, med anledning af firandet af universitetets 400-års fest tillströmmade från en stor mängd af botanikens idkare och vänner i olika delar af Skandinavien. Då förteckning på dessa finnes intagen i den af universitetet utgifna beskrifningen öfver jubelfesten, må det vara nog att här endast hänvisa till densamma.

Äfven efter nämda tillfälle hafva många och värderika gåfvor till museet öfverlemnats, bland hvilka här särskildt må framhållas:

af professor J. E. Areschoug: Algæ Scandin. exsiccatæ. IX.

af botaniska museet i S:t Petersburg: dyrbara arktiskt asiatiska fanerogamer;
„ doktor Oscar Dickson: hela det af d:r C. J. Hartman och lektor C. Hartman sammanbragta fanerogam- och kryptogam-herbariet, inköpt för 6,000 kronor;
„ professor J. F. Eijkman i Tokio: samlingar af japanska växter;
„ framl. professor E. Fries arfvingar: åtskilliga botaniska arbeten och manuskript;
„ doktor G. W. Geete: nordamerikanska fanerogamer;
„ v. konsul, fil. kand. W. Glas: en af honom inköpt större samling af in- och utländska mossor och lefvermossor;
„ framl. kapten A. v. Goës arfvingar: den aflidnes botaniska samlingar;
„ adjunkt Chr. Grönlund i Köpenhamn: kryptogamer fr. Island.
„ disponenten B. Hay: 1,500 kronor att användas till inköp af vissa delar af framl. lektor J. E. Zetterstedts herbarium;
„ doktor C. Håkansson: sydeuropeiska och sällsyntare skandinaviska fanerogamer;
„ Kommissionen for Ledelsen af de geologiske og geografiske Undersøgelser i Grønland: flere sändningar grönländska växter;
„ professorn vid Augustana College d:r J. Lindahl: nordamerikanska frukter och produkter ur växtriket;
„ telegrafdirektören Jul. V. Petersen i Tokio: flere sändningar japanska fanerogamer, frukter och produkter ur växtriket;
„ doktor A. F. Regnell: hela hans stora och dyrbara herbarium brasiliense;
„ häradsh. C. O. Schlyter: sydeuropeiska fanerogamer;
„ universitetet i Florens: en samling frukter och växtprodukter från Italien.

Dessutom har genom riksmusei botaniska afdelning mottagits exemplar af Vega-expeditionens arktiska fanerogamsamlingar.

Bland den stora mängd personer, som dessutom genom större eller mindre gåfvor visat sitt intresse för botaniska

museet må här nämnas: professor Er. Areschoug, kandidat K. Arnell, professorerna Chr. Aurivillius, S. Berggren och P. T. Cleve, adjunkten E. Collinder, studeranden A. R. Dahlgren, friherre C. de Geer, amanuensen K. F. Dusén, doktor G. Eisen, studeranden M. Elfstrand, docenten B. J. Forssell, studeranden J. A. Gabrielsson, doktor A. von Goës, kandidaterna E. Henning, R. Hult och C. J. Johansson, lektorerna N. C. Kindberg och C. J. Lindeberg, licentiaten C. A. Lindman, adjunkten A. Magnusson, lektor L. M. Neuman, doktor O. Nordstedt, professorerna H. v. Post och O. Th. Sandahl, studeranden K. A. Th. Seth, kandidaten J. Sjöstrand, apotekaren H. Thedenius, lektor K. F. Thedenius, doktor G. Tiselius och adjunkten A. P. Winslow.

Museets egna tillgångar hafva användts dels till inköp af nödigt herbariepapper, glaskärl och sprit, dels till bekostande af uppfästning af växter och biträde vid deras ordnande, dels till inköp af smärre samlingar af in- och utländska växter, dels och förnämligast till kompletterande af museets ganska rikhaltiga samling af exsickatverk af kryptogamer.

Fysiska institutionen.

Fysiska institutionens *instrumentsamling* har under perioden 1877—83 vunnit hufvudsakligast följande tillökning:

Akustisk interferensapparat, en apparat för grafisk sammansättning af vibrationer hos stämgafflar samt stroboskopiska stämgafflar från König i Paris. Fresnels okularmikrometer för diffraktionsförsök, rotationsapparat för prismer, Tyndalls calorescensapparat, linser, prismer och slipade kristaller samt diverse gipsmodeller från Duboscq och Lütz i Paris, Steeg och Reuter i Homburg samt Brill i Darmstadt. Cailletets apparat för liquefiering af gaser, registreringsapparat med Villarceaus regulator, Mascarts, Kirchhoffs och Lippmanns elektrometrar, Leydner-flaskor, Webers galvanometer, Wheatstones brygga, motståndsetaloner, thermoelektriska element och stap-

lar, Plantés sekundärstapel, Hughes induktionsvåg, mikrofon och telefoner, Grammes mindre dynamo-elektriska apparat med Jamins lamell-magnet, Crooke'ska rör m. m. från Breguet, Carpentier och Ducretet i Paris, Götze i Leipzig, Voss i Berlin. Bunsens vattenluftpump och diverse laborationsmateriel från Desagu i Heidelberg; termometrar från Åderman, vikter från Sörensen i Stockholm samt ett pendelur m. m. från Rose i Upsala. Gramme's stora elektrodynamiska maskin med Serrins elektriska lampa har inköpts från Upsala universitet. samt en 4 hästars gasmotor från Otto-Langens fabrik i Köln.

För att på ändamålsenligt sätt inrymma dessa båda sistnämda apparater har för ur universitetets reservfond erhållna medel under år 1879 en mindre byggnad af trä blifvit uppförd på gården i närheten af den kemiska byggnaden.

Institutionens *bokförråd* har under ifrågavarande period vunnit följande tillökning:

1. Genom köp:

Annales de Chimie et de Physique, Sér. III. T. 1—57.

" " " Sér. V. T. 11—28.

Zeitschrift für Instrumentenkunde. Th. 1, 2. Berlin.

2. Genom gåfvor.

Från prof. C. A. Ångström i Stockholm fortsättning af den af honom utgifna "Ingeniörsföreningens tidskrift", så att den fysiska institutionen nu inalles erhållit årgångarne 1—17. 1865—82;

från prof. H. H. Hildebrandsson i Upsala: Oeuvres complètes d'Aug. Fresnel, T. 1—3, samt åtskilliga delar af tidskriften Les Mondes.

I de *fysiska laborationerna* har följande antal studerande deltagit:

År	V.T.	H.T.	År	V.T.	H.T.
1877	—	14,	1881	17,	14,
1878	14,	14,	1882	20,	16,
1879	14,	9,	1883	19.	—
1880	12,	15,			

Genom särskildt anordnade öfningar under läsåret 1881—82 har dessutom åt deltagarne i den nu pågående svenska expeditionen till Spetsbergen, kandidaterna E. Solander, N. Ekholm och V. Carlheim-Gyllenskiöld, undervisning blifvit meddelad i afseende på anställandet af magnetiska observationer och bestämningar af de magnetiska instrumentens konstanter m. m. För utförande af dylika konstantbestämningar hafva här under kortare tider uppehållit sig under våren 1882 kand. Paulsen, chef för den danska arktiska expeditionen till Grönland, och under våren 1883 marinlöjtnant Garde, deltagare i innevarande års danska expedition till Grönland.

Från och med den 1 Aug. 1882 hafva den 1 och 15 i hvarje månad på de för polarstationerna faststälda tiderna magnetiska terminsobservationer härstädes blifvit utan afbrott anstälda *). Dylika observationer skulle likväl, då inga anslag för sådant ändamål finnas, icke ha kunnat bringas till stånd, så framt man ej nu såsom tillförene haft att räkna på de studerandes frivilliga biträde och villighet att vid dylika arbetens utförande offra både tid och krafter. I dessa observationer hafva hittills 35 studerande deltagit.

Under 1879 och 1880 utfördes af dåvarande amanuensen, numera fil. licentiaten Th. Kahlmeter en "experimentel undersökning af den Siemenska metoden att bestämma temperaturen hos de öfre jordlagren" (K. Vet.-Ak:s Öfversigt. 1881); under 1881 af dåvarande amanuensen, fil. kand. K. J. Ångström, en undersökning om vattnets volymsförökning genom absorption af gaser (K. Vet.-Ak:s Öfversigt. 1881), samt under 1882—83 af fil. kand. A. Brusiin en undersökning om vätskors inre friktion.

Bristen på erforderligt utrymme inom det fysiska kabinettet för ett tidsenligt anordnande af de fysiska laborationerna, hvilken brist redan i rektorsprogrammet för år 1863 antyddes

---

*) Dessa observationer hafva under dygnets 24 timmar utförts hvar 5:te minut med undantag af 1 timme, då samtidiga iakttagelser å de 3 variationsinstrumenten ägt rum hvar 20:de sekund.

och närmare angafs i programmet för 1871, har ytterligare blifvit påpekad i programmen för åren 1872—76. Sistnämda läsår framstälde prefekten begäran till universitetets drätselnämnd att söka bereda ett ökadt utrymme för de fysiska laborationerna samt erforderliga arbetsrum för lärarne. Med anledning häraf blef, efter af kommitterade upprättadt kostnadsförslag, en underdånig hemställan om understöd af statsmedel gjord af konsistorium år 1878 för att möjliggöra förflyttningen af det medicinskt-kemiska laboratoriet från dess nuvarande plats i den kemiska byggnaden till den gamla kemiska tomten vid västra Ågatan, hvarigenom en lämplig lokal skulle i det fysiska kabinettets närhet kunna beredas för de fysiska laborationerna. Denna begäran om statsanslag har sedermera förnyats under åren 1878—82, men har beklagligtvis ännu icke ledt till något resultat.

Astronomiska observatoriet under 5-års-perioden Maj 1878—Maj 1883.

Från och med början af år 1879 blef den nybildade meteorologiska institutionen, sedan föregående års riksdag beviljat självständigt anslag för densammas upprätthållande, med afseende på de löpande utgifterna fullständigt afskild från astronomiska observatoriet, men skall till obekvämlighet för båda institutionerna i saknad af egna arbetslokaler fortfarande förfoga öfver tvänne rum i astronomiska byggnaden. Båda institutionerna ha äfven samma vaktmästare.

Då under mera än 10 år observatoriets lilla årsanslag nästan helt och hållet disponerats för meteorologien, observatoriets instrumentela utrustning alltid varit ytterst ofullständig, och inredningen af observationslokalerna aldrig blifvit fullt färdig, så voro vid den n. v. prefektens öfvertagande af observatoriet på våren 1878 det astronomiska observatoriets behof i flere hänseenden högst kännbara. För fyllandet af de mest trängande behofven hade man, utom det

anspråkslösa årsanslaget å 1,400 kronor, att förfoga öfver en liten fond å 5,000 kr., uppkommen genom välvillig donation af observatoriets näst siste prefekt, prof. Bredman, hvilken fond år 1878 växt till ungefär 11,000 kronor, en summa som dock till följd af upplupen skuld på årsanslaget och oundvikliga utgifter för meteorologien vid den meteorologiska institutionens afskiljande från astronomiska observatoriet i sjelfva verket reducerades till ungefär 9,000 kronor. Dessa medel kunde naturligtvis icke ens vara tillräckliga för fyllandet af de föreliggande behofven inom de anspråkslösaste gränser. En oväntad donation på 4,000 francs af Commercienrath G. Dudén i Brüssel, genom förmedling af svenske ministerresidenten Carl Burenstam, förbättrade visserligen i någon mån förhållandena, men, sedan nu både de Bredmanska och Dudénska donationsmedlen blifvit nästan fullkomligt medtagna, kunna emellertid observatoriets anspråkslösaste behof icke anses vara tillgodosedda, så länge institutionen är i fullkomlig saknad af ett höjdmätningsinstrument, och refraktorn är i stort behof af en genomgripande revision.

Angående observatoriets *tjänstemannapersonal* erinras om att professor Wackerbarth, som under ungefär 20 år bestridt amanuensbefattningen, lemnade densamma under året 1878 och efterträddes af kandidaten G. Eriksson, som innehade denna befattning till höstterminen 1880, hvarefter densamma öfvertogs af n. v. amanuensen, kand. Bohlin. Observatoriets gamle och högeligen förtjänte vaktmästare Lindberg afgick med döden på sommaren 1881 och efterträddes af n. v. vaktmästaren Lindgren, som äfven på ett förtjänstfullt sätt skött sin maktpåliggande och ganska besvärliga befattning. Slutligen erinras därom, att då observatoriets n. v. prefekt utnämdes till astronomie professor, den förut af honom innehafda adjunkts- och observatorslönen indrogs i sammanhang med den ännu fortgående omregleringen af lärarebefattningarna vid universitetet, och att observatorsbefattningen till stort men för de löpande arbetena vid institutionen ända hittills förblifvit obesatt, ett

förhållande som är så mycket mera betänkligt, som professorn sålunda står alldeles ensam såsom ordinarie lärare i ett ämne, i hvilket man blott undantagsvis kan ha tillgång till e. o. lärare.

1. Observationslokalerna.

Wackerbarthska kupolen har blifvit fullständigt reparerad och försedd med nytt segeldukstak under sommaren 1878; åren 1879 och 1881 utfördes åtskilliga reparationer i meridianrummet: meridiansektionens bredd fördubblades, och 4 fönster tillmurades, nytt golf inlades, golf och väggar oljemålades, och fundamentkällarna afmurades från vedkällaren; år 1880 inlades nytt golf i kupolen vid ungefär en alns högre nivå än det gamla; år 1882 utvidgades sektionen i vertikalrummet, och de tillhörande fönstren ersattes af zinkbeslagna luckor.

På institutionens egen bekostnad ha tvänne små, hufvudsakligen för öfningsobservationer afsedda observationspaviljonger af trä blifvit uppförda: ett meridianhus och ett kupolhus; vidare anbragtes nya instrument- och urpelare samt urnisch med dubbla, madrasserade dörrar i meridianrummet, den runda korridoren utanför observationsrummen afmurades för att afhålla tillfälligt buller och för att vinna en ny fredad lokal, som kunde hållas läst.

Kostnadsförslag har blifvit uppgjordt för eventuel reparation af den gamla kupolen, som, efter att hafva gjort tjänst i öfver 30 år, befinner sig i ett mycket bofälligt skick, eller för nybyggnad enligt en mera tillfredsställande modell; men prefekten har icke ansett sig ännu böra göra någon bestämd framställning i frågan.

I sammanhang med föregående erinras om att observatoriet år 1880 erhöll gas- och vattenledning med brandpost inuti byggnaden.

2. Instrumentsamlingen.

Förhandenvarande instrument vid nuvarande prefektens öfvertagande af institutionen på våren 1878 voro:

En parallaktiskt monterad refraktor med 9 tums glas, en parallaktiskt monterad refraktor med 4 tums glas (skänk af prof. Wackerbarth), tvänne äldre universalinstrument, en terrester teodolit, ett mindre passageinstrument med glas af Steinheil, en reflexionscirkel af Pistor, 4 stycken portabla tuber, ett litet spegelteleskop af Short, ett pendelur af Graham, renoveradt af Kessel på 1830-talet, tvänne äldre Kesselska boxkronometrar, en portabel Pistorsbarometer samt ett par äldre fullkomligt antikverade mätinstrument. Nästan alla de användbara instrumenten voro i behof af större eller mindre reparationer.

Året 1878—1879 anskaffades en bättre, kompenserad salspendel att användas såsom driftur vid bestälda elektriska apparater. Wackerbarthska refraktorn och det gamla Repsaldska universalinstrumentet ha undergått grundliga reparationer och partiella förändringar, det sistnämda för uteslutande användning såsom passageinstrument. Steinheilska passageinstrumentet har underkastats fullkomlig ombyggnad, blifvit försedt med omläggningsapparat etc. Omkostnaderna för dessa arbeten bestredos nästan uteslutande af den Bredmanska fonden.

Året 1879—1880 anskaffades en elektrisk registrerapparat af Sörensen med tillhörande apparater och instrumentskåp, tre elektriska visarapparater af Schweder med tillhörande stationsåskledare, staplar etc.; anlades den ganska vidlyftiga trådledningen för dessa apparater mellan räknekammaren, meridian- och vertikalrummen och de 3 små observationspaviljongerna. Vidare anskaffades en Zöllnersk fotometer från Ausfeld i Gotha, hvilken apterades till Wackerbarthska refraktorn, som för ändamålet måste undergå icke obetydliga förändringar, men hvarigenom densamma äfven blifvit ett presentabelt hufvudinstrument. Slutligen har anskaffats ett ankargångsur och ett duplexur, båda med skarpa sekunder, samt en nivåprofvare. Meridianmiren har på förslag af amanuensen Eriksson erfarit en ändamålsenlig förändring. I den fullkomliga saknaden af höjdmätningsapparat har institutionen tillsvidare af k. Vetenskapsakademien till låns bekommit en äldre Repsaldsk vertikalcirkel.

Alla nyinköp bekostades af de Bredmanska och Dudénska donationsmedlen. Underdånig hemställan att af 1880 års riksdag erhålla ett anslag på 6,000 kr. för inköp af en vertikalcirkel har ej krönts med framgång; och samma öde vederfors denna hemställan, när den under de tvänne följande åren förnyades.

Året 1880—1881 anskaffades ett normalur för borgerlig tid, hvilket uppsattes i en sluten nisch i byggnadens hufvudkorridor, hvarest detsamma alltid är tillgängligt för allmänheten.

Året 1881—1882. För stationsåskledarna vid de elektriska apparaterna nedlades en ny jordplåt på södra sidan af byggnaden, hvilken genom kopparkabel äfven sattes i förbindelse med hufvudbyggnadens åskledare.

Den viktigaste tilldragelsen rörande instrumenten under året har varit emottagandet af tvänne nya hufvudinstrument: ett passageinstrument af Repsald, bekostadt af Bredmanska fonden, och ett normalpendelur, bekostadt af de Dudénska donationsmedlen.

Året 1882—1883. Förnyades petitionen om anslag till vertikalcirkel.

Utfördes blott smärre reparationer.

De viktigaste behofven f. n. äro: vertikalcirkel och genomgående revision af stora refraktorn, men till hvilket alt medel saknas.

Institutionens instrumentmateriel har från detta år blifvit brandförsäkrad i Skandia för en summa af 50,000 kr. mot en årlig premie af 53 kr., som utbetalats af institutionens årsanslag.

3. Biblioteket.

Institutionens bibliotek består af 4 särskilda kollektioner: de Hjorterska och Malletska donationerna, den s. k. "collectio recentior" och den Svanbergska samlingen. Dessa innehålla enligt

katalogerna i runda tal respektive 1150, 880, 360 och 1200 verk, af hvilka åtskilliga — såsom observationsannaler, efemerider etc. — bestå af en stor mängd band. Vid meteorologiska institutionens afskiljande från den astronomiska utbrötos äfven de meteorologiska arbetena ur biblioteket för att bilda ett självständigt meteorologiskt bibliotek. I sammanhang härmed, och då bibliotekets hittills varande anordning efter kollektioner gjort detsamma obekvämt att använda, särdeles som en mängd icke astronomiska, eller med astronomien icke ens närmare besläktade arbeten förefinnas i detsamma, hafva de särskilda kollektionerna nu blifvit sammanordnade efter vetenskaper, och böckerna delvis alfabetiskt ordnade.

Bibliotekets tillväxt under föreliggande 5-årsperiod utgör mellan 300 och 500 verk, af hvilka de flesta äro presenter från utlandet, och många (såsom t. ex. Effemeridi de Milano, Annales de l'Observatoire de Bruxelles, etc.) bestå af en större mängd band.

Sommaren 1879 försågs biblioteket med behöfliga bord och stegar, ett särskildt kontor inreddes för de icke astronomiska böckerna, och åtskillig målning af hyllorna utfördes. Sommaren 1880 rentvättades en större del af de gamla pergamentsbanden, och 1000 band försågos med nya skyltar.

För öfrigt har man med afseende på bindning och bokinköp måst inskränka sig till det oundgängliga. De få bokinköpen ha mestadels afsett komplettering.

4. Den vetenskapliga verksamheten och undervisningen.

Vid n. v. prefektens öfvertagande af observatoriet hade man framför alt att träffa sådana anordningar, att institutionen, så vidt dess små tillgångar det medgåfvo, kunde blifva mera fruktbringande för studenternas astronomiska studier. För detta ändamål uppfördes de förut omnämda små observationspaviljongerna, och anordnades en varm räknekammare, i hvilken

de studerande hade att hämta observationslyktor och nycklar och äfven kunde ha en tillflykt mellan observationerna, få öfva sig i räkning och ha tillgång till efemerider och handböcker. Från hösten 1881 har prefekten äfven tillsvidare upplåtit ett af sina boställsrum till elevrum för att bereda någon student lättare tillfälle att genom bostad på platsen öfva sig i astronomisk observation. Slutligen uppstäldes från början öfning i astronom. observation såsom examensfordran redan för ett mellanbetyg i fil. kand.examen, hvilket under den närmaste tiden verkligen hade till följd, att åtskilliga studenter instälde sig vid institutionen för att observera. Brist på uthållighet och intresse för saken gjorde emellertid i de flesta fall dessa öfningar tämligen betydelselösa, och prefekten har därföre kommit till den åsikten, att astronomisk observation bör fordras först till högsta betyget i kandidatexamen, då den kommer att förbindas med mera grundliga studier af vetenskapen. I den följande statistiken upptagas därföre blott namnen på de studerande, hvilka med något allvar och intresse arbetat vid institutionen.

1878—1879. Prefekten har fortsatt sina nebulosobservationer med stora refraktorn; amanuensen har skött uren och de kuranta tidsbestämningarna samt delvis äfven observerat med refraktorn.

Följande studenter ha under året arbetat vid institutionen: Bohlin, stockh., Brusin, smål., Larssén, göteb.

1879—1880. Prefekten har fortfarande, så mycket omständigheterna det medgifvit, arbetat med refraktorn.

Amanuensen Eriksson har under hösten utfört en omfattande observationsserie i 1:sta vertikalen för bestämmande af observatoriets polhöjd och under våren 1880 utfört de kuranta tidsbestämningarna förenade med studium af Steinheils passage-instrument.

Kand. Bohlin har under hösten utfört tidsbestämningar med Steinheils passage-instrument och under våren sysselsatt

sig med förberedande studier af Vetenskapsakademiens vertikalcirkel.

För öfrigt hafva följande studerande arbetat vid institutionen: Björklund, östg., Ahlfeldt, östg., kand. Ekholm, östg.

1880—1881. Prefekten har under största delen af året skött de kuranta tidsbestämningarna och för öfrigt varit sysselsatt med de nya elektriska anordningarna och med studiet af därmed sammanhängande förhållanden. Arbetena med stora refraktorn ha därför nästan fullständigt hvilat.

Amanuensen Bohlin försökte på hösten polhöjdsbestämning med Vetenskapsakademiens vertikalcirkel; men sedan dessa försök misslyckats, och professor Rosén benäget stält tidsenliga, Generalstaben tillhöriga instrument (en vertikalcirkel och ett passageinstument) till observatoriets disposition, utförde hr Bohlin med dessa instrument polhöjdsbestämning genom uppmätning af zenitafstånd i meridianen och observationer i 1:sta vertikalen, af hvilka de förra bilda en rätt omfattande och värdefull observationsserie.

Följande studerande hafva under året arbetat vid institutionen: Lundgren, sörml., Hagström, östg., Sandberg, upl., Rönquist, göteb.

Förre amanuensen Eriksson har utfört vissa instrumentstudier för reduktion af den af honom förut utförda observationsserien i 1:sta vertikalen; från detta år har han äfven med stor framgång egnat sig åt enskild undervisning i astronomi, så att examinandernas kunskaper nu mera äro vida jämnare och grundligare än förut.

1881—1882. Prefekten har öfvertagit studiet af och observationerna med de nya instrumenten.

Amanuensen Bohlin har öfvertagit stora refraktorn, med densamma först utfört några observationer på småplaneter och kometer, på våren 1882 utfört förberedande undersökningar af mikrometern etc. för en afsedd nybestämning af solparallaxen enligt förslag af Gillis. Hr Bohlin har under året till kongl.

Vetenskapsakademien aflemnat en utförlig berättelse öfver den förut omnämda polhöjdsbestämningen.

Elevrummet disponerades under hösten af stud. Salander, västg., och under våren af stud. Sandberg, upl. Hr Sandberg utförde först vackra observationer i 1:sta vertikalen och fick sedan öfvertaga Zöllnerska fotometern, hvilken han skötte särdeles väl, så att det är att beklaga, att han var förhindrad att fortsätta dessa arbeten.

För öfrigt arbetade under året vid institutionen: stud. Rönquist, göteb., scholares Flack och Schultz-Steinheil, kand. Högberg, norrl., stud. Charlier, norrl., samt kand. Ekholm.

Lilla meridianrummet och geografiska kupolen disponerades någon tid på våren för undersökning af den nya spetsbergsexpeditionens instrument.

1882—1883. Observatoriet har anslutit sig till Sällskapet för astronomisk telegrafering, som under året bildats med Kiel såsom centralort.

Prefekten har fortsatt arbetena med Repsaldska passageinstrumentet och bestridt andra löpande göromål vid institutionen.

Amanuensen har fortfarande arbetat med stora refraktorn och utom smärre tillfälliga observationer under förliden höst enligt uppfordran af "Royal Astronomer" Gillis på Cap utfört en omfattande serie mikrometermätningar för nytt bidrag till bestämning af solparallaxen.

Kandidat Charlier, som disponerat elevrummet från höstterminen 1882, har från början af år 1883 enligt förslag af professor Pickering i New Cambridge handlagt en difinitiv observationsserie med Zöllnerska fotometern och dessutom öfvat sig i tidsbestämning.

Stud. Rönquist, göteb., har under våren utfört en vacker och omfattande observationsserie i 1:sta vertikalen, som bör lemna ett värdefullt bidrag till bestämning af observatoriets polhöjd.

Kand. Åkerberg, upl., samt scholares Flack och Schultz-Steinheil hafva sysselsatt sig med öfningsobservationer.

Vidare bör omnämnas, att observatoriet genom kongl. Generalstabens åtgörande nu är på väg att ändtligen erhålla en definitiv longitudsbestämning genom bestämning på telegrafisk väg af longitudsdifferensen mellan Stockholms och Upsala observatorier. Arbetet har utförts under prof. P. Roséns direktion med tillhjälp af amanuensen vid Stockholms observatorium, kand. Larssén, och prof. Rosén har för ändamålet under April och Maj månader denna vår disponerat öfver observatoriets meridianrum med tillhörande instrument.

Meteorologiska institutionen.

Den meteorologiska institutionen har under den nu ifrågavarande perioden grundlagts såsom självständig institution. Under sådana förhållanden torde det vara lämpligt att nu lemna en kortfattad öfversikt öfver den meteorologiska verksamheten vid universitetet, hvilken ledt till grundandet af en dylik institution. Altsedan början af förra århundradet hafva meteorologiska iakttagelser dagligen anstälts på det astronomiska observatoriet. Den älsta ännu i behåll varande årgången är utförd af prof. Ericus Burman 1722. Den är dock tecknad med n:o 9, och det vill däraf synas, som om iakttagelserna börjats redan 1713. Från 1722 gå dock observationerna med få afbrott intill närvarande tid. Burman och hans ryktbare efterträdare Anders Celsius anordnade äfven regelbundna meteorologiska iakttagelser på flere orter inom landet, och ett ej obetydligt antal af dessa journaler finnas ännu i behåll. Dessa stationer tyckas likväl i allmänhet hafva instält sin verksamhet efter Celsii död.

Iakttagelserna vid Upsala observatorium fortsattes dock, som sagdt, intill vår tid. Men det är först under de senast förflutna 50 åren, som de kunna sägas i allmänhet motsvara den moderna vetenskapens fordringar. Af denna äldre serie äro de älsta årgångarnas medeltal publicerade i Acta Literaria Suecica.

Sedermera hafva blott åren 1858—62 utgifvits fullständigt i "Résultats des observations météorologiques faites au nouvel Observatoire d'Upsal" af d. v. prefekten Gustaf Svanberg. Sammandrag af Upsala-observationerna finnas äfven i de först af k. Vetenskapsakademien, numera af Meteorologiska centralanstalten utgifna »Meteorologiska Iakttagelser i Sverige."

I början af 1860-talet gjorde meteorologien hastiga framsteg. Det är från denna tid, som den börjat räkna sin tillvaro såsom själfständig vetenskap, och det var ock då, som talrika och dyrbara meteorologiska institutioner upprättades i de flesta civiliserade länder. Inseende den nya vetenskapens ofantliga betydelse såväl i teoretiskt som praktiskt afseende, beslöt prof. G. Svanberg att söka åstadkomma, ehuru med små tillgångar, en meteorologisk afdelning vid Upsala observatorium. På hösten 1864 lät han uppföra en mindre byggnad af sten på en kulle belägen söder om observatoriebyggnaden, bestående af ett enda rum. I detta placerades en barometer och på taket en själfregistrerande vindfana samt en Robinsonsk anemometer. Termometrarna placerades i en dubbel spjälbur utanför byggnaden och i fönstret befunno sig en kikare och en med brännspegel försedd fotogénlampa, så att temperaturen kunde afläsas inifrån rummet såväl natt som dag.

Planen för observationerna uppgjordes af n. v. professorerna Rubenson, Rosén och Hildebrandsson, hvilka äfven lyckades bilda en förening af studenter för meteorologiska timobservationers anställande. Sedan de noggrant inöfvat dessa frivilliga observatörer, började observationerna d. 30 Maj 1865 och fortgingo utan en enda timmes afbrott och under hr Rubensons nitiska ledning till d. 9 Aug. 1868.

Under sommaren nämda år hade nämligen prof. Svanberg inköpt och i ofvannämda lokal uppsatt ett af docenten A. G. Theorell uppfunnet och af herr Sörensen i Stockholm förfärdigadt instrument för registrerande af barometerns och psykrometerns angifvelser. De meteorologiska arbetena fortsattes nu

af hr Rubenson, som af kanslern 1870 utnämdes till e. o. adjunkt, samt af tvänne biträden. Från och med Dec. 1868 utgåfvos på universitetets och k. Vetenskapssocietetens bekostnad iakttagelserna in extenso i "Bulletin météorologique mensuel", hvaraf nu 14:de årgången för 1882 utkommit.

Iakttagelsera från Juni 1865—Nov. 1868 kunde af brist på medel icke tryckas förr än till universitetets jubelfest 1877, då de utgåfvos på bekostnad af brukspatronen d:r S. Axell, som lemnade halfva den erforderliga summan, samt d:r O. M. Höglund, grefve N. Gyldenstolpe, konsul C. D. Philipson och grosshandlaren J. Rubenson, hvilka tillsköto den andra hälften. Sålunda möjliggjordes omsider utgifvandet af "Observations météorologiques horaires, éxecutées par une société d'étudiants à l'observatoire de l'Université d'Upsal, dirigées et publiées par R. Rubenson", innehållande en af de noggrannaste och utförligaste observationsserier af detta slag, som öfverhufvud någonstädes finnes. Då den Meteorologiska centralanstalten 1872 i December börjat sin verksamhet, och adj. Rubenson utsetts till dess föreståndare, så nämdes doc. Hildebrandsson till hans efterträdare såsom e. o. adjunkt och chef för observatoriets meteorologiska afdelning. År 1873 anskaffades en registreringsapparat till Robinsons anemometer, och 1874 utverkade prof. Svanberg hos kanslern, att medel beviljades till inköp af Theorells tryckapparat, hvilken med vanliga typer för hvarje kvart trycker barometerns och psykrometerns angifvelser. Detta viktiga och högst dyrbara instrument lemnades af doc. Theorell till universitetet för endast 3,000 kr., eller den summa hvarmed tillverkningskostnaden öfverstigit ett för ändamålet honom beviljadt statsanslag. Vid denne utmärkte mekanikers förtidiga död var han på handlanden L. A. Ågrens bekostnad sysselsatt med utförandet af en maximi- och minimibarometer, hvilken icke fullt fullbordade apparat sedermera af herr Ågren skänkts till den meteorologiska institutionen. År 1874 lemnades äfven af kanslern nödiga medel till aflönande af en amanuens i stället för de förutvarande altför lågt aflönade båda extra biträdena.

Nödigt räknebiträde dessutom har altsedan anskaffats genom institutionens medel.

Redan 1871 i Januari väckte doc. Hildebrandsson efter samråd med prof. Svanberg i Upsala läns k. Hushållningssällskap förslag, att 20 personer inom länet skulle utses, som vore lämpliga och villiga att utföra iakttagelser öfver *åskväder*, *frostnätter* och *isförhållandena* i sjöar och strömmar samt vid hafskusterna, samt att k. Sällskapet ville ingå med begäran till öfriga dylika Sällskap i hela landet, att de måtte hvart och ett i sitt län anställa dylika observationer efter samma plan. Tack vare landshöfdingen grefve A. Hamiltons intresse och verksamma understöd bedrefs saken med den raskhet, att iakttagelserna samma vår togo sin början i samtliga län med undantag af Westerås, där de började d. 1 Augusti. Iakttagelserna utfördes enligt tryckt formulär på särskilda, af obserservatoriet kringsända blanketter, hvilka på utsatta tider till observatoriet åter insändes. För all denna korrespondens medgafs af Kongl. Maj:t d. 27 Mars 1874 rättighet att använda tjänstefrimärken.

Till ofvannämda iakttagelser lades 1873 de s. k. *fenologiska*, eller observationer öfver de periodiska fenomenen i växt- och djurverlden, åkerbruket o. s. v.

Bearbetningen af de insända observationerna utfördes dels af doc. Hildebrandsson själf, dels af andra personer under hans ledning, och af de på svenska språket författade uppsatserna togos separataftryck, hvilka kringsändes till observatörerna. De viktigaste hithörande arbetena äro följande:

Rörande åskvädren:

Hildebrandsson. Åskvädren i Sverige 1871. Ups. Univ. Årsskr. 1872.

„ Åskvädren i Sverige 1871—75. Bihang till k. Vet.-Akad. Handl. 1877, samt i fransk öfversättning i Atlas météor. de l'Observatoire de Paris. 1876.

Rörande frostnätterna:

Hamberg. Om nattfrosterna i Sverige 1871, 72, 73. Ups. Univ. Årsskr. 1874.

Rörande isförhållandena:

Hildebrandsson. Isförhållandena i Sverige 1870—71. Ups. Univ. Årsskr. 1872.

Cronvall. Isförhållandena i Sverige 1871—72 och 72—73. Akad. afh. 1875.

Hildebrandsson et *Rundlund*. Prise et débâcle des lacs en Suède automne 1871—printemps 1877. Acta Soc. Sc. Ups. 1878.

Rörande de fenologiska iakttagelserna:

Arnell. Om vegetationens utveckling i Sverige 1873—75. Ups. Univ. Årsskr. 1878.

Hult. Recherches sur les phénomènes périodiques des plantes. Acta Soc. Sc. Ups. 1879. (Af denna uppsats utdelades till observatörerna ett referat af Kjellman, tryckt i Ymer 1881).

Gyllenskiöld. Flyttfåglarnas ankomsttider i Sverige åren 1873—77. Geografiska Sällskapets Tidskrift. B. I. 1879.

Slutligen har en resumé af undersökningarna rörande såvåväl isförhållandena som de fenologiska iakttagelserna lemnats af prof. Hildebrandsson under titel: État des glaces, époques de la végétation et de la migration des oiseaux en Suède uti Annales du Bureau central météor. de France. 1878.

Sedan sålunda de viktigaste resultaten dragits ur dessa under 11 år vidmakthållna undersökningar, öfverlemnades enligt öfverenskommelse arbetets fortsättande 1882 till Meteorologiska centralanstalten i Stockholm.

Med 1874 års början inrättades af doc. Hildebrandsson ett antal stationer i landet för iakttagandet af *cirri- eller fjädermolnens gång*. Då dessa moln angifva vindens riktning i de högsta rymderna af atmosferen, så är deras iakttagande af största vikt för teorien om luftströmmarnas rörelse. De resul-

tat, som drogos redan af första årets iakttagelser, visade sig ock vara af så stor betydelse, att utländska vetenskapsmän erbjödo sitt biträde, hvaraf blef en följd, att dylika stationer kort därpå upprättades i nästan hela Europa, hvilka till observatoriet i Upsala insände sina observationer. En bearbetning af detta betydande observationsmaterial utgafs med understöd af statsmedel till universitetets jubelfest under titel "Atlas des mouvements supérieurs de l'atmosphère." De svenska stationerna äro fortfarande i verksamhet, och vid den internationela meteorologiska kommitténs sammanträde i Köpenhamn 1882 insattes prof. Hildebrandsson i en specialkommitté för ordnande af molnobservationer öfver hela den civiliserade verlden.

Sedan prof. Svanberg, som med aldrig svikande nit och intresse understödt och ledt de meteorologiska arbetena, och hvars outtröttliga och faderliga omsorger och mognade erfarenhet varit desamma till största gagn, 1877 lemnat prefekturen, sedan han redan vid början af föregående år erhållit afsked med pension från professuren, beviljade riksdagen 1878 i enlighet med nådig proposition nödiga medel till skiljandet af den meteorologiska verksamheten från den astronomiska institutionen och upprättandet af ett själfständigt meteorologiskt observatorium. I Augusti samma år utnämdes adj. Hildebrandsson till e. o. professor vid universitetet och föreståndare för den nya institutionen. Utom aflöningen för honom beviljades 500 kr. i aflöning till en amanuens samt 1,500 kr. för institutionen i öfrigt, inklusive tryckningen af Bulletin mensuel, hvilken, såsom ofvan nämdes, förut utgifvits gemensamt af universitetet och k. Vetenskapssocieteten.

Det visade sig dock omedelbart, att sistnämda summa var alldeles otillräcklig. Att inköpa nya apparater eller på minsta sätt utvidga verksamheten var ogörligt, och vid slutet af 1880 hade föreståndaren måst af egna medel förskjuta 700 kr. endast för att kunna hålla de löpande göromålen vid makt. Denna summa blef då af universitetsmedel ersatt, och 1882 års riksdag beviljade enligt nådig proposition 1,000 kr. för-

höjning i årsanslaget, så att detsamma från och med år 1883 utgår med 2,500 kronor — en summa som ingalunda är för högt tilltagen, då såväl utgifvandet af Bulletin'en som aflönandet af räknebiträden och delvis vaktmästaren måste därur utgå. Att under sådana förhållanden tillökningen af instrument och materiel ej kan blifva betydlig, är självklart, så mycket mera som institutionen för åren 1881 och 82 häftar i omkring 1,000 kronors skuld till universitetet.

Emellertid har under år 1882 en enkel registrerande regnmätare anskaffats, och 1883 blef en af kand. Ångström konstruerad jordtermometer nedsatt.

Den 30 Dec. 1878 beviljade Kongl. Maj:t tjänstebrefsrätt för all institutionens in- och utländska korrespondens.

Af under de sista åren utförda arbeten må nämnas: Hambergs undersökningar under sommaren 1875 af luftens temperatur och fuktighet på olika höjd öfver marken, hvarvid han biträddes af 21 äldre och yngre studerande, och hvaraf resultaten utgåfvos följande år i k. Vetenskapssocietetens Acta.

I samma Acta för 1875 hade adj. Hildebrandsson publicerat en redogörelse för tromben vid Hallsberg den 18 Aug. 1875. Då ett dylikt ännu mer storartadt och, så vidt bekant är, i Europa enstaka stående fenomen d. 7 Juni 1883 förhärjade Säbydalen, afsändes amanuensen Fineman på institutionens bekostnad till olycksstället. Hans redogörelse härför: "Sur la trombe dans la vallée de Säby", är tryckt i Societetens Acta för samma år.

År 1879 utgafs af föreståndaren på Letterstedtska föreningens bekostnad ett arbete "Sur la classification des nuages", med 16 af herr Osti utförda utmärkta fotografier. Arbetet utgafs i 60 exemplar, hvilka utdelades till för saken intresserade institutioner och personer i in- och utlandet.

På uppmaning af n. v. riksantikvarien Hans Hildebrand har under 10 år vid institutionen samlats ur tryckta och otryckta källor uppgifter om "Bemärkelsedagar, tecken, märken, ordspråk och skrock rörande väderleken", hvilka 1883 utgifvits i k. Witterh.-, Hist.- och Antikvitets-Akademiens Tidskrift.

Vid Vega-expeditionens hemkomst erhöll föreståndaren i uppdrag att bearbeta de under resan utförda meteorologiska observationerna, hvilka utgifvits i expeditionens vetenskapliga arbeten under titel "Observations météorologiques faites par l'Expédition de la Véga."

Rörande öfriga från institutionen utgifna skrifter hänvisa vi till Finemans "Svenska uppsatser i meteorologi 1856—81". Nordisk Tidskrift. 1881.

Den meteorologiska institutionen har sålunda ernått en själfständig ställning. Det fattas dock ännu mycket, innan densamma kan sägas vara i fullt tidsenligt skick. Det kännbaraste behofvet är det af en *egen lokal.* De tvänne rum i observatoriebyggnaden, som upplåtits för densamma äro i alla hänseenden otillräckliga; först då en egen lokal med boställe för åtminstone amanuensen erhållits, kunna direkta iakttagelser och speciella undersökningar af större omfattning företagas.

Myntkabinettet.

Myntkabinettet har under sexårsperioden tillväxt genom följande gåfvor och köp:

1. Gåfvor:

Från Svenska Akademien: (1878) dess minnespenning öfver Rehnsköld; (1879) d:o öfver A. B. Horn; (1880) d:o öfver J. de la Gardie; (1881) d:o öfver A. Lindblad; (1882) d:o öfver riksrådet Höpken; (1883) d:o öfver E. Benzelius d. ä.

Från k. Vetenskapsakademien: (1878) dess minnespenning öfver af Bjerkén; (1879) d:o öfver C. J. Sundevall; (1880) d:o öfver Hallenberg och dess medalj öfver Vega-expeditionen i brons; (1881) d:o öfver E. Fries; (1882) d:o öfver A. J. Cronstedt: (1883) d:o öfver P. F. Wahlberg.

1877—78: af presidenten i Åbo hofrätt S. Ekbom: bronsmedalj öfver Vasa hofrättsjubileum; af öfverintendenten Holst i Kristiania: en silfvermedalj öfver Drottning Josefina, tvänne

prismedaljer för landtbruk; af universitetet i Tübingen: bronsmedalj öfver jubelfesten; af rektorsämbetet vid universitetet härstädes: jubelfestmedaljer, 2 i silfver, 1 i brons; af Gesellschaft der Wissenschaften i Göttingen: medalj öfver Gauss; af Stockholms enskilda bank: medalj i silfver öfver A. O. Wallenberg; af friherre L. H. Gyllenhaal: jetton öfver plebiscitet i Frankrike 1852; af e. o. professor E. Clason: 1 grekisk drachma; af adjunkten d:r Björkén: 5 ryska mynt, 3 i silfver, 2 i koppar; af boktryckerifaktorn Lundblad: en holländsk silfverriksdaler af 1620; ur Marklinska samlingen har prefekten lemnat 22 engelska, 10 franska, 124 tyska, 5 polska och 6 ryska mynt.

1878—79: af Vitterhetssamhället i Göteborg: dess jubelfestmedalj i brons; af universitetet i Amsterdam: dess stiftelsemedalj i brons; af kommitterade för utgifvande af Geijersmedaljen: 3 exemplar af denna i brons; af prof. Thalén: ½ drachma af 1875, ½ franc 1874, 50 pfennig 1877; af prof. Nyblom: 1 st. 5-centesimi från San Marino; af bibliotekarien Styffe: 1 denar af Vespasianus; af artisten Lindberg: Frimurareordens medalj af 1876; af kassören Ekman: öre af 1684 och 1705, tvänne silfvermynt från Venezuela; af kand. C. M. Peterson, västm.: 2 polletter från Sala grufva.

1879—80: från Köpenhamns universitet: dess jubelfestmedalj i silfver samt dess medalj öfver prof. Madvig i brons; från kursor A. Bergholms sterbhus: den medalj, som den aflidne i lifstiden burit.

1880—81: af generalkonsul L. Åkerblom: brasilianska mynt, 2 i guld, 6 i silfver, 3 i brons; af filosofie kand. P. Åström: en Bremer jubelthaler.

1881—82: af prof. Thalén: 1 utländskt silfvermynt, 1 kopparmynt; af stud. Söderbom: en medalj i silfver öfver Karl XIV Johan.

1882—83: af Finska Vetenskapssocieteten: medalj öfver Nordenskiöld; af Würtzburgs universitet: jubelmedalj i brons;

af prof. Landtmanson: 5 utländska mynt; af stud. Söderbom: en jetton i silfver.

2. Köp:

1877—78: medaljer i silfver öfver Brenner, Keder, Berch, öfver jubelfesten i Upsala i tenn, 6 äldre svenska mynt, 6 engelska, 3 grekiska, 2 österrikiska, 13 spanska, 4 portugisiska, 2 neapolitanska, 8 italienska, 2 schweitziska, 1 holländskt och 6 ryska mynt samt 5 brukspoletter.

1878—79: 1 dukat af 1750, 1780, 1784, 1786, 1787, 1812, 1827, 1/4 dukat af 1755, 1 Karl XI:s 8 mark 1693, 1 spansk peseta 1869, en rumänsk 2-bani, en 5-centimes 1874, en 2-centimes 1853, en 2-pfennig 1875, en penny 1872, 1873, en cent för Canada 1859, en kopparplåt à 1 daler 1752.

1879—80: 3 romerska denarer samt 4 ryska mynt.

1880—81: 2 kopparplåtar och 2 danska silfvermynt.

1881—82: 9 äldre svenska medaljer, 1 guldmynt, 6 silfvermynt samt 1 kopparmynt.

1882—83: 4 medaljer, 3 äldre silfvermynt, 3 plåtmynt.

För den *nordiska fornsakssamlingen* få vi hänvisa till nästa årsberättelse.

Seminarierna.

1. Filologiska seminariets afdelning för klassisk filologi.

Seminariets stadgar stadfästes genom kanslersbref af d. 22 Mars 1878. Dess föreståndare äro ordinarie professorerna i latin och grekiska, hvilka biträdas af öfriga lärare i samma ämnen, med skäligt arvode för docenter, som ej innehafva docentstipendier. Medlemmarna indelas i ordinarie, som äro skyldiga att närvara och fungera, samt extra ordinarie, som äga rätt, men ej skyldighet att närvara. Öfningarna, som skola hållas 2 gånger i månaden, 2 timmar å rad hvarje gång, omfatta kritisk-exegetiska förklaringar af författare, själfständiga uppsatser och kritiska referat. Till seminariets förfo-

gande ställes årligen 1,000 kronor, hvaraf vid hvarje termins slut 2 premier, ett à 75 och ett à 50 kronor, kunna åt ordinarie medlemmar utdelas. Seminariet trädde i verksamhet höstterminen 1878. Såsom föreståndare hafva professorerna Häggström och Löfstedt hela tiden tjänstgjort. Medlemmarnas antal (ordinarie och extra ordinarie finnas endast för ht. 1878 åtskilda) har sammanlagdt varit:

1878.	1879.		1880.		1881.		1882.		1883.	
H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.
27.	17.	20.	20.	14.	—	10.	10.	8.	12.	12.

Från och med 1879 har seminariet som lokal fått använda Läsesällskapets våning mot erläggande af 4,50 för hvarje medlem, hvilken på samma gång erhöll rätt att utan vidare dagligen äga tillträde till lokalen och där befintliga tidningar och tidskrifter. Öfningarna hafva turvis växlat mellan latinska och grekiska literaturen. Den kritiska undersökningen på förra området omfattade Ciceros bref, Dialogus de oratore, Vellejus Paterculus och Quintiliani tionde bok. Uppsatserna behandlade emendationsförsök till Ciceros Verrinska tal, "De usu infinitivi apud Catullum", hvarjämte åtskilliga referat förekommo. På den grekiska afdelningen hafva behandlats Aeschyli Choëphori, Demosthenes' Olynthiska tal, Hesiodi Opera et dies, de Homeriska hymnerna och Theocritus. Uppsatser hafva förekommit om "Sammansatta nomina i grekiskan" och "Om Aristophanes". Härjämte har föreståndaren en gång lemnat redogörelse för de senaste utgräfningarna i Olympia och anstält epigrafiska öfningar öfver därstädes funna inskrifter. Föreståndarna hafva ej ansett sig böra hålla för strängt på skyldigheten att författa uppsatser, så länge ej medlen medgifva att, såsom i utlandet är förhållandet, förse medlemmarna med stipendier, för att ej annars rent af afskräcka ynglingar från att taga del i öfningarna.

Följande premier hafva utdelats: 1878 till fil. kand. Danielsson 75 och lic. A. Hallström 50 kr.; 1879 vt. till desamme; ht. till kand. Bergstedt och lic. af Sillén; 1880 till

lic. Sillén och kand. Nilén; 1881 ht. till fil. kand. P. Persson och fil. kand. G. Hörberg; 1882 vt. till desamme och ht. till kand. Törnvall och kand. Andersson. För 1883 äro ej pristagarna namngifna.

Boksamlingen har för hvarje år sorgfälligt ökats med sådana arbeten, som för öfningarna synts mest erforderliga och tillika varit för dyrbara, att de af den enskilde studenten kunnat anskaffas. Vissa timmar i veckan har samlingen varit för deltagarna tillgänglig, hvarjämte boklån kostnadsfritt erhållits.

2. **Filologiska seminariets afdelning för romanska språk.**

Dess stadgar af 22 Mars 1878 föreskrifva, att ord. professorn i ny-europeisk linguistik m. m. skall vara inspektor, såvida ej annorlunda förordnas, och att inspektor bland lärarne i sitt ämne utser föreståndare för hvarje termin. Bestämmelserna om öfningarna, ordinarie och extra ordinarie medlemmar och pris äro ungefär desamma som för seminariet i klassisk filologi; anslaget är äfven här 1,000 kronor årligen. Inspektor har varit adj. Geijer 1878 och året 1879, därefter prof. Hagberg läsåret 1880—81 och ht. 1882. Föreståndare docenten Wahlund ht. 1878 och vt. 1879, adjunkten Geijer läsåren 1879—80, 1881—82 och ht. 1883, docenten Vising vt. 1883. Medlemmarnas antal ha varit:

Ordinarie:

1878.	1879.		1880.		1881.		1882.		1883.	
H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.
5.	5.	5.	5.	6.	7.	5.	6.	5.	6.	8.

Extra ordinarie:

1878.	1881.		1882.		1883.	
H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.
3.	3.	10.	5.	12.	6.	3.

Öfningarna, som begynte höstterminen 1878, hafva hvarje höst omfattat 5, hvarje vår 7 sammankomster. Höstterminen 1878 bestodo de i kritisk undersökning af några bland de älsta

franska texterna; år 1879 behandlades under våren samma ämne som föregående år, och under hösten skedde granskning af tvänne facsimilierade fornfranska texter af legenden om S:t Brandan; 1880 om våren var ämnet detsamma som under hösten, hvarjämte en uppsats öfver språkets formlära efter en af Brandan-handskrifterna meddelades; om hösten genomgingos några kapitel af 16:de seklets franska syntax, hvarjämte föredrag hölls om J. du Bellay's Defence et illustration de la langue française; 1881 om våren behandlades samma ämne som föregående höst; under höstterminen utgjordes öfningarna af en historisk undersökning af den moderna franskans fonetik och formlära; 1882 om våren fortsattes höstens arbete med användande som text af La Fontaine's fabler i urval (vid sista sammanträdet öfversattes en fabel till elfvahundratalets pikardiska dialekt); om hösten företogs exegetisk-kritisk behandling af de nio älsta franska texternas ljud-, form- och satslära, hvarjämte 2 uppsatser föredrogos; 1883 om våren utgjordes arbetet af en dialektal undersökning af Nordfrankrikes språk under medeltiden, om hösten af tolkning och förklaring af de 800 första verserna af den fornfranska texten Amis et Amiles.

Pris hafva utdelats: 1878 ht. det större à 75 kr. åt kand. Fant och det mindre à 50 kr. åt kand. Svenonius; 1879 vt. kand. A. Gyllander och kand. C. Fant; 1880 vt. det större åt kand. J. Vising, ht. det mindre åt kand. H. v. Feilitzen; 1881 vt. kand. v. Feilitzen och kand. G. Frunck, ht. det mindre åt kand. E. Edström; 1882 vt. kand. v. Feilitzen och kand. Edström, ht. kand. Hagelin och kand. Hjort; 1883 vt. det mindre åt kand. Hagelin.

Af anslaget har hvarje år en betydande del användts till inköp af de böcker, som för öfningarna varit mest behöfliga.

3. Filologiska seminariets afdelning för nordisk språkforskning.

Stadgarna af 22 Mars 1878 äro mutatis mutandis liklydande med de för romanska afdelningen. Inspektorer hafva varit:

prof. Richert ht. 1878 och år 1879, prof. L. F. Leffler 1880—1882 och vt. 1883, doc. Noreen ht. 1883. Föreståndare hafva varit: docenten A. Noreen ht. 1878, vt. 1879, ht. 1881 samt åren 1882 och 1883, docenten O. Klockhoff Maj och ht. 1879 och år 1880, docenten M. Lundgren ht. 1881. Medlemmarnas antal ha varit:

Ordinarie:

1878.	1879.		1880.		1881.		1882.	
H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.
8.	11.	6.	6.	6.	3.	3.	10.	7.

Extra ordinarie:

1878.	1879.		1880.		1881.		1882.	
H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.	V.T.	H.T.
12.	8.	4.	10.	4.	7.	8.	6.	12.

För 1883 uppgifvas utan någon särdelning 14 och 12 medlemmar.

Öfningarna bestodo under ht. 1878 af en kritisk-exegetisk förklaring af skriften "Um Styrilsi konunga och höfdinga", tvänne referat och tvänne föredrag (ett literärhistoriskt öfver förenämda skrift och ett om "Afledningar på *-het* i medeltidssvenskan"); 1879 fortsattes med skriften "Um Styrilsi" etc., hvarjämte under våren ett referat och fem föredrag förekommo ("Ordbildningar på *-kt* i medeltidssvenskan"; "Tvänne tyska ändelser i svenskan"; "Om norrländska kreatursnamn"; "Om runornas ordning och namn"; "Öfversikt af den svenska medeltidsliteraturen 1300—1325"); om hösten hafva föredragits tre referat och två uppsatser ("Öfversigt af verben på *-era* i medeltidssvenskan"; "Om tredje stafvelsen i en versrad i dróttkvætt"); 1880: tolkning af Atlamál i den poetiska Eddan, hvarjämte under våren hafva förekommit ett referat och fem föredrag ("Om fornsvenska rimmet ur språklig synpunkt"; "Om *e-* och *ä*-ljuden och deras beteckning i Codex de la Gard. 8"; "Om ortnamn på *radh (rå)* i Ångermanland"; "Några exempel på betydelseöfvergångar i isländskan"; "Några fornsvenska ords form och betydelse"); om hösten hafva hållits tre referat och

ett föredrag ("Om bruket af ᛦ och ᚱ i upländska runinskrifter med den kortare runraden"); 1881: om våren kritisk-exegetisk förklaring af Gylfaginning samt fem referat och två föredrag ("Om Snorre-Eddans handskrifter och upplagor samt nyare arbeten rörande densamma"; "Striden i rättstafningsfrågan mellan Swedberg och Hjärne"); om hösten behandlades Lucæ Evangelium hos Ulfilas, hvarjämte förekommo två referat och tre föredrag ("Om Ulfilas och hans bibelöfversättning"; "Om långstafviga maskulina *ja*-stammar i fornsvenskan"; "Om hebreiskt inflytande vid skrifning af namn hos Ulfilas"); 1882: om våren fortsattes med Ulfilas, och förekommo ett referat och tre föredrag ("Om germanskt *ōn*"; "Om *a*-omljud före nasal+konsonant"; "Växling mellan *a* och *æ* i stamstafvelser i Västgötalagen"); om hösten behandlades inskriften å Rökstenen, och höllos två referat och tre föredrag ("Om Rökstenen"; "Om Joh. Salbergs ms. Grammatica Suetica"; "Några ord om vokalbalans och vokalharmoni"); 1883: om våren fortsattes med Rökstenen; om hösten behandlades A. Prytz' "Comoedia om Konung Gustaf then Första"; under året förekommo två referat och fem uppsatser ("Granskning af Brenners Altnordisches Handbuch"; "Några ord om språket i G. Dahlstjernas Kungaskald"; "28 sörmländska runinskrifter med anmärkningar"; "Urgermansk kontraktion af diftongen *ai*"; "Grammatikaliska anmärkningar till Prytz' Comoedia").

Större delen af afdelningens anslag (1,000 kr. årligen) åtgår till bokinköp.

Premier hafva utdelats: 1878 ht. det större å 75 kr. åt fil. kand. F. A. Schagerström; 1879 ht. åt kand. S. Boije och kand. Schagerström; 1880 det mindre premiet bägge terminerna åt kand. Boije; 1881 det mindre premiet åt kand. G. Stjernström och stud. O. Hoppe; 1882 det mindre åt kand. A. Andersson och stud. Hoppe samt extra premie bägge terminerna åt kand. K. H. Karlsson; 1883 det större åt kand. Hoppe bägge terminerna; det mindre ht. åt kand. E. Anderson.

4. Det matematiska seminariet.

Detta seminarium har såsom enskild inrättning utan något statsunderstöd bestått i tränne läsår, innan det af 1883 års riksdag erhöll ett årsanslag på extra stat af 1,500 kronor. Inspektor har under år 1883 varit professor Daug. Öfningarna hafva, liksom under föregående år, ledts af docenten A. Söderblom. Hvarje onsdag och lördag kl. 6—8 e. m. hafva under terminerna öfningar hållits, å förra dagarna för den högre kursen, å de senare för den lägre kursens medlemmar. I den högre kursen, som omfattade differentialekvationers integration samt förnämligast elliptiska integraler och elliptiska funktioner enligt Weierstrass teori, deltogo 8 studerande under våren och 7 under hösten. På den lägre kursen behandlades analytisk geometri i 2 och 3 dimensioner, ekvationsteori, algebraisk analys, analytiska funktioner, differential- och integralkalkyl. Problemen dels löstes på lärorummet dels behandlades i skriftliga uppsatser. Medlemmarna voro 12 om våren och 7 om hösten.

En rikhaltig undervisningsmateriel har för anslaget inköpts.

Exercitie-institutionerna.

1. Stallinstitutionen.

Tillförordnad akademistallmästare har under hela perioden varit öfverstelöjtnanten J. Arsenius.

Öfversiktstabell af ridundervisningen.

		Totalantal:		Universitetsmedlemmar:	
		Lektioner.	Personer.	Lektioner.	Personer.
1877.	H.T. . .	2,100.	84.	—	52.
1878.	V.T. . .	2,621.	86.	—	57.
1879.	V.T. . .	2,255.	73.	1,738.	56.
„	H.T. . .	1,378.	55.	1,161.	45.
1880.	V.T. . .	1,688.	65.	1,299.	48.
„	H.T. . .	1,378.	55.	1,161.	45.

		Lektioner.	Personer.	Lektioner.	Personer.
1881.	V.T. . .	1,688.	65.	1,299.	48.
„	H.T. . .	2,134.	—	1,539.	59.
1882.	V.T. . .	2,463.	64.	1,473.	47.
„	H.T. . .	1,963.	—	1,155.	55.
1883.	V.T. . .	2,819.	—	1,818.	57.

Priset för lektionerna har varit 1 krona 50 öre i timmen, med nedsättning till 1,25 för dem som ridit dagligen, hvarjämte åtskilliga personer erhållit frilektioner. Antalet hästar har i medeltal varit 20, hvaraf 6 Strömsholmshingstar, som äro i Upsala för universitetets räkning stationerade. Institutionens verksamhet har i hög grad försvårats och lidit däraf, att dess ridhus och stall småningom fått gifva vika för den nya universitetsbyggnaden. Om hösten 1878 refs ridhuset och ersattes med ett mindre, provisoriskt dylikt, uppfördt å f. d. lasarettstomten, hvars botten visserligen befans bättre än i det gamla, men hvars värmeapparat ej motsvarade ens de obetydligaste fordringar. Och svårare var, att själfva den öppna stallgården, genom hvilken de tilldragande lektionerna i det fria möjliggjordes, på samma gång fråntogs institutionen. Af tabellen synes, huru detta i början återverkade på institutionens användning. Våren 1883 refs äfven stallet, och hästarna måste inhyras i stallar på andra ställen i staden. I längden skulle institutionen svårligen under dylika förhållanden kunna bestå, ehuru dess betydelse i och för sig i fysiskt afseende visserligen ej kan skattas lågt, och siffrorna visa, att ganska många personer, särskildt bland universitetets medlemmar, där sökt frisk rörelse och hälsa. Till all lycka har man grundad förhoppning att snart se ett ridhus komma till stånd genom enskild uppoffring och företagsamhet.

2. Gymnastikinstitutionen

har förestätts af kapten A. Littorin. Undervisning i gymnastik och vapenföring har gifvits åt följande antal personer:

			Summa för läsår.				Summa för läsår.
1877.	H.T.	119.	—	1880.	H.T.	84.	—
1878.	V.T.	88.	207.	1881.	V.T.	42.	126.
„	H.T.	117.	—	„	H.T.	73.	—
1879.	V.T.	81.	198.	1882.	V.T.	84.	157.
„	H.T.	122.	—	„	H.T.	96.	—
1880.	V.T.	76.	198.	1883.	V.T.	66.	162.

3. Akademiska kapellet.

Dess verksamhet har sedan föregående redogörelse fortgått medelst orkester och kammarmusiköfningar. De förra hafva varit egnade åt instuderandet dels af själfständiga symfoniska verk, dels af beledsagandet till större och mindre sångverk. Sålunda hafva hvarje år tvänne symfonier, några ouvertyrer och mindre kompositioner samt orkesterpartiet till tvänne större och några mindre sångverk blifvit inöfvade och uppförda. Under senaste åren hafva bland annat uppförts: oratorierna Messias af Händel, Årstiderna af Haydn, Elias och Paulus af Mendelssohn; kantaterna Elverskud af Gade, Paradiset och Perin af Schumann, Scener ur Frithiofs saga af Bruch; Mendelssohns musik till Sofokles' Antigone m. m. På den rena instrumentalmusikens område hafva företrädesvis och nästan uteslutande Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn och Gade varit de komponister, hvilkas arbeten öfvats såväl vid orkester- som kammarmusiköfningarna.

Antalet studerande, hvilka aktivt deltagit i öfningarna, har vexlat mellan 20 och 30 — nästan alla stråkspelare. Endast undantagsvis hafva förekommit studerande, hvilka å blåsinstrument ägt för deltagande nödig skicklighet. Det har sålunda varit nödvändigt att för orkesterkompositionernas utförande efter komponistpartituren med kapellet förena främmande biträden.

Till bestridande af kostnaderna härför hafva öfningarna blifvit stälda i samband med offentligt uppförande å konsert, föranstaltad af kapellisterna, något af sångsällskapen i Upsala eller kapellmästaren. Då emellertid detta sätt att komplettera orkestern och bereda möjlighet till nöjaktigt uppförande af musikaliska mästares större verk naturligen måste vara af vansklig natur, synnerligen genom beroendet af allmänhetens växlande musikintresse, kan det ej vara annat än högst önskligt för kapellet att genom ökadt ekonomiskt understöd småningom blifva i tillfälle att på en något fastare fot erhålla nödiga och skickliga biträden för exekution å de orkesterinstrument, för hvilka de studerandes krafter i allmänhet äro otillräckliga. Genom tillgodoseende af detta behof kunde äfven i betydligt högre grad, än hittills varit fallet, möjlighet beredas för de studerande vid universitetet, hvilka utan att aktivt deltaga i öfningarna önska odla sin smak och öka sina insikter i musik, att utan särskild kostnad såsom åhörare lära känna värderika alster på musikens olika områden. Uti nu berörda hänseende har emellertid kapellet under denna period haft att glädja sig åt ett betydande framsteg, i det att sedan höstterminen 1880 extra anslag af universitetets medel beviljats, hvarigenom det varit möjligt att under fastare form, än förut varit fallet, anställa en violinspelare af facket såsom konsertmästare vid orkestern och ledare af kammarmusiköfningarna, hvilket uppdrag innehafts af musikdirektör I. P. Carstensen.

Ett annat behof, som synnerligen under senare åren genom ökadt antal kapellister gjort sig starkt gällande, afser öfningslokalen. Den nuvarande kapellsalen kan nämligen ej ens inrymma en fullstämmig orkester, än mindre tjäna som öfningslokal; endast med största svårighet kan den rymma orkesterns stråkafdelning vid dess särskilda öfningar; kammarmusiköfningarna äro de enda, för hvilka densamma kan anses tillräcklig, under det andra öfningar måst äga rum å särskildt

förhyrd lokal, hvarför kostnaderna endast kunnat bestridas genom de ofvannämnda konsertföretagen.

Af kapellets ordinarie anslag (600 kronor) har, då en tredjedel däraf måst läggas till det omnämda extra anslaget för anställande af konsertmästare, endast 400 kronor årligen förefunnits till bestridande af kostnaderna för underhåll af materiel, belysning, notskrifning och notinköp. Endast genom samverkan med Filharmoniska sällskapet i Upsala, hvilket till kapellets samlingar öfverlemnar sina inköpta musikalier, samt genom lån af noter från institutioner och enskilde i hufvudstaden har det varit möjligt att anskaffa alt det för öfningarna erforderliga.

Musikaliesamlingen har sålunda endast obetydligt ökats, och hufvudsakligen genom komplettering af stämmorna till förut ägda verk. Tvänne värderika musikliterära arbeten hafva dock genom inköp tillkommit, nämligen H. Mendel's Musikalisches Conversationslexikon samt Biographie universelle des Musiciens par F. J. Fétis.

Instrumentsamlingen har genom extra anslag ökats med ett par pukor af modern konstruktion, inköpta till 1877 års jubelfest, samt en större kammarorgel med 2 manualer och bihangspedal, hufvudsakligen afsedd för den undervisning i liturgisk sång, som plägar meddelas teologie studerande af musikdirektören.

Följande gåfvor hafva tillkommit akademiska kapellets samlingar:

af Musikdirector H. Wichmann (Berlin): gifvarens "Ueber Gevaerts Histoire et Théorie de la Musique de l'Antiquité".

„ litografen R. Schumburg (Upsala): ett gammalt från Åbo slott härstammande, dels tryckt, dels skrifvet missale (def.).

„ doktor Claes Grill (Hedemora): ett band gammal musikliteratur, innehållande: Georg Rhav, Enchiridion utriusque Musicæ practicæ. Lips. 1520; Georg Rhav, Enchiridion Musicæ mensuralis. Lips. 1520; Joannis Galliculi Isagoge de compositione cantus. Lips. 1520; Venceslai

Philomathis de nova domo musicorum libri. Vitebergæ 1532; Nicolaus Listenius, Rudimenta musicæ. Vitebergæ 1533; Aurelii Prudentii Hymni. Lips. 1533.

af herr Conrad Behrens: Partitur, klaverutdrag samt fullständiga kör- och orkesterstämmor till "Le Désert", odesymfoni af Félicien David.

,, änkefru L. Josephson: framlidne professor J. A. Josephsons samtliga kompositioner för kör och orkester uti originalmanuskript-partitur.

4. Ritsalen och museum.

Ritsalen har under åren 1878—1883 varit besökt af 8—10 lärjungar för hvarje termin.

Materielen har blifvit tillökad med inköp 1878 af ett bestick, 1879 af diverse stafflier och gipsmodeller, 1880 af en del nya gipser och en serie tillämpningsmodeller, hvarjämte institutionen genom det större akademiska konsistoriets beslut 1883 i en snar framtid kommer att vara i besittning af en egen fast ritsal, som skall inredas å sydvästra vinden af det nya universitetshuset, till stor fördel för undervisningen och institutionens samlingar. För öfrigt har ritläraren enligt sitt åliggande dels biträdt med utförande af stora plancher såsom åskådningsmateriel för en del akademiska föreläsningar, dels ock verksamt deltagit med målarearbete och dylikt för dekoreringen vid universitetets minnesfester öfver Carl von Linné, Johan Ludvig Runeberg och Gustaf II Adolf.

Museum för bildande konst har under år 1878 tillökats genom inköp för undervisningen i konsthistoria af: "Die Galerie des Städel'schen Instituts zu Frankfurt, 32 Radirungen von Johann Eisenhardt"; "Griechische Thonfiguren aus Tanagra, herausgegeben von R. Kekulé" samt "Rafaels Tapeten im Vatican zu Rom, nach den Kartons im Kensington-Museum". Dessutom ökades universitetets samling af gipser under läsåret med en byst af Runeberg, modellerad af Sjöstrand, samt en kolossal-

byst af Konung Karl XIV. Johan, modellerad af konduktören Nyholm vid nationalmuseum och uppstäld i den stora nischen i nedre bibliotekstrappan. Denna byst, som är utförd efter ett original af Byström, ehuru i förstorad skala, är en skänk till universitetet af modellören.

Under 1879 vann museum följande tillökningar: Såsom skänk af agréen vid k. Akademien för de fria konsterna, bildhuggaren C. A. Söderman en af honom modellerad byst af H. M. Konung Oscar I. Genom inköp förvärfvades: "Les chefs-d'oeuvres d'art à l'exposition de 1878" och "Die Renaissance in Italien" en samling af renaissancens värdefullaste arkitektoniska monument, afbildade i fotogravyr, utgifna af arkitekten Alexander Schütz. Från biblioteket öfverlemnades till museum dels de "tabulæ votivæ" och lyckönskningsskrifvelser, som vid jubelfesten 1877 till universitetet framburos, dels ock en 1866 efter nordiska utställningen i Stockholm af fröken Letty Oldberg förärad konstnärligt broderad portfölj till förvaring af dyrbarare handteckningar och stick.

Under 1880 inköptes likaledes en del verk af värde för undervisningen i konsthistoria, nämligen "Galerie contemporaine", fotografier af framstående samtida konstverk i Frankrike, "Die Französischen Maler des achtzehnten Jahrhunderts", i fotolitografiskt tryck utgifna af A. von Wurzbach, samt en samling af 77 stora fotografier efter målningar i Berlins, Dresdens, Paris och Londons gallerier, utförda af Photographische Gesellschaft i Berlin.

Under 1881 förvärfvades för museum en samling fotografier efter målningar i Le Louvre samt C. v. Lützows berömda "Zeitschrift für Bildende Kunst", 16 band, af hvilka de första sex redan äro i bokhandeln utgångna. Därjämte blef på befallning af K. M:t med universitetets konstmuseum införlifvad en af staten inköpt större oljemålning af friherre Gustaf Cederström, framställande "Nils Stures mord".

Slutligen ha under 1882 inköpts "Histoire des peintres de tous les pays" af Charles Blanc, "Kunsthistorische Bilder-

bogen", utgifna till ledning vid undervisningen i konsthistoria, samt ett par verk af det bekanta författareparet Crowe och Cavalcaselle, nämligen deras framställning af den italienska konstens historia och Tizians biografi, bägge i tysk bearbetning.

Såsom gåfva har museum mottagit ett porträtt af Napoleon I i yngre dagar af okänd mästare, skänkt af aflidna änkefru N. von Troils sterbhus, samt en replik af Byströms bekanta "Juno, som ger Herkulesbarnet di", liggande staty i marmor, en skänk till det nya universitetshusets prydande af godsägaren Hugo Tamm på Fånö.

VI.

Studentväsen m. m.

1) Antal af studenter och aflagda examina.

De nyinskrifnas antal uppgick för hvart och ett af de sex läsåren till 268, 248, 241, 274, 316, 351.

Jämfördt med sexårsperioden 1871 $^1/_6$—1877 $^1/_6$, då antalet uppgick till 367, 359, 325, 306, 263, 267, visar sig, att den minskning i de nyinskrifna studenternas antal, som då år för år inträdde och äfven fortgick under början af föreliggande period, ej blott upphört, utan efterträdts af en stegring så stark, att den på 3 år ersatt sjunkandet under 7 år.

Antalet närvarande studenter för hvarje termin, fördelade efter fakulteter, framgår af följande tabell:

		Teol. fak.	Jurid. fak.	Medic. fak.	Filos. fak.	Summa.
1877	H.T.	383.	142.	180.	812.	1517.
1878	V.T.	348.	146.	193.	723.	1410.
„	H.T.	338.	137.	188.	784.	1447.
1879	V.T.	339.	150.	188.	723.	1400.
„	H.T.	318.	163.	185.	776.	1442.
1880	V.T.	310.	173.	197.	737.	1417.
„	H.T.	295.	192.	196.	850.	1533.
1881	V.T.	260.	199.	192.	789.	1440.
„	H.T.	229.	218.	183.	957.	1587.
1882	V.T.	208.	220.	190.	907.	1525.
„	H.T.	175.	251.	207.	1014.	1647.
1883	V.T.	162.	261.	211.	954.	1588.

Hvad som här faller i ögonen, är den jämna och starka minskningen i de teologie studerandes antal, som vid periodens slut uppgår till blott 42 procent af hvad den 6 år förut varit. Samtidigt har den juridiska fakultetens lärjungeantal tillväxt med nära 84 procent.

Äfven nationerna emellan hafva de relativa siffrorna förändrats, såsom följande jämförelse af deras storlek under första och sista terminen af perioden visar:

Nation	Hösttermin	I procent af hela antalet		Vårtermin
	1877	1877	1883	1883
Stockholms	149	9,83	13,72	218.
Uplands	106	6,98	6,61	105.
Gestrike-Helsinge . . .	67	4,41	3,97	63.
Östgöta	203	13,38	12,41	197.
Västgöta	148	9,77	9,32	148.
Södermanlands-Nerikes	171	11,27	9,89	157.
Västmanlands-Dala . .	127	8,37	7,37	117.
Smålands	104	6,85	5,41	86.
Göteborgs	91	5,99	7,87	125.
Kalmar	57	3,77	3,09	49.
Värmlands	126	8,30	7,87	125.
Norrlands	141	9,30	10,45	166.
Gotlands	27	1,78	2,02	32.
	1517	100	100	1588.

Tabellen visar, att de delar af riket, där befolkningstillväxten är starkast, nämligen Stockholms och Göteborgs städer samt Norrlands vidsträckta område, bäst varit i stånd att öka antalet af sina vid universitetet studerande söner. Östgöta nation har fått abdikera från sin gamla plats som den folkrikaste af alla. Smålands nation visar den starkaste minskningen, hvartill kanske konkurrensen med Lund ej obetydligt bidragit.

Aflagda examina vid universitetet framgå af följande tabeller:

Inför teologiska fakulteten:

Läsår	Teol. kand. examen.	Teoret. teol. examen.	Praktisk-teol. examen.
1877—78	4.	72.	42.
1878—79	5.	65.	50.
1879—80	4.	77.	62.
1880—81	2.	67.	66.
1881—82	2.	61.	65.
1882—83	5.	37.	48.

Inför juridiska fakulteten:

Läsår	Juris lic. examen.	Juris kand. examen.
1877—78	1.	7.
1878—79	—	1.
1879—80	1.	7.
1880—81	—	7.
1881—82	1.	3.
1882—83	—	3.

Inför medicinska fakulteten:

Läsår	Medic. lic. examen.	Medic. kand. examen.
1877—78	6.	13.
1878—79	8.	22.
1879—80	3.	21.
1880—81	2.	21.
1881—82	3.	26.
1882—83	5.	25.

Inför filosofiska fakulteten:

Vi behöfva väl knappast erinra, att preliminärexamen betyder förberedande examen till kansli- och rättegångsverken.

Läsår	Fil. lic. examen.	Fil. kand. examen.	Teol. fil. kand.ex.	Jur. fil. kand.ex.	Medic. fil. kand.ex.	Preliminär-examen.
1877—78	4.	39.	9.	3.	41.	25.
1878—79	3.	42.	10.	15.	45.	37.
1879—80	8 (5+3).*)	78**)	4.	18.	46.	31.
1880—81	19 (16+3).	49.	8.	21.	46.	46.
1881—82	14 (9+5).	70.	14.	30.	60.	42.
1882—83	13 (12+1).	49.	23.	21.	62.	68.

*) Siffrorna i parentesen angifva hvilka, som aflagt examen i den humanistiska och i den naturvetenskapliga sektionen.

**) Dessutom hafva kompletteringar af betyg i aflagd filos. kandidatexamen de 4 sista läsåren skett med resp. 5, 9, 6 och 7 personer.

Examina aflagda inför konsistorium:

Läsår.	Hofrättsexamen.	Kansliexamen.	Bärgsexamen.
1877—78	23.	2.	1.
1878—79	17.	3.	—
1879—80	12.	4.	—
1880—81	13.	5.	—
1881—82	17.	1.	—
1882—83	17.	1.	—

2) **Aflidna studenter.**

Stockholms nation:

Ernst Johan Andreas Nilson d. 28 Mars 1881.
Otto Ekendahl d. 19 Juni 1882.
Carl Johan Victor Björkegren d. 29 Sept. 1882.

Uplands nation:

Lars Johan Collén d. 28 Okt. 1878.
Johan Rosén d. 6 Aug. 1880.
Karl Alfred Unge d. 29 Sept. 1880.

Gestrike-Helsinge nation:

Petrus Nathanael Forsling (1877—78).
Gunnar Schwartz d. 22 Nov. 1878.
Carl Gerhard Ernst Psilander d. 11 Juni 1882.
Henrik Mathias Hallgren d. 21 Juli 1882.
Johan Alfred Enlund d. 4 Okt. 1882.

Östgöta nation:

Jakob Daniel Johan Cnattingius (1878—79).
Otto Fredrik Ludvig Ekermann d. 2 Okt. 1881.
Johan Stefan Nordholm.
Gustaf Erik Magnus Stånggren d. 30 Dec. 1882.
Henric Theodor Andersson d. 13 Jan. 1883.

Västgöta nation:

Pär Gustaf Pauli d. 11 Okt. 1878.
Johan Ludvig Svengren d. 15 Dec. 1881.
Lars Johan Björklund d. 12 Mars 1883.

Södermanlands-Nerikes nation:

Erik Abraham Ericson, Febr. 1880.
Thure Samuel Annerstedt d. 15 Juli 1881.
Uno Schelin, Maj 1882.
Johan Abraham Malmgren d. 10 Juni 1882.

Västmanlands-Dala nation:

Erik Mathias Fornmark (1878—79).
Gustaf Björkner (1878—79).
Helmer Borgman d. 16 Mars 1880.
Anders Östlund d. 5 Maj 1881.
Johan Henrik Andersson.
Erik Arvid Lyckman d. 18 Febr. 1883.

Smålands nation:

Johan August Hultcrans (1877—78).
Salomon Herrlin (1877—78).
Per Henrik Vilhelm Chrysander d. 30 Juni 1879.
Johan Anders Liedborn d. 21 Juni 1880.
Karl Johan Hassel d. 10 April 1881.
Carl Axel Söderberg d. 28 Febr. 1883.

Göteborgs nation:

Niklas Landin (1877—78).
Claës Alfred Thorell (1878—79).
Anders Mauritz Herman Sandegren d. 10 Jan. 1881.
Gustaf Elis Ljunggren d. 31 Aug. 1881.
Alfred Hagberg d. 7 Nov. 1882.
Axel Hugo Rönquist d. 5 Maj 1883.

Kalmar nation:

Nils Ekström d. 4 Febr. 1883.

Värmlands nation:

Gustaf Moll d. 18 Maj 1878.
Johan Alfred Sundström d. 12 Jan. 1879.
Axel Emanuel Zander d. 25 Febr. 1879.
Anders Gustaf Nordén d. 22 Sept. 1881.

Norrlands nation:

Erik Johan Andersson d. 13 Aug. 1878.
Olof Johan Johansson d. 13 Sept. 1878.
Per Gustaf Theodor Lithner d. 6 Okt. 1878.
Olof Emanuel Dahlin d. 10 Okt. 1881.
Erik Nordling d. 11 Dec. 1882.
Per Nylander d. 29 Jan. 1883.

3) Akademiska afhandlingar.

Läsåret 1877—78.

Aug. 25. *W. Molér*, fil. kand. Bidrag till kännedom om vedens byggnad hos dvergbjörken (Betula nana. L.).

„ 24. *N. G. Westin*, fil. kand. Anteckningar öfver de grekiska vaserna.

„ *H. Hainer*, fil. kand. Om de sammansatta verben i Isländskan.

Sept. 1. *C. A. Ivar Svensson*, med. lic, lasarettsläkare. Om Aneurysmers behandling med kompression.

Aug. 25. *E. J. Sellin*, fil. kand. Svenska dramat under Karl den elftes regering. Literaturhistoriska anteckningar.

Sept. 1. *P. Söderbaum*, med. lic., lasarettsläkare. Listers antiseptiska metod.

„ 3. *E. A. Grape*, med. lic. Om chronisk arsenikförgiftning.

„ 1. *L. J. Lundblad*, med. lic., kir. mag. och prov.-läkare. Om angina diphterica.

Sept. 1. *O. Ulmgren*, med. lic. Öfversigt af tandläkarkonstens historiska utveckling. I. Från äldsta tider till början af 19:de århundradet.

Sept. 3. *S. J. Almström*, med. lic. Om förträngningar i tårvägarne.

„ „ *F. W. Warfvinge*, med. lic. Om exantematisk tyfus hos barn.

„ „ *W. Bergstén*, med. lic. och kir. mag. Helsobringande sommarlif.

Okt. 27. *S. A. Hjeltström*, fil. kand., läroverksadjunkt. Om den dagliga förändringen i vindens hastighet.

Jan. 22. *E. Ärling*, fil. d:r, läroverksadjunkt. Några af de i Sverige befintliga Linnéanska handskrifterna, kritiskt skärskådade.

Febr. 16. *L. H. Åberg*, fil. d:r. Bidrag till en framställning och kritik af Kants lära om det moraliskt onda.

Maj 27. *H. W. Arnell*, fil. d:r, docent. Om vegetationens utveckling i Sverige åren 1873—1875.

„ 28. *A. Frigell*, fil. d:r, e. o. akad.-adj. Collatio codicum Livianorum. Lib. I—III. Accedunt commentationes.

„ „ *C. E. Sandström*, fil. d:r, docent. Emendationes in Propertium, Lucanum, Valerium Flaccum scripsit.

Läsåret 1878—1879.

Sept. 30. *G. Jakobsson*, fil. d:r, docent. Kultens väsen.

Dec. 2. *D. Davidson*, j. u. kandidat. Bidrag till läran om de ekonomiska lagarna för kapitalbildningen.

„ 14. *A. O. Winroth*, j. u. kandidat. Om tjenstehjonsförhållandet enligt svensk rätt.

Nov. 3. *E. Kullander*, fil. lic. Quæstiones Thucydideæ.

April 26. *A. Söderblom*, fil. lic. Om algebraiska eqvationer och eqvationskurvor.

Maj 30. *J. A. Lindgren*, teol. kand. Bidrag till den svenska pietismens historia. I. Pietismen i Stockholm 1702—1721.

Läsåret 1879—1880.

Sept. 27. *G. F. O. Westling*, fil. lic. Det nordiska sjuårskrigets historia.

Okt. *O. A. Danielsson*, fil. lic. Studia Grammatica.

Nov. 12. *S. Henschen*, med. lic. Om indigosvafvelsyradt natrons afsöndring i njurarne.

Dec. 13. *P. O. Ch. Aurivillius*, fil. lic. Balænophilus unisetus. Nov. gen. et spec.

Febr. 28. *E. Jäderin*, lärare vid tekn. högskolan. En metod för geodetisk basmätning med stålband.

Mars 3. *C. A. Brolén*, fil. d:r. De philosophia L. Annæi Senecæ.

„ 30. *T. L. Svenonius*, fil. lic. Om bruket af Subjonctiv hos Chrestien de Troyes. Ett bidrag till det franska språkets historiska grammatik.

Maj 8. *R. S. A. Hallström*, fil. lic. Quæstiones Pindaricæ.

„ 12. *K. O. Fyhrwall*, fil. lic. Bidrag till svenska handelslagstiftningens historia. I. Tjärhandelskompanierna.

„ 26. *F. V. Svenonius*, fil. lic. Bidrag till Norrbottens geologi.

„ 28. *E. V. Ekstrand*, fil. kand. Om blommorna hos Skandinaviens bladiga lefvermossor.

„ 29. *H. Martin*, j. u. lic. Om ackord i konkurs enligt svensk rätt.

„ „ *M. Blix*, med. lic. Oftalmometriska studier. I.

Läsåret 1880—1881.

Sept. 18. *H. Blomberg*, j. u. kand., fil. d:r. Om Sveriges högsta domstols statsrättsliga ställning och betydelse.

„ 29. *A. Schagerström*, fil. lic. Om tyska låneord med *kt* i medeltidssvenskan.

Dec. 1. *A. J. af Sillén*, fil. lic. Platonis de antiquissima philosophia testimonia.

„ 15. *J. E. Berggren*, teol. kand. Om apostlarnes och församlingens förhållande till Paulus och de hedningkristne enligt Galaterbr. 1: 11—2: 14 och Apostlagern. 15: 1—31.

Mars 9. *F. G. Lindgren*, fil. d:r. Irvingianismen eller den katolskapostoliska kyrkan.

„ 30. *K. F. S. Henning*, teol. kand., fil. d:r. Johan Conrad Dippels vistelse i Sverige samt Dippelianismen i Stockholm 1727—1741.

Maj 7. *G. A. Carlsson*, fil. kand. Beskrifning till det geologiska kartbladet Norsholm.

„ 25. *A. Wallin*, med. lic. Om Rubeola eller Roseola febrilis epidemica.

„ 28. *O. G. Blom*, fil. lic. Det svenska statsrådets organisation 1809—1840.

„ 30. *K. Piehl*, fil. lic. Petites études égyptologiques.

„ 31. *C. J. Neuman*, läroverksadj. Om Sveriges hydrachnider.

Läsåret 1881—1882.

Sept. 24. *A. V. Lönnegren*, fil. d:r. Quid sacra scriptura de immortalitate quid de æterna beatitudine et infelicitate doceat.

Okt. 22. *T. F. Löfgren*, fil. kand. Talets teori i enlighet med nyare åsigter.

Nov. 9. *H. Bergstedt*, fil. lic. Studia Archæologica.

Dec. 9. *E. Adlerz*, fil. lic. Bidrag till knoppfjällens anatomi hos träd och buskartade växter.

Jan. 28. *A. Lönnergren*, fil. lic. De syntaxi Sulpicii Severi.

„ „ *K. S. Husberg*, jur. lic. Om domens materiela rättskraft enligt svensk ordinär civilprocess.

Febr. 15. *O. Kleberg*, teol. kand., fil. d:r. Den svenska högmessan från reformationen till närvarande tid.

„ 18. *O. Fyhrvall*, fil. d:r. Om det Botniska handelstvånget.

„ 25. *Hj. Sjögren*, e. o. aman. Kristallografisk undersökning af Chondrodit och Humit från svenska fyndorter.

Mars 4. *P. V. Koersner*, fil. lic. Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska krigets utbrott.

April 5. *H. Schück*, fil. lic. Hufvudriktningarna inom femtonhundratalets engelska renässansliteratur. I.

„ 19. *E. Meyer*, fil. lic. Studier i den Ronsardska skolans poesi.

Maj 13. *J. Vising*, fil. lic. Étude sur le dialecte Anglo-Normand du XII:e siècle.

„ 17. *H. D. Janson*, teol. kand. Om Fausti Socini ställning till försoningsläran.

„ 25. *H. Hernlund*, fil. kand. Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1809. I. 1718—1760.

„ 26. *S. Bergh*, fil. lic. Carl IX och den svenska adeln 1607—1609.

„ 27. *H. Juhlin-Dannfelt*, fil. lic. Om the diatoms of the Baltic sea.

„ „ *H. Borg*, fil. lic. Sagan om Athis och Prophilias. En förberedande studie på vv. 1—2505 af en å Kongl. Biblioteket i Stockholm befintlig och förut ej publicerad handskrift från 1299.

„ 30. *N. Höjer*, fil. lic. Norska grundlagen och dess källor.

Läsåret 1882—1883.

Dec. 12. *K. U. Nylander*, fil. lic. Om kasusändelserna i Hebreiskan.
„ 13. *E. J. Östrand*, lektor. Om sabbaten.
Febr. 10. *G. Holm*, fil. lic. De svenska arterna af trilobitslägtet Illænus (Dalman).
Mars 21. *C. V. S. Aurivillius*, fil. lic. Bidrag till kännedomen om krustaceer, som lefva hos mollusker och tunikater.
April 7. *J. A. Lagermark*, fil. lic. Karl XII:s krig i Norge 1716.
Maj 23. *G. O. Berg*, fil. lic. Riksdagen i Stockholm 1602.
„ „ *K. B. J. Forssell*, fil. lic. Studier öfver Cephalodierna, bidrag till kännedomen om lafvarnes anatomi och utvecklingshistoria.
„ „ *K. Melander*, fil. lic. En studie öfver de elliptiska funktionerna.
„ „ *J. V. Svensson*, fil. lic. Om språket i den förra (merciska) delen af Rushwort-handskriften. I. Ljudlära.
„ 28. *Ellen Fries*, fil. lic. Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering.
„ 26. *E. Edström*, fil. lic. Studier öfver uppkomsten och utvecklingen af fornfranskans *e*-ljud i betonad stafvelse. I.

4) Promotioner.

På grund af aflagda lärdomsprof hafva följande personer promoverats till doktorer inom de särskilda fakulteterna.

1. Inom juridiska fakulteten till juris doktorer följande licentiater:

1877 d. 6 September. Juris licentiaterna docenten *I. Afzelius* och v. häradshöfding *B. K. Grenander*.

1880 d. 31 Maj. Juris licentiaten *H. Martin*.

1882 d. 30 Maj. Juris licentiaten *K. S. Husberg*.

2. I medicinska fakulteten till medicine doktorer följande licentiater:

1877 d. 6 September. Underkirurgen vid akad. sjukhuset *S. J. Almström*, kir. magistern, fängelseläkaren i Norrköping *P. W. Bergsten*, *E. A. Grape*, *A. P. Levertin*, sjukhusläkaren, R. W. O. *A. Ljunggren*, kir. magistern, provinciallläkaren i Upsala distrikt *L. J. Lundblad*, lasarettsläkaren i Oskarshamn *C. A. J. Svensson*, lasarettsläkaren i Eskilstuna *P. Söderbaum*, distriktsläkaren i Söderfors distrikt *P. V. S. Tham*, Sjukhusläkaren i Stockholm *F. W. Warfvinge*.

1878 d. 31 Maj *M. Sahlin*.

1879 d. 31 Maj *K. Linroth*.

1880 d. 31 Maj *S. E. Henschen*, *O. Medin*, *E. Welander* och *M. G. Blix*.

1881 d. 31 Maj *J. V. Berg*, *I. G. Edgren* och *A. Wallin*.

1882 d. 30 Maj *E. Almqvist*.

3. Inom filosofiska fakulteten till doktorer:

1877 d. 6 September.

Af Stockholms landskap. Fil. kand. *N. Engström* och fil. lic. *L. H. Åberg*.

Af Uplands d:o. Fil. kandidaterna *Th. Annerstedt*, *J. A. Robbert*, *N. G. Westin* och docenten *O. Widman*.

Af Gestrike och Helsinge d:o. Fil. kandidaterna *E. G. Arnström*, *A. Björkman* och *S. G. von Friesen*, vik. rektor vid Stockholms realläroverk.

Af Östgöta d:o. Fil. kandidaterna *C. A. A. von Engeström*, *T. F. Kylander*, *A. V. Lundberg*, *C. A. Rundlund* och *H. E. O. Sandberg*.

Af Västgöta d:o. Fil. kandidaterna *K. Alner* och *J. A. Erikson*, fil. lic. *J. E. Torell* och fil. kand. *C. V. Öberg*.

Af Södermanlands och Nerikes landskap. Fil. licentiaterna *K. Ahlén*, *O. Berger*. *C. F. E. Carlson* och *J. E. Söderberg* samt fil. kandidaterna *A. B. Blomberg* och *K. E. Broman*.

Af Västmanlands-Dala d:o. Fil. lic., docenten *S. J. Boëthius* samt fil. kandidaterna *P. H. S. Barkén* och *M. B. Swederus*.

Af Smålands d:o. Fil. lic. *P. G. S. Jacobson*.

Af Göteborgs d:o. Fil. kand. *E. Pfannenstiel* och fil. lic. *K. J. Warburg*.

Af Värmlands d:o. Fil. lic. *A. G. Noreen*.

Af Kalmar d:o. Fil. kand. *H. Hainer*.

Af Norrlands d:o. Fil. licentiaterna *O. Klockhoff* och *A. T. Malmberg* samt fil. kandidaterna *E. L. Edström*, *N. J. A. Nilson*, *E. E. Norén* och *E. J. Sellin*.

Af Gotlands d:o. Fil. kandidaterna *J. O. Klintberg* och *P. C. W. Molér*.

1878 d. 31 Maj. Fil. lic. *S. A. Hjeltström*.

1879 d. 31 Maj. Fil. licentiaterna docenten *A. L. A. Söderblom* och *P. E. Kullander*.

1880. Docenterna *R. S. A. Hallström*, *G. O. F. Westling* och *O. A. Danielsson* samt fil. licentiaterna *P. O. C. Aurivillius*, *G. O. Fyhrvall*, *T. L. Svenonius*, *F. V. Svenonius* och fil. kand. *E. V. Ekstrand*.

1881 d. 31 Maj. Docenterna *A. F. Schagerström* och *A. J. af Sillén*, fil. licentiaterna *K. F. Piehl* och *O. G. Blom* samt fil. kand. *G. A. Carlsson*.

Vid 1883 års promotion, som firades å Carolina Redivivas festsal d. 31 Maj, upplifvades de gamla minnen, som troddes vara försvunna med den sista stora promotionen i domkyrkan 1877. Från konsistoriet utgick en högtidlig procession, beledsagad som förr af den stora domkyrkoklockans dånande malmtoner. Själfva akten

förhöjdes af musik och kanonernas dån från slottsvallen, men än mera af närvaron af många och fräjdade jubeldoktorer. Som promotor fungerade prof. P. T. Cleve, hvilken inledde högtidligheten med ett tal om "ferment." Till doktorer promoverades filos. licentiaterna *G. Holm*, *G. O. Berg* och *Ellen Fries* af Stockholms landskap, *C. V. S. Aurivillius* af Gestrike-Helsinge d:o, *K. B. T. Forssell* af Västgöta d:o, *J. Lagermark* af Smålands d:o, *K. U. Nylander* af Göteborgs, *K. Melander* af Kalmars, *A. E. Edström* af Norrlands och *J. V. Svensson* af Gotlands landskap. — Jubeldoktorer voro: primus och ultimus vid 1832 års års promotion f. d. öfverhofpredikanten, kyrkoherden *E. J. Nordensson* och f. d. statsrådet m. m. *F. F. Carlson*, prostarna *C. J. Lénström*, *J. F. Åkerblom* och *C. M. Södergren*, f. d. presidenten *T. H. Wrangel*, f. d. intendenten *N. G. Lind* och f. d. generaldirektören *N. J. Berlin*. Hvad som i framtiden dock mest torde ådraga denna promotion uppmärksamhet är, att det var då, som en svensk kvinna för första gången efter vederbörligen aflagda examens- och disputationsprof tillkämpat sig den filosofiska lagerns pris.

VII.

Ekonomi.

1) Anslag.

I nedanstående redogörelse har det synts lämpligt att ej blott skilja mellan de anslag, som af statsmedel beviljats, och dem, som utgått från universitetets egna fonder, utan ock att inom de senare söka åstadkomma en fördelning mellan anslag för byggnader och materiel och anslag af mera personlig natur i form af gratifikationer, tillfälliga löneförhöjningar m. m. dylikt.

I. Anslag af statsmedel:

1) Riksdagen beviljat:

1878. Å *ordinarie* stat: Till ny professur i teologiska fakulteten (hvaraf 1,500 i tjänstgöringspenningar) . . . . 6,000: —
Till arvode för biträde å praktiska afdelningen i samma fakultet . . . . 3,000: —
Förhöjning i årsanslaget för anatomiska institutionen . . . . 1,500: —
Till meteorologiska institutionen a) lön för föreståndaren, tillika e. o. prof. i meteorologi, 4,000 kr. (hvaraf 1,000 i tjänstgöringspenningar) med rätt till 500 kr. ålderstillägg efter 5 års tjänstgöring; b) för en amanuens 500 och till materielen 1,500 kr. . . . . 6,000: —
Till zoologiskt-zootomiska institutionen a) lön åt en prosektor 3,000 kr. (däraf 750 kr. i

tjänstgöringspenningar); b) till institutionens laboratorium 750 kr.; c) lön till en vaktmästare 500 kr. . . . . 4,250: —

1878. Å *extra* stat*): Till seminariet för språkvetenskap . . . . 3,000: —

1879. Å *ordinarie* stat: Höjande af årsanslaget till medic.-kemiska institutionen med . 1,000: —

„ Å *extra* stat**): Till seminariet för språkvetenskap . . . . 3,000: —

Till prof. J. A. Josephson ett personligt lönetillägg å allmänna indragningsstaten med 500: —

1880. Å *ordinarie* stat: Förhöjning af anslaget till botaniska trädgården med . . . . . 3,000: —

D:o till botaniska museet med . . . . 500: —

„ Å *extra* stat: Årlig pension åt prof. Josephsons änka med . . . . 500: —

Till seminariet för språkvetenskap . . . . . 3,000: —

1881. Å *ordinarie* stat: Förhöjning af anslaget till bokinköp vid universitetetsbiblioteket med . . . . 4,800: —

„ Å *extra* stat: Till seminariet för språkvetenskap . . . . 3,000: —

1882. Å *ordinarie* stat: Förhöjning af anslaget till meteorologiska institutionen med . 1,000: —

---

*) Då i redogörelsen för läsåret 1876—77 meddelats, att 1877 års riksdag till uppförande af ett universitetshus anslagit 740,000 kr., har det ej synts nödigt att här och i det följande angifva, hvad hvarje riksdag till utgående å detta anslag beviljat.

**) Ehuru ej direkt vidkommande universitetet förtjänar dock att här omnämnas, att riksdagen 1878 anslog 30,000 kronor till inköp af husen å Carl von Linnés f. d. egendom Hammarby samt där förvarad lösegendom för att åt efterverlden rädda de där ännu återstående minnena efter Sveriges största vetenskapliga namn; 1882 års riksdag beviljade å ordinarie stat 500 kronor årligen som lön åt en tillsyningsman öfver stället.

1882. Å *extra* stat: I och för tillbyggnad af anatomiska institutionen . . . . 140,000: —
Till seminariet för språkvetenskap . . . . 3,000: —
Till upprättande af ett matematiskt seminarium . . . . 1,500: —
1883. Å *extra* stat*): Till seminariet för språkvetenskap . . . . 3,000: —
D:o för matematik . . . . 1,500: —

2) Af anslaget för *"Lärda verks utgifvande"* m. m. har K. Maj:t tilldelat universitetet följande understöd**):

För utgifvande af "Upsala Universitets Årsskrift" under hvart och ett af åren 1878—83 1,500 kr. . . . . 6,000: —
För år 1879 åt prof. H. Schultz för utgifvande af en lärobok i "sferiska astronomiens grunder" . . . . 600: —
För år 1880 åt fil. kand. J. A. Lundell för utgifvande af häft. 2 af tidskriften "Nyare bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen" etc. . . . . 700: —
För år 1881 åt docenten Hjärne i och för arkivstudier i Moskva . . . . 2,000: —
„ åt doc. F. A. G. Bergman för utgifvande af ett vetenskapligt arbete "Om

*) Då tidskriften »Nyare bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen och svenskt folklif» utgifves i Upsala och redigeras af en akademisk lärare, kan här nämnas, att 1883 års riksdag gaf å extra stat som understöd för dess utgifvande 3,150 kronor.

**) Ehuru understödet till utgifvande af prof. Elias Fries arbete »Icones selectæ hymenomycetum» ej kan räknas till universitetsanslag, vilja vi dock, då arbetet är af en f. d. universitetslärare författadt, omnämna, att K. Maj:t af ofvannämnda anslag anvisat till understöd för sagda arbete: 1876 700 kr., 1877—81 1,400 kr. årligen och 1883 700, eller summa 7,000 kronor.

sedlighetsförhållandena i Sverige med särskildt afseende å prostitutionen" . .	1,000: —
För år 1881 åt e. o. biblioteksamanuensen J. A. Lundell för utgifvande af häft. 3 af ofvannämda tidskrift.	700: —
För år 1882 åt doc. Lundell för häft. 4 af samma tidskrift	700: —
För år 1883 åt densamme för häft. 5	700: —
„ åt prof. F. Holmgren för utgifvande af ett arbete om "Violettblindhet" . .	1,000: —

3) Öfriga anslag gifna af K. Maj:t:

1877 $^{21}/_{9}$. Åt prof. F. Holmgren för en resa till München i ändamål att vid 50:de tyska naturforskarmötet utveckla sin metod för upptäckande af färgblindhet	500: —
„ $^{22}/_{11}$. Den besparing å 4,300 kronor, som uppstått å anslaget för inrättande af varmvattensledning i biblioteksvåningarna i Carolina Rediviva, får användas till anskaffande af ångvärmeledning i stora festsalen i tredje våningen af samma hus med vilkor, att universitetet af egna medel tillskjuter hvad däröfver kan för ändamålet erfordras (jfr anslag af universitetets medel 1877 $^{10}/_{12}$) .	4,300: —
„ $^{31}/_{12}$. Till inköp af mikroskop för de anatomiska och botaniska institutionerna (2,000 för den förra, 1,000 för den senare) . . .	3,000: —
1878 $^{19}/_{7}$. Till bestridande af åtskilliga arbeten vid botaniska trädgården	1,000: —
„ $^{20}/_{9}$. Till anskaffande af nytt förråd af glaskärl vid anatomiska institutionen	1,000: —
„ $^{1}/_{11}$. Till inköp af literära hjälpmedel för de vetenskapliga öfningarna vid juridiska seminariet	1,200: —

1879 27/6. Åt prof. F. Holmgren, som af K. Maj:t fått i uppdrag att såsom ombud för Sverige deltaga i den internationela medicinska kongressen i Amsterdam i Sept. 1879	750: —
„ 29/11. Till anatomiska institutionen för inköp af ett mikroskop	1,000: —

II. Anslag af universitetets medel.

A) *För byggnader och materiel* m. m.

1877 5/6. Till botaniska trädgården	1,000: —
31/6. För bibliotekets uppvärmning under vintern 1877—78 2,000 kr., hvilket belopp för de följande vintrarna utgått med 1,500 kr.	9,500: —
„ 2/8. Till anskaffande af 6 nya ridsadlar för stallets behof	500: —
„ 8/8. För uppgörande af plan och kostnadsförslag till utvidgande af anatomiska institutionens byggnad	500: —
„ 8/8. Till det zootomiska laboratoriet för läsåret 1877—78 1,000 kr. åt prosektorn och 700 kr. till materielen	1,700: —
„ 16/11. Till betäckande af kostnaderna för myntkabinettets ordnande	750: —
„ 16/11. Till möbler i meteorologiska institutionens rum å observatoriet	200: —
„ 10/12. Tillskott för bekostande af ångvärmelednings införande i stora festsalen å Carolina Rediviva	1,700: —
1878 29/5. Till den zootomiska institutionen för höstterminen 1878 500 kr. åt prosektorn och 250 till materielen	750: —
„ 22/8. Till uppförande af ett provisoriskt ridhus å f. d. lasarettstomten	3,500: —

1878 1/10. Till betalande af anatomiska institutionens skuld vid ingången af år 1877 . . 3,493: 70.

„ 16/11. Till tryckning af åtskilliga handlingar rörande ny universitetsbyggnad i Upsala 825: 79.

1879 28/4. Till bestridande af kostnaderna för de festligheter, med hvilka läggandet af grundstenen till den nya universitetsbyggnaden skall firas . . . . 650: —

„ 30/7. För botaniska trädgårdens behof 1,000 kr. (förnyades 28/5 för 1880). . . . . 2,000: —

„ 9/8. Till en träöfverbyggnad, afsedd att inrymma en af fysiska institutionen inköpt magneto-elektrisk maskin och en gasometer, äfvensom till införande af gasledningar m. m. såväl därstädes som i kemiska institutionens mindre laboratoriebyggnad . . . . . 1,775: —

1880 26/1. För anskaffande af ett preparatskåp i zootomiska laboratoriet . . . . 200: —

„ 17/6. Till bekostande af meteorologiska observatoriets deltagande i en jämförelse mellan instrumenten vid olika länders meteorologiska institutioner. . . . . 300: —

„ 5/10. För bekostande af vatten- och gasledning samt afloppsledningar vid astronomiska observatoriet. . . . . 1,821: 40.

„ 8/10. För undervisningen vid musikaliska kapellet under läsåret 1880—81 300 kr. (förnyas för de följande 2 läsåren) . . . . 900: —

„ 8/10. Till betäckande af uppkommen brist å meteorologiska institutionens anslag. . . 700: —

1881 7/4. För utvidgning af anatomiska institutionen . . . . 1,500: —

„ 10/8. För anskaffande af en ny ångpanna med maskin i akademiska sjukhuset . . . . 4,900: —

1882 27/3. Som kostnaden för vatteninledning och afloppsledningar vid astronomiska och meteorologiska institutionerna visat sig uppgå till 2,247 kr. 17 öre, anvisas nu för gasinledning å astronomiska institutionen ett belopp af	621: 86.
„ 11/4. Förslagsanslag för inköp af utredningspersedlar vid akademiska sjukhuset	550: —
„ 11/4. För inköp från prof. Josephsons sterbhus af en kammarorgel för musikaliska kapellets räkning	600: —
„ 15/5. Till inköp af vissa hufvuddelar af framlidne prof. E. Fries botaniska samlingar (Okänd gifvare hade inköpt och skänkt universitetet återstoden.)	22,000: —
„ 15/5. Till förändringar inom arbetslokalerna vid kemiska institutionen.	4,500: —
„ 21/6. Till beredande af lokal för histologiska undervisningen m. m. 1,000 kronor (förnyas 27/4 1883).	2,000: —
„ 19/7. Åt doc. Lundell för anskaffande af afbildningar i pappersmassa af språkverktygen i och för undervisningen i fonetik .	450: —
„ 9/10. Till om- och tillbyggnaden af den anatomiska institutionen, hvilken ursprungligen beräknats erfordra 150,000 kr., men hvartill riksdagen endast beviljat 140,000 kr., hvarförutom åtskilliga poster visat sig vara för lågt beräknade, ett tillskott af . .	15,000: —
1883 10/1. För anskaffande af diverse materiel vid universitetsbiblioteket	1,000: —
„ 26/1. Till afbetalande af den skuld, som vid utgången af år 1881 förefans å astronomiska institutionens konto	886: 83.

1883 30/4. Till inredning af särskilda lokaler vid medicinska kliniken å akademiska sjukhuset i och för bedrifvande af kliniska mikroskopiska, kemiska och fysikaliska undersökningar, med skyldighet för direktören att af sjukhusets tillgångar, i den mån de sådant medgifva, återgälda beloppet . . . . . 3,351: —

„ 8/5. För inredning inom den botaniska institutionen af nedre museisalen, eller det s. k. Thunbergska rummet, till bevarande af de botaniska samlingarna . . . . 6,473: 65.

För nya universitetshuset:

1879 11/1. Kanslern medgifver konsistorium att för anskaffande af medel till byggnadens inredning m. m. upptaga ett lån å 150,000 kr. samt anlita reservfondens tillgångar för dess förräntande och amortering.

„ 18/6. Kanslern medgifver, att för beklädande af yttersidan å souterrängsvåningen med granit i stället för kalksten 10,000 kr. må af reservfonden utanordnas.

„ 28/8. Kanslern bifaller, att samtliga kolonnerna i försalen och vestibulen samt pilastrarne i dessa rum äfvensom balustraderna med listverk och piedestaler få förfärdigas af kolmårdsmarmor (i ursprungliga kontraktet ingingo här kalksten, cement och järn), och att till betäckande af kostnaderna få användas dels 10,000 kr. af besparingarna å den beräknade kostnaden för värme- och ventilationsarbeten, dels ytterligare högst 20,000 kr. att — efter afräkning af det afdrag å entreprenadsumman, som bör äga rum, då dessa kolonner m. m. ej af entreprenören skola utföras — utgå af reservfonden.

1881 14/1. Kanslern bifaller, att järn och tegel må användas i stället för trä i de konstruktioner, som afsetts för golfven i försalens gallerier och för försalens lanterninkupor,

samt att kostnaden härför, 18,994 kr. 10 öre, må utgå ur reservfonden.

1881 27/7. Till förstärkande af takbjälklagren öfver tränne af lokalerna genom s. k. armerade och bärbjälkar anvisas ett förslagsanslag af högst 2,500 kr.

1882 9/1. För åtskilliga smärre förändringar beviljas 1,924 kr. 27 öre.

„ 16/1. Till bestridande af den ökade kostnad, som uppstod genom användning af stuccomarmor och bronserad zink i stället för cement i åtskilliga dekorativa partier, anvisas 3,950 kr.

„ 22/3. Till anskaffande af samtliga för gaslysningen erforderliga apparater (självfva gasledningarna häri dock ej inbegripna) anvisas 27,000 kr.

1883 30/1. Till förstärkning af trästommen och järntaket öfver aulan 3,182 kr. 54 öre.

„ 30/1. För en förändring af kalkstensbeklädnaden öfver bakfasadens tre portar och öfver andra våningens fönster 9,008 kr. 50 öre.

„ 30/1. Till betäckande af en brist i beräkningen af kostnaden för kopparplåts användning å taklistfallet m. m. 648 kr. 40 öre.

„ 30/1. För inredning af en ritsal å vinden och förändringar i rummen n:r 78 och 79 3,112 kr. 12 öre.

„ 30/1. Till förändringar af byggnadens fasader 13,500 kr.

B) *För personella utgifter m. m.*

1877 31/7. Till arvode åt den, som under instundande läsår förordnas att leda de praktiska öfningarna inom teologiska fakulteten, i likhet med föregående år . . . . 500: —

„ 13/7. Till bestridande af omkostnaderna för den resa prof. Holmgren skall företaga såsom universitetets representant vid den fyra-

hundraårsfest, som universitetet i Tübingen ämnar fira den 9 Augusti	600: —
1877 $^{11}/_{9}$. Förhöjning af de nu med 100 kr. utgående arvodena för notarierna i teologiska, juridiska och medicinska fakulteterna med 100 kr. för hvardera (förnyades för de följande åren)	1,800: —
$^{26}/_{9}$. Åt doc. V. Wittrock för höstterminen för att 3 dagar i veckan handleda i växtanatomiska öfningar	500: —
„ $^{16}/_{11}$. Till doc. C. Annerstedt såsom arvode för år 1877 för författande af Upsala universitets historia	2,500: —
„ $^{11}/_{12}$. Till personlig löneförbättring åt e. o. adj. Frigell 1,200 kr. årligen under åren 1878 och 1879 och åt e. o. adj. Hildebrandsson 1,000 kr. årligen, till dess anslaget för meteorologiska institutionen upphör att utgå af universitetets medel (utgick blott för ett år)	3,400: —
„ $^{14}/_{12}$. Till diverse gratifikationer åt personer, som i särskild grad offrat tid och möda å arbetet för jubelfestens ordnande	2,000: —
1878 $^{29}/_{1}$. Åt doc. Wittrock under vårterminen för ledande af de växtanatomska öfningarna	500: —
„ $^{24}/_{4}$. Till gymnastikläraren, kapten A. Littorin, som d. 1 Okt. 1878 måste frånträda sin boställsvåning i exercitiehuset, en årlig hyresersättning à 600 kr., intill dess annan lämplig bostad kan honom beredas i något af universitetets hus; således för tiden $^{1}/_{10}$1878—$^{1}/_{10}$1883	3,000: —
„ $^{24}/_{4}$. Hyresbidrag (liksom under flere föregående år) à 100 kr. åt universitetets instrumentmakare, J. Rabén, hvilket sedermera förnyats för åren 1879 och 1880 . .	300: —

1878 2/9. Till doc. Keijser för ledande af de kateketiska öfningarna under höstterminen. . 250: —
1879 16/1. Lönetillägg af 150 kr. årligen till hvardera af de 2 s. k. eldvaktarna vid botaniska trädgården för åren 1879 och 1880, hvilket tillägg alt framgent förnyats och således för tiden 1879—Juni 1883 utgör 1,350: —
„ 14/3. Till lönefyllnad åt prof. Johansson för 1879 . . . . 520: —
„ 23/5. Till hvardera af de deputerade, som skola representera universitetet vid jubelfesten i Köpenhamn . . . . 400: —
„ 29/12. Det till e. o. adj. Frigell utgående personliga årsanslaget höjes från och med år 1880 tillsvidare med 1,000 kr. (från 3,000 till 4,000), således för tiden 1880—Juni 1883 . . . . 3,500: —
1880 7/4. Till arvode åt en biträdande undervisare i histologi för läsåret 1881—82 3,000 kr.; förnyas 21/6 1882 för nästa läsår; d:o 27/4 1883 . . . . 9,000: —
1881 6/7. Åt f. d. v. bibliotekarien A. Lagerberg ett årligt arvode af 500 kronor mot skyldighet att i mån af sina krafter tjänstgöra å biblioteket; således för läsåren 1881—82 och 1882—1883 . . . . 1,000: —
„ 22/9. Åt med. lic. E. Boman, som under höstterminen åtagit sig att vid medicinska kliniken uppehålla undervisningen i den fysikaliska metoden och dess användning . . . 500: —
1882 11/2. Åt docenten Söderblom, mot vilkor att han under vårterminen i offentliga föreläsningar fortsätter och afslutar sin framställning af läran om de elliptiska funktionerna enligt Weierstrass teori . . . . 500: —

1882 14/2. Tillfälligt lönetillägg åt universitetets vaktbetjänte för året 1882	2,302: 50.
„ 27/3. Tillägg till föregående anslag	136: 65.
„ 15/4. Årlig pensionsfyllnad att utgå till akademikamrer Schenson från den dag, han får afsked, mot vilkor att han kvarstår som e. o. tjänsteman vid akademikontoret och, såvida hälsa och krafter det medgifva, deltager i göromålen	800: —
„ 25/7. Åt prof. Hedenius såsom representant för universitetet vid den jubelfest, som Würzburgs universitet skall fira i Augusti . . .	600: —
„ 30/9. Åt laboratorn i experimentell fysiologi, doc. Blix, ett personligt anslag för läsåret 1882—83	1,500: —
1883 10/1. Ett personligt anslag åt e. o. biblioteksamanuensen Lind för höstterminen 1882 af 500 kr.; förnyas 28/3 äfven för vårterminen	1,000: —
„ 23/1. Tillfälligt lönetillägg för universitetets vaktbetjänte för år 1883	2,712: 50.
„ 16/2. Tillfälligt anslag under år 1883 för ordnande af den kemiska undervisningen (jfr kanslersbref af samma dag).	2,000 —
„ 16/3. Årlig pension till afgångne hemmansfogden August Anckarsvärd	3,800: —
„ 28/3. Åt doc. Sjögren för att under sommarmånaderna vid tyska universitetet taga kännedom om några af de förnämsta öfningsinstitutionerna för studiet af mineralogi och geologi	1,000: —

2) Universitetets finansiella ställning 1882.

För att gifva läsaren en inblick i universitetets finansiella ställning meddela vi följande sammandrag af räntekammarens kassaräkning för året 1882.

Debet.

Behållning från December 1881:

I Uplands Bank. Allmän räkning:		
På upp- och afskrifning	55,000: —	
Universitetshusets byggnadskonto:		
På deposition '.	50,000: —	
I Mälareprovinsernas bank:		
Universitetshusets byggnadskonto:		
På upp- och afskrifning	63,000: —	
Allmän räkning:		
På upp- och afskrifning	40,000: —	
I utestående förskott	22,803: 97.	
I akademie räntekammaren . . .	64,247: 69.	295,051: 66.
Inkomster:		
Statsanslag		440,858: 79.
Fogdeleverering		145,683: 62.
Kronotionde		39,392: 64.
Spanmålsräkning		37,286: 98.
Arrende af Upsala kvarn		14,507: 64.
Af riksbanken betalda räntor		4,144: 68.
Inbetaldta lånekapital		62,424: 42.
Af akademiens låntagare inbetalda räntor . .		123,642: 77.
Tillfälliga räntor		2,221: 33.
Afgifter till pensionsfonden		1,593: 46.
Till förräntande insatta medel		266,591: 29.
Hvarjehanda inkomster:		
Hyresmedel	4,092: 50.	
Strömsholms stuteri	1,409: 59.	
Forsellönsersättning	580: 44.	

Frälseåkersafgift.	60: 86.
Panteåkersafgift	66: 84.
Tomtören af Steniska tomten . .	16: 92.
Inkomst af skogarna.	9,010: 73.
„ af försålda byggnader .	1,570: 01.
„ af försålda materialier .	360: 93.
„ af auktionsverket . . .	147: 13.
Arrende af akademiens humlegårdar	210: —
Arrende af Ensta vattenfall . .	75: —
Influtna medel till riksstatens stipendier	125: —
Alreiska stipendiemedel	7,938: —
Gustavianska stipendiemedel . .	225: —
Sparrfeldtska „ . .	75: —
Dekanatsmedel	388: 72.
Influtna medel till biblioteket . .	1,363: 39.
„ „ till sjukhuset . .	25,627: 77.
„ „ till patologiska institutionen	215: —
„ „ till med.-kemiska institutionen . . .	774: 07.
„ „ till allmän-kemiska institutionen .	6,026: 50.
„ „ till anslaget för landtmäterikostnader.	5,342: 50.
„ „ till anslaget för extra utgifter . .	1,849: 58.
„ „ till reservfonden .	408: —
„ „ till Bergholmska fonden	3,053: 50.
„ „ till vaktbetjäningens pensionsfond	87: —
Köpeskilling för försåld fastighet	12,300: —

Influtna medel till universitets-husets byggnadskonto . . .		5,951: 22.	
Mileniska vretarnas konto		240: —	
Ulfva kvarns konto		29,563: 22.	
Hagby och Ramsta prebendepa-storat		1,646: 82.	
Börje prebendepastorat		2,077: 87.	
C. E. Carlsson i Enköping . . .		16,700: —	
Anmärkningsmedel		274: 29.	139,853: 40.
		Summa kronor	1,573,252: 68.

Kredit.

Utgifter:			
För aflöning:			
Utbetald aflöning		365,030: 73.	
Vikariatsarvoden		1,000: —	
Kongl. och riksstatens stipendier:			
Teologiska fakulteten:			
Äldre anslaget.	600.		
Senare „	1,500.	2,100: —	
Medicinska fakulteten		1,125: —	
Resestipendier		4,750: —	
Kongl. stipendier:			
Teologiska fakulteten		1,000: —	
Juridiska „		250: —	
Medicinska „		250: —	
Filosofiska „		900: —	
Musikaliska kapellet:			
1:sta klassen	100.		
2:dra „	77.		
3:dje „	75.	252: —	376,657: 73.
För pensioner:			
Emeritilöner		4,996: 16.	
Spanmålsgratial för professorers m. fl. änkor		4,345: 12.	

Spanmålsgratial för betjäningen		457: 36.	
Penningpensioner af särskild fond		10,566: 64.	
Penningpensioner af änke- och pupillkassan		900: —	
Penningpension af Rabeniska fonden		75: —	
Understöd af fattigkassan . . .		389: —	
Peningpension af vaktbetjäningens fond		708: 48.	22,437: 76.
För materielen:			
Biblioteket		14,761: 37.	
Sjukhuset:			
Anslag efter stat .	5,000: —		
Målby frälseränta .	358: 67.		
Cronhjelmska testaments- och Luluåkersfonden . .	97: 50.		
Medico-teologiska besparingsfonden	312: 50.		
Aron Forss' fond	1,074: 96.		
Wallquists „	750: —		
Hugo Tamms „	500: —		
Liljeblads „	250: —		
Bergholms „	1,422: 41.		
Bredmans „	425: —		
Beronii „	61: 50.		
Dekanatsmedel . .	194: 36.		
Studentkårens bidrag	3,046: —		
Stipendieböter . .	508: 82.		
Statsmedel	24,572: 95.		
F. d. Länslasarettets fonder. . .	225: —		
Swartz' fond . . .	400: —		
Schrams „ . . .	250: —	39,449: 67.	

Kirurgiska institutionen	541: —	
Anatomiska „	3,850: 81.	
Patologiska „	532: 63.	
Fysiologiska „	1,606: 05.	
Med.-kemiska „	2,252: 88.	
Farmakologiska museum	251: 44.	
Allmän kemiska institutionen .	9,373: 43.	
Mineralog.-geologiska „ .	274: 03.	
Fysiska „ .	2,222: 14.	
Astronomiska „ .	1,517: 52.	
Hjorters fond	25: —	
Bredmans „	220: —	
Meteorologiska institutionen . .	1,602: 20.	
Botaniska „ . .	5,814: 92.	
Botaniska museum	1,854: 44.	
Zoologiska institutionen	1,449: 71.	
Zoloogiska laboratorium	583: 39.	
Myntkabinettet	62: 60.	
Museum för nordiska fornsaker	388: 50.	
Konstmuseum	1,414: 23.	
Ritsalen	134: 34.	
Musikaliska kapellet	600: 87.	
Gymnastikinrättningen	278: 43.	
Ridstallet	1,500: —	92,561: 60.
För reparationer:		
Konsistoriihuset	582: 57.	
Gustavianska akademihuset . .	387: 44.	
Bibliotekshuset	64: 60.	
Nya kemiska inst.-husen	2,090: 24.	
Botaniska „	3,280: 95.	
Astronomiska „	863: 16.	
Exercitiihusen	179: 11.	
Sjukhuset	3,520: 47.	
Anatomiska institutionshuset . .	73: 32.	
Fysiologisk-patologiska institutionshuset	104: 71.	

Gamla kemiska inst.-huset . . .	974: 89.	
Musikdirektörsbostället	2,639: 89.	
Upsala kvarn	403: 36.	
F. d. länslasarettshuset	580: 01.	
Diverse byggnader	280: 27.	
Materialboden och materialier .	334: 50.	16,359: 49.
För krono- och kommunalutskylder		1,207: 27.
„ landtmäteri- och rättegångskostnader . . .		10,246: 94.
„ extra utgifter		9,594: 42.
„ indragningsstat		2,450: —
„ extra stat		6,238: 44.
„ reservfonden		46,866: 17.
För diverse donationer och fonder:		
Teologiska fakultetsfonden . . .	75: —	
Barchæiska fonden	100: —	
Filénska „	2,000: —	
Kalseniska teologiska fonden .	291: 67.	
Lidénska „ .	58: 28.	
Lidén-Schröderska „ .	460: —	
Nilsson-Aschanska „ .	150: —	
Observatorieamanuensens lönings-fond	50: —	
Rönnowska fonden	100: —	
Skytteanska „	704: 17.	
Strandbergs amanuensfond . . .	58: 33.	
Wahlenbergs „ . . .	500: —	
Regnells resestipendiefond . . .	800: —	
„ släktstipendiefond . .	250: —	
„ Reserv- och förstärkningsfond	12,874: 45.	
„ Fakultetsfond	5,211: 77.	
Stecksénska fonden	900: —	
Mathias Norbergs universitets-fond	870: 35.	
Zetterlingska fonden	800: —	

Grönbergska fonden	100: —	
Glas'iska „	50: —	
Bergholmska „	2,428: 60.	
Magnatstipendier	70,324: 75.	99,157: 37.
För Sätra brunn:		
1:o. Hebbeska fonden	150: —	
2:o. Kalseniska „	83: 33.	
3:o. Sämanska „	85: —	318: 33.
För Strömsholms stuteri		1,409: 59.
„ utlånta kapital		154,132: 22.
„ utbetaldta kapital		60,000: —
„ utbetalda räntor		7,260: 20.
„ Hammarby egendom		3,982: 07.
„ Ulfva kvarns konto		35,000: —
„ skogarnas konto		4,642: —
„ universitetshusets byggnadskonto		140,380: 90.
„ Mileniska vretarnas konto		347: 11.
„ byggmästaren C. H. Hallström för anatomie husbyggnaden		10,583: 33.
„ Hagby och Ramsta prebendepastorat . . .		552: 19.
„ Börje prebendepastorat		1,050: 16.
„ C. E. Carlsson i Enköping		6,700: —
„ anmärkningsmedel		55: 97.

Behållning till Januari 1883.

I Uplands bank. Allmän räkning:		
På upp- och afskrifning . . .	160,000: —	
Universitetshusets byggnadskonto:		
På upp- och afskrifning . . .	50,000: —	
I Mälareprovinsernas bank. Allmän räkning:		
På upp- och afskrifning . . .	130,000: —	
Universitetshusets byggnadskonto:		
På upp- och afskrifning . . .	45,000: —	
I utestående förskott	12,685: 07.	
I akademie räntekammaren . .	65,376: 11.	463,061: 18.
Summa kronor		1,573,252: 68.

Det torde kanske ej sakna ett visst intresse att för några af de viktigaste posterna jämföra sifferuppgifterna i 1877 års kassaräkning. *Behållningen* från 1876 var 164,104 kronor; man ser häraf, huru universitetets behof af förlagskapital växt, särskildt med anledning af den stora byggnaden. Af inkomsterna uppgick då *statsanslaget* till 341,650 kr., af *fogdeleverering*, *kronotionde*, *spanmålsräkning*, *Upsala kvarns arrende* (= räntorna af fasta egendomen och gammal förläning) till 217,305 kr. (nu: 236,870), af *akademiens låntagare inbetalda räntor* (med stipendieräntor) till 90,851 kr., *till förräntande insatta medel* (= donationer under året) till 165,513 kr.

Af utgifterna 1877 vilja vi framhålla, att *aflöningarna* (stipendier inberäknade) då utgjorde 336,653 kr.; *pensionerna* 28,505 kr.; *materielen* 85,924 kr.; *reparationer* 21,888 kr.; *reservfonden* 26,778 kr.; *diverse fonder* 67,017 kr.

3) Donationer.

Den välvilja, hvarmed fosterlandets älsta högskola alltid omfattats af Sveriges folk, har städse sökt sig ett vackert uttryck i donationer af penningemedel, afsedda att underlätta den fattige studentens betryckta ställning och ägga den förhoppningsfulle och flitige ynglingen till fortsatt sträfvan. Äfven under de nu gångna sex åren har universitetet i rikt mått fått erfara prof på denna kärlek till ungdomens och vetenskapens sak. Otvifvelaktigt har ock den stora jubelfesten af 1877, såsom nedan synes, bidragit att stegra dessa gåfvors antal och betydenhet. Det har ej synts oss lämpligt att i det följande närmare detaljera bestämmelserna i donationsbrefven. Själfva donationerna hafva varit följande:

1877.

H. Maj:t Konung Oscar II donerar vid universitetets fyrahundraårs jubelfest en summa af 40,000 kronor att af

akademiska konsistorium förvaltas som en fond, af hvilken ränteafkastningen skall användas till understöd för yngre vetenskapsidkares författareverksamhet (jfr ofvan kungabrefvet d. 8 April 1879).

Öfv.-löjtn. *V. A. Nisser* och krigsrådet *S. C. Nisser* donera 30,000 kr. till 12 stipendiefonder vid universitetet, hvaraf 9 för släktingar och 3 för Västmanlands-Dala nation.

Teol. professorn vid Lunds universitet, *C. W. Skarstedt* donerar 1,000 kronor till en stipendiefond för en teologie studiosus af Göteborgs nation.

Prof. *Ol. Glas* skänker till minne af Upsala universitets jubelfest 12,000 kronor till en stipendiefond, af hvars ränta 3 stipendier bildas, ett för Norrlands och ett för Gotlands nation och det 3:dje för Upsala Läkareförening.

Konsul *L. Glas* i Umeå gifver 8,000 kr. till inköp af en större botanisk samling, tillhörande enskild person i Stockholm.

Prof. *L. F. Svanberg* skänker till institutionen för allmän och analytisk kemi dels 5,000 kronor, hvaraf räntan årligen skall användas hufvudsakligen för förbättring af institutionens materiel, dels kemiska utensilier och en samling böcker.

Grosshandlaren *H. W. Söderman* 3,000 kronor till en stipendiefond för Uplands nation.

Stadsläkaren i Göteborg d:r *C. J. Forssenius* 5,000 kr. till Upsala Läkareförening.

Fröken *Fredrika Böttiger* skänker 2,000 kr. till stipendiefond för Västmanlands nation.

Prof. *Böttigers arfvingar* gifva 40,000 kr. till fond för 8 allmänna stipendier.

Afl. bokbindaren *L. V. Levin* testamenterar återstående behållningen i sitt bo (som uppgick till 14,969 kronor 44 öre) till en stipendiefond, hvaraf räntan, när den uppgår till 300 kr., skall utdelas, hälst till stud. af testators släkt och i annat fall till stud. af Göteborgs nation.

Genom enskild insamling öfver riket till ett jubelfeststipendium såsom minne af universitetets fyrahundraårs jubileum åstadkoms en fond, som efter listornas indragning befans uppgå till 61,666 kronor.

1878.

Skara stifts presterskap stiftar till minne af univ:s jubelfest en stipendiefond af 3,420 kronor för studerande af Västgöta nation.

Aflidne komministern *L. F. Alsterblad* gifver genom testamente af den 30 Nov. 1870 5,000 kronor till inrättande af ett stipendium för Värmlands nation.

Medel, insamlade till ett jubelfeststipendium för Kalmar nations räkning och uppgående till 6,875 kronor 77 öre, doneras till universitetet.

Aflidne bruksägaren *C. O. Löwenhjelm* skänker 10,000 kronor till fond för 2 studerande, som utgått från Karlstads högre elementarläroverk.

1879.

Ånkefru *E. Flygare-Carlén* har ökat den af henne och hennes man donerade stipendiefonden å 10,000 kr. för studerande födde i Bohuslän eller tillhörande Västmanlands nation med ytterligare 2,000 kr.

Med. d:r *A. F. Regnell* i Caldas i Brasilien skänker 40,000 kr. till bildande af en 4:de reservfond att i likhet med univ:s öfriga medel förvaltas.

Aflidna änkefru *J. Schram*, född Ström, testamenterar till akad. sjukhuset 5,000 kr. och till en stipendiefond för Uplands nation 4,000 kr.

Fröknarna *Mathilda* och *Hanna Rinman* skänka 20,000 kr. till stipendiefond för medicine studerande af Uplands nation och 10,000 kr. till en allmän stipendiefond för studerande af Uplands nation.

Genom *Naturvetenskapliga Studentsällskapet* insamlas 3,559 kr. till fond för ett Linné-stipendium.

1880.

Afl. d:r *L. M. Altin* i Västerås donerar 3,000 kr. till stipendiefond för medicine studerande.

Universitetet erhåller enl. testamente af afl. öfverstekammarjunkaren friherre *B. v. Beskow* 10,000 kr.

Stud. af Göteborgs nation *L. Rubenson* skänker 50,000 kr. till fond för 2 stipendier inom Göteborgs nation.

Doktor *A. F. Regnell* i Caldas skänker 50,000 kr. att användas för en tillbyggnad eller utvidgning af byggnaden för de patologiska och fysiologiska institutionerna.

Afl. professor *O. Glas* arfvingar skänka 1,000 kr. till en fond vid akademiska sjukhuset.

Afl. kyrkoherden i Jakobs församling i Stockholm *J. G. Lundberg* testamenterar 4,000 kr. till en stipendiefond för 2 teol. stud. af Stockholms nation.

Friherre *A. Rappe* på Strömsrum skänker 10,000 kr. till stipendiefond för släktingar eller blifvande prester.

Afl. häradsh. *J. F. Caspersson* testamenterar 10,000 kr. till stipendiefond för släktingar eller Smålands nation.

Konsul *R. Rettig* skänker 10,000 kr. till en stipendiefond för Gestrike och Helsinge nation.

1881.

Doktor *A. F. Regnell* skänker 6,000 kronor för att därmed uppbringa sin första förstärkningsfond till 36,000 kr.

Afl. fröken *A. E. Lidbäck* i Lidköping testamenterar 50,000 kr. till fond för 6 stipendier för Västgöta nation i Upsala.

Fröken *Charlotta Björck* skänker 1,500 kr. till en stipendiefond för Uplands nation.

T. Svanbergs donation å event. 15,000 eller 5,000 kr.

Disponenten *B. Hay* i Jönköping skänker 1,500 kr. till inköp af en del af afl. lektor Zetterstedts växtsamlingar för botaniska museets räkning.

Aflidne åldermannen, fil. doktor *J. Westin* testamenterar till universitetet 50,000 kronor, som under namn af "Jakob

Westins fond" skall bilda en grundfond till ett vetenskapligt samfund, hvilket skall egna sin verksamhet åt befordrandet af de filosofiska, filologiska och historiska vetenskaperna, varande det öfverlemnadt åt de ordinarie lärare, som vid tiden för universitetets jubelfest tillhörde filosofiska fakultetens humanistiska sektion, att stifta samfundet och öfverenskomma om dess stadgar, hvarjämte, om testators dotter afginge utan bröstarfvingar, all den egendom, som blifvit henne tillagd, skulle tillfalla universitetet.

Änkefru *H. Berwald*, född Sundblad, skänker 25,000 kr. till en stipendiefond för Västgöta nation.

Doktor *A. F. Regnell* donerar 40,000 kr. till en 5:te reservfond vid universitetet.

Afl. häradshöfding *B. W. Hessle* testamenterar 7,000 kr. till stipendiefond för släktingar eller Västgöta nation.

Afl. bokhållaren *C. E. Wedin* 5,000 kr. till stipendiefond för Östgöta nation.

Professor *S. Ribbing* skänker 10,000 kr. till stipendiefond för Värmlands nation.

1882.

Afl. friherrinnan *B. Posse*, född Ehrenborg, 3,000 kr. till stipendiefond för Stockholms nation.

Afl. stentryckaren *A. H. Godhe* donerar medel att förvaltas af kyrkorådet i S. Olai församling i Norrköping, hvaraf bland annat 2 stipendier à 300 kr. årligen skola utgå till Östgöta nation i Upsala.

Framlidne gårdsägaren *J Bjurzon* testamenterar:

1) 30,000 kr. till Värmlands nations byggnadsfond.
2) 20,000 kr. till stipendiefond för nationen.
3) 20,000 kr. till universitetet såsom fond för premier och resestipendier åt yngre vetenskapsidkare.
4) 10,000 kronor till 2 sjuksängar vid akademiska sjukhuset.

Smålands nation erhåller genom biskopinnan Andersson i Wexiö från okänd gifvare 2,000 kronor till en stipendiefond.

Doktor *Oscar Dickson* inköper och skänker till botaniska museet det herbarium, som provincialläkaren d:r C. J. Hartman och hans son lektor C. Hartman under 60 år sammanbragt.

Afl. hofrättsrådet *Fr. Järta* skänker 10,000 kr. till stipendiefond för Västmanlands och Dala nation.

Vid Gustaf Adolfs-festen öfverlemnas från herr *David Carnegie* och konsul *O. Ekman* 120,000 kr. att användas på följande sätt:

Af David Carnegies Gustaf Adolfs-donation à 100,000 kr. skall:

1) räntan å 30,000 kr. bilda ett docentstipendium i apologetik;
2) räntan å 20,000 kr. utgöra 2 stipendier för teologie studerande, som med god humanistisk underbyggnad förena håg och fallenhet för apologetikens studium;
3) räntan å 50,000 kr. utgår till det för 2 år sedan i Upsala inrättade studenthemmet för obemedlade och hoppgifvande prestämnen.

Af O. Ekmans Gustaf Adolfs-donation å 20,000 kr. skall:

1) i första rummet räntan utdelas såsom stipendium åt en student, som efter att hafva aflagt filosofisk grad med hedrande vitsord i de ämnen, hvilka böra utgöra underlag för apologetiska studier, bereder sig för den teologiska gradens afläggande;
2) om så beskaffad stipendiat ej fins, till premier å 500 eller 1,000 kr. till uppmuntran för framstående apologetiskt författarskap.

Brukspatron *Hugo Tamm* på Fånö skänker universitetet en af Byström utförd marmorstaty, föreställande Juno och Herkules, med önskan att den måtte få pryda nya universitetshuset.

Prosten *C. Bergvall* i Bardlingbo 2,000 kr. till en stipendiefond för Gotlands nation.

Friherre *A. Rappe* på Strömsrum ökar sin stipendiefond med ytterligare 10,000 kr.

1883.

Grosshandlaren *A. P. Hedbergs* i Sundsvall sterbhus skänker 10,000 kr. till stipendiefond för Göteborgs nation.

Afl. handlanden *J. Andersson* i Taflebord på Oroust 10,000 kr. till stipendiefond för studerande från Oroust.

Prof. *W. E. Svedelius* öfverlemnar 5,000 kr. till Västmanlands och Dala nation såsom fond för en sparkassa.

F. d. våginspektoren *K. M. Linck* och hans maka skänka 16,000 kr. till stiendiepfond för Östgöta nation.

Innehållsförteckning.

Efterskrift.

Under förliden sommar uppdrog det akademiska konsistoriet åt undertecknad att, aldenstund sedan år 1877 ingen årsredogörelse för Upsala universitet kunnat för mellankomna hinders skull utgifvas, med det första utarbeta en sammanfattande dylik redogörelse för de sex läsåren 1877—1883. Då jag åtog mig uppdraget, var det min förhoppning att kunna dels ganska snart afbörda mig detsamma dels vid dess genomförande betydligt vidga ramen och innehållet af redogörelsen. Egna trängande tjänsteåligganden hafva tyvärr både verkat uppskof med arbetets utförande och äfven tvingat mig att vidtaga inskränkningar i den plan jag till en början utstakat. Jag vågar dock hoppas, att redogörelsen skall, vid jämförelse med dess föregångare, utvisa en och annan nyhet, som kan betraktas som ett steg framåt i den rätta riktningen, för att dessa redogörelser må blifva hvad de kunna och böra vara, nämligen en fullständig öfversikt af universitetets samtida verksamhet och en dyrbar materialsamling för dess historia i framtiden. — Det är mig till sist en kär plikt att nämna, att biblioteksamanuensen, fil. doktor **A. Andersson,** *både ombesörjt hela den besvärliga korrekturläsningen och tillika härunder reviderat och stundom förfullständigat själfva redogörelsen.*

Upsala den 26 Augusti 1884.

Claes Annerstedt.

Rättelse.

Bland utgifna arbeten har å sid. 82 uteglömts:

O. Glas. Essai sur la société royale des sciences d'Upsal et ses rapports avec l'université d'Upsal (Acta Soc. Sc. Upsal 1877).

Offentliga föreläsningar och öfningar under året 1883.

Teologiska fakulteten: Prof. C. A. Torén: vårterminen *Grunddragen af den kristna psalmens historia* (4 t.), h.t. *Kateketik* (4 t.). — Prof. C. A. Cornelius: v.t. *Valda stycken ur Eusebii kyrkohistoria* (2 t.), *Det 17:de seklets kyrkohistoria* (2 t.), h.t. *Det 17:de seklets kyrkohistoria* (4 t.). — Prof. O. F. Myrberg: v. o. h.t. *Uppenbarelseboken* (2 t.), *Esaias* (2 t.). — Prof. M. Johansson: v.t. *Dogmatik* (4 t.), h.t. *Dogmatik: Kristi försoningsverk* (4 t.). — Prof. K. H. G. v. Schéele: v.t. *Apologetik* (4 t.), h.t. *Kritisk framställning af apologetikens historia i 19:de århundradet* (4 t.), v. o. h.t. leder *apologetiska samtal*. — e. o. Prof. W. Rudin: v.t. *Jesu lefverne* (4 t.), h.t. *De mindre profeterna* (2 t.), *Evangeliernas berättelse om Jesu uppståndelse* (2 t.). — e. o. Prof. U. R. F. Sundelin: v.t. *Moralteologi* (4 t.), h.t. *Social etik* (4 t.). — e. o. Prof. C. J. Norrby: v. o. h.t. *De kyrkliga perikoperna* (2 t.), leder de *homilet. och deklamat. öfningarna*. — Assist. C. R. Martin: v. o. h.t. leder de *kateket. öfningarna*.

Juridiska fakulteten: Prof. O. M. T. Rabenius: v. o. h.t. *Finansrätt* (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: h.t. *Statsrätt* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v.t. *Civilrätt* (4 t.), h.t. *Förmögenhetsrätt* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson: v. o. h.t. *Encyklopedi* (4 t.). — e. o. Prof. J. Hagströmer: v. o. h.t. *Den svenska straffrättens allmänna del* (4 t.). — e. o. Prof. I. Afzelius: v.t. *Exekutivprocess* (3 t.), leder de *rättsvetenskapliga öfningarna*, h.t. *Civilprocess* (4 t.). — Doc. D. Davidson: v. o. h.t. *Nationalekonomi* (4 t.). — Doc. H. Blomberg: v.t. *Svensk statsrätt* (4 t.).

Medicinska fakulteten: Prof. C. B. Mesterton: h.t. *Speciell kirurgi* (2 t.), håller *kirurgisk poliklinik* och *kirurgisk klinik*.

— Prof. P. Hedenius: v.t. *Allmän patologi* (2 t.), h.t. *Speciell patologisk anatomi* (2 t.), v. o. h.t. anställer *liköppningar med patolog. demonstrationer* (4 t.), öfvervakar de *patolog. öfningarna.* — Prof. A. Almén: v.t. *Medicinsk kemi* (4 t.), öfvervakar *laborationsöfningarna.* — e. o. Prof. N. G. Kjellberg: v. o. h.t. *Sinnessjukdomarne* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: h.t. *Fysiologi med experimenter* (4 t.), leder *arbetena å fysiolog. laboratoriet.* — e. o. Prof. O. Hammarsten: v.t. *Fysiologisk kemi med experimenter* (2 t.), h.t. *Medicinsk kemi* (4 t.), v. o. h.t. leder *laborationsöfningarna i medicinsk kemi.* — Prof. E. C. H. Clason: v. o. h.t. *Deskriptiv anatomi* (4 t.), leder *dissektionsöfningarna på anatomisalen.* — e. o. Prof. R. F. Fristedt: v.t. *Medicinsk botanik* (2 t.), h.t. *Farmakologi* (2 t.), v. o. h.t. handleder vid *begagnandet af de farmakol. samlingarna.* — Prof. S. E. Henschen: v. o. h.t, *Speciell medicin* (2 t.), håller *medicinsk poliklinik* och *medicinsk klinik.* — Adj. J. Björkén: v. o. h.t. *Allmän kirurgi* (2 t.). — Labor. M. G. Blix: v.t. *Sinnesfysiologi* (2 t.), v. o. h.t. leder de *fysiolog. laborationsöfningarna.* — Labor. S. Bayer: v. o. h.t. leder öfningarna i *patologisk histologi.* — t. f. Pros. G. A. Nordlund: v. o. h.t. leder *dissektionsöfningarna.* — t. f. extra lärare i histol. I. V. Sandström: v. o. h.t. *Normal histologi* (2 t.), leder de *histolog. öfningarna.* — t. f. Labor. B. W. H. Lindberger: h.t. leder *laborationsöfningarna i medicinsk kemi.*

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion: Prof. S. Ribbing: v.t. *Filosofiens historia från och med epikureismen och stoicismen* (4 t.), h.t. *Filosofiens historia från och med Locke* (4 t.). — Prof. C. Y. Sahlin: v.t. *Etik* (2 t.), h.t. *Historisk inledning till den filosofiska statsläran* (2 t.). — Prof. C. R. Nyblom: v.t. *Poesiens historia* (4 t.), h.t. *Läran om poesien* (4 t.). — Prof. J. T. Hagberg: v.t. *Calderons »El principe constante» jämte en framställning af det spanska språkets lagar* (4 t.), h.t. *Spanska språkets formlära under tolkning af Calderons Auto sacramentale: »El gran teatro del mundo»* (4 t.). — Prof. E. Löfstedt: v.t. *Aeschyli tragedi Agamemnon* (4 t.), h.t. *Euripidis Hippolytus* (4 t.), v. o. h.t. behandlar i filol. semin. *Teokrits idyller.* — Prof. F. W. Häggström: v. o. h.t. *Taciti Annaler* (4 t.), behandlar i filol. semin. (v.t.) *Vellejus Paterculus* och (h.t.) *Quintilianus, 10:de boken.* — Prof. J. T. Nordling: v. o. h.t. *Joels profetior* (2 t.), *Kora-*

nen (2 t.). — Prof. S. F. Hammarstrand: v. o. h.t. *Österlandets historia under gamla tiden* (4 t.), — e. o. Prof. H. N. Almkvist: v.t. *Den fornslaviska ljudläran* och därefter *Den fornslaviska formläran* (4 t.). — e. o. Prof. L. F. Leffler: v.t. *Valda sånger ur den poetiska eddan* (2 t.), *Nials saga* (2 t.). — e. o. Prof. A. Frigell: v.t. *Livii 23:e bok* (2 t.), h.t. *Latinsk stilistik* (2 t.). — Prof. O. J. Alin: v. o. h.t. *Englands nuvarande statsförfattning* (2 t.), *Svenska statsförfattningens historiska utveckling* (2 t.). — Adj. F. G. Afzelius: h.t. *Kants kriticism* (2 t.). — Adj. L. Edman: v.t. *Valda engelska författare* (2 t.), h.t. *Shaksperes The merchant of Venice* (2 t.). — Adj. P. A. Geijer: v. o. h.t. *Det franska språkets historia* (2 t.), h.t. tolkar i filol. semin. *Det fornfranska epos Amis et Amiles.* — Doc. H. Edfeldt: v.t. *Rättsfilosofi* (2 t.), h.t. *Religionsfilosofi* (2 t.). — Doc. A. Erdman: v.t. *Valda stycken af Lassen-Gildemeisters Anthologia sanscritica* (2 t.), h.t. *Sanskritspråkets grammatik* (2 t.). — Doc. H. G. Hjärne: v. o. h.t. *Sveriges historia under Gustaf I och hans söner* (4 t.). — Doc. A. G. Noreen: v.t. *Fornsvenska ordböjningen* (4 t.), h.t. *Fornsvenska adjektivet och räkneordet* (2 t.), *Urgermansk ljudlära* (2 t.), v.t. behandlar i filol. semin. *Inskriften på Rökstenen*, h.t. kommenterar i filol. semin. *Prytz' Comoedia om kon. Gustaf I.* — Doc. L. H. Åberg: h.t. *Schleiermachers etik* (2 t.). — Doc. O. A. Danielsson: h.t. *Latinsk ljudlära* (2 t.). — Doc. J. H. E. Schück: h.t. *Tysklands literatur* (2 t.). — Doc. P. J. Vising: v.t. behandlar i filol. semin. *Franska språkets dialekter under medeltiden.*

Filosofiska fakultetens matematiskt-naturvetenskapliga sektion: Prof. H. T. Daug: v.t. *Bugtiga ytor* (4 t.), h.t. *Funktionslära* (4 t.). — Prof. T. R. Thalén: v.t. *Akustik* och därefter *Katoptrik och dioptrik* (4 t.), h.t. *Spektralanalys* och därefter *Ljusets interferens* (2 t.), *Allmän fysik* (2 t.), v. o. h.t. leder de *fysiska laborationerna.* — Prof. P. T. Cleve: v.t. *Resultaten af nyare forskningar i den organiska kemien* (2 t.), *Elementär kurs i oorganisk och organisk kemi* (2 t.), h.t. *Resultaten af nyare forskningar i den organiska kemien* (4 t.), v. o. h.t. öfvervakar *öfningarna på kemiska laboratoriet.* — Prof. C. G. Lundquist: v.t. *Läran om stöten* (2 t.), *Hydrostatik och hydrodynamik* (2 t.), h.t. *Hydrodynamik* (4 t.). — Prof. T. M. Fries: h.t. *Växternas delar och dessas förrättningar* (4 t.). — e. o. Prof. G. Dillner: v. o. h.t. *De kom-*

plexa kvantiteternas teori (4 t.). — Prof. H. Schultz: v.t. *Teori för allmänna perturbationer* (4t.), h.t. *Elementbestämning i elliptiska banor* (2 t.), *Astronomiens historia* (2 t.). — e. o. Prof. H. H. Hildebrandsson: v.t. *Fysisk geografi* (2 t.), v. o. h.t. handleder deltagare i de *meteorolog. arbetena*. — e. o. Prof. S. Berggren: v.t. *Växtmorfologi* (2 t.). leder de *prakt. öfningarna i växtanatomi* (6 t.). — Prof. T. Tullberg: v. o. h.t. *Däggdjurens anatomi* (4 t.). — Prosektor J. H. Théel: h.t. leder *dissektionsöfningarna å det zootomiska laboratoriet*. — Doc. F. R. Kjellman: v.t. *Algernas morfologi, utvecklingshistoria och biologi* (4 t.). — Doc. Å. G. Ekstrand: h.t. leder de *kemiska laborationsöfningarna*. — Doc. O. Widman: h.t. leder de *kemiska laborationsöfningarna*. — Doc. A. L. A. Söderblom: v. o. h.t. leder *öfningarna i det matem. seminariet*. — Doc. S. A. H. Sjögren: v.t. *Öfversikt af Skandinaviens geologi* (2 t.), *Kristallografi* (2 t.), leder de *prakt. öfningarna i determinativ mineralogi och goniometri*, h.t. *Speciell mineralogi* (2 t.), *Om Skandinaviens järnmalmer* (2 t.), leder de *prakt. öfningarna i kristallografi*.

Innehåll

af

Upsala universitets årsskrift 1883.

Pris: 8 Kronor.

3 2044 076 906 940

WIDENER
WIDENER
SEP 1 0 2005
CANCELLED

